

Coperta; Vasile SOCOUUC

Ilustra ie: James ENSOR, *Autoportret înconjurat de mă ti*, 1899 (detaliu)

Dic ionar de sociologie

urmat de
indicator! demografici, economici, sociali i sociologici

Călin.Anastasiu, ilie Bădescu, Alfred Bulai, Septimiu Chelcea,
Tania Dobrescu, Iancu Filipescu, Gheorghe ă Geană, Nicolae Gheorghe
Viorel Gheorghe, Laura GrOnberg, Petru Ilu , Măria Larionescu,
Nicolae Loîreanu, Livius Manea, Dom Marcel, Ioan Mărginean,
Smaranda Mezei, Ioan Mihăilescu, Andrei Novak, Ion Andrei Popescu,
Emilian Popescu, Sorin Rădulescu, Traian Rotariu, Dumitru Sandu,
Alin Teodorescu, Vladimir Trebici, Ion Ungureanu, Lazăr Viăsceanu,
Mihaela Viăsceanu, Măria Voinea, Cătălin Zamfir, Elena Zamfir

Coordonatori:

Cătălin Zamfir
Lazăr Viăsceanu

Secretariat:
Alfred Bulai

Editura Babei,
Bucure ti 1998

PREFA ȚĂ

Există două formule distincte de concepere a unui dicționar. Prima este aceea a unui "vocabular" sau glosar care cuprinde prezentarea sumară a sensului termenilor strict tehnici ai disciplinei. Cea de a doua este dicționarul enciclopedic, care tratează pe larg atât geneza și evoluția sensului diferiților termeni, cât și orientările și tipurile de teorii sau cercetări în care ei sînt implicați.

Decizia de a opta pentru o variantă sau alta n-a fost ușor de luat. Pe de o parte, în condițiile actuale, sociologia este așteptată să ocupe o poziție cheie în cultura intelectuală a comunității și a fiecăruia dintre noi, eventual să contribuie, în mod semnificativ, la conștientizarea și la eventuala soluționare a problemelor cu care ne confruntăm. Totodată, fiind primul dicționar de sociologie publicat în țara noastră, sîntem conștienți că publicul s-ar aștepta a primi un instrument de informare și orientare cît mai complet, clar și operațional cu putință. Pe de altă parte, a trebuit să luăm în considerare și posibilitățile noastre limitate. O enciclopedie sociologică, deși foarte necesară, presupune o acumulare de cunoștințe în cadrul comunității noastre și o clarificare teoretică și metodologică sensibil superioare celor atinse în prezent.

Aceste date ale problemei ne au determinat să optăm pentru o formulă de dicționar intermediară între glosar și enciclopedie. La termenii importanți am căutat, pe cît s-a putut, să dăm informații asupra evoluției sensurilor lor și a contextelor teoretice și metodologice în care sînt utilizați. Pentru ceilalți am oferit semnificații standardizate, deși nu întotdeauna univoce, pentru că polisemia și metafora sînt încă puternic prezente în sociologie.

Prin natura sa, un dicționar trebuie să ofere o imagine a ceea ce s-a sedimentat în sociologie, să redea ceea ce a devenit oarecum standard în practica comunității sociologice. Or, tocmai aici este marea problemă. Sociologia a făcut pași importanți spre elaborarea unei paradigme unice, dar este încă departe de a o fi realizat. Există în sociologia actuală o largă varietate nu numai de abordări teoretico-metodologice, dar și terminologice. La acestea se adaugă și o importantă variație terminologică provenită din orientarea sociologilor naționale. Am încercat, pe cît posibil, să oferim o imagine cît mai completă a acestei varietăți, dar și a tendințelor de convergență. Inevitabil,

acolo unde diversitatea este excesivă și cristalizarea sensului este încă scăzută, autorii au fost nevoiți să propună o structurare proprie, recurgând, a tunci când au apreciat că este cazul, și la comentarii critice.

O altă dificultate majoră a provenit din selectarea termenilor tratați. Sociologia actuală utilizează o largă varietate de termeni, unii aplicați în alte discipline socio umane sau referitoare la spații/domenii sociale tot atât de diverse. Orice selecție implică atât omisiuni, cât și opțiuni, iar acestea au trebuit astfel făcute încât să indice convergențele și diferențierile din abordările disponibile, dar mai ales să ofere deschideri pentru noi cristalizări și dezvoltări. Intenția principală a selecției și prezentărilor a fost aceea de a oferi o imagine a sensurilor consacrate, dar și de a provoca reflecția utilizatorului pentru explorarea unor noi asemenea analize și interpretări. Următoarele mari categorii de termeni au fost luate în considerare: a) termeni tehnici specifici sociologiei, curent utilizați în limbajul sociologic actual, având sensuri relativ standardizate; b) termeni sociologici utilizați în contextul anumitor orientări și teorii influente care, deși nu intra în uzul curent al sociologiei, sunt vitali pentru înțelegerea respectivelor orientări/teorii; c) termeni utilizați în mai multe discipline sociale (filozofie, politologie, economie, psihologie, antropologie), aparținând la ceea ce Lalande numea "vocabularul tipicelor sociale"; în acest caz am preferat să accentuăm semnificațiile mai particulare pe care termenii le au în contextul sociologiei, semnificațiile lor mai generale putând fi găsite în dicționarele altor discipline; mulți termeni nespecifici sociologiei, dar utilizați frecvent și de către ea, nu au fost deloc introduși; d) termeni consacrați de tradițiile sociologiei românești; e) în fine, termeni preluați din limbajul comun dar care au dobândit conotații specifice în limbajul sociologic.

În cazul termenilor care desemnează fenomene/procese sociale complexe, obiect al mai multor discipline tipice (stat, partid politic, națiune, popor, urbanizare etc.) nu ne am oprit prea mult asupra expunerii conținutului lor, ci, după o sumară definire/caracterizare, am accentuat specificul abordărilor sociologice ale acestora, aspectele pe care sociologia le a explorat mai mult, până în momentul de față.

În fine, este nevoie să facem alte câteva precizări asupra opțiunilor noastre. Fiind un dicționar de termeni, nu am inclus articole bibliografice referitoare la autorii clasici și contemporani. Sperăm că referirile la curentele sociologice sau la diferiți termeni vor suplini într-o oarecare măsură o asemenea lipsă. Referirile la autori sau la lucrări s-au efectuat cu maximă economie, oprindu-ne de regulă la autorii și lucrările fundamentale, inițiale, devenite clasice. La termenii referitori la tipurile mari de fenomene/procese sociale, care stau în centrul diferitelor sociologii specializate, pe lângă caracterizarea sumară a lor am inclus expuneri mai largi asupra tematicii și tendințelor care caracterizează respectivele ramuri ale sociologiei. Acestea sunt deci de găsit

la termenii lor fundamentali. De exemplu: ORGANIZAȚIE (Sociologia o.), RURAL (Sociologia r.). Datorită importanței metodologice a variatelor metode statistice de prelucrare a datelor în sociologia actuală, am introdus termeni referitori la marile tipuri de analiză statistică. Pentru a evita fragmentarea în alegerii sensurilor intercorelate ale termenilor am preferat o tratare mai extinsă a termenilor cheie (principali), definind în cadrul lor o mulțime de termeni derivați. Prin aceasta am sperat că sensul unor termeni va deveni mai clar, în contextul mai general al termenilor cheie. De aceea, în final, prezentăm un index cu trimiteri atât la termenii principali cât și la cei derivați sau asociați.

O secțiune distinctă este consacrată prezentării unor indicatori esențiali, curent utilizați în diverse analize ale comunităților sociale. Intenția este de a oferi cititorului posibilități de informare asupra semnificațiilor specifice fiecărui indicator, fără a intra în detalii tehnice, sperând astfel să lămurim și să ajutăm să citească mai ușor diverse tabele statistice și să se sporească în alegerea unor analize, programe sau direcții de dezvoltare sectorială sau globală. Setul de indicatori selectați este oarecum minimal, dar rezultat prin aplicarea unui principiu al esențialei complementarității a indicatorilor economici cu cei demografici și cu cei utilizați în sectoarele fundamentale ale sistemului social global.

În ciuda diversității termenilor și a unei inerente lecturi întrerupte, elaborarea dicționarului a fost ghidată de un cadru de referință care să invite cititorul să depășească, dacă dorește, atât fragmentarea lecturii cât și pasivitatea receptării, în acest sens, nu numai că am indicat termenii intercorelați, pentru o eventuală continuare și aprofundare a lecturii, dar am insistat și asupra unor "deschideri" așteptate, intuite sau chiar necesare.

Sociologia își realizează menirea prin sporirea posibilităților de explorare, în alegere și practicare a libertății umane, prin oferirea de punți de legătură între personal și social, între individual, comunitar și global. Într-o lume în schimbare accelerată, într-o perioadă de cumpănă a tranzițiilor opțiunilor, sociologia este investită cu responsabilitatea de a analiza procesele din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și mai ales de a identifica și explica transformările prezente și viitoare. Studiul sociologiei trebuie să ofere temeiurile construcției actuale a culturii intelectuale prin stimularea imaginii interpretative și a analizei lucide centrate pe viața personală în lumea socială. A da seamă de cursul și stilul individual de viață într-o lume învolburată de schimbări nu este o simplă opțiune, ci o necesitate pe care sociologia are menirea să o conștientizeze. Dicționarul de față vine în întâmpinarea acestor cerințe.

Coordonatorii

Despre modul de utilizare a dicționarului

Dacă sunteți interesat de semnificațiile atașate unui termen, căutați mai întâi în **Index**. Aici veți găsi indicată pagina unde este prezentat termenul și eventualele asociații. Depinde de opțiunea dumneavoastră dacă le urmați sau nu. Ne cerem scuze dacă termenul pe care îl căutați nu este prezentat și vă invităm să îl căutați în alte dicționare sau în edițiile următoare a dicționarului nostru.

Dacă vă interesează numele autorului textului de prezentare a unui termen, comparați inițialele de la sfârșitul textului respectiv cu lista de mai jos:

Alfred Bulai: A.B.
Alin Teodorescu: A.T.
Călin Anastasiu: CA.
Cătălin Zamfir: C.Z.
Dom Marcel: D.M.
Dumitru Sandu: D.S.
Elena Zamfir: E.Z.
Emilian Popescu: E.P.
Gheorghe ă Geană: **Gh.G.**
Iancu Filipescu: I.F.
Mădădescu: I.B.
Ioan Mărginean: I.M.
Ioan Mihăilescu: **I.Mih.**
Ion Andrei Popescu: I.A.P.
Ion Ungureanu: I.U.

Laura Grunberg: L.G.
Livius Manea: L.M.
Lazăr Vlăsceanu: L.V.
Măria Larionescu: M.L.
Măria Voinea: **M.Vn.**
Mihaela Vlăsceanu: M.V.
Nicolae Gheorghe: N.G.
Nicolae Lotreanu: N.L.
Petru Ilu: P.I.
Septimiu Chelcea: S.C.
Smaranda Mezei: S.M.
Sorin Rădulescu: S.R.
Tania Dobrescu: T.D.
Traian Rotariu: T.R.

ABANDON ISTORIC concept izvodit de N. Iorga în scrierile sale de sociologie istorică pentru a desemna desolidarizarea populațiilor față de istoria dominantă, potrivnică intereselor de afirmare și conservare a ființei lor colective. Cum istoria dominantă este, în mare măsură, totuna cu manifestările (expansiunea) unui mare imperiu, a unei dominații oarecare, a.i. se manifestă ca atitudine de desolidarizare a populațiilor față de *aparatul* acelui imperiu, al unui stat, în genere, desolidarizare care se accentuează în momentele în care un asemenea aparat devine prea împovărător. Această atitudine variază de la toleranță aparentă a populațiilor față de aparatul dominației (a a numiți "împăcare", coabitare cu răul), până la abandonarea violentă a statului opresiv (împovărător). Imperiul, o dominație în genere, nu intră în *relație organică* cu poporul, ci se așază ca o imensă "superfetașă parazită" peste populația locală. Așa se explică desolidarizarea acesteia față de aparatul suprapus și graba de a înlocui un aparat cu altul dacă ultimii sînt "cereau mai puțin de la supușii lor decât vechii împilatori". Așa se explică de ce, în momentele critice, populațiile din cadrul marilor imperii au abandonat carcasa imperială, rezemată pînă atunci pe umerii

lor, lăsînd o să se prăbușească. Popoarele, arată N. Iorga, au o aptitudine specială de "cîntărire" a gradului de împovărare (apăsare) a unui imperiu, în genere a unei dominații, în raport cu alta. Această aptitudine are funcția unui "cîntar psihologic, colectiv" de evaluare a apăsării (împovărării) imperiilor (în general a dominațiilor) și toate societățile (dar mai ales cele ărdănești sînt înzestrate cu un asemenea "instrument de măsurare". Pentru populațiile ărdănești, imperiile nu reprezintă calitate, sînt *a calitative*, nu pot fi mai mult decât niște "cantități" împovărătoare. În viziunea de sociologie a imperiului a lui N. Iorga, aceste "suprastructuri" nu sînt altceva decât imense mase inițiale tributare care apasă peste populațiile locale și se așază în arealul cucerit (sau de năvălire barbară) ca niște simple carcace superpuse, fiscale sau de pradă, specializate în diverse procedee și tehnici de preluare a unei părți și mai mari sau mai mici din pr/sosul/rnunciile acelor populații locale. Gradul apăsării (împovărării) explică decizia colectivă spontană a "abandonării" unei carcace imperiale (dominatoare, în genere), care, fără suportul populației, se prăbușește. "Credeți că Siria sau Egiptul și-au acceptat pe romani fiindcă le-au recunoscut superioritatea? De loc. Ei au acceptat ca pe niște *barbari utili*, care, în

tua ia lor inferioară, n au *dreptul să ceară atit cit ar cere* cineva din lumea aceasta a răsăritului (...). Mai bun un imperator *decît un basileus, dar mai bun un calif decît un imperator*" (N. Iorga, "Evolu ia ideii de libertate", 1928, p. 74). Chestiunea a fost sesizată i de Marx, care însă o interpretează de pe cunoscuta pozi ie anti ărească a tuturor marxilor. Marx vorbe te despre "organismul acestor barbari" (satele orientale) pe care le acuză de "via ă vegetativă", căci "asistau impasibili la prăbu irea unor întregi imperii (...), a unor ora e mari" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 9, 1972, p. 141). H.H. Stahl, continuator strălucit al lui N. Iorga în domeniul sociologiei istorice, arată, criticîndu l pe K. Marx, încă în 1980, că "în fond e vorba de comunită i sate i cucerite de semini războinice, oprite deci în dezvoltarea lor prin jaful cuceritorilor, impasibile fa ă de distrugerea ora elor a cum era i normal să se arate exploata ii fa ă de nenorocirile întîmplate celor care îi exploatează" (H. H. Stahl, *Teorii i ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, 1980). Evenimentele provocate de imperii — războaie, invazii, cuceriri, înfrîngerii, încasări fiscale de toate tipurile — apar popula iilor ărene ti drept ceea ce erau, ca "teroare a istoriei", ca timp străin, i desolidarizarea de "imperii" (cu tot cu istoria lor) era o consecin ă firească. În genere, arată Iorga, pe măsură ce aparatul militar i pătura imperială superpusă î i măresc dimensiunile i volumul, cre te i costul "imperului", ceea ce provoacă desolidarizarea colectivă a localnicilor sau atitudinea de a.i. A a se explică "accep iunea barbarilor" în provinciile imperiului roman i tot astfel poate fi explicată "abandonarea statului": "Statul este abandonat în seama cui poate să l ia. i sentimentul fa ă de stăpînitori este acesta: Eu nu te vreau, dar fiindcă Dumnezeu te a adus, eu nu mă împotrivesc. Este un domeniu a a de pu in vrednic de interes acela în care te afli i dacă ai bunul

sim de a nu mi cere prea mult i de a nu mă băga în războaie, e ti foarte bun!" (N. Iorga, *ibidem*). Importan a teoriei a.i. trece de marginile sociologiei imperiilor, căpătînd utilizări de sociologie comparativă: "Se întîmplă acela i lucru cu Imperiul roman care se întîmplă astăzi în anumite *societă i politicianizate*, unde se întreabă lumea: de ce nu rezistă alegătorul la ingerin ele ce se fac într un moment de alegeri? Nu rezistă nu fiindcă el n ar fi în stare să înlătore agentul de poli ie sau jandarmul, căci evident societatea este mult mai tare decît to i ace tia, dar fiecare î i zice: ori unul, ori altul, totuna ei" (*ibidem*). Iată dar că într o accep iune secundară, a.i. are i sensul unei atitudini de toleran ă colectivă *aparentă* fa ă de o pătură i un sistem de domina ie. A a se face că aceea i popula ie, ce părea extrem de tolerantă, pasivă, plină de supunenie, devine, brusc, intransigentă, violentă, nemiloasă cu opresorul de îndată ce s a creat o conjunctură critică. *V. suprastructură delegată, magister militiae, pătură superpusă. I.B.*

ABUZ 1. Exces în folosirea unui lucru. 2. Denumire dată unor anumite încălcări ale legalită ii, în cadrul dreptului penal sînt prevăzute diferite tipuri de a. cu semnifica ie juridică: a. de autoritate, comis contra persoanei (violare de domiciliu, negarea justi ie, violen ele func ionarilor, violarea secretului coresponden ei), sau contra interesului public (violen ă în scopul împiedicării exercitării legilor sau ac iunii justi ie, perceperea ilegală de impozite etc); b. de încredere, delict constînd în însu irea, înstrăinarea sau refuzul de a reurna obiecte sau valori încredin ate unei persoane cu obliga ie de a le restitui; c. de nevoi, de slăbiciune sau de pasiuni ale unui minor în scopul de a i determina să subscrie, în prejudiciul său, la obliga ii, renun ări privind sume de bani sau valori imobiliare; d. de semnătură în alb, care este o varietate a fal

sulul, caracterizată prin faptul că semnătura în alb a fost încredin ată autorului. • După anii '60, o nouă problemă a intervenit în dezbaterile publice: a. *fa ă de copil*. Maltratarea sau a. părin ilor fa ă de copii nu este un fenomen nou; în prezent, însă, infanticidul, obligarea sau permiterea ca minorii să muncească multe ore i chiar tratarea lor ca "adul i în miniatură" sînt considerate drept a., de i în trecut constituiau practici comune. Majoritatea a. sînt comise de părin ii naturali. În numeroase legisla ii moderne, a. fa ă de copil este definit ca vătămarea fizică sau mentală, sexuală, tratamentul neglijent, maltratarea unui minor de către o persoană care este responsabilă în ce prive te bunăstarea lui. Circumstan ele care indică faptul că sănătatea sau bunăstarea copilului sînt afectate permit distingerea a două categorii ale a.: a. activ, printr o atitudine i ac iune ostilă, deliberată i agresivă a celui care îl are în grijă, cu inten ia de vătămare i prejudiciere; b. pasiv, printr o lipsă de interes, prin neglijare. Din punctul de vedere al copilului, nu este nici o diferen ă, toate aceste manifestări fiind receptate ca maltratare. A. *fizic* este cel mai u or de detectat i cel mai frecvent raportat, în cazul neglijării fizice, părin ii ignoră i nu permit copilului să aibă alimenta ie, îmbrăcămîntea, adăpostul i îngrijirea sănătă ii adecvate. Ace ti copii sînt frecvent murdari, îmbrăca i neglijent, subponderali i în nevoie de supraveghere medicală. A. *sexual* apare cînd cineva cunoscut copilului (de regulă unei fete) încearcă să între ină rela ii sexuale prin utilizarea for ei sau seduc ie. A. *emo ional* este o manifestare a afectării copilului prin alte comportamente ale adul ilor decît cele fizice i sexuale. • Inciden a a. fa ă de copii nu poate fi cunoscută, întrucît multe cazuri rămîn neraportate i neînregistrate. Studiile întreprinse atestă că părin ii abuzivi apar în tuturor nivelelor socio economice i culturale, de i cazurile raportate apar mai frecvent la cate-

goriile afectate de sărăcie. De obicei, părin ii abuzivi sînt marca i de o serie de caracteristici distinctiv: nu tiu să fie ocrotitori, suportivi i iubitori; manifestă cerin e nerealiste fa ă de copil din punct de vedere fizic, intelectual i emo ional, la care acesta nu poate răspunde, declan înd astfel sentimente de frustrare, respingere i minie; sînt izola i social; sînt orienta i spre pedeapsă, pe care o consideră necesară în controlul copilului; provin în general din rîndul tinerelor mame, imature, avînd rela ii inconsistente cu prietenii sau so ii lor, din care rezultă sarcini neplanificate i nedorite. Cel mai comun factor în apari ia a. pare a fi omajul tatălui copilului, care cre te rata infrac ionalită ii, consumul de droguri, alcoolismul, criza familială, cu consecin e fizice i mentale. Cu o inconsistentă imagine de sine, ace ti părin i sînt dispera i, au experien a e ecurilor repetate, lipsindu le speran ele în viitor. Totodată, există unele caracteristici ale copiilor care par a contribui la probabilitatea a., cum ar fi prematuritatea, greutatea redusă la na tere, deficien ele congenitale. A. sînt mai frecvente în cazul familiilor cu peste 4 copii. Ca problemă socială, a. fa ă de copil se află în aten ia autorită ilor; cercetările i practica au contribuit la crearea unei largi categorii de servicii sociale, de la cele preventive (îngrijiri prenatale, educarea părin ilor) la cele curative (de sprijin, ajutor, consiliere, suplimentare sau substituie a pozi ie i părin ilor în rela ia cu copilul etc). O mare diversitate de presta ii de acest gen revine organiza iilor non guvernamentale. *V. servicii sociale. L.M.*

ACCIDENT eveniment fortuit cu consecin e neplăcute pe plan fizic, mental sau material. Are diferite forme: a. *domestic*, în care victime cad, de regulă, copiii i vîrstnicii; a. de *circula ie*, în care categoria cea mai afectată o reprezintă persoanele între 15 25 de ani; a. de *muncă* de care sociologia se inte

rezează mai ales din perspectiva consecințelor sociale ale utilizării în producție a echipamentelor și tehnologiilor. V. abuz, *fa milie, muncă*. M.Vn,

AC IONALISM 1. în sens larg, a. definește un grup de concepții sociologice relativ diferite, a căror notă comună o constituie promovarea principiului acțiunii sociale ca punct de plecare al oricărei cercetări sociologice. Sociologia acționalistă consideră, deci, că societatea nu este un dat natural, ci un produs istoric, creație colectivă, instituțiile și faptele sociale în general fiind doar sedimentări ale acțiunilor sociale. În consecință, sociologia trebuie să studieze mișcările care, creația și procesualitatea istorică. Deoarece sistemul social nu este decât un produs derivat al acțiunii sociale și al interacțiunii indivizilor, acestea sunt singurele elemente active din societate. Ei urmăresc realizarea unor scopuri determinate în funcție de care își definesc situația în care acționează și proiectează sisteme de relații sociale pe care le modifică permanent, redefinindu-le sau schimbându-le semnificația. Principalele curente ale sociologiei acționaliste sunt sociologia interpretativă, individualismul metodologic și unele concepții sociologice neomarxiste inspirate din lucrările de tinere ale lui Marx. 2, în sens restrâns, concepția sociologică elaborată de Alain Touraine, care încearcă să elimine dificultățile materialismului naturalist al sociologiei structuraliste, pe de o parte, și ale idealismului voluntarist specific sociologiei funcționaliste, pe de altă parte. Considerând că orice acțiune socială presupune un sistem de relații în care sunt plasați actorii, un sistem simbolic în care ei comunică și o orientare spre scopuri determinate, A. Touraine (*Sociologie de l'action*, 1965) definește a. ca analiză sociologică a orientărilor actorului față de scopuri create prin însăși acțiunea sa. De aceea principiul a. este *mun-*

ca, acțiunea istorică prin excelență. Analiza sociologică a muncii ("principiul muncii") ne permite să depășim opoziția dintre situația socială (condițiile sau împrejurările obiective ale acțiunii) și semnificația ei pentru actor (interpretarea subiectivă a valorilor și simbolurilor), respectiv dintre materialism și idealism, deoarece munca este în același timp situație și acțiune. Cum însă exigențele "principiului muncii" nu sunt exprimate în aceeași măsură de toți indivizii care participă la acțiunea istorică concretizată în procesele de muncă, studiul subiectului istoric presupune analiza conținutului ei muncitorești. În structura acesteia pot fi identificate formele tipice de orientare a subiectului istoric, care, prin actul muncii, modifică împrejurările date și construiește în mod progresiv un mediu tehnic. V. *acțiune socială, agent social, muncă*. I.U.

AC IUNE împreună cu corelatul său ACTIVITATE, termeni utilizați frecvent în sociologie, preluat din limbajul comun, fără însă a fi primitiv și semnificativ tehnici specială, cu excepția unor teorii sociologice particulare (T. Parsons, teoriile acționaliste). De regulă, a. se referă la un proces delimitat în timp, individual sau colectiv, de realizare a unui obiectiv (scop) suficient de clar formulat la nivelul conținutului actorului. Votarea unei legi este un exemplu de a. A. presupune 4 elemente distincte: a. un *actor*, individual sau colectiv—cel care realizează a.; b. o *situație* — condițiile fizice, sociale în care respectiva a. se desfășoară; c. un *obiectiv*, scop care orientează a.; d. o *modalitate* (tehnică, strategie) utilizată de actor pentru a realiza, în situația dată, obiectivul propus. Spre deosebire de a., *activitatea* reprezintă un complex de a., întins pe o perioadă îndelungată de timp, și orientat spre realizarea unor finalități mai globale și mai difuze, adesea nu suficient de clar conținutizate. Astfel, vorbim despre activitatea unui partid, de activitatea bisericii

în secolul al XIX-lea sau despre activitatea profesională a lui Ionescu. A. reprezintă adesea un element al activității. În alegerea actuală a a. exprimă, în rezumat, noul punct de vedere al sociologiei și psihologiei asupra constituirii comportamentului uman. În contrast cu în alegerea filosofică tradițională, de tip raționalist, a a. (produs conștient al unui subiect individual abstract), constituirea acesteia este considerată într-un cadru determinativ mai larg: a. *natura culturală* a a. — comportamentul uman este modelat de cadrele culturale ale colectivității respective; b. *natura socială* a a. — ea se constituie într-un cadru social concret, exprimând configurațiile de forțe sociale într-un anumit mod de organizare socială; c. *natura dublă, conștientă/spontană* a a.: considerarea palierelelor inconștiente ale psihicului a reprezentat o schimbare de perspectivă asupra comportamentului, în raport cu modelul raționalist clasic. *Activitatea* presupune un cadru de referință explicativ mai obiectiv decât a. Ea nu reprezintă pur și simplu o sumă de a., ci un proces structurat complex la nivelul căruia devine mai clar că obiectivele conștiente formulate reprezintă doar o secvență, o expresie subiectivă a unei finalități și obiective, mai puțin conștientizate. Dacă analizăm de ex. *activitatea* socială a unui grup social sau a unei colectivități, se va face apel într-o măsură mai mică la obiectivele formulate de unul sau altul dintre liderii acestora, și mai mult la organizarea ei socială, care îi conferă orientarea generală, și la condițiile particulare care îi pot explica dinamica. O asemenea referință obiectivă face ca explicarea activității, spre deosebire de cea a a., să ia în considerare precumpănitor alte elemente: a. Finalitățile obiective ale actorului colectiv care decurg din configurația socială în care acesta evoluează, scopurile, obiectivele, idealurile și aspirațiile formulate la nivelul conținutului ei sale fiind considerate mai mult lăuri de conștientizare a acestor finalități și, b.

Spre deosebire de a. care, datorită delimitării sale în timp, trebuie să ia în considerare condițiile concrete în care aceasta are loc, *activitatea*, ca sistem de acțiuni desfășurate pe perioade lungi de timp, va trebui să ia în considerare nu atât condițiile concrete, destul de fluctuante, ci parametrii definitorii, constanți ai existenței actorului colectiv, c. Considerată a fi determinată în mod primar de obiectivele conștiente formulate și de cunoștințele pe care actorul le are, *activitatea* apare a fi mai mult rezultatul unor mecanisme obiective de reglare și de orientare, de tip cibernetic. Fiind o succesiune de acțiuni, feedbackul rezultat din confruntarea acțiunilor cu condițiile, a rezultatelor cu necesitățile, reprezintă un mecanism reglator mult mai puternic. Din acest motiv, dacă a. se constituie într-un cadru predominant conștient, *activitatea* este asociată mai mult cu un proces de constituire și de schimbare predominant spontan. Sociologia și se concentrează, de aceea, atenția mai mult asupra *activității* actorilor sociali (persoanelor, grupurilor, instituțiilor, colectivităților), decât asupra a. lor. Aceasta nu înseamnă că a. nu este un obiect legitim al investigației sociologice. Analiza ei presupune însă considerarea unor factori distincți, implicând o procedură explicativă proprie. În ultimă instanță, însă, a. este necesar a fi analizată ca secvență a unui proces mai complex și de mai lungă durată al *activității* actorului respectiv. V. *acțiune colectivă, acțiune socială, interes spontan*. C.2.

AC IUNE COLECTIVĂ 1. Tip de acțiune socială rezultat din agregarea coordonată a unui număr nedeterminat de acțiuni individuale. A.c. apare atunci când un grup neorganizat sau latent devine un grup organizat sau semiorganizat. În aceste situații, actorii devin conștienți de interesul lor comun și caută să îl promoveze printr-o acțiune coordonată relativ la alte grupuri. Trecerea la a.c.

nu se face însă de îndată ce a fost conștientizat interesul comun, fie datorită faptului că beneficiul obținut de fiecare actor prin participarea lui la a.c. poate fi mai mic decât costul participării, fie întrucât obținerea unor beneficii individuale nu este condiționată totdeauna de participarea la o a.c. sau, în sfârșit (teorema lui Olson), deoarece în absența unor mecanisme de coerciție, fiecare individ, în măsura în care consideră contribuția sa la a.c. ca fiind neglijabilă, poate fi înclinat să se abțină de la participare, tendință întărită și de faptul că beneficiile a.c. sînt împărțite nu numai între participanți, ci între toți membrii grupului organizat sau semiorganizat. 2. Sinonim al termenului *comportament colectiv*, desemnează a. sociale neinstituționalizate, caracterizate prin mobilizarea indivizilor sau/și grupurilor în vederea redefinirii unei situații acionate, pe baza unor credințe generalizate: valori, orientări sau moduri de acțiune acceptate de fiecare individ doar fiindcă sînt acceptate de ceilalți. Principalele tipuri de comportament colectiv sînt: panica, folia colectivă (inclusiv ciclurile ostile ale mulțimii, mișcările orientate spre schimbarea normelor, valorilor și structurilor sociale). Comportamentele colective se deosebesc de mișcările sociale prin faptul că sînt instituționalizate. Ele tind să redefinească o situație socială critică cu scopul de a oferi participanților o "ieșire" din această situație, fără a încerca însă să impună redefinirea respectivă ca o ordine normativă sau valorică în societate. Tipică este, din acest punct de vedere, *panica*. Ea apare cînd indivizii nu mai pot acționa după regulile acceptate și experimentate de ei, fără a exista însă alte reguli eficiente care să garanteze eficacitatea acțiunii. Se creează astfel o stare de tensiune care generează, la rîndul ei, o stare de anxietate în care "obiectele" (lucruri, persoane, relații, fenomene, instituții) din jur sînt privite ca amenințări generalizate. Imposibilitatea exercitării con-

trolului asupra factorilor de care depinde succesul a. face necesară restructurarea situației ambigue, recurgîndu-se, pentru aceasta, la credințe generalizate în anumite valori sau norme a căror forță mobilizează indivizii în lupta pentru contracararea "puterilor negative" implicate de starea de anxietate. Credințele generalizate pot fi astfel reduse la structurile raționalității, dar în acest caz se produce o formă de deinstituționalizare a comportamentului colectiv. De regulă, acesta din urmă presupune o atitudine irațională, indiferent dacă ea conduce sau nu la violență. Irraționalitatea comportamentului colectiv este explicată prin faptul că el reprezintă acele tipuri de a. socială în care componentele, etapele și momentele sînt comprimate și eșuate într-o secvență independentă de orice formă de adevărată logică. V. *ac ioralism, ac iune, ac iune socială, comportament colectiv. I.U.*

AC IUNE SOCIALĂ 1. Desemnează orice activitate umană semnificativă față de o componentă structurală a societății, în sensul că este determinată sau determină locul, rolul sau funcția respectivei componente în structura și funcționalitatea ansamblului vieții sociale. A.s. are în esență particularități în cadrul diferitelor paradigme sau teorii sociologice. Astfel sociologul francez Alain Touraine distinge sistemul acțiunii sociale integrate și sistemul acțiunii istorice (*Production de la société*, 1973). Dacă primul sistem cuprinde ansamblul activităților prin care un sistem social își asigură echilibrul, abia prin al doilea se produce societatea ca o creație istorică. Prin aceasta, o societate "se distanțează" față de activitățile menite să asigure integrarea. Numind "istoricitate" "distanța pe care o societate o ia în raport cu activitatea sa și acțiunea prin care ea determină categoriile practicii sale", Touraine separă însă a.s. și *ac iunea istorică*, conside-

rînd-o pe prima drept un concept al sociologiei ordinii sociale, în timp ce o sociologie a mișcărilor sociale sau *ac ioralistă* trebuie să se bazeze pe conceptul de a. *istorică*. O accepțiune limitată pentru a.s. a propus sociologul italian Vilfredo Pareto (*Trattato di sociologia generale*, 1915-1916), carea identifică a.s. cu activitățile caracterizate prin noncoincidența subiectivă și obiectivă a mijloacelor și scopurilor ("acțiunea nologică"). Dacă acțiunile economice sînt, prin definiție, "logice" (mijloacele folosite sînt logic adecvate scopurilor urmărite atît din punctul de vedere al actorului, cît și din cel al observatorului), a.s. au doar o formă logică, în sensul că oamenii încearcă să dea o interpretare rațională (derivă) unor înclinații (reziduuri) indefinibile în termenii raționalității (logico-experimentali). Sociologul german Max Weber a considerat că orice activitate desfășurată de un individ (comportament uman) este socială dacă și în măsura în care ea se modifică în funcție de activitatea unui alt individ, pe baza unor valori sau simboluri împărțite în comun de membrii unui grup social sau ai unei societăți. Această modificare poate fi determinată rațional fie de natura scopului urmărit de individul care acționează (activitate rațională prin finalitate), fie de o valoare supremă în care actorul crede necondiționat (activitate rațională prin valoare). Cînd un comportament uman se modifică datorită stărilor afectiv-emoionale implicate, a.s. este "afectivă", iar atunci cînd credința într-o valoare este determinată de transmiterea ei de la o generație la alta, a.s. este "tradițională". Fiecare dintre aceste patru tipuri de a.s. este semnificativ pentru o formă determinată de activitate umană (economică și politică, politică și culturală, culturală și psihologică, psihologică și istorică). În consecință, esențial pentru identificarea caracterului social al unei activități umane nu este componența societății implicată de respectiva activitate, ci

sensul ei vizat de individul care acționează, adică măsura în care comportamentul său se modifică în funcție de interpretarea dată de el comportamentului celuilalt. Interpretarea dată comportamentului celuilalt este totdeauna subiectivă, dar ea tinde să fie standardizată (tipificată) prin repetiție. Sociologul american Talcott Parsons identifică cinci asemenea forme de tipificări, denumite de el *alternative* r/pale orientării a. (*The Social System*, 1951): orientarea spre sine sau spre colectivitate; particularism/universalism; calitate/performance; afectivitate/neutralitate afectivă; difuziune/specificitate. O a. umană este socială, după Parsons, dacă într-o situație caracterizată prin interacțiunea a cel puțin doi actori, fiecare dintre aceștia urmărește să obțină o satisfacție optimă, dînd situației respective un sens efectiv prin alegerea între cele cinci perechi de variabile alternativ constitutive ale structurii sociale. Deși accepțiunile în care este definit și utilizat conceptul de a.s. în paradigmele la care ne am referit pot fi cu mare dificultate sintetizate, se poate spune, în concluzie, că acest concept presupune totdeauna următoarele elemente: *actorul* (individ, grup, colectivitate sau chiar societatea în ansamblul ei); *situația acionată* (cadrul fizic, social și cultural, care oferă actorilor posibilitatea opțiunii între diferitele alternative); *mecanismele* a. (ansamblul mijloacelor disponibile și al scopurilor, valorilor, nevoilor și motivelor, precum și totalitatea formelor de adevărat înțelegere între ele); *sensul* a. (diferitele forme sau tipuri de modificare și transformare a acțiunii și a componentelor ei ca urmare a interpretării comportamentelor celorlalți actori). 2. Termen al politicii sociale, care desemnează a. destinate să satisfacă nemulțumirile anumite nevoi colective (hrană, locuințe, educație, cultură) sau să ducă la realizarea unui obiectiv prin alocarea programată (de către o autoritate socială) a resurselor și mijloacelor adecvate. V. *ac iune, ac iune colectivă. I.U.*

ACULTURA IE (engl. *acculturation*), procesul de interac iune a două culturi sau tipuri de cultură, aflate un răstimp într un contact reciproc. A. se manifestă prin schimbări fie în ambele culturi, fie în una din ele, anume în aceea mai pu în încheagată, mai pu în evoluată, sau mai mică în privin a ariei de desfă urare. Conceptul de a. a ajuns în instrumentul teoretic al tiin elor social umane venind pe filiera antropologiei culturale. Antropologii de influen ă britanică utilizează în locul termenului a. expresia "contact cultural". Termenul a. se bucură însă de o mai mare răspîndire. Despre a. se vorbe te întâi la sfîr itul sec. 19, dar fără amplasare deosebită, în lucrările antropologilor americani W. H. Holmes, F. Boas i W. J. McGee. În sec. 20, cercetările asupra fenomenului înmulindu se, un comitet format din trei reputa i antropologi — Robert Redfield, Ralph Linton i Melville Herskovits — a primit sarcina de a caracteriza i sistematiza aspectele problemei. Concluziile celor trei speciali ti, cuprinse într un memorandum (*Outline for the Study of Acculturation*, 1935), au constituit un punct de pornire pentru dezvoltarea ulterioară a cercetărilor pe această temă. A. este un proces complex, care include aspecte ca: înlocuirea unor elemente culturale, combinarea unor elemente în complexe culturale noi, respingerea totală a unor elemente. De a lungul istoriei, foarte frecvent, a. s a manifestat ca un epifenomen al cuceririlor l al domina iei economice i politice. A. for ată poate duce la asimilare,, fenomen repudiat astăzi pe plan politic de etica rela iilor interna ionale, într un studiu din 1951 (*Urbanism, Urbanization, Acculturation*), Ralph L. Beals a scos în eviden ă asemănările între procesul de a. i cel de urbanizare. A. survine, de fapt, nu numai în contactul dintre culturi ca entită i, dar i în contactul dintre tipuri de cultură, cum ar fi, spre exemplu, cultura de tip urban i cultura de tip rural. Fenomenul a. rămîne i din

acest punct de vedere într o fierbinte actualitate. V. *asimilare, antropologie culturală, cultură. Gh.G.*

AD HOCRA IE (lat. *ad hoc*, "pe ntru aceasta"), termen utilizat în sociologia organiza iilor pentru a desemna o structură de organizare *temporară*, caracterizată printr o mare flexibilitate i o crescută capacitate de adaptare la ritmul accelerat de schimbare specific vie ii moderne. Termenul a fost lansat de A. Toffler (*Future Shock*, 1970) pentru a defini noul tip de organizare ce va domina societatea viitorului i va înlocui birocracia deja învechită, prin tipul de organiza ie "în permanentă mi care, alimentată cu informa ii, plină de celule tranziente i de indivizi extrem de mobili". Invocînd i sus inînd argumentele lui W. Bennis cu privire la "sfîr itul birocratiei", A. Toffler demonstrează că ritmul rapid de dezvoltare a cunoa terii i tehnologiilor moderne, ca i expansiunea grupurilor specializate de profesioni ti conduc la necesitatea înlocuirii caracteristicilor de permanen ă, stabilitate i durabilitate, specifice structurilor birocratice de organizare, cu *tranzien a* — o mare mobilitate inter i intra organiza ională, o permanentă apari ie i dispari ie a grupurilor temporare de muncă. Introducerea a. implică i o schimbare radicală a rela iilor om organiza ie, ceea ce îl determină pe Toffler să propună înlocuirea conceptului de "om organiza ional" cu cel de "om asociativ", care ar defini mult mai exact caracteristicile noului tip de "om organiza ional". "Omul asociativ" este, în esen ă, omul mobil, creator, dedicat profesiei sale i nu organiza iei care l adăposte te la un moment dat. În a., "omul asociativ", datorită temporarității rela iilor sale cu organiza ia, se eliberează de imobilism, subordonare strictă, conformism, lipsă de ini iativă, caracteristice birocratului tipic. Pe de altă parte însă, accelerarea fluxului de rela ii organiza ionale pe

care trebuie să le stabilească "omul asociativ", ca i necesitatea de adaptare la schimbări rapide pot conduce de multe ori la tensiuni sociale i psihologice. Este deci foarte posibil ca "omul asociativ", în ciuda îndrăzneii, creativității i spiritului de ini iativă ce îi sînt caracteristice, să fie marcat de nervozitate, anxietate i chiar pierderea echilibrului personal. Cu toate că Toffler admite ca posibil efect negativ al introducerii a. faptul că "măre te gradul de adaptabilitate a organiza iilor dar îl slăbe te pe cel al adaptabilită ii oamenilor", el propune acest nou sistem organiza ional ca o alternativă viabilă pentru societatea viitorului, mai ales în contextul previziunii lui cu privire la prăbu irea birocratiei. V. *birocratie, organiza ie. M.V.*

ADOLESCEN ă etapă distinctă în evolu ia individului care se situează între copilărie i tinere e, prezentînd aspecte caracteristice în plan biologic i psihosocial. Cuprinde două etape: a. preadolescența (pubertatea), între 12 15 ani; b. adolescența propriu zisă, situată între 15 18 ani. Uneori se prelunge te peste această limită luînd forma a. întârziată, datorită extinderii timpului de colarizare i a amînării asumării de responsabilită i sociale. A. este dependentă în desfă urarea ei de factori biologici ereditari, sociali, culturali i educa ionali. Psihologic, a. se caracterizează prin cre terea dezvoltării intelectuale, hipersensibilitate, apari ia unor conflicte motiva ionale i afective. Sociologic, a. este privită prin prisma integrării culturale i sociale, prin formarea unor grupuri de adolescen i cu preocupări comune i culturi specifice (subcultura adolescentină). Grupurile de adolescen i sînt unite, coezive, exercitînd o puternică influen ă asupra membrilor, promovînd tendin a acestora de a chestiona i a descoperi valorile. Sociologia studiază a. i din punctul de vedere al fenomenelor înscrise în categoria delincvență

juvenilă, urmărind condi iile i cauzele producerii acestora, descoperirea unor modalități formale i informale de prevenire "a manifestărilor predelincente i delincente. V. *cultură, contracultură, criminalitate, devian ă, juvenologie. M.Vn.*

ADOP IE înfiere, actul prin care cineva devine părintele legal al unui copil care nu este propriul său descendent natural. A. este cunoscută din antichitate, cînd se realiza din motive religioase (asigurarea cultului strămo iilor) sau politice (evitarea "stingerii" unei familii sau a unui trib), fiind concepută în interesul exclusiv al adoptatorului. Ea constituie un procedeu de conferire a privilegiilor i avantajelor rela iei părinte copil. Reprezintă o institu ie larg recunoscută, la scară mondială, cu rădăcini istorice în antichitate i cu începuturi de utilizare persistentă datînd din timpul grecilor i romanilor. Scopurile a. diferă substanțial în func ie de perioadele istorice. În antichitate, continuitatea liniei bărbăte ti într o anumită familie reprezenta principalul mobil; persoana adoptată era în mod invariabil bărbat i adesea adult, în timp ce a. contemporane vizează copii de ambele sexe. În plus, se viza în special bunăstarea adoptatorului, acordîndu se pu înă aten ie bunăstării celui adoptat. Dreptul civil roman i a pus amprenta asupra sistemelor legislative din Europa i America Latină. În ă rile anglofone reglementările i practicile a. au ca obiectiv promovarea bunăstării copilului, constituind o parte a programelor statale de ocrotire a acestuia. În timp ce dorin a de a continua descenden a familiei sau apărarea drepturilor de mo tenire sînt încă motive pentru a., de regulă interesul se centrează în prezent mai mult pe crearea unei rela ii părin i copil, între un cuplu căsătorit i un minor. Această atitudine s a dezvoltat în special la sfîr itul primului război mondial, cînd exista un mare număr de copii orfani; un alt factor a fost ten

ADULTER

din a de cre tere a numărului na terilor nelegitime. A. avea menirea de a asigura familii sau cămine pentru ace ti copii. Popularitatea sa a sporit nu numai datorită distrugerilor provocate de cel de al doilea război mondial, ci i prin influen a psihiatriei i a disciplinelor înrudite, care au subliniat importan a unei vie i familiale stabile asupra dezvoltării copilului, în S.U.A. s a înregistrat o rată relativ înaltă a a. i o experien ă substanțială în administrarea legisla iei privind bunăstarea copilului. • De i majoritatea jurisdic iilor permit i a. adul ilor, prevederile legale sînt formulate în termeni de a. a copilului de către un adoptator adult. Uneori se pun condi ii privind o diferen ă de vîrstă între cei doi. Ca prevederi legale tipice în acest domeniu pot fi enun ate: consim ămîntul părin ilor naturali sau al tutorelui copilului, consim ămîntul oricărui copii mai mare (de regulă peste 12 sau 14 ani), investigarea condi iilor existente în familia adoptivă în acord cu anumite criterii i o perioadă de reziden ă de probă în căminul adoptiv. în timpul perioadei de probă, este urmărită ajustarea reciprocă în rela ia părinte copil. Există, de asemenea, prevederi pentru efectuarea modificărilor necesare în actul de identitate al copilului i, uneori, garantarea secretului procedurii de a. Legea se străduie te să teargă rela ia naturală părinte copil, înlocuind o cu aita asemănătoare, conferind acelea i drepturi successorale. Prin actul a. se stabilesc drepturile i îndatoririle părinte ti privind îngrijirea, sprijinul i educa ia copilului. Ca parte a legisla iei în domeniul ocrotirii copilului, a. necesită implicarea unor servicii sociale specializate, a asisten ei sociale. *V. asisten ă socială, plasament familial, protec ie socială, servicii sociale.* L.M.

ADULTER încălcare a normelor morale ale fidelității conjugale de către unul din so i. Afectează rela iile dintre parteneri i institu ia

familiei, fiind sanc ionat moral i juridic. Se manifestă printr o ruptură în plan afectiv i moral între partenerii cuplului conjugal, prin tensiuni, certuri, chiar violen e. în plan juridic devine infrac iune i atrage după sine nu doar oprobriul public, ci i sanc iunea penală. *V. divor , familie.* R/Vh.

AFINITATE rela ie afectivă de atrac ie, de simpatie între persoane cu idei, sentimente, stataturi i roluri asemănătoare. Ca *sentiment*, a. este motivată prin similitudine i apropiere spirituală între două sau mai multe persoane. Ca *raport juridic* între un so i rudele celui alt so (de ex.: între gineri i socri, între cumna i), un so este afînul rudelor celui alt so în acela i fel i grad în care acest din urmă so este rudă cu rudele sale. în acest caz, proba a. se face prin dovada rudeniei i a căsătoriei din care rezultă. *V. familie, rela ii interpersonale, rudenie, sociometrie.* M.Vh.

AGENT SOCIAL concept sociologic complementar celui de *actor social*. Dacă un sistem social este considerat din perspectiva rolurilor sau a func iilor sale, atunci individul care ac ionează, conformîndu se rolurilor prescrise, este actor social. Rolurile sau func iile prescrise nu epuizează însă niciodată con inutul unui sistem social. Indivizii nu se conformează adesea rolurilor prescrise, fie pentru a satisface nevoi i aspira ii individuale sau colective care nu i găsesc expresia în aceste roluri, fie pentru că situa ia nu le o permite, fie pentru că, încercînd să o facă, ei generează interac iuni care se desfăș oară în dependent i uneori contrar func iilor sistemului, producîndu se astfel *efecte emergente*, în acest caz se utilizează conceptul de a.s. Comportamentul actorului este, de regulă, reproductiv în raport cu sistemul, pe cînd a.s. are un rol transformator. Dacă actorul este, de regulă, un individ, a.s. este aproape totdeauna un grup mai mult sau mai

pu în organizat, adică indivizi care ac ionează în raport cu modul i forma în care au con tientizat interesele lor comune. De aceea, a.s. sînt, de regulă, clasele sociale, grupurile organizate politic, economic, moral sau religios, iar în măsura în care ac iunea lor colectivă determină sau măcar vizează transformarea, men inerea sau restaurarea ordinii constituite într o societate, ei sînt a. *istorici*. Principiul metodologic al sociologiei a.s. presupune analiza ac iunilor colective, avîndu se permanent în vedere faptul că, în ultimă instan ă, acestea sînt realizate de indivizi, dar cum ac iunea colectivă nu poate fi redusă la suma ac iunilor indivizilor, conceptul de a.s. satisface nevoia de a identifica un autor transpersonal al ac iunii colective. Acesta este numit adesea i *agent* sau *subiect istoric*, reprezentînd însă totdeauna o entitate socială situată între actorul individual i constrîngerile, institu ionalizate sau nu, ale unei societă i determinate. *V. ac iune socială, ac iune colectivă, interac iune, sistem social.* I.U.

AGRESIVITATE (lat. *aggresio*. "atac"), comportament verbal sau ac ional, ofensiv, orientat spre umilirea, minimalizarea i chiar suprimarea fizică a celorlal i. Comportamentul a. poate fi orientat i contra propriei persoane (autoagresivitate), ca în cazul unor tulburări psihice, sau spre distrugerea obiectelor investite cu semnifica ii sociale. Pentru explicarea originii comportamentelor a. s au propus mai multe ipoteze: biologice, etologice, psihologice, sociologice. în perspectivă biologică, a. reprezintă un răspuns instinctiv, determinat de activitatea subcorticală i endocrină. Hormonul masculin, testosteronul, s a dovedit că are un rol important în declan area a. (F.H. Bronson, C. Desjardins, 1971). De asemenea, anumite substan e neuromediatoare sînt responsabile de declan area a. Cercetările etologice sus in

ipoteza caracterului înnăscut al a. Konrad Lorenz (1903 1989), laureat în 1973 al Premiului Nobel pentru fiziologie i medicină, considera că instinctul de a., chiar intraspecie, are principal func ii pozitive: împiedică epuizarea hranei, men ine ordinea ierarhică i, prin selec ie naturală, conservă caracteristicile vitale ale speciei. Spre deosebire de ipotezele biologice i etologice, ipotezele psihologice i sociologice promovează concep ia caracterului achizi ionat, dobîndit, învăț at al comportamentelor a. Cercetările lui Albert Bandura (1963) au demonstrat că a. se dobînde te prin învă are socială i că în realizarea comportamentelor a. un rol important îl au mijloacele de comunicare în masă. în cadrul abordărilor psihologice se înscrie i ipoteza frustrare agresivitate, lansată în 1939 de N.E. Miller, J. Dollard i L.W. Dood, verificată, revizuită i nuanț ată ulterior în numeroase cercetări. în orientarea psihanalitică, a. rezultă din conflictul dintre pulsunea mor ii (thanatos), după S. Freud (1920), i cea e plăcerii (eros). în aceea i orientare psihanalitică, A. Adler (1908) considera pulsunea a. ca un factor general uman, prin care se urmăre te depăș irea sentimentelor de inferioritate i se asigură satisfacerea dorin ei de putere. Ipotezele ocio genetice ale a. par a explica mai cuprinzător comportamentele a. individuale i de grup. A a cum men ionea Friederich Hacker: "La originea agresivității se întîlne te jocul reciproc al factorilor ereditari, influen ele psihologice i culturale, structura sistemului nervos central, de asemenea, mecanismele hormonale i modelele sociale" (*Aggression. Violence dans le monde moderne*, Paris, Calmann Levy, 1972, p. 93). *V. etologie, frustrare, învă are socială, psihanaliză.* S.C.

ALIENARE (slng. ÎNSTRĂINARE), concept psihologic, sociologic i filosofic desemnînd o anumită rela ie dintre individ i

lumea sa, caracterizată prin faptul că omul nu se mai recunoaște în lumea pe care a creat-o el însuși, percepend-o ca străină și ostilă. Conceptul a fost introdus de Hegel. În cadrul filosofiei sale, a. este o stare inevitabilă a spiritului în procesul obiectivării sale. L. Feuerbach reia conceptul, folosindu-l însă pentru a desemna doar relația dintre om și religie. Religia este, în concepția filosofului german, o formă de a. de sine a omului: omul l-a creat pe Dumnezeu și apoi s-a subordonat propriei sale creații. Sensul actual al conceptului se datorează însă lui Marx (*Manuscrise economice filosofice*, 1844). Acesta îl utilizează pentru a desemna o relație între om și lumea creată de el, caracterizată printr-o răsturnare în raport cu o stare presupusă a fi normală: lumea pe care a construit-o având o logică inumană. Deși formulată în contextul teoriei sale privitoare la societatea capitalistă și comunistă, teoria a. a lui Marx a avut o mare influență în gândirea filosofică și sociologică actuală. În concepția sa a. reprezintă un fenomen de neadaptare globală a omului la lumea sa, având însă surse nu personale, ci sociale structurale. Principiile de organizare a societății sunt responsabile de un asemenea tip de relație. Dacă la Hegel a. reprezintă o caracteristică inevitabilă a existenței umane, pentru Marx ea este o consecință a organizării sociale bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. În aceste condiții se produce o distorsiune profundă a relațiilor dintre om și mediul său social. A. are loc în principal în următoarele trei planuri: a. *a. fa de produs*—produsul muncii, "esența umană obiectivată", a cărei apropiere reprezintă o condiție a realizării umane; aparine altuia: el devine, în consecință, un modal de dependență de celălalt, o forță străină dominantă; b. *a. fa de propria activitate*—munca, crearea de bunuri, dintr-o activitate creativă specific umană, în care propriile capacități fizice și intelectuale sunt puse în

funcție, actualizate și amplificate, devine un simplu mijloc exterior pentru obținerea bunurilor necesare vieții; omul se simte el însuși doar în activitățile elementare (când bea, mănâncă, se culcă), dar nu și în activitatea care îi este în cel mai înalt grad specifică, cea a creației de bunuri, de valori umane; c. a. *în relațiile cu ceilalți*—în locul unor relații de cooperare, fondate pe "nevoia de celălalt", sunt instaurate relații de concurență, de exploatare, dominare. A. apare, pe de o parte, ca dominare a omului de forțele pe care el însuși le-a creat, iar pe de altă parte, ca o caracteristică a lumii create de om de a nu exprima logica omului, ci o logică străină. Omul nu se mai simte "acasă" în lumea pe care el însuși a creat-o; mai mult, această lume îi distorsionează profund propria existență, impunându-i un sens care îi este străin. A. are loc nu numai în sfera producției, ci în toate sferele vieții umane: politică, morală etc. A. poate fi *reală*, ca în cazul forțelor economice care îl subordonează pe om unei logici imposibil de sesizat și controlat, sau doar *simbolic iluzorie*, ca în cazul religiei, unde omul se subordonează propriilor sale creații mentale, începând cu Marx există o lungă tradiție de critică a societății de consum ca un mod alienant de organizare socială. Producția capitalistă, orientată spre profitul privat, argumentează Marx, nu servește într-un mod adecvat nevoilor reale, autentice ale omului, ci îi distorsionează sistemul de nevoi: îl orientează spre consum exagerat în anumite sfere (de exemplu celebra teorie a *consumului ostentativ* a lui Thorstein Veblen), îi creează false nevoi, în timp ce nevoi care nu sunt exploatabile în mod economic rămân subdezvoltate. A. se poate manifesta în toate sferele. A. *politică*: statul, constituit pentru a organiza și conduce viața socială în spiritul intereselor colectivității, îi apare individului mai degrabă ca ceva străin, fundamental ostil, care îl domină și oprimă. A. *tehnologică*: dacă

revoluția industrială a urât în multe privințe munca, ea a produs totodată munci simplificate, slab calificate, monotone, controlate din afară, lipsite de autonomie, excluzând inițiativă, creativitatea și asumarea de responsabilitate: asemenea munci contravin necesității umane de dezvoltare, de *autorealizare* (K. Marx), de *autoactualizare* (A. Maslow). În concepția marxistă, depășirea a. nu poate avea loc decât în condițiile eliminării proprietății private, cu toate consecințele sale structurale: opoziția dintre interesele private ale producătorilor, dintre interesele producătorilor și consumatorilor, exploatarea, manipularea și coerciția unei clase împotriva celorlalte. • O altă sursă a a. este identificată de către unii analiști într-un anumit statut al evoluției societății, caracterizat printr-o creștere necontrolată a complexității. Viața socială a crescut rapid în complexitate, rezultatul fiind însă o complexitate dezorganizată, incontrolabilă care se întoarce, prin procesele sale spontane, împotriva intențiilor celor care au creat-o. Depășirea a. devine posibilă în această ipoteză, în condițiile în care individul și colectivitatea își dezvoltă capacitățile lor de cunoaștere și acțiune încât să supună unui control global eficace complexitatea vieții lor. • Un moment important în dezvoltarea problematicii sociologice a a. îl reprezintă tentativele de operaționalizare a acesteia sub forma unor indicatori (scale) de a. Aceste încercări pornesc de la lucrarea lui M. See-man (*On the Personal Consequences of Alienation in Work*, 1959) care, sprijinindu-se pe teoria lui Marx, oferă o conceptualizare mai operațională. El definește 5 dimensiuni ale a.: *lipsa de putere*—credința că nu poți determina, controla rezultatele intenționate ale acțiunilor tale, *lipsa de sens*—starea de confuzie, lipsa de claritate în ceea ce privește modul în care ar trebui să îți orientezi propria viață, *anomia*—confuzia valorilor, lipsa de norme, principii, credința că numai prin mij-

loace nelegitime se pot atinge obiectivele dezirabile, *izolarea socială*—lipsa de adeziune la credințele și idealurile colectivității, grupului căruia aparții și *înstrăinarea de sine*—sentimentul că tot ceea ce faci este dictat de forțe exterioare, propria viață apărând ca ceva străin, în care nu te regăsești, în consecință, profund insatisfăcătoare. Pornind de la această conceptualizare, D.G. Dean (*Alienation: Its Meaning and Measurement*, 1961) a dezvoltat un instrument de măsură a a., utilizat frecvent în cercetările empirice, pentru a determina consecințele alienante ale diferiților factori sociali. În sociologia actuală, conceptul de a. și indicatorii de a. se folosesc în acest sens mai general, definind o sferă a relațiilor omului cu lumea sa, teoria marxistă fiind doar un model explicativ posibil al acesteia. Indicatorii de a. sunt utilizați și ca elemente ale sistemului indicatorilor calității vieții. V. *autoactualizare*, *anomie*, *nevoisociale*. **E.Z.**

ALOCATIE sumă de bani destinată unei persoane (de obicei copiilor) cu scopul de a acoperi o parte din cheltuielile necesare întreinerii. Ca a. *de stat pentru copii* constă în suma de bani acordată lunar de către stat familiilor cu copii în vârstă de până la 16 ani, aflați în îngrijire, fiind o măsură de protecție socială a familiilor cu copii. Ca a. *de întreținere* se acordă de un părinte, în cazul desfacerii căsătoriei prin divorț, pentru copilul minor aflat în îngrijirea celui alt părinte sau stabilit prin plasament familial într-o instituție de ocrotire a minorilor. V. *divorț*, *familie*, *protecție socială*, *servicii sociale*. **M.Vn.**

ALTERNATIVĂ 1. *în teoria deciziei*. Cele mai multe probleme au mai multe soluții posibile, *alternative*, alegerea uneia excluzând alegerea celorlalte. Alegerea se face mereu între soluții alternative. 2. *în sociologie*, într-un anumit context, un sistem social poate

fi organizat în modalități diferite, *alternative*. A. *structurală*—o altă structură posibilă a sistemului în discuție. În modelul funcționalist, a. *funcțională*: o funcție anumită poate fi realizată de elemente diferite care sînt deci a. funcționale. În analiza schimbării sociale: un sistem social existent are mereu mai multe posibilități de organizare, a., dintre care s-ar putea ca unele să fie mult mai bune decît cea practică. De aici, problema exploatării a. structurale și a schimbării organizării existente cu un mod de organizare alternativ, considerat a fi probabil mai bun. Problema evaluării a. este dificilă pentru că se referă la moduri de organizare imaginate, iar nu reale. 3. A. *istorică*, curs al evoluției unei colectivități diferit de cel real și care este considerat a fi posibil. Cu referire la trecut: curs al procesului istoric pe care evenimente întâmplătoare sau decizii cheie l-ar fi putut genera ("ce s-ar fi înțîmplat dacă"). Cu referire la viitor: direcție de evoluție posibilă în viitor dacă ar interveni o schimbare fundamentală în prezent (evenimente sau decizii de natură a modifica cursul evenimentelor previzibil a decurge din situația prezentă). *Metoda scenariilor* încearcă să exploreze tocmai asemenea posibilități a. de evoluție. Cu privire la prezent: mod de organizare diferit de cel real, posibil și probabil mai bun. Socialismul din acest punct de vedere, a fost, în ideologia comunistă, considerat a fi o a. istorică la societatea de tip capitalist. Ideea de a. presupune un determinism social nu strict, ci alternativ. V. *determinism*, *evoluție*, *progres*, *decizie*, *funcție*. C.Z.

ALTRUIISM 1. *în etică*, principiu al comportamentului care impune orientarea spre satisfacerea dezinteresată a unor trebuințe sau nevoi ale celorlalți. Opus egoismului, a. este considerat element principal al solidarității în colectivismului social. 2. Termen al *sociobiologiei*, prin care se explică anumite comportamente nespecific umane de sacrifi-

care, parțială sau totală, a unui individ în favoarea sporirii ansei de supraviețuire ale altui individ. Spre deosebire de accepțiunea morală a a., accepțiunea sociobiologică nu este opusă egoismului. Deoarece a. sociobiologic este selectat în mod natural, iar principiul selecției naturale presupune maximizarea ansei de supraviețuire ale fiecărui individ, geneticianul W. D. Hamilton a explicat a. ca o formă "deghizată" a egoismului, prin comportamentul său altruist individul urmărind de fapt să și maximizeze ansele de supraviețuire genetică prin creșterea numărului de descendenți direcți ai săi, pentru care acceptă sacrificiul. Calculîndu-se costul sacrificiului raportat la beneficiul genetic obținut de un individ prin sporirea numărului descendenților săi direcți, se poate aprecia că a. se manifestă totdeauna atunci cînd costul sacrificiului este mai mic decît beneficiul. O parte însemnată a comportamentelor sociale care presupun a. (familismul, nepotismul, afecțiunea filială etc.) sînt deci explicate de sociobiologi ca rezultat al selecției naturale parentale (*kin selection*). R. Trivers a extins principiul a. de la grupul de rudenie la orice alt grup, propunînd conceptul de a. *reciproc*, prin care se explică a. unui individ față de un altul, indiferent de legătura lor genetică sau de rudenie. A. *reciproc* este deci, după R. Trivers, o strategie selectată natural, prin care un individ își maximizează ansele sale de supraviețuire pe termen lung, chiar dacă le micșorează pe termen scurt, deoarece cel care beneficiază de a. este obligat să răspundă printr-un act altruist binefăcătorului său, orice societate (animală sau umană) posedînd mijloace de pedepsire (inclusiv de eliminare) a celor care ezită să răspundă actelor a. 3. "*în sociologie*, a. a fost teoretizat de A. Comte, care l-a considerat principiu al sociabilității și principalul mijloc de constituire a unei religii a umanității. Marcel Mauss a studiat a. implicat în schimbul de da-

ruri din societățile primitive, arătînd că acest schimb material nu poate fi redus la dimensiunea sa economică, Juridică, religioasă sau morală, deoarece el reprezintă un fenomen social total, în sensul că prin schimbul de daruri se exprimă o societate ca totalitate de instituții sociale. Sociologii americani au analizat a. ca relație de schimb între membrii unui grup social, relație caracterizată prin stimularea răspunsului așteptat din partea celuilalt ca urmare a unui act altruist inițial. În general, a. este interpretat de sociologia contemporană ca un mijloc de stimulare, menținere sau redobîndire a solidarității și stabilității grupului social și societății în ansamblu ei. A. este definit sociologic de A.W. Gouldner ca *principiu al reciprocității*, opus principiului absolutismului moral. Acesta din urmă ar presupune organizarea sistematică a valorilor, simbolurilor și normelor unei societăți, ceea ce face ca elasticitatea comportamentelor particulare să fie limitată de predominarea unei valori sau norme "ultime", fundamentale. În consecință, absolutismul moral impune indivizilor să urmeze regula morală prescrisă chiar dacă în felul acesta ar lovi pe cineva care i-a ajutat sau le-a făcut un mare bine. Cum absolutismul moral conduce la instabilitatea grupului, membrii săi se comportă adesea contrar acestui principiu, aplicînd principiul reciprocității care le cere să ajute în primul rînd pe cei care i-au ajutat și să nu i ajute pe cei care s-au abținut de la acordarea ajutorului. A. este deci un schimb social generalizat, bazat pe răspunsul reciproc la așteptările celuilalt și, prin aceasta, sancționat socialmente premial sau represiv. V. *dar*, *interacțiune*, *morală*, *motivație*, *relații interpersonale*. I.U.

ANALIZA DE CAZ (studiu de caz) 1. Metodă de cercetare exhaustivă a unei unități sociale, a unor evenimente, fenomene sau procese considerate a alcătui un tot structurat (semnificativ foarte apropiată — chiar iden-

tică, pentru unii — cu aceea de monografie). Sînt și teoretizări ale metodei a.c. în care se subliniază caracterul său empiric, ca strategie de cercetare de teren de tip neexperimental, în care sînt utilizate surse diverse de informație (Robert K. Yin, *Case Study Research*, 1984). • Se consideră că metoda a.c. este adecvată cînd se cercetează aspecte prezente de viață socială și nu se exercită un control asupra comportamentelor și acțiunilor (ceea ce o deosebește de experiment), cău tîndu-se să se răspundă la întrebări de tipul "cum" și "de ce" au loc acestea (ceea ce o deosebește de monografie, care rămîne descriptivă, a a cum sugerează însuși numele) 2. Metodă de diagnoză (deci nu de cercetare), prin care se realizează o abordare intensivă, din perspectiva cîtorva caracteristici considerate a fi esențiale, a unei unități sociale, a activității individuale, a personalității umane etc. V. *diagnoză*, *monografie*. I.M.

ANALIZA CON INUTULUI (U. *analyse du contenu*, engl. *content analysis*), ansamblu de tehnici de cercetare cantitativă a comunicării verbale/nonverbale constînd în înregistrarea și descrierea sistematică a conținutului manifest/latent al comunicării în vederea formulării unor concluzii științifice privind personalitatea celor care comunică. Societatea .lu'9Xfi ^S i5MISăză_c_o_rn u rjic a ce a, precum i ojimufjic'arjfn_săsi, ca interacțiune socială. Utilizată pentru prima dată într-un studiu publicat în Anglia în 1886">.a.c. a apărut ca o reacție față de subiectivitatea critică/jiterare. Tehnicile de a.c. s-au dezvoltat puternic în perioada premergătoare și în timpul celui de al doilea război mondial cînd, în S. U. A. JiajaoaseilaJalejiaJifja studierea propagandei naziste. Harold D. Lasswell (1903-1978) a contribuit semnificativ la impunerea și perfecționarea tehnicilor de a.c. (*Language of politics*, 1949). Schema de ana-

Filiile SI, a eiueJ JieJ_ Lciitiitiii, în sociologia p/OEgaJdeLSLUPic-ieLpubelee. Cercetările sociologice realizate pe baza a.c. pot fi grupate astfel: cconpaxaje^c^Jtn£ u]mjijnor texte elaborate în diferite perioade de timp; compararea cu inutului unor texte emise de surse diferite; compararea cu inutului comunicăriitizaditSfijilelita_ela)Qane; studiul reac ilor verbale în condi ii experimentale (Bernard Bereñon", *CorWSrWAna/ís7n~Sorn munications Research*, 1953). Unită ile de a.c. sint: unitatea de înregistrare (acea parte din comunicare ce urmează a fi caracterizată i introdusă într una din categoriile schemei de analiză), unitatea ,rls context (segmentul comunicării ce permite stabilirea orientării unită ilor de înregistrare), unitatea de numărare (cu ajutorul căreia se exprimă cantitativ unită ile de înregistrare i de context). Ca unită i de înregistrare pot fi utilizate comunicarea în întregul ei, o operă literară, un discurs politic, un articol de presă etc, dar i diferite păr i ale comunicării (cuvinte, propozi ii, fraze .a.m.d.). Adesea, ca unitate de înregistrare, se ia tema comunicării. Unitatea de context este mai largă sau cel mult egală cu unitatea de înregistrare. în a.c. unită ile de numărare pot fi: cuvîntul, propozi ia, fraza, paxagiaiii, cm², înjul_cSloana_gagna (pentru comunicarea scrisă) i minutul sau ora (pentru comunicarea orală). Unită ile de înregistrare, caracterizate, sint grupate în rubrici

sau clase relevante pentru scopul cercetării. Aceste rubrici sau clase formeaza_ch§ma.5à) " Gaie"eSgentru a.c. comunicării. Prin "încercare i eroare" cercetătorul poate stabili o schemă de categorii propriie. El poate însă apela i la scheme de categorii standardizate. Schemele de categorii standard facilitează realizarea unor studii comparative asupra comunicării: de exemplu, pe baza schemei de categorii standard creată de R.K. White s au analizat comparativ discursurile lui Hitler i ale lui Roosevelt, cuvîntările lui J.F. Kennedy i ale lui N.S. Hru ciov (Jacques Claret, *Ideea i forma*, Bucure ti, Editura tiin ifică i enciclopedică, 1982, p. 89). în prezent, se cunosc numeroase tehnici i procedee de a.c. (S. Chelcea, coord., *Semnifica ia documentelor sociale*, 1985). Aplicarea tehnicilor de a.c. presupune parcurgerea mai multor etape. Ca primă etapă, alegerea temei de cercetare impune nu numai o foarte bună pregătire teoretică i o cunoa tere amănun ită a cercetărilor realizate eu ajutorul a.c., dar i intui ia omului de tiin ă, fără de care a.c. rămîne sterilă. A a cum remarcă Bernard Berelson (1952), a.c. nu reprezintă un substitut pentru o idee de studiu valoroasă. Studiul campaniilor_de presă, al campaniilor electorale', stabilirea paternită ii textelor, demascarea propagandei camuflate, studiul lizibilită ii au devenit domenii obi nuite în care se aplică a.c. în func ie de tema de cercetare stabilită, se alege materialulîn.qyistic sau nonlin.gvi tic pentru analiză. în această a doua etapă se pune problema determinării celor mai r'rayiSiiladaclimiBie (ziare, reviste , opere literare etc.). O problemă de cea mai mare importan ă, în această etapă, este e n ignarea materialului de analiză, în special, în cazul a_cj5iEseJljp>ite. Alegerea metodei de e antionare trebuie să aibă în vedere natura fluctua iilor textelor ce apar în ziare i reviste (tendin a primară, tendin ele de cicicitate i de compensare). în cazul a.c.

presei tipărite se recomandă e antionarea de zile neconsecutive la intervale regulate. în e tapă a treia se procedează la alegerea tehnicilor i procedeelor de a.c. Analiza frecS^itefTepTezIntI modalitatea cea mai veSle^ Toea mai simplă de a.c. Ea constă din înregistrarea frecven ei de apari ie a unor unită i de înregistrare, precum i din determinarea lor cantitativă cu ajutorul unită ilor de numărare. An^izaCfe^irrieTcom^unjic sii eviden iază, cu ajutorul diferitelor formule matematico statistice, atitudinea neutră, favorabilă sau defavorabilă în raport cu o anumită temă a celor care comunică. Analiza avaluaM creată de Ch.E. Osgood { *Trends In Content Analysis*, 1959), presupune identificarea enun urilor în legătură cu o anumită temă i acordarea de ponderi, în func ie de a titudinea fa ă de aceste teme. Cu ajutorul unor formule statistico matematice se face e valuarea ca medie a produsului ponderilor acordate. Analiză^e_cEn h^gjn ă, propusă tot de Ch.E. Osgood (1959), face apel la calculul probabilită ilor i permite eviden ierea structurilor asociative în cadrul comunicării. Ultimele două etape în aplicarea a.c. sînt: e fec _uarea propriu zisă a analizei i redactarea raportului dej^erceja,re_ Fidelitatea i validitatea constituie principalele probleme ce se ridică în efectuarea propriu zisă a analizei, în ceea ce prive te redactarea raportului de cercetare în studiile bazate pe a.c. trebuie să se aibă în vedere: justificarea teoretică i practică a temei de cercetare; prezentarea tuturor ipotezelor cercetării; justificarea tehnicilor i procedeelor de a.c. utilizate; demonstrarea relevan ei materialului analizat, a reprezentativită ii e antionului, a fidelită ii i validită ii procedeelor utilizate; prezentarea datelor ob inute, formulele statistico matematice, calculele efectuate; relevarea limitelor metodologice, interpretarea teoretică a datelor i formularea concluziilor cu valoare aplicativă. V. comunicare, e antionare, interac iune socială. S.C.

ANALIZA COST/ BENEFICIŢIU anali-
ză a eficien ei unor programe sociale, prin
considerarea sistematică a raportului dintre
beneficiile aduse (ansamblul consecin elor
pozitive) i costurile sale (cheltuielile de re-
surse), la care se adaugă efectele negative.
Aplica ii: **a.cb.** a programelor medicale, de
luptă împotriva criminalită ii, de pregătire pro-
fesională etc. A fost lansată în timpul celui de
al doilea război mondial pentru a evalua alter-
nativelor militare i extinsă apoi la analiza
diferitelor programe sociale. Adesea este în-
tîlnită sub denumirea de PPB (programare,
planificare, bugetare). S a dezvoltat rapid în
anii '50 i '60 în S.U.A. i de aici s a extins în
Europa, cu referire în mod special la politicile
sociale. Este o tehnică de analiză vitală pen-
tru alocarea optimă a resurselor în vederea
maximizării beneficiilor. Rezultatul **a.cb.** este
ierarhizarea clar definită a programelor în ca-
drul unui *buget* dat. Tehnica este drastic
limitată atunci cînd se pune problema com-
parării cheltuielilor în arii bugetare diferite:
educa ie, asisten ă medicală, protec ie a me-
diului, protec ie socială. De i se inten ionează
a fi extinsă la evaluarea tuturor activită ilor so-
cial umane, **a.cb.** reprezintă mai mult un
proiect, o direc ie de dezvoltare. Utilizarea ei
efectivă presupune identificarea i măsura-
rea efectelor pozitive i negative pe care o
activitate le are, cît i variatele resurse utiliza-
te; de asemenea, se presupune crearea unei
unită i comune în care toate acestea să fie tra-
duse, în mod obi nuit se încearcă estimarea
tuturor beneficiilor i costurilor în *bani*. Este
însă tot mai clar că multe beneficii i costuri
nu pot fi exprimate în bani, fiind, în conse-
cin ă, necesară găsirea unei alte unită i mai
generale. încercarea de aplicare a **a.cb.**, chi-
ar dacă nu duce încă la rezultate
necontroverabile, reprezintă un exerci iu
util pentru că sensibilizează la analiza siste-
matică a eficien ei. Un exemplu: criza actuală
a reglementărilor sociale. Colectivită ile tin-

ANALIZA FACTORIALĂ

să adopte variate reglementări (norme, legi, măsuri, programe) în vederea soluționării problemelor cu care se confruntă. Acumularea de asemenea reglementări are adesea numeroase consecințe negative indirecte, neintenționate (costuri), fapt care le face uneori chiar contraproductive. De aici, o nouă exigență: reglementările să nu mai fie luate pe baza unor "impresii" vagi, mai mult pe credința din a bunului simț că ele ar putea lucra, ci ca urmare a unei temeinice a.c.b., prin considerarea variatelor consecințe de scurt și lung termen, directe și indirecte, a costurilor implicate, în anii '70 s-a produs o anumită descreștere a interesului în a.c.b. ca urmare a rezervelor tot mai frecvent formulate cu privire la posibilitatea utilizării *banilor* ca măsură a unor lucruri ca *linia tei sufletească, securitatea, viața, pacea, aerul curat*. Ca reacție la aceste dificultăți s-au dezvoltat o serie de tehnici alternative de analiză, mai moderate ca ambiții: *studiile de impact* pentru analiza efectelor complexe ale tehnologiilor sau *analizele cost/eficacitate* în care doar costurile sunt calculate în bani, iar beneficiile rămân în unități non monetare. *V. cost social, eficiență, eficacitate, resurse sociale. C.Z.*

ANALIZA FACTORIALĂ tehnică

statistico-matematică pentru reducerea datelor. Prin a.f. se determină factorii (variabilele latente) care pot explica variația unui set de variabile direct observabile (manifeste), corelațiile dintre ele și intensitatea legăturii dintre factorii și fiecare dintre variabilele manifeste.

- Intenția de schimbare a locului de muncă (SLM), spre exemplu, poate fi influențată de factorii precum relațiile cu colegii (COLEG), recompensele materiale asociate locului de muncă (RECOM), condițiile fizice de lucru (CFIZ) și conținutul muncii (CONM). Fiecare dintre factorii respectivi este măsurat prin câte un set de variabile. Dacă toate variabilele observabile incluse în analiză sunt standardizate

(au media 0 și abaterea standard 1) atunci SLM poate fi exprimată ca o combinație liniară a factorilor menționați:

$$SLM = a \cdot COLEG + b \cdot RECOM + c \cdot CFIZ + d \cdot CONM + U$$

unde a — măsură a influenței factorului COLEG asupra SLM, iar b, c și d — măsuri similare pentru factorii RECOM, CFIZ și CONM. Prin U sunt semnificate alte influențe asupra variabilei SLM. În general, pentru un set de n variabile observabile pot exista n factori, care explică variația acestora ($k < p$). Factorii care explică variația a cel puțin două variabile se numesc *factori comuni*. Cei care explică variația tuturor variabilelor sunt denumiți *factori generali*, iar cei limitați la numai un set de variabile *factori de grup*. În cazul în care sunt asociați numai cu variația unei singure variabile se cheamă că sunt *factori specifici*. Orice variabilă x , standardizată, poate fi exprimată printr-o ecuație asemănătoare cu cea de regresie multiplă: $x_i = a_1F_1 + a_2F_2 + \dots + a_jF_j + a_{k+1}F_{k+1} + U_j$. Coeficienții a_j poartă numele de coeficienți de saturație ai variabilei; în factorul F_j sunt o măsură a influenței factorului F_j asupra variabilei i . În cazul în care a.f. este astfel realizată încât factorii obișnuiți să fie independenți (a.f. ortogonală) între ei (precum în cazul metodei componentelor principale a lui Hotelling) ei pot fi considerați coeficienți de corelație simplă între indicatorii și factorii. Dacă a.f. generează factorii neinterdependenți, atunci saturațiile pot fi interpretate ca echivalente cu coeficienții de regresie parțială standardizată (beta). Suma pătratelor coeficiențilorilor de saturație pentru o variabilă dată în toți factorii comuni poartă numele de comunalitate și semnifică proporția din variația variabilei respective explicată de factorii comuni.

Comunalitatea are aceeași semnificație ca și coeficientul de determinare multiplă din analiza de regresie. Diferența constă doar în faptul că variabilele independente pentru cal

ANALIZA FACTORIALĂ

cularea comunalității sunt factorii cu caracter latent. Coeficientul de măsură a influenței factorilor specifici și a erorilor de măsurare asupra variabilei X_L . Pătratul coeficientului de purtare a numelui de unicitate indică ponderea din variația lui X_j neexplicată de factorii comuni. Matricea în care sunt înscrise pe coloane factorii obișnuiți și pe linii saturațiile corespunzătoare fiecărei variabile poartă numele de *matricea factorilor* sau a *pattern-ului* factorial. Dacă în a.f. sunt incluse p variabile atunci variația totală din matricea respectivă este egală cu suma variabilelor specifice fiecărei variabile. În cazul în care se lucrează cu variabile normalizate, care au abaterea standard și dispersia egală cu 1, dispersia totală din matricea datelor inițiale este egală cu numărul de variabile ($p \times 1$). Fiecare factor explică o anumită parte din această dispersie. Contribuția factorului la explicarea dispersiei totale este dată de suma pătratelor saturațiilorilor din factorul respectiv și poartă numele de valoare proprie a factorului ("eigen valoare"). Aceasta poate fi exprimată ca cifră absolută sau relativă prin raportare la dispersia totală din matricea de date. Cel mai simplu model de a.f. este cel în care se presupune existența unui singur factor comun. Acesta este modelul pe care Charles Spearman (1904), fondatorul a.f., l-a folosit pentru analiza rezultatelor obișnuite de către băieții dintr-o coală din Anglia la șase tipuri de măsurători: notele la limbi clasice (C), engleză (E), franceză (F), matematică (M), evaluarea talentului muzical (T) și o măsurare a capacității sportive (P). Coeficienții de corelație dintre cele șase măsurări sunt baza de pornire pentru a.f.:

	C	F	E	M	P	T
C	1,00	0,83	0,78	0,70	0,66	0,63
F	0,83	1,00	0,67	0,67	0,65	0,57
E	0,78	0,67	1,00	0,64	0,54	0,51
M	0,70	0,67	0,64	1,00	0,45	0,51
P	0,66	0,65	0,54	0,45	1,00	0,40
T	0,63	0,57	0,51	0,51	0,40	1,00

Prelucrând aceste date cu ajutorul unei variante de a.f. (metoda centroidă propusă de Cyril Burt, 1917) se obțin următoarele rezultate:

	C	F	E	M	P	T
saturația comunalităților	0,962	0,883	0,815	0,743	0,662	0,645
unicitate	0,038	0,117	0,185	0,257	0,338	0,355

Factorul comun, inteligența generală, explică, deci, în principal, performanțele elevilor la limbile clasice (92%), la franceză (78%) și la engleză (66%). Performanțele lor muzicale și sportive au, în schimb, determinări specifice puternice, independente de inteligența generală. Dacă modelul factorial adoptat este adecvat datelor, atunci este de așteptat ca matricea coeficienților de corelație observată să poată fi cât mai fidel reconstituită pe baza coeficienților de saturație în condițiile în care diferențele între corelațiile empirice și cele teoretice (reconstruite) sunt reduse, se poate considera că modelul factorial adoptat este concordant cu datele. Procedura de reconstituire a unei matrice de corelații din coeficienții de saturație este extrem de simplă în cazul a.f. ortogonale (cu factorii independenți). Corelația teoretică dintre două variabile este egală, în astfel de cazuri, cu suma produselor dintre saturațiile corespunzătoare acelor variabile pentru fiecare factor. În exemplul anterior, existând un singur factor, corelația teoretică dintre notele la limbi clasice și matematică, spre exemplu, este egală cu $0,962 \times 0,743 = 0,71$. Corelația empirică dintre aceleași variabile este practic identică (0,70). În matricea de mai jos sunt date corelațiile corespunzătoare exemplului menționat, în paranteze, corelațiile reziduale ca diferențe între corelațiile empirice și cele teoretice:

C	F	E	M	P	T
1,00	0,85 (0,02)	0,78 (0,00)	0,71 (0,01)	0,64 (0,02)	0,62 (0,01)
	1,00	0,72 (0,05)	0,66 (0,01)	0,58 (0,07)	0,57 (0,00)
		1,00	0,61 (0,03)	0,54 (0,00)	0,53 (0,00)
				1,00 (0,03)	0,43 (0,03)
					1,00

Dacă valorile corelațiilor reziduale sînt neglijabile, precum în exemplul menționat, atunci modelul factorial adoptat poate fi considerat ca adecvat (testul χ^2 poate fi folosit pentru estimarea concordanței modelului cu datele). Diferite tehnici factoriale au capacitate diferite de identificare a modelului cel mai simplu, adecvat unui set de date. Pornind de la principiile structurii simple, formulate de Thurstone (1935, 1947), în practica statistică actuală (J. Loehlin, 1987) se consideră că un model factorial este cu atât mai simplu cu cît a. extrage un număr mai redus de factori (criteriul parcimoniei), b. conține un număr mai redus de saturații cu valori diferite de 0 sau are mai multe saturații cu valori absolută foarte mică. Cu importanță mai redusă în evaluarea simplității sînt și cerințele ca: c. factorii să fie independenți și d. saturațiile să aibă o distribuție egală pe factori sau pe variabile, în legătură cu primele două exigențe se definesc secvențele de bază în a.f. exploratorie (cea în care nu se pornește de la un set de ipoteze inițiale în legătură cu saturațiile nule, precum în a.f. de confirmare): extragerea factorilor și rotația factorilor. În cadrul primei secvențe se determină cel mai mic număr de factori care explică o parte semnificativă din variația totală a indicatorilor folosiți pentru analiză. Cele mai utilizate metode pentru aceasta sînt metoda centroidă (C. Burt, 1917), analiza componentelor princi-

pale (H. Hotelling, 1933), metoda factorilor canonici (Rao, 1955, Harris, 1962) și cea a factorilor Alfa (Kaiser și Caffrey, 1965). Analiza componentelor principale are un statut aparte în raport cu celelalte metode. Componentele principale sînt simple combinații liniare de variabile observabile și nu factori propriu-zisi în sensul de variabile latente. Prin această metodă se transformă un set de p variabile observabile corelate într-un set de variabile necorelate (componente principale). Numărul de factori este egal cu numărul de variabile în acest caz. Dintre acestea, pentru recalcularea comunalităților și pentru interpretare se rețin numai cei cu valori proprii mari. • Pentru a decide numărul de variabile latente (factori) care pot fi considerate ca semnificative pentru a explica intercorelațiile dintre variabilele observabile, pot fi folosite mai multe procedee. Cel mai simplu este dat de regula Kaiser Guttman prin care se indică reținerea în model a tuturor factorilor care au o valoare proprie mai mare decît 1. Testul "grohotiului" {*scree test*, denumit astfel de către R.B. Cattell, 1966) operează în baza unei diagrame în care se notează pe ordonată mărimea valorii proprii a factorilor iar pe abscisă numărul factorului. Tendința este ca după primele valori proprii de nivel ridicat să urmeze valori proprii cu nivel din ce în ce mai redus. Punctul de cotitură al liniei care poate fi trasată în funcție de cele două axe indică numărul de factori care trebuie reținuți în model. După extragerea factorilor se procedează la așezarea lor rotire, operaie prin care se urmărește satisfacerea criteriului 2 de simplitate a modelului factorial. Practic, în urma unei astfel de rotiri rezultă cu mai multă claritate variabilele care definesc un anumit factor (în cadrul celuiia factor se accentuează decalajele dintre valorile saturațiilor). Rotația de tip Quartimax (Neuhaus, Whigley, 1954) este indicată în special în cazurile în care se presupune existența unui factor gene-

ral. În schimb, analizele de tip Varimax (Kaiser, 1958) sînt mai potrivite în ipoteza existenței unor factori de grup. Ambele variante de rotație a factorilor permit transformări ortogonale, în care factorii rămîn independenți. A.f. oblice sînt indicate în situațiile în care se poate susține ipoteza că factorii nu sînt independenți între ei. Lezările numerice din a.f. ortogonale sînt saturațiile (a căror distribuție pe factori poartă numele de pattern factorial), comunalitățile, unicitatea și valorile proprii. În plus față de acestea, a.f. oblice dau și corelațiile dintre factori (matricea intercorelațiilor factoriale) și corelațiile dintre variabile și factori (matricea structurii factoriale). Interpretarea factorilor se face în funcție de saturațiile maxime specifice fiecăruia dintre ei. Utilizarea a.f. în sociologie pune o serie de probleme legate în primul rînd de natura foarte diferită a variabilelor utilizate. Standardizarea variabilelor pentru a avea media 0 și abaterea standard 1 atenuează oarecum această problemă dar nu o elimină. Pe cît posibil, este indicat, deci, ca în a.f. să fie incluse variabile măsurate cu aceleași unități (J. Torrens Ibern, 1972). Atunci cînd datele de intrare sînt coeficienți de corelație, rezultatele a.f. au o valabilitate locală, dependentă de abaterile standard înregistrate pentru variabile în întregul folosit. Pentru a compara patternurile factoriale ale celuiiași model în diferite perioade sau loturi diferite este mai indicată folosirea covarianțelor în locul corelațiilor ca date de intrare. În al doilea rînd, structura causală presupusă de modelul factorial este, se pare, mai puțin întîlnită în sociologie decît în psihologie. O astfel de structură are configurația dată de o variabilă latentă de la care pleacă influența spre variabilele măsurate, între acestea din urmă se presupune că nu există relații cauzale directe. Or, o astfel de situație este destul de greu de întîlnit în analizele de tip sociologic. Linearitatea relațiilor dintre factori și indicatori este o altă

condiție aplicării tehnicilor obișnuite de a.f. Acestea sînt destul de "robuste" din acest punct de vedere. Folosirea cea mai frecventă a a.f. se face în cadrul modelelor de măsurare. Obiectivul acestora este de a determina cît de bine estimează anumiți indicatori o variabilă latentă. Supraaprecierea importanței sau relevanței unor indicatori în raport cu o variabilă latentă se produce în baza unor erori de selectare a indicatorilor respectivi. Dacă alături de indicatorii corelați moderat între ei se includ în a.f. și indicatori cu grad foarte ridicat de intercorelare, înțelesul anjabil între ei, atunci este de așteptat ca saturațiile și respectiv comunalitățile corespunzătoare acestora din urmă să fie foarte mari în detrimentul celorlalte. Omiterea unor indicatori cu relevanță sporită pentru o anumită variabilă latentă poate duce la subestimarea saturațiilor corespunzătoare respectivei variabile. Pe de altă parte, itemii care corelează foarte slab în matricea de corelații inițiale este indicat să fie eliminați din a.f., deoarece este puțin probabil ca ei să fie explicați prin factori comuni adecvați pe ansamblul matricei. Calitatea rezultatelor a.f. este influențată și de numărul de variabile și de unități utilizate. Cu cît numărul de variabile observabile luate în considerație este mai mare, cu atât este mai mică eroarea posibilă asociată cu modul de estimare a comunalităților. (La peste aproximativ 40 de variabile, o astfel de eroare are influență neglijabilă asupra rezultatelor a.f.). În legătură cu numărul de unități, în mod relativ convențional se consideră că acesta ar trebui să fie de aproximativ cinci ori mai multe decît numărul de variabile. În a.f. de confirmare sînt implicate atît un model de măsurare, care predetermină relațiile dintre variabilele latente și indicatori, cît și un model structural prin care se specifică relațiile dintre variabilele latente. De obicei, acesta din urmă este redus la simpla intercorelare dintre factori. În patternul factorial sînt înscrise de la început

tul analizei satura lile cu valoarea zero în baza ipotezelor referitoare la raportul dintre variabilele latente i indicatori. Restul satura iilor se determină astfel încît corela iile teofetice la care se ajunge pe baza lor să difere cît mai pu în de corela iile empirice. Metode iterative orientate de exigen e ale metodei celor mai mici pătrate sînt folosite în acest sens. Modele de analiză cu variabile latente de mare complexitate, în care sînt implicate atît modele de măsură cît i modele structurale, sînt abordate cu metode i programe de tip LISREL (*Linear structural relations*, Joreskog i Sorbom, 1984). *V. corela ie, indicator social, metodologia cercetării sociologice, regresie, statistică i sociologie*. D.S.

ANALIZA MARGINALĂ, abordare metodologică preponderent în microeconomie, apărută în contextul examinării comportamentului de optimizare, respectiv de căutare a valorilor optime ale anumitor variabile, apte de a maximiza sau a minimiza valoarea altei variabile: variabila dorită a fi maximizată mai este denumită *maximand*, cea dorită a fi minimizată mai este denumită *minimand*. în definirea valorilor extreme (maximum sau minimum) ale unei variabile se apelează la no iunea de *schimbare* m. a variabilei cu care se află în rela ie, fiind "o foarte mică cre tere sau descre tere" a respectivei variabile; astfel: maximul unei variabile este depistat cînd se găse te o valoare a variabilei astfel încît o mică sporire sau reducere a acelei valori ar face să scadă valoarea maximandului; *minimul* este depistat, analog, cînd se găse te variabilei o valoare care, fie sporită, fie redusă foarte pu în, ar face să crească valoarea minimandului. Se presupune, astfel, despre o firmă că dore te să i maximizeze profitul i procedînd astfel, să i minimizeze costurile pentru fiecare nivel al produc iei; despre strategul unei politici —

că dore te să maximizeze bunăstarea socială; despre un consumator oarecare — că dore te să i maximizeze "utilitatea" (conceptul de *utilitate* aflat în centrul teoriei clasice a cererii, se referă la satisfac ia, plăcerea, îndeplinirea nevoii etc, derivate din consumul unei anumite cantită i dintr un bun). Depă ind cadrul problemelor de optimizare, a rămas ca problemă în sine depistarea influen ei pe care o schimbare m. a unei variabile economice o are asupra unei alte variabile cu care se află în rela ie, acesta fiind obiectul a.m. Matematicienii identifică aici o aplica ie directă a calculului diferen ial, iar în diferitele concepte bazate pe a.m. — tot atîtea denumiri date primelor derivate ale anumitor func ii (H.H. Gossen, W.S. Jevons, C. Menger, J.H. von Thünen, M.E.L. Walras). în consecin ă, pentru a descifra con inutul oricărui concept marginal este suficient să tim cu ce variabilă cheie se presupune că se află în rela ie i faptul că are în vedere o modificare a acesteia cu o unitate. • *Utilitate* m. (*a bunurilor*) — sporul de utilitate totală e consumului unui bun rezultat din cre terea cu o unitate a cantită ii consumate din acel bun. Folosit de Alfred Marshall în teoria cererii, conceptul i a pierdut din importan ă după trecerea la analiza bazată pe no iunile de preferin ă i indiferen ă; legea lui Marshall, a diminuării utilită ii m., spune că, de la un punct, cre teri egale succesive ale cantită ii dintr un bun consumat produc sporuri din ce în ce mai mici de utilitate. • *Utilitate* m. a *banilor* — sporul de utilitate totală rezultat prin cre terea cu o unitate a sumei de bani de care dispune un individ. Cum banii sînt aprecia i prin puterea pe care o dau de a cumpăra bunuri (în prezent sau în viitor), utilitatea m. a banilor derivă finalmente din utilitatea m. a bunurilor (sau a depunerilor) pe care sînt cheltui i. Pe oale de consecin ă din legea scăderii utilită ii m. a bunurilor, este general acceptată aser iunea că utilitatea m. a banilor scade pe măsură ce

cre te suma de bani de care dispune un individ. Paremiologia românească redă constatarea tiin ei în stilu i exact i lapidar: unde merge mia, merge i sutal • *Propensiune* m. *spre consum*. Propor ia dintr o u oară cre tere de venit ce va fi destinată sporirii cheltuielilor de consum (restul se deduce că e destinat economisirii). Matematic, valoarea P.M.C. e dată de coeficientul unghiular (pantă) al func iei de consum. Cum sporul de venit nu e alocat integral sporirii consumului imediat, valoarea P.M.C. e subunitară, diferen a pînă la unitate reprezentînd o un indicator complementar — *propensiunea marginală spre depunere* (P.M.D.). Keynes a formulat ca pe o lege psihologică fundamentală constatarea, transpusă la nivel macroeconomic, că, pe măsură ce venitul na ional cre te, scade P.M.C. i cre te P.M.D. ($PMC + PMD = 1$). Raportul $1/PMD$ este denumit *multiplicator*, cu referire la dinamizarea probabilă a economiei odată cu cre terea disponibilului bănesc, dată fiind înclina ia (propensiunea) indivizilor spre formele men ionate de utilizare a banilor suplimentari (teoria multiplicatorului). • *Rată* m. *de substitu ie*. Raportul în care un bun trebuie înlocuit cu un alt bun pe măsură ce consumatorul lor "se deplasează" de a lungul curbei de indiferen ă (Matematic, dy/dx sau dx/dy). • *Cost* m. Modificarea costurilor totale de produc ie rezultată din cre terea cantită ii de produse cu o unitate. Poate fi "de moment" — cînd nu se modifică toate input urile (factorii de produc ie) folosite de firmă, i "de durată" — cînd pot fi modificate toate intrările, inclusiv capitalul. • *Productivitate* m. a *muncii*. Varia ia de produc ie la schimbarea cu o unitate a cantită ii (for ei) de muncă. • *Venit* m. Varia ia de venit total rezultată prin schimbarea cu o unitate a produc iei vîndute de o firmă. Este egală cu pre ul unitar (în condi ii de competi ie perfectă i cînd pre ul bunului este acela i indiferent de

cantitatea vîndută) sau mai mic decît pre ul unitar (dacă încercarea de a vinde o unitate suplimentară de produs obligă firma să reducă pre ul la întreaga produc ie destinată vînzării; competi ie imperfectă). • *Produs (efect)* m. (*individual*) *al input ului*. Sporul de produc ie rezultat din cre terea cantită ii dintr un input, la toate celelalte input uri, cantită ile men inîndu se nemodificate. • *Produs (efect)* m. *social*. Efectul asupra bunăstării sociale al unei schimbări mici la un input utilizat. Dacă unii indicatori vizează cî ti guri individuale (ale unei firme sau ale unui individ) dobîndite prin vînzarea produc iei pe pia ă, acest indicator măsoară plusul de bunăstare socială i se pretează la exemplificări cînd subiectul discu iei este această dimensiune a politicii. (Cf. Bannock, G. et al. — *The Penguin Oictionary of Economics*, Penguin Books, 1972). *V. analiză cost/beneficiu*. E.P.

ANALIZA POSTULUI DE MUNCĂ tehnică aplicată în planificarea for ei de muncă pentru identificarea i descrierea p.m. incluse în re eaua i ierarhia organiza ională a unei întreprinderi. Fiecare p.m. este descris în termeni de: obiective ale muncii, sarcini sau responsabilită i, rela ii cu alte persoane sau activită i, aria de exercitare a autorită ii, resurse disponibile. Analistul procedează mai întîi la culegerea de informa ii focalizate pe fiecare p.m. i pe re eaua/ierarhia organiza ională, apoi trece la analiza lor pentru a ajunge la o descriere clară i concisă a p.m. *V. evaluarea postului de muncă, ocupa ie, planificarea for ei de muncă*. M.V.

ANALIZA SECUNDARĂ analiză i interpretare într o manieră diferită a unor date colectate în alt scop. A.s. este o procedură frecvent utilizată în primele faze ale unei cercetări sociologice în vederea stabilirii trăsăturilor domeniului ce urmează a fi inves

titat. O formă curentă de a.s. este prelucrarea și interpretarea datelor culese de oficiile guvernamentale de statistică, pomindu-se de la premise teoretice diferite și având scopuri diferite. A.s. este facilitată în cazul acelor sociologii naționale care dispun de bănci de date colectate în anchete și investigații succesive. *V. bancă de date, anchetă sociologică, recensământ. A.T.*

ANALIZA STRUCTURILOR LA TENTE procedură de măsurare empirică a unor concepte cu scopul de a releva existența unor structuri ascunse, neobservabile, latente, și de a grupa elementele unei mulțimi în funcție de continuumul latent respectiv. A.s.l. se bazează pe ideea că fiecare concept presupune că în realitate există o continuitate a intensității prezenței unei caracteristici neobservabile. De exemplu, conceptul de "prestigiu academic" poate fi înțeleasă ca un continuum de la "anonimat" la "notorietate publică". Principala problemă a aplicării a.s.l. este alegerea itemilor care să reprezinte continuumul. Această alegere depinde de sensurile date conceptului. De pildă, prestigiul academic poate fi definit în funcție de numărul de publicații, numărul de interviuri date presei de mare tiraj, gradul de încredere, funcțiile academice etc. Odată elaborată lista de itemi și aplicat chestionarul, procedura constă în a calcula probabilitățile pe diferite nivele de stratificare: probabilitatea de a da un răspuns pozitiv la fiecare item în parte (primul nivel), la combinațiile de doi itemi simultan (al doilea nivel), la combinațiile de trei itemi simultan (al treilea nivel) etc. Pentru a fi validă, a.s.l. trebuie să se aplice unei populații cu minimum 800 de subiecți și să respecte teorema probabilității compuse: $p_{ij} = p_i \cdot p_j$, unde p_i , p_j sunt probabilitățile de răspuns pozitiv la itemii i , j , iar p_{ij} este frecvența răspunsului simultan pozitiv la itemii i , j . Condiția aplicării a.s.l. a fost numită "teorema

independenței locale", respectiv relația de mai sus trebuie să se verifice pentru orice item, dar să nu fie adevărată pentru ansamblul chestionarului. Cu alte cuvinte, chestionarul (sau lista de itemi) trebuie să urmărească unul și același continuum latent prin toți itemii săi, dar răspunsul la un item să nu fie logic condiționat de răspunsul la oricare alt item din chestionar. Paul F. Lazarsfeld, care a dezvoltat a.s.l. în anii '40-'50, a arătat că există concepte care pot fi transpuse empiric într-un continuum latent (prestigiu, autoritate, aderență etc.) și concepte care nu pot fi tratate prin a.s.l. (revoluție, statut, rol). Analiza factorială și a.s.l. sunt complementare — analiza factorială selectează și grupează itemii în funcție de factorii conștienți, iar a.s.l. verifică relația dintre factorii și dimensiuni, pe de o parte, și comportamentele individuale de răspuns, pe de altă parte. Există o formă dihotomică a a.s.l. (în care itemii nu admit decât răspunsuri de tipul da/nu) și o formă multiplă (în care itemii admit răspunsuri multiple). Utilitatea a.s.l. este mai pronunțată în cazul când se cere gruparea unui număr de obiecte după un număr de criterii congruente, urmărind același continuum. *V. analiză factorială, chestionar, probabilitate. A.T.*

ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ TRANS CULTURALĂ studiu sociologic comparativ, realizat în contexte culturale diferite. Acest tip de analiză se justifică prin existența unor universalii culturale și, mai recent, prin intensificarea proceselor de internaționalizare și acculturare. Procesul de integrare europeană impune utilizarea unui asemenea demers. A.s.t.c. poate fi făcută în următoarele cadre teoretice: a. pe baza unei teorii generale comune (se asigură comparabilitatea, dar există pericolul ca anumite fapte care nu concordă cu teoria generală sau o contrazic să fie ignorate, deformate sau greșit

interpretate); b. prin utilizarea simultană a mai multor teorii (se asigură surprinderea diversității și realității sociale, compararea valorii heuristice a diverselor teorii, dar compararea rezultatelor este dificilă sau chiar imposibilă); c. utilizarea unor ipoteze de plecare, elaborarea teoretică făcându-se pe parcursul cercetării. A.s.t.c. reprezintă o posibilitate de construire a unor teorii sociologice generale. Compararea care stă la baza acestui tip de analiză parcurge două momente: compararea primară care constă în punerea în evidență a similarității și diferențelor în funcție de variațiile unor indicatori pertinenți și compararea secundară care constă în stabilirea de tipologii, de modele transculturale și, eventual, de legi care să asigure posibilitatea predicțiilor. Compararea primară vizează variațiile culturale (naționale) ale unui spațiu de atribute (indicatori, variabile) care definesc un anumit fenomen sau un anumit proces social, în general, fenomenele și procesele sociale naționale sunt heteromorfe și sunt definite cu indicatori naționali specifici. Asigurarea comparabilității impune elaborarea unor indicatori comuni. Dacă specificitatea culturală (națională) este considerată esențială, atunci fenomenele studiate nu mai sunt aceleași, iar compararea t.o. nu mai este posibilă. A.s.t.c. poate fi făcută solitar (un cercetător sau echipă studiază mai multe contexte, culturale) sau cooperativ (cercetarea este făcută în colaborare de echipe locale). În cercetarea cooperativă un rol important revine elaborării sistemului conceptual comun și validării tehnicilor de cercetare. În prezent, confuziile și disputele conceptuale sunt foarte frecvente: același concept desemnează realități diferite sau aceeași realitate este desemnată cu concepte diferite. Analiza de tip cooperativ reprezintă o posibilitate de standardizare a limbajului sociologic la nivel internațional. *V. acculturare, comparație, cultură. I. Mih.*

ANAMNEZĂ 1. *In medicină* are sensul de obținere a datelor despre un bolnav cu privire la apariția și evoluția unei boli. 2. *In filosofie* desemnează reamintirea ideilor pe care sufletul le ar fi contemplat într-o existență anterioară (teoria reminiscenței la Platon). 3. *In psihologie și pedagogie*, a. constituie o secvență a biografiei psihologice necesară stabilirii originii și condițiilor dezvoltării caracterului, sentimentelor etc. 4. *În psihiatrie*, a. se utilizează pentru reconstituirea istoriei și etologiei unei psihopatii și pentru stabilirea unor modalități terapeutice adecvate. 5. *În sociologie*, a. permite cunoașterea prin discuție directă sau prin anchetă a evenimentelor semnificative din viața și activitatea unui individ, ale unei familii, ale unui grup pentru înțelegerea stării și comportării actuale și pentru stabilirea unor direcții de acțiune în viitor. *V. psihoterapie, socioterapie. M.Vn.*

ANCHETĂ SOCIOLOGICĂ metodă de cercetare ce încorporează tehnici, procedee și instrumente *interogative* a. culegere a informațiilor, specifice interviului și chestionarului sociologic. A.s. are un caracter • a. e. j. e. i. p. b. x. e. h. a. c. cu un grad relativ scăzut de control al cercetătorului asupra variabilelor analizate. Dezvoltată mai ales începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a.s. este în prezent foarte răspândită. Obiectul său de abordare îl constituie realitatea a. i. a. b. a. e. v. e. n. i. m. e. n. t. e. și procese caracteristice, precum și a. l. u. d. i. d. e. a. r. j. q. d. j. l. a. i. i. j. s. s. t. e. a. semnificațiile pe care ei li le atribuie, sfera lor de aspirații, interese, preocupări și comportamente din domeniile economic, demografic, cultural, politic, opiniile prelectorale, activitățile de timp liber, opinia publică, propaganda etc. !. | i. e. c. f. i. d. a. s. este că oamenii sunt a. c. a. i. a. x. a. r. e. i. u. h. w. e. a. z. a. 4. f. f. e. i. w. a. p. a. > e. a. i. c. i. decurge și o limitare severă a aplicării a.s., anume la acele aspecte în legătură cu care

oamenii de informații. Realizarea a.s. presupune un demers metodologic riguros, toorresnjryjjuEMJiBsajie^Dato2li0ia nipulare) asupra variabilelor. Buna organizare i prescrierea amănunțită a regulilor de desfășurare a a.s. sînt reclamate i de faptul că, spre deosebire de alte metode de cercetare, de această dată sînt antrenate i cadr oajū ātoare (operatorii de a.), pentru a se face fa ā efortului de culegere de la popula ie a unui mare volum de informa ii. Opera iile (etapele) implicate într o a.s. sînt: s aJMa_JamsLdeterminarea oJ&eMYSpr; docyraaate a pxsā.lāh.Hā (literatura problemei, rapoarte de cercetare pe aceea i temă, precum i o primă luare de contact direct cu situa ia concretă, o viziō în teren); elaborarea ipg ezelor; definirea conceptelor; opera ionalizarea (elaborāreITspJrtnuT de attribute — dimensiuni, variabile, indicatori); cuantificarijgJfixarea expresiilor cantitative ale indicatorilor direct observabili — măsurabili — pentru care se culeg date); de ermings.a popula iei (definirea universului anchetei: localizarea i structurile principale ale popula iei, fixarea subiec ilor investiga i prin cuprindere totală, tip recensămînt, sau par ială, prin loturi sau e antioane reprezentative); stabJlireatehmaloj^IsjMWSCISBlarde anchetă (de interviuare i/sau chestionare); intQcmJsaJastumsn eiorde lucru (elaborarea chestionarelor, a ghidurilor de interviu, a planurilor de convorbire, teste, scale etc., verificarea i definitivarea lor); ancbelajis lo (repeti ia în mic a anchetei propriu zise; tot acum are loc în fapt i testarea instrumentelor); constituirea,echipei dejnchetatori, instruirea i repartizarea sarcinilor; întocmirea calendawM de desM jimrā^jinchetei (inclusiv prevederea modalită ilor de control); culegerea datelor; verificarea informa ilor culese i refinerea formularelor valide în vederea prelucrării; codificarea informa ilor (în măsura în care nu au fost precodificate la

elaborarea instrumentelor); întocmirea anchetei de~pmtucmi&M,dalElpr (frecven e, valori medii, teste de semnifica ie, corela ii etc); prelucrarea datelor (individual manual sau cu ajutorul calculatorului electronic); analiza i interpm^reajnhimajilpr; redactarea raportului ele anchetă; stabilirea, împreună cu beneficiarul, a eventualelor măsuri de interven ie (în ultimul timp sînt tot mai des aplicate a.s. într un demers ce îmbină cercetarea cu ac iunea practică). • De multe ori, a.s. nu se rezumă la utilizarea tehnicilor, procedeele i instrumentelor de lucru interogative pentru culegerea informa ilor (ca în cazul sondajului de opinie), ci, în scopul unei mai bune cunoa teri, se combinăriiodMāilailn ei2gj [ve cu alte metode de cercetare, cum ar fi cele ale ob ervatiei iin ifice, ale analizei documentare ldecon inut. În acest fel se pot corela rezultatele, comparîndu se ceea ce spun oamenii cu ceea ce fac, ceea ce se aude cu ceea ce se vede. • A.s. prezintă o valoare deosebită prin aceea că ea constituie o modalitate tiin ifică de investigare, adesea singura disponibilă, a unjvereyjuj^aibifichlā vjeilLsQCiale — opinii, atitudini, satisfac ii, aspira ii, convingeri, cuno tin e, interese etc. — de ordin individual i colectiv (de grup). Trebuie avut în vedere i faptul că în desfășurarea a.s. pot să apară multe erori, unele datorate modului defectuos de lucru, altele datorate lipsei de cooperare din partea subiec ilor, erori ce trebuie prevenite printr un control sistematic asupra calită ii activită ilor. Limita principia i a a.s. decurge însă din însă i natura domeniului studiat, a jela ii iQijlinirft npimile, atitudinile, convingerile i comportamentele umane, care nu urmează nici pe departe un model liniar de determinare. V. chestionar, e antionare, interviu, ipoteză, opera ionalizare, I. M.

ANOWIE (gr. a, "fără" + *nomos*, "lege" sau *anomia*, "violare a legii"), no iune ce desem

nează starea de dereglare a func ionării unui sistem sau subsistem social, dereglare datorată dezintegrării normelor ce reglementează comportamentul indivizilor i asigură ordinea socială. Termenul a fost introdus în limbajul disciplinelor sociale de către filosoful francez Jean Marie Guyau, în a doua jumătate a secolului al XIX lea, dar con inutul sociologic i consacrarea sa se datorează lui E. Durkheim. Termenul de a. este utilizat de Durkheim, mai întii, în *La Division du travail social* (1893), pentru a desemna una din cauzele proastei func ionări a diviziunii muncii în societatea din timpul său, generată de lipsa unei reglementări satisfăcătoare a rela iilor dintre diferite elemente (neatingerea unei "solidarită i organice") i apoi *Le Suicide* (1897), unde a. i găse te aplica ie în cunoscuta clasificare a sinuciderilor: "egoiste", "altruiste", "anomice" i "fataliste". Chiar în textele lui Durkheim, este posibilă o disociere între a. socială i a. psihică, aceasta din urmă desemnînd lipsa de limite a aspira ilor actorului individual, favorizată de slăbirea constrîngerilor i reglementărilor sociale. Este calea pe care no iunea de a. a pătruns în sociologia i psihosociologia americană, în special sub impulsul lucrărilor lui R.K. Merton, unde face o carieră strălucită pînă prin anii 70. Cu această ocazie, se produce, la început, o deplasare a conceptului din domeniul problematic al *organizării* (reglării) vie ii sociale spre cel al *integrării* sociale (fiind folosit, cu precădere, în sociologia devian ei), deplasare înso ită deci de centrarea tot mai accentuată pe individ, iar ulterior o schimbare notabilă a sensului, a. devenind sinonimă cu o serie de alte no iuni precum frustrarea, starea de nesiguran ā, înstrăinarea, izolarea psihică etc. Pe această linie s a dezvoltat o bogată tradi ie de cercetare empirică, în ca drul căreia au fost elaborate o serie de *scale* de a., dintre care cea mai cunoscută poartă numele lui Srole. Din păcate, studiile empirice asupra a. nu au

dus la nici o încercare de sinteză, a a cum a fost cazul cu alte teme intens cercetate, probabil tocmai datorită multitudinii de sensuri în care no iunea a fost i este încă folosită. V. *alienare*, *devian ā*, *frustrare*, *norme sociale*. T.R.

ANTROPOGENEZĂ termen ce desemnează apari ia pe Pămînt a speciei umane. A a fost un proces îndelungat, încununînd procesul i mai îndelungat al apari iei i dezvoltării vie ii pe planeta noastră. Ritmul acestor două procese aflate în succesiune a înregistrat o continuă accelerare: între primele asocieri de proteirie i genul artropodelor s au scurs cea. 3 miliarde de ani, trecerea de la maimă ā la om a necesitat "doar" 1,5 milioane de ani. Încercările de a dezlega tainele a., pe baza descoperirilor făcute de arheologi i paleontologi de un secol încoace, s au concretizat în două modele explicative: unul se înfă i ează ca un "arbore" filogenetic, celălalt este a a zisul model al "grilajului". Primul model sugerează un trunchi de arbore, din care se desprind succesiv — australopithecii, pitecantropii, neanderthalienii i alte cîteva ramuri. Aceste ramuri se înfă i ează însă ca i cum s ar fi stins fără a lăsa urma i. Rasele actuale, oare ocupă vîrfurile arborelui, par a se fi desprins din trunchiul acestuia toate odată, în urmă cu aproximativ 50 de mii de ani, Franz Weidenreich, care a contestat cel din ii modelul de mai sus, a sus inut (*Fapte i specula ii privind originea lui Homo sapiens*, 1947) că, dimpotrivă, oamenii fosili descoperi i i în Europa, i în Asia, i în Africa trebuie considera i strămo ii direc i ai actualului *Homo sapiens sapiens*, în diversitatea lui rasială. Ei au urcat spre noi în ramuri paralele, oare însă au comunicat între ele prin fluxuri de gene, reprezentate prin linii unificatoare (astfel se realizează imaginea grilajului). Primul model ilustrează teoria monogenetică, după care omul s ar fi ivit întii în Africa si s ar fi

ANTROPOLOGIE

răspîndit mai tirziu pe celelalte continente. Al doilea model ilustrează teoria poligenetică, după care omul ar fi apărut în mai multe puncte de pe glob, dezvoltîndu-se într-o suficientă izolare spre a se putea explica variabilitatea speciei, dar, totodată, într-o suficientă deschidere spre a-i asigura statutul de specie unitară. A. a. însemnat nu numai apariția unei noi specii biologice, dar și a culturii ca nouă regiune ontologică. De altfel, a. s. a. desăvîșit urât ca o perpetuă întrepătrundere și influențe reciproce între natură și cultură. Orice pas înainte în latura biologică a produs efecte favorabile nu numai asupra evoluției naturale, ci și asupra celei culturale. Efectele culturale, la rîndul lor, au devenit cauze pentru alte fenomene evolutive, atît în direcția culturală cît și în direcția biologică. Cele mai importante noduri de convergență în cadrul acestei relații deterministice au fost două organe: mîna ("unealta tuturor uneltelor" — Aristotel) și creierul ("măina tuturor maimelor" — Simion Mehedinii). Desprinderea omului din cercul animalității este consemnată, la modul esențial, nu atît printr-o performanță biologică (mersul biped, de exemplu), cît printr-o performanță culturală: făurirea uneltelor (*Homo faber*). Descoperirile paleoantropologice și arheologice confirmă teoria privind rolul muncii în trecerea de la maimă la om (F. Engels, S. Mehedinii). Ceea ce uimește pe cercetătorul atent este persistența pe lungi perioade de timp a acestor stiluri de făurire a uneltelor. Faptul că uneltele nu erau confecționate la întîmplare, ci după niște standarde, sugerează existența unei tradiții, implicit, a unui proces de învățare, de transmitere a acestor standarde de la o generație la alta (Frederick Hulse). Mai departe, învățarea presupune viața socială, limbaj, norme etc. Unul dintre cele mai incitante fapte de cultură, neimplicat în satisfacerea unei nevoi imediate, dar condiționînd pe căi latente perpetuarea unui grup uman,

este prohibiția incestului (interzicerea legăturilor sexuale între rudele de gradul întîi: tată fiică, mamă fiu, frate soră). Regula aceasta e universală umană, fiind constatată și în comportamentul celor mai arhaice populații contemporane. Arheologic ea nu poate fi detectată, dar se presupune că a fost una din primele norme care au reglementat conviețuirea socială în sinul cetei primare, împiedicînd degenerarea biologică. Dacă apariția unor manifestări de cultură materială (descoperirea focului, a metalelor, aspecte privind tehnica adăpostirii etc.) poate fi citită de cît de cît fixată în timp, manifestările spirituale și aspectele vieții sociale primare nu pot fi decît deduse, cu o logică mai mult ori mai puțin stringentă. "Credințele și ideile nu sînt fosilizabile" (Mircea Eliade), ceea ce nu înseamnă că spiritul uman a evoluat numai în domeniul tehnologiei. Cercetarea culturilor a auzit "primitive", care au supraviețuit pînă în secolul nostru, îngăduindu-le totuși specialiștilor să se pronunțe, prin analogie, asupra comportamentului spiritual al paleoantropilor. Dacă într-o populație de vînători contemporană cu noi săgeata sau arcul primesc atribute magice (fără de care, se crede, nu ar avea eficiență), probabil că această încărcătură de sacralitate le-a fost atribuită chiar în momentul cînd ele au fost inventate ca unelte, în paleolitic. Omul a apărut, deci, în același timp ca *Homo faber, sapiens, ludens, religiosus* etc. Faptul că manifestările spirituale și instituționale nu lasă urme în chip nemijlocit, de genul fosilelor, face din a. o problemă tiințifică întru a cărei rezolvare se pot convoca spectaculoase ipoteze. V. antropologie, cultură, educație, socializare. Gh.G.

ANTROPOLOGIE (gr. *anthropos*, "om" + *logos*, "cuvînt", "vorbire"), discurs despre om. În teologie, a. privește natura umană în relația ei cu divinitatea: originea divină și unitatea ontologică a omului, asemănarea omului cu Dumnezeu care l-a creat, libertatea

omului în raport cu ipostaza sa de operă a lui Dumnezeu etc. • În *Etica Nicomahică*, definind tipul de om ajuns la "măreie sufletească", Aristotel îi atribuie, între altele, virtutea (exprimată în formulă negativă) de a nu fi un *anthropologos*. Aspasiu, unul din primii exegeți ai operei aristotelice, conferă acestui cuvînt sensul de "om care pâlăvrăgește despre alii, birfindu-i". Mult mai tirziu, termenul a ajuns să se refere la studiul omului. Primele preocupări de a. au fost de expresie plastică, picturală: în mormintele unor faraoni egipteni de acum peste trei milenii s-au descoperit imagini reprezentînd patru rase omenești: albă, neagră, galbenă și roșie, aceasta din urmă fiind rasa pe care și-o atribuiau lor în Egiptul. Prezentarea unor popoare și obiceiuri apare, desigur, și în documente antice scrise (Strabon, Herodot etc.). Într-o accepțiune apropiată de cea modernă, tiințifică, termenul a. se fixează la 1501, în lucrarea de anatomie și fiziologie a lui Magnus Hundt, *Anthropologium de homin/s dignitate*. Kant (*Anthropologi in pragmatischer Hinsicht*, 1798) vedea posibilă a. ca studiu sistematic în două perspective: una fiziologică (avînd ca obiect ceea ce natura face din om) și alta practică (obiectul fiind, de astădată, ceea ce omul face din sine însuși, ca ființă liberă). În prezent, cuvîntul a. este folosit în două sensuri: 1. în sens impresionist, speculativ (dar nu numai decît peiorativ), a. desemnează tot ceea ce se referă la om, sau are ca finalitate omul. Astfel privind lucrurile, literatura, arta, etica, politica etc., au o funcție antropologică. Ipoteza suverană a acestei accepțiuni este a. filosofică; 2. în sens riguros tiințific, a. este o foarte cuprinzătoare și complexă tiință a omului ca individ, grup și specie, vizînd atît structura cît și comportamentul acestor ipostaze (entități). Complexitatea și vastitatea acestei tiine derivă din condiția ontologică a omului: aceea de sinteză a evoluției vieții pe

Pămînt. Corespunzător celor două niveluri structurale de bază ale ființei umane — corp și spirit, natură și cultură —, a. generală conține două ramuri principale: a. fizică (gr. *physis*, "natură") și a. culturală. În unele clasificări apar în plus alte două ramuri, independente: paiea a. și a. lingvistică. Locul special acordat lingvisticii se datorează rolului dublu pe care îl deține în viața socială umană limba: pe de o parte ea este un fapt de cultură, pe de altă parte un instrument de vehiculare (comunicare) a culturii. De fapt, a. fizică și a. culturală dau seama de toată problematica umană, însă complexitatea extraordinară a obiectului de studiu (a omului) generează o neobișnuită tendință de proliferare în interiorul domeniului general al cunoașterii lui. Astfel, a. fizică (biologică) se diversifică în paleo a., raseologie, genetică umană, dermatoglify etc., iar a. culturală (care trăiește cu cea mai mare intensitate procesul de proliferare) se ramifică în a. economică, a. juridică, a. politică, a. estetică, a. educațională etc. A. a. cunoscut o remarcabilă înflorire începînd din a doua jumătate a secolului XIX, ca un ecou aparte al marilor descoperiri geografice. Dezvoltarea sa este marcată, cel puțin pînă la mijlocul sec. 20, de două puternice tradiții, în Marea Britanie și S.U.A. a. culturală (britanică) o numesc "socială" a. luat în înaintea a. fizice, în timp ce în Europa continentală sub termenul a. (simplu, fără vreun alt atribut) s-a profesat de fapt a. fizică, în loc de a. culturală întrebîndu-se pe continentul nostru termenul "etnologie" și chiar acela de "etnografie". Echivalența nu este însă pe deplin îndreptățită. În a doua jumătate a sec. 20, după ce a. înscris în istoria tiinei ei numele unor iluștri savanți (A. de Quatrefages, Paul Broca, Eugene Pittard, Rudolf Martin, Egon von Eickstedt ș.a.), vechea paradigmă europeană a a. suferă două importante transformări. În primul rînd, ea se întregeste, adăugîndu-i lîngă a. fizică și a. culturală. În

al doilea rînd, însă i a. fizică i primene te orientarea. în etapa sa clasică, tradițională, a. se ocupa de variabilitatea și clasificările din lăuntru speciei umane, efectuînd măsurători i aplicînd diagnoze tipologice asupra populațiilor de diferite rase; alpin, dinaric, mediteranid, nordic, dalie — de pildă — sînt principalele tipuri din cadrul masei europide. Pentru determinarea unor astfel de tipuri a. a descoperit multiple tehnici antropometrice i criterii de diagnoză. Statura, calota cefalică, fața, nasul, ochii i părul reprezintă principalele categorii de parametri ce concurează la stabilirea tipului bioantropologic. După 1960, însă, cercetările de tipologie morfo-somatică au început să cedeze teren în favoarea cercetărilor menite a pune în lumină variațiile în structura genetică a populațiilor umane. în această schimbare, rolul principal a revenit Programului Biologic Internațional (IBP), desfășurat între anii 1964-1974. De astăzi variațiile biologice dintre populații nu mai pot fi reduse la categorii tipologice, nu trebuie totuși ignorată importanța tentativelor taxonomice în tiină în general, în a. în cazul de față. în ara noastră, a. s a dezvoltat conform paradigmei continentale. După precursorii din secolul trecut (C. Caracas, Al. Obodanaru, frații Nicolae i Mina Minovici etc), în perioada interbelică a sec. 20 apar nuclee de cercetare antropologică la București (Fr. I. Rainer, întemeietor de Institut i de tradiție), la Iași (I.C. Botez) i Cluj (Victor Papilian, Iuliu Făcăoaru, Petre Rîmneanu). De remarcat că Francisc I. Rainer, figura cea mai de seamă a a. românești din perioada interbelică, a participat i la campaniile de sociologie monografică direcționate de Dimitrie Guțu, asigurînd cercetarea "cadrului biologic" în campaniile de la Nereju, Fundu Moldovei i Drăguș. După 1950 i i continuă existența nucleele de cercetare antropologică de la București (t. M. Miicu, Horia Dumitrescu, C.S. i D. Nicolaescu Plopor, Suzana

Grinescu Pop, Th. Enăchescu etc.) i la (Olga Necrasov i colaboratorii). în 1966, prin eforturile lui V.V. Caramela, a. culturală dobîndește i în ara noastră recunoașterea instituțională ca disciplină tiințifică. Pînă atunci, investigațiile de demografie i de istorie socială (Traian Herseni, V.V. Caramela) li se acordaseră locul secundar de descrieri ale mediului social în care s a dezvoltat omul ca fenomen biologic (v., de exemplu, monografiile de a. fizică *Clopotiva*, 1958 i *Bătrîna*, 1961, ambele sub red. t. M. Miicu i Horia Dumitrescu). Din problematica actuală a Centrului de Cercetări Antropologice din București, în prezent singura instituție de profil din ara noastră (integrînd după 1989 i colectivul de la Iași), desprindem: studiul populațiilor străvechi din spațiul carpatic da nubiano pontic, atlasul antropologic (= antropofizic) al României, microevoluțiile, creșterea i dezvoltarea copilului (auxologie), adaptarea psihosomatică la diverse profesii, manifestări electroenergetice ale corpului omenesc, lateralizarea cerebrală i expresiile ei psihoculturale, aspecte ale comunicării umane (verbale i non verbale), identitate i diferență în cultură, simbolistica materiei, schimbare socială i deschidere demografică, valori de bază în fondul comportamental românesc (tradițional i contemporan), aspecte teoretice i metodologice ale interdisciplinarității în a. etc. *V. antropologie culturală, etnografie, etnologie, sociologie.* Gh.G.

ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ramură a antropologiei generale cu statut de disciplină tiințifică de sine stătătoare, care studiază comportamentul uman bazat pe norme (cultura), în context spațio-temporal concret. Pe plan internațional, circulă frecvent o denumire conjuncțională, bipredicativă: a. socială i c., lîngă atributul "culturală" fiindu-i, deci, asociat disciplinei i acela de "socială".

în acest caz, conjuncția din denumire ("i") are o adresă semantică precisă, prin mijlocirea ei încercîndu-se împăcarea a două tradiții de cercetare diferite nuanțate: pe de o parte, în Marea Britanie a intrat în uz expresia "antropologie socială", iar pe de altă parte, în S.U.A., s a bucurat de o mai largă audiență denumirea ax. Cele două orientări exprimă două moduri diferite de a rezolva raportul dintre structura socială i cultură: în antropologia socială cultura sfîrșește prin a fi subordonată structurii sociale, pe cînd în a.e. procedura de subordonare urmează sensul invers. Distincția de mai sus s a ilustrat cu maximum de relevanță în analiza sistemului de rudenie. Pentru A.L. Kroeber — reprezentant al poziției culturaliste —, un sistem de rudenie este un pattern semantic, un anumit model de gîndire i de comportare, reflectat într-o terminologie de rudenie. Acest sistem semantic are o logică internă i de i se supune unei determinări istorice el este, la origine, un produs al impulsului către joc propriu creativității umane. Mai mult, acela i impuls al creativității i ordonează i celelalte instituții, făcîndu-le să apară în forma structurii sociale. A.R. Radcliffe Brown — reprezentant al poziției sociologice — consideră, dimpotrivă, că atît terminologia cît i comportamentul de rudenie sînt reflecții ale unor principii structurale, principii ce susțin i caracterizează sistemul în ansamblu, ca sistem social. Raymond Firth (*Elements of Social Organization*, 1951) a surprins exact nuanțele: "Dacă societatea e luată drept un agregat de relații sociale, atunci cultura este conținutul acestor relații". C. Levi Strauss a încercat, implicit, o depășire a divergenței, prin folosirea expresiei "antropologie structurală". Pozițiile au rămas însă neschimbate. Totuși, în măsura în care diviziunea antropologiei generale trebuie să reflecte polaritatea natură/cultură (această polaritate caracterizînd însă i condiția ontologică a umanului), atunci disciplina tiințifică

menită a satisface raportul de complementaritate cu antropologia fizică nu se poate numi decît a.c. • A.c. s a conturat ca disciplină tiințifică odată cu precizarea domeniului de studiu: cultura (alter ego-ul uman, ce i depășește în semnificație ipostaza primară, a omului ca entitate). Edward B. Tylor a definit cultura drept "...acele ansambluri complexe care includ cunoștințele, credințele, arta, principiile morale, dreptul, uzanțele i oricare alte însușiri i deprinderi dobîndite de om ca membru al societății". Emisă la 1871, definiția aceasta avea să facă epocă, revenind i astăzi adeseori în scrierile de specialitate. Ca i antropologia fizică, a.c. s a conturat, deci, ca tiină începînd din a doua jumătate a sec. 19. Ea este rezultatul întregirii imaginii pe care omul o avea despre planetă i despre sine însuși ca specie. Acest proces de întregire a fost, la rîndul i, o consecință a marilor descoperiri geografice. Ceea ce i a atras la început pe antropologi a fost marea variabilitate a credințelor, ritualurilor de la un popor la altul. Pentru recoltarea datelor, ei s au folosit de rapoarte i chestionare completate de misionari i călători. Inițial, a.c. se înfășa, cum s a spus, ca o tiină "de cabinet", sau "de fotoliu". Curînd însă, antropologii se decisersă să renunțe la culegerea pe cale indirectă a materialului documentar empiric i să descindă ei înșiși în mijlocul populațiilor exotice, pe care cu preferință le studiau. Din acel moment, munca de teren (engl. *field work*) va deveni o trăsătură caracteristică a tiinei ei antropologice. A.c. face parte, deci, din categoria disciplinelor cu fundamente empirice, deosebindu-se astfel de antropologia filosofică, ce se înfășează cu statutul de disciplină speculativă. Față de etnologie, cu care de asemenea este adeseori identificată, a.c. se distinge printr-o mai clară conștiință a scopului său oicumenic, general uman, enunțurile sale tinzînd din punct de vedere logic spre forma judecilor de tip universal. Cît

privește etnografia, aceasta este considerată treaptă empirică a unei cercetări de a.c. De pildă, o judecată despre universalitatea familiei, sau despre raportul legic dintre rezidență și descendență în cadrul sistemului de rude-nie, este însoțită îndeobște de încercarea de validare, pe baza "evidenței etnografice" din diverse arii culturale ale lumii. Pe de altă parte, acest mod de validare desparte a.c. de sociologie, altă disciplină majoră înrudită; căci, în timp ce ca sociolog cercetătorul se cufundă în propria sa societate sau cultură, ca antropolog el caută cu predilecție "alte culturi" (John Beattie, *Other Cultures*, 1964). O altă particularitate a discursului antropologic față de cel sociologic este că înfiul se constituie pe baza unui material empiric de vîrstă culturală arhaică (chiar dacă, cronologic, contemporan cu noi), în vreme ce discursul sociologic se plasează în contemporaneitate absolută. Imaginea antropologiei ca "sociologie primitivă" (Bronislaw Malinowski) a fost însă abandonată, alături de comunitatea mică (trib, clan, sat), a.c. adjudecîndu-și ca obiect al preocupărilor ei comunitatea complexă (orașul). Muncă de pionierat au înfipt în această direcție soții Robert S. Lynd și Helen M. Lynd, care au studiat în maniera specifică a a.c. (abordare holistică, observare participativă) un oraș american de mărime mijlocie—Muncie, statul Indiana—, consemnat în titlul cărții printr-un nume simbolic: *Middletown. A Study in Modern American Culture* (1929). Se practică astăzi în mod curent, în lume și la noi în țară, o a.c. urbană, aplecată spre cunoașterea procesului de adaptare a omului tradițional la tentațiile solicitărilor civilizației moderne. • Distincțiile dintre a.c. și celelalte discipline sociale umane nu trebuie însă privite ca închideri, ci, dimpotrivă, ca deschideri către alte orizonturi epistemologice. De altfel, o serie de metode și concepte ale a.c. poartă însemnele altor discipline științifice, de unde au fost preluate

și adaptate la specificul noului context. Astfel, metodele fundamentale ale a.c. sînt observația participativă (engl. *participant observation*) și metoda comparativă interculturală (engl. *cross cultural comparison*); prima pretinde cercetătorului integrarea în mediul și în comunitatea cercetată, începînd cu învățarea limbii vernaculare și terminînd cu străduința de transcendere în mentalitatea grupului cercetat; a doua metodă pretinde situarea unui fapt într-o rețea interculturală, pentru a descoperi cum se împletesc în acel fapt particularul cu universalul. Dar în afară de aceste două metode clasice, se întrebuintează de la o vreme din ce în ce mai mult chestionarul de tip sociologic și teste psihologice, în privința conceptelor, a.c. se sprijină în principal pe conceptul de cultură, dar ea a preluat de asemenea din sociologie conceptul de structură socială, iar din psihologie conceptul de personalitate. Acesta din urmă este în esență un concept antropologic, dar contribuțiile principale la dezvoltarea lui s-au ivit pînă în prezent pe terenul psihologiei, împreună cu conceptul immanent al culturii, structura socială și personalitatea alcătuiesc aparatul conceptual de bază al a.c. Istoria a.c. se înfiță ează ca o încrengătură logică de teorii curente. Cristalizată sub zodia evoluționismului general, această știință a fost inițial caracterizată drept "embriologia gîndirii și a instituțiilor umane" (J.G. Frazer). După evoluționism (E.B. Tylor, *Primitive Culture*, 1871; L.H. Morgan, *Ancient Society*, 1877; J.G. Frazer, *The Golden Bough*, 1890), alte curente teoretic metodologice au îmbogățit domeniul cu idei noi sau cu concepte derivate din cele principale: istorismul (F. Boas, *Race, Language and Culture*, 1948—o culegere postumă de articole ale acestui mare creator de coală, publicate întîi separat, începînd din 1887), difuzionismul (F. Ratzel, *Völkerkunde*, 1885-88; F. Graebner, *Die Methode der Ethnologie*, 1911; C. Wissler, *Man and Culture*,

1923), supraorganicismul (A.L. Kroeber, *Anthropology*, 1923, ed. rev. 1948), structuralismul (A.R. Radcliffe Brown, *Structure and Function in Primitive Society*, 1952; Raymond Firth, *Elements of Social Organization*, 1951; C. Levi Strauss, *Anthropologie structurale*, 1958), funcționalismul (B. Malinowski, *A Scientific Theory of Culture*, 1944), configuraționalismul (Ruth Benedict, *Patterns of Culture*, 1934), psihologismul (cu rădăcini la A. Bastian, *Der Mensch in der Geschichte*, 1860; în sec. 20: A. Kardiner, ed., *Individual and His Society*, 1939; R. Linton, *The Cultural Background of Personality*, 1945) etc. Au cunoscut o recrudescență evoluționismul (J. Steward, *The Theory of Culture Change*, 1955; L.A. White, *The Evolution of Culture*, 1959) și istorismul (Jan Vansina, *De la tradition orale. Essai de méthode historique*, 1961). A realizat progrese importante comparativismul, îndeosebi prin contribuțiile lui G.P. Murdock (*Ethnographic Atlas*, 1967). În ultima vreme, sub influența literaturii, se vorbește și în a.c. de postmodernism. Nu mai există însă în cîmpul disciplinei o orientare teoretică dominantă. Fie că sînt îndreptate în continuare, prin tradiție, către studiul altor culturi, fie că sînt reorientate către propria cultură, cercetările se desfășoară după principiul tacit acceptat al teoriei sau metodei potrivite în cazul potrivit. Ceea ce poate să semnifice că disciplina a ajuns la un ridicat grad de maturitate, cînd, în perspectiva devenirii logic istorice, fiecare orientare își vede partea ei de perenitate. În țara noastră, conform unor exigențe de azi și de mâine, a.c. își poate integra o serie de idei, teorii, metode ce s-au ivit (și se mai pot ivi) pe terenurile etnografiei, sociologiei, lingvisticii, sau antropogeografiei. Ca disciplină modernă, cu un limbaj specializat (și așa spusă "știința a unui limbaj bine făcut"), ea a apărut în cadrul Centrului de Cercetări Antropologice al Academiei Române (întemeiat de Francisc I.

Rainer), prin contribuția inițială a lui Traian Herseni, dar mai ales prin strădania lui Vasile V. Caramelia. Acesta a obținut, în 1966, recunoașterea în cadrul Centrului a unei secții de antropologie socială și culturală. În comparație cu situația din alte țări, a.c. românească deține cîteva particularități. Astfel, nelansîndu-se (din diferite motive) în studiul "altor culturi", ea este cultivată ca o disciplină de aplicare indigenă; în absența unor populații auzite "primitive", ea a beneficiat în schimb de o înfloritoare cultură strănească autohtonă, care a supraviețuit și supraviețuiește încă. O altă caracteristică privește cadrele instituționale: dacă în alte țări a.c. este legată instituțional (organizatoric) de sociologie, în România ea s-a aflat legată, cel puțin pînă în prezent, prin origine, de antropologia fizică (urmările acestei stări de lucruri fiind susceptibile de reflecții aparte). Tematica generală abordată în a.c. românească vizează relevarea schimbărilor ce se petrec în structurile antropologice de tip demografic, social economic și psihocultural din țara noastră, sub influența pe care civilizația modernă, industrială, citadină o exercită asupra civilizației tradiționale, rurale. În detaliu, sînt abordate probleme precum: identitate și diferență în cultură, stiluri de limbaj și stiluri de gîndire, orientări valorice semnificative pentru viziunea despre lume și personalitatea de bază a poporului român, reconstrucția epistemologică în a.c. etc. V. *antropologie, cultură, etnografie, etnologie, metoda comparativă, observare participativă, personalitate, sociologie, structură socială, teren*. Gh.G.

ANTROPOLOGIE SOCIALĂ orientare sociologistă în antropologia non biologică. Originar britanică, această orientare tinde să înădă în cumpănă ansamblul de preocupări care în S.U.A. poartă numele de "antropologie culturală". Spre deosebire de antropologia culturală care se întemeiază pe

esen a i dezvoltările conceptului de "cultură", a.s. se întemeiază pe esen a i dezvoltările conceptului operațional de "structură socială". Totu i, ariile de influență ale celor două orientări nu numai că nu sînt strict delimitate, dar se întrepătrund în adîncime; atît B. Malinowski cît i A.R. Radcliffe Brown, cele două spirite îndrumătoare în antropologia britanică din prima jumătate a secolului 20, prînd la Yaie i respectiv la Chicago, au lăsat discipoli de seamă pe continentul american. Pe de altă parte, antropologia americană, cu achizițiile ei deosebite, rezultate din cercetarea fenomenelor culturale, a intrat repede în comunicare cu marea sensibilitate a continental europenilor pentru filosofia culturii. Parcă spre contracararea influenței culturaliste, în 1989 a luat ființă Asociația Europeană a Antropologilor Sociali/European Association of Social Anthropologists (EASA), la care, cu prilejul primei Conferințe (Coimbra, 31 aug. - 3 sept. 1990) au aderat specialiști din aproape toate ările europene, inclusiv din România. Argumentînd acțiunea de întemeiere (în fapt, de consolidare instituțională a a.s.), primul președinte al Asociației, Adam Kuper, afirma că există în mod clar "o tradiție europeană distinctă în antropologia socială", nutrită din comunitatea de izvoare ale tipurilor ei sociale clasice i bazată pe experiențe istorice comune. Kuper adăuga, de asemenea, sugestiv, că tendințele contemporane din antropologia americană par multora dintre europeni străine i neatrăgătoare, recunoscînd totodată oă e greu de rezistat la ele fără sprijinul unei comunități proprii. Terminologia rămîne, totu i, o umbrelă foarte încăpătoare, atunci cînd ea e înută sus de spiritul de toleranță, întrucît în statutul Asociației, la unul din primele puncte, se poate citi clar: "Termenul "antropologie socială" trebuie luat astfel încît să includă antropologia socială i culturală, precum i etnologia, a a cum acestea s au

dezvoltat în Europa". V. *antropologie culturală, cultură, structură socială* Gh. G.

ANXIETATE stare afectivă caracterizată printr-un sentiment de neliniște, insecuritate, de tulburare difuză, atît fizică cît i psihică, de a teptare a unui pericol indeterminant în legătură cu care există incertitudini dacă i se poate face față cu succes. Ea apare ca o reacție la stres. Călmul i seninătatea indică absența a.; un nivel moderat de a. se manifestă prin tensiune, neliniște, nervozitate; sentimentele interne de frică, spaimă i panică indică un nivel foarte ridicat de a. Caracteristic a. este asocierea cu stările psihice, a unor reacții fiziologice specifice: tahicardie, palpitații, transpirație, tensiune musculară, uscarea gurii, dilatarea pupilelor, în psihologie se face distincție între a. ca reacție inevitabilă la o situație particulară de amenințare, pericol i a. ca trăsătură personalităților, în această din urmă calitate, a. reprezintă o tendință de a reacționa în mod accentuat anxios la situațiile de viață, cît i, foarte adesea, ca o a. liberă, fără obiect, care caracterizează starea psihică a unei persoane, indiferent de situațiile de viață concrete. Pentru sociologie, a. reprezintă o variabilă importantă pentru faptul că ea produce o serie de efecte sociale importante, ca de exemplu: crește sociabilitatea, ridică coeziunea grupului, sporește conformismul i respingerea devianților. Multe studii au fost întreprinse asupra efectului a. asupra performanței: pînă la un anumit nivel, a. este un motivator al performanței, după care o afectează negativ. Datorită acestor efecte, a. este adesea invocată ca variabilă intermediară între factorii amenințători i efectele acestora asupra comportamentului. Datorită efectelor disfuncționale ale nivelurilor ridicate de a. se dezvoltă în ultimul timp tehnici de cultivare a modalităților constructive de a face față a. V. *incertitudine, motivație, psihoterapie*. E.Z.

ARHAIC atribut anexat unor forme i fenomene socioculturale — unele dispărute, altele încă vii, contemporane —, sugerînd vechimea lor îndepărtată. Acolo unde se întîlnește i astăzi, arhaicitatea se manifestă prin simplitate, ingenuitate, dependență de natură, propensiune magică, linearitate a tradiției. De i se explică printr-un ritm lent de evoluție, arhaicitatea nu trebuie privită atît ca un stadiu, cît mai ales ca o stare, ca o structură între celelalte existente. A privi arhaicitatea doar ca stadiu, incumbă riscul de a o confunda cu primitivitatea. Antropologii culturali, de pildă, au considerat multă vreme că obiectul lor de studiu îl constituie culturile primitive. Termenul "primitiv" a devenit însă repede incomod, din cauza sarcinii morale peiorative pe care o poartă. Dimpotrivă, termenul a. nu poartă cu sine povara aceasta. Privită ca structură, arhaicitatea i are temeiul ei de existență, participă la identitatea fenomenelor i, adesea, le sporește valoarea. V. *antropologie culturală, evoluție, tradiție*. Gh. G.

ARHEOLOGIE SOCIALĂ metodă de cercetare prin care se reconstituie o realitate socială proprie unui trecut imemorial după rămășițe actuale, integrate realității sociale prezente. Spre deosebire de arheologia propriu-zisă, care pleacă de la documente inerte, disfuncționale, dezgropate din pămînt, a.s. pornește de la rămășițe încă vii (supraviețuiri): elemente de organizare socială, fapte etnografice, ritualuri, formule lingvistice etc. A.s. a fost teoretizată de Henri H. Stahl i Traian Herseni încă din anii interbelici, independent, la început, de istoricul francez Marc Bloch. Acesta afirmase că istoria poate fi reconstituită nu numai de la origini spre prezent, dar i "à rebours", mergînd, adică, de la prezent spre trecut. Bloch însuși a procedat a a în lucrarea sa *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931). H.H.

Stahl a aplicat metoda la reconstituirea obiectelor ărmănești (*Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol., 1958-1965), iar Traian Herseni la reconstituirea unor străvechi credințe i practici rurale geto-dacice, cu rădăcini preindoeuropene (*Forme străvechi de cultură populară românească*, 1977). V. *arhaic, istorie socială, obiecte*. Gh. G.

ASIMILARE 1. A. socială, proces prin care un grup receptează, interiorizează i aplică valori, norme, modele de comportare sau stiluri de viață specifice altui grup cu care se află în contact. Presupune existența unei asimetrie generate de modul de distribuire a raporturilor de putere i de control social sau de gradul de adecvare a culturii unui grup la condițiile structurale istorice ale comunității mai largi în care este integrat. Raporturile asimetrice inițiale pot dispărea în mod treptat ca urmare a creșterii gradului de similitudine a grupurilor sau se poate întîmpla ca procesul de a. să fie întrerupt datorită intervenției unor factori de blocaj intern sau extern. În a. pot fi implicate grupuri de dimensiuni diferite (de la comunități de tipul popoarelor — "americanizarea Japoniei" — pînă la grupuri mici), fie în mod integral, fie numai parțial (a. culturală, lingvistică etc.). Uneori se fac referiri la a. grupurilor etnice minoritare în cadrul unei comunități sociale mai largi. Se distinge între a. culturală bazată pe aculturație (dispariția modului specific deviată a unui grup ca urmare a adopției i practicării celui comunitar în care se integrează) i a. structurală (acceptarea noilor membri de către comunitatea integratoare în condițiile inexistenței unei distribuții diferențiate de roluri i statusuri sociale). 2. **A. psihologică**, proces de integrare a unor elemente noi (informații, experiențe etc.) în structurile preexistente ale subiectului receptor (J. Piaget). V. *aculturație, enculturație*. L.V.

ASISTENȚĂ SOCIALĂ ("Social work", în țările de limbă engleză), ansamblu de instituții, programe, măsuri, activități profesionalizate de protecție a unor persoane, grupuri, comunități cu probleme sociale, aflate temporar în dificultate, în criză și deci vulnerabile. Acestea, datorită unor motive personale de natură economico-materială, socio-culturală, biologică sau psihologică nu au posibilitatea de a se integra prin mijloace proprii în colectivitate, în limitele unui mod normal, decent de viață. Pentru o anumită perioadă de timp, ele nu pot duce o viață activă, auto-suficientă, fără un ajutor economico-material sau fără un suport fizic, moral, social din exterior. • A.s., ca mod operativ de punere în aplicare a programelor de protecție socială precum și ca un component esențial al acesteia, prin serviciile și activitățile ei specializate ajută persoane și grupuri în nevoie nu numai să facă față momentelor dificile, de criză, situațiilor anormale de viață care pot să apară pentru o anumită perioadă de timp, dar ea susține, prin mobilizarea resurselor instituțiilor de stat, voluntare și a eforturilor comunității, prin crearea unor condiții socio-culturale favorabile, refacerea capacităților proprii de integrare socio-culturală normală a categoriilor defavorizate. Se elimină astfel treptat situația lor de dificultate. De aceea, asistentul social trebuie să aibă în vedere permanentă interacțiune dintre cei doi factori: individul și mediul lui de viață socio-economic, politic, cultural, familial, moral etc, posedând cunoștințe atât despre dezvoltarea lui umană, despre personalitatea lui cât și despre contextul socio-cultural și moral în care el trăiește. Din acest punct de vedere, a.s. are nevoie de o combinație de cunoștințe specializate de psihologie socială, sociologie, pedagogie, medicină, economie, psihopatologie, antropologie etc., care reprezintă un fundal teoretic general indispensabil metodelor și tehnicilor specializate pentru ajutor,

interveniții și terapii în situațiile concrete de criză. A.s. oferă celor în nevoie posibilități de cunoaștere și de acces la servicii specializate de protecție socială, îi orientează către înțelegerea și utilizarea cadrului legislativ de protecție socială, mobilizează comunitatea, persoanele și grupurile în dificultate de a influența activitățile politice sociale. Ea furnizează celor în nevoie ajutor financiar, material, moral, psihoterapie, consiliere. • În cadrul programelor de a.s. se înscriu și acele activități de prevenire a unor situații de viață dezechilibrante, stresante economic, cultural, psihologic sau moral pentru indivizi sau grupuri, activități care pot fi adesea mai puțin costisitoare decât terapia propriu-zisă. • Având în vedere situațiile din cele mai complexe și diferite din domeniul a.s. centrate pe protecția copiilor abandonați, neglijanți, abuzați, cu dizabilități fizice sau psihice, vagabonzi, a săracilor, a bătrânilor cu pensii mici, bolnavi, fără ajutor din familie, a omorârilor pe termen lung, a cuplurilor dezorganizate etc., a.s. și a dezvoltat încă de la începutul acestui secol un ansamblu de metode și tehnici proprii: a. de identificare a cazurilor, a problemelor de rezolvat prin diagnostic diferențiat; b. de evaluare a posibilităților de intervenție rapidă prin căutarea unor soluții specifice și alegerea unor metode adecvate pentru cazurile particulare; c. de promovare a unor strategii de prevenire (prevenție) a situațiilor defavorizante, cu risc crescut pentru grupuri și indivizi; d. de asigurare a unor condiții speciale pentru respectarea cu strictețe a standardelor etice specifice profesiei de asistent social. Prin ansamblul său de metode, tehnici de intervenție, strategii de acțiune, programe și măsuri specializate, a.s. oferă un sprijin direct, eficient pentru acele persoane și grupuri care nu pot dispune conform cadrului legislativ de venituri, de resurse economice și bunuri suficiente, de îngrijire medicală, de pensie socială, de suport fizic sau moral etc., ori acestea nu sînt

corespunzătoare în raport cu necesitățile lor de bază. Sprijinul dat persoanelor în nevoie prin sistemul de a.s. nu este stabilit prin lege, ci prin analiza de la caz la caz a situațiilor de viață pe baza anchetelor sociale efectuate de profesioniști. Sprijinul financiar sau în produse (bunuri materiale) destinat a.s. provine fie de la bugetul de stat (fonduri speciale pentru a.s.), fie din contribuțiile voluntare individuale sau comunitare și este acordat celor în nevoie în funcție de necesitățile lor urgente. • A.s. poate fi privit din mai multe perspective: a. a profesiei ca atare, cu un statut propriu, cu scopuri și caracteristici distincte; b. a formării specialiților în a.s., ca sistem educațional formativ, cu nivele distincte de educație și calificare (ex: nivel postliceal, colegiu, universitar, postuniversitar); c. a sistemului instituțional administrativ, incluzîndu-se aici sfera serviciilor, activităților ilor practice desfășurate în vederea soluționării cazurilor la nivel individual (munca cu "clientul", individul cu probleme, "case work"), la nivel de grup (munca cu grupurile în dificultate, "group work"), la nivel de comunitate (munca cu acele comunități în nevoie pentru refacerea resurselor necesare integrării lor normale, "community work and community development"). A.s. este o profesie pronunțat aplicativă. Ea folosește mijloace complexe de socio- și psihoterapie. A.s. presupune, în același timp, cunoștințe teoretice din domeniul științelor socio-umane (psihologie, psihologie socială, psihopatologie, pedagogie, sociologie, antropologie, medicină internă și socială, economie, drept etc.), pe de o parte, deprinderi, abilități practice (îndemnuri de a comunica și lucra cu persoane și grupuri în dificultate), pe de altă parte, și nu în ultimul rând, un set de valori, principii, norme, reguli morale (cod deontologic al profesiei care asigură respectarea drepturilor omului, fără deosebire de rasă, sex, culoare, vîrstă, limbă, religie etc.). În acest cadru se utilizează frecvent în

ultimul timp, termenul de "*acțiune afirmativă*" ("affirmative action") care se referă la un complex de măsuri, de activități organizate la nivelul organizațiilor, instituțiilor sau colectivităților de natură, a eliminării discrepanțelor, inegalităților în relațiile dintre grupurile minoritare, dezavantajate și populația majoritară, de a crea oportunități pentru educație, profesională, de promovare, în scopul integrării lor normale în comunitate. Uneori, cu semnificație apropiată, mai este utilizat termenul de "discriminare pozitivă". De aceea, profesia de asistent social implică o filosofie proprie centrată umanist. Asistentul social are o dublă responsabilitate: față de cei în nevoie și față de instituția pe care o deservește (Humphreys & Dinerman, 1984). • Primele încercări de ajutor a persoanelor în nevoie, de fapt forme primare în practica a.s. au apărut încă din cele mai îndepărtate timpuri, legate de ocrotirea celor în impas (orfani, bolnavi, săraci, văduve etc.) de către biserici. Actele de caritate orientate spre cei neajutorați, ale instituțiilor religioase, apar ca prime acțiuni în rețeaua de a.s. De o dezvoltare a profesiei de asistent social se poate vorbi la începutul acestui secol. În ultimele decenii, în contextul sporirii serviciilor publice și sociale, se asistă la o explozie de activități de ocrotire socială a celor în dificultate, în impas, a.s. dobîndind un înalt nivel de profesionalitate. Ea și-a conturat treptat o arie problematică relativ autonomă (un profil profesional distinct) sprijinită pe metode și tehnici de înțelegere, comunicare, terapie și sprijin a celor defavorizați, disperați, vulnerabili. Profesia de asistent social a evoluat rapid, atât în extensie cât și în instrumentarul ei de lucru (metode și tehnici din ce în ce mai specializate și mai sofisticate): de la asistența individului cu mijloace sociale și psihologice clasice, la terapia specializată a grupurilor defavorizate sau a comunităților în dificultate, pînă la concretizarea persoanelor în nevoie de

drepturile și posibilitățile lor de sprijin. De asemenea, asistentul social este cel care poate ajuta grupuri, comunități, indivizi în identificarea problemelor nevralgice, a resurselor materiale și umane disponibile precum și în proiectarea strategiilor colective de rezolvare a situațiilor de criză. A.s. abordează probleme la diferite niveluri, începând cu cel individual, continuând cu rezolvarea problemelor interpersonale (terapia familiei, a relațiilor dintre soți, părinți și copii, relații în cadrul cuplului etc.), trecând la nivelul activității profesionale (terapia persoanelor cu probleme de integrare în muncă și a omajilor) și sfârșind cu nivelul comunității (rezolvarea conflictelor etnice, grupale, mobilizarea energiei individuale și colective pentru rezolvarea problemelor comune). Au existat numeroase discuții în jurul statutului a.s. ca profil distinct. Unii autori au apreciat la începutul acestui secol că a.s. nu beneficiază de un domeniu propriu (Flexner, 1915) sau că ea ar trebui considerată doar ca o quasiprofesie (Etzion, 1969), sau că ar putea fi asociată cu un statut minor în raport cu alte profesii ca dreptul, medicina (Glazer, 1874). Alții au pus la îndoială specificitatea și autonomia ei până târziu (Epstein & Conrad, 1978; Cohen & Wagner, 1982).

• A.s. în fostele țări socialiste prezintă semne specifice ale subdezvoltării. În timpul regimului comunist, a.s. în România avea o pondere extrem de redusă, prezentând un caracter pasiv și birocratic. De fapt, sistemul protecției sociale în regimul trecut se caracteriza prin: a. politica de utilizare integrală a forței de muncă și caracterul larg comprehensiv al sistemului de pensii, asigurări de boală, creșterea cvasiautomat a celor mai mari părți din populație resurse de viață, de minimă, dar relativ sigure: salarii, pensii de bătrânețe sau de boală, alocații pentru copii, îngrijire sanitară gratuită etc.; b. modul generalizat de acordare a acestui suport cuplat cu iluzia că socialismul rezolvă prin el însuși dificultățile

socioeconomice a făcut ca a.s. să fie marginalizată, dacă nu eliminată complet, primind un caracter mai mult formal și birocratic. În fapt a.s. calitativă, personalizată, orientată spre rezolvarea problemelor umane urgente a fost desființată, considerându-se că mecanismele birocratice de stat și cele politico-administrative sunt capabile să rezolve toate problemele. Efectul a fost dublu: — reducerea la minimum a serviciilor de a.s.; — deprofesionalizarea completă a sistemului de a.s. Specialiștii au fost înlocuiți de funcționari. Pe această linie se înscrie și desființarea învățământului de grad universitar, în 1952 (el a funcționat între 1929-1952), reducându-l apoi la un nivel postliceal (1952) și desființându-l acesta în 1969. A.s., ca parte integrantă a protecției sociale suportă și ea limitele subdezvoltării. Cauzele care pot explica această situație în România sunt: a. natura opresivă a fostului sistem comunist; lipsa unei democrații reale; b. prezența teoriei conform căreia problemele umane se rezolvă prin mecanisme politice și administrative, oarecum automat, datorită orientării "umaniste" a sistemului. Aceasta a reprezentat mai mult o ideologie justificativă decât un factor explicativ real; c. indiferența practică față de om, rezultată din sacrificiul individului în raport cu obiectivele utopice, naive ale construcției unui "nou tip de societate".

• După revoluție, în România, programul de reconstrucție, de reformă pe baza mecanismelor democratice și a pieței libere, a creat condiții care necesită dezvoltarea unui sistem de a.s. modern, activ, înalt profesionalizat, orientat spre soluționarea problemelor sociale și umane specifice. În acest context, la jumătatea anului 1990 s-a pus problema formării profesionale a asistentilor sociali în cadrul unei coli postliceale, apoi a unui colegiu universitar și, din anul 1992, a unei secții universitare în cadrul facultății de sociologie, psihologie, pedagogie, în marile centre universitare din țară: Bu

curești, Iași, Cluj, Timișoara. De asemenea în cadrul institutelor teologice a.s. funcționează ca o specializare distinctă. În trecut, în România a existat un sistem bun de formare a specialiștilor în a.s., începând din anul 1929 când se înființează Școala Superioară de Asistență "Principesa Ileana". Învățământul de asistență socială a funcționat pe baza unor bune tradiții până în 1969. Sprijinindu-se pe modele profesionale de vîrf din țările cu o bogată experiență în formarea asistentilor sociali, folosindu-se experiența acumulată în cadrul cîrtilor sociologice, în universitățile noastre s-a dezvoltat un program complex de pregătire a specialiștilor la nivelul standardelor internaționale. Atît formarea și educația asistentilor sociali cît și tipurile de activități pe care trebuie să le realizeze trebuie privite în contextul nevoilor și problemelor concrete ce apar la noi. Astfel, în ultimul an, reculul economic a avut efecte dramatice directe și indirecte asupra standardului de viață al unor largi categorii de oameni. Procese sociale ca scăderea rapidă a veniturilor reale, creșterea în masă a sărăciei, creșterea insecurității locului de muncă, ridicarea ratei omajului, alienarea politică a unei părți largi a populației, demoralizarea datorată lipsei formelor eficace de participare la viața socială politică, neîncrederea în instituțiile și personalitățile politice, lipsa de transparență a conducerii politice în unele situații, corupția accentuată datorată lipsei controlului, creșterea ratei criminalității și a delincvenței, abuzurilor și violenței de tot felul, accentuarea unor conflicte etnice, marginalizarea unor grupuri sociale etc., sînt alarmante pentru asistentul social. De aceea, competența asistentului social trebuie definită numai în contextul provocărilor specifice, iar dezvoltarea sistemului de a.s. trebuie gîndită atît dintr-o perspectivă pe termen scurt și mediu, dar și pe termen lung. Avînd în vedere prima perspectivă, se poate aprecia

că societatea noastră trece printr-un proces de reorganizare a tuturor structurilor economice, sociale, culturale și morale, proces afectat negativ de criza economică care este încă în curs de adîncire. Situația României din acest punct de vedere este complet diferită de cea a țărilor în care structurile sociale și economice sînt relativ stabile. În aceste din urmă țări există probabil o tendință justificată ca, asistentul social să trateze mai mult cazurile reziduale în care sistemul social se umează. Asistentul social apare aici ca avînd o funcție mai mult corectivă și compensatorie. În situația noastră, procesele de reconstrucție socială se combină cu cele de deorganizare socială și cu vechile mentalități și practici ale unei culturi opresive, de tip manipulativ. De aceea, aici asistentului social îi revin sarcini suplimentare: el trebuie să intervină activ în conștientizarea acestor procese, în sprijinirea indivizilor și a colectivității în încercarea de a face față schimbărilor și problemelor dificile, chiar de a iniția schimbări într-o manieră pozitivă. Aceasta întrucît în nevoie și vulnerabilă este nu numai o minoritate împinsă la marginea societății, ci și diferite grade și sfere întreaga colectivitate. Procesul de tranziție la o economie de piață, cu profunde restructurări pe care le implică, afectează mari grupuri profesionale și chiar întregi comunități. Au apărut fenomene noi explozive.

Omajul reprezintă un adevărat oc psihologic și cultural pentru oameni obișnuiți în trecut să aibă un loc de muncă găsit cu ușurință și menținut cu o mai mare ușurință. Schimbarea atitudinii față de muncă, orientarea activă către menținerea sau căutarea unui loc de muncă, reconversia profesională reprezintă un obiectiv pe care asistentul social îl poate realiza prin consiliere, sprijinind adaptarea unor indivizi și grupuri la schimbări economice structurale. Mai mult, trebuie cultivată inițiativa fiecăruia de a-și defini o activitate utilă care să-i ofere și resursele necesare

existenței sale demne. Se asistă la o creștere masivă a delinvenței juvenile, un nou fenomen — "copii străzii"; mari mase de oameni împinse rapid în sărăcie și nevoi actuale. Toate acestea nu mai reprezintă dificultăți marginale ale unor persoane vulnerabile, ci mai degrabă probleme cruciale ale colectivității însăși. Nu numai unii indivizi sînt în nevoie, ci însăși colectivitatea. În acest context, asistentul social este mult mai mult decît un reprezentant al colectivității care asistă persoane izolate, în nevoie, ei reprezintă totodată colectivitatea care vrea să se asiste și să se sprijine pe ea însăși. Aici terapia individuală trebuie suplimentată cu terapia de grup și la nivel de colectivitate. De asemenea, terapia trebuie, însăși, să aibă în vedere nu numai acțiunea asupra efectelor patologiilor sociale și umane ci să vizeze și cauzele care le au generat. Eliminarea cauzelor trebuie să cîștige în importanță în raport cu minimizarea efectelor. Un ex.: în sistemul trecut, socialist, practicîndu-se o filosofie a egalitarismului, peste 90% din populație trăia în condiții modeste, dar relativ egale. Sărăcia absolută era un fenomen individual, puțin răspîndit. În ultimii doi ani, diferențele sociale s-au accentuat rapid. Există pericolul ca sărăcia să se transforme dintr-o stare individuală în una colectivă, atingînd grupuri și comunități mari, afectate masiv de sărăcie. Grupurile și comunitățile pot dezvolta mecanisme defensiv adaptative al căror rezultat este perpetuarea și extinderea stării de sărăcie. Pe lângă ajutorarea săracilor de a trăi mai bine în condiții de sărăcie, asistentul social trebuie să sprijine pentru a depăși situațiile care îi fac săraci. În această perspectivă largă, a.s. în România nu trebuie să se limiteze în a sprijini indivizi și grupuri în nevoie să se adapteze la condițiile existente date, ci trebuie gîndită totodată și ca un instrument eficient al schimbărilor sociale. Asistentul social nu apare ca un simplu consilier sau terapeut pen-

tru cei în dificultate, ci și ca un actualizator al unor posibile schimbări alternative pe care colectivitatea și indivizii pot să le aleagă ei înșiși. În aceste condiții de ce asistentul social nu și-ar asuma funcția de catalizator al unor procese și schimbări democratice orientate umanist? Asistentul social, în condițiile actuale de la noi, nu poate să refuze o asemenea provocare. El trebuie să se considere un asistent al proceselor democratice prin care colectivitatea însăși își creează formele sale decente de viață, ajutînd pe cei vulnerabili. Realitatea noastră socială este caracterizată printr-o explozie a problemelor sociale, culturale, morale, dar și printr-o cronică frustrare generată de incapacitatea moștenită din trecut de a face față acestora. De aceea, sistemul de a.s. în România, aflat la începuturile sale, este în fața nu numai a unei provocări generate de numeroase probleme socio umane, dar și a unei anse istorice de dezvoltare într-o direcție care este nu numai necesară, dar și realizabilă. Prudența conservatoare, aici, nu face decît să anuleze din start o asemenea ansă. *V. abuz, devianță, politici sociale, sărăcie, servicii sociale. E.Z.*

ASOCIAȚIE 1. Grupare organizată, constituită voluntar, de mai multe persoane, care urmărește atingerea unor scopuri comune. A are un statut, care definește scopurile, obiectivele, programele ce i le-a asumat, precum și drepturile și îndatoririle membrilor. Existența a nu depinde, în general, de fluctuația membrilor lor, funcționarea ei fiind asigurată de ideea centrală în jurul căreia ea s-a constituit, de relativa constanță organizațională și, implicit, de eficiența pe care o atinge. Deși a nu este instituție statală, ea are o influență marcantă în planul economic, tiințific și cultural (de exemplu Asociația Oamenilor de tiință). 2. În sociologia clasică și, în special, în cea formală (G. Simmel), termenul de a. are un înțeles mai larg,

desemnînd unitatea de bază a comportamentului social, a grupurilor mai mici sau mai mari, care au anumite forme de organizare. 3. Uneori termenul a fost utilizat pentru a diferenția societățile complexe, moderne, a căror funcționare e bazată pe organizații contractualiste, de societățile mai simple, tradiționale, în centrul cărora se situează spiritul și conduita comunitară, informală (F. Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 1887). Oricum, astăzi a. este un termen foarte apropiat de cel de instituție, organizație, uniune, mulți autori folostîndu-l mai mult sau mai puțin ca interanjabili. *V. instituții, organizații. P.I.*

ASPIRAȚIE reprezintă o subiectivă a unor stări considerate de persoane, grupuri, colectivități și a fi dezirabile. A. pot fi considerate a fi, în ultimă instanță, expresii subiective ale necesității sistemelor respective (persoane, grupuri, colectivități). Dacă necesitatea constă într-o "lipsă" obiectivă care poate fi sau nu conștientizată, care poate sau nu fi pusă ca direcție de acțiune, a. reprezintă o imagine mai clară sau mai vagă, mai adecvată sau mai eronată a stării de atins pentru satisfacerea respectivei necesități. A. se pot conecta direct la acțiune, concretizîndu-se în scopuri, obiective sau pot rămîne un simplu deziderat, ceva ce ar fi de dorit să fie realizat, obținut, dar pentru realizarea căruia nu este întreprins nimic. A. variază calitativ și cantitativ. Calitativ, persoanele, grupurile, colectivitățile, în funcție de condițiile lor de viață, cit și de direcțiile în care își orientează acțiunea, pot prezenta configurații de a. foarte diverse: a. profesionale, a. de consum, a. de schimbare socială. Pentru aspectul cantitativ, se utilizează conceptul de nivel de a.: mărimea performanței puse ca obiectiv de atins, nivelul resurselor economice considerate a fi dezirabile, nivelul social profesional de atins. • *Rolul explicativ al a.*

Conceptul de a. are un rol explicativ în două contexte: *a. Motivația comportamentului.* 1. Orientarea activității sistemelor. În alegerea stilurilor de viață, configurația a. reprezintă un factor cheie: orientarea spre familie sau spre realizarea profesională, spre realizarea unei vieți echilibrate și complexe sau spre distracții. Dar și orientarea diferitelor colectivități: spre modernizare sau democratizare, spre dezvoltare economică sau spre expansiune militară. 2. Performanțele: nivelul de a. și tipul de a. (active/pasive) explică mobilizarea eforturilor, voința de a învinge dificultățile și deci și nivelul reușitei. Grupurile defavorizate, marginale, pe lângă posibilitățile obiective reduse de care dispun sînt dezavantajate și datorită nivelului scăzut de a. pe care condițiile de marginalitate îl implică. 3. Acceptarea/respingerea unei situații date depinde într-o măsură importantă și de nivelul de a.: existența sau nu a unor aspirații de schimbare socială reprezintă un factor important al schimbării. *b. Satisfacția.* a. a cum au indicat o mulțime de studii acumulate în ultimul timp, nu este determinată direct de situația obiectivă, ci este mediată de configurația a. și în mod special, de nivelul de a. Intervenția nivelului de a. poate duce la modificarea, adesea radicală, a relației dintre condiții și reacție umană la acestea: două grupuri sociale, inegale din punct de vedere al condițiilor de viață, pot fi caracterizate de nivele de satisfacție inverse în raport cu diferența obiectivă: cei cu condiții mai proaste de viață pot fi mai satisfăcuți decît cei cu condiții mai bune, datorită faptului că primii sînt caracterizați de un nivel substanțial mai scăzut de a. care compensează diferența obiectivă. Explozia a., caracteristică anilor '60, în Occident, a generat numeroase dificultăți de adaptare, de integrare, fiind responsabilă de scăderi sensibile ale nivelului de satisfacție, chiar dacă condițiile obiective de viață erau în evident progres. • *Factorii determinanți ai aspirațiilor*

lor. Trei categorii de factori intervin în determinarea configurației i nivelului a.: a. Organizarea sistemului social i poziția indivizilor i grupurilor în cadrul acestei organizări. Tipul de profesie este asociat cu configurații distincte de aspirații (cu cât profesia este mai complexă i înalt calificată, cu atât mai ridicate vor fi nevoile de consum material i spiritual, de prestigiu i statut); stilurile de viață sînt asociate cu a. diferite, b. Oportunitățile, posibilitățile existente fac ca unele a. să devină *manifeste* sau să treacă în *latență*, să fie active sau pasive, determină deci configurația i nivelul lor. A. sînt, din acest punct de vedere, un instrument important al procesului de adaptare. Orientarea activă a persoanei, grupului, colectivității, exprimată în a., este determinată de posibilitățile diferite de mediu. A. prea ridicate duc la frustrări, e ec', neadaptare, după cum i a. prea scăzute i prea puține diversificate duc la subdezvoltare, c. Nivelul performanțelor anterioare reprezintă un regulator al *nivelului de a.* Studii clasice întreprinse în anii '30 i '40 (A. Hoppe, T. Dembo, K. Lewin, L. Festinger) au demonstrat experimental că e ec'ul scade, iar succesul crește *nivelul de a.* în această categorie se înscrie i nivelul condițiilor anterioare. O istorie personală i colectivă caracterizată prin ample posibilități i crește *nivelul de a.* Diferențele dintre rural/urban, mediul social de proveniență, diferențele de generații pot fi asociate cu diferențele substanțiale în *nivelul de a.* • *Măsurarea configurației i nivelului a.* se realizează în principal pe două căi distincte: a. Identificarea (chestionar, interviu) directă a a., a a cum sînt ele percepute de către subiecți. Scalele de atitudine sînt în general un instrument pentru aceasta, b. Indirect, prin identificarea factorilor care se presupune a fi asociați cu variația în a. De exemplu, se poate lucra cu nivelul de colaritate ca un indicator al diferențelor de *nivel de a.*: cu cât nivelul de colaritate este mai

ridicat, cu atât se presupune că *nivelul de a.* va fi mai ridicat. Tipul de profesie, mediul social de proveniență pot fi de asemenea utilizați ca predictorii ai nivelului de a., *V. necesitate, satisfacție, valoare. C.Z.*

ATITUDINE orientare personală sau de grup, rezultată din combinarea de elemente afective, cognitive i conative, care exercită influențe de direcționare, motivare sau evaluare asupra comportamentului. Cînd atinge un grad mai înalt de stabilitate, a. se constituie ca însușiri caracteriale ale unei persoane. În relație cu valorile formează a a numite sisteme de valori atitudinile (R. Union) care au funcția de vectori orientativi personali (de exemplu: a. față de sine, față de muncă, față de instituție sau ideologie etc). Orice a. include trei tipuri de componente: cognitive, afective i comportamentale. Componenta cognitivă rezultă din perceperea i conceptualizarea obiectului a. Baza cognitivă a a. poate varia cantitativ i calitativ de la un individ la altul: unii se limitează doar la propria experiență de viață i ignoră sursele alternative de cunoaștere, alții se documentează intens i confruntă sursele i tipurile de cunoaștere, în timp ce alții adoptă o a. prin simplă imitație sau contagiune. Componentele afective (emoii i sentimente) sînt considerate ca dominante în alcătuirea psihosocială a a., manifestîndu-se printr-o intensitate variabilă i prin orientarea pozitivă, negativă sau neutră a trăirii. Componentele conative (comportamentale) ale a. sînt consecințele elementelor cognitive i afective, în această privință, se distinge între comportamentul atitudinal i comportamentul derivat din a. Comportamentul atitudinal constă în exprimarea verbală, afectivă sau prin alte mijloace de comunicare a a. De această dată sînt activate componentele cognitive i afective pentru a exprima potențialitatea orientativă a unei acțiuni i nu acțiunea însăși.

În acest sens, G.W. Allport consideră a. ca "o stare mentală i neurală de pregătire... care exercită o influență directivă sau dinamică asupra răspunsului unui individ la toate obiectele sau situațiile cu care este asociat". Dintr-o altă perspectivă, W.M. Felson definește a. ca expresie a "probabilității de producere a unui anumit comportament într-o anumită situație". Referirea se face la măsura în care a. generează un comportament. În mod tehnical, a. i comportamentul derivat sînt interdependente i reciproc consistente. Comportamentul precedent exercită o puternică influență asupra orientărilor ulterioare ale a., iar a. are o funcție de generare a comportamentelor. Totuși, predicția a. pe baza comportamentului are un grad mai înalt de probabilitate i este mai efektivă decît predicția comportamentului pe baza a. (D. Bem, L. Festinger, P. Cohen, A. Greenwald). Schimbarea comportamentului duce la modificarea inevitabilă a a. corespunzătoare, pe cînd una i aceea i a. se poate asocia cu mai multe comportamente posibile în funcție de contextul social în care este implicată o persoană. De aici derivă două consecințe importante: pe de o parte, în cercetarea socială cunoașterea a. nu se poate substitui cunoașterii comportamentelor efective; pe de altă parte, schimbarea comportamentului duce cu necesitate la schimbarea a. ce i corespunde, pe cînd schimbarea prealabilă a a. este numai un indiciu probabil al eventualei schimbări în conduită. • A. sînt asociate cu întregul univers al vieții individuale. Ele influențează percepția, gîndirea, imaginația i voința (P. Fraisse, V. Pavelcu). Atunci cînd sînt bine structurate acționează ca motive ale activității i îndeplinesc diverse funcții pe plan individual: de adaptare (prin dezvoltarea de a. favorabile față de obiectele care satisfac nevoia de recompensă individuală i de realizare a scopurilor) i de nefavorabilă față de cele care blochează inițiativa personală

sau care se prezintă ca surse de frustrare); de apărare a sinelui (prin cristalizarea i manifestarea acestora, care sînt izvorîte din conflicte interioare în vederea autoprotejării față de factori care amenință integritatea, evaluarea i orientarea sinelui); de expresivitate personală (a. sînt încorporate în structura sinelui pentru afirmarea identității personale); cognitivă (de căutare a semnificațiilor, de organizare mai bună a convingerilor personale pentru a conferi o mai mare consistență propriului sine). Totodată, a. sînt implicate în relații i interacțiuni sociale, exercitînd o funcție de motivare i orientare a acestora. • A. constituie obiect al învățării i schimbării. Achiziționarea a. se realizează pe trei căi mai importante: contactul direct cu obiecte, evenimente, persoane etc; interacțiunea cu cei care de în față o a.; experiența socială asimilată în grupurile formale sau informale. Familia se consideră că are un rol important în modelarea a. la copil ca urmare a identificării acestuia cu unul dintre părinți. Multe din a. de mai tîrziu i au originea în socializarea timpurie din cadrul familiei. De exemplu, a. autoritară de mai tîrziu este datorată într-o măsură semnificativă practicării în familia de origine a unor modele autoritare de socializare. Formarea a. ca urmare a influențelor exercitate de alții implică procese de: conformare (creșterea asemănării cu cei din jur), identificare (preluarea i asumarea de roluri sociale aureolate de prestigiu social), interiorizare (asimilarea de a. i valori pentru construcția identității personale). A. dobîndite în copilărie i adolescență sînt ulterior consolidate sau schimbate ca urmare a multiplicării influențelor i relațiilor sociale care pot avea efect de întărire sau de generare a unor conflicte între informațiile sau experiențele vechi i cele noi. Schimbarea a. trebuie pusă în relație cu cîmpul psihologic integral al unei persoane i cu modul de structurare a elementelor cognitive i afective ale

a. Schimbarea a. rezultă din tensiunea psihologică produsă de inconsistența informațiilor noi și vechi. Între gradul inconsistenței și intensitatea tensiunii de schimbare a a. există un raport de proporționalitate. Corelarea informațiilor în condiții de tensiune se desfășoară astfel încât să fie redusă inconsistența cognitivă pentru a se ajunge într-o stare homeostatică sau de balansare. Schimbarea a. este calea de reconstruire a echilibrului, răspunzând nevoii individuale de consistență a informațiilor. Această explicație a schimbării a. este promovată de teoria balansării (F. Heider) teorie congruenței (C. Osgood și P. Tannenbaum) și teoria disonanței cognitive (L. Festinger), în teoria balansării, F. Heider consideră că a. față de obiecte și persoane au valențe pozitive sau negative. Atunci când sunt cuplate, a. se pot afla în raporturi de concordanță sau disconcordanță, de balansare (homeostazie) sau debalansare (dezechilibru), în funcție de ponderea valențelor pozitive și a celor negative. Oamenii manifestă intoleranță față de dezechilibru datorită disconfortului generat de tensiunea psihică ce i se asociază. Schimbarea unei a. generează o tendință de refacere a echilibrului tulburat. Teorie congruenței este o extensie a precedentei, urmărind să precizeze mai exact direcția și gradul schimbării a. Principala teză este că odată cu accentuarea extremismului valenței unei a. scade și probabilitatea schimbării și atunci când este raportată la o a. cu valențe opuse. A. caracterizate prin extremitate și intensitate mare manifestă nu numai rezistență la schimbare, dar le și asimilează pe cele cu valență opusă pentru a conserva congruența precedentă a elementelor cognitive. R. Abelson și M. Rosenberg au formulat următoarele reguli psihologice de structurare a interacțiunilor dintre trei persoane în funcție de a. lor: a. dacă A îl place (are a. pozitivă) pe

B și B îl place pe C, atunci A îl place pe C; b. dacă A îl place pe B și B îl displace pe C, atunci A îl displace pe C; c. dacă A îl displace pe B și B îl displace pe C, atunci A îl place pe C ("du-mă de la omul meu este prietenul meu"). După L. Festinger, disonanța este o stare de inconsistență a două elemente cognitive (cunoștințe, opinii, credințe etc.) care se prezintă prin sensuri opuse ale mesajelor, iar consonanța corespunde stării de consistență. Dacă proporțiile elementelor consonante și disonante sunt relativ egale, disonanța este maximă, iar când proporția elementelor disonante este mult mai mică decât a celor consonante, disonanța este mică. Disonanța nu este psihologic confortabilă și de aceea omul tinde să o reducă sau să o elimine prin: a. schimbarea unui element comportamental pentru a restabili consonanța cu a.; b. schimbarea unui element cognitiv din ambianță; c. adăugarea de noi elemente cognitive atunci când nici unul din cele implicați în disonanță nu poate fi schimbat; d. când cineva acționează în contradicție cu propria a., va tinde să modifice a. pentru a o face consonantă cu comportamentul. Probabilitatea ca o persoană să aibă a. consistente între ele și cu comportamentele asociate depinde de gradul de cunoaștere și interes față de domeniul de referință a a. precum și de măsura în care se estimează că alte persoane semnificative acordă importanță domeniului respectiv. În același timp, schimbarea a. este dependentă de contextul social în care este integrată o persoană. Cei mai importanți factori care intervin de data aceasta sunt: grupurile sociale, rețelele de comunicare interpersonală și canalele de masă (presă, radio, TV). În comunicarea micro sau macrosocială grupul influențează receptarea mesajelor de către individ prin gradul de expunere individuală la o sursă de comunicare, credibilitatea acordată acestuia

și modul de interpretare a mesajelor pentru a opta pentru o a. Totodată, grupul oferă sprijin social în susținerea unei a. adoptate, conducând fie la schimbarea, fie la conservarea a. • Atenția acordată formării și schimbării a. este explicată prin faptul că a. este apreciată ca o stare de pregătire sau de fundamentare a opțiunii pentru inițierea și manifestarea unui comportament. Totuși, relația dintre a. și comportament nu este simplă și liniară și generativă, intervenind cu necesitate și structura socială (P. S. Cohen). Ce tipuri de raporturi se pot stabili între factori structurali, atitudinali și comportamentali? Din punct de vedere teoretic, pot fi adoptate patru direcții de analiză, a. A. și conduita ar putea fi derivate din organizarea structurii sociale. De exemplu, într-o structură ierarhică formal instituită și autoritară susținută a. persoanelor subordonate sunt irelevante pentru conducători, întrucât comportamentul lor trebuie să se conformeze normelor precis definite. Chiar dacă ar exista variații ale a. individuale, ele sunt contracarate sau anulate de distribuția ierarhică a puterii și controlului în structura socială. În această variantă, a. nu li se poate acorda decât un credit cognitiv minor. o. A. intervin ca factori mediatori între structura socială și conduită. Structura socială determină interiorizarea anumitor a. care conduc la manifestarea de comportamente corespunzătoare. Pe de o parte, aceasta înseamnă că este suficient să cunoaștem structura socială pentru a preciza conduita persoanelor. A. apar în ipostaza de factori psihologici care influențează prea puțin predicțiile teoretice. În felul acesta, se produce scindarea abordării sociologice și a celei psihologice. Prima consideră relația dintre structura socială și comportamente, iar a doua pe cea dintre a. și conduită. Pe de altă parte, factorii psihologici individuali și colectivi intermediază raportul dintre structura socială

și conduită și ei trebuie considerați ca atare. Această abordare este adoptată de psihologie, c. în a treia direcție, ce tinde să fie tot mai mult adoptată în explicațiile propuse de sociologie, a. nu sunt determinate de structura socială ci sunt dimensiuni intrinsec asociate factorilor structurali, astfel că împreună generează variații ale conduitei personale sau colective. Pe de o parte, factorii structurali și cei atitudinali au efecte independente în planul conduitei, pe de altă parte, din interacțiunea lor rezultă efecte combinate specifice. De exemplu, schimbarea sistemului de recompensare a muncii în industrie nu duce cu necesitate la creșterea productivității muncii sau generează doar efecte minore dacă nu se asociază și cu schimbări în a. muncitorilor față de sarcinile productive. Tot astfel, modernizarea echipamentului tehnic și a organizării muncii într-o întreprindere nu conduce automat la creșterea producției când se ignoră a. personalului productiv față de inovația introdusă. Altfel spus, factorii structurali nu generează, prin ei înșiși, schimbări în conduita personală și colectivă, ci numai când sunt asociate cu a. congruente, d. O ultimă direcție apare ca extensie a precedentei, având în vedere situația în care a. și factorii structurali tind spre incongruență datorită rezistenței la schimbare sau inflexibilității a. și a presiunii spre schimbare a structurii sociale. Incongruențele factorilor structurali și atitudinali ori împiedică schimbarea comportamentelor, ori produc efecte sau consecințe neanticipate ("efecte perverse"). V. balanță cognitivă, comunicare, consistența sinelui, interacțiune, opinie, opinie publică, persuasiune personalitate, schimbare socială, sine. M.V.

ATRIBUIRE (TEORIA A.) În teoria a., a. apare ca un proces de estimare, la nivelul conștiinței comune, a cauzelor comportamentului

meritului propriu i al celorlali. T.a. studiază mecanismul prin care noi evaluăm comportamentul nostru i al celorlali i în func ie de cauzele percepute de noi; ea are în vedere modul în care explicăm comportamentul uman pe baza unor informa ii despre persoana în cauză pe care le prelucrăm într o manieră proprie (le preluăm, le stocăm, le analizăm, ni le reamintim în timp ce asistăm la întâmplări i evenimente legate de comportamentul celor în cauză, le transformăm în judecă i de valoare etc). T.a. exploatează semnifica ia pentru via a de zi cu zi a concluziilor referitoare la cauzele pentru care oamenii se comportă, ac ionează într un fel sau altul, motivând atitudinile i reac iile noastre fa ă de ei precum i deciziile pe care le luăm în legătură cu ei. A. poate fi corectă (sînt presupuse sursele reale ale comportamentului respectiv) sau eronată (erorile de a.). • Ini iatorul t.a. este considerat Fritz Heider (1958) care, prin studiile sale asupra "psihologiei bunului sim " (unde evenimentele i comportamentele umane sînt explicate la nivelul unei cunoa teri comune, pe baza unei experien e "naive"), a eviden iat tendin a de a atribui comportamentul celor din jur fie unor cauze interne care in de caracteristici ale persoane i — cauze *dispozi ionale* (personale) —, fie unor cauze externe legate de condi iile fizice i socio culturale — *cauze circumstan iale* (situa ionale). A. de tip circumstan ial sau dispozi ional ine de condi iile în care aceasta se desfă oară, precum i de atitudinea noastră diferen iată fa ă de cei din jur (neutră, obiectivă, sau subiectivă, de atrac ie sau de respingere). Analiza acestui proces a eviden iat u rin a cu care oamenii deduc zilnic inten iile i trăsăturile de personalitate ale celor din jur din anumite fapte, ac iuni comportamentale, fragmente din via a lor (Edward Jones & Keith Davis, 1965).

Ac acestea., la nivelul "bunului sim ", uneori pot coincide cu explica ia tiin ifică, după cum pot fi par iale, denaturate, simple specula ii. De aceea, procesul de "integrare a informa iilor" despre o persoană sau alta într un sistem logic personal, similar adesea unor "combina ii algebrice" (cum aranjăm, cum interpretăm, cum evaluăm informa iile pentru a ob ine o imagine generală despre cei din jur) este esen ial pentru ceea ce reprezintă o impresie corectă sau falsă despre noi i despre ceilali (Norman Anderson, 1968). S a constatat că, de regulă, apare tentativa de a fi mult mai sensibili, receptivi la informa iile negative în cazul unei persoane care nu ne place, neluînd în considera ie informa iile pozitive legate de ea. în formarea unei imagini generale despre o persoană, un rol mai important îl au primele informa ii (prima impresie), decît cele ob inute ulterior (Solomon Ascn, 1946; David Hamilton i Mark Zanna, 1972; Bert Hodges, 1974). Subestimarea cauzelor circumstan iale, situa ionale, în explicarea comportamentului celorlali i (persoana este în centrul aten iei noastre; pare să fie cauza a tot ce se petrece) conduce la ceea ce s a numit *eroare fundamentală* de a. (Lee Ross, 1977; Edward Jones i Victor Harris, 1967). Alte erori de a.: explicarea *succesului ie ecului*. E ecul propriu este atribuit cauzelor circumstan iale, iar succesul propriu, cauzelor dispozi ionale. A. este inversată în cazul explicării comportamentului celui alt: succesul său este explicat prin cauze circumstan iale, iar e ecul prin cele dispozi ionale. în general, tindem să explicăm propriul comportament prin a. circumstan iale, situa ionale, găsind justificări i scuze pentru faptele, deciziile, ac iunile noastre; ne vom analiza cu unită i de măsură ce au în vedere evaluarea comportamentului nostru după ce el s a desfă urat (responsabilitatea cade pe condi ii exterioa

re). în explicarea comportamentului celorlali i accentul cade pe cauze de tip personal, individual (a. de tip dispozi ional), responsabilitatea revenind celui în cauză. Cele două perspective în estimarea cauzelor comportamentului se datorează pozi iei noastre diferite, la un moment dat: fie de "actori sociali", fie de "observatori". • Studiile de antropologie culturală au eviden iat că unele culturi con in în ele însele erori de atribuire: sînt modele culturale care tind să accentueze o a. dispozi ională (de regulă, culturile occidentale) i culturi centrate pe a. circumstan iale (de ex., modele hinduse, japoneze). • Procesul de a. la nivelul psihologiei bunului sim este de natură a distorsiona sistematic imaginea despre comportamentul propriu i al celorlali i, conducînd la iluzii, prejudecă i, decep ii. V. *atitudine, consisten a sinelui, etichetare, sine, personalitate*. E.Z.

ATRIBUT 1. Caracteristică, însu ire, trăsătură specifică unui fenomen, obiect. A. latent — caracteristică neobservabilă a unui fenomen care poate fi pusă în eviden ă prin inferen e din caracteristicile observabile. A. manifest — caracteristică vizibilă. 2. Tip de variabilă statistică admi înd numai două valori, notate de obicei cu 1 — prezen a i 0 — absen a respectivei însu iri. în acest caz, a. se mai nume te variabilă dihotomică sau binară. Analiza statistică a a. este un caz particular al analizei variabilelor aleatoare. în principiu, orice variabilă aleatoare poate fi transformată în a. prin stabilirea unui prag de acceptare a prezen ei/absen ei însu irii respective. Tratatamentul matematic al a. (algebra dihotomică) a fost dezvoltată de P. F. Lazarsfeld i J. Coleman (*An Introduction to Mathematical Sociology*, 1964). V. *analiza structurilor latente, indicator social, măsurare* specializat în măsurarea audien ei a fost fon în sociologie, opera ionalizare. A.T.

AUDIEN ă 1. *In sens larg*, desemnează totalitatea receptorilor unui mesaj difuzat printr o anumită media. 2. *în sens restrîns*, se utilizează doar pentru radio i televiziune i se referă la timpul total consumat, de un anumit număr de receptori, pentru urmărirea unui program. A. este produsul unei activită i spontane, masive i pasive. Ea poate fi privită i ca marfă produsă de televiziune (pentru tv comerciale i par ial pentru cele publice), deoarece televiziunile func ionează nu vînzînd programe, care sînt doar difuzate, ci timpul telespectatorilor, adică a. Măsurarea a. se poate realiza atît în plan cantitativ cît i calitativ. Analiza cantitativă urmăre te să evalueze timpul total de urmărire a unui program, în timp ce diferen ierea acestuia pe diferite categorii (sex, vîrstă, ocupa ie etc.) ine de o perspectivă calitativă, care urmăre te identificarea structurii a. pentru un anumit program sau post tv/radio. Măsurarea a. este necesară, în primul rînd, din ra iuni economice. Finan area unui program (sau post radio/tv) prin publicitate nu este altceva decît cumpărare de a. Televiziunea (radioul) produce această a., dar pentru a o putea vinde este necesară estimarea cît mai precisă a ei. Analiza a. este la fel de necesară i în cazul posturilor publice (care sînt finan ate i prin alte resurse, de regulă bugetare), deoarece ra iunea finan ării, chiar dacă nu este economică, ci socială, dispare dacă nu există o a. reprezentativă. Cunoa terea structurii a. este la fel de importantă deoarece un program nu are nici o utilitate dacă nu este urmărit de categoria de a. pentru care a fost produs. • Analiza a. este i un domeniu de cercetare în sociologia mass media, întrucît orice analiză a efectelor sociale ale func ionării mass media presupune mai întîi delimitarea exactă a a. fiecărui tip de program. • Primul institut

dat în 1923 de Arthur Nielsen i îi poartă numele. Tot acest institut a fost i primul care a utilizat aparate de înregistrare automată a a. — *audiometre*. în general, însă, se mai utilizează i alte metode de măsurare a a.: sondajele telefonice, sondajele prin corespondență, anchetele. Indicatorii utiliza i sînt multipli i depind de tipul de media. Pentru televiziune doi sînt aproape unanim accepta i: "penetra ia" (*ratings* la americani), care se referă la numărul de telespectatori poten iali care au privit un program sau o parte de program (fie urmăresc la un anumit moment dat, fie au urmărit cel pu în o dată o anumită emisiune) i "partea de pia ă" (*share*) adică propor ia telespectatorilor, dintr o anumită pia ă de televiziune, care urmăresc ia un moment dat un program sau un post de TV. Compania A.C. Nielsen împarte SUA în 210 pie e de televiziune i utilizează 1700 de audiometre. • Există numeroase controverse privind exactitatea acestor măsurători. Cea mai recentă a fost generată de descoperirea a a. numitului "efect zapping" (1984) care constă în comutarea canalelor în timpul difuzării spoturilor publicitare pentru a vedea ce programe sînt pe celelalte canale. Aparent pu în important, acest fenomen poate (în principiu) cauza pierderi de miliarde de dolari agen ilor economici care finan ează prin publicitate programe. El infirmă postulatul identității mărimilor a. programelor i a spoturilor publicitare intercalate în acestea, pe care se bazează tot mecanismul economic al tv. comerciale. Pe de altă parte, acest efect probează faptul că a. nu este nici pe departe produsul unei simple activități pasive i că timpul de urmărire a unui program nu este omogen. Există i alte aspecte problematice, deoarece audiometrele au serioase limite de utilizare, ele investigînd întotdeauna televizorul i nu comportamentul telespectatorului, iar pe de altă parte relativitatea rezultatelor sondajelor este un fapt bine cunoscut.

Desigur, i "legea de aur" a televiziunii: "un program nu trebuie să fie bun, ci să nu fie atît de prost încît publicul să comute canalul" pare să aibă nevoie de o serie de nuan ări, căci, chiar dacă la prima vedere un milion de telespectatori entuzia i sînt mai pu în decît două milioane de telespectatori apatici, totu i valoarea timpului unui telespectator apatic i a unui entuziast nu este identică i, în general, ele sînt mărimi greu comparabile. • A. nu depinde doar de programe, ci de structura popula iei, de tipul mijlocului de comunicare (radio sau tv), ca i de structura zilei. Cea mai importantă perioadă a unei zile (cu a. maximă) se nume te "timp prioritar" i este la televiziune între 19 23 i la radio între 6 8 i 16 18. Analiza a. trebuie deci să înă cont i de mărirea a. normale pentru o anumită media, la o anumită oră (sau zi a săptămîinii). *V. presă, public, publicitate, sociologia mass media. A.B.*

AUTARHIE starea în care o unitate socială i i satisface trebuin ele cu propriile sale mijloace. în sens strict, a. se confundă cu *autosulicien* a.: tot ceea ce se utilizează este creat în interiorul grupului sau al ării care trăie te fără schimburi cu exteriorul. A. se referă, în primul rînd, la economia casnică închisă (economie fără schimburi), proprie familiilor patriarhale. A. *modernă* este pentru o ară, adesea, expresia unei anumite închideri în raport cu capitalul străin, dar i cu anumite valori i tehnici ale restului lumii, cu scopul de a evita o dependen ă economică, tehnologică, culturală i politică, Gradele de a. se măsoară prin ponderea importurilor în P.N.B., apoi prin ponderea investi ilor capitalului străin, ca i prin volumul operelor culturale intrate în ara respectivă. A. *totală* pentru o ară sau pentru o unitate socială este o excep ie, mai întîlnită fiind a. par țială. *V. societate. I.F.*

AUTO ACTUALIZARE 1. Proces de realizare sau de dezvoltare a for elor poten iale inerente fiin ei umane. Aceste for e sînt uneori considerate ca fiind de natură biologică, structurate ereditar, referin ele făcîndu se mai ales la factorii sociali care func ionează sau împiedică actualizarea lor. Cercetările din genetică i etologie au dat un impuls puternic eforturilor de identificare i analiză ale informa iei transmise ereditar i care contribuie la dezvoltarea sinelui sau inteligen ei, a personalității privity singular i în contexte sociale. în acela i timp, cercetările din sociologie i alte tiin e sociale au pus în eviden ă strînsa interpenetrare a elementelor învă ate i a celor transmise ereditar într o largă varietate de comportamente, inclusiv cele de rela ionare socială. Dintr o altă perspectivă, K. Marx, urmîndu l pe Hegel, s a referit la obiectivarea sau a. omului în muncă (autorealizare), considerînd factorii sociali care intervin în acest proces fie pentru a l facilita, fie pentru a l încetini sau bloca prin unele efecte negative. Uneori a. se referă la evolu ia sau mi carea asimptotică a personalității spre un ideal. O istorie a disputelor teoretice asociate a. este realizată de A. J. Sutich i M. A. Vich (*Readings in humanistic psychology*, 1969). 2. Tip superior de nevoi a căror gratificare se află în însu i procesul satisfacerii lor. în organizarea ierarhică a nevoilor propusă de A. Maslow, a. se situează în vîrfu piramidei. Particularizează motiva ia de cre tere (psihologică) i nu pe cea de deficit sau homeostatică în care sînt incluse nevoile premergătoare (fiziologice, de securitate, de dragoste i apartenen ă, de afirmare i recunoa tere socială). Cînd individul are con tiin a nevoii de a., aceasta intră în categoria metamotiva iei. J. Galtung apreciază că modul actual de în elegere a a. este greu, chiar imposibil de supus verificării tiin ifice. *V. alienare, etologie, motiva ie. M.V.*

AUTORITATE rela ie prin care o persoană sau grup acceptă ca legitim faptul ca deciziile i ac iunile sale se fie ghidate de o instan ă exterioară (persoană, grup, organism). A. reprezintă o formă de acceptare diferită atît de acceptarea for ată, datorată coerciei, exercitării puterii, cît i de acceptarea pe bazele stricte ale convingerii. A. reprezintă o "putere legitimă". M. Weber formula trei forme fundamentale ale legitimită ii unei autorități i: a. *tradipa*— obiceiurile, normele, valorile cu care o colectivitate s a identificat în timp au a. asupra membrilor săi; instan e ale respectivei colectivități (sfătui bătrînilor, părin ii etc.) au dreptul de a decide i deciziile lor trebuie să fie acceptate de către ceilal i membri ai colectivității ii; b. *charisma* — acceptarea a. unei persoane sau instan e pe baza investirii acesteia cu capacitate i supranaturale (acceptarea a. profe ilor, a conducătorilor religio i, a unor lideri politici); c. *ra ional legală*— acceptarea a. pe temeiul competen ei personale, profesionale; a pozi i ierarhice, care oferă atît posibilită i de decizie mai întemeiată, cît i dreptul de decizie recunoscut social. în societă ile moderne, această ultimă formă de a. este tipică. Acceptarea a. se face în acest caz pe temeiul presupoziei ei competen ei dobîndite cît i a celei oferite de pozi ia informa ională; la aceasta se adaugă o presupozie privity la cerin ele organizării i coordonării activității sociale: pentru a exista organizare este nevoie de acceptarea a. unor organisme cu func ie de conducere. • A. are trei func ii: a. a impune interesele sociale în raport cu interesele individuale; b. a simplifica i face posibil procesul de decizie i c. a oferi un cadru unic pentru activitatea organizată a unui grup, colectivității i, organiza ii, în legătură cu ultimele două func ii, H. A. Simon, aplicînd teoria sa a ra ionalității limitate, argumenta că a. este un component esen ial al proceselor sociale de decizie. Fiecare per

soană într-o organizație primește/acceptă de la nivelele ierarhice superioare cadrul general al deciziilor și activitățile pe care urmează a le realiza, fapt care îi face posibilă activitatea. În acest sens, aceasta nu este coercitivă, ci "eliberatoare".

- Deosebirea de impunerea coercitivă, acceptarea voluntară a acesteia este mereu dublată, într-o măsură mai mare sau mai mică, de coerciție, de utilizarea unui sistem de sancțiuni care încurajează și întăresc acceptarea ei.
- În dinamica individului și a colectivității, complementara, există o tendință tot atât de normală de asumare a responsabilității, de judecată independentă, de evaluare critică și de provocare a acesteia existente. Lipsa acestui complement este responsabilă de o serie de "patologii" specifice, atât la nivel individual, cât și colectiv. O analiză celebră a unei asemenea patologii este teoria *personalității autoritare*, elaborată de T. Adorno (*The Authoritarian Personality*, 1949). Personalitatea autoritară reprezintă un mod de organizare a personalității, un sindrom caracterizat prin următoarele trăsături fundamentale: acceptare și supunere necritică la autoritate, fie la o persoană, fie la normele, tradițiile, stereotipurile grupului, colectivității; conservatorism și convenționalism; intoleranță și agresivitate — tendință de a condamna violent și de a pedepsi pe cei care încalcă normele și valorile pe care persoana respectivă le acceptă, agresivitate față de grupurile străine și marginale; anti-introspecție — inabilitate de a înțelege procesele complexe care au loc în sine și în ceilalți; superstiții și stereotipuri de gândire — lumea este gândită în alb/negru, în scheme rigide; înclinare de a presupune că soarta individului este determinată de forțe mistice; destructivism și cinism, ostilitate generală față de lume, presupunerea că toți oamenii sînt răuvoitori și ostili; proiectivitate

— proiectare asupra lumii din afară a impulsurilor emoționale inconștiente, tentația de a crede că lucruri periculoase se petrec în lume. Adorno consideră că o asemenea structură de personalitate este legată de intoleranța naționalistă și de mișcările de tip fascist. El a elaborat o *scală de autoritarism* — *Scala F(F, de la fascism)*. În psihanaliză, părintele reprezintă în primele faze ale socializării copilului autoritatea socială. Interacțiunea părinte/copil formează structura psihică fundamentală a acesteia care va fi prezentă în întreaga dinamică viitoare a personalității. Maturizarea înseamnă desprinderea de dependența infantilă de părinte și asumarea responsabilității unor judecăți și decizii proprii. Dependența de autoritate reprezintă aici o sursă de patologie, de subdezvoltare a personalității. Un alt caz de patologie socială izvorăște din relația de autoritate este *comportamentul birocratic*, aplicarea rigidă a normelor, regulilor și deciziilor luate de ierarhie, delegarea completă a oricărei responsabilități la nivelele ierarhice superioare, suprimarea oricărei analize critice și concrete a situațiilor. Din punct de vedere politic, acceptarea necritică și submisivă a autorității este opusă participării democratice active și responsabile. V. *conducere, decizie, participare, patologie socială, socializare, stiluri de conducere, C.Z.*

AUTOSUBZISTENȚĂ capacitate de satisfacere a nevoilor din resurse proprii. Autoritatea reprezintă dimensiunea economică a autorității (organizare funcțională a unei unități sociale în izolare sau opoziție cu celelalte unități sociale). Autoritatea se poate constitui social la nivelul familiei, comunității și chiar al societății. Familia sau comunitatea de autoritate se bazează pe un sistem economic de autoritate relativă, în care nu se face distincție dintre producție și consum. Autoritatea este aproape com-

pletă în cazul comunităților primitive, relativă în cazul comunităților rurale tradiționale, redusă în cazul comunităților rurale contemporane și nulă în cazul comunităților urbane. Autoritatea este o caracteristică a unităților sociale cu o organizare simplă, bazată pe o slabă diviziune socială a muncii și orientate spre satisfacerea unor nevoi comune elementare. Aceste unități se țin în puține relații cu lumea exterioară. Adîncirea diviziunii sociale a muncii și multiplicarea nevoilor individuale și sociale conduc la restrîngerea sau dispariția autorității. La nivel social, autoritatea presupune satisfacerea tuturor nevoilor din resursele și producția acelei societăți și izolarea economică de celelalte societăți. La acest nivel, ea poate rezulta fie dintr-o strategie politică proprie, fie din constrîngerile internaționale la care este supusă o societate o anumită perioadă, în anii 1970—1980, puterea politică comunistă din România a promovat o strategie autarhică, bazată pe maximizarea nivelului de autoritate. O strategie de tip autoritar este în puternică contradicție cu dezvoltarea diviziunii internaționale a muncii și condamnă societățile la stagnare economică sau chiar la declin, întrucît nici o societate, oricît de bogată și dezvoltată ar fi, nu și poate satisface nevoile numai din resurse și producție proprii. V. *autoritate, comunitate*. I.Mih.

AVORT întrerupere a sarcinii prin expulsiia spontană sau provocată a fătului din cavitatea uterină înainte ca acesta să fie născut normal. Funcțiile de cauzele care îl determină, există două tipuri de avort: spontan și provocat. Avortul spontan se produce natural, fără intervenție din afara organismului femeii însărcinate, fiind mult mai frecvent decît se crede de obicei: unele studii estimează că avortul spontan ar reprezenta pînă la 3/4 din numărul total al sarcinilor. Dacă apare ceva anormal în

dezvoltarea discului germinativ sau a embrionului, se produce un avort spontan și multe femei nici nu realizează că au fost însărcinate, interpretîndu-l ca pe o "întîrziere a menstruației". Rata avortului spontan crește la femeile în vîrstă de peste 35 de ani. Avortul provocat constituie un subiect deosebit de controversat. Se poate spune că este tot atît de vechi ca și umanitatea: există mărturii de-a lungul istoriei înregistrate că femeile au recurs la avort pentru a pune capăt sarcinilor nedorite, indiferent de sancțiunile legale sau religioase și adesea cu un risc personal considerabil. Deși universal practicat, nici un alt procedeu chirurgical nu a suscitat atîtea dezbateri publice, generînd pasiuni emoționale și morale, reînnoind atenția mijloacelor de comunicare în masă. Vizibilitatea publică ridicată atînsă de problema avortului provocat în multe țări (dezvoltate sau în curs de dezvoltare) este datorată nivelurilor crescute înregistrate ale consecințelor sale: morbiditatea și mortalitatea maternă, datorate condițiilor nesigure în care se realizează avortul ilegal. Avortul provocat constituie una din cele mai vechi metode de control al fertilității și nu a fost întotdeauna condamnat, în antichitate, Platon și Aristotel îl recomandau pentru asigurarea mărîmii ideale a cetății, iar în timpul Imperiului Roman existau puține restricții în privința sa. La începuturile creștinismului, dacă era realizat înainte ca "sufletul să intre în corp", nu era considerat crimă. Punctul de vedere că avortul provocat este un act reprobabil, criminal, a fost exprimat explicit pentru prima dată în legea religioasă; prima colecție de legi canonice considera avortul ca omucidere dacă era realizat după momentul animării, al mișcării fătului (presupunîndu-se că aceasta avea loc la 40 de zile după concepție, în cazul unui făt masculin, și la 80 de zile după concepție, în cazul unui făt feminin). Prima referire a unei

legi seculare privind a., datează din 1803 în Anglia; ulterior, în 1861, a fost adoptată o lege care prevedea pedeapsa cu închisoarea pentru orice femeie care i i provoca a. sau încerca să îl provoace alteia, în condiții ilegale. Codul lui Napoleon, care incrimina a., a reprezentat baza legislației în domeniu pentru multe țări din întreaga lume. O serie de aspecte particulare privind a. provocat a caracterizat legislația socialistă: dacă înainte de 1920 era considerat infracțiune, ulterior, în fosta Uniune Sovietică, pe motivul emancipării femeii, s-a adoptat o politică liberală. Mai târziu, în 1936, s-au adus modificări legislative, fiind permis numai pentru motive terapeutice serioase, iar în 1955 s-a recurs la o nouă liberalizare datorită mortalității și morbidității feminine generate de a. ilegal. Celelalte țări foste socialiste au imitat apoi același model. După cel de al doilea război mondial, odată cu liberalizarea generală a atitudinilor față de problemele sexualității, mai devreme sau mai târziu, majoritatea statelor au adoptat o politică permisivă privind a. Principalele motive care permit a. prevăzute în diferite legislații, vizează: a. salvarea vieții mamei, pusă în pericol de sarcină; b. apărarea sănătății fizice și/sau mintale a mamei; c. motivul juridic (cazuri de viol sau incest); d. motivul eugenie (când este suspectă o deficiență a fătului); e. motive sociale (vârsta mamei — minoră sau peste 40-45 de ani, absența condițiilor materiale — venit, locuință, etc.). De asemenea, este prevăzută cerința ca femeia să solicite a. în primele 12 săptămâni de sarcină. • Progresele medicinei au perfecționat procedeele de realizare a a.: aspirarea prin vacuum pare să minimizeze complicațiile potențiale. Totuși, răspunsurile psihologice sînt cele mai dificil de evaluat, în dependență de menținerea culturală, de sistemele de valori. Unele studii au evidențiat

anumite riscuri psihologice în cazul solicitării și respingerii accesului la a.: evaluările medicale, psihologice și sociale ale loturilor comparative de copii proveniți din sarcini nedorite, pe care femeile au avut intenția de a le întrerupe (dar cărora li s-a negat accesul la serviciile care asigurau a.) și copiii proveniți din sarcini dorite au evidențiat diferențe mai pronunțate în timp, în detrimentul primilor. Copiii proveniți din sarcini nedorite sînt mai expuși riscului tulburărilor psihofizice. 4 O barieră în calea reducerii recurserii la a. este utilizarea cunoștințelor și a experienței deja disponibile. O propoziție însemnată a femeilor și a personalului medical consideră că metodele moderne de contracepție (pilulele, implantele hormonale, dispozitivele intrauterine etc.) ar reprezenta un risc semnificativ pentru sănătate; adesea, serviciile medicale se rezumă la prestarea întreruperilor de sarcină fără a o asocia cu consilierea contraceptivă, destinată să prevină a. repetate. În prezent se tinde a se aborda problematica a. din perspectiva drepturilor femeilor, ca o metodă de control al nașterilor de ultimă instanță, disponibilă, dar care să fie rareori utilizată. A. reprezintă o realitate socială și întreaga experiență atestă că nu poate fi abolită prin prevederi legislative, fiind strîns legată de condiția femeii. Incriminarea a. are un impact redus asupra incidenței sale, avînd ca efect creșterea celui ilegal, realizat în condiții nesigure, cu efecte negative asupra stării de sănătate a populației feminine. Pe măsură ce se îmbunătățește practica contraceptivă prin accesul la metodele moderne, se ateaptă ca incidența a. să se reducă; cea mai bună protecție împotriva sa este planificarea familială voluntară, pentru care este necesară o educație corespunzătoare în domeniul sexualității. Controversele privind a. continuă: pe de o parte, mișcările feministe

pledează pentru "dreptul de alegere", pe de altă parte, religia (în primul rînd biserica catolică) susține "dreptul la viață". Aceste două poziții antagoniste se confruntă, de o parte sau de cealaltă fiind atrase mișcări sociale, forțe politice, personalități ale vieții publice. V. *familie, planificare familială*. L.M.

AVUNCULĂT instituție întâlnită în societățile primitive în care descendența se stabilește și este recunoscută pe linie ma-

ternă. Exprimă autoritatea exercitată de bărbat asupra fiilor surorilor sale și implică obligații economice și educaționale ale unchiului matern asupra nepoților săi. A. reprezintă un sistem de raporturi familiale și de organizare socială de tip matrilinear sau matriloc (Radcliffe Brown, *The Mother's Brothers in South Africa*, 1924, C. Levi Strauss, *Anthropologie structurale*, 1958). V. *familie, generație, matriloc*. **M.Vn.**

B

BALAN ȚĂ COGNITIVĂ concept formulat de F. Heider (*The psychology of interpersonal relations*, 1958) pentru a analiza raporturile dintre elementele constitutive ale atitudinilor unei persoane sau a două persoane care interacționează. Este parțial sinonim cu alți termeni (echilibru, consistență, congruență, consonanță, simetrie) utilizati în analiza percepției interpersonale, a interacțiunilor dintre două sau mai multe persoane și a schimbării atitudinilor. Heider consideră că atitudinile față de obiecte sau persoane au valențe pozitive sau negative care pot să coincidă sau să fie diferite, respectiv să se afle într-o stare de balansare sau debalansare în unul și același sistem atitudinal ce aparține unei persoane sau care este generat de interacțiunea a două sau mai multe persoane. Tendința psihologică firească sau normală este de a păstra sau de a restabili starea de echilibru, adică "acea situație în care relațiile dintre entități sunt reciproc și armonios compatibile; nu există presiune spre schimbare" (F. Heider). B. desemnează tocmai tendința indivizilor de a face compatibile atitudinile cu valențe diferite. Dacă sunt avute în vedere elementele cognitive (informații, cunoștințe, convingeri) implicate în atitudini sau în interacțiune, b. este de tip cog-

nitiv, iar când accentul se pune pe afecte, b. este afectivă. Totuși, elementele cognitive, afective și conative sunt împreună constitutive pentru orice atitudine sau interacțiune și ca atare termenul de b. are de fiecare dată o arie mai cuprinzătoare de referință. F. Heider a considerat cazul cel mai simplu în care două persoane P și O aflate în interacțiune au o anumită atitudine față de un obiect X. Perceperea atributelor lui O de către P controlează atât modul de comportare al lui P față de O, cât și ceea ce P așteaptă de la O. Această percepție interpersonală este influențată de constanță, balansare și "cauzalitatea fenomenală". Constancy se referă la stabilitatea atributelor percepute de P la O în diferite interacțiuni. Experiența anterioară generează anumite anticipări sau așteptări ale lui P față de O și ele tind să se conserve în timp. Chiar dacă își schimbă unele caracteristici, P tinde să i le atribuie încă pe cele anterioare. B.c. se constituie atunci când P îi place pe O sau îi atribuie anumite caracteristici pozitive și amândouă persoanele apreciază pe X. Considerând valențele orientărilor, ori de câte ori toate valențele sunt pozitive sau numai două sunt negative relația dintre P, O și X este într-o stare de b.c. Atunci când toate orientările sunt negative sau numai una este negativă, se

conturează o stare de dezechilibru, inconsistentă sau incongruență, respectiv de debalansare, care este generatoare de tensiune internă și de forțe psihosociale pentru restaurarea echilibrului sau b. De aici rezultă semnificativă a a a numitei "cauzalități fenomenale" referitoare la factorii generatori ai acțiunii. Poate avea o origine personală sau una contextuală. Prima vizează intenționalitatea acțiunii, fiind derivată din atribuirea anumitor caracteristici de către P și O, pe când cealaltă rezultă din modul de constituire a situației sociale în care se produce interacțiunea. Teoria balansării a lui F. Heider a fost ulterior extinsă sau reformulată pentru a avea aplicabilitate nu numai în analiza interacțiunilor și a percepției interpersonale, ci și în studiul: comunicării interpersonale (T. M. Newcomb), al modalităților de schimbare a atitudinilor (C. Osgood, A. Tannenbaum, H. Harary, D. Cartwright, W. McGuire, L. Festinger), al motivației relațiilor sociale (D. Katz, E. Stotland, H. Kelman) sau al procesualității relațiilor și schimbării atitudinilor (M. Rosenberg, R. P. Abelson). În general, conceptul este aplicat în analizele microsociale ale interacțiunilor, producerii de schimbări de atitudine și ale comunicării. *V. atitudine, comunicare, consistența sinelui, interacțiune. M.V.*

BALAN ȚĂ MOTIVATIONALĂ stare de echilibru dinamic al motivelor specifice pentru două sau mai multe persoane sau grupuri aflate în interacțiune sau în relație. Este determinată de raportul stabilit între ierarhiile motivelor (trebuințele) și între nivelurile motivaționale prioritare ale părților implicate. La baza b.m. se află tendința spre complementarizarea trebuințelor părților aflate în interacțiune. R. F. Minch a distins două forme de complementaritate a trebuințelor caracteristice pentru două persoane aflate în interacțiune. Persoanele A și B au trebuințe complementare întruoacă nivelul lui A este su-

perior celui al lui B cu referire la aceleași trebuințe sau întrucât A are un nivel inferior sau superior în privința uneia sau mai multor trebuințe diferite comparativ cu B. Prin interacțiune se compensează trebuințele de nivelate și ambele persoane sunt recompensate, tinzând astfel spre coevoluție. Această analiză a fost extinsă dincolo de cazul unei interacțiuni diadice pentru a include mai multe persoane sau chiar grupuri. C. Malmi consideră că b.m. oferă posibilități de articulare a sistemului individual de trebuințe cu alte sisteme motivaționale din mediul grupului sau social, conducând la stări de stagnare, de dezvoltare motivațională inegală sau contradictorie, de involuție motivațională reciprocă sau de coevoluție motivațională (*Balanță motivațională și coevoluție*, 1981). Conceptul de b.m. are aplicabilitate atât în studiul procesului de motivare individuală, cât și cu privire la statica sau dinamica raporturilor motivaționale dintre indivizi, dintre aceștia și grupuri sau dintre grupuri, în contexte relaționale și de activitate care variază în timp. *V. interacțiune, motivație, necesitate. M.V.*

BANCĂ DE DATE colecție organizată de informații referitoare la un anumit domeniu al activității social-economice. B.d. sunt formate dintr-o bază de date (colecția de informații) și un sistem de gestiune (programe de calculator destinate prelucrării informațiilor). Primele b.d. au fost create la jumătatea sec. al XX-lea, odată cu invenția înregistrării datelor pe bandă magnetică. Conceptul de b.d. a fost pus în circulație de Ch. W. Bachman. În ultimele decenii b.d. au proliferat considerabil, având aplicabilitate în aproape toate sferele vieții social-economice. Cele mai răspândite sunt b.d. pentru: gestiunea economică și financiară, evidența persoanelor, pentru diagnosticarea, informarea și supravegherea medicală, rezervarea locurilor în stațiunile turistice și în transporturile aeriene,

pentru informarea și documentarea biografică (V. Dumitrache, M. Ungurianu, 1982). Prima b.d. proiectată și realizată în România funcționează din 1973. Cea mai veche b.d. de interes sociologic este considerată "Human Relations Area File", organizată în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea în S.U.A. de către antropologul George Peter Murdock. Propriuzis, cea dintâi bancă de informații provenite din cercetările sociologice de teren, "Public Opinion Research Center", a fost înființată de Elena Roper în 1946 la Williamstown (S.U.A.). În Europa, prima b.d. pentru cercetările sociologice a luat ființă în 1960 la Universitatea din Köln (Germania). Arhiva centrală pentru cercetări sociologice de teren ("Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung") a Universității din Köln este nu numai cea mai veche b.d. sociologică din Europa, dar și cea mai mare. În Olanda, Marea Britanie, Franța funcționează, de asemenea, b.d. sociologice (de exemplu: "Banque de Données Socio Politiques", fondată de Frédéric Bon și Bernard Bouhe în Franța, la Grenoble, în 1981). B.d. sociologice sunt profilate fie pentru cercetările teoretice, fie pentru scopuri lucrative. Unele b.d. editează cataloage detaliate privind tematica datelor arhivate (de exemplu, *Index for International Public Opinion*). De asemenea, unele publicații, precum: *SS Data*, *IASSIST Newsletter*, devenită *IASSIST Quarterly* sau *Le Sondo scopie*, în la curent utilizatorii cu stadiul arhivării anchetelor sociologice și sondajelor de opinie. Există b.d. sociologice regionale sau referitoare la categorii socio-profesionale distincte. Înființarea de b.d. sociologice (sau de arhive pentru cercetări sociologice de teren) permite analiza secundară, iar combinarea cu ajutorul calculatorului electronic a informațiilor din anchetele sociologice cu datele statistice și cu alte documente sociale sporește eficiența cercetărilor sociologice, înființarea unor b.d. sociologice este de mare

actualitate în ara noastră. *V. analiză secundară, anchetă sociologică, sondaj de opinie. S.C.*

BANDĂ grup primar format din indivizi care comit crime prin cooperare organizată. Termenul are un sens peiorativ și se referă uneori nu numai la microgrupurile de delincvenți, ci și la cele care de în un control ascuns într-o organizație. În interiorul b. se desfășoară o socializare negativă, caracterizată prin lipsă de adeziune la normele și valorile socialmente dezirabile, prin încălcarea normelor sociale existente, prin organizarea unor acțiuni antisociale, în b. se constituie o subcultură socială anomică, orientată în interior spre coeziune, organizare și ascultare, iar în exterior spre agresivitate, violență, conflicte. Multiplicarea sau simpla existență a b. reprezintă un pericol social, având efecte dezintegratoare asupra comunității. *V. criminalitate, devianță, grup social, socializare. M.Vn.*

BAZĂ ȘI SUPRASTRUCTURĂ concepte corelate utilizate în teoria marxistă a societății pentru a desemna caracterul determinant, în ultimă instanță, al economicului. B. economică reprezintă totalitatea relațiilor de producție, forma de organizare socială a procesului de producție. Ea este determinată de nivelul și caracterul forțelor de producție. B. economică (structura economică a societății) determină, la rândul său, profilul general al celorlalte sfere ale vieții sociale. S. reprezintă totalitatea activităților politice, Juridice, morale, religioase, filosofice, artistice, considerate atât sub aspect instituțional, cât și ideologic: stat, drept, morală, partide politice. S. este deci compusă din instituții și ideologia complementară lor. În teoria marxistă, interesele economice ale claselor și grupurilor sociale se manifestă sub formă de interese politice, de norme juridice și mo-

rale, de concepții politice, morale, religioase și filosofice, adică sub forma unei ideologii specifice. Componentele s. nu au dinamică proprie, autonomă, schimbarea lor fiind determinată, în ceea ce privește profilul ei general, de schimbările din b. *economică*. Există o independență relativă a s.: fiecare sferă a s. are o logică specifică, o tendință de evoluție proprie, subordonată însă mereu dinamicii b. S., de determinată, are un rol activ în dinamica b. *economice*. *V. conștiință, determinism social, ideologie, instituții, interese, marxism, relații de producție*. E.Z.

BIGAMIE formă de căsătorie în care bărbatul trăiește cu două femei, sau o femeie are doi soți în același timp. Istoria familiei a consemnat două situații tipice, a. Bărbatul trăiește cu două surori (instituția sororatului); cu o femeie și cu fiica acesteia căreia nu i este tată; cu două femei neînrudite între ele. Adevărată înaintată a soției determină soțul să se căsătorească cu cea de a doua femeie. De cele mai multe ori, bărbatul este determinat să procedeze în acest fel de factori sociali, de statutul deficiente, de dorința de a acumula bogății sau de a ridica prestigiul social. Există o formă de b. care este legată de instituția de levirat, care obligă bărbatul, chiar căsătorit, să ia de soție pe soia fratelui decedat, b. Femeia trăiește cu doi frați (această variantă de b. se întâlnește în societățile poliandrice, unde organizarea familiei este legată de intenția de a menține nedivizată proprietatea familială a fraților); cu doi bărbați neînruși înțre ei (această formă se întâlnește în anumite societăți de vânători și culegători, unde poliandria ocazională este determinată de influența economică a anumitor femei). Dacă în societățile arhaice b. era aprobată și instituționalizată, în societatea modernă se asociază cu o încălcare a normelor morale și juridice și este sancționată ca atare. *V. căsătorie, familie, poliandrie, poligamie*. **M.Vn.**

BIOGRAFIE SOCIALĂ metodă de (auto)înregistrare a experienței de viață a individului, document personal neoficial utilizat în studierea faptelor, activităților, aspirațiilor, a universului de gândire și simțire proprii individului, dar și a condițiilor sociale economice concrete în care acesta trăiește. Utilizarea b.s. în psihosociologie este legată de numele lui William J. Thomas (1863-1947), profesor la Universitatea din Chicago, și al lui Florian Znaniecki (1882-1952), poet, sociolog și filozof de origine poloneză, care, prin lucrarea lor, devenită clasică, *The Polish Peasant in Europe and America. Monograph on an immigrant group*, publicată în 4 volume între 1918-1920, au demonstrat convingător importanța documentelor personale, inclusiv a b.s., pentru studierea unor fenomene psihosociale cum sunt cele de: adaptare și integrare socială culturală, de structurare a vechilor obiceiuri și cutume, adoptarea și internalizarea unor noi norme și valori, oferind o alternativă la abordarea statistică a faptelor sociale și militând pentru o sociologie bazată pe existența concretă a indivizilor umani, pe experiența lor de viață, în strânsă dependență de influența evenimentelor sociale. Sub impulsul lui Florian Znaniecki, care considera b.s. "document sociologic prin excelență", în Polonia, între cele două războaie mondiale, această metodă a fost larg utilizată, b.s. fiind supranumită "metoda poloneză" (Zygmunt Dulcowski, 1975). O trăsătură caracteristică a "metodei poloneze" este aceea a lansării unor concursuri cu premii pentru colecționarea de autobiografii. După cel de al doilea război mondial, în Polonia au fost organizate peste 800 de astfel de concursuri, fiind adunate cea 250.000 de autobiografii (Jeanine Markiewicz Lagneau, 1976). Utilizarea b.s., ca și a celorlalte documente personale neoficiale, ridică o serie de probleme metodologice. O primă problemă o constituie dificultatea colectării unui număr suficient de mare de (auto)biografii în vede-

rea asigurării reprezentativității datelor și concluziilor. O altă problemă este generată de greutatea stabilirii autenticității documentului. Totdeauna trebuie determinat cu precizie dacă (auto)biografia a fost scrisă sau nu de persoana care o semnează sau care pretinde că a trăit evenimentele relatate. O dată dovedită autenticitatea b.s., trebuie să ne întrebăm: în ce condiții a fost scrisă? Ce rol a avut autorul în desfășurarea evenimentelor despre care relatează? Ce l-a determinat să scrie (auto)biografia? Răspunzând la această ultimă întrebare în lucrarea *The use of personal documents in psychology/science* (1942), G. W. Allport arată motivele care îi fac pe oameni să își consemneze experiența de viață: autoapărarea, exhibiționismul, încercarea de a pune în ordine propria existență, încercarea de exprimare estetică, căutarea unor modalități de rezolvare a problemelor personale, explicarea conflictelor, dorința de publicare și, în fine, necesitatea de a răspunde solicitărilor administrative prin ceea ce se numește "curriculum vitae". O clasificare a b.s. trebuie să facă distincție între biografiile provocate și neprovocate (S. Chelcea, coord., *Semnificația documentelor sociale*, 1985, p. 11). La rândul lor, b.s. pot fi spontane (în care individul își relatează experiența de viață așa cum o percepe el însuși) și dirijate (în care individul este invitat să urmărească un ghid pentru b.s., răspunzând unor întrebări formulate de cercetători). Din punctul de vedere al modalității de înregistrare, există b.s. vorbite (înregistrate pe bandă de magnetofon sau video) și b.s. scrise. Valorificarea cantitativă și calitativă a datelor din b.s. se face prin desprinderea unor idei generale referitoare la problema studiată, stabilirea unui sistem de ipoteze, ca material ilustrativ, pentru verificarea ipotezelor, pentru în alegerea intuitivă a motivelor psihosociale ale acțiunilor umane, pentru formularea mai precisă a problemelor studiate (Robert C. Angell, 1945).

Istoricul metodei b.s., valoarea și limitele ei, tipologia b.s. și integrarea b.s. cu alte metode și tehnici au fost remarcabil realizate de fostul președinte al Asociației Internaționale de sociologie, prof. J. Szczepanski (1962). În literatura modernă de specialitate, lucrarea lui Oscar Lewis (n. 1914) *The Children of Sánchez. Autobiography of Mexican Family*, 1961, fiind alcătuită exclusiv din autobiografiile dirijate, înregistrate pe bandă de magnetofon, ale celor cinci membri ai familiei Sánchez, ocupă un loc cu totul singular prin valoarea ei de document pentru ceea ce înseamnă să trăiești într-o "cultură a mizeriei" (cum numește antropologul nord american condițiile de viață ale populației sărace din Mexicul anilor 1955-1960, dar și prin aportul metodologic al ei. Pentru obținerea autobiografiilor, care conțin multe aspecte intime (fapt pentru care numele real al familiei nu a fost dezvăluit), Oscar Lewis nu a utilizat metoda clasică a recompenselor materiale (preconizată de Fl. Znaniecki) și nici nu s-a folosit de vreo tehnică secretă de înregistrare a discuțiilor, ci și-a făcut în eles scopul științific al lucrării lui (aceia de a prezenta cât mai veridic existența ăranilor veniți în căutare de lucru în capitală) și și-a câștigat simpatia membrilor familiei Sánchez, cu care a discutat zeci de ore, lăsând ca fiecare membru al familiei să povestească cu propriile cuvinte experiența lui de viață. Înregistrarea b.s. s-a făcut individual, dar s-au purtat și discuții colective. Problemele puse în discuție urmăreau evidențierea universului de gândire și simțire al oamenilor simpli — primele amintiri, visurile și speranțele lor, grijele și temerile, prietenii și dușmanii, activitatea de muncă, relațiile cu prietenii, cunoscutele și tovarășii de muncă, viața sexuală, reprezentările despre justiție, religie și politică, cunoștințele de geografie, istorie etc. Sub raport metodologic este de reținut și faptul că prezentarea b.s. este precedată de o amplă analiză a indicatorilor

statistici și sociali, astfel încât b.s. apar ca ilustrații tipice ale situației sociale economice. În literatura românească de specialitate se impune a fi amintită contribuția teoretică și metodologică a prof. T. Herseni care, împreună cu un colectiv al secției de psihologie socială de la *Institutul de psihologie* al Academiei Române, aplică (1965/66) *extensiv* (pe 550 de lucrători industriali) și *intensiv* (pe două grupe de 9 și 10 persoane) b.s., punând în evidență "fenomene de psihologie socială, care privesc oamenii contemporani în generalitatea lor" (T. Herseni, Elena Cioaba, Ligia Ghergu — *Metoda biografică în psihologia socială a omului contemporan*, 1967). Pe baza b.s. s-au identificat trei etape principale în viața omului contemporan: naștere școlarizare; școlarizare muncă; muncă prezent. Trecerea de la o etapă la alta reprezintă momente psihosociale decisive pentru formarea și dezvoltarea personalității în fiecare etapă, alături de alte "compartimente", există un "ax principal" spre care este orientat individul. La frontiera diferitelor compartimente apar probleme psihosociale pe care individul trebuie să le rezolve. Identificarea problemelor apărute la frontierele "zonelor de contact" și în "momentele de trecere" permite tipologizarea oamenilor (din punct de vedere evolutiv și al orientării lor spre trecut, prezent sau viitor), dar și din punct de vedere structural (al centrării oamenilor pe anumite "compartimente": muncă, familie, activități în obștești). Sub raport metodologic, cercetarea condusă, de prof. T. Herseni oferă un model de abordare a problematicii psihosociale a omului contemporan cu ajutorul b.s. dirijate vorbite. Ghidul biografic utilizat cuprinde următoarele șapte părți: date personale, familia părintească și copilăria, pregătirea școlară și profesională, ruta profesională, situația actuală, aspirații, probleme speciale. În prezent, pe plan mondial se înregistrează o revigorare a interesului pentru

metoda b.s., fapt remarcat la al IX-lea Congres mondial de sociologie (Uppsala, 1978). În coordonarea lui Daniel Bertaux, un număr special al revistei "*Cahiers Internationaux de Sociologie*" (vol. LXIX, 1980) trece în revistă progresele realizate prin abordarea biografică în cercetarea sociologică, subliniind se că: "Față de empirismul grosier al anchetelor pe bază de chestionar, față de agregarea de date reprezentând a secțiune transversală în care toate referințele temporale și personale sunt eliminate, biografia socială ('recit de viață') oferă informații care prin natura lor formează o totalitate coerentă și bogată în experiență socială reală. Aceasta stimulează imaginația sociologică, în comparație cu răspunsurile preformulate la întrebările închise" (Paul Thompson, *Op. cit.*, p. 250). Alte lucrări (Jean Poirier, Simone Ciapier Valladon, Paul Raybaut, *Les recits de vie. Theorie et pratique*, Paris, P.U.F., 1983; J. Peneff, *Methode biographique. De l'ecole de Chicago à l'histoire orale*, Paris, A. Colin, 1990) relevă aportul teoretic și metodologic al b.s. în studiul relației individ-cultură-societate. La cel de al XII-lea Congres mondial de sociologie (Madrid, 1990) s-a organizat o dezbatere pe această temă. Au participat: Daniel Bertaux (Franța), Paul Thompson (Marea Britanie), Claude Javeau (Belgia), Măria I. Marciati (Italia) ș.a. O contribuție metodologică remarcabilă o constituie *metoda triplei biografii* abordată de Daniel Courceau și Eva Lelievre (1989) care permite analiza demografică a b. Pentru indivizi, ca și pentru diferitele subpopulații, traiectoriile în viață pot fi caracterizate prin "durata de răm-nere" în diferite stări ce le compun (familie, profesiune, migrație). Un eveniment familial modifică probabilitatea producerii altor evenimente din existența individului. Nu trebuie însă ignorată "iluzia biografică" asupra căreia atrăgea, atenția Pierre Bourdieu (1986), tendința de a construi logic și concret "drumul

viei", posibilitatea unui sens al existenței și selecționând evenimentele astfel încât să jaloneze un traseu, cu un punct inițial și unul final, cu răscruci și ambuscade". V. *anchetă sociologică, chestionar, tradiție orală*. S.C.

BIROCRAȚIE mod de organizare destinat administrării pe scară largă a unor resurse prin intermediul unui corp de persoane specializate, de regulă plasate într-o structură ierarhică și dispunând de atribuții, responsabilități și proceduri strict definite. Despre b. se poate spune că este la fel de veche ca și civilizația. Ea este contemporană marilor imperii orientale din antichitate, care au pus la punct primele sisteme centralizate de organizare în vederea administrării pe scară largă a unor resurse materiale, financiare, umane sau simbolice. Aceste sisteme au reapărut în cadrul statelor absolutiste europene, fiind preluate apoi de statele naționale moderne. În ultima sută de ani s-au extins dincolo de administrația publică, odată cu impunerea marilor organizații în viața totalității activității lor sociale: corporații industriale, organizații financiare, comerciale, științifice și de asigurări sociale, partide politice, sindicate etc. Vechile structuri de tip b. permiteau puterii centrate să dreneze fondurile de care avea nevoie și, în general, să controleze societatea într-o măsură considerabilă. În același timp, elementelor celor mai dinamice ale societății le ofereau posibilitatea unor cariere de excepție, puse în slujba statului sau a suveranului considerat o întrușipare a acestuia. Așadar, în sens istoric, b. a desemnat un corp ierarhizat de demnitari specializați în funcții administrative și executorii ai voinței suveranului. Primele referințe și analize asupra fenomenului b. — apărute în cursul secolului al XIX-lea, în condițiile unei intervenții crescânde a statului în Franța, Anglia și, deosebi, Germania — au inaugurat o linie conceptuală, încă prezentă

în sociologia contemporană, care a pus accent pe implicațiile negative ale funcționării b.: a. exercitarea birocratică a puterii de către corpul specializat al oficialității lor se opune principiilor și practicilor democratice, care implică participarea unor largi categorii de populație la procesul deciziei și al controlului social, democrația fiind sinonimă cu *respublicae*, în timp ce b. practică decizia autoritară și cultivă secretul; b. în toate sistemele bazate pe organisme și proceduri birocratice s-a înregistrat o tendință constantă spre autonomizarea corpului de funcționari publici și spre transformarea sa într-o categorie distinctă care tinde să se reproducă și să se impună propriile interese prin intermediul exercițiului puterii. Printre primii care au afirmat această linie teoretică, J. St. Mill a subliniat contradicția dintre b. și democrație. Definită ca "guvernare a unor conducători de profesie", b. este considerată o amenințare la adresa libertății și a formelor reprezentative de guvernare (*On Liberty*, 1859; *Consideration on Representative Government*, 1861). Una din primele tratări pe larg ale fenomenului b., mai ales pe dimensiunea sa istorică, aparține lui G. Mosca (*Elementi di scienza politica*, 1895), care a descris formațiunile statale centralizate — de la marile imperii la statele moderne — ca sisteme dominate de b., și deci inevitabil conduse de o clasă politică minoritară, fie ea recrutată de sus în jos (tipul "autocratic"), de jos în sus (tipul "liberal") sau în ambele direcții (tipul "mixt"). R. Michels a extins conceptul de b. de la formațiunile statale la partidele politice, arătând că tendințele birocratice sunt intrinseci unor mari organizații cum sunt partidele politice, și duc la consolidarea a ceea ce el numește "oligarhia de partid" (*Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, 1911). El a descris fenomenul creșterii puterii conducătorilor politici prin birocratizarea organizațiilor pe care le dirijează formându-se cunoscuta "lege de

fier a oligarhiei" (permanentizarea în funcție, substituirea mecanismelor electice prin proceduri de cooptare și nominalizare etc.). Această temă, atinsă și de G. Mosca sau V. Pareto când vorbesc de slaba circulație a elitelor politice, va fi mai târziu reluată de critica sistemelor de tip sovietic (L. Troțki, *U.R.S.S. en guerre*, 1939; B. Rizzi, *Le bureaucratisme du monde*, 1939; M. Djilali, *The New Class*, 1957; R. Bahro, *L'Alternative*, 1977; M. Voslensky, *La Nomenclatura. Les privileges en U.R.S.S.*, 1980 .a.). Un moment important în cristalizarea unei teorii critice a fenomenului b. îl constituie contribuțiile marxismului clasic. În *Contribuția la critica filozofiei hegeliene a dreptului* (1843) Marx respinge concepția filozofului german, pentru care b. ("puterea guvernamentală") apare ca o instanță situată deasupra societății civile, având rolul de a transmite acesteia raționalitatea și unitatea. În analiza lui Marx, exponenții b., în calitate de reprezentanți ai statului, "...nu sînt deputați ai societății civile însăși, care își apără prin intermediul lor propriul ei interes general, ci delegați ai statului însărcinați să administreze statul împotriva societății civile". În această lucrare de tinere, Marx reușește o descriere extrem de tăioasă a b.: promovarea propriilor interese ("scopurile statului se transformă în scopuri ale b., iar scopurile b. în scopuri ale statului"), cultul autorității ("...autoritatea este principiul tăin al sale..."), care nu face decât să mascheze incompetența ("Virfurile încredințază cercurilor inferioare grija de a înlelege amănuntele, în timp ce cercurile inferioare socotesc virfurile capabile să înleagă generalul, și astfel se înleală reciproc"), spiritul corporatist și confiscarea secretului de stat ca proprietate privată a b. ("Spiritul general al b. este secretul, misterul, a cărui păstrare este asigurată în interior de organizarea ei ierarhică, iar fața de lumea din afară de caracterul ei de corupție închisă"), carierismul ("...vinătoarea după

posturi cit mai înalte..."), supunerea și pasivitatea .a. însă elementele unei veritabile teorii a sistemelor birocratice vor fi dezvoltate de Marx și Engels într-o serie de lucrări și articole ulterioare (*Optprezece Brumă al lui Ludovic Bonaparte, Luptele de clasă din Franța, Originea familiei, a proprietății private și a statului, Contribuția la problema locuitorilor, Domnia pretorienilor* .a.). Aici apar idei referitoare la problematica "statului parazit". Tendințele spre parazitism apar în interiorul oricărei forme de stat, dar ele se actualizează numai în anumite condiții favorabile. În Orient, ele au produs "despotismele orientale". În Occident această propensiune a atins forme dezvoltate foarte târziu, și doar ca excepție, în perioadele în care s-a stabilit un oarecare echilibru de forțe între clasele sociale, astfel că aparatul de stat a dobândit autonomie (în calitate de arbitru) și posibilitatea de a impune propriile interese. Cazurile europene tipice au fost absolutismul și bonapartismul. În ambele, scrie Engels în *Contribuția la problema locuitorilor* (1872-1873), "autoritatea guvernamentală reală se află în mâinile unei caste distincte de ofițeri și funcționari de stat".

- Un alt moment de referință în structurarea unei teorii explicite sociologice a b. îl reprezintă M. Weber. El a inaugurat, totodată, o nouă linie de conceptualizare, susținută de două idei fundamentale: a. fără a respinge relevanța conceptului pentru structurile administrative ale imperiilor preindustriale, Weber l-a curățat de conotațiile sale peiorative, subliniind indispensabilitatea b. pentru raționalizarea procedurilor de atingere a obiectivelor în orice tip de organizare specifică societății industriale. Prototip al unei organizații raionale, ea este suportul major al raționalizării lumii moderne; b. b. nu este o putere autonomă, ci doar un aparat, centralizat, competent și eficient, dar în general subordonat unei puteri publice sau de altă natură. Pentru Weber, "cauza fundamentală a extinderii organizării

de tip birocratic rezidă în superioritatea sa pur tehnologică în raport cu orice altă formă de organizare... între un mecanism birocratic pe deplin dezvoltat și celelalte forme de organizare există un raport similar cu acela dintre mașinism și moduri de producție manuale. Precizia, rapiditatea, claritatea, cunoașterea problemelor... subordonarea strictă, reducerea costurilor materiale și umane — toate aceste cerințe sînt aduse la un nivel optim într-o administrație strict birocratică" (*Wirtschaft und Gesellschaft*). Sociologul german insistă asupra eficienței și funcționalității b. întrucât: a. instituie o administrație cu ajutorul experților, deci bazată pe exercițiul competenței; b. impune arii fixe de jurisdicție, delimitate pe baze raionale și legale, iar în interiorul acestor arii instituie ierarhii funcționale; c. introduce o codificare riguroasă prin care se conferă coerență unui ansamblu, altminteri proliferant și confuz, de reglementări, legi, decrete etc.; d. constituie o "putere rațională legală" ce tinde să înlăture Haberul arbitru și imixtiunile subiective, emoționale etc. din practica administrativă; e. substituie improvisația cu modelul, metodele greoaie, empirice cu proceduri impersonale, prestabilite și rutinizate. În calitate de corp social cu o compoziție și structuri interne specifice, b. modernă se distinge prin următoarele trăsături importante: a. funcționarii sînt liberi din punct de vedere personal (în contrast cu statutul dependent al funcționarilor publici din vechile imperii); b. sînt încadrați într-o ierarhie de staturi și funcții; c. respectă competențele prestabilite, pe de o parte în funcție de capacitatea de a le exercisa, iar pe de altă parte în funcție de însărcinarea explicită din partea autorității ierarhice care îi recrutează și supraveghează; d. lucrează pe baza unui contract încheiat în urma unei selecții deschise; e. recrutarea lor se face pe criterii universaliste: diplomă sau concurs, deci în funcție de aptitudini recunoscute pu-

blic; f. sînt plătiți cu salarii fixe; g. urmează o carieră profesională, iar avansarea lor depinde de aprecierea superiorului (în principiu formulată după o serie de reguli stricte); h. funcția nu constituie obiectul unei aproprieri private (spre deosebire de regimurile absolutiste în care era larg răspîndit sistemul proprietății asupra funcțiilor publice); i. sînt supuși unei discipline stricte și unui control riguros. Conceptul weberian de b. are însă un statut epistemologic particular. El reprezintă un "tip ideal", cu alte cuvinte o construcție raționalizată, o normă teoretică prin care este descrisă esența unei structuri de relații în raport cu care fenomenologia lor concretă înregistrează abateri inevitabile. Propensiunea spre birocratizare este detectabilă în cea mai mare parte a organizațiilor moderne. În literatura de specialitate sînt menționate trei direcții ale acestei tendințe: a. creșterea ascendenței organizațiilor de tip birocratic în sfera puterii publice (aparatul de stat) și extinderea lor în întregul sistem instituțional (economic, partide, sindicate, armată, universitate, biserică etc.); ii. procesul latent de autonomizare și sustragere a titularilor unor funcții din cadrul organizațiilor publice sau private în raport cu controlul instanțelor care le furnizează resursele necesare funcționării sau față de cei pe care îi reprezintă prin delegație; c. impactul b. asupra întregului sistem de valori și apariția mentalității birocratice în sfere extraorganizaționale. • Sociologia contemporană conservă atitudinea ambivalentă și abordări diferite ale b. (R. K. Merton et al., eds., *Reader in Bureaucracy*, 1952; P. Blau, *Bureaucracy in Modern Society*, 1956; R. Downs, *Inside Bureaucracy*, 1967; A. W. Gouldner, *Patterns of Industrial Bureaucracy*, 1954 .a.). În tradiția weberiană, unii sociologi continuă să considere b. un mod de organizare neutru (A. Touraine). Altă linie teoretică — nu întotdeauna străină de critica marxistă a statului — insistă asupra funcției politice a

b., relației sale cu clasele dominante sau chiar tendinței de a se constitui ea însăși în clasă dominantă (S. Rizzi, M. Džilas, W. H. Wite, J. K. Galbraith .a.). Această abordare nu este chiar atât de opusă concepției weberiene pe cât pare la prima vedere. Poziția sociologului german se dovedește ceva mai nuanțată, dacă înțelegem seama de faptul că el însuși întrevedea posibilitatea ca b. "să impună muncii carcasa unei erbi cum poate nă mai fost decât aceea a felahilor din vechiul Egipt". În sfârșit, o mare parte a sociologilor, departe de a fi atât de categorici încât se considere b. "o putere gigantică mînuită de pigmei" (Balzac), a încercat să pună în evidență anumite disfuncționalități și "efecte perverse" ale funcționării b. (manifestări de hiperconformism, rigiditate, ineficiență etc.). Încă la începutul secolului, Th. Veblen observa că specializarea îngustă și compartimentarea organizațională conduc la ceea ce el a numit "incompetență calificată" (*Theory of Business Enterprise*, 1904). Capacitatea redusă de inovație și ajustare în raport cu cerințele unor noi situații a fost ulterior subliniată și de M. Crozier, pentru care b. constituie "o organizație ce nu își poate corecta comportamentul învățând din propriile erori" (*Le phénomène bureaucratique*, 1964). Un lanț indestructibil de reglementări, rutină și ritualuri care mîmează spontaneitatea relațiilor interpersonale — iată o imagine vehiculată de mulți critici ai b. Pentru R. K. Merton rigiditatea, ritualismul și apariția unor dificultăți în relațiile cu publicul sînt generate de presiunile interne spre conformarea strictă față de reglementările specifice organizării birocratice (*Bureaucratic Structure and Personality*, 1952). Un interes major a stîrnit problema dilatării organizațiilor. Pe măsură ce acestea devin tot mai mari, baza piramidei ierarhice se lărgește, nivelurile intermediare se multiplică, ceea ce duce la depășirea limitelor tolerabile ale unei funcționări eficiente. Dincolo de o

anumită masă critică, formalizarea riguroasă a statuturilor, segmentarea și stratificarea lor minuiască, multiplicarea garanțiilor acordate diferitelor straturi și titularilor acestora fac nu numai indisponibile, dar extrem de dificile activitățile de coordonare și control. M. Crozier dă nume te "cerc vicios al b." acestui mecanism de control care devine din ce în ce mai greu pe măsură ce se extinde, și tot mai puțin eficient pe măsură ce devine indispensabil. Nu a fost trecut cu vederea nici faptul că organizațiile birocratice sînt în general caracterizate printr-un nivel scăzut al implicării personale și al participării membrilor. Riscul pasivității ("reatism" în terminologia lui Merton) și al refugului în strategii de securitate personală este greu de contracarat. În sfârșit, tabloul aprehensiunilor actuale asupra fenomenului birocratic nu ar fi complet dacă am trece cu vederea speranțele puse în perfecționarea acestui tip de organizare. În ultimă instanță, M. Crozier este de părere că, în ciuda temerilor formulate de numeroși "umaniști și profesori ai catastrofei", în viitor ne așteaptă mai degrabă promisiunea unei liberalizări crescînde a organizațiilor decât menținerea unei standardizări stricte. Cei mai optimi tind să întrevadă chiar posibilitatea ca procesul dezvoltării să impună necesitatea unui nou tip de b., a cărei premiză fascinantă ar fi faptul că descentralizarea procesului de luare a deciziilor, încurajarea gândirii și a soluțiilor creative, personalizarea relațiilor, destandardizarea procedurilor și reglementărilor etc. devin trăsături indispensabile structurilor organizaționale ce vor prevala în viitor (R. Townsend, *Up the Organisation*, 1970). V. ad hocra ie, conducere, decizie, democrație, elite, legea lui Parkinson, organizație, stat. CA.

BISERICA 1. Organizație religioasă care se autolegitimează și recunoaște principalele instituții ale societății; 2. Construcție destinată

practicării ritualurilor religioase ca instituție socială, b. dispune, în mod obișnuit, de o structură birocratică și pretinde că include majoritatea membrilor unei societăți, în raport cu gradul de cuprindere pe care pretind că îl are, și deosebesc: b. universale b. confessionale. Cea mai cunoscută b. universală este cea *romano-catolică*. Baza principală a organizării sale este comunitatea credincioșilor, comunitatea credinței, a sacramentelor, fidelității față de evanghelie, adică față de gândirea fondatorului, Isus Cristos. Continuitatea este asigurată prin succesiunea apostolică, adică prin episcopi, considerați succesori primului episcop al Romei, apostolul Petru. Papa, ales pe viață, este șeful suprem al b. și dispune de puteri monarhice, acțiunile sale avînd caracter de infailibilitate, conform hotărîrii Conciliului Vatican I (1870). Papa este, în același timp, și un suveran temporal, șeful unui stat — Cetatea Vaticanului, ceea ce îi permite să stabilească legături diplomatice cu alte state prin ambasadori pontificali (nunții apostolici). Conducerea administrativă centrală este asigurată de curie formată din 11 congregații cardinalice, 3 tribunale pontificale, oficiile curiei și comisiile pontificale. Legătura dintre papă și comunitatea credincioșilor (dieceză) este făcută de episcopi reușiți în jurul papei în conciliul ecumenic (care se reunește foarte rar; de 18 ori de la fundarea b.). Comunitatea de bază este parohia, subdiviziune geografică a diecezei. Separat de această organizare geografică, funcționează ordinele și congregațiile religioase care au ierarhie și legi proprii și depind direct de papă. B. orientale *ortodoxe* au rezultat din schisma bizantină (anul 1054) și acționează, în principal în Europa Orientală și în Orientul Apropiat. B. ortodoxe sînt autocefale (autonome) comunitățile lor fiind asigurată mai curînd prin liturghie decât prin organizare. La fel ca B. Romană, b. ortodoxe sînt ierarhizate, funcționează pe principii

succesiunii apostolice, dar totuși episcopii au aceeași putere. În vîrfurile ierarhiei ecleziastice se află patriarhul căruia și se subordonează episcopii și mitropoliile. B. ortodoxe acordă o mare importanță structurii sinodale (reunirea tuturor episcopilor). Ele se bazează pe rolul și valoarea eclezială a comunității credincioșilor și pe autoritatea prestigioasă a călugărilor asceți și dăruiei contemplației. Liturghia se desfășoară ca un "mister" rezervat inițiatorilor, legătura dintre celebranți (păstrătorii tainelor) și credincioși fiind realizată de diacon care conduce rugăciunile și atrage atenția asupra momentelor hotărîtoare ale liturghiei. B. ortodoxă este organizată teritorial în patriarhii, mitropolii, arhiepiscopii, protoerii și parohii (comunități ale credincioșilor). Separat de această organizare teritorială, funcționează mănăstirile și schiturile (colectivități monastice de dimensiuni mici subordonate mănăstirilor). În b. ortodoxe nu există ordine și congregații religioase. B. confessionale *protestante*, rezultate din divizarea B. Romano-Catolice, au structuri ecleziastice care depind de sistemul politic în care sînt integrate. Sub acest aspect, pot fi deosebite: a. structuri de tip episcopal, cu organizare de tip ierarhic (B. Anglicană, b. episcopale luteriene și metodiste, formate prin dizidență de la anglicanism.; b. structuri de tip prezbitarian sinodal, de inspirație principal calvinistă, cu o organizare formată dintr-o ierarhie de adunări și de consilii, bazate pe parohie ca unitate fundamentală. Aceasta este administrată de un consiliu presbiterial care își alege pastorul, care este președinte de drept al consiliului. Pe acestea și principii, la nivel regional și național, se aleg consistoriile, alcătuite din laici și din pastori. Este un sistem democratic antiepiscopal; c. structuri de tip congregaționalist, orientate de un individualism accentuat, care recunosc doar congregația locală ca singură realitate a b. (Alianța reformată și B. baptistă, care fac parte din acest tip, sînt tot dizidente

ale anglicanismului). Dintre b. i confesiunile protestante, extinderea cea mai mare o au anglicanismul, lutheranismul, calvinismul, metodismul i baptismul. B. *anglicană* este condusă de o singură ierarhie care are i o valoare dogmatică. Laicii exercită o putere, dar nu doctrinală, prin adunarea anuală a b. la nivel național i conferința diocezană la nivel local. Deciziile ierarhiei religioase trebuie să fie confirmate de parlament i ratificate de suveran, în calitate de ef suprem al b. Anglicanismul este răspândit în Anglia i în unele ări din Commonwealth. B. *episcopale lutheriene* i *metodiste* au o ierarhie episcopală dublată de o organizare sinodală la care participă i laicii. Lutheranismul este răspândit în Germania, în ările scandinave (unde este religie oficială), în ările baltice, Elveia i, cîte pu in, în toată lumea. Metodismul este răspândit în principal în S.U.A., Canada i, într o măsură mai mică, în Marea Britanie i în ările din Europa Centrală. El dispune de misiuni importante în Asia i Africa. B. *baptistă* se caracterizează prin voluntarism (credinciosul i i alege biserica; apartenența la o congregație locală este permanent revizuită; separarea de puterea politică — statul nu trebuie să interfereze cu organizarea i funcționarea instituțiilor religioase), pietism (legătura dintre credincios i Dumnezeu se face direct, fără intermediari), evangelism i sectarism (atitudine rezervată față de ecumenism i de B. Romano-Catolică). Baptismul este răspândit în principal în S.U.A. i într o măsură mai mică în ările europene. V. *culte, denominări, religie, secte*. I. Mih.

BOIERIE concept fundamental al teoriei "echilibrului între antiteze" elaborată de I. H. Rădulescu (1802-1872), desemnînd tipuri u mane în raport cu valori morale ca: onestitate, cumpătare, inteligență, devotament față de patrie. B. este concepută de I. H. Rădulescu ca o instituție democratică, cuprinzînd toate

funcțiunile sociale (civile, judecătorești, ale instrucției publice, militare) deschisă tuturor fiilor patriei, inclusiv străinilor, care corespund criteriilor morale. Boierii sînt aristocrația de merit, adevărații eroi ai patriei, ce aduc "servicii merituoase ării"; ei se selectează prin merite sociale i militare în funcțiile de guvernare, nu prin naștere frumoasă. Spre deosebire de ciocoi, boierii armonizează cunoștințele cu comunicarea, posedînd "spiritul de asociație". Asociat cu b. este termenul de *boieribili*, care desemnează celelalte categorii sociale, inclusiv ăranii, care pot deveni boieri prin muncă cinstită, cumpătare, devoțiune nemărginită față de ară. Boierii i boieribili sînt elitele creatoare din punct de vedere istoric, elitele de valoare care au originea în toate clasele societății. Boierii i boieribili se definesc prin antiteză cu ciocoi i ciocoismul (I. H. Rădulescu, *Echilibrul între antiteze* sau *Spiritul i Materia*, 1859-1869) V. *ciocoism*. M.L.

BRAINSTORMING (engl. *brainstorming*, "creier", *storm*, "a asalta"), metodă de stimulare a creativității de grup, propusă de Alex Osborn în 1939. B. se bazează pe interacțiunea modurilor de gîndire i "shifting" urilor mai multor persoane reunite în vederea producerii unor idei noi. Fiecare persoană are un coeficient de fixitate a gîndirii i anumite particularități ale operației de trecere a gîndirii de la un mod la altul (*to shift*). Aplicarea b. presupune: a. stabilirea temei (a problemei ce se cere soluționată); b. alegerea persoanelor care să participe la edină de "asalt cerebral". în număr de 5 pînă la 12, participanții trebuie să aibă același nivel ierarhic în instituțiile din care fac parte i să fie de profesii diferite;

c. stabilirea locului pentru desfășurarea edinii, urmîrindu-se ca participanții să se poată privi față în față i să se asigure confortul psihic necesar comunicării interpersonale; d. convocarea participanților printr-o invitație

scrisă, adresată cu cîteva zile înaintea datei fixate pentru edină de b. Odată cu invitația de participare se prezintă i un îndrumător pentru desfășurarea edinii de b., precum i unul sau două exemple concrete referitoare la felul în care au decurs alte edinii de b.; e. desfășurarea propriu-zisă a edinii de b., în care într-o atmosferă permisivă se urmărește emiterea unui număr cît mai mare de idei, fără a fi evaluate. Conducătorul edinii de b. are rol de moderator: animă discuția, sintetizează informațiile, ajută depășirea dificultăților de comunicare, păstrează climatul permisiv, interzicînd participanților să critice ideile emise de alții, oricît de neobișnuite ar fi ele; f. selectarea ideilor noi. în faza ultimă a edinii de b., conducătorul, singur sau împreună cu un colectiv restrîns, clasifică ideile emise, de regulă, în trei categorii: idei imediat realizabile, idei care impun o pregătire prealabilă pentru a fi transpuse în practică i idei nerealizabile, contrare gîndirii tiințifice sau ineficiente din punct de vedere al practicii. V. *climat psihosocial, comunicare*. S.C.

BUGET 1. *h sens general*, cantitate disponibilă de resurse (bani, timp etc.) i modul de cheltuirea acestora. 2. *"insens restrîns*, raportul balanțier dintre veniturile i cheltuielile unei unități economico-sociale pe o anumită perioadă de timp. B. se referă în principiu la orice resurse limitate. El se folosește însă în deosebi în domeniul financiar, evidențind nu doar simplul raport dintre venituri i cheltuieli bănești (deficit i excedent bugetar), ci i structura, de regulă cronologică, pe surse de venituri i destinația cheltuielilor. Cu ajutorul calculelor bugetare nu numai că se constată o anumită situație trecută sau prezentă, ci se i estimează, prognozează i planifică, la modul operațional concret, stări economico-sociale viitoare. B. se poate calcula la nivel de unități teritoriale administrative (stat, jude,

municipiu, oraș, comună), la nivelul unor organizații i instituții economico-sociale naționale (întreprinderi, unități sociale i culturale etc.), sau internaționale (organizații interstatuale, asociații etc.), la nivelul familial sau personal. Mai importante, prin implicațiile lor sociale, sînt următoarele tipuri de b.: b. de sfat balanțier al veniturilor i cheltuielilor la nivel statal pe o perioadă de timp, de obicei un an. în acest sens, b. înseamnă deopotrivă calculul veniturilor i cheltuielilor efectuate precum i planurile detaliate privind veniturile i destinațiile viitoare, constituind i un instrument legislativ de control pentru segmentele statale subordonate. B. *de familie*, reprezintă sistemul de evidență a veniturilor i cheltuielilor bănești, pe surse i destinații, la nivel de grup familial, pe un interval de timp (săptămînă, o lună, un an). B. de familie este un instrument statistic financiar util la nivel macrosocial, în sensul că dacă se alege un eantion de familii reprezentativ pentru un context social (un grup de ări, o ară, o clasă socială etc.), datele ce privesc b. lor bănești pot servi în analiza nivelului de trai, a condițiilor de muncă i viață, a structurii i orientării consumurilor lor i, pe această bază, este posibilă stabilirea concretă a profilurilor i cantităților bunurilor de consum i a eventualelor acțiuni în vederea influențării stilurilor de viață i a caracteristicilor vieții. B. de familie este un instrument esențial în analizele de sociologia familiei. în acest caz, se determină o serie de corelații între b. ca factor important în viața i dinamica familiei, i alte aspecte, cum sînt: planificarea familială, numărul de copii, creșterea i educarea copiilor, climatul moral afectiv din familie, divorțalitate etc. B. *de timp* reprezintă distribuția pe diferite genuri de activitate a timpului de care dispune o colectivitate sau un individ. Spre deosebire de b. *financiar*, cînd e vorba de timp, "veniturile" sînt mult mai limitate i standardizate, timpul

BUGET

total fiind, fizic, același (24 ore, o săptămână, un an). Acest timp poate însă să fie cheltuit în mod diferit, cu mai mare sau mai mică eficiență pentru societate și/sau individ, "Radiografierea" unei zile, a unei săptămâni sau a unui an a grupurilor și comunităților se bazează pe construirea statistică a unei unități de timp tipice pentru grupul sau comunitatea respectivă. Aceasta este o sarcină importantă pentru cercetarea sociologică concretă, dar nu ușor de realizat. B. de *timp* este o noțiune relevantă în sociologie pentru că ne oferă informații pertinente — directe și indirecte—în legătură cu stilurile de viață, calitatea muncii și vieții, socializarea copiilor, preocupările și aspirațiile culturale intelectuale. *V. calitatea vieții, familie, resurse, timp liber.* P.I.

BUN ceea ce este destinat satisfacerii nevoilor individuale sau colective, având în consecință o valoare și uneori un pre economic. Se disting mai multe tipuri de b. a. în

drept, tot ceea ce face obiectul unui drept sau al unei obligații: b. mobile sau imobile, corporale sau necorporale, b. în economie, b. trebuie să satisfacă o nevoie și să fie disponibil în cantități limitate. B. economice pot fi obiecte sau servicii. Serviciile sunt b. consumate în momentul producerii lor. Mărfurile sunt b. economice intrate în circuitul pieței. După destinație, b. economice sunt: b. de consum și b. de producție (intermediare sau indirecte); b. de folosință îndelungată sau b. care se consumă într-un singur ciclu. c. B. *cultural* este rezultatul unei activități creatoare cu putere de semnificație într-un spațiu cultural dat; nu are o valoare economică determinabilă, dar uneori poate avea un pre exprimat monetar, d. B. *social*, obiect aflat în proprietate publică sau obiect creat și utilizat în mod colectiv, e. B. *symbolic* —termen folosit de P. Bourdieu pentru a desemna unitatea de capital simbolic. *V. capital, simbol, valoare.* A.T.

CALITATEA VIEȚII semnifică pentru om a vieții sale, rezultat al evaluării globale, din punctul de vedere al persoanei umane, a propriei vieți. C.v. este un concept evaluativ, fiind rezultanta raportării condițiilor de viață și a activităților lor care compun viața umană, la necesitățile, valorile, aspirațiile umane. Se referă atât la evaluarea globală a vieții (cât de bună, satisfăcătoare este viața pe care diferitele persoane, grupuri sociale, colectivități o duc), cât și la evaluarea diferitelor condiții sau sfere ale vieții: c. mediul ambiant, c. umană a muncii (c. vieții de muncă), c. relațiilor interpersonale, c. vieții de familie. C.v. reprezintă o rețea, dar dintr-o altă perspectivă, a conceptului de *fericire*. Dacă fericirea se referă la starea subiectivă rezultată din trăirea propriei vieți, c.v. se referă atât la condițiile obiective în care viața umană se constituie, cât și la modul subiectiv în care fiecare își evaluează propria sa viață — stare de satisfacție, fericire, împlinire. Dacă fericirea era asociată cu o perspectivă predominant etică—ce strategii trebuie să adopte individul pentru a maximiza fericirea sa —, c.v. este asociată mai mult cu o perspectivă sociologică politică. Interesul cade în primul rând pe determinarea factorilor obiectivi care sunt responsabili de variația c.v., și a strategiilor

social politice de acțiune în vederea sporirii acesteia. • Tematica c.v. s-a dezvoltat rapid în anii '60, ca o reacție la criza abundenței în țările dezvoltate. Pe de o parte, anii '60 au contintizat efectele devastatoare ale crizei economice asupra mediului. Pe de altă parte, s-a conturat estimarea că prosperitatea economică nu asigură automat, prin ea însăși, prosperitatea umană. Presupoziția conform căreia creșterea economică duce prin ea însăși direct și neproblematic la o creștere a bunăstării colective este supusă la multiple critici. În societățile dezvoltate se simte tot mai mult nevoia unui corector al crizei economice, tematica c.v. îndeplinind o asemenea funcție. În România anilor '70-'80 problematica c.v. a devenit populară ca o formă mascată de critică a performanțelor umane scăzute ale sistemului socialist și ca o încercare de a presa asupra acestuia de a lua în considerare cât mai mult nevoile și aspirațiile populației. Se pot desprinde trei mari funcții ale tematicii c.v.: a. definirea mai operantă a obiectivelor dezvoltării sociale economice; b. feedback al activității sociale economice: eficiența ultimă, umană a acesteia este dată de efectul ei asupra c.v. și c. instrument de evaluare operantă a progresului social: putem vorbi despre un

progres efectiv doar în măsura în care s-a înregistrat o creștere a c.v., • în sociologie, tematica c.v. joacă un rol important, dezvoltându-se o nouă ipostază a omului în cadrul sistemelor sociale: nu numai ca membru al sistemelor sociale, integrat, modelat și controlat de logica acestora (viziunea holistă), dar și ca obiectiv ultim al tuturor activităților sociale. • Dezvoltarea cea mai spectaculoasă a tematicii c.v. s-a produs în sfera indicatorilor 6B C.V. În ultimele decenii există intense cercetări în acest domeniu, desfășurate în două direcții: a. analiza indicatorilor social-economici existenți în ceea ce privește semnificația și deci utilizabilitatea lor pentru analiza c.v. b. dezvoltarea unor indicatori specifici ai c.v. Dificultatea principală a constituirii acestor indicatori stă în structura lor complexă. Un indicator de c.v. reprezintă rezultatul combinării unui indicator de stare (starea mediului ambiant, a relațiilor interpersonale, a tipurilor de muncă oferite etc.) și a unui indicator al criteriului de evaluare (al necesității acestor indicatori, aspirațiilor umane). Punctul cel mai dificil îl constituie tocmai determinarea acestei din urmă componente. C.v. implică o teorie asupra naturii umane, a sistemului de necesități umane, a factorilor care guvernează dinamica acestora. În practica cercetării sunt folosite următoarele tipuri de indicatori ai calității vieții: *indicatori ai stării* diferitelor componente ale vieții umane (indicatori ai mediului natural, ai condițiilor de locuință, de muncă, de educație etc.); *indicatori ai necesității/aspirațiilor* — ce tipuri de muncă doresc oamenii, ce tipuri de locuință etc.; *indicatori complecși* rezultă din raportarea stării la necesități; *indicatori ai percepției* a v. — determinarea modului în care membrii unei colectivități evaluează ei înșiși calitatea diferitelor componente ale vieții lor; *indicatori de satisfacție* cu viața — gradul estimat de satisfacție cu viața, ca indice sintetic al efectului subiectiv al c.v.; în fine, *indicatori ai unor sim-*

ptome critice ale c.v.: indicatori de sinucidere, boli mentale, optimism/pesimism, alienare. O altă direcție de cercetări se referă la căile prin care se poate realiza creșterea c.v. Două direcții distincte se pot desprinde: a. perfecționarea condițiilor obiective de viață în perspectiva necesității umane și b. perfecționarea stilurilor și modurilor de viață, fapt de natură a maximiza calitatea vieții în condițiile existente la un moment dat. V. *holism*, *indicatori sociali*, *mod de viață*, *stil de viață*. C.Z.

CAPITAL (lat. *caput*, "cap") — 1. C. *financiar* — sumă de bani care aduce un profit. 2. C. *tehnic* — ansamblul mijloacelor materiale de producție de care dispune o societate sau o întreprindere. 3. C. *nominal* — ansamblul mijloacelor financiare de care dispune o societate pe acțiuni la începutul activității, provenind din aportul acționarilor. 4. C. *juridic* — drept la un venit fără muncă decurgând din posesia unor obligații, acțiuni sau alte înregistrări. 5. C. *informațional* — ansamblu de date și surse de informație de care dispune o persoană, grup sau organizație. 6. C. *cultural* — ansamblul bunurilor culturale, inclusiv a mijloacelor de producere a bunurilor tiințifice, intelectuale și artistice și a mijloacelor de circulație a acestora. C. *cultural* este direct legat de: a. un sistem de legitimare culturală; b. un sistem de conservare și punere în valoare a bunurilor culturale. 7. C. *simbolic* — termen folosit de P. Bourdieu pentru a desemna prestigiul și sursele de prestigiu de care dispune o persoană. 8. În teoria economică marxistă c. nu este numai obiectual, ci și o relație de producție care se bazează pe prelevarea pe căi economice a plusvalorii în însăși irea ei în mod privat de către proprietarul mijloacelor de producție, în condițiile separării producătorului direct de acestea. V. *bun*, *capitalism*, *economie*, *informație*, *prestigiu*, *tehnologie*. A.T.

CAPITALISM — 1. *Capitalismul modern*, caracterizat prin apariția și dezvoltarea mijloacelor de producție și a relațiilor de producție; b. *generalizarea*

mentarea acestor relații între mecanici și ingineri; c. *organizarea națională a producției* (din care o parte este, de regulă, destinat reinvestirii). Termenul a fost larg popularizat în scrierile gânditorilor socialiști. Prin c. L. Blanc în elega "înșurubarea capitalului de către unii în detrimentul altora" (*L'Organisation du travail*, 1839). P. J. Proudhon formulează una dintre cele mai clare definiții socialiste ale timpului său: "Regim economic și social în care capitalurile, sursă de venituri, nu apar în în general celor care le fac să acționeze prin propria lor muncă" (Qu'est-ce que la propriété, 1840-1841). Sub denumirea de c. socialiști criticau sistemul economic în care mijloacele de producție sunt în majoritate deținute de persoane private, care obțin profit de pe urma utilizării unei munci plătite sub valoarea sa. Cei care nu împărtășeau acest punct de vedere au respins adesea termenul de c. pentru un sistem în care produsul era împărțit, după părerea lor, între factorii de producție în funcție de productivitatea lor marginală. Aceasta implică legitimitatea proprietății private asupra mijloacelor de producție ca sursă de profit, ceea ce socialiștii negau, considerând că numai munca este producătoare de valoare, în consecință, acestea cereau fie ca muncii să i se plătească adevărata ei valoare, fie ca mijloacele de producție să treacă în proprietatea colectivă a producătorilor, iar rezultatele muncii să fie redistribuite pe criteriul justiției sociale. • Problema începutului c. este încă în discuție în controversă: pe de o parte, anumite curenți istorici îl atribuie secolului XVIII, mulți înaintea epocii moderne — de pildă în antichitate sau spre sfârșitul ei — iar pe de altă parte sistemul c. a cunoscut o gestație îndelungată, mecanismele sale în

capitalismul modern, caracterizat prin apariția și dezvoltarea mijloacelor de producție și a relațiilor de producție; b. generalizarea mentarea acestor relații între mecanici și ingineri; c. organizarea națională a producției (din care o parte este, de regulă, destinat reinvestirii). Termenul a fost larg popularizat în scrierile gânditorilor socialiști. Prin c. L. Blanc în elega "înșurubarea capitalului de către unii în detrimentul altora" (*L'Organisation du travail*, 1839). P. J. Proudhon formulează una dintre cele mai clare definiții socialiste ale timpului său: "Regim economic și social în care capitalurile, sursă de venituri, nu apar în în general celor care le fac să acționeze prin propria lor muncă" (Qu'est-ce que la propriété, 1840-1841). Sub denumirea de c. socialiști criticau sistemul economic în care mijloacele de producție sunt în majoritate deținute de persoane private, care obțin profit de pe urma utilizării unei munci plătite sub valoarea sa. Cei care nu împărtășeau acest punct de vedere au respins adesea termenul de c. pentru un sistem în care produsul era împărțit, după părerea lor, între factorii de producție în funcție de productivitatea lor marginală. Aceasta implică legitimitatea proprietății private asupra mijloacelor de producție ca sursă de profit, ceea ce socialiștii negau, considerând că numai munca este producătoare de valoare, în consecință, acestea cereau fie ca muncii să i se plătească adevărata ei valoare, fie ca mijloacele de producție să treacă în proprietatea colectivă a producătorilor, iar rezultatele muncii să fie redistribuite pe criteriul justiției sociale. • Problema începutului c. este încă în discuție în controversă: pe de o parte, anumite curenți istorici îl atribuie secolului XVIII, mulți înaintea epocii moderne — de pildă în antichitate sau spre sfârșitul ei — iar pe de altă parte sistemul c. a cunoscut o gestație îndelungată, mecanismele sale în

rezolve contradicția dintre caracterul social al producției și proprietatea privată prin desființarea acesteia și construirea, pe cale revoluționară, a unei noi societăți bazată pe controlul social al mijloacelor de producție și pe munca asociată (societatea comunistă). Fundamentele filozofice ale concepției lui Marx se regăsesc în dialectica hegeliană, pe care el o transpune în procesul istoric. Astfel, principalele categorii marxiste devin sisteme de relații sociale economice concret istorice, care se supun cu necesitate dialecticii negării negative: c., proprietatea, diviziunea muncii, statul, clasele sociale etc. Spre deosebire de Marx, interesat în primul rând de instalarea relațiilor sociale și a structurilor tehnico-economice obiective ale c., M. Weber a fost preocupat de geneza etosului și a tipului comportamental care au impulsivat manifestarea agentului economic capitalist. *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (1904-1905) a asigurat înderejarea înființării noului. Europa occidentală (Anglia, Țările de Jos) cu apariția unui comportament capitalist bazat pe, a.c.) iată. Ius iudicium, calcul, etici protestante... Acest comportament antreprenorial, ca ieșaj/grizează limba Țărilor de Jos în economie în vederea maximizării profitului și a reinvestirii sale pentru largirea activității, a constituit trăsătură distinctivă a tipului uman pe care iolemediu lăcătuia au. f.p. t.n.jrgdu e și promovate structurile caracteristice c. Indus. jrigj. într-un mod asemănător, W. Sombart a pus accent pe spiritul care a inspirat întreaga epocă a c., unul născut din combinarea aventurii și îndrăzneții cu raționalitatea și calculul riguros (*Der Moderne Kapitalismus*, 1924). Istoria c. a cunoscut mai multe etape distincte. În genere, se joacă TSJdjară Jni ryalul diatia Jacepi urJle_ere[c.J. ecolul al XVI-lea) și declanșarea revoluției industriale în ultimele secole ale, ec.g.XJ/iJiea constituie etapa oJJon ercg/Jjreindustrial sau manufacturier). Marx tratează această epocă sub

denumirea de "acumulare și distribuție" [v]. a.sggj a Jujui VESSn a tran formărilor econormco ocalecfinaceastă perioadă este». după părerea sa, "proiectul JSELEU de eR.grar,e.fl producătorilor de mijloace jorda producție,, exproprierea pământului și producătorilor și coloni..." El analizează și ceilalți factori implicați în gestația c. industrial: noul ca "jajijluj, comercial, și cărnă are Cijl terny Uclftoia, exploatarea, zăcămintelor de metale preioase din America, jefuirea Indnlor Orientale, sistemul datoriei publice, sistemul internajonal d.g. credit, apariția politicilor protecționiste etc. (*Capitalul*, vol. I, 1867). Pentru "j" rău del, în ac. @a Jăperioadă procesul capitalist nu s-a putut dezvolta decât acolo unde amjmite condiții economice și sociale i au deschis sau, cel puțin, i au înlesnit drumul. Istoricul francez menționează trei dintre condițiile absolute necesare după părerea sa a o economie de piață viguroasă și pe cale de progres: 6. longevitatea și elor de neam și acumularea capitalului în interiorul acestora "este nevoie ca moștenirile să se transmită, ca patrimoniile să crească, ca alianțele fructuoase să se încheie în voie; ca societatea să se împartă în grupuri, unele dominante sau potențial dominante, care să aibă trepte și să îngăduie, chiar dacă nu uor, ascensiunea socială"; c. apariția pieței mondiale și practicarea comerțului i flsTân a7Twe-pe>mite "trecerea obligatorie la un plan superior al profitului" (*Les jeux de l'echange*, 1979). Etapa c. *Industrial clasic* (concurențial) este caracteristică secolului al XIX-lea: Agentul economic tipic este antreprenorul, proprietarul total sau parțial al întreprinderii, care dirijează desigur producția și asumă, deopotrivă, riscurile și beneficiile activității economice. Marea producție de fabrică se extinde și devine dominantă. Ceea ce asigură adaptarea producției la nevoile societății este "măna invizibilă" a pieței. Rolul statului este secundar și limitat la îndepărtarea obstacolelor care apar în funcționarea neîngrădită a sistemului.

lor care apar în funcționarea neîngrădită a sistemului. Are loc un proces accelerat de concentrare a capitalului, al cărui produs tipic sînt măriile "Eărohfăi Industriale". Următoarea etapă, amorsată spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, este c. Controlul producției trece tot mai mult în mîinile băjicijor și al investitorilor, care nu au nici o legătură cu managementul curent al întreprinderilor industriale, dar a căror putere financiară devine dominantă în raport cu acesle a. Au loc: mijlocul de capitalului și a suster Juiju Qdu,trial. Expresie a gradului sporit de socializare a producției, JăJLEPJ Batșile. PtQd. ucexi r.esu:ucturar,e fundam,entală, ia.or (an,izar.eaprCc.esg/or,de pio,cta iajjLde.muncă, ca urmarea jnteres,U; lulp_ermanejit pgjj ru^apl^ noi ipejlec lonate de raționalizat și a acesteia. Se obțin jyy^es ere spectaculoasă a produției și mijloacelor. În condițiile la producția, adădirite JU 4nasă. Adîncirea socializării producției, nevoia atragerii de capital și dinamica acestuia au ca efect o ariumiă o^xmx aj^xx^v^s^e este a feirtat J JiejB.pcp.ces de depersonalizare (societăți pe acțiuni) precum și dinamizarea socializării g.decizjnrj3.rxtj. epararea consid exabjla a capj alului proprietate ("capitaliști fără funcție") de capt.J5^Swicil .CS^E?i ali "fără capital"). MoJOTcjârJlepyenite în prpee seja. de djczje _si gejjju^ne_djr,e.ctă a. mijloacelor de producție, schimbările din cadrul structurilor sociale prin creșterea ponderii, Li.mportan ei claselor de mijloc au fost interpretate ca o "ventibifă" revoluției manageriale, în urrjra.căre iajlase capitaliștilor a cedat puterea reală în favoarea noilor categorii manageriale TJ.Bifnn^rrir The *Managieria Revolution*, 1941; J.K. Galbraith, *The New Industrial State*, 1967 a.). Qrește

salariile (între 75% și 90% din populația activă) a scăzut—să se vorbească de

transformarea societății capitaliste într-o "societate de salătră", "omul național" și organizații puține Wocls1zate rTITârhi zate,* Referitor la schimbările structurale ale c., în această etapă, linia de gândire marxistă a înregistrat două momente importante. Primul este dezbaterile de la începutul secolului asupra imperialismului (Lenin, R. Luxemburg, R. Hilferding, N. Buharin). În terminologia marxistă, c. *monopolist* (sau imperialismul) este descris de Lenin ca un "c. ajuns la stadiul de dezvoltare în care s-a statornicit dominația monopolurilor și a capitalului financiar, a căpătat o importanță deosebit de mare exportul de capital, a început împărțirea lumii între trusturile internaționale și a luat sfîrșit împărțirea întregului teritoriu al globului între cele mai mari țări capitaliste" (*Imperialismul, stadiul cel mai dezvoltat al capitalismului*, 1917). Fenomenul imperialist nu este specific numai c. El capătă însă o bază economică adecvată abia cu instaurarea dominației monopolurilor în țările capitaliste dezvoltate, ceea ce face ca relațiile de dominație și exploatare a altor popoare să se transforme în componente ale sistemului de operații desfășurate de capitalul financiar la scară mondială. Cel de al doilea moment important în dezbaterile marxiste asupra evoluției o. au fost discuțiile din anii '60 și '70 în legătură cu problematica subdezvoltării (S. Amin, P. Baran, A.G. Frank, Im. Wallerstein, P.P. Rey, A. Arrighi, A. Emmanuel a.). Noutatea teoretică a gândirii neomarxiste a constat în plasarea discuției la nivelul sistemului mondial capitalist, în interiorul căruia diferitele arii geografice sau state naționale constituie părți componente, în această perspectivă, c. apare ca un mod de producție orientat spre maximizarea profitului în cadrul unui sistem mondial, în care anumite regiuni ("metropolă", "centrul" dezvoltat) exploatează "sateliții" săi subdezvoltați ("periferia") prin infiltrarea capitalului trans

na ional, generînd structuri economice i sociale "dependente", monopol financiar i tehnologic, schimburi inegale etc, oa mecanisme de drenare a surplusului economic. Procesul de acumulare care operează la nivel mondial are, în primul rînd, caracterul unui transfer de resurse spre "centru", motiv pentru care la "periferie" sînt blocate sau întîrziate progresele calitative în structurile i metodele de produc ie. Dezvoltarea anumitor regiuni i subdezvoltarea altora sînt consecin e necesare i interdependente ale func ionării sistemului mondial capitalist. Una dintre numeroasele critici aduse acestei analize a fost aceea că rela ia "centru periferie" instituie o structură durabilă i de nedepă it, în care apar i ie "noilor state industrializate" rămîine un fenomen dificil de explicat. În fine, tot în terminologia marxistă regăsim conceptul de c. *monopolist de stat*, oa o nouă fază a c. monopolist, inaugurată de schimbările intervenite pentru a face fa ă efectelor distrugătoare ale marii crize din anii 1929-1933, care au putut fi atenuate prin asumarea de către autorită ile guvernamentale a unor func ii sociale economice sporite (politici de tip "new deal"). Simultan cu ascensiunea impetuoasă a firmelor transna ionale în perioada postbelică, statul controlează o parte importantă a capacită ilor productive, a resurselor materiale i a sectoarelor de cercetare, influen ează politica de investi ii, creditul, sistemul de pre uri (mai ales cele agricole), i asumă importante func ii de redistribuire a veniturilor i de protec ie socială, jn condi iile b^oj^lujccflc^aprelungitde.dupac\$R\$âLdSîlSâJrS?b,aLmondial. au iost puse, „circula ierioi concepte în încercarea de a surprinde particularită ile actuale ale sistemului: o. liunâsîrS TST^osHndusiiffâlJ'riebUăpfâlis mul .a. E ecul ".socialismului, j e.a.l. i prăbu irea regimurilor comuniste din Europa deEst la sfîr itul anilor '80 nu vorîntîrzia..să suscite noi tentative de interpretare teoretică,

jTiaij iul sau_ma|pu în g pbaje, aje jvojujiei societă ii. în orice caz, variantele J Tglvechi (Hegel, Marx) sau mai noi (Fukuyama) ale "sfîr itului IstorjePnuvor putea/eprezenta nimic mai mult decî .construc ii teoretice grăb[t_e,da ate: i.greva g.de un universalism" utopicfărăacoperire. Evolu ia istorică rămffe deschisă, a a cum a fost dintotdeauna. V. *capital, comunism, feudalism, marxism, regim politic, stat*. CA.

CARACTER NA IONAL concept în-
trebuin at în psihologia socială, în
etnopsihologie, dar mai ales în antropologia
culturală, anume în zona de orientare psiho-
logistă din cadrul acestei discipline.
Conceptul c.n. este o reducere fenomenologică,
rezultatul încercării de a defini
personalitatea unui popor sau a unui grup
uman prin una sau cîteva trăsături de caracter
socotite esen iale. Justificarea acestui con-
cept refuză însă orice îndoială; indivizii umani
care trăiesc laolaltă în cadrul aceluia i grup
social i în sinul aceluia i mediu natural
împărtă esc în comun acela i cod de com-
portament, care este cultura lor; cultura le
modelează, la rîndul ei, caracterul i persona-
litatea; este firesc, atunci, ca traiul în comun
să determine la indivizii ce compun un grup
(sau un sistem) social o similitudine de
trăsături mentale, sau, în general vorbind, de
regularită i psihologice; această comunitate
de trăsături transcende diferen ierea grupului
respectiv în categorii sau clase sociale. În
măsura în care atît cultura cît i personalita-
tea se exprimă prin comportament, diagnoza
la adresa unei culturi se răsfrînge asupra per-
sonalită ii purtătorilor ei i invers (Anthony
F.C. Wallace: *Culture and Personality*, 1961).
Aplicarea conceptului de c.n. la grupurile
umane care n au atins stadiul ori dimensi-
unea de na iune (cazul unei popula ii tribale
sau al uneia circumscrise unui sat) pare irn

proprie. Tipul de fenomene aici vizate e însă
acela i l el reclamă un concept mai cu-
prinzător, care a i fost introdus sub
denumirea "personalitate de bază" (Abram
Kardiner: *Individual and His Society*, 1939).
C.n. a continuat, totu i, să dubleze "persona-
litatea de bază", fiind utilizat cu precădere
cînd în joc se află caracterizarea unui întreg
popor. Sursele metodologice ale cercetărilor
concrete asupra c.n. provin din cîteva specia-
lizări ale psihologiei: psihologia gestaltistă,
psihanaliza i cercetarea psihoculturală a
cre terii copiilor. Din gestaltism s a preluat
ideea articulării unor fapte de comportament
între o structură { *Gestalt, pattern* }; de altfel,
apar ia în 1934 a lucrării configura ionaliste
Patterns of Culture (Ruth Benedict) a fost
înregistrată ca un moment de reper în ceea ce
prive te începuturile studiilor pe tema c.n..
Din psihanaliză, utile s au dovedit îngemăna-
tele concepte numite "institu ii primare" i
"institu ii secundare". În continuitate cu su-
gestiile psihanalitice se situează urmărirea
practicilor de cre tere i educare a copiilor;
în procesul de encultura ie, copiii li se transmit
normele morale i de comportament general
în mod direct i în expresie cît mai clară, mai
inteligibilă. De aceea, practicile de cre tere a
copiilor pot fi utilizate ca o cheie pentru în e-
legerea valorilor unei societă i, după cum pot
fi de asemenea utilizate ca un mijloc esen ial
în studierea formării caracterului (Margaret
Mead, art. *National Character*, 1953). Din ar-
senalul metodelor de cercetare a c.n. nu au
lipsit testele proiective (Rohrschach, T.A.T.
etc.) i chestionarele de orientări valorice.
Toate aceste metode invită la o abordare *in*
vivo, directă a c.n. Ele au fost completate
adesea cu abordarea indirectă, cîstînd în
analiza unor documente, filme, produc ii liter-
are, crea ii artistice în general; este ceea ce
s a numit metoda "cercetării de la distan ă"
(Margaret Mead and Rhoda Metraux, eds.:

The Study of Culture at a Distance, 1953). O
lucrare clasică după această metodă a reali-
zat Ruth Benedict asupra spiritualită ii
japoneze: *Crizantema i spada* (*The Chry-*
santhemum and the Swgird: Patterns of
Japanese Culture, 1946). • În România, în
absen a unor cercetări cu instrumentele
tiin elor pozitive, abordarea c.n. al românilor
s a întreprins în spiritul filosofiei, însă cu un
obiect de cercetare fixat în al i termeni: "pro-
filul spiritual al poporului român", "specifical
na ional", "fîrea românească" .a. Ace ti ter-
meni nu suplinesc însă întotdeauna
conceptul de c.n.; "specifical na ional", de
pildă, a făcut carieră mai curînd în literatură
i artă, primind a adar în cursul exerci iului
aplicativ o conota ie estetică. Dintre nume-
roasele caracterizări (reduce *Mc et nune* la
formule diagnostice enun ate pe seama po-
porului român i/sau a culturii române
men ionăm: adaptabilitatea (Mihai Ralea),
spa iul mioritic (Lucian Blaga), individualism
extra institu ional (C. Rădulescu Motru), sin-
tează între idealismul dacic i realismul roman
(S. Mehedin i), existen ă în primatul virtualu-
lui i al ve niciei (Mircea Vulcănescu). Oricît
de remarcabilă ar fi intui ia speculativă, ea nu
poate suplini totu i integral investiga iile con-
crete. Rădulescu Motru (*Psihologia popo-
rului român*, 1937) i a dat cel mai bine
seama că, în vederea unei diagnoze mai tem-
einice i mai utile, ar trebui date statistice
sprijinite pe numeroase măsura i antropo-
logice i psihologice, care la vremea
respectivă erau insuficiente i (atîtea cîte
erau) nu intrau într un program metodologic,
în ultimele două decenii, prin unele teme ale
Centrului de Cercetări Antropologice din Bu-
cure ti s a urmărit suplinirea acestei lacune;
o semnificativă cantitate de date ob inute se
află în stadiu de prelucrare. V. *antropologie*
culturală, cultură, encultura ie, personalitate,
specific na ional. Gh.G.

CARIERISM comportament în oare exercitarea unei funcții publice (politice, sociale, sindicale) nu este decât un pretext pentru urmărirea unor scopuri, a unor ambiții personale. Reușita cu orice pre este principalul obiectiv al persoanei c. Acest tip de comportament este determinat de trăsăturile de personalitate și de contextele organizaționale. Multiplicarea comportamentelor c. reprezintă un indicator al patologiei organizaționale (selecția și promovarea funcționarilor pe criterii nerationale, neexercițierea controlului social asupra funcționarilor organizațiilor, ambiguitatea scopurilor organizațiilor). C. a fost analizat mai ales în contextul sistemului politic stalinist, dar el este întâlnit în toate sistemele politice. *V. birocratie, organizație*. I. Mih.

CASTA (lat. *castus*, "pur, curat, neamestecat"), cuvânt aplicat de portughezi societății indiei încă din secolul al XV-lea. C. este un grup compact situat într-o diviziune ierarhică a unei societăți, grupul fiind închis, rigid, endogamic, cu obiceiuri, rituri, simboluri, mod de viață și activitate distincte. Un sistem de c., cum este cel hindus, este fondat pe o ordine religioasă. În India, baza izolării în c. a reprezentat o credință în reîncarnare, adică în renașterea într-o castă superioară sau inferioară, în funcție de felul în care persoana s-a conformat în timpul vieții prescripțiilor care reglementau viața c., dacă a respectat cu strictețe *dharma*. Un hindus avea o unică posibilitate de a urca în ierarhia socială și anume respectarea cu sfîrșit a restricțiilor c. sale, în speranța de a renaște după moarte într-o viață superioară, pînă a ajunge la c. cea mai de sus, a brahmanilor, din care putea trece după moarte, în *Nirvana*. Un ansamblu de rituri reglează raporturile între c., asigurînd, într-un anumit sens, armonia, echilibrul social. Sistemul împărțirii pe c. a fost codificat de brahmani în jurul anului 1000 î.e.n. în fruntea

ierarhiei se afla c. *brahmanilor*, care se dedicau vieții religioase și intelectuale, îndeplineau sacrificiile rituale, transmiteau și comentau învățăturile *Vedelor*. Ei erau identificați cu sacralul și reprezentau c. *preoților*. A doua castă era cea a războinicilor, *kșatriya*, care aveau ca îndatorire principală să lupte și să conducă ostile. După cele două c. conducătoare, urma c. *vaișya*, formată din micii și marii proprietari, negustori etc. Ultima c., *sudra*, era alcătuită din țăranii și meseriași. În afara c. se afla *paria* adică "cei pe care nu trebuia să i atingi". Ei trăiau în cartiere sau sate separate, mîncau din vase sparte, se îmbrăcau cu hainele celor decedați și nu trebuiau să se arate celor ce făceau parte din ei, pentru ca vederea lor să nu îi spurce. Sistemul împărțirii în c. îl întâlnim și la alte popoare asiatice sau africane, dar nu într-o formă atît de pură ca în cazul Indiei. Se poate afirma că o societate împărțită în c. este mult mai rigidă decât o societate împărțită în clase, ea constituind o frînă în calea schimbărilor sociale, economice, tehnologice etc. Totuși în multe societăți s-au format grupări asemănătoare c. De exemplu în societatea feudală clasele superioare (aristocrația, clerul) se distingeau prin izolare și prin stiluri de viață corespunzătoare numai acelei clase, producînd impermeabilitatea socială și lipsa canalelor de mobilitate. În limbajul curent, c. desemnează un grup restrîns de oameni pătruns de propria lui superioritate în raport cu celelalte grupuri mai numeroase, cum este cazul "nomenclaturii" comuniste. Bogăția, apartenența etnică sau religioasă pot duce și ele la constituirea unor grupuri cu trăsături de c. *V. clasă socială, mobilitate socială, structură socială*. I.F.

CATEGORIE SOCIO OCUPAȚIONALĂ grupare a unor ocupații relativ omogene în raport cu anumite criterii relevante din punct de vedere sociologic: nivelul de instruc-

ție, tipul de activitate, poziția în cadrul diviziunii sociale a muncii și a structurilor de putere, prestigiu, venit etc. A căpătat o largă utilizare în studiile de sociologie empirică datorită faptului că permite aplicarea, fără dificultăți prea mari, a procedurilor de operaționalizare. **C.s.o.** este indispensabilă pentru cercetările asupra stratificării și mobilității sociale, dar constituie și o importantă dimensiune de analiză a variației atitudinilor și comportamentelor (demografice, culturale, electorale, de consum etc.). Se consideră că în societățile industriale ocupația tinde să aproximeze desul de bine poziția socială a indivizilor pentru cea mai mare parte a populației (F. Parkin, *Class Inequality and Political Order*, 1971). Din punct de vedere metodologic, problema cea mai delicată o constituie construirea unor tipologii ale ocupațiilor adecvate atît diferitelor fenomene studiate empiric, cit și diferitelor societăți. În cercetarea sociologică au fost propuse diverse asemenea tipologii. O anchetă asupra mobilității sociale efectuată în Franța de către INSEE (1972) a utilizat următoarele c.s.o.: a. cadre superioare; b. cadre medii; c. patroni în industrie și comerț; d. funcționari; e. muncitori și personal de serviciu; f. agricultori. Sociologul polonez S. Wdierzpil a folosit în studiile asupra stratificării următoarea tipologie (1965): a. personal superior de conducere din administrațiile social-politice; b. personal de conducere mijlociu și inferior; c. specialiști fără funcții de conducere; d. intelectualitatea creatoare; e. personal executiv de birou; f. muncitori calificați; g. muncitori semicalificați; h. muncitori necalificați. În Ungaria, R. Andorka a studiat mobilitatea socială pe baza unui decupaj socio-ocupational cuprinzînd (1973): a. manageri și liber profesioniști; b. alte categorii non manuale; c. meșteugari și mici comercianți; d. muncitori calificați; e. muncitori semicalificați; f. muncitori necalificați; g. muncitori agricoli anuali, într-o serie de

cercetări efectuate de Centrul de Cercetări Sociologice din București la începutul anilor '80 s-a lucrat cu următoarea tipologie: a. intelectual cu funcții de conducere; b. intelectualitatea de concepție; c. intelectuali de execuție; d. cadre medii cu funcții de conducere; e. cadre medii de execuție și lucrători de birou; f. lucrători în servicii; g. muncitori calificați; h. muncitori semicalificați; i. muncitori în agricultura de stat și țăranii cooperatori. Schimbările în activitățile sociale (producție, servicii etc.), în tehnologii sau în distribuția socială și economică a proprietății, conduc la apariția de noi **c.s.o.** Există, totuși, un relativism sociologic în definirea **c.s.o.** care are consecințe asupra caracterizării statistice a populației dintr-o societate. *V. clasă socială, ocupație, profesie, stratificare socială, structură socială, C.A.*

CAUZALITATE SOCIALĂ categorie fundamentală a determinismului social care desemnează relațiile de generare sau producere dintre fenomene, fapte sau evenimente sociale. Generarea se poate manifesta atît în forma schimbării (apariția de variație într-un sistem), cit și a conservării (continuitatea unor invarianți structurali ai sistemului). Specificarea unei relații cauzale presupune identificarea cauzei, a asimetriei dintre cauză și efect și a factorilor contingenți sau a condițiilor în care relația se constituie. Constanța relației cauzale se asociază uneori cu variația condițiilor în care se constituie. Varietatea condițiilor poate împiedica asupra universalizării relațiilor de cauzare socială, dar nu asupra existenței cauzelor c. s. De regulă, se distinge între c. liniară și c. circulară. La rîndul lor, fiecare dintre acestea poate fi simplă (implicînd numai două fenomene) sau în lanț (cauza generează efecte care devin cauze etc.). În c. liniară un eveniment nu poate fi propria sa cauză. În c. circulară apar cicluri sau bucle de determinare: cauza gene-

rează un efect, iar vectorul schimbărilor concretizate în efect ajunge să acioneze drept cauză a propriei cauze. În limbajul social comun i în explica iile sociologice formulările cauzale sînt destul de frecvente. Uneori rela ia cauzală asociază două tipuri de fenomene într o situa ie particulară (incendiul provoacă panică, familia dezorganizată este cauza unor comportamente deviate ale copiilor, pozi ia socială ocupată de o persoană este cauzată de: originea socială, nivelul de instruire, interesul manifestat de familie fa de forma ia culturală a copiilor etc). Alteori sînt asociate fenomene complexe: cauzele economice, sociale i politice ale unui eveniment (de exemplu, război) sau ale unei organizări a sistemului social (de exemplu, ale stratificării sociale sau profesionale a unei societă i). Astfel Max Weber a stabilit o rela ie cauzală între protestantism i capitalism, respectiv între sistemul de valori i op iuni ale unei doctrine religioase i geneza istorică a unei orînduirii sociale. Formularea i demonstrarea c.s. se realizează în mod corelat la două niveluri. La nivel teoretic, elaborarea unei explica ii cauzale presupune: identificarea i specificarea evenimentelor sau a fenomenelor puse în rela ie, formularea enun urilor cauzale prin care se precizează natura i sensul cauzării, explicarea procesului de cauzare i a mecanismelor sociale implicate. Cel mai adesea, no iunea de c. este utilizată în sociologie cu un sens probabilist. Această op iune este explicată, pe de o parte, prin faptul interven iei ac iunilor u mane i a unor condi ii variabile în timpul i spa iul social. Pe de altă parte, atunci cînd este posibil, se urmăre te să se fundamenteze o rela ie cauzală prin multiplicarea observa iilor efectuate în condi ii comparabile, în a a fel încît să se ajungă să se demonstreze că apari ia unui fenomen cauză favorizează sau se asociază cu producerea frecventă a fenomenului efect. De exemplu,

se poate considera rela ia dintre statusul social ocupat i, respectiv, mediul familiei de provenien ă sau nivelul de instruire colară. Dacă în cea mai mare parte a cazurilor dintr un e antion reprezentativ persoanele care ocupă un status social superior provin din medii familiale favorizate i au un nivel ridicat de instruire, atunci acestea din urmă pot fi apreciate în termeni probabili ti drept cauze ale ocupării acestui status social. Punerea c.s. sub semnul probabilită ii a făcut posibilă utilizarea unor tehnici statistice de validare empirică a explica iilor teoretice de tip cauzal, în sociologie au fost consacrate două tipuri de analiză a rela iilor cauzale pe baza datelor empirice: analiza de dependen ă i modelele lineare recursive sau analiza "path" (a direciei cauzării). • *Analiza de dependen ă* a fost propusă de către R. Boudon (*The logic of sociological analysis*, 1974) pentru a construi i testa empiric modele de rela ii cauzale între fenomene sociale. Două premise sînt esen iale pentru analiza de dependen ă. Prima se referă la identificarea rela iilor logice de implica ie cu rela ia cauzală. Dintre tipurile existente de implica ie (deductive, atributive etc.) unul este cauzal întrucît presupune existen a unei reia ii generative. "Dacă A atunci B" semnifică faptul că schimbările în A generează schimbări în B. Formalismul logicii binare (adevăr/fals, 1 i 0) poate fi transferat într o formă algebrică particulară pentru facilitarea calculului statistic aplicat pe date repartizate pe variabile dihotomice sau pe attribute cu două valori (prezen a sau absen a unei caracteristici). A doua premisă a tehnicii lui Boudon se referă la frecven a mare a cercetărilor neexperimentale din sociologie. Variabilele sînt măsurate mai ales pe scale nominale i ordinale care au menirea de a clasifica i ordona proprietă i i/sau subiec i. Datele rezultate iau cel mai adesea forma propor iilor relative sau absolute. Problema constă în redarea unei tehnici de operare cu

propor iile sau frecven ele (de exemplu, procente) pentru a testa un model cauzal. • Activitatea cea mai importantă se concentrează asupra formulării modelului teoretic în termeni cauzali sub formă ipotetică. Prima opera ie constă în identificarea variabilelor incluse în model. Se disting trei tipuri de variabile: *endogene* (sau dependente) apar în ipostaza de efecte, varia ia lor urmînd a fi explicată; *exogene* (sau exterioare) se prezintă în ipostaza de cauze, iar varia ia lor nu este explicată; *reziduale*, ac ionînd asupra variabilelor endogene, dar fără a fi considerate în mod detaliat în analiză. Acestea din urmă sînt doar postulate i nespecificate (indică efectele probabile generate de contextul mai larg în care se stabilesc rela iile cauzale). A doua opera ie constă în ordonarea succesivă a variabilelor pe baza enun urilor cauzale. Aceasta înseamnă a separa cele trei tipuri de variabile i a le prezenta într o ordine a cauzării. Se pot astfel distinge forme de cauzare directă (A este cauză a lui B) sau indirectă în lan (A este cauză a lui B care este cauză a lui C). Pentru a preciza sensul i succesiunea cauzării, se au în vedere raporturile temporale dintre variabile (succesiunea în timp) i predic iile formulate în teoria de referin a. Ordonarea teoretică a variabilelor i rela iile de cauzare sînt transpuse într o diagramă cauzală a cărei func ie nu este alta decît de a vizualiza rela iile presupuse i de a facilita formularea ecua iilor prin care se testează empiric modelul cauzal. Să presupunem că într o analiză ne interesează influen ele cauzale exercitate de gradul de integrare în via a de familie i experien a productivă prealabilă asupra integrării în grupul de muncă. Fiecare variabilă este dihotomică, respectiv: x_i = gradul ridicat (i) sau redus (i) de integrare familială; X_j = experien a productivă prealabilă bogată (J) sau săracă (J); x_k = integrare armonioasă (K) sau cu probleme (K) în grupul de muncă. Pe baza

informa iilor oferite de alte cercetări i de un model teoretic mai cuprinzător despre integrarea în muncă, formulăm următoarele ipoteze: a. gradul de integrare în familie influen ează pozitiv atît interesul manifestat fa de acumularea de experien ă productivă, cît i de integrarea în grupul de muncă; b. efecte pozitive asupra integrării în grupul de muncă are i experien a productivă prealabilă; c. integrarea în grupul de muncă are mai multe anse de realizare dacă experien a productivă prealabilă i gradul de integrare familială ac ionează simultan, adică influen ele lor se cuplează (interac ionează) pentru a produce acelea i efecte. Acestor ipoteze li se asociază o diagramă cauzală (fig. 1):

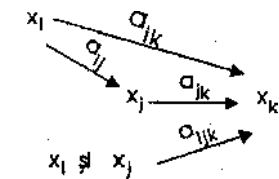

Fig. 1: Diagramă cauzală ipotetică în analiza de dependen ă

Acestei diagrame i se asociază un sistem de ecua ii în care să fie reprezentate coeficien i care indică probabilitatea influen elor cauzale directe i în interac iune ale variabilelor x_i i x_j . Pentru aceasta sînt de specificat trei tipuri de parametri: p = propor ii; a = coeficien i ai influen ei cauzale; e = erori de măsurare rezultate din neincluderea în model a tuturor variabilelor cu efecte cauzale probabile. Ipotezele anterioare pot fi reformulate în termenii acestor parametri după cum urmează: a. anumi i indivizi sînt clasifica i în K pentru că ei sînt clasifica i în I. Parametrul a_{ik} va măsura

influen a faptului de a fi I asupra faptului de a fi K. Totodată, anumi i indivizi sînt J întrucît sînt clasifica i în I. Parametrul a_{ij} va măsura influen a apartenen ei la clasa I asupra apartenen ei la clasa J; *b*. unii indivizi sînt clasifica i în K întrucît sînt clasifica i în J, astfel că parametrul a_{jk} măsoară efectele faptului de a fi J asupra situa iei de a fi clasificat în K; *c*. unele persoane sînt clasificate mai frecvent în K întrucît apar în simultan claselor I i J (parametrul a_{ijk}); *d*. acestor ipoteze li se adaugă încă una, din ra iuni de completitudine a sistemului de influen e, reprezentînd factorii neexplici i sau necunoscu i (simboliza i prin e). Sistemul de ecua ii este:

$$p_{j,i} = a_{ij} + e_j$$

$$P_{j,i} = e_j$$

$$P_{k,j} = a_{jk} + a_{jk} + a_{yk} + e_k$$

$$P_{k,i} = a_{ik} + e_k$$

$$P_{k,j} = a_{jk} + e_k$$

$$P_{k,i} = e_k$$

Simbolurile din stînga fiecărei ecua ii (*p*) reprezintă mărimi specificate în tabelele de date, respectiv de propor ii absolute. De *e* xemplu, $p_{j,i}$ reprezintă propor ia persoanelor clasificate J din cele clasificate I. Parametrii de tip *a*, care reprezintă intensitatea probabilă a unei influen e cauzale, sînt egali ca număr cu vectorii cauzali din diagramă i reprezintă necunoscutele din ecua ii. Ei sînt calcula i pe baza propor iilor cunoscute. De exemplu: a_{y} este egal cu diferen a dintre p_{ji} (propor ia cazurilor care sînt J pentru că sînt i) i p_{ji} (propor ia cazurilor care sînt J pentru că sînt I), respectiv: $a_{y} = p_{ji} - p_{ji}$, ambele propor ii fiind date de tabelul frecven elor sau propor iilor. După ce au fost calcula i to i parametrii *a*, se procedează la verificarea solu iilor sistemului de ecua ii prin înlocuirea parametrilor a din dreapta ecua iilor cu valorile calculate pentru a constata dacă se păstrează egalită ile dintre propor iile din tabel i cele ob inute din însumarea valorilor *a* i *e*. Dacă egalită ile se men în înseamnă că predic iile modelului sînt

corecte, iar ipotezele formulate ini iat sînt validate. • *Modelele lineare recursive de analiză cauzală* au fost introduse în sociologie de H.M. Blalock (*Causal inferences in nonexperimental research*, 1964) pe baza ideilor i aplica iilor din biologie (H. Wold, 1952) i econometrie (S. Wright, 1960). Din punct de vedere tehnic, un astfel de model constă în formularea unui set de ecua ii standardizate de regresie prin rezolvarea căroră este posibilă prezicerea modului în care schimbarea într una sau mai multe variabile "cauze" generează schimbări în variabilele "efecte". Modelele sînt recursive întrucît elimină formele de cauzare reciprocă i lineare întrucît valoarea cantitativă a unei variabile este definită doar în termenii sumei valorilor altor variabile ($y = x + z$), eliminîndu se rela iile multiplicative ($y = x \cdot z$), exponen iale ($y = 2^x$) sau curbilinii ($y = x^2$). Elaborarea acestor modele lineare recursive ia forma analizei "path", care constă în specificarea direc iei lineare a cauzării. Sînt urmate acelea i secven e ca i în analiza de dependen ă, respectiv: elaborarea modelului teoretico ipotetic, construc ia diagramei cauzale, definirea sistemului de ecua ii. Diferen a apare la nivelul formulării sistemului de ecua ii. De data aceasta, interferen ele se bazează pe rezolvarea ecua iilor de regresie standardizată (care includ coeficien i beta, numi i i coeficien i cauzali sau "path"). Să considerăm un exemplu privitor la rela iile dintre coeziunea grupală, performan a în activitate i gradul de conformism normativ. Formulăm ipotezele: *a*. performan ele ridicate ale grupului determină o cre tere a coeziunii grupate măsurată prin densitatea rela iilor interpersonale reciproce; *b*. cu cît coeziunea i performan ele sînt mai ridicate, cu atît gradul individual de conformism normativ este mai mare. Aceste ipoteze sînt reprezentate schematic într o diagramă cauzală (fig. 2).

Fig. 2: Model linear recursiv de analiză cauzală

Pentru fiecare ipoteză se formulează cîte o ecua ie de regresie inclusă într un sistem de ecua ii. Ecua iile astfel considerate cu privire la aceea i structură se numesc ecua ii simultane, iar sistemul de ecua ii se nume te sistem structural. Diagrama din fig. 2 îi corespunde următorul model structural de ecua ii simultane în formă standardizată:

$$X_3 = e_3$$

$$X_1 = p_1 X_3 + e_1$$

$$X_2 = p_2 X_1 + p_3 X_3 + e_2$$

unde: *x* = variabilele considerate de analiză; *p* = coeficien ii cauzali sau *path* corespunzători coeficien ilor beta de regresie; *e* = coeficien i reziduali. Coeficien ii *p* pot fi calcula i fie prin procedeele specifice analizei corela iilor par iale, fie prin tehnica analizei de regresie. Trebuie men ionat că rela iile cauzale nu sînt deduse din valorile coeficien ilor cauzali. Scopul analizei bazate pe rezolvarea sistemului de ecua ii de regresie este de a stabili dacă un set de ipoteze cauzale este consistent cu rezultatele ob inute prin prelucrarea datelor empirice, astfel că ipotezele pot fi admise sau respinse. • Analiza de dependen ă i analiza "path" combină măsurarea socială cu tehnica de calcul statistic în vederea testării empirice a unor modele ipotetice de tip cauzal. În aplicare trebuie avu-

te în vedere i unele eventuale "capcane" sau gre eli posibile: postularea teoretică a unor rela ii cauzale între fapte sociale care nu sînt ontologic implicate în astfel de rela ii, din dorin a aplicării acestor tehnici de analiză; ignorarea specificării teoretice detaliate i bine documentate a priorită ilor cauzale în modelul teoretic; insuficienta aprofundare a problemei *identificării* variabilelor din modelul cauzal, ceea ce duce la invocarea de cauze false; nerespectarea cerin elor de linearitate i aditivitate a rela iilor dintre variabile; ignorarea erorilor de măsurare; formularea gre ită a parametrilor ecua iilor sistemelor. Dincolo de aceste restric ii sau posibile denaturări, modelele de analiză empirică a c.s. reprezintă unul dintre cele mai importante progrese tehnice din ultima perioadă de dezvoltare a cercetării sociale. *V. atribut, determinism social, măsurare, regresie, variabilă.* M.V.

CĂSĂTORIE modalitate acceptată la nivel social prin care două sau mai multe persoane constituie o familie. C. poate comporta un aspect juridic (sanc ionare formală de către o institu ie legitimă a uniunii maritale) i un aspect religios (sanc ionare formală, prin sacralizare, de către o institu ie religioasă legitimă a uniunii maritale).. C. civilă (sanc ionarea juridică) este de dată relativ recentă. Mult timp, unirea maritală era sanc ionată doar religios. În prezent, c. religioasă este facultativă i nu poate fi făcută decît după sanc ionarea juridică. În ambele tipuri de sanc ionare, esen ială este recunoa terea socială a uniunii maritale. În mod tradi ional, aceasta se realizează printr o ceremonie publică, organizată la nivel comunitar (nunta). C. împreună cu filia ia reprezintă mecanismele sociale de transmitere a mo tenirii, a bunurilor materiale i imateriale (de tip religios, spiritual, cultural). Căsătoria are ca func ie principală să lege între ele două neamuri între

care, în mod obișnuit, nu există legături de consangvinitate. În majoritatea societăților, legătura este realizată prin femeie. • În fiecare societate există anumite *reguli de constituire a cuplurilor familiale*, de alegere a partenerului. În principal, există două tipuri de reglementare maritală: *endogamia* și *exogamia*. Endogamia stabilește alegerea partenerului din cadrul aceleiași grup; oamenii se pot căsători între ei numai dacă apar în aceleiași caste, rase, religii sau aceleiași grup etnic. Exogamia stabilește alegerea partenerului din afara grupului (din afara familiei nucleare, a clanului, a tribului sau comunității locale). Exogamia se bazează pe rudenie și pe afirmarea incestului drept tabu (interzicerea relațiilor sexuale între rude de sânge). Definirea rudeniei de sânge este o problemă de ordin social, cu răspunsuri foarte diferite de la o societate la alta. În unele societăți, tabuul de incest acoperă până la treizecea generație (persoanele care cu 30 de generații în urmă au avut un strămoș comun sunt considerate rude și nu au voie să se căsătorească între ele). Deși este o normă culturală universală, tabuul de incest a fost parțial ignorat în unele societăți. Sunt cunoscute excepțiile de la acest tabu practicate de familiile regale (dinastiile egiptene, familiile regale din Hawaii, familiile imperiale Inca). În mod obișnuit însă, incestul este în toată lumea nu numai prohibit dar este considerat și cu aversiune și desigur. În concepția lui Claude Lévy Strauss, tabuul incestului promovează alianțele între familii și întărește interdependențele sociale. De regulă, reglementările juridice contemporane limitează tabuul de incest până la relația de rudenie de veri primari. În cazurile deosebite, autoritățile pot aproba căsătoria și între veri primari. • Căsătoria poate avea mai multe forme: *a. monogamia* (c. unui soț cu o singură soție); *b. poligamia* (c. unui soț cu două sau mai multe soții); *c. poliandria* (c. a doi sau mai

multor bărbați cu o singură soție); *d. c. de grup* (c. a doi sau mai multor soți cu două sau mai multe soții). *Monogamia* este forma cea mai răspândită la nivel mondial (din punct de vedere statistic, al numărului de persoane care trăiesc în această formă de familie), fiind practică în toate societățile, pe când celelalte forme sunt practicate doar în anumite societăți. În țările europene sau de cultură europeană, se consideră la nivelul simțului comun că monogamia este o formă civilizată de c., celelalte fiind considerate barbare. *Poliigamia* a fost o formă de c. răspândită în multe societăți tradiționale (în 83% din cele 862 de societăți analizate de Murdock, 1967), deși, în cadrul unei societăți, este practică în deosebi de bărbați cu status economic ridicat și în cazurile în care femeile au o contribuție importantă la subsistență. *Poliandria* este o formă de c. relativ rară. În mod obișnuit, ea îmbracă forma dreptului fratelui mai mic de a întreține relații sexuale cu soția fratelui mai mare (în cazul în care nu se pot asigura soții pentru toți frații, se asigură soție doar fratelui mai mare). În ce privește c. de grup, nu au putut fi aduse dovezi că aceasta ar fi fost practică ca normă socială. Majoritatea specialiștilor o consideră ca un mod de c. marginal, alături de celelalte tipuri. În unele societăți sunt admise și c. între persoane de același sex, în deosebi sub forma dreptului soțului de a avea pe lângă o soție femeie și o soție băiat (cazurile unor grupuri etnice de amerindieni din America de Nord, Sudan). Cazurile de c. a femeilor între ele sunt mult mai rare. • Cercetările comparative de sociologie a familiei realizate în societățile europene sau de cultură europeană au pus în evidență o serie de *transformări comune în comportamentele maritale*: desacralizarea c., reducerea motivației economice a c., creșterea heterogamiei c. (origini sociale diferite ale partenerilor), tendința de egalizare a pozițiilor economice și profesionale ale parte-

narilor în momentul c., diminuarea sau dispariția rolului părinților și rudelor în căsătorirea tinerilor, scăderea ratei natalității, afectarea natalității de scăderea natalității, declinul relativ al familiei nucleare bazate pe c., extinderea cuplurilor consensuale, extinderea relațiilor dintre persoane care trăiesc în menaje diferite, creșterea toleranței sociale față de noile forme de conviețuire. Un caz aparte este al c. numită "c. mixtă" între parteneri care apar în unele etnii diferite. Incidența acestora este din ce în ce mai mare datorită creșterii mobilității geografice, facilitând dezvoltarea relațiilor inter și transculturale. Aceste transformări au generat la nivelul discursului științific și ideologic două interpretări diferite. Una care minimizează rolul acestor transformări, argumentând că în ciuda tuturor transformărilor care au avut loc la nivelul familiei și c., majoritatea persoanelor care trăiesc în societățile europene sau de cultură europeană continuă să aibă față de sexualitate, dragoste și căsătorie o opinie relativ tradițională. Relațiile sexuale sunt, în mod obișnuit, limitate la raporturile dintre soți și au ca obiectiv principal procrearea. Alte practici sexuale care nu conduc la procreare sunt considerate de majoritatea persoanelor drept perversiuni. Satisfacția sexuală a femeii, chiar în interiorul cuplului familial, este o idee relativ recent acceptată la nivel social. Continuă să fie încă destul de larg răspândită distincția dintre dragostea spirituală (agape) și dragostea erotică. Prima este considerată "bună", iar a doua "rea" întrucât produce rupturi în structura socială prin izolarea amantilor de rudeniiile lor. În majoritatea societăților, c. continuă să fie percepută ca un aranjament economic și social între grupurile de rudenie, deși rolul părinților a scăzut foarte mult în alegerea partenerului și în c. A doua luare de poziție consideră că aceste atitudini tradiționale față de sexualitate, dragoste și c. sunt pe cale de a suferi transformări de amploare.

Creșterea ponderii cuplurilor consensuale este un argument puternic în această privință. Se consideră că, deși noile modele atitudinale și comportamentale maritale au o pondere statistică încă redusă, ele sunt semnificative din punct de vedere social întrucât ar exista suficiente argumente pentru a prevedea o generalizare rapidă a lor. Ambele tipuri de argumentări sunt puternic încărcate cu judecăți de valoare etice (de natură politică, ideologică, religioasă, morală). O analiză riguroasă științifică nu permite emiterea de afirmații categorice privind viitoarea dinamică a modelelor maritale, întrucât c. este un domeniu foarte complex în care acționează numeroși factori imprevizibili și în care judecățile de valoare pot fi cu greu ocolite. *V. cupluri consensuale, endogamie, exogamie, familie, homogamie, homosexualitate, incest, rudenie, tabu. I.Wih.*

CENTRU / PERIFERIE (MONDIALISM) concept impus de către I. Wallerstein (*The modern World system Capitalist Agriculture and Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, 1974) pentru a explica geneza noului sistem mondial european între 1450-1640. Noul spațiu european a apărut, în concepția lui I. Wallerstein sub forma unei "economii europene mondiale" în secolul al XVI-lea. Spre deosebire de vechile sisteme mondiale — imperiile — noul spațiu european, ca tip de sistem mondial, se bazează pe o *piețe mondială*, pe o nouă *diviziune internă a muncii* și pe apariția *statului centralizat*. Imperiile au ocupat scena istoriei în ultimii 5000 de ani și trăsătura lor comună a constat în a fi menținut fluxul economic de la periferie spre centru prin forță (tribut și impozit) și prin avantajele, monopolului asupra comerțului. Imperiile politice sunt mijloace primitive de dominație economică. Economia mondială este o invenție a lumii moderne și chiar dacă înainte au apărut

economii mondiale ele au fost întotdeauna transformate în imperii. Spre deosebire de imperii, în noul "sistem mondial" legătura fundamentală dintre părțile sistemului este economică și nu reclamă constituirea unui aparat politic centralizat a cărui întreprinderi ar fi extrem de costisitoare. Analiza acestor sisteme mondiale a generat o nouă direcție teoretică cunoscută sub denumirea de *mondialism*. Noul sistem mondial s-a asociat și cu o nouă diviziune europeană a muncii care a generat o stratificare a spațiului european în trei arii: a. *centrul* ("nucleul") economiei mondiale, cuprinzând Europa nord-vestică; 6. *semiperiferiile* (Europa centrală) și c. *periferia*, Europa răsăriteană și America Latină. În centrul sistemului mondial modern s-a dezvoltat o economie industrial-urbană, burghezii urbane puternice (autocentrate național), au apărut statele centralizate, s-a generalizat sistemul muncii salarizate. În semiperiferie a predominat încă economia domeniială bazată pe munca semiaservită și salariată și pe o largă autonomie a proprietarilor funciari. În periferie s-a dezvoltat o agricultură bazată pe munca semiaservită în sistem fiscal comercial, pe monocultură etc. Noua ordine bazată pe centre capitaliste puternice și periferii "implică... o însușire a surplusului întregii economii mondiale de către ariile din centrul sistemului" (A. Gunder Frank și S. Amin, *L'accumulation dependente. Societes precapitalistes et capitalisme*, 1975). Periferia este aceea care deține "cel mai scăzut rang în această ierarhie (a structurilor economiei mondiale — n.n.). Acest rang este asociat cu pierderea (drenarea) surplusului către statele exploatare cele mai puternice" (Q. Goodman, M. Redlift, *From peasant to proletarian. Capitalism, development and Agrarian Transition*, 1981). În teoria lui S. Amin noul sistem mondial are ca trăsătură esențială "acumularea mondială a capitalului" care pune în relație un "capita-

lism central", "autocentrat" și "interdependent" (localizat în centrul sistemului) cu un "capitalism periferial", "extravertit" și "dependent" (situat în "periferie"). M. Manoilescu dezvoltase în deceniul IV acest tip de analiză supunând unei critici severe teoria ricardiană a "costului comparativ" (*For ele na ionale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, 1986). O variantă generalizată a acestei teorii, cu aplică la istoria civilizațiilor, ne propune K. Ekholm în viziunea căruia relația "centru/periferie" este o legitate a istoriei. (*Dynamics of Global Systems*, 1981). V. abandon istoric, capitalism. I.B.

CETĂ ENIE 1. În antichitate, la greci și la romani, calitatea de membru al unei cetăți. Nu toți locuitorii unui oraș aveau însă acest statut, deoarece cetatea era o asociație politică și religioasă a unor familii și numai membrii acestora puteau fi cetățeni. Din acest motiv, orașele în antichitate cuprindeau foarte puțini cetățeni. C. era, de regulă, atribuită și nu dobândită, presupunând o serie de drepturi majore (de a înști zeii cetății, de a apărea în fața tribunalelor, de a fi proprietar de pământ etc.), dar numai în condițiile supunerii totale față de cetate. 2. "în epoca modernă, c. a devenit un status uzual și reprezintă calitatea de membru al unui stat național, fiind conferită de la naștere sau prin proceduri juridice Specifice în cazuri de emigrare dintr-un stat într-altul. C. este definită astăzi din perspectiva drepturilor și datorită pe care le au cetățenii. T.H. Marshall (*Class, Citizenship and Social Development*, 1964) clasifică drepturile cetățenilor în trei categorii: a. *civile* (liberă exprimare, acces la informații, asociere liberă, egalitate în fața legii), b. *politice* (drept la vot, alegeri libere, dreptul de a putea candida) și c. *social economice* (dreptul la bunăstare, la muncă, la securitate socială, etc.). V. drept, societate civilă, stat, status. A.B.

CHARISMĂ tip de autoritate bazat pe recunoașterea calității ilor excepționale ale efului. Analiza autorității c. a fost făcută, în principal, de Max Weber. Sociologul german afirmă că acest tip de legitimitate se bazează pe credința în calitățile excepționale ale unui individ, fie că acesta este un sfânt sau un profet investit de grația divină, sau un ef militar care a dat dovadă de un eroism deosebit, sau de un politician care trebuie să mobilizeze masele. Autoritatea c. se menține atât timp cât persistă convingerea indivizilor în darurile excepționale (supraumane sau supranaturale) ale efului. Ea se manifestă în situațiile de schimbare. În momentul când încearcă să se permanentizeze sau să acționeze cu o anumită continuitate, este obligată să ia în considerare probleme pe care nu este pregătită să le rezolve și, în consecință, este constrinsă să se transforme; fie să se raționalizeze, fie să devină o sursă a unei noi tradiții. În procesul de raționalizare, autoritatea c. trebuie să elaboreze o serie de norme care vor supraviețui personalității c. și care vor permite ca ceea ce aceasta a creat să continue să existe. V. autoritate, legitimitate. I.Mih.

CHESTIONAR (fr. *questionnaire*, "chestionar"), tehnică și, corespunzător, instrument de investigație, constând dintr-un ansamblu de întrebări scrise și, eventual, imagini grafice, ordonate logic și psihologic care, prin administrarea de către operatorii de anchetă sau prin auto-administrare, determină din partea celor anchetați răspunsuri ce urmează a fi înregistrate în scris (S. Chelcea, *Chestionarul în investigația sociologică*, 1975). În cercetările sociologice c. este utilizat atât pentru culegerea datelor obiective (vîrstă, sex, nivel de colaritate, venituri etc.), cât și a celor subiective (opinii, atitudini, aspirații, trebuințe etc.). Întrebările scrise și, eventual, imaginile grafice (desene, fotografii, schițe) au funcție de *indicatori*. Succesiunea lor este logică (de

la particular la general sau invers; de la trecut la prezent și apoi la viitor), dar și psihologică (de la întrebările de stabilire a contactului psihic la cele esențiale pentru verificarea ipotezelor cercetării; de la cele neutre la cele încărcate emoțional). Clasificarea c. poate fi făcută după mai multe criterii: conținutul întrebărilor, forma întrebărilor, modul de administrare a c. Se face astfel distincție între c. de date factuale (de tip administrativ) și c. de opinie (vizînd nu numai opiniile, dar și aspirațiile, trebuințele și valorile, atitudinile și interesele .a.m.d.). Structura c. depinde de conținutul lor, de problema cercetată. George Gallup, care a fondat în 1935 primul institut de cercetare a opiniei publice (American Institute of Public Opinion), a stabilit următoarea schemă pentru elaborarea c. de opinie: se începe cu câteva întrebări filtru pentru a afla dacă persoanele anchetate cunosc problema pusă în discuție; urmează una sau mai multe întrebări deschise privind atitudinea față de respectiva problemă; apoi, un set de întrebări închise referitoare tot la atitudinea celor anchetați, în finalul c. sînt formulate mai multe întrebări deschise vizînd motivarea opiniilor exprimate. C. se încheie cu un set de întrebări închise care au ca scop măsurarea intensității opiniilor exprimate. În ceea ce privește numărul temelor abordate, se face distincție între c. speciale, cu o singură temă și c. "omnibus", cu mai multe teme. Această distincție are o importanță deosebită în elaborarea c., cînd trebuie urmărită "dramaturgia" succesiunii întrebărilor și plasarea întrebărilor esențiale în prima parte a c., presupunîndu-se că pe măsura desfășurării anchetei concentrația atenției persoanelor intervievate scade. După forma întrebărilor, c. pot fi clasificate în c. cu întrebări închise, cu întrebări deschise, și c. mixte (cu întrebări închise și deschise). C. cu întrebări închise sau precodificate nu permit decât alegerea dintre două sau mai multe răspunsuri presta-

bilite, indicându-se răspunsul care corespunde cel mai mult situației sau opiniei celui interviuat. Întrebările închise (dihotomice, trihotomice, cu alegere multiplă sau în evantai) implică un proces de recunoaștere, astfel că ele sînt mai puțin adecvate cînd se urmărește evaluarea cunoștințelor. C. cu întrebări deschise sînt recomandabile în studierea problemelor complexe, oferind în afara conținutului răspunsurilor informații bogate despre personalitatea celor anchetați (coerență logică, nivelul de cultură, particularități temperamentale etc.). Acest tip de C. impune adesea apelul la *tehnica analizei conținutului pentru prelucrarea răspunsurilor*. În funcție de modul de aplicare, se face distincție între C. autoadministrate și C. administrate de către operatorii de anchetă. Autoadministrarea elimină posibilitățile de distorsionare a informațiilor datorită prezenței operatorilor de anchetă, dar introduce o anumită incertitudine în legătură cu persoana "celui care efectiv răspunde la întrebările din C. C. pot fi tale, ca și cele publicate în reviste și ziare au multiple avantaje: număr mare de persoane care pot răspunde concomitent, diminuarea efectului de interviu, eliminarea influenței operatorilor de anchetă, sporirea gradului de concentrare în formularea răspunsurilor, asigurarea anonimatului (W. Friederich, 1971). În același timp, C. autoadministrate ridică serioase probleme privind reprezentativitatea investigației. Structura C. vizează tipurile de întrebări și raporturile dintre ele. După funcția pe care o au, întrebările pot fi: introductive, de trecere, bifurcate, "de ce", de control, de identificare. În ordonarea întrebărilor trebuie avute în vedere "efectul halo" și "efectul, de poziție". Formularea întrebărilor presupune verificarea faptului dacă: sînt dificultăți de înțelegere a limbajului? întrebările sînt prea abstracte? Depășesc ele locvența celui anchetat? Necesită o capacitate de observație din comun?

Suprasolicitață gîndirea? Sînt obositoare? Sînt plătitoare? Generează teamă? Sînt prea intime? Generează conflicte cu idealul propriu? (Eiisabet Noelle, 1963). Formularea corectă a întrebărilor în C. presupune alegerea judicioasă a cuvintelor astfel ca să fie înțelese de întreaga populație anchetată, să nu aibă sensuri multiple și să nu fie afectogene. De asemenea, se vor evita termenii tehnici, cuvintele ambigue, ca și cele de jargon sau argou. Utilizat în cadrul unor metodologii complexe, cu respectarea principiilor deontologiei sociologice, C. asigură obținerea unor informații utile pentru cunoașterea fenomenelor și proceselor sociale. *V. analiza conținutului, ancheta sociologică, atitudine, efectul halo, efectul de poziție, efectul listei, interviu, sondaj de opinie*. S.C.

CIOCISMO concept fundamental al "teoriei regenerării naționale" elaborată de I. H. Rădulescu (1802-1872), care se referă la starea anormală a societății românești moderne (sec. XVIII-XIX), obținută prin involuția unei instituții democratice fundamentale românești — instituția boieriei (*Echilibrul între antiteze*, 1859-1869). C., derivat de la ciocoi, semnifică acele tipuri umane (etice) și sociale care personifică "răul", "consumațiunea", lipsa de universalitate, absența creației istorice, precum și un deficit major de sociabilitate. Ciocoi sînt definiți de I.H. Rădulescu prin raportare la criterii morale (ei mint, în esență, sînt degradați, pervertiți) și la structurile de sociabilitate pe care le generează (ciocoiilor le este străin spiritul de asociațiune și de comunicare, ei nu "armonizează" cunoștința cu spiritul de comunicare. Ciocoi se dedublează, ei disimulează democrația, practicînd întriga, împilarea, corupția, "naționalismul de paradă". Progresul "nației" implică, după I.H. Rădulescu, înlăturarea C., extensiunea boieriei și a democrației "oamenilor fără clasă" (butghezi sau proprietari). *V. boierie*. M.L.

CIRCULAȚIA ELITELOR Pentru a denumi modul în care, într-o societate, "diversele grupuri sociale se amestecă între ele", V. Pareto a inventat termenul de "C. socială", într-o societate, indivizii circulă de la un grup la altul și, în această deplasare, poartă cu ei anumite tendințe latente, anumite caracteristici, atitudini, sentimente, calități sau defecte etc. denumite "reziduuri". Legea cea mai generală care guvernează această C. socială, crede Pareto, este aceea care întreprinde în societate tendința de grupare a celor cu indici înalți de excelență într-o clasă superioară, numită elită, și a celor cu indici inferiori de excelență într-o "parte" inferioară numită "masă". Ori de câte ori în "masa" celor de jos se lvesc indivizi cu indici superiori, ei vor fi absorbiți de elită. Trecerea indivizilor superiori înzestrați din "masă" în "elită" este denumită de către Pareto C.e. Cînd această C. este blocată se produc revoluțiile. C.e. poate fi cercetată sub două aspecte: volum și "viteză de C." Teoria C.e. se întîlnește, în acest punct, cu teoria mobilității sociale. Elitele, după V. Pareto, cuprind "anumite agregate", adeseori rău definite, numite "aristocrații". Ele sînt polul moral al societăților și dau direcția în evoluțiile mai înalte ale acestora, dar și decad. Decadența aristocrațiilor nu este un fenomen strict cantitativ ci și calitativ: energia lor scade și se modifică proporțiile reziduurilor (tendințe latente, de natură afectivă) care le au ajutat să dobîndească putere. Baza de recrutare a clasei guvernante, deci, nu este constituită de indivizi, ci de familiile distribuite în toate clasele, inclusiv în cele inferioare care furnizează energia și proporțiile de reziduuri de care o elită are nevoie pentru a și menține puterea. Dacă aceste mîci de circulație a indivizilor și cu ei o dată a reziduurilor încetează, "pătura guvernantă merge spre ruină și aceasta antrenează adesea cu ea și pe aceea a națiunii întregi. Acumularea de elemente superioare în clasele inferioare și, invers, de

elemente inferioare în clasele superioare, este o cauză puternică de perturbare a echilibrului", (cf. V. Pareto, *Trăite de sociologie generale*, 1933). Există deci forme evolutive în formele revoluționare de schimbare. "Revoluțiile se produc pentru că, fie din cauza unei încetiniri a circulației elitelor, fie dintr-o altă pricină, elemente de calitate inferioară se acumulează în straturile superioare. Aceste elemente nu mai posedă reziduurile capabile să le mențină la putere. Ele evită să facă uz de forță; în vreme ce în clasele inferioare se dezvoltă elementele superioare; care posedă reziduurile necesare pentru a guverna și oare sînt dispuse să facă uz de forță" (p. 1305). "Pentru a împiedica violența ori pentru a rezista", clasa guvernantă poate folosi și ea violența, ori, dimpotrivă, "recurge la iretenie, la fraudă și la corupție sau, într-un cuvînt, guvernă din /e/ se preschimbă în *vulpi*... Pe termen lung un atare mod de acțiune produce un efect puternic asupra selecției clasei guvernante din care doar vulpile sînt chemate să facă parte, în vreme ce lei sînt respinși. Cel ce cunoaște cel mai bine arta de a slăbi adversarul prin corupție, de a recupera prin fraudă și înclăciune, ceea ce părea a fi cedat la presiunea forței, acela este cel mai eficient dintre guvernări... În acest fel, reziduurile instinctului combinațiilor (I și clasa) se întăresc în clasa guvernantă; cele ale persistenței agregatelor (clasa a II-a) slăbesc, întrucît primele sînt utile în arta expediențelor spre a descoperi combinații ingenioase care vor fi folosite în locul rezistenței deschise; ...Predominanța instinctelor combinațiilor, slăbirea persistenței agregatelor, predispun clasa guvernantă să se preocupe mai mult de prezent și să și pese mai puțin de viitor. Individul prevalează asupra familiei, cetățeanul asupra colectivității și asupra națiunii. Interesele prezente sau din viitorul imediat, ca și interesele materiale prevalează asupra intereselor viitorului îndepărtat și asupra

intereselor Ideale... O parte a fenomenelor se observă și în relațiile internaționale. Războaiele devin esențialmente economice. Sunt evitate cele contra celor puternici; nu se atacă decât slabi. Aceste războaie sînt socotite înainte de orice un prilej de speculație", (p. 1386-1387). La rîndul lor, cei care fac parte din stratul guvernanților (masa) cuprind un număr de indivizi dispuși să folosească forța și dacă îi găsec liderii capabili să conducă vor izbuti să deposeze clasa guvernantă de putere. "Chestiunea este cu atît mai lesnicioasă cînd cei din această clasă sînt motivați de sentimente umanitare", lată de ce o "aristocrație umanitară" închisă sau puțin deschisă realizează maximum de instabilitate" (p. 1387). E mult mai greu să deposezi de putere o clasă care se slujește, pentru a guverna, de iretenie, fraudă, corupție. Aceasta îi va asimila pe cei ce prezintă aceleași caracteristici din clasa guvernată. A se face că în clasa guvernată instinctul combinațiilor slăbește într-o oarecare măsură. Dar dată fiind marea diferență numerică între elită și masă, ceea ce pierde masa e mult mai puțin decît ceea ce cîștigă elita sub aspectul compoziției. *Deci numărul membrilor este o chestiune crucială pentru elită, nu și pentru masă.* În plus, în clasa guvernată (masa) rămîn destui indivizi care posedă instinctul combinațiilor și nu sînt folosiți în politică. Aceasta conferă o stabilitate societății. Iată dar o regularitate: în clasa guvernată (în "masă") tind să predominie instinctele persistenței agregatelor, în cea guvernantă ("elită") tind să predominie instinctele combinațiilor. Cînd diferența devine foarte mare se produce revoluțiile. Acestea dau putere unei noi clase care va provoca o întărire a instinctelor de persistență a agregatelor și această clasă adaugă proiectelor de scurt termen, pe cele de lung termen, propun scopuri ideale și îndepărtate; scepticismul cedează în fața credinței. De regulă însă, această concentrare a

instinctului combinațiilor se produce doar în clasele superioare nu în tot poporul. În războaie sîntem uimiți de energia claselor de jos. Uneori, ca în Cartagina, această energie nu este suficientă pentru a salva patria întrucît războiul a fost rău pregătit și rău condus de clasele dirigente ale țării (p. 1389). Alteori, ca în Revoluția franceză, energia populară este suficientă pentru a salva patria întrucît dușmanii s-au confruntat cu aceleași "clase dirigente", ceea ce a procurat timpul necesar "claselor inferioare ale societății să deposeze de putere propria lor clasă dirigentă și să substituie o altă mult mai energică și în care instinctele persistenței agregatelor se găsec într-o proporție superioară" (p. 1389). Este un caz tipic de revoluție în interiorul războiului. Relația dintre aceste reziduuri și folosirea lor este cît se poate de clar marcată de Pareto. Cînd, într-o țară, o clasă guvernantă A absoarbe cele mai multe elemente din toată populația sub aspectul ireteniei, clasa guvernată B este privată în mare parte de aceste elemente și astfel nu mai are speranță să învingă vreodată clasa A, atîtă vreme cît ar lupta cu ea în baza acelorași elemente. Or cel ce folosește iretenia e mai puțin capabil să folosească forța. "în consecință, dacă se acumulează în partea A oamenii care știu mai bine se se folosească de viclenie, consecința este că se acumulează în partea B oameni mult mai apăsători și să folosească forța" (p. 1400) Aceasta este o "lege sociologică" referitoare la regimul violent și social și ea are statut teoretic, de rang similar cu ideea durkheimistă despre "anomie". În concepția lui Pareto, cauza violenței este dezechilibrul dintre cele două clase de reziduuri între elită și masă. În genere, partea B duce în elita guvernantă societății o mare cantitate de reziduuri ale persistenței agregatelor. Grație acestora, colectivitatea redobîndește stabilitate și forță. O elită cu o slabă proporție de reziduuri ale persistenței

agregatelor este cea "degenerată" și antrenează societatea însăși pe drumul ruinei. "Dacă clasa guvernantă pierde prea multe sentimente ale persistenței agregatelor, se ajunge la un punct în care nu mai este capabilă de a se apăra: nu numai propria putere, ci ceea ce este și mai rău, chiar independența țării" (p. 1402). *V. anomie, selecție socială negativă, elită, masă, compensația muncii, pătură superpusă, revoluție, mobilitate socială, schimbare socială.* I.B.

CIVILIZAȚIE termen utilizat cu sensuri distincte în discipline, în tradiții de gîndire sau în diferite limbi. a. C. ca etapă a evoluției omenirii, în teoria sa asupra evoluției societății umane, E. B. Tylor (*Primitive Culture*, 1871) propune trei mari stadii: sălbăticia, barbaria și civilizația. În această tradiție, L. H. Morgan consideră descoperirea scrierii ca o premisă a c., iar Gordon Child leagă c. de urbanizare (revoluția urbană), b. Grad de asimilare între activitatea individuală și colectivă a valorilor culturale. O persoană civilizată este persoana care și-a asimilat în comportamentul său valorile morale ale vieții moderne; "cultura în acțiune", grad de asimilare de către o colectivitate a valorilor culturale create de umanitate, c. în filosofia europeană a culturii era populară, în prima jumătate a secolului, diferența cultură/c. pe următoarele alinamente; cultura reprezintă totalitatea valorilor spirituale; c. este totalitatea valorilor materiale (tehnologie, bunuri economice, infrastructura materială a vieții sociale, ca de exemplu: orașe, drumuri, mijloace de comunicație), în timp ce cultura tinde să fie specifică fiecărei colectivități și, c. are un caracter universal, fiind rezultatul progresului științific și tehnologic. Astfel se poate vorbi despre cultura românească, dar despre o industrială. *V. cultură.* E.Z.

CLASĂ SOCIALĂ formă de stratificare în care aparținerea la diferite grupuri sociale

și relațiile dintre acestea sînt determinate în primul rînd de criterii economice. Acest tip de stratificare, caracteristic societăților moderne, nu implică transmiterea automată a unor privilegii ereditare — deși, în realitate, originea socială influențează ansele de viață ale indivizilor —, este complet laicizată și nesancționată prin reglementări oficiale. Alte forme de stratificare funcționează pe baza unor criterii religioase (sistemul castelor) sau în funcție de anumite ierarhii ale prestigiului (sistemele premoderne structurate pe grupuri de status), ambele sisteme fiind instituționalizate formal și guvernate de transmiterea ereditară a pozițiilor sociale (împreună cu toate prerogativele pe care acestea le implică). • Utilizarea termenului de c.s. în sensul pe care îl atribuim astăzi este asociată cu începutul revoluției industriale în sec. al XVIII-lea. Din acest moment el devine un concept fundamental pentru analiza apariției și a evoluției societății capitaliste (sau industriale) moderne. • În cadrul sociologiei există două modalități principale de abordare a c.s.. Ele împărtășesc însă ideea comună că c.s. sînt grupuri economice dispuse ierarhic într-un sistem în care acestea se definesc unele în raport cu altele și nu ca entități în sine. • O primă abordare consideră c.s. ca formațiuni ce joacă un rol efectiv în dinamica societăților și în istorie, dar a căror existență este mai mult sau mai puțin conștientizată de indivizii care le compun. Aici intervine problematica conștiinței de clasă, a conflictului de clasă și a acțiunii de clasă. Principalii teoreticieni care se înscriu în această tradiție, și care au avut o influență covârșitoare asupra dezvoltării teoriei c.s., sînt K. Marx și M. Weber. • Concepția lui Marx despre c.s. este derivată din analiza relațiilor de producție. O c.s. se constituie ca un grup de indivizi aflați într-o poziție similară față de mijloacele de producție și care îndeplinesc același rol în procesul de producere/însușire a surplusului

economic. Teoria marxistă a c.s. este integrată analizei sistemului capitalist și a producției de mărfuri. Acest sistem instituie o diviziune fundamentală între burghezie (sau clasa capitaliștilor), care deține proprietatea asupra mijloacelor de producție, și proletariat (sau clasa muncitoare), care nu dispune decât de forța de muncă, și care este nevoit să vândă pentru a-și procura mijloacele necesare traiului. Munca productivă este singura creatoare de valoare, iar însuși irea plusvalorii de către capitaliști constituie esența exploatarei, ceea ce face ca aceste c.s. să aibă interese obiective opuse și ireconciliabile. Dar poziția similară față de mijloacele de producție nu conferă în mod automat unui grup de indivizi statutul de c.s. Ei trebuie să conștientizeze faptul că au interese obiective comune, specifice c.s. în ansamblul ei, cu alte cuvinte să dobândească conștiință de clasă, și să se organizeze politic în vederea promovării acestor interese în cadrul luptei de clasă. În cazul proletariatului, transformarea sa din "c.s. în sine" într-o "c.s. pentru sine" este favorizată de socializarea producției, respectiv de concentrarea muncitorilor ca premiză a desfășurării marii producții de fabrică și de expansiunea orașelor industriale. În lucrările cu puternic caracter polemic și propagandistic, destinate mobilizării și clasificării ideologice a clasei muncitoare, Marx simplifică foarte mult analiza c.s.. *Manifestul Partidului Comunist* (1848) se referă exclusiv la burghezie și proletariat, la creșterea polarizării dintre aceste c.s. și la necesitatea revoluției proletare care ar permite trecerea la comunism. În schimb, în alte lucrări cu lin caracter analitic mai pronunțat Marx nu trece cu vederea nici diviziunile existente în interiorul celor două clase fundamentale, nici prezența altor e.s. în societățile capitaliste ale vremii. În ultimul capitol (neterminat) al *Capitalului* (volumul III, 1894) Marx afirmă: "Cei ce nu au o altă pro-

prietate decât forța de muncă, împreună cu proprietarii capitalului și cu proprietarii funciari, ale căror surse respective de venituri sînt salariile, profitul și renta funciară, a adăru muncitorii salarii, capitaliștii și proprietarii funciari formează cele trei mari clase ale societății moderne, bazată pe modul de producție capitalist". Această conceptualizare este similară definițiilor lui A. Smith și ale economiei clasice engleze. În alte analize Marx se referă la c.s. precum ăranimea și lumpenproletariatul sau recunoaște dificultatea de a determina poziția de clasă a unor grupuri precum funcionarii din aparatul de stat, managerii din industrie, practicanții profesiei etc. • Cu diverse ocazii Marx a vorbit de existența c.s. în societățile precapitaliste. Modelul marxist generalizează structurarea pe baze de clasă în toate sistemele în care munca umană este apropiată de către alii, deci în care există exploatare. Dar tot Marx a precizat faptul că numai în capitalism surplusul muncii este drenat pe căi exclusiv economice. Prin urmare, diferențierea c.s. pe criterii economice nu funcționează în mod necesar în modurile de producție anterioare. Această problemă, rămasă oarecum neclarificată de Marx, a preocupat ulterior și pe alți teoreticieni marxisti. Au fost aduse argumente pentru teza că în precapitalism criteriile politice trebuie combinate cu cele economice în definirea c.s. (P. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, 1974). A adăru clasele economice, ci mai degrabă grupuri sociale precum stări, grupuri de status etc. sînt caracteristice acestor societăți (vezi analizele lui M. Weber în acest sens). • Resurrecția marxismului occidental în anii '60 și '70 a inclus și o reexaminare a teoriei c.s. Separarea proprietății nominale de controlul real al mijloacelor de producție (revoluția managerială), creșterea diferențierii interne deopotrivă în rândul proprietarilor și al muncitorilor, modificarea structurilor ocupationale

datorită expansiunii sectorului terțiar au făcut necesară reconsiderarea tezei polarizării c.s. Deși nu se puneau problema abandonării logicii economice a antagonismului dintre muncă și capital, era din ce în ce mai dificil de precizat cine sînt capitaliștii și cine formează clasa muncitoare. La fel, prezența și structurarea claselor mijlocii trebuia explicată din perspectiva concepției marxiste. Aceste provocări teoretice au suscitât trei tipuri de răspunsuri din partea teoriilor neomarxiste. a. Teoria minimalistă asupra proletariatului a lui Poulantzas, care are la bază ideea determinării structurale a c.s. Altfel spus, c.s. de în poziții obiective în structurile de dominație/subordonare economică, politică și ideologică. În consecință, clasa muncitoare — care se află pe poziții de subordonare în toate aceste structuri — este compusă numai din muncitorii care exercită o muncă direct productivă, adică generatoare de plusvaloare. Redusă la acest nucleu, clasa muncitoare este delimitată de categoria mai largă a "noii mici burghezii", din care fac parte muncitorii neproductivi și cei cu funcții de supraveghere (care contribuie la dominația clasei muncitoare, deși ei înșiși sînt subordonați burgheziei), precum și toți salariații din sectoarele tehnice și funcționale (care posedă "secretul cunoașterii" procesului de producție și contribuie, prin aceasta, la extracția plusvalorii și la dominația ideologică a muncitorilor; deși aceste categorii sînt, la rîndul lor, fragmentate și dominate). Din clasa capitaliștilor fac parte toți cei care exercită funcțiile capitalului (alocarea mijloacelor de producție și a rezultatelor producției, conducerea procesului de muncă), indiferent dacă sînt sau nu proprietari, deci inclusiv managerii și virfurile aparatelor statului care "gestionează funcțiile acestuia în serviciul capitalului" (Nicolas Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, 1974). b. Teoria marxistă asupra clasei muncitoare pivează în

jurul distincției între grupurile sociale specifice capitalismului și cele care vor supraviețui în socialism. În acest sens, marii proprietari de pămînt, rentierii, speculanții cu titluri de valoare și de proprietate etc. sînt categorii eminentemente capitaliste și vor dispărea în societatea socialistă. O serie de alte grupuri însă, inclusiv noile clase mijlocii, au interese politice pe termen lung diferite de clasa capitaliștilor, întrucît noua societate socialistă nu le va afecta substanțial pozițiile funcționale. În această perspectivă, P. Baran a redefinit munca productivă ca fiind aceea care "se concretizează în bunuri și servicii a căror cerere este determinată de relațiile specifice sistemului capitalist, și care va dispărea într-o societate construită pe baze ratiionale" (P. Baran, *The Political Economy of Growth*, 1957). Ca urmare, în societățile capitaliste avansate din punct de vedere tehnologic categoriile de tehnicieni — considerate de unii ca aparținînd miciei burghezii — fac parte integrantă din clasa muncitoare, care apare astfel considerabil lărgită, c. O serie de teorii pe care le putem numi intermediare s-au concentrat asupra diferențierii interne pe care le etalează noua mică burghezie. De pildă, este subliniată diviziunea dintre munca administrativă și cea a "gulerelor albe" (necesare coordonării sociale a muncii) și rolul clasei manageriale (care servește funcțiile capitalului). Unii autori au sesizat contradicția de principiu care grevează poziția miciei burghezii: pe de o parte ea "se bucură, în ansamblu, de o mică parte a prerogativelor și recompenselor de care dispune capitalul", iar pe de altă parte "nu este în întregime scutită de unele trăsături ale condiției proletare" (H. Braverman, *Labour and Monopoly Capital*, 1974). În societățile capitaliste opoziția dintre c.s. și de conflictul între funcțiile globale ale capitalului (controlul tehnic al procesului de producție și, implicit, al procesului de exploatare) și funcțiile muncitorului colectiv (producerea de plusvaloare).

Noile clase mijlocii de în poziție intermediară i exercită ambele categorii de funcții în grade diferite, de și unele dintre ele aproximează destul de bine poziția muncitorului colectiv i prefigurează o proletariană a "gușterilor albe" (G. Carchedi, *On the Identification of Social Class*, 1977). • În concepția lui M. Weber structurarea c., este determinată nu atât de relațiile de producție, cum susținușe Marx într-un mod mult prea simplist, cât mai ales de piață, distribuție și consum. În plus, el nu consideră că c.s. este neapărat o formă de comunitate — adică un grup social al cărui membri dezvoltă sentimente de apartenență, solidaritate etc. — de și ea poate reprezenta o bază pentru acțiune socială. În afară de aceasta, terminologia weberiană este mai complexă și mai nuanțată. Pe lângă conceptul de c.s., sociologul german folosește și termenul intermediar de "clasă". Aceasta este constituită dintr-un grup de indivizi care se găsesc în aceeași "situație de clasă". În *Wirtschaft und Gesellschaft* (vol. II, 1922) situația de clasă este definită prin: a. faptul că un grup de persoane împărtășesc în comun o componentă specifică a anselor lor de viață; b. această componentă se referă exclusiv la interese economice privind posesia de bunuri și sursele de venit; și c. ea se realizează numai în condițiile existenței unei piețe a muncii și a mărfurilor. Cele două categorii mari care subsumează diferite tipuri particulare de situații de clasă sînt "proprietatea" și "lipsa de proprietate", în cadrul acestor categorii, situațiile de clasă se diferențiază în funcție de felul proprietății și al venitului pe care aceasta îl asigură — de pildă, situația clasei antrene prezența este diferită de cea a clasei rentierilor — precum și de natura serviciilor pe care persoanele respective le pot oferi pe piață, în ultimă instanță, situația de clasă este configurată de modalitățile de inserare în funcționarea pieței. În funcție de situațiile

specifice de clasă, Weber distinge: *clasele de posesie*, a căror situație de clasă este esențialmente determinată de averea pe care o deține (aici sînt incluși îndeosebi rentierii) și *clasele de producție*, care exploatează ansele oferite de piața de bunuri și servicii, în aceasta constînd nota distinctivă a situației lor comune de clasă (antreprenori, comercianți, bancheri, practicanți și profesorii liberele etc.). În concepția weberiană, c.s. propriu-zisă este configurată de ansamblul situațiilor de clasă între care mobilitatea intră și intergenerațională a indivizilor se realizează cu ușurință și în mod tipic. Weber menționează patru categorii de c.s.: clasa muncitoare, mica burghezie, intelectualii și specialiștii lipsiți de proprietate și "clasele privilegiate prin proprietate și educație". • Ceea ce Weber înțelege prin acțiune sau luptă de clasă poate apărea, cel mai adesea, în următoarele condiții: a. contra unui adversar economic cu interese imediate opuse (de exemplu, muncitori contra antreprenori și nu atât muncitori contra acționari); b. numai cînd un număr foarte mare de indivizi se găsesc în aceeași situație de clasă; c. dacă există, din punct de vedere tehnic, posibilități de reuniune și organizare (de pildă prin mari concentrări de indivizi la locul lor de muncă); d. numai în condițiile în care conducătorii sînt în măsură să propună obiective pe înțelesul tuturor, dar care sînt formulate și impuse de către persoane din afara clasei respective (de regulă, de către intelectuali). • Spre deosebire de Marx, diferențele în ordinea puterii și nu exploatarea constituie punctul de plecare în teoria weberiană a c.s. De și analiza capitalismului burghez este apropiată accentelor puse de Marx pe producția de mărfuri și pe acumularea capitalului, absența dimensiunilor exploatare din teoria lui Weber îi conferă acesteia un caracter critic mult estompat. În plus, analiza weberiană pune în evidență diferențele interne ale c.s. în termeni de proprietate,

educație, competențe etc. care, prin mijlocirea mecanismelor pieței, oferă anse de viață diferite. Ca atare, muncitorii pot avea situații și interese de clasă diferite, ceea ce face improprie folosirea termenului global de clasă muncitoare. În mod similar, Weber se referă la existența unor clase mijlocii în care se regăsesc agricultorii, meșteșugarii, muncitori cu o calificare deosebită, funcționarii din sfera publică sau privată, practicanți și profesorii liberele etc. În concluzie, analiza weberiană a c.s. este mult mai nuanțată și a dovedit deosebit de atractivă pentru cei care nu împărtășesc teza polarizării c.s. • Cel de al doilea tip de demers abordarea c.s. constă în considerarea lor ca simple construcții statistice, eventual plasate în cadrul unei scale. Asemenea categorii au o slabă fundamentare într-o teorie a c.s.. În schimb, ele sînt larg utilizate ca un instrument practic de măsură a stratificării economice a populației în societățile contemporane. Definiții relativ simple, bazate pe felul și nivelul venitului, caracterul manual sau nonmanual al ocupației, nivelul de instrucție, prestigiul ocupației sau evaluarea subiectivă a poziției sociale pot discrimina destul de bine categoriile sociale pentru diverse necesități analitice imediate. Decupînd c.s. în funcție de prezența, absența sau intensitatea unor variabile considerate semnificative din punct de vedere sociologic, lista acestora devine extrem de elastică, puțin să includă posesia unor bunuri de folosință îndelungată, modul de alimentație, durata vieții, incidența unor boli cronice, preferințele politice, tipul de zărire, ansa de a fi condamnat în cazul comiterii unor delictelor a.m.d. Carența fundamentală a acestor scheme este că ele nu pot fi generalizate dincolo de aspectele distribuției economice pe care le captează cu o mai mică sau mai mare acuratețe. Cele mai uzitate clasificări de acest gen recurg la combinarea și ponderarea, într-o scală globală a c.s., a unor variabile precum

ocupația, venitul, instrucția, tipul de locuire și aspecte ale stilului de viață. În timp ce abordarea marxistă produce modele dihotomice ale structurilor de clasă (exploatare și exploatare, dominanță și dominație etc.), asemenea metodologii statistice construiesc scheme multidimensionale graduale, care asumă implicit posibilitatea mobilității sociale între c.s. astfel ierarhizate. V. *capitalism, castă, categorii socio-ocupationale, mobilitate socială, stratificare socială, structură socială*. CA.

CLASIFICARE operație de distribuire a elementelor unei mulțimi în grupe relativ omogene — numite clase — în raport cu anumite criterii. C. este totdeauna empirică, respectiv este o operație concretă asupra unei mulțimi de obiecte reale. C. pot fi unicriteriale sau multicriteriale. Reguliile logice ale c. sînt următoarele: a. orice element al mulțimii aparține unei clase; b. suma elementelor claselor este egală cu suma elementelor mulțimii; c. clasele se exclud între ele (un element aparținînd unei clase nu poate aparține și unei alte clase după același criteriu). Criteriile de c. pot fi cantitative (continue sau discrete) și calitative (dihotomice sau multiple). În cazul criteriilor cantitative continuă problema esențială a c. este stabilitatea pragului (valorii) semnificative peste care un element se distribuie într-o clasă anumită. În orice c. cantitativă trebuie determinate caracteristicile clasei, respectiv *amplitudinea* (mărima intervalului de grupare), *limitele c/ase* (inferioară și superioară) și *centrul* (mijlocul) clasei. Pentru c. unicriteriale continue sau discrete se folosește în general formula lui Sturges ($\text{amplitudinea} / (1 + 3,22 \log N)$) care determină mărimea intervalului de grupare în funcție de particularitățile seriei respective. C. este o procedură foarte frecventă și proteică în sociologie, prima etapă importantă a grupării datelor și cons

truirii tipologiilor. În multe cazuri însă c. nu sînt încă tipologii, deoarece tipologiile sînt ierarhii de entităţi explicative (care pot fi ele însele clase, mulimi, relaţii, caracteristici etc.). În practică s-au formulat anumite sisteme de clasificare a căror validitate este verificată periodic (c. familiilor după venit, după stocul de învăţămint etc.). *V. clasificare multicriterială, tipologie. A.T.*

CLASIFICARE MULTICRITERIALĂ

1. Opera ie de repartie a elementelor unei mulimi în clase în func ie de un set de criterii.
2. rezultatul opera ie de c.m. Obiectivul general urmărit prin c.m. este obinerea unor clase cît mai omogene în interior i cît mai diferite între ele. în func ie de situa ia particulară de cercetare, c.m. poate fi orientată spre: verificarea unor ipoteze în legătură cu modul de grupare a datelor sau în sensul explorării acelor date; obinerea unor clase cît mai compacte cu grani e cît mai precise sau spre construirea unor grupuri cît mai naturale, indiferent de precizia sau imprecizia grani elor dintre ele. Aspectele esen iale în func ie de care sînt realizate i interpretate c.m. sînt: a. tipul de elemente la care se aplică; b. modul de selectare i c. agregare a caracteristicilor de clasificare pentru a realiza compararea elementelor; d. modul de măsurare a raporturilor dintre elementele de clasificare i e, modul de atribuire a elementelor la anumite clase. Să le considerăm pe fiecare. • a. Clasificarea poate fi realizată asupra unei mulimi de unităţi, persoane, grupuri, întreprinderi, localităţi etc. — sau asupra unei mulimi de caracteristici. în majoritatea cazurilor aceea i metodă poate fi folosită atît pentru clasificarea variabilelor, cît i pentru clasificarea unităţilor (obiectelor). Diferă în principal regulile i termenii de interpretare a rezultatelor c. *Analiza cluster* /analiza factorială, spre exemplu, pot fi folosite atît pentru grupare de obiecte cît i pentru grupare de va-

riabile, în primul caz, interpretarea se face în principal în termeni de similaritate, opozi ie, distanţă între unităţile grupate, iar în al doilea caz grupările de variabile sînt considerate în special sub aspectul interdependen elor sau subsumării lor la aceea i variabilă latentă. Practica dominantă în tiin ele sociale este de a considera c.m., ca fiind orientată în special spre identificarea unor grupuri naturale de unităţi — persoane, grupuri, localităţi, zone, întreprinderi, roluri sociale etc. • b. în vederea c.m., din setul total de caracteristici ale celor N elemente, pot fi selectate p caracteristici, avînd în vedere fie relevan a lor teoretică, fie constrîngerile legate de accesul la datele necesare, fie un criteriu empiric de determinare a capacităţii de discriminare pe care o caracteristică dată o are în raport cu elementele de clasificat sau cantitatea de informa ie pe care această caracteristică o concentrează. • c. C.m. poate fi realizată cu criterii: a. ponderate sau neponderate i b. prin reducerea criteriilor la un număr mai mic de dimensiuni sintetice sau prin meninerea lor în forma ini ială. Scorurile de ponderare măresc sau mic orează importan a unor variabile în procesul de clasificare folosind pentru aceasta fie evaluări subiective (judicii ale exper ilor), fie ponderări generate empiric prin analize factoriale, de regresie etc. O linie de gîndire dezvoltată începînd cu lucrările botanistului Adanson (1763) sus ine că ponderarea nu este necesară deoarece o caracteristică importantă se va impune de la sine în clasificare prin simplul fapt al covaria ie ridicate pe care o are cu alte caracteristici ale clasificării. Dacă se adoptă procedee de ponderare, este esen ial ca importan a statistică, dată spre exemplu de satura iile sau comunalităţile din analiza factorială sau de coeficien ii de regresie par ială, să nu fie confundată cu importan a de coninut, asociată cu condi ii practice de ac iune sau cu rela ii de ordin teoretic. în ge-

nerarea empirică a ponderilor prin analiza factorială este, de asemenea, important ca numărul de variabile incluse în analiză să fie relativ egal pentru toate subdomeniile de care acestea apar in. Altfel, pot apărea coeficien ii de ponderare cu valori ridicate numai datorită unor efecte de calcul. Reducerea numărului de criterii pentru c.m. poate fi realizată prin procedee nestandardizate (logic sau intuitiv) sau standardizate. O reducere de primul tip se operează în construirea tipurilor ideale weberiene. Construc ia implică nu numai o reducere logico intuitivă ci i o ponderare a respectivelor criterii în sensul accentuării puternice a unor caracteristici. în acest fel se ob in nu atît clase de obiecte, ci mai ales un instrument pentru a realiza clase de unităţi sau comportamente sociale. Tipologizarea în genere poate fi considerată ca o specie de clasificare în care clasele se constituie prin procedee logico intuitive de reducere a dimensiunilor iar definirea claselor precede, în general, atribuirea elementelor în cadrul lor. Legătura dintre cele două componente ale clasificării este atît de slabă în cazul tipologizării încît sînt frecvente cazurile în care produsul unei opera ii de clasificare nu este altceva decît o schemă de clasificare sau defini ia unei tipologii neînso ită de repartie a elementelor în cadrul ei. Procedeele standardizate cel mai folosite pentru reducerea numărului de criterii constă în realizarea unor func ii liniare de tipul:

$$y = a + x_1b_1 + x_2b_2 + \dots + x_ib_i + \dots + x_nb_n$$

unde y — indicele sintetic în func ie de care se face alocarea fiecărei unităţi la o anumită clasă; x_i — criteriul / de clasificare; b_i — coeficientul de ponderare specific variabilei X_i , iar a — constantă. în clasificarea unităţilor teritoriale (ări, regiuni, localităţi etc.) în func ie de nivelul lor de dezvoltare, spre exemplu, se porne te de la un set de variabile prin care

poate fi caracterizat acest nivel: volum de popula ie, nivel al produc ie i industriale, locuin e la 1000 locuitori, mortalitatea infantilă, nivel mediu de instrucie a popula ie i, consum de bunuri alimentare i nealimentare etc. Fiecare din variabile se scalează direct propor ional cu nivelul de dezvoltare i se normalizează pentru a avea media egală cu (0) i abaterea standard 1. Coeficien ii de ponderare se determină fie în baza unor evaluări controlate intersubiective prin proceduri standardizate precum analiza factorială. în acest exemplu, (a) se consideră egal cu 0. Valorile lui y calculate în acest fel indică nivelul de dezvoltare al unităţilor teritoriale. Clasele se ob in prin segmentarea seriei de valori ale indicelui y folosind formula Sturges ($i = (y_{\max} - y_{\min}) / \sqrt{W} + 3,220 \log N$), unde N — numărul de unităţi de clasificat iar i — intervalul de varia ie al valorilor unei grupe). Ipoteza implicată de astfel de clasificări este că dezvoltarea este unidimensională, fiind deci admise efectele de compensare între variabile. Cu o func ie similară se lucrează i în *analiza discriminantă* (vezi mai jos). Coeficien ii de ponderare sînt astfel calcula i în acest caz, încît diferen ele dintre clase să fie maxime în raport cu cele din interiorul claselor. în analizele tip cluster criteriile de clasificare operează ca atare, fără a fi convertite în prealabil cu ajutorul unei func ii liniare. Compararea unităţilor în vederea includerii la un anumit grup se face în termeni de profite i nu de scoruri unice. Un astfel de profil este dat de seria valorilor corespunzătoare unei unităţi pentru toate variabilele utilizate în clasificare. Ca exemplu se poate considera o mulime de patru unităţi (U_i) caracterizate prin trei variabile (V_i):

V_1	V_2	V_3
5	2	1
7	3	5
9	4	9
8	6	8

CLASIFICARE MULTICRITERIALA

Profilul unității 1 este dat de o serie de valori 5, 2, 1 iar pentru unitatea 2 de 7, 3, 5 a.m.d. Dacă variabilele sînt exprimate în unități diferite, atunci ele sînt normalizate în prealabil pentru a deveni comparabile. Decizia de includere a unei unități într-o anumită grupă se ia prin compararea acestor profile. Sînt evitate prin acest procedeu efectele de compensare care se produc inevitabil în situațiile în care criteriile de clasificare sînt agregate folosind funcții liniare sau neliniare.

• d. Dacă reduc la criteriul de clasificare se face la o singură dimensiune, prin utilizarea unei funcții liniare, atunci măsurarea distanței dintre unitățile de calculat se face pe o scală unidimensională. În absența unei astfel de reducere, unitățile sînt comparate prin profilele lor. Gradul de similitudine dintre două profile poate fi exprimat sintetic prin diferiți coeficienți ai distanțelor sau prin coeficienți de corelație. Distanța euclidiană, spre exemplu, se calculează după

unde X_j — valoarea elementului x pe caracteristica i , y_i — valoarea elementului y pe caracteristica i , p — numărul de caracteristici de clasificare, iar d — distanța euclidiană. Astfel, distanța dintre unitățile U_1 și U_2 din exemplul de mai sus se calculează:

$$c(U_1, U_2) = \sqrt{(5-7)^2 + (2-3)^2} = 1,57 = 4,58$$

Aplicînd aceeași formulă se calculează matricea distanțelor dintre toate perechile de unități. Pentru același exemplu, matricea respectivă este:

	U_1	U_2	U_3	U_4
U_1	X	4,58	9,16	8,60
U_2		X	4,58	4,34
U_3			X	2,45

Cu cît coeficientul respectiv este mai mare cu atît este mai mare distanța dintre profilele unităților comparate. Invers, similitudinea maximă între două unități este dată de valoarea minimă a coeficientului. În exemplul menționat, unitățile 3 și 4 sînt cele mai asemănătoare iar unitățile 1 și 3 sînt cele mai distanțate, mai diferite. Dacă se folosește coeficientul de corelație simplă pentru măsurarea similitudinii dintre o pereche de obiecte atunci valoarea pozitivă a respectivului coeficient este semnificativă pentru gradul de similitudine iar valoarea ei negativă pentru opoziția dintre ele. Alte tipuri de măsurare a distanțelor sau similarității sînt pătratul distanței euclidiene, distanța Manhattan, distanța Cebîșev, distanța Mahalanobis etc.

• e. Formarea claselor este operația propriu-zisă de clasificare. Ea este cea care definește specificul metodei. Dintre multiplele dimensiuni de diferențiere a metodelor de c.m. cele mai semnificative sînt: clasificări monotetice versus clasificări politetice și constituirea divizivă sau aglomerativă a grupărilor. În c.m. monotetice repartiția elementelor pe clase se face astfel încît membrii aceleiași clase să aibă exact același profil (dat de valorile lor în funcție de setul criteriilor de clasificare). Un tabel de contingență obișnuit este un exemplu de c.m. monotetică: toate elementele din aceeași celulă a tabelului au aceeași valoare pentru aceeași caracteristică de clasificare. În clasificările politetice, unitățile aceleiași clase tind să aibă valori apropiate. Profilele lor sînt convergente dar nu identice. În majoritatea cazurilor clasificările de tip monotetic se realizează pe baza unor clase predeterminate care preced atribuirea elementelor pe clase, în schimb, în clasificările politetice atribuirea elementelor se realizează simultan cu construirea claselor, în absența unor clase predeterminate. C.m. realizate prin analiza cluster, analiza factorială sau prin analiza discriminantă sînt de tip politetic. Clasificările

aglomerative se fac "de jos în sus": procesul de grupare începe de la compararea fiecărui element cu toate celelalte elemente. În acest fel se constituie nucleele viitoarelor clase. În funcție de o anumită regulă de atribuire, restul elementelor este repartizat secvențial la una dintre grupurile constituite. Operația poate continua cu gruparea grupărilor de elemente, în c.m. divizive (spre exemplu metoda AID automatic interactions detector method, Sonquist și Morgan, 1964) se pornește de sus în jos: mulțimea de elemente de clasificat se divide secvențial în clase tot mai mici prin introducerea succesivă a criteriilor de divizare. Atît clasificările divizive cît și cele aglomerative sînt ierarhice, în sensul că grupările respective se constituie secvențial, în trepte.

• Pentru a ilustra modul concret de structurare a unei metode de c.m., poate fi luat exemplul unei variante de analiză cluster cu legături medii (propus de Sokal și Michener în 1958), una dintre metodele care generează grupări cu grad ridicat de omogenitate. În plus, în funcție de algoritmul specific acestei metode pot fi în elese mai multe celelalte tipuri de analiză cluster. Se dă o mulțime de N elemente caracterizate prin $x_1, x_2, \dots, x_p$ variabile. Pentru identificarea grupelor de maximă omogenitate în cadrul acestei mulțimi cu ajutorul analizei cluster cu legături medii se aplică următorul algoritm: 1. se normalizează fiecare din variabile cu formula $z_i = (x_i - \bar{x})/s$, unde x_i — valoarea variabilei x pentru unitatea i , $\bar{x}$ — media variabilei respective iar s — abaterea standard pentru aceeași variabilă; 2. se construiește matricea coeficienților de corelație Bravais Pearson (matrice de similitudini) dintre toate perechile de unități. Corelațiile se calculează între profilele unităților. Rezultă o matrice $N \times N$ coeficienți de corelație; 3. se identifică în matricea de similitudini toate perechile reciproce. Dacă unitatea i corelează cel mai puternic cu unitatea j iar unitatea j corelează cel mai în

CLASIFICARE MULTICRITERIALA

tenscu unitatea i , atunci i și j constituie o pereche reciprocă. În schimb, dacă i corelează maxim cu j , iar j corelează maxim cu unitatea k , atunci i și j nu mai constituie o pereche reciprocă. Perechile reciproce constituie nucleele grupărilor în mulțimea de unități N . Notăm fiecare nucleu cu C_i , luînd valori de la 1 la s (= numărul total de perechi reciproce), în acest stadiu fiecare nucleu C_i are cîte două elemente; 4. Elementele neincluse în grupări se atribuie acelei grupări cu care are o legătură medie mai intensă. 4.1. Pentru fiecare element neinclus în grupări se calculează s medii corespunzătoare nivelului mediu la care corelează cu membrii grupei

$C_i, C_2, \dots, C_s$. 4.2. Unitatea sau elementul pentru care se înregistrează legătura medie de maximă intensitate se atribuie grupării cu care are această legătură. Înainte de a face atribuirea se compară intensitatea legăturii respective cu nivelul minim al pragului de acceptare într-o grupare. Dacă valoarea corelației medii cu elementele grupării este egală sau mai mare decît cea a pragului ales, atunci se face atribuirea elementului la grupă. Pragul respectiv se alege, de obicei, mai mare decît zero, de un nivel egal cu cel al valorii critice a coeficientului de corelație pentru eantionul de volum N . Procedul de atribuire se reia de la punctul 4.1. cu elementele rămase în afara grupărilor. Ciclul atribuirii se încheie cînd toate elementele au fost alocate unei grupări sau cînd se constată că toate elementele neincluse au legături medii cu grupările existente sub nivelul pragului de semnificație. 5. Se determină gradul de consistență al fiecărui grup prin calcularea corelației medii dintre toate perechile de elemente care alcătuiesc respectiva grupare. 6. Se calculează corelația dintre toate perechile de grupări, pe de o parte, și dintre grupări și fiecare din unitățile izolate pe de altă parte. 7. Se face transpunerea grafică a relațiilor de similitudine care structurează mulțimea ele

CLASIFICARE MULTICRITERIALĂ

mentelor N, fie cu ajutorul unei dendograme sau a unui alt graf cu funcție echivalentă. Ca exemplu de rezultat al aplicării acestei metode de analiză cluster prezentăm clasificarea orașelor mari din România din punct de vedere al situației fondului lor locativ. (21 orașe cu peste 100 000 locuitori. Nu a fost inclus Bucureștiul. Date la nivelul anului 1985). Am folosit 11 indicatori referitori la: locuințele noi (apartamente realizate în 1985 la 1000 locuitori), volumul fondului locativ (total locuințe la 1000 locuitori), mărimea medie a locuințelor din localitate (camere/locuințe, suprafața locuibilă/cameră, camere/locuință și suprafața locuibilă/cameră la locuințele proprietate de stat, camere/locuință și suprafața locuibilă/cameră la locuințele proprietate personală), densitatea de locuire (persoane/cameră, suprafața locuibilă/persoană) și structura fondului locativ pe forme de proprietate (pondere locuințe proprietate de stat). Prin aplicarea algoritmului menționat au rezultat cinci grupe de orașe (în varianta în care am ales ca prag minim de acceptare în grupă valoarea 0,30): I Arad, Cluj, Timiș; II Botoșani, Galați, Bacău, Iași, Baia Mare, Brăila; III Constanța, Ploiești, Craiova, Pitești, Piatra Neamă, Buzău; IV Brașov, Sibiu, Reșița; V Oradea, Tg. Mureș, Satu Mare. Matricea corelațiilor medii între grupări și în cadrul aceleiași grupări are valorile din tabel:

	I	II	III	IV	V	I	P/C	C/L	S/C
I	0,91	<u>0,50</u>	0,34	0,12	0,64	V	0		
II	0,50	0,74	<u>0,33</u>	0,57	0,59	IV	+		
III	0,34	0,33	0,73	0,64	0,74	III			
IV	0,12	0,57	0,64	0,82	<u>0,54</u>	II	0		
V	0,64	0,59	0,74	0,54	0,91				

Pe diagonala principală a matricei sînt coeficienții care indică gradul mediu de similitudini în cadrul grupării. Grupările I și V au coeficienți maximi. Acestea sînt, deci, cele mai omogene sub aspectul profilurilor locative ale orașelor care le compun. Grupele obținute

sînt interpretabile sub aspect sociologic. În majoritatea cazurilor, orașele din aceeași grupă apar în aceleași regiuni istorice sau geografice, sînt situate la distanță redusă sau au compoziție etnică asemănătoare. Grupa II, spre exemplu, este formată majoritar din orașe ale Moldovei. Orașele Arad, Cluj și Timiș sînt relativ apropiate și situate în aceeași zonă culturală. Oradea, Tg. Mureș și Satu Mare au o compoziție etnică asemănătoare etc. Diferențele cele mai marcate sub aspectul structurilor de locuire par să existe între grupele III V și III IV, respectiv între orașe din afara arcului carpatic și din interiorul acestuia. Fiecărei grupări îi corespunde un profil specific. Definirea cea mai intuitivă a acestuia se face în funcție de variabilele care concentrează cea mai multă informație în cadrul setului de criterii de clasificare (Acestea se pot determina spre exemplu prin analiza factorială). În exemplul ales, acest rol revine variabilelor persoane/cameră (P/C), camere/locuință (C/L) și suprafața locuibilă/cameră (S/C). Dacă se notează cu + valorile peste media pe total orașe, cu - valorile sub medie iar cu 0 pe cele apropiate de medie, atunci profilul de locuire al celor cinci grupări de orașe este dat de matricea:

Orașele intraarpatine (grupele I, V, IV) sînt caracterizate prin locuințe cu camere mari dar reduse ca număr. În mediul muntenesc (grupa III) predomină locuințele cu număr mare de camere dar de suprafață redusă. Orașele mari din Moldova par a avea un profil

apropiat de cel de medie pe total orașe mari. În cadrul modelului intracarpatic este probabilă existența a două submodele structurate mai clar, unul cu densitate redusă (grupa I) iar celălalt cu densitate mare (grupa IV). De remarcat că nu numai locuitorii au proprietate particulară și (într-o măsură mică) și cele de stat se conformează acestor patternuri de locuire. În analiza cluster cu o singură legătură (introdusă independent de Sneath în 1957 și de McQuitty în 1957) acceptarea unui nou membru în grupă se face pe baza principiului "celui mai apropiat vecin". Ca și în analiza cluster cu legături medii, se determină mai întâi perechile reciproce (cu raporturile dintre ele măsurate fie în termeni de distanță, fie de coeficienți de corelație) ca nucleu de grupare. Fiecare element rămas în afara acestor nuclee de grupare se atribuie la gruparea în care este situat elementul cu care este cel mai asemănător. Analiza cluster cu legături complete (Svendsen, 1948) măsoară distanța dintre o grupare și un element din afara ei în baza principiului "celui mai depărtat vecin". Dacă gruparea de referință este compusă din unitățile 1, 2, 3 iar elementul 4 din afara grupării corelează cu fiecare din membrii grupei $r_{14} = 0,13$, $r_{24} = 0,70$, $r_{34} = 0,50$ atunci similaritatea unității 4 cu grupa respectivă este de nivelul 0,13. În măsura în care elementul 4 corelează și mai slab cu alte posibile grupe, atunci atribuirea sa se face la grupa cu ale cărei elemente are o legătură de cel puțin 0,13. Grupările cele mai compacte sînt obținute prin analiza cluster cu legături complete. Cele mai eterogene grupări sînt generate cu analiza cluster cu o singură legătură. Dacă se poate susține ipoteza că unitățile se grupează, natural, relativ compact este de preferat folosirea analizelor cluster cu legături medii sau complete. Dacă grupele sînt de tip alungit, cerc etc, atunci este de preferat folosirea metodei cu o singură legătură. • Experimentarea cu mai multe

CLASIFICARE MULTICRITERIALĂ

metode și cu schimbări în baza de date este de asemenea utilă pentru a lua o decizie corectă de o.m. în afara analizelor cluster bazate pe diferite tipuri de legături (unică, medie, complete) sînt folosite și metodele centroide și cele ale variantei minime. Analiza de covarianță este unul din procedeele de maximă eficiență pentru testarea gradului de omogenitate în fiecare grupare. Analiza factorială este o altă metodă folosită pentru c.m.: unitățile sînt considerate ca variabile și se calculează coeficienții de corelație sau covarianțele dintre profilele lor. Pe matricea de similitudine rezultată se aplică algoritmul analizei factoriale. Corespunzător, în factori nu vor mai fi grupate variabilele ci unitățile. (Analiza factorială clasică, realizată în baza corelațiilor dintre variabile, este denumită analiză R). Problemele legate de specificul celor două tipuri de analize factoriale au fost dezbătute încă din anii '30 de către Stephanson și Burt. Uneori prin extensie, se desemnează prin analiza R orice analiză cu variabile iar prin analiza Q cea care operează cu profile de unități. Analiza factorială Q nu are nimic în comun cu metoda topologică a analizei Q (propusă de Ronald Atkin). O grupare formată din totalitatea unităților care au un coeficient de saturație mare și de același semn în cadrul aceluiași factor. Ținând seama de diferența sensului algebric al saturației, la nivelul aceluiași factor comun pot fi identificate două grupări. Într-o analiză factorială de tip R, factorii comuni sînt interpretați ca variabile latente care "explică" variația indicatorilor pe baza cărora s-a calculat matricea de corelație. În analiza factorială Q factorii pot fi interpretați ca profiluri latente, tipice. Corespunzător, unitățile care se grupează în același factor pot fi considerate ca avînd profiluri manifeste congruente cu profilul tipic al grupei, semnificat de factor. Folosirea analizei factoriale Q ca metodă de grupare pune o serie de probleme legate de

interpretarea comunalității, apartenența a aceleiași unități la mai multe grupuri. Dacă în matricea de similitudini de la care se pleacă există un număr mare de coeficienți de corelație de mărime nesemnificativă, atunci este probabil ca grupurile generate prin analiza factorială Q să fie mai artificiale decât cele produse prin analiza clustelor. • *Analiza discriminantă* (introdusă de Ronald Fisher, 1938) realizează atribuirea de noi membri la clase predominante în baza unei funcții liniare care estimează capacitatea caracteristicilor de clasificare de a diferenția între grupuri. Funcția discriminantă este de tipul celei de regresie liniară multiplă: $d = a + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_kx_k + \dots + b_px_p$, unde X_i — predictorii clasei de apartenență a unităților care urmează să fie clasificate, b_i — coeficienții funcției discriminante determină pe baza informațiilor asupra unităților a căror apartenență la o anumită clasă este deja cunoscută, d — valoarea estimată a variabilei în funcție de care sunt diferențiate grupurile. Coeficienții b_i sunt astfel determinați încât varianta intergrupală a caracteristicilor de grupare să fie maximă față de cea intragrupală. În general, caracteristica folosită pentru determinarea grupurilor inițiale se alege astfel încât să aibă un număr redus de valori. Fiecărei valori a caracteristicii respective îi corespunde câte un grup al cărui caracteristici sunt cunoscute și sunt utilizate ca predictorii în funcția discriminantă. Stabilitatea rezidențială (migranți sau nonmigranți) poate fi un exemplu de caracteristică de grupare. Ca predictorii ar putea fi alese variabilele nivel de instruire, nivel al veniturilor, vîrstă, sexul, starea civilă, mărimea familiei de apartenență. *V. analiză factorială, clasificare, metodologia cercetării sociologice, statistică descriptivă, statistică și sociologie, variantă. D.S.*

CLIENTELISM POLITIC «Relația clientelară este o relație de dependență

personală, fără nici o legătură cu rudenția, care leagă două persoane cu resurse inegale — patronul și clientul — în scopul unui schimb reciproc de avantaje" (Jean François Medard, *Le rapport de clientèle*, Revue Française de Science Politique, p. 26, 1976). Această definiție, acceptată în sociologia politică, evidențiază trei trăsături fundamentale ale acesteia: dependența, reciprocitatea și personalizarea. Mai toate aceste trăsături cunosc acest fenomen. Acesta este însă mai întins acolo unde dependențele culturale sunt mai accentuate și unde caracterul impersonal al birocratiei nu s-a impus definitiv. El este caracteristic mai ales țărilor sau zonelor în care sistemul dearendare a pămîntului este foarte întins. Aici, patronul îi va împrumuta țăranului echipament agricol, îi va avansa chiar și banii necesari, îi va asigura protecție în fața severității poliției sau percepșorilor, modelîndu-se întotdeauna sprijinul în a alege felul în care relația patron-client se rămîne neschimbată. Dependența economică a țăranului dă naștere unor raporturi stabile care i conferă patronului rolul unui adevărat mediator. Cazul clasic este considerat Italia, unde "patronul cel mai valoros nu este nici cel mai bogat, nici cel mai generos, ci cel care dispune de cele mai multe și mai întinse relații", cum scrie S.E. Silverman ("Patronage and Community—Nation Relationships in Central Italy", *Friends, Followers and Factions*, Berkeley, 1977, p. 299). Fenomene de acest tip sunt percepute însă și în Grecia sau Turcia, în America Latină sau Japonia, în același timp, evoluțiile din estul Europei indică posibilitatea ca c.p. să devină o componentă a jocului politic, alimentîndu-se din particularitățile tranziției spre o economie liberă și spre structuri politice pluraliste. Termenul mai este folosit însă și pentru a desemna legături de dependență și reciprocitate care se stabilesc între diferite partide politice și societăți comerciale sau părți ale electoratului (legat, din

motive etnice sau sentimentale, de politica unui anumit partid). C. poate avea un efect structurant acolo unde sfera socială nu se distinge prea clar de cea politică, dar are și un semnificativ potențial coruptiv prin relațiile de complicitate pe care le favorizează. Fenomenul este însă tranzitoriu și poate fi limitat prin modernizare socială, care chiar dacă nu duce la dispariția legăturilor clientelare, determină totuși transformarea lor. Opiniunile partizane încep să primeze în fața loialității ilor locale. *V. politică, relație socială. N.L.*

CLIMAT PSIHOSOCIAL concept utilizat de psihosociologie pentru a desemna starea de spirit a unui grup social. Spre exemplu, în întreprinderea industrială, c.p.s. al unui grup de muncă se constituie ca o rezultată a interacțiunilor cu caracter preferențial, a atitudinii membrilor față de munca depusă și profesiei, a profilului motivational, a coeziunii, a performanțelor obținute, acțiunilor exercitate de mediul înconjurător (atelier, secție etc), a gradului de satisfacere a aspirațiilor etc. El se caracterizează prin globalitate relativă, independență și stabilitate. **C.p.s.** depinde și de modul de organizare și conducere a întreprinderii, de stilul de conducere al efului direct etc. C.p.s. constituie un factor important al realizării performanței și prin urmare ocupă un loc central în cadrul cercetărilor de psihologie și sociologie. *V. atitudine, grup, sociometrie. I.F.*

COABITARE CONSENSUALĂ uniune heterosexuală fără căsătorie legală. Diviziunea rolurilor în cadrul cuplurilor consensuale nu este atât de clar definită ca în cazul familiei bazată pe căsătorie, deși din punct de vedere funcțional diferențele dintre aceste două forme de relaționare nu sunt esențiale. Indivizii care practică c.c. nu sunt mai puțin tradiționali și nici mai neconformiți decât cei care se căsătoresc, în schimb

acordă o atenție mai mare experienței și satisfacției sexuale și observă într-o măsură mică măsură prescripțiile religioase. Contrar opiniei curente, cei care practică coabitarea sunt atașați de normele parteneriatului pereche și respectă căsătoria. În multe cazuri, c.c. este doar o fază premergătoare căsătoriei. În mod tradițional, acest stil de viață (concubinajul) era mai puțin tolerat social, fiind considerat un comportament deviant. În prezent, c.c. s-a extins în toate societățile europene sau de cultură europeană și a crescut permisivitatea socială, inclusiv recunoașterea legală în unele țări a acestei alternative de viață. Dacă în trecut ea era un substitut al căsătoriei, frecvent în mediile defavorizate din punct de vedere economic și social, în prezent ea tinde să devină pentru anumite categorii sociale o alternativă preferabilă și practică de un număr tot mai mare de persoane cu un status economic și social mediu sau superior (în majoritatea societăților, a crescut rapid ponderea studenților și tinerilor intelectuali care practică c.c.). Că tendința generală, în anii 1980, s-a constatat creșterea duratei medii a c.c. înainte de căsătorie și creșterea ponderii cuplurilor consensuale de lungă durată sau definitive. *V. căsătorie, familie. I. Mih.*

COD 1. Ansamblu unitar, sistematizat al semnelor, semnalelor și simbolurilor cu ajutorul cărora se transmit informații de la emițător la receptor. Transpunerea informației în limbajul unui anumit cod se numește *codificare*, iar descifrarea mesajului unui cod *decodificare*. 2. Ansamblu de precepte socialmente aprobate și garantate printr-un sistem de sancțiuni (c. morală), incluzînd valorile și mai ales normele de comportament recunoscute de membrii unui grup și sprijinite de sancțiuni aplicate prin controlul social. 3. Un cod juridic este un ansamblu de reguli formulate în raport cu un aspect special de legislație (c

civil, c. penal, c. comercial etc.) 4, C. profesional reune te toate normele considerate ca necesare pentru a asigura controlul conduitei membrilor unei profesii determinate (c. deontologic al medicilor, al juri tilor, al sociologilor etc.). *V. comunicare, morală, valori. M.Vn.*

COERCI IE (lat. *coercitlo*, "spa iu re strîns"; "înfîrîinare"), constrîngere, prescriere a modelelor de comportament i ac iune prin interven ie directă sau normativă. Caracterul c. al faptelor sociale a fost una dintre primele observatii sistematice ale sociologiei. Pentru E. Durkheim defini ia faptului social este legată indisolubil de caracterul său c: "Este fapt social orice fel de a face, fixat sau nu, capabil să exercite asupra individului o constrîngere exterioară". • C. poate fi de natură: a. morală (apreciere, încurajare, blamare); b. economică (de ex.: caracterul c. al sârăciei sau al lipsei de calificare pentru mobilitatea socială); c. socială (de ex.: caracterul c. al rela iilor de familie sau al normelor de grup), în sociologie există două tipuri de concep ii despre c. socială. Unii autori consideră c. o construc ie artificială izvorîtă fie din dorin a de domina ie, fie din ignoran ă, fie din acumularea unei tradi ii negative (tabuuri, restric ii sau norme tradi ionale). Al i autori (H. Spencer, E. Durkheim, M. Weber) consideră c. o condi ie *sine qua non* a existen ei rela iilor sociale dintre individ i grupuri. *V. control social, devian ă, normă, socializare. A.T.*

COEVOLU IE proces în care evolu ie unul sistem determinat se realizează împreună cu evolu ia altui sistem determinat, influen dîndu se reciproc, fără ca evolu ia unuia să fie necesarmente cauza evolu iei celuilalt. în sociobiologie c. este interpretată ca un model de interac iune non cauzală între evolu ia biologică i cea culturală. După fiziicianul C. J. Lumsden i zoologul E. C. Wilson,

fiin ele umane nu au fost create prin evolu ia biologică darwiniană, ci, timp de mai multe milioane de ani, strămo ii no tri au fost modela i atît de evolu ia biologică, cit i de cea culturală. Acestea au ac ionat de la început împreună. Pe de altă parte, traiectoria evolu iei biologice s a schimbat i se schimbă i astăzi ca răspuns la oportunită ile culturale. Dacă în în elegerea unor fenomene sociale din lumea animală (domina ie, altruism, îngrijire parentală, familism, homosexualitate) este posibilă stabilirea unei legături directe între aceste fenomene i evolu ia genetică, cînd este vorba de fenomenele socioumane trebuie să luăm în considerare gîndirea, con tiin a, emo ia, capacitatea de a hotărî. i totu i nici acestea nu pot fi explicate, la rîndul lor, doar ca produse ale evolu iei culturale. Ele sînt, mai degrabă, rezultate ale c. bioculturale, ale interac iunii dintre factorii eredită ii biologice i cei ai eredită ii culturale (*Genes, Mind, and Culture: The Coevolutionary Process*, 1981). *V. altruism, cultură, evolu ie, sociobiologie. I.U.*

COEZIUNE situa ie a unui grup formînd un tot, păr ile fiind s rîns legate între ele. Un grup c. este caracterizat printr un grad ridicat de consens, de adeziune la obiectivele comune i prin rela ii de cooperare. C. se manifestă printr un nivel ridicat de integrare a indivizilor în grup. Un grup cu c. ridicată exercită puternice presiuni de eliminare a conflictelor i tensiunilor. Cu cît un grup este mai coeziv i mai atractiv pentru membrii săi, cu atît va fi mai puternică presiunea de eliminare a comportamentelor deviante. C. asigură un grad ridicat de conformism; membrii grupului vor tinde să i modifice opiniile i comportamentele în acord cu normele grupului. C. generează persoanelor din grup un grad ridicat de satisfac ie, confort psihologic, un sentiment de securitate. Situa iile de anxietate determină o cre tere a c. Dacă nor

mele (informale) ale grupului sus în obiectivele organiza iei, c. este un factor pozitiv important al performan ei i unul negativ, dacă grupul este orientat contraproductiv sau este indiferent fa ă de aceste obiective. în sociometrie, c. este definită (i măsurată) prin densitatea rela iilor preferen iale reciproce existente între membrii unui grup. *V. conformism, dinamica grupului, grup social, rela ii interpersonale. I.F.*

COHORTA grupare care include, pentru scopuri de cercetare, persoane de aceea i vîrstă sau cu o vechime relativ egală de participare la activitatea unui sistem. Pentru delimitarea unei c. se folosesc trei criterii alternative: data na terii, anul intrării într un sistem (învă ămînt, produc ie, comunitate urbană etc.) sau vechimea activită ii desfă urate în aceea i organiza ie. Obiectivul urmărit este acela de a ob ine o stratificare socio demografică a persoanelor pe grupări relativ omogene din punct de vedere temporal (vîrstă, vechime, data integrării într o organiza ie sau într un sistem) i de a compara grupările în vederea formulării de inferen e pivoare la stabilitate, schimbare, personalitate, secven ialitate etc. Analiza c. se diferen iază de investiga ia transversală, care consideră vîrstă drept criteriu de e an tionare, i de analiza longitudinală centrată pe o singură c. privită evolutiv. în analiză se delimitează mai multe c. i sînt comparate luînd ca referin ă anumite perioade de timp. Distinc ia temporală a c. este privită i ca o distinc ie socială, în sensul că schimbările macrosociale se asociază i cu diferen e în planul experien elor, op iunilor sau orientărilor individuale. într o societate care nu ar cunoa te schimbări sociale ar interveni, la nivel individual, numai efecte datorate înăntării în vîrstă. Unită ile de delimitare a vîrstei s ar asocia în mod linear i progresiv cu unită i corespunzătoare de schimbare indivi-

duală. Astăzi se constată în orice societate o accelerare a schimbării. Din această perspectivă, delimitarea i analiza c. facilitează elaborarea de inferen e despre ritm, direc ia i mecanismele schimbărilor individuale i sociale. Analiza b este tot mai extinsă în sociologie (ca i în economie, demografie, pedagogie sau psihologie) pentru a studia schimbarea socială, evolu ia organiza iilor, stratificarea soio demografică a popula iei, socializarea, succesiunea ciclurilor de via ă individuală etc. Dacă variabila dependentă vizează un aspect al schimbării sau reproduc ie sociale, atunci c. (considerată ca grupare relativ omogenă), vîrstă (vechimea) caracteristică fiecărei c. i perioada socială cu propriile sale mesaje, op iuni i experien e func ionează ca variabile independente. Pentru a delimita c, vîrstă i efectele periodice, se aplică diverse procedee. Unul eonstă în reprezentarea variabilei dependente pe un tabel care men ionează vîrstă subiec ilor i momentele sau perioadele succesive de timp. Succesiunea vîrstelor i a perioadelor este stabilită din perspectiva relevan ei pentru variabila dependentă. C. succesive apar pe diagonala tabelului. Un alt procedeu mai simplu constă în alegerea unor ani de referin ă (pe baza criteriilor men ionate), ani care se succed la anumite intervale (ex: 5, 10 ani etc.) delimitînd o succesiune de c. Instrumentele de investigare se aplică pe fiecare c, rezultînd date ce pun în eviden ă efectele c, perioadei i vîrstei. Dacă intervalele de vîrstă dintre c. sînt mai mari, se poate vorbi de o analiză a genera iilor. *V. anchetă sociologică, genera ie, schimbare socială, socializare, variabilă. L.V.*

COLECTIVISM 1. Tip de organizare socială în care satisfacerea necesită ilor individuale se realizează prin activită i colective. Fiecare membru al colectivită ii ac ionează în vederea satisfacerii necesită ilor

colective (care reprezintă, în ultimă instanță, însumarea necesităților individuale), colectivitatea avînd grijă să asigure satisfacerea necesităților individuale ale membrilor săi. Este specific societăților fondate pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție și opus tipului de organizare socială în care satisfacerea necesităților individuale este rezultatul, în primul rînd, al eforturilor individuale, colectivitatea oferind doar un cadru de reglementare în care un asemenea proces are loc. C. se referă totodată și la teoriile sau doctrinele care preconizează o astfel de organizare socială. 2. Principiu moral politic, specific unui mod de organizare de tip c, care cere subordonarea intereselor individuale celor colective. *V. ac iune colectivă, colectivitate. I.U.*

COLECTIVITATE 1. C. statistică sau nominală: o colecție de indivizi realizată după caracteristica lor comună (vîrstă, rezidență, instrucție, profesie etc.), fără ca această caracteristică să fie neapărat conținută ca bază a apartenenței indivizilor la respectiva c. C. statistice sau nominale se deosebesc de mulțimi de publicuri prin faptul că sînt structurate minimal ca entități sociale, prin diferențiere față de alte c. A. sînt, de exemplu, c. de consumatori și producători, rurale și urbane, tineri și vîrstnici, femei și bărbați etc. C. statistice sau nominale pot constitui o premisă a formării c, sociale propriu zise. 2. C. *societate*: ansamblu de persoane reunite pentru a trăi și/sau acționa în vederea realizării unui scop comun, indiferent dacă acest scop a fost stabilit în mod voluntar de persoanele respective sau le a fost impus. Criteriul conținutului apartenenței și scopului comune este fundamental pentru recunoașterea unei c. Această conținut este premisa constituirii unei structuri instituționale de sancțiuni și recompense care reglementează responsabilitățile membrilor c, statuturile și rolurile lor,

generînd astfel o formă determinată de solidaritate: economică, politică, morală, religioasă etc. După forma lor de solidaritate, c. pot fi clasificate în c. teritoriale sau geografice, de interese sau contractuale, comunități, instituții, asociații voluntare, colare sau educaționale etc. Un individ poate aparține, în același timp, mai multor c, iar o c. mai mică poate fi parte a unei c. mai mari, 3. Un caz aparte al c. este *colectivul*: c. caracterizată printr-un grad mai mare sau mai mic de sinergie sau sintonie și a cărei membri au comportamente nemijlocit determinate de influențele lor reciproce, directe și permanente. Colectivele sînt grupuri primare. Ele asigură securitatea socio-afectivă a membrilor, au personalitate, manifestînd un sentiment puternic al apartenenței ei. *V. conținut, grup, morală. I.U.*

COMPARAȚIE (METODA C.) 1. Mod de abordare definitoriu pentru antropologia culturală ca disciplină științifică. Rostul acestei metode este de a descoperi elementele universale dintr-un fenomen local, provincial (Mircea Eliade). Ca metodă a antropologiei culturale, c. interculturală s-a ivit sub marca evoluționismului, care, însă, și-a dat o întrebuintă deductivă speculativă. În sec. XX, m.c. implică, într-adevăr, colectarea de date culturale astfel orientată încît să confirme neapărat modelul de evoluție unilineară, trisădială, elaborat de E. B. Tylor și L. H. Morgan: sălbăticie — barbarie — civilizație, în 1896, Franz Boas a combătut această metodă, într-un celebru articol de direcție: (*The Limitation of the Comparative Method of Anthropology*). Boas a vizat aspecte speculative, dar urmarea a fost scoaterea din uz a metodei de a lungul unei jumătăți de secol. După atacul boasian, m.c. a fost reabilitată prin autoritatea lui A. R. Radcliffe Brown. (*Method in Social Anthropology*, 1958). În concepția lui Radcliffe Brown, una

din sarcinile antropologiei este descoperirea legilor ce guvernează viața socială. Exprimîndu-se astfel, liderul structuralist se gîndea în primul rînd la legi necauzale, de tipul generalizării. Aceste legi nu pot fi descoperite decît prin inducție, care constituie la rîndul ei baza logică a m.c. Sau, conform afirmației lui Radcliffe Brown însuși: "M.c. este deci aceea metodă prin care trecem de la particular la general, de la general la mai general, cu scopul evident că putem în acest fel ajunge la universal, la caracteristici care pot fi găsite sub diferite forme în toate societățile umane". Numai pe această cale s-a putut, releva universalitatea prohibiției incestuale, a familiei, a gramaticalității limbajului etc. O treaptă superioară în perfecționarea m.c., treaptă atinsă în epoca modernă a antropologiei, este cercetarea interculturală a unor covariații (variații corelate, rezonante) între unele fenomene culturale. S-a constatat, spre exemplu, că, în cadrul sistemelor de rudenie, există o corelație între descendența rezidențială, sau că societățile cu un grad ridicat de nesiguranță în procurarea hranei dețin un grad mai ridicat de retardare culturală. Verificarea unor asemenea covariații pretinde apelul la procedee statistice. De aici necesitatea unei etanșări culturale la scară planetară. Merite recunoscute în dezvoltarea acestei metodologii revin antropologului american George P. Murdock. În 1937, el a fost animatorul proiectului de inventariere interculturală numit *Cross Cultural Survey*, inițiat în cadrul Universității Yale. După cel de al doilea război mondial, la această acțiune au aderat și alte universități din lume, proiectul devenind o vastă instituție, sub un nume nou: Arhiva Zonală de Relații Umane (*Human Relation Area Files*, în formulă abreviată, foarte frecvent întâlnită: HRAF). HRAF reunește fișe și microfilme cu lucrări referitoare la sute de culturi pe glob. Cu ajutorul acestor instrumente de documen-

tare, se pot obține prompt informații despre un anumit fapt cultural dintr-o anumită cultură sau, comparativ, din diverse culturi. În afară de fișe și microfilme, HRAF mai conține un etanșat ghid al culturilor inventariate (*Outline of World Cultures*, abreviat OWC) și un ghid de colectare a datelor empirice (*Outline of Cultural Materials*, abreviat OCM). Murdock s-a ocupat personal de elaborarea unui atlas etnografic al lumii (*Ethnographic Atlas*, 1967). M.c. apare astfel ca indispensabilă pentru construcția teoriei științei antropologice. Așa se explică de ce evidențierea spiritului speculativ în care ea a fost utilizată inițial a dus nu la abandonarea, ci la reorientarea și la perfecționarea ei. Gh.G. • 2. Aplicată în cercetarea sociologică sub forma analizei comparative (a.c.), a dus la dezvoltarea sociologiei comparative care, pe baza datelor și informațiilor despre diverse societăți, comunități, zone sau arii sociale, urmărește să descrie într-o transculturalitate sisteme, procese sau fenomene sociale, să caracterizeze relațiile în timp și spațiu dintre societăți sau componente ale societăților, să elaboreze acele enunțuri generale despre societate care îi mențin validitatea dincolo de diversitatea în timp și spațiu a societăților sau comunităților și ariilor sociale. A.c. nu este specifică doar sociologiei comparative, care, de altfel, se află într-o stare de subdezvoltare teoretică, fiind cel mai adesea suplinită de cercetările etnologice și antropologice, ci tinde să se consacre ca un mod distinct de abordare în sociologie, cu propriile strategii de cercetare, adeseori puse în concurență cu celelalte. Domeniul social care ridică cele mai multe dificultăți în calea a.c. este cultura. Prin raportare la aria culturală investigată, se distinge între a.c. intraculturală și a.c. interculturală sau transculturală. Pentru a specifica primul tip, să considerăm un proiect de cercetare în care mai multe grupuri umane, distinse nominal după criterii socio-demografice (vîrstă,

COMPARA IE

sex, reziden ă, ocupa ie, nivel de colarizare etc.) i apar toînd aceleia i e antion extras aleator dintr o popula ie de referin ă, sînt caracterizate, fiecare, de acela i set de variabile. Analiza datelor se poate derula urmînd trei cîi posibile: analiza corela iilor dintre variabile la nivelul e antionului, indiferent de apartenen a grupală a subiec ilor; a.c. a grupărilor pe baza datelor i informa iilor repartizate pe acela i set de variabile; analiza corela iilor dintre variabile la nivel de e antion i pe fiecare grupare în vederea comparării grupărilor între ele i cu e antionul integral. Prima cale este aplicabilă atunci cînd concluziile rezultate din cercetările anterioare au probat omogenitatea culturală a popula iei de referin ă i ne interesează caracterizarea popula iei i nu diferen ierile ei interne, care sînt presupuse ca mai pu în semnificative. Celelalte două cîi implică a.c. în proiectul de cercetare, aceasta fiind concurentă cu analiza corela ională, pentru a eviden ia nu numai omogenitatea ci i eventualele asemănări sau deosebiri dintre grupări. A adar, a.c. intraculturală poate să fie sau să nu fie inclusă într un proiect de cercetare, op iunea depinzînd de gradul de omogenitate culturală a popula iei investigate i de scopurile cercetării. A.c. interculturală ia ca referin ă grupări umane eterogene socio cultural (societă i na ionale, comunită i etnice, arii sau zone sociale diferen iate) în vederea identificării de regularită i, tendin e generale constante sau variabile, diferen ier etc. Scopul său fundamental este de a identifica i formula regularită i, generalizări, constante sau chiar legi care caracterizează societatea umană ca atare. Identificarea constantelor structurale i func ionale este totodată complementară cu specificarea de diferen iere societale. • Problemele cu care se confruntă metodologia a.c. sînt: construc ia de scale valide pentru ordonarea unită ilor analizate; tendin ele etnocentrice de definire a temei in-

vestigate i de stabilire a bazelor de clasificare a datelor, de elaborare a inferen elor i formulare a interpretărilor teoretice; incertitudinile asociate validită ii i fidelită ii datelor colectate; lipsa de comparabilitate a unor date; costurile i dificultă ile colectării i asamblării datelor. Tehnica metodologică aplicată în a.c. interculturală se bazează, la un prim nivel, pe principiile generale ale cercetării sociologice, putînd fi orientată cantitativ sau/ i calitativ, transversal sau longitudinal i făcînd uz de metodele cunoscute de e antionare, colectare i prelucrare a datelor. Intervin însă, la nivel specific, mai multe elemente de diferen iere. Un prim element se referă la circumscrierea popula iei investigate, care poate include entită i din două sau mai multe culturi diferite. De regulă, se consideră că diferen ele rezultate din similitudină i facilitează în mai mare măsură generalizarea. Aceasta înseamnă a opta nu pentru e antioane reprezentative pe straturi, ci pentru selectarea de grupări aparent echivalente categorial (de exemplu, în termenii ocupa iei sau nivelului de colaritate), inînd cont de con inutul defini iilor date categoriilor în diferitele culturi investigate. Categoriile nu sînt aprioric echivalente pe un criteriu dat, ci au asociate conota ii saturate cultural. Dincolo de aceasta, cele mai mari dificultă i sînt întîmpinate în elaborarea formulărilor lingvistice ale conceptelor teoretice sau incluse în Instrumentele investiga iei, întrucît acestea manifestă o mare sensibilitate interpretativă indusă de conota iile culturale, ideologice, politice ale termenilor utiliza i. La acest nivel intervin tendin ele sau abaterile etnocentrice. Dacă nu sînt controlate efectele lor reale sau probabile, intervin ca surse induse de diferen iere, afectînd validitatea întregii cercetări. Corela ia dintre limbaj i gîndirea socială este foarte puternică; limbajele sînt saturate cultural, se prezintă ca simboluri ale identită ii i ca mecanisme de delimitare,

avînd puternice efecte de structurare a vie ii sociale. Sociolingvistica sau etnografia vorbirii clarifică unele din aceste aspecte, atrăgînd aten ia asupra formei, con inutului i contextului, respectiv a sintacticii, semanticii i pragmaticii formulărilor lingvistice. Atît conceptele teoretice, cît i enun urile verbale din instrumentele investiga iei trebuie supuse traducerii Interferen e în limbajul i contextele culturilor investigate pentru ca prin această pretestare lingvistică să se identifice regulile de coresponden ă dintre codurile de structurare a comunicării teoretice i investigative transculturale. Aceste reguli urmează apoi să func ioneze i la nivelul interpretării rezultatelor cercetării sau al formulării concluziilor. V. *antropologie culturală, cultură, metodologie, cercetării sociologice, sociolingvistică. LV.*

COMPENSARE evitarea, corectarea, înlăturarea sau balansarea unor tendin e sau stări negative dintr un sistem (personalitate, grup, organiza ie, comunitate) în vederea restabilirii echilibrului i/sau pentru atingerea unor standarde superioare de func ionare. în func ie de domeniul de manifestare, se disting mai multe forme de c: *financiară* (plata unor bunuri, servicii, sacrificii sau pierderi); *biologică* (reac ia de evitare, ameliorarea sau balansarea unor defecte, nevoi, tensiuni sau frustrări în vederea restabilirii echilibrului organic în mod direct sau prin solicitarea altui organ); *psihologică* (men inerea echilibrului mental i emo ional prin corectarea unor disfunc ii, poten area func iilor altor componente ale psihismului, evitarea amenin ărilor sau frustrărilor, apelul la surse exterioare specifice sau nespecifice etc); *juridică* (acordarea unor recompense sau drepturi pentru pierderi ce au afectat pozi ia socială sau integritatea fizică i morală) etc. Func ia fundamentală a c. este de a restabili, a men ine sau a ridica pe un plan superior de eficien ă echilibrul unui sistem. în sistemele sociale pot apare i *erori*

COMPENSA IA MUNCII

compensatorii, adică varia ii sau fluctua ii pozitive sau negative ce tind să se autoanuleze pe termen lung sau să se încadreze într o tendin ă spre echilibrare. C. pot fi directe sau specifice i indirecte sau nespecifice. C. directe se manifestă prin ac iuni de evitare, înlăturare sau corectare ale factorilor ce amenin ă echilibrul sistemului sau îl împiedică să atingi performan e mai înalte. C. indirecte sau nespecifice nu sînt orientate către factori generatori ci către efectele lor. De exemplu, tendin a de conturare a unui status inconsistent sau a unor surse de inconsisten ă a sinelui pot fi compensate direct prin evitarea, corectarea i înlăturarea surselor sau factorilor i indirect prin adăugarea sau poten area func iilor altor componente (cognitive, de securitate, de putere etc). Drogurile sînt ilustrări tipice pentru c. indirecte sau nespecifice. Ele nu sînt orientate către factorii care au generat anxietatea sau tensiunea individuală, ci către efectele acestora, modificînd temporar echilibrul intern i accentuînd pe termen lung dezechilibrul de fapt. Oricărui sistem îi sînt specifice mecanisme de c, adică strategii de ac iune sau de mobilizare a resurselor disponibile pentru restabilirea echilibrului tulburat prin: a. reconstruc ia componentei afectate; b. stimularea func ionării altei componente în vederea recuperării handicapului apărut. Ignorarea sau ecul c. conduc la dezagregarea mai lentă sau mai accelerată a unui sistem. V. *consisten a sinelui, echilibru, homeostază. LV.*

COMPENSA IA MUNCII concept prin care Eminescu desemnează, în scrierile sale politice, fenomenul de "înmul ire *peste măsură* (s.n.) a oamenilor care trăiesc din munca *aceleia i sume de producători*". Acest fenomen este, în viziunea sa, principala cauză a declinului i mizeriei unei societă i. Pentru a se evita acest declin, *pătura dominantă* trebuie să *compenseze munca socială*

care o sus înepîn activită i createoare, prin crearea unor "înlesniri de civiliza iune" pentru întreaga societate. În cazul contrar, raportul păturii superpuse la "suma de muncă" a unei societă i este negativ i conduce la declasare socială, mizerie i degenerare etnică, "în alteări clasele superioare compensează prin munca lor intelectuală munca materială a celor de jos". În societatea românească, pătura superpusă s a înmulțit ca urmare a "introducerii formelor unei civiliza ii străine" fără ca să existe *corelativul ei economic*. C.m. este, a adar, într o altă accep ie, un imperativ de respectare a unei propor ii între aparatul unei civiliza ii de împrumut i corelativul ei economic (cită înlesnire aduce acel aparat muncii sociale). Printr o asemenea introducere, de regulă, se amplifică i se diversifică *regimul trebuin elor* clasei dominante, nu însă i *volumul i calitatea muncitor* menite a sus ine acele *trebuin e*. Urmarea este că "influen ele străine găsesc în falangele na ionale, goluri din ce în ce mai sim itoare", "dispar clase pozitive" (declasarea socială), fără a fi înlocuite cu altele noi i astfel se slăbe te organismul societă ii în defavoarea exclusivă a claselor pozitive. Acela i proces provoacă o înstrăinare a păturii dominante, care atît prin trebuin e cit i prin consum, gravitează în jurul unor "centre" i "modele" străine i ac ionează în slujba unor interese străine de cele locale. Eminescu a examinat raportul dintre consumurile diferen iale i munca socială din perspectiva ideii privind necesitatea conservării propor iei muncilor sociale într o societate. El a constatat că între *munca medie* a unei societă i i consumul "păturii dirigente" există o propor ie anumită, cu un semn pozitiv sau negativ, în condi iile în care munca medie se păstrează constantă dar în schimb cre te consumul "clasei dirigente", mărindu se cheltuielile noului aparat al statului, se na te fenomenul de pătură superpusă. Aceasta, neascultînd de

legea propor iei muncilor sociale, i i măre te consumul fără a oferi în compensa ie o muncă socială (mu chiulară sau intelectuală) pe măsura consumului respectiv. "Sarcinile de între inere a politicianilor de la noi diminuează pîinea de toate zilele a poporului de jos, care, ca rasă, ca inteligen ă, ca inimă, e superior păturii de parveni i i de scursături (...) cari s au a ezat deasupra lui din secolul trecut începînd". (M. Eminescu, *Opere*, voi. IV, Editura Cultura Românească, Bucure ti, 1938, p. 113). Teoria c.m. folosită pentru a examina *raportul consumului păturii superpuse la propor ia muncilor* în societate, este o alternativă la ideologia egalitarismului indivizilor i claselor. Între două clase sociale trebuie să existe raporturi dec. "Compensa ia — scrie Eminescu — nu se dă de către o clasă sau un om decît prin muncă intelectuală sau mu chiulară. Munca mu chiulară constă în producerea de obiecte de utilitate necontestată, cea intelectuală în facilitatea producerii acestor obiecte "prive te un echilibru optim între "propor ia muncilor" i "structura trebuin elor", astfel spus, structura trebuin elor trebuie să urmeze "procesul natural" de cre tere i diversificare a structurii i func iilor "comunită ilor economice", în caz contrar, acele trebuin e formulate peste structura i func iile comunită ii economice productive vor căpăta caracter parazitar, de cheltuieli necompensate, care vor atrage de clinul economic al întregului popor. În general, irosirea puterii de muncă este raportată, în scrierile economi tilor, fie ia absen a comer ului în lăuntru (ca la Ricardo), fie la "pătura intermediarilor" (ca la fiziocra i) etc. Eminescu va lega sistematic "irosirea muncii fizice i intelectuale a comunită ii" (Ricardo) de *consumul necompensat* al păturii superpuse. Definirea păturii superpuse reclamă, a adar, obligatoriu, încadrarea fenomenului în teoria c.m. împreună cu "teoria statului

demagogic" i cu teoria "selec iei sociale negative", teoria c.m. ar oferi un cadru de lărgită interpretare fenomenului păturii superpuse. Toate aceste dezvoltări teoretice se reazămă, cum am arătat, pe un fundament economic. Eminescu porne te de la postulatul muncii medii i al unei anumite propor ii între munca medie, consumurile i activită ile diferitelor clase i grupuri ale societă ii. "Între consumul unei clase i activită ile pe care ea trebuia să le pună în slujba maximizării muncii sociale trebuie să existe o echivalen ă" (J. S. Mill). Volumul păturii superpuse este propor ional cu gradul consumului necompensat în activită i de maximizare a muncii sociale. Maximizarea muncii sociale duce la cre terea culturii; diminuarea ei, în favoarea consumului păturii superpuse, duce la declinul culturii. În statele civilizate există o propor ie stabilă între munca medie i consumurile sociale, între munca i creativitatea "păturii dirigente". "Cu totul altfel stau lucrurile la noi. Trecerea din clasele de jos în cele de sus nu e reglementată prin nici un fel de organizare (...); oameni incul i, incapabili de a munci, de a pricepe un adevăr, fac demagogie, fură prin subrept iune i amăgire voturile alegătorilor, devin oameni politici i dau iarnă bugetului. Fără tiin ă, fără merit, fără muncă, mii i mii de indivizi (...) se superpun poporului românesc, to i avînd dreptul constitu ional de a trăi din buget, to i avînd numai exerci iul acestui drept (...)", (M. Eminescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 256). În viziunea lui Eminescu, elitele sînt datoare cu un efort colectiv de maximizare a muncii sociale, redat prin gradul în care din sînul păturii superpuse ar ie i inteligen e superioare, createoare, în stare a compensa prin crea ia lor consumul păturii superpuse. M. Eminescu anticipase enun ul legii maximizării inteligen ei sociale a lui S. Haret care ar putea fi redată prin următorul enun : inteligen a socială a unui

grup cre te în propor ie geometrică cu numărul oamenilor de excep ie care apar în acel grup i în progresie aritmetică cu maximizarea inteligen ei medii a celui grup. Cum se înfă i ează lucrurile în cazul păturii superpuse criticate de Eminescu? "...Am dovedit că deasupra poporului român istoric s a superpus o pătură (...), în rîndul căreia (...) nu se poate na te un autor, de exemplu, un om de tiin e sau de litere, un om care să *compenseze* prin *tiin ă* sau *talent* munca na ională ce l su tine(...). În toate ramurile vie ii intelectuale i ale statului, în toate încheiturile organice ale na iunii s au încuibat parazi i; tocmai centrele organice sînt cuiburile în care se prăsesc i se înmulțesc... (...) Existen a tuturor acestor oameni costă bani (...). Suma de putere de care dispune ăranul nu poate suporta greutatea ce i se impune fără nici o compensa ie; el cheltuie te din puterea lui vitală mai mult decît poate restitui; de acolo falimentul puterilor sale vitale; morbiditatea, mortalitatea..." *V. circula ia elitelor, compensare, pătură superpusă, selec ie socială negativă*. I.B.

COMPETENȚĂ 1. (juridică) — dreptul legitim al unei persoane sau al unui grup de a lua decizii într un anumit domeniu de activitate, la diferite niveluri ale unor structuri organiza ionale (politice, juridice, administrative, industriale, militare etc.). 2. (profesională) caracteristică a unei persoane sau a unui colectiv de a dispune de cuno tin ele i deprinderile necesare realizării sarcinilor legate de un anumit domeniu de activitate profesională. La aceasta se adaugă i capacitatea rezolvării cu succes a problemelor organizatorice i a modului de cooperare cu oamenii. Cp, are un caracter relativ, în sensul că o persoană poate fi competentă într un anumit domeniu de activitate i incompetentă în altul. *V. organiza ie, profesie*. I.F.

COMPETI IE formă a interac iunii dintre persoane, grupuri, unită i popula ionala mari (inclusiv state i uniuni interstatale), ~~OCOCOC~~ dñnj forturflej pj stora de a atinge un scop (a avea un beneficiu) carej tejdñdivizibil sau despre care se crede că este ca ataTeTfTc, acttSnî^pT^ ramj^A^gr^C^atoirea rezuHatului^dorit i mai p.uIQ.de_„caracteBs ticile i comportamentul rivalilor. De altfel, priviî^Hintî o pfiipect'lvFs'ociologice! mai largă, c. nyjjrg ugune întotdeauna cons, iññ a e'sJen| B^|Tcuj|B^sajsaj|AAf|P^aiat^ ei, i, în tot cazul, nu ptaaupunaelaborareade sttategii^ane^cjjmgetilgw^csire să limiteze ac iuniie celorlal i competitori. C. se deosebe te clar, decirde^âânñicT,"d-Ş i uneiori poate dejenerajnucoñilic i violenă E. K. Davis (*Human Societj*, 1949y7emaroa7tn acest sens, cum c. func ionează după / Oeguli ale jocului cărora competitorii trebuie / sa se conformeze i că în spatele acestor ' / eguli, justificîndu le i men inîndu le, se aăse te un set de valori superioara intereselor pentru care se lñtră în competi ie...

Regulile oompe j'eî^nmleazăjñriiiojipeJa ce .po ,fi_jjjiljiJl|,e_„Cînd competi ia încalcă aceste reguli se transformă ea însă i jñcon flicf. în orice grup i societate există c. directă saJjJndir^c â, pereoneiaî^ăuJmparsaQglă, spoaală sau cxin iieiî âj după cum sînt

PCȘİȘİŃİȘ..ⁿ q^{te} ?^r e⁹ u^m 'on2?'jJāJūJnIs'^m
male,e^{ci} ^{ΛΛ}\$&^n^crj\$^6u^āšMSP^Sk,^Λ
desfă oară. Con inutul i sfera no iunii de^c.
se intersectează extrem de mult cu ale celei
de concuren ă i nu de pu ine ori cele două
no iuni se utilizează ca echivalente. Deose-
birile sînt de nuan ă i accent: am putea
spune că _ceste, preponderent, o concuren ă
d Ml ajjiicājn e n s itate i cu uncoeficient mai
redus de rival| a e. iSoİl ttiōJā.āpōz4tLeLj|in
acest punct de vedere, o scală a rela iilor din-
tre actorii sociali s ar prezenta astfel:
gopjiBjare'competi e CQacLiren ă conflict.
Con inutul i formele o. depind de natura orîn

duirii sociale, de modelele culturale, de specificul național etc. Ponderată ca intensitate, ea reprezintă un mecanism de stimulare a

bilizatoare a Q^zvzpJtăxi i roen tnēⁱ uoul
standard. j: idicati j^aci jⁱ jⁱ, LefJcia î l a
unui nivel aspiraționa fnalt. Mai nou, c. alături
de cooperare i conflict, se abordează i în
sociologie în termeni de cost, beneficiu, optim
individual i optim social. *V. cooperare, con-
flict, interac iune, motiva ie, P.*

COMPLEMENTARITATE (*Principiul* c.) concept formulat de către N. Bohr în legătură cu situația din mecanica cuantică, dar a a după cum însuși autorul său sugera, el pare să aibă o valabilitate mai generală, într-o asemenea formă generală, p.c. afirmă că un fenomen poate primi o descriere mai completă cu ajutorul a două sau mai multe teorii care sînt reciproc independente și exclusive, dar se completează reciproc, fiecare oferind o perspectivă distinctă asupra respectivului fenomen (domeniu). Cel mai adesea teoriile aflate în competiție nu sînt opuse în mod absolut, ci mai degrabă se completează reciproc, evidențiind aspecte diferite. O relație de c. o găsim între diferite discipline: psihologia și fiziologia, psihologia și sociologia etc. O c. specifică caracterizează și relațiile dintre teoriile competitive din aceeași disciplină: ex. sociologia denumită "obiectivă" și teoriile sociologice de tip comprehensiv (în terac ionismul simbolic, etnometodologia). Fiecare teorie are limbajul său specific, logica și metodologia sa, ireductibile la celelalte teorii. Din acest motiv, cel mai adesea teoriile nu pot fuziona pur și simplu, fiind mai degrabă, dacă am utiliza un termen al lui Kuhn, *incommensurabile*. Toate au ca obiect de referință însăși realitatea, dar privită din perspective teoretice metodologice diferite. Fiecare pune în evidență o serie de aspecte, ignorînd prin însăși orientarea sa structurală

alte. De i teoriile complementare nu pot fuziona într o teorie sintetică, ele se completează reciproc, totodată însă fiind incompatibile. Există două surse posibile ale c: o sursă de principiu (ca cea din cazul mecanicii cuantice descrisă de N. Bohr) i o sursă temporară, formulată în cazul tiin elor social umane. în acest din urmă caz, se a teaptă ca, în perspectivă, să se poată construi o nouă teorie care să absoarbă în ea perspectivele dezvoltate de teoriile actualmente complementare. O asemenea relaie provizorie de c. pare să caracterizeze faza preparadigmatică (T. Kuhn) a tiin elor. *V. paradigmă, teorie sociologică. C.Z.*

COMPORTAMENT COLECTIV tip de comportament emergent (spontan i ghidat de norme create de participan i) i extrainstitu ional (orientat după alte norme, adesea divergente, decît cele general acceptate social). C.c. are ca dimensiuni: scopul, gradul de organizare a participan ilor i durata. Scopurile c.c. pot fi expresive (exteriorizarea unor sentimente) sau instrumentale (ob inerea unor drepturi sau avantaje). Din punct de vedere al gradului de organizare a participan ilor la acest tip de comportament, se face distinc ie între c.c. neorganizate (spontane, fără lider formal) i c.c. înalt organizat (cu programe de ac iune i lider formal). între aceste două extreme se plasează c.c. intermediare. Durata c.c. este i ea foarte variată: unele au o durată scurtă (cîteva ore, ca în cazul unor festivită i), altele pot avea persisten ă cîteva zile, săptămîni sau mai mult (ca în tulburările rasiale sau mi cările sociale). De i psihosociologul francez Gustave Le Bon (1895) a abordat cel dintîi problematica c.c., termenul ca atare a fost utilizat pentru prima dată de sociologii americani Robert Park i Ernest Burgess (1921). în cercetarea c.c. s au conturat mai multe orientări. (David L. Miller. *Introduction*

to collective behavior, 1985). Cea mai veche tratează c.c. din perspectiva emoționalității sporite (Le Bon, 1895; Park și Burgess, 1921; Blumer, 1939; Brawn, 1965; Kloppe, 1972; Lofland, 1981), O altă direcție de studiere a c.c. se concentrează pe considerarea acestuia ca răspuns adaptativ la situațiile noi și ambigue (Turner și Kilian, 1957; Lang și Lang, 1961). În fine, cea de a treia orientare abordează c.c. din perspectiva conflictelor sociale, ca pe un răspuns la destructurarea socială (Blumer, 1939; Smelser, 1962; Parry și Pugh, 1978; Rose, 1982). *V. contagiune mintală, psihologia socială. S.C.*

COMPORTAMENT PROSOCIAL

tip de comportament orientat spre sus inerea, conservarea i promovarea valorilor sociale, fără a teptarea unor recompense externe. Ajutorarea, protejarea i sprijinirea dezvoltării oamenilor — altruismul — ocupă o pozi ie centrală în sistemul c.p. Pentru a se putea vorbi de existen a unui c.p. trebuie îndeplinite cel pu în două condi ii: inten ia de a acorda ajutor altor persoane i libertatea alegerii conduitei (Hans Werner Bierhoff, 1980). Al i cercetători consideră a fi obligatorii trei condi ii: inten ia de a ajuta, actul comportamental să fie ini iat în mod voluntar i cel care realizează actul comportamental să nu urmărească ob inerea vreunei recompense externe (V.J. Derloga, J. Grazelak, 1982). Emergen a c.p. a fost explicată prin două ipoteze alternative: ipoteza cost beneficiu (J.A. Piliavin i colab., 1981) i ipoteza normativă (J.P. Rushton, 1980). Analiza cost beneficiu, derivată din teoria echită ii, a fost aplicată cu succes în explicarea c.p.: acordăm ajutor altora dacă estimăm că beneficiul (recompensele morale interne) vor depă i costul implicat de ajutorul dat (efortul fizic i psihic, riscul pierderii vie ii, cheltuieli financiare etc.). Cu cât costul este mai ridicat, cu atât emergen a c.p. este mai pu în probabilă.

Cercetările efectuate de Bibb Latane și John M. Darley (1970) au atras atenția asupra fenomenului de "difuzare a responsabilității": cu cât sunt mai mulți martori oculari, cu atât va fi mai redusă proporția celor care acordă ajutor și cu atât mai îndelungat va fi timpul de așteptare până la intervenția de ajutorare. Gradul de control (măsura în care victima se face vinovată de situația în care se află) influențează acordarea ajutorului: emergența c.p. este mai probabilă dacă se apreciază că factorii cauzali nu au stat sub controlul victimei (L. Berkowitz, 1969). Simpatia/antipatia față de cei care cer ajutor mediază emergența c.p. (B. Weiner, 1982). De asemenea, modul în care se cere ajutor influențează declanșarea c.p.: dacă apelul ia forma imperativă, acordarea ajutorului va fi amnată sau suspendată. Este "efectul bumerang" în acordarea ajutorului (S. H. Schwartz, J. Howard, 1981). Similaritatea trăsăturilor de personalitate a celor care solicită cu cei cărora li s'cere ajutor constituie un element de predicție al c.p. Realizează c.p. cu o mai mare probabilitate persoanele care sunt mai competente (L.M. Hoffman, 1976), care au un mai mare control asupra desfășurării evenimentelor (J. Rotter, 1966) și o mai accentuată stimă de sine (J. Reykowski, 1975). *V. altruism, morală. S.C.*

COMPREHENSIUNE metodă alternativă *explicației*, al cărui obiectiv este descifrarea subiectivității care prezidează acțiunile actorilor umani, pornind de la semnele sensibile care reprezintă manifestarea acestora, și utilizând intuitiv, combinată cu simpatia, adică *empatia*. Formulată în filozofia neokantiană din a doua jumătate a secolului trecut ca metodă specifică științelor sociale și umane (J. G. Droysen, W. Dilthey, K. Jaspers) și preluată în sociologie de M. Weber. Dacă *explicația* presupune un *sens obiectiv* al faptelor sociale, rezultat al unui de-

terminism causal, c presupune că faptele sociale au un *sens subiectiv*, fiind rezultatul unui determinism subiectiv. În cadrul explicației, cercetătorul caută să evidențieze "celelalte fapte sociale" care determină faptul de explicat. Prin c. cercetătorul caută "să plonjeze în psihicul" (K. Jaspers) autorului faptului social, să "se pună în pielea" celui alt, să "se aleagă intențiile, starea sa de spirit care a prezidat actul în cauză. Realitatea subiectivă, se consideră de către promotorii metodei c, nu poate fi analizată cu mijloacele obiective ale științei. Empatia, capacitatea de a lăsa pe celălalt, se formează și se amplifică pe baza experienței obținute din interacțiunea socială, din plasarea în variate roluri, cu alte cuvinte pe baza cunoașterii cotidiene pe care fiecare o obține în legătură cu propriile sale trăiri în diferite situații, cu trăirile celorlalți. Pornind de la accentul pe care îl pune asupra rolului subiectivității în constituirea acțiunilor sociale, M. Weber încearcă să preia metoda c. în sociologie, combinând o metodă explicativă: "explicația comprehensivă" sau "comprehenșiune explicativă". *V. interacționism. C.Z.*

COMPROMIS modalitate de rezolvare a unor tensiuni și conflicte, de realizare a consensului, în condiții de diversitate de interese și/sau puncte de vedere, caracterizată prin faptul că soluția adoptată este rezultatul unor cedări reciproce, minimizându-se astfel conflictul și promovând cooperarea. C. se opune utilizării excesive a coercției, a forței pentru a impune interesele unei părți în detrimentul celorlalte. În acest fel, se evită situațiile conflictuale latente sau manifeste, crescând stabilitatea sistemului prin realizarea unui anumit echilibru între părți. Realizarea c. presupune: a. conștientizarea reciprocă a intereselor și exigențelor; b. căutarea unor soluții care să maximizeze convergența intereselor, să satisfacă, pe cât posibil toate

interesele aflate în joc. C. nu reprezintă pur și simplu o soluție care să satisfacă în egală măsură toate părțile, ci tinde mereu să favorizeze o parte sau alta, în conformitate cu puterea relativă a fiecăreia dintre ele. În orice proces de negociere a unui compromis vom găsi de aceea inevitabil și manifestări ale puterii fiecărei părți, încercări de intimidare și manipulare reciprocă. Evitând blocarea deciziei sau conflictul distructiv între părți, c are un rol pozitiv important în dinamica sistemelor sociale. Există însă și situații în care compromisul are mai degrabă consecințe negative: a. când soluția adoptată crează un sistem instabil, în perspectivă, care va duce la agravarea tensiunilor și conflictelor; o. când forțată o parte să accepte, sub presiunea forței, o soluție care structural o dezavantajează și c. când soluția la problemă este determinată prin jocul și c. dintre interesele secundare, particulare, în locul considerării interesului general. Conducerea unei întreprinderi, de ex., poate adopta la o problemă o soluție care reflectă c. intereselor particulare ale diferiților participanți (interese de prestigiu, de putere, de poziție), iar nu obiectivele, interesele generale ale întreprinderii. Aceste cazuri negative de c. sunt adesea desemnate prin termenul de c. *de principii*, pentru că nu sunt respectate principiile fundamentale care garantează corectitudinea soluției. *V. conflict, consens, cooperare, decizie, negociere. C.Z.*

COMUNICARE proces de emitere a unui mesaj și de transmitere a acestuia într-o manieră codificată cu ajutorul unui canal către un destinatar în vederea receptării. În c. unilaterală numai emișorul organizează și transmite informații în vederea receptării, în c. reciprocă, receptorul construiește o nouă secvență de c., devenind el emișor și celălalt receptor. Condițiile minime fundamentale de realizare a c. sunt: compatibilitatea codurilor și

existența mesajului. Codurile pot lua forma limbajului natural, limbajului nonverbal și simbolurilor concrete (lumini, steaguri etc.) sau abstracte (semnale, formule logice, matematice etc.). În c. socială cele mai frecvente sunt codurile verbale și nonverbale (gesturi, expresii faciale, intonații etc.). Acestea pot apărea împreună sau separat. Când apar separate de codurile verbale, componentele nonverbale exprimă imposibilitatea de a verbaliza sau a solicita o informație, iar când le însoțesc au rol de întărire, de distorsiune sau de indicator "metacomunicativ" prin care se accentuează un anumit mod de alegere sau de interpretare a mesajului verbalizat. Accesibilitatea conținutului mesajului este dependentă de comunitatea codurilor emisei și recepției. Această compatibilitate nu ia decît rareori forma identității perfecte. În jurul nucleului de coduri comune există o variabilitate a modului de codificare și decodificare generată de: experiențe sau practici individuale sau sociale de învățare anterioară, forme de interacțiune, situațiile de c., accesul individual la cultura c. etc. Atunci când această variabilitate este accentuată pot apărea și stări de incomunicabilitate chiar între parteneri care dispun de unele coduri relativ comune. Orice c. este centrată pe un mesaj, adică pe un ansamblu de informații prezentate într-o formă simbolică. Cantitatea de informații dintr-un mesaj este invers proporțională cu redundanța sa. • Cu cât mesajul transmis într-o unitate dată de timp sau într-o secvență de c. conține o cantitate mai mică de informație, cu atât redundanța este mai mare. Aceasta nu înseamnă însă că pentru a crește eficiența c. sociale trebuie redusă cât mai mult redundanța. Cea mai economică formă de codificare a unui mesaj se poate dovedi o piedică pentru receptarea adecvată, întrucât crește ponderea interpretărilor sau nелеsurilor variabile investite în cursul receptării și se accen-

tuează distanța dintre intenționalitatea mesajului și ceea ce este efectiv receptat. Având în vedere calitatea recepției, cantitatea de informație transmisă și intenționalitatea c, emițătorul trebuie să elaboreze decizii optime de structurare a mesajelor în termenii gradului său de redundanță și ai asamblării și utilizării codurilor. În funcție de distanța fizică dintre emițător și receptor și de utilizarea unor posibilități tehnice de transmitere a mesajelor, se distinge între c. interpersonală și c. în masă. • C. *interpersonală* se identifică de fapt cu interacțiunea socială, întrucât în orice interacțiune se realizează schimburi de mesaje. De regulă, ea se realizează în grup sau este dependentă de grupul de apartenență a persoanelor implicate. Funcția interpersonală este de a menține unitatea și integritatea oricărui grup social, de a asigura coordonarea acțiunilor individuale în grup. Admiți această premisă, s-a studiat cu insistență structura sau rețeaua de c. a grupului, respectiv modul de distribuire a relațiilor interpersonale de c, densitatea și consistența lor, tipurile de informații vehiculate și efectele lor asupra organizării și funcționării grupului. În orice grup există diferențe între indivizi din punct de vedere al frecvenței angajării în c. Diferențele sunt produse mai ales de status (cu cât ocupă un status mai înalt cu atât este mai probabil să inițieze și să primească mai multe mesaje), de gradul de conformitate normativă (distanțarea moderată a unei persoane față de normele grupului se asociază cu multiplicarea mesajelor transmise de ceilalți pentru a produce conformarea, pe când distanțarea accentuată duce la diminuarea c.) și de orientarea relațiilor afective. Rețeaua de c. poate fi caracterizată prin flexibilitate / rigiditate, centralitate / lateralitate, formalitate / informalitate (A. Bavelas, H.J. Leavitt). Aceste proprietăți au efecte variabile asupra performanțelor individuale și de grup. Pentru a

crește eficiența activității grupului trebuie adoptată cea mai adecvată rețea de c. De exemplu, eficiența distribuției informației într-un grup este maximă în condiții de accentuare a centralității rețelei de c. în același timp, efectele individuale ale mesajelor transmise de o sursă exterioară nu sunt directe, ci intermediare de structura socială a grupului. • Această regulă este valabilă mai ales în cazul c. în masă, în care același emițător dispune de posibilități de transmitere a aceluiași mesaj la un număr foarte mare de receptori potențiali. Aceste posibilități sunt oferite de mijloace tehnice de c. în masă (massmedia), respectiv, presă, radio și televiziune. În general, studiul c. de masă a tins să se concentreze asupra elementelor ei componente și a relațiilor dintre ele incluse într-o formulă sintetică de genul: "cine spune ce, prin ce canale (medii) de c, cui și cu ce efecte" (H.D. Lasswell, 1946). În privința sursei, s-a acordat atenție organizării contextuale a mesajului și imaginii audienței despre transmițător, respectiv credibilității acordate acestuia. În organizarea mesajului s-a distins între prioritatea și poziția ultimă a unor informații pentru a se releva efectele diferențiate. Avantajul poziției prioritare constă în întărirea atitudinilor deja de născute de receptori, pe când al celor incluse în finalul mesajului rezidă în stimularea reflecției și creșterea reținerii. În același timp, efectele depind de conștientizarea de către receptor a intenției transmișorii, de complexitatea și repetabilitatea mesajului. De exemplu, conștientizarea intenției transmișorii diminuează intensitatea și extensia efectelor, iar mesajele prea complexe nu produc decât efecte de suprafață pentru că nu sunt decodate. Repetarea insistență a c. acelorași mesaje față de aceleași persoane produce o saturare a receptivității exprimată prin indiferență față de mesaje, un grad înalt de conformism aparent și o căutare compensatorie de mesaje provenite din alte

surse. Efectele mijloacelor de c. în masă sunt cel mai adesea indirecte, în sensul că influențele lor sunt întărite sau diminuate de structura de grup și mai ales de către liderii de opinie din grupurile de apartenență. P. Lazarsfeld și B. Berelson au caracterizat astfel "fluxul de o. în două trepte", incluzând pe cea a transmișorii directe de către mass media și pe cea instituită în c. interpersonală. În unele situații numărul treptelor tinde să crească sau să se reducă, generând procese specifice de difuziune a informațiilor. Această tendință depinde de organizarea sistemului social care poate crea condiții de multiplicare sau de concentrare a canalelor de c, de intensificare sau de diminuare a controlului social al mesajelor transmise și vehiculate. Controlul c. se poate realiza în mod implicit, prin valorile de referință, sau explicit, prin instanțe special organizate; se poate exercita asupra oricărei rețele de c. sau numai asupra c. în masă, lăsând libere fluxurile de c. interpersonală. Odată cu multiplicarea mijloacelor de c. în masă a crescut audiența și gradul de expunere, dar și selectivitatea personală, concomitent cu accentuarea pasivității în receptare. Deși efectele lor informative pot crește, cele formative și mai ales generatoare de acțiuni sunt reduse. În general, efectele c. în masă depind de predispozițiile și atitudinile anterioare ale receptorilor. V. *atitudine, difuziune, informație, media, persuasiune, propagandă*. M.V.

COMUNISM mod de organizare socială bazat pe forme colective de proprietate asupra mijloacelor de producție și pe o distribuție egală a resurselor. În antropologia socială a secolului al XIX-lea se utiliza conceptul de c. *primitiv* pentru a desemna societățile pre-slavagiste, fondate pe o proprietate comună și pe un consum egalitar, reglat printr-o distribuție colectivă a bunurilor. În marxism, tip de societate postcapitalistă. • C. reprezintă

una dintre cele mai vechi aspirații caracterizată ca reacție la crize sociale acute și la inegalități sociale excesive. El a luat forma *utopiilor*, modele ideale de organizare socială, rezultate ale proiectelor unor aspirații difuze. Este cazul *Republicii* lui Platon sau al utopiilor Renașterii: *Utopia* lui Thomas Morus și *Cetatea soarelui* a lui T. Campanella. În perioada modernă Gracchus Babeuf formulează un program politic de tip c. fundat însă pe ideea naivă a distribuției egale a bunurilor. Ideea actuală de c. se datorează lui K. Marx și F. Engels, care au elaborat o în cadrul unei teorii a societății, traducând o totodată într-un program politico-ideologic de acțiune revoluționară propus clasei muncitoare, în concepția lui Marx, c. nu trebuie considerat un ideal, care prin atractivitatea sa să influențeze acțiunea umană (deși el este inevitabil și un ideal), ci o fază a evoluției societății umane impusă cu necesitate de legile obiective ale istoriei. În *Ideologia germană* (1844) se afirma: c. nu reprezintă un ideal care să fie impus omenirii, ci "mi carea reală care suprimă starea actuală". Pentru prima oară, Marx formulează ideea de c. în contextul teoriei *alienării* și *dezalienării*. Această teorie s-a conturat într-o perioadă de ruptură a lui Marx de gândirea hegeliană (*Manuscrise economice filozofice*, 1844). Organizarea societății pe bazele proprietății private asupra mijloacelor de producție ar sta la originea fenomenului alienării. Rezultatul este o societate dezumanizată, "nenaturală" din punct de vedere al naturii umane. Ca atare, consideră Marx, înlocuirea proprietății private cu o proprietate colectivă asupra mijloacelor de producție este de natură a depăși alienarea, a oferi o organizare socială cu adevărat umană. C. este definit ca "naturalism", ca reîntoarcere a omului la el însuși, la adevărata sa natură umană. În acest context, ideea de c. este legată de aceea de *om total*: persoană care își poate dezvolta și afirma li

ber toate capacită 1le sale umane n cadrul unei rela ii nealienate cu lumea sa umană, ntreaga bogă ie creată de evolu ia umană ii devine n c. cadrul nemijlocit al realizării umane. Necesitatea obiectivă a instaurării c. este identificată ulterior n teoria marxistă asupra societă ii n concordan a necesară dintre nivelul și caracterul for elor de produc ie și tipul rela iilor de produc ie. Dezvoltarea for elor de produc ie, realizată de revolu ia industrială, le conferă acestora un caracter tot mai social, pun ndu le n contradic ie cu rela iile de produc ie fondate pe proprietatea privată și făc nd necesar un nou tip de rela ii de produc ie fondate pe proprietatea colectivă. La un nivel și mai ridicat de dezvoltare al for elor de produc ie, c nd se va trece din faza *rărită ii* (cantitatea de bunuri produse este inferioară necesită 1lor) n cea a *abunden ei* (produc ia se plasează la nivelul necesită 1lor), va deveni posibilă o distribu ie a bunurilor nu după criterii exterioare, generatoare de inegalitate, ci după criteriul nevoitor, n *Critica Programului de la Gotha* Marx formulează o idee importantă care va sta la baza programelor partidelor comuniste: organizarea produc iei pe bazele proprietă ii de tip socialist a devenit deja o posibilitate și o necesitate, datorită caracterului social ridicat al for elor de produc ie. O societate c, n sensul deplin al cuv ntului, nu va putea fi nsă realizată dec t atunci c nd productivitatea munci o va permite. Marx respingea categoric "c. sărăciei" — egalitate n condi ii de raritate a bunurilor. Adevărata egalitate poate fi instaurată n mod efectiv doar c nd, datorită bogă iei produse, fiecare poate să consume la nivelul necesită 1lor sale, variabile de la persoană la persoană. Din acest motiv, ntre revolu ia socialistă și realizarea efectivă a unei societă i c. se va trece inevitabil printr o formă intermediară de organizare socială — socialismul. Ca fază de trecere la c, *socialismul* se caracterizează, conform teoriei lui

Marx, prin următoarele trăsături distinctive: *a.* proprietatea colectivă, socială asupra mijloacelor de produc ie; *b.* produc ia se desfășoară ncă n cadrele *produc iei de mărfuri*, fiind supusă n consecin ă tuturor legilor care guvernează un asemenea sistem; *c.* distribu ia se face n func ie de cantitatea și calitatea muncii depuse. Ca o consecin ă a modificărilor fundamentale din sistemul productiv, Marx deduce o serie de caracteristici generale ale c: *a.* activitatea productivă nu se va mai realiza n forma produc iei de mărfuri; *b.* datorită abunden ei, făcută posibilă de creșterea productivită ii muncii, distribu ia bunurilor va fi realizată după nevoi; *c.* diferen ierea de clasă a societă ii va fi complet eliminată, realiz ndu se din acest punct de vedere o societate omogenă, caracterizată de existen a unor interese generale, efectiv comune; *d.* dispari ia statului ca instrument de impunere a interesului unei clase mpotriva celorlalte clase, c t și a tuturor mijloacelor de coerci ie și oprimare socială (inclusiv a sistemului juridic); conducerea societă ii va pierde n consecin ă caracterul politic; *e.* dispari ia decalajelor generatoare de inegalitate ca de ex. a decalajelor dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală, dintre func iile de conducere și cele de execu ie; *f.* ca rezultat al dezvoltării și intensificării rela iilor social economice și culturale, ntr un viitor ndelungat nespecificabil se vor șterge treptat, n mod natural, diferen ele dintre na iuni. C. este diferit de asemenea n contextul opozi iei *spontan/conștient*. Proprietatea privată, prin natura sa, generează o societate care se constituie și func ionează prin mecanisme spontane, al cărei prototip l constituie pia a economică. Lipsa de control conștient al colectivită ii asupra vie ii sale sociale nu reprezintă, n g ndirea marxistă, n primul r nd rezultatul unui nivel scăzut de cunoaștere, ci este un efect al nsăși structurii sociale, a cărei func ionare, reglare și schimbare este

fundamental spontană. Oamenii s nt conștien i de scopurile, inten iile, aspira iile lor, dar rezultatul final al ac iunilor lor este structural imposibil de planificat, controlat, prevăzut, in contrast, datorită proprietă ii colective asupra mijloacelor de produc ie, c. ar reprezenta prima societate care s ar constitui și ar func iona n mod conștient. n acest context, găsim n lucrările lui Marx și Engels caracterizări ale c. de tipul: c. reprezintă saltul omenirii din preistorie n istorie; din imperiul necesită ii, n imperiul libertă ii; c. reprezintă enigma dezlegată a omenirii, • n ciuda preten iei că modelul comunist de societate nu este o utopie, ci rezultatul unei analize de tip științific, la ora actuală există estimarea larg mpărtășită că modelul c. de societate este o utopie tipică, exprim nd condi iile secolului trecut, naivă din punct de vedere al complexită ii societă ii contemporane. n fapt, ideea de c. apare tot mai rar și n programele politice ale partidelor comuniste actuale. *V. ideologie, marxism, spontan, utopie. C.Z.*

COMUNITATE entitate social umană, ai cărei membri s nt lega i mpună prin locuirea aceleiași teritoriu și prin rela ii sociale constante și tradi ionale (= consolidate n timp). Ocup nd aceeași nișă ecologică, membrii unei c. folosesc n devălmășie resursele naturale ale mediului (păduri, ape etc). C. se caracterizează prin relativă autarhie. Ea con ine, la scară redusă, toate activită ile proprii unui sistem social (economie, drept, morală, religie etc). Sociologul german Ferdinand Tönnies a făcut, totuși, distinc ie ntre o. (*Gemeinschaft*) și societate (*Gesellschaft*). C. (familia, satul), prin autenticitatea ei, ar fi ca un organism viu, bine integrat, ntemeiat pe datini și pe trăiri comune, n vreme ce societatea (orașul, statul) — ulterioară fă ă de c. n privin a evolu iei — ar fi un agregat complex dar artificial, ntemeiat pe conven ie, opinie publică, legisla ie. n expresie durkheimiană,

c. persistă prin "solidaritate organică", iar societatea prin "solidaritate mecanică". C. poate fi privită nu numai ca obiect de cercetare, dar și sub aspectul reprezentativă ii n raport cu o realitate social umană mai cuprinzătoare (etnie, stat, omenire); astfel s a ivit necesitatea unei alte distinc ii, aceea ntre c. ca "obiect" și c. ca "eșantion" (Conrad Arensberg, art. *The Community as Object and as Sample*, 1961). n antropologia socială a nregistrat deja o carieră considerabilă conceptul de "c. mică" (Robert Radfield, *The Little Community*, 1955). Așa cum se n alege și din denumire, c. mică se prezintă ca un grup social uman de mici dimensiuni (clan, trib, sat) și se caracterizează prin rela ii nemijlocite, de cunoaștere reciprocă ntre membrii săi. Ea este, totodată, cea mai mică unitate morfologică a speciei umane n care reproducerea poate avea loc fără iminen a consangvinită ii și, deci, a efectelor patologice, degenerative. Relevan a antropologică a c. mici se bazează pe faptul că func iunile sociale ale acesteia se desfășoară ntr un spa iu fizic, restr ns, ceea ce le face direct observabile și deci propice abordării holistice, monografice. *V. antropologie culturală, autarhie, devălmă ie, e antionare, holism, monografie sociologică, sistem social. Gh.G.*

CONFIGURA 1E mod de organizare a rela iilor dintre elementele unei mul imi. n sens larg, precum n psihologia gestaltistă, c. este sinonimă cu formă sau structură, n sens restr ns, c. rezultă din abordarea unei structuri predominant din perspectiva rela iilor constitutive ntre elementele ei (P. Blau, 1976). Corelativ se apreciază că structura poate fi analizată și dintr o perspectivă distributivă, urmărind modul n care elementele ei s nt repartizate in clase distincte. n sociologie, au fost relevate c. ale unor macrostructuri de tipul celor de rol, sociometrice, de rudenie

etc. Perspectiva distributivă este folosită mai ales în abordarea macrostructurilor de tipul celor de clasă. Structurile în general, c. lor în particular, sînt caracterizate prin predominanța ntregului asupra părților, invarianta relațiilor, transmiterea schimbărilor de la nivelul unui element la ntreg etc. *V. sociometrie, structură, D.S.*

CONFLICT opozij je deschişăjuptă nre indivizi, grupuri, clase sociale, partide, comunită i, state cu interese economice, politice, religioase, etnice, rasiale, divergente sau in "Q|!EătieMt_SW^e tăSle^y"rup|jy.g.as.U|Pia iŒS_ăTjMeiŒJ2Sşif• Ca termen, c. derivă din latinescul "conflictus" care nseamnă "a ine mpreună cu for a". • *Qauzel&c.* pot fi de diferite tipuri: ioeaGi a Lşj jŒQrJm.inârJ...sociale, incapacitatea păr ilor de a'aiungg.lagin com promis recjprgcj.SE?PiăU fia8ti.Ş pozi ia lor n societate, CQrjpeJtJiajpetru controlul resur şşlorjini e, accoceptempeio nal a oportunită i crescute, dQrjntaiejJpTjInare, dejautere^de pxgstjgu. • Te^r[He_c^caută să explice: cauzele manifeste şi poten iale ale acestuia; ^Tîi i2ilevoefufŒ^aJe c. şi gşşibilită jŒ_de solu ionare a lui; efectele directe şi indirecte, fuJj^CJiHejgTdisfunc iile sale n procesul de func ionare şi schimbare a sistemelor sociale; tipurile şi aria de cuprindere a c; institu io nalizarea c; managementul c, procesele de negociere şi atingerea păcii sociale, men inerea ordinii sociale n ciuda marilor ine galită i dintre păr i şi a deosebirilor de interese; rolul c. n procesele dinamicii de grup. Interesul pentru studiul c. a apărut o dată cu primele reflex ii filosofico sociale şi istorice (Tucydides), regăsindu se apoi ca o preocupare majoră n literatura sociologică, politologică, psiho sociologică. Ca teoreticieni consacra i n analiza c, contradic iilor sociale, ale puterii şi divergen elor de interese sociale pot fi aminti i: Machiavelli, Hobbes, Durkheim, Max Weber, R. Dahrendorf^Col

lins, David Lockwood, Simmel, Lewis Coser, Marx, Gouldner, Gumplovitz, Parsons, Deutsch, J. R. P. French, Goldman Schlenker, Johnson Pruitt etc. Un loc aparte n colec ia teoriilor asupra c. l are teoria socială a lui Marx privind contradic iile sistemului social, lupta de clasă, rolul interesului economic n c. Multe din teoriile occidentale asupra c. s nt influen ate de marxism. • Anii '60 s au caracterizat printr o dispută între j rns_ n reJToi[e teorii^uJdJ^Cj care subliniau rolu! productiv al acestuia_pen tr_u_jchim^axe.a_s_ p_cjălă, și ajioi dăne structuralist func_ionaliste (T. Parsons era cazul paradigmatic) care accentuau coeren a sistemelor sociale, consensul, consider nd conflictul a fi mai degrabă o patologie a sistemelor. Teoriile structural func_ionaliste erau acuzate a privc., doar din perspectiva func_iei lui negative, ca fenomen marginal, avnd ca rol doar perturbarea armoniei ntregului. Noile tgorii^ornind de la inevitabilitatea pluralită ii intereselor, consideră abordarea constructivă a c. ca exprim nd esen a democra_iei. n fapt, asumarea c. reprezintă, pentru un sistem social, un indicator^ă caracterutjji său democratic. Pluralismul puterii, competi ia programelor, proiectele alternative de schimbare socială, procesele electorale competitive, procedurile de negociere, conciliere și arbitraj s nt caracteristici ale sistemelor sociale complexe, modalități de men inere a ordinii sociale. • Tipurile distincte..de c. social_depind.de: caracterul, structura și specificul pâr ilor aflate n c; natura scopurilor fixate de acestea; mijloacele utilizate pe parcursul evolu_iei c. • Mul i analiști au descris modelul de dezvoltare a c. prin cinci etape relativ distincte: 1. jjezacor_d_uj; 2. confruntarea; 3. escaladarea; 4. de escaladarea; 5. rezolvarea (Donelson R. ForstKJTDezaco^du/ debatează prin simple ne n elegeri, diferen ierea indivizilor sau grupurilor prin modul lor de a fi și a gndi (uneori

pot fi și pseudo ne n elegeri, false a), diYer
afatSJHf2re. nesemnificatve pentju
interac iunea socială, de grup, dar^glg,nē.
comrigla e.Jajj.mp.,PQt,degeria Jn. conflicte
reale. *Confruntarea* adincește diferen ele
dintre indivizi, grupuri, clase etc, acestea fi-
ind percepute de către parJHEJn c. ca
Im'foTtanliTpentl Weracik^a^dj^grup, ca
amenin nă unitatea grupului; n această fază
fiecare part^jsi,justinf,fgzi i a.șa, accen-
tulațco_P.ejBazaun.eiđepjogii justificative (se
intensifică angajarea păr ilor pe linia dezacor-
dului ini ial; fiecare parte subliniind erorile din
g ndirea celeilalte; este faza n care fiecare
parte se convinge pe ea nsăși că trebuie să
convingă adversarul să șl schimbe părerea,
să renun e la pozi ia lui, accept n argumen-
tele sale; ac iunea de persuasiune devine

de coercii ie, cu efect de "boomerang" asupra
 păr liorT expresia eJŝotion_ălf^domină asupra
 argu,ngfitejlrjogice; ra aTOjji,y^căr fi r^grup
 ssgdej_ș nt antrenate mecanisme psihologice
 și interpersonale ale luptei care_ducj_ș,ștrēss
 crescut, atmosfera. enșiong l,. fiuser.ări.șuc
 ceșivj^l^ce,,aji renează^ forme
 de videjnjăi^greșMjat^nljmbaj (vezi cele-
 bre ipoteză frustrare/agresiune); lipjajie
 ncredere crește; apare^necesi_ălea unei
 soitujLHsfajad_area_c. distry.ge_oim^le, «-
 ciproci_ă ipozițieijnlocuindu le cu unele de
 tip negativ (Schlenker, Goldman, 1978) care
 sus_șfin un comportament concuren ial
 exagerat; tensiunile_ă os jlită ile din grup s nt
 scăpate de sub control; reac ia de autcP
 apărare a fiecărei păr i st rnește violen e
 fizice și simbolice, agresivitate maximă; n
 această etapă,o^tng^Runc ul. culminant,
 "de y_£.caxe^,poate distruge total inter-
 ac iueoă,d.e,g,r,u>, ajulngl'iS-uheoYrcnTar
 p nă la distrugerea fizică a păr ilor, sau o
 poate reface printr o schimbare structurală.
 Esc aladarea c. e urmată firesc de orientarea
 spresolu jixhQ.Date_dēLfii^Lyarej^E.İİD.İ

terven ii legale de tipjns i ij ional, prin nego-
cieri și compromisuri treptate, prin stimularea
posibilită ilor de comunicare deschisă ntre
păr i, prin captarea bunăvoin ei păr ii ad-
verse, *P'S^lian^a^"cetē^i^s̄jre^ajs^*
n calitate de mediator, moderator, facilitator,
diplomat, sfătuitor, conștientizator, judecător,
expertele (Johnson Pruitt, 1970), toate av nd
un scop integrativ, de refacere a interac iunii
sociale normale. Pentru a avea reușită n
timp și eficien ă n procesul interac iunii so-
ciale, de grup, cojXJaroJiliS.uLtnaljetuWe
rezolvareacj.nyixebuie.săfie privit deniei una.,
din păr i ca un semn al slăbicirii sale, nu tre-
buie să Wi"spe^uiăHn"pjocēšyLco.ooilie7irde
"iQL^TEi3eT3^aRriejat prinfunc ia luips^viti
interac iunii pentru unitatea și pacea socială..
Incapacitatea adoptării unor solu ii construc-
tive, mjjjj^J_ăfc^tajē^djj.ce fie la
dezagregarea_sjsjemjliui, fie.la generarea
"*DMLSS'[M^fii. £iS^i^J* și provizoriu, fundat pe
for ă. *V. consens, contradic ii sociale, nego-
ciere. EZ.*

CONFORMARE adaptarea unei persoane la norma sau sistemul de norme proprii unui grup social, instituție sau organizație, nădăruirea comportamentelor de rol în modelele recunoscute și consacrate grupai și/sau social. Așa cum în cadrul oricărui grup sociale cristalizează și funcționează norme, tot astfel se dezvoltă presiuni spre c. la ele. Astfel de presiuni influențează modul de gândire și comportamentele, cel mai adesea fără ca actorii să fie conștienți de existența lor. Cu cât un grup este mai atractiv, cu atât este mai probabil ca fiecare din membrii săi să și modifice punctele de vedere și comportamentul în conformitate cu normele (formale sau informale) ale acestuia. Finalitatea controlului social este asigurarea c. Individizii se conformează normelor unei societăți i pentru că ei realizează că, dacă nu o fac, riscă să fie pedepsiți, în timp ce c. le aduce recompense.

CONSANGVINITATE

Acela care încalcă normele se întâlnește cu antipatia, ostilitatea, birfa și chiar ostracizarea. Cel care se conduce preluând, popularitate, prestigiu și ceilalți îl definesc social ca pe un om "bun". Hipertrofierea conduce la *conformism*. Din această categorie face parte și c. totalitară. Aceasta se caracterizează prin supunerea oarbă, necondiționată a persoanelor la normele instituției, grupului sau societății. Este asigurată prin constrângere strictă și este prezentă în ceea ce Erving Goffman a numit *instituții totale* (închisoarea, spitale de boli mentale, unități militare, lagăre de concentrare). În formă extinsă, uneori la scara întregii societăți, se manifestă în regimurile totalitare. *V. asimilare, birocratie, control social, grup, devianță, instituție, nonconformism, normă socială, totalitarism*. I.F.

CONSANGVINITATE rudenie între persoane care pretind că descind dintr-o strămoșie comună. C. funcționează ca un mecanism de stabilire a raporturilor dintre descendenți și colaterali, ca principiu de reglementare a transmiterii moștenirii și ca principiu de reglementare a căsătoriei. Ea are, în același timp, un rol coeziv (bază a unității rudeniei) și un rol separativ (de interdicție a căsătoriilor între rude apropiate). Aceste funcții ale c. sunt formalizate în sistemele legislative moderne. Gradul de cuprindere a c. este o problemă de definire socială, cu răspunsuri diferite de la o societate la alta. În prezent, în societățile europene sau de cultură europeană, drepturile restrictive implicate de c. se aplică la un număr relativ mai mic de grade de rudenie, comparativ cu societățile din Africa și Asia sau comparativ cu societățile tradiționale. *V. căsătorie, endogamie, familie, incest, tabu*. I.Mih.

CONSENS c^nf^o^an4ă4aaacd)_a_Eunc
teloLde.vedere ale mef^rilor .unuLgrup_sau

a unei colec^vi_ăi_j_asj^ra^ti^
norm^forj^hralorilor, cît și aObiec^ijgyior_sj mij
loa5eJpxc\$, .y.r.meaz^
opoziție, aiS\$,e!!|y,L reprezintăjip a de
acord, discordanța punctelor de vedere. Dacă
c. reprezintă* Baza activității comune, a coo-
perării eficiente, d. este sursa tensiunilor și
conflictelor, a blocării activității colective.
C/d. prezintă grade: a. cîi membri sînt Ule.
acord cu un_a_numj_puac,de vedere, cîi Lnu
sînt de acord, cîi nu au opinie cristalizată; b.
în'ce jif d esteaccep^tată o estimare — total,,
cu entuziasm, parțial, cu îndoielă Există două
surse ale c/d. a ^urse social structurate —
structura de interese. Convergența de inte-
rese reprezintă oJză solidă a c, în timp ce
divergența intereselor tinde să genereze un
d. cronie^tr.^ur e cogpiti^e: chiar în condițiile
unei convergențe complete a intereselor,
puneteis.^ftj/edgre^ailejTiembrilor unui grup
socialJ^Hjjde j uJl^diferite. În coordonarea
certitudine completă, c. este asigurat în mod
j3âJu^^guî^2^=T^Is@!Ji1ânTrnîEBep
tat). În condițiile de incertitudine, nu c, cîi d.
este cel mai probabil: incertitudinea gene-
rează diversitate a punctelor de vedere,
dissens. • Pentru că c. reprezintă o condiție
esențială a vieții sociale, exiștăj^sgrift_£J6
J^n]cj^Qsia!!>d^rejij^are^c., în funcție în
mod special de sursele d. a. *Convingere, In-
fluență*. Se realizează prin comunicare în
condițiile de divergență de interese, această
tehnică tinde să ia forma manipulării
ideologice, a mistificării, a inducerii în eroare.
b Tehnici convenționale de decizieVcondiții
de d. actual sau potențial,—yotul sau .dele-
garea autorității ii, c Negocierea^ utilizabilă în
special în condițiile divergenței de interese.
Ea are drept obiectiv găsirea unei soluții ac-
ceptabile pentru toată e.pările (com-
promisuluiyrficare renunțînd într-o oarecare
măsură la exigențele sale peniHTă evita
starea de d. și de conflict. Negocierea include
cîteva elemente importante: cunoașterea re-

ciprocă a punctelor de vedere și a intereselor;
încercarea de manipulare reciprocă prin in-
termediul propagandei, al ideologiei;
informarea reciprocă asupra puterii fiecăruia
și a intențiilor de acțiune în caz de realizare
sau nu a c; examinarea variatelor soluții de
compromis. Negocierea este deci o îmbinare
a convingerii cu amenințarea exercitării
puterii. Ca rezultat, părțile vor adopta o soluție
care, deși prezintă dezavantaje, are meritul
de a fi acceptată de toți, evitîndu-se în con-
secință conflictul. Meac^ej^a_d_upejdepjSJl,
de£J6_d^con ££C£ms_func^a_ă_P_eJLn grad
oarecare de c. Democrația reprezintă, un in-
strument socialjundamental de realizarejac^,
atît Rri.n_popyjngere i infjuea_ă_cît i prinne .
gociere. Alternativa realizării c. este fie
^&?SXSâDJ.?.at\$S..sisteniuLui..socialpxJa_con
flijcte, fie impuDej .a.p.yQctwJiii de vedere al
^03}P^i£!BJSMJiS: £^eJapi care crează
un conflict latent ce P^J^bucnij jx>ndiții
favorizîersău o st^je_^e apatie Rimate,
pasivitate. C. poate avea loc și în ceea ce
privește modalitățile de a realiza o decizie:
asupra procedurii de vot, de ex. *V. com-
promis, decizie, democrație, manipulare,
negociere*. C.Z.

CONSERVATISM ansamblu de idei și
atitudini politice care exprimă preferința pen-
tru vechi și pentru ceea ce este statornicit și
recunoscut. Susînătorii acestui curent afirmă
importanța legii, ordinii, a continuității și pruden-
ței în raport cu inovarea. Legitimarea se face,
în principal, prin referire la tradiție. Ideologia c.
se bazează pe afirmarea imperfecți-
bilității naturii umane și pe permanența
anumitor defecte umane. C. susține necesi-
tatea unei anumite inegalități dintre oameni,
necesitatea proprietății private și a inter-
venției minime a statului în funcționarea
instituțiilor economice. C. clasic a fost funda-
mentat de Edmund Burke (*Reflexions on the
Revolution in France*, 1792) și a funcționat ca

doctrină politică deosebită în Anglia și S.U.A.
C, modern insistă, de asemenea, pe tradiție
și, în special, pe religie. În plan politic, el
susține menținerea sau reintroducerea re-
ligiei încoli, interzicerea avorturilor, limitarea
emancipării femeii, minimalizarea intervenției
statului în economie. Începînd cu anii 1970, în
S.U.A. s-a dezvoltat o nouă ideologie: neo-
conservatismul ale cărui idei de bază sînt
similare cu ale c. modern. Ne, susținut de libe-
ralii și stîngii tii deziluzionați, insistă pe
diminuarea sărăciei și a discriminării prin pro-
grame de asistență medicală pentru bătrîni,
renovare urbană, educație precolară, acor-
darea de drepturi civile negrilor, luarea în
considerare a acțiunilor minorității lor. *V. libe-
ralism, modernitate, post modernitate,
politică*. I.Wih.

CONSISTENȚA SINELUI calitate a
identității personale rezultată din integrarea,
coerența, congruența și compatibilitatea
cunoștințelor și aprecierilor despre sine și
manifestată prin atitudini și comportamente
relativ constante. Orice persoană dispune de
o structură, în forma *concepției despre sine*,
ce se interpune ca un ecran de așteptări, as-
piranțe, învieri sau apărări care filtrează noile
informații sau experiențe în funcție de com-
patibilitatea lor cu cele deja existente,
conservînd c.s. Revizuirea concepției și va-
lorizării sinelui depinde de rezistența
filtratoare a acestui ecran, dar și de forța ex-
periențelor noi. Astfel, experiențele cruciale
conduc la revizuirii ale structurii cognitive da-
torită apariției unor stări de *inconsistență* între
informațiile vechi și cele noi. Tendința natu-
rală este de a se conserva c.s., mani-
festîndu-se receptivitate numai față de expe-
riențe, atitudini, cunoștințe sau conduite care
sînt compatibile cu cele existente. De regulă,
inele se stabilizează o dată cu înaintarea în
vîrstă, trecînd prin "criza de identitate" a ado-
lescenței. Se constată, totuși, o variabilitate a

persoanelor pe axa rigiditate flexibilitate a o.s. Persoanele flexibile manifestă o mare receptivitate față de confruntările cu noile experiențe de viață, în special cu succesul și insuccesul, și inițiază schimbări la nivelul sinelui de îndată ce apar stări de inconsistență cognitivă. La limită, o flexibilitate maximă se asociază cu disfuncții structurale ale dezvoltării personale (fragmentare, dezorganizare, debusolare etc.). Persoanele cu înclinații depresive dispun de un sine ce se subapreciază și manifestă stări de submotivare pentru acțiune, de retragere sau izolare socială. Alte persoane tind spre supraevaluarea sinelui și conservarea consistenței deja stabilite, devenind rigide, autoritare, dominante. *V. adhocrație, balanță cognitivă, sine.* L.V.

CONSTRUCT denumire generică pentru termeni sau concepte care nu au un corespondent real, direct perceptibil. C. este de obicei rezultatul unor operații de calcul asupra indicatorilor sau variabilelor unui fenomen. De exemplu: inteligența nu poate fi măsurată direct, dar poate fi evaluată prin mai multe, variabile care, prelucrate după diferite procedee, dau c. "inteligență". C. sunt folosite în validarea teoriilor prin însumarea unei mase de elemente detaliate sau prin introducerea unor reguli noi de organizare a acestor fapte. Uneori se afirmă că toate conceptele științifice sunt c. Funcția de bază a o. este euristică, uneori clasificatorie și descriptivă. Cercetările empirice lucrează în general cu c, deci cu asamblări numerice sau logice de indicatori parțiali ai unui fenomen. *V. clasificare multicriterială, indicator social.* A.T.

CONȘTIINȚĂ (lat. *conscientia* "cu știință", "a fi în cunoștință de cauză") 1. Organizarea dinamică a vieții psihice umane manifestă în relațiile omului cu sine, cu alții și cu mediul. A

fi conștient înseamnă a fi într-o stare de alertă, de mirare și problematizare, a reflecta în mod intenționat și a analiza în cunoștință de cauză evenimente, trăiri sau experiențe, reale sau posibile, prezente, trecute sau viitoare. C. implică memoria, atenția, gândirea, inteligența, afectivitatea, senzorialitatea, sinele, dar nu este reducibilă la nici una din acestea, nu este o simplă "funcție", o derivație sau un substitut al vieții psihice umane, pentru că reprezintă însuși modul de organizare a acesteia, unitatea structurală a diverselor procese și însușiri psihice. Tot astfel, viața psihică a omului nu se identifică cu c, născut include și acțiuni sau manifestări ale înconștientului. C. se formează și devine în raport cu realitatea obiectivă care, în ultimă instanță, îl modelează configurația. În același timp, c. este creatoare, inițiază proiecte și dirijează aplicarea și realizarea lor. C. este, deci, institutivă. Limbajul este condiția și manifestarea specifică a c. ca activitate simbolică. C. este un produs social, se constituie în procesul interacțiunii omului cu alții prin interiorizarea relațiilor sociale și a universului de simboluri și semnificații, reguli și principii care le reglementează. În acest proces se formează nu numai o c. a lumii exterioare, ci și o c. *individuală și de sine*, prin care se construiește și se afirmă identitatea personală, se controlează modul de integrare sau de structurare a sinelui individual. 2. C. *socială*, concept fundamental în concepția marxistă despre societate, referindu-se la totalitatea ideilor, teoriilor, concepțiilor, sentimentelor, stărilor de spirit caracteristice societății într-un stadiu determinat al dezvoltării istorice. Este un produs colectiv ce exprimă particularitățile organizării sociale dintr-o perioadă istorică dată. În funcție de modul de reflectare a vieții materiale a societății, se disting două niveluri de structurare a c. sociale: a. nivelul sistematizat este produsul unei reflecții mediate, reprezintă viața spirituală

organizată a societății și se concretizează în concepții teoretice (juridice, politice, etice etc.); b. nivelul nesistematizat este produsul unei reflecții nemijlocite a elementelor sau schimbărilor din structura socială în forma percepțiilor, reprezentărilor, sentimentelor, atitudinilor, aspirațiilor sau preferințelor individuale și colective, se concentrează mai ales asupra experienței de viață a grupurilor sau comunităților umane, în eleasă ca o experiență trăită și neorganizată de principii teoretice. Cele două niveluri ale c. sociale se află în permanență schimburi reciproce de influență și de interinfluență. Existența socială determină, în ultimă instanță, c. socială. Acest raport de determinare nu trebuie însă absolutizat sau considerat ca exprimând chințesența explicărilor materiale a societății. În plan gnoseologic el semnifică necesitatea analizei conținutului reflectorului al c. pornind de la considerarea condițiilor reale de viață ale oamenilor și evitând ipostazierea abstractă a ideilor sau proiectelor subiective. Totodată, trebuie avute în vedere istoria construirii structurii c. sociale și a interdependențelor stabilite între componentele sale sistematizate și nesistematizate. • Analiza sociologică a c. sociale se realizează în două alternative distincte, deși profund corelate, într-o primă alternativă se analizează procesele de constituire a conținutului c. sociale, iar în cealaltă accentul este pus pe modul în care conținutul c. intervine în explicarea fenomenelor sociale. Prima alternativă presupune punerea în relație a următoarelor instanțe: domeniile reflecției, specificul și procesualitatea conștientizării individuale și sociale, integralitatea și diferențierile specifice c. sociale. Domeniile reflecției conștiente individuale coincid cu universul real al vieții umane. Aceasta în planul posibilului, pentru că în mod efectiv trebuie să intervină intenționalitatea selectivă a conștientizării, a analizei în cunoștință de cauză a unui anumit

curs al evenimentelor. Conștientizarea individuală nu coincide însă cu cea socială, ci există o procesualitate a trecerii de la una la cealaltă ca urmare a intervenției relațiilor sociale, în relațiile interindividuale se fac schimburi de semnificații, de atitudini și proiecte subiective. Din acestea rezultă în timp cristalizări ale conștientizării colective, ce iau fie forma reprezentărilor, atitudinilor, opiniilor, principiilor, codurilor sau valorilor care condensează contribuțiile individuale, fie a unor produse transindividuale de tipul "efectelor structurale" în care contribuțiile individuale nu se mai regăsesc și scapă controlului individual direct. Conținuturile conștientizării colective și efectele structurale emergente care nu sunt conștientizate sunt sursele generatoare ale manifestărilor c. sociale, în raport cu domeniul reflectat al existenței sociale și cu funcția exercitată, se disting diferite forme ale c. sociale: c. politică, c. juridică, c. morală, artă, știință, filozofia, religia. Conștientizarea colectivă, indiferent de forma sa, se poate uneori extinde în mod uniform la nivelul ntregii societăți, pentru ca altele să se realizeze în mod diferențiat pe grupuri mai mari sau mai mici. În acest sens, în societățile în care oamenii sunt stratificați pe clase sau grupuri relativ omogene, c. socială este diferențiată după conținut și orientare. C. *de clasă* este, din perspectivă marxistă, expresia comunității de interese și solidarității membrilor aceleiași clase sociale, a experiențelor similare derivate din poziția ei în societate, a relațiilor stabilite cu alte clase, și grupuri, ou organizarea și funcționarea puterii de stat existente. În plan individual, c. de clasă este baza identificării militante a unei persoane cu aspirațiile, interesele, lupta, stilurile de viață ale membrilor clasei sociale din care face parte, mod de afirmare activă a apartenenței la clasa respectivă și de diferențiere față de persoanele ce apar în altor clase din societate. Numai că în societățile

CONTAGIUNE MENTALĂ

moderne rareori se manifestă c. de clasă la nivel individual. Multe cercetări empirice au pus în evidență acest fapt, relevând, de exemplu, că muncitorii nu manifestă i nu revendică o c. omogenă de clasă. Pe acest temei se i apreciază că modelul marxist ai c. este desuet. • A doua alternativă de analiză sociologică a c. s a concretizat în diverse modele teoretice de invocare a c. ca factor explicativ (C. Zamfir, *Structurile gândirii sociologice*. 1987). Unele doctrine sociologice, cum ar fi fenomenologia sociologică, etnometodologia sau interacționismul simbolic consideră c. ca factor explicativ determinant. Pe baza analizei mecanismelor cognitive i de comunicare implicate în interacțiunea actorilor sociali, se încearcă să se explice constituirea i procesualitatea vieții sociale. C. subiectivă modelată i modelatoare a actorilor sociali în interacțiune este sursa unică de generare a realității sociale. În alte teorii sociologice, cum ar fi cea de sorginte comportamentistă (behavioristă), c. apare ca un epifenomen. Comportamentul este generat de condiții, factori sau stimuli socialmente constituiți i, iar c. apare *postfactum*, ca simplă tentativă de raționalizare, de justificare sau explicare a comportamentului deja constituit. Într-un alt model, c. este invocată ca intermediar strict determinat între condițiile obiective i comportamentele sociale. Ea nu i aduce nici o contribuție independentă i specifică în procesul de constituire a fenomenelor sociale, ci este doar o luare de cunoștință, un proces de conștientizare a situației obiective în care condițiile sociale structurale generează manifestări sau fenomene sociale specifice. C. nu este, totuși, un simplu epifenomen, ci se manifestă atât ca o c. practică, implicată în experiența curentă a actorilor sociali i având funcții constitutive, cât i ca o c. sistematică, investită cu funcții explicative. Numai că în analiza sociologică s a tins spre excluderea i nu spre

evidențierea complementarității celor două ipostaze ale c. ca factor explicativ care intermediază acțiunile factorilor obiectivi i ca factor care, fie împreună cu, fie în mod independent de condițiile obiective, contribuie la determinarea fenomenelor sociale. O direcție distinctă de cercetare, aflată în curs de constituire, urmărește să demonstreze modul specific i independent în care conținutul c. (cantitatea i calitatea cunoștințelor de care dispun membrii unei colectivități) contribuie la generarea i cristalizarea fenomenelor sociale. V. *atitudine, comunicare, ideologie, inteligență, personalitate, propagandă*, M.V.

CONTAGIUNE MENTALĂ propagarea i generalizarea în rândurile maselor a unei stări psihice, idei, atitudini, sentimente. Această difuzare are un caracter involuntar, transmitându-se rapid de la individ la individ, acționând mai ales la nivelul inconștientului. Stările psihice propagate prin c.m. pot fi: entuziasmul, panica, furia, exaltarea. În mulțime (pe stadioane, în întruniri religioase sau politice, în săli de concerte sau de dans etc.) c.m. se manifestă deosebit de puternic. Ea a fost tratată prin analogie cu epidemiile. Gustave Le Bon (*Psychologie des foules*, 1895) a făcut din c.m. un principiu general de explicare a psihologiei mulțimilor. "Orice sentiment, orice act — scria G. Le Bon — este în cazul unei mulțimi contagios, atât de contagios, încât individul i i jertfe te cu cea mai mare urgență interesul personal în favoarea interesului colectiv, lăsată o aptitudine contrară naturii sale, de care omul nu devine capabil decât în clipa când face parte dintr-o mulțime". Dispoziția sufletească de uniformizare se realizează contagios prin trei mecanisme: *imitația* — tendința fiecărui individ de a face același lucru pe care îl fac ceilalți; *sugestibilitatea* — o stare în care indivizii devin receptivi față de imaginile, direcțiile i afirmațiile emenate de la alții ("un cuvânt fericit, o imagine evocată la un

moment potrivit au deturnat mulțimile de la actele cele mai sângeroase"); *reacția circulară* — un proces în care emoțiile celorlalți sunt percepute de individ cu o mai mare intensitate, apoi sunt retransmise rapid celorlalți, care le percep cu o intensitate i mai accentuată .a.m.d. Astfel are loc "exagerarea în sentimente". V. *comportament colectiv, imitație, mulțime*. I.F.

CONTRACT SOCIAL concept sociologic elaborat mai întâi în cadrul filosofiei sociale a secolului al XVIII-lea, care desemnează acordul inițial, stabilit în mod rațional de oameni aflați într-o stare de deplină libertate i egalitate, prin care ei renunță la o parte din drepturile lor individuale în favoarea unei instanțe supraindividuale ("stat" sau "societate"), cu scopul de a primi de la această instanță garanția exercitării tuturor drepturilor lor individuale. Instanța, reprezentant i garant al drepturilor individuale, poate fi un stat absolutist (Leviathan, la Thomas Hobbes) sau un regim politic democratic reprezentativ ("voința generală", căreia i se supune "voința tuturor", la J. J. Rousseau). Ambele variante cer ca întreaga construcție a societății (reducșă, de regulă, la ansamblul instituțiilor i uneori numai la stat sau instituțiile politice), să fie realizată în mod rațional sau artificial i conform pactului inițial (c.s.) stabilit de indivizii aflați într-o pretinsă sau presupusă stare naturală de libertate i egalitate absolută. Varianta c.s. elaborată de Rousseau a stat la baza constituirii ideologiei republicane a Revoluției Franceze i a Declarației drepturilor omului. Această ideologie, precum i conceptul de c.s. care i a stat la bază, au fost criticate de sus înăuntru concepției organiciste privind constituirea statului i a societății, respectiv de concepția după care statul, îndeosebi, este o creație istorică naturală, nonrațională, neartificială, ipoteza stării inițiale de egalitate deplină fiind considerată

ca lipsită de temeinicie istorică. De altfel, sociologul francez G. Davy a demonstrat, analizând un bogat material istoric i etnografic, că c.s. nu are origine artificială, ci derivă din legături statutare, în special din legături de rudenie, nefiind deci o invenție rațională a individualismului juridic, ci un produs istoric natural al relațiilor interumane (*La folieuree*, 1922). În ciuda acestor critici, ideea c.s. este actuală în sociologie, chiar dacă nu mai este interpretată ca fundament al societății, ci doar ca o expresie a anumitor tipuri de relații sociale, cum sunt cele bazate pe principiul reciprocității. V. *corporatism, relații sociale, stat*. I.U.

CONTRACULTURA subcultură (ansamblu de simboluri, norme, valori i moduri de viață) care se manifestă în opoziție cu cultura dominantă din societate. Adepții unei c., resping unele sau majoritatea standardelor i modelelor comportamentale ale societății înglobante, dar nu resping toate normele i valorile culturii dominante. Grupurile delincvente, sectele satanice, grupurile anarhiste sunt exemple de grupuri care i constituie o c. ca formă de opoziție față de cultura dominantă în societate. Apariția unei c. este un indicator al neintegrării sociale sau, cel puțin, al sentimentului de frustrare resimțit de unele categorii sau grupuri sociale. La sfârșitul anilor 1960 i începutul anilor 1970, țăările occidentale dezvoltate s au manifestat numeroase c., îndeosebi ca urmare a acțiunilor unor grupuri de tineri. Analiza acestor c. a pus în evidență aspecte similare în dinamica lor din diferite societăți: toate au avut o durată scurtă de existență; majoritatea adepților lor au avut ulterior un comportament mai conservativ decât al celor care nu au aderat la ele. În mod obișnuit, multiplicarea i extinderea unor c. pot avea efecte disfuncționale asupra societății, motiv pentru care ele sunt pu în tolerate sau chiar reprimate

la nivel societal, într-un număr mai redus de cazuri, o c. poate îndeplini o funcție de inovare socială, de opoziție la un sistem prea conservativ de norme și valori. *V. cultură, nihilism, subcultură*. I. Mih.

CONTRADIC II SOCIALE concept cheie al sociologiei marxiste. Conform perspectivei dialectice, sistemele sociale nu sînt de regulă complet omogene, prezentînd o armonie internă absolută, ci sînt caracterizate prin tensiuni și c. interne. Structural funcționalismul clasic accentua unitatea funcțională a sistemelor sociale, caracterul lor integrat, armonios, tensiunile și c. fiind considerate a fi mai degrabă patologii, mai mult sau mai puțin accidentale, care trebuie eliminate. În contrast, sociologia marxistă accentuează faptul că tensiunile, c. reprezintă starea normală a sistemelor sociale, acestea constituind sursa dinamicii lor continue. Există două nivele distincte la care se manifestă c.s. a. un nivel structural organizațional: c. dintre diferitele componente structurale ale sistemului social, dintre subsistemele acestuia. Este cazul c. dintre forțele de producție și relațiile de producție; dintre structura economică și sistemul politic, dintre sistemul politic și tîin etc.; b. un nivel social interaccional: c. între persoane, grupuri și clase sociale, între colectivități. De regulă, acestea exprimă c. structural organizaționale. Astfel, c. dintre clasele sociale, în teoria marxistă, exprimă c. structurale ale unui mod de producție sau dintre două moduri de producție succesive (c. dintre burghezie și feudalism). Dinamica sistemelor sociale este datorată luptei dintre persoanele, grupurile, clasele sociale și chiar colectivități interesate în menținerea/schimbarea unui mod de organizare socială. De aici și rolul esențial al luptei sociale (de clasă) în teoria marxistă. Datorită intereselor diferite, adesea ireconciliabile, procesele de schimbare sociale nu pot

cel mai adesea avea loc pe baza unui consens general, ci mai degrabă prin lupta unor grupuri și clase sociale împotriva altora. C.s. pot fi *antagoniste* sau *neantagoniste*. C. *antagoniste* exprimă interese fundamentale ireconciliabile: nu se pot găsi soluții general acceptabile definitive care să genereze un sistem stabil. Compromisuri pot avea loc, dar tensiunea și conflictul dintre părți nu pot fi complet eliminate: ele pot să se atenueze, să intre în latență, după o anumită perioadă însă agravîndu-se și luînd forme pregnante, explozînd adesea în conflicte deschise și violente. Rezolvarea lor nu poate avea loc decît prin luptă și prin schimbarea structurală a modului de organizare socială care le a generat, prin *revoluție*. Indiferent dacă este vorba de o revoluție violentă sau de una "pașnică" realizată prin mecanisme democratice, ea se face nu pe baza unui consens generalizat, ci prin luptă, împotriva opoziției claselor și grupurilor sociale interesate în menținerea status quo-ului. C. *neantagoniste* sînt c. care generează interese secundare, pe fondul unei accentuate convergențe a intereselor fundamentale. Ele se pot rezolva prin construirea unui consens, prin cooperare, fără a fi excluse elemente de negociere și compromis. Ele pot să se agraveze, să se antagonizeze, ducînd la conflict, în două situații distincte: a. cînd nu sînt sesizate la timp și nu se intervine pentru soluționarea lor; c. se soluționează de la sine, fără intervenție, de regulă ele tind să se acumuleze, să se agraveze, ducînd la conflict; b. cînd se încearcă soluționarea lor cu metode inadecvate care în loc să le soluționeze le agravează. Utilizarea coerciției, a forței duce de regulă la agravarea conflictelor. Teoria c.s. poate fi modelată în teoria matematică a jocurilor. C. antagoniste, de ex., sînt modelate de jocurile cu sumă nulă, în care suma pierderilor și câștigurilor este nulă (ce câștigă o parte, reprezintă inevitabil pierdere pentru

celelalte). C. neantagoniste sînt modelate de jocurile cu sumă nenulă: câștigul unei părți nu reprezintă neapărat pierdere pentru celelalte; se pot găsi mereu soluții care să maximizeze câștigurile tuturor părților. *V. compromis, consens, cooperare, dialectică, interese, luptă de clasă, revoluție, schimbare socială*. C.2.

CONTROL SOCIALI. *Într-un sens general și comun*, c.s. desemnează procesul prin care o instanță (persoană, grup, instituție, asociație sau organizație) reglementează, orientează, modifică sau influențează comportamentele sau acțiunile altei instanțe, ce aparțin aceleiași sisteme, cu ajutorul unor mijloace materiale și simbolice, în vederea asigurării conformității și păstrării echilibrului specific sistemului. Funcțiile c.s. sînt de prevenire, limitare sau eliminare a abaterilor de la normativitatea existentă. Acestea se realizează prin însușirea metodelor tipice pentru cultura sistemului și prin mecanismele instituționale care recompensează sau sancționează conformitatea sau devianța față de norme. 2. *Într-un sens mai specific*, c.s. este rezultatul raporturilor de interdependență dintre elementele unui sistem și al determinării componentelor de către sistemul cărui aparține. Această accepțiune a fost consacrată ca urmare a progreselor făcute în aplicarea analizei sistemice și a celei cibernetice în sociologie (R. Boudon, 1982). Atenția se concentrează asupra posibilității de apariție a unor situații critice în funcționarea unui sistem, care tind să-i tulbure identitatea sau coerența, și asupra tensiunii interne spre conservarea consistenței sistemului prin îndepărtarea, evitarea, sau corectarea raporturilor sau pozițiilor care amenință integritatea sau echilibrul. Sancțiunile sociale, pozitive sau negative, apar astfel ca acele mecanisme ale c.s. prin care se conservă integritatea normelor, se penalizează acțiunile și se încurajează conformitatea. În

funcțiile de mijloacele sau instrumentele utilizate se distinge între c. prin constrîngere (coercitiv) și c. psihosocial sau persuasiv. • C. *coercitiv* este realizat de instituțiile juridice și de cele investite cu asigurarea ordinii publice (L. Althusser le numește "aparate represive ale statului") cu ajutorul unor mijloace de forță sau, de amenințare cu forță (fizică sau simbolică). Se exercită asupra acelor acțiuni sau comportamente care se află sub incidența delincvenței și criminalității sau care sînt apreciate ca pericole importante pentru ordinea socială și de stat. • C. *psihosocial* constă în reglementarea și coordonarea acțiunilor individuale sau de grup cu mijloace instituționale (formale) sau informale. C. formal constă în definirea și instituirea de norme impersonale, instituționalizate în regulamente sau coduri, de regulă scrise de către asociații sau organizații sociale. Ele precizează drepturi și obligații ale membrilor, recompense și pedepse (sau sancțiuni pozitive și negative), cadrul organizatoric etc. Menirea normelor regulamentare este triplă: coordonarea acțiunilor individuale pentru realizarea scopurilor comune, minimalizarea surselor de conflict, perpetuarea asociației sau organizației. Coordonarea se referă la generarea de acțiuni colective, distribuția în timp a acțiunilor individuale sau colective în funcție de o ordine a priorităților și a valorilor, integrarea eforturilor individuale în vederea maximizării unei funcții obiectiv comune. C. formal sau instituțional tinde nu numai către reglementarea, ci și spre standardizarea conduitelor instrumentale (productive) și expresive ale oamenilor sau grupurilor, permițînd astfel ordinea socială. Unele instituții (cum ar fi cele științifice, artistice sau de comunicare) se concentrează mai ales asupra coordonării acțiunilor, evitînd producerea de efecte de standardizare a conduitelor productive și expresive. În general, c. formal face

tranzi ia dinspre c. coercitiv spre cel informai. C. informai se realizează mai ales la nivelul rolurilor sociale dintr un sistem i se manifestă în mod implicit în cadrul interac iunilor. El este rezultatul socializării în cadrul normativității ii sociale existente i al învă ării sociale, adică al interiorizării sistemului de norme, de modele de comportare i atitudini tipice pentru o societate. • La limită, c. informai se manifestă ca *autocontrol*, respectiv ca reglementare ra ională de către o persoană, prin efort con tinent sau voluntar, a propriilor comportamente i rela ii. Autocontrolul presupune alegerea preferen țială dintr un evantai de cursuri alternative de ac iune. Preferin a este însă circumscrisă normativ în jurul cursurilor acceptabile de ac iune, în virtutea reac iei naturale a omului de a evita stările de tensiune generate de încălcarea unei norme, autocontrolul având astfel i o dimensiune formală. Totu i, nicicînd o persoană nu i i poate controla integral propria conduită, nici măcar temporal, datorită interven iei incertitudinii generate de ac iunile altora sau de împrejurările sociale. Ceea ce într un context de împrejurări apare ca autocontrol este par ial rezultatul influen ei sociale exercitate de al ii în situa ia socială concretă sau al interiorizării c. exterior exercitat anterior. • În general, eficacitatea c.s. depinde de completarea reciprocă a c. informai cu cel formal i a acestora cu c. coercitiv. Exerci tarea exclusivă a unei singure forme de c. nu s a dovedit a asigura conformitatea, echilibrul sau ordinea socială a unui sistem. Societă ile moderne au tins către accentuarea c. psihosocial i în special a celui informai, c. coercitiv intrînd în func iune atunci cînd ultimul s a dovedit ineficace. Trebuie spus că tendin a de raportare exclusivă a c.s. la domeniul sanc iunilor pozitive sau negative pentru asigurarea conformității ii i conservarea ordinii sau echilibrului sistemic este problematică din cel pu în două puncte de vedere. În primul

rînd, au rămas încă destul de obscure mecanismele de asigurare a conformității ii prin aplicarea de sanc iuni. În multe explica ii ale acestui proces se invocă tendin a de determinare strictă a ac iunilor individuale de către mediul social integrator i se operează cu un gen de psihologism îngust utilitar, poate chiar naiv. De exemplu, se consideră că individul se conformează unei norme pentru a evita sanc iunile care sînt privite ca simple consecin e ale ac iunilor întreprinse. C.s. ar avea o natură similară cu modul în care se exercită efectele legilor fizice asupra comportamentului (dacă cineva s a fript o dată cu focul va evita a doua oară flacăra). Totu i evenimentele sînt anticipate de către oameni. Ei pot interveni în producerea i derularea lor, modificîndu le, par ial sau total, cursul; unele evenimente se pot dovedi favorabile pentru un timp i nefavorabile în alte condi ii sau contexte. Numai un număr foarte redus de sanc iuni pozitive sau negative sînt absolut eficace. Conformitatea este astfel un produs par ial i precar al sanc iunilor, iar c.s. se exercită mai mult în forma implicită a rela iilor de interdependen ă autoreglatoare dintr un sistem. În al doilea rînd, c.s. exercitat de societate nu poate fi privit numai din perspectiva exterioară individului. Există o autonomie individuală construită în însu i procesul de socializare i manifestată prin capacitatea de instituire a eului pe scena vie ii sociale, de autorealizare sau de cooperare la propria venire. C.s. implică o reciprocitate interindividuală i o coordonare a ceea ce este exterior cu ceea ce este specific autonomiei personale. În felul acesta, ei este nu numai limitativ ci i incitativ, asociind con stringerile exterioare i colective cu ini iativele i resursele individuale. • Forma sau mecanismul de exercitare a c.s. depinde i de modul de distribuire a puterii într un sistem social i de necesitatea de autoreglare specifică acestuia. Puterii politice îi sînt întot

deauna asociate mijloace de c, iar forma de exercitare a acestuia depinde de gradul de consolidare a puterii. Atunci cînd ordinea de putere existentă este amenin ată, pentru restabilirea sau men inerea ei intră în func iune mijloacele de c. coercitiv, pe cînd în situa ii de stabilitate relativă sau accentuată se exercită cu predilec ie c. psiho social. În felul acesta c.s. este un mecanism de autoreglare a echilibrului sistemului social. În func ionarea acestui mecanism intervine i "toleran a" socială fa ă de abaterea de la normă. Între idealitatea normativă i practica socială conformă normei există un spa iu al devierilor relative produse de varietatea "interpretărilor" individuale (B. A. Williams, 1973; J. Elster, 1979). Instituirea unui c. rigid îngustează pînă la eliminare astfel de devieri sau interpretări i multiplică instan ele de c. formal i coercitiv (E. Goffman, 1959, 1974) într o ierarhie autogeneratoare. Apare astfel forma de super c.s. în care, pe lingă mijloacele obi nuite, apar tehnici speciale (privilegii sau represiuni, persecu ii i teroare sau adulare i exemplificare) de eliminare a toleran ei i exercitare a c. formal i coercitiv. Stan ele de c. se supraetajează. În general, toleran a se asociază cu responsabilitatea subiectivă i cu autocontrolul, dovedindu se func ională pentru mecanismul de autoreglare al sistemului. • Intensitatea c.s. variază istoric, iar în cadrul aceleia i epoci de la o societate la alta (K. Marx, E. Durkheim). Antropologii au demonstrat că în unele societă i primitive există o întreagă panoplie de mijloace formale de c.s., pe cînd în altele lipsesc cu desăvîr ire (E. E. Evens Pritchard, M. Fortes, 1940). Varia ii importante în exercitarea c. apar i în func ie de tipurile de institu ii sau organiza ii analizate (B. Bernstein, 1985; P. Bourdieu, 1984, I. Szczepanski, 1970). Studiul c.s. a de inut proeminen ă în teoriile schimbului social (G. Homans, 1958, 1974; J. Rawls, 1971; J. W. Thibaut, H. H. Kelley,

1959; A. Kuhn, 1974; P. Ekeh, 1974; R. M. Emerson, 1976; H. C. Bredemeier, 1978). Urmărind să releve logica ac iunii, interac iunii i rela iei sociale în care se fac astfel de schimburi de bunuri, semnifica ii etc. care concură la maximizarea beneficiilor i minimizarea costurilor, teoreticienii acestui domeniu au sistematizat formele de c. implicit sau tacit care intervin în procesul rela ionării interindividuale. Se poate spune, pe de altă parte, că problemele c.s. sînt prezente în orice teorie sociologică, fie că este preocupată de condi iile generării i men inerii ordinii sociale existente, fie că se concentrează asupra proceselor schimbării sociale (T. B. Bottomore, 1972). *V. conformism, devian ă, echilibru social, manipulare, grup, normă, organiza ie, persuasiune, propagandă, putere politică.* L.V.

CONTROLOR DE ZONĂ persoană care are sarcina să verifice activitatea operatorilor de interviu. Controlul direct al activității operatorilor de interviu se face prin vizitarea la domiciliu a persoanelor incluse în e antion. Din totalul adreselor, prin selec ie aleatoare, se stabilesc adresele la care se va efectua contra ancheta (aproximativ o cincime din e antionul anchetei). C.z. se va interesa dacă operatorul de interviu a stat de vorbă efectiv cu persoana inclusă în e antion, cit a durat convorbirea i cum s a desfășurat, ce impresie a produs operatorul de interviu. *V. ancheta sociologică, chestionar, efectul de operator de interviu, e antionare, interviu, operator de interviu, sondaj de opinie.* S.C.

CONURBA IE termen introdus de sociologul i urbanistul englez Patrick Geddes (*Cities in Evolution*, 1915), desemnînd ariile urbane constituite prin fuziunea mai multor ora e care s au dezvoltat separat. C. este produsul exurba iilor. Exemple de c: "Marea Londră", Tyneside, Manchester, West York

shire (Marea Britanie); Lille Roubaix Tourcoing (Fran a); ora ele din Ruhr cară se înlănuie neîntrerupt de la Krefeld pînă la Dortmund (Germania) etc. V. *exurba ie, inurba ie, megalopolis, urbanizare*. I.F.

CONVERGEN A 1. *in antropologia socială i cultura/ă*, procesul prin care două sau mai multe trăsături etnico culturale, reprezentînd civiliza ii diferite, devin omoloage fie prin asimilare, fie, dimpotrivă, prin evolu ie paralelă. 2. *Teoria sociologică a c.* este o încercare de a explica evolu ia societă ilor globale contemporane ca fiind dominată de logica sistemului industrial. Teoria c. are două variante. Prima, "tare", sus ine că toate societă ile sînt obligate să devină, mai devreme sau mai tîrziu, societă i industriale, caracterizate prin predominarea întreprinderii industriale, diviziunea tehnică a muncii, stratificare socială profesională, familie nucleară, secularizare, ra ionalizare, circula ia mărfurilor, comportamente achizitive, monetarism etc. Prin urmare, c. este, în această variantă, un proces global care determină reducerea tuturor tipurilor structurale de societate la tipul a a zisei societă i industriale. A doua variantă a teoriei c. presupune doar că, pe măsură ce o anumită societate începe să se industrializeze, ea va manifesta tendin a de a dezvolta trăsături structurale relativ similare ărilor industrializate sau în curs de industrializare, că există, pe scurt, o anumită "logică" a procesului de industrializare, de la care nu se poate abate nici o ără care a înaintat pe calea industrializării. După cum se poate observa, dacă prima variantă o presupune pe cea de a doua, aceasta nu o presupune pe cea dintîi. Totodată, prima variantă a teoriei c. a fost sus inută mai ales de gînditorii sociali din secolul al XIX lea, în timp ce în secolul nostru a fost elaborată cea de a doua variantă, chiar dacă în ea sînt păstrate i unele elemente ale primei variante. De alt-

fel, pentru a se delimita cît mai clar cu putin ă de adept ii teoriei c. în varianta ei "tare", sus inătorii variantei "moale" î i denumesc propria concep ie mai degrabă teorie a *modernizării declt a c.*, unii criticînd deschis teoria c. în varianta ei "tare" (W.E. Moore, N. Smelser, D. Bell). Cu toate acestea, se poate spune că teoria c. este, în ambele ei variante, o reminiscen ă a vechiului evolu ionism uni linear, iar limitele acestuia îi sînt adăugate cele ale unei concep ii determinist tehnologice, oare presupune că omologia for elor de produc ie este condi ia necesară i suficientă pentru identitatea structurilor sociale i politice ale societă ilor istorice. V. *capitalism, industrializare, modernizare, modernitate, postmodernitate, schimbare socială*. I.U.

COOPERARE formă de interac iune socială care presupune ac iuni conjugate (identice sau complementare) ale mai multor persoane sau grupuri pentru atingerea unui scop. comun a unor rezultate (gratifica ii) de care să beneficieze to i participan ii. Q^a poate

mala, pe termen scurt sau pe termen lung, dar întotdeauna ea înseamnă o modalitate sau alta dilio mbfilre ^

pentru a ajunge JaJJJJJezujta.L pecific, eforturi motivate de a teptările acestora — mai mult sau mai pu în cristalizate i transparente — de a ob ine anumite recompense (materiale sau de altă natură). V. *ac iune colectivă, consens, negociere*. I.U.

CORPORATISM doctrină i formă de organizare a societă ii, care presupun realizarea unei unită i (solidarită i) relativ nemijlocite a indivizilor în cadrul societă ii, prin intermediul *corpora ilor*. Acestea sînt reuniuni socio profesionale care cuprind to i indivizii ce exercită o profesie în cadrul aceleia i ramuri de activitate colectivă, indi-

ferent de pozi ia lor ierarhică i de proprietatea asupra mijloacelor de produc ie. Singurul criteriu pentru constituirea corpora ilor este a a zisa func ie socială a activită ii profesionale, func ie stabilită, clasificată, ierarhizată i evaluată de o instan ă suprasocială (politică), însărcinată ea însă i cu o func ie determinată, cea de organizare a societă ii. De regulă, această func ie revine unei elite formate prin selec ia competen elor (nu neapărat tehnico economice, ci i sociale, tiin ifice etc). Ini ial, c. a apărut în gîndirea sociologică de inspira ie catolică i a fost teoretizat de Charles Fourier, apoi de sociologul francez E. Durkheim. Acesta din urmă vedea în corpora ii — identificate de el cu "grupurile morale profesionale" — o formă de organizare socială în stare să valorifice virtu ile morale solidariste ale breslelor medievale în condi iile atomizării i anomiei vie ii sociale burgheze. La începutul secolului nostru, c. s a dezvoltat ca o ideologie anti sindicalistă i anticomunistă, găsindu i unele concretizări în cîteva state cu regimuri fasciste sau dictatoriale. Ideologia corporatistă aplicată la dictaturile franchistă i salazaristă a fost inspirată, par ial, i de doctrina c. *pur i integrai*, elaborată de economistul i sociologul român *Mihail Ma no/fescft* (1891 1950). Acesta considera c. ca o formă socială evolutivă postliberală i, în consecin ă, postparlamentară, în care clasele sociale vor fi înlocuite de grupări sociale func ionale (corpora ii), în cadrul unui stat guvernat de o elită politică organizată într un partid unic i care va suprima toate drepturile individuale, înlocuindu le cu datoriile func ionale. Principiul c. *pur i integral* este organizarea, care vrea să înlocuiască atît principiul liberei concuren e a agen ilor sociali economici, cît i sistemul democratic parlamentar. "Organizarea" se bazează pe reglementarea centralizată i autocrată a activită ilor tuturor corpora ilor

economice, sociale, culturale, religioase etc. (în acest sens c. este integral), de către singura putere politică cu drept de liberă activitate, constituită din reprezentarea exclusivă a corpora ilor (c. este pur). V. *anomie, contract social, democra ie, dictatură, liberalism, putere politică*. I.U.

CORUP IE încălcarea sistematică i nesanc ionată a normelor unei organiza ii sau institu ii, de către unii membri care în virtutea faptului că de in o anumită autoritate, utilizează resursele organiza iei cu destina ii diferite de scopurile acesteia. Termenul a fost folosit în legătură cu sistemul politic i administrativ doar în epoca modernă. În evul mediu el se referea la putreziciunile, la descompunerea cărnii după moarte, la dezintegrare. De aici conota ia principală a termenului, în acea perioadă, privitoare la decăderea spirituală, la vicierea ideilor religioase, a studiilor clasice, a limbii i a moralită ii. • în epoca modernă, c. a fost privită prioritar în rela ie cu sistemul politic. Astăzi ea este studiată ca fenomen caracteristic organiza ilor birocratice. M. Pinto Dusohinsky (cf. A. Kuper & J. Kuper, *The Social Science Encyclopedia*, 1989) consideră c. ca o abandonare a standardelor a teptate de comportament de către cei ce de in autoritatea, în vederea ob inerii unor avantaje personale, abandonare nesanc ionată. O astfel de defini ie este însă restrictivă, deoarece nu este obligatoriu să existe avantaje personale: c. poate rezulta i din credin a în anumite valori i idealuri, altele decît cele ale organiza iei de apartenen ă. Pe de altă parte, c. poate fi, în unele societă i subdezvoltate, un fenomen mai mult sau mai pu în normal, constituind principala sursă de cî tig pentru categorii largi de indivizi. În sistemele totalitare, în cele comuniste în special, c. a fost tolerată din considerente politice, fiind utilizată ca instrument de control social. C.

se întâlnesc în practică în orice societate, chiar și în cele cu îndelungată tradiție democratică. Afacerea Watergate (SUA, 1972) constituie un exemplu edificator în acest sens. În orice societate putem identifica mai multe forme de c. în funcție de tipul de norme încălcate, de instituțiile în care se produce, ca și în funcție de modelele culturale care o generează. Astfel, putem identifica o c. politică, una morală, una economico administrativă și chiar una culturală, în același timp, putem distinge între o formă materială de c. și una simbolică. *V. autoritate, control social, devianță, organizație, morală, normă.* A.B.

COST SOCIAL 1. Resurse economice și non economice, cheltuite pentru realizarea unei activități sociale. 2. Resursele cheltuite la care se adaugă și efectele negative secundare rezultate dintr-o activitate socială. În acest sens, poluarea este un c. al activității industriale. Dezagregarea familiei, creșterea criminalității, a sinuciderilor sînt c. ale omajului. Ideea de c.s. s-a impus în mod special în legătură cu luarea în considerare a unor c. indirecte, suportate de către societate, dar prilejuite de activitatea unui subsistem: o întreprindere poluează; colectivitatea cheltuiește o parte a resurselor sale pentru activități de protecție și depoluare sau de contracarare a efectelor poluării (asistență sanitară pentru bolile generate de factorii poluanți). Aceste cheltuieli indirecte și sociale nu intră în calculul c. pe care întreprinderea le face. Ceea ce este rentabil din punctul de vedere al unui subsistem se poate dovedi a fi nerentabil din punctul de vedere al întregii colectivități. Analiza c.s. este asociată cu tendința tot mai pregnantă de a lua în considerare (și în consecință în calcul) mulțimea consecințelor directe și indirecte ale activității subsistemelor care compun societatea. Este dezvoltată ca element al analizelor cost/beneficiu și de eficiență socială. *V. analiza cost/beneficiu, resurse.* C.Z.

CREDINȚĂ 1. *In sens larg*, opinie, estimare, evaluare, opiniune care nu se bazează pe cunoștințe și fapte suficiente; produs mai mult al unor mecanisme intuitive. Specific c. este, după cum observa încă D. Hume, adăugarea a "ceva" elaborărilor mentale care le face pe acestea mai sigure, mai imperative pentru acțiune și totodată mai puțin vulnerabile la contraargumente. Studiile actuale de psihologie și sociologie cognitivă aduc un punct de vedere nou asupra înțelegerii c. în primul rând, din punct de vedere al genezei lor: problemele complexe pe care activitatea socială umană le are de înfruntat depășesc cu mult capacitățile de cunoaștere de care actorii sociali dispun la un moment dat. Omul trebuie însă mereu să facă estimări, evaluări, să formuleze și să adopte soluții; în condiții de incertitudine persistentă. Limitele capacităților raționale influențează procesele cognitive să aibă loc, în aceste cazuri, cu metode și pe căi alternative, predominant intuitive. În al doilea rând, ca reacție de protecție împotriva efectelor distructive ale incertitudinii ridicate cu care cunoștințele noastre sînt asociate în mod obiectiv, acestea sînt investite, în special în societățile tradiționale, dar adesea și în societatea actuală, cu un plus de valoare, de certitudine, făcîndu-le mai puțin vulnerabile la îndoilele generate de incertitudine. În acest context, c. apare ca o reacție de apărare la situația de incertitudine. Schimbarea c., proces continuu, are loc prin mecanisme predominant spontan colective, relativ diferite de schimbarea cunoștințelor descrisă în modelele clasice de raționalitate, în sociologie, c. apar, din acest motiv, drept "date", fapte sociale care caracterizează o colectivitate. Ele, în consecință, nu trebuie neapărat examinate din punctul de vedere al întemeierii lor, ci considerate drept parametri ai vieții colective la un moment dat, avînd un anumit rol în explicarea comportamentului individual și colectiv. Prin conceptul de

ideologie Marx a adus o contribuție esențială la înțelegerea procesului de geneză și la dinamicii c. 2. *In sens restrîns*, c. reprezintă o adeziune necritică, predominant afectivă, la o teorie, concepție. În acest din urmă caz, c. apare ca fiind opusă rațiunii. *V. ideologie, incertitudine, religie.* C.Z.

CRIMINALITATE (SOCIOLOGIA C.) ansamblul manifestărilor antisociale care încalcă prevederile înscrise în norma de drept, atrăgînd după sine intervenția forței coercitive a statului. În sens larg, c. este considerată un caz particular al devianței sociale, care cuprinde totalitatea actelor care încalcă normele stabilite și violează codurile ei scrise (legea) sau nescrise (prescripțiile cutumiei, aptitudinile opiniei publice etc), reprezentînd manifestări ilicite sau transgresiuni de la modelul normativ al unei anumite societăți. Ca ramură sociologică, diferită de sociologia juridică, *sociologia c.* are ca obiect de studiu analiza etiologică și predictivă a fenomenului de delincvență și a comportamentului infracțional, atît din punct de vedere al cauzelor sociale, generale și particulare, al condițiilor și mecanismelor de producere, cît și al metodelor și tehnicilor de prevenire și combatere a c. Pentru o serie de autori, s.c. nu reprezintă altceva decît o variantă a *criminologiei*, ca ramură a științelor juridice care își propune analiza regularității lor, uniformității lor, modelelor de comportament și factorilor cauzali care caracterizează fenomenul infracționalității (M. E. Wolfgang, L. Savitz, N. Johnston, 1970). Se diferențiază, astfel, între o criminologie "globală" care studiază crima (infracțiunea) în funcție de diferite variabile individuale și sociale, una "intrainstituțională" care studiază sistemul de sancționare și represiune și o criminologie a "criminalului" (infractorul) care pune accent pe rolul factorilor de personalitate. Pentru alți autori, s.c. se deosebește de criminologie prin metodele

utilizate și prin teoriile folosite care depășesc ca rază de generalizare perspectiva normativului penal. În timp ce criminologia se oprește cu precădere asupra aspectelor sociale ale delincvenței descoperite și sancționate, s.c. își propune studierea tuturor manifestărilor antisociale, oricare ar fi ele (crime, infracțiuni, delict, acte ocazionale sau permanente de devianță) din perspectiva raporturilor stabilite între dezorganizarea socială, inadaptarea sau neintegrarea socială, marginalitate, anomie. a. ➤ Propunîndu-se identificarea mecanismelor etiologice ale conduitelor delincvente, s.c. își concentrează eforturile în direcția formulării unor răspunsuri la două întrebări fundamentale: a. ce anume îi determină pe unii indivizi să comită acte antisociale? b. cum poate fi întărit controlul social și cum trebuie organizată activitatea de prevenire în domeniul c? În funcție de răspunsul la aceste două întrebări s-au constituit, în decursul timpului, mai multe orientări, care au constituit premisele teoretice ale cristalizării s.c.: a. direcția clasică, inspirată de doctrina dreptului natural, care consideră cauzalitatea infracțiunii ca derivînd din actul de voință individuală a infractorului (R. Saleilles); b. orientarea cu caracter statistico-juridic (A. Quetelet, A. M. Guerry) a cărei principală contribuție constă în formularea mai multor generalizări empirice privind distribuția infracțiunilor în funcție de variabile individuale și de mediu; c. perspectiva antropologică (de pildă, teoria "criminalului născut" a lui C. Lombroso), care susține că etiologia comportamentului infracțional rezidă în elementele individuale, de ordin biologic, constituțional sau antropologic; d. interpretarea pozitivistă (E. Ferri, R. Garofalo) constînd în punerea în corelație a infracțiunilor cu factorii sociali; e. orientarea psihologistă sau psihiatrică (H. Goddard, G. Tarde, De Greef, J. Pinatel etc), care consideră că geneza crimei rezidă în deficiențele personalității, în fenomenul de

imita ie a comportamentului criminal sau în raportul dintre frustrare agresivitate etc; *f.* direc ia sociologistă, constînd în înglobarea mai multor perspective teoretice considerate împreună i concretizarea lor într o teorie a "cauzalității multiple" sau "factoriale". De la aceste orientări s au constituit ulterior, principalele teorii etiologice ale s.c. printre care: *a.* teoria dezorganizării sociale (coala de la Chicago), care pune în evidență influența ecologiei urbane asupra infracționalității; *b.* teoria *anomie sociale* i a oportunității diferențiale (E. Durkheim, R. K. Merton, R. A. Cloward, L. E. Ohlin, M. B. Cloward etc.) care consideră infracțiunea drept un rezultat al dereglării normelor în situații de criză, al tensiunii dintre scopuri propuse i mijloacele de a le îndeplini, i al blocării oportunităților economice i educaționale; *c.* teoria "asociațiilor diferențiale" (E. A. Sutherland) constînd în interpretarea comportamentului criminal ca proces de învățare socială; *d.* teoria conflictelor culturale (T. Sellin) conform căreia infracțiunea este consecința tensiunilor culturale manifestate între diferite grupuri din cadrul aceleiași societăți; *e.* teoria subculturilor delincvente (A. K. Cohen) care explică actele antisociale prin reacțiile de protest fa de norme i valorile societății, ca i prin dorința de anihilare a frustrărilor implicate de statutul lor marginal; *f.* teoria personalității criminale (J. Pinatel) care pune accentul pe acele caractere criminogene ale societății de natură a imprima individului înfractor o structură de personalitate orientată spre antisocialitate; *g.* teorii ale reacției sociale fa de devianță (H. Becker, K. Erikson, F. Tannenbaum) care consideră infracționalitatea nu ca o caracteristică intrinsecă a actului comis de un individ, ci ca un efect al aplicării unei etichete de către cei care dețin puterea, în calitate de agenți ai controlului social, în prezent, s.c. se află în cursul unui proces de maturizare, prin constituirea unui

ansamblu de metodologii i tehnici specifice. Principala preocupare actuală a sociologilor care activează în acest domeniu constă în inițierea unor cercetări predictive care să contribuie la activitatea de prevenire i în formularea de tipologii care să evite caracterul prea restrictiv al raportului dintre normă conformitate transgresiuneanormei sancțiune. *V. control social, delincvență, devianță, drept, normă.* S.R.

CRIZA perioadă în dinamica unui sistem caracterizată prin acumularea accentuată a dificultăților, izbucnirea conflictuală a tensiunilor, fapt care face dificilă funcționarea sa normală, declanșându-se puternice presiuni spre schimbare. C. reprezintă manifestarea unor dificultăți temporare sau cronice ale modului de organizare a unui sistem, exprimînd incapacitatea acestuia de a funcționa în modalitatea existentă. Legea din c. se face fie prin schimbarea structurală a sistemului, fie prin modificări importante adaptative ale structurii sale. C. este cel mai adesea declanșat de procesul de schimbare a organizării unui sistem; ea motivează schimbarea. Dacă schimbarea nu este posibilă, c. poate duce la dezagregarea sistemului. Uneori, însă, schimbarea unor condiții sau lipsa unor soluții alternative fac ca c. să se diminueze, sistemul continuînd să evolueze neschimbat în mod fundamental. În teoriile actuale ale deciziei, cuplate cu cele ale schimbării sociale, *schimbarea prin c.* reprezintă doar o modalitate a schimbării, relativ puțin eficientă, cu multe pierderi. Ea se caracterizează prin înlocuirea unui mod de organizare nu atunci cînd un alt mod de organizare mai bun a devenit posibil, ci atunci cînd vechiul mod de organizare încetează a mai funcționa. *V. conflict, decizie, schimbare socială.* C.Z.

CRIZĂ POLITICĂ blocaj structural al sistemului politic sau impas major în funcție

narea acestuia. În ultimul caz sînt incluse c. de guvern din societățile în care constituirea unei majorități i parlamentare este tot mai dificilă, în cazul blocajului structural, avem de a face cu o revoltă iminentă dacă opiniunile politice ale guvernanților nu se îndreaptă spre o schimbare esențială a sistemului politic. Este cazul regimurilor politice comuniste la sfîrșitul deceniului trecut. Dezvoltarea socială a condus la diferențierea structurilor, la o evoluție spre mai multă bunăstare i la creșterea capacității de integrare în sistemul politic a mai multor grupuri sociale. Societățile moderne au dobîndit mai multe resurse pentru a influența sau ameliora tensiunile ineluctabile inerente "sindromului dezvoltării" (Lucian Pye). Analizînd fenomenele de c.p. au decelat tipuri principale: c. de identitate, de legitimitate, de penetrare, de distribuție i de participare. Unele dintre ele pot fi simultane i atunci fenomenul se agravează, iar "resorbirea" sa poate deveni foarte dificilă sau antrenează fenomene secundare grave. De pildă, în țările din estul Europei, c. de identitate a antrenat revitalizarea opiniunilor naționaliste sau populiste care au alimentat întotdeauna forme de guvernare autoritară, complicînd, astfel, i mai mult procesele tranziției. La cele cinci tipuri de c. amintite, Seymour Martin Lipset adaugă un al șaselea — "criza secularizării" care a jucat un rol crucial în Europa, datorită faptului că "națiunile occidentale s au confruntat cu trei probleme majore: locul rezervat bisericii i/sau diverselor religii în interiorul națiunii, cîștigarea de către păturile inferioare i în special de către muncitori, a statutului deplin de cetățean prin sufragiul universal i a dreptului la acțiune colectivă i, în al treilea mod, lupta continuă în jurul distribuirii venitului național" (*Political Man: The Social Bases of Politics*, Baltimore, 1981). Uneori se face o distincție între c. "rezolvabile" odată pentru totdeauna i cele ciclice, dar este vorba despre o

distincție artificială întrucît anumite tensiuni sînt mai vizibile decît altele. Nici o legitimitate nu este însă definitiv stabilită, nici o identitate națională nu este atît de profund înrădăcinată pentru a nu mai putea fi vreodată amenințată. Resurgența mișcărilor etnice din Europa este o probă în acest sens. În general, c. se propagă ca epidemiile. Exemple sînt multiple: Reforma de la sfîrșitul Evului Mediu, revoluția de la 1848, prăbușirea comunismului în Europa centrală i de est. Ceea ce nu înseamnă că este vorba despre un "microb", ci mai degrabă de mecanisme încă nerodate, care se declanșază prin "simpatie" atunci cînd apare (chiar dacă accidental) proba că pot funcționa. *V. criză.* N.L.

CUANTIFICARE operație teoretică de descriere cantitativă a fenomenelor i proceselor sociale în vederea măsurării i/sau evaluării acestora în cadrul unei cercetări sociologice concrete. C. face legătura dintre activitatea de operaționalizare a conceptelor i elaborarea indicatorilor de cercetare, pe de o parte, i activitatea de măsurare (evaluare), pe de altă parte. Specificînd aspectele cantitative ale domeniului studiat, natura lor i expresiile caracteristice, c. pregătește i face posibilă măsurarea. Din acest motiv, c. este analizată uneori ca parte a operaționalizării conceptelor, alteori ca parte a măsurării. Ea poate fi însă nominalizată i ca etapă distinctă a cercetărilor concrete, nu numai datorită importanței sale, dar i datorită secvenței procesului de cercetare în care se încadrează, fie înainte de culegerea informațiilor, prin încorporarea descrierilor cantitative în instrumentele de măsurare, fie după culegerea informațiilor, pe baza analizei structurii acestora. În cadrul c., formulările verbale (calitative) ale indicatorilor sînt puse în relație cu expresiile lor cantitative, folosindu-se în acest scop anumite etaloane, criterii, standarde. De exemplu, indicatorul

"vîrstă" se exprimă din punct de vedere cantitativ în ani, fie pe baza irului natural al numerelor din an în an, fie se pot prescrie anumite grupări (categorii) considerate semnificative. Dificultățile apar în cazul investigării universului subiectiv al vieții sociale — opinii, atitudini, comportamente, valori etc. —, unde nu există expresii cantitative explicite, riguros determinate. În această situație uneia i acelea i formulări calitative îi pot fi atașate mai multe expresii cantitative, dar care nu sînt echivalente. De exemplu, indicatorul "participare la luarea deciziei" îi pot corespunde diferite modalități de c. cum ar fi: a. dihotomia — "da", "nu"; b. frecvența temporală — "zilnic", "săptămînal", "lunar", "anual", "niciodată"; sau "întotdeauna", "foarte des", "des", "rar", "foarte rar", "niciodată"; c. intensitatea — "în foarte mare măsură", "în mare măsură", "potrivit", "în mică măsură", "în foarte mică măsură", "niciodată". Sarcina cercetătorului constă în a reține formularea cea mai firească, avînd în vedere modul în care populația percepe domeniul analizat, dar care să fie semnificativă în raport cu obiectivele urmărite în cercetare, în cazul "răspunsurilor libere", apare dependența de modelele de răspuns ale populației, iar în cazul precodificării apare pericolul îndepărtării de "firesc", i de a se utiliza modele nefamiliare populației, forîndu-se astfel răspunsuri ce nu o caracterizează. Opiniunea cercetătorului, de i rămîne subiectivă, trebuie să fie validă, obîndu-se astfel informații asupra gradului de adecvare la specificul domeniului studiat, la obiectivele urmărite i la caracteristicile populației, V. chestionar, măsurare, opera ionalizare. I. M.

CULT 1. Grupare religioasă care acceptă legitimitatea celorlalte grupări religioase, dar respinge unele din normele i valorile societății dominante, în raport cu care adoptă atitudini critice. C. insistă pe problemele

membrilor lor i mai pu în pe respectarea strictă a doctrinelor. Autoritatea la nivelul c. este în principal de tip charismatic. C. pot fi în tîlnite în toate religiile, dar cu caracteristici foarte diferite. Unele atacă majoritatea valorilor existente, iar membrii lor manifestă o devoțiune fanatică. Altele se manifestă critic doar în unele aspecte i acordă o importanță scăzută supranaturalului. C. apar în societățile mai pu în atașate de tradiții i, îndeosebi, în perioadele de schimbare rapidă. Ele au reguli i sisteme de educație diferite, dar majoritatea apelează la introspecție i la autodescoperire, într-un climat de grup călduros. C. insistă mai mult pe puritatea simirilor decît pe raționalizarea tiifică, logică sau tradițională; propun certitudinea într-o lume considerată a fi confuză; oferă prietenia într-o lume impersonală; susțin reținerea la preocupările de posesiune într-o lume dominată de materialism. 2. Omagiu religios adus unei divinități i, unui personaj sau lucru sfînt (c. lui Dumnezeu, c. sfinților, c. Fecioarei, c. Demonului, c. cetății, c. morților). 3. Serviciu religios protestant. 4. Admiratie asociată cu venerația pentru cineva sau ceva. C. personalitățile, venerare a unui ef charismatic în viață. C. personalitățile poate rezulta din admirația sinceră, din convingerea în calitatea excepțională alefului charismatic, sau poate fi indus prin mijloace propagandistice sau impus prin constrîngere. Ei se manifestă prin organizare de ritualuri publice de venerare a unei personalități i considerată infailibilă, prezentarea de omagii (titluri onorifice deosebite, imnuri, picturi, statui), invocarea permanentă a afirmațiilor făcute de personalitatea respectivă ca referințe absolute. C. personalitățile lui Hitler, Stalin, Ceaușescu a combinat elemente charismațice cu elemente de manipulare i constrîngere. C. personalitățile are consecințe negative asupra grupului sau societății în care se manifestă: generalizarea obedienței, repri

marea spiritului critic, restrîngerea libertăților i intensificarea controlului politic asupra tuturor comportamentelor individuale i de grup, autoritarism sau dictatură, eiocentrism i xenofobie, extinderea iraționalității în acțiunile sociale, diminuarea capacității de inovare socială i prin aceasta a posibilităților de dezvoltare socială. V. biserică, charismă, denominări, manipulare, personalitate, religie. I. Mih.

CULTURA termen ce a avut, inițial, un sens sinonim cu "agri cultură" i a fost utilizat cu acest înțeles, pînă în secolul al XIX-lea, paralel cu acceptiunea stabilită în mediul umaniților Renașterii. Într-o lucrare celebră a unui dîntre elevii colii Le Play, E. De molins (*Comment la route cree le type social*), termenul este utilizat pentru a desemna trecerea de la arta păstoritului la "cultura" adică la c. pămîntului (cultivarea lui). Sensul termenului este, deci, cel inițial. Într-o formulare celebră care i aparține lui Voltaire—*cultivons* notre jarâin—apare regimul semantic de tranziție al termenului, fiindcă topica participă la vechea paradigmă (cultură + pămînt), dar sensul vizat de Voltaire se referă la cultivarea minții, a judecării i a însușirilor. Cu acest înțeles a circulat termenul în epoca modernă cînd a fost creat contextul rupturii dîntre datul accesibil tiinei—generalul, legicul etc. T i dafu/"obi nîit", "derizoriul", "comunul", "fenomenul" etc. Cu asemenea scindare a "spiritului modern" s a pierdut i în elesul prim al termenului de c, care subînțelegea "cultivarea întregului", a "facultății sintetice". Această divizare a adîncit i separația dîntre tiinele ele naturii i tiinele ele c, astfel că în vreme ce fizica a redescoperit întregul, iar chimia, printr-un termen ca cel de *izo topie* (*topos*=loc, £20=egal) reintroduce ideea "realelor" plurale, tiinele ele c. n au reu it încă să depășească ideea de separație. Vechiul imperativ voltairian — *cultivons* notre jardin —

este asociat regiunii fenomenale, regimului "vieții obișnuite", care este percepută sub semnul "minoratului", al zonei nesemnificative. Cu această mută ie regresivă se va dezvolta o nouă atitudine, aceea de "dispre al cotidianului" asimilat regimului banal al existenței (dîntre această zonă semantică a termenului de c. s a ivit întreaga temă a bovarismului, ca stare de exasperare în cotidian i ca nevoie de evadare dîntre banalul cotidianului). Într-un atare mediu apare nevoia de extraordinar, de exotic, de lucru neobișnuit i întreaga mitopoetică a eroicului i a eroului. Pentru JV^au_x^ea izarea personalității ULasxsJlîiBfiiSHSJi^S ^SSfili^ave_n u,ră, fapjāj pjjcj,dejmpaxlā.niā.cavîr iloara". Viala ^J nuJl ^Ms.p.rJ3f15ā .ca ^iD£fi1āMi^i-C«tfimJn,omMslf.yr//g, deogepe. La acela i Malraux este fixată criza în elesului tradițional al termenului. Lumea aceasta, pentru a se cultiva la niveluri înalte, are nevoie de o supralicitare a destinului, de unde caracterul cosmopolit al personajelor sale, care se nasc în Franța, fac revoluții în China etc. Literatura a fost sensibilă mai ales la această mută ie semantică a termenului, oare dă seama de întreaga distanță are a spiritualității moderne de vechiul înțeles despre valențele cultivatoare ale loou lui, ale obișnuitei, ale comunului. Omul cosmopolit al epocii moderne atribuie valoare cultivatoare numai mediilor neobișnuite, stărilor de excepție, faptelor istorice de importanță covîritoare etc. În elegem astfel de ce Malraux, bunăoară, i i "duce" personajele — oameni occidentali — acolo unde se află scena revoluției (în China, de exemplu). Acest *nou înțeles* este tot ceea ce a propus spiritul modern ca răspuns la ideea deterministă a c, atît de larg împrădiată în curentul european generalizat al "naturalismului". Cu naturalismul se fixase în elesul determinist al ideii de c, de vreme ce în orizontul acestui curent triumfă ecuația: mediu + ereditate =

personalitate. Într-un anumit sens, ideea cosmopolită de c. poate fi considerată chiar o exacerbare a înelesului naturalist, fiindcă în această accepție singura *libertate* a individului vine de la decizia lui de a căuta "mediile extraordinare", "neobișnuite", pentru a scăpa de sub determinismul "locului", a) "mediului de acasă", al cotidianului banal. Asumarea "condiției omului obișnuit" reprezintă una dintre problemele în jurul căreia s-au desfășurat dezbaterile occidentale în jurul problematicei c. În decursul unui interval de mai bine de 100 de ani. De la Flaubert și Zola până la Camus putem consemna o tendință a secularizării în evoluția unuia dintre înelesurile de bază ale termenului de c.: c. vie obișnuită sau "cultivarea ca obișnuită în cotidianul omului obișnuit, banal". Dacă vrem, a adăuga, să descoperim sensul modern al c. îl putem căuta în cuprinsul acestui curent secular la capătul căruia avem "spiritul obosit al naturalismului pozitivist", care a bîntuit Europa începînd cu mediul saloanelor franceze ale Matildei — verișoara lui Napoleon al III-lea —, de prin 1830 și pînă în plin secol XX. Singura alternativă la tematica naturalistă a c. gîndită în Occident a fost aceea care i cere omului "să someze istoria" spre a i da fiecarei anse de a face o mare revoluție (ca eroiul lui Malraux). Toate internațiunile occidentale actuale, care vînuiră lumea de la un meridian la celălalt, ne dezvăluie, conform unor analize, o tipologie umană intuită de aceea și angloasă a nevoii catastrofice de a fi acolo unde se petrece neobișnuitul, împărțind parcă o prezumție obscură că acolo unde sînt catastrofe, războaie, e nevoie de "omul occidental", promovînd o adevărată "religie civilă" a exemplarității lumii și omului occidental. Aceasta este ceea ce se numește faza mondialistă și colonizatoare a c. occidentale în care triumfă noul îneles al acestui termen care îmbină sensuri misionariste cu înelesuri cosmopolite, ceea ce mărturisește îndeeajuns asupra

caracterului alexandrin al referințelor actual al acestei noțiuni. N-a mai rămas nimic din sensul prim al termenului, care mărturisea despre puțină întregire umană în actul normal, de fiecare zi, în bucuriile simple, în fericirea deosebită pentru celălalt etc. Vom spune că există un regim și un stadiu virgilian (Virgilius, autorul anticelor "*Bucolice*") al termenului și un regim cartezian între care se cuprinde întreaga distanță raționalistă, artificială a noțiunii de sensurile sale *naturale*, conferite de sinonimia termenului de c. cu cel de agnecultură. În regim virgilian termenul îi cere să trăiești în chip și în forme naturale, să te integrezi ritmurilor cosmice, datului natural, în regim cartezian, termenul preia sensuri imperative, care te somează să ieși din "datul natural", să cauți *extraordinarul*, să "somezi istoria", să *experimentezi* înainte de toate. Cu înelesul "experimentalist" al existenței pare a se încheia și ciclul cartezian al termenului. *

Se poate desigur urma și linia care schizează mișcarea pur teoretică a termenului, de alungul căreia se orînduiesc mediile pur intelectuale, colile și teoriile. Astfel, în secolul al XVIII-lea, secolul luminilor, se fixează termenului un îneles oarecum intelectualist, de "educare a spiritului" (prin exerciții specializate care să cuprindă toți copiii; de aici se impune ideea "colarității" pentru toți copiii, fără excepție). În secolul al XIX-lea, o dată cu marile coli de antropologie, termenul este supus unor operațiuni de standardizare. Pentru E. F. Tylor (1871) termenul de c. desemnează "ansamblul complex al cunoștințelor, credințelor religioase, al artei, moralei, obiceiurilor, și al tuturor celorlalte capacități și obișnuințe pe care le dobîndește omul ca membru al societății". Într-o altă zonă — cea americană — sensul termenului se arată mult mai legat de domeniul dezvoltării materiale și tehnice, de tehnicile de transmitere a motenirii sociale etc. Aceasta este concepția care a fundamentat modelul organizării

muzeelor americane (de la cel de istorie a Statelor Unite de la Washington și pînă la cel de istorie naturală de la New York). Cu colile etnologice triumfă concepția care asimilează c. "modurilor de viață ale unui popor", relativ stabile, dobîndite și transmise de la o generație la alta, transmisiune în care c. este supusă unor schimbări continue, fixate prin mecanismul "condiționării" (mecanisme subconștiente) și nu pur și simplu prin "conștientizare". Colile moderne par a fi centrate, în definirea termenului, pe modurile de comunicare, pe "comunitățile disciplinare" ale "producătorilor" specializați ai c. (oameni de știință, artiști, literați etc.) și deci pe o clasificare a valorilor, "vehiculelor" culturale și a "obiectelor simbolice" împărțite de o societate. Cu specializarea morfologică a cunoașterii c., inaugurată în cadrul curentului mare al romantismului, se dezvoltă o atitudine de receptare diferențiată a "elementelor" unei c.: mituri, noțiuni, idei, imagini, modele, teme, configurații, răspîndite în a7 determinate, împărțite de anumite părți (straturi) ale populației, ceea ce a permis clasificări noi ale c.: c. religioasă, științifică, artistică, c. populară sau de "elită", "savantă", etc. În fine, studiul canalelor de comunicare, a raportului nou creat de mijloacele moderne de comunicare, între c. și ora, a impus noi diviziuni terminologice: "c. de masă", "publicuri" (culturale). Cu structuralismul asistăm la o biruință a regimului cartezian al termenului în științele c. Acesta este punctul suprem și pragul unei crize epistemologice care deja reclamă o amplă și fundamentală reconstrucție a științelor c. Este de remarcat că dicționarele fixează termenul la confluența celor două mari arii metropolitane ale o. europene: franco-britanică și germano-americană. Putem consemna deci patru cîmpuri semantice majore ale termenului fiecare dintre acestea exercitînd presiuni asupra dicționarelor, cîmpul american, german, britanic și

francez. Științele socio-culturale *naționale* s-au dezvoltat într-un asemenea cadru de presiuni semantice și comunitare, astfel că efortul acestora spre *sinteză* a creat și noi anse pentru inovație conceptuală în "periferiile" metropolelor. Astfel, preocupările pentru tipologii naționale au început în Germania (mai ales după impulsul "epocii bismarckiene"), America, Anglia, dar cel dintîi care a propus marea paradigmă a "sociologiei naționale" a fost românul D. Guțu. Așa cum arată Kroeber și Kluckhohn, utilizarea termenului de c. spre a desemna un fenomen socio-cultural este opera științei sociale germane (la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și jumătatea celui următor), după cum utilizarea în știința termenilor de "societate", "sociologie", "social" este opera științei sociale franceze începînd cu Saint-Simon și Auguste Comte (*Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, Harvard University, Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology: 47, 1952). În 1871, Tylor folosește, în *Primitive Culture*, sensul german, dar Spencer (*The Principles of Sociology*) va folosi sensul francez, care definește c. prin referința la "structuri sociale". Așa cum arată Marvin Harris, termenii "societate", c. și, episodic, cel de "etnologie", îi dispută preeminența în științele omului (antropologie și sociologie). Întrucît Boas, Lowie, Kroeber, de pildă, erau americani germani, știința socio-culturală americană va prelua terminologia germană astfel că știința c. va domina cercetarea societății. La rîndul lor, englezii vor respinge terminologia germană restabilind supremația termenului de "social" și "societate". Asimilarea termenului de c. cu cel de "structură socială" este vizibilă la un sociolog ca Durkheim, pentru care tipul de o. este dat chiar de tipul "solidarității sociale". În accepția sa există două tipuri culturale corespunzătoare celor două forme de solidaritate socială (care sînt tipuri de structuri

CULTURA POLITICA

sociale): "mecanică" i "organică". "Via a socială", în această accepțiune, nu este nimic altceva decât "suma mediilor morale care înconjoară individul". Acestea sînt alcătuite evident din "idei" cu valoare "regulativă" i, deci, de esență normativă. C, în această accepție, este tocmai ansamblul "regulilor sau «gramatica», vieii sociale". Ținând la o atare viziune, nu mai stă separată de Ținând la societății de vreme ce structura socială desemnează ca i c: scopurile, normele, drepturile i obligațiile, codurile morale i "comportamentale" orientate de valori i reguli. R. Firth a sintetizat această viziune subliniind cum anume "...indivizii sînt unitatea lor i i văd interesele comune prin intermediul simbolurilor, în forma miturilor, a ritualului, a persoanelor i locurilor sacre; atașamentul lor la simboluri fiind acela care dă societății coeziune i persistență, valorile exprimate în acele simboluri fiind comune întregii societăți", căpătînd deci expresie "afirmărilor psihologice". C. are, aici, în ele de *pattern* (model) parțial formulat în reguli care se disting între ele ca reguli ale etichetei, moralei i legii (dreptului), (cf. R. Brown, *Structure and Function în Primitive Society*, 1952). Cu acest interes structural — funcționalist pentru aspectul formal al societății — structura rudeniei, organizarea rituală, regulile, dreptul, structura politică — se pierde distincția dintre c. i structura socială i se neglijează relația, discrepanța dintre reguli i practici (cf. E. Leach — *Social Structure în International Encyclopedia of the Social Sciences*, 14, 1968, p. 482-89). Soluția lui Leach de a interpreta aceste reguli ca "reguli generative" (prin analogie cu "gramatica generativă") nu rezolvă chestiunea. W. S. Miller distinge trei diviziuni în c: "trăsături materiale", "activități sociale", "idei", iar R. Linton operează o distincție între "c. ideală" i "c. reală" tocmai pentru a deosebi între ceea ce spun oamenii că trebuie să facă

(i că sînt) i ceea ce fac ei efectiv (i ce sînt în realitate). Mediile pur intelectuale, comunitățile disciplinare din care se alcătuită te "republica savantă" cosmopolită a Ținând la ei, au invadat uzanțele cotidiene ale termenului de c. i oarecum au provocat criza utilizărilor sale, astfel că acest termen are astăzi o situație oarecum paradoxală: extrem de discutat în comunitățile savante, el este aproape ignorat în mediile vieii obișnuite, de fiecare zi. Termenul acesta a invadat mediul comunicational al "republicii savante" (F. Tonnies), dar a dispărut aproape din mediul comunicational al omului obișnuit. El este un termen al limbii Ținând la ifice, nu însă i al limbii vorbite, al limbajului viu, popular. Limbajul culturologiei, al Ținând la ei c, este tot atît de îndepărtat de limba vorbită cum era ieri latina mediilor ecleziastice de limbile vernaculare, vorbite de popoare. Aceasta ne face să ne întrebăm dacă aceste "Ținând la e" (limbaje savante) nu sînt deja o "limbă moartă", din care s-a retras viaa. Un atare paradox ne îndeamnă la prudență. Teoriile savante se hrănesc mai mult unele din altele i mult prea puține din mediul real al vieii. Să fie acesta semnul unui agnosticism consacrat pe calea Ținând la elor academice? Dar chiar această situație paradoxală a conceptului de c. ne arată că sîntem deja confrunțați cu o criză a Ținând la elor c, semn indubitabil al unui alexandristism al c. i societății occidentale. V. *antropologie culturală, personalitate, sincronism, socializare, structură socială*. I.B.

CULTURĂ POLITICĂ în ultimele decenii, rare au fost situațiile în care un termen a fost atît de des utilizat i, totodată, atît de controversat ca cel de c.p. Filia sa este foarte încărcată, chiar i părinții săi — Almond i Verba — fiind conștienți că, transferîndu-l din antropologie, au adus nu numai avantaje, ci i dificultăți. Adeseori, în limbajul comun, c.p. se confundă cu informația politică. Se

consideră că cineva are c.p. atunci cînd este la curent cu regulile jocului politic ori votează în cunoștință de cauză, în sociologia politică însă conceptul de c.p. desemnează un set de credințe, de sentimente i valori care prevalează pentru o națiune într-un moment sau altul. C.p. filtrează percepțiile, generează atitudinile i influențează modalitățile de participare; este o componentă majoră a jocului politic. "Din această perspectivă, scria Sidney Verba, cultura poate reprezenta un sistem de control în ansamblul interacțiunilor politice... O nouă constituție, de exemplu, va fi percepută i evaluată în funcție de c.p. a poporului respectiv. Pusă în practică, într-o societate, această constituție poate lua un curs total diferit de cel pe care l-ar cunoaște în altă, cu o c.p. diferită... Istoria ne oferă numeroase exemple de constituții care nu au «prins» a a cum au sperat autorii lor, pentru că aplicarea acestora a fost mediată de o anume c.p." (*Comparative Political Culture, Political Culture and Political Development*, Princeton, 1965, p. 517. În literatura de specialitate, conceptul este adesea aplicat în mod global națiunilor. Se vorbește astfel de o c.p. franceză, italiană, engleză etc. Aceasta nu înseamnă că un asemenea concept nu poate fi utilizat pentru alte tipuri de comunități sau nu putem ajuta perspectivele pentru a ie face să cuprindă subculturi sau chiar să localizeze tipuri generale care transcend entitățile sociale investigate (Mattei Dogan, *Cum să comparăm națiunile*, 1993). În acest fel, se poate vorbi de o c.p. specifică a unor minorități etnice sau religioase, dar i de grupări culturale ca în cazul în care ne referim la o cultură arabă, latino americană sau anglo saxonă. Termenul suferă însă de imprecizii, care poate duce la folosirea sa pentru a acoperi explicații lene e ori pentru a masca incapacitatea de a descoperi variabile structurale adecvate unor explicații mai precise. Nu îl putem înlocui însă nici prin frazele sale,

cum sînt valorile, atitudinile sau acțiunile, pentru că am renunța la distincții necesare. Conceptul de c.p. s-a revelat, în același timp, atît ca imprecis, dar i avantajos, plin de capcane, dar meritînd mai degrabă atenția decît ignorarea. Faptul că a început să fie, de curînd, folosit pentru studiul realității ilor politice din Europa de est ne va ajuta să înțelegem felul în care culturile istorice au fost afectate sau au rezistat în fața comunismului, perceput atît ca sistem politic, cît i ca ideologie. Asemenea analize nu pot furniza multe elemente privind relația dintre cultură i structură, dintre cultură i socializare. V. *cultură, politică*. N.L.

CURBA VENITURILOR curbă statistică (denumită uneori "legea lui Pareto"), a cărei formă matematică a fost stabilită de V. Pareto pe baza analizei distribuției veniturilor impozabile din cîteva țări europene i latino americane, în diferite perioade de timp. Spre deosebire de mărimile naturale, cele sociale au o distribuție specifică valorilor în jurul unui tip mediu statistic, în timp ce primele se distribuie, de regulă, după "curba erorilor" (Gauss) pe o suprafață unitară (distribuție statistică normală), valorile variabilelor sociale se împart după o curbă specifică ale cărei părți nu mai sînt simetrice față de tipul mediu statistic, a a cum se observă uor din figurile 1 i 2. Caracteristicile c.v. sînt: a. asimetria dintre ponderea indivizilor cu venituri mai mari, respectiv mai mici, decît tipul mediu statistic; b. stabilitatea c.v. nu este dată de simetria ei, ci constă în faptul că parametru al c. nu poate lua o valoare mai mică decît mn, deoarece societatea i ar pierde structura ierarhică i s-ar "prăbuși"; c. c.v. i poate modifica forma numai în limitele prescrise de valoarea mn a parametrului, modificînd valoarea a pînă aproape de punctul n, fără a putea ajunge vreodată la acest punct. Cu alte cuvinte, c.v. i poate modifica

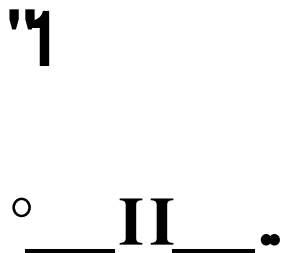

Fig. 1: Curba erorilor

doar partea inferioară, transformându-se din *abc* în *nbc*, ca urmare a acțiunii exercitate conjugal de doi factori ai societății moderne: creșterea mai rapidă a bogăției și decăderea populației și creșterea "liniei de sărăcie" care măsoară cantitatea minimală de bunuri necesare pentru supraviețuirea unei familii într-o societate dată. De aceea, societățile moderne industriale le este specifică c. *a'bc* mai degrabă decât *abc*. Totodată, deplasarea spre *n* a punctului *a* indică atât o creștere a venitului mediu al populației cât și o diminuare a inegalității veniturilor. Deși Pareto a avertizat că c.v. nu este o curbă generală a distribuției calității oamenilor dintr-o societate, el a pretins că "este totuși curba unor fapte care au o strânsă legătură cu aceste calități" (*La*

cuiva dei redditi, 1896), ceea ce a făcut ca distribuția simetrică să fie considerată drept un obstacol obiectiv în calea omogenizării oricărei forme de societate. Criticii c.v. au arătat că: a. ea este o generalizare matematică inadecvată, deoarece cele două "corzi" ale c. nu reflectă o distribuție lineară pe o scală dublu logaritmică, așa cum pretindea Pareto, și chiar dacă ar fi așa, pot fi găsite nenumărate alte distribuții statistice a căror linearitate nu are nici o semnificație; b. c.v. își schimbă forma, la nivelul unei țări, de la un an la altul, încât este hazardat să formulăm o lege matematică în stare să descrie distribuția v. pe o perioadă determinată de timp; c. c.v. a fost stabilită pe o bază inadecvată, în orice caz, prea redusă, de date empirice; d. Pareto confundă legea "experimentală" și legea "teoretică"; e. c.v. constată, dar nu explică, de ce v. și obiectele sociale în general au o distribuție specifică. Redusă la un enunț simplu constatativ, cu valoare de adevăr limitată de condițiile de spațiu și de timp, c.v. a fost verificată totuși într-un număr semnificativ de cazuri, în care s-au măsurat nu numai distribuțiile de venituri, ci și ale altor valori sociale (inteligență, nivel de calificare, performanțe sociale etc.). V. *circula la elitelor*, 'curbă de indifferență, elite, inegalitate'. I.U.

CURBA DE INDIFERENȚĂ ca orice curbă, este proiectată grafică într-un sistem rectangular de referință a totalității perechilor de valori (coordonate) caracterizate printr-o proprietate comună sau prin faptul de a satisface o anumită (una și aceeași) relație (funcție) matematică între două variabile. Proprietatea în cauză este aici faptul de a reprezenta, în contextul alegerii dintre mai multe combinații de câte două valori, pe acelea între care un decident — chemat să le ierarhizeze prin ranguri de preferință — manifestă indifferență, în sensul că le plasează la același nivel de preferință. În același context,

un alt decident va opera o altă ierarhizare și va considera o egal satisfăcătoare pentru el un alt set de combinații, ce vor genera la rândul lor o altă c.l. Un set de c.l. pentru unul și același individ confruntat cu o anumită problemă de alegere reprezintă o *hartă* de i. • Cu largă utilizare în teoria cererii de consum sau în aceeași economie bunăstării generale ("welfare economics"), determinarea c.l. este de fapt rezultat al aplicării unei tehnici specifice — *analiza de i.* (R.G.D. Allen, F.Y. Edgeworth, V. Pareto). Baza ei de informații o constituie exclusiv rangurile acordate de subiectul decident (pe criterii care nouă nu ne sînt cunoscute și poate lui însuși îi sînt neclare), fără a implica prezumția de măsurabilitate a utilității și de operare cu valori "marginale": este ceea ce deosebește tehnica și teoria centrate pe principiul i., de cele înrînd de *analiza marginală* (căreia îi sînt considerate superioare). Operînd doar cu o ordonare (nu și cu o măsurare) a presupuselor utilități asociate diferitelor combinații alternative, se spune că "analiza de i. este analiza cererii de consum bazată pe noțiunea de *utilitate ordinală*", iar "c.l. este curba ce exprimă un set de combinații din cantitățile specifice pentru două lucruri, astfel încît un individ este indiferent (în opoziție — n.n.) între oricare din combinațiile setului" (G. Bannock, R.E. Baxter, R. Rees, *The Penguin Dictionary of Economics*, 1972). • Exemplu tipic; un consumator avînd o sumă dată de bani și cunoscînd prețurile unitare a două produse pe care le ar putea consuma (zahăr și cartofi), poate cumpăra din banii respectivi: fie cantitățile de *Zi* kg, zahăr și *Ci* kg. cartofi, fie *Z2*

și *Cj*, *Z3* și *C3*, *Z4* și *C4* etc. (sporirea cantității dintr-un produs obligîndu-l la scăderea cantității din celălalt produs, și viceversa). Considerîndu-l pe individ apt să aprecieze că o combinație este mai bună (mai satisfăcătoare) decât alta sau la fel de bună, el va acorda în ierarhia sa locul 2 combinației (*Zi*, *Ci*), locul 3 combinației (*Z2*, *C2*) și locul 1 în același timp combinațiilor (*Z3*, *C3*), (*Z4*, *C4*) și, eventual, altora (*Zi*, *O*). Reprezentarea grafică a combinațiilor egal poziționate (pe locul 1) generează o c.l.; dacă și pentru locul 2 ar exista o pluralitate de combinații, ele ar constitui o altă c.l. aferentă aceluiași individ și aceluiași context de opoziție a.m.d. Examinarea sensului de evoluție a c. (crescătoare, descrescătoare) și a formei sale față de originea sistemului de referință (convexă, concavă) — depistabile prin calcul pe baza semnelor primei și celei de a doua derivate — permite în plus interpretări legate de faptul că produsele aduc sau nu satisfacție (pot intra în calcul variabile precum gunoii, zgomotul a.), sau de măsura în care suplimentarea unui produs compensează (valoare subiectivă, relativă) pierderea înregistrată la celălalt produs. Se obține, în consecință, un *model de comportament al consumatorului*, apt să răspundă problemelor de bază ale analizei cererii de consum: a. cum interacționează factorii preț, cantitate, sumă disponibilă, gusturi personale spre a determina un anumit pattern al cumpărătorilor; b. ce se poate spune despre natura poziției de echilibru; c. ce efecte vor produce asupra cumpărărilor diferitele schimbări de prețuri, venituri și gusturi. V. *analiza marginală*, *consum*, *curba veniturilor*, *utilitate*. E.P.

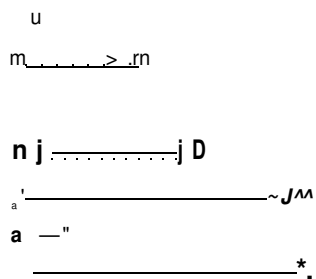

Fig. 2: Curba veniturilor

m

ii

:;i

i

ni

fu

Hi

, t

! i

n

DAR obiect material ou valoare utilitară (de consum) sau numai simbolică, oferit sau primit ca mijlocire a unei relații sociale de prietenie, de vecinătate, de cooperare, de prestigiu, de ierarhie, sau chiar de rivalitate. De regulă, d. mijloace te o relație de reciprocitate, întrucât exprimă o obligație reversibilă: obligația de a da și obligația de a primi. Alături de troc, d. reprezintă forma esențială de schimb în societățile arhaice și tradiționale. Spre deosebire însă de troc, care este o relație strict economică, d. este însoțit de manifestări ritualice complexe, cu implicații nu numai economice, dar și religioase, morale, estetice. Acest sincretism funcțional a relevat lui Marcel Mauss conceptul de "fapt social total". De altfel, lui Mauss { *Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, 1925) i se datorează declanșarea interesului deosebit pentru d. ca temă de cercetare în sociologie și în antropologie (cu deosebire în antropologia economică). Mauss a fost însă anticipat în analizele sale teoretice de cercetările la teren efectuate în Melanesia de Bronislaw Malinowski (*Argonauts of the Western Pacific*, 1922). Lucrări contemporane precum cele elaborate de David Cheal { *The Gift Economy*,

1988), sau de Marilyn Strathern (*The Gender of the Gift*, 1988) probează că problematica referitoare la d. nu este nici pe departe epuizată și mai ales că ea nu e deloc punctiformă în ansamblul tematic al tipurilor sociale umane. V. *fapt social, relație socială, ritual, schimb*. Gh. G.

DARWINISM SOCIAL variantă a organicismului în sociologia din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, caracterizată prin transpunerea la societate a concepției biologice evoluționiste a lui Charles Robert Darwin (1809-1882), expusă în "Originea speciilor prin selecție naturală, sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență" (1859). Influențat de teoria lui Darwin, sociologul englez Herbert Spencer (1820-1903) considera că legile evoluției guvernează fără deosebiri esențiale atât materia și viața, cât și societatea, determinând trecerea de la incoerent, simplu și omogen la coerent și eterogen. În "Principiile sociologiei" (lucrare în patru volume apărută în intervalul 1876-1896, ultimul volum fiind publicat postum), H. Spencer susținea că societatea este o formă superioară de organism viu și făcea o serie de analogii între corpul animal și societate (am

bele cresc, îi complică structura (îi diferenciază funcțiile etc), stabilind unele similitudini mecanice (de exemplu, în organismul animal există vase sangvine prin care circula sângele cu substanțe hrănitoare, iar în societate există drumuri servind pentru transportul mărfurilor). Extinderea legilor biologice, a luptei pentru existență și selecției naturale, la viața socială a constituit o încercare de justificare a inegalităților sociale și rasiale, a violenței și războiului, fiind una din sursele teoretice ale fascismului. Sub influența darwinismului, sociologul Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), de origine engleză, dar naturalizat german, susținea în "Die Grundlagen des XIX ten Jarhundert" (1898) că natura personalității este determinată de natura rasei, iar puterea ei este legată de anumite caracteristici ale singelui. Sociologul și juristul austriac Ludwig Gumplowicz (1838-1909), un alt reprezentant al d.s., afirma în "Ressenkampf" (1883) că întreaga civilizație este rezultatul luptei dintre rase. În concepția altui exponent al d.s., războiul ar favoriza selecția raselor superioare, iar eliminarea războiului din viața socială ar duce la degradarea raselor și la încetarea progresului civilizațiilor (Vacher de Lapouge, *Les selections sociales*, 1896). V. *fascism, inegalitate socială, nazism, rasă, rasism*. S.C.

DECIZIE soluție adoptată de un sistem (persoană, grup, organizație, colectivitate) în vederea rezolvării unei probleme. Două tipuri de tipuri de soluții au ca obiect decizia: a. soluții normative — oferă condiții logice și matematice ale deciziei corecte; b. soluții empirice, comportamentale, care caută să identifice mecanismele reale, utilizate de sistemele reale în luarea deciziilor. Procesul luării d. cuprinde mai multe faze distincte: a. formularea problemei; b. explorarea posibilităților acționabile și formularea soluțiilor alternative posibile; c. analiza și evaluarea soluțiilor alternative și

ierarhizarea lor; d. adoptarea uneia dintre soluțiile alternative (d. propriu-zisă); e. faza postdecizională: d. luată este implementată prin acțiune și continuu reevaluată prin prisma rezultatelor practice obținute și a noilor cunoștințe; procesul decizional se reia atunci când soluția adoptată se dovedește a nu mai fi satisfăcătoare. Luarea unei d. pune două probleme distincte, dar interdependente într-o largă măsură: problema *cunoștințelor necesare* și cea a *consensului*. În ceea ce privește problema *cunoștințelor*, dificultatea fundamentală provine din *incertitudine*. Doar în mod excepțional un decident dispune de toate cunoștințele necesare luării d. (condiții de certitudine). De regulă, cunoștințele disponibile sunt *incomplete* și *nesigure*. Incertitudinea persistentă, care nu poate fi redusă în procesul pregătirii d., pune la rândul ei două tipuri de probleme: a. problema metodelor de a decide în condiții de incertitudine și fragilitate a cunoștințelor; b. cum să se facă față consecințelor paralizante, dezorganizatoare ale incertitudinii asupra sistemului decident. Există două modele normative ale procesului decizional: a. *Modelul clasic de d. rațională*: d. certă într-o lume complet deterministă. Se presupune că decidentul dispune de toate cunoștințele necesare și că prelucrarea acestora se face prin utilizarea instrumentelor logico-matematice clasice, ajungându-se la identificarea soluției celei mai bune în mod absolut. Acest model apare mai mult ca un model limită, puțin aplicabil în situațiile obișnuite caracterizate printr-o incertitudine persistentă, într-o lume care nu este strict deterministă, accidental, întâmplarea având un rol important. b. *D. certă de tip probabilist*, are două variante: 1. o cunoaștere absolută, în condițiile unui univers probabilist și 2. o cunoaștere fragilă, incertă. Dacă în primul caz procesul de d. lucrează cu probabilități obiective de întâmplare a evenimentelor, în cel de al doilea caz se lucrează

cu probabilități subiective, de tip bayesian. Probabilitatea reprezintă gradul de încredere/neîncredere în cunoștințele noastre, ansa atribuită cunoștințelor noastre de a descrie corect realitatea. În acest model, procesul de decizie reprezintă o prelucrare rațională, logică-matematică a datelor, dar o prelucrare de tip probabilist. Aici se presupune că d. luată reprezintă soluția cu probabilitatea cea mai ridicată de a fi soluția cea mai bună, la nivelul cunoștințelor existente la un moment dat. Numeroase studii argumentează însă faptul că în condiții de incertitudine accentuată și persistentă nici acest model rațional probabilist de d. nu este adesea aplicabil. În fapt, sistemele aflate într-o asemenea situație de incertitudine recurg la metode decizionale diferite de cele ale calculului rațional probabilist. H.A. Simon argumentează că sistemele sociale umane, în condiții de incertitudine, recurg la o strategie decizională simplificată: adoptarea primei soluții satisfăcătoare pe care reușesc să o formuleze. Psihologia cognitivă a pus în evidență în ultimii ani faptul că decidenții "naivi", "comuni", în condiții de incertitudine, utilizează metode euristice diferite structurale de cele recomandate de modelele raționale, atât în variantele clasice, cât și în cele de tip probabilist. Aceste metode reușesc să facă față cu succes condițiilor de incertitudine persistentă, prezentând însă adesea și erori sistematice. Dezvoltarea ciberneticii a pus în evidență faptul că adesea sistemele sociale umane folosesc pentru soluționarea problemelor lor mecanisme non decizionale, de tip cibernetic spontan. Schematic, procesul nondecizional, cibernetic spontan de soluționare a problemei este următorul: un sistem experimentează, mai mult sau mai puțin întâmplător, diferite tipuri de acțiuni care satisfac în grade diferite, necesitățile sale, de care este conștient într-o modalitate destul de vagă. Acele acțiuni care sunt experimentate ca satisfăcătoare sunt

întărite, fixate, în timp pe cele care sunt experimentate ca nesatisfăcătoare sunt eliminate.

• *Problema consensului* este crucială în orice proces decizional în condițiile unor sisteme sociale. Consensusul nu reprezintă un produs natural, neproblematic al procesului decizional social, ci dimpotrivă dissensusul pare a fi mai degrabă rezultatul natural. Consensusul rămâne mereu de construit. Din punct de vedere al organizării sociale, se pot distinge două mari tipuri de procese de d.: d. democratice (grupul, colectivitatea, în diferite forme, participă la luarea deciziilor) și delegarea autorității luării deciziei unei persoane, organism. În societatea actuală există o puternică tendință de promovare a d. colective, democratice, în locul celei bazate pe delegarea autorității (d. individuale în mod special). Considerentele sunt de două tipuri: a. se pare că, mai ales în condiții de incertitudine, d. colectivă are o probabilitate mai ridicată decât cea individuală de a fi corectă; b. d. colectivă este asociată cu un sistem social care prezintă certe avantaje în raport cu cel asociat cu delegarea autorității (gradul de consens, nivelul de motivație a performanței, relațiile dintre participanți). Modulurile de a lua d. (practicile de d.) stau la baza stilurilor de conducere. V. *alternativă, conducere, consens, democrație, incertitudine, probabilitate, stil de conducere*. C.Z.

DEMOCRAIE modalitate de conducere a unui sistem social caracterizată prin participare, în diferite forme, a membrilor respectivului sistem la procesul de conducere. Originar, d.s. a constituit cu privire la conducerea politică a societății, însemnând "conducerea poporului de către popor". În ultimele decenii, tehnicile de conducere d.s. au extins la toate nivelele și în toate sferile organizării sociale, luând forme specifice: la nivel de grup — stilurile d. de conducere; la nivelul întreprinderilor — forme d. de condu-

cere (d. industrială); la nivelul conducerii i administrării localită ilor; la nivelul conducerii societă ilor globale ^d. politică. Caracteristic d. este difuzarea largă a func ilor de conducere la nivelul grupului, colectivită ii. Opusă este separarea de grup, de colectivitate a func ilor de conducere si exercitarea lor de către o persoană/un grup/organism în afara controlului colectivită ii conduse. D. este opusă politic dictaturii, formelor unipersonale de conducere. • în principal, d. este un instrument de conducere capabil să realizeze două func ii esen iale; a. mecanism de negociere, de asamblare i armonizare a pluralită ii de interese ale colectivită ii într o conducere unitară i coerentă; din acest punct de vedere ea reprezintă un cadru în care fiecare grup i clasă socială semnalează celorlalte interesele sale, devine con tient de interesele celorlalte grupuri i clase i de interesele comune, asigură luarea în considerare, într o măsură sau alta, a intereselor proprii; b. mecanism social de comunicare a cuno tin elor i informa ilor distribuite în masa colectivită ii, de cumulare i verificare reciprocă a lor. Efectul cel mai important al d. este realizarea, prin intermediul procedurilor sale specifice de negociere i comunicare, a unui grad substan ial de consens. • D. reprezintă o formă de conducere pentru care societatea actuală a optat cu claritate. Următoarele argumente sînt de regulă invocate în favoarea eficien ei superioare a d.: a. superioritatea gîndirii colective asupra celei individuale, mai ales în solu ionarea problemelor cu un grad ridicat de complexitate; procedurile gîndirii colective sînt tot mai des utilizate în toate domeniile, inclusiv în tiin ă; b. crearea consensului: acceptarea deciziilor este mult mai ridicată în condi iile participării la luarea acestora; c. motivare: participarea la luarea deciziei ridică substan ial gradul de implicare, de responsabilitate, în timp ce sistemele non democratice

generează pasivitate, rezisten ă, ostilitate, apatie, alienare; d. există o rela ie clară între procedurile democratice i creativitatea, inventivitatea sistemelor; e. d. este o bază necesară pentru orientarea flexibilă, deschisă, pentru experimentare, analiză critică; în contrast, sistemele nondemocratice devin defensive, închise la realitate, rigide; f. d. reprezintă singura modalitate de promovare constructivă i consensuală a pluralită ii intereselor care caracterizează o colectivitate i de aici gradul relativ scăzut de conflictualitate i de alienare; g. control eficace asupra *exercitării* conducerii de către întreaga colectivitate. Dincolo de avantajele sale nete, d. prezintă i dificultă i specifice: consum de timp, blocarea deciziei, permite exprimarea conflictelor latente, proiectarea unor interese particulare în procesul decizional. D. politică modernă a luat contururile actuale în sec. XIX, bazîndu se pe cîteva principii fundamentale: parlament reprezentativ, separarea puterilor în stat, domnia legii, garantarea drepturilor civile. Specific perspectivei sociologice asupra d. este accentuarea cîtorva aspecte mai importante: rela ia dintre organizarea i func ionarea sistemului d. i organizarea societă ii globale; rela iile dintre clase i grupuri sociale în cadrul procesului d.; mecanismele sociale prin care este distribuită puterea i se cristalizează conducerea socială în cadrul proceselor d.; distribu ia preferin elor electorale i factorii schimbării acestora; rela ia dintre nivelul de dezvoltare economică i formele d.; rolul tradi iei i culturii d. V. *conducere, decizie, interese, politică, putere. C.Z.*

DEMOCRA IE CONSOCIATIVA

concept născut direct din cercetările comparative în sociologie i a fost propus ca un model elitist pentru societă ile fragmentate pe verticală. Actualitatea lui a fost impusă de o serie de lucrări apărute între anii 1967 i

1974, despre Olanda, Belgia, Austria, Elve ia i Canada. Pu in după aceea, conceptul a fost aplicat i unor ări în curs de dezvoltare ca Liban, Malaiezia, Cipru, Columbia, Uruguay, Nigeria. Două sînt caracteristicile distinctive ale experien elor politice subsumate termenului de d.c.: segmentarea verticală a popula iei în comunită i religioase, de limbă, etnice, rasiale sau ideologice i institu ionalizarea procesului de negociere care se realizează la nivelul elitelor acestor comunită i. Comparatistul Arend Lijphart este cel care a formulat acest concept în modul cel mai explicit (*Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, 1977). El a pus în discu ie toate expresiile folosite de diver i autori, adoptînd în final termenul *consociativ pe* care David Apter îl folose te pentru Nigeria. Pentru ca o d.c. să apară i să se men ină, sînt necesare cîteva condi ii: existen a unui anumit echilibru între subculturile caracteristice unei societă i fragmentare: existen a unor frontiere bine definite între acestea; adoptarea principiului marii coali ii; dreptul de veto i relativa autonomie a subculturilor. O asemenea formulă a func ionat în Austria, Olanda i Belgia i mai func ionează i acum în Elve ia. Dar s a extins, cu mai mult sau mai pu în succes, l în Canada, Liban, Malaiezia, Cipru, Uruguay, Nigeria. Caracterizat printr o mare stabilitate politică, în condi iile unei puternice stratificări verticale, sistemul consociativ a fost abandonat în Europa, ori s a pulverizat, sub influen e externe, ca în Liban. Paradoxal, tocmai cînd în Austria, Canada i Belgia apar primele semne ale declinului acestui sistem, d.c. este recunoscută pe deplin în sociologia comparativă, stimulînd reflec ia teoretică. Dezbaterile continuă, unii comparati ti sus i nînd că schimbările intervenite în Austria, Belgia sau Olanda consemnează prăbu irea d.c., al ii, dimpotrivă, consideră că aceste transformări demonstrează succesul unei experien e care i a împlinit misiunea istorică.

Opinia dominantă este că d.c. corespunde unei faze istorice în dezvoltarea societă ilor pluralist segmentate, iar succesul său permite înlocuirea, mai lentă sau mai rapidă, cu un model mai competitiv. Acest stadiu ar caracteriza acum numeroase ări din lumea a treia, unde sistemul consociativ este considerat ca un model valabil i probabil va fi experimentat în ări din Asia de sud est i Africa, inclusiv Africa de Sud. Dar nu este exclus interesul pentru o asemenea stabilizare democratică nouă în ări din Europa centrală sau de est. V. *democra ie, putere politică. N.L.*

DEMOCRA IE CRE TINĂ doctrină politică specifică lumii contemporane. Premisa acestei doctrine este că "paupertatea nu este un dat al ordinii divine". De aici decurge ideea că organizarea social economică nu poate fi separată de principiile etice. Astfel, devine o necesitate participarea cre tinilor la lupta pentru putere politică cu scopul de a orienta puterea ob tească i a insufla vie ii sociale spiritul cre tin. Reprezentan ii acestei doctrine consideră că "antecesorul direct, modern al unui partid popular democrat cre tin" este Partidul Popular Italian fondat de Luigi Sturzo, după primul război mondial. Luigi Sturzo a fost un preot dintr o mică localitate din Sicilia. Doctrină i mi care politică cu o organizare interna ională, d.c. este foarte influentă în Europa, dar i în America Latină. Aici d.c. nu a început prin a fi o op iune nemijlocită pentru putere, ci o inten ie de clarificare ideologică, de adaptare a ideilor fundamentale la realită ile acestui continent. Dezvoltarea d.c. a luat un mare avînt o dată cu victoria partidelor democrat cre tine în alegerile din Germania i Italia, după cel de al doilea război mondial. Juxtapunerea elementului democrat i a elementului cre tin este considerată ca o simbioză a două elemente care nu pot fi luate separat: cre tinismul nu poate fi în eles decît în manifestarea i trăirea

lui democratică. De aceea militează pentru un "personalism comunitar" (sintagmă propusă de Y. Maritain), privit ca o sinteză a obiectivelor gândirii democrat cre tine. Nu este astfel acceptată o democra ie individualistă, întrucât obiectul ac iunii politice nu este individul, ci comunitatea. Statul reprezintă, în această perspectivă, comunitatea politică; întreprinderea este o comunitate economică; popoarele constituie o adevărată comunitate interna ională. Pentru adep ii d.c. nu este suficientă dreptatea în fa a instan elor judecătore ti, ci ei urmăresc dreptatea socială printr o permanentă participare a poporului în procesul decizional. Func ionarea puterii, distribuită prin diferitele institu ii sociale, trebuie se se realizeze într o formă organizată prin care interdependen a devine mai trînsă i mai necesară pe măsură ce cre te gradul de specializare a func iilor. Elementul cre tin este considerat decisiv pentru a sus ine valori care nu se epuizează într o formă materială, fapt care determină ca problema socială — cea care a determinat apari ia ideologiilor dihotomice i regimurilor politice totalitare — să fie privită, înainte de toate, ca o problemă morală. Principiile care călăuzesc o asemenea op iune sînt: demnitatea persoanei umane, suprema ia binelui comun i perfectibilitatea societă ii civile. • *Interna ionala Democrat Cre tină* este rezultatul unui proces de apropiere a partidelor cre tin democrate, pe doi versan i: cel european, reprezentat actualmente de Uniunea Europeană Democrat Cre tină (UEDC) i cel latino american Organiza ia Democrat Cre tină din America (ODCA). Primul congres al partidelor i mi cărilor cre tin de mocrate a avut loc în 1957. De atunci, s au desfășurat mai multe congrese mondiale pentru a fi analizate probleme ideologice i experien e practice. La cel de al treilea, (Santiago de Chile, 1962), s a creat Comitetul Mondial al Democra iei Cre tine, ulterior

(Quito, 1982) adoptîndu se numele de Interna ionala Democrat Cre tină (IDC). Pre edin ia ei este exercitată alternativ de ODCA i UEDC, reuniunile desfășurîndu se pe ambele continente, iar Secretariatul Mondial este format din secretarii generali ai diferitelor organiza ii care compun Interna ionala. V. *conservatorism, democra ie, liberalism, politică, putere*. N.L.

DEMOGRAFIE (gr. otemos, "popor" + *graphein*, "a scrie"), disciplină ce studiază popula iile umane, urmărind, în principal, problematica referitoare la *mărimea* acestora, la *structurile* lor după anumite caracteristici i la unele *fenomene* specifice, toate aceste aspecte fiind abordate atît sub unghi static (starea lor la un moment dat), cît i sub unul dinamic (schimbarea, evolu ie etc). Pentru întregirea defini iei d. sînt necesare cîteva precizări. Mai întîi, este nevoie de o circumscriere mai exactă a d. în plan *ontic*, adică de o specificare exactă a ansamblului de factori structuran i i de fenomene din realitatea socio umană ce intră în cîmpul său de studiu. în func ie de alegerea respectivă, d. prime te un domeniu mai larg sau mai restrîns de studiu, în primul caz ea suprapunîndu se cu alte discipline sociale cu care î i dispută teritoriul respectiv. Cea mai restrictivă delimitare pare a fi aceea care consideră drept factori de structurare propriu zis demografici (variabile demografice), *vîrsta*, *sexul* i *starea civilă*. Cît prive te fenomenele demografice, acestea apar ca formă de manifestare a unei mase de *evenimente* demografice, într o perioadă scurtă de timp (de regulă un an). Mul imea cea mai restrînsă a cuplurilor de evenimente fenomene demografice este următoarea: *decese r mortalitate*, *na teri*—*natalitate (fertilitate)*, *căsătorii*—*nup țialitate*, *divor uri*—*divor iali* *tate* i *imigra ii*—*migra ie*. Chiar i numai în legătură cu aceste elemente, d. interferează

cu alte discipline sociale; cu cît mai numeroase vor fi suprapunerile în cazul cînd d. are preten ia de a include în aria sa de interes variabile ca ocupa ia, nivelul de colaritate, reziden a etc. (i deci structuri sociale, colare i teritoriale) sau fenomene ca mobilitatea colară, socială sau teritorială în interiorul zonei geografice pe care trăie te popula ia, în al doilea rînd, pentru a întregi defini ia d. este nevoie să se ia în considerare i o dimensiune *epistemică metodologică*. La fel ca orice tiin ă empirică, d. porne te de la o mul ime de fapte, de date obiective, pe care le ordonează, le descrie, le măsoară, le analizează, în scopul desprinderii, pe cale inductivă, a constantelor, regularită ilor sau legită ilor ce le guvernează, scopul final fiind, desigur, acela al explica iei i predic iei. în acest sens, d. con ine un corpus bine conturat i solid constituit de metode, care i conferă o specificitate clară în rîndul disciplinelor tiin ifice. Cei mai de seamă progrese realizate de d. se regăsesc în această arie metodologică, cuprinzînd instrumente cu ajutorul căroră faptele brute, fără o semnifica ie simplă i imediată, sînt transformate în fapte demografice. S a constituit astfel un domeniu, denumit, de obicei, d. *pură* sau d. *formală* sau *analiză demografică*, domeniu al cărui obiectiv îl constituie culegerea corectă a informa iilor, supunerea datelor unor modalități i standard de analiză, construc ia unor indici prin care se măsoară intensitatea sau alte forme de manifestare ale fenomenelor, eviden ierea interac iunii dintre fenomenele demografice sau a interac iunii dintre structuri i fenomene, construirea unor modele de evolu ie etc, opera ii în care însă *nu sînt implicate decît exclusiv aspectele cuprinse în cîmpul ontic* al d. i întotdeauna prive te în forma lor statistic cantitativă, deci ca rezultat al unei mase mari de evenimente demografice. Este vorba deci de un sector tehnic al d., iar activitatea în cadrul său întrune te, în cea mai

mare parte a cazurilor, trăsăturile i exigen ele ce caracterizează orice activitate tiin ifică, fiind deci străin de dispute i confruntări de idei cu iz filosofic, ideologic ori de altă natură. Dat fiind faptul că domeniul d. nu este nici pe departe izolat, nici în raport cu aspectele biologice ale fiin ei umane, nici, mai cu seamă, în raport cu cele sociale, cantonarea în domeniul d. pure — propovăduită i profesată de unii demografi — este însă echi valentă cu renun area la în elegerea i explicarea propriu zisă a fenomenelor i proceselor demografice. Perfec ionarea tehnică a d. a fost i este o condi ie necesară a progreselor cognitive în acest domeniu — dar nu i una suficientă. De aceea, preocupările demografilor au depășit — implicit sau explicit —, aproape întotdeauna, domeniul simplei analize demografice, încercîndu se fondarea unei d. *în sens larg*, numită uneori i d. *socială* sau *studiu al popula iei*. Obiectivele acesteia sînt, la prima vedere, foarte clare: descoperirea cauzelor fenomenelor demografice, în special a determinan ilor *sociali* ai acestora, i descifrarea efectelor pe care factorii demografici le produc în via a socială. Dar o asemenea sarcină nu este deloc u oară i, în ciuda multor succese dobîndite în ultimele decenii, sîntem încă departe de a poseda teorii demografice, chiar i par iale, i, cu atît mai pu in, o teorie generală a popula iei. Pentru a realiza în continuare progrese pe acest teren, d. este chemată să conlucreze strîns cu toate disciplinele socio umane i, în primul rînd, cu sociologia, ceea ce, desigur, nu înseamnă o dizolvare a d. în sociologie. Aceste cercetări de tip mul i sau interdisciplinar nu au nimic de a face cu disputele sterile legate de apartenen a sau nonapartenen a unor aspecte ontice la o disciplină sau alta; dimpotrivă, în cadrul lor, fiecare tiin ă trebuie să i aducă un aport specific la descifrarea complexelor fenomene sociale. Din astfel de colaborări au luat na tere — i vor lua probabil na tere în

continuare — o serie de discipline de grani ă, dintre care, deocamdată, exemplul cel mai concludent este cel al d. *istorice*. • în ceea ce prive te na terea d. ca tiin ă, există aproape o unanimitate de păreri că momentul de început îl reprezintă anul 1662, cind John Graunt publică o lucrare dedicată unor probleme privind popula ia Londrei. Valoarea principală a acestui studiu constă, pe de o parte, în demonstrarea concretă a posibilită ii de a aborda unele aspecte legate de popula ie privindu le ca fapte obiective, guvernate de anumite regularită i i legită i i, pe de alta, în elaborarea unor instrumente (e drept, încă rudimentare) capabile să permită realizarea unor asemenea investiga ii. Ideile lui Graunt (1620 1674) au fost preluate imediat i dezvoltate de către o serie de personalită i tiin ifice de la finele veacului al XVII lea, dintre care amintim pe William Petty (1623 1687), Edmund Halley (1656 1742) i Gregor King (1648 1712). Noua disciplină a fost, la început, integrată în ceea ce s a numit "aritmetica politică" adică o tiin ă socială generală i cantitativă (de tip statistic), urmărind, pe lângă aspectele demografice, i altele, cu precădere fapte economice. Cu timpul, disciplinele sociale s au autonomizat iar statistica — liantul ini ial — s a dovedit a fi doar un instrument, ce s a născut întâmplător odată cu d., găsindu i ulterior aplica ii în cele mai diverse ramuri, inclusiv în tiin ele naturii. D. a devenit o disciplină autonomă în a doua jumătate a secolului XIX lea, cind i a găsit, de altfel, denumirea actuală: termenul a fost propus de francezul A. Guiliard în 1855 i a fost adoptat, pentru prima dată, de o reuniune interna ională în 1883, înlocuind apoi treptat vechile denumiri de "statistică", "fizica socială" etc. începind cu ultimele decenii ale secolului trecut, d. cunoa te o rapidă dezvoltare, ea dobîndind, prin rezultatele sale, o largă recunoa tere, fapt care i a permis să i întărească i structurile

institu ionale. Astăzi cercetările în domeniul d. sînt sprijinite de majoritatea statelor lumii, prin crearea unor institu ii na ionale de culegere, prelucrare i interpretare a datelor demografice, dar i prin organisme specializate ale unor organiza ii interna ionale, în rîndul cărora se distinge, în mod deosebit, Divizia ONU pentru Popula ie. Dintre personalită ile, cu preocupări multiple, care, de a lungul timpului, i au adus contribu ii hotărîtoare la dezvoltarea d., se cuvine să mai fie aminti i: matematicienii D. Bernoulli (1700 1782) i L. Euler (1707 1783), medicul i statisticianul J. P. Sussmilch (1707 1767), pastorul englez Th. R. Malthus (1766 1834), statisticianul i sociologul belgian A. Quetelet (1796 1874), germanul W. Lexis (1837 1914), statisticienii englezi F. Galton (1822 1911) i K. Pearson (1857 1936), francezul A. Landry (1874 1951) i americanul A. J. Lotka (1890 1949). *V. căsătorie, mortalitate, natalitate, sociologie*. T.R.

DEMOSCOPIE (gr. *demos*, "popor", *sko pein*, "a privi"), denumirea în limba germană. (Demoskopie) a cercetării opiniei publice (Meinungsforschung), constînd din interviuarea pe bază de chestionar a unor e antioane reprezentative. Preluînd metoda sondajelor de opinie Gallup, publicista Elisabeth Noelle Neumann a înfiin at în 1947 "Institutul pentru demoscopie" din Alvensbach (Germania), militînd pentru introducerea în terminologia sociologică a conceptului de d. Circula ia termenului de d. a rămas, totu i, limitată. *V. opinie, opinie publică, sondaj de opinie*. S.C.

DENOMINARE grupare religioasă, de dimensiuni relativ mari, care acceptă legitimitatea celorlalte religii i recunoa te în cea mai mare parte normele i valorile societă ii globale, cu care între ine rela ii pozitive. în mod obi nuit, d. au un cler stabilit

i institu ii specializate de pregătire teologică. Ele cuprind un număr mare de credincio i, dar nu majoritatea popula iei unei societă i. Statutul de d. al unei grupări religioase este func ie de contextele societate în care aceasta ac ionează. O grupare religioasă poate avea statutul de biserică ecleziastică într o ară i statut de d. în altă ară. Catolicismul are un statut ecleziastic în Italia i Spania i de d, în Germania sau România. în S.U.A. ac ionează mai multe d.: baptistă, congregationalistă, metodistă, unitariană, lutherană, episcopaliană, presbiteriană. în România, alături de Biserica Ortodoxă (Eclezia), care cuprinde majoritatea popula iei ării, func ionează d. catolică, unitariană, lutherană. Ca i sectele, d. se preocupă de toate aspectele vie ii i comportamentelor i insistă pe educa ia religioasă a tinerilor făcută de un personal profesionalizat. De regulă, resursele lor provin din dona ii private i mai pu în din subsidii guvernamentale. *V. biserică, cult, religie, sectă*. I.Mih..

DESCENDEN ă 1. Totalitatea rudelor în linie directă coborîtoare ale unui nucleu familial sau ale unei persoane (copii, nepo i, strănepo i etc). **2.** (Demografie) Totalitatea copiilor, de ambele sexe, proveni i dintr o genera ie de femei — reală sau fictivă — pînă la o anumită vîrstă a femeilor respective. Se notează cu *Dx*. D. atinsă la sfîr iul perioadei fertile (prin conven ie la 50 de ani), *Dso*, se nume te d. *finală*. în cazul analizelor de moment, *Dx* este suma ratelor specifice de fertilitate pînă la vîrsta x, iar d. finală suma tuturor ratelor specifice de fertilitate. Prin raportarea d. finale la efectivul genera iei — respectiv la 1000, în analizele de moment — se ob ine rata fertilită ii totale. *V. fertilitate*. T.R.

DESCOPERIRE percepere i con tinentizare umană a unui aspect al realită ii care

există deja. Oamenii au descoperit circula ia sîngelui, gravita ia, reflexele condi ionate. D. este o formă de îmbogă ire a ansamblului de cuno tin e verificate, fiind circumscrisă creativită ii individuale sau de grup; ea devine un factor al schimbării sociale din momentul în care este utilizată în ac iunea socială. Majoritatea d. răspund la problemele, la provocările cu care sînt confruntate societă ile; dar nu toate sînt răspunsuri la o necesitate urgentă. Unele dintre ele pot să apară în afara necesită ilor imediate i să nu fie folosite mult timp; unele apar în mod nea teptat sau cu totul în tîmplător. Studiile de antropologie i sociologie au arătat că trei tipuri de situa ii favorizează d.: a. situa iile de competi ie i rivalitate; o. conjuncturile sociale de contestare a puterii i de opozi ie la grupul dominant; c. situa iile de criză i de insecuritate care impun recurgerea la mijloace ra ionale sau iluzorii pentru a rezolva problemele sociale. *V. criză, inova ie, schimbare socială*. I.Mih.

DETERMINISM SOCIAL presupozii e din tiin ele sociale conform căreia realitatea socială este guvernată, ca i natura, de legi obiective, pe care tiin a urmează a le descoperi. Acceptarea d.s. a fost îngreunată de două particularită i ale vie ii sociale: rolul con tiin ei în constituirea i. orientarea comportamentului uman i mulimea factorilor care interac ionează în realitatea socială. Spre deosebire de "comportamentul" lucrurilor naturale, comportamentul uman este liber i orientat de con tiin ă. Omul este liber să i aleagă comportamentul, indiferent de ac iunea diferi ilor factori obiectivi. în consecin ă, i realitatea umană, produs al compunerii i interac iunilor individuale, pare a nu putea fi explicată prin legi obiective, ci prin con tiin a agen ilor sociali. Datorită interven iei unei mulimi enorme de factori care interac ionează, via a socială pare a fi mai mult produsul întâmplării, accidentului, decît al

unor tendințe legitime. În mod special, reconsiderarea rolului conștiinței în constituirea comportamentului a stat la baza acceptării d.s. Pe de o parte, conștiința apare a ti mai mult o variabilă intermediară, decât una absolut independentă. Conștiința ei este la rândul său determinat de factori obiectivi. Marx a încercat să argumenteze pe larg caracterul determinat al conștiinței ei: conștiința socială este determinată de existența socială; ea nu este altceva decât existența conștiinței; a pleca de la conștiință înseamnă a porni de la jumătatea drumului; este nevoie să ne întrebăm "ce stă în spatele" conștiinței și o determină. Toate conștiințele sociale și psihologice actuale argumentează faptul că comportamentul uman se constituie doar parțial conștiinței, în mare parte el este generat și orientat spontan, subconștient, ca rezultat al acțiunii asupra sa a unei mulțimi de factori obiectivi. În fine, realitatea socială nu reprezintă rezultatul cumulării acțiunilor individuale, ci al interacțiunii, legile sociale fiind în mare măsură legi ale interdependenței (legi de compunere). E. Durkheim a exprimat în modul cel mai clar opoziția deterministă a sociologiei: faptele sociale nu trebuie explicate prin conștiința autorilor lor, ci prin alte fapte sociale (*Regles de la methode sociologique*, 1895). Condițiile obiective de viață ale oamenilor le determină comportamentul, inclusiv conștiința conștiinței ei lor. Desigur, și conștiința este un factor a cărui acțiune trebuie luată în considerare, alături de ceilalți factori. De exemplu, nivelul de cunoaștere poate fi un factor determinant important al comportamentului. • D.s. pare a fi mai mult fundat pe ideea de echilibru implicat în dinamica oricărui sistem. Societatea, reprezentând un sistem complex și multiplu ierarhizat, tinde mereu spre stări de echilibru, caracterizate prin relații de concordanță între diferitele sale comportamente. Se poate considera deci că d.s. se referă mai mult la tendința de instaurare a unor stări de echilibru între componentele multiple ale vieții sociale. În ceea ce privește intervenția unei mulțimi de factori determinanți care interacționează generând rezultate adesea neașteptate, aceasta nu este de natură a elimina d.s., ci doar de a îngreuna enorm sarcina depistării sale. Mulți sociologi tind să considere că d.s. este mai mult de tip statistic, probabilist. Ei descriu o tendință generală care poate fi modificată sau chiar blocată de alte tendințe, putând apare cu claritate la nivelul unei mase de fenomene. În anumite condiții obiective va apare cu necesitate nu neapărat o singură stare rezultată, ci mai multe stări posibile, alternative, fiecare putând fi asociată cu o anumită probabilitate. Necesitar este deci să apară una dintre stările posibile, care dintre ele va apare în mod efectiv depinzând de intervenția unei mulțimi de factori mai mult sau mai puțin accidentali. • Datorită complexității realității sociale, pentru a evidenția d.s. s-au cristalizat în sociologia actuală mai multe scheme explicative (deterministe) distincte: schema *cauzală*, schema *sistemică*, cu varianta sa *funcționalistă* și *structurală*. Se pare că datorită orientării sale finaliste, activitatea socială prezintă în mod special un determinism de tip funcționalist, specific sistemelor deschise. *V. cauzalitate socială, conștiință, funcție, sistem social, structură*. E.Z.

DEVĂLMĂ IE concept utilizat în sociologia organizațiilor străvechi de viață sătească de către H. H. Stahl (1901-1991). Delimitându-se critic de "teza boierească" privind originea vieții sociale românești, susținută de istoricii C. C. Giurescu, I. C. Filitti, G. Panu, R. Rosetti, în concepția sa H. H. Stahl împărtășește punctul de vedere al "tezei ărmenești" susținut de N. Iorga, după care, la origini, teritoriul românesc era acoperit cu sate răzănești (libere) organizate în d. de forme familiale. D. este o structură de organi-

zare comunitară a unor sate libere (de răzeși) care: a. stăpâneau în comun pământuriile, pădurile, izlazurile; b. aveau o conducere de sine — adunările obștești ale fiecărui sat și organizațiile suprasătești formate din reprezentanții adunărilor obștești ai satelor din același ocol. Răzănești, caracterizată de ceata devălmă și absolută, este considerată de H.H. Stahl ca un fapt general și constituie forma veche de organizare a satului românesc, din ea evoluind, în timp, diferitele forme ale d. pe cotele și proporționale precum și satele de clăcăni. (*Le probleme du village archaïque roumain*, în voi. I al monografiei *Nerej, un village d'une region archaïque*, 1939). *V. satdevălmă*. M.L.

DEVIAN A (Sociologia d.), orice act, conduită sau manifestare care violează normele scrise sau nescrise ale societății ori ale unui grup social particular. Definit ca un tip de comportament, care se opune celui convențional sau conformist, d. cuprinde nu numai încălcările legii (infracțiunile ori delicturile), ci orice "deviere" (abatere) de la regulile de conviețuire și imperativele de ordine ale unei forme de viață colectivă (societate, grup, organizație, instituție, cultură, subcultură). În acest sens, d. include o gamă extrem de largă de acte sau conduite, de la cele excentrice ori bizare (de exemplu, adoptarea unei înfățișări insolite, a unui limbaj sau gest neconformist), incompatibile cu "codurile" culturale ale grupului sau societății, la cele aia zise imorale (indecență, obscenitatea, actele care sfidează morală publică), care nu sînt întotdeauna sancționate de lege, și pînă la cele cu caracter antisocial (actele infracționale sancționate de normativul penal sau asocial (bolile psihice)). În esența ei, ca manifestare care ofensează sentimentele și așteptările colectivității, d. (concept sociologic) se distinge însă de anormalitate (noțiune psihopatologică) care caracterizează incapa-

citatea individului, acceptată și validată din punct de vedere medical, de adaptare la exigențele vieții sociale și de exercitare adecvată a rolurilor sociale. Date fiind creativitatea și plasticitatea deosebită a conduitelor individuale, la fel ca și diversitatea extremă a normelor ori regulilor sociale, se poate considera că: a. orice individ, într-o anumită perioadă a vieții sale (copilărie, maturitate, bătrînețe), transgresează norma de conduită, devenind, ca urmare, "deviant"; b. nu orice act sau comportament care se abate de la reguli trebuie apreciat ca fiind deviant (inovatorii, de exemplu, pot utiliza mijloace nonconvenționale, adeseori ilicite sau ilegite, dar mult mai eficace decât cele obișnuite sau instituționalizate); c. d. reprezintă o noțiune relativă, echivocă, în măsura în care ceea ce este considerat deviant într-o anumită societate sau într-o anumită perioadă istorică, în altă societate sau în altă perioadă istorică este calificat drept normă ("așa cum trebuie să fie", în sensul postulat de E. Durkheim). În consecință, d. nu este determinată de cauze biologice (constituționalitatea) sau psihice (psihismul individual), ci, exclusiv, de contextul social în care este definită, evaluată și, eventual, sancționată. • Delimitându-se de concepțiile de natură biologică sau psihologică, care caută determinanții d. în mediul fizic ori psihic, s.d. consideră că nici o acțiune sau conduită umană nu este, în mod inerent, prin ea însăși, deviantă, ci este calificată ca atare de norme și valorile grupului de referință, care impun standarde de apreciere și legitimitate pentru actele și comportamentele "socialmente" acceptabile sau indezirabile. În acest sens, d. nu este echivalentă cu absența normelor (anomia sau dezorganizarea socială), ci cu adoptarea unor norme incompatibile cu standardele de moralitate, normalitate sau raționalitate ale societății în ansamblul ei, cu modelul ei cultural normativdominant (socio-tipul sau personalitatea de bază), dar

compatibile cu cele valorizate pozitiv de un anumit grup social (subcultură), definit prin caractere culturale distincte. Datorită mobilității și variabilității, în timp și în spațiu, a criteriilor evaluative ale conduitei, în orice societate granița dintre comportamentele dezirabile și cele indezirabile este permeabilă, astfel că definirea d. implică criterii alternative, adeseori divergente între ele, dependente de gradele de toleranță permise de constrângeri normative ale grupurilor sociale de referință. Există, din acest punct de vedere, o d. "negativă" (echivalentă cu încălcarea ordinii sociale), manifestată atunci când acțiunile indivizilor depășesc limitele instituționale (socialmente) acceptabile de toleranță, și o d. "pozitivă" (echivalentă cu schimbarea socială), manifestată atunci când aceste acțiuni pun sub semnul întrebării fundamentale ordinii sociale stabilite, permițând afirmarea a noi tendințe de organizare socială, inovarea a noi mijloace de realizare a scopurilor sociale, postularea unor cîmpuri normative cu caracter alternativ. Această distincție permite recunoașterea faptului că d. nu are numai un caracter distructiv, dar și constructiv, în măsura în care: a. oferă o "supapă de siguranță" membrilor societății, prin prevenirea acumulării excesive de nemulțumiri, tensiuni ori conflicte care ar putea amenința ordinea socială; b. mobilizează resursele colectivității, contribuind la afirmarea și întărirea valorilor sociale fundamentale (E. Durkheim); c. stimulează schimbarea socială prin punerea la îndoială a legitimității normelor, redefinirea regulilor sociale și modificarea rolului mijloacelor de control social. În funcție de diversele puncte de vedere, concepții și teorii cu privire la cauzele d., s.d. și a conturat, de-a lungul timpului, următoarele paradigme explicative: a. interpretarea bazată pe modelul "patologiei sociale" și "dezorganizării sociale" (școala de la Chicago) — d. este echivalentă cu abaterea de la norma de conduită presu-

pusă a fi universal — valabilă, abatere datorată perturbărilor "patologice" ale întregului organism social care se manifestă cu acuitate, mai ales, în cursul proceselor de modernizare, industrializare și urbanizare; b. interpretarea bazată pe modelul "anomie" (E. Durkheim și R. K. Merton) — d. este un produs al perioadelor de schimbare socială care, perturbând cîmpul normativității și punând în conflict sisteme valorice diferite, dezorientază acțiunea și conduita indivizilor, obligându-i să adopte moduri deviate de adaptare la viața socială. Potențialul pentru d. crește o dată cu manifestarea conflictului între scopuri sociale și mijloace legitime, instituționale, în condițiile în care, neavînd acces la aceste mijloace, indivizii adoptă mijloace ilicite, dar mult mai eficiente de realizare a scopurilor propuse; c. interpretarea bazată pe "teoria transmiterii culturale" (E. Sutherland) — d. este învăță și transmisă, la fel ca și conformitatea, prin intermediul procesului de socializare care pune în contact individul cu valorile și normele grupurilor deviate, obligându-l să însușească codurile lor de conduită, normele, regulile și simbolurile lor culturale (subculturale); d. concepția "funcționalistă" (L. Parsons) — d. este un element al solidarității sociale, perturbînd relațiile între rolurile sociale care și uneori îi integrează pe indivizi în cadrul societății, făcîndu-i să reacționeze ostil sau indiferent față de normele și valorile ei. Ea are caracter "disfuncțional", întrucît perturbă întreg echilibrul stabilit între funcțiile și structurile sistemului social, perturbare posibilă datorită refuzului sau incapacității indivizilor de a-și exercita rolurile sociale; e. teoria "controlului social" (Hirschi, Islye, Reckless etc.) — d. este o condiție "naturală" a indivizilor, motiv pentru care nu trebuie explicată. Ea este absentă atunci când indivizii au puternice legături cu societatea și cînd controlul social informal este puternic și este prezentă atunci cînd legăturile între indi-

vid și societate sînt slabe sau absente și cînd controlul social informal lipsește; f. paradigma "conflictului" (Quinney, Turk, Wafton, Platt, Young ș.a.) — d. este o consecință a competiției și inegalității sociale care obligă grupurile sociale defavorizate să adopte mijloace deviate de supraviețuire și permit agenților de control social să organizeze discriminări între clase în privința înregistrării și sancționării actelor de d.; g. teoria "etichetării" — d. este produsă chiar de către mecanisme ale anume create pentru definirea și sancționarea ei. În acest sens, d. nu are realitate în sine, ci numai prin procesul său de definire, prin denumirea semantică sau "etichetă" aplicată indivizilor cărora li s-a refuzat dreptul de a adopta identitatea dorită. Importantă nu este violarea normei (în fond, toată lumea este "deviantă" într-un mod sau în altul), ci reacția societății față de această violare, concretizată în stigmatizarea individului. O dată ce a fost etichetat, individul ajunge să creadă în veracitatea etichetei de deviant, asimilînd toate atributele identității stigmatizate și devenind, cu adevărat, "deviant". În prezent, dat fiind reculul paradigmelor deterministe cu privire la cauzele d., s.d. adoptă, din ce în ce mai mult, o perspectivă teoretică cu caracter fenomenologic, care și propune să arate că orice acțiune, sau conduită, implică cea deviantă, are un sens care trebuie descifrat și interpretat. V. *anomie, contracultură, control social, criminalitate (sociologia c), normă, schimbare socială, subcultură*. S.R.

DEZINFORMARE orice intervenție asupra elementelor de bază ale unui proces comunicational care modifică deliberat mesajele vehiculate cu scopul de a determina la receptori (numiți în teoria d.) anumite atitudini, reacții, acțiuni, dorite de un anumit agent social. Acesta din urmă nu trebuie să fie neapărat dezinformatorul, el poate fi o insti-

tuție, o organizație etc. Trebuie să deosebim d. care se referă exclusiv la procesul comunicational, de *acțiunile* d. care sînt produse de organizații militare, paramilitare sau specializate în d. și sînt, de regulă, elemente componente ale unor strategii. Acțiunile de d. presupun existența unor comanditari (cei care comandă acțiunile de d.), a unor specialiști (planificatori și controlori), a unor intermediari între acestea (agenții de influență sînt cei mai importanți, fiind de regulă lideri de opinie), și a unor relee (indivizi care sînt utili în amplificarea și propagarea d. și care nu sînt conștienți de rolul pe care îl joacă). • D. poate să fie o componentă a propagandei, dar aceasta nu se poate baza niciodată doar pe d. Din perspectiva consecințelor sale sociale, d. se aseamănă cu un alt fenomen social, zvonul. Acesta din urmă, spre deosebire de d., nu are un caracter deliberat și nu presupune în mod obligatoriu circulația unor informații false, ci doar dificil de verificat. Zvonul poate fi produs însă de o acțiune de d. Intelectul d. pot fi atît grupuri sau segmente ale societății, cît și indivizi, întotdeauna lideri (de orice fel), care pot influența decizional și acțiunile grupurilor în care se află. D. desfășurată prin mass media are cele mai eficiente rezultate în plan social. Efectele d. depind, pe de o parte, de caracteristicile acestor (atitudine critică, personalitate, nivel intelectual, aspirații etc.), iar pe de altă parte, de posibilitatea sau imposibilitatea de a verifica informațiile vehiculate. V. *comunicare, persuasiune, propagandă, sociologia mass media, zvon*. A.B.

DIAGNOZA operație premergătoare adoptării unei soluții la o problemă, constînd în identificarea cauzelor unor procese negative care constituie substanța respectivei probleme, a factorilor care ar putea influența pozitiv sau negativ soluționarea acesteia. În d. intră în primul rînd formularea problemei de

solu ionat. Cu cît formularea acesteia este mai adecvată i mai clară, cu atît ansa de a identifica solu ia cea mai bună este mai ridicată. *V. problemă socială. C.Z.*

DIALECTICĂ metodă filozofică i totodată teorie generală asupra existen ei i dinamicii obiectelor i fenomenelor. În filozofia antică, d. a fost elaborată ca o metodă de a ajunge la adevăr prin dialog i interoga ie, pornind de la *opinii*. Aristotel distingea între d. ca metodă de a ajunge la adevăr prin confruntarea opiniilor diferite, urmărind clarificarea acestora prin clasificări i conceptualizări succesive, i metoda analitică care porne te de la enun uri i derivă logic, deductiv, concluzii care se impun cu necesitate. Hegel a dezvoltat d. atît ca metodă de dezvoltare a cunoa terii, cît i ca teorie ontologică generală. Marx i Engels au preluat ideea de d. de la Hegel. În calitatea sa de teorie generală asupra existen ei, face următoarele presupozitii fundamentale: a. Obiectele i fenomenele nu sînt izolate, ci în conexiune. Rela iile sînt esen iale în definirea obiectelor i fenomenelor. Ideea actuală de sistem s a dezvoltat tocmai într o asemenea perspectivă. Totalitatea este mai mult decît păr ile sale, ea exprimînd în plus proprietă ile ce decurg din rela iile dintre acestea, b. Obiectele i fenomenele nu sînt statice, ci aflate într o schimbare permanentă. Se pune accent pe geneză, transformare. Principiului identită ii absolute a obiectelor i fenomenelor i se opune principiul identită ii relative. Se dezvoltă aici o perspectivă istorică, c. Viziunea istorică este amplificată prin conceptualizarea ideii de *dezvoltare, evolu ie, progres*. Evolu ia este caracterizată prin trecerea logică prin etape succesive de la inferior la superior. Fiecare etapă este necesară în acest proces, pregătind trecerea la etapa următoare. Este reabilitat rolul *nega iei* "m dezvoltare. Aceasta este vitală în transformările structurale pro-

funde pe care procesele de dezvoltare i evolu ie le parcurg. "Tot ce na te merită să piară" (Hegel). d. Ideea de contradic ie este pusă la baza în elegerii dinamicii sistemelor. Obiectele i fenomenele sînt compuse din laturi, aspecte contrarii, aflate într o stare de tensiune mergînd pînă la conflict. Contradic ia este o stare normală a lumii. Ca metodă de gîndire, Marx definea d. ca proces complex de trecere a cunoa terii de la materialul empiric, datele concrete ale experien ei, la abstrac ii i apoi, de la acestea, la reconstruirea "concretului logic", a imaginii complexe a realită ii, în dinamica sa. În acest sens, d. reprezintă o metodă de construc ie a teoriei. • În sociologie, marxismul este asociat în mod special cu promovarea unei viziuni dialectice. Există însă i alte abordări care se definesc ca dialectice. Este cazul *hiperempirismului dialectica* lui Georges Gurvitch. D., la acesta, se referă la grija pentru considerarea atît a concretului, cît i a abstractului, precum i la abordarea dinamică a fenomenelor sociale, aflate într un proces continuu de structurare i destructurare, de integrare multiplă, atît pe orizontală, cît i pe verticală, a fiecărui fenomen în ansambluri mai vaste. *V. contradic ie, evolu ie, marxism in sociologie, post modernitate. E.Z.*

DICTATURA 1. Magistratură romană cu caracter excep ional în care întreaga putere este atribuită unei persoane, *dictatorul*, pe o perioadă de ase luni, cînd republica se afla în pericol. Dictatorul avea ca prim subordonat pe comandantul cavaleriei (*magister equitum*). Totodată, acestuia i se subordonau în mod automat ceilal i magistra i. Spre sfîritul republicii, d. a fost atribuită lui Sulla i apoi lui Caesar. 2. În sens modern, d. reprezintă o formă de guvernare a unei singure persoane, care de ine întreaga putere în stat i pe care o exercită în mod arbitrar. Pentru a i asigura domina ia absolută, d. dispune i utilizează

un puternic aparat represiv. Dictatorului i se atribuie calită i "excep ionale", exercitîndu se un adevărat "cult al personalită ii" (ex. *Mussolini, Stalin, Hitler, .a.*). Alături de d. unei persoane se poate vorbi i de o dictatură exercitată de un grup restrîns de persoane (ex. dictatura iacobină, dictatura unei junte militare etc). Marxism teninismul a introdus în vocabularul tiin elor sociale dictatura exercitată de o clasă asupra alteia, cu ajutorul aparatului de stat, cum este cazul *dictaturii proletarietului. V. cult, democra ie, politică. I.F.*

DIFEREN IATOR SEMANTIC metodă de măsurare i analiză a conota iilor semantice ale conceptelor sociale utilizate de oameni în rela iile sau interac iunile lor. Se aplică i în măsurarea atitudinilor, A fost ini iată i dezvoltată de Charles Osgood i colaboratorii săi în perioada anilor 1950 la universitatea americană din Illinois. D.s. constă într un număr de concepte care apar în unui spa iu semantic care caracterizează un proces social, o activitate sau anumite rela ii. Prima opera ie de elaborare a d.s. constă în selectarea conceptelor care caracterizează spa iul semantic investigat. De exemplu, pentru rela iile de muncă se pot alege concepte cum ar fi activitatea, programul, controlul rezultatelor, colegii, eful etc. a tep tîndu ne că acestea provoacă reac ii sau interpretări diverse din partea oamenilor. A doua opera ie solicită asocierea fiecărui concept ou un număr de scale cu apte trepte, respectiv cu perechi opuse de adjective relevante pentru caracterizarea unui concept. C. Osgood a propus, pe baza propriilor cercetări, ca aceste adjective să fie repartizate pe trei factori: *evalua re* (bun — rău, frumos — urît, curat — murdar), *intensitate* (mare — mic, u or — greu, puternic — slab) i *activitate* (activ — pasiv, plictisitor — antrenant, repede — încet). Totu i, nu i necesar ca să fie incluse,

pentru un concept, scale repartizate pe to i trei factorii i nici să fie considera i neapărat factorii men iona i. Avantajul utilizării lor cu perechile corespunzătoare de adjective rezultă din testarea deja făcută. Astfel, este necesară factorizarea scalelor repartizate pe fiecare concept. În aplicare, se specifică respectivul concept i se solicită subiectul să opteze pentru o anumită pozi ie de pe fiecare scală asociată conceptului. În prelucrarea datelor, se urmăre te să se identifice gradul de omogenitate sau cel de diferen iere ale conceptelor ce apar în aceluia i spa iu semantic, cu referire la acela i subiect, la subiec i diferi i sau la grupuri de subiec i. Cînd se compară subiec i între ei, se au în vedere scorurile primare, în cazul grupurilor se utilizează suma sau mediile scorurilor primare repartizate pe fiecare factor i pe concepte. Pentru compara ie, se calculează distan a dintre două concepte cu ajutorul formulei:

unde: / i y sînt conceptele; X_i = scorurile pentru conceptul i; X_j = scorurile pentru conceptul j/. Distan ele calculate sînt reprezentate într o matrice în care liniile i coloanele sînt marcate de conceptele spa iului semantic. Cu cît O este mai mic, cu atît conceptele sînt mai apropiate prin semnifica ia investită de un subiect sau de grupuri de subiec i în spa iul semantic. În matrice pot fi identificate grupări de concepte similare i diferen ieri semantice, interpretarea lor fiind descriptivă i intuitivă. Se poate proceda i la calcularea coeficien ilor de corela ie dintre distan ele semantice O, reprezentate de perechi de matrici, considerîndu se că D din acelea i celule ij din două matrici diferite formează perechi ordonate. Mai departe, corela iile sînt supuse analizei factoriale sau analizei grupărilor (clusters) pentru a identifica grupări sau factori explicativi al varia iilor din spa iul

semantic. D.s. poate fi utilizat independent sau în corelație cu alte metode într-un proiect mai vast de cercetare centrat pe caracterizarea atitudinii sau cunoașterii sociale comune. V. *atitudine, clasificare multicriterială, scolare. L.V.*

DIFUZIUNE 1. *h antropologie*, trecerea unui element cultural dintr-o societate (ară, cultură) în alta, ca urmare a contactului între cele două societăți. D. constituie o modalitate de schimbare culturală complementară invenției. Spre deosebire de d., invenția este o modalitate de schimbare culturală bazată pe puterea de creație proprie grupului uman respectiv, încă din secolul trecut, invenția d. au fost înegal licitate. Adolf Bastian, pe de o parte, pornind de la ipoteza unității psihice a omenirii, vorbea de niște "idei elementare" (*Elementargedanken*), pe care fiecare grup uman le descoperă și le concretizează în funcție de propriile sale nevoi, aspirații și cadre ecologice. Deși Bastian nu contesta răspândirea și influența culturală, poziția sa rămâne limpede aceea a unui invenționist. Dimpotrivă, Friedrich Batzei, întemeietorul antropogeografiei, a insistat deosebi asupra d. diverselor fenomene culturale pe întinse arii geografice. În perspectivă istorică, difuzionismul a cunoscut o mai mare dezvoltare, deși nu se poate spune că postulatele lui sînt mai îndreptățite decât ale invenționismului. Pentru un difuzionist, oricît ar fi de mare distanța geografică dintre două culturi, d. este posibilă. Mai mult decît atât, cultura "voiajează" nu numai prin elementele ei primare, simple, ci chiar și prin complexe culturale, de unde ar rezulta că acolo unde se descoperă un element propagat se poate deduce existența întregului complex. În general, difuzionismul manifestă prea puțin încredere în imaginația și în creativitatea umană, mizînd mai curînd pe preluarea și imitarea. Caz extrem, hiperdifuzionistii englezi G. Eliott

Smith și W. Perry au propus drept centru spațiul temporal al culturii terestre Egiptul antic, în pofida unor asemenea exagerări, difuzionismul se sprijină pe fenomene reale, anume pe contactul între culturi și pe circulația reală a elementelor de la o cultură la alta. Adepții acestui curent au îmbogățit cercetarea culturii cu perspective și concepte noi. În Germania, la sfîrșitul sec. XIX, Leo Frobenius a emis teoria "cercurilor culturale" (*Kulturkreise*), dezvoltată apoi de Fritz Graebner și Wilhelm Schmidt. Cercurile culturale sînt arii geografice întinse, diferite printr-un anumit set de trăsături culturale. Corespunzător, francezul Georges Montandon a elaborat teoria "ologenezei culturale" — o interpretare a culturii planetare după o schemă de evoluție continuă, care pornește de la cîrmă "germeni elementari" și se desface în "ramuri culturale", unele întîrziate (culturile "primitive"), altele crescute fără limită (culturile "occidentale"). În antropologia americană, cel mai de seamă difuzionist a fost Clark Wissler, promotorul conceptului de "arie culturală". Ulterior, conceptul de d. s-a perfecționat. Robert H. Lowie a arătat că procesul de d. este "selectiv", ceea ce Alfred L. Kroeber a numit "d. controlată", ambii voind să spună prin aceste expresii de nuanse că preluarea ("împrumutul") ce caracterizează d. se petrece prin trierea și reînerea de către cultura receptoare a elementelor adaptabile. **Gh.G.** • 2. *în sociologie*, răspîndirea de informații, opinii, atitudini, modele de comportare sau inovații (descoperiri, noutăți tehnice științifice sau culturale, tehnologii) într-o populație sau într-o comunitate. Se bazează pe procesul de comunicare socială. Uneori, cu aplicare la cultură, se folosește expresia sinonimă de *transmitere culturală* (B. Bernstein, 1975; P. Atkinson, 1985). Pentru a releva consecința a d., se folosește, prin transfer din medicină, termenul de *contagiune*, referitor la asimilarea de informații, opinii, atitudini sau

comportamente ca urmare a angajării în relații interpersonale sau a receptării de mesaje transmise prin diverse canale mass media. Ritmul d. depinde de: caracteristicile populației (mărime, grad de omogenitate a indivizilor, organizare instituțională), densitatea relațiilor interpersonale, exercitarea și orientarea controlului social, distribuția raporturilor de putere, eficacitatea sursei de transmitere, caracteristicile informației sau opiniei transmise, în analiza d. au fost propuse mai multe modele, a. modelul *exponential* (fig. 1 a): ritmul d. unei informații într-o populație numeroasă și omogenă este proporțional cu numărul persoanelor deja informate; este cel mai simplu model, preluat din analizele epidemiologice și aplicate de G. Tarde (*Les lois de l'imitation*, 1980) cu privire la funcțiile imitației în transmiterea și asimilarea de comportamente sociale, o. modelul *logistic*, (fig. 1 b), ritmul d. unei informații într-o populație omogenă de dimensiuni reduse este proporțional atît cu numărul persoanelor informate, cît și al celor receptoare; a fost dezvoltat în studiul d. inovațiilor sociale și al proceselor de contagiune; c. modelul *similar distribuției statistice normale* (fig. 1 c) în care ritmul d. depinde de diferența dintre numărul persoanelor informate și al celor neinformate, fiind crescător în primele faze ale d. și tinzînd apoi să descrească. Prin natura lor, acestea sînt modele ideale, care presupun omogenitatea socială a populației și înlănțuirea necesară a relațiilor interpersonale. Analizele sociologice au în realitate de a face cu procese în care intervine o structură socială neomogenă. Ca urmare, au fost dezvoltate; a. modele *composite* rezultate din combinarea modelelor precedente. În condițiile unei stratificări sociale ierarhice, se analizează d. (de exemplu a. modele) mai întîi în interiorul categoriei sociale ierarhic superioare și apoi în categoriile succesive, putînd să rezulte atît d. intracate goriale (de genul de mai sus), cît și fenomene

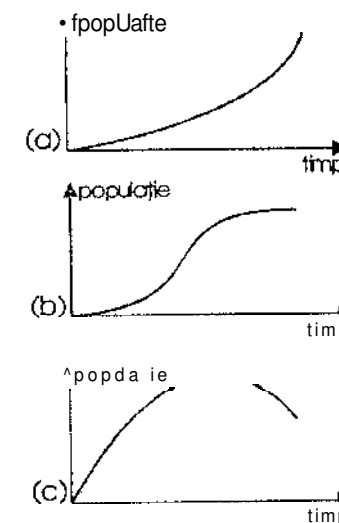

Fig. 1. Curbe ale difuziunii

ciclice la nivel intercategoriaal (de exemplu, adoptarea unei mode sau a unui mesaj în categoria superioară este urmată de adoptarea în manieră logistică în categoriile următoare concomitent cu apariția d. unei alte mode în categoria inițială etc.); b. modele *probabiliste* de d. a inovațiilor în care se consideră rezistența la schimbare și probabilitățile contactelor dintre persoane sau unități sociale în funcție de aria geografică de răspîndire a unei inovații, respectiv de distanța dintre centrul de d. a inovației și unitățile receptoare; c. modele *comparative* în care receptivitatea față de un bun (social, economic, informațional etc.) și mai ales succesul în acesta depind de gradul său de disponibilitate și de posibilitățile de acces la el al persoanelor interesate. De exemplu: creșterea cererii individuale de educație superioară poate fi considerată ca un proces de d. a prestigiului

important ei sociale a învățămîntului superior. Numărul locurilor disponibile este încă limitat, ceea ce conduce la accentuarea concurenței înîerindividuale și la modificarea ritmului și ariei de dezvoltare. Analiza proceselor de dezvoltare a pus în evidență nu numai intervenția unor factori care potenează receptivitatea, ci și rezistență sau chiar opoziție. Aceștia pot fi de tip: personal (credințe, obiceiuri, stereotipuri), interpersonal (relații care funcționează astfel încît împiedică apariția efectelor de grup) sau social (sistemul normativ valoric al unei comunități tradiționale, structura socială ierarhizată). Considerarea unor astfel de factori a dus la deplasarea accentului de pe ritmul de dezvoltare pe procesul de dezvoltare. Sînt astfel avute în vedere: etapele de dezvoltare (explorare, evaluare, transmitere, asimilare, integrare, încetare), ciclitatea dezvoltării, funcționarea mecanismelor sociale ale dezvoltării într-o comunitate (acțiuni individuale și sociale, relații, structura instituțională și socială), dinamica necesităților individuale de receptare, asimilare și explorare ale consecințelor practice ale unei informații, atitudini, comportament sau inovații. Analiza proceselor de dezvoltare și dezvoltarea în relație cu schimbarea socială indusă de inovații sau de mesajele transmise prin mass media. *V. acultura ie, asimilare, comunicare, inova ie, schimbare socială.* L.V.

DILEMA PRIZONIERULUI caz paradigmatice din teoria jocurilor, larg utilizat în analiza unor fenomene sociale cum ar fi cooperarea, conflictul, competiția. Se propune următoarea situație: doi prizonieri sînt anchetați în legătură cu o crimă pe care au comis-o împreună, însă anchetatorii nu au suficiente dovezi și cea mai bună dovadă ar fi oferită chiar de mărturia lor. În condițiile în care ei sînt anchetați separat și nu pot comunica, anchetatorul le propune declararea vinovăției sau nevinovăției înfiind cont de următoarele reguli: dacă ambii mărturisesc,

vor primi o pedeapsă moderată; dacă ambii neagă, vor primi o pedeapsă mică; dacă unul recunoaște, iar celălalt nu, cel care a negat va primi o pedeapsă foarte mare, iar cel care a mărturisit, o pedeapsă minimă. Situația în care se află fiecare dintre ei este dilematică întrucît, în absența informațiilor despre opțiunea celuilalt, nu poate exista temei pentru o alegere rațională. Cazul este tipic pentru un joc de sumă nenulă. D.p., ca orice model din teoria jocurilor, poate ilustra situații din lumea reală, chiar în condițiile unei corespondențe relative. Ea a fost astfel utilizată în cercetările privind încrederea, strategiile competiției în conflictului, ale formării coalițiilor, în procedeele conflictuale etc. *V. cooperare, conflict, dilemă socială.* A.B.

DILEMĂ SOCIALĂ situație în care se pot afla membrii unei comunități atunci cînd alegerea unei strategii de acțiune trebuie să se refacă în condițiile existenței unui conflict explicit sau implicit între principiul maximizării intereselor personale și cel al maximizării bunăstării colective. D.s. apare în condițiile de existență a unor resurse comunitare limitate. Utilizînd din acestea mai mult decît ceilalți, îi împiedică pe ceilalți să maximizeze profitul personal, dar un asemenea comportament, reprodus după același principiu de către ceilalți membrii ai comunității, va conduce la epuizarea resursei și deci la rezultate negative pentru toți. Poți pierde însă și în situația în care tu îți autolimitezi utilizarea resurselor, în timp ce alții nu fac acest lucru. O formă particulară în care apare d.s. este legată de realizarea bunurilor publice, Problema constă în a contribui sau nu la crearea unui bun public. În acest caz, teama celui chemat să contribuie este că el va cheltui din resursele proprii, dar de beneficiat de bunul public vor putea beneficia și cei care nu au contribuit. Soluția individuală cea mai bună pare a fi aceea de a nu cheltui resursele proprii deoarece oricum s-ar beneficia de bu-

nul public realizat de ceilalți. Dar și această strategie, multiplicată la scară comunitară, va conduce pentru întreaga comunitate la rezultate negative, bunul public nemaiavînd cum să apară. D.s. pot fi rezolvate prin întărirea valorilor spiritului comunitar, prin instituționalizarea unor strategii de cooperare sau prin dezvoltarea unor sisteme de control al utilizării resurselor. *V. cooperare, control social, dilema prizonierului.* A.B.

DINAMICA GRUPULUI disciplină sociologică ce reunește ansamblul cercetărilor privitoare la grupurile mici. Întrucît accentul se pune pe analiza proceselor care au loc în interiorul grupurilor, termenul de d.g. este utilizat totodată pentru a desemna ansamblul proceselor de grup. Termenul a fost pus în circulație de Kurt Lewin (*Resolving Social Conflicts: Selected papers on group dynamics*, 1948; *Field Theory in Social Science*, 1951), care a consacrat un nou mod de abordare a fenomenelor sociale, analizîndu-le din perspectiva "situațiilor de grup". Abordarea lui K. Lewin și-a are originea în psihologia gestaltistă, domeniu în care a dezvoltat și a numit "teorie a câmpului". Acesta, în esență, încearcă să explice comportamentul uman pornind de la două categorii de factori — personali și de mediu, ansamblul acestora formînd "spațiul de viață" al unui individ. Atunci cînd individul se află într-o situație de grup, cele mai importante elemente ale "spațiului de viață" sînt trăsăturile grupului, membrii acestuia și situația. Potrivit metodologiei gestaltiste, analiza trebuie să pornească întotdeauna de la întreg și nu de la părțile sale constitutive, deci de la grup și nu de la indivizi, obiectivul principal fiind tocmai analiza proceselor de grup. Perspectiva este una "dinamică" deoarece aceste procese sînt interpretate ca interacțiuni ale unor forțe (totalitatea factorilor care definesc spațiul de viață), ce produc o rezultantă, care este

tocmai comportamentul. Din acest motiv, d.g. la Lewin reprezintă o analiză a modului în care procesele de grup influențează comportamentele membrilor grupului și nu o analiză a grupului ca atare. • D.g. este astăzi privită în primul rînd ca disciplină sociologică, ce reunește un corpus foarte larg de teorii privitoare la grupul mic. Dorwin Cartwright și Alvin Zander (*Group dynamics: Research and Theory*, 1968) definesc d.g. ca un domeniu de cercetare dedicat cunoașterii avansate a naturii grupurilor, a legilor de dezvoltare, precum și a interacțiunilor lor cu indivizii, cu alte grupuri, ca și cu instituțiile sociale. Ca disciplină, d.g. și-a revendică cercetări de dinaintea studiilor efectuate de K. Lewin deoarece analiza grupurilor mici începuse cu cîteva decenii mai înainte. G. Simmel este socotit adesea un precursor al acestui gen de cercetări, ca și F.H. Allport sau J. L. Moreno, în timp ce unii, cum ar fi E. Mayo sau M. Sherif, sînt integrați direct în istoria d.g. • În analiza proceselor de grup există, în d.g., mai multe teorii complementare sau alternative care utilizează paradigme explicative distincte. Ca exemplu, formarea grupului, unul din procesele de bază, este analizată și interpretată cu ajutorul mai multor tipuri de teorii, cum ar fi cele freudiste (care consideră că grupurile se formează deoarece ele permit satisfacerea anumitor nevoi), de tip sociobiologic (formarea grupului are o bază instinctuală, fundamental fiind "Instinctul de turmă"), sau diferite teorii sociologice cum ar fi teoriile comparației sociale dezvoltate de L. Festinger și S. Schachter (care explică formarea grupurilor prin nevoia de informații, care pot fi obținute doar din compararea cu ceilalți), sau cu ajutorul diferitelor teorii ale schimbului social (în care formarea grupului este interpretată prin prisma raportului costuri/recompense, pe care fiecare membru îl ia în calcul și hotărăște dacă să se afilieze sau nu). • D.g. se concentrează însă și pe analiza al-

tor procese i probleme existente la nivelul grupului. Conflictul, ca i alte forme ale tensiunii în grup, constituie un obiectiv major al cercetărilor din d.g. Un alt capitol important este legat de analiza normelor i a dinamicii acestora, unde sint de remarcat studiile de pionierat ale lui Muzafer Sherif, T. M. Newcomb i S. E. Asch. Ra iunile adeseori aplicative ale cercetărilor din d.g. fac ca analiza performan elor activită ilor desfă urate în grup să ocupe un rol prioritar. S au studiat astfel modalită ile în care structurarea sarcinilor influen ează performan ele grupului ca i rolul re elor de comunicare, al rela iilor de autoritate, de atractivitate i al altor tipuri de rela ii existente în grup, asupra eficien ei activită ilor acestuia. S au dezvoltat totodată, în baza acestor cercetări, numeroase tehnici de îmbunătă ire a performan elor activită ilor desfă urate în grup (brainstorming, tehnica Delphi, tehnica grupului nominal, sinectica etc). Cercetările privind liderul, conducerea i puterea în grupuri constituie un alt capitol important al d.g. Putem include aici studiile privind tipologia i emergen a liderilor, eficien a acestora, tehnicile i strategiile de formare a liderilor, problematica coali iilor, a mijloacelor de exercitare a puterii, a obedi en ei etc. în cadrul d.g. mai sint studiate totodată probleme cum ar fi, teritorialitatea în i a grupului, devian a i conformitatea, depersonalizarea, conflictul între grupuri etc. • Investi iile deosebite făcute în cercetarea grupului mic, în special în SUA, s au datorat, în primul rînd, func iei aplicative i terapeutice pe care o au studiile din d.g. Domeniile prioritare în care cercetările din d.g. s au consacrat sint: sociologia industrială i a organiza iilor, unde primele cercetări s au desfă urat în perioada interbelică (E. Mayo, J. Moreno) i au vizat analiza grupurilor de muncitori din organiza iile economice; în pedagogie, unde semnalăm, în aceea i perioadă, studiile lui K. Lewin, R. Lippit i R.

White; în justi ie, unde d.g. s a ocupat de analiza juriilor; în sport, ca i în orice alt domeniu în care activită ile se desfă oară în grupuri. O aten ie deosebită a fost acordată grupurilor decizionale de tip politic, economic sau militar. • D.g. nu este însă o disciplină foarte sistematizată i de aceea există numeroase controverse asupra ei. Ea se prezintă ca un corpus de teorii, studii i cercetări ce au un puternic caracter eterogen, căruia lucrările de sinteză, culegerile de studii i manualele caută să îi dea o aparen ă de omogenitate i sistematizare. În unele situa ii însă, teoreticienii îngloba i în aceste lucrări nu se consideră reprezentan i ai d.g., iar mul i dintre autorii de referin ă utilizează accep iuni sau nuan ări proprii pentru conceptele de bază ale d.g. *V. comunicare, conducere, grup social, educa ie, lider, organiza ie, normă, putere, re ea, T. Grup. A.B.*

DISCIPLINA MUNCII respectarea de către membrii unei organiza ii a normelor care reglementează activită ile i rela iile de produc ie precum i raporturile sociale interindividuale i de conducere. Normele instituite vizează realizarea eficientă a obiectivelor organiza iei. După modalită ile de realizare, putem distinge o d.m. liber consim ită, realizată prin convingere, participare, avînd un nivel ridicat de eficien ă economico socială (cazul conducerii democratice, în special a celei participative) i o d.m. impusă prin constrîngere, proprie conducerii de tip autoritar, i care, cel mai adesea, nu poate asigura o eficien ă pe termen lung. Un rol important în realizarea d.m. îl are coeziunea si orientarea grupului spre performan ă. *V. conformism, institu ie, motiva ie, norme, organiza ie, stil de conducere. I.F.*

DISCRIMINARE tratare inegală a indivizilor sau grupurilor în raport cu unele trăsături categorice cum ar fi apartenen a et

nică, rasială, religioasă sau de clasă. În mod obi nuit, termenul este folosit pentru a descrie ac iunea unei majorită i dominante în raport cu o minoritate dominată i implică un prejudiciu adus unei persoane sau unui grup. Organiza ia Na iunilor Unite include în d. "orice conduită bazată pe distinc ia operată în raport ou anumite categorii naturale i sociale i care nu este legată de capacită ile i meritele individuale sau de comportamentul concret al unei persoane." D. este favorizată de următoarele situa ii: etnocentrismul, cunoa terea insuficientă a celorlal i, generalizarea propriei experien e de via ă (emiterea de judecă i privind un întreg grup pornind de la experien a avută cu un singur membru sau cu pu ini membri ai acestui grup), selectarea stereotipurilor concordante cu credin ele i impresiile anterioare i dezvoltarea de prejudecă i privind persoanele cu care se intră în competi ie. Tratatamentul inegal al unor persoane care în mod esen ial sint egale se practică în toate societă ile. Aprecierea acestui tratament drept d. se face în raport cu normele i valorile sociale dominante în societate. Mi cările egalitariste, de origine religioasă sau utopică, care au urmărit eliminarea completă a d., au înregistrat un succes par ial. De remarcat că în toate societă ile democratice, din punct de vedere formal legal, este interzisă orice formă de d. în raport cu sexul, rasa, apartenen a etnică i religioasă. Aceasta nu înseamnă că în ac iunea socială concretă prevederile constitutive sînt în întregime respectate. D. este practică nu numai de indivizi ci i de către institu ii: companii, coli, spitale, organiza ii guvernamentale. În acest caz se manifestă o d. institu ională. *V. etnocentrism, minoritate socială, prejudecată, prejudiciu, stereotipuri. I.Mih.*

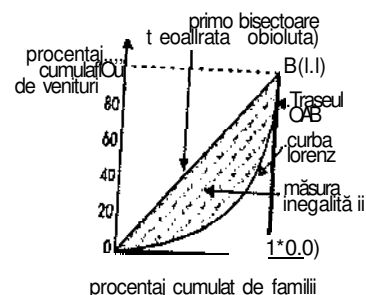
DISTAN ă SOCIALĂ diferen ă percepută i evaluată între persoane sau grupuri

prin raportare la un criteriu (o caracteristică a personalită ii sau a grupului, pozi ia în ierarhie, un mod de comportare etc). Prima scală de măsurare a d.s. a fost elaborată de E. S. Bogardus în 1925. Considerînd că atitudinile evaluative pozitive sau negative ale unei persoane fa ă de un grup sint indicii ale d.s., Bogardus a formulat întrebări privitoare la atitudinile personale fa ă de diferite na ionalită i. Fiecare întrebare viza un tip sau o categorie de d.s. De exemplu, se chestiona în ce măsură o persoană ar admite să stabilească rela ii de căsătorie cu cineva care apar tine altei na ionalită i, să fie vecini, să lucreze în comun etc. Respingerea unor astfel de posibilită i indică existen a unei d.s. între evaluator i grupul de referin ă. Ulterior au fost dezvoltate i alte scale, inclusiv tehnici mai complicate de măsurare (diferen iatorul semantic, metodologia Q etc). Modul de distribuie a d.s. dintre membrii aceleia i grup are influen ă asupra coeziunii i asupra rezultatelor activită ii, raportul fiind de tipul propor ionalită ii inverse. *V. atitudine, diferen iator semantic, discriminare. L.V.*

DISTRIBU IA VENITURILOR felul în care totalitatea veniturilor dintr o economie este împăr ită între gospodăriile existente ale popula iei. Alături de avere (proprietate), *veniturile* constituie cealaltă sursă posibilă de procurare a mijloacelor de trai; pot proveni din activitate, dar i din proprietate, avînd o multitudine de forme posibile: salariu, premiu, indemniza ie, transfer, profit, dividend, dobîndă, pensie, avînd în comun caracterul de rezultat "la zi" al unor opera ii (ceea ce i i "revine", după ce ai dat i tu ceva). Cum prin specificul său lexical, termenul "*distribu ie*" semnifică atît modul în care decurge un proces de împăr ire, cît i rezultatul respectivului proces, sintagma de fa ă obligă i la o dublă perspectivă, a. Din perspectiva statică, de moment, d.v. pe gospodăria ia forma distri

buiei familiilor sau gospodăriilor dintr-o țară, pe niște intervale de venituri prestabilite. Practica statistică operează cu venituri anuale sau medii lunare și tehnici specifice de cercetare a acestora. O caracteristică perenă a tabelului astfel obținut în orice economie este că o proporție ridicată de gospodării se situează în intervalele (grupele, clasele) de venituri mici, iar proporții tot mai mici se situează în intervalele superioare de venit. Dincolo de forma primară a datelor ($p_i\%$ din familie intră în grupa 1 de venit, $p_2\%$ în grupa 2...a.m.d.), eventual: familiile din grupa 1 de venit însumează — sau dispun împreună de — $q_1\%$ din veniturile totale, cele din grupa 2 — $q_2\%$ etc), se procedează la prelucrări apte de a furniza parametrii pentru *curba Lorenz*, într-o nouă coloană (după gruparea în 5 — pot fi și 4, sau 10 clase egale numeric a familiilor ordonate crescător în funcție de venit), se precizează că familiile din prima cincime (20%) de în împreună $n\%$ din totalul veniturilor populației, cele din a doua cincime (alte 20%) — $r_2\%$, apoi r_3 , r_4 , r_5 (totalurile lui p_i și n fiind, firesc, de 100%); în sfârșit se procedează la cumularea în trepte a procentajelor, coloana familiilor prezentându-se, drept urmare, în succesiunea (20%, 40%; 60%; 80%; 100%), iar coloana veniturilor cumulate în succesiunea (n ; r_1+r_2 ; $n+r_2+r_3$; $r_1+r_2+r_3+r_4$; $r_1+r_2+r_3+r_4+r_5$ — adică 100%). Împerecherea acestor ultime serii de valori — procentajele cumulate — oferă coordonatele pentru *curba Lorenz*, într-un grafic cu familiile pe abscisă, veniturile pe ordonată și prima bisectoare (linia de 45° marcând ipotetica egalitate absolută în distribuție (primele 20% din familie de în împreună 20% din venituri; primele 40% din familie de în 40% din venituri etc); *curba*, care pornește din origine și se încheie în punctul de coordonate (100%; 100%) sau (1; 1), situată fiind între abscisă și prima bisectoare, determină împreună cu aceasta din urmă o zonă a cărei arie exprimă gradul de

concentrare, respectiv de inegalitate în distribuția veniturilor; cu cât *curba* e mai lipită de bisectoare, cu atât e mai pronunțată egalitatea în distribuție și mai mică concentrarea; cu cât e mai lipită de axa Ox și de verticala ridicată în punctul de abscisă 1, cu atât mai mult se manifestă concentrarea, inegalitatea; dublul valorii ariei — denumit *coeficient Gini* — reflectă și el, într-o formă agregată, măsura concentrării și, implicit, a inegalității de venituri.

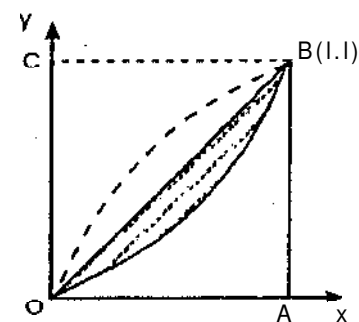
a) distribuție caracterizată prin concentrare și inegalitate pronunțată

traseul OAB=linia de maximă concentrare, de inegalitate extremă.

măsura inegalității, a concentrării => dublul zonei haurate = coeficientul Gini

Coeficientului Gini îi corespunde o arie situată între *curba Lorenz* și simetrica ei în raport cu prima bisectoare (ultima expresie grafică a funcției reciproce cu x și y inversate).

b. Din perspectivă dinamică, a desăvârșirii unui anumit proces de distribuire, pe anumite faze și cu anumite procedee, sintagma abor

b) distribuție caracterizată prin egalitate pronunțată, concentrare — deci inegalitate redusă

dată are în vedere: o anumită "distribuție inițială", un set de "politici de venituri", ca și o "redistribuție de venituri". • Libera competiție de piață nu garantează că veniturile (și mijloacele de trai) ajung spontan la cei care le merită mai mult sau care au mai multă nevoie de ele. Mai degrabă, *distribuția inițială a veniturilor* consumul într-o economie de piață — marcate de inegalități care pot părea arbitrare — reflectă înzestrările inițiale cu talente, bogății, ca și cu o multitudine de factori discriminanți precum sănătate, capacitate de efort, muncă, instruire. Dacă toți acești factori ar fi "la pornire" egal repartizați între indivizi, o piață liberă în contextul "laissez faire", ar putea conduce la o cvasi-egalitate de venituri și de proprietate. • Prin *politici de venituri* se înțelege un evantai de forme de control din partea guvernului (statului) asupra relației venituri-inflație, ce pot include înghețări de salarii, limitări ale creșterilor de preț, de rente, dividende...a.d.v. nu apare a fi pentru acestea un obiectiv direct, ci un efect secundar. • *Redistribuția veniturilor* reprezintă un demers al statului, de atenuare a unor discrepanțe de stare materială, pe baza

unor programe de *transferuri* (plăți făcute cuiva ce nu oferă nici un serviciu în contrapartidă: hrană, ajutor medical, prestații de securitate socială) sau prin impozite redistributive (se percepe o sumă proporțional mai mare de la persoane cu venituri mari, și mai puțin sau de loc de la săraci). El poate deveni efectiv doar în prezența unei valori semnificative de venit excedentar în societate, disponibil a fi redirijat spre categorii defavorizate de populație. "Stabilirea de programe ce afectează distribuția veniturilor" este enumerată de Paul Samuelson printre *funcțiile guvernului* într-o economie modernă, alături de: (a) stabilirea cadrului legal pentru economia de piață; (b) determinarea unei politici de stabilizare macroeconomică și (c) afectarea alocării de resurse spre a îmbunătăți eficiența economică. V. *egalitate, echitate, inegalitate, sărăcie*. EP.

DIVIZIUNEA MUNCII diferențierea și asigurarea activităților sociale au lămurii pe SctaiS Speciaizate, în condițiile, existenței unei coidojillide. sarG>rvL La...unoxJDier ac iunjsau relații <^e_ chjmbjte bururi i servicii. D.m. se realizează pe două axe — economică și socială — care, de complementare, conduc la distincția dintre d. economică a m. și d. socială a m. D. economică a m. constă în segregarea acțiunilor de subzjs ej3ă_so^aJ£pejM ojre^LA_cn Uncii din cadrulLacestora.pe operații specializate. Urmind o astfel de separare se ajunge în plan social la delimitarea de categorii recunoscute social și specializate funcțional în forma ocupațiilor și a unităților productive. Diferențierea ocupațională, ca indicator al d.m., este funcție de numărul ocupațiilor și de repartizarea persoanelor dintr-o populație pe aceste categorii. Totodată, diferențierea ocupațională se asociază cu tehnici instrumentale și tehnologii funcționale specifice care facilitează și specializează procesul de muncă,

duc la creșterea productivității muncii prin economisirea timpului de muncă și la solicitarea anumitor abilități executive de competență și performanță din partea agentului uman. Într-o economie industrială se distinge astfel între trei sectoare: *primar*, (agricultură, minerit, pescuit etc); *secundar* (prelucrarea materiilor prime, Industria manu facturieră); *terțiar* (servicii manageriale, educaționale, medicale etc). *# Complexitatea tehnologică și d. economică a m. sînt interdependente. Pe de o parte, creșterea complexității tehnologice este determinată de gradul de diferențiere a d.m. Pe de altă parte, adîncirea d.m. este generată de dezvoltarea tehnică și tehnologică, în societatea actuală, interdependența tinde să ia forma dependenței unilaterale a d.m. față de tehnologie, în sensul că logica dezvoltării tehnologice delimitează și fixează, segmentează și standardizează operațiile de muncă circumscrise unei ocupații și pozițiilor ocupanților în cadrul d.m. Taylorismul sau fordismul sînt concretizări ale acestei fragmentări. O astfel de tendință are unele consecințe nefaste în plan social și uman, mai ales în privința activității ilor desfășurate de agentul uman, care ajung să fie stereotipe și simple sau standardizate și repetitive, făcînd din om o anexă a mașinii. Chiar dacă s-a ajuns la o coordonare a principiilor de eficiență economică a muncii și de producere a tehnologiilor adecvate acestora, încă n-au fost înlăturate, ba uneori au fost accentuate, sursele de înstrăinare umană în procesul strict specializat de practicare a unor ocupații productive, într-un sens mai general, d. socială a m. o presupune și o include pe cea economică. Mai restrîns, d. socială a m. se referă numai la diferențierea persoanelor pe seturi omogene de operații de muncă. Atunci cînd în analiza sociologică se consideră ca dată o anumită d. economică a m., se urmărește să se identifice: factori care concură la ocuparea

pozițiilor ocupanților da către anumite categorii de persoane, mecanismele mobilității ocupanților într-o sau intergenerațională, efectele socio-umane ale identificării unei persoane cu o anumită poziție din d.m. sau ale angajării într-un proces de mobilitate în interiorul d.m. într-o altă ipostază, analiza sociologică se concentrează asupra mecanismelor în sine și ale evoluției d.m. Altfel spus, nu o mai consideră ca dată ci ca pe un proces a cărui dinamică trebuie descrisă, explicată și prezisă. D.m., bazată pe diferențiere, ordonare, clasificare și ierarhizare, apare ca un proces autogenerator ce tinde către o detașare din ce în ce mai accentuată, a cărei progresivitate implică atât renunțarea la unele poziții, cît și apariția altora prin subdiviziune sau ca urmare a dezvoltării de noi tehnologii care solicită alte ocupații. În plan economic această tendință progresivă este legată de creșterea productivității muncii. În plan social B. Durkheim (*De la division du travail social*, 1893) opune perspectivei utilitariste economice inițiate de A. Smith și celei strict evoluționiste a lui H. Spencer o viziune sociologică. Chiar dacă d.m. presupune o specializare a sarcinilor și o creștere a productivității muncii, ea este un fapt de organizare socială sau de solidaritate oare presupune coordonarea sarcinilor specializate pentru realizarea complementarității necesare funcționării armonioase (organice) a societății. Accentuarea specializării și coordonării sarcinilor de muncă divizată a fost realizată de F. W. Taylor (*Snap management*, 1911) și de practicienii organizării tiințifice a muncii în vederea atingerii unor parametri superiori de creștere a productivității muncii. * D.m. este atît orizontală (separarea diferitelor sarcini specializate pe domenii și în același domeniu), cît și verticală. În acest ultim sens, d.m. instituie o ierarhie a agenților procesului productiv, separînd conducerea de execuție. O astfel de separare are și unele

implicații problematice: care sînt adevărații producători, cei care execută, cei care concep, decid sau controlează, sau și unii și ceilalți? cum se constituie raporturile dintre conducere și execuție, conducere și patron sau dintre conducători în condițiile unor forme definite de proprietate este posibilă autoconducerea? și dacă da, ce efecte are autoconducerea asupra diviziunii ierarhice menționate? Este clar că raporturile dintre conducere și execuție se schimbă atît ca urmare a unor factori ce în de organizarea generală a sistemului social, cît și datorită tendințelor ce apar în evoluția d. dintre m. fizică și cea intelectuală. În condițiile contemporane tot mai multe sarcini de muncă fizică solicită un grad înalt de competență intelectuală și capacități specifice de operare cu informația, astfel că în unele cazuri se diminuează iar în altele chiar se estompează decalajul dintre munca fizică și cea intelectuală, în acest sens, apar forme noi de organizare a m. și a grupurilor de m.: cercuri de calitate (al căror obiectiv este dublu: producție și analiză pentru creșterea calității), grupuri de producție (centrate pe muncă și concepție). Totodată, se dezvoltă democrația industrială. V. *democrația industrială, ocupația, profesia, stratificarea socială*. L.V.

DIVOR modalitate prescrisă social și legal de soluție a căsătoriei. D. nu este un simplu eveniment ci un proces adesea traumatizant ce cuprinde mai multe etape: a. *Disoluția ieroziunea*. Primul indicator al disoluției căsătoriei este manifestarea insatisfacției față de conviețuirea în cuplu. În mod obișnuit, primele semne de insatisfacție provin de la soție. Motivele de insatisfacție invocate de soție sînt aproximativ aceleași: infidelitate, agresivitate verbală, conflicte valorice. Femeile invocă mai frecvent agresivitatea fizică și alcoolismul soților, iar bărbații invocă mai frecvent insatisfacția sexuală și

lipsa de afectivitate. Cuplurile cu o durată mai lungă de existență și persoanele cu nivel mai ridicat de instruire invocă mai frecvent dificultățile de comunicare și absența camaraderiei. În prima fază, partenerul își trăiește solitar propria insatisfacție sau discută cu prieteni apropiați sau rude. În faza a doua, partenerii își exprimă insatisfacția și se confruntă, iar în faza a treia ajung la concluzia că relația lor este neviabilă, b. *Separarea premergătoare* d. Nu toate separările conduc la soluția căsătoriei, dar majoritatea disoluțiilor sînt premise de separare. Practicarea separării este în funcție de aspecte independente de relațiile dintre parteneri: nivelul veniturilor, posibilitatea de a găsi o locuință, regimul juridic al proprietății familiale, c. *Disoluția legală*. Căsătoria este un contract legal între cuplu și stat; soluția căsătoriei nu se poate face din punct de vedere legal fără participarea statului. Decizia de d. este luată de către o curte sesizată prin petiție de unul dintre soți. Cererea de d. este înaintată mai frecvent de femeie decît de bărbat. Acest fapt are o explicație de ordin istoric și juridic. Mult timp, reglementarea legală a disoluției căsătoriei s-a făcut potrivit principiului d. sancțiune, în urma stabilirii culpei unuia sau ambilor soți. În conformitate cu normele "cavalerești" ale așteptărilor sociale, soțul lăsa soției dreptul de a prezenta plîngerea și accepta să se atribuie vina disoluției căsătoriei. După abandonarea principiului d. sancțiune, a crescut ponderea bărbatilor care solicită desfacerea căsătoriei, d. *Acomodarea în perioada de după* d. După soluția căsătoriei, foștii parteneri trebuie să se adapteze unui nou stil de viață: viața într-o nouă locuință și o nouă vecinătate, schimbarea eventuală a locului de muncă, stabilirea de noi relații cu prieteni, refacerea în urma stresului provocat de d., acomodarea la un nivel de trai mai scăzut (mai ales în cazul femeilor), îngrijirea de unul singur a copiilor încredințați, pregătirea

rea pentru o eventuală recăsătorire. • *Principalele probleme care intervin în cazul d. sînt: stressul emoțional, încredin area în îngrijirea copiilor, divizarea proprietății, încredin area copiilor în urma disoluției legale a căsătoriei și a făcut în mod tradițional mamei, începînd din anii 1960-1970, în majoritatea societăților europene sau de cultură europeană, s-au intensificat presiunile din partea bărbaților pentru a se modifica prevederile legale discriminatorii. În această acțiune, bărbații au fost sprijiniți de organizațiile feministe care au considerat practicile legale tradiționale ca forme ale sexismului instituționalizat. Numărul tărilor cărora li s-au încredin at copiii a crescut în majoritatea societăților. A crescut, de asemenea, numărul cazurilor în care copiii au fost încredin ați ambilor părinți. Cercetările de psihosociologie arată că de această variantă este preferată de un număr tot mai mare de cupluri care divorțează, efectele asupra copiilor pot fi deseori negative. Majoritatea reglementărilor privind d. stabilesc obligația ambilor părinți de a contribui la îngrijirea copiilor. De regulă, acest lucru se realizează prin plata unei pensii alimentare (în majoritatea țărilor europene, aceasta reprezintă circa 30% din veniturile părintelui obligat să o plătească). Refuzul de a contribui la acoperirea cheltuielilor pentru îngrijirea copiilor se pedepsește de lege. Majoritatea căsătoriilor se bazează pe comunitatea de bunuri. În timpul d., legea decide asupra împărțirii bunurilor; locuința revine, de regulă, părintelui căruia li s-au încredin at copiii. • D. este un proces complex ce comportă mai multe aspecte (Paul Bohannon, *Divorce and After*, 1970): d. *emoțional* (manifestarea divergențelor dintre parteneri; deteriorarea raporturilor afective); d. *legal* (pronunțarea de către o curte de justiție a disoluției căsătoriei); d. *economic* (divizarea proprietății între parteneri, separarea bunurilor casnice, stabilirea obligațiilor de*

plată a pensiei alimentare); d. *părintesc* (încădin area copiilor minori unui părinte, stabilirea drepturilor celui alt părinte asupra copiilor minori); d. *comunitar* (divizarea comunității de prieteni și izolarea de comunitatea de rudenie a fostului soț); d. *psihic* (dobîndirea autonomiei psihice față de fostul partener de căsătorie). • În țările europene sau de cultură europeană, d. este reglementat de trei tipuri de legislație: d. *sancțiune* prevede că disoluția căsătoriei nu se poate face decît în urma constatării culpei unuia dintre soți; d. *faliment* apare cînd legăturile dintre soți sînt puternic afectate, încît cei doi sînt conștienți (deși nu în egală măsură) că uniunea lor nu mai poate continua; d. *remediu* disoluează unei căsătorii complet compromise pentru a permite partenerilor să se recăsătorească. • În anii 1950-1970, rata d. a crescut în toate țările europene și în America de Nord. După 1970, rata d. s-a stabilizat sau a scăzut datorită extinderii coabitării consensuale. În același timp, a crescut rata recăsătoririlor și toleranța socială față de persoanele care divorțează. În ce privește recăsătoririle, există o puternică homogenie între prima și a doua căsătorie: categoria profesională a primului soț influențează alegerea celui de al doilea soț. Rata divorțurilor afectează într-o mică măsură rata natalității. Din punct de vedere societal și individual, d. este un fenomen ambivalent: el rezolvă o serie de dificultăți (înlăturarea conflictelor și tensiunilor familiale, atenuează traumatizarea copiilor ca urmare a disputelor dintre părinți) dar creează și altele noi (stress psihic, dificultăți economice). Aspectele negative se plasează, în principal, la nivelul copiilor minori. V. *căsătorie, familie*. I. Mih.

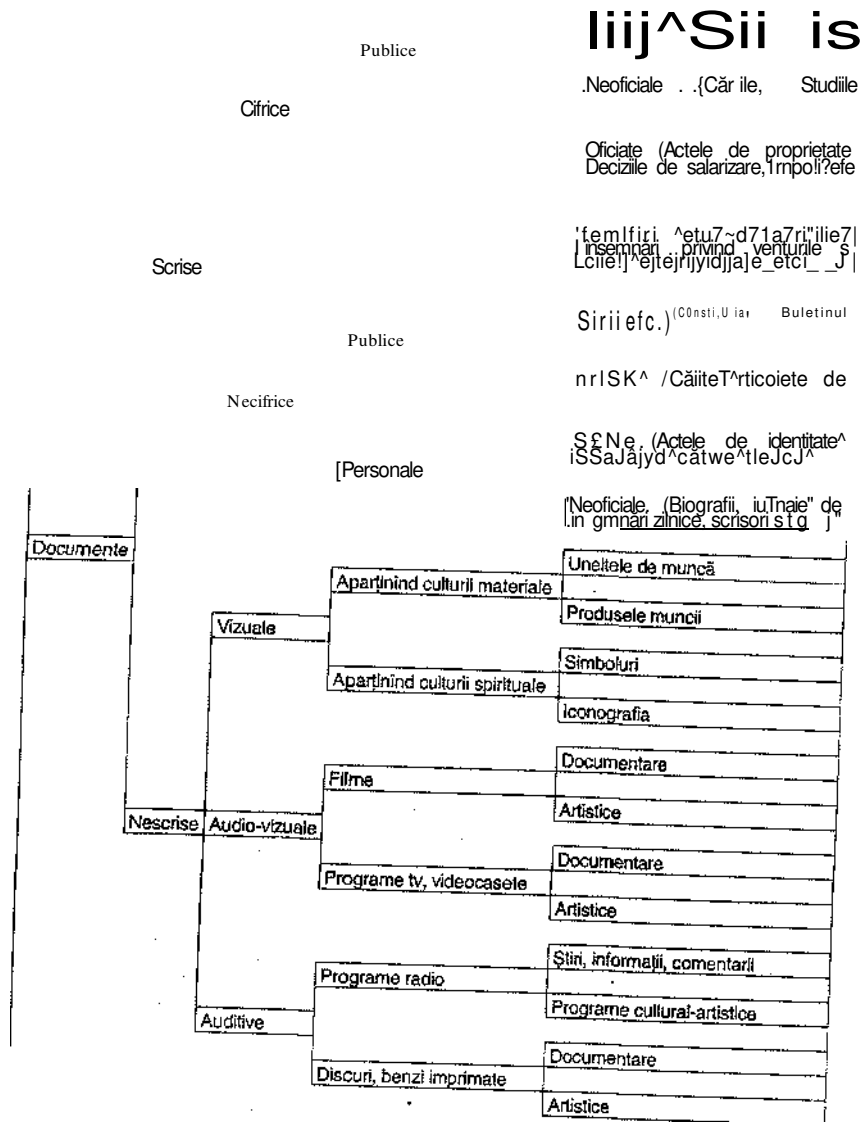
DIVOR IALITATE fenomen demografic ce exprimă intensitatea divorțurilor într-o populație sau în anumite subdiviziuni ale ei.

Indicele cel mai cunoscut este *rara brută* de d., ce se obține împărțind numărul divorțurilor dintr-un an la populația medie și înmulțind rezultatul cu 1000. Fără a avea o valoare expresivă deosebită, dat fiind faptul că raportarea se face la o populație mult mai mare decît cea expusă riscului la divorț, indicatorul este totuși utilizat datorită simplității sale. Tot ca indice global de d. se mai folosește raportul dintre numărul divorțurilor și cel al căsătoriilor efectuate în cursul unui an. D. este un fenomen dependent de o serie de factori sociali, între care nu trebuie în nici un caz omisă legislația referitoare la divorț, foarte variabilă de la țară la țară. Tendința actuală de sporire a d., mai ales în țările occidentale, este dificil de explicat satisfăcător (și mai ales este greu să se prevadă amploarea pe care o va lua); ea este pusă, cel mai adesea, pe seama unor factori ca: urbanizarea, modificări în funcțiile familiei, creșterea gradului de emancipare a femeii, scăderea influenței religiei și a altor elemente legate de tradiție, schimbări în atitudinea oamenilor față de căsătorie, creșterea duratei căsătoriei ca urmare a sporirii speranței de viață etc. V. *căsătorie, divorț*. T.R.

DOCUMENTE SOCIALE (lat. *documentum*), texte, imagini grafice sau obiecte care furnizează informații despre faptele, fenomenele și procesele sociale din trecut sau prezent. D.s. sînt "urme" directe sau indirecte ale faptelor sociale (Ch. Seignobos, *La Methode historique applique aux sciences sociales*, 1901). Pornind de la aceste "urme", sociologul încearcă să reconstituie în plan teoretic viața socială, relațiile interumane, procesele sociale. Actele oficiale, ziarele și revistele, cărțile și foile volante tipărite, afișele, fotografiile, benzile imprimate, casele video, însemnările zilnice, jurnalele personale, scrisorile, biografiile și autobiografiile, dar și uneltele de muncă tradiționale sau

moderne, produsele muncii, bunurile de consum, ca și creația artistică (pictura, sculptura, arhitectura etc.) reprezintă d.s., importante surse de informații în sociologie. S-au propus multiple criterii de clasificare a d.s.: natura lor, conținutul, gradul de încredere în ele, autenticitatea, destinația lor, vechimea, accesibilitatea etc. Reținem patru criterii pentru clasificarea d.s.: natura, conținutul, destinatarul și emitentul d.s. După natura lor, d.s. pot fi scrise (texte) sau nescrise (obiecte, imagini, simboluri). Conținutul informațional poate fi exprimat în cifre (d.s. cifrice) sau în limbajul natural (d.s. necifrice). D.s. pot avea ca destinatar o singură persoană (d.s. personale) sau întreaga comunitate (d.s. publice). În fine, d.s. emise de guvern sau de autorități de stat sînt d.s. oficiale; celelalte d.s. sînt neoficiale. Folosind aceste patru criterii intercorelate rezultă următoarea schemă de clasificare a d.s. V. *analiza conținutului, biografie socială*. S.C.

DOGMATISM 1. Orientare cognitivă caracterizată prin considerarea presupozitiilor fundamentale pe care se constituie ca fiind mai presus de orice critică, fie pentru că sînt luate ca adevărate în mod absolut, de la sine evidente, fie pentru că provin de la o autoritate superioară, mai presus de orice îndoielă. Inițial, se pare că în grecește termenul se referea la deciziile politice luate de un for și care, în această calitate, deveneau obligatorii. Ulterior a fost extins în filozofie pentru a caracteriza colile filozofice antice care prezentau adesea caracterul unor secte religioase, conferind doctrinelor lor în raport cu adepții aceeași autoritate imperativă ca și decretele politice în raport cu cetățenii unui stat. D. poate fi găsit în forma cea mai clară în sistemele de gândire religioasă care se fundează pe un set de adevăruri considerate a fi absolut, mai presus de orice critici (dogme), datorită însăși originii lor (revelația). Orientări

Schema de clasificare a documentelor sociale

dogmatice pot fi găsite, în forme mai mult sau mai puţin accentuate, în filozofie — chiar în tiin e: considerarea ca indiscutabilă a presupoziiilor fundamentale, respingerea de principiu a teoriilor concurente, lipsa de deschidere la experienţă, în marxism, d. se referă la practica filozofică specifică în mod special anilor '30 '60, caracterizată prin considerarea tezelor elaborate de clasici ca fiind adevăruri intangibile care urmează a fi aplicate la situaţiile concrete. O asemenea orientare s-a dovedit a exprima în fapt o atitudine ideologică particulară — justificarea ideologică a regimului comunist. R. Descartes, prin faimosul său *principiu al îndoiei* (nimeni nu trebuie luat ca dat în mod absolut; totul trebuie supus îndoiei metodologice, examenului critic al raţiunii) a pus bazele atitudinii critice, nedogmatice, în filozofia modernă în care orientarea spre dezvoltare este în permanenţă însoită de disponibilitatea reconsiderării propriilor fundamente în lumina noilor acumulări. 2. în psihologie, H. Rokeach (*The Open and Closed Mind*, 1960) introduce termenul de d. pentru a desemna un tip de personalitate caracterizat prin rigiditate, acceptare necritică a autorităţii, respingere a opiniilor contrare, considerarea întregului univers în alb/negru. Conceptul de personalitate dogmatică propus de Rokeach reprezintă o generalizare a conceptului de personalitate autoritară introdus de F. Adorno. Scalele de măsurare a d. sînt destul de frecvent utilizate pentru a măsura gradul de închidere/deschidere cognitivă. D., ca autoritarismul, reprezintă o strategie defensivă, "o reţea cognitivă de apărare împotriva anxietăţii" (Rokeach). D. apare în acest context ca o strategie de faţă la difi cultă ilor. V. autoritate, ideologie, personalitate. E.Z.

sociologii american *Erwin Goffman* (1922-1982), care s-a bucurat de audiență în sociologia și cultura americană în anii '70. Centrală în d.s. este "prezentarea dramaturgică a realității sociale", pe care Goffman o consideră ca fiind însă doar una dintre cele cinci perspective de abordare a vieții sociale, celelalte patru fiind: perspectiva tehnică, politică, structurală și cea culturală. În prezentarea dramaturgică, acțiunile sociale sînt definite ca interacțiuni umane pe "scena vieții sociale", aceasta din urmă fiind constituită dintr-un ansamblu de obiecte, simboluri și împrejurări care îi sînt date individului, dar cărora el le dă din nou viață interpretînd diferitele roluri, de asemenea prescrise, ale "dramei sociale" (*The Presentation of Self in Everyday Life*, 1959). Interpretarea este posibilă datorită "prezentării sociale a actorului", în primul rînd datorită "frontului său personal", prin care acela își rol social capătă multiple semnificații subiective. În măsura în care actorul stăpînește bine mijloacele scenei, el poate transforma aparențele jocului său în realitate socială. Pentru a avea succes, actorul trebuie să evite însă contradicțiile între ceea ce vrea el să spună și ceea ce percepe că este, "citind" în ochii celorlalți. Aceasta înseamnă că obținerea acordului social, (care este totdeauna doar un "acord de lucru") este vitală pentru jocul actorului. Procedeul de înțelegere sau ale refacerii "acordului de lucru" sînt analizate cu deosebită finețe de Goffman, folosindu-se de materiale etnografice, memorii informale ale diferiților oameni (mai ales biografii și autobiografii), înregistrări bazate pe observația directă, alte tipuri de documente subiective. *V. agent social, interacțiune, interacționism simbolic, sociologie fenomenologică*. I.U.

DRAMATURGIE SOCIALĂ variantă
a sociologiei fenomenologice, elaborată de

DREPT (SOCIOLOGIA D. SAU JURIDICĂ)
ansamblul normelor i regulilor cu caracter
obligatoriu, legiferate de puterea de stat, în

virtutea cărora este impusă ordinea socială și asigurată legitimitatea relațiilor și acțiunilor umane. Importanța d. ca fenomen social rezidă atât în rolul său ca instituție fundamentală a societății care facilitează predicții bilitatea și controlul normativ al comportamentelor, prin impunerea unui sistem de drepturi și obligații permanente, cât și în caracterul legilor de a reprezenta modele ideale de conduită, constituite în reguli obligatorii, cu caracter etatic. Caracterul etatic evidențiază principala diferență care există între legea juridică și cutumă: în timp ce prima este emisă în virtutea autorității statale, cea de a doua este consacrată de constanța tradiției. • Ca ramură a sociologiei, cristalizată în perioada postbelică, s.j. (s.d.) și propune să studieze relațiile reciproce stabilite între structurile sociale și suprastructura Juridică, evaluând rolul legislației ca important factor de menținere sau schimbare socială. Diferind după concepțiile diferitelor autori, cele mai importante obiective ale s.j. sunt următoarele: a. analiza rolului normei juridice în ansamblul celorlalte norme sociale, din punct de vedere al genezei și funcționalității sale, al condițiilor și limitelor de aplicare, al tehnicilor de exercițiu; b. analiza mecanismelor de constituire a legilor și raportul lor cu mecanismele diferitelor instituții sociale; c. evaluarea principalelor reglementări juridice specifice diverselor tipuri de comportament social (de natură politică, economică, etică, religioasă, familială ș.a.); d. studiul raportului și diferențelor între cutumă ("obiceiul pământului"), legislația (legea emisă de autoritate) și jurisprudență (interpretarea legii în practica judiciară); e. evaluarea rolului grupurilor profesionale care activează în domeniul d. (legiuitori, judecători, administratori, consilieri juridici, avocați, experți etc); f. analiza relațiilor care se stabilesc între reglementările juridice și schimbările sociale sau economice, conduita populației în raport cu diverse reglementări juridice etc. Determi-

nată de orientarea pozitivistă în domeniul d. (E. Ehrlich, F. Jerusalem, J. Kraff, în Germania și E. Durkheim, G. Fauconnet, în Franța), care se opune normativismului și formalismului juridic (H. Kelsen), s.j. este orientată în direcția cercetării rolului "faptelor" și "stărilor" juridice (a "dreptului viu") în viața socială, ca produse ale tradițiilor, obiceiurilor și mentalităților colective. Pentru E. Durkheim, de exemplu, ca principal simbol de solidaritate socială, d. se distinge de moralitate prin instituționalizarea constrângerii, caracterul organizat al sancțiunilor și prin manifestarea sa ca formă de "conștiință colectivă" a grupurilor sociale. În acest sens, sociologia (știința a realității sociale) se distinge de d. (știința normativă) prin faptul că nu și propune prescrierea de norme sau analiza valabilității lor, ci evaluarea funcționalității lor pentru viața colectivității, a rolului lor în schimbarea socială. Obiectivele s.j. pot fi sintetizate în trei mari grupuri de probleme care formează obiectul ei principal de studiu și care vizează: a. analiza istorică a modului de constituire a d.; b. evaluarea comparativă a sistemelor și regulilor de d., a formelor de organizare juridică, a tehnicilor și instituțiilor sale; c. cercetarea modului de exercițiu și a eficacității regulilor juridice. Studiul acestor probleme prezintă diferențe în funcție de diverse curente, doctrine, școli sau de concepțiile autorilor, motiv pentru care domeniul s.j. nu reprezintă încă un perimetru științific cu caracter unitar și cu obiective unanim stabilite și recunoscute, în Franța, de pildă, s.j. s-a axat, cu precădere, pe studiul genezei instituțiilor și regulilor juridice, în Germania s-a prezentat sub forma doctrinei "dreptului viu", în S.U.A. sub forma jurisprudenței sociologice etc. De aceea, nu se poate neglija cu adevărat rolul s.j. decât în raporturile ei cu principalele concepții filosofice în materie de d., care au contribuit la cristalizarea principalelor ei noțiuni, principii sau teorii: a. concepția d. natural, care accen-

tuează realitatea universală și imuabilă a d., fondată pe baza unor principii morale apriorice; b. pozitivismul juridic, care subliniază rolul legii pozitive și interzice orice judecată de valoare în legătură cu fundamentele și scopurile d.; c. școala istorică de d., care susține ideea diversității sistemelor juridice și a originii cutumiere a regulii de d.; d. concepția sociologică marxistă, care subliniază raportul între structurile economice și suprastructura juridică, între stat, clase sociale și d. etc. Aceste concepții reprezintă premisele fundamentale ale s.j., au conturat, în același timp, principalele ei perspective interpretative, genetice și sistematice asupra d. ca fenomen social, care evidențiază căile și modalitățile prin care valorile și idealurile colective sunt încorporate în norme juridice și estimează utilitatea și raționalitatea acestora pentru ordinea socială. Aceste interpretări și propuneri să analizeze mecanismele sociale care dau naștere și fac să funcționeze regulile de d., fără a le justifica existența sau obligativitatea în raport cu o valoare "supremă". Prin aceasta, s.j. se deosebește de filosofia juridică, care încearcă să deducă ideile și categoriile juridice din principii cu caracter doctrinar. În prezent, s.j. se orientează, cu prioritate, spre studiul pluralist al reglementărilor juridice (difuziunea, funcționalitatea și eficacitatea lor la nivelul diferitelor grupuri și conduite sociale), al reacției contextului social la modificarea regulii de d., al rolului instituțiilor, mecanismelor și grupurilor cu caracter juridic, al relațiilor între cutumă, lege și opinia publică, al raporturilor între obligații, sancțiuni, contract și responsabilitate, al importanței dreptului internațional etc. V. *devianță, morală, ordine socială*. S.R.

DREPT CUTUMIAR ansamblul obiceiurilor cu caracter juridic, transmise prin tradiție, și care reglementau viața economică, socială a comunităților. D.c. are o origine

străveche și s-a dezvoltat și în condițiile societății feudale. Nu dispunea de texte legale scrise, nu avea un caracter sistematic și specializat. Mai ales în comunitățile rurale, el se conserva la nivelul conștiinței colective, al "oamenilor buni și bătrâni". Pentru memorizarea acestuia se recurgea la procedee mnemotehnice, oare constau în verificare sau exprimare prin proverbe și zicături. De aici decurge că acesta avea un pronunțat caracter folcloric. D.c. era prezent în cazurile de hotărânicie, în d. de moștenire, înstrăinare, în relațiile individului cu obștea, în sancționarea delictelor; stipula obligațiile cu caracter colectiv etc. În ara noastră, începând cu secolul al XVII-lea, mai ales datorită formulării de "prăvile" de către Matei Basarab și Vasile Lupu, sub influența bizantină, d. începe să se fixeze în scris, dar a existat o perioadă destul de lungă în care d. scris și cel c. au funcționat oarecum în paralel. În alte denumiri date d.c. reținem: d. obișnuitnic; d. consuetudină; obiceiul pământului. La noi, E. Ehrlich, G. Popovici, H.H. Stahl, R. Vulcănescu și alii au făcut cercetări asupra d.c. românească. V. *drept, feudalism, obște, sat devălma, tradiție*. I.F.

DREPTURILE OMULUI drepturi ce revin ființelor umane în virtutea singurului fapt că sunt ființe umane. Expresii apropiate ca în ele sunt de exemplu "d. publice" în lăite în Franța sau "d. civile" folosite în SUA. Aceste expresii privesc însă în primul rând drepturile tradiționale civile și politice în timp ce d.o. acoperă de asemenea drepturile economice, sociale și politice. Expresia d.o. este specifică gândirii secolului XX. În epoca modernă d.o. au fost cunoscute mai ales sub numele de "drepturi naturale". După unii cercetători conceptul de drept a apărut în Europa în secolul XII iar o teorie încheiată a d. naturale s-a constituit de abia la sfârșitul secolului XIV. Ea a fost dezvoltată în secolul XVII în primul rând

în lucrările lui Hugo Grotius, Thomas Hobbes și John Locke. D. naturale au fost afirmate în diverse documente ca: "American Declaration of Independence" (1770) sau Trench Declaration on the Rights of Man" (1789), declarațiile ce au stat la baza teoriilor asupra d.o. din secolul nostru. Prima încercare de constituire a unor organisme internaționale axate pe d.o. a avut loc după primul război mondial când au fost create: "The League of the Nations", "The Permanent Court of International Justice" și "The International Labor Organization" (ILO) cu precizarea că în Convenia Ligii Națiunilor expresia d.o. nu apare explicit. La începutul celui de al doilea război mondial dreptul internațional cuprindea o serie de reglementări, instituții și mecanisme care protejau d. individuale ale oamenilor. Liga Națiunilor a dezvoltat mecanisme pentru protecția minorității rasiale, religioase și lingvistice, a prizonierilor de război, a muncitorilor din industrie etc., dar în teoria dreptului internațional individul a rămas fără drepturi. El nu avea persoană juridică, singurele subiecte de drept internațional fiind considerate statele. Expresia d.o. a fost foarte rar întâlnită înainte de sfârșitul celui de al doilea război mondial când ea apare atât în "Dumbarton Oaks Proposals" cât și în "The Charter of the United Nations". Al doilea război mondial — prin violarea d. și libertăților fundamentale ale omului — a pregătit opinia publică pentru transformările radicale în domeniul d.o. începute odată cu Conferința de la San Francisco. Sistemul orizontal ce privea numai relațiile între state a fost înlocuit cu sistemul vertical vizînd direct individul uman. Cea mai curentă distincție se face între d. civile și politice (ex: d. la viață, d. la libertate, d. la proprietate, d. la naționalitate etc.), pe de o parte, și d. economice, sociale și culturale (ex: d. la educație, d. la muncă, d. la odihnă, d. la un standard de viață adecvat sănătății, d. de autor) pe de altă parte. D. din prima categorie, cunoscute și

sub numele de d. negative, au fost promovate mai ales de concepțiile liberale, realizarea lor presupunînd limitarea intervenției statelor. Dimpotrivă, d. din a doua categorie, cunoscute sub numele de d. pozitive, și-au originat în concepțiile comunitariene, pentru realizarea lor fiind necesară intervenția activă a statului. Distincția este nu doar ideologică ci și politică, avînd în vedere că d. pozitive au fost impuse în Declarația Universală a Drepturilor Omului de către fosta URSS. Fiind prin natura lor diferite și necesitînd mecanisme de implementare diferite ele au făcut obiectul a două documente distincte: The International Covenant on Civil and Political Rights (cu propriul mecanism de impunere — "The Commission on Human Rights") și "The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights". O altă distincție este cea dintre d. individuale (ex: d. la proprietate, d. la educație, d. la muncă, d. la căsătorie, d. la vot, d. de a circula liber în propria țară etc.) și d. colective (ex: d. ale familiilor, d. ale sindicatelor, d. ale statelor, d. minorității ilor, independența rețelelor de radio și televiziune, etc.). Unele d. (ex: d. de exprimare religioasă) pot fi exercitate atât în mod individual cît și împreună cu alții. În ciuda popularității largi dobîndite de ideea de d.o., ea este departe de a fi universal acceptată. Astfel, concepțiile utilitariste au argumentat că d.o. diferă de d. legale prin aceea că au o componentă axiologică și nu una factuală. Cele conservatoare au argumentat că d.o. sînt idealuri nerealizabile în realitate. În sfîrșit, pozițiile relativiste au arătat că în alegerea d.o. ca avînd un caracter universal exprimă un imperialism cultural european care se vrea impus și altor culturi ce nu împărtășesc aceeași concepție despre viață și despre drepturi în societate. Temelia reglementării juridice internaționale cu privire la d.o. este constituită de "International Bill of Human Rights" care cuprinde: "The Universal Declaration of Human Rights" (1948); "The

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", "The International Covenant on Civil and Political Rights" (1966) și "The Optional Protocol" (1966). Ca *instrumente generale* de introducere a d.o. (ce vizează o arie largă de d.o.) mai pot fi amintite "Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale" (1950), "Convenția Americană a Drepturilor Omului" (1969) sau "Carta Africană privind Drepturile Oamenilor" (1981). *Instrumente speciale* de implementare sînt cele ce cuprind numai anumite categorii de d. ale omului, ca de exemplu d. la autodeterminare, libertatea informației, d. politice ale femeilor etc. Se pot distinge, de asemenea, instrumente elaborate de *organisme cu vocație globală* (United Nations, ILO, UNESCO) și cele provenind de la instituții și structuri regionale (Consiliul Europei, Organizația Statelor Americii, sau la alt nivel, Liga Statelor Arabe sau Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa). Altă distincție privește instrumentele cu baza legală (tratat) și alte instrumente — declarații de principiu, coduri etice, linii directoare — care nu necesită ratificare dar reprezintă reglementări de fond în domeniul d.o. Există variații de la țară la țară în respectarea d. atât în prevederile legislative privitoare la d.o. cît și în ceea ce privește respectarea lor efectivă, în cercetările sociologice au fost elaborate instrumente de măsurare a modalității și a gradului de respectare în termeni legali și sociali efectivi ai d.o. ca de exemplu I.L.U. — Indicatorul Libertății Umane (*Human Development Report*, 1991) și Humana (Ch. Humana, *World Guide to Human Rights*, 1986). Prin aplicarea lor în investigarea modului de respectare a d.o. în diferite țări ale lumii s-au obținut clasificări mondiale ale țărilor în funcție de modul și de gradul de respectare a d.o. V. drept, individualizare, personalitate. L.G.

DROG 1. Materie primă de origine vegetală, animală sau minerală care servește la prepararea anumitor medicamente. 2. Narcotic, stupefiant, substanță care inhibă centrul nervos, provocînd o stare de inerție psihică și fizică. • Din cele mai vechi timpuri, oamenii au utilizat plante, rădăcini, frunze, scoarțe de copaci pentru alinarea durerii și controlul diferitelor boli. În afara proprietăților lor curative, unele substanțe produc în același timp senzații de euforie, stări de bună dispoziție și putere; administrarea lor fără supraveghere medicală duce în timp la *dependență* și *abuz*. Prin aceasta, substanța, inițial medicament, și pierde treptat acțiunea sa benefică, simțind cu apariția nevoii de prize din ce în ce mai frecvente și cu instalarea stărilor de toxicomanie. • Cele mai cunoscute d. sînt: a. de origine vegetală, cocaina (extrasă din coca), marihuana (din frunzele de canabis), hașișul (din inflorescențele și rășinile de canabis), morfina și codeina (din mac); b. proveniți din compuși chimici de sinteză, de tipul alcaolizilor (heroina); c. alte substanțe neutilizate în terapeutică, de tipul halucinogenelor. • Utilizarea terapeutică a stupefiantelor face obiectul reglementărilor legale privind prescrierea de către medici, ca și regimuri stricte de păstrare și distribuție numai de către farmacii autorizate. • Cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea a cunoscut o extindere tot mai mare a utilizării ilegale a d. în aproape toate părțile lumii. Abuzul de d. are un impact deosebit asupra celui afectat, asupra familiei sale, a comunității și societății în general. Astfel, utilizarea ilegală a d. este strîns legată de creșterea ratei criminalității, a ratei accidentelor rutiere și de muncă, de problemele de sănătate (afectarea sistemelor nervos, circulator, respirator, de reproducere etc.). Producerea, distribuția și consumul ilicit de d., avînd cifre ale afacerilor de ordinul miliardelor, contribuie la instalarea corupției și chiar la destabilizarea guvernelor; acest trafic în

plăcă nu numai încălcarea legilor și convențiilor, ci și multe activități cu caracter penal, evaziuni fiscale, transferuri ilegale de fonduri, violări ale legislației privind importul și exportul, crime, terorism. Narcoticele sunt adesea folosite ca monedă în achiziționarea de arme, iar rețelele de traficant ajung să dețină puterea și controlul asupra unor regiuni ale lumii.

- Categoria cea mai vulnerabilă, expusă riscului consumului de droguri este tineretul, aflat în procesul căutării identității și de sine și a independenței ei. Printre motivele recurgerii la droguri se regăsesc: presiunile anturajului; curiozitatea; ignoranța privind efectele nocive; alienarea produsă de schimbarea structurilor sociale, care deteriorează modelele de suport pentru individ; căutarea unui refugiu; urbanizarea și omajul. De cele mai multe ori se dezvoltă subculturii ale drogurilor, în care acesta apare ca simbol al sofisticării și emancipării.
- Narcoticele sunt periculoase, având serioase consecințe fizice și psihice pentru cel care abuzează de ele; când se recurge la o administrare combinată a lor, sau cu alte substanțe (cum ar fi alcoolul), consecințele se agravează enorm.
- Lupta împotriva abuzului de droguri se desfășoară la nivelul local, național, regional și internațional, fiind orientată în mai multe direcții de acțiune: a. prevenirea, prin educație și prin conștientizarea aspectelor negative ce însoțesc consumul de droguri, prin prezentarea riscurilor, modalităților de intervenție și tratament, de sprijin acordat pentru a renunța la ele; b. controlul ofertei.

Întrucât ofertele depășesc nivelele cererii, traficanții sunt într-o constantă căutare de noi consumatori și noi piețe; c. suprimarea traficului ilicit, care are o natură complexă, implicând o gamă largă de droguri din diferite surse, în toată lumea; d. tratamentul și reabilitarea celor care abuzează de droguri, care manifestă stiluri de viață deviate. Diferitele modalități de tratament includ abordările culturale, reintegrarea socială, stabilirea de suport pentru indivizi și familii, care să prevină recidiva. Tratamentul este orientat spre depășirea problemelor fizice ale abuzului de droguri și furnizarea de consiliere psihosocială care să sprijine indivizii să trăiască fără droguri.

- Serviciile de tratament sunt integrate în sistemele de îngrijire a sănătății. Un rol vital în promovarea prevenirii, în consolidarea mecanismelor de control al drogurilor în cadrul colectivității și în organizarea non guvernamentale, cuprinzând părinți, lideri religioși și politici, specialiști, oameni de afaceri și alte categorii care sunt cele mai apropiate de actualii și potențialii consumatori de droguri. Programele de prevenire și tratament sunt eficiente când se bazează pe acțiunea concertată a tuturor agenților și organizatiilor interesate.
- Dată fiind amploarea fenomenului consumului ilegal de droguri, acesta constituie obiectul unor convenții și programe globale de acțiune adoptate de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite. V. *abuz, asistență socială, compensare, servicii sociale*. **LM.**

ECHILIBRU SOCIAL termen împrumutat din mecanică și folosit cu sensuri diferite în variate sisteme sociologice. În primele sisteme mecaniciste (sau ale "fizicii sociale") — A. Comte, H.C. Carey, H. Spencer — prin e.s. se înțelege starea unui sistem social supus influenței unor forțe diferite orientate, dar egale. V. Pareto definește e.s. prin analogie cu teoria solidelor elastice ca tendința sistemului social de a reveni la starea inițială după încetarea acțiunii unei forțe perturbatoare (*Trattato di sociologia generale*, 1916). P. Sorokin (*Social and Cultural Dynamics*, 1937-1941) înregistrează patru sensuri ale e.s.: a. stare de repaus a unui sistem social; b. faza de maxim în evoluția unui fenomen social înainte de a începe declinul (în curbele economice "platoul superior"); c. proprietatea adaptativă a sistemului social de a satisface nevoile individuale în cadrul unei ordini sociale date, fără a apela la modificări esențiale; d. tendința sistemului de a reveni la starea inițială după încetarea acțiunii perturbatoare. P. Sorokin distinge între e. *static* și e. *dinamic*, distincție preluată de T. Parsons care pune conceptul de e.s. în centrul teoriei sale, considerând însă e.s. static drept o abstracție teoretică, fără echivalent real. (*The Social System*, 1951). Pentru T. Parsons e.s.

are două sensuri: a. starea normală a sistemului social, ca rezultat al interacțiunii elementelor sale; b. tendința de evoluție a sistemului social în ciuda influențelor externe. G. C. Homans definește e.s. drept capacitatea unui sistem social de a compensa modificările unei componente prin schimbări ale altor componente, în așa fel încât starea sistemului să nu se schimbe (*The Human Group*, 1951). V. *homeostazie, sistem social, statică/dinamică socială*. A. T.

ECHITATE tratare egală nediscriminatorie și nesubiectivă a celorlalți, prin aplicarea normelor și regulilor existente. E. se referă deci la o egalitate în fața drepturilor și datoriei lor, a normelor. În acest sens, promovarea după performanțe este echitabilă. Și de asemenea considerarea obiectivă a meritelor. V. *egalitate, inegalitate, meritocrație*. C.Z.

ECLECTISM SOCIOLOGIC (gr. *ek legein*, "a alege"), îmbinarea relativ mecanică a unor idei, concepții, puncte de vedere eterogene, uneori opuse, fără grija consecvenței, acordându-se aceeași importanță tuturor aspectelor unui fenomen, sistem, proces etc., fără a se face distincție între aspectele dominante și cele nedominante, determi-

nante/determinate, importante/neimportante, principale/secundare, necesare/contingente. E.s. poate apare fie ca o metodologie sociologică (empirismul reduce teoria sociologică la construcția teoretică a propozițiilor verificabile empiric), fie ca o abordare sociologică specifică, fie ca un procedeu de cunoaștere legitim în sociologie deoarece toate științele, inclusiv fizica, considerată adesea știință prototip sau exemplară, sunt eclectice în măsura în care combină enunțuri elaborate în cadrul unor teorii diferite sau chiar opuse. Când este considerat ca o abordare sociologică specifică, adică proprie doar sociologiei, se pleacă de la ideea că aceasta este știință multiparadigmatică, adică are mai multe paradigme care se bucură de audiență, chiar dacă în măsuri destul de diferite. În consecință, fiecare paradigmă presupune un punct de vedere legitim în cunoașterea societății, chiar dacă sociologia nu are un punct de vedere și nici nu poate reuși să realizeze cumulativitatea cunoașterii sale după modelul științelor naturii. O formulă apropiată de această accepțiune a e.s. a susinut, în sociologia românească, Petre Andrei (1891-1940). El a definit e.s. ca un principiu metodologic care cere utilizarea unui complex de metode pentru investigarea științifică a societății: inductive și deductive, cauzal explicative și subiectiv comprehensive, statistice și psihologice, experimentale și nonexperimentale etc. E. metodologic este necesar, după P. Andrei, deoarece societatea are atât un aspect material, cât și unul spiritual, unul obiectiv și altul subiectiv, fără ca vreunul dintre aceste aspecte să poată fi considerat determinant, mai important, principal etc. De asemenea, e. este legitim deoarece realitatea socială este un ansamblu de raporturi "animate" spirituale de individ și concretizate sau socializate de instituții sociale. Nu trebuie însă să confundăm e.s. și integralismul sociologic, în concepția lui Petre Andrei, fiindcă acesta din urmă nu este doar

un principiu metodologic al investigației sociologice științifice, doar "o metodă caracteristică a sociologiei", ci o viziune anume despre sociologie ca știință. Elementele acestei viziuni sunt următoarele: sociologia este o știință integralistă deoarece societatea nu poate fi explicată științific folosindu-se de o schemă explicativă reducționistă; dimpotrivă, sociologia "studiază orice instituție și orice fenomen privindu-le prin prisma totalului social, prin raportarea lui la viața socială în integralitatea sa"; această raportare nu poate fi realizată decât în măsura în care fiecărui element i se acordă o importanță metodologică egală, ceea ce face ca e.s. să fie o consecință a metodologiei necesară a integralismului sociologic (*Sociologie generală*, 1936). V. complementaritate, *metodologia cercetării sociologice*. I.U.

ECOLOGIE (gr. *oikos*, "casă", "gospodărie") 1. știință biologică de sinteză întemeiată de E. Haeckel (*Genera și Morphologie der Organismen*, 1866) și care studiază interacțiunile dintre organisme și mediul ambiant. După Claude Fischler, e. a cunoscut în dezvoltarea sa două etape principale. În etapa inițială, e. concepea mediul ca pe o singură variabilă unidimensională, ca pe ceva omogen, departe de viziunea sistematică care consideră biosfera ca pe un ansamblu de interdependențe și de complementarități. E. face un pas decisiv înainte atunci când descoperă, contrar viziunii inițiale, că ființa a vie nu se limitează să evolueze în mediul natural, trăgându-și pur și simplu alimentația din el, că mediul nu acționează pur și simplu asupra ființelor vii prin presiune selectivă, lăsând să supraviețuiască și să se reproducă pe cei mai apte, că relația ecosistemică este o relație integrativă între două sisteme deschise, în care fiecare este parte a celuilalt, constituind împreună un întreg. Din perspectiva e. contemporană, lumea vie este organizată în

sisteme de comunități de specii, care funcționează ca un întreg în procesul de transformare a energiei și substanței din natură. Ea studiază atât efectele acțiunii organismelor asupra mediului, precum și efectele mediului, supus transformării, asupra acestora. E. operează cu concepte ca: *biocenoză* — comunități de plante și animale aflate într-un anumit habitat; *ecosistem* — ansamblu de interacțiuni dintre toate componentele de natură geografică și cele de natură biologică; *biosferă* — învelișul organic al planetei etc. Dezvoltarea și actualitatea e. sunt legate atât de progresul cunoașterii biologice, cât, mai ales, de posibilitățile pe care le oferă în acțiunea de prevenire și reducere a deteriorării mediului ambiant, în evitarea pericolelor ce amenință însă și existența speciei umane. 2. E. umană studiază, în sens larg, interacțiunile dintre specia umană și mediul ambiant (el însuși transformat, modificat de activitățile umane). Ea acordă o importanță deosebită studierii efectelor cu caracter distructiv ale activităților sociale umane asupra mediului înconjurător și a căilor de "ameliorare" sau înlăturare a lor. Pentru realizarea acestor obiective e. utilizează cunoștințele oferite de biologie, chimie, fizică, medicină, meteorologie, antropologie, inginerie, psihologie, sociologie etc. în vederea soluționării problemelor generate de "criza ecologică", e. utilizează cercetarea interdisciplinară. După cum relevă un mare număr de autori, "problemele" ecologice cuprind cel puțin patru aspecte și anume: a. aspectul *tehnicologic*, legat de pericolul epuizării unor resurse naturale (necesitatea realizării unor tehnologii nepoluante, cu un consum redus de materii prime: găsirea unor înlocuitori pentru sursele energetice și materiile prime în curs de epuizare etc.); b. *preîntâmpinarea dezechilibrelor naturale, realizarea unui "echilibru biofizic"* (înlăturarea poluării, preîntâmpinarea dispariției unor specii animale și vegetale, evitarea

"accidentelor" nucleare, modul de depozitare și neutralizare a reziduurilor radioactive, stoparea întinderii deserturilor etc.); c. *elaborarea unei politici ecologice* și a unui cadru juridic și instituțional în vederea realizării acestui obiectiv (rezolvarea și preîntâmpinarea "crizelor" e.; d. formarea unei *conștiințe*, prin activități educative, culturale, în care un rol important revine învățămîntului și mass-mediei. Din această perspectivă, toate acțiunile sociale, tehnologice, politice, culturale etc. trebuie să încorporeze o nouă dimensiune, cea a e. Toate aceste acțiuni trebuie să urmărească, pe lângă realizarea eficientă a scopurilor lor specifice, și preîntâmpinarea dezechilibrelor excesive, periculoase, ale mediului înconjurător. Din unghiul de vedere al e., stabilirea eficienței acțiunilor umane îndreptate spre transformarea mediului ambiant implică asigurarea regenerării ciclurilor fundamentale ale naturii. Mediul natural devine, astfel, nu numai cadrul care furnizează mijloacele și "materile" satisfacerii trebuințelor speciale, ci și un scop, în sensul conservării sale, al asigurării regenerării ciclurilor sale fundamentale. În organizarea, din această perspectivă, a activităților sociale, e. beneficiază de ideile și modul de abordare specific teoriei generale a sistemelor. Abordarea sistematică a impus ca unul din conceptele centrale ale e. pe cel de *ecosistem* (sistem ecologic). Două tipuri fundamentale de sisteme, aflate în interacțiune, sunt considerate: cele naturale (fizice și biologice) și cele sociale. Sistemele sociale trebuie să funcționeze în concordanță cu legile de structură și evoluție ale mediului ambiant, privit ca totalitate. Caracteristic ecosistemelor este faptul că ele acționează spontan, mai mult sau mai puțin în automat, tinzând, în permanență, spre reducerea dezechilibrelor interne, prin procese de autoreglare. Specific pentru sistemele sociale este faptul că ele sunt îndreptate spre realizarea unor scopuri și de

aceea componentele umane ale sistemului e cosocial pot influența în bine sau în rău funcțiile de menținere a formei de adaptare și de integrare a sistemului compus. Important este că activitățile umane să nu provoace dezechilibre, care să treacă dincolo de anumite limite, care să facă imposibilă reproducerea, regenerarea ciclurilor fundamentale naturale. Urmărirea doar a obinerii unor efecte utile, nemijlocite prin activitățile umane și neluarea în seamă a efectelor îndepărtate care, cumulate, pot avea un caracter distructiv, trebuie considerate în cercetarea din ele în modul de gândire "mecanicist", relația om natură este gândită prin prisma unor modele cauzale liniare, în care natura este considerată ca un obiect pasiv și exploatabil fără limite. Se pierde din vedere și "retroacțiunea naturii". În acest sens, K. W. Deutsch (1974) preciza că metoda cea mai bună de studiere a unui ansamblu de efecte directe și indirecte ale acțiunilor și deciziilor umane, care vizează mediul natural, este aceea legată de teoria sistemelor interdependente. O astfel de interpretare respinge orice abordare mecanică, simplist-deterministă, acordând atenție transformărilor structurale ale sistemului (ecosistemului). Această metodă evidențiază aspectele contradictorii și antagoniste ale multor procese dinamice, natura lor dialectică. De aceea, studiul trebuie conceput în termeni de probabilitate sau de influență reciprocă între elementele determinate dintr-un sistem sau a secvențelor de evenimente cu alte secvențe de evenimente și care se comportă aleatoriu. Este vorba de o clasă caracteristică de combinații, care poate fi descrisă matematic în termeni proprii proceselor stohastice și modelelor de mers aleatoriu. E ocupă un loc central în cadrul preocupărilor și activităților ilor societăților contemporane, ideile sale constituind componente importante ale programelor partidelor, în special a celor ecologice. • E. urbană studiază modul de

adaptarea colectivității ilor umane la mediul ambiant. Astfel, în cadrul sociologiei urbane perspectiva e. se referă, în sens general, la procesele și formele de adaptare a populației din comunitățile urbane la mediul în care trăiesc. Încercînd o sinteză a diferitelor abordări moderne în e. urbană, se poate caracteriza comunitatea urbană ca un ecosistem care cuprinde interrelațiile dintre patru variabile principale: populația, mediul, tehnologia și organizarea socială, toate patru formînd așadar un complex ecologic". După R. E. Park, e. urbană urmărește să "înzestreze factorii geografici și demografici și să descrie, pe această bază, constelațiile tipice de persoane și instituții înserate în spațiul urban" (*The City*, 1925). În perioada 1920-1930, sociologii de la Universitatea din Chicago (R. E. Park, W. E. Burgess, R. McKenzie, L. Wirth ș.a.) au privit comunitățile umane ca reprezentînd cazuri speciale de adaptare la mediul aflat într-o continuă schimbare, în mod special, ei au căutat să construiască un model, care să surprindă structura ecologică a orașului mare precum și procesele e. care conduc la aceste structuri. Modelul cercurilor concentrice a fost elaborat de W. E. Burgess, înînd seama de condițiile orașului Chicago. Autorul consideră că se pot stabili o serie de zone concentrice, fiecare zonă caracterizîndu-se printr-un mod particular de utilizare a terenului, prin anumiți oameni și stiluri de viață distincte. După 1930, alți sociologi au examinat procesele creșterii urbane și au propus modele noi sau modificate. Astfel, Homer Hoyt (1939) a elaborat modelul sectorial, după care orașul mare este constituit din sectoare, nu din cercuri concentrice, iar Harris și Ullman (1945) au construit modelul nucleelor multiple, după care orașul mare nu are un singur centru, ci mai multe, fiecare avînd trăsături specifice. Dinamica structurilor din spațiul urban este determinată de o serie de procese e. cum ar fi: invazia,

cînd o nouă populație sau activitate specifică încalcă aria ocupată de o altă populație; simbioza, cînd populațiile nelegate prin relații de rudenie sau etnice supraviețuiesc în aceeași zonă; segregarea — separarea unor populații în teritoriu, fiecare din ele avînd trăsături și activități distincte. Spre exemplu, o serie de grupuri culturale sau naționalități preferă să trăiască separat (închise) unele de altele; succesiunea, cînd o populație sau un tip de activitate înlocuiesc o altă populație sau tip de activitate dintr-o anumită zonă. În ultimii ani, e. urbană s-a dezvoltat sub forma e. sociologice umane. În majoritatea studiilor sociologice de e. umană, relațiile dintre populație și mediu sînt mediate de organizarea socială. V. sociologie urbană, dezvoltare urbană, urbanism, oraș, I.F.

ECONOMETRIE aplicarea de tehnici matematice și statistice la probleme economice, respectiv, corpul de cunoștințe astfel rezultate. Prin ea se verifică ipoteze și se dezvoltă teorii economice, iar pe baza achizițiilor cognitive furnizate se poate proceda la întocmirea de planuri și implementarea de politici economice. Operează cu noțiunile de variabilă, parametru, corelație, regresie, autocorelație, multicolinearitate, modelare, model, inferență statistică. Studiile economice demarează prin formularea unui model matematic. Apoi, folosind cele mai bune date disponibile, estimează prin metode statistice parametrii modelului. În fine, apelează la metode de inferență statistică spre a hotărî dacă ipotezele ce au stat la baza modelului vor fi reținute sau respinse. Paralel cu aplicarea empirică a metodelor econometrice pentru testări și predicții în sfera economiei reale (e. aplicată), s-a constituit și dezvoltat o teorie statistică și matematică preocupată în principal de dificultățile specifice (de felul multicolinearității) îndeplinite în utilizarea metodelor statistice în sfera teoriei și infor-

mației economice (*teorie e.*). În acest sens, domeniului e. și se suprapun întrucîtva sintagmele analiză economică și statistică economică. V. curba veniturilor, elasticitate, statistică și sociologie. E.P.

ECONOMISM 1. Tip de discurs (descriere, explicație) folosit în diferite domenii ale științelor sociale și în critica literară care privește din perspectivă economică fenomenele și relațiile analizate, considerînd că determină ille principale ale acestora se găsesc în sfera economică. O analiză de tipul e. a evoluției genului epic într-o cultură se referă la producerea, difuzarea și consumul de romane ca la un ciclu economic de piață, bazat exclusiv pe relația de cerere-ofertă. O analiză de tipul e. a migrației rural-urbane presupune că în mediul rural acționează un model colectiv de calcul economic al costurilor și beneficiilor migrației, model care influențează motivele și modul de schimbare a mediului social de reședință. 2. Tip de reducere a unei teorii asupra fenomenelor sociale, culturale, psihologice etc. la elementele care pot fi validate cu concepte și proceduri folosite în economia politică. Un exemplu este reducerea comportamentului economic al familiei rurale la elemente ce pot fi măsurate econometric. 3. Doctrină și curent de idei în politică, sociologie, antropologie care folosește reducerea e. Uneori denumită și e. vulgar. V. cultură, determinism social. A.T.

ECONOMIA BUNĂSTĂRII (WELFARE ECONOMICS), analiză normativă a sistemelor economice, prin prisma a ceea ce este "corect" sau "corectă" (bun) în funcționarea economiei. Contrar aparențelor, e.b. nu are nimic în comun cu sistemul bunăstării ("welfare system"), care furnizează venit oamenilor săraci. Direcțiile de preocupare ale acestei subdiviziuni a teoriei economice sînt: a. definirea eficienței economice; b. evaluarea

rea eficientei economice a diferitelor sisteme de alocare a resurselor; c. analiza condițiilor în care se poate afirma că politicile economice au ameliorat bunăstarea socială ("social welfare"). Primele două categorii de probleme sînt abordate prin definirea condițiilor necesare spre a obține o eficiență economică maximă și, apoi, examinarea gradului în care sistemele în funcțiune, precum cel de preuri, îndeplinesc aceste condiții. Ultimul grup de probleme impune definirea unor criterii de testare aplicabile unor schimbări propuse spre a hotărî dacă acestea (schimbările) comportă sau nu ameliorări ale bunăstării (analiza cost-beneficiu, principiul compensației, îmbunătățirea de tip Pareto). În concluzie, e.b. caută cel mai bun mod de organizare a activității economice, cea mai bună distribuție a veniturilor și cel mai bun sistem de impozitare, pentru ca, pe cale de consecință, bunăstarea să devină (ori să rămînă) o stare de fapt în societate. *V. analiză cost/beneficiu, asistență socială, curba veniturilor, inegalitate*. EP.

ECONOMIE DE PIA Ț redare prescurtată a sintagmei "*conomie de pia Ț liberă*". Conceptul de pia Ț este fundamental pentru toate economiile epocii contemporane, ca și pentru cele din întreaga perioadă istorică de cînd a avut loc *denaturalizarea consumului*, procedîndu-se la o producție destinată schimbului de mărfuri și nu (numai) consumului direct și imediat; desigur, pe alocuri, "tronsoane" de consum natural s-au mai menținut și persistă; în agricultură, o parte dintre produse este consumată în mod firesc de însuși producătorul lor (*autoconsum*), iară a trece prin filiera schimbului. În schimb, nu toate economiile pot fi caracterizate a fi de pia Ț liberă, ceea ce trimite la un anumit mecanism de alocare a resurselor, opus în general sistemului de *conomie planificată și centralizată*. • # *Pia a liberă* este o pia Ț în

care forțele cererii și ofertei sînt lăsate să opereze nestîngherite de vreo intervenție guvernamentală; de reținut că pentru sfera economică atributul "liberă" nu implică o conotație de "virtuoasă" sau "superioară" și nici capacitatea de a surmonta toate obstacolele din economia reală. • La modul practic, alocarea resurselor pe o pia Ț liberă are loc prin mecanismul carea liberă a preurilor în funcție de cerere și ofertă, mecanism desemnat prin sintagma *sistem de preuri* {cu completarea, din nou subînțeleasă, "libere"}: în cazul cînd cumpărătorii vor să cumpere mai mult decît doresc vînzătorii să vîndă, preurile vor crește; odată cu creșterea preurilor, cumpărătorii vor fi obligați să micșoreze cantitățile pe care vor să le cumpere, iar vînzătorii vor dori să mărească totalul cantităților scoase la vînzare, pînă cînd, la atingerea unui anumit pre, cantitățile solicitate și cele oferite vor fi egale, iar deciziile separate ale celor două părți vor coincide. În mod asemănător, dacă vînzătorii vor la un moment dat să vîndă mai mult decît sînt pregătiți cumpărătorii să cumpere, preurile vor scădea, determinîndu-se pe vînzătorii să micșoreze cantitățile oferite și pe cumpărătorii să dorească a cumpăra mai mult, pînă ce cantitățile din nou se egalizează sau deciziile părților ajung să coincidă. Dacă toate bunurile, serviciile și factorii de producție dintr-o economie se vînd pe o asemenea pia Ț, înseamnă că mecanismul carea preurilor poate fi considerată drept reglator general al deciziilor din partea oricăror cumpărători sau vînzători; din afară, "alinarea" pare una spontană, operată de o "mîină nevăzută". Este evident că deciziile luate de o parte și de alta echivalează cu redimensionări și reorientări de resurse bănești și materiale, adică cu "realocări" ce vor determina, la scară macro, o nouă structură de activitate (sau pe ramuri și subramuri). • Libertatea de mișcare, în sensul celor de mai sus, este deci esențială pentru a caracteriza

o pia Ț drept liberă. Ansamblul criteriilor de caracterizare a pieței și care determină relațiile de competiție dintre ofertanți este desemnat prin expresia *structura pieței*. Cf. G. Bannock et al., *Penguin Dictionary of Economics*, 1972, cele mai importante aspecte de analiză ar fi: a. distribuția firmelor după mărimea lor; b. distribuția cumpărătorilor după anvergura lor; c. existența eventualelor bariere în calea pătrunderii de noi cumpărători și vînzători; d. gradul de diferențiere a produselor; e. gradul de integrare pe verticală. Ar mai putea prezenta importanță: intensitatea consumului de capital în producție; stabilitatea cererii pentru un produs pe pia Ț și distribuția în teritoriu a cumpărătorilor și vînzătorilor. • Prin prisma conceptului de pia Ț liberă, situația ideală ce ar putea o releva o analiză de structură a pieței — după criteriile anterior enumerate — este cea de *conomie perfectă*. Caracteristici: a. există un mare număr de cumpărători; b. există un mare număr de vînzători; c. cantitatea de bunuri cumpărate de orice client și vîndută de orice ofertant este atît de mică în raport cu oferta totală încît schimburile operate la aceste cantități și nu afectează practic preurile și piețele; d. unitățile de produs vîndute de diferiți vînzători sînt identice, adică produsul în speță este omogen; e. există o informare perfectă, în sensul că toți cumpărătorii și toți vînzătorii sînt complet informați despre preurile cerute și oferite în fiecare parte a pieței; f. există o perfectă libertate de intrare pe pia Ț, adică noii cumpărători sînt în măsură să pătrundă și să vîndă marfa în aceleași condiții ca și cei deja existenți; g. absența oricăror fricțiuni economice, legate inclusiv de costurile de transport dintr-o zonă în alta a pieței. Consecințele unei asemenea stări de lucruri ar fi: capacitate de atenuare rapidă prin preuri a discrepanțelor dintre cerere și ofertă; atingerea unui punct de echilibru la un singur pre; pe termen lung, profiturile întreprinzătorilor vor fi doar cele a

ferente unei competiții normale. Orice îndepărtare de la caracteristicile de mai sus introduce parametri de *conomie imperfectă*. (Exemple: un singur ofertant pe pia Ț = monopol; un număr restrîns de ofertanți = oligopol; situația cu un singur solicitant = monopolsonism; existența unor bariere de pătrundere pe pia Ț; eterogenitate sortimentală a un tip de produs etc. În anii din urmă aplicabilitatea unui model al competiției perfecte este pusă tot mai mult la îndoială, recunoscîndu-se în schimb valențele teoretice. Opusul său, modelul dirijismului total, al planificării centralizate este la rîndul lui contestat pentru disfuncționalitățile ce sînt specifice. În fața complexității economiei reale, caracterizarea ei drept e.p. (liberă) apare aadar mai degrabă ca o problemă de gradualitate decît ca una de polaritate. *V. competiție, cooperare, externalități* i. EP.

ECONOMIE SUBTERANĂ Dacă sintagme precum *pia a neagră* sau *pia a cenușie* ("black market", "grey market") se leagă exclusiv de sfera schimbului de bunuri și servicii (de utilități, cu un termen generic), indicînd aici fie practicile ilegale și ascunse, fie — respectiv — tranzacțiile neoficiale și nesupuse controlului autorităților, e.s. ambele înseamnă să depășească sfera strictă a operațiilor de pia Ț și să desemneze orice activitate economică (deci aducătoare de venituri) ascunsă și necuprinsă în raportări și evidențe oficiale. Include, pe de o parte, activități și altfel permise de lege, dar necomunicate oficialității lor cu atribuții în impozitare (schimb de bunuri sau servicii reciproce între prieteni), iar pe de altă parte, activități ilegale (precum furt, trafic de stupefiante, de arme, prostituție și jocuri de noroc, în măsura în care acestea din urmă nu sînt reglementate prin acte normative). Motivul necuprinderii în evidențe nu este numai de caracterul lor ascuns, subteran (în sens, bineînțeles, figurat); chiar dacă ele sînt

cunoscute și, eventual, pot fi cuantificate, considerente de moralitate socială împiedică sistemul național de conturi să alăture, unor valori ce presupun efecte benefice asupra omului și a societății (recunoscute deci ca "bunuri" în sens larg, ca lucruri bune), pe cele pe care prin consens societatea le respinge, ca rele, pentru efectele lor considerate în general malefice. Natura acestor efecte explică de fapt și motivul pentru care legea le interzice. Drept urmare, alături de accepțiunile a. activitate economică ce contravine legislației în vigoare, cu tentă infracțională mai mult sau mai puțin pronunțată; b. parte neevidențiată prin statistici oficiale și necontrolată de către societate (a producției, consumului, schimbului și repartiției de resurse materiale, mijloace bănești și diferite bunuri), s-a impus — printr-un fel de consens social — și accepțiunea: c. forme de activitate destinate să genereze și să satisfacă nevoi distructive, ce cultivă în om o serie de apăsări și trăsături rele. Având în vedere că practicile și tranzacțiile din această sferă comportă, în general, bani lichizi (spre deosebire de economie — să spunem — "transparentă" în care operează plăți și încasări pe bază de documente, virament, cec), sporul de lichiditate în circulație este considerat a fi simptom (și, concomitent, premisă) de "boom" al e.s. Supraviețuirea unor categorii de oameni lipșiți, la prima vedere, de mijloace elementare de trai poate fi un alt indiciu în acest sens. Alte indicii sînt depistabile pe un tronson sau altul ale consumului: vânzarea într-o perioadă dată a unor cantități de zahăr inexplicabil de mari în raport cu nevoile consumului alimentar curent poate semnala practica "subterană" a folosirii lui pentru producerea de alcool cu mijloace artizanale. a.m.d. Puse cap la cap, reperate de acest fel pot constitui o bază pentru a estima ponderea e.s. în totalul activității economice (în jur de 10% în Occident sau mai mult, pînă spre 30% în Italia, de pildă, sau

spre 50% în țări est-europene în tranziție spre economia de piață). Se înțelege că orice asemenea estimare este atacabilă, măcar pentru faptul că limitele legalității se dovedesc adesea extrem de labile, iar întreprinzătorii "din umbră", "la negru" sau "pe blat" (cum li se mai spune agenților e.s.) excelează în depistarea și utilizarea în folosul lor a zonelor de îndeteminare din textele de lege: cu cît cadrul juridic este mai lax, cu cît controlul aplicării legilor este mai relativ, cu atît cîmpul lor de acțiune este mai larg. Practica economiilor est-europene de la începutul anilor '90 reflectă existența cvasigenerală a unui asemenea laxism normativ, la care se adaugă — condiție favorizantă suplimentară — îngreunarea accesului la locuri de muncă legal reglementate: omerii sînt împinși masiv spre economia subterană. De i omajul în țările ex-socialiste este un fenomen nou, practicile subterane sînt vechi: nota lor de specific în aceste zone este de a fi fost localizate nu doar în sectorul particular (atît cît a fost el tolerat de ideologia oficială), ci și — ba chiar, în primul rînd — în economia de stat, cu care s-a aflat într-o paradoxală și indispenzabilă împletire; faptul era menit a aduce foloase unor lideri (aspect de corupție) dar și (prin tertipuri neortodoxe mai jos și raportări false = *economie fictivă*) a salva aparențele unui sistem supercentralizat și incapabil de funcționare eficient. În virtutea ideologiei socialiste de tip sovietic (nelimitată însă la fosta U.R.S.S.), erau privite ca manifestări nespecifice sistemului, dăunătoare — și, de aceea, constrînse ori cel mult tolerate. Orice activitate pe cont propriu, sectorul privat în ansamblul său, orice manifestare amintită de *economia de piață*, ba chiar economia de piață în ansamblul ei erau interzise, lată explicația pentru care, în aceeași arie geografică și politică, reprezentările despre e.s. o asociau practic cu sectorul privat și economia de piață. În țări ca Polonia, Ungaria sau fosta Iugoslavie, unde primul serviciu la stat a

coexistat mai din vreme cu al doilea loc de muncă, fie la stat, fie la particulari, această sferă compozită a celui de al doilea loc de muncă, denumită (de János Kornai) *economie secundară* a fost, ea, asociată imaginii de e.s. sau numai partea neorganizată și nereglementată legal a sectorului privat denumită *sector particular informal*. Adăugînd la acestea amintita piață neagră sau cenușie, avem tot atîtea sfere pe care conceptul de e.s. le intersectează ori le înglobează, fără a le împărți prin asta, el însuși, dintr-o zonă de penumbră înțelnică. Manifestarea cea mai gravă — și categoric condamnată — a e.s., indiferent de sistemul politic în care se produce, este însușirea privată a rezultatelor unei activități și proprietăți colective (la limită — de stat); aceasta este, de altfel, și cea mai lesnicioasă și avantajoasă pentru agentul în cauză. Altfel, nimic nu i-anulează calitatea că, de "subterană" (inavubilă, intolerabilă), ea este totuși o "economie", formă de a dobîndi mijloace de trai. Și, spre a-i justifica o asemenea pretenție la titlatură, merită menționată existența în slujba e.s., a unor structuri proprii, a unei ideologii specifice și a unor principii (nescrise) de etică și drept, a unui sistem propriu de securitate, ba chiar — la nevoie — a unui lobby parlamentar. Toate la un loc sînt menite a-i întreține deja incontestabilul potențial de atracție și vitalitate. V. *anomie, corupție, devianță, economie de piață, protecție socială*. E.P.

ECUMENISM mi care de unificare religioasă, de refacere a unității credinței în același Dumnezeu. Consiliul Ecumenic al Bisericilor, constituit în anul 1948, consideră e. ca o asociere fraternală a bisericilor care cred în Isus Cristos ca Dumnezeu și Salvator, conform Evangheliilor, și care se străduiesc să răspundă împreună vocii lor comune de gloriificare a Dumnezeului unic, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh. E. respectă libertatea de gîndire

și acțiune; toate ideologiile sînt admise cu excepția relativismului doctrinal și a sincretismului religios. Mi carea ecumenică se preocupă de constituirea unor consilii ale bisericilor la nivel local, regional, național și mondial. • Apariția și dezvoltarea e. este explicată prin mai mulți factori. În primul rînd, diminuarea diferențelor etnice și sociale a condus la formarea unei societăți mai omogene, în care deosebirile religioase și-au pierdut din importanță. În al doilea rînd, s-au extins preocupările diferitelor comunități religioase pentru acțiuni comune realizate la nivel mondial, ceea ce le-a determinat să insiste mai mult pe aspectele care le unesc decît pe ceea ce le separă. E. este acceptat de religiile liberale și respins de religiile fundamentaliste. Efectele sale sînt maxime la nivelul grupărilor protestante, mai reduse la nivelul unității protestanților și catolicilor, relativ modesta, la nivelul unității catolicilor, protestanților și ortodocșilor și nesemnificative la nivelul unității creștinilor și necreștinilor. • E. a fost lansat în Europa de Vest și S.U.A., și s-a extins rapid în Africa, America de Sud și Asia. La fel ca în cazul O.N.U., țările fondatoare au devenit minoritare în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor. Extinderea geografică a e. la țările Lumii a Treia a condus la multiplicarea criticilor împotriva ărilor dezvoltate și bisericilor din aceste țări, fapt ce este apreciat drept contrar vocii ecumeniste. Realizarea obiectivelor de unificare religioasă mondială poate produce astfel efecte perverse. În prezent, obiectivele principale ale e. sînt realizarea unității dintre creștinii evrei, dintre creștinii musulmani și chiar dintre creștinii și atei. Manifestarea puternică a fundamentalismului islamic la sfîrșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990 reprezintă un obstacol serios în realizarea obiectivelor e. V. *biserică, religie*. I.Mih.

EDUCAȚIE (Sociologia e.), ansamblu de acțiuni sociale de transmitere a culturii, de ge

nerars, organizare i conducere a învă ării individuale sau colective. în func ie de gradul de organizare, se distinge între e. formală, non formală i informată. E. formală se realizează prin ac iuni de predare i instruire proiectate i realizate de personal specializat pentru conducerea învă ării pe baza unor obiective prestabilite în institu ii colare ierarhic structurate, după criterii de vîrstă i performan iale, în cadrul unui sistem de învă ămînt (sau colar). E. *informată* este procesul permanent de asimilare voluntară i involuntară de atitudini, valori, modele de comportare sau cuno tin e vehiculate în rela iile i interac iunile sociale din mediul personal de via ă, din familie, Joc, muncă, bibliotecă, mass media, stradă etc. Aria de extindere a e. informate în timp i spa iu depinde de receptivitatea individuală i presiunea socială, incluzînd socializarea, acultura ia, propaganda i alte ac iuni sociale cu efecte educative care au i func ii de modelare a con tiin ei. E. *nonformală* se realizează prin ac iuni educative, filiere de instruire i re ele de învă are organizate în afara sistemului de învă ămînt ca răspuns la cerin ele sociale i nevoile individuale de permanentizare a învă ării. De ii se pot identifica antecedenti istorici, e. nonformală s a dezvoltat rapid începînd cu a doua jumătate a acestui secol i este acum în expansiune, incluzînd institu ii educative destinate mai ales tinerilor i adul ilor (universită i deschise sau populare, colegii comunitare, case de educa ie, cultură sau crea ie etc.). Acestea sînt uneori complementare cu institu iile colare, pentru ca altele să ofere solu ii alternative de formare profesională sau general culturală sub semnul exigen elor e. permanente. Sînt mai pu în structurate organizatoric decît institu iile colare, pe care uneori le iau ca model, mai flexibile în planificarea timpului, centrate pe realizarea unor scopuri imediate de informare sau chiar de dobîndire a unor calificări. Grani ele dintre institu iile i ac iunile sociale

specifice celor trei tipuri de e. nu sînt stricte, existînd de fapt un continuum dinspre formal spre nonformal i informai. împreună circumscriu sistemul educa ional al unei societă i na ionale, în cadrul căruia cel mai reprezentativ este sistemul de învă ămînt. • Abordarea sociologică a sistemului educa ional a condus la consacrarea unei discipline specializate în forma *sociologiei* e. De i există o tradi ie ini iată de neokantieni (cum ar fi Paul Natorp) în forma pedagogiei sociale sau sociologice i mai ales de Emile Durkheim (care a scris o lucrare specială de sociologia e. i a desfășurat analize sociologice ale sistemului francez de învă ămînt) sau de coala sociologică de la Bucure ți condusă de Dimitrie Gu ți, s.e. era, la jumătatea acestui secol, o ramură încă subdezvoltată a sociologiei, atrăgînd prea pu în interesul sociologilor, începînd însă cu sfîr itul deceniului al aselea i mai ales în următoarele, analiza sociologică a e. se intensifică i se diversifică, dobîndî te statut de legitimitate academică prin instituirea de cursuri i catedre universitare, apar culegeri colective de studii i manuale, astfel că în prezent se consideră a fi una din ramurile dezvoltate ale sociologiei. Domeniile de interes prioritar ale analizei sînt următoarele: raporturile dintre sistemul de învă ămînt ca sistem al profesionalizării for ei de muncă i procesele de mobilitate i stratificare socială; factorii care influen ează cererea individuală de e. i capacitatea structurală i func ională a sistemului de învă ămînt de a o întîmpina; contribu ia e. la dobîndirea personală a unui anumit status social economic; rolul e. în distribuirea inegalită ilor sau în realizarea oportunită ilor sociale i profesionale; implicarea e. în procesele de reproduc ie socială i culturală; identificarea i caracterizarea raporturilor dintre structura socială, codurile transmisiei culturale i formale con tiin ei individuale i sociale; modul de interven ie a factorilor sociali i a structuri

sociale în selec ia i transmiterea cunoa terii educa ionale (sau a con inutului învă ămîntului); caracterizarea etnografică a actelor i semnifica iilor sociale vehiculate în interac iunile sau rela iile colare; modele i practici de colarizare i acultura ie; raporturi între învă ămînt i alte componente ale sistemului social. Diversitatea domeniilor de interes nu se asociază însă cu un consens al anali tilor asupra unei abordări unitare. • în consecin ă, se pot distinge în mod succesiv abordări teoretice particulare ce tind uneori spre convergen ă iar altele spre contestări reciproce, exact ca i în sociologie, cînd astfel la o permanentă formulare de probleme i mai pu în la oferirea de răspunsuri cu implica ii practice notabile. Intervine aici i contextul social particular, cu dilemele i contradic iile care îi sînt specifice, într o epocă sau alta i într un spa iu social na ional sau altul. Dincolo de diversitate, pot fi distinse cîteva axe polarizate de structurare a abordării în func ie de centrarea acestora pe: generarea i reproducerea ordinii sociale sau conflictul i contradic ia dintre categorii (clase) sociale; în alegerea practicilor vie ii cotidiene i a principiilor care le reglementează sau definirea tehnicilor, metodelor i procedeele de măsurare i prelucrare a datelor empirice de tip cantitativ; specificarea sistemelor, structurilor i a rela iilor structurale intra i intersistemice sau caracterizarea modului de construc ie a realită ii sociale educative prin rela iile i interac iunile care vehiculează simboluri i semnifica ii; orientare macrocosmică sau microcosmică. Abordările tind să se situeze pe o pozi ie sau alta a uneia sau mai multor axe, de i aspira ia s.e. este de a ajunge la o tipologie a sistemelor educa ionale în rela ie cu structura socială, inînd cont de tendin ele schimbării sociale i de dinamica dezvoltării e. (M. Archer, 1981). Finalitatea sa principală este de a identifica i caracteriza practici modelatoare pe baza ex-

plicării mecanismelor de structurare a con tiin ei individuale i sociale. Unitatea de bază a analizei este rela ia dintre genera ii a a cum aceasta se exprimă prin institu ii, con inuturi i interac iuni de produc ie, transmitere i reproduc ie culturală. Acestea se realizează în contexte specifice, prin moduri vizibile sau invizibile, în condi ii de distribuire a puterii i realizare a controlului social care sînt particulare unei societă i date i integrale. Să considerăm progresiv diverse orientări teoretice consacrate în sociologia e. după deceniul al aselea. • La cumpăna dintre anii cincizeci i aizeci a fost dominantă paradigma func ionalismului structuralist ini iată de T. Parsons, care a publicat i un studiu de adaptare a teoriei sale generale la domeniul e., în special al clasei colare. Scopul analizei, spune T. Parsons, implică o dublă problemă: "prima se referă la modul cum func ionează clasa pentru a face pe elevi să interiorizeze atît angajările cît i capacită ile necesare realizării cu succes a viitoarelor roluri de adult, iar a doua la modul în care ea func ionează pentru a aloca aceste resurse umane în structura de roluri a societă ii de adul i". coala apare atît ca agen ie socializatoare, cît i de alocare a for ei de muncă pe pozi ii ocupa ionale ce solicită anumite calificări. Pornind de aici, s au realizat multiple cercetări ale socializării i ale mecanismelor prin care coala satisface cerin ele sociale economice de for ă de muncă. Totu i, în timp ce socializarea a devenit obiect de studiu i al psihologiei sociale a e, s.e. a consacrat a a numitul func ionalism tehnologic, specializat în analiza modului în care colile califică for a de muncă solicitată de cre terea economică în condi ii de promovare a progresului tehnic (cf. A. H. Hal sey, J. Floud, C.A. Anderson, eds., *Education, economy and society. A reader in the sociology of education*, 1961). Se intensifică preocuparea de definire a structurii organiza ionale a colii prin analogie cu alte

organizații sociale și se aplică principii analitice din teoria generală a sistemelor inițiată de L. von Bertalanffy. Școala apare ca o organizație integrată în sistemul de învățământ care este, de fapt, un subsistem al sistemului social global, alături de relațiile cu alte subsisteme și în special cu economia. Problema principală rezidă în identificarea relațiilor de tipul intrării-ieșirii intermediare de școală, privită ca instituție a prelucrării umane. Numai că tocmai procesul de prelucrare era ignorat în numele caracterizării relațiilor care în exterior, întrucât acestea sunt ilustrative pentru modul în care școala și îndeplinește funcția de alocare a persoanelor calificate pe diferite poziții din diviziunea economică a muncii. Deși funcționalismul a contribuit la caracterizarea relațiilor dintre învățământ și societate, s-a dovedit a fi limitat prin accentul pus pe consecințe și nu pe cauze, pe descriere și nu pe explicație, ignorând în mare parte relațiile sociale din interiorul școlii, sursele de conflict și nu numai de construcție a consensului social. Intrarea în umbră a abordărilor funcționaliste coincide, la sfârșitul deceniului al șaptelea, cu o proliferare deosebită a direcțiilor de cercetare din s.e. Ca urmare a dezvoltării metodologiilor de cercetare empirică, în special a tehnicilor de culegere, prelucrare și interpretare a datelor cantitative, se afirmă în această perioadă și mai trziu așa numita orientare a "aritmicii politico sociale". Scopul său este dublu: pe de o parte, descrierea și documentarea unei stări a sistemului de învățământ în condițiile specifice unei societăți date, pe de altă parte, formularea unor direcții de schimbare sau reformare socială și școlară. O atenție deosebită este acordată distribuției oportunităților școlare și sociale (L. Coleman, R. Boudon, A. H. Halsey), surselor și formelor de manifestare a inegalității (C. Jencks), intervenției școlii în mobilitatea socială și mai ales ocupațională (P. M. Blau, O. D. Duncan), factorilor care

concură la dobândirea și ocuparea unei poziții sociale. Cercetările se bazează pe o vastă documentare empirică și pe aplicarea unor tehnici sofisticate de analiză statistică a datelor, în special a regresiei multiple, a variației și covariației și a analizei "path" de identificare și caracterizare a cauzelor sociale. Concluzia generală a acestor analize este că, deși școlaritatea este un factor fundamental al mobilității sociale, întrucât facilitează și/sau legitimează dobândirea unei poziții sociale și ocupaționale, ea nu poate compensa sau anula distribuția inegală a șanselor și oportunităților școlare și sociale din societățile bazate pe principii ierarhice ale organizării sociale, și mai degrabă le reproduce. E. intervine ca un factor reproducător între statutul de origine și cel de destinație, iar structura socială existentă reglementează toate raporturile ce se stabilesc între ele, și celelalte componente ale societății. Orientarea "aritmicii politico sociale" a condus la acumularea unei vaste cantități de date concrete, la perfecționarea metodologiei de cercetare și la elaborarea unor modele teoretice ale relațiilor dintre sistemul școlar și stratificarea, respectiv mobilitatea socială, cu accent pe modalitățile de distribuție a inegalității școlare și sociale și pe formularea unor principii de reformare a ele și societății. În prelungirea acestei orientări s-au dezvoltat alte două direcții: una punând accentul pe reformularea metodologiei de cercetare, iar cealaltă pe alegerea ele ca factor al reproducției sociale și culturale. Prima direcție a fost inițiată (M.F.D. Young, edit., *Knowledge and control. New directions for the sociology of education*, 1971) cu scopul de a consacra o "nouă" s.e., în care accentul să se pună pe dezvoltarea aspectelor indivizibile ale organizării sociale și ale proceselor de transmitere ale convingerilor precum și pe analiza modului de construcție a identității ilor personale ale elevilor în școală. În plan metodologic se

promovează tehnicile specifice abordărilor fenomenologice, etnografice, simbolice interacționiste ale sociologiei interpretative. Situația socială este referință analitică principală, constând în interacțiunile ale factorilor sociali care vehiculează simboluri și semnificații. Elevii sunt priviți ca persoane care creează, preiau și evaluează semnificații în raporturile vieții școlare sau extrașcolare cotidiene, asimilează, transmit sau reproduc diverse procedee interpretative prin care și construiesc propriul sens și conferă sens lumii din afară. Problema acestor cercetări este de a reconstrui metodele folosite de subiecți pentru a defini situațiile sociale și de a formula generalizări despre structurile interpretative generate de acestea. A.V. Cicourel și alții (*Language use and school performance*, 1974) au studiat lecții, testări și alte situații școlare tocmai pentru a identifica procedeele cognitive de generare și asimilare ale interacțiunilor și ale semnificațiilor investite de actorii sociali în diverse situații. În ciuda unor critici metodologice îndreptate ale cuantomaniei și ale analizelor statistice, contribuția acestei direcții la dezvoltarea s.e. a fost modestă, reducându-se la repetarea unor idei banale, evidente. Orientarea exclusivă spre analizele microsociale de tip situațional a eliminat relevarea aspectelor induse de organizarea macrostructurală a ele. În contrast cu această direcție, teoriile reproducției s-au orientat către domeniul macrosocial al ele și au mbinat fundamentarea teoretică și analiza empirică. Ele fie că sunt marxiste (L. Althusser), fie că preiau unele idei și principii din teoriile clasice ale lui Max Weber sau E. Durkheim (B. Bernstein, P. Bourdieu, S. Bowles și H. Gintis) pentru a elabora o teorie sociologică generală a ele. Analizând ideologia și aparatele ideologice de stat, L. Althusser (*Idéologie et appareils idéologiques d'Etat: sur la reproduction des conditions de la production*, 1970) consideră că în societatea

capitalistă "reproducia forței de muncă cere nu numai o reproducție a calificării acesteia, dar, în același timp, o reproducție a supunerii sale față de regulile ordinii stabilite...". Sistemul de învățământ este, în societățile moderne, aparatul ideologic de stat dominant întrucât "preia copiii din toate clasele sociale de la grădiniță, și încă de atunci, prin noile ca și prin vechile metode, le insuflă, timp de ani, și tocmai în anii în care copilul este cel mai "vulnerabil",... un "mod de a face" travestit în ideologia dominantă... sau pur și simplu ideologia dominantă". În felul acesta sunt reproduse raporturile de producție ale formei uniilor capitaliste, dar într-un mod disimulat de ideologia dominantă. O direcție productivă de cercetare este propusă de P. Bourdieu și J.C. Passeron (*La reproduction. Elements pour une théorie du système d'enseignement*, 1970) și de către B.B. Bernstein (*Studii de sociologia educației*, 1978) spre dezvoltarea unei teorii a reproducției culturale și de către S. Bowles și H. Gintis pentru elaborarea unei teorii a reproducției sociale. Pentru P. Bourdieu, acțiunea pedagogică "este în mod obiectiv o violență simbolică ca impunere, printr-o putere arbitrară, a unui arbitrar cultural". Sistemul de învățământ asigură condițiile instituționale ale exercitării muncii pedagogice de transmitere a capitalului cultural dominant și de reproducere a unui habitus omogen și stabil la un număr cât mai mare posibil de destinatari legitimi, ascunzând dependența sa față de raporturile de putere și relațiile dintre clasele dominante și cele dominate. Productivitatea muncii pedagogice se măsoară prin gradul în care asigură formația celui habitus care corespunde capitalului cultural dominant și care are menirea de a menține, produce și reproduce poziția dominantă a acesteia, respectiv a structurii de clasă și a raporturilor de putere care îl fundamentează. Pentru P. Bourdieu, s.e. este știința care studiază raportul dintre repro-

EFECTE DE AGREGARE

duc la culturală și cea socială prin identificarea și analiza condițiilor în care sistemul de educație reproduce structura relațiilor de putere și a relațiilor simbolice dintre clasele sociale. La baza oricărei reproduceri se află producerea acelor agenți care au asimilat exhaustiv și durabil habitusul capitalului cultural dominant, devenind astfel capabili să genereze practici simbolice și sociale perfect adaptate la structurile existente. În teoria sa, B. Bernstein, spre deosebire de Bourdieu, se concentrează asupra principiilor și mecanismelor transmiterii de simboluri cu ajutorul limbajului pentru asigurarea condițiilor reproducerii culturale. Structura de clasă se asociază cu coduri diferențiate — elaborate sau restrânse — de comunicare, finalizându-se în structuri și modele mentale, în forme specifice ale conștiinței individuale, care stau la baza anumitor identități de clasă. Modulurile de transmitere a valorilor culturale conduc la formarea unei tipologii a conștiințelor individuale încadrate în structura de clasă pe care o reproduc. S. Bowles și H. Gintis (*Schooling in capitalist America: educational reform and the contradiction of economic life*, 1976) fundamentează teoria reproducerii sociale pe un principiu al corespondenței existente între relațiile sociale de producție și relațiile sociale ale educației. Modul de producție capitalist produce nu numai mărfuri, ci și acei oameni calificați care îi perpetuează existența. Atitudinile, normele și modelele de comportare promovate de școală și asimilate de elevi nu numai că sunt similare cu cele ale viitorului loc de muncă, ci se structurează în moduri de prezentare a sinelui, în concepții despre sine și în identități sociale de clasă care creează condițiile unei adecvate și eficiente integrări în muncă. Teoriile reproducerii sociale și culturale au extins în mod considerabil câmpul teoretic al ș.e. Ele operează totuși cu un concept de subiect pasiv, receptor, ceea ce lăsa îndreptățit pe H. A. Giroux (*Ideology, culture*

and the process of schooling, 1981) să dezvolte o perspectivă teoretică în care corelează mecanismele reproducerii sociale cu relațiile antagoniste, ideologice și culturale, existente în școală și care angajează elevii în producerea de practici și semnificatii divergente care împiedică realizarea integrală și uniformă a reproducerii (J. «arabei, A. H. Hasley, *Power and ideology in education*, 1977). Totodată s-a propus o întoarcere la paradigma teoretică a funcționalismului structural și o îmbinare a diferitelor orientări teoretice pentru a se ajunge la o analiză mai aprofundată a problemelor ș.e., eliberată de presupozii ideologice (M. Archer, 1981). În ș.e. s-au considerat raporturile dintre ș.e., economie, structură socială și cultură și au fost analizate relațiile sociale din cadrul ș.e., dar stăruie încă lipsa de legătură dintre modelele macrostructurale și cele microstructurale și tendința concurențială a diferitelor abordări propuse. *V. aculturație, habitus, inegalitate, mobilitate socială, socializare, stratificare socială. LV.*

EFECTE DE AGREGARE efecte sociale ce apar ca rezultat al combinării unor mulțimi individuale și a căror producere nu este urmărită de către agenții respectivi. De exemplu, din cauza faptului că, în societățile moderne, diploma colară constituie un instrument principal, prin intermediul căruia oamenii pot accede la statusuri sociale mai înalte, cererea de diplome devine tot mai intensă, sistemul colar amplificându-se spectaculos. Unul dintre rezultatele acestui fenomen este devalorizarea diplomelor, devalorizare care se propagă de la nivelurile inferioare (gimnaziu, liceu) spre cele superioare. Așa se face că, pentru dobândirea unui același statut social, cu timpul este necesară o diplomă mai înaltă, deci un cost, individual și colectiv, mai ridicat. Ea, de altfel, este, evident, un caz particular de *efecte secundare*, nu tre-

bule totuși confundate cu acestea. Efecte secundare, adică efecte neurmărite, pot rezulta din orice acțiune socială sau chiar din acțiuni asupra mediului natural; e.a. sau de compunere sunt efecte secundare produse atunci când, într-un câmp social, prin întâlnirea acțiunilor unui număr de agenți individuali, apare o rezultantă ce nu se prefigurează direct din acțiunea fiecărui individ. După producerea lor, e.a. se pot dovedi pozitive pentru unii sau toți actorii ori negative. În acest din urmă caz, e.a. se mai numesc *efecte perverse*, expresia pusă în circulație de sociologul francez R. Boudon. Efectul din exemplul mai sus menționat se poate încadra în categoria celor perverse; în schimb, din aceeași acțiune colectivă rezultă și efecte benefice pentru societate; o populație mai cultivată, o forță de muncă mai calificată etc. *V. acțiune colectivă, acțiune socială. T.R.*

EFECT HALO denumit astfel prin analogie cu discul luminos care apare în jurul Soarelui sau al Lunii datorită reflexiei și refracției luminii în cristalele de gheață aflate în atmosferă la mari înălțimi, desemnează tendința de modificare a răspunsurilor la chestionar sau interviu fie prin organizarea logică a răspunsurilor determinată de succesiunea întrebărilor, fie prin iradiere afectivă. Pentru a elimina e.h. se poate apela la "fenomenul de orbire", introducându-se în discuție întrebări neesențiale pentru ca persoana interviuată să nu se dea seama care este tema propriu-zisă a anchetei sociologice (D. Katz, 1940). De asemenea, e.h. poate fi redus prin plasarea întrebărilor afective la sfârșitul chestionarului și interviului, împiedicându-se astfel iradierea sentimentelor, în psihosociologie, e.h. exprimă tendința subiecților umani de a-și face o impresie globală despre personalitatea celorlalți și chiar pe baza unor informații lacunare. Solomon Asch (1946) a demonstrat experimental că îi

percepem pe ceilalți ca "totalitate", nu prin juxtapunerea trăsăturilor de personalitate (modelul aditiv). Într-un anumit context, unele trăsături de personalitate sunt centrale, altele periferice. Trăsăturile centrale influențează puternic imaginea globală ce ne o formăm despre ceilalți (modelul totalității). *V. chestionar, efectul de poziție, interviu, poziție socială. S.C.*

EFECTUL LISTEI modificarea răspunsurilor la chestionar sau interviu în funcție de lista variantelor de răspuns prezentată spre alegere persoanelor anchetate. El a fost studiat de Georges Menahem (1992), care într-o anchetă privind tulburările de sănătate și dificultăți din copilărie, realizată în Franța, a găsit că rezultatele anchetelor sociologice prin chestionare cu liste de răspunsuri la alegere depind de exhaustivitatea listei, de claritatea sau ambiguitatea variantelor de răspuns, de ordonarea răspunsurilor în cadrul listei. *V. chestionar, efectul halo, efectul de poziție, interviu. S.C.*

EFECT DE OPERATOR (DE INTERVIU), ansamblul erorilor generate de persoana care aplică interviuri sau chestionare în anchetele sociologice. În 1947, National Opinion Research Center (S.U.A.) a inițiat studiul sistematic al erorilor în cercetările bazate pe interviu ca modalitate de colectare a datelor. Rezultatele cercetărilor privind e.o. au fost prezentate de Herbert H. Hyman în lucrarea *Interviewing in Social Research* (ed. I, 1954). În funcție de tema anchetei sociologice, sexul operatorilor de interviu poate induce distorsiunea răspunsurilor, mai ales când sînt puse în discuție relațiile interetnice. D. Robinson și S. Rhoads au găsit o diferență de 19% în repartizarea răspunsurilor când, în probleme naționale, operatorii făceau parte din populația majoritară sau minoritară. Danie Katz a studiat influența statusului social în ca-

drul relaiei operator de interviu — persoană anchetată. În general, se poate spune că sexul, vîrsta, statusul social al operatorilor de interviu influențează răspunsurile celor anchetați, generînd e.o.. De asemenea, modul de a fi, de a se comporta al operatorului de interviu acionează asupra persoanei care răspunde. Donald A. Gordon (1967) remarcă faptul că un sentiment de antagonism față de operatorul de interviu sporește numărul răspunsurilor "nu știu". Dimpotrivă, un sentiment de inferioritate, în orice privință, față de operatorul de interviu va diminua frecvența răspunsurilor "nu știu", interviutul fiind tentat să facă presupuneri acolo unde informația îi este lacunară. *V. chestionar, interviu, operator de interviu, sondaj de opinie, status social.* S.C.

EFFECT DE POZITIE modificarea răspunsurilor la chestionar în interviu în funcție de "locul" în care este plasată întrebarea (către începutul, sfîrșitul sau la jumătatea ghidului de interviu sau a formularului de anchetă). E.p. reprezintă, în designul de ansamblu al chestionarului sau interviului, ceea ce semnifică efectul halo în microplan. E.p. trebuie avut în vedere mai ales în cazul chestionarelor omnibus, cînd succesiunea temelor poate influența răspunsurile. De asemenea, date fiind oboseala și reducerea interesului persoanelor interviewate, plasarea unor întrebări în finalul chestionarului poate conduce la recoltarea unor informații cantitative și calitative diferite de cele obținute prin întrebările situate la începutul sau în zona mediană a acestuia. La interpretarea datelor trebuie luat în considerare și e.p. *V. anchetă sociologică, chestionar, efectul halo, interviu, sondaj de opinie.* S.C.

EFFECT RINGELMANN specificat la începutul secolului de sociologul german Ringelmann: există o relație inversă între numărul

indivizilor participanți la o activitate și cantitatea (sau calitatea) efortului depus de fiecare în parte. De exemplu, dacă opt indivizi trag de o sfoară, ei nu vor trage de opt ori mai tare decât un singur individ, ci doar de aproximativ patru ori, deoarece efortul fiecăruia dintre ei este aproximativ jumătate din cel pe care l-ar depune dacă ar trage singur. Cauzele e.R. pot fi atât pierderea coordonării activităților desfășurate în grup, cît și pierderea interesului de a participa la o sarcină comună. În această ultimă perspectivă, Bibb Latane a reformulat e.R. ca *efect al pierderii de vreme*. Într-o activitate desfășurată în grup, efortul colectiv crește o dată cu creșterea numărului de membri, în timp ce efortul individual scade. Explicația este dată de faptul că în astfel de situații, indivizii consideră că își pierd vremea, efortul lor neputînd fi recunoscut și apreciat ca atare. Slaba eficiență a activităților desfășurate în comun, în condiții de nediferențiere a sarcinilor, poate fi interpretată ca o formă de manifestare a e.R.. Acesta poate fi însă atenuat sau anulat în cazul în care indivizii sînt puternic motivați pentru respectiva activitate, sau în situația în care spiritul comunitar este mai puternic decât cel individual. Din acest motiv, e.R. nu este universal, ci depinde de tipul de organizare socială și de modelele culturale. *V. acțiune colectivă, eficiență, grup.* **A.B.**

EFICACITATE măsura în care o activitate satisface o necesitate, realizează un obiectiv, îndeplinește o funcție. E. învîmînțului reprezintă gradul în care el reușește să transmită cunoștințele necesare elevilor, să îi formeze; e. controlului social este măsura în care această activitate reușește să elimine comportamentele deviate. E. unei activități poate fi *pozitivă* {realizează într-o oarecare măsură funcția de referință}, *nulă* (nu are nici o influență asupra realizării acesteia; o activitate de propagandă nu convinge pe nimeni,

de exemplu) sau *negativă* (are efecte contrare celor așteptate, agravează probleme pe care ar trebui să o rezolve; o măsură menită să ridice motivația performanței poate avea ca efect scăderea ei). *V. efecte de agregare, eficiență.* C.Z.

EFICIENȚA măsură a rezultatelor unei activități raportate la eforturile făcute, a. în fizică, e. reprezintă randamentul utilizării energiei, outputul energetic în raport cu inputul; energia utilizată efectiv în raport cu cea consumată, b. O variantă a acestei definiții o găsim în economie: e. *economică* reprezintă raportul dintre câștigul economic și cheltuieli; a fi eficient economic înseamnă a câștiga mult, cu cheltuieli cît mai reduse. E. economică ia forma rentabilității. Un asemenea sens este mai dificil de utilizat în sociologie, deoarece cel mai adesea, spre deosebire de fizică și economie, inputul și outputul au unități diferite, c. în sociologie și în limbajul comun, e. înseamnă maximizarea rezultatelor, cu minimizarea costurilor. În consecință, ea poate fi definită ca raport între *eficacitate* (gradul de realizare a obiectivului stabilit, a funcției) și cost (cheltuieli de resurse și efectele negative ale respectivei activități).

Eticaa... j n l m b a j u l c o m u n , a f i e .

Costuri

înseamnă a face un lucru cît mai bine, cu costuri cît mai reduse. Se pare că acest sens, care raportează beneficiile unei activități la "pierderile" totale (cheltuieli de resurse și efecte negative), este cel de perspectivă în sociologie. Această definiție stă la baza *metodelor de analiză cost/beneficiu și cost/eficacitate*. Datorită angajării tot mai active a sociologiei în perfecționarea activităților sociale, conceptele de e., eficacitate, costuri tind să ocupe un loc tot mai important. Alegearea între alternative nu poate avea loc decât pe baza unor complexe analize de e. socială. Măsurările cantitative ale e., eficacității și costurilor variatelor activități sociale, sînt doar la

începutul lor. Ele se vor dezvolta probabil rapid. Se face uneori distincția între e. *socială* (e. stabilită în raport cu un sistem social oarecare) și e. *umană* (e. stabilită în raport cu oamenii luați ca indivizi). În această din urmă ipoteză, e. se referă la modul în care o activitate sau alta afectează calitatea vieții și cu ce costuri. *V. calitatea vieții, cost/beneficiu, eficacitate, cost social.* C.Z.

EGALITATE stare socială caracterizată prin faptul că toți membrii colectivității sînt tratați la fel atît din punctul de vedere al obligațiilor, cît și al drepturilor, în mod special, prin accesul egal la resursele colective. E. reprezintă mai mult o valoare difuză, o aspirație constituită în contextul unei societăți caracterizate mai degrabă prin inegalitate, ca reacție adesea insuficient cristalizată și utopică. Conținutul ei variază substanțial de la un context social la altul. În calitate de aspirație, ea apare cel mai adesea nu sub forma unei teorii articulate a unei societăți absolut egale, ci ca presiune spre "mai multă egalitate", spre eliminarea unor inegalități considerate a fi inacceptabile moral, politic și ideologic. Se pot desprinde două sensuri majore ale e., concepute ca stare a unei colectivități: a. E. într-un sens absolut: toți membrii colectivității au datorii și drepturi egale (echitate); au acces egal la resursele colectivității (distribuție egală a bunurilor), b. E. într-un sens restrîns: echitate (e. din punctul de vedere al drepturilor și datorită) și distribuția după merit, la care se adaugă e. anseelor. Din acest punct de vedere se pot desprinde mai multe componente ale e. în diferitele sfere ale vieții sociale, a. E. în fața legii (echitate): lipsa de discriminare de orice fel (după origine socială, poziție socială, rasă, naționalitate, credință religioasă, sex). b. E. din punctul de vedere al drepturilor, în mod special, a drepturilor fundamentale: muncă, colaritate, asistență medicală, locuință etc. c. E. din punctul de vedere al asigurării unor con-

di ii de via ă elementare, decente în raport cu nivelul de dezvoltare al respectivei societă i. d. E. politică: dreptul fiecărui membru al colectivită ii de a avea o influen ă egală cu a celorlal i asupra modului în care societatea este condusă ("un om, un vot"), dreptul de a alege i de a fi ales. • Din punct de vedere economic (distribu ia bunurilor, a resurselor existente), e. apare în societatea actuală sub o diversitate mai largă de accep ii. Se pot desprinde următoarele variante distincte: a. E. absolută: to i oamenii primesc aceea i cantitate de bunuri. O asemenea aspira ie poate fi găsită mai mult cu titlu de excep ie. Ea implică o contradic ie internă: oamenii sînt, datorită condi iilor lor de via ă, a structurii lor biologice cît i a stilurilor de via ă pe care le au adoptat, inegali, prezintă o largă varietate de necesită i. În aceste condi ii, o distribu ie egaiă ar însemna în fapt inegalitate. O asemenea e. absolută apare ca aspira ie (i uneori ca orientare politică practică) în condi ii oarecum excep ionale (revolu ii, războaie), caracterizate prin limitarea severă a resurselor, cînd necesită ile de supravie uire sînt acoperite ele însele cu dificultate. Marxismul con ine o teorie proprie a e. E. absolută în condi ii de raritate a bunurilor ("comunismul în sărăcie") este respinsă. O asemenea egalitate pare a fi, pe de o parte, o sursă de inegalită i i inechită i, iar pe de altă parte, contraproductivă. O adevărată e., considera Marx, este posibil doar în condi ii de *abunden ă*: atunci cînd, datorită productivită ii muncii, este posibilă producerea bunurilor la nivelul necesită iilor, depă indu se astfel faza de *raritate* (bunuri mai pu ine decît necesită i). În condi ii de abunden ă, fiecare va primi nu o cantitate egală de bunuri, ci toate bunurile care îi sînt necesare; fiecare î i satisface integral necesită ile sale, oricare ar fi acestea, într o variantă mai slabă, idealul e. în ceea ce prive te consumul apare i în societă ile actuale, sub forma limitării diferen elor între

venituri, a eliminării diferen elor excesive. Aceasta se face, pe de o parte, prin fixarea unui venit minim, care să asigure un nivel decent de trai, iar pe de altă parte, prin impozite progresive pe venituri care au ca scop să mic oreze diferen ele dintre veniturile maxime i cele minime. Multe cercetări sociologice au ca obiect investigarea diferen elor efective de venituri în cadrul unei colectivită i, sau a concep iilor colectivită iilor, grupurilor sociale asupra gradului de e./inegalitate acceptabil, echitabil, moral, cît i a factorilor care fac ca în anumite condi ii colectivitatea să fie orientată spre reducerea diferen elor de venituri sau dimpotrivă, spre mărirea lor. Aspira ia de e. reprezintă în acest caz nu op iunea pentru o stare de e. absolută, ci mai degrabă promovarea necesită ii reducerii diferen elor considerate a fi excesive, într o societate care prezintă inegalită i accentuate. Un alt tip de cercetări sociologice se referă la efectele multiple ale e./inegalită ii asupra motiva iei performan elor, a coeziunii sociale, a calită ii vie ii, cît i o serie de efecte comportamentale ca alienare, criminalitate, sinucideri, b. O altă variantă a e. economice, mai slabă, constă în aplicarea aici a principiilor echită ii: distribu ia resurselor *după merit*. Inegalitatea este în aceste condi ii men inută: munci inegale vor fi asociate cu venituri diferite. E. aici se referă, pe de o parte, la caracterul echitabil al distribu iei — fiecare prime te în func ie de contribu ia sa —, iar pe de altă parte, prin excluderea pe cît cu putin ă a altor surse de venit considerate a fi ilicite i imorale. • Diferen ierea veniturilor în func ie de muncă are două posibile justificări: a. Stimulent al performan ei cantitative, calitative, cît i a activită iilor de importan ă vitală pentru întreaga colectivitate; b. reflectare a diferen elor, inegalită iilor de necesită i, de nivele de aspira ie existente în cadrul societă ii. Aspira iile, necesită ile nu sînt egale. Ele diferă în mod obiectiv, se pare că în primul

rînd în func ie de tipul de muncă, de profesie. Profesiile cu un grad ridicat de calificare, de complexitate, generează un mod de via ă complementar caracterizat în mod obiectiv de cerin e mai ridicate. În aceste condi ii, venituri egale la necesită i inegale creează nu e., ci dimpotrivă, inegalitate reală. E. *anselor* reprezintă o op iune caracteristică societă iilor moderne. În condi iile unei societă i oare acceptă inegalitatea în func ie de pozi ia social profesională, devine crucială asigurarea unor anse egale de acces tuturor membrilor societă ii la aceste pozi ii în func ie doar de capacită ile i eforturile lor individuale. Datorită caracterului puternic reproductiv al inegalită ii din societatea actuală, e. anselor reprezintă nu o realitate, ci mai mult un obiectiv de atins. V. *curba veniturilor, inegalitate, mobilitate, stratificare socială*. C.Z.

EGO 1. Aspect al personalită ii care integrează diferitele manifestări ale acesteia într o structură ce tinde spre coeren ă i care conferă semnifica ii specifice propriei experien e de via ă. Uneori este considerat ca sinonim cu inele, alteori ca diferit, fiind pus în. rela ie mai ales cu stilul personal de via ă (A. Adler, R. P. Weathersby). În ultimul timp se acordă aten ie specificării stadiilor de dezvoltare a e. de a lungul ciclului de via ă sub influen a accelerării schimbărilor sociale (J. Loevinger, R. J. Havighurst, M. F. Lowenthal, B. L. Neugarten, W. G. Perry, D. J. Levinson). De exemplu, Loevinger consideră că un pas major în dezvoltarea e. este tranzi ia de la stadiul auto protector al copilăriei la seria de stadii în care se afirmă o con tiin ă de sine tot mai pronun ată ce se identifică treptat cu reguli sociale particulare, cu comunitatea de apartenen ă i cu societatea ca întreg. Stadiile în dezvoltarea e. sînt privite în func ie de vîrstă i experien ă socială atît global (impulsiv, auto protector, confor-

mist, con tiincios conformist, con tiincios, individualist, autonom, integrat), cît i particularizate pe diferite fa ete ale construc iei e. (caracter, stil interpersonal, stil cognitiv, preocupări con tiente de auto reprezentare i integrare). Fiecare stadiu succesiv reprezintă o reorganizare substan ială a modurilor individuale de în elegere i reac ie fa ă de situa ia, persoane i idei, o schimbare majoră în modul de a gîndi i de a se raporta la sine, la al ii, la autoritate, morală, cunoa tere, la tot ceea ce conferă sens vie ii. Totodată, stadiile reflectă forme distincte de semnificare i valorizare ale evenimentelor sociale, stiluri specifice de asimilare i instituire de rela ii sociale. 2. În concep ia lui . Freud, e. este o componentă structurală a personalită ii, alături de *id* i *super ego*, avînd menirea de a impune impulsurilor originale *în id*) animate de principiul plăcerii o organizare adaptivă la cerin ele mediului social (principiul realită ii). Este par ial con tient i par ial incon tient, cenzurează pulsuniile din *id* i răspunde cerin elor din *id*, lumea externă i *super ego* (con tiin ă). V. *personalitate, sine*. LV.

EKISTIKA tiin a despre a ezarea umană, studiu unificat al a ezărilor umane. Ini iată de arhitectul grec Constantin A. Doxia dis (*Ekistics. An Introduction to the Science of Human Settlements*, 1968). În elaborarea e., termenul de *a ezare umană* se consideră că subsumează tipologic toate categoriile posibile de a ezări. În studiul oricărei a ezări, se impune luarea în considerare a următoarelor *elemente ekistice*, cu subdiviziunile corespunzătoare: a. *natura*: resurse geologice, resurse topografice (forme, peisaje), resurse privind solul, resurse privind apa, via a plantelor (agricultura), via a animalelor, recreerea i protec ia naturii; b. *omul*: necesită i biologice (apă, aer etc), senza ii i percep ii (cele cinci sim uri), necesită i emo ionale (rela ii umane, siguran ă, frumuse e), valori morale; c.

societatea: compoziția și densitatea populației, stratificarea socială (relații sociale), viaa culturală (tradiții); dezvoltarea economică, dezvoltarea industrială, învățământ, sănătate (prosperitate), legislația și administrația; *d. structuri (clădiri adăposturi)*: locuințe, servicii de folosobesc (coli, spitale etc.), centre comerciale, piețe; spații pentru agrement (teatre, muzee, stadioane etc.), echipamente industriale, centre legate de transport, *e. rețele (sisteme)*: instalații de utilitate publică (apă, energie, canalizări), sisteme de transport (pe apă, rutier, feroviar, aerian), sisteme de telecomunicații (telefon, radio T.V. etc.), schema fizică (metode de folosire a terenului). "Singurul mod de înțelegere exactă a auzărilor omenești — precizează C. A. Doxiadis — este privirea, analiza separată a diferitelor aspecte, iar apoi studierea legăturilor dintre ele, ca părți ale unui tot unitar". E, prin urmare, nu se limitează numai la descrierea fiecărui element ekistic, ci vizează și combinațiile dintre ele. Teoretic, sînt posibile 26 de relații de "tip ekistic". C. Doxiadis extinde noțiunea de așezare umană la întreg spațiul folosit de om. E. recunoaște o natură unică a auzărilor umane, aceea de a folosi spațiul terestru pentru variațiile activității individuale și sociale. Clasificarea auzărilor se face după un reper-toriu de criterii de la "celula" de locuit și pînă la "eucumenopolis". Astfel, orașul se deosebește de sat prin *intensitatea* a auzărilor și a locuirii, sau după gradul de combinare dintre elementele e. (P. Caravia, *Ekistica — o metateorie urbană*, 1972). E. presupune, prin însăși natura demersului ei, *interdisciplinari-tatea*: "ekistica constituie o bază comună și un teren firesc de convergență a numeroase direcții de cercetare, care pînă nu de mult erau urmărite mai mult sau mai puțin izolat unele de celelalte. Arhitectura, planificarea orașelor, studiul comunicațiilor, economia, sociologia, psihologia, medicina, biologia —

toate sînt implicate, și fie că sînt studiate separat sau asociate unele cu celelalte, este necesar să le studiem în dimensiunea timp pentru ca studiul să fie realist" (A. Toynbee, *Cities on the move*, 1970). *V. monografie sociologică, urbanism, zonă (cercetarea zonei). I.F.*

ELASTICITATE răspuns relativ al unei variabile la o mică schimbare procentuală a alteia. (*Reuter's Glossary of International Economic and Financial Terms*, Heineman, London, 1982) sau gradul în care o variabilă este răspunzătoare de (explică) modificarea alteia (Bannock, G. et al., *The Penguin Dictionary of Economics*, Penguin Book, 1972). Ca tehnică de calcul, se raportează variația procentuală a valorii ce suportă schimbarea la variația procentuală a celei care o provoacă (împărțind două procentaje, rezultă un număr pur, fără o unitate de măsură specifică). Interpretarea este că "la creșterea cu 1% a lui x, y crește, de pildă, cu 1,5% sau cu 0,8%, ori scade cu aceste valori", altfel spus, e. lui y față de x este, respectiv, de 1,5; 0,8; 1,5; 0,8. Dacă x și y evoluează în același sens (ambele cresc, sau ambele scad), e. e pozitivă, iar dacă ele evoluează în sensuri opuse (creșterea uneia atrage scăderea celeilalte, și invers) e. este negativă; valorile foarte apropiate de zero denotă o situație de rigiditate (e. redusă), iar dacă sînt depărtate de zero, fie pozitive, fie negative, se manifestă o e. ridicată (expresie a unei influențe puternice a unei valori asupra celeilalte). Dacă diferențele relative ce se raportează sînt mici și finite (notate, de regulă, cu

$$\frac{\Delta y}{y} = \epsilon_{y/x} = \frac{\Delta x}{x} \cdot \frac{y}{x} \quad \text{și}$$

$$\epsilon_{x/y} = \frac{\Delta x}{x} = \frac{\Delta y}{y} \cdot \frac{x}{y}$$

procedul de calcul este al e. pe *un arc* (sau pe un interval); dacă se operează cu diferențe relative infinitesimale (notate, de regulă, cu $\cdot^{\wedge}$ i —), raportarea lor echivalează cu calculul diferențial (derivate într-un punct), iar procedul este al e. *într-un punct*. Odată determinată e. pe baza unor serii cronologice de date, ea poate fi folosită spre a face predicții. Printre aplicațiile de largă utilizare figurează: *elasticitatea cererii de mărfuri în funcție de preț, a ofertei în funcție de preț, a cererii în funcție de venit, elasticitatea încrucișată a cererii (măsură a influenței schimbării de preț la un produs asupra cererii pentru un alt produs), elasticitatea de substituție (măsură a ușurinței cu care putem substitui un input/produs cu un altul fără a afecta outputul/utilitatea)*. *V. econometrie. E.P.*

ELECTORAT ansamblul populației care întrunește condițiile legale pentru exercitarea dreptului de vot în alegeri. Delimitarea precisă a celor ce au drept de vot a suferit multe modificări în ceea ce privește limita de vîrstă, de avere, accesul femeilor sau al negrilor la vot etc. • Conceptual, noțiunea de e. a apărut și s-a dezvoltat în strînsă legătură cu cea de *alegeri* înainte de cea de reprezentare. Istoria alegerilor se întinde doar pe cîteva secole și numai din secolul XVIII a crescut simțitor interesul guvernelor și al e. pentru alegeri. Alegerile și odată cu ele e. au devenit obiect de studiu în ultimele decenii. Considerate ca evenimente istorice, efectul lor constă de multe ori în aducerea în prim plan a unor persoane și energii noi și mai puțin a unor noi direcții. • Termenul de *alegeri electorale* desemnează forma procedurală legală prin care întreaga populație sau doar o parte a ei desemnează prin vot anumite persoane/partide ce urmează să facă parte din organismele reprezentative. Alegerile electorale se deosebesc de alte metode de selecție cum ar fi cele prin numire sau tragere la sorți. În se-

colul XX majoritatea guvernelor, chiar cele ale unor regimuri totalitare, au apelat la e. pentru obținerea legitimității prin diferite forme de alegeri. Mai mult de o treime din națiunile lumii contemporane beneficiază de alegeri competitive. Alegerile libere și corecte sînt o precondiție esențială pentru un guvern democratic. Ele presupun un cadru administrativ eficient în care să fie satisfăcute condițiile formale de corectitudine, de păstrare a confidențialității votului și de existență reală a posibilității de alegere pentru cetățean. Ele necesită de asemenea o *campanie electorală* (eforturile unui candidat/partid de a câștiga voturi în perioada preelectorală liberă în care să existe efectiv libertatea cuvîntului, a organizării, dreptul efectiv la campanie). În ultimele decenii costul tot mai ridicat al campaniei electorale a determinat intervenția statului care de multe ori a impus restricții cu privire la sumele de bani pe care un candidat/partid are dreptul să le investească în campania electorală și la modul în care are dreptul să o facă. Tehnica modernă a transformat fundamental campaniile electorale din așezări dezvoltate. Ele debutează de obicei cu prezentarea *programului electoral* (platformă, program de acțiune) în cadrul unei conferințe de presă. *Alegerile generale* sînt considerate piatra de temelie a democrației. • *Procedurile de votare* diferă de la o țară la alta, echipamentele moderne fiind din ce în ce mai utilizate în procesul strîngerii și numărării voturilor. Acordarea dreptului universal de a vota lărgite sfera e. dar nu garantează și exercitarea lui efectivă (cazuri de boală, de părăsire a domiciliului sau nefigurarea pe listele electorale). În majoritatea țărilor se practică *votul secret* (folosit pentru prima oară în 1856 în Australia de Sud) care necesită printre altele existența unor observatori care să garanteze corectitudinea votului. • Cercetări realizate în țări cu tradiție democratică au permis înțelegerea și explicarea relației

dintre informare și comportamentul electoral. Astfel s-a putut măsura prin sondaje *volatilitatea electorală* ce se referă la fluctuațiile opiniilor alegătorilor individuali, dar mai ales ale e. în ansamblu între două alegeri. Ca surse ce influențează volatilitatea e. pot fi amintite mass media (în special televiziunea), mediul social și educațional, presiunile normative ale grupului de referință, votul anterior etc. Așa ca Australia, Norvegia, Suedia sunt considerate ca având o volatilitate electorală scăzută, fiind sisteme stabile, în timp ce în A. ca Italia, se observă o volatilitate mai mare. Creația recentă a volatilității e. se datorează multitudinii schimbărilor sociale ale ultimilor ani, trecerii de la valorile materialiste la cele postmaterialiste, noile politici mondiale etc. • *Alegerile postdictatoriale* sunt primele alegeri ce survin după o perioadă variabilă de suprimare de facto a alegerilor democratice. Amploarea totalitarismului, schimbările din structura socială a populației, durata perioadei de interdicere a scrutinului democratic reprezintă factori esențiali în determinarea caracteristicilor alegerilor postdictatoriale (proliferarea partidelor politice, atracția pentru soluțiile moderate etc). • *Geografia electorală* include studiul a 3 componente legate de alegeri: geografia votării — studiul intențiilor și opiniilor electorale, geografia reprezentării — studiul transformării voturilor în reprezentări (locuri într-un organism ales), geografia rezultatelor — studii ce pornesc de la premiza că politicile guvernamentale au impact spațial diferit. În analiza unui sistem electoral, ca mod de atribuire de poziții oficiale unor candidați/partide în organismele reprezentative și de transpunere a voturilor în locuri, pot fi luate în considerare 3 dimensiuni: formula electorală (metoda pluralității, a majorității, sau a proporționalității), mărimea circumscripției electorale, măsura în care votul alegătorilor poate influența în mod real alegerea unui candidat. Formula pluralității,

folosită în Anglia, India și SUA, împreună cu cea a majorității practicate în A. ca Australia și Franța, sunt considerate mai puțin funcționale în sistemele multipartinice. Metoda proporționalității încearcă evitarea conflictului dintre reprezentarea teritorială și cea pe partide. Prima țară care a adoptat această metodă a fost Belgia în 1899. Astăzi majoritatea democrațiilor lumii (toate democrațiile europene cu excepția Angliei și Franței) folosesc sistemul proporționalității. Reprezentarea proporțională nu e doar o metodă ci un termen generic pentru o gamă largă de metode ce au drept scop reprezentarea celor votați în proporție cu numărul lor. Nici un sistem de reprezentare proporțională nu atinge proporția perfectă, favorizând uneori partidele mai mari (metoda d'Hondt). Ca o consecință, majoritățile parlamentare sunt de cele mai multe ori majorități "manufacturate", indiferent de metoda folosită. În democrațiile reprezentative, principiul regulii majorității este larg respins. Reprezentarea proporțională se realizează fie cu ajutorul listelor unice de partid în care fiecare vot pentru un candidat individual e automat considerat vot pentru un partid, fie fără liste unice în care votul poate fi transferat doar în funcție de instrucțiunile alegătorului pentru a-i maximiza propria opinie. El se folosește doar în Anglia și în țări ce au făcut parte sau sunt în Commonwealth (experimental a fost folosit și în Danemarca). În ceea ce privește recrutarea politică, se consideră că reprezentarea proporțională favorizează reprezentarea femeilor sau a minorității. Sistemul electoral exercită influențe mai mari în: perioadele de schimbări sociale majore, când sistemul partinic se află în proces de formare sau dizolvare sau când întreaga formă de organizare socială e refăcută (Germania 1949; Franța 1958; România 1990). Interacțiunile dintre sistemele electorale, sistemele de partid și procesele de schimbări sociale sunt reciproce și complexe. • Stabili

tatea unei societăți intră în preocupările fundamentale ale sociologiei iar stabilitatea anumitor structuri instituționale sau anumitor regimuri politice este de interes major pentru sociologia politică. • *Sociologia psihologia electorală*, cu vechi tradiții în occident, a dezvoltat în timp teorii și metode tot mai rafinate de cercetare empirică a comportamentelor politice și electorale. În România după 1989 câteva organisme nou create (cum ar fi IRSOP, IMAS etc) au preluat sarcina efectuării unor analize sociologice după modelul celor din SUA și țările Europei occidentale (sondaje, prognoze, statistici, etc.) asupra e. și a alegerilor. V. *cetățenie, chestionar, democrație, drepturile omului, politică, putere, regim politic*. L.G.

ELITA (lat. *eligere*, "a alege") 1. Ceea ce este apreciat într-o activitate ca fiind mai bun, obiecte sau indivizi ale căror performanțe sunt considerate ca fiind superioare mediei clasei sau grupului din care fac parte. 2. Grupuri sociale care au monopolizat, într-un fel sau altul, autoritatea și puterea, exercitându-le pe acestea din urmă printr-o formă sau alta de dominație (economică, socială, politică, culturală, ideologică etc). Monopolizarea puterii și autorității a fost explicată ca o consecință a calității lor sau însușirilor intrinsece ale membrilor ei, a poziției sociale moștenite a conjuncturilor favorabile, a acțiunii sau presiunii unor factori externi. Gaetano Mosca a demonstrat însă că acest monopol este rezultatul unui tip și al unei forme specifice de organizare a e. ca grup social, anume, al unei organizări care transformă un grup social într-o e. guvernantă sau clasă *politică*, adică într-o *minoritate organizată* care acționează coordonat și triumfă totdeauna asupra unei majorități dezorganizate, care nu are nici o voință, nici impuls, nici acțiune comună, deoarece îi lipsește o schemă de acțiune și organizare, numită de Mosca *formulă politică*

(*Teoria dei governi e governo parlamentare*, 1888). Vilfredo Pareto a arătat, la rândul său, că o clasă politică sau o e. guvernantă își exercită totdeauna numai indirect dominația asupra majorității dezorganizate sau masei. În fapt, e. guvernantă domină e. guvernată, iar luptele și conflictele sociale și politice nu se desfășoară între e. și mase, ci numai între e. Din acest punct de vedere, Pareto consideră că istoria poate fi explicată prin schimbarea a două feluri de e., denumite de el metaforic e. "lei" și e. "vulpi". Primele sunt formate din indivizi bogați în reziduuri de clasă a II-a, impunându-se prin autoritatea morală rezultată din înclinarea lor spre folosirea mijloacelor radicale (în primul rând a forței) pentru instaurarea ordinii în societate și eliminarea corupției, anarhiei, speculei, fraudei, "combinațiilor" în general, prin care ajung de obicei la putere e. "vulpi". Deoarece mijloacele specifice folosite pentru dobândirea autorității erodează e. care a cucerit puterea, ea este înlocuită cu o altă e., care manifestă înclinarea contrară, proces denumit de Pareto *circulația* e. (*Trattato di sociologia generale*, 1916). 3. Termen central al concepțiilor și ideologiilor social politice *elitiste*, caracterizate prin: a. considerarea societății ca fiind divizată în e. și mase, primele cu roluri funcționale active în viaa politică și socială, celelalte amorfе, dezorganizate, supuse și dependente (deoarece nu au și nu pot avea inițiativă socială și politică) față de e.; b. considerarea regimurilor democratice ca fiind, într-un fel sau altul, incompatibile cu împărțirea societății în e. și mase; c. demonstrarea faptului că orinduirea socialistă este logic și istoric "imposibilă", socialismul fiind doar una dintre formele istorice de societate care rezultă din procesul circulației e.; d. antiegalitarismul manifest, însoțit uneori de rasism, antisemitism, misticism și promovarea iraționalismului ca model de conduită și conducere politică; e. promovarea atitudinilor, concepțiilor și a convingerilor con-

servatoare, uneori reacționare, inclusiv (în unele cazuri) a utilizării forței ca mijloc de guvernare și de impunere a autorității ei. În fața maselor, *d.* Concept principal în concepțiile sociologice elitare, care explică structura socială a unor societăți contemporane pornind de la constituirea elementelor politice reprezentative pentru anumite clase ale acestor societăți. Concepțiile elitare susțin că există grupuri sociale care nu pot fi înțelese decât prin raportarea lor la clasele pe care le slujesc, chiar dacă nu fac parte efectiv din aceste clase. De pildă, sociologul american C. W. Mills (1919-1962) analizează elementele puterii în S.U.A., care este formată prin reunirea și socializarea relativ comună a elementelor conducătoare din diferitele domenii ale vieții publice americane (industrie, armată, stat), în condițiile în care evoluția capitalismului a dus la atomizarea societății, la dislocarea vechilor raporturi dintre clasele sociale, precum și la monopolizarea puterii de către un grup restrâns de indivizi. (*The Power Elite*, 1956). *V. circula în elitelor, mobilitate socială, stratificare socială. I.U.*

ELITISM perspectivă de analiză a istoriei și a vieții politice care, în versiunea sa sistematică, susține ideea că societățile sunt întotdeauna dominate de o minoritate, o *elită* care ia deciziile majore și care concentrează puterea în mâinile sale (cf. *Dictionnaire de la pensée politique*, Hatier, 1989). Termenul este folosit și într-un sens peiorativ, pentru a denumi a o politică suspectată că favorizează o minoritate, excluzând majoritatea populației de la procesul decizional. În gândirea politică, el are o semnificație mai tehnică datorată lucrărilor sociologilor italieni Gaetano Mosca și Vilfredo Pareto. Termenul central al acestei concepții este *elita politică*, dezvoltat în ultima vreme prin cel de *clasă politică*. La origine, acest termen îi desemna pe cei abili, pe cei mai buni. Acum este utilizat în acest sens

în discursurile politice când se urmărește susținerea unei politici de promovare a celor mai buni sau mai competenți. Cei mai mulți teoreticieni ai ei susțin că elitele, prin talia lor restrânsă și prin capacitățile speciale dobândite, permit membrilor lor să acționeze împreună conștient și coeziv. Ei comunică ușor, se mobilizează repede pentru a alege o politică sau a lua o inițiativă. Necesitatea stimulării și promovării elitelor este susținută și de tendința tot mai pronunțată de specializare a anumitor activități politice, de creșterea complexității unei guvernări actuale. Acestui curent și se opune atât marxismul, cât și pluralismul, din motive evidente, diferite. Pentru marxisti, elitiștii nu pot explica baza dominantă a unei elite, care nu pot fi decât raporturile economice între clase. Pluraliștii estimează că societățile moderne, dezvoltate și liberale, sunt caracterizate prin multiplicarea intereselor și prin competiția pentru putere și influență. O mică elită unită reușește rareori să impună un consens social. Din această perspectivă, subestimarea de către elitiști a multiplicității centrelor de decizie în societățile liberale provine din metodologia lor inadecvată de studiere a fenomenelor de putere. Teoria elitiștilor a fost revitalizată prin lucrările lui Field și Higley. Aceștia consideră că viața politică supraevaluează ponderea forțelor sociale în procesul decizional, inclusiv în regimurile democratice, și supraestimează gradul de autonomie al elitelor, în determinarea cursului unei politici. Influența acestei teorii în viața politică este considerabilă. Studiul influenței elitelor a fost integrat în curentul dominant în analiza politică prin cercetarea modalităților de recrutare și promovare a miniștrilor sau responsabililor de partid. Studiile de acest tip pun accentul pe originea socială a liderilor, pe formele de recrutare și pe rolul persoanelor care influențează această recrutare. Chiar și sistemele politice pot fi categorisite după criteriul ca: unitatea sau

dezbinarea elitelor, legăturile dintre mase și elite, rolul grupurilor intermediare, relațiile dintre centru și periferie. Analiza elitelor este esențială în studiul sistemelor comuniste, al guvernării militare sau autocrate. *V. circula în elitelor, elită, masă, oligarhie. N.L.*

EMIC / ETIC perspective complementare în abordarea unui sistem sociocultural, ori a unui element din componența sa. Etnicul se definește prin abordarea sistemului din lăuntru, în timp ce eticul se definește prin abordarea aceluiași sistem din exterior. Aici termenul "etic" are cu totul altă origine și semnificație decât omonimul său din domeniul moralei. Distincția e/e. se datorează lingvistului american Kenneth Pike (*Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, 1954) și se întemeiază pe deosebirea între fonemică și fonetică. Fonemica se ocupă de aspectele idiomatice ale sunetelor unei limbi, aspecte controlabile numai de autohtoni, pe când fonetica se ocupă de sunetele lingvistice în general, indiferent de limbă. Orice limbă conține sunete apropiate ca pronunțare, a căror rostire greșită poate genera sintagme inoportune — fie absurde, fie nostime. Asemenea sunete sunt, în limbile cu scriere latină: b/p, c/g, d/t, f/v etc. Un străin care vorbește românește dar nu și-a însușit foarte bine fonemica limbii române, este expus erorii de a rosti, de pildă: "drac", "paie", "fată", în loc de "drag", "baie", "vătă" (sau invers), cu efectele corespunzătoare, și vite prin infiltrarea acestor confuzii în construcția unor enunțuri. Alte asemenea confuzii pot apărea — referindu-ne tot la limba română — și prin schimbarea accentului, ignorarea sedilei în cazul literelor "a" și "ă" etc. Pike a desprins din termenii "fonemic" și "fonetic" desinențele ("emic"/"etic") și le-a conferit independență. Astfel, de la studiul comportamentului verbal, distincția a fost extinsă la comportamentul non verbal, la

cultură în general. Distincția e/e. se aplică la clasificarea plantelor, animalelor, uneltelor, la terminologia de rudenie, la comportamentul mental. Cercetătorul, spre exemplu, poate releva efectul curativ pe care îl are o anumită plantă într-o anumită maladie, dar aspectul emic al problemei îi pretinde să nu ignore nici credința bolnavului în descălecatul ce însoțește tratamentul. Distincția e/e. are implicații filosofice importante, emicismul ca mișcare antropologică modernă intrând în rezonanță cu studiul valorilor, cu relativismul cultural, cu decentrarea (în eleasă nu numai psihologică, dar și epistemologică), cu problema particularului și universalului în cultură. *V. obiectivitate, relativism cultural, valoare. Gh.G.*

EMPATIE fenomen de apropiere cognitivă și afectivă față de un subiect concret (persoană, situație, obiect estetic) mergând până la identificare și substituie de rol. Inițial dezvoltate de către Theodore Lipps, primele studii despre el reflectă un stadiu de dezvoltare a psihologiei relațiilor sociale. El era privit ca o formă de cunoaștere rezultată din relațiile interpersonale, conștient în imitația interiorizată a stărilor și comportamentelor unei alte persoane mergând până la identificare cu acea persoană. După anii '40, conceptul se îmbogățește prin cercetare experimentală. J. P. Guilford (*Personality*, 1959) notează că el este o abilitate de a prevedea comportamentul altor persoane pe baza cunoașterii dispozițiilor psihologice (percepții, gânduri, sentimente, atitudini), în teoria relațiilor interpersonale din cadrul grupurilor, G. W. Allport (*Personality: A Psychological Interpretation*, 1937) definește drept imaginea substituitivă, prin care o persoană își asumă percepțiile, judecățile și afectele altei persoane într-o situație determinată dintr-un ir de situații. El este un concept central în studiile de psihologie a creației ar

tistice, în special a creației actoricești, unde performanța de transpunere în rol denotă o abilitate empatică a actorului. Stă la baza metodei comprehensive. V. *comprehensiune, sociometrie. I.A.P.*

ENCULTURAREA procesul de internalizare de către individul uman a normelor și valorilor grupului (comunității, societății) în care se naște și trăiește. Unii autori (Alan R. Beals, George și Louise Spindler) preferă expresiile "transmitere culturală" sau "dobândire a culturii". Mai importantă (prin ansele de generalizare) este preferința pentru conceptul de "socializare", preferință manifestată de sociologi. E. reprezintă corespondentul antropologic al conceptului de "socializare". E. are incidențe de rang esențial cu educația și cu tradiția. Procesul de e. are loc deopotrivă în familie, în comunitate, în școală, prin ritualuri și prin activități instituționalizate. Durata și caracteristicile procesului sunt determinate de stadiile de viață ale individului. Internalizarea setului fundamental de valori se petrece în copilărie și în adolescență, când puiului de om i se transmit primele învățături despre felul cum trebuie să se poarte cu părinții, cu tovarășii de Joacă, de asemenea cu ansamblul de rude, cu membrii tribului ori ai satului. Treptat, el ajunge să se deprindă cu valorile morale, estetice și religioase ale grupului din care face parte. Un loc important îl deține formarea deprinderilor privind muncile specifice. Toate aceste preocupări, din partea sa și a generației care îl înconjură, tind să îl pregătească pentru diferite roluri ce le va deține ulterior ca membru matur și activ al sistemului social. S-ar părea că odată cu ieșirea din adolescență, cu dobândirea statutului profesional și civil (de cetățean) formarea individului se încheie. În realitate însă, societatea este un sistem în care nevoile fundamentale rămân în general constante, dar în care mijloacele de satisfacere a lor se schimbă, se perfecționează. Procesul

racordării din mers a individului la imperativele mereu noi ale vieții sociale se exprimă în ceea ce pedagogii au numit "educația permanentă". O sinteză asupra conceptului de e. a realizat Nobuo Shiranahara în articolul *Enculturation, A Reconsideration* (1970). V. *educație, generație, socializare, tradiție. Gh.G.*

ENDOGENIE căsătorie realizată în interiorul unui grup familial sau local. Acest tip de reglementare a căsătoriei este caracteristic societăților în comunitățile tradiționale. Alegerea partenerului este supusă controlului părinților și grupului de rudenie care pretind să cunoască familia cu care se prevede stabilirea unei alianțe. În raport cu sistemul de comunicații de care dispune o comunitate, universul endogamic poate fi mai restrâns sau mai larg. Pentru comunitățile rurale și tradiționale, universul endogamic se reduce la satul de reședință și la satele învecinate. Pentru comunitățile urbane universul endogamic este foarte larg. Pentru a arăta că o populație se căsătorește într-o arie geografică delimitată, demografia utilizează termenul de "izolat". V. *căsătorie, exogamie, familie, rudenie. I.Mih.*

ENDOGEN (gr. *endo*, "înăuntru" + *genos*, "origine"), ceea ce se află, înlăuntrul interiorului unui element sau sistem. Termenul se folosește cu precădere în geologie, biologie și medicină, în corelație cu pandantul lui, exogen, pentru a distinge între factorii ce înț de interior și cei ce înț de exterior sau pentru a releva ponderea fiecărui tip de factori. Mai nou, e. se utilizează și în disciplinele socioumane, în același fel, de explicație prin factori interni. Comportamentul mai complex și de mai lungă durată al indivizilor și grupurilor umane se explică în general prin împlinirea de factori (cauze) interni cu cei externi. Migrațiile, de pildă, — atît cele istorice,

ale unor întregi popoare, cît și cele regionale, sau de la sat la ora — pot fi mai bine înțelese numai dacă avem în vedere factorii de atracție din exterior și cei de împingere din interior (modelul pull push). V. *exogen. PA.*

E. ANTIONARE tehnică statisticometodologică aplicabilă în cercetarea socială în vederea selecției dintr-o populație de entități (persoane, organizații etc.) a unei părți (eantion) ce va fi analizată pentru a facilita elaborarea de inferențe despre întreaga populație. Presupoziția fundamentală a e. este că analiza unei părți (eantion) din populație de referință conduce la rezultate similare cu acelea obținute prin investigarea întregii populații, dacă sînt respectate anumite condiții statistice și teoretice. Eantionul trebuie să ofere o imagine cît mai precisă a populației de referință, să fie obținut prin aplicarea unor tehnici probabiliste (legea numerelor mari, teorema limitei centrale), să fie reprezentativ în termeni statistici și cu privire la problema teoretică analizată, să fie economicos în raport cu resursele (financiare, de timp, de personal) disponibile. E. presupune mai întîi ca în funcție de problema cercetată să se precizeze *populația de referință*. Aceasta este un număr finit de elemente sau unități primare și este delimitabilă în termeni de: conținut (specificarea elementelor componente), încadrare (cărora unități organizatorice apar în elementele), extensie (aria de răspîndire), timp (momentul sau perioada considerării). De exemplu, într-o analiză a caracteristicilor intelectualității tehnice actuale din țara noastră, populația de referință ar include toți inginerii din institute de cercetare, unități productive și de servicii existente în România în anul 1993. Dacă apar dificultăți în circumscrierea populației de *referință*, este necesar să se definească populația *investigată* în mod mai precis. Populația investigată și populația de referință ar trebui să coincidă,

dar aceasta nu se întîmplă întotdeauna din cauza dificultății lor ce pot apărea în circumscrierea ultimei. Înainte de a trece la selectarea eantionului, elementele populației investigate sînt asamblate într-un cadru al e. De regulă, acesta ia forma unei liste de elemente ordonate în funcție de unul sau mai multe criterii. Ordonarea cea mai frecventă este de tipul stratificării, după criterii sociale, demografice, geografice sau organizaționale, pentru a asigura o selecție cît mai adecvată în eantion și o analiză cît mai riguroasă atît a elementelor separate cît și a combinațiilor lor în straturi. • În funcție de tehnica de selecție a elementelor populației în eantion, se distinge între e. probabilistică și e. neprobabilistică. În e. probabilistică fiecare element al populației este selectat în mod independent de celelalte, toate avînd aceeași probabilitate de selecție, diferită de zero. E. neprobabilistică presupune utilizarea informațiilor oferite de cercetări prealabile sau de experți pentru a ghida selecția de eantioane tipice sau reprezentative pentru o problemă teoretică sau factuală. De data aceasta nu se pot realiza scopuri specifice estimării și testării ipotezelor, întrucît nu sînt satisfăcute condițiile selecției probabiliste, în schimb, se facilitează culegerea unor date privitoare la relațiile dintre entități sociale sau la constituirea de grupări și organizări formale sau informale, conduce la formularea de generalizări empirice sau teoretice cu ajutorul unor procedee specifice (analiza contextuală, analiza de rețea și cea a perechilor). • Diferitele modele de e. se asociază cu metode specifice de culegere a datelor. În acest sens, se pot distinge trei tipuri de combinații: a. experimentele presupun manipularea anumitor variabile independente și controlul sau randomizarea tuturor variabilelor exterioare; totodată, randomizarea se referă și la selecția sau alocarea probabilistică a subiecților pe grupuri și a grupurilor într-o ordine anume, putînd fi

circumscrișă, din acest punct de vedere, domeniului e.; b. anchetele și sondajele de opinie se bazează pe aplicarea modelelor de e. probabilistă; c. investigațiile sociale — termen utilizat pentru a individualiza abordările bazate pe e. neprobabilistă, dispunând de un nivel scăzut al validității interne și externe, fără a fi însă lipsite de importanță pentru progresul teoretic al cercetării sociologice. • E. probabilistă a cunoscut cea mai puternică dezvoltare tehnică și stă la baza aplicării diferitelor tipuri de anchete sociologice. Se realizează în diferite variante. Cea mai simplă este e. *simplă aleatoare (esa)* aplicabilă în anchetele de opinie, în analize exploratorii sau în cele care îi propun identificarea unor factori cu incidență asupra constituirii unor fenomene sau procese sociale. După delimitarea populației investigate și a cadrului de e., se formulează decizia privind dimensiunea n a e. antionului, având în vedere gradul de eterogenitate a populației și opțiunea pentru un anumit nivel de încredere în estimarea parametrilor. Cu cât nivelul de teptat de precizie a estimărilor este mai mare, cu atât limita de încredere este mai coborâtă și dimensiunea e. antionului crește. Pentru o populație nediferențiată pe subclase sau straturi, dimensiunea optimă a unui *esa* este de circa 400 de elemente pentru un nivel de încredere de 95%. Când populația este diferențiată pe subclase iar e. antionul se așteaptă să le reprezinte, pentru precizarea dimensiunii optime a e. antionului se consideră subclasa sau stratul cu cele mai puține elemente, se menționează câte elemente vor fi selectate din aceasta și apoi se selectează în mod proporțional elementele din celelalte subclase. Dimensiunea e. antionului total crește proporțional cu numărul subclaselor. Această tendință poate fi, totuși, evitată fie prin aplicarea altei tehnici de e., fie prin eliminarea unor subclase sau prin fixarea arbitrară a dimensiunii subclasei minime în jur de 100.

Pe baza cunoașterii dimensiunii n a e. antionului și a populației se calculează fracția de e. antionare ($f = n / N$). Aceasta indică distanța cantitativă dintre două elemente succesiv selectate de pe lista populației. În funcție de aceasta sau utilizând un tabel de numere aleatoare, se procedează la selecția aleatoare a elementelor din populația listată. În *esa* fiecare element este considerat prin el însuși, independent de celelalte și cu probabilități de selecție echivalente cu a oricărui alt element. Aceasta înseamnă că entitățile sociale sunt atomizate iar în interpretarea rezultatelor cercetării nu pot fi formulate inferențe despre relații sau structuri sociale, ci numai despre indicatori sau variabile. • O altă variantă a e. probabiliste este e. *sistematică (es)*, aplicabilă atunci când elementele se succed în mod natural în spațiul sau timpul social, dispunem de o listare prealabilă a populației și am formulat decizia privind dimensiunea e. antionului. Etapele de parcurs sunt următoarele: se calculează intervalul de e. ($v = N/n$) care este inversul fracției de e., opținându-se pentru numărul întreg cel mai apropiat de rezultatul fracției; se alege primul număr aleator (din tabelul cu numere aleatoare) a cărui mărime se situează în intervalul definit de v , acesta reprezentând începutul aleator al selecției; în continuare, se aleg acele elemente care au numărul egal cu suma începutului aleator și a intervalului de e., obținându-se când am atins dimensiunea prestabilită a e. antionului. De regulă, *es* se aplică atunci când dimensiunea e. antionului este mică iar elementele populației sunt unități sociale de tipul instituțiilor, grupurilor sau organizațiilor. Atenție deosebită trebuie acordată satisfacerii cerinței de maximizare a variației caracteristicilor studiate, evitându-se efectele de linearitate sau periodicitate induse de dispunerea naturală a elementelor. Dacă nu dispunem de posibilități de întâmpinare a acestei cerințe, este preferabil să

utilizăm e. *grupărilor (eg)* sau e. *stratificată (esf)*, în varianta mono sau multistadială. Aplicarea acestor tehnici se bazează pe faptul că elementele primare ale populației pot fi reșterizate pe grupări sau zone geografice sau pe straturi sociale delimitate în funcție de un criteriu. Dacă aceasta este situația, atunci trebuie mai întâi să delimităm grupările, zonele sau straturile și apoi să selectăm din fiecare elementele primare prin procedeul *esa*. Desigur că ne putem concentra atenția numai asupra grupărilor sau straturilor (în varianta monostadială) sau asupra primelor și asupra elementelor incluse în ele (varianta multistadială). *Est* conduce la o mai mare precizie a e. și la aprofundarea studiului diferitelor straturi. Fracția de e. poate să fie aceeași pentru toate straturile (est proporțională cu dimensiunea populației fiecărui strat) sau diferită de la un strat la altul (esf disproporțională). În ultimul caz, probabilitatea includerii unui element în e. antion este specificată de fracția de e. asociată fiecărui strat. Cerința principală a stratificării este ca elementele dintr-un strat să fie omogene în raport cu criteriul utilizat, iar diferențele dintre straturi să fie maximizate. În termeni statistici, aceasta înseamnă a minimiza varianta în cadrul straturilor și a maximiza varianta dintre straturi, ceea ce conduce la reducerea erorii standard. Stratificarea se poate realiza în procesul e. înainte de culegerea datelor sau în faza de prelucrare a datelor pe un *esa*. Preferabilă este prima alternativă, în *esf* multistadială se disting rând pe rând noi unități primare de e. repartizate pe straturi, iar în fiecare nou stadiu se aplică o tehnică sau altă de selecție (simplă aleatoare, sistematică, cu probabilități proporționale mărimii etc.). Numărul stadiilor depinde de mărimea populației investigate, de numărul variabilelor criteriu propuse de problema cercetării. *Eg* presupune mai întâi identificarea grupărilor și/sau zonelor geografice după un criteriu. Acesta se poate referi la constitui-

rea lor naturală (din diverse zone geografice se au în vedere unitățile productive sau culturale sau sociale) sau la o constituire generală de cercetare (de exemplu, diferențierea zonelor sau unităților în funcție de nivelul dezvoltării). La rândul lor, zonele și unitățile pot fi din nou divizate după un alt criteriu de stratificare (de exemplu, unitățile productive sunt diferențiate după mărime, modernitatea tehnologiei, eficiența economică etc.). Într-un al treilea stadiu, se poate proceda la e. echipelor de muncitori (considerate ca grupări) sau a muncitorilor diferențiate după nivelul calificării. Echipetele sau muncitorii vor fi unitățile investigate. *Eg* este deci multistadială și stratificată, dispune de un grad înalt de flexibilitate, este adaptabilă la o varietate de probleme, facilitează analiza relațiilor dintre elementele repartizate pe diferite grupări sau straturi, valorifică avantajele *esa*. În același timp, este complicată tehnic, solicită la maximum experiența, priceperea și imaginația analistului. • Opțiunea pentru un tip sau altul de e. trebuie să se bazeze pe specificul și implicațiile problemei studiate pe considerarea caracteristicilor populației de referință și pe criteriile de eficiență practică și a estimării parametrilor. Totodată, trebuie să se urmărească reducerea erorilor de e., adică și diferențierea dintre estimatorii obținuți din analiza unui e. antion și parametrii populației. Uneori, chiar dacă un e. antion a fost bine selectat inițial, pot apărea nonrăspunsuri care reduc dimensiunea e. antionului și măresc erorile de e. Această tendință poate fi contracarată prin adăugarea de noi elemente în e. antion sau prin completarea nonrăspunsurilor de către analist pe baza comparării anumitor caracteristici importante ale elementelor care au răspuns cu cele ale celor care nu au răspuns și prin opțiunea pentru o tendință similară probabilă de răspuns care înlocuiește nonrăspunsurile. Într-un e. antion bine selectat abaterea estimatorului de la va-

loarea parametrului este mică sau tinde către zero pe măsură ce crește dimensiunea eșantionului. Eroarea medie de eșantion este de obicei descrisă în termenii variației ei. *V. predicție, probabilitate, statistică și sociologie, testarea ipotezelor.* LV.

ETICHETARE SOCIALĂ teoria sociologică care explică devianța ca o consecință a definirii ei sociale, conform teoriei lui W. I. Thomas, după care o situație este reală prin consecințele definirii ei ca reală. Teoria e.s. presupune, deci, că o acțiune umană este deviantă nu atât datorită caracteristicilor ei intrinseci, ci ca urmare a reacției sociale pe care ea o trezește. Această reacție se produce în funcție de stratificarea socială și culturală a unei societăți, de sistemul normelor și valorilor ei dominante, dar și de interacțiunea dintre autorii acțiunii sociale și cei care, prin poziția și interesele lor sociale, reacționează la această acțiune. Odată etichetată ca fiind deviantă, o acțiune devine realmente deviantă, deoarece consecințele sale sunt generate de etichetarea însăși, și nu de acțiune ca atare. De aceea, două acțiuni pot avea aceleași consecințe ca atare, dar dacă una dintre ele este etichetată ca fiind deviantă, ea este deviantă prin consecințele etichetării ei. Sociologul american H. S. Becker, care a întemeiat teoria e.s., a arătat concret cum un act definit sau etichetat ca infracțiune determină producerea unei infracțiuni deoarece individul are totdeauna tendința de a însuși consecințele definirii acțiunii sale de către ceilalți și de a se comporta ca atare (*Outsiders*, 1963). De fapt, primul care a arătat că actul deviant ("crima") este un produs social realizat prin e.s., a fost sociologul francez *Paul Fauconnet* (1874-1938). Raționamentul lui este următorul: o "crimă" este o acțiune umană căreia i se poate asocia responsabilitate; cum responsabilitatea constă în aptitudinea unui individ sau unui

grup de a fi obiect al sancțiunilor aplicate de către grupul social înglobant (societatea), rezultă că responsabilitatea este o relație socială, nu o aptitudine individuală; relația socială în care este concretizată responsabilitatea este rezultat al unei definiții sociale sau al unei e.s., în termenii teoriei e.s.; de aceea, "cauza" unei "crime" nu trebuie căutată în mecanismul producerii ei ca atare, ci în mecanismul producerii ei sociale; la rândul ei, pedeapsa nu este îndreptată atât asupra criminalului, cât împotriva crimei, al cărei substitut social este criminalul (*La Responsabilité*, 1920). Este evident că teoria e.s. presupune instituționalizarea completă a reacțiilor sociale și transparența deplină a normativității sociale. În realitate, funcționarea normelor angajează, alături de mecanismele insituionalizării, mecanismele sociale ale proceselor de negociere ale conflictelor și luptelor sociale, față de care teoria e.s. este nerelevantă. *V. devianță, dramaturgie socială, etnometodologie, interacționism, responsabilitate.* I.U.

ETNIC 1. *Grup etnic*, grup cu tradiții culturale comune și care are sentimentul identității și ca subgrup în cadrul societății înglobante. Membrii unui g.e. diferă de ceilalți membri ai societății prin anumite trăsături culturale specifice; limbă, religie, obiceiuri, încredințe, comportamente. Esențial însă este sentimentul identității și autoperceperea lor ca fiind distinctă de alți membri ai societății. Unii sociologi consideră sentimentele e. ca o extensie a sentimentelor de rudenie. În uzajul politic contemporan, termenul de g.e. este frecvent utilizat pentru a descrie o minoritate cvasinațională care trăiește în cadrul unui stat și care nu a atins statutul de națiune. G.e. se distinge de națiune prin mai multe caracteristici; în mod obișnuit au dimensiuni mici; se bazează în mod mult mai evident pe o moștenire comună; sunt mult mai persiste

ente în istoria umană în timp ce națiunile sunt circumscrise în timp și spațiu. G.e. sunt esențial exclusive și ascriptive, calitatea de membru al acestor grupuri se dobindește numai dacă indivizii au anumite trăsături înăscute. Națiunea este mai inclusivă și este definită cultural sau politic. G.e. pot fi concentrate într-un anumit teritoriu (în care sunt majoritare din punct de vedere demografic) dar pot fi și dispersate într-un teritoriu foarte larg. De exemplu, comunități evreiești sau familii de evrei se găsesc în majoritatea țărilor lumii. Indiferent de gradul de concentrare sau de dispersie teritorială, evreii se manifestă și sunt percepuți peste tot ca un g.e. în Europa multe țări cuprind diverse g.e.: Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (englezi, scoțieni, irlandezi), Elveția (francezi, germani, italieni), România (români, unguri, germani, romi), 2. *Etnicitate*, starea de a fi etnic sau de a aparține unui g.e. Prezervarea e. se poate realiza prin separatism sau prin pluralism cultural (formă de acomodare socială în care g.e. își păstrează tradițiile și trăsăturile culturale distinctive și cooperează în mod parțial și relativ egal în viaa politică, economică și socială). Separatismul promovat de mulți mișcări de independență etnică a eșuat în majoritatea cazurilor, în timp ce pluralismul cultural s-a dovedit a fi mult mai eficient. În unele societăți, unele ideologii elaborate din perspectiva majorității dominante consideră pluralismul cultural doar ca o fază tranzitorie, scopul final fiind integrarea. În perspectiva integrării se pune accent pe egalitatea indivizilor, pe eliminarea preferințelor etnice, pe unificarea comportamentelor și, în final, pe distrugerea identității etnice. Politica de integrare a g.e. acționează prin eliminarea barierelor formale și a discriminărilor, evaluarea și tratarea persoanelor în raport cu meritele individuale și absența eforturilor oficiale de a prezerva identitatea etnică. Scopul final este o societate integrată în care membrii

tuturor grupurilor etnice participă la viaa socială în raport cu talentele și interesele lor. Separatismul și pluralismul cultural se concentrează asupra grupurilor, în timp ce integrarea etnică se concentrează asupra indivizilor. 3. *Identificare etnică*, recunoașterea apartenenței la un g.e. manifestă în relațiile cu ceilalți și în percepția de sine. 4. *Transpoziție etnică*, schimbul de persoane între două culturi etnice în care fiecare este asimilată în cultura de origine a celeilalte. *V. asimilare, integrare socială, minoritate socială, națiune, naționalism.* I.Mih.

ETNOCENTRISM emiterea de judecăți de valoare asupra altor grupuri prin raportare la valorile și normele propriului grup. În mod obișnuit, e. se manifestă ca asumarea superiorității propriii culturi și apreciere a altor culturi ca bune sau rele, înalte sau minore, drepte sau greșite, în măsura în care se aseamănă sau se diferenciază de cultura proprie. E. operează cu expresii ca "popor ales", "națiune binecuvântată", "rasă superioară", "adevărata credință", "străini perfizi", "necredincioși", "popoare înapoiate", "barbări", "sălbatici". Majoritatea grupurilor din cadrul unei societăți adoptă atitudini e. Th. Caplow a pus în evidență că numărul persoanelor care supraestimează grupul din care fac parte este de opt ori mai mare decât numărul persoanelor care își subestimează propriul grup. E. este o reacție umană universală întâlnită în toate societățile și în toate grupurile. Dar nu toți oamenii sunt la fel de e. Diferențele individuale au fost explicate prin variabilitatea modelelor de personalitate. În acest mod a procedat T.W. Adorno (*The Authoritarian Personality*, 1950) care afirmă că persoanele e. provin din cele mai puțin educate, mai izolate social și mai dogmatice din punct de vedere religios. În concepția sa, e. se definește ca o loialitate intensă și necritică față de propriul grup etnic sau național asociată cu

desconsiderarea altor grupuri etnice sau naționale. Cercetările ulterioare nu au permis constatarea unei corelații evidente între tipurile de personalitate și trăsăturile socio-culturale ale indivizilor și nivelul e. lor. V. Reynolds *et al.* (*The Sociobiology of Ethnocentrism*, 1987) resping ideea că e., e. goismul și rasismul ar fi "imperative genetice" ale naturii umane. Chiar dacă există o anumită componentă biologică aceasta nu este activată decât în anumite contexte societate și politice și este reprimată în altele. Analizele politologice afirmă că e. este o consecință a faptului că politica este o activitate de grup. Socializarea politică, care începe încă din familie, produce o imagine discretă și distorsionată a celorlalți. Atitudinile astfel socializate pot fi manipulate de elitele politice în propriile lor scopuri. • E. are efecte contrare asupra indivizilor, grupurilor și societăților. Grupurile e. par să supraviețuiască mai bine decât cele tolerante; primele favorizează sacrificiile și martirajul. E. întărește naționalismul și patriotismul și protejează identitatea etnică, în același timp, e. alimentează rasismul, descurajează schimbarea și blochează împrumuturile culturale. În anumite condiții, el promovează stabilitatea culturală; în alte condiții el poate conduce la colapsul unei culturi și la stingerea unui grup. Intensitatea atitudinilor e. variază de la formele până la cele megalomane și beligerante. Atitudinile e. pot să treacă de la o generație la alta prin intermediul socializării. Cea mai mare parte a transmisiei se face în mod informal, dar anumite elemente sunt filtrate și în sistemul educațional sau sunt vehiculate prin mijloacele de comunicare în masă. K. Booth (*Strategy and Ethnocentrism*, 1979) sugerează trei aplicații frecvente ale termenului de e. Prima ar fi o formă prescurtată de a desemna tendința universală a oamenilor de a percepe pe alții în raport cu propriul lor grup. A doua se referă la o metodologie falsificată, iar a treia

se referă la "cantonarea" culturală (persoanele și grupurile sunt atât de ancorate în e. lor încât sunt incapabile să intre în empatie cu altele și să vadă lumea și din perspectiva altora). Efectele negative ale e. pot fi reduse prin intensificare comunicării și interacțiunii dintre grupuri, V. etnic, na iune, na ionalism, xenocentrism. I. Mih.

ETNOGRAFIE (gr. *ethnos*, "popor" + *graphein*, "a descrie"), termen coexistent cu acela de "etnologie", în unele țări din Europa e. fiind întrebuințat chiar cu precădere (cel puțin până în prezent). În limba germană și în zonele ei de influență, au apărut în devălmășie, alături de e. etnologie, termenii *Volkskunde* și *Volkerkunde*, ambii datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. S-a venit însă cu observația (Han F. Vermeulen, 1992) că primul se aplică la studiul unui singur popor, iar al doilea la studiul mai multor popoare sau al tuturor. Se înțelege, a adăra, că *Volkerkunde* ar avea o mai mare deschidere comparativă, apropiindu-se de etnologie și de antropologie, în timp ce *Volkskunde* s-ar afla mai aproape de e. în viziune contemporană, e. reprezintă prima treaptă a antropologiei culturale — anume, treapta empirică, de recoltare a datelor concrete și de ilustrare a enunțurilor cu pretenție de generalitate. În opinia lui C. Levi Strauss (*Anthropologie structurale*, 1958), "etnografia, etnologia și antropologia nu reprezintă trei discipline sau trei concepții diferite despre aceleași studii. Ele sunt, de fapt, trei etape sau trei momente ale aceleiași cercetări", iar preferința pentru unul sau altul din aceste termeni exprimă atenția precumpănitoare pentru respectivul tip de cercetare. V. antropologie culturală, etnologie. Gh.G.

ETNOLOGIE (gr. *ethnos*, "popor" + *logos*, "cuvânt", "vorbit"), tiință ce constă în studiul formării și distribuirii popoarelor sau ti-

purilor etnice și al caracteristicilor lor fizice și culturale. Pe treapta ei pozitivă, e. poate integra și valorifica unele date ale antropologiei fizice, anume acelea care prezintă tipul fizic — subrasial, constituțional, somatic — al populațiilor descrise. Problematika ei principală se axează însă pe studiul originii, răspândirii în spațiu (difuziune) și transmiterii în timp (tradiție) a artefactelor, credințelor și obiceiurilor din culturile populare. În antropologia socială clasică din Marea Britanie, e. era considerată o disciplină de tip istoric, urmărirea faptului că operează cu metoda istorică, metodă prin care existența unui aspect particular într-o societate particulară este explicată ca rezultat al unei succesiuni particulare de evenimente (A. R. Radcliffe Brown). În Europa continentală, până la mijlocul secolului în curs, denumirea e. a înlocuit locul aceleia de antropologie culturală. Chiar și astăzi, unii socotesc cele două denumiri ca fiind interschimbabile, după cum alții consideră la fel, între ei, termenii denotativi e. și etnografie. Aceste echivalențe terminologice nu și află o justificare deplină, dar ele au creat adevărate tradiții naționale de limbaj și de cercetare, de aceea lipsa unui consens terminologic general e greu de depășit. V. antropologie culturală, etnografie. Gh.G.

ETNOMETODOLOGIE orientare în sociologia contemporană, care vizează studiarea metodelor, a strategiilor subiective (împărțite) pe baza cărora membrii colectivității umane acționează și interacționează în desfășurarea (producerea și reproducerea) contextelor și activităților cotidiene. E. s-a desprins din curentul mai larg al interacționalismului simbolic, a avut ca sursă nemijlocită de inspirație *etno tiința* (direcție — clar conturată în deceniul al optelea al secolului nostru — în antropologia culturală), care se ocupă de modalitățile și conținuturile ideatice prin care grupurile etnice descriu și

interpretează realitatea înconjurătoare, viața lor socio-culturală în general. Având ca exemplu cercetările clasice de etnobotanică, etnomuzicologie, de relații și denumiri de rudenie, reprezentanții etno tiinței ei au ca program epistemic — utilizând în principal o metodă de împrumut din lingvistică, *analiza componențială* — descoperirea metodelor de organizare a materialului cognitiv la nivelul diverselor colectivități culturale. Descrierile și teoriile etnologului (antropologului) nu vizează acum numai datele, faptele ce privesc grupul, ci și descrierile și "teoriile" grupului referitoare la acele fapte și date. Etno tiința este deci "tiința" grupurilor etnice, spre deosebire de etnologie, care este tiința despre grupurile etnice. Accentul este pus în e. pe aspectele de psihologie socială, pe reconstrucția metodelor prin care omul în activitatea sa zilnică descrie, explică și interpretează propria sa lume, "subliniindu-se caracterul dinamic al acestor construcții". E., fiind fondată în particular pe fenomenologie (în special Schütz), este mult mai profund interesată în dezvoltarea sensurilor, semnificațiilor de bază pe care le profesază actorul uman în viața cotidiană. Urmărind asemenea scopuri, conceptele utilizate și datele obținute sunt mai nuanțate, dar și mai puțin controlabile. Datele sunt mai vagi deoarece intră în joc nu atât fundalul metafizic în sine (fenomenologic), cât faptul că se vizează o realitate variată și fluidă. H. Garfinkel, părințele e., îi dă acesteia, printre altele, definiția: "Eu folosesc termenul "etnometodologie" pentru a mă referi la investigarea proprietăților naționale ale expresiilor indexicale și ale altor acțiuni practice ca realizări contingente și în continuă devenire sau practici competente (abile) organizate ale vieții de zi cu zi" (*Studies in Ethnomethodology*, 1967). Limbajul e. — în speșă, cel al lui Garfinkel — este ezoteric, uneori metaforic, alambicat și relativ greu de pătruns. Evident este că e. ex-

plorează deliberat palierul simbolic în versiunile lui subiective, neinteresându-se de datul obiectiv ca atare. Conceptele cheie ale orientării ei, în parte, ale interacționismului simbolic în general, sint: supozițiile luate ca de la sine înțelese, codurile interacțiunii, expresiile indexicale, tipificarea, reflexivitatea, intersubiectivitatea și procesualitatea (realitatea în devenire). Condensat, tabloul comportamental uman preconizat de etnometodologi s-ar prezenta astfel: oameni acionează interdependent (interacționează) pe baza unei strategii ce implică un sistem de coduri de acțiune bazat pe câteva "axiome" de conduită, născute, cristalizate și sedimentate în practica rutinieră. Ele sînt, în cele mai multe cazuri, netransparente pentru actorii acțiunii, dar permanent profesate, luate ca subînțelese printr-un acord tacit. Respectivele supoziții, împreună cu regulile mai de detaliu (coduri) nu sînt însă niște principii abstracte, imuabile, ci au o valoare indexicală, adică se adecvează contextului (partenerii interacțiunii în seamă atent de biografia, statutul, cunoștințele, scopurile, intențiile reciproce). Expresiile indexicale verbale și nonverbale, deopotrivă infinite, funcționează totuși în mod obișnuit ca niște clase limitate de răspunsuri, ca "tipificări", potrivit persoanelor tipice și situațiilor standard. În dinamica practicii de zi cu zi subiecții umani confruntă mereu sistemul axiomatic și codajul cu evenimente care îl confirmă sau care ies din model. Parametrii situațiilor rămînînd în limite normale, oamenii, în general, ajustează prin raționalizări temeiul evenimentelor ce nu se înscriu de la început în supozițiile și codurile existente, forțându-le să se subordoneze coerenței de ansamblu. La nivelul cunoașterii comune operează deci reflexivitatea, ceea ce ar reprezenta corespondentul empiric al raționalității teoretice. Reflexivitatea vizează strategiile cognitive angajate în practicile curente, inclusiv prezumția că pentru aceleași date in-

divizi diferiți acordă aceleași înțelegeri (principiul intersubiectivității). Important este de reținut că pentru etnometodologi realitatea fundamentală este tocmai cea rezultată din desfășurarea supozițiilor, codurilor și reflexivității. Realul este construit mereu de actorii sociali în procesul interacțiunii la nivel simbolic. Miza etnometodologică pe emergența realului (social) din situații interacționale particulare, sublinierea rolului contextului determinat în același timp construit de subiecți, nu înseamnă negarea existenței structurilor stabile. Garfinkel vorbește de învariante și independența structurilor (față de cohorțele specifice de subiecți), dar el arată totodată că structurile nu au o existență a priori, ci ființează și subzistă în măsura în care sînt create și recunoscute de oameni în derularea activităților practice. Există, aadar, o gramatică generativă a cotidianului, care este totdeauna locală. E. deplasează structurile în microsocietate și în primul rînd pe planul subiectivității. Ea năzuiește la descrierea și explicarea unor microculturi și instituții concrete. Metodologia e. constă în a provoca situații care scot indivizii din fluxul normal, rutinier, al vieții. Studenții, de exemplu, au fost solicitați să se poarte cu părinții lor, acasă, ca și cum ar fi fost oaspeți. În felul acesta, supozițiile acordului tacit din relația părinți-copii au fost determinate să iasă la lumină. Tot pentru a evidenția "luatul de la sine în eles", s-a recurs la interviu intensiv pe teme ce presupun consensul microsocietate sau intersubiectiv: "de ce saluți?", "ce înțelegi cînd spui că ești obosit?" etc. Răspunsurile subiecților la condițiile sau întrebările provocatoare sînt înregistrate pe peliculă, pe benzi de magnetofon, sau în scris, obținându-se astfel un "document etnometodologic", care va fi analizat și interpretat într-un mod cît mai comprehensiv. Unii cercetători pretind chiar că acela care abordează etnometodologic realitatea să fie în stare să poată reproduce

scene din fragmentul de viață studiat, jucînd, rînd pe rînd, rolul agenților acționali. Pretențiile unor reprezentanți ai e. de a o echivala unei sociologii propriu-zise sînt evidente, abuzive, pentru că ea nu ia în considerare factorii economici și politici, structurile sociale obiective, lipsindu-se perspectiva macrosocietate și istorică. De asemenea sînt problematice: gradul de universalitate al mecanismelor descrise de e., adică în ce măsură sînt ele afectate de etnocentrism, iar din punct de vedere metodologic, este de relevat insuficiența a validității procedurilor puse în joc. Este vorba de faptul că, în acord cu normele de cercetare statuate în această orientare, se ajunge la indecibilitatea de principiu în legătură cu validitatea și autenticitatea enunțurilor, și anume: în concepția e., subiecții își citează reciproc codurile, valorile, normele, intențiile din *documentele* produse de ei în timpul interacțiunii (replici verbale, gesturi, secvențe de conduită și altele) prin reflexivitate. Reflexivitatea generată și condiționată de situația interacțională determină, la rîndul ei, desfășurarea interacțiunii; întrucît e. pretinde că utilizează și ea documentarea și reflexivitatea de același tip ca agentul cotidian, înseamnă că această documentare (reflexivitate) este în funcție de interacțiunea specifică dintre subiect și cercetător. Se ajunge astfel la o documentare despre documentare, sau la o reflexivitate a reflexivității, potențial la o regresie la infinit. Dincolo de unele exagerări fenomenalist subiectiviste, prin sondarea concretă și rafinată a cîmpului conștient ei comune, în organizarea și funcționarea ei, în practica cotidiană, prin sublinierea de multe ori cu argumente statistice a importanței perspectivei actorilor, a opticii "de interior" în înțelegerea fenomenelor sociale și psihosociale, e. a reprezentat ireprezentabilă o direcție fertilă. V. *etichetare socială, întemeierea simbolismului, sociologie fenomenologică*, I.P.

ETOLOGIE 1. În concepția lui J. S. Mill, "teoria care determină tipul de caracter produs în conformitate cu legile psihologice generale, de către un anumit set de circumstanțe fizice și morale" (*A System of Logic, Rationative and Inductive*, 1856). E. se află, deci, la baza oricărei teorii a societății, a economiei, moralei, pedagogiei, inclusiv a sociologiei. Legile de coprezență și de succesiune pe care este chemată să le studieze aceasta din urmă pot fi, prin urmare, reduse la legile generale ale comportamentului, studiate de e., dar pentru a fi într-adevăr teorie, sociologia trebuie să-și construiască propria metodă inductivă, adaptînd metodele din teorii ale naturii la studiul obiectelor sociale. 2. În domeniul teoriilor biologice, e. este definită drept studiu al comportamentelor animalelor în mediul lor natural de viață. Ea a fost fundamentată în al treilea deceniu al secolului nostru de către naturaliști O. Heinroth, C. O. Whitman și J. Huxley, fiecare evidențind un aspect sau altul al comportamentului animal instinctiv, pe care l-au explicat ca o consecință a adaptării filogenetice a speciei. E. analizează raportul dintre ceea ce este moștenit și ceea ce este învățat în comportamentul animal, formele de comunicare, de organizare ierarhică, de manifestare a instinctelor de teamă, dragoste, solidaritate, solitudine, abandon etc., precum și structurile comportamentelor de semnalizare socială, denumite de J. Huxley "ritualuri". Se poate spune că prin lucrările lui N. Tinbergen, K. von Frisch și K. Lorenz (pentru care autorii au primit, în 1973, Premiul Nobel), e. animală a fost refundamentată, mizîndu-se în special pe explicarea agresivității, emoțiilor, teritorialității și dominației în lumea animală, adică pe aspectele *sociale* ale comportamentelor animale. În acest fel, mai ales datorită lucrărilor lui K. Lorenz, s-a ajuns la considerarea comportamentelor animale și umane ca două tipuri *omoloage* prin mecanismele lor genetice și

s a propus o nouă accepțiune a e. 3. E. *umană* este definită fie ca o ramură sau un capitol al e., care studiază biologia comportamentului uman, fie ca o știință de sine stătătoare, ca o formă interdisciplinară a cunoașterii comportamentului. În primul caz, e. *umană* studiază unele regularități ale comportamentelor umane care, având asemănări vizibile cu manifestări comportamentale ale animalelor, sînt explicate prin acțiunea mecanismelor biologice ale selecției adaptative. Ca știință de sine stătătoare, e. *umană* își propune să studieze măsura în care comportamentul omului este programat prin adaptarea filogenetică. Recurgînd la mijloacele de cercetare ale biologiei, e. *umană* se bazează pe observarea comportamentelor în situațiile naturale ale vieții și pe modul de abordare comparativ, încercînd să sintetizeze datele morfologiei, ecologiei, fiziologiei și biologiei evoluționare cu cele ale antropologiei sociale, psihologiei și, desigur, ale sociologiei. În acest fel, se încearcă revizuirea unor paradigme sociologice consacrate (în mod deosebit a sociologismului), cu scopul de a preciza cît din natura umană este moștenită și cît este dobîndit, pentru a putea stabili limite mai precise de validitate atît pentru enunțurile biologice, cît mai ales pentru cele sociologice. În ambele ipostaze ale sale, e. *umană* promovează o formă mai avansată sau doar incipientă de reducționism biologic. De regulă, se confundă cauza și funcția comportamentelor sociale, se neglijează rolul organizării sociale în determinarea comportamentelor umane, se reduce simbolul (social) la mecanismul natural al acțiunii și se acordă puțină atenție analizei semnificației sociale specifice a comportamentelor umane. Cînd aceste manifestări ale reducționismului biologic capătă înțîietatea în argumentarea etologică, e. *umană* se transformă în *etologism*. Acesta reprezintă mai degrabă o formă de vulgarizare a științei ei, apărută ca urmare a

extrapolării, de regulă lipsită de fundamente științifice, în studierea societății a rezultatelor obținute în cercetarea comportamentelor animale. Responsabili pentru asemenea extrapolări sînt atît unii oameni de știință, biologi și sociologi sau antropologi care susțin legitimitatea e. *umane* ca știință (K. Lorenz, I. Eibl-Eibesfeldt, L. Tiger, R. Fox, D. Freeman, P. van den Berghe), cît mai ales unii publiciști ca D. Morris și R. Ardrey, care au vulgarizat lucrările lui Lorenz invocîndu-le ca explicații suficiente ale unor importante aspecte ale vieții sociale, de la ritualuri de întîmpinare și pînă la organizarea și funcționarea partidelor politice. Manifestînd tendințe categorice de etnocentrism (Morris reduce societățile existente la tipul occidental european, folosind drept criterii ale "succesului/supravieuirii" unei activități, pe cele consacrate în această societate) și doar mascate de xenofobie și rasism, etologismul reiterează prejudecata evoluționismului unilinear, după care ceva este explicat doar în măsura în care se ajunge la explicarea rădăcinilor, a originilor sale. *V. altruism, convergență, elite, etnocentrism, societate*. I.U.

EUGENIE (SOCIALĂ) concept ce exprimă acțiuni directe de ameliorare a exemplarelor rasei umane. Avîndu-și originea în teoria evoluției speciilor (Darwin, 1859), e. este expusă în plan teoretic de către F. Galton și K. Pearson (la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20), drept "studiu al factorilor ce pot ameliora calitățile rasiale ale generațiilor viitoare, atît fizic cît și mental". Studiul caracteristicilor indivizilor umani, al deviațiilor de la "normal", al legilor natalității și al unui set de principii ce urmau să dirijeze căsătoriile și reproducerea speciei erau subiectele predilecte pentru promotorii e. Sub expresia de selecție a indivizilor valoroși din punct de vedere rasial, e. a fost încorporată de către ideologia nazistă. Aceasta a promovat ideea

de inegalitate a raselor umane, susținînd legitimitatea morală a unor tehnici de reglementare a actelor de reproducere a indivizilor de rase "inferioare". Totodată, se susținea necesitatea anihilării indivizilor cu calități indesezirabile sau cu tare și promovarea exemplarelor ce ar putea asigura urmașilor o bună ereditate. În problema controlului eredității, s-a dezvoltat în ultimul timp ingineria genetică, legitimată din punct de vedere științific, dar nelipsită de controverse morale. *V. demografie, ideologie, natalitate, nazism, rasism*. I.A.P.

EVALUARE 1. Determinare cu aproximație (sinonim cu *estimare*) a unei anumite cantități. În acest sens, evaluarea poate reprezenta o anticipare a operației de măsurare propriu-zisă sau o poate înlocui, atunci cînd nu este posibilă o măsurare suficient de exactă. 2. Determinarea de către o colectivitate a valorii unor evenimente, fenomene, procese sociale, prin raportarea stării de fapt la un set de criterii (standarde) cu rol de etalon și acordarea de calificative în funcție de gradul de concordanță cu acestea. În acest sens, e. se deosebește de *măsurare*; dacă aceasta din urmă se referă la determinarea caracteristicilor obiectului investigat, e. relevă calitatea acestuia, semnificăia lui pentru factorii sociali. Una este, de ex., să exprimi coeziunea unui grup (prin frecvența interacțiunilor și intensitatea lor) și altceva să e. calitatea acesteia. Calificativele rezultate în procesul de e. în cel de al doilea sens (foarte bine, bine, satisfăcător, nesatisfăcător) se distribuie pe un continuum de intensități (scale), alcătuiind spații lineare ordonate de la o extremă a favorabilității la o alta a nefavorabilității. 3. Exprimarea în unități valorice (bani, utilități sociale, beneficii) a valorii unor bunuri, acțiuni, soluții etc. Prin aceasta se încearcă să se aducă la un numitor comun semnificațiile valorice ale unui fenomen oarecare. În

acest sens, e. este implicată în analizele de eficacitate, eficiență, cost/beneficiu. *V. cost/beneficiu, eficacitate, eficiență, măsurare în sociologie*. I.M.

EVALUAREA POSTULUI DE MUNCĂ tehnică aplicată în planificarea forței de muncă pentru compararea p.m. și aprecierea diferențelor a valorii contribuțiilor lor la realizarea performanțelor organizației. **E.p.m.** are un rol fundamental în politicile de menținere în organizații a diferitelor persoane și în alocarea diferențelor a salariilor, promovărilor sau a altor beneficii. **E.p.m.** poate aplica metode analitice sau neanalitice. Metodele analitice se concentrează pe fiecare p.m. și identifică factorii generatei de performanță prin e. cunoștințelor, responsabilității, efortului (fizic/mental), condițiilor de muncă și a abilităților profesionale. Metodele neanalitice ordonează ierarhic toate p.m. și nu diferențiază factorii tipici generatori de performanță, ci doar evaluează rezultatele globale ale muncii. *V. analiza postului de muncă, ocupație, planificarea forței de muncă*. M.V.

EVENIMENT (lat. *evenio*, "a ieși la lumină", "a se întîmpla") 1. În teoria probabilităților, e. elementar este echivalent cu "rezultat posibil" al unui experiment aleator (experiment aleatoriu aleatoriu nu pot fi prevăzute cu exactitate). 2. Moment cu semnificație deosebită într-o serie de întîmplări sau acțiuni sociale. În analiza e. se urmăresc: a. Frecvența e. de un anumit fel într-o perioadă și într-o populație, strat social, zonă teritorială. Astfel se disting e. unice, ireparabile, și e. reparabile, statistice. De exemplu: frecvența e. "căsătorie" = nupțialitate etc. b. Portanța, efectul, aria de influență a e. Astfel se disting e. naționale, individuale, istorice universale. După G. Bouthoul (îns. *structures sociologiques*, I, 1968), e. pot fi: a. e. funcționale — e. care fac

parte din funcțiile periodice ale unor procese, corespunzătoare stărilor de echilibru funcțional (congresele periodice ale unui partid politic, alegerile pentru parlament etc.); o. e. *istorice* — e. care anunță procese parțial sau integral ireversibile (declanșarea unui război); c. e. *semnificative sociologic*, unice în felul lor în istorie, dar fără datare — invenții, structuri sociale noi etc. • În analiza e. trebuie separate: structura cauzală care produce necesitatea unui e. de cauzalitate intermediată sau conjuncturală care transformă — aleator — necesitatea în realitate. O tensiune socială generată de oprimarea prelungită se poate transforma în revoltă, revoluție sau război civil pornind de la o cauză minoră și adesea în condiții de ilogicitate aparentă. 3. "Istoria evenimentelor" (P. Lacombe) este istoriografia care reproduce numai e. principale ale unei epoci (încoronări, abdicări, tratate etc.). *coala Analelor* V opune "istoriei evenimentelor" istoriografia structurilor și a duratelor lungi (istorice), medii (sociologice) și scurte (individuale). V. *istorie sociale, probabilitate*. A.T.

EVOLU IE proces de schimbare a unui sistem, guvernat de legi obiective, și caracterizat prin trecerea de la stadii inferioare la stadii superioare. Spre deosebire de conceptul de *progres social* care definește "inferiorul/superiorul" în termeni de criterii valorice, referitoare la condiția umană (progres înseamnă e. spre "mai bine"), conceptul de e. socială introduce criteriul *obiective* și de natură socială. Următoarele criterii au fost invocate pentru a determina sensul e. H. Spencer, un avocat activ și extrem de influent în cea de a doua jumătate a secolului XIX al ideii de e., atât în filozofie, cât și în științele sociale, inclusiv în sociologie, a propus drept criteriu *gradul de complexitate* al unui sistem, gradul de diferențiere structurală și de specializare funcțională: e. reprezintă "o schimbare de la

o omogenitate indefinită și incoerență la o heterogenitate definită și coerentă, prin continui diferențieri și integrări". După o perioadă de violent antievoluționism în sociologia și antropologia culturală occidentală, evoluționismul revine în anii '50 în atenție. Sînt propuse două tipuri distincte de criterii, în primul rînd, reluînd criteriul complexității propus de Spencer, se constituie o orientare evoluționistă în sociologia occidentală reprezentată de Talcott Parsons, M. Levy, Eisenstadt. În antropologie sînt propuse diferite instrumente de măsurare a gradului de complexitate: *Indexul de Dezvoltare Socială* (R. Naroll), *Indexul de acumulare culturală* (R.L. Carneiro și S.F. Tobias). R.M. Marsh propune un indice de *diferențiere socială* care se referă la numărul de "unități structurale distincte și funcțional specializate" existente într-o societate. Un exemplu de asemenea unități sînt rolurile sociale distincte. Un alt criteriu propus pentru a determina gradul de inferioritate/superioritate în e. societăților umane este *tehnologia și eficiența* a sa. Leslie White, în anii '40, formulează a doua numită "lege fundamentală a e.": "Cealaltă factori rămînînd constanți, cultura se dezvoltă în măsura în care cantitatea de energie produsă pe cap de locuitor pe an crește sau în măsura în care eficiența mijloacelor de utilizare a energiei crește". Diferențele niveluri de dezvoltare a tehnologiei le corespund tipuri de culturi, de societăți distincte. Pe aceeași linie merg și M. D. Sahlins și E. R. Service, "e. reprezintă tendința a ca unele sisteme adaptate să fie înlocuite de alte sisteme adaptate, ultimele fiind însă din punct de vedere termodinamic mai mari și mai eficiente decît primele". D. Bell utilizează drept criterii ale e. societăților umane productivitatea muncii și structura subsistemului economic derivată din aceasta. Astfel, în funcție de sectorul în care se produce cea mai mare parte a produsului social și care angajează cea mai mare parte a forței de muncă, se pot

distinge trei mari tipuri de societăți strict succesive: societăți preindustriale (sectorul primar — agricultura — este dominant), societăți industriale (predomină sectorul secundar, industria) și societăți postindustriale (predomină sectorul terțiar, serviciile). • În teoria marxistă variabila fundamentală care condiționează gradul de dezvoltare al societății o reprezintă forțele de producție, tehnologie în ultimă instanță: nivelul de dezvoltare al forțelor de producție nu este responsabil numai de gradul de complexitate al societății, dar și de tipul organizării ei: forțele de producție determină un anumit mod de organizare socială a producției (relațiile de producție) și prin intermediul acestora un anumit tip de organizare a societății. • Conceptul de e. a tîns în sociologia occidentală să înlocuiască pe cel de progres social din mai multe rațiuni: a. aura de înfrîngere cu care el a venit din biologie; b. promisiunea unor criterii obiectiv descriptive de stabilire a gradului de e., mai puțin susceptibile de controversele filozofice ideologice generate de criteriile progresului social, cît și de relativismul valoric ca o dificultate majoră a acestuia; c. reacție ideologică împotriva presupunerii că societatea umană merge inevitabil spre mai bine. • Sînt cîteva probleme pe care ideea de e. le ridică în momentul de față. În primul rînd, problema *predictibilității* principale a e. Există unele teorii care consideră că principalul e. nu este predictibil. În forme modificate, această problemă reapare în legătură cu viitorul și cu posibilitatea de prognoză a lui. În al doilea rînd, problema uniliniarității/multiliniarității. Presupunerii că uniliniaritatea constă în considerarea e. ca fiind caracterizată de parcurgerea unor stadii mari absolut obligatorii, cel puțin pe ansamblu, inevitabile. Presupunerii că multiliniaritatea constă, dimpotrivă, în afirmarea existenței unor căi multiple, paralele și alternative pe care diferitele comunități sociale, în funcție de o serie de condiții

particulare, inclusiv propriile opțiuni, pot merge. E. nu constă deci într-o succesiune strictă de stadii clar definite și obligatorii, ci mai mult se prezintă ca un arbore puternic ramificat, cu "răscruci" și căi alternative posibile, dintre care unele pot rămîne doar posibilități abstracte. V. *modernitate, post modernitate, progres, schimbare socială*. C.Z.

EXISTENȚĂ SOCIALĂ concept utilizat în sociologia marxistă în cuplul e.s./conștiință socială. Respingînd abordarea idealistă a vieții sociale care consideră ideile, concepțiile membrilor colectivității drept factorul determinant al organizării sociale, sociologia marxistă argumentează că în fapt e.s. ca totalitate a componentelor geografice, biologice, dar în mod special tehnologice, inclusiv organizarea socială a producției, determină conștiința socială. Conștiința socială nu este decît existența devenită conștiință. V. *conștiință, marxism în sociologie*. E.Z.

EXOD fenomen migratoriu de mare amploare ce exprimă părăsirea în masă a unei arii teritoriale de către o populație. În sociologie, se utilizează, mai cu seamă, noțiunea de e. rural, pentru a desemna migrația intensă de la sat la oraș, fenomen întâlnit în toate societățile în perioada de industrializare. Interesul deosebit acordat de către cercetările sociologice concrete problemelor legate de e. rurală este datorat, în principal, implicațiilor profunde pe care acest fenomen le are asupra structurilor socio-demografice rurale (scăderea și îmbătrînirea accentuată a populației, feminizarea și îmbătrînirea forței de muncă din agricultură etc.) și, în general, asupra întregii game de aspecte ale vieții în comunitățile sătești afectate de el. De asemenea, sînt studiate și problemele legate de integrarea noilor sosiți în viața urbană, modificările intervenite în universul lor cultural și

moral, în obiceiuri, mentalităţi etc. *V. migra ie. T, R*

EXO GAMIE căsătorie realizată în afara unui grup familial sau local. Este forma cea mai răspândită de căsătorie în societăţile con temporane în care, din punct de vedere teoretic, o persoană î i poate alege partenerul din orice zonă geografică. Dezvoltarea mijloacelor de comunica ii i intensificarea mobilită ii au condus la extinderea arilor de alegere a partenerului i scăderea ponderii căsătoriilor endogame. Cu toate acestea, cercetările de sociologia familiei au pus în evidenţă că proximitatea geografică continuă să acţioneze ca un factor important în căsătorire. Universul exogamic (zona geografică extralocală din care membrii unei comunităţi î i aleg partenerii de căsătorie) este dependent de mărirea comunităţii, intensitatea raporturilor economice i culturale ale comunităţii cu lumea exterioară, intensitatea mobilităţii geografice i profesionale, nivelul de compatibilitate dintre normele i valorile locale i cele specifice altor comunităţi, nivelul de compatibilitate dintre modelele familiale locale i cele extralocale. *V. căsătorie, endo gamie, familie, hemogamie, rudenie. I. Mih.*

EXO GEN (gr. *exo*, "în afară" + *genos*, "origine"), ceea ce se află (originează) în exteriorul unui element sau sistem. În simetrie cu endogen, termenul s-a extins de la tiinţele naturii i în descrierea, explicarea i interpretarea socio umanului, cu deosebire atunci cînd e vorba de a localiza factori explicativi în interior sau exterior. Distincţia dintre interior (endogen) i exterior (exogen) este, desigur, relativă i ea funcţionează numai prin fixarea cadrului de referinţă. Trebuie remarcat că bi noamele conceptuale "interior exterior" (sau "intern extern") i "endogen exogen" sînt în general echivalente semantic în disciplinele socioumane. *V. endogen. P. I.*

EXPECTANŢĂ (lat. *expectare*, "a privi înainte, a a teptă"), stare de a teptare sau de anticipare caracterizată prin estimarea de către o persoană a anumitor rezultate ale activităţii sociale, ale interacţiunilor sociale, ale propriei conduite sau ale comportamentelor altora semnificativi faţă de sine. De regulă, evaluează gradul de succese sau insuccese i valoarea consecinţelor atribuite acestora de către o persoană angajată în activitate sau în interacţiuni sociale. Cu cît probabilitatea subiectivă a succesului este mai mare cu atît o persoană investeşte un efort mai intens pentru atingerea acestuia. Totodată, succesul trebuie anticipat ca avînd consecinţe personale pozitive. Probabilitatea succesului i orientarea pozitivă a consecinţelor sînt rezultate ale proceselor de evaluare i autoevaluare i se află în raporturi multiplicative, una anulînd o sau întărind o pe cealaltă, în acest sens, e. are funcţii motivatorii. E. poate fi specifică uneia sau mai multor sarcini; se poate referi la o stare de fapt sau la evaluarea capacităţii unei persoane; poate fi îndelung stabilă sau tranzitorie. Nivelul e. depinde de sistemul de valori i experienţa anterioară ale unei persoane, de practicile i criteriile de evaluare i autoevaluare, de caracteristicile mediului social i natural în care este integrată o persoană. *V. motiva ie. M. V.*

EXPERIMENT SOCIOLOGIC (lat. *experimentum*), metoda de cercetare a cauzelor ilor cauzat din njaptele, fenomenele i procesele sociale, care constă în mărirea acţiunii variabilelor independenţe asupra variabilelor dependente, în condiţiile în care acţiunea altor factori este specifică i în ipoteză, este limitată sub control. În e.s. cercetătorul i propune să provoace producerea fenomenelor sociale cu scopul de a le înregistra dinamică i de a le explica prin identificarea relaţiilor cauză — efect. Ca observaţie provocată, în e.s. se urmăreşte cauzarea unei fap

în afara celor manipulate de cercetător, să rămîna în aceeaşi situaţie sau să nu influenţeze situaţia experimentului. Controlul situaţiei experimentale constituie nota definitorie a acestei metode de cunoaştere. Pentru a îndeplini funcţia cognitivă, e.s. trebuie să se fondeze pe teorie. În afara teoriei, e.s. rămîne o activitate sterilă. În orice e.s. se întîlnesc patru tipuri de variabile: 1) explanatorii, variabile exterioare care acţionează asupra variabilei dependente; 2) control, variabile care au scopul de a controla erorile sistematice; 3) confounding, variabile care generează erori aleatoare ce se compensează reciproc. Variabilele explanatorii se compun din variabile independente, reprezentînd factorii introduşi în e.s. de către cercetător, i variabile dependente care iau valori diferite ca urmare a influenţei asupra lor a variabilelor independente. Ansamblul persoanelor asupra cărora se exercită influenţa variabilelor independente poartă numele de *grup experimental*. Pentru compararea efectelor introducerii variabilelor independente se utilizează unul sau mai multe *grupe de control*, asupra cărora nu acţionează variabilele independente. Momentul începerii experimentului se referă la măsurarea variabilelor dependente, de regulă, înainte de introducerea variabilelor independente. Situaţia experimentală cuprinde ansamblul persoanelor, obiectelor i condiţiilor concrete în care se desfăşoară e.s. Există mai multe tipuri de e.s.: 1) naturală, în care situaţia experimentală este însăşi viaa socială, i artificială, în care situaţia experimentală este creată de cercetător (J. St. Mill). De asemenea, se face distincţie între e.s. proiectat, în care situaţia experimentală este planificată de cercetător i e.s. *ex post facto*, în care situaţia experimentală oferită de schimbările din viaa socială serveşte ca material de analiză a relaţiilor dintre variabile (F.S. Chapin). După criteriul numărului de variabile, e.s. se împarte în: 1) univariate, e.s. cu o singură variabilă dependentă (E. Sydenstricker). Alte tipologii ale e.s. utili

zează criterii complexe. E. Greenwood (1945) a propus luarea în considerare a unui număr de patru tipuri de e.s.: proiectat simultan, proiectat succesiv, *ex post facto* efect cauză, cel mai adesea se face, însă, distincţie între e.s. de laborator i e.s. de teren. E.s. de laborator, desfăşurat într-o situaţie socială artificială, permite izolarea variabilelor explanatorii i un bun control al situaţiei experimentale. În e.s. de laborator pot fi proiectate experimente cruciale (lat. *experimentum cruci*), hotărîtoare pentru testarea ipotezelor. E.s. de teren se desfăşoară în situaţii sociale reale. În raport cu posibilitatea cercetătorului de a manipula variabilele, e.s. de teren pot fi: pasive, cînd al factori decît cercetătorul determină introducerea variabilelor independente, i active, în care cercetătorul are posibilitatea de a introduce variabilele independente în situaţia experimentală naturală (M. Duverger). Specificul e.s. rezultă din: complexitatea obiectului de studiu, complexitatea relaţiilor cauzale i datorită influenţei situaţiei experimentale asupra comportamentului subiecţilor incluşi în cercetare. Subiecţii din e.s. au caracteristici sociodemografice specifice. Generalizarea rezultatelor e.s. nu este, deci, permisă decît în limitele procedurilor de alcătuire a grupelor experimentale i de control i numai la populaţia din care au fost selecţionaţi subiecţii de e.s.. Aceasta este problema validităţii externe a e.s.. Validitatea internă a e.s. constituie i ea, de asemenea, o problemă generată de complexitatea obiectului de studiu. Problema validităţii interne a e.s. este primordială pentru că în tiinţele socioumane variabila independentă reprezintă foarte adesea o combinaţie de stimuli, cercetătorul trebuind să purifice variabila independentă pentru a stabili cu exactitate dacă între *x* (variabila independentă) i *y* (variabila dependentă) există într-adevăr o legătură cauzală. În acest scop sînt proiectate e. *placebo*. Dat fiind fap

EXTENSIUNE UNIVERSITARĂ

tul că în situațiile experimentale subiecții reacționează atît la variabilele independente, cît și la comenzi implicite, pe care le intuiesc, se recomandă utilizarea anchetei post-experimentale și a experimentului simulat pentru a se afla ce comenzi implicite au fost percepute (Martin T. Orne, 1969). La nivelul socialului, cauzalitatea nu este epuizată prin identificarea unui singur factor; totdeauna avem de-a face cu un set complex de fenomene în care condițiile contribuitorii în prezența celor contingente și alternative determină probabilistic apariția fenomenelor, modificarea variabilei dependente (Achim Mihu, 1973). De aici decurge necesitatea proiectării e.s. cu mai multe variabile independente. Schema logică a acestor e.s. se bazează pe canonul diferenței, formulat de J. St. Mill, (1806-1873) în lucrarea *A System of Logic* (1843), iar prelucrarea rezultatelor din e.s. multivariate presupune utilizarea analizei de variantă. În e.s., situația experimentală poate ea însăși să intervină ca o variabilă independentă. Pentru a măsura influența situației experimentale asupra variabilei dependente se recomandă proiectarea unor experimente cu două și cu trei grupe de control. Realizat în conformitate cu principiile metodologice deontologice, e.s. constituie o metodă principală de cercetare a relațiilor cauzale în sociologie. *V. cauzalitate socială, variantă.* S.C.

EXTENSIUNE UNIVERSITARĂ asociație inițiată și condusă de V.I. Bărbat (1879-1931), avînd ca obiectiv transpunerea în viață a principiilor sociologiei culturii elaborate de el și anume: raționalizarea societății, înlăturarea anarhiei sociale prin răspîndirea culturii și primenirea elitelor. Inițiativa sa, de inspirație occidentală, a fost adaptată la condițiile sociale din Transilvania. Timp de 6 ani cît a funcționat asociația (1924-1930), s-au înut 1050 conferințe în 52 ore din Transilvania și s-au editat numeroase publicații de

popularizare a științei, toate acestea întînd perfecționarea vieții economico-spirituale a poporului, sporirea toleranței și în alegerii între oameni (Extensiunea universitară, 1926). *V. istoria sociologiei, sociologie.* M.L.

EXTERNALITĂȚI termen utilizat spre a desemna (A.C. Pigou, P. Samuelson, W. Nordhaus) una din principalele manifestări de nereușită ale pieței ca mecanism, la prima vedere atotcuprinzător și atotregulator în economie: efecte colaterale din partea producției sau a consumului, pe care piața nu le mai "internalizează", nu le mai ia în mod spontan în primire spre a le amenda prin mijlocirea prețului. Exemple: • Externalități generate de consum: a. Ceteanul A, dorind protecție de priviri indiscrete, își construiește un gard înalt în jurul casei, ce împiedică razele soarelui să ajungă la ferestrele ceteanului B. b. oferul ce virează în unghi drept pe o stradă cu trafic motorizat intens și numai două benzi de circulație, produce aglomerație de mașini. • Externalități generate în sfera producției: c. Firma X își evacuează deeurile într-un râu, sporind astfel costurile de producție ale firmei Y situată în aval. d. Firma Z înființează o coală de programatori, ceea ce sporește disponibilul de asemenea specialiști pentru firma W (cu care nu are nici o relație). • Externalități mixte, provenite din producție și resimțite în consum (sau viceversa): e. Zborurile de noapte ale unor avioane cu reacție, zgomotoase, perturbă somnul rezidenților în vecinătatea aeroportului, afectîndu-le apoi rezultatele în muncă. f. De o invenție, răsplătită derizoriu la lansare, beneficiază ulterior mase largi de consumatori (producători). Deci creșterea unui prejudiciu nu este sancționată sau împiedicată de a o face, facilitează cuiva un beneficiu și nu este recompensat (în ambele cazuri "celălalt" îi este indiferent, elementul interacțional lipsește, dar efectul există rău sau bun). În

cazul e. în consum, nivelul de consumare a unui anumit bun sau serviciu are un efect direct (nu indirect, prin preț) asupra bunăstării unui alt consumator; în cazul e. în producție, activitățile productive ale unei firme afectează în mod direct activitățile productive ale altei firme. Fie că în producție, fie că în consum, e. au ca esență faptul că beneficiile sau costurile lor nu se reflectă în prețurile pieței, iar consumatorul sau producătorul care le generează nu se simte obligat să le ia în considerare. De aici ideea (veche) de a obliga să o facă atunci cînd își iau deciziile: mijlocul tradițional recomandat a fost impunerea de taxe asupra activităților generatoare de pierderi de bunăstare ori sporuri de costuri, precum și acordarea de subvenții activităților apte de a spori bunăstarea ori de a scădea costurile de producție; în cazul altor e. (vecinătatea cu un abator, cu un aeroport) întămăsurile luate este recomandabil a fi cel puțin parțial: se plătește o compensație directă, ori este degrevat parțial de o obligație. În practică, cel mai adesea e. ori este interzisă (fumatul în anumite compartimente de tren), ori e ignorată total (poluarea, înțelese), cazurile de corectare a ei odată produsă fiind rare. (după aprecierea lui Bannock, G. et al. *The Penguin Dictionary of Economics*, Penguin Books, 1972). *V. economie de piață, utilitate.* E.P.

EXTERNALIZAREA FUNCȚIILOR LOCUINȚEI transferul unei activități repetitive din locuință în dotările sociale culturale.

Acest transfer poate fi total sau, cel mai adesea, parțial. Semiprepararea hranei în unități de servicii pentru populație, îngrijirea și educarea copiilor preșcolari în creșele și grădinițe, tratarea bolnavilor în unități de spitalizare etc. sînt exemple de e.f.l. Principalii factori care contribuie la e.f.l. sînt: dezvoltarea rețelei de servicii pentru populație, reducerea funcțiilor productive a gospodăriilor familiale, creșterea participării femeilor la viața social-economică etc. Procesul de e.f.l. este opus ca sens celui de *internalizare a funcțiilor locuinței*. În acest ultim caz se produce o deplasare a activităților de locuire de la dotări spre locuință. În perioadele de criză economică și de dezorganizare socială (dar nu numai pe parcursul lor) se manifestă tendința de restrîngere a vieții și serviciilor publice, corespunzător, de internalizare a unor funcțiuni ale locuinței. Tendințele majore de lungă durată sînt cele de specializare funcțională a spațiului și amenajărilor pentru locuire (locuință principală, locuință secundară, dotări sociale culturale, spații de agrement etc.), și de creșterea interdependenței dintre aceste spații. E.f.l. și internalizarea lor sînt cele două componente majore ale restructurării raportului funcțional dintre locuință și prelungirile ei. *V. locuire, urbanism.* D.S.

EXURBIA proces complex de revărsare a populației, a cadrului construit și a noilor structuri urbane dincolo de vechiul perimetru al unui oraș. *V. conurbație, inurbație, urbanizare.* I.F.

r

FACTOR DE SINTEZĂ termen creat de Nicolae Iorga, pentru a desemna acel element capabil să "*coaguleze influențele*, să le reîntărească și să le consolideze" într-o populație în decursul unei epoci istorice date. F.s. este o unitate culturală de substrat (o structură profundă) și acționează ca un factor modelator al unor epoci istorice întregi. Ideea juridică romană, de pildă, a avut un rol hotărâtor în fixarea direcției către constituirea popoarelor moderne și deci a înjgheburii formațiunilor statale ale Europei. Analizând cauza pentru care francezii s-au constituit mai repede ca națiune, N. Iorga o află în faptul că tocmai această arie a intrat cel mai *direct* și mai profund sub acțiunea factorului modelator al noii epoci istorice — evul mediu. N. Iorga distinge între f.s. și forma în care trăiește aceasta și de care se slujește ca *vehicul* temporar. Astfel "factorul de sinteză romană" (*ordo romana*) s-a folosit de *Imperiu*, ca vehicul și *cadru* de manifestare, dar și de "provincia ecleziastică" în Galia postromană. Vehiculul servește pentru generalizarea (expansiunea) unei "unități culturale" denumită f.s.. Imperiul roman a fost doar vehiculul unei *unități mai profunde* pe care a ajutat o să se *impună* într-o anumită expresie istorică. El apoi să se generalizeze. F.s. este asimilat de către Iorga unei "unități

culturale" de substrat. Referindu-se la "provincia ecleziastică" din Galia postromană el arată că acea provincie a fost cadru/în care "trăia icoana Galiei de odinioară". În aria răsăriteană, Iorga identifică această unitate de substrat în "Romaniile populare orientale", cele care au pulsant, de-a lungul istoriei, în manifestările populațiilor care au trăit în aria vechei Tracii și a vechei Hirii, ca cel mai puternic f.s. istorică. Harta vechii Dacii fusese conservată în cadrul Romanilor populare, iar voevodatele și primele întemeieri statale n-au fost, la rîndul lor, decît tot expresia acelei "icoane de odinioară" a vechilor Romanii populare. Referindu-se la cazul Galiei, Iorga arată că francii care locuiau pe malurile Rinului nu alcătuiseră un stat aică, a cărui istorie s-o avem și astăzi, tocmai pentru că "pe aceste locuri ei nu găsiseră nici o organizare politică romană, *ca să se modeleze după ea*". Pînă la botezul catolic și lui Ludovic Clovis, pînă atunci rege al francilor, Galia era o "provincie de pradă", iar "funcțiile legitime ale dispărutei Rome" nu trecuseră "pe seama francilor". De îndată însă ce biserica a reușit să treacă pe umerii lui Clovis ~~veea~~ romană și icoana Galiei de odinioară, de atunci s-a petrecut și o formidabilă schimbare. Acel rege nu se mai raportează la acel teritoriu ca la

unul ce putea sluji "între inerii tovară ilor săi înarma i; în fa a lui se a ează o hartă, pe care trebuie s o umple întreagă. Este harta provinciei romane devenită una dintre provinciile cre tinătă ii occidentale. în afara ambi iei sale personale, a poftelor sale de războinic, francul trebuie să înlăture burgunzi i vizigo i, stabili i de cităva vreme pe teritoriul acestei provincii, i s o completeze sub ordinele i spre profitul bisericii catolice, al căru apărător era, *advocatus*, cum se va spune mai târziu". (cf. N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, 1987). F.s. a remodelat însă i personalitatea regelui franc, preschimbându l în "advocatus", apărător al uneia dintre provinciile cre tinătă ii occidentale. La rândul ei, "ideea juridică romană" va supravie ui, în Răsărit, în formula Romanilor populare (orientale), de unde va răzbate în procesul de întemeiere statală al voievozilor, care vor a eza astfel un tip de ordine, tot apuseană (romană, de fapt), chiar la grani a viitorului Bizan otoman devenind astfel limesul noii ordini europene i zidul ei de apărare. Intre timp, ungurii primiseră, de sus în jos, ideea catolică i astfel se constituiseră ei ca stat cu func ie de *magister militiae* în aria Europei Orientale. Astfel s a creat paradoxul acestei zone de a concentra, în acela i spa iu geopolitic, un stat ofensiv (pe suportul agentului maghiar) prin care catolicismul năzuie să i extindă puterea i influen ele în aria aceasta răsăriteană i un stat defensiv, de apărare a ordinii europene, în fa a puhoiului răsăritean. A a se face că statul român s a aflat, de la întemeiere, între presiunea de la spate a *statului de expansiune* occidentală i din fa a imperiului otoman, aflat i el în expansiune, dar în direc ie contrară. Statele române ti s au constituit i au supravie uit în chip miraculos într o zonă imposibilă, de în tîlnire a expansiunii diverselor puteri apusene cu expansiunea imperiilor răsăritene. Timp de o mie de ani, stabilitatea românească a

reu it să se men înă în condi iile presiunii acestui cle te geo politic oferind cea mai neobi nută dovadă a puterii de conservare a unei unită i etno culturale de substrat prin care se afirma cel mai vechi f.s. europeană din această regiune a Europei. F.s. este un *tip-par de via* ă relativ stabil i oarecum definitiv pe care l îmbră i ează o popula ie dată i l "purifică prin întrebui n are". în genere, imensa voin ă a unei popula ii pentru a supravie ui i deci pentru a genera "ceva fix i definitiv" va trebui "să i impună *propriul tip*, format în toată regula i, ca să zicem a a, purificat prin întrebui n are". Acest tip devine f.s., ac ionează ca factor modelator i dă con inutul i desemnarea unei epoci, pe care o vom denumi după numele său. Astfel epoca de ac iune i generalizare a "sintezei romane" în Dacia este denumită "epoca romanizării Daciei". *V. magister militiae, civiliza ie, sincronism, substrat*. I.B.

FAMILIE (SOCIOLOGIA FAMILIEI)

1 *Jnsensjarg*. g^{^^}odalaLcănjimembasînt lega i prin raporturi de vîrstă, căsătorie sau acto g iune i cîre TrUesc i01 pre u nă „c.o.o perează.sub raport, economic i au .grijă de copii (Murdock, 1949). 2. în *sensj& r* n\$: *gnjp_sgcialJMn*)MJ[^]iot[^]WJ[^]PI[^] *Miloi[^] i* copiii acestuia. • *Fecare s.Ocleia te* are un *armmWslsiei[^]amJial*, adică un *s_j5igm_de JSStemenjara[^]j[^]Jijlw[^]* meiJejdeLvîrstă matură Ldintxe_a.Cfi .to i copii. Sistemele familiale pot fi foarte diferite de la o societate la alta, dar ele există peste tot. Sistemele familiale se dferențiază între ele^dupăgradul de cuprindere a grupuluja miiial, forma.dg_tran. _nj.tere_a.mc je,nirii, mo^wJ_de s abijlreja reziden e^noilor cupluri,, modul de exercitare a autorită ii în cadrul f. în raport cu gradul de cuprindere, t.,se poate ljmijata so , so ie i copiii lor minori (f. *nu~y cleară*) sau poate cuprinde un număr mare de ruălfte sînge (f. *extinsă*). în prezent, în ma

ioritatea societă ilor din lume, forma cea mai răspîndită dej^ s e cea nucleară. Fiecare în dividJlJfca.l iarie..d.jrrdo5af. *nucleare*: f. Păj3nliQ&L ajf. de origine, în care el de ine rolul de copil, i j. pe~cîre* i o constituie prin proRriacăsătorie sauf_dEgrS ea" ie; în care el are rolul de so sau^so ie. Antropologii (George Peter Murdock, *Social Structures*, 1949) au argumentat multă vreme că f. nucleară este universală. Ea permite realizarea ajfjxDJu55 Ltodamentale pentru, via a socială umană: sexuală.^econornioă, reprQd.uctiyă. i.educa ipnală. Fără realizarea primei i a celei de a treia func ii, societatea ^rj jnge, fără a doua_via a ar înceta^lăTfaia" a patra cultura s^ar sfîr i. Imensa utilitate socială af. nucfeareii conferă universalitate. Cercetările sociologice i antropologice mai recente manifestă re ineri fa ă de ideea universalită ii f. nucleare sau avansează chiar teorii contrare. Sînt invocate exemplele unor societă i tradi ionale care nu au cunoscut această formă de organizare familială sau exemplele unor forme de convie uire de tip comunitar. Contraargumentele la teoria lui Murdock nu sînt totu i suficiente de consistente pentru a respinge ideea universalită ii f. nucleare sau, cel pu in, a considerării ei ca forma.ceA.majjă ^îndit_ăjeyja ă familială. • Transmireajrrio_Jgnjrjijine,Uam (proprietate, nume, status) se poate face în trei forme: *patrilinear*(pe linia tatălui), *matrilinear*(pe linia mamei) *ibilinear* (liniile paternă i maternă au acela i rol). în majoritatea societă ilor europene sau de cultură europeană, transmiterea se face în sistemul *bjilinear*^ (de i numelFdeTăTfTfTie'selrărimfte, în majoritatea cazurilor, pa. linie Rae mă). • Stabilirea reziden ei unui nou cuplu familial se face în mod diferen iat de la o societate la alta. în sistemulLfia rfloca'. noul suplu J ijslabUe te re edin a înf. sau în cojTiuni a ea^injcare a provenit so ul. în sistemul.mafr/foca/, noul cuplu i i stabile te re edin a în f. sau în

localitatea din care a provenit so ia. în societă ile industrializate, majoritatea cuplurilor se conformează sistemului *neolocal*, Jixarea re edin ei j e.face Tn afara f. sau comunită ilor din care provin so ii. în raport cu modul de exercitare a autorită ii în cadrul f., sistemele familiale.pot.jLpatriarhale,...matriarhaleS&u egalitare. în sistemuijMfr/ar/3j)autoritaiea în cadrul .f., es,ta,de inută de bărbatuLceJ iai în vîrstă (f. extinsă) sau de so (f. nucleară). în sistemul *matriarhal*, autoritatea este de inută de femeieace maUn.Mrstă sau de so ie. E xisten a matriarhatului este un fapt foarte disputat în cercetarea antropologică. Majoritatea cercetătorilor sînt totu i de acord că matriarhatul este un sistem familial relativ rar. în societă ile europene sau de cultură europeană este foarte răspîndit sistemul *egalitar*, puterea i autoritatea fiind relativ egal distribuite între so i so ie. • în^secolul al XIX lea i în prima parte a secolului al XX lea în societă ile europene sau de cultură europeană s a generalizat sistemul f, *nucleare* în care so ul era principala sursă de venituri ale f. i exercita cea mai mare parte a autorită ii, so ia era ocupată în principal în gqspodărie. i depindea din punct de vedere economic de so , copiii minori erau îngrijii i în interiorul f., vîrsta.partenerilor la căsătorie era relativ scăzută, numărul de cpqji,eraj ej.ativ.mare i asigura înlocuirea genera iilor i cre terea demografică, rata,djyx>r. urilorera scăzută. Acest tip de f. s a impus ca un model noTmitiv unic, iar tot ce nu se încadra în acest model era considerat devian ă (maternitatea solitară, divor ul, concubinajul). începînd cu anii JJ370,1,nupJeat:ăJmci.iLojTala^ înregistrat un ^{re9I\$}s _I\$£li i n multe societă i ea nu mai reprezintă decît 7 1.0% din totalul grupurilor familiale! O^cauză principală a acestui declin o reprezintă^cre terea ponderii femeilor ocupate în activită i *per^nerAen£SSăf*. Acest fenomen, caracteristic tuturor societă ilor dezvoltate sau în curs de dezvoltare, este

foarte controversat. Ca aspecte pozitive se enun ă: crg lereaJndependngnte^econsnrJoe ajemeilor i prin aceasta cre terea posi^{Dii}IMPXdeJg^lizaEe^JDozJ JiiJar.i)e.puterași BîiaîMSi[LFââc.^{uf} f. cjs ăreajjQSihiită itor femaiifLdfj8Lavea,pj;ărigră-SQCiăă, ior fesionalăjprprie i, prin aceasta, cre terea graduJ^de^aJj f.ac ig.psitl.o.:SOcială a femeilor,; cre terea ayyiei_na, io.nale prin intermediul activită i extrafamiliale a femeilor. Ca aspecte negative se enun ă: dminuarea fync iilorj., sărăcirea vie ii de f., diminuarea îngruiirLQQpiilorJn_termgni.de afec iune, su-praveghere, îmbogă ire cognitivă. Ocuparea femeilor* în activită i extrafamiliale poate conduce la supraîncărcarea lor cu muncă: pe lîngă activitatea profesională ele trebuie să realizeze o bună parte din activită ile ce le exercitau în mod tradi ional.JDobîndirea indepen- dei economicejpqate conduceTa coQfJslfjJaxolunJn. cadruW. O situa ie extre- mă o prezintă f. în care urmărirea unor cariere profesionale de către so i poate să conducăla separarea so ilor (în^condi iile în care otii nuipot găuJ[Ějc]easMqcali ate lo cu.ri..de_ muncă jcajj jsă, .jcaxjsjp.undă a tepJăriIoMor). Se constituie astfel f, jrni grantă: sotiUocuiesc miocalități diferite si se yizi ează_periodic. Această formă de f. este maiăspîndităîrtS.LLA. (peste 700 000 fam iiii în 1989) i în unele ări din Europa Occiden- tală. CoJ2SjĚ[n eJde^;u^Eiisj e_]or în ac tiyi ă j j x rafamiliale nu sint unilineare. Ele dgprjrd, ^{atitde} fas oritaterni.f. (raporturile din- tre so i, diviziunea rolurilor în cadrul f., gradul de satisfac ie al femeii în activită i extrafa- miliale), cît i d^ja^g^Ějjirtjșinj. .: (gradul de extîndere_a serviciilor sociale pentru f., cali- tatea acestQi. erylcii). * F. este nu numai o unitate socio afectivă ci i un grup în care au loc tensiuni i conflicte. PrinĚipale|e.șă/sejde teasmLSLsuuiJligte sint: gelozia _șj.indegșebi gjggrjTra ffliliig (aceasta poate conduce la pierderea totală a încrederii în partener i la

ările scandinave; România prezintă una
 dintre cele mai înalte rate ale căsătoriilor le-
 gale în Europa), ^c'j'te!SăJ/Jlg!eiJ iedii la
 că ăjoiie; cre£s!@r ea.i3.teLdiyQ4uxilor și
 recăsă orilor; cre eieAKUDă&tâtLrfleglii a f.
 i cre terea contrf'bu teMejTieHqr la_această
 bunăstare; cre terea pond.r.ij.J.e,meilor
 ca^orj e_Qare,de fă p.arăp_ăciji vi a e.per
 manen ă extrafamilială; cre terea.calită ii
 îngrijirii copiilor (prin contribu ia părin ilor i a
 serviciilor sociale specializate); redistribuirea
 mai egalitaj^jutexLL Lsutorită u!Ţto'soii;
 cre iarea^j.onderiLcuplurilor în care unul sau
 ambii parteneri au rela ii sexuale.exlsQnari
 tale i cre terea toleran ei sociale,fa ă de
 'ace ejiQmportamente; cre terea ponderii
 cuplurilor care folosesc mijloace contracep-
 tive; scăderea ratei natalită ii i a numărului
 mediujje,,copii pe f.; cre terea ponderii
 na terij pQn jaf a r a că ătd.rjYqr ie'gale;
 amînarea fertilită ii cuplului pînă la dema-
 rarea carierei profesionale. O tendin ă
 generală în majoritatea cuplurilor familiale din
 ările dezvoltate sau în curs de dezvoltare
 constă i în^schimbarea diviziunii rolurilor în
 cadrul,, de i schimbările sinf consTcTerate
 astăzi ca fiind mai pu în dramatice decît se
 credea în ani 70.]Opjlinle^ă?ifăT) sînt un set'
 de.atitudini si_comportamente.nie_c.ar,e,, e
 a teaptă de la so (so ie) în cadrul rela iilor
 măritate. Ele sînt determina e_cultural i pre-
 zintădiferen e marijdeja o ocieJ a e,J,a.alta.,
 Principalele roluri sînt îngrijirea gospodăriei,
 aprovizionarea, pa£tenariaUjJ _sexuai, îngri-
 jirea și socializarea copiilor, organizarea
 timpului liber, men inerea rela iilor de ru-
 denie, func ionarea ca prieten terapeut i
 acordarea de_sp_rrijin. Rolurile sînt definite i
 reajustate în permanen ă prin comunicarea
 dintre parteneri. Comportamen_u[dejen\$iv
 poate inhiba comunicarea i definirea rolur-
 ilor. Ca principale teriHLn eTriichimbarea di-
 viziunii rolurilor, se constată o redistribuire cu
 tendinje^gaji are aactivita ii menajere,

prelucrare de către so. a unor activități ce erau înjTiod tradi ional.realizate de.către so ie, di-
minuarea contribu iei copiilor la.eajjzarea
unor activități i cnenajere, schimbarea nor-
melor sociale cu privire la diviziunea rolurilor
în cadrul f. Schimbările sînt mai pu în evi-
den e la nivelul menjinerH rela iilor de rudenie.
De i a crescut mult ponderea f. de tip neolo
cal, gopin căsători i continuă .ă aibă un rol
important în îngrijirea părin ilor vîrstnici. Chiar
în societă ile cu sisteme complexe de
asigurări sociale i de sănătate (S.U.A.,ări
din Europa de Vest i de Nord) pe te 80% din
cheltuielile de îngrijire a părin ilor bolnavi sînt
suportate de către copii. Se vorbe te în acest
caz de "genera iile sandwich" care trebuie să
suporte în acela i timp cheltuielile tot mai mari
pentru îngrijirea propriilor copii minori i chel-
tuielile pentru îngrijirea părin ilor suferinzi. •
F., a cum este în eleasă în mod obi nuit, nu
cuprinde întreaga popula ie a unei societă i,
începînd cu anii 1970 au început să se ex-
tindă /mode/e alternative de via i. Dintre
acestea, mai răspîndite sînt ce/ /ibatul, coabi-
tarea consensuală, căsătoriile JărăMopii i
menajele monoparen aje. Cu o extindere re-
lativ scăzută sînt cuplurile de.homosexuali i
asocia iile familiale de tip comunitar. Qelibatul,
este un stil de via ă înîlînit de a lungul istoriilor
tuturor societă ilor. în societă ile tradi ionale
el era însă un mod de via ă marginal, cu o
frecven ă relativ scăzută. Cejib& ul a început
să se^xtin^ăjapjo^ugg4570j în unele so-
cietă i (Europa de Vest, S.U.A.),pgudgrea_ a
sja jubilat în decurs deajo de ani. El este, tot
mai frecvent, rezultatul unei op iuni individu-
ale decît rezultatul unor constrînger i
extraindividuale Celibatulnu este un fenomen
omogen; elJr^jJdeMLPjejoane_care riujn
tr^njeJ a jlj.exuaLe_peimanjaDte, cît i
per pane_care au,,r.elailsexuale reguletec
alte per papecejibja are. în al doilea caz, este
mai curînd vorba despre cupluri în care
partenerii locuiesc în menaje separate. Tole

ran aSOOffișiiaitaiJeac^ lile_via aescresou,tJla_LSAit_ ocJe aiile, în unele ari constituindu se adevărate subculturi ale celibatarilor. CeAfeafftfeste unul dintre factorii care determină scăderea natalității, fapt pentru care, în majoritatea societăților, este desaitajat.pcin.politicile.demografica i sociale] taxe pe celibat, impozite mai mari pătite de celibatari, restricții în obținerea de credite pentru locuințe sau în atribuirea de locuințe din fondurile publice sau chiar restricții în urmărirea unor cariere profesionale). *Coabitarea consensuală* este o formă de cuplu familial l'c'rtOtlclapeisoaneJae^e^japiisintrecare au_eAiș_ă_reJaliLdfi CăMLorie. Din punct de vedere r^JulT S JiW cuplul consensual iU_se deMebe jeginuJ detjnsceiară. El realizează majoritatea funcțiilor pe care le realizează o familie nucleară obișnuită și se confruntă cu aceleași probleme cu care se confruntă cuplurile căsătorite. *Coabitarea consensuală* nu are aceeași semnificație în toate situațiile. În unele cazuri, ea ejeJdoal_p_top,lăgoabitare pnej iaxială^etapă_prennergătoare căsătoriei. Această alternativă prezintă o mare atractivitate pentru generațiile tinere din societățile europene sau de cultură europeană. Ea este considerată ca o_p_o^bji] ajeje_a cre_ej.ai!^eJe_Q^_aJe^eje_ajfniui partener poirMt. în alte cazuri, *coabitarea consensuală* este un stil o^yJaji] e_zuJlal_dirUr o

nivel statistic, se constată o corelație puternică între creșterea numărului cuplurilor consensuale și creșterea BUjiaJtiluliflPiorilbr fără copii. În mod tradițional, f. aveau copii, fntrucît i ra iunea socială existentă ei f. era, principal, procrearea.EkJSră.copJ>rau pu în frecvgnts i, în mod obișnuit, erau fie obiectul compătimirii comunitare (cînd nu puteau să aibă copii), fie al dezaprobării (cînd nu doreau să aibă copii). În a doua jumătate a secolului al ^Qye^jiumăxulJ^M^gEĂ_aJnceD_ut să crească rapid. În unele cazuri, este vorba de

amînarea fertilității sau de infertilitate, în altele esTil?o7D^2I53ilEISMfInI5ăxfiAnu.avfia c@pu.Arflajm j neJnvoate de cupluri pentru a nu avea copii și în aproximativ aceleași în toate societățile: nepriceperea de a păini, dorința de a P3Cjc5_U ^Jiid^vj.aJăcajB_ojeră maijmij ajibertate, sggnjajieitate.jntjmitate Ltimp.Jibar,,comparativ cu..stijM da_viaă,al f. cu copii. Motivația principală constă în dorința de a urma o anumită jărieră profesională, prezența copiilor fiind apreciată drept un obstacol în realizarea acestui obiectiv. Ponderea cea mai ridicată a f. fără copii este în IMIUajiupluriieJ^ me^ă_c_ăCișlă_prio.f.esiQn,ată. La sfîrșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, cercetările au pus în evidență manifestările unui nou tradiționalism familial, de revalorizare socială a copiilor. Acest nou tradiționalism se manifestă mai ales în ariile foarte dezvoltate din punct de vedere economic. În anii.960 1980, a crescut rapid ponderea *menajelor monoparentale*. Majoritatea acestor menaje sînt *Formate din mamă* și copiii eLfltnori. *Menajele monoparentale* sînt în cea mai mJreJ3ar e_ngzuJMuLdTOriuM. i într-o mică măsură ^Mgj:jguJiM sotijjui sau al na terilor în afara căsătoriei. Nivelul mediu de viață al *menajelor monoparentale* este mai scăzut decît al f. nucleare complete, iar gradul d^a^ac ie_a[ărinJilor singuri privind_yja a familială. e i jnaLxedus decît.aLcuptutiior. *Menajele monoparentale* doat^u tată de în o rjpj dexejaMv^căzutăJriIQtaluLixienajelor monoparentale (circa 10% în Europa de Vest și S.U.A.). Dificultățile cu care se confruntă menajele Jnojgre^

în cazul f. nucleare complete. Organizarea vieții familiale *Morne comunitare* este foarte veche. O revigorare a comunelor s-a produs în anii tS0jI\$ZSI.cînd în ariile dezvoltate din punct de vedere economic au apărutJiili. de comune. Durata deviată a comunelor este relativ scuitJu,majoritatea lor lfeTirlfmihiDfse

cugă_cîiva ani de existență. Comunele sînt foarte diferite între ele. UneJ.\$_ ÎEL3^ ^P anarhist, au pjite_reg_uli formale sau nu au asemenea reguli, se orientează după o concepție filosofică vagă, sTnXdeschliejiioilor sosj RrSuSEăziainanciafă stabă. Altele sînt riguraS Struciurale, acc^pJi^Qai.rjiambR.LdQar, dupliUierdfiQare^trJctă, au codMjlojma iye stricte l o^ojjen ^J^o ^c^jemiă, au o bază economică rJU înică.asigu:ată.de un sistej]XilejDiKpinderip_roprii. • *Sociologia* f., ramură specializată a sociologiei care studiază, f.ca^o jtructură^din^mJcă.,d.efLaităJn raporturile sale cu mediul social global. *Primele preocupări* tiin ilice de studiere a f. se regăsesc înEran a.^i,Anglia la sfîrșitul secolului alXVJlJJe. Prin lucrările lui Rene Villerme, Auguste Comte și Frederic Le Play s.f. dobîndite un statut distinct în cadrul sociologiei. Contribuțiile lui A. Comte sînt esențial teoretic speculative, fără nici o fundamentare pe analize empirice. Dimpotrivă, LePlay s-a sprijinit în principal pe anchete extensive i pe monografii de f. {*Les ouvriers europeens*, 1855; *L'Organisation de la famille suivante vramodele signale par l'histoire de toutes les races et de tous les temps*, 1871). Tehnicile sale de studiu s-au bucurat de o largă apreciere și s-au răspîndit rapid în Europa și pe alte continente. Pe baza analizelor monografice, l>aEJayjiistiigeireLiRuri dej.: a.jja riarhală (to i fiii se căsătoresc și se stabilesc în gospodăria paternă); ^Jns abilă (copiii părăsesc f. parentală imediat ce devin independenți); c. tulpină (în care un singur copil rămîne cu părinții, se căsătorește și coabitează cu părinții și propriii săi copii). Preocupările lui Le Play au fost continuate de numeroase generații de cercetători, el fiind fondatorul uneia dintre cele mai longevive coli sociologice. O contribuție interesantă, mai ales din punct de vedere metodologic, la dezvoltarea s.f. este adusă de Etnil.g..Durkheim {cursul *Introducere în sociologia familiei*

și lucrarea *La familie conjugale*). Analizele sale vizează îndeosebi formele arhaice de f., în care el pretinde că se originează toate formele moderne. S.f. dezvoltată de Durkheim a exercitat o influență indirectă asupra antropologiei sociale engleze și a sociologiei americane. Badclilfa ilrown. LTalcott Parsons se corisideră continuatpjjjraditiei durkheimiste. Claude Levy Strauss este continuatorul lui Durkheim mai ales din punct de vedere al metodei. • în anii 1920JJ340, s.f. e dezvoltă cu precădere în Statele Unite ale Amerjciei sub forma unor atiafeesfrucfural/func ionale care consideră f. drept un sistem de poziții pcjale și de joluriJegate. prin procese funcționale de celelalte instituții..so cia'leTF."est'e"tratată ca o construcție ideologică, ca o abstracție reificată, ceea ce implică o absență totală a variației modelelor familiale. Problematika principală se reduce la j^orturile^Jn^argaojzgr^Jarr iJlală și schimbarea ocjală, care la rîndul ei este asimilată cu procesele de industrializare și urbanizare. Eforturile teoretice ale acestor lucrări se fundamentează pe abstracții empirice și pe absența dimensiunii istorice. De la această caracterizare generală, fac excepție lucrările colii de la Chicago, îndeosebi *The Polish Peasant in Europe and America* (Thomas și Znaniecki, 1918 1929) și *The Negro Family in the United States* (Frazier, 1933). .DupăMitoJJe a razt!QLcaoiKiial, cercetarea de s.f. din S.U.A. își diversifică domeniile de analiză și demersurile metodologice. Se conturează trei direcții principale qtesfud/u: a. o orientare structurală.interesată de raporturile dintre f. i societate; b. o orientare compjppjamenajj^j^ntată^ pe în^rac i.unile.,diri.cadt.ujJ.; c. o orientare & tuatjoratăpJ^ej^ujoajădejectta date. După 1960, dimensiunea istorică este tot mai frecvent integrată în analizele de s.f. Neil Smelser (*Social Change in the Industrial Revolution*, 1959) și William Goode (*World*

Revolu ionând Family Patterns, 1963) î i fundamentează analizele pe un bogat material istoric i etnologic. CexaeJärJsc^mejiTgorane seixej^cy,.pficädexe.^g^j:p^iejTOlejo^8jJgJUxăw»4U&.caUîăiăgeun uri. • Istoria s.f. pune în evidenă o permanentă schimbare a principalelor teme de analiză i a principalelor răspunsuri date cu privire la situa ia f. La mijlocul secolului al XIX lea este frecvent răspîndită ideea crizei f. în Fran a, aceasta este imputată individualismului revolu ionar care î i găsise expresia cea mai evidentă în Codul Civil. Temele critice principale vizează slăbirea autorității paterne, slăbirea spiritului de obedienă, ingerin a statului în viaă f. O temă frecventă este condi ia morală precară a f., căreia i se propun remedii filantropice, moraliste sau ideologice (Engels). Tema crizei morale a f. este amplificată la începutul secolului al XX lea, în condi iile extinderii pericolului bolilor venerice. În perioada dintre cele două războaie mondiale ideile asupra f. se înscriu în principal într un context demografic malthusian. Se multiplică discursurile pro nataliste i se promovează ideologia f. numeroase. În acela i timp, sub influen a psihanalizei, apar numeroase analize care pun accentul pe pericolul intern care pînde te f., rezultat din presiunea intolerabilă a interdic iilor familiale. Aceste teme au îmbrăcat o formă radicală în lucrările feministe sau inspirate din ideologia feministă. După al doilea război mondial, se afirmă tot mai frecvent tema statului providenă a care ar trebui să preia tot mai mult din func iile tradi ionale ale f.: educarea copiilor, îngrijirea bolnavilor i persoanelor vîrstnice. Aceste afirma ii provoacă rapid reac iile integri tilor; preluarea func iilor f. de către stat gole te f. de sensul principal al existen ei ei. Începînd cu anii 1970, tema crizei f. este reluată în contextul dinamicii alarmante a noilor structuri familiale: răspîndirea cuplurilor consensuale,

extinderea celibatului, diminuarea descenden ei finale, reducerea duratei medii a căsătoriilor. În aceste contexte, se recunoa te tot mai frecvent necesitatea unor politici ale f. i interven ia celorlalte institu ii sociale în func ionarea ei. • Ca i în celelalte domenii ale cercetării sociologice, i în s.f. se confruntă trei *perspective sociologice majore*: a. *F^ec ivaJunc ionaM*ă care pune accent pe piBprletă il8..strupluj3^ jEJunc^ile sişterrejigr Ja.m| lJaJ^ La fel ca celelalte institu ii sociale, f. trebuie să realizeze anumite func ii. În ciuda marii diversită i de tipuri de f., func iile acestea pot fi reduse la următoarele tipuri: 1. reproducere (producerea unui număr suficient de copii pentru a asigura imortalitatea unei comunită i sau a unei societă i); 2. socnaji/ea_copijlor (transmiterea modelelor culturale dominante în societate către copii); 3. îngrijire, proiect ie i sprijin emo ional (îngrijirea i protec ia copiilor7-E17t7inilor i persoanelor bolnave, dragoste, securitate, sentiment de bunăstare); 4. „cgnferjrea_unui status (prin intermediul rela iilor de rudenie i a aîioTrele ii de grup); 5.„regleme_n a rea com P^JIâm^±ulyi.,sâXAiaL t> P^cspS£îY^ conflictualistă concepe f. ca un sistem de regTemenfari confictuale permanente. K. Marx i F. Engels prezintă f. ca o unitate socială ce reproduce la scară redusă conflictele interclasiale. Sigmund Freud i Georg Simmel au tratat f. tot dintr o perspectivă conflictualistă. Randall Collins (1975) consideră că în raporturile de f., so ul se comportă ca un proprietar, ca un gangster, în timp ce femeia este o victimă permanentă. Căsătoria este un mijloc de apropiere sexuală. Jetse Sprey (1979) consideră conflictul ca o parte a tuturor sistemelor i interac iunilor, inclusiv sistemele familiale i interac iunile maritale. În concep ia sa, membrii f. se confruntă ou două solicitări conflictuale: so ii concurează între ei pentru autonomie, autoritate i privilegii i, în acela i

timp, cooperează pentru a putea supravie ui, c r^iBp^(^jr7jfeig£fiel/stă.afirmăcă^este^o e.DiitaJte dinat»leă4f>.eafe oamenli4 ! mo^e3ăjoj inu^jeJaî«Je_ŞLcQflstrutesc o existenă de grup (Peter L. Berger, Hansfried Kellner, Sheldon Stryker, Anne Statham). Din punctul de vedere al interac ionismului simbolic, cSsatoxia.irjirjicăJ ode area de noi def in i iJl)PJLdiuă„B,ej^c^jie_cj„Lbip^xafi.i distincte i separateşă pMă jjoj xj Ja_ j_să construiască p„Şu^b.Jjirne^_cuByui. So ii î i restructurează defini iile despre ei în i i, despre via a lor cotidiană, despre experien a lor trecută i despre viitor. Raporturile cu rudele, prietenii i colegii sînt redefinite în consens cu a teptările partenerului. Apar noi concep ii asupra realită ii, astfel că fiecare î i modelează ac iunile în raport cu celălalt. Ca rezultat, cuplul construie te o biografie comună, cu o memorie coordonată în comun. Na terea copiilor impune o nouă remodelare a rela iilor dintre parteneri. V. abuz, căsătorie, coabitare consensuală, divor , educa ie, endogamie, feminism, hemogamie, homosexualitate, matrilocal, matrilinear, monogamie, monoparental, neolocal, patrilinear, patrilocal, poliandrie, poliginie, sex (rela ii sexuale), socializare. I. Mih.

FANARIOTISM termen larg utilizat, mai ales în publicistica sociologică interbelică, pentru a desemna regimuri care practică un sistem de "drepturi delegate", cedate de către o "centrală" a puterii unui strat de beneficiari recruta i pe baze loialiste i inu i astfel într o puternică dependenă de favorul "centrului". Fanario ii au căpătat numele după denumirea cartierului în care locuiau în Constantinopol: Fanar. Ei erau "delega ii" sultanului astfel că esen a regimului fanariot a fost aceea a unei "suprastructuri delegate", reprezentînd, în aria locală, voin a i for a unei autorită i centrale situată în altă parte. Domniile fanariote fac parte dintr un curent al "acaparării

grece ti" care a ocupat scena balcanică timp de aproape 150 de ani (foarte intens fiind în secolul al XVIII lea, denumit i "secolul fanariot"), în tot secolul al XVII lea i al XVIII lea asistăm în aria balcanică, la un amplu proces de mi care demografică în cuprinsul căruia s a desfă urat ceea ce sociologul i istoricul Al. Val. Georgescu a denumit "acapararea grecească": o "dramatică diaspora grecească", o migra ie care cuprinde: "marile familii postbizantine, individualită i grecizate de origine română, albaneză, levantină, o masă amestecată de elemente greco bizantine". Această "masă amestecată" a fost suportul demografic, social i politico juridic, al regimurilor fanariote. Esen a f. este, deci, în primul rînd, *regimul prebendial*. A doua trăsătură a f. constă în crearea unui strat larg, constituit prin recrutare loialistă, puternic dependent de "favorul centrului". A treia caracteristică a f. constă în practicarea unui regim degradat i în confuzia *func iilor cu beneficiile* i a *pozi iei publice cu privilegiul* personal. În fine, a patra caracteristică a f. constă în totala desconsiderare a obliga iilor publice i a oricărei preocupări de ra ionalizare a muncii, a proprietă ii i a pie ii. În locul preocupării pentru produc ie i pentru cum trebuie produs, se manifestă preocuparea pentru specula ie (cu titluri, func ii, cu moneda, cu puterea), pentru cît se poate ob ine fără muncă, prin *specula ie* ori prin *acaparare*. Esen a f., a adar, este *rela ia speculativă* sau *acaparatoare*. O altă caracteristică a f. este *re eaua clientelară*. Structura socială îmbracă forma unei re ele de grupuri clientelare, legate de "efi" paternali ti i guvernate de legea recrutării i selec iei loialistice. Neînd interesat de produc ie, f. intră în clasa regimurilor parazitare, care consumă mult fără a produce nimic în compensa ie, nici o "îlesnire de civiliza ie". Din punct de vedere *politic*, esen a f. este suprastructura delegată, aflată ori dispusă să se

a eze în slujba unui "centru" de putere regională sau mondială (un imperiu, o metropolă). Din punct de vedere *cultural*, f. se află în admirația modelelor străine și în disprețul modelelor locale. El este, deci, cosmopolitic și suburbial, imitând necreativ cultura metropolei și instaurând astfel o stare suburbială în cultură, o "suburbie culturală", (cf. I. Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, 1984, p. 62-63 și de asemenea: Al. Val. Georgescu, *Bizanțul în instituțiile române tipină la mijlocul secolului al XVIII-lea*, 1980). O altă caracteristică a f. constă în orientarea extrovertită, bine ilustrată de predispoziția de a depozita rezervele acumulate în afară. Consulul Francez la București, E. Gaudin (1795-96) remarcă acest profil al fanarioilor: "Sub gospodarii greci, majoritatea funcțiilor publice, și anume cele mai bănoase, erau acordate grecilor, rude sau clienți (cliens) ai acestor principii. Acești slujba greci, departe de a întrebuința veniturile în ară, ca slujba și pămînteni, nu se ocupau decît cu acumularea și depozitarea lor ca rezervă, pentru a le duce cu ei, în momentul cînd domnia simbiotică a stăpînului lor avea să înceteze. Astfel, la întoarcerea în Fanariile puteau să profite de aceste bogății foarte mari, care mai înainte le fuseseră străine, și să le etaleze" (s.n.) (cf. E. Gaudin, *Du soulèvement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne*, Paris, 1822, p. 53-54, 57). F. se asociază cu venalitatea administrației, lipsa simțului dreptății, arbitrarul, lipsa unei loialități mai adînci către ară, ireponsabilitatea în administrarea treburilor publice, setea de putere, intrigă, cinismul, eristica, rangofilia, carierismul, speculativismul. Toate acestea sînt trăsături pe care E. Filipe Zallony, medic al unor principii fanarioi, le atașă profilului psiho-moral al fanarioilor. "Fanarioii, precizează el, au făcut din intrigă sufletul guvernului otoman. Intriga nu a găsit servitori mai fideli și mai devotați

decît pe fanarioi (...). Dacă s-a întîmplat ca ei să părăsească steagul turcilor, al stăpînurilor lor, niciodată n-au făcut o împin în iubire pentru națiunea grecească, ci numai de interesul lor propriu (...); dacă românii au dreptul să se plîngă contra hospodarilor fanarioi, tot atîta dreptate au și grecii de a se plînge în contra dragomanilor de la Constantinopol, în contra acestor fanarioi, care îi dau titlu de principii și trăiesc numai în trîndăvie" (cf. Marc Philippe Zallony, *Essai sur les Fanariots*, Marseille, 1824, tradus în române de P. Bal, *Despre fanarioi*, 1909). F. este un fenomen care însoțește în mod fatal procesele de dezintegrare a imperiilor și de descentralizare a unor sisteme puternic centralizate. *V. prebendă/prebendalism, selecție socială negativă, compensația muncii*. I.B.

FAPT SOCIAL datul ontologic ultim pe care Emile Durkheim îl ia drept temelie în încercarea sa de a edifica sociologia ca disciplină științifică de sine stătătoare. În spiritul autarhist al epocii, Durkheim considera că f.s. alcătuiesc obiectul exclusiv al sociologiei, de neîmpărțit cu alte discipline. El dedică chiar primul capitol al lucrării sale de referință, *Les règles de la méthode sociologique* (1895; ed. rom. 1924 și 1974), întrebării: "Ce este un fapt social?" Răspunsul definește: Este f.s. orice mod de acțiune, declarat sau nu, în stare să exercite asupra individului o constrîngere exterioară; sau în plus, care este general pe întreg cuprinsul unei societăți date, avînd totuși o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale. Explicit, f.s. este exterior individului în sensul că nu e nici de natură "organică" (biologică), nici individual (ceea ce l-ar plasa în perimetrul psihologiei), la fel de important pentru f.s. este caracterul său coercitiv. Constrîngerea constă în necesitatea ca individul să se conformeze convențiilor și normelor sociale. Risul cu care e întîmpinat cineva, sau distanța

la care e înut, dacă nu se îmbracă după obiceiul locului, sînt expresii ale constrîngerii. De asemenea, mai spune Durkheim, nimeni anume nu mă obligă să vorbesc francez te cu compatrioții mei, ori să folosesc moneda legală în țara mea, dar nu am încotro. În aceeași manieră și fac simțită prezența faptelor din domeniul dreptului, moralei, educației, precum și cele ce se manifestă prin curente de opinie. În această înelegere, se precizează, constrîngerea nu suprimă libertatea individuală, întrucît forța coercitivă a f.s. acționează precum aerul: individul nu o simte decît atunci cînd el se mișcă împotriva ei, adică atunci cînd încalcă normele sociale. O altă caracteristică a f.s. este generalitatea, însă aceasta doar însoțește celelalte caracteristici, fiindcă există și fapte umane generale (a mîncă, a dormi) care nu sînt sociale. Deci un f.s. are generalitate, dar nu pentru aceasta este el social, ci pentru că e supraindividual și coercitiv. Inspirat de Durkheim, dar îndepărtîndu-se de el, Marcel Mauss a lansat conceptul de "f.s. total". Prilejul i l-a oferit analiza întreprinsă de el însuși asupra darului ca formă de schimb în societățile arhaice (*Essai sur le don*, 1925). Toate aceste fenomene — scrie Mauss, referindu-se la haloul indus de schimbul de daruri — sînt în același timp juridice, economice, religioase și chiar estetice, morfologice etc. Ele angajează, deci, întregul sistem social, sau, în orice caz, tot spectrul categoriilor de instituții. În comparație cu Durkheim, Mauss se arată mai captat de generalitatea f.s. decît de exterioritatea lui în raport cu individul, pe care, altminteri, o recunoaște. Generalitatea de astă dată are o semnificație mai curînd funcțională decît statistică. Aceasta îi permite lui Mauss să inculce în noul concept, acela de "f.s. total", un principiu euristic: f.s. nu e real decît integrat în sistem și deci nu poate fi studiat decît în raport cu sistemul. Acesta e chiar unul din postu-

latele funcționalismului. *V. coerciție, dar, sistem social, sociologie*. Gh.G.

FASCISM ideologie politică specifică secolului XX, care a stat la baza mai multor partide și mișcări politice din Europa. În perioada interbelică f. a ajuns ideologia oficială a mai multor state, avînd un rol important în declanșarea celui de-al doilea război mondial. Termenul provine de la cuvîntul latin *fascia* (o legătură de nuiele în jurul securii purtată de lictori), care a fost utilizată ca emblemă a radicalismului în Revoluția Franceză și tot în această manieră este adoptat de Benito Mussolini și de către primul partid fascist, înființat de el în Italia la 23 martie 1919. Pentru Mussolini, această emblemă invocă atît gloria fostului Imperiu Roman cît și ideea, fundamentală pentru f., a luptătorilor de elită care au sarcina de a apăra magistraturile statului (lictorii în Roma). • La nivel European, distingem cel puțin cîteva caracteristici definitorii ale f.: a. naționalismul rasist extremist legat de expansiunea teritorială; b. intoleranță în general față de orice alte partide sau mișcări politice și în special față de comuniști; c. existența unor partide de masă centrate în jurul unui lider puternic; d. încercarea de a monopoliza toate sferele vieții sociale; e. glorificarea militarismului și cultul pentru virtuțile masculine; f. orientarea generală către clasa de mijloc. Desigur, au existat numeroase nuanțări ale acestor caracteristici la nivelul fiecărui stat sau partid f. De exemplu rasismul, în forma antisemitismului, a fost coordonată fundamentală a f. german, în timp ce în alte state sau pentru alte partide a constituit o problemă secundară. • Comunismul și f. au fost principalele ideologii de masă ale acestui secol. Unii autori au încercat să explice asemănările dintre ele, pornind de la ideea că f. a apărut ca o dizidentă față de marxism. Paul Johnson (*A History of the Modern World*, 1983) prezintă ase-puncte de

legătură între f. (cu referire la cel italian) și comunism (cu referire la modelul sovietic leninist): a. ambele ideologii se bazează pe partide puternic centralizate, înalt ierarhizate și superdisciplinate; b. ambele se opun burgheziei parlamentare și reformismului; c. proletariatul este pentru ambele incapabil să se organizeze singur; d. din acest motiv sînt necesari revoluționari de profesie; e. conștiința masei nu poate fi ridicată decât de o astfel de elită revoluționară; f. singurul arbitru în plan politic este lupta de clasă organizată în forme violente. De la ideea de dizidentă pare ușor de înțeles, ea are acoperire parțială în istoria. dat fiind faptul că mulți dintre liderii săi, inclusiv Mussolini, au fost inițial simpatizanți ai mișcărilor socialiste, chiar marxiste. Rup-tura între f. și mișcările de stînga s-a făcut după primul război mondial, în contexte diferite și pe fondul falimentului unor idei de bază ale mișcărilor de stînga de la începutul secolului, cum ar fi internaționalismul și lupta împotriva războiului. Mai mult, în special pentru f. germani, comuniștii vor deveni principalii dușmani. • Primul stat fascist a fost Italia, unde în urma Marșului asupra Romei (16 oct. 1922), Benito Mussolini ajunge la putere. El lansează ideea statului fascist corporatist, care se vrea o democrație autoritară, centralizată și organizată pe baze naționale. Fasciștii au vrut să guverneze Italia așa cum a fost guvernat vechiul Imperiu Roman, adică precis, corect, just, onest și mai ales eficient. • F. nu a reprezentat însă doar o simplă ideologie, ci și un fenomen social major al acestui secol. El a avut milioane de aderenți și simpatizanți, în special tineri, foarte mulți studenți, care au crezut sincer în aceste idei; a fascinat, mai mult sau mai puțin, intelectuali de marcă cum ar fi: Benedetto Croce, Jean Cocteau, Luigi Pirandello, Giovanni Gentile, T.S. Eliot, Charles Maurras, Luis Ferdinand Celine, Oswald Spengler, Martin Heidegger. • Istoria, ca și în cazul comunismului mai târziu, a fost sin-

gura capabilă să demonstreze caracterul distructiv al f. Acesta a condus în final la declanșarea celui de al doilea război mondial, al cărui sfîrșit a însemnat și prăbușirea sistemelor fasciste din Europa. Ideologia f. caracterizează și astăzi unele mișcări sau partide politice, pentru care se utilizează de regulă denumirea de *neofascism*. Acesta diferă fundamental de f., deoarece pe de o parte îi lipsește caracterul de masă, adică atributul definitoriu fără de care f. nu ar fi putut juca rolul pe care l-a avut în perioada interbelică, iar pe de altă parte, cauzele care au dus la apariția f. nu mai acționează astăzi, cel puțin în aceeași manieră. Dintre aceste cauze amintim: dezastrul economic de după primul război mondial, existența unui climat general de nemulțumire pentru populația unor țări care s-au considerat în elate în urma tratatului de pace de la Versailles, lipsa unei experiențe parlamentare democratice autentice în statele națiuni recent unificate (Italia și Germania), crizele economice și sociale generate de procesul de modernizare și de industrializare. Nu trebuie neglijat faptul că Italia și Germania fascistă au sprijinit direct mișcările și partidele f. din întreaga Europă. V. *ideologie, genocid, național socialism, rasism, război*. A.B.

FEMINISM (TEORII FEMINISTE, STUDII PRIVIND FEMEILE) mișcare protestatară susținută de femei. Avînd ca obiective principale: a. atacul legal împotriva tuturor formelor de discriminare sexuală (discriminare în selecția profesională, în posibilitățile de carieră profesională, în admiterea în învățămîntul superior, în stabilirea drepturilor salariale, în ocuparea unor funcții publice); o. atacul împotriva socializării tradiționale în funcție de sex (eliminarea stereotipurilor privind rolurile de sex conform cărora bărbatul este mai competent și mai competitiv decât femeia, eliminarea procedurilor tradiționale de

educare diferențiată a băieților și fetelor, eliminarea vocabularului sexist); c. atacul împotriva practicilor sexismului instituționalizat (accesul femeilor la cariere manageriale, desfășurarea activităților, cluburilor și asociațiilor rezervate doar bărbatilor). În societățile vestice, mișcările feministe au o vechime de peste 300 ani. Ele s-au manifestat inițial prin publicarea unor lucrări în care se protesta împotriva considerării femeilor ca o categorie subordonată, ca o "minoritate". Ulterior, formele de protest s-au diversificat, un rol deosebit revenind aspectelor politice. În prezent, f. are extinderea cea mai mare în S.U.A. Principala fundamentare ideologică a f. contemporană a fost făcută de Betty Friedan (*The Feminine Mystique*, 1963). În anii 1950-1980, mișcările feministe au insistat pe egalitatea formală a bărbatilor și femeilor. În anii 1980, preocupările dominante ale acestor mișcări au fost elaborarea unei politici naționale de îngrijire a copiilor, legalizarea avorturilor, ameliorarea statutului economic al femeilor și asigurarea protecției mamei care sînt angajate într-o activitate profesională (îngrijire prenatală, ajutoare de maternitate, asigurarea locului de muncă pe perioada natalității și a îngrijirii copiilor mici), în prezent, î. este preocupat de calitatea vieții femeilor, copiilor și familiilor. • TEORIILE FEMINISTE sînt strîns legate și originare în mișcările feministe. Mult timp ele au fost ignorate sau marginalizate, chiar și atunci cînd erau formulate de către bărbați. T.f. și propun să ofere răspunsuri la două întrebări principale: ce se poate spune despre situația femeii și de ce situația femeii este cea care este. La prima întrebare s-au dat trei răspunsuri: femeia este diferită de bărbat; ea nu este egală cu bărbatul; ea aparține unui grup opresat iar opresorii sînt bărbații sau un sistem social patriarhal construit de bărbați. Teoriile care susțin că femeia este diferită de bărbat apelează la trei categorii de argumente:

condițiile biosociale diferite, socializarea instituțională diferențiată și interrelaționarea psihosocială diferențiată. Teoriile care insistă pe inegalitatea dintre bărbați și femei operează fie cu argumente ale f. *liberal* (inegalitatea provine din structurile inegale de anse), fie ale f. *marxist* (inegalitatea dintre sexe este o parte a unui sistem clasic complex în care femeia este exploatată). Teoriile referitoare la opresarea femeii operează cu argumente *psihanalitice* (bărbatul are o nevoie înăscută de a subjuga femeia pentru a-și putea realiza obiectivele psihosociale), cu argumente *radicale* (rădăcinile opresiunii sînt în sistemul patriarhal în care bărbatul a dovedit mai multă abilitate în folosirea forței pentru a subjuga pe alții) sau cu argumente *socialiste* (sînt folosiți termenii de patriarhat capitalist și dominare pentru a descrie un sistem complex de oprimare bazat pe organizarea producției, a claselor, vîrstelor, etnicității și preferințelor sexuale). T.f. recente pretind că oferă o bază pentru *revizuirea concepțiilor sociologice standard* în aceste aspecte: a. Formularea teoriilor sociologice trebuie să se întemeieze pe o sociologie a cunoașterii care să recunoască dependența cunoașterii de contextele sociale, parțialitatea oricărei cunoașteri și afectarea cunoașterii de către putere; b. Structurile macrosociale se bazează pe procese controlate de dominatori care acționează pentru realizarea intereselor lor. Activitatea subordonatilor este invizibilă, subestimată sau ocultată de ideologia socială. Femeia ocupă o poziție subordonată atît prin poziția sa de clasă cît și prin faptul că execută în principal munci invizibile (activități menajere, îngrijirea copiilor, servicii emoționale și sexuale) sau cu un prestigiu scăzut; c. Procesele microsociale din societate fac reale și vizibile structurile de subordonare și nerecunoașterea sau distorsiunea muncii subordonatilor. Astfel, contribuția femeilor la producția socială este

neglijată prin desconsiderarea importanței activității menajere și a îngrijirii copiilor; d. Aceste condiții induc în subiectivitatea femeii o permanentă "linie de demarcație" în care ea trebuie să navigheze. Această linie separă ideologia patriarhală și conștiința dobândită de femei din reflexia asupra rolului lor în producția socială la nivel macro și microsocioal. Femeile adoptă răspunsuri diferite la această linie de demarcație: represiune, obediență, rebeliune, proteste în cadrul unor organizații micro și macrosociale care urmăresc reformarea sistemului; e. Ceea ce se afirmă despre femei este valabil pentru toți indivizii aflați în situații de subordonare; f. Vocabularul științelor sociale este elaborat din perspectiva bărbatului dominator. Este necesar să se creeze noi concepte care să nu mai explice lumea în termeni de subordonare, dezavantaje și membri invizibili. • După 1980, s-a conturat un domeniu nou de analiză științifică multidisciplinară a situației femeilor în societățile contemporane, desemnat în mod obișnuit cu expresia STUDII PRIVIND FEMEILE (WOMEN STUDIES). Aceste preocupări, deși continuă să se manifeste în principal dintr-o perspectivă feministă, au o încărcătură ideologică mai redusă și se caracterizează printr-un efort de obiectivitate, de desprindere de considerațiile radicale ale f. tradițional. Ele au pătruns în programele academice ale multor universități prestigioase din lume. Majoritatea cercetătorilor din acest domeniu sînt femei, dar a crescut și numărul cercetătorilor bărbați și preocupă de constituirea unei "sociologii a femeii". V. *căsătorie, familie, sex (relații dintre sexe)*. I. Mih.

FENOMEN SOCIAL 1. Relație, proces, mod de organizare, suficient de conturate pentru a fi susceptibile de descriere și explicare științifică. De ex. o reglementare juridică, propoziția criminalității sau sinuciderilor într-o colectivitate, moda, o credință re-

ligioasă, o normă sau o valoare morală. 2. Sinonim cu fapt *sociologic*, ceea ce este înregistrat la nivelul experienței, cu mijloacele naturale sau special constituite ale observatorului, exprimînd în consecință caracteristici "observabile", concrete, individuale, "fenomenale", de la care știința trebuie să pornească pentru a identifica caracteristicile generale, esențiale, necesare, legitime. V. *fapt social, interacțiune, relație socială*. S.W.

FERTILITATE fenomen demografic exprimînd intensitatea nașterilor în cadrul unei populații, luîndu-se în considerare numai sub populația care participă efectiv la producerea nașterilor (pupurile sau femeile în vîrstă de procreare). Cel mai simplu indice de f. este *rata de f. generală*, dată de formula:

unde numărătorul fracției înseamnă numărul de nașteri vii, în decursul unui an, iar numitorul populația feminină între 15 și 49 ani. Un asemenea indice poate fi calculat pentru orice interval de vîrstă, inclusiv un an, luînd la numărător doar numărul copiilor născuți de femeile de vîrstă respectivă, rezultînd astfel *rate specifice* de f. însumînd ratele specifice de f. dintr-un an împărțind totalul la 1000, se obține *indicele sintetic* de f., care arată numărul mediu de copii ce i-ar putea naște o femeie care, în absența mortalității, ar parcurge intervalul de vîrstă 15-49 ani, fiind afectată, la fiecare vîrstă, de aceeași intensitate a f. ce se manifestă în momentul studiat la vîrstele respective. În populațiile actuale, indicele sintetic de f. acoperă o gamă largă de valori, mergînd de la mai puțin de 2 copii, în țările europene cu f. cea mai scăzută, la peste 6 copii în cele cu f. mare. Indicele sintetic înmulțit cu proporția fetelor la naștere dă *indicele brut de reproducere a populației (R)*, adică numărul mediu de fete născute de o fe-

meie. Toți acești indici sînt *de moment*, adică redau f. populației într-un an calendaristic sau în cîteva ani consecutivi; o serie de indici similari descriu f. atunci cînd se urmărește istoria unei generații, F. este fenomenul demografic căruia i se acordă cea mai mare importanță, datorită faptului că vizează elementul cel mai dinamic al mișcării populației (nașterile și pentru că, prin complexitatea sa, ridică probleme deosebit de dificile de descriere și, mai ales, de explicare. Scăderea f. populației țărilor dezvoltate, diferențele de f. între populații aflate la nivele similare de dezvoltare economică, întîrzierea scăderii f. în multe țări în curs de dezvoltare, previziunea pe termen mediu și lung a tendințelor de evoluție a f. etc. sînt încă probleme deschise a căror soluționare reclamă abordări interdisciplinare. Referitor la prima problemă menționată, pentru explicarea căreia s-au depus cele mai mari eforturi, se poate aprecia că procesul de scădere a f. este rezultatul acțiunii conjugate a mai multor factori, care pot fi grupați astfel: factori macrosociale care au făcut ca o descendență numeroasă să nu mai fie necesară și profitabilă nici pentru familie, nici pentru societate; conștientizarea faptului că familiile pot să controleze f.; îndepărtarea treptată a opreliștilor (religioase, morale, juridice etc.) aflate în fața acestui control; perfecționarea mijloacelor practice de prevenire a nașterilor, a căror eficiență permite astăzi, în principiu, un control aproape complet al f. V. *demografie, familie, populație*. T.R.

FEUDALISM sistem de organizare socială, economică și politică, dominant în Europa occidentală între secolele IX-XV. Termenul este însă foarte controversat, neexistînd o unitate de păreri asupra conținutului său, ca și asupra ariei de răspîndire și a perioadei istorice în care acest tip de societate a existat. În general, se consideră că f. este caracteristic un tip de societate agrară,

care funcționează în baza unei economii naturale închise și a unui sistem special de dominație asupra pămîntului și a locuitorilor lui (în special țăranii, dar uneori și orășenii). Așervirea țăranilor, specifică f., se bazează pe un drept limitat al țăranilor de proprietate asupra mijloacelor de subsistență, ca și pe un sistem complex de obligații ale acestora față de proprietarul pămîntului, concretizate, de regulă, în prestarea unor zile de muncă și în plata unor impozite și dări în produse sau în bani. • Termenul provine de la cuvîntul *feudă* care reprezenta o suprafață de pămînt pe care, printr-o investiție specială, un vasal o primea de la un senior în schimbul unor servicii. • Cea mai importantă instituție a f. este cea a vasalității care definește structura clasei nobiliare (seniori, vasali) și totodată profilul întregii societăți feudale. Relația senior-vasal nu trebuie înțeleasă într-un tipar modern (după modelul arendeii), ca o suprafață de pămînt primită pe o perioadă determinată în folosință, în schimbul cedării unei părți din veniturile realizate. Ea este o relație socială mult mai complexă în care aspectele economice au devenit prioritare doar spre sfîrșitul evului mediu. Astfel, sistemul obligațiilor este reciproc, deoarece nu numai vasalul este dator să presteze anumite servicii către senior, ci și acesta este obligat să îi ajute vasalii, într-un fel este chiar responsabil pentru ei, relația fiind mai mult o "alianță" (nesimetrică) decît o simplă relație de subordonare. Funcțiile principale ale acestei instituții sociale au fost în primul rînd militare (sprijinul reciproc între senior și vasal avea, în primul rînd, un caracter militar). Totodată, relația de vasalitate permitea menținerea unității societății feudale, dat fiind că, cel puțin în prima parte a evului mediu cînd investiția fiefului (ceremonia care marca apariția relației de vasalitate) avea un caracter determinat, seniorii își mențineau prerogativele senioriale asupra unor segmente foarte largi din terito-

riu. Acest lucru era valabil și pentru rege, cel mai mare dintre seniori și inițial singurul care nu era vasal (deși relația de vasalitate a apărut uneori și între suveranii unor state). Ideea fărâmiării societății feudale, apărută mai mult printr-o raportare oarecum artificială la statul modern, nu este decât expresia depășirii autonomiei a seniorului în cadrul propriei feude unde era singura autoritate militară și judecătorească, dar întotdeauna prin respectarea obligațiilor ce decurgeau din relația de vasalitate. Drepturile seniorului pe domeniul feudei nu erau discreționare, ele fiind precis reglementate de normele specifice instituției vasalității. • Relația de vasalitate era mult mai complicată, diferențindu-se foarte mult de la o societate la alta, dar și în aceeași societate de-a lungul secolelor. În principiu, orice nobil (cu excepția regelui) era în același timp și senior și vasal sau numai vasal. • Alte instituții care au jucat un rol deosebit în f. sînt: cavaleria, instituție cu caracter militar al cărei membri erau nobili, în general neproprietari de feude (feuda se transmitea din tată în fiu dar era, teoretic, indivizibilă, și din acest motiv puteau exista și nobili fără feude) și biserica al cărei personal — clerul, ocupa un loc distinct în societatea feudală, iar uneori ea era chiar proprietară de pământ, intrînd în sistemul relațiilor f. • Există foarte multe probleme pe care le ridică analiza societății f. în primul rînd, instituția vasalității a îmbrăcat forme diferite în timp și a avut trăsături specifice în fiecare țară occidentală. Perioada în care a existat societatea f. nu este aceeași în concepția tuturor specialiștilor, unii extinzînd-o la nivelul întregului ev mediu (sec VII — XVI), alții susținînd că acest tip de relații nu au existat în realitate decât o perioadă de trei sau patru secole. Celelalte trăsături amintite mai devreme pot fi și ele privite ca problematice. Economia nu este exclusiv naturală și nici închisă, în tot evul mediu existînd o producție destinată schimbului ca și o destul de di-

namică circulație a banilor. Cea mai specială situație o oferă *ora ul medieval* care, deși este marcat de instituțiile, a dezvoltat o structură specifică, contrastantă adesea cu restul societății, atît politic, fiind germele democratismului modern, cît și economic (noile relații sociale, specifice capitalismului, au apărut inițial în *ora e*). • Ideea exploatarea ăranilor trebuia să fie și ea nuanțată. Dealtfel este greu să concepem că o societate poate funcționa optim, aproape o mie de ani, pe baza exploatarea muncii. Ideea societății tripartite, alcătuită din trei categorii distincte, nobilii, clerul și ăranii (de fapt restul societății sau cei ce muncesc), între care există relații foarte strînse și un anumit echilibru, fiecare avînd funcții specifice, la fel de vitale pentru existența societății, este în concepția lui Jacques Le Goff (*Pour un autre Moyen Age*, 1978, tr. rom. 1986) mult mai apropiată de realitate. ăranii nici nu sînt practic diferențiați de feuda, aparținînd acesteia, fiind "legați" de ea în schimbul dreptului de a lucra pămîntul și al protecției oferite de nobili. Perspectiva asupra ăranilor este mai mult de o tipologie a exploatarea lansată de marxism în secolul trecut (dar și de iluminism). Dealtfel, marxismul a transformat f. într-un stadiu obligatoriu al trecerii la capitalism și mulți istoriografi, nu neapărat marxisti, s-au simțit datori să lăcaute în propriile societăți. • Se consideră adesea că termenul f. se poate aplica oriunde există relații social-politice și economice, asemănătoare cu cele din Europa occidentală medievală (pentru alte țări din Europa, din Orient și mai ales Japonia). Riscul unei asemenea abordări este acela că o accepțiune atît de largă poate transforma termenul într-un sinonim pentru epoca medievală. El este totuși utilizat în analiza altor societăți, în special ca un instrument teoretic cu ajutorul căruia, prin comparație cu societatea occidentală se pot studia instituțiile și evoluția altor tipuri de societăți. A.B. • Putem identifica astfel un f.

oriental asiatic, cu caracteristici care derivă din prelungirea "modului de producție asiatic", fiind aplicabil unei zone întinse a umanității (societatea chineză, societatea indiană musulmană, Califatul arab, Imperiul Marilor Selgiuchizi, Sultanatul Mameluc, Imperiul Otoman, Imperiul Mongol etc.) și avînd ca trăsături: preponderența proprietății de stat asupra pămîntului, lipsa proprietății de tip domeniial, existența posesiunii condiționate în stadiul de beneficiu (posesiune netransmisibilă și neereditară) și nu de feuda (cu caracter succesoral); renta f. este o cotă parte din renta centralizată de stat; absența unei aristocrații ereditare de neam și de funcții, a unei ierarhii feudo-vasalice și a imunității administrative și juridice a "feudalilor". În ceea ce privește statutul ăranimii, aceasta era liberă din punct de vedere juridic, fiind subordonată direct statului, al cărui dregători percepeau dările și exercitau dreptul de judecată, spre deosebire de Apus, unde existau și spînzurătorii în fața castelului simbolizînd dreptul de judecată al seniorului asupra ăranilor de pe domeniu. Statul nu concedează aici pămîntul "feudalilor" săi, ci doar venituri dintr-o anumită zonă (acestea fiind rîspîndite în mai multe părți ale teritoriului pentru a nu permite "feudalului" să dobîndească o bază materială stabilă, care să-i permită să se opună puterii centrale; ca urmare, nu există o legătură stabilă și trainică între deținătorul direct al "feudei" și cultivatorii săi). Referitor la statutul *oraului*, se poate observa că în timp ce în Occident acesta, în general, era subordonat unui senior de care căuta să se emancipeze (de aici, lupta comunală), în Orient *oralele* sînt subordonate direct puterii centrale al căror reprezentant și sînt și dregătorii statului (M. Maxim, *Particularități ale "feudalismului" orientat asiatic*, 1993). Primatul *oraului* asupra satului este o altă caracteristică a societăților orientale, lucru explicat de Max Weber prin aceea că "economia s-a dezvoltat suficient și

cu o îndestulătoare circulație a banilor pentru a furniza principalul surplus necesar pentru dări, în comparație cu Occidentul evului mediu timpuriu, pe cît se pare mai puțin dezvoltat" (M. Weber, *Religion of India*). *Oralele* capitală, ca instrument și simbol al autorității centrale atotputernice, capătă o dezvoltare hipertrofică (în comparație cu Occidentul unde existau dezvoltare relativ proporționate a capitalelor în raport cu *oralele* de "provincie" sau nici nu existau această distincție ca în cazul statelor de fărâmiare feudală din Germania și Italia). Ca sistem de guvernare, în lumea orientat asiatică era specifică guvernarea despotică, ce nu admitea instituții reprezentative de tipul parlamentului englez, stărilor generale franceze, Reichstagului german, Seimului polonez, Cortesurilor spaniole etc. și bloca, în genere, inițiativa particulară, menținînd un control strict, printr-o rețea întinsă de agenți, asupra mișcării averilor, actelor și indivizilor. Drept rezultat, societățile orientale s-au caracterizat printr-o extremă de riguroasă evidență demofiscală, ceea ce a dat naștere unui enorm aparat birocratic. În plus, religiile orientale, prin caracterul lor fatalist, au frînat spiritul întreprinzător al individului. Toate acestea au întîrziat apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste în lumea orientat asiatică. F. occidental este considerat a fi un f. patrimonial (statul apărea în ipostaza de patrimoniu al suveranului) și personal (întrucît relațiile personale suzeran-vasal, senior-ăran erau definitorii pentru acest tip de societate), în timp ce f. orientat asiatic este considerat un f. de stat (avînd în vedere preeminența proprietății de stat asupra pămîntului și asupra celorlalte forme de proprietate) și prebendial (de la *prebenda* — compensarea prin slujbă, nu prin pămînt, a serviciilor aduse suveranului). • Avînd ca punct de plecare elementele preponderent romane, Imperiul Bizantin reprezintă o *sinteză specifică*, în care se inter-

ferează caracteristici ale f. orientalo asiatic cu cele ale f. occidental. Statul era, ca și în Orientul asiatic, puternic centralizat, iar împăraii (*basileii*) guvernau în maniera faraonilor sau a regilor Asiriei. Pământul aparținea statului, deci împăratului, pentru care avea o valoare pur fiscală. Milioanele de locuitori ai provinciilor aveau obligații fiscale, erau "tributarii" Constantinopolului. În guvernare, împăratul era ajutat de o suită de înalți dregători și militari, care formau o aristocrație. Dacă în primele secole ale imperiului dominau sistemul "colonatului", marea proprietate și chiar munca sclavilor, în secolul al VII-lea acestea intră în declin în favoarea micii proprietăți și a rănei libere. Astfel, înființarea *themelor* dus la sporirea numărului, de răni liberi (*stratio ii*), care primeau loturi de pământ în schimb efectuării serviciului militar. Dar, începând cu a doua jumătate a secolului al XI-lea, mica proprietate decade în favoarea marilor proprietari. Aristocrația a devenit foarte puternică, între îninți armate pe cheltuieli. Creșterea din ce în ce mai mare a datoriilor fa de "fisc" a impus ca o mare parte a rănimii să devină dependentă de marii proprietari. Marea proprietate funciară a absorbit bunurile rănilor și militarilor și a făcut din micii proprietari servii lor. Cu toate acestea, mai înținem răni liberi și în secolul al XVI-lea, când Bizanțul se prăbușește sub loviturile otomanilor. • Un caz de tranziție de la f. occidental la cel oriental și aflat, mai ales, sub semnul Bizanțului, îl reprezintă f. moldovănean. Clasa feudalilor exploatarea rănimii aservită (rumâni, vecini) prin prelevarea rentei în produse, muncă, bani. Totodată, în țara Românească și Moldova înținem în proporție de masă sate devălmășe libere, de moșneni sau răzeși. Singurul suzeran era domnul, iar boierii nu se bucurau de acest drept; ei nu puteau fi concurenți ai puterii statului. De asemenea, nu înținem nici "imunitatea" specifică f. apusean. Înainte de

toate, el este un "dominus", stăpân în adevăratul sens al cuvântului peste viața și averile *tuturor* supușilor, inclusiv ale boierilor. Nimic nu putea sta în fața voinței domnului, nici chiar în perioada suzeranității otomane. Puterea domnească nu este limitată de nici un organism de guvernare, de tipul Parlamentului englez. Dovadă a acestei autorități domnului supreme (*dominium eminens*) o constituie "darea calului", percepută la tranzacțiile funciare de către domn în calitate sa de stăpân absolut al pământului țării. Oaltă dovadă a acestei puteri o constituie bătărea de monedă, la care nu s-a încumetat vreodată nici un boier. Totodată, domnul numea pe episcopul bisericii ortodoxe (mitropolitul) și este conducătorul suprem al oastei. Orașele, ca forme de comunități autonome, depindeau de el de domnie, instituția "domniei" a reprezentat o continuare a puterii imperiale bizantine. Dregătoriile boierești nu erau ereditare, iar latifundiile domnului, boierilor sau ecleziastice au fost de fapt "o adunătură întâmplătoare de sate împărțite pe întreg teritoriul țării" (H.H. Stahl, *Controversa de istorie socială românească*, 1969). În țara Românească și Moldova înținem următoarele tipuri de sate aservite: sate boierești, sate sub stăpânire ecleziastică și chiar sate domnului. Nu rare sunt cazurile satelor parțial aservite. În Transilvania, peste structurile autohtone românești s-a suprapus, în urma cuceririi acesteia de către regatul maghiar, o structură feudală de import, dar care nu a reușit, în timp, să elimine cu totul structurile f. anterioare, cum este cazul instituției voievodatului și "ărilor" românești. În perspectiva evoluției istorice, f. apusean european a fost cel care, mai ales prin structurile sale urbane și prin sistemul de guvernare, a favorizat apariția și dezvoltarea capitalismului. V. *birocrație*, *capitalism*, *orinduire tributală*, *prebendă*, *sate devălmășe*, *stat*. I.F.

FILIA IE raportul de descendență dintre un copil și părinții săi. Se disting două forme: a. f. naturală poate fi maternă și, respectiv paternă. În funcție de forma legală sau ilegitimă a familiei, f., poate fi rezultată din căsătorie sau din afara ei. În practica judiciară, recunoașterea f. materne se face prin: declarație la serviciul de stare civilă, înscris autentic, testament, iar recunoașterea f. paternă se stabilește prin prezumție de paternitate, potrivit căreia soțul mamei este tatăl copilului. b. F. juridică desemnează primirea unui copil în familie cu obligațiile și drepturile copiilor naturali. V. *familie*. M.Vn.

FILOSOFIE SOCIALĂ disciplină filosofică care are ca obiect societatea. Adesea este utilizat termenul de f. a *istoriei* care se concentrează asupra sensului istoriei, a dinamicii societății umane. Sociologia a fost precedată de f.s. și s-a constituit ca reacție față de aceasta. Există mai multe diferențe între f.s. și sociologie. Diferența cea mai larg acceptată este de *metodă*. Dacă sociologia a încercat să dezvolte o metodă de tip științific, fundată pe culegerea sistematică și controlată a faptelor, pe construirea unor teorii cât mai operaționale cu puțință, supuse unui proces multiplu și continuu de testare, f.s. utilizează o metodă de prelucrare logic deductivă a materialului oferit mai mult de intuiție și experiență comună; este ceea ce mulți desemnează prin termenul de *metodă speculativă*. Speculația este o metodă rațională adaptată pentru a trata probleme de complexitate ridicată, în condițiile unei cunoașteri încă rudimentare. Cum se exprima D.D. Roșea, f. utilizează în mod curent *extrapolări* și *interpolări*. Din acest motiv, metoda speculativă poate oferi aproximări ale adevărului, într-o modalitate însă imposibil de testat. Din diferența de metodă decurge și o diferență de perspectivă. În general, sociologia, datorită metodei sale de tip științific, a fost

tentată să se orienteze spre explorarea unor probleme mai delimitate sau, chiar atunci când a abordat probleme complexe, le a redus la aspectele lor mai simple, analizabile cu instrumentele de care dispune. F.s., datorită metodei sale speculative, și-a simțit mai în largul ei tocmai în abordarea frontală a problemelor complexe ale societății omului, dar într-o manieră mai aproximativă, fără date sistematice și lipsită de posibilități de testare a enunțurilor sale. Din acest motiv, constituirea sociologiei nu a dus, după cum s-a crezut inițial (poziția pozitivistă este tipică aici), la eliminarea ca inutilă a f.s. • În prezent se pare că există o complementaritate specifică între sociologie și f.s., aceasta din urmă răspunzând la nevoia omului și a colectivității de a aproxima răspunsuri la problemele lor complexe, imposibil de abordat încă cu metode riguroase de tip științific. Sociologia umanistă și critică sau psihologia umanistă sunt abordări tipice care utilizează masiv o metodologie speculativă. Din acest punct de vedere, diferența dintre sociologie și f.s. este adesea de grad și provizorie, depinzând de nivelul de dezvoltare a metodelor de cunoaștere. Există, de asemenea, o tendință tot mai pronunțată de influență reciprocă și chiar de fuziune. Dacă inițial metodologia de tip speculativă a f.s. reprezenta un pericol pentru cristalizarea spiritului științific al sociologiei (lucru valabil pentru toate științele, ilustrat de avertismentul lui Newton "fizică, ferește-te de metafizică"), la ora actuală sociologia tinde să utilizeze elemente ale metodologiei speculative, în abordarea problemelor extrem de complexe. O asemenea asimilare a metodologiei speculative are loc însă într-un mod specific: pe de o parte, se încearcă să se sporească caracterul riguros, sistematic al acestei metodologii (o speculație educată), încorporând cunoștințele pe care cunoașterea științifică le-a produs, pe de altă parte, prin sporirea spiritului critic, asu-

marea deschisă a caracterului provizoriu și fragil, orientarea spre lărgirea capacității de verificare. Totodată, f.s. asimilează inevitabil tot mai multe rezultate obținute de timpuriu (ea nu se mai dezvoltă exclusiv pe baza întuielilor cunoscute comune, ci și în prelungirea datelor timpurii), căutând totodată să disciplineze metoda de gândire, sub influența metodelor timpurii. • Până nu demult, era destul de curentă și o altă distincție între sociologie și f.s., exprimată cu claritate de Max Weber. Acesta pornea de la diferența dintre *scop* și *mijloc*, dintre judecățile de valoare și cele de existență. Scopurile sunt formulări pe care actorii sociali le fac pornind de la sistemele lor de valori. Ele nu sunt obiecte legitime ale analizei timpurii, ci doar ale filosofiei. Sociologia trebuie să le ia ca date, analizând doar corectitudinea lor internă. Mijloacele de realizare a acestor obiective reprezintă sfera legitimă a analizei sociologice. O asemenea diferență este, în opinia celor mai mulți sociologi actuali, artificială. Opiniunile valorice și scopurile individuale și colective devin tot mai puțin obiect legitim al analizei timpurii. Datorită orientării sale spre probleme globale, cruciale, ale omului și societății, f.s. se împletește cu ideologia, oferindu-i acesteia un fundament rațional. V. *ideologie, metodologia cercetării sociologice, sociologie*. E.Z.

FLUCTUAȚIE tip de mobilitate a forței de muncă, constând în trecerea unei persoane de la o unitate economică la alta. În condițiile existenței unei piețe a forței de muncă, în baza legii cererii și ofertei, f. poate «voluntară» (inițiată de persoana în cauză) sau impusă (inițiată de unitate, inclusiv prin calea omajului). F. este o mișcare individuală sau de grup, spontană, inter-unitară (uneori se referă și la mișcările de la un loc de muncă la altul în interiorul aceleiași unități economice, numită f. internă). • Analiza f. are în vedere două stadii — unul potențial (latent) și altul

real (manifest). F. *potențială* apare prin constituirea dorinței unei persoane de a părăsi locul de muncă în scopul încadrării într-o altă unitate economică. Dorința de plecare poate avea intensități variabile, se poate manifesta pe perioade diferite de timp și se poate transforma sau nu în f. manifestă. Ea este și un indicator al moralului și integrării în muncă. F. *reală* se produce atunci când persoana în cauză părăsește locul de muncă, pentru a se încadra într-o altă unitate. Sociologia analizează amploarea, ritmul și formele de manifestare ale f., caracteristicile celor care sunt cuprinși în acest proces, cauzele, costurile, posibilitățile de control ale f. Factorii determinanți ai f. forței de muncă sunt foarte diverși. Ei se regăsesc la nivel *macrosocial* (nivelul de dezvoltare al zonelor țării, modificările acestui nivel), *local* (raportul dintre necesarul de forță de muncă și resursele existente), în *unitățile* economice (profil, condiții de muncă, dinamica, stilul de organizare și conducere, nivelul veniturilor), în plan *individual* (așteptări și aspirații ale personalului, atitudinea forței de muncă, sistemul de valori promovat, unele caracteristici profesionale etc.) Migrația externă se asociază adesea cu f., obținerea unui loc de muncă fiind o cauză a migrației într-o altă țară. Consecințele f. se diferențiază atât ca semnificație cât și în funcție de nivelul de structurare socială la care se situează acestea. Deși este o mișcare spontană, f. nu este în totalitatea sa un proces negativ. Ea contribuie la satisfacerea, fie și parțial, a necesităților unor unități economice, uneori cu personal competent, alteori însă cu forță de muncă mai puțin aptă să desfășoare o activitate corespunzătoare, implicând eforturi suplimentare de calificare și integrare în muncă. De asemenea, prin f. unele persoane își rezolvă o serie de probleme de ordin personal, familial sau profesional. Așa se explică și faptul că tinerii sunt în mai mare măsură implicați în f. Datorită costurilor relativ ridicate

ale f., se pune problema controlului și limitării ei la valori cât mai mici posibil, fără a afecta dreptul fiecărei persoane de a-și căuta un loc de muncă potrivit pregătirii și aspirațiilor sale. Problema f. se pune cu adevărat pentru situațiile în care: nu și se poate asocia o motivație corespunzătoare, devenind chiar o obișnuință pentru unele persoane; existența unor carențe ale mediului de muncă, generatoare de f.; are efecte negative pentru individ și/sau pentru unitatea economică cu care încetează raporturile de muncă; la rândul său nici unitatea economică nouă nu poate beneficia în mod corespunzător de pe urma încadrării efectuate, datorită modului defectuos în care decurge integrarea. Toate acestea ridică foarte mult nivelul costurilor individuale și sociale ale f., ceea ce justifică pe deplin luarea unor măsuri de limitare. În calculul costurilor f. se includ zilele de muncă nelucrate; costul operațiilor administrative implicate de întocmirea formelor de încetare a contractului de muncă, respectiv de încadrare în noua unitate; pierderile datorate nerealizării pe o anumită perioadă a sarcinilor ce revin celui în cauză, atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ; eventualele cheltuieli cu pregătirea profesională etc. Există și situații când întreprinderea veche înregistrează pierderi, iar cea nouă înregistrează beneficii. Uneori acest aspect este convenabil din punct de vedere social. În scopul prevenirii f., se pot introduce anumite penalități în ceea ce privește salariul, sporul de vechime etc. Conform legislației, încă în vigoare, sunt considerate f. desfacerea contractului de muncă la cererea celui încadrat sau din vina acestuia (motive disciplinare), spre a o deosebi de alte modalități de încetare a contractului de muncă, cum ar fi detașarea, transferul în interesul serviciului sau la cerere, urmate de încadrarea la o altă unitate. Cu toate acestea, din punct de vedere practic, transferul la cerere sau în interesul serviciului

pot fi și sint asimilabile. În perioada tranziției la economia de piață, f. se manifestă nu numai prin trecerea de la o întreprindere la alta, dar și de la un sector economic la altul, respectiv între sectorul de stat (public) și cel particular. De asemenea, sporește în mod considerabil f. impusă, asociată cu omajul. V. *migrație, mobilitate socială, motilitate*. I.M.

FLUXURI (*socio-demografice*), noțiune care se utilizează pentru a sugera mișcarea orientată a unui grup de persoane de la o poziție — socială sau geografică — la alta. În cadrul studiilor de mobilitate socială, se vorbește de f. de *mobilitate* pentru a desemna trecerile indivizilor de la o poziție socială de origine la una de destinație. În cele de mobilitate teritorială (migrație), f. indică mișcările spațiale efectuate de mase de persoane de la o arie geografică de plecare la una de sosire (de exemplu, f. de *migrație* interjudețene), în sociologia educației, se întrebuințează expresia de f. *colare* pentru a desemna ansamblul indivizilor care intră sau care ies din sistemul școlar sau trec de la o treaptă a acestuia la alta. În demografie, termenul are întrebuințări multiple. Într-un sens foarte general, f. reprezintă orice masă de evenimente demografice, generând schimbări, treceri dintr-o stare în alta, în opoziție cu stocurile, care reflectă aspectul inerțial, static, de dat structural al unei populații. În sens mai restrâns, termenul se aplică intrărilor și ieșirilor, atunci când populația este privită ca sistem. V. *educație, mobilitate socială, motilitate*. T.R.

FORMAL sistem de organizare bazat pe prescrierea oficială a obiectivelor și regulilor de funcționare, pe stabilirea precisă a sarcinilor, privilegiilor și obligațiilor. Termenul este folosit pentru a desemna faptul că există un sistem de reguli sau pentru a arăta că acțiunile unui grup se conformează unui asemenea sistem. • **INFORMAL**, organizare

bazată pe relații interpersonale, fără reglementări prescrise. Organizarea I. poate completa organizarea f. (soluționarea unor probleme ignorate de reglementările f., "umanizarea" relațiilor în cadrul marilor organizații, asigurarea solidarității de grup) sau poate să o submineze (dezvoltarea unor rețele paralele de realizare a obiectivelor, dobândirea de privilegii nelegale, formarea de raporturi clientelare). Studiile de sociologia organizațiilor și grupurilor indică faptul că organizarea I. are, în mod obișnuit, efecte bivalente — i că ea se manifestă în toate tipurile de organizații și în toate contextele societății, V. birocratică, climat psihosocial, educație, grup social, organizație I. Mih.

FORMALIZARE ÎN SOCIOLOGIE

1. *In sens larg*, strategie de cercetare a fenomenelor sociale bazată pe utilizarea de tehnici matematice (statistice, probabiliste, algebrice sau din teoria jocurilor, teoria simulării, a grafelor etc.) pentru prelucrarea și interpretarea datelor empirice. Cele mai extinse sînt aplicațiile statistice în prelucrarea și analiza datelor recoltate cu instrumentele de măsurare sociologică. Uneori, prin extensie, se diluează sensul propriu al f. pentru a se suprapune cu cel al prelucrării matematice a datelor. 2. *în sens restrîns*, f. constă în aplicarea unor metode de analiză socială bazată pe utilizarea de limbaje simbolice (logice sau matematice) și de operații cu simbolurile introduse, făcînd abstracție în mod progresiv de conținutul de referință sau de domeniul de semnificație al simbolurilor respective. Relațiile dintre simboluri și semnificații în f. se constituie la trei niveluri: a. Introducerea unor structuri sintactice (semne și operații cu semnele) în cadrul domeniului semantic al unei teorii. De exemplu, după formularea unei teorii despre competiția în grup, folosim simboluri și operații din teoria matematică a jocurilor pentru a aproxima evoluția în timp a relațiilor,

a competitorilor și a distribuției performanțelor, între domeniul sintactic și cel semantic există o permanentă comunicare, astfel încît semnificațiile avansate de teorie sînt reinterpretate în funcție de rezultatele operării sintactice iar "calculul" sintactic este verificat de explicațiile și predicțiile avansate de teoria supusă f.; b. Operarea predominantă în planul limbajului simbolic păstrînd numai parțial raporturi cu domeniul semantic. Numai unele concepte vor fi deschise reinterpretării sau numai unele simboluri — în funcție de necesități, vor avea raportare directă la semnificațiile teoretice. De exemplu, se poate defini structura formală a acțiunilor colective de elaborare a deciziilor într-o organizație și păstrăm parțial legătura cu un caz empiric particular (luarea deciziilor privitoare la corelarea indicatorilor producției); c. Operarea strictă în planul limbajului, abstracție făcînd de orice conținut particular. Aplicațiile f. în s. gravitează mai ales în zona definită de primul nivel. Există, totuși, o progresivitate a f. care este dependentă de metodele utilizate. *Metoda limbajelor simbolice* (logice sau matematice) este utilizată pentru precizarea problemei analizate sau pentru prezentarea într-o formă simbolică a unei teorii validate. Prin această metodă nu se aduce neapărat un plus de cunoaștere, ci un plus de precizie sau claritate datorită univocității relației dintre semn și semnificație. K.C. Land (1970) a procedat la f. teoriei lui E. Durkheim despre cauzele diviziunii muncii în societate. Astfel, Durkheim a considerat că ritmul de schimbare a densității $D(t)$ morale sau dinamice dintr-o societate depinde de nivelul existent al densității morale și de nivelul diviziunii $L()$ într-o perioadă de timp t . Ecuația următoare exprimă aceste relații într-o formă derivativă și funcțională:

$$\Delta f' = f[D(f), L(t)]$$

Funcția crește odată cu accentuarea diviziunii și descrește odată cu creșterea produsă în densitatea morală. *Metoda axiomatică* este una de construcție teoretică și nu de simplă exprimare a unei teorii formulate verbal. H.M. Blalock (1964) a aplicat această metodă în formularea de teorii sintetice formalizabile cu ajutorul modelului statistic al ecuațiilor structurale. Fiecărui postulat formulat verbal pe baza generalizărilor empirice deja testate îi corespunde o ecuație structurală care include coeficienți de determinare cauzală (analiza *path* sau de dependență). Testarea statistică a ecuațiilor coincide cu testarea empirică a postulatelor și deci a teoriei deductive sintetice. Deși în plan statistic operăm cu simboluri, rezultatele calculului dobîndesc sens numai prin raportarea lor la postulatele verbalizate ale teoriei. *Metodele algoritmice* au ca scop construirea de algoritmi, în ele și ca ansambluri coerente de operații desfășurate conform condițiilor formulate într-o mulțime finită de reguli. Identificînd un tip de probleme, se definesc structurile relațiilor dintre componentele constante și se face abstracție de conținutul efectiv al fiecărei probleme. Aplicațiile cele mai extinse se întîlnesc în sociologia organizației și conducerii cu privire la strategiile de decizie. În relație cu metodele algoritmice au fost dezvoltate simulări și modele mai ales de tip stohastic și bazate pe teoria jocurilor (T.J. Farars, 1969). *Metodele grafice* iau două forme: a. elaborarea de scheme bazate pe identificarea fenomenelor care se influențează sau interacționează și pe includerea lor într-un sistem de relații reprezentate prin vectori de relație; b. utilizarea teoriei matematice a grafurilor pentru a caracteriza rețelele de interacțiune și ponderile fiecărei relații în rețea. Prima se finalizează în diagrame sau în imagini formal grafice, pe cînd a doua presupune utilizarea unui simbolism matematic adecvat. Aplicațiile metodelor de f. în s. sînt

deocamdată destul de restrîns. Cel mai adesea, ele sînt folosite ca instrumente de construcție teoretică paralele cu cele tradiționale (verbale), prezentîndu-se ca alternative echivalente și nu ca modalități efective de dezvoltare a cunoașterii sociologice. V. cauzalitate, simulare, statistică și sociologie. M.V.

FORMA IUNE SOCIALĂ concept al sociologiei marxiste care desemnează tipurile fundamentale ale organizării sociale (tipuri de societăți). Conform teoriei lui Marx, modul de producție reprezintă factorul în ultimă instanță determinant al profilului unei societăți. Organizarea politică și juridică, structura de clasă, sistemul moral, ideologia sînt determinate de modul de producție, ca unitate a forțelor și relațiilor de producție. Ideea fundamentală a lui Marx este că societatea formează un sistem în care fiecare element component este determinat de și determină la rîndul său pe toate celelalte, dar, în ultimă instanță factorul economic este responsabil de întregul profil al organizației sociale. La un anumit nivel și caracter al forțelor de producție (factorul dinamic și determinant) se constituie un anumit tip de organizare socială a producției (relațiile de producție, baza economică a societății) care la rîndul său determină o anumită structură de clasă, un anumit profil al sistemului instituțional suprasubstrucțional și al ideologiei. Fiecare f.s. prezintă legile sale structurale, teoria sociologică trebuind în primul rînd să pună în evidență logica specifică a fiecărei f.s. în parte. De aici, un principiu metodologic fundamental al sociologiei marxiste: în alegerea unui sistem al societății (a oricărui fenomen social particular) nu poate să fie realizată decît prin încadrarea lui în sistemul societății globale, într-un tip de f.s. Mai multe f.s. sînt formulate în studiile marxiste: f.s. primitivă, sclavagistă, tributală, feudală, capitalistă, socialistă.

Evoluția societății constă în trecerea de la un tip de f.s. la altul, prin restructurări profunde ale întregii vieți sociale (revoluții). Mecanismul schimbării unei f.s. cu o altă este: dezvoltarea forțelor de producție impune schimbarea relațiilor de producție, iar acestea produc schimbări în întreaga suprastructură. *V. evoluție, marxism, societate. E.Z.*

FORME SOCIALE 1. În sociologia marxistă sunt configurații ale diferitelor componente ale societății în funcție de structura de ansamblu a acesteia. Din acest punct de vedere, activitatea economică (producția, repartiția, schimbul) îmbracă diferite f.s. specifice, corespunzătoare diferitelor structuri ale societăților. De asemenea, modul și stilul de viață al oamenilor, educația și cultura lor corespund unor instituții sau f. de organizare care pot fi interpretate ca f.s. în care sunt integrate conținuturile variate ale activităților umane. Studiul acestor f.s. permite identificarea tipurilor culturale specifice diferitelor grupuri umane, civilizațiilor și epocilor istorice. F.s. reprezintă tipuri de organizare a societăților globale. Ele sunt denumite de Marx, printr-un concept aflat în strânsă legătură cu cel de formă iune socială, adică prin conceptul de f. istorice. Alți sociologi preferă studiul f.s. cu ajutorul unor tipologii dihotomice: comunitate/societate, societate tradițională/modernă, societăți egaleitare/inegalitare, cooperative/concurențiale etc. 2. Concept central al sociologiei formaliste, elaborată de G. Simmel (1858-1918) și dezvoltată de L. von Wiese (1876-1968) sub denumirea de *relaționism* (Beziehungslehre). Simmel definește sociologia ca o geometrie a f.s. Acestea sunt generale (imitația, competiția, ierarhia, cooperarea, alianța) sau *sociale* (stat, biserică, partid), în care se manifestă activitatea umană (*Soziologie*, 1908). Deoarece activitatea umană este totdeauna motivată de interese, de pasiuni sau de sim-

plă, dorință de putere și întrucât omul acționează în cadrul unor interacțiuni care au o natură psihică, motivele acțiunii și interacțiunile psihice dintre indivizi formează *conținutul* activității umane. Ele sunt însă obiect de studiu al psihologiei sociale. Pe de altă parte, interacțiunile și motivele activității se manifestă totdeauna în cadrul unor configurații (generale sau sociale), care fac obiectul de studiu al *sociologiei*. Acestea se separă (însă numai în scopuri metodologice) f. și conținutul activității. F.s. nu sunt totuși, în concepția lui Simmel, doar o parte sau o componentă a societății, ci *societatea* ca atare, ceea ce face dificilă considerarea sociologiei formaliste ca o știință a societății, cum pretinde Simmel, și validează critica sociologiei formaliste ca o concepție care separă f. de conținuturile activității sociale. În ciuda separării artificiale a f. și conținuturilor activității lor sociale, sociologia formalistă a evidențiat o serie de caracteristici generate de unele f.s. de genul familiei, grupurilor mici și mijlocii, organizațiilor etc. De exemplu, se poate dovedi experimental că modificarea numărului membrilor unui grup determină modificarea *structurii* lui, independent de conținutul activității grupului, ceea ce a și făcut ca sociologia formalistă a lui Simmel să fie dezvoltată astăzi mai ales în direcția cercetării conflictelor sociale, competiției, alianțelor, negocierilor etc. Pornind de la sociologia formalistă a lui Simmel, relaționismul lui L. von Wiese (*System der allgemeinen Soziologie*, 1924-1929) a redus f.s. la relațiile sociale considerate ca simple legături intermediare prin a căror compunere și recombinare se produce structura societății și prin analiza cărora se construiește o teorie a *relațiilor* și a *complexelor*. Primele cuprind asocierea simplă (bazată pe instinct, sentiment sau interese), *cooperarea* (generată de diviziunea muncii) și *opozitia* (separare și diferențiere). *Complexele sociale* sunt relații sociale relativ

stabilizate, caracterizate printr-o anumită regularitate. Ele se deosebesc după durată, organizarea și consistența lor, von Wiese identificând "masa", "grupul" și "colectivul abstract" (statul, biserica). Nu numai relațiile propriu-zise, ci și complexele sunt integrate însă în f.s. mai largi, denumite de L. von Wiese *procesele sociale*, care constituie cadrul de manifestare, de mișcare și transformare a relațiilor și complexelor sociale. 3. În sens restrâns, f.s. sunt simple modalități de relaționare, asociere a indivizilor într-un grup social, G. Gurwitsch (1894-1965) identificându-le cu f. sociabilității și considerându-le cele mai simple date ale microsociologiei. În funcție de mărimea sentimentului apartenenței comune, atracției reciproce a indivizilor și a presiunii exercitate de "întreg" (grup) asupra membrilor săi, Gurwitsch distinge următoarele f.s. sau f. ale sociabilității: a. *masa* (apartenență și atracție reciprocă cu valori minime și presiune maximă); b. *comunitatea* (toate cele trei variabile au valori medii); c. *comuniunea* (apartenență și atracție sunt maxime, presiunea este minimă). Opoziția parțială a indivizilor cuprinde și ea trei f.s.: reconcilierea, îndepărtarea și asocierea mixtă (*La vocation actuelle de la sociologie*, 1957). *V. formă iune socială, grup social, interacțiune, relație socială. I.U.*

FRUSTRARE (lat. *frustrari*, "a amăgi, a înșela"), stare afectivă negativă generată de apariția neașteptată a unui obstacol real sau imaginar în calea satisfacerii unei trebuințe, atingerii unui scop sau îndeplinirii unei dorințe. F. determină modificări neurovegetative (accelerarea pulsului, hipertensiune arterială, hiperglicemie etc.) și psihice (scăderea sensibilității perceptive, regresie mintală, rigiditate comportamentală etc.). F. poate fi primară (când lipsește obiectul satisfacerii trebuinței) și secundară (când apare un obstacol ce blochează comportamentul ori-

entat spre obiectul dorit). La adulți, f. provoacă reacții normale sau patologice în funcție de intensitatea motivului, structura personalității, toleranța la f., modul de socializare și modelele socio-culturale. F. se poate manifesta într-o formă mascată. Conform ipotezei frustrare-agresivitate, propusă în 1939 de R.E. Miller, J. Dollard și L.W. Dood de la Universitatea Yale din S.U.A., la originea comportamentelor agresive s-ar afla starea de f. F. duce la agresivitate mai ales când obstacolul este atribuit unei persoane considerată ostilă, când cultura sau subcultura în care a fost socializat respectivul individ impune un răspuns agresiv, când situația concretă are o puternică forță de incitare (T. Bogdan, 1983). Ipoteza frustrare-submisivitate religioasă, propusă și verificată în cercetările de sociologia religiei explică religiozitatea prin incidența factorilor de f. asupra personalității de tip submisiv. *V. agresivitate, motivul, socializare. S.C.*

FUNC IE (ANALIZA FUNC IONALĂ) 1. În matematică: dependența a unei variabile de altă (alte) variabilă: $x=f(y)$, adică valoarea lui x depinde, este în funcție de valoarea lui y . Acest sens este utilizat în mod special în cercetările empirice, exprimând starea de dependență a unei variabile de alte variabile. Teoretic, o asemenea dependență poate exprima o relație cauzală ("y este cauza lui x") sau, în cadrul analizei de sistem, dependența unui element de starea celorlalte elemente (x , ca element al sistemului, este f. de starea celorlalte elemente ale sistemului), pornind de la presupunerea fundamentală că un sistem reprezintă o totalitate de elemente interdependente astfel încât modificarea unui element produce schimbări determinate în toate celelalte. 2. În științele care analizează sisteme finaliste (cu autoorganizare sau sisteme deschise), f. reprezintă contribuția pe care un element o aduce la satisfacerea unei

cerin e a sistemului din care face parte, contribuie la menținerea dezvoltării acestuia, în legătură cu aceste sisteme și a cristalizat o paradigmă a a.f. fundată pe următorul postulat: un sistem se autoorganizează în raport cu finalitățile sale; elementele din care este compus sunt constituite, selectate, menținute și modificate în raport cu cerințele derivate din finalitățile generale ale sistemului, mai precis în raport cu f. pe care o îndeplinesc în cadrul sistemului. O asemenea a.f. o găsim, nu întâmplător, în biologie. Unii critici au învinuit a.f. de "organicism", adică de transfer nejustificat al unui model din biologie în sociologie. În fapt, de dezvoltarea biologiei a influențat funcționalismul sociologic, conceptul de f. în sociologie și dezvoltat prelucrând o schemă funcționalistă mai generală, formulată în cunoașterea comună și în filozofia socială și inspirată mai mult de particularitățile activității umane, individuale și colective decât din cele ale organismului biologic. A.f. este caracterizată printr-o perspectivă nolistă, acordând, în grade diferite, preeminență sistemului în raport cu elementele sale. Un element este explicat prin f. pe care o îndeplinește. De exemplu, riturile de trecere, pe care antropologii le au identificat în toate societățile, sunt explicate prin f. lor care facilitează trecerea indivizilor de la un statut social la altul (de la adolescent la maturitate, de ex.). Preeminența sistemului asupra elementului rezidă în faptul că sistemul în mod activ constituie elementele sale, sau, când acestea sunt deja constituite, le menține, dacă sunt funcționale, le elimină dacă nu sunt funcționale, sau le modifică în așa fel încât să îndeplinească f. utile. • Se pot desprinde două tipuri de a.f. în raport cu tipul de sistem avut în vedere: a.f. *globalistă* — societatea este luată ca sistem finalist, la ea raportându-se fiecare fenomen social și a.f. *particularistă* — este considerat ca unitate de analiză orice sistem social particular de interes pentru cercetător și care prezintă o

orientare finalistă suficient de pregnantă, ca de ex. o organizație sau un colectiv de muncă. A.f. *globalistă* este asociată cu ceea ce de regulă în sociologie a fost desemnat prin *funcționalism* sau *structural funcționalism*. E. Durkheim este considerat de mulți ca punând bazele perspectivei funcționaliste. Multe analize întreprinse de el, de exemplu analiza religiei, se concentrează asupra evidențierii f. diferitelor elemente pentru asigurarea solidarității sociale. În mod sistematic, această perspectivă a fost însă dezvoltată de antropologia socială britanică. Bronislaw Malinowski pune teza de la definirea culturii ca un instrument de satisfacere a nevoilor umane. Fiecare element al culturii are f. de a satisface o nevoie umană *elementară* (biosomatică) sau *derivată* (nevoile sistemelor sociale). Analiza propusă pune teza, în consecință, de la o listă a nevoilor și caută să identifice instrumentele culturale care le satisfac. A.R. Radcliffe Brown abandonează teoria nevoilor, accentuând societatea, iar nu individual, ca unitate de referință. F. este definită, în consecință, ca aceea contribuie adusă de un element la menținerea, preservarea societății, a ordinii sociale. În sociologie, Talcott Parsons promovează, sub denumirea de *structural funcționalism* un model influent în anii '50 și '60 de a.f. Punctul de pornire al oricărei analize în concepția acestuia trebuie să fie sistemul social, cu cerințele sale funcționale. El formulează patru tipuri universale de cerințe funcționale a căror satisfacere este indispensabilă funcționării oricărui sistem social (precondiții funcționale): *realizarea scopului*, adaptarea, menținerea modelului valoric și *integrarea*. În raport cu aceste cerințe funcționale fundamentale, se pot desprinde analitic subsistemele oricărui sistem social, definite prin orientarea spre satisfacerea acestora. (*The Social System*, 1951). Marion J. Levy a încercat să ofere o listă sistematică a cerințelor pe care orice tip

de societate le include pentru o bună funcționare (*The Structure of Society*, 1952). A.f. *globalistă*, centrându-se asupra societății ca un sistem orientat finalist, implică câteva postulate fundamentale. *Postulatul funcționalismului universal*, nu există fenomen social care să nu aibă o f. (pozitivă) în cadrul societății din care face parte. Argumentul este că dacă un fenomen nu îndeplinește o f. pozitivă, sistemul din care face parte nu îl va menține în existență, îl va elimina sau îl va modifica în așa fel încât el să îndeplinească o f. pozitivă. Complementar acestui postulat, se exclude principial posibilitatea "supravieuirii", a fenomenelor sociale care deși au pierdut f. se mențin în virtutea inerției. În asemenea cazuri, sistemul nu mai are nici un motiv de a le menține, fie le elimină, fie le modifică, dându-le o f. actuală. Acest model de a.f. a fost criticat pe câteva teme importante. În primul rând, postularea faptului că societatea reprezintă un sistem finalist nu este corectă. Societatea tinde să devină un sistem finalist, dar la un moment, ea poate fi doar parțial un asemenea sistem, în mare măsură fiind un suprasistem, un sistem de interacțiune/interdependență în limbajul lui R. Boudon. De aici și fragilitatea presupoziei holiste că logica sistemului social global domină întreaga dinamică socială, determinând absolut elementele componente. Presupozia de integrării absolute a societății este, în consecință, și ea nerealistă. Societățile prezintă grade variabile de integrare, în calitate de rezultat al activității unor sisteme mai particulare din care este compusă și al efectelor interacțiunii acestora, societatea prezintă un anumit grad de incoerență structurală, cu elemente care pot fi disfuncționale pentru finalitățile sale. • A.f. *particularistă* la a cărei formulare R.K. Merton a adus o contribuție importantă prin introducerea paradigmei sale a a.f. (*Social Theory and Social Structure*, 1957). Această perspectivă

elimină criticile implicate de a.f. *globalistă*. Drept cadru de referință nu mai este luată societatea, ci un sistem social oarecare caracterizat printr-o orientare finalistă. Prin aceasta, logica sistemului nu mai este absolută. Elementele sale nu mai sunt modelate exclusiv de sistemul cărora apar în sau pe care le afectează, ci și de alte sisteme cu care sistemul în cauză se învecinează. Postulatul funcționalismului universal nu mai este obligatoriu: un element poate să nu aibă o f. pozitivă pentru sistemul în cauză, el fiind generat de alte sisteme. Elementul este, din acest motiv, relativ independent de sistem. La rândul său, sistemul nu poate modifica, decât între anumite limite, un element oarecare, consecința fiind acceptarea ca inevitabilă a unui grad incomplet de integrare. Această perspectivă deschide posibilitatea analizei relațiilor dintre diferitele sisteme care se învecinează, interferând și modificându-se reciproc, în afara relațiilor de strictă supraordonare pe care a.f. *globalistă* le acceptă. În fine, dacă celălalt model ducea inevitabil la o orientare conservatoare, integralistă, care avea dificultăți în a explica dinamica sistemelor, a.f. *particularistă* poate să scoată în evidență tensiunile, contradicțiile, schimbarea. Paradigma a.f. include câteva concepte fundamentale: *sistem*, *element*, *cerință funcțională*, *alternativă funcțională*, *funcție*, *context structural*, *posibilități funcționale*, *alternative funcționale*. *Sistemul* la care a.f. se raportează poate fi orice sistem mai complex sau mai simplu, orientat finalist și care exercită o presiune asupra tuturor fenomenelor care îi afectează funcționarea: societate globală, întreprindere, familie, grup, persoană. *Cerința funcțională* reprezintă o condiție necesară pentru funcționarea respectivului sistem: cerința de integrare, de eliminare a devianțelor, de control, de sporire a resurselor etc. Sinonimă cu *necesitatea*. *Cerința funcțională*

implică o orientare activă a respectivului sistem spre promovarea ei; declanșează o presiune asupra comportamentului participanților, asupra elementelor existente pentru a răspunde adecvat la aceasta. Cerința funcțională poate stimula constituirea unui comportament, poate presa pentru excluderea altuia sau, în fine, pentru modificarea lui în așa fel încât să fie adecvată ei. *Elementul funcțional* reprezintă orice comportament, proces, normă, valoare, sistem social care are semnificații funcționale, consecințe pentru satisfacerea respectivei cerințe. Elementul poate apărea în respectivul sistem sau poate fi element al altuia, dar, afectând sistemul luat în considerare, va fi influențat de respectiva cerință funcțională. În măsura în care organizarea muncii este influențată de cerințele vieții de familie, aceste aspecte ale sale semnificative pentru familie, vor fi totodată elemente care trebuie raportate în la sistemul familiei. În a. f. particularistă elementele nu sînt constituite neapărat de sistemul respectiv, ci pot avea o origine independentă. Ele însă afectează respectiva cerință funcțională și aceasta încearcă să exercite o influență modelatoare asupra lor. Geneza unui element nu poate fi deci explicată neapărat în contextul sistemului luat în considerare. *Alternativele funcționale* (substitutele funcționale) se referă la faptul că o cerință funcțională poate fi satisfăcută nu numai de un singur element, ci de o clasă de elemente, alternative funcționale, care se pot substitui reciproc. *Funcție* (*consecință funcțională*): un element poate avea o consecință funcțională pozitivă (*eufuncție*), dacă satisface respectiva cerință funcțională, o consecință funcțională negativă (*disfuncție*) dacă împiedică satisfacerea ei sau, în fine, poate să fie *neutru funcțional*, nu afectează nici pozitiv, nici negativ respectiva cerință. Un element poate avea nu numai o singură consecință funcțională, ci mai multe — un *fascicol*

de consecință funcțională, asupra aceleiași cerințe funcționale sau asupra unui sistem sau asupra mai multor sisteme. A. f. trebuie, în consecință, să evidențieze mulțimea consecințelor funcționale asupra variatelor cerințe funcționale. Se poate distinge între: f. *finale*, sau *constitutive* — acele f. pentru care elementul a fost constituit și este menținut — și f. *afere*/sau *secundare* — efectele secundare ale unui element asupra variatelor cerințe funcționale ale respectivului sistem sau asupra altor sisteme. *Contextul structural* — fiecare element se constituie într-un *spațiu funcțional* determinat, adică este afectat de o mulțime de cerințe funcționale, atât a celorlora din sistemul din care face parte, cât și a altor sisteme învecinate. Faptul că orice element se înscrie în cadrul unui sistem, fiind afectat de o mulțime de alte elemente cu care se învecinează și cu care intră în interacțiune, este de natură să-l modifice sensibil. Conceptul de *context structural* se referă tocmai la acest cadru concret în care fiecare element funcționează. *Posibilul acțional* se referă la totalitatea condițiilor în care un sistem oarecărui constituie elementele sale: capacități umane individuale de acțiune, capacități umane colective de acțiune (mobilizare colectivă, cooperare), instrumente materiale și social instituționale de acțiune, cunoștințe. Toate aceste posibilități, care există obiectiv la un moment dat, oferă posibilul în care un sistem își "inventează" elementele sale funcționale. În a. f. există doi factori determinanți care trebuie luați în considerare în explicarea funcțională a unui fenomen oarecare: a. *spațiul funcțional* complex în care acesta se constituie (cerințele funcționale constitutive, citiți cele "laterale", contextul structural) și b. *posibilul acțional*. Modificări fie în spațiul funcțional, fie în posibilul acțional sînt de natură a genera schimbări în elementele sistemului. A. f. deschide posibilitatea analizelor de eficiență. Din mulțimea alterna-

tivelor funcționale care satisfac o cerință funcțională, unele îndeplinesc respectiva cerință mai eficient, altele mai puțin eficient. Alegerea între alternativele funcționale se face, în consecință, după criteriul eficienței ei. A. f. este un instrument important al sociologiei constructive, aplicative, fiind esențială în proiectarea de sisteme sociale și în soluționarea problemelor sociale. V. *alternativă, control social, eficacitate, eficiență, holism, sistem, structură*. C.Z.

FUNC IE DE CONSUM ca orice *funcție*, este formalizarea matematică a relației dintre două sau mai multe variabile, dintre care una (sau mai multe) independentă și una dependentă. Variabila dependentă, rezultanta urmărită este *consumul*, nu în accepțiunea lui cotidiană de proces fizic de utilizare efectivă a unui bun sau serviciu, ci în aceea de cheltuială totală (a individului, dar, mai frecvent — pe ansamblul economiei) pentru bunurile și serviciile folosite într-o perioadă dată (de regulă, scurtă, și în general un an); în mod convențional, pentru nivelul macro se adaugă cheltuielile de apărare. Cheltuiala în cauză va include, a adă, nu numai bunurile și serviciile zise "de consum", ci și pe acelea zise "de investiții" (materii prime, materiale etc., necesare procesului de producție); acestei grupări îi corespund sintagmele de *consum final* și *consum intermediar*, sau în alți termeni — de *consum neproductiv* și *consum productiv* (sectoarele economiei constituite din ansamblul activităților și circuitelor parcurse de produsele în cauză pînă la utilizator sînt, respectiv, *comerțul* și *aprovizionarea tehnică materială*, ce alcătuiesc împreună sfera *circulației mărfurilor*). Variabila independentă, de care depinde în principal consumul, este *venitul*, reprezentat, în cazul individului, de venitul disponibil (suma dispo-

național brut. În general, deci, f. c. este o schemă ce pune în relație consumul total cu nivelul venitului, sau cheltuielile totale de consum din economie cu venitul totalității consumatorilor. A fost definită pentru prima dată de J.M. Keynes (care, în cadrul modelului determinării prin venituri, a formulat conceptul de "multiplicator"); în esență, Keynes susține că, pe măsură ce venitul crește, va crește și consumul, dar (excepțind cazul țărilor foarte sărace) sporul de consum va fi mai mic decît sporul de venit, dată fiind depunerea unei părți tot mai importante din venitul suplimentar. Demersul teoretic ulterior a insistat asupra unor aspecte variate, mai importante fiind: • măsurarea și cuantificarea efectelor generate în consum de variația veniturilor — context în care s-a constatat că pe termen mai lung (de pildă cinci ani) intensitatea legăturii cauzale este mai pronunțată decît pe termen scurt, cînd pot interveni factori de conjunctură; • identificarea celorlalți factori (pe lîngă venit) pe seama cărora se poate explica diferența de variație a consumului (accesibilitatea și costul creditului de consum, valoarea averii/bogăției de care dispune consumatorul etc.), deci a altor variabile independente susceptibile de a intra în compunerea f. c.; • sesizarea unor aspecte de evoluție a structurii consumului la creșterea veniturilor (Engel etc.), ce au stat la baza formulării unor legiti și ce întregesc teoria referitoare la *comportamentul consumatorului*. V. *analiză marginală, propensiune marginală spre consum/depunere*. E.P.

FUNDAMENTALISM credința că Biblia sau Coranul sînt absolut infailibile, deoarece reprezintă cuvîntul domnului. Termenul derivă de la o serie de scrieri, *The Fundamentals*, publicate în SUA în 1909, prin care se încearcă o prezentare "neinterpretată", fidelă, a Bibliei. Prin extensie, f. este raportabil la orice doctrină care se

FUNDAMENTALISM

men ine strict în limitele unei concep ii ini iale, privită ca singura adevărată, chiar dacă unele prescrip ii se dovedesc eronate sau învechite (exemplu:!, islamic), F. trebuie în eles nu numai prin considerarea domeni-

ului de referin ă (religioasă, ideologică etc), dar i prin consecin ele în plan social corespunzătoare, unele din ele chiar violente. V. *ideologie, manipulare, persuasiune, religie. A.T.*

GEMEINSCHAFT/ GESELLSCHAFT

concepte dezvoltate de sociologul german Ferdinand Tonnies pentru a desemna trecerea de la comunitate la societate. Gemeinschaft este un tip ideal de sistem în care majoritatea rela iilor sînt personale i/sau tradi ionale, bazate pe rudenie, inor male, sentimentale i generale. **Gesellschaft** este un tip ideal de sistem social în care rela iile dintre oameni sînt impersonale, utilitare, specializate i definite prin acorduri scrise (bazate pe contract). Primul termen este deseori ilustrat prin comunită ile rurale, iar cel de al doilea prin marile aglomera ii urbane. V. *ctimunitate, grup social, ora . I.Mih.*

GENEALOGIE (gr. *genea*, "rasă", "neam" i "*logos*", "discurs"). 1. *în sens general*, g. este o afirma ie, scrisă sau orală, referitoare la înainta ii, strămo ii unei persoane, la descenden a acesteia. 2. *în antropologia culturală i în sociologie*, g. constituie o componentă a sistemelor de rudenie. Sînt rela ii g. acele rela ii în care indivizii sînt defini i social ca apar inînd aceleia i categorii sau grup social, deoarece se consideră înrudi i, lega i între ei prin consanguinitate sau/ i prin alian e de mariaj. Colectivită i g. sînt familia extinsă, spi a de

neam, *ginta* (clanul), *tribul*, confedera ia de triburi. Rela iile g. constituie unul dintre principiile generale de orientare a ac iunii sociale i de organizare socială, ca i rela iile teritoriale sau rela iile *etnice*, cu care interferează deseori. Astfel considerate, rela iile g. nu implică totdeauna rela ii de rudenie reale ci sînt mai degrabă un criteriu de clasificare i organizare a unor rela ii sociale complexe (economice, teritoriale, ceremoniale, militare etc.) după modelul rela iilor de rudenie. Rela iile g. reglementează unele rela ii biologice, cum este cazul reglementării schimbului de parteneri între grupuri exogene, sau rela iile de descenden ă. Unele rela ii g. sînt însă fictive, simbolice, interpretări mentale date unor situa ii de cooperare sau/ i conflicte sociale între indivizi sau grupuri neînru di i e fectiv între ei, dar care interac ionează "ca i cum" ar fi înrudi i, presupunînd că descind din strămo i comuni. În sociologia românească, H. H. Stahl a analizat fenomenul "genealogizării finale a comunită ilor săte ti devălma e" arătînd cum, în anumite situa ii istorice concrete, membrii ob tiilor săte ti au recurs la elaborarea unor "spi e de neam" (sa tele "umblătoare pe bătrîni") deseori fictive, ca solu ie de rezolvare a conflictelor legate de accesul la pămîntul arabil, la păduri, fine e

a., deci principalul mijloc de produc ie al comunită ilor agrare. Extinderea modelului rela ilor g. la o popula ie numeroasă stă la baza formării diferitelor categorii i grupuri *etnice*, ai căror membrii împărtă esc credin a că sînt asemănători deoarece descind din strămo i comuni, apar inînd deci unui acela i "neam" extins. 3. *Metoda genealogică*, constînd în reconstruirea rela ilor de rudenie în succesiunea genera ilor, este des utilizată în analiza proceselor istorice, demografice, politice. V. *devălmă ie, etnic, familie, gintă*. **G.N.**

GENERA IE 1. *in antropologie*, g. con ine descenden ii acelora i părin i, situa i pe aceea i treaptă a descenden ei. 2. *In sens istoric*, o g. este acea perioadă de timp dintre na terea unor membrii ai societă ii i na terea descenden ilor lor direc i. 3. *In sociologie*, o g. con ine to i acei indivizi născu i în aproximativ aceea i perioadă de timp, indiferent dacă sînt lega i sau nu prin legături de rudenie. Apartenen a la o g. poate fi fixată printr o înregistrare genealogică sau nu. Antropologii consideră con tiin a genealogiei ca avînd func ii multiple, de exemplu: întărirea pozi iei ascenden ilor fa ă de descenden i, liant al solidarită ii sociale i for ă de conservare a tradi iei. În unele societă i rela iile dintre g. sînt reduse la schema rela ilor dintre rude (cei din genera ia părin ilor fiind considera i, în raporturile sociale directe, ca ni te mătu i sau unchi). Pentru istorici i sociologi, termenul g. pare a i unifica semnifica iile originar distincte, desemnînd atît comportamentul acelei g. prin condi iile particulare ale perioadei de timp a vie ii lor (de ex. genera ia revolu iei, genera ia anilor de război, cît i durată de timp, convenită la circa 30 de ani, dintre na terea descenden ilor, perioadă ce desparte segmentele de via ă ale contemporanilor. Schimbările valorice, de op iuni i aspira ii, atitudini i comportamente de la o g. la alta se pot asocia cu *conflicte între g.*, care

pot fi latente sau manifeste. Demografia istorică utilizează termenul g. (sau pe acela de "cohortă de vîrstă") atunci cînd precizează segmentele de timp în analiza statisticilor popula iei pe termen lung. Aceia i metodă mai este practică în studiile longitudinale i de mobilitate socială intergenera ională. V. *cohortă, cultură, descenden ă, genealogie*. **I.A.P.**

GENOCID 1. Distrugerea deliberată i sistematică a unei întregi comunită i, ori a unui grup etnic, rasial sau cultural, dintr un anumit teritoriu. Exemple clasice de g. sînt considerate: omorîrea nativilor americani de către coloni tii europeni între secolele XVI XIX; exterminarea triburilor africane de către europeni în secolul XIX; omorîrea de către nazi ti a mai multor milioane de evrei, ru i, iganii, între 1939 1945; exterminarea unui milion de armeni de către turci în 1930 etc. G. este de regulă rodul unei politici de exterminare; cei care recurg la el au întotdeauna o Justificare, considerînd popula ia respectivă fie inferioară, fie periculoasă din punct de vedere fizic, moral, religios, politic sau economic. Din acest motiv, g. nu poate fi rezultatul unui conflict militar decît dacă în confruntarea colectivită ilor respective cel pu în una i a propus în mod deliberat exterminarea alteia. Astfel, eliminarea unor triburi sau popoare în antichitate, în urma unor războaie, nu poate fi considerată g. Dacă am considera pe o scală a toleran ei rela iile posibile între două comunită i, atunci g. reprezintă modelul de maximă intoleran ă, după care avem în ordine modelele mai tolerante: expulzarea, sclavia, segregarea, asimilarea for ată. 2. *în justi ie*, g. reprezintă un atentat împotriva unei colectivită i în scopul distrugerii acesteia. La Nürnberg, au fost condamna i o parte a liderilor nazi ti, după al doilea război mondial pentru g. Această accepiune este mai largă, fiind vorba de orice

tip de colectivitate. Pe de altă parte, cei acuza i de g. sînt indivizi, membrii sau lideri ai unor organiza ii, i nu alte comunită i umane. V. *asimilare, fascism, nazism, segregare, sclavie*. A.B.

GEOGRAFIE POLITICĂ disciplină ivită ca ramură a geografiei — slujindu se a adar de mijloacele acesteia — , dar îndeplinind o finalitate evident politică. întemeietorul g.p. este socotit Friedrich Ratzel (1844 1904), care prin *Anthropogeographie, oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, ea însă i o carte fundamentală, prefigura *Politische Geographie* (1897). Nu a fost nevoie să se for eze drumul gîndirii spre a se ajunge de la g. la p.; geografia se ocupă de cele patru înveli uri ale planetei noastre: atmosfera, hidrosfera, litosfera i biosfera. În cadrul biosferei, specia umană de ine un loc aparte, fiind elementul cel mai dinamic al întregii planete. Or, la scară planctară, via a umană se organizează în forme statale, la constituirea cărora teritoriul (cu grani ele, vecinătă ile, clima, relieful i bogă iile naturale) intră drept o componentă indispensabilă. G.p. studiază tocmai condi iile geografice ale constituirii, dezvoltării i activită ii statelor. Ratzel considera statul drept un veritabil "organism". El intra astfel în rezonan ă cu evolu ionismul din biologie, declarat de Darwin, dar i cu filosofia vie ii" (în 1883, adică la o diferen ă de timp neglijabilă fa ă de apari ia *Antropogeografiei* lui Ratzel, Wilhelm Dilthey publica *Introducere în tiin ele spiritului*, iar Friedrich Nietzsche prima parte din *A grăit a Zarathustra*). În deplin acord cu accepiunea biologică asupra organismului, Ratzel concepea statul ca o formă de via ă, care se na te, cre te i poate chiar să piară. Această evolu ie ar fi determinată de împrejurările geografice, dar i de competi a dintre state pentru dobîndirea de privilegii asupra mediului natural. Inspirat de

aceste teze, juristul i politologul suedez Rudolf Kjellén va aduce în scenă geopolitica (*Der Staats Lebensform*, 1917 I *Grundriss zu einem System der Politik*, 1920). în viziunea lui Kjellén, geopolitica era prima din cele cinci dimensiuni ale statului, alături de ecopo iitică, demopolitică, sociopolitică i cratopolitică, fiecare avînd în vedere, respectiv: economia, poporul ca înfă i are i fire, structura socială i forma de guvernare. După primul război mondial, geopolitica a cunoscut o nefericită înflorire în Germania, unde, prin Karl Haushofer i prin al i geografi aduna i în jurul său i al publica iei *Zeitschrift für Geopolitik*, ajunge "con tiin a geografică a statului", menită să justifice avînturile expansioniste, ale nazismului. Conceptele supralicite ale momentului derivă în cea mai mare parte din conceptul de "spa iu": "spa iu vital" (*Lebensraum*), "sim ul spa iului" (*Ftaumsinn*), "nevoia de spa iu". { *Raumnot*, "popor fără spa iu" (*Volk ohne Raum*). coala germană a compromis în asemenea măsură domeniul geopoliticii, încît a făcut din el zona ulcerată a tiin ei geografice. După 1945, numele însu i de "geopolitică" intră în eclipsă; speciali tii, con tien i că domeniul acesta de studiu î i are justificarea lui ra ională, se întorc la denumirea for ată de Ratzel — g.p. — i la argumenta ia (subtilă, dar fastidioasă în fond) că g.p. i geopolitica sînt discipline diferite. Categoriile de "mijloc" i "scop" sînt lămuritoare în această privin ă; în Statele Unite, spre exemplificare, g.p. este considerată o tiin ă socială i, ca atare, ea trebuie să se confrunte cu "schimbările globale", fie că e vorba de revolu iile populare din Europa de est, de războiul din Golf, de conflictele civile din statele africane, sau de restructurările politico economice din localită ile occidentale (John O'Loughlin). Localizarea pe glob a centrelor de putere, dinamica echilibrului de for e în perioada războiului rece i în cea imediat post comunistă, valoarea strategică a anumi

GEOGRAFIE SOCIALĂ

tor zone geografice sau forme de relieu, modele spațiale ale conflictelor internaționale — iată (alte) probleme mai vechi i mai noi în jurul cărora s-au constituit veritabile colici naționale de g.p., mai ales în Anglia (H.J. Mackinder, R. Muir) i în S.U.A. (A.T. Mahan, R. Hartshorn, J. O'Loughlin); în Franța (J. Ancel, A. Demangeon) g.p. s-a conturat ca reacție la geopolitica germană; un examen critic al geopoliticii drept condiție a continuării preocupărilor în domeniu s-a întreprins chiar în Germania (mai recent, în anii '80: M. Fahlbusch, Mechthild Rossler, dar mai ales Klaus Kost: *Die Einflüsse der Geopolitik auf Forschung und Theorie der Politischen Geographie von ihren Anfängen bis 1945/Influențele geopoliticii asupra cercetării i teoriei în domeniul geografiei politice de la începuturile ei pînă în 1945-1988*). În România, studii de geopolitică — marcate de un spirit defensiv i constructiv — a scris în perioada interbelică îndeosebi S. Mehedin (România în marginea continentului — o problemă de geopolitică românească i europeană, *Ce este Transilvania?, Dunărintz i dunăreni* — unde vorbește de o solidaritate a statelor dunărene, care să pregătească pe cea a "Statelor Unite din Europa adevărată"). Cu o deschidere a geopoliticii spre sociologie se încheie studiul teoretic *O tiină nouă — geopolitică*, de Ion Conea, în *Sociologie Românească*, 1937, După 1945, preocupările de g.p. din țara noastră au fost reduse la tăcere, ele nefiind reluate nici în prezent, de i împrejurările istorice o cer, iar cele geografice ar favoriza originalitatea. *V. centru/periferie (mondialism), determinism social, geografie socială, mediu, politică. Gh.G.*

GEOGRAFIE SOCIALĂ disciplină constituită la intersecția dintre geografie i sociologie, avînd ca obiect de studiu "peisajul socio geografic", rezultat al interacțiunii dintre societate i mediul geografic. Mediul geogra-

fic condiționează formarea i structurarea a eșarilor, activităților i a modurilor de viață ale colectivităților, el însuși fiind modificat, transformat de activitățile umane, în special de cele economice. Printre cei din țară care au utilizat denumirea de g.s. menționăm: Edmond Demolins (*Les grandes routes des peuples. Essai de géographie sociale — Comment la route crée le type social*); Camille Vallaux *Géographie sociale: La mer* (1908) i *Géographie sociale: Le sol et l'Etat* (1911) etc. La E. Durkheim g.s. împreună cu demografia formează "morfologia socială" *V. morfologie socială. I.F.*

GERONTOCRAIE 1. *Gen.* Conducere de către bătrîni. 2. *Pol.* Sistem de conducere în care principalele funcții sînt de încredere de către persoane vîrstnice. G. a fost larg practică în Uniunea Sovietică în perioada stalinistă i brejnevistă i în majoritatea fostelor țări socialiste. Ea se manifestă îndeosebi în țările în care constituția i statutele instituțiilor nu prevăd limitarea în timp a exercitării de către o persoană a unei funcții de conducere. G. reprezintă o limitare a democrației i generează sau accentuează conflictele dintre generații. *V. conducere, stiluri de conducere. I.Mih.*

GINTA (lat. *gens*, "persoane unite prin naștere sau descendență"), pornind de la funcțiile g. în organizarea Romei antice, în tiințele sociale denumește unitatea socială formată din descendenții unui strămoș comun, real sau mitic. În sens restrîns, g. reunește numai pe descendenții pe linie masculină (descende dintr-o patrilineară). Antropologul L.H. Morgan a introdus termenul de "clan" pentru a denumi grupurile formate prin descendență matrilineară. În unele lucrări termenii de g. i clan sînt folosiți cu același înțeles, de grupuri de descendență unilineară (de ex. patrilinear sau matrilinear).

Alteori g. i clanul denumesc i grupurile în care descendența este bilaterală, socotită deopotrivă după linia tatălui i cea a mamei. Pentru mai multă precizie, în antropologia culturală anglo-saxonă se folosește termenul de "sib" pentru a denumi grupurile formate prin descendență unilineară, g. i clanul denumind comunitățile genealogice mai cuprinzătoare decît familia extinsă sau "neamul", dar mai restrîns decît tribul. Oprend cu sensul restrîns al termenului, se poate spune că membrii aceleiași familii apar în unor g. diferite. Această clasificare genealogică atrage după sine diferențieri privind terminologia de rudenie, regulile de alegere a partenerului de mariaj (g. sînt de cele mai multe ori exogame), transmiterea patrimoniului, lui material sau spiritual (o rămănie i a dreptului g. o constituie, în societățile moderne, transmiterea numelui de familie după tată). G. reglementează în societățile arhaice numeroase relații sociale după modelul relațiilor de familie, îndeosebi după regulile de descendență. G. poate avea în societățile arhaice ("primitive") totem i teritoriu propriu, marcînd astfel mai puternic "granița" față de alte grupuri sociale cu care interacționează. Prin extensie de sens g. denumește totalitatea comunităților i formelor sociale organizate după principiul genealogic. Astfel, în teoria materialismului istoric "societatea gentilică" sau "orînduirea gentilică" denumește organizarea proprie comunei primitive. *V. comunitate, descendență, familie, genealogie, rudenie, totem, trib. G.N.*

GÎNDIRISMUL curent de idei în teoria culturii, filosofie, antropologie, estetică, poliologie, sociologie, promovat îndeosebi în revistele "Gîndirea" (1921-1944), "Sfarmă Piatră" (1935-1942) i ziarul "Calendarul" (1932-1933), de Nichifor Crainic (1889-1972) i colaboratorii: N. Roșu, V. Băncilă, Em. Vasilescu, V. Horia, R. Dragnea, P. P. Ionescu

etc. În plan sociologic pot fi identificate cîteva concepte i idei relevante, a. "*Pseudomorfoza*" spiritualității românești, avînd sensul de încorsetare a vieții specifice a poporului în forme străine, înfăptuită de reprezentanții "titanismului ateist" prin aplicarea formulelor unei culturi avansate, ajunse în faza pozitivismului tiințific, în "mediul nostru de tinere e primitivă", al cărui grai propriu era religia (N. Crainic, *Puncte cardinale în haos*, 1936). b. "*Ortodoxia*", definită ca o alternativă teoretică i ideologică la pozitivismul i materialismul de proveniență occidentală, împlinește funcția unui nou ideal istoric pentru generația tranșelor din războiul întregirii neamului, umplînd golul de ideal lăsat de împlinirea dezideratului unionist. Ortodoxia constituie esența sufletului românesc, conferind "temelii de rezim, de statornicie, continuitate", "punctul cardinal" în lupta cu curentele "năvălitoare de peste hotare", pentru salvarea energiilor țării "deznodate din solidaritatea etnică" i risipite în nisipurile mișcătoare ale democrației, individualismului contraactualist, parlamentarismului (N. Crainic, *Ortodoxie i etnocrație*, 1940). • Dimensiunile constitutive ale ortodoxiei sînt etnicismul cultural i tradiționalismul autohton, c. *Etnicismul cultural* implică, în viziunea g., ideea etnicului ca factor generator determinant al culturii (filiația de idei cu romantismul sec. XIX), în eles ca "sînge i suflet". N. Crainic a împărțit acest concept la lui O. Spengler privind dispariția culturii în societățile evoluate i instaurarea "crizei civilizatoare". Cultura, în optica g., este "tehnică vieții sufletești" a unui neam, care îi conferă individualitate, exprimînd creativitate, dezințeresare, gratuitate, spre deosebire de civilizație, care presupune scopuri practice, dominație, uniformizare. Soluția crizei instituțiilor generate de reformele moderne este revenirea la stadiul "cultural" al existenței poporului român, "reîncercînd" viața acestuia prin înlăturarea sciziunii dintre sufletul țărani

lui ata at ortodoxiei i sufletul păturii conducătoare, influen ate de ideile "individua lismului democratic" promovate de revolu ia franceză, d. *Tradi ionalismul au-tohton* al g. exprimă o direc ie de evolu ie social istorică organică de natură spirituală, esen ială, în centrul căreia este credin a religioasă ortodoxă. Purtătorul social al tradi iei ortodoxe este ăranul, al cărui "sentiment de solidaritate", cristalizat în datini, poartă pece-tea ortodoxiei în spiritul românesc. "Sentimentul solidarist" al ăranilor este o al-ternativă la individualismul democratic al vremurilor modeme, e. *Solidarismul na ional* înlocuie te, în optica g., viziunea structurii so-ciale de clasă, a stratificării orizontale de clase suprapuse, cu *concep ia corporatistă etnocratică*, bazată pe o stratificare "verti-cală" a societă ii ca o totalitate de func ii organice ale vie ii colective. Corporatismul et-nocratic exprimă ideea de "societate cre tină organizată în stat" bazată pe: economia diri-jată pe principiul proprietă ii individuale, principiul propor ionalită ii numerice (după criteriul etnic), proclamarea spiritualismului cre tin ca principiu de stat. Structura corpora-tivă a organizării proprietă ii individuale relevă încadrarea ini iativei individuale în sistemul corporatist, "corpora iile profesionale" sau "categoriile de muncă" îndeplinind func iile vi-tale ale organismului social. Scopul corporatismului etnocratic este restabilirea vechilor legături duhovnice ti din epoca voie-voală i rea ezarea societă ii pe "propriile ei tradi ii". V. *corporatism, etnic, poporanism, sămănătorism, sincronism*. M.L.

GROUPTHINK (engl. "gîndire de grup"), proces de grup caracterizat printr o tendin ă puternică de căutare a acordului între mem-brii, avînd efecte negative asupra eficien ei deciziilor luate în grup. Termenul a fost intro-dus în vocabularul sociologic de Irving L. Janis (*Victims of groupthink*, 1972). Termenul

este greu traductibil deoarece a fost construit după modelul în care George Orwell, în roma-nul său 1984 a construit termeni ca *doublethink* sau *crimethink*, G. nu se referă, deci, la gîndirea grupului, ci la un proces de deteriorare a eficien ei mentale, a judecă ilor morale i a analizei realită ii datorită presiunii pe care grupurile înalt coezive o exercită asu-pra membrilor lor. Lucrarea amintită constituie un studiu de caz al ac iunii militare de la Bay of Pigs (Cuba) din 17 aprilie 1961, în care administra ia Kennedy a suferit un e ec total în încercarea de a răsturna de la putere pe Fidel Castro cu ajutorul a 1400 de exila i cubanezi, pregăti i de CIA i sprijini i de armata americană. Janis a încercat să explice insuccesul ac iunii din Cuba prin gre elile de-cizionale ale grupului de exper i (condu i, chiar de J. Kennedy) care au planificat i con-dus opera iunile. Ei au fost victime ale g. da-torită preocupărilor excesive pentru căutarea acordului între ei, prin tendin a de a se auto-cenzura, ca i prin aceea de a anihila atitudinile critice. G. mai este înso it i de alte efecte cum ar fi: iluzia invulnerabilită ii, su-prăîncrederea, credin a în juste ea cauzei, minimalizarea adversarului, tendin ă exa-gerată de asumare a riscului etc. I. Janis a mai analizat activitatea unor grupuri de decizie i în alte crize politice în care administra ia ame-ricană a fost implicată. Astfel, în 19 crize majore de după al doilea război mondial, lide-rii americani, după I. Janis (*Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*, 1982), au fost victime ale g. în 37% din cazuri. G. poate să apară în orice grup decizional, deci nu numai în via a poli-tică, ci i în industrie, marketing, organiza ii publice etc. Cercetările asupra g. au conturat mai multe tehnici de prevenire a apari iei acestui proces de grup. Dintre acestea amin-tim: cunoa terea fenomenului g. de către membrii grupului, promovarea atitudinii cri-tice, impar ialitate totală a liderului,

introducerea unui "avocat al răului", munca în echipe separate, consultarea unor exper i din afara grupului, promovarea celei de a doua anse prin revederea solu iei finale. V. *deci-zie, dinamica grupului, grup social*. A.B.

GRUP SOCIAL ansamblu de persoane caracterizat de o anumită structură i cu o cul-tură specifică rezultate din rela iile i procesele psihosociale dezvoltate în cadrul său. Ca atare, este ireductibil la simpla însu-mare sau juxtapunere a indivizilor. Prin natura sa, societatea umană are o organizare gru-pală. Un individ apar ine unuia sau mai multor g.s. Studiul sociologic sistematic al g. se poate spune că a fost mai întii dezvoltat de coala de la Chicago (W.I. Thomas, R.E. Park, H. Mead), care considera g. ca faptul social primar. Ulterior, odată cu analiza orga-niza ilor, în special a celor industriale, s a extins i studiul g. de muncă. În psihologia so-cială, sub conducerea lui K. Lewin, a fost dezvoltată ideea *dinamicii* g. pentru a în ele-ge procesele de interac iune i "regulile jocului de roluri" sociale (preluarea, învă area i practicarea de roluri) sau pentru a studia modul în care g. se constituie ca un mediu de ac iune prin definirea a teptărilor, perfor-man elor i nivelurilor de satisfac ie ale membrilor săi. Literatura sociologică i cea psihologică despre g. s a dezvoltat într un mod complementar, astfel că se poate vorbi mai degrabă de psihosociologia g. • Există mai multe criterii de clasificare a g. C.H. Coo-ley (*Social organization*, 1909) a distins între g. primare i g. secundare cu referire mai ales la tipurile de rela ii dintre indivizi (personale, afective, formale, contractuale), continuînd într un fel distinct ia mai veche făcută de F. Tănnies între *Gemeinschaft* i *Gesellschaft* sau de al i teoreticieni între g. *mici* i g. *mari*. Un alt criteriu de diferen iere a g.s. este repre-zentat de tipul de normativitate implicată în organizarea lor, distingîndu se între g. for-

male, nonformale i informate. G. *formales*înt institu ionalizate, func ionează în conform-itate cu norme statuate în regulamente sau legi juridice i apar in, de regulă, unor organi-za ii. G. *nonformale* se constituie pentru rezolvarea unei anume sarcini sau sînt cen-trate pe realizarea unor obiective imediate (comitete, comisii etc), după care se dizolvă, sînt mai flexibile i mai pu în normativizate. G. *informate* se constituie fie ca subgrupuri în ca-drul celor formale, fie în afara unor cadre institu ionalizate pentru realizarea unor sco-puri specifice (g. de prieteni, de adolescen i sau pensionari, de petrecere a timpului liber etc). În prima ipostază, g. informate răspund unor nevoi de exprimare mai liberă sau mai pu în constrîngătoare, mai ales cînd impune-re normelor oficializate este de tip Imperativ i nerecompensatoare. Orientarea predomi-nantă a analizei psihologice este către g. mici. Referirile analitice la g. mari se fac în antro-pologie, în lucrările clasice de psihologia colectivită ilor (W. Wundt, M. Lazarus, H. Steinthal, G. Le Bon etc), în sociologia cla-sică a comunită ilor (F. Tănnies, G. Simme! etc.) i mai ales în concep ia marxistă. Dintre g. mari au fost studiate poporul, na iunea, masele populare i mai ales clasele sociale. • G. *mic* este un ansamblu de persoane între care se stabilesc rela ii interindividuale di-recte i statornice în cadrul unor activită i similare ce conduc la realizarea scopurilor re-lativ comune. Caracteristica fundamentală a g. mic este că în cadrul său se dezvoltă rela ii interpersonale directe, interac iuni de tipul "fa ă în fa ă", pe baza unor norme i a ac-tivării unor modele proprii de comportare. G. mici se disting între ele prin scopuri, activită i i rela ii, pu tînd vorbi de: g. de muncă, g. co-lare, g. de creativitate, g. politice etc. Orice g. mic se caracterizează printr o structură, un mod de func ionare i prin generarea anumi-tor efecte_ i rezultate. • *Structura* g. *mic* rezultă din asamblarea anumitor componente

GRUP SOCIAL

(indivizi, rela ii interpersonale, norme și valori, scopuri, motiva ii și activită ii) implicate în dezvoltarea de procese (stratificare, conducere, comunicare, competi ie/cooperare, distribu ie a trăirilor afective individuale și în terindividuale). În sens mai restrâns, structura g. se relevă prin tipurile de rela ii directe și relativ stabile dintre membrii săi. Varietatea și densitatea rela iilor interindividuale depind de numărul și însușirile persoanelor implicate și conduc la consacrarea anumitor proprietă ii ale g. mici (mărime, coeziune, consens și conformitate, autonomie, permeabilitate, flexibilitate, stabilitate etc.). Numărul persoanelor care compun g. mic variază între minimum 2 (sau 3, după unii autori) și maximum 40 de membri. Limita maximă nu este întotdeauna precizată, dar implicit sau explicit se admite că dincolo de valoarea menționată este afectat caracterul direct al rela iilor. Mărimea g. mic este o variabilă independentă, în sensul că influențează așteptările și orientările membrilor g., respectiv rela iile și procesele din g. Pe de o parte, cu cât g. este mai mare cu atât crește și numărul rela iilor posibile. Diversificarea rela iilor posibile este însoțită de diminuarea durabilită ii interac iunilor și a intensității comunicării directe și de creșterea probabilită ii de apari ie a unor subgrupuri și a unei rețele informate. Pe de altă parte, cu cât crește mărimea g. cu atât se multiplică resursele sale datorită sporirii contribu iilor individuale la rezolvarea problemelor g. Fiecare individ aduce cu sine în g. cunoștințe, experiențe, interese, aspira ii, însușiri de personalitate (temperamentale, caracteriale, aptitudinale) și se caracterizează printr-un status și un set de roluri sociale. Unii membri tind să se orienteze cu predominanță către normele, valorile și modelele de comportare ale g. de apartenență, iar alii către cele care sunt specifice altui g. luat ca referință. Creșterea numărului de membri care și aleg ca referință un alt g. dec

cel de apartenență diminuează coeziunea, consensul și conformismul acestuia. Totuși, prin însăși apartenența sa la g., individul este supus influențelor, normelor și modelelor de comportare care sunt specifice acestuia. În acest sens, fiecare membru trece în g. prin stadii progresive de integrare, de la cel de acomodare interpersonală până la acela de conformare și de manifestare a unei competențe interpersonale care oferă posibilită ii de utilizare a experienței de relaționare și interac iune, de transpunere în rolul altuia și de asumare a unor roluri alternative în diverse contexte grupale sau sociale. Deși una și aceeași persoană poate să apară în concomitență mai multor g., intensitatea participării la viața acestora nu este deloc uniformă, depinzând atât de Interesele și opțiunile individuale, cât și de climatul sociomoral și cultural al diferitelor g. Aceasta ne conduce la relevarea coeziunii, consensului și conformității dintr-un g. Coeziunea unui g. este o "rezultantă a tuturor forțelor care acționează asupra membrilor pentru a-i determina să rămână în g." (L. Festinger). Ea poate fi relevată printr-un set de indicatori referitori la: atracția interpersonală dintre membri, evaluarea g. ca întreg, gradul de identificare a membrilor cu g., dorința de expresă de a rămâne în g. (D. Cartwright). Totodată, coeziunea este strâns legată de consens și conformitate. În timp ce consensul rezultă din similitudinea tacită sau conștientă a atitudinilor și opțiunilor personale, conformitatea se manifestă prin comportamente de supunere, acceptare și urmare a prescripțiilor normative. Orice g. dispune de mecanisme de promovare a conformismului individual fie prin sancțiuni negative, fie prin recompensări (S. Schachter, R. M. Emerson). Presiunea g. spre atingerea conformității membrilor săi poate avea efecte pozitive, în sensul că vine în întâmpinarea trebuințelor de afiliere, afecțiune, securitate sau recunoaștere so

cială și face posibilă acțiunea g., dar și negative, în direcția uniformizării, a îngustării perspectivelor și diminuării creativității, a accentuării supunerii necondiționate (R. Lippitt). Conformismul este generat nu numai de g., ci și de nevoia individuală de autoritate, care apare în condiții de lipsă a unor criterii de opțiune, de intoleranță față de incertitudine sau ambiguitate, t.e. neangajare în abordarea dificultăților sau în căutarea de informații (J. Jackson, A. Rappaport). Coeziunea, consensul și conformitatea variază și în relația cu alte proprietăți ale g., cum ar fi: autonomia (centrarea pe sine, evoluția independentă a g.), permeabilitatea (măsura în care admite sau nu cooptarea de noi membri), flexibilitatea (gradul de informalitate și de libertate în g.), intimitatea (gradul de apropiere reciprocă a membrilor g.), participarea (investiția de timp, acțiune și efort în activitățile g.) etc. Modul de constituire a fiecărei proprietăți și corelarea lor conferă g. un anumit specific ireductibil, de tot integrat sau de entitate distinctă. R. B. Cattell (1948) folosește termenul de *sintalitate* pentru a individualiza sau a caracteriza "personalitatea" unui g. ca întreg. Sintalitatea este, pe de o parte, influențată de caracteristicile membrilor g. (inteligență, atitudini, însușiri individuale de personalitate) și de structura g., iar pe de altă parte dispune de o dinamică proprie. Această dinamică se relevă prin schimbările ce apar în suma intereselor membrilor sau în energia totală disponibilă în g., respectiv în sinergia g., și prin interacțiunile dintre g. și subgrupuri sau dintre diverse g. Sinergia este utilizată de membrii g. atât pentru menținerea coeziunii, cât și pentru atingerea scopurilor propuse. Trăsăturile de sintalitate a g. și cele ale personalității individuale tind spre congruență pentru a asigura stabilitatea g. • Structura unui g. se relevă nu numai prin elementele componente sau prin proprietățile care îi sunt specifice, ci și prin procesele de g. Acestea vizează orientările,

funcțiile și distribuția relațiilor interindividuale din g. și iau forma stratificării, conducerii, comunicării, competiției/cooperării și repartizării trăirilor afective. *Stratificarea* constă în diferențierea membrilor unui g. după anumite criterii. Ea poate fi verticală atunci când membrii g. ocupă statusuri inegale, repartizate pe straturi, în termeni de putere, privilegii, obligații sau roluri sociale. Există și o diferențiere orizontală atunci când membrii g. sunt specializați în executarea anumitor roluri sau funcții care nu implică vreo inegalitate. Stratificarea ierarhică influențează negativ coeziunea, pe când cea orizontală potențează reciprocitatea dependențelor. Stratificarea verticală accentuează preocuparea de respectare a normelor și de exercitare a presiunilor spre conformism pentru a împiedica efectele de degradare produse de tensiunile inegalității de status. În acest caz este probabil ca g. să dispună de o organizare formală, instituțională, conformă cu normele existente, și de una informală, ascunsă, depărtată de normativitatea statutară. Cu cât distanța dintre organizarea formală și cea informală este mai mare cu atât crește probabilitatea scăderii coeziunii g. (M.G. King, W.H. Groffin). *Conducerea* este procesul de organizare și de exercitare a influenței persoanei cu poziție de *lider asupra* celorlalți membri ai g., în vederea realizării sarcinilor și armonizării relațiilor. *Liderul* poate fi formal investit cu această poziție, poate fi ales de g. sau identificat prin aplicarea unui test sociometric. Există o varietate a stilurilor de conducere a g. Clasificarea acestora se face după diverse criterii, cum ar fi: instituirea autorității (democratic, autoritar și *laissez faire*) (Lewin, Lippitt și White), orientarea dominantă (centrarea pe sarcină sau pe relațiile umane) (Katz și Kohn), raportarea la norme în mod directiv și nondirectiv (Rogers, Shaw, Burt), considerarea afectivității (distanțat, bazat pe control și dirijare, sau permisiv, bazat pe apropiere psihologică

→*: Fiedler). Procesul de conducere este uneori considerat sinonim cu cel de *influenare* (Tannenbaum, Weschler, Massarik) înfucit conducerea ar implica în mod necesar orientarea op unilor i ac unilor membrilor g. în direc ia dorită. *Comunicarea* este unul din cele mai studiate procese de g., atât datorită frecven ei rela iilor i interac unilor ce îi sînt specifice, cît i din cauza implicării sale în realizarea celorlalte procese de g. Rela iile de comunicare pot fi verbale (intermedicate de limbajul natural) sau nonverbaie (mimică, gesturi, etc.); pot dispune de un grad înalt de centralitate (ntreaga re ea este dirijată de o persoană ce de ine o pozi ie de filtrare a tuturor mesajelor i orientare a rela iilor) sau de lateralitate (încurajarea comunicărilor interpersonale directe, nefiltrate i necentrate). Ordonarea rela iilor de comunicare în re ele poate să ia diferite forme (A. Bavelas): lineare, în cerc, fragmentate, reciproce etc. Eficien a comunicativă a unei re ele depinde de flexibilitatea i de adaptarea la sarcina de îndeplinit, precum i de comunalitatea codurilor de structurare a informa iei (H. Leavitt). Studiul comunicării în g. s a concentrat nu numai asupra re elor i formelor de codificare a informa iei, ci i asupra modalită ilor de constituire a sensului unui enun prin negocieri interpersonale sau asupra condi iilor de decodificare i recodificare a semnifica iilor vehiculate (H. Mead, H. Garfinkel, B. Bernstein). *Competi ia i cooperarea* sînt procese de g. studiate mai ales în rela ie cu eficien a sau productivitatea g, concomitent cu relevarea efectelor lor sociale. Astfel, s a constatat că în timp ce competi ia spore te eficien a productivă a g., ea este i o sursă de frustrare, anxietate sau de conflicte nevrotice (K. Horney). Cooperarea, bazată pe coordonarea eforturilor individuale pentru atingerea unui scop comun i pe reciprocitate interac unilor, măre te satisfacerea globală la nivel de g., dar are i

efecte de uniformizare i, deci, de scădere relativă a satisfacției individuale (P. Kropotki, W.C. Aller, M. Crowford). Studiul cooperării s-a extins mult în ultima vreme, mai ales în vederea clasificării unor mecanisme ale creativității în g. i. ale coordonării acțiunilor individuale pentru realizarea de bunuri colective (J. Coleman). Se acordă atenție modalităților de promovare a competiției sau cooperării în funcție de specificul sarcinilor i atingerea randamentelor maxime. Distribuția stărilor afective individuale i colective în g. a început să fie analizată ca un proces distinct sub impulsul dezvoltării sociometriei (J.L. Moreno), care s-a preocupat de efectele reciprocității i unilateralității preferințelor, neutralității sau indiferențelor afective. • în afara structurii, am menționat alte două dimensiuni inerente g.m. Una se referă la funcționarea acestuia, conștinând în adecvarea proceselor de g. pentru realizarea, prin activități i specifice, a scopurilor propuse. Ea intervine ca o variabilă intermediară între structura i rezultatele sau productivitatea g. Până în prezent nu au fost formulați i analizați indicatori specifici ai funcționării g. Caracteristicile ei sînt inferate, adică individualizarea proprietăților lor, proceselor i rezultatelor în vederea specificării profilului unui g. este un indiciu al funcționării. O altă dimensiune a g. este reprezentată de rezultate, repartizate pe trei arii distincte. Eficiența sau productivitatea (nivelul rezolvării sarcinilor în raport cu obiectivele propuse), dinamica g. ca întreg i efectele asupra membrilor. Eficiența g. este relevantă de o analiză pragmatică în care se pune în evidență modul în care funcționarea proceselor de g. conduce la obținerea în activitate a unor performanțe, în același timp, trebuie avute în vedere i celele efecte psihosociale care se constituie ca bază pentru evoluția g. K. Lewin a inițiat în acest sens direcția de analiză centrată pe dinamica g., integrată în ceea ce el a numit "teoria cîmpului"

(*Field theory in social science*, 1951). Conform acestei teorii, g. funcționează într-un "câmp social". Îi constituie o dinamică a sa ca urmare a forțelor interne și externe de diferite orientări și intensități. Prin contrabalansarea diverselor forțe poate rezulta un echilibru social cvasistabil. Dinamica g. constă în trecerea succesivă a acestuia (iocomoia g.) prin stări cvasistabile care se constituie în timp și sunt orientate către realizarea elurilor sau obiectivelor propuse. Dinamica este o caracteristică a g. ca întreg care rezultă atât din procesele interne, cât și din interferența cu mediul social mai larg. Ea este o condiție a eficienței g., dar un produs al structurării sale sociale. De aceea rezultatele g. nu pot fi considerate doar prin raportare la criteriile de eficiență pragmatică, ci și în funcție de criteriile psihosociale. • Structura, funcționarea și rezultatele, ca dimensiuni ale g., se află în raporturi reciproce de influență. Astfel, o anumită structurare a elementelor constitutive a proceselor de g. generează un mod distinct de funcționare a g. care, la rândul său, determină tipurile de interacțiuni și relații, de integrare și consens, de stratificare sau distribuire a raporturilor interindividuale dintre elementele structurii g. Structura în modul său de funcționare influențează rezultatele g., iar acestea, retroactiv, determină schimbări în structură și funcționare. De asemenea, există o astfel de constituire a raporturilor de determinare reciprocă, structura și funcționarea constituie cadrele de desfășurare a activității lor specializate ale g. iar aceste cadre sunt influențate, înainte de toate, de către membrii și interacțiunile sau relațiile lor. Variabilele din g. pot fi înțelese prin caracteristicile individuale și relaționale ale membrilor și apoi prin specificarea proceselor de g. *V. coeziune, competiție, comunicare, conformism, conducere, cooperare, consens, dinamica grupului, formal, educație, inegalitate, stratificare socială.* M.V.

GULERE ALBE / ALBASTRE (engl. *white/blue collar work*), concepte cu largă circulație în sociologia contemporană (în spe-
 • c) afară jlpj Tii xoj^ prin care se face distincție între ocjeja^ijejnaiutale^usele^^
 în sistemele de stratificare caracteristice societăților avansate din punct de vedere industrial există diferențe semnificative între cele două grupuri de ocupații, nu numai din punct de vedere al veniturilor, ci și sub aspectul prețului de luare în calcul de
 și a utilizabilității de promovare în cariere, securitate economică, condiții de lucru, independență în muncă și libertate de mișcare, asigurări sociale și pensii, durata concediilor etc.). G. albastre desemnează zlm m c j J o i i manuală calificată, sezonieră; a l x i l a f i o a (muncitori agricoli, muncitori în fabrici, construcții etc.). Ei constituie nucleul "istoric" al clasei muncitoare. Pentru cei mai mulți sociologi, G. albe reprezintă noua cîșă de mîi l o c j . 12 E M I U l s J n f l U 5 t r i a l e , a M a Q s a t e . Ea înglobează o categorie largă și eterogenă de ocupații tehnice, funcționari, administrație, servicii, etc., caracterizate prin muncă non-rinunabilă și printr-o specializare înaltă. Înaintea destul de accentuată: la nivelurile inferioare vinză ori, dactilografe, desenatori, contabili etc., la cele medii tehnicieni, mai tîrziu, supraveghetori, iar la nivelurile superioare toate categoriile de profesii considerate liberale (medici, profesori, avocați, arhitecți, precum și manageri de diferite ranguri). Sociologul american C.W. Mills, cel care a consacrat termenul *{ White Collar. The American Middle Classes, 1951 }*, amintește printr-o orl'ma crosociali care au impulsionat emergența acestor categorii (masificarea și birocratizarea societății, precum și a z v o l t e r z a s t i d u l j i t e l j i a r , care a făcut ca un număr din ce în ce mai mare de oameni să nu mai lucreze direct cu obiecte, ci cu oameni sau/și simboluri. În acest fel s-a produs o mutație decisivă de la "îndemînarea în raport cu lucrurile" la ceea ce

constituie specificul noilor clase de mijloc salariate: "în mînargajr.xelapaxtLoam8twe. în celebra sa lucrare, Mills descrie profilul social psihologic al acestor categorii, poziția și destinul lor politic: "Oameni g. albe au pătruns pe tăcute în societatea modernă. Orice istorie ar fi avut, ea a fost una fără evenimente; orice interese comune au, ele nu pot duce la o unitate de grup; orice viitor ar avea, acesta nu va fi realizat de ei înșiși. În măsura în care au o aspirație, ea se referă la planurile medii, într-o vreme cînd acestea nu mai sînt accesibile, și de aceea se referă la un plan iluzoriu, într-o societate imaginară. În interior sînt divizați, fragmentați; în exterior depind de forțe mai mari... Totuși, către aceste g. albe treibuJejaă aaJndrftptărn atei iajjacjry^ernsă descoperim caracteristici sociale în SBCQly al XX-lea... Ele păstrează în modul cel mai revoltător multe din temele psihologi-

ce caracteristice epocii noastre și, într-un fel sau altul, orice teorie generală cu privire la direcția principală a evoluției sociale trebuie să înăseama de ele. Pentru că, mai mult decît alții, ele sînt o poartă formidabilă de actori întru-

în genere, există un consens printre sociologi asupra faptului că, deși au în comun cu clasele muncitoare condiția de lucrători salariați, educația, aspirațiile, caracterul muncii prestate de g. albe și anumite privilegii asociate statutului social și apropiere mai mult de clasele dominante. Dacă există o relativă omogenitate a acestor categorii, ea rezidă nu atît în interese economice comune, cît în stajig^j^ejeja^ajiojiajej^ nivelului de trai, stilurile de viață, formele de consum și idealurile etc. V. birocrație, capitalism, clasă socială, categorii socio profesionale, stratificare socială. CA.

H

HABITUDINE 1. H. comportamentală: model de comportare însușit ca atare sau format în procesul de socializare ca urmare a repetării frecvente. Se prezintă sub forma de automatisme (de exemplu: salutul, formulele de adresare sau răspuns, prezentarea sinelui în situații stereotipe) ce facilitează integrarea, interacțiunea și relaționarea socială. Este sinonimă cu obișnuința, considerată și ca "a doua natură a omului". 2. H. *mentală*: acțiune sau grup de acțiuni sau operații mentale automatizate prin repetare care facilitează realizarea unor performanțe intelectuale. De regulă, ia forma unor algoritmi cu care operează inteligența în rezolvarea de probleme. Funcția dominantă a h. m. este facilitatoare, eliberînd conștiința de controlul unor acte stereotipe în vederea rezolvării unor probleme mai complexe. Uneori h. poate avea și efecte negative, în special atunci cînd este invocată în situații inadecvate, care solicită o reacție neautomatizată. V. *integrare socială, inteligență, socializare. M.V.*

HĂBITUS (lat. *habitus*, "condiție, caracter") 1. Mod personal sau generic de a fi, de a gândi, de a acționa sau reacționa în conformitate cu valorile, normele sau principiile

reprezentative sau dominante într-o cultură sau într-un sistem social. Produs al culturizării sau socializării, în special al educației colare, h. asigură atît integrarea socială, cît și reproducerea principiilor și valorilor dominante. 2. Concept central în teoria reproducției culturale și în cercetările de sociologia culturii și de etnologie dezvoltate de sociologul francez contemporan Pierre Bourdieu. În concepția sa, h. este o formă durabilă, transpozabilă și exhaustivă produsă prin interiorizarea principiilor unui arbitrar cultural, adică a unui ansamblu de cunoștințe și valori selectate de clasa dominantă, în conformitate cu propriile interese, din capitalul cultural al unei societăți și activat de munca pedagogică. H. se manifestă prin scheme de percepție, de gândire, de apreciere și de acțiune, parțial sau integral identice la toți membrii unei clase sau categorii sociale, contribuind astfel la producția și reproducția integrării intelectuale și a integrării morale a acesteia. Identitatea extinsă a h. este o realizare, dar și o aspirație, în măsura în care exprimă gradul de realizare culturală sau de competență socială legitimă prin care un grup sau o clasă recunosc omul realizat. V. *cultură, educație, socializare. L.V.*

HANDICAP 1. Dezavantaj pe care îl are o anumită persoană, ca urmare a unei infirmități (deficiențe) ori a unei incapacități. 2. Criteriu de apartenență la o categorie (handicapă) i nevăzători, auditivi, moțori, psihici etc), reglementat prin măsuri medicale, psihologice, legislative și administrative particulare, cu un anumit dispozitiv instituțional. 3. Avantaj pe care îl capătă concurenții mai slabi într-o competiție pentru a avea anse egale. • Etimologia termenului este britanică, înțind de domeniul sportiv, desemnând la început reducerea voită a capacității unui concurent într-o întrecere, pentru a spori ansele adversarului și suspansul. • Categoria persoanelor handicapate constituie o populație întâ pentru măsuri specifice de protecție socială. • Concepția tradițională privind persoanele handicapate viza ca notă specifică a noțiunii posibilităților inferioare ale acestora de a acționa comparativ cu cele ale populației "normale". În Spiritul acestei concepții, imaginea persoanelor handicapate tindea a fi dominată de aspectele legate de "neputință" (absență a puterii economice, profesionale, sociale, intelectuale, relaționale, civice, afective etc), declanșându-se anumite mecanisme de stigmatizare. Criticile acestei concepții tradiționale vizează arbitrarul delimitării frontierei dintre normalitate și anormalitate, a Căutarea unei definiții a h. care să fie în același timp riguroasă și non stigmatizantă a constituit obiectul preocupărilor unui mare număr de cercetători. Dintre aceștia, P. Wood a formulat propuneri de reconceptualizare, acceptate ulterior prin consens de Organizația Mondială a Sănătății, înlocuind noțiunea de h., insuficient delimitat, prin trei termeni: a. *infirmitate* sau *deficiență*, cuprinzând orice pierdere, anomalie ori dereglare a unei structuri sau a unei funcții anatomice, fiziologice ori psihologice, descriind perturbări la nivelul organismului (deficite ale membrilor, organelor sau altor

structuri sau funcții); b. *incapacitatea*, înglobând orice restricție, diminuare, lipsă ori pierdere (rezultând dintr-o deficiență) a capacității de a efectua o activitate în condițiile considerate ca normale pentru o ființă umană; c. h., definit ca dezavantajul unei anumite persoane, ca urmare a unei deficiențe sau incapacități, care limitează sau împiedică satisfacerea totală ori parțială a sarcinilor considerate ca normale pentru ea (funcție de sex, vîrstă, factori sociali și culturali). H. descrie rolul social al persoanei cu deficiență sau incapacitate care o plasează ca dezavantajată comparativ cu alte persoane; dezavantajele apar și se manifestă în interacțiunea persoanei cu mediul social și cultural. • În evaluarea h. se utilizează procentaje ale diminuării capacității fizice sau psihice, ori ale celei de citire; ele devin operaționale în aprecierea situațiilor sociale și economice ale persoanelor dezavantajate. • H., atît ca obstacol în realizarea personală, ca incapacitate determinată, citi ca excludere din limitele și practicile sociale, nu este numai efectul deficienței individuale obiective, ci, în aceeași măsură, efectul raporturilor sociale și al formelor de organizare handicapantă. El apare astfel ca un fapt social; în definirea sa se apelează tot mai mult la criterii sociale, abandonîndu-se modelul relativ simplist în care se compara o stare cu ceea ce se aprecia drept normal. • În ultima perioadă, au apărut politici de respingere a etichetajului, considerîndu-se că terminologia h. (fizic, senzorial, psihic etc.) este peiorativă, punînd accentul pe incapacități și nu pe posibilitățile restante. • Datele referitoare la numărul persoanelor h. și la procentajul lor în populația totală provin din mai multe surse: recensăminte generale, recensăminte speciale, anchete epidemiologice, sisteme de înregistrare și raportare administrativă. Fiabilitatea acestora este redusă datorită definițiilor, modurilor de înregistrare, variațiilor

lor sociale și culturale care le fac puțin comparabile. Procentajele din populația totală variază între 0,2% și 20%. Organizația Mondială a Sănătății, ca și o serie de țări operează cu evaluarea generală de 10% din populația totală. • Întrucît h. este o funcție a relației dintre persoanele cu h. ori incapacități și mediul lor, apărînd atunci cînd acestea se confruntă cu bariere culturale, fizice sau sociale care le împiedică accesul la diferitele sisteme ale societății disponibile altor cetățeni, se resimte nevoia unor prevederi speciale de politică și protecție socială. • Problematika persoanelor h. constituie obiectul preocupărilor unor organisme internaționale; astfel, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat un Program Mondial de Acțiune pentru deceniul 1982-1992, în care sînt prevăzute trei obiective principale: prevenirea, reabilitarea și egalizarea anșelor. • Situația persoanelor handicapate solicită intervenția colectivității, inițierea de măsuri legislative și de acțiune socială specifică, conectate cu alte dispozitive ale politicii sociale (locuri de muncă, servicii sociale, securitate socială etc). • Obiectivul general al acțiunii sociale în favoarea persoanelor h. vizează tendința spre normalizare, spre realizarea gradului de autonomie cît mai ridicat posibil, preferîndu-se amenajarea cadrului normal de viață, față de crearea de instituții speciale. V. *asistență socială, devianță, etichetare, normă, stigmat, politici sociale, protecție socială*. **LM.**

HARETISM concepție privind înfăptuirea reformei societății românești, elaborată de omul de știință și omul politic *Spiru Haret* și concretizată, în primul deceniu al secolului nostru, într-un curent socio-cultural relativ dezvoltat în România. S. Haret considera că orice măsură politică reformatoare nu se va dovedi eficientă în societatea modernă atît timp cît de binefacerile ei nu se vor bucura

toate straturile societății (ceea ce reprezintă idealul "civilizației integrale") și cît timp la realizarea ei practică nu vor participa efectiv toate clasele și categoriile sociale. Pentru ca această participare să fie reală, reforma socială trebuie pregătită printr-un amplu program cultural, educațional, social și economic, de care trebuia să beneficieze, date fiind condițiile istorice specifice ale României din această perioadă, în primul rînd *țăranimea*. Rolul promotor în realizarea acestui program nu îl vor avea însă, în primul rînd, oamenii politici, ci coala concepută ca instituție educațională în sens larg, și *învățătorii*. Aceștia trebuie să elimine politicianismul rural și să se angajeze, împreună cu sătenii, în transformări economice (exploatarea eficientă a pămîntului, încurajarea industriei casnice și a micii industrii, înființarea unor instituții de credit, a cooperativelor etc), sociale (asociere, cooperare), culturale (biblioteci, cămine culturale) și educaționale (instrucție generală și profesională), care să aducă țăranimea română în situația de a se putea în sfîrșit angaja în acțiunea socială reformatoare ca o forță socială autonomă principală. Ideea dominantă a h. "este de a face ca la realizarea reformei, factorul principal să fie țăranimea însăși, pe care o considera ca un corp activ, inteligent și conștient, în loc de a o trata ca pe un corp inert, pentru care numai statul trebuie să facă tot." (*Chestia socială*, 190S). V. *gîndirism, poporanism, sămănătorism*. I.U.

HINTERLAND 1. ăriile dependente de metropolă, coloniile. 2. Zona de aprovizionare a unui oraș cu produse agricole, mai ales perisabile (legume, zarzavat, lapte, flori etc), cu forță de muncă și locuri de agrement. Totodată, este și zona în care orașul își exercită influența nemijlocită. După distanța și intensitatea legăturilor putem distinge: h. *imediată*, care cuprinde localitățile aflate în centura periurbană, în care aprovizionarea orașelor se

face zilnic, iar relațiile cu orașul sînt deosebit de intense; h. *mediu* — cuprinde zona de aprovizionare apropiată, relațiile cu orașul avînd o intensitate medie; h. *depărtat* — cuprinde localitățile implicate într-o aprovizionare mai redusă a orașului, iar relațiile cu el au o intensitate mai scăzută. V. *rural, urban*. I.F.

HOLISM presupune teoretic metoda logică conform căreia sistemul are preeminență absolută asupra părților. Sistemul are o logică absolută și un caracter determinant în raport cu părțile sale. El constituie elementele sale în acord cu propria sa logică, le orientează, reglează, le schimbă. Se presupune, în consecință, existența unui grad ridicat de integrare a sistemelor. De regulă societatea globală este considerată ca sistem de referință, ea modelîndu-se, în spiritul logicii sale, toate elementele componente. Metodologic, h. implică necesitatea de a se porni de la sistem și de la logica acestuia, elementele putîndu-se găsi o explicație integrală într-o asemenea perspectivă. Consecință: și individul uman, în calitate de element component fundamental al oricărui sistem social, trebuie considerat ca fiind integral modelat de cerințele respectivului sistem. Moral și politic h. duce la subordonarea completă a individului unei logici sociale globale, alienante. H. tinde să fie asociat cu o viziune conservatoare, accentuînd necesitatea integrării cît mai complete a sistemelor. Opiniile mai mult sau mai puțin explicite h. le găsim în structural funcționalism. • În opoziție cu h. *individualismul metodologic* afirmă o preeminență absolută a individului în raport cu sistemele sociale din care face parte. Individul uman este singurul sistem orientat efectiv și complet de finalități proprii. Societatea reprezintă doar *rezultanta acțiunilor* umane, ea neavînd o logică autonomă și determinantă în raport cu membrii săi. J.S. Mill a fost unul din-

tre cei mai activi promotori ai individualismului metodologic. În sociologia actuală, acesta este reprezentat de exemplu de G.C. Homans care consideră că propozițiile generale ale sociologiei vor trebui să fie, ca formulare, individualiste, iar nu holiste; sociologia trebuie să pornească de la legile generale pe care le oferă psihologia isădeducă din acestea proprietățile interacțiunii dintre indivizi. Un punct de vedere amplu elaborat în această perspectivă îl oferă R. Boudon: logica societății trebuie să fie privită ca derivînd și fiind subordonată logicii acțiunii individuale: fenomenele sociale reprezintă mai mult *efecte de agregare* ale acțiunilor indivizilor umani. • Critica care poate fi adusă atît h. cît și *individualismului metodologic* se referă la caracterul lor exclusivist. Societatea ar trebui considerată a reprezenta un sistem complex ierarhizat, cu logici distincte, relativ autonome la toate nivelele sale de organizare; și individul uman, dar și diferitele sisteme sociale pe care acesta le constituie, inclusiv societatea globală, au orientările lor finaliste proprii, cu tendințe de dezvoltare a unor logici autonome, în același timp interferenți și determinîndu-se reciproc. V. *metodologia cercetării sociologice, sistem, sociologie*. C.Z.

HOMEOSTAZIE (gr. *homeo*, "asemănător", *statis*, "imobilitate") — concept introdus de biologul W.B. Cannon (*The Wisdom of the Body*, 1929) pentru a desemna proprietatea sistemelor de a menține structura, procesele și reacțiile în anumite limite, indiferent de schimbarea condițiilor externe, în cibernetică a fost preluat ca proprietate a sistemelor deschise de a menține parametrii esențiali — în interacțiunea lor cu mediul — la nivele care nu amenință existența sistemului. H. este posibilă datorită retroacțiunii (feedback) care stabilizează sistemul în funcție de mediu. W. Buckley (*Sociology and*

Modern Systems Theory, 1967) consideră că sistemele sociale sînt evolutive datorită h. V. *echilibrul, sistem social*. A.T.

HOMOGAMIE căsătorie între persoane cu aceeași condiție socială. Ea poate fi de ordin geografic (endogamie), cultural și social, în societățile tradiționale, regula h. este strict observată, căsătoriile heterogame (între parteneri cu caracteristici social culturale diferite) fiind o excepție. Ca tendință generală, în toate societățile europene sau de cultură europeană, s-a constatat în a doua jumătate a secolului al XX-lea o diminuare a ponderii căsătoriilor homogame și o creștere a ponderii căsătoriilor heterogame. Această nouă tendință nu a anulat principiul h.; majoritatea căsătoriilor continuă să se stabilească între persoane care locuiesc în aceeași regiune și între persoane care provin din același mediu social sau apar în aceleași categorii socio-profesionale. Cercetările de sociologia familiei au pus în evidență o mai mare stabilitate a căsătoriilor homogame comparativ cu cele heterogame. V. *căsătorie, familie, endogamie, divorț*. I. Mih.

HOMOSEXUALITATE preferință sexuală a unei persoane pentru un partener de același sex. H. poate fi practică în forme exclusive sau în alternanță cu heterosexualitatea. În mod obișnuit, ea este respinsă sau puțin tolerată la nivel social. În perioada de după 1970, h. a început să se practice în mod deschis în multe țări care anterior o reprimaseră, îndeosebi în țările dezvoltate din punct de vedere economic. Au început să se constituie cupluri de homosexuali care, deși marginalizate, sînt totuși

tolerate (situație înfrînită în unele țări din Europa Occidentală. S.U.A. și Canada). Cercetările efectuate de Institutul Kinsey de Cercetări Sexuale contrazic unele dintre afirmațiile comune cu privire la h. Adulții homosexuali nu se deosebesc de adulții heterosexuali în ce privește starea de sănătate, sentimentul de fericire sau de nefericire. Homosexualii care nu își regretă orientarea lor sexuală și care au o viață sexuală regulată și o activitate normală nu sînt mai stresați din punct de vedere psihologic decît sînt persoanele heterosexuale. Efectele negative ale h. se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opțiunea lor sexuală și care nu au o activitate socială normală. Cuplurile homosexuale sînt mai restrictive în cazul femeilor (obligății de fidelitate) și mai permissive în cazul bărbaților. Diviziunea rolurilor în cuplurile homosexuale de femei se face în mod obișnuit pe principiul separației dintre partenera "so" și partenera "so" ie", în timp ce în cuplurile homosexuale de bărbați se face în raport cu calificările și preferințele partenerilor, în societățile de religie creștină, h. este puternic respinsă de instituțiile religioase. Noul catehism catolic (1992) continuă să o considere printre păcatele principale. Sub acest aspect, acțiunea bisericii este concordantă cu modelele comportamentale sexuale socializate de celelalte instituții sociale. Extinderea h. are consecințe societății negative: conduce la scăderea natalității și la diminuarea capacității de reproducere a unei societăți; provoacă dezorientare normativă și valorică, confuzii de roluri și conflicte dintre instituțiile sociale. V. *familie, căsătorie, rudenie, sex (relații sexuale)*. I. Mih.

IDEALIZARE 1. *"in sens larg*, proces cognitiv asociat abstractizării, constând în eliminarea unor însușiri accidentale sau fenomenale și în evidențierea exclusivă a caracteristicilor esențiale, generale sau reprezentative ale unui obiect. 2. *in sens restrâns*, procedeu logic de reprezentare teoretică a unor obiecte sau procese în forma conceptelor sau tipurilor ideale, detașate de proprietăți empirice neesențiale și având caracter referențial, în anumite condiții precis delimitate, pentru domeniul real din care au fost abstrase și pe care îl semnifică. Aplicat pe scară largă în științele naturii pentru a construi obiecte ideale (de exemplu: gaz ideal, unitate de măsură ideală, soluție ideală etc), procedeul tendința să fie extins și în științele sociale, în special în economie ("piață economică ideală") și în sociologie ("tipuri ideale" după Max Weber), pentru a elabora construcții analitice sau legi care au atributul de ideal numai în sens strict epistemic (nu evaluativ). În cazul din urmă accentul este pus nu pe construirea de obiecte ideale, ci pe condițiile de funcționare "ideală" ale unui proces sau fenomen cu scopul de a distinge regularități specifice și obiectiv posibile. V. *concept, tip ideal*. M.V.

IDEOLOGIE concept introdus în gândirea modernă de Marx și Engels pentru a desemna "conștiința reală" a unei colectivități, modul în care aceasta devine conștientă de ea însăși, de condițiile sale de existență și de direcțiile în care trebuie să și desfășoare activitatea. I. prezintă două mari caracteristici: a. Este o formă prin care se manifestă interesele grupurilor sociale, ale colectivității lor. O funcție esențială a i. este de a cristaliza, sub formă de concepție și program de acțiune, interesele obiective ale grupurilor și claselor sociale. În acest context, i. se definește în marxism drept o cunoaștere care are un caracter de clasă, în opoziție cu o cunoaștere care ar fi principial obiectivă, independentă de interesele actorilor sociali. Toate formele de conștiință socială, cu excepția, în mare, a științei ei, (conștiința politică, juridică, morală religioasă și chiar cea filozofică și artistică), manifestând într-o măsură mai mare sau mai mică un caracter de clasă, au un caracter ideologic în teoria marxistă; b. Este un mod de conștiință, "natural" prin care colectivitatea, clasele și grupurile sociale devin conștiente de ele însele, în opoziție cu știința care reprezintă o conștiință constituită teoretic, cu mijloace specifice, sistematice, orientată explicativ. În acest sens "știința" societății, se deosebește

structural de "conștiință" de sine a colectivității. Antropologul social francez, Claude Lévi Strauss avertiza în acest context pe specialist să nu se lase mistificat de indigen, Cu alte cuvinte, să nu confunde explicația pe care membrii unei colectivități o dau vieții lor sociale, cu explicația pe care el, ca om de știință, trebuie să o dea. Cu mult înainte de a deveni conștient de sine, la nivelul unei cunoașterii științifice, omul a devenit conștient de el însuși prin intermediul lui Marx și Engels adesea caracterizează și ca o "conștiință falsă", neadecvată, posibil chiar mistificată. "Ideologia este un proces pe care a numit-l cugetător îl împlinește, ce i drept, în chip conștient, dar fals conștient. Adevăratele forțe motrice care l pun în mișcare îi rămân necunoscute, altfel n ar fi un proces ideologic. Prin urmare, el îi închipuie forțe motrice false, aparente." (F. Engels, *Scrisoare către Mehring*, 1893). Caracterul neadecvat al ei în calitatea sa de cunoaștere, are două surse distincte: a. Orientarea sa de interese. Exprimând interesele claselor și grupurilor sociale aflate în competiție, i. nu numai că va exprima interesele particulare ale acestora, dar va căuta și să le justifice, să influențeze (manipuleze) restul colectivității, b. Caracterul său de conștiință de sine "neștiințifică". Procesul prin care colectivitatea își construiește cadrele vieții sale sociale este un proces relativ spontan. Conștiința ulterioară a acestui proces va prezenta în mod inevitabil un caracter cel puțin parțial inadecvat. Conștiința comună de sine este principalul parțial neadecvat. Conștiința de sine a colectivității va fi probabil diferită de conștiința propriu zisă, dar în măsura în care beneficiază de rezultatele acesteia va putea spori în adecvare. "Imaginația sociologică" propusă de W. Mills reprezintă o asemenea conștiință de sine a colectivității care i a însuși it sociologia ca mod de gândire. V. *conștiință, imaginea socio/ogică, marxism*. EZ.

IERARHIE 1. În general, sistem de prioritate, clasificare a unor obiecte în raport cu importanța acordată lor, cu preferințele. În conștiința comună, ideea de ierarhie este asociată cu o dispunere spațială pe verticală: elementul "de deasupra" este preferat celor "de dedesubt". 2. I. *societate* — ierarhizarea persoanelor din punct de vedere al prestigiului, autorității, influenței, puterii etc. Aici, imaginea dispunerii pe verticală se completează cu cea a unei piramide: spre vîrf, numărul de persoane este tot mai mic, spre bază, el crește. I. *societate* este o componentă centrală a ideologiei și teoriei stratificării sociale. 3.1. *În organizații* (i. *organizațională*) — sistem de conducere de tip "piramidal", caracterizat prin: a. diviziune a procesului decizional în funcție de gradul de globalitate al deciziilor: la vîrf sunt luate deciziile globale, generale asupra activității organizației; acestea sînt transmise ca ordine la nivelele ierarhice inferioare, fiecare nivel avînd responsabilitatea unor decizii mai particulare — realizarea unor componente ale deciziilor generale (subobiective); b. relații de autoritate de subordonare și supraordonare, putere, control și sancțiune la nivelele ierarhice inferioare de către cele superioare, întreprinderea clasică oferă un exemplu tipic de i.: în vîrf, directorul întreprinderii care ia deciziile generale cu privire la orientarea întregii activități; acestea sînt defalcate în decizii mai particulare și trimise nivelului ierarhic inferior — inginer ef, economist ef etc. Inginerul ef ia decizii în privința organizării producerii produselor decise la nivelul conducerii întreprinderii și transmite sarcini particulare efilor de secție care organizează și conduc activitatea în cadrul secțiilor lor. I. a pînă la baza, unde se află cei care îndeplinesc funcții exclusiv de execuție. • I. *organizațională* pare să aibă mai multe funcții: a. Instrument de soluționare a problemelor cu un grad extrem de ridicat de

complexitate. Problemele foarte complexe ale producerii unui produs, de exemplu, pentru care nici o persoană din întreprindere nu are competența în a informa necesare, sînt descompuse în subprobleme (producție, marketing, cercetare etc); acestea, la rîndul lor, sînt descompuse în subprobleme (producerea produsului este descompusă în producerea diferitelor subansambluri, pe secții, ateliere, formări de lucru și posturi de lucru). Fiecare membru al organizației rezolvă o problemă particulară, relativ simplă, care permite un grad ridicat de profesionalism și utilizarea unei expertize ridicate; problemele particulare și soluțiile lor sînt asamblate apoi și coordonate în a fel încît rezultă o activitate complexă unitară pe care nici o persoană nu ar putea să o imagineze. b. Instrument de coordonare a activității complexe, înalt divizate. Coordonarea activităților se face prin intermediul integrării activităților individuale prin instanțe ierarhice succesive. c. Structură organizată și eficientă de comunicație. Pentru a fi eficientă, comunicația în organizație trebuie să fie înalt controlată și economică: trebuie să se stabilească cu precizie ce fel de informație este trimisă și cui. I. reprezintă un sistem standardizat de comunicare a informațiilor, de cumulare treptată și prelucrare a informațiilor, în a fel încît fiecare să dea informația de care are nevoie, în forma în care are nevoie, d. Un sistem de motivare a performanței. I. reprezintă un complex sistem de control și de motivare a performanței, o componentă importantă a funcției fiecărui nivel ierarhic fiind motivarea performanței nivelelor ierarhice din subordine, dispunînd pentru aceasta de un sistem de sancțiuni (stimulente și pedepse). • Cercetările sociologice au scos în evidență faptul că, pe lângă funcțiile sale, I. prezintă o serie de consecințe structurale negative, a. birocracia reprezintă o tendință patologică structurală a i.; b. rigiditate, dificultate de

adaptare flexibilă la situațiile variabile și în mod special la un mediu aflat în rapidă schimbare; c. orientare spre scăderea performanțelor la nivelul minimului definit; d. responsabilitate globală scăzută, tendința endemică spre departamentalizare și spre "spirit de corp"; mecanisme defensive puternice, e. stimularea unei excesive competiții interpersonale pentru obținerea performanței pozitive în i.; f. diferențieri structurale în nivelul și tipul de motivație a performanței: spre vîrf, motivația tinde să crească, fiind predominant de tip intrinsec, spre bază i., motivația tinde să scadă, predominînd tipurile de motivație extrinseci; g. diferențieri structurale în același sens din punct de vedere al gradului de responsabilitate, de satisfacție în muncă: spre vîrf, satisfacția muncii crește, spre bază, tinde să scadă; h. alienarea crește spre bază i., scăzînd spre vîrf; i. se pare că reprezintă o sursă importantă de alienare; j. i. reprezintă în societatea actuală o importanță, dacă nu chiar cea mai importantă sursă a stratificării, inegalității sociale. Ea generează diferențe sociale marcate de a lungul ei: diferențe de tip de muncă, de calificare, de prestigiu social și autoritate, de putere și influență, de acces la resursele economice și sociale ale colectivității. • Datorită acestor efecte negative, în ultimele decenii se încearcă să se găsească soluții alternative la organizarea ierarhică, fie de minimizare a efectelor ei negative. Aceste încercări au loc pe următoarele direcții: a. Democratizarea ei. Față de i., *autoritară* al cărei caz tipic îl găsim în societatea capitalistă clasică, caracterizată prin stiluri autoritare de conducere la toate nivelele i. și deci prin relații stricte de subordonare și supraordonare, i. *democratică* se realizează prin două strategii distincte: *democratizarea la bază* — stilurile de conducere de la toate nivelele i. adoptă practici democratice, fiecare membru al organizației

participînd la procesul de conducere la nivelul grupului său, la locul său de muncă (o democrație locală și limitată) — de ex. proiectul lui R. Likert al unei organizații bazate pe grupuri de muncă parțial suprapuse; *democrația la vîrt*—participarea membrilor întreprinderii, în diferite forme și modalități, la conducerea de ansamblu a întreprinderii. Studiile sociologice au pus în evidență faptul că democratizarea îi reprezintă o modalitate importantă de reducere substanțială a efectelor negative asociate cu i. autoritară, b. Promovarea unor forme de organizare flexibilă, centrate pe adaptare inovativă la situație, "modele organice" care micșorează rigiditatea organizării i. a importanței reglementărilor, normelor generale, a diferențierii stricte de atribuții, în favoarea unui proces de conducere și organizare centrat puternic pe realizarea creativă a obiectivelor, menținînd totodată principiul organizării ierarhice (T. Burns, J. W. Lorsch și P. R. Lawrence). Modelele organice implică importante elemente de democratizare a i. c. Descentralizare, atît pe funcții, cît și pe obiective, fără a elimina conducerea unitară; promovarea grupurilor de muncă autonome, d. Promovarea unor forme de conducere alternative în raport cu i., ca de exemplu, modalitățile de conducere de tip rețea care accentuează comunicarea și coordonarea și participarea democratică la conducere. V. *birocrație, conducere, control social, decizie, democrație industrială, diviziunea muncii, stil de conducere*. C.Z.

IMAGINA IE SOCIOLOGICĂ concept introdus în sociologie de C. Wright Mills (*The sociological imagination*, 1959) pentru a se referi la capacitatea individuală de a înțelege istoria socială, biografia personală și relațiile dintre ele în cadrul unei societăți și date. Are o dimensiune personală relevantă prin conștiința sinelui și a devenirii, una socială ra-

cordată la "aspecte publice ale structurii sociale" și una istorică vizînd devenirea în timp a societății. Aspectele reflexive se asociază cu cele proiective, interpretative și creative, facilitînd corelarea informației despre sine și despre alții, despre istorie și societate pentru "a înțelege scena istorică mai cuprinzătoare în termenii semnificației sale pentru viața interioară și devenirea exterioară a unei varietăți de indivizi". Corelarea istoriei sociale cu biografia individuală este realizată de i.s. pe baza înțelegerii structurii unei societăți, a locului acesteia în istorie, a mecanismelor schimbării și conservării sociale, concomitent cu analiza experiențelor vieții individuale, a semnificațiilor lor cu care se confruntă universul interior și exterior de viață. I.s. ar tinde să devină numitorul comun al vieții culturale din comunitățile actuale, întrucît este centrată pe om și pe devenirea sa în istorie și societate, focalizînd toate preocupările care concură la realizarea unui umanism al demnității și a raționalității. V. *intelligență, schimbare socială, sine*. M.V.

IMITAȚIE încercare de a reproduce, conștient sau inconștient, comportamente observate la alte persoane, precum și rezultatele acestei încercări, încununată sau nu de succes. În afară de G. Tarde, care a făcut din I. conținutul unei legi sociale universale, "legea repetiției" (*Les lois de l'imitation*, 1890, *La logique sociale*, 1894, *L'opposition universelle*, 1896), printre cei mai importanți teoreticieni care au abordat această problemă pot fi amintiți J. M. Saldwin, G. H. Mead, G. W. Allport. I. a constituit (alături de sugestie) unul din conceptele prin care psihologia socială a marcat trecerea de la accentul pus pe instinct la rolul învățării și culturii ca surse ale comportamentului uman. Ulterior au fost puse în circulație concepte mai cuprinzătoare și mai bogate în conținut: internalizare, socializare, aculturație. Di-

tuzarea interindividuală și preluarea comportamentelor constituie o secvență comună tuturor acestor procese, dar termenul de I. sugerează desfășurarea lor într-o manieră mai degrabă mecanică, ceea ce fără îndoială că ocultează natura reală, mult mai complexă, a proceselor psihosociale implicate în difuzarea/ preluarea modelelor comportamentale. Prin urmare, i. se referă la un proces comportamental relativ simplu ca procedură și semnificație sociologică, dar a cărui importanță apare de îndată ce este privit ca una dintre componentele de bază ale proceselor complexe prin care individul dobîndește apartenență socială. De cele mai multe ori I. are la bază un nucleu motivational: admirația, nevoia de identificare, dorința de a obține beneficii sau recompense etc., situații în care putem vorbi fie de i. emoțională, fie de i. rațională. V. *aculturație, difuziune, învățare socială, socializare*. C.A.

IMPACT sumă a efectelor și consecințelor provocate de un fenomen social asupra mediului ecologic și social. Efectele pot fi manifeste sau latente, directe sau indirecte, intenționate sau neintenționate, imediate sau pe termen lung, controlabile sau nu. Studii de i. s-au făcut în mod special cu privire la introducerea diferitelor tehnologii. În ultimul timp a devenit tot mai evident că punerea în aplicare a unor rezultate ale cercetării în viața tehnologiei conduce, în afara realizării obiectivelor propuse, și la o serie de consecințe secundare sau indirecte, adesea neintenționate, care pot prejudicia funcționarea altor sectoare ale societății. Analiza globală a sumei acestor efecte, ce subliniază atît i. pozitiv cît și cel negativ, s-a instituționalizat în diferite arii ale lumii sub denumirea de *studii de i.* Presupozițiile ce fundamentează această categorie de cercetări sînt următoarele; a. în societățile complexe ale lumii de azi, dezvoltările științifice

și tehnologiei nu mai pot fi abordate unilateral ci trebuie privite sistemic, în raport cu toate sistemele de activitate afectate; b. analiza costurilor și beneficiilor introducerii acestor dezvoltări trebuie extinsă asupra întregii societăți. Înțelegînd conștient de costurile contracarării efectelor neașteptate, neintenționate sau negative; c. tehnologiile din domenii noi se cer investigate înaintea introducerii și generalizării lor întrucît nu există precedente de cunoaștere iar efectele lor nu pot fi tratate pe bază de similitudine cu ale altor tehnologii; d. organizarea implementării și controlului tehnologiilor devine, deci, o componentă de cea mai mare importanță pentru societate în ansamblul ei; e. însăși politica științei și dezvoltării tehnologice trebuie orientată în sensul evaluării și selectării obiectivelor pentru ca societatea să beneficieze cît mai deplin de rezultatele respective fără a fi nevoie de ajustări și corective aduse efectelor disfuncționale. Studiile de i. sînt înrudite cu cercetările previzionale și prospective, cu prognoza tehnologică, economică și socială, cu studiile tehnico-economice, cu cercetările de politică științifică, însă nu se identifică în mod specific cu niciunul din aceste demersuri. Specificul lor constă în evaluarea originii, naturii și caracterului efectelor analizate și în identificarea și promovarea de măsuri pentru canalizarea dezvoltărilor din viața tehnologiei în vederea obținerii de efecte pozitive și benefice pentru toate componentele sistemului social. Este posibil ca studiile de i. să se extindă rapid la analiza tuturor schimbărilor sociale, politice, culturale. V. *industrializare, predicție, prognoză*. I.A.P.

INCERTITUDINE stare de nepredictibilitate a evenimentelor, a rezultatelor acțiunilor umane; dificultate a procesului de decizie de a identifica soluția cea mai bună la problemă. În raport cu sursele sale, i. este de două tipuri: a. i. *ontologică*—provenită din limitele obic-

INCREMENTALISM

tive ale predictibilității proceselor și fenomenelor, din intervenția factorilor întâmplători, accidentali — nedeterminarea parțială a proceselor și fenomenelor și b. i. *cognitivă* provenită din incompletitudinea și fragilitatea cunoștințelor noastre; ea decurge atât din lipsa unor cunoștințe informative relevante, cât și din caracterul fragil, primitiv al unor cunoștințe informative de care dispunem. În viața socială, în condițiile competiției dintre actori, există o sursă suplimentară de informație: fiecare participant va încerca să facă intențiile și strategiile sale cât mai puțin predictibile, ca un instrument al concurenței și conflictului. În mod special, acesta este o dimensiune fundamentală a procesului de decizie, multe modele ale deciziei raionale fiind formulate în funcție de strategiile de tratare încă o distincție importantă: i. *obiectivă* reprezintă raportul dintre cantitatea și calitatea cunoștințelor de care un subiect dispune în mod efectiv și cantitatea și calitatea cunoștințelor care ar fi necesare pentru soluționarea unei probleme oarecare; i. *subiectivă* reprezintă percepția gradului de certitudine/i. pe care subiectul o are; asumarea subiectivă a i. sale. Studiile din ultimul timp au pus în evidență faptul că i. *subiectivă* nu reprezintă neapărat o reflectare corectă a i. *obiective*. În anumite condiții, un nivel ridicat de i. *obiectivă* poate fi asociat cu un nivel ridicat de certitudine subiectivă. De ex. studiile asupra *supraconfidenței* în factorii care o determină. • I. reprezintă o temă tot mai importantă în cercetările actuale. În primul rând, studiile de psihologie și sociologie cognitivă au scos în evidență faptul că subiecții umani, individuali și colectivi, dezvoltă strategii de raționare distincte la diferite nivele de certitudine/i. În al doilea rând, evidențierea efectelor i. asupra comportamentului individual și colectiv. Aceasta are o serie de consecințe funcționale — amânarea deciziei, motivarea dezvoltării de activități de cunoaștere —, dar și efecte disfuncționale — blocarea procesu-

lui de decizie și amânarea lui indefinită (indecizia), oscilația între alternative și faze ale procesului de decizie, anxietate, scăderea coeziunii sociale, scăderea motivației performanței, dificultăți de realizare a consensului (i. generează dissens, consensul devenind problematic). În legătură cu i. și cu necesitatea resimțită de reducere a excesului paralizant al i. sunt investigate în ultimul timp o serie de mecanisme artificiale de absorbire a i. care generează strategii defensive, posibil patologice, de reacție la situații de i. accentuată și persistentă. V. *competiții, conflict, consens, decizie*. C.Z.

INCREMENTALISM procedură de schimbare a unui sistem nu prin adoptarea unor modificări structurale globale, ci prin perfecționări parțiale. Rezolvarea unor probleme particulare se speră a duce treptat la modificări majore de structură. D. Braybrooke și C. E. Undblom (1963), pornind de la o serie de observații ale lui Hayek și Popper, au căutat să argumenteze că ajustarea limitată și graduală a unui sistem este preferabilă schimbărilor globale și planificate. În mod special, i. este recomandat ca strategie a activității politice. La nivelul unei cunoașteri limitate, recurgerea la soluții globale poate duce la consecințe imprevizibile, chiar la catastrofe, în timp ce modificările limitate sunt mult mai controlabile. Totodată însă, este posibil ca efectele cumulate ale ajustărilor graduale să împingă sistemul în timp pe o cale indezirabilă. De asemenea, i. prezintă riscul unei orientări conservatoare, oferind perfecționări în cadrul aceluiași principiu structural, neducând în mod necesar la schimbări de structură. 1. reprezintă o aplicare a *principiului raionalității limitate* formulat de H.A. Simon: când o problemă prezintă un grad de complexitate mult mai ridicat decât capacitatea decidentului, ea poate fi descompusă în probleme mai simple și acestea în probleme

mai simple până când ele devin soluționabile; cumulara soluțiilor sub problemelor și sub subproblemelor duce la soluționarea problemei globale. În fapt, dinamica sistemelor sociale în cursul istoriei poate fi descrisă corect de principiu. Aceasta nu înseamnă că el reprezintă singura strategie eficientă, în toate condițiile. O abordare poate deveni eficientă peste un anumit nivel de cunoaștere a dinamicii sistemului. V. *decizie, dezvoltare, incertitudine, schimbare socială*. C.Z.

INDICATOR SOCIAL instrument de măsurare a caracteristicilor specifice faptelor, fenomenelor sau proceselor sociale, cuprins în i.s. este de a facilita descrierea, evaluarea și anticiparea reajuncției unui sistem social sau a unei componente a acestuia. El satisface nevoia de a cunoaște starea prezentă și evoluția ei, precum și de a dirija în mod sistematic și conștient dezvoltările viitoare. Ilustrăm i.s. în acest sens este utilizarea încă din antichitate a *indemografiei*. Pentru ca sub influența colii de gândire din secolul al XVII-lea cunoscută sub numele de "aritmecă politică", i. mai ales odată cu dezvoltarea statisticii și a preocupărilor moderne de introducere a raționalității în analiza economică, să fie extinsă și intens utilizată i. economică în deceniul al doilea din actualul secol a început să se manifeste o veritabilă "mișcare a i.s.": (R.A. Bauer, *Social indicators*, 1966; B.M. Gross, *Social systems accounting*, 1972), având drept scop elaborarea și utilizarea i. în așa numita *contabilitate socială*. *Aprecierile generale* erau că i. *economici* și contabilitatea economică s-au preocupat mai ales de *cantitatea*, nu și de calitatea produselor muncii, de înregistrarea aspectelor economice sau productive, nu și a celor non economice. *I.s. și contabilitatea socială* urmau să faciliteze în alegerea ființelor în cadrul a *sistemelor sociale*, să

pună în evidență atât *B&T* *ai* *manete cantitative*, cât și efectele secundare ale acestora, să coreleze scopurile, valorile și performanțele unui sistem social pentru descriere, evaluare și planificare socială. Sociologia a fost disciplina care și-a asumat responsabilitatea formulării, fundamentării și utilizării i.s. • Este necesar să distingem între i.s. *iv sociologici*. Ultimii reprezintă *operationalizările* conceptelor (variabilelor) sociologice, întreprinse pentru nevoile cercetării empirice, fiind deci raportabile la termenii de dimensiune, variabilă și coeficient statistic. *I.s. și măsurători instituționalizate* (sau proiecte, propuneri de asemenea măsurători) utilizează și de *colectivitate pentru a caracteriza* atât starea cât și *dinamica socială ale unui sistem*. Conducerea societății și urmărirea continuă în timp a variatelor procese sociale sau a efectelor sociale umane ale diverselor decizii sau fenomene sociale nu se pot realiza decât pe baza unor măsurători sistematice ale principalelor caracteristici ale sistemului social, deci pe baza i.s. Distincția dintre i.s. și i. *sociologici* este totuși relativă, întrucât unii i. sociologici pot fi asimilați și instituționalizați ca i.s. • Se disting mai multe categorii de i.s.: *absoluți sau relativi*, unidimensionali sau multidimensionali, de stare sau de evoluție, obiectivi sau subiectivi etc. De regulă, sunt utilizați nu i.s. *absoluți* (număr total de televizoare, de titluri de cărți publicate, de brevete, inovații etc), ci *I.s. relativi* (număr de televizoare, de paturi de spital, doctori, titluri de cărți etc. raportat la o unitate de populație — 100, 1.000, 10.000 de locuitori). În structura unui i. relativ (sau de proporție) sunt incluse două componente: una se referă la variația unei caracteristici, iar cealaltă presupune raportarea la o valoare standard de referință (de regulă, constituită la nivelul populației). Ca atare, 1. relativ rezultă fie prin divizare (numărul de telefoane la o mie de persoane), fie prin calculul mediei aritmetice (venitul

mediu pe persoană, cheltuieli medii pentru procurarea de bunuri culturale, performan a medie a unui grup de persoane etc.), astfel că valoarea sa nu depinde de dimensiunea contextului în care s-a făcut măsurarea. Se mai face distinc ie între i. *unidimensională* sau "simplă", care iau în considerare j y y y r a c a c i e j s i i c a x i e J M J ! a o b s e i 3 f f l b i ! a (venituri pe cap de locuitor, consumul alimentar, suprafa a medie locuibilă sau număr de camere pe persoane), i. i. *multidimensională* sau "complexă", sintetici, care se j c j T s i i u i f i r i n ? a p o W r t) distorsionată subiectiv (numărul de teatre, tirajul total al căr ilor, numărul posturilor de radioreceptoare, numărul de spectacole etc.). I. *subiectivă* sînt aceia care se bazează pe înregistrările făcute de subiec ii naturali (observator natural) cu ajutorul instrumentelor comune de observare. Cu alte cuvinte, ace t i i. au ca referin e percep iile actorilor sociali cu privire la un gen sau altul de fenomene. De exemplu, una este frecven a crimelor a a cum este ea înregistrată de către institu iile specializate i alta percep ia membrilor unei colectivită i asupra stării de criminalitate. Chestionarul i interviul reprezintă, de cele mai multe ori, sursa de i. subiectivă, funda i pe percep ia membrilor colectivită ii: cît de frecvent sînt e consultat în problemele conducerii colectivului dvs. de muncă (sau a întreprinderii)/ cît de des a i fost la cinematograful în ultimul an? etc. I. de stare i cei de evaluare pot fi astfel obiectivi (mijloace sistematice de înregistrare a stării, raportarea acesteia la criteriile de valoare fixate cu mijloace tiin ifice) sau subiectivi (percep ia pe care oamenii o au despre starea diferitelor fenomene social umane sau despre valoarea acestora). I. *de satisfac ie* reprezintă o clasă specială, des utilizată, de i.s. Ei pot fi considera i atît I. *subiectivă de stare* (percep ia de către actorii reali a stării lor de satisfac ie/insatisfac ie), cît i i. *subiectivă de evaluare* (evaluare făcută de actorii reali, cu criteriile lor obi nuite de valoare, a di

raportează pentru a indica atitudinea pe care trebuie să o avem fa ă de starea respectivă. Din punctul de vedere al metodologiei de măsurare, i. pot fi obiectivi sau subiectivi. I. *obiectivi* sînt aceia care se fundează pe identificarea unei stări sau a mărimii ei cu instrumente de măsură elaborate i aplicate de omul de tiin ă (observator tiin ific) într o manieră controlată (grile de observare i estimare, teste etc.) sau se referă la mărimi direct observabile a căror înregistrare nu este distorsionată subiectiv (numărul de teatre, tirajul total al căr ilor, numărul posturilor de radioreceptoare, numărul de spectacole etc.). I. *subiectivă* sînt aceia care se bazează pe înregistrările făcute de subiec ii naturali (observator natural) cu ajutorul instrumentelor comune de observare. Cu alte cuvinte, ace t i i. au ca referin e percep iile actorilor sociali cu privire la un gen sau altul de fenomene. De exemplu, una este frecven a crimelor a a cum este ea înregistrată de către institu iile specializate i alta percep ia membrilor unei colectivită i asupra stării de criminalitate. Chestionarul i interviul reprezintă, de cele mai multe ori, sursa de i. subiectivă, funda i pe percep ia membrilor colectivită ii: cît de frecvent sînt e consultat în problemele conducerii colectivului dvs. de muncă (sau a întreprinderii)/ cît de des a i fost la cinematograful în ultimul an? etc. I. de stare i cei de evaluare pot fi astfel obiectivi (mijloace sistematice de înregistrare a stării, raportarea acesteia la criteriile de valoare fixate cu mijloace tiin ifice) sau subiectivi (percep ia pe care oamenii o au despre starea diferitelor fenomene social umane sau despre valoarea acestora). I. *de satisfac ie* reprezintă o clasă specială, des utilizată, de i.s. Ei pot fi considera i atît I. *subiectivă de stare* (percep ia de către actorii reali a stării lor de satisfac ie/insatisfac ie), cît i i. *subiectivă de evaluare* (evaluare făcută de actorii reali, cu criteriile lor obi nuite de valoare, a di

feritelor condi ii de via ă). • În stadiul actual sînt folosite două tipuri mari de procedee pentru construc ia i.s.: a. *proceduri empirice*: analiza factorială, scalarea Guttman sau analiza grupărilor ierarhice (*clusters*) sînt utilizate pentru a determina măsura în care diferitele date concrete pot fi asamblate într un i, abstract; b. *proceduri teoretice*, care constau în opera ionalizarea conceptelor teoretice, aten ia concentrîndu se asupra identificării unită ilor semnificative din spa iul logico semantic asociat respectivului concept. Problema metodologică principală a construc iei i.s. prin ambele proceduri rezidă în combinarea variabilelor subsumate aceluia i i. Solu ionalizarea acestei probleme se face prin aplicarea unui model aditiv, multiplicativ sau algoritmic. Modelul aditiv constă în însumarea valorilor ponderate ale variabilelor selectate:

$$I = a_1V_1 + a_2V_2 + \dots + a_nV_n$$

(unda: I = indicatorul unită ii de referin ă; V_i = variabile care reprezintă un aspect al unită ii analizate; a_i = ponderea variabilei considerate; n = numărul variabilelor combinate). Ponderile a_i ale variabilelor reflectă importan a diferen ă iată a acestora în condi iile în care scorurile sînt standardizate sau au devia ii standard egale. Modelul aditiv se bazează de fapt pe tehnica analizei regresiei multiple. În modelul multiplicativ se operează cu acela i tip de ecua ie, cu excep ia fundamentală că însumarea este înlocuită de multiplicare pentru a maximiza varia ia totală a scorurilor i a poten a semnifica ia interpretativă a rezultatelor. Modelul algoritmic constă în aplicarea unor formule statistico matematice specifice pentru construirea i. Există i dificultă i importante în construirea i utilizarea i.s.: a. tendin a de multiplicare a i. reciproc substituibili în plan semantic, dar diferi i prin procedeul de construc ie conduce la interpretări neuniforme sau la compara ii nejustificabile. Pentru a se evita această situa ie, este necesar ca orice compara ie a

două sisteme sau unită i sociale i orice generalizare interpretativă să se bazeze pe i. realmente echivalen i i substituibili; b. agregarea i. mai simpli sau par iali în i. mai complex i sau globali nu numai că nu este o opera ie simplă, dar se poate dovedi a fi, în anumite condi ii, imposibilă din punct de vedere matematic. G. Păun (1977) a formulat în acest sens o "teoremă a imposibilită ii agregării i.". V. *clasificare multicriterială, măsurare, opera ionalizare, sistem social, statistică i sociologie*. L.V.

INDIVIDUALIZARE proces de construc ie, afirmare i consacrare a identită ii personale i a con tiin ei acestei identită i în diverse contexte sociale i în ontogeneză, în func ie de aria de manifestare, se distinge între i. în societate i i. în ontogeneză. Condi ia istorică fundamentală a i. în societate s a dovedit a fi diviziunea muncii, care a generat treptat posibilitatea profesionalizării specializate i a dobîndirii unei identită i executive. Dincolo de această condi ie, este însă necesar să se dezvolte o con tiin ă a unicită ii i distinc iei individuale i un stil de via ă care să afirme individualitatea ireductibilă a fiecărei persoane ce tinde să se consacre ca personalitate. I. în ontogeneză este progresivă i stadială i constă mai ales în dezvoltarea eu lui i a inteligen ei. Într un prim stadiu se produce abstragerea personală din lumea indistinctă a lucrurilor inconjurătoare. Se trece apoi prin stadiul egocentric (1,5/2 — 7/8 ani) ca expresie a incon tien ei propriei subiectivită i individuale i a nediferen ării între *ego* i *alter*. Intervine, în sfîr it, decentrarea individuală, prin diferen iere, reciprocitate i cooperare în condi ii de multiplicare a rela iilor sociale, ceea ce conduce la consacrarea propriei individualită i (Jean Piaget). V. *con tiin ă, diviziunea muncii, inteligen ă, liberalism, personalitate, sine*. M.V.

INDUSTRIALIZARE proces de dezvoltare puternică a industriei într-o societate predominant agrară. Industrializarea unei țări (zone) are loc atunci când sporurile de populație activă din agricultură se reduc, astfel încât nu mai pot mări ponderea acestei ramuri în totalul celor activi (I. Blaga). Dezvoltarea industrială nu se încheie odată cu finalizarea industrializării. Noi procese apar în prim plan, legate de modernizare, miniaturizare, informatizare, automatizare etc., în contextul revoluției științifice tehnice. România a intrat în faza industrializării la sfârșitul secolului al XIX-lea (în urma ărilor din centrul, nordul și vestul Europei), realizând progrese în prima jumătate a secolului XX. Totuși la nivelul anului 1950, proporția populației ocupate în industrie nu depășea 12 procente din totalul celor activi, agriculturii revenindu-i 74%. Spre deosebire de industrializarea capitalistă orientată după principiile economiei de piață, industrializarea realizată în societățile socialiste ("industrializarea socialistă") a fost orientată ideologic, cu accent pe industria grea și neglijarea producției bunurilor de consum. Rezultatul a constat într-o hiperdezvoltare industrială extensivă și dezechilibrată, cu slab randament economic. În deceniul al nouălea populația ocupată în industria românească a devenit cea mai numeroasă — 38%, față de 28% în agricultură și 34% în celelalte sectoare. În continuare, după depășirea perioadei de regres a dezvoltării economice, se va produce, prin restructurare, o sporire a numărului populației ocupate în sferă servicii, pe seama reducerii numărului populației ocupate în celelalte două sectoare — industrie și agricultură — supuse și ele unor transformări de substanță în procesul trecerii la economia de piață, cu o eventuală sporire temporară a ponderii populației ocupate în agricultură. V. diviziunea muncii, industrie, stratificare socială profesională. I.M.

INDUSTRIE (SOCIOLOGIE INDUSTRIALĂ) ramură economică, sferă a diviziunii sociale a muncii, în cadrul căreia activitatea productivă se referă la extragerea obiectului muncii din natură și la prelucrarea materiilor prime, agricole și de altă origine, în vederea obținerii de mijloace de producție și de bunuri de consum. De regulă, este asociată cu utilizarea unei tehnologii de tip modern. • În comparație cu alte activități economice, împreună cu construcțiile alcătuiesc sectorul secundar (agricultura fiind sector primar, iar serviciile sectorul terțiar) al economiei. I. se distinge ca sector al activității economice, pe de o parte de agricultură, care are ca obiect de activitate pământul, iar pe de altă parte de servicii, care pun la dispoziția colectivității produsele industriei și agriculturii (comerț, transport), oferă condițiile activității industriale (serviciile financiare, științifice) sau produc bunuri non materiale (educație, asistență sanitară, cultură etc.). În prezent se tinde spre o altă clasificare, de a se indica prin sectorul terțiar doar serviciile industriale (tehnico materiale), față de celelalte care alcătuiesc sectorul cuaternar, învățământ, cultură, știință, sănătate. Istoric, i. s-a născut din mica producție artizanală, caracterizată prin munca individuală sau la nivelul familiei și utilizarea unor instrumente simple, preamoderniste. Secolul al XVIII-lea a marcat o schimbare dramatică în istoria omenirii, ca urmare a introducerii mașinismului în economia unor țări europene în urma unor invenții tehnice remarcabile. Anglia a constituit modelul exemplar al Revoluției industriale (1760-1860), prin crearea și punerea în funcțiune de la inițiu tot mai perfecționate, dezvoltarea de noi procese tehnologice. Acest fapt a avut ca efect progrese economice rapide, cu o puternică creștere a productivității muncii și a producției, cu importante implicații de ordin social și cultural, s-a constituit o civilizație industrială urbană. • Dată fiind importanța

activității industriale, a rolului I. în societatea modernă, cunoașterea sociologică a acestui domeniu a constituit o preocupare de prim ordin. *Sociologia industrială* (a.i., a întreprinderii) este una din cele mai dezvoltate ramuri (specializări), cu încercări explicite de teoretizare a obiectului său începând cu anul 1951 (D.C. Miller, W.H. Form, *Industrial Sociology*). Problematika dezvoltării industriale, studiul efectelor sociale ale industrializării, al modului de organizare și conducere a activității, a specificului muncii industriale au fost și anterior obiect de cercetare pentru sociologie, alături de alte discipline — tehnice și sociale. • Momente importante ale fundamentării și construirii s.i. au fost numeroase; vom aminti aici doar experimentele din industria americană din anii 1930 ale lui Elton Mayo și reinterpretarea rezultatelor acestora, din deceniul cinci, prin care s-a pus în evidență rolul relațiilor sociale în activitatea industrială. • În România prima lucrare dedicată obiectului noii discipline apare în anul 1974, autor Traian Herseni — "Sociologie industrială", iar primul manual destinat pregătirii studenților apare în 1975 — autori S. Chelcea și A. Nicolau "Elemente de sociologie industrială". • Există o multitudine de teme legate de i. care fac obiectul analizei sociologice, a. Complexul de factori științifici, economici, social-culturali responsabili de declanșarea procesului de industrializare în Europa secolelor XVI-XVII și de menținerea dinamismului său în societatea actuală. Necesitatea și căile industrializării în condițiile unui grad ridicat de industrializare în alte țări a reprezentat, de exemplu, pentru sociologia română, atât antebelică, cât și postbelică, o temă importantă de reflecție. Ea este actuală pentru ărilor subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, b. *Efectele sociale* ale industrializării. Angajarea sociologiei în procesul de dezvoltare socială economică din țara noastră

a făcut ca teme cum ar fi *integrarea industrială*, atât a populației rurale, cât și a tineretului, dezvoltarea profesională, fluctuația, navetismul, impactul social al industrializării și urbanizării să reprezinte teme majore ale sociologiei române și chiar de la începutul relansării sale de după război, c. *Fazele procesului de industrializare* — efectele lor. În literatura sociologică s-a acordat o atenție specială celor două mari revoluții tehnologice: *revoluția industrială și revoluția tehnico-științifică*. Presupoziția majoră a acestor studii a fost că cele două stadii relativ distincte ale procesului de dezvoltare industrială au efecte structurale specifice asupra organizării întregii societăți, atât a organizării muncii, a conducerii întreprinderilor și economiei naționale, cât și asupra celorlalte sfere ale vieții sociale, a sistemului politic, familiei, timpului liber, orientării întregii societăți. Ca o prelungire a acestor preocupări, au fost investigate pe larg consecințele sociale umane ale diferitelor inovații tehnologice care afectează major întreaga organizare a sistemului productiv: *automatizarea, informatizarea, microelectronica, d. Natura și influența factorului tehnologic*. Asupra *dinamicii tehnologiei* Există discuții foarte ascuțite. Unii specialiști sînt înclinați să considere tehnologia ca avînd o logică proprie a evoluției sale, ea reprezentînd în consecință un parametru independent al dezvoltării sociale. Punctul de vedere opus argumentează că tehnologia poate fi considerată a fi mai degrabă un posibil de invenție, direcțiile efective ale dezvoltării fiind determinate de structurile sociale. Cercetările istorice au pus astfel în evidență faptul că sistemul actual de organizare a muncii nu și are originea în imperative tehnico-economice abstracte, ci poate fi în ele doar dacă se ia în considerare structura socială a producției, relațiile dintre diferitele grupuri sociale în procesul producției, în mod special salariul și patronatul. În

acest sens, un anumit mod de organizare a muncii, cristalizat la sfârșitul secolului trecut și care este încă dominant, poate fi cel puțin parțial explicat ca un instrument al sporirii controlului patronatului asupra muncitorilor. Studiile actuale de *evaluare a tehnologiilor* (sau *studii de impact*) dezvoltă o perspectivă complementară. Atunci când este proiectată și adoptată o nouă tehnologie, trebuie să fie considerate nu numai performanțele ei tehnico-economice, ci totodată multiplele consecințe directe și indirecte ecologice, sociale, culturale, umane. Studiile de impact reprezintă un pas esențial spre proiectarea unor tehnologii cu un grad ridicat de adecvare social-umană: logica proceselor sociale și umane tinde să subordoneze logica tehnologică. În anii 70 s-a cristalizat un nou concept, asociat cu o nouă filozofie și o nouă practică tehnologică: *tehnologii adecvate*. În opoziție cu considerarea tehnologiei ca un dat universal, fără culoare socială, culturală și ecologică, putând fi transferată neproblematic dintr-un context social în altul, noua abordare argumentează că tehnologiile sunt constituite într-un context ecologic, tehnic-economic și social-cultural concret și că transferul lor în alt context ar putea să nu fie eficace. De aici, o nouă idee: tehnologiile trebuie de la început proiectate în așa fel încât să fie adecvate contextului concret în care urmează a fi utilizate. Tot mai mult, tehnologia tinde să apară nu ca un factor autonom, cu o logică proprie, ci ca un instrument important al dezvoltării socio-economice, înglobând în ea valorile sociale și umane, logica întregii organizări sociale, e. *Munca*, așa cum este ea determinată de un complex de factori, tehnologici, sociali și economici, reprezintă una dintre temele centrale ale sociologiei și începând cu dinamica profesiilor ca rezultat al dezvoltării tehnologice, și sfârșind cu efectele complexe ale organizării muncii asupra celui care o îndeplinește, *f.* în fine, s.i. este de regulă

asociată cu analiza întreprinderii ca sistem social, a organizației în general, a organizației industriale în mod special. Cel mai adesea, atunci când se vorbește despre s.i. se are în vedere sociologia întreprinderii, mai larg, sociologia organizațiilor, *g.* Alte probleme ca: condițiile și consecințele mobilității profesionale; ocuparea și omajul; stabilitatea, respectiv instabilitatea forței de muncă (fluctuația); integrarea socio-profesională; calitatea vieții de muncă; fenomenul navetismului industrial; orientarea și pregătirea profesională; recrutarea și selecția cadrelor; participarea la muncă; atitudini, motivații, comportamente, randament, satisfacții, creativitate tehnico-tehnică; organizarea și conducerea activității productive; participarea la luarea deciziilor; relațiile formale și informale, *V. birocratie, fluctuație, impact, industrializare, mobilitate socială, muncă, organizație. C.Z. și I.M.*

INEGALITATE SOCIALĂ noțiune care evidențiază deosebiri între pozițiile ocupate de indivizi sau grupuri sociale pe o scară ierarhică, atașată unei caracteristici (variabile) sociale. I.s. poate fi privită ca un aspect particular de *diferențiere socială*, specificul său constând în aceea că presupune o comparație între elemente ierarhizabile. Expresia de i.s. se folosește, cu precădere, atunci când pozițiile pe scară se pot interpreta în termeni apreciativi de tipul favorabil/nefavorabil, dezirabil/nondizerabil etc., deci când există posibilitatea unei aprecieri valorizante socialmente instituită. Caracteristicile indivizilor umani, în raport cu care este posibil să se vorbească despre i., sunt extrem de numeroase și diverse ca natură. De regulă, se face distincție între ierarhiile *naturale* și cele *sociale*. Primele rezultă pe baza unor factori innăscuți, conducând deci la i. de natură fizică, psihică etc.; celelalte sunt instituite și consacrate de către societate, prin instituții,

norme (morale și juridice), valori etc. Doar în raport cu acestea din urmă se poate vorbi de i.s., numai că distincția dintre cele două categorii de i. nu este atât de netă cum poate părea la prima vedere; o serie de ierarhii și i. "naturale" sunt, cel puțin parțial, determinate de factori sociali. • Problematika i.s. este una clasică pentru sociologie, ea găsindu-se în loc de tratare privilegiat în sociologia stratificării și mobilității sociale, în sociologia educației, a culturii, a modului de trai etc. Teoretizările referitoare la apariția, existența, amploarea și rolul i.s. sunt unele foarte variate, mergând de la poziția care accentuează rolul lor destabilizator, generator de transformări sociale (legată mai ales de tradiția marxistă, care pune pe primul plan i. — generatoare de conflicte — între clasele antagoniste) și până la cea care atribuie i.s. un rol stabilizator, considerându-le necesare pentru funcționarea oricărui sistem social (legată, în special, de tradiția funcționalistă). O serie de aspecte privind i.s. au fost și sunt amplu dezbătute și în literatura filozofică, etică, politică etc., motiv pentru care abordarea lor de către sociologie este îngreunată de transferul de idei și metode din aceste discipline. Pentru tratarea lor tehnică sunt deci necesare multe precauții, dintre care, desigur, cea mai elementară este aceea a definirii exacte și operaționalizării factorului de ierarhizare, urmată de stabilirea indicilor de măsurare a i.s.. • În general, o i.s. poate fi exprimată fie în termeni calitativi, fie cantitativi. În primul caz, caracteristica ce servește drept criteriu de comparație este evaluată pe o scară ordinală, ceea ce face ca însăși exprimarea existenței sau gradului de i. să se facă sub formă calitativă, în al doilea, evaluarea i.s. se poate realiza prin diferențe de valori (pentru scalele de intervale) sau prin raportarea celor două valori una la alta (pentru scalele de rapoarte). Deseori se pune problema construirii unui indice care să măsoare nivelul global de i. ce

caracterizează o populație, în ansamblul său, în raport cu un factor de ierarhizare. Cel mai simplu procedeu, în acest caz, constă în a compara valoarea minimă în populație cu cea maximă sau, dacă se consideră că acestea nu sunt suficient de expresive, valoarea medie a primilor 10% dintre indivizii repartizați în ordine pe scară cu valoarea medie a ultimilor 10% dintre ei. În viaa socială, factorii generatori de i. sunt, de regulă, legați unul de altul sau legați de alți factori sociali de structură. Din acest motiv, interesul sociologului se îndreaptă nu atât spre descrierea și măsurarea unor i. în sine, ci spre descifrarea raporturilor dintre asemenea factori. Mai exact, dacă *X* este un factor ierarhizant și *A* un factor pe baza căruia o populație se clasifică în *m* grupuri: *A₁, A₂, ..., A_m* problema care se pune este aceea de a estima nivelul de i. între clasele lui *A*, în raport cu factorul *X*. De exemplu, dacă *A₁* sunt grupuri socio-profesionale, ne putem întreba în ce măsură există, între ele, o i. în raport cu retribuția (factorul *X*). Metodologic, problema se poate rezolva fie transformând variabila *X* de a a manieră încât să ia o singură valoare la nivelul unui grup *A*, (de exemplu, procentul indivizilor cu retribuție sub sau peste un prag), fie luând în considerare valorile indivizilor mijlocii din grupurile comparate. Este limpede că dacă i. caracteristica *A* este una ierarhizantă, atunci este foarte probabil ca între *A* și *X* să se găsească o corelație statistică, ceea ce ilustrează legătura dintre cele două tipuri de i. Se poate uor în elege că, în vreme ce i. dintre indivizi trezesc mai puțin interesul sociologului, cele dintre grupuri — și mai ales cele care apar în sistemele de dublă sau multiplă clasificare — sunt mult mai relevante pentru preocupările lui. Un exemplu clasic de astfel de i.s., asiduu studiate de sociologia educației, este cel al i. de *anșe în fața colii*. Aici factorul care generează elementele de comparat este, de regulă, "originea socială" a copiilor, adică un

INFLA IE

sistem de categorii sociale ierarhizate: $A_1 < A_2 < \dots < A_m$, iar cel de l., "nivelul colar" atins de indivizi: $X_1 < X_2 < \dots < X_n$. Se spune că există o i. de anse între două categorii oarecare (A_i, A_j), în raport cu un nivel colar X_k , atunci când proporțiile copiilor proveniți din cele două clase care ating nivelul X_k sînt diferite. Evident că cea mai expresivă i. de acest tip este cea dintre categoriile extreme, A_1 și A_m , vizavi de nivelul colar maxim, X_n . *V. conflict, etichetare, educație, egalitate, ierarhie, mobilitate socială, prestigiu, stratificare socială. T.R.*

INFLA IE creșterea persistentă a nivelului general al prețurilor însoțită de o scădere relativă a puterii de cumpărare. Termenul este folosit uneori spre a desemna o rată excesivă a unei asemenea mișcări (cf. *Reuter's Glossary of International Economic and Financial Terms*, 1982). Este percepută fie ca o stare, fie ca un proces, atribuită fie exclusiv domeniului financiar, fie economiei reale și întreținută sau combătută prin mijloace combinate ale acestor filiere. Cauza aparentă este surplusul de bani pe piață în raport cu nevoile sferei circulației; cea economică — acoperirea incompletă în bunuri și servicii a masei monetare existentă în circulație, la un anumit nivel al prețurilor existente. La cauzele exclusiv autohtone se poate adăuga, ca un "canal" extern, deteriorarea cursului valutar de schimb și implicită aliniere "în sus" a prețurilor interne la cele internaționale. Intensitatea manifestării i. variază: de la forma latentă (ascunsă) — de *presiune inflaționistă* — în care prețurile sînt ținute sub control forțat (tipică îndeosebi fostelor economii socialiste centralizate din Țările europene), la forma manifestă, în care jocul liber al prețurilor atinge ritmuri accelerate (l. *galopantă*) și conduce la niveluri aberante (*hiperinflație*). Îi corespunde un raport disproporționat supraunitar cerere/ofertă în sfera bunurilor (și

serviciilor) de consum sau de investiții (în cazul acestora din urmă concretizîndu-se în încărcarea costurilor de producție), drept care, în absența capacității de redresare reală a producției, deci, a ofertei, arsenalul de *politici antiinflaționiste* recurge la o temperare (prin dobînzii, fiscalitate) a cererii globale. 1. accelerată, însoțită de stagnare, de creșteri sau diminuare a ritmului de creștere economică, reprezintă starea desemnată prin termenul *stagflație*. Opus i., procesul de încetinire a scumpirilor sau de scădere a prețurilor (asociat cu o restrîngere a masei monetare și a creditului, însoțit de un declin în producție și o sporire a omajului) este desemnat prin termenul *deflație*. Metoda sau instrumentul de stabilire a creșterii efective în producția de bunuri și servicii, prin eliminarea părții de creștere datorate sporurilor de preț, poartă denumirea de *deflator produsului național brut*, iar diferența propriu-zisă între PNB real și cel nominal este denumită simplu *deflator*, el măsorând rata generală a i. într-o economie și se exprimă procentual. Departe de a rămîne apanajul specialiștilor în finanțe, perceperea și înțelegerea i. au devenit — cel puțin pentru societățile în tranziție spre economia de piață — aproape un "bun comun", iar termenul în sine a intrat cu autoritate în fondul principal de cuvinte. *V. curba veniturilor, economie de piață, economie subterană, inegalitate, sărăcie. E.P.*

INFLUENȚA SOCIALĂ acțiune exercitată de o entitate socială (persoană, grup etc.) orientată spre modificarea opiniilor și manifestărilor altora. I.s. este asociată cu domeniul relațiilor de putere și control social, de care se deosebește întrucît nu apelează la constrîngere. Se exercită în forma persuasiunii, manipulării, îndoctrînării sau inculcării, asociindu-se cu procesele de socializare, învățare socială sau comunicare. În acest sens, R. Boudon și F. Bourricaud (1982)

apreciau că I.s. "poate fi considerată ca o formă foarte specifică a puterii, a cărei resursă principală este *persuasiunea*". • Se pot distinge diferite tipuri de i.s. în funcție de intenționalitatea ce le este specifică, se distinge între i.s. întâmplătoare și cele programate, în timp ce primele se realizează în procesul interacțiunii sociale, ducînd la schimbarea reciprocă de atitudini sau comportamente de către persoanele implicate, celelalte presupun inițierea de acțiuni de organizare și dirijare ale învățării pentru atingerea unor obiective prestabilite. În funcție de entitățile implicate, i.s. se poate realiza între grup și individ, între grupuri sau între indivizi. În primul caz, i.s. este asociată cu procese de grup care vizează conformitatea, conducerea, stratificarea, climatul de grup etc. De exemplu, persoana care deține poziția de *lider* dirijează grupul către realizarea scopurilor activității sau grupul exercită i. pentru conformarea membrilor săi. I. dintre grupuri pot lua forma asimilării, schimbului reciproc etc. I. interpersonală se realizează incidental sau sistematic (pedagogic) și poate lua forma simetriei interacțiionale sau a asimetriei emițător/receptor. Clasificările dihotomice menționate pot fi privite din perspectiva interferenței lor pentru a caracteriza multidimensional o i.s. Astfel, o i.s. poate fi interpersonală, implicită și accidentală sau se referă la relația asimetrică dintre un individ și un grup derulată pe o durată mai lungă de timp. • I.s. include patru componente (E.P. Hollander): sursa, mesajul, receptorul și contextul de realizare. *Sursa* poate fi reprezentată de o persoană sau un grup și se poate releva într-o interacțiune directă sau intermediată de un canal de transmitere (radio, TV etc.). *Mesajul* constă în comportamente sau acțiuni verbale și non verbale cu un anumit conținut. *Receptorul* este destinatarul sau persoana care asimilează mesajul i. în funcție de propriile

motivații, așteptări, percepții și de poziția pe care o ocupă în structura socială. Relația dintre sursă și mesaj se realizează într-un *context* determinat, individualizat de structura socială și normativă prevalentă. Efectele i.s. sînt profund dependente de context, întrucît acesta stimulează sau blochează receptivitatea și creează condiții de acceptare, întărire și manifestare a schimburilor eventual produse. Totodată, în evaluarea receptivității și efectelor i.s. trebuie avut în vedere și gradul de dependență a individului față de context, care variază cu vîrsta (fiind maximă în copilărie și diminuîndu-se treptat pentru a afirma selectivitatea individuală față de i.) și cu specificul contextului (în special cu modul de distribuire a puterii și controlului social), în general, orice relație de l. se exercită într-un context ambiguu datorită insuficienței informațiilor despre elementele alcătuitoare și despre intensitatea sau efectele receptării. I.s. poate fi însă considerată ca unul din mecanismele de reducere a ambiguității prin intervenția a două serii de factori. Pe de o parte, inițiatorul i. deliberate se presupune a deține un grad acceptabil de competență și informație, fiind animat de intenții care sînt apreciate de către receptor ca bine orientate. Pe de altă parte, relația de influențare se bazează pe un consens tacit al entităților implicate asupra valorilor împărtășite și a efectelor probabil produse. Dacă inițiatorul i. este perceput dintr-o perspectivă negativă, ca manipulator sau chiar dușman, atunci receptarea încetează, i. nu se poate produce. Considerarea acestor factori nu plasează i.s. în categoria fenomenelor ce dispun de o logică strictă, ci în cea a proceselor multiple dependente. *V. comunicare, control social, grup social, manipulare, persuasiune, socializare. M.V.*

INFORMA IE 1. În sociologie, cunoștințe, fapte, semnificații, date rezultate din

în cadrul lor, în special prin activităţi cu un caracter ritualic i adesea degradant, cum ar fi dezbrăcarea totală sau parţială în grup sau/ i în prezenţa altora, în vederea unor activităţi altfel normale (exerciţii de gimnastică, consultaţii medicale în grup, băi colective etc). În orice tip de i.t. membrii exercită însă presiuni puternice asupra sistemului normativ, neputându-se astfel anula total statuturile preexistente i nici preîntâmpina apariţia unor grupuri primare care să mărească rezistenţa indivizilor faţă de cerinţele i.t. *V. control social, instituţie, manipulare, organizaţie, spălarea creierului. A.B.*

INTEGRALISM SOCIOLOGIC reconstrucţie teoretică a realităţii sociale înfăptuită de Petre Andrei (1891-1940) prin verificarea istorică i sociologică a teoriilor sociologice importante ale vremii (organicismul, psihologismul, intelectualismul sociologic, teoria bazei moral-afective a societăţii, voluntarismul sociologic, sociologismul, marxismul), pe care le utilizează ca indicatori sociali ai propriei construcţii teoretice. I.s. are câteva note definitorii: a. viziunea funcţionalistă asupra societăţii, în eleasă ca un tot funcţional în vederea unor scopuri comune, ca un produs al spiritului; b. ideea, de factură antisubstanţialistă, a relaţiilor interindividuale "obiectivitate i concretizate în instituţii" ca formulă de explicare a mecanismului formării i evoluţiei vieţii sociale; c. unitatea voinţelor convergente i divergente, care se cristalizează în instituţii (Wundt) pentru a fi durabilă i a nu fi ghidată doar de teama sancţiunilor, mai are nevoie de consimţirea celor ce ascultă, adică de coordonare i cooperare socială. *V. eclectism sociologic, istoria sociologiei, sociologia românească, sociologie. M.L.*

INTEGRARE SOCIALĂ procesualitatea interacţiunilor dintre individ sau grup i mediul social specific sau integral, prin inter-

mediul căreia se realizează un echilibru funcţional al părţilor. Integratul poate fi o persoană, o grupă de persoane, o categorie socială, o organizaţie, o comunitate teritorială, un subsistem social etc. Se vorbeşte astfel de o i. profesională, socio-profesională, urbană, rurală, culturală, educaţională etc. Dacă elementele care se integrează sînt subsisteme ale sistemului social global, i. este *societală*. I. reprezintă o relaţie, o interacţiune dinamică între sistemul care se integrează i sistemul care integrează. În cursul acestui proces, atît în sistemul care se integrează cît i în cel ce integrează au loc mutaţii. În funcţie de caracterul activ al primului i de capacitatea de răspuns a mediului care integrează, se disting mai multe faze ale procesului: acomodarea, adaptarea, participarea i integrarea propriu-zisă care, de multe ori, poate fi o sinteză diferită în comparaţie cu componentele iniţiale. De ex. procesul de i. a unei persoane într-o organizaţie economică presupune o fază de acomodare al cărei conţinut este dat de informarea reciprocă asupra obiectivelor i caracteristicilor, activarea modelelor integrative care să i permită celui venit învăţarea rolului ce decurge din poziţia pe care o ocupă în sistemul în care se integrează. În faza de adaptare, relaţiile multiple care se stabilesc fac ca sistemul care se integrează (de i cu o identitate separată) să capete cunoştinţele i deprinderile necesare rezolvării situaţiilor impuse de mediu i să răspundă pozitiv cerinţelor acestuia. Asumarea rolurilor i promovarea iniţiativelor personale marchează faza participării. Ultima fază presupune transformarea integrantului în element funcţional, în subsistem integrat al organizaţiei respective. Se pot astfel desprinde două tipuri limită: a. i. prin asimilare a culturii sistemului în care se integrează; b. i. prin schimbare reciprocă — două unităţi se transformă prin interacţiune în vederea unei acţiuni optimizante, Necesitatea cunoaşterii

condiţiilor care favorizează creşterea sau descreşterea i.s., a consecinţelor unui nivel înalt sau coborît de l. precum i necesitatea măsurării au determinat abordări mai analitice ale conceptului. În analiza unui grup social se constată că cea mai simplă unitate ar putea fi: normele sociale, pe de o parte, persoanele i comportamentul lor pe de altă parte, în cadrul grupului apar trei posibilităţi de l.: între norme, între norme i comportamente, între persoane. Acestea sînt elementele care dimensionează i.s. ca i. culturală, normativă, comunicatională i funcţională (W. Landecker: *Types of Integration and their Measurement*, 1951). Cînd normele i valorile unei culturi sînt consistente între ele, se poate vorbi de o i. *culturală*. Ea variază de la concordanţa perfectă la nonconcordanţa între valorile unei culturi (de ex. cînd o cultură pretinde tuturor grupurilor i categoriilor să practice în acelaşi timp o conduită altruistă i una competitivă). Corespondenţa dintre norme i comportamente, adică măsura în care valorile grupului devin norme efective pentru membrii, reprezintă *{.normativă*. Spaţiul ei de variaţie este definit, pe de o parte de acordul înalt între valori i comportamente, iar pe de altă parte, de frecvenţa mare a violării normelor. Schimbul interpersonal de semnificaţii constituie dimensiunea *comunicativă* a i.s. Ea poate varia de la libera circulaţie a comunicării la nivelul grupului la dominanţa barierelor puse comunicării. I. în raport cu schimbul de servicii se numeşte i. *funcţională*. Ea variază de la interdependenţă extremă la autonomie individuală înaltă. Fiecare din aceste dimensiuni ridică probleme specifice de măsurare, dar numai prin considerarea acestora se poate ajunge la construirea unui indice complex al i.s. *V. acomodare, adaptare, asimilare, grup social, interacţiune, învăţare socială, participare. S.M.*

INTELIGENŢĂ concept fundamental al psihologiei, ce poate fi înţeles tot mai frecvent i în alte domenii sociale, umaniste i chiar tehnologice. 1. Capacitate de adaptare la acele schimbări din mediul ambiant pentru care instinctul i deprinderea se dovedesc inoperante. În acest sens, nu numai omul ci i unele animale superioare ar manifesta comportamente inteligente caracterizate prin explorări tatonante (încercări i erori) de identificare a unui curs adecvat (adaptiv) al acţiunii. 2. Aptitudinea de a învăţa din experienţă i de a reacţiona în mod adecvat la schimbările din mediu prin identificarea de relaţii i formularea de predicţii asupra cursului optim al acţiunii. Învăţarea i aplicarea prin transfer a noilor achiziţii în contexte similare sînt caracteristici inerente i. Se manifestă ca o structură de operaţii mentale implicate în rezolvarea de probleme i obţinerea de performanţe. Locul central în sistemul l. este ocupat de elementele operatorii ale percepţiei i mai ales ale gândirii, memoriei i imaginaţiei, organizate în structuri combinatorice i implicate în colectarea i prelucrarea informaţiei pentru rezolvarea de probleme. Tradiţia psihometrică, preocupată de măsurarea diferenţelor dintre performanţele individuale cu ajutorul testelor de diagnostică a nivelurilor dezvoltării mentale, a consacrat un sens zis operaţional i pragmatic: "i. este ceea ce testează de i. măsoară". În această tradiţie au fost construite i aplicate numeroase teste de i. destinate măsurării diferenţelor la coeficientul de i. (Q.I.). În studiul i. i în elaborarea testelor de i. atenţia se concentrează asupra: a. modului de manifestare singulară i în corelaţie a proceselor operatorii de achiziţionare i prelucrare ale informaţiei în vederea rezolvării de probleme; b. stadiilor i ciclurilor de dezvoltare ontogenetică a i. i a factorilor care intervin; c. diferenţierii individuale a dezvoltării i performanţelor lor i., respectiv a factorilor care

concură la creșterea performanțelor de tip rezolutiv și mai ales creativ. O extindere rapidă a cercetărilor se realizează în domeniul recent creat al i. *artificiale*. Dezvoltată la confluența cercetărilor din informatică, neurofiziologie, epistemologie și psihologie cognitivă, i. artificială se preocupă de elaborarea unor sisteme informatizate de operare cu informația științifică în vederea rezolvării de probleme practice și teoretice cu ajutorul calculatorului. Ilustrative în acest sens sînt *sistemele expert*, adică programe informatice de stocare, prelucrare și producere de informație științifică pentru analiza, diagnosticarea și soluționarea de probleme și chiar pentru prognozarea evoluției probabile a unui proces.

- în cercetarea sociologică, i. prezintă interes din mai multe perspective, a. Ca variabilă independentă, i. este inclusă în modele de analiză a proceselor de stratificare, selecție și mobilitate socio-profesională și ocupațională, în special în cele de tip recursiv și determinist. Diferite teste de i. sînt utilizate ca instrumente de măsurare diferențiale a Q.I. (ai părinților și/sau descendenților) care apar apoi ca predictorii (nesingulari) ai ocupației sau poziției socio-profesionale tranzitorii sau finale, b. Analiza contribuției factorilor din mediul social la dezvoltarea i. Factorii analizați sînt de ordin etnic, rasial, cultural, familial, colar etc. Pînă în prezent nu s-a ajuns la o concluzie clară și general acceptată asupra contribuției diferențiale a factorilor genetici și a celor sociali la dezvoltarea i., atît datorită insuficienței informațiilor științifice, cît și a acțiunii unor presupoziii ideologice, c. O atenție crescîndă tinde să se acorde modului de stocare, prelucrare și aplicare a informației sociale de către persoane sau grupuri în practica relațiilor și interacțiunilor sociale efective, atît pentru construcția cît și pentru afirmarea propriilor identități. Se studiază astfel i. *socială* ca formă iune distinctă, prin conținutul operativ-

tate, a.i. *V. mobilitate socială, personalitate, sine, stratificare socială. L. V.*

INTERAC IONISM orientare în sociologia nord-americană, inițiată la Universitatea din Chicago (de unde i denumirea alternativă de "școală de la Chicago") de către W.I. Thomas (1863-1947), R.E. Park (1864-1944) și G.H. Mead (1863-1931). Se disting două faze istorice în dezvoltarea i. Prima este cuprinsă cu aproximație în intervalul 1910-1950 și se dezvoltă sub influența dominantă a lucrărilor lui W.I. Thomas (*The Polish peasant in Europe and America*, 1918-1920, scrisă împreună cu Fl. Znaniecki) și R.E. Park (*The immigrant press and its control*, 1922; *On social control and collective behavior*, 1967, ed. R. Turner). A doua fază se afirmă în perioada de după începutul deceniului al aptelea, cînd începe să se exercite mai puternic influența lui G.H. Mead (*Mind, self and society*, 1934). H. Blumer introduce denumirea de i. simbolic (*Symbolic interactionism. Perspective and method*, 1969) folosită adeseori în perioada mai recentă pentru a caracteriza întreaga orientare a i. Cele două faze nu indică în mod necesar o continuitate în dezvoltarea i. ca orientare unitară, între ele existînd diferențieri de accentuare a unor idei. Cea mai pregnantă diferență este propusă de H. Blumer, care reia psihologia socială a lui Mead, dar și unele principii formulate de Thomas și Park pentru a prezenta i. ca i. simbolic. Oricum, ramificațiile și abordările tipice pentru i. și au rădăcinile în opera fondatorilor.

- Depărtîndu-se de behaviorismul psihologic și de freudism, Thomas pornește de la premisa că orice activitate umană este socială întrucît se realizează într-o situație. Analiza situației pune în evidență atît condițiile obiective ale activității, reprezentate de opțiunile și valorile economice, intelectuale, religioase sau de altă natură, cît și atitudinile individuale față de aceste valori,

modelate de trecutul și prezentul social. Individul "definește situația" printr-un proces de alegere a unei variante dintr-un evantai al posibilităților disponibile. Ca urmare "o situație socială este reală prin consecințele definirii ei ca fiind reală". Acest enunț este cunoscut în sociologie ca "*teorema lui Thomas*", fiind aplicat în explicarea unor multiple manifestări sociale. Ritmurile dezvoltării sociale variază în funcție de condițiile sociale și de diferențele temperamentale dintre oameni. Sociologul trebuie să considere mai întîi măsura în care condițiile sociale modelează dezvoltarea grupurilor. Atunci cînd acestea se dovedesc insuficiente sau inoperante trebuie să fie considerată contribuția factorilor biopsihologici. La baza schimbării se află conflictele dintre grupuri, datorate ordonării lor ierarhice. Motivul și forma conflictului sînt constituite istoric. Dacă în istoria timpurie predomina forța și constrîngerea, ulterior au intervenit alte variabile, în special emanciparea economică și educația, care au facilitat instituirea cooperării voluntare bazată pe interacțiune. De aici importanța ce trebuie să se acorde în sociologie studiului interacțiunii. Park a adoptat, ca și Thomas, o perspectivă evoluționistă asupra societății, dar cu un optimism mai temperat. Preocupîndu-se de problemele ecologiei urbane, scopul său era de a identifica modalitățile de încorporare a raționalității în progresul în viața socială în general și în urbanizare în special. La baza schimbării se află conflictul dintre grupuri, rezolvabil prin intensificarea comunicării. Aceasta sporește conștientizarea intereselor și a diverselor strategii, facilitează generarea unei comunități și a discursului și conduce la consens și progres. Sociologia este menită să analizeze atît condițiile obiective ale dezvoltării (societatea ca întreg și organizările ei instituționale), cît și psihologia socială a participării individuale și de grup, în special atitudinile sau

modurile de reacție ale indivizilor față de condițiile trecute și prezente. Studiile de caz și biografiile oferă posibilități de înregistrare a acestor reacții atitudinale modelate de viața socială și obiceiurile trecute. Totodată, individul este animat de "patru dorințe" sau nevoi (de răspuns, securitate, recunoaștere, experiență nouă) a căror satisfacere condiționează integrarea sa în fluxul schimbării. Problema principală este cea a construirii unei ordini morale în condiții de diversitate etnică, atitudinală, lingvistică și de obiceiuri ale indivizilor. Studiul "comportamentului colectiv" este eminamente un studiu psihosocial care pune în evidență nu numai diversitatea, ci și posibilitățile de generare a consensului. Pentru Thomas și Park psihologia socială este parte integrantă a sociologiei. Insistînd asupra studiului nevoilor sociale, al interacțiunii și comunicării, se speră în determinarea mecanismelor de construcție a consensului și promovare a schimbării sociale. Integrarea lui Mead, care și prin concepție psiholog social, în i. sociologic s-a dovedit firească și necesară.

- în teoria sa, Mead a acordat atenție prioritară construcției și dezvoltării sinelui individual în societate. Instituțiile sociale sînt posibile "numai în măsura în care fiecare individ integrat în ele... poate prelua atitudinile generale ale tuturor celorlalți indivizi... și îi poate direcționa în mod corespunzător propriul comportament". Unitatea sinelui individual este conferită de comunitate sau de grup social, care îi apar sub formă de "altul generalizat". Experiența din grup este interiorizată și totodată construită. Grupul oferă posibilitatea comunicării sinelui cu ei înșiși și cu ceilalți prin vehicularea de simboluri semnificative care constituie "universul logic al discursului" sau "sistemul de simboluri universal semnificative". Acest univers aparține grupurilor și este construit în situații și interacțiuni. Pentru Mead, simbolul mediază în alegerea și comu-

nicarea dintre indivizi în cadrul interac iunilor reciproce. Interac iunea este un proces în care fiecare persoană este capabilă să se pună în locul alteia, într o manieră imaginară, prin substituirea sau preluarea de roluri, prin presupuneri i anticipări empatiche sau intuitive, care reglează reciprocitatea pozi iilor. Interac iunea apare astfel ca un ansamblu de strategii prin care inele i altul se acomodează reciproc i realizează o bază comună de simboluri. În acest sens interac iunea este simbolică, iar i. simbolic a evidențiat aspectele cognitive ale *simbolismului social*, caracterizat i de E. Durkheim, M. fviass, C. Levi-Strauss sau P. Bourdieu. Ac iunea socială rezultă din schimburile de simboluri în cadrul interac iunilor, luând forma obiceiurilor, ritualurilor, regulilor, în general a institu iilor. În dezvoltarea sinelui se disting două stadii: cel de "persoană" i cel de "personalitate". Primul este spontan i profund individual, relevându se prin răspunsurile organismului la cerin ele mediului (format din lucruri i ceilal i indivizi). Celălalt presupune construc ia i cuno terea atitudinilor celorlal i ("altul generalizat"), un fel de socializare sau acomodare cu simbolurile generalizate. Indivizii reu esc în grade diferite să i instituie propriul sine i să adopte roluri adecvate din perspectivele "altuia generalizat", ceea ce duce la diferen ierea ordinii sociale într o structură politică verticală sau într una socio profesională orizontală. Reglementarea ordinii sociale este realizată de atitudinile sociale organizate sau de reac iile comune ce iau forma institu iilor. • În general, concep ia psihosocială a lui Mead are multe puncte comune cu cea a lui Thomas i Park. Totu i, în perioada de activitate la Universitatea din Chicago influen a sa a fost restrânsă i chiar neglijabilă. Abia în cea de a doua fază de dezvoltare a i. a fost intensificată influen a lui Mead, mai ales ca urmare a reconstruc iei propuse de H. Blumer (1969). Accentul este

pus pe interac iune i pe semnifica iile i simbolurile vehiculate în cadrul acesteia. Spre deosebire de interac iunea nonsimbolică (Mead o numea "conversa ia gesturilor"), cea simbolică implică actorii sociali, semnifica iile pe care ei le vehiculează despre lucruri i ceilal i indivizi, interpretările pe care le dau acestora i negocierile în care sînt antrenat i în situa iile sociale. Investigarea interac ion iist simbolică a realității sociale admite trei premise: a. oamenii se raportează la lumea socială pe baza semnifica iilor pe care aceasta le are pentru ei; b. semnifica iile se constituie i se dezvoltă în procesul interac iunii sociale; c. interpretările date semnifica iilor variază în condi iile interac ionale ale situa iilor concrete în care oamenii sînt implica i. Urmînd consecvent aceste premise se ajunge la: confundarea perspectivei psihologice de analiză a realității sociale cu cea sociologică (T.R. Vaugban, L.T. Reynolds, 1970); oscila ia între un idealism subiectiv (lumea socială depinde de modul în care este percepută) i un realism naiv (natura realității exterioare urmează a fi descoperită); o concep ie solipsistă datorită ignorării reciprocității perspectivelor i a accentuării introspec iei analitice (C. McPhail, C. Rexroat, 1979); exagerarea analizelor microscopice interac ionale în defavoarea celor macrostructurale (A. Gouldner, 1973). Con tinen i de asemenea critici, unii interac ioni ti au încercat să combine i. cu: teoria sistemelor (O. Klapp, 1972; T. Shibutani, 1968), antropologia culturală (E. Goffman, 1959, 1972), etnometodologia (N. Denzin, 1972). În ciuda revenirilor, asocierilor sau contradic iilor care au grevat asupra i., tradi ia cercetărilor din interiorul său s a dovedit destul de viguroasă, abordînd o problematică sociologică diversă i extinsă: structura ocupa ională (E. Freidson, M. Dalton, F. Davis, H. Becker, R. Bucher, A. Strauss); structura institu iilor i configura ia interac iunilor sociale (E. Goffman, G. Stone,

R. Turber, M. Janowitz, H. Blumer, E. Hughes, H. Becker); comportamentul colectiv (T. Shibutani, J. Gusfield, E. Quarantelli); sociologia tiin ei (S. Marcson); sociologie urbană (A. Rose, F. Davis, A. Strauss); de vian a (H. Becker, A. Lindesmith) etc. Dintr o perspectivă contemporană, B.M. Fisher i A.L. Strauss (1978) consideră că i. ar fi specifice cinci arii problematice: progresul sau evolu ia socială, schimbarea în institu ii i controlul social, participarea bazată pe consens, limitările impuse de conflicte sau dezacorduri sociale, distribu ia puterii i echitatea, rolul intelectualilor în dezvoltarea socială. Ele ar circumscrie atît tradi ia analitică a K, cît i perspectivele, eventualele limitări i necesarele deschideri spre contemporaneitatea socială. V. *ac iune socială, biografie, comunicare, conflict, consens, ecologie, etnometodologie, institu ie, interac iune socială, simbol, sine*. L.V.

INTERAC IUNE SOCIALĂ ac iune recj_p_rcă sau iszyJ jHi äjLCujjîlâr!! (interferen ei) acjiunilor .ini late de ftejsorean. grupuri fä^!äo |yj^äj]^pjrjucate se în flujjilejzJ..coji.d.i Ulă dfianatulfisiaifi i pejtoj]Tiaj ele„oJ?jiruj e. l.s. estejnjerfigr^{son}Ä!f_SâHiE!!^eZ9IHL^aÄ^{si}ÎH^atiE!lâJÄ^lÄ^e duratăyariabilă i rezultă din influen ele reciproce ale agen ilor implica i. în func ie de modurile de influen are reciprocă, se disting trei forme d\$X ~i cooperare, opazi ie i,acomodare. Cooperarea se produce aju.n_c[înd interesele"și orientările ac iunilor individuale sînt similare sliTcomune, pe cînd opozițijaj e constituie în condi ii de_diferen iere [diyer gen ä. Cooperarea are o dimensiune gratificatoare (cînd o persoană o solicită pe alta să i ofere răspunsuri încurajatoare pentru propria ac iune, sporindu i securitatea emo ională) Lunainstrumentală (atunci cînd realizarea unui scop solicită efortul concertat al unor ac iuni ini iate de doi sau mai mul t

agen i). Opozi ia poate lua forma competiiei (numai un partener i i realizează maximal scopurile) sau a conflictului (în condi ii de orientare divergentă ireconciliabilă a intereselor, scopurilor sau op iunilor păr ilor). Acomodatea fiste i s.. caj2_rezul ä_dj5..jioăificarea sju_aJ_ys ar AacJii^njik2Mn_„yeſlerea cFeșterii gradului lor de compatibilitate. Aici intervine un prQCjisiſeTej^iej^jnXe^ plicită sau explicita menit, ä..reducă divergen ele de orientare i să sporească gradujite cuplare a ac iunilor, individuale. În general, i.s j rej ujo^nejjjT^nsens tacit sau^eÄCiiSiläLSſİSİl^?öc?^Ä^{asy}.Pj^a regulilor care reglementează raporturile înierpersonale sau intergruj ale. l.s^jela iv stabile sau repetate în situa ii diferite circumscriu o rela ie socială. În a^celFse"ns~ rela ia socială^pqate oferi temet.de anticipare a i.s. V. *ac iune socială, competi ie, confJTSCcooperare, grup social, influen ă socială, rela ie socială*, L.V.

INTERES expresie activă a necesității ilor unui sistem (individ, grup social, institu ie, colectivitate), finalitate care orientează comportamentul. Categorie centrală a sociologiei marxiste. Aceasta consideră că fiecare pozi ie în organizarea socială este asociată cu i. *objective* specifice, care tind să devină: con tiente, luînd forma obiectivelor, scopurilor, aspira iilor, idealurilor. Conceptul de i. face legătura între pozi ia într un mod de organizare socială, condi iile existențiale i orientarea comportamentului respectivului sistem. I. obiective pot fi deduse din organizarea socială. De exemplu, în teoria marxistă, analiza intereselor burgheziei i ale proletariatului: din pozi ia celor două clase în societatea capitalistă, se pot deduce i. lorfundamentale; burghezia: maximizarea profitului, men inerea sistemului capitalist; proletariatul: ob inerea unor condi ii de venit, de muncă i de via ă acceptabile, sporirea drepturilor politice i sindicale, asigurarea locului

de muncă. Relațiile dintre ei și dinamica acestora depind de organizarea socială, în societatea actuală, datorită complexității modului de organizare, există în mod normal o pluralitate de tipuri ale indivizilor, grupurilor, instituțiilor. Opiniunea democratică constă în căutarea unor mijloace non coercitive de promovare a acestor pluralități și de ele: în alegere, acceptare, adaptare reciprocă, căutarea de soluții care să maximizeze convergența, negociere. Una dintre problemele clasice ale eticii și sociologiei o reprezintă relația dintre ei personale și sociale. *V. clasă socială, motivație, proprietate. C.Z.*

INTERIORIZARE 1. Tendința a vieții psihice de îngustare a sferei relațiilor cu mediul social și accentuare a autoanalizei, a trăirilor interne, sprijinite de dinamica propriului "eu". Această tendință este centrală tipului introvert de personalitate. În condiții anormale poate conduce, prin deteriorări ale psihismului (nevroze sau psihoze), la desprinderea, până la ruptură, de mediul social. 2. Procesul învățării prin care omul dobândește cunoștințe, norme și valori sociale și sistematizează cognitiv experiența. Pentru psihologia cunoașterii, este procesul fundamental prin care se constituie operațiile de bază ale gândirii și sistemul general de cunoștințe. 1. contribuie la formarea structurilor sociale ale personalității umane. În mod particular este conștientă în însușirea unor finalități, obiective, valori. De exemplu, în ceea ce privește o persoană a obiectivelor organizației în care lucrează. *V. asimilare, învățare socială, personalitate, sine. I.A.P.*

INTERVIU (engl. *interview*, "întrevedere, întâlnire"), tehnică de obținere prin întrebări și răspunsuri a informațiilor verbale de la indivizi și grupuri umane în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea tipică a fenomenelor soci umane. Este bazată pe

comunicarea verbală și presupune întrebări și răspunsuri, ca și chestionarul. Spre deosebire însă de chestionar, unde întrebările și răspunsurile sunt de regulă scrise, în interviu implică totdeauna obținerea unor informații verbale. Convorbirea reprezintă elementul fundamental în tehnica interviului, în timp ce întrevederea nu constituie decât o condiție care facilitează transmiterea indirectă a informațiilor: de la persoana interviuată spre operatorul de interviu. În cercetările soci umane, se recomandă utilizarea interviului când se studiază comportamente greu de observat, pentru că se desfășoară în locuri private, în studiul credințelor, opiniilor și atitudinilor (Margaret Stacey, 1970). Ancheta prin interviu a devenit metoda cea mai frecvent utilizată în cercetarea sociologică (Theodore Caplow, 1970). Utilizarea interviului în cercetarea sociologică are mai multe scopuri: a. de explorare, de identificare a variabilelor și a relațiilor dintre ele; b. ca principală tehnică de recoltare a informațiilor; c. de recoltare a unor informații complementare obținute cu ajutorul altor metode și tehnici (Fred N. Kerlinger, 1973). Avantajele și dezavantajele utilizării interviului în cercetările sociologice au fost sintetizate de Kenneth D. Bailey (*Methods of Social Research*, 1982). Ca avantaje sunt enumerate: a. flexibilitatea, posibilitatea de a obține răspunsuri specifice la fiecare întrebare; b. rata mai ridicată a răspunsurilor, asigurată de faptul că pot oferi informații persoanele care nu știu să scrie și să citească, precum și cele care se simt mai protejate când vorbesc decât când scriu; c. observarea comportamentelor nonverbale, fapt ce sporește cantitatea și calitatea informațiilor; d. asigurarea standardizării condițiilor de răspuns, lucru imposibil de realizat, de exemplu, în cazul chestionarelor potabile; e. asigurarea controlului asupra succesiunii întrebărilor, fapt ce are consecințe pozitive asupra acurateții răspunsurilor; f. spontaneitatea răspunsurilor, fiind că primele reacții exprimate

afectivitatea subiecților mai fidel decât cele realizate sub control normativ; g. asigurarea unor răspunsuri personale, fără intervenția altora; h. asigurarea răspunsului la toate întrebările, prin aceasta, sporirea volumului informațiilor; i. precizarea datei și locului convorbirii, fapt ce asigură comparabilitatea informațiilor; j. studierea unor probleme mai complexe prin utilizarea unor formulare, chestionare sau ghiduri de interviu mai amănunțite, cu mai multe întrebări, de o mai mare subtilitate. Dezavantajele utilizării interviului sunt ordonate de Kenneth D. Bailey astfel: a. costul ridicat; b. timpul îndelungat; c. erorile datorate operatorilor de interviu; d. imposibilitatea subiecților de a consulta diferite documente scrise în vederea formulării unor răspunsuri precise; e. inconveniente legate de faptul că li se cere subiecților să răspundă indiferent de dispoziția psihică, de starea de oboseală etc; f. neasigurarea anonimatului; g. lipsa de standardizare în formularea întrebărilor; h. dificultăți privind accesul la cei incluși în eșantion. Alți avantajele și dezavantajele sunt relative și trebuie să fie evaluate prin raportare la celelalte metode și tehnici de cercetare și, mai ales, în funcție de diferitele procedee și tipuri de interviu. • Criterii de clasificare a interviurilor sunt numeroase (conținutul comunicării, calitatea informațiilor obținute, gradul de libertate a cercetătorului în abordarea diferitelor teme și formularea întrebărilor și în respectarea succesiunii lor, repetabilitatea convorbirilor, numărul persoanelor participante, statusul socio-demografic al acestora, modalitatea de comunicare, funcția îndeplinită în cadrul procesului de investigare), fiindcă nașterea multor tipuri de interviu din punctul de vedere al conținutului comunicării se face distinctiv între ei. De opinie și documentar (R. Duverger, 1961). În funcție de calitatea informațiilor, se disting 1. extensive de interviu intensive. Trecerea gradată de la deplină libertate a cercetătorului de a inova până la

eliminarea oricărei libertăți de inovare în alegerea temelor și succesiunea întrebărilor a dat naștere mai multor tipuri de interviu, prezentate de Madeleine Grawitz (*Methodes des sciences sociales*, 1972). 1. clinic reprezintă forma extremă a interviului nondirectiv. 1. clinic a fost propus ca tehnică de intervenție psihoterapeutică de psihologul american Carl Rogers (1902-1987). Metoda nondirectivă pe care o propune în *Client centered Psychotherapy* (1952) presupune comunicarea autentică bazată pe încredere și în alegere între pacient și terapeut. Este o relație de ajutorare în vederea dezvoltării și maturizării persoanei, pentru o mai bună în alegere a experienței proprii și pentru sporirea capacității de confruntare cu viața. 1. clinic nu se utilizează numai în scop terapeutic, ci și pentru psihodiagnoză, pentru acțiunile de orientare profesională și de asistență socială. 1. în profunzime, ca și 1. cu răspunsuri libere se utilizează atât în psihoterapie, cât și în cercetarea socio-umană. Spre deosebire de interviu clinic, interviu în profunzime, centrat tot pe persoana interviuată, vizează doar un singur aspect al personalității, nu persoana în întregul ei. La fel stau lucrurile și în cazul interviului cu răspunsuri libere, interviu centrat (ghidat sau focalizat) ca procedeu de cercetare în științele socio-umane, a fost prezentat pentru prima dată de sociologul american Robert K. Merton, în 1956. Este un interviu semistructurat, în sensul că abordează teme și ipoteze dinainte stabilite, dar întrebările și succesiunea lor nu sunt prestabilite. Acest tip de interviu impune centrarea convorbirii pe o experiență comună tuturor subiecților. Cercetătorul elaborează un ghid de interviu în care sunt fixate problemele ce vor fi abordate în convorbirea focalizată pe experiența subiectivă a implicării persoanelor interviuate în situația analizată. 1. cu întrebări deschise și 1. cu întrebări închise fac parte din categoria interviurilor structurate. Astfel de interviu sunt larg utilizate în cercetările sociologice. 1. pot fi

unice i repetate, ca de exemplu în anchetele panel. Cel mai adesea, i. se derulează ca o comunicare între două persoane: operatorul de i. i persoana care răspunde. Acesta este tipul de i, personal. În cercetările sociologice se poate apela i la i. de grup, care are exigen e specifice în vederea elaborării prin interac iunea grupului a unui răspuns colectiv la problemele puse în discu ie. I. pot fi făcute cu adul i, cu tineri sau copii. Pot fi interviuate personalită i ale vie ii politice, tiin ifice i culturale. De fiecare dată diferen ele dintre statusurile *socio profesionale* ale cercetătorului comparativ cu persoana interviuată ridică probleme în ordinea acceptării, desfăș urării i valorificării i. Problematica interviuării copiilor a fost explorată de Leon Yarrow, în 1960.1. cu copii i i găsesc aplicabilitatea în studiul unor teme precum: socializarea, formarea prejudecă ilor, rela iile copii părin i, rela iile între grupurile pre colare i colare etc. I. se clasifică i după modalitatea de comunicare a informa ilor, fiind luate în discu ie i. face to face (directe, personale) i i. telefonice. Unii cercetători (W.R. Klecka, A.J. Tuchfarber, 1978) consideră că în deceniul al VIII lea al secolului nostru s a produs o minirevolu ie în cercetarea sociologică din S.U.A.: "copilul vitreg" al anchetelor sociologice, i., a devenit "copilul favorit" al acestora. Această schimbare s a produs datorită faptului că în prezent aproximativ 98% din popula ia americană are acces la un post telefonic, precum i datorită punerii la punct a unui sistem de e antionare adecvat — Random digit dialing (RDD). În cele mai multe ări, între care i România, dotarea limitată cu posturi telefonice a popula iei nu permite efectuarea încă a unor anchete telefonice reprezentative la nivel na ional. În fine, i. pot fi clasificate — a a cum preciza Fred N. Kerlinger în *Foundations of Behavioral Research* (1973) — i după func ia pe care o au în cadrul cercetării, identificându se trei

tipuri: I. explorativ, i. de cercetare (propriu zis) i i. de verificare. *V. anchetă sociologică, chestionar, efectul de operator, operator de interviu, panel, random digit dialing, S.C.*

INURBA IE cre tere urbană care se realizează prin concentrarea popula iei i a noilor structuri urbane în vechiul perimetru administrativ al unui ora . I. i exurba ia pot fi considerate ca procese complementare în dezvoltarea urbană; *V. conurba ie, exurba ie, urbanizare, I.F.*

IPOTEZA RELATIVITĂ II LINGVISTICE a fost formulată de Benjamin Lee Whorf (*Language, Thought and Reality*, 1956) după care limba condi ionează modul în care vedem, concepem i interpretăm lumea, constituind un fel de "prismă" prin care privim, ceea ce ar avea drept consecin ă că există tot atâtea moduri de a vedea lumea câte limbi e există. Această idee o găsiseram formulată, mult mai înainte, la E. Sapir (1929), care spunea că limba constituie un factor activ în formarea tabloului nostru asupra lumii, care se deosebe te după sistemul de limbă folosit. B.L. Whorf formulează, în legătură cu această ipoteză, *principiul relativită ii*, după care oamenii percep realitatea oarecum în func ie de categoriile de gândire pe care le impune limba: "Acest fapt are o importan ă deosebită pentru tiin a contemporană, deoarece din el rezultă că nimeni nu este liber să interpreteze natura absolut independent i cu to ii sîntem lega i de anumite moduri de interpretare, chiar atunci cînd ne credem cu desăvîr ire liberi I.J. A adar, ne lovim de un nou principiu de relativitate care spune că fenomenele fizice similare permit crearea unui tablou similar al universului numai cu condi ia asemănării sau, cel pu în, a corelativită ii sistemelor lingvistice". Al doilea principiu este cel al *necesită ii obiective a sistemului limbii*, după care modul de gândire

i de percepere a realită ii, impus de sistemul limbii, nu depinde de con tiin a individului: "în esen ă, gîndirea este extrem de enigmatică, iar cercetarea limbii poate să o lumineze mai bine decît alte cercetări care se pot întreprinde în legătură cu procesul de gîndire. Această cercetare arată că gîndirea individuală este supusă legilor indestructibile ale structurilor de care el nu devine con tient. Aceste structuri sînt inaccesibile percep iei, care sistematizează confuz limba maternă, ceea ce se poate vedea destul de clar dacă vom compara, fără ideii preconcepute, deosebirile dintre limbi, mai ales dacă ele apar în unor familii diferite. Omul gînde te într o anumită limbă: engleză, sanscrită, chineză, dar fiecare limbă este un vast sistem de structuri, diferite una de alta, în care, prin cultură, au fost stabilite i ordonate forme i categorii, cu ajutorul cărora, oamenii nu numai comunică, ci i analizează natura, observă i omit diverse tipuri de conexiuni i fenomene, dirijează în alegerea i ridică edificiul con tiin ei individuale". După B.L. Whorf, societă ile nu sînt realită i tăcute, iar limitele limbajului sînt i limitele lumii noastre. Dacă se admite că i.r.l. con ine un "sîmbure" de adevăr, mul i speciali ti o consideră ca o exagerare. Limba nu este numai o pură conven ie. Ea reflectă distinc iile de care o comunitate are nevoie în via a cotidiană. Cînd o colectivitate are nevoie de noi no iuni, ea le creează, inclusiv pentru a face deosebirile necesare pentru o mai mare precizie. *V. comunicare, cultură, sociolingvistică. I.F.*

ISTORIA SOCIOLOGIEI termen impus pentru a desemna realitatea unui "timp interior" al teoriilor sociologice, în spe ă al s. ca tiin ă cu o dinamică proprie care i dezvăluie prin aceasta o *dimensiune istorică* incontestabilă. Tocmai această dimensiune istorică a tiin ei despre societate reclamă i face posibilă existen a unei discipline

tiin ifice de sine stătătoare, cu metode i categorii specifice. I.s. nu trebuie confundată cu sociologia s., demers care dă seama cu precădere despre "timpul exterior" al dinamicii s., despre cadrele sociale ale unei asemenea tiin e. Tot astfel, i.s. nu trebuie confundată nici cu cercetarea for elor interioare ale i.s. ca i. intelectuală: percep ii, iluminări, descoperiri. Studiul acestora reclamă metode specifice i riscul cel mai mare al unui atare demers pentru i.s. este alunecarea în *biografie*, adică reduc ia i. intelectuale la biografia intelectuală. O asemenea reducie implică "tratarea ideilor ca derivate ale individualită ii i nu ca structuri ale sensului, ca perspective sau moduri de structurare a în elesului, ceea ce sînt de fapt ideile în Istoria civiliza iei" (R.A. Nisbet, *The Sociological Tradition*, 1973). Putem admite, într o primă accep ie, că i.s. este studiul istoric al ideilor sociologice al vie ii acestora în timp. Nisbet compară ideile cu institu iile. Ca i acestea, ideile au "rela ii interdependente i continue" i. Ideile sînt "realită i ale gîndirii", iar, din punct de vedere morfologic, sînt "unită ile elementare ale teoriilor", "for e" capabile să le imprime unitate i să ajute creatorul de teorie să depă ească, să "sară" peste "golurile empirice" ale tiin ei. I.s. cercetează, de asemenea, i transformarea sociologiei ca *voca ie* într o *profesie* de utilitate practică. I.s. poate fi utilizată i ca metodă de construc ie a teoriei sociologice a a cum o dovede te demersul mai tuturor sociologilor, cum o arată întreprinderea celebră a sociologului american T. Parsons, care a considerat teoriile lui Durkheim, Weber, Pareto, Marx, ca "*fapte sociologice*" d'm care se pot extrage categoriile, no iunile sociologice de bază ale investiga iei empirice a *faptelor sociale*. În mod similar procedase Pareto, pentru a constitui conceptul său fundamental de "ac iune non logică". Pornind de la imperativul integrării cuno tin elor sociologice, i.s. descoperă

dimensiunea "mult/paradigmatică" a acestei teorii, care, alături de cea istorică, este cea mai semnificativă (dimensiunea explicativă și cea profetică sînt puternic dependente de primele două). I.S. studiază, adică, în acest proces de "integrare" a paradigmelor de "selecție" sau înlocuire a unei paradigme cu alta (G. Ritzer, *Toward an integrative sociological paradigm*, London, 1981), Ion Ungureanu, cel care a ilustrat în mod strălucit această teorie la Universitatea București, atribuie caracterului multiparadigmatic al sociologiei o semnificație decisivă în i.s. ("Deoarece sociologia este o teorie multiparadigmatică — mai multe paradigme competiționează pentru a obține hegemonia — există cel mult paradigme sociologice dominante, nu o paradigmă universală în sociologie": *Paradigme ale cunoașterii societății*, 1990). Paradigmele, ca modele folosite pentru "verificarea validității enunțurilor empirice corespunzătoare relațiilor prescrise teoretic" (ibidem), reprezintă, deci, o dimensiune esențială a i.s.. Din acest punct de vedere, dinamismul istoric al sociologiei se desfășoară la două etaje: acela al *paradigmei* și cel al *teoriilor* sociologice (între ele funcționînd o relație de relativă interanjabilitate). I.S. este adăru teorie care înseamnă nu numai de caracterul *cumulativ* sociologiei ci și de caracterul ei competitiv, adică de "confruntările" ei. Paradigma este, în această nouă înțelegere, "totalitate a formelor teoretice și empirice pe care le îmbrăcat, în evoluția sa, un enunț sociologic fundamental" (ibidem). Într-un anumit sens, i.s. este cheia oricărui act mental în sociologie. Lectura unui concept sociologic este obligatorie pentru "devenirilor" sale, deci una de i.s. • Care este unitatea de analiză a i.s.: teoria, ideea socială, sistemul, curentul, coala, ideologiile, epoca, mișcarea etc? *Teoria* nu poate fi, căci este un cadru mult prea restrîns, la nivelul ei nu putem zăări mișcarea ideilor care

o compun, care au concurat la geneza ei. *Coala* nu poate fi întrucît pare a fi mai degrabă produsul secund în raport cu teoria și creatorul acesteia. *Coala* este produsul unificării unei teorii cu un fapt de prestigiu. *Coala* apare ca o consacrare a valorii teoriei și a prestigiului creatorului ei. *Coala*, deci, nu poate explica geneza teoriei (a celei prime, cel puțin). *Curentul* nici atît, fiindcă un curent cuprinde fapte sufletești, axiologice, intelectuale, diverse și nu poate explica selecția acelor fapte și factori care vor concura la esența teoriei. Mai apoi, într-un curent apar teorii diverse uneori chiar competitive. Cazul teoriei lui Durkheim și al lui Drăghicescu, Madgearu și Stere, A.C. Popovici și Iorga. Trebuie să găsim acel element care reprezintă și un cadru de structurare și variație a tradiției sociologice, dar și sînta (selectorul) care cernă tradiția, ideile, păstrînd ceea ce va concura la elaborarea unei teorii. Acest cadru de memorare și de selecție trebuie să fie intern și extern teoriei: îl putem identifica în corpul teoriei cu acel element care o tranșează fixîndu-i direcțiile de mișcare (cum tot el îi fixează și termenul de înlocuire: ciclul unei teorii). Există deci o rată de viață a teoriilor. Prin urmare, acest element care fixează cadrul de memorare, de selecție a ideilor teoretice precum și durata unei teorii date, este cel care servește pentru a face i.s., ca teorie a mișcărilor organice și deci a vieții teoriilor. Acel element nu poate fi altul decît acela în care se exprimă "atitudinea creatoare" pe care o ia omul în fața existenței *sociale*. Or, atitudinile noastre creatoare se descarcă în *idei*, activează sau reactivează o idee sau alta. Ideea apare deci ca "organ" al unei nevoi creatoare (L. Blaga). Există posibilitatea de a varia funcțiunea unei idei fără a schimba *conținutul*, astfel că i.s. este deopotrivă istoria ideilor sociologice, dar și teoria variației "regimurilor funcționale" ale ideilor sociologice. Putem să urmărim adeseori

transformări teoretice radicale în sociologie prin simpla schimbare a funcțiunii unei idei. Ideea de comunitate la Sf. Augustin are o funcție religioasă, la A. Comte are o funcție morală și intelectuală, la Durkheim o funcție metodologică și afectivă, la M. Weber o funcție morală și chiar economică (ceea ce n-avea la Durkheim). Putem urmări, la acest nivel, transformările teoretice ale sociologiei și deduce, astfel, care este lucrul cel mai important pentru sociolog în epoca lui. *Iată dar că din originea unei idei nu putem deduce funcțiunea ei, iar din funcțiunea ei nu putem deduce originea ei.* Această descoperire a lui Blaga este atît de revoluționară încît ne apără de a a numi caracter de clasă al unei teorii, cu care ne obișnuim marxismul. Pentru Marx, teoriile au o bază de clasă și o funcție de clasă. Am reînțins însă că aceeași idee poate servi funcțiuni multiple și adeseori contradictorii, astfel încît e greu să i plasăm rădăcinile în atitudinile unei clase ori să i închidem funcțiunile în orizontul de interese și de nevoi al clasei respective. Chiar cu privire la originea unei idei se pot spune lucruri iconoclaste, căci aceeași idee se poate naște de mai multe ori. Ideea despre "maya" (ideea că lumea simțită e iluzie), arată Blaga, s-a născut de două ori: odată în India antică și a doua oară în idealismul european. Cît privește mecanismul dinamicii ideilor, adică al variației funcționale, este de reînțins sugestia "permutației funcționale" conform căreia o idee poate împrumuta funcțiunea altei idei. Ideea A cu funcțiunea a poate împrumuta funcțiunea b de la ideea B. Conținutul de la care s-a împrumutat funcția i și poate păstra și el mai departe funcția, dar se poate și pierde orice funcție intrînd, ca orice produs fără valoare, în cripta istoriei. Ne confruntăm aici cu o problemă tulburătoare: "ciclul de viață" al unei teorii. Cît privește variația prin permutație funcțională, i.s. ne arată exemplul nenumărate. De exemplu, ideea de contract

are o funcție la Spencer și o altă la Durkheim, la Spencer, ca silă contractuală, teorie, contractul este chiar temeliea ordinii sociale, de unde conceptul de "solidaritate contractuală". La Durkheim, dimpotrivă, contractul este un fel de suprastructură, o expresie exterioară a unei solidarități mai adînci. Contractul este deci numai "aparatură" juridică a relațiilor sociale. Ne dăm seama că Spencer a împrumutat pentru contract funcțiunea pe care o are comunitatea și astfel comunitatea la el nu mai are un rol sociologic. Cît îl privește pe Marx, acesta a transferat ideea de comunitate și deci funcțiile ei asupra ideii de clasă proletariană, astfel că un concept de lungă carieră teoretică — cel al comunitate — este aruncat de marxism în cripta istoriei și înlocuit definitiv cu cel de proletariat. Aici i va avea, mai apoi, rădăcinile realismul socialist, care va cere literaturii și teoriei să trateze totul din punctul de vedere al clasei proletare. Această funcție care vrea să preia funcțiunile unei perfecțiuni pe pămînt devine astfel o măsură morală și metafizică pentru orice act omenesc. De aici apar și oaste de ideocrați, o specie de teologocrați fără Dumnezeu. Cea de a doua lege sub care stă dinamica funcțională a unei idei teoretice (a oricărei idei) este legea heterogeniei, conform căreia: "*o idee care îndeplinește o funcție poate îndeplini, mai mult sau mai puțin, orice altă funcție spirituală, adică nenumărate*" (p. 276). În alegem că o idee poate împrumuta funcțiunile de la o altă idee, cu care n-are nici o legătură cauzală. Avem, iată, întemeiere pentru ideea caracterului multiparadigmatic al sociologiei: faptul că, în aceeași teorie, și cu atît mai mult, în aceeași epocă, pot coexista funcțiuni ale unei idei între care nu există nici o legătură cauzală. Altminteri spus, ideea A poate adopta funcțiunile ideilor B, C, D deși între A, B, C, D nu există nici o legătură cauzală. De exemplu, ideea durkheimistă de "solidaritate

organică" împrumută func iunea ideii spenceriene de solidaritate contractuală, a celei comteene de "spirit pozitiv", a celei a lui TSnnies de "societate", fără a o pierde pe cea tradi ională a ideii de comunitate. Ideea contractualistă, idee pozitivistă, ideea organioistă etc. se regăsesc, a adar, prin func iunile lor, în cadrul ideii durkheimiste de ordine. Ceea ce a preluat de la ace tia, Durkheim, a fost func iunea ideilor, nu ideile însele. Ideea de ordine sau de comunitate pierde la Durkheim în elesul contractualist, individualist, liberal etc. i preia un în eles organicist, colectivist, conservator etc. Pînă la ce prag se petrece această varia ie func ională? Cînd, altfel spus, î i incheie o idee cariera, într un ciclu func ional anumit? Cînd, tot Blaga ne spune, i a atins eficien a, finalitatea maximă. Blaga precizează: "*spiritul omenesc tinde să dea unei idei func iunea pentru care ideea are finalitatea cea mai mare, sau, cum am mai zis, valoarea maximă*", (p. 278). În scopul acesta spiritul recurge la mecanismul muta iunii func ionale. De exemplu, ideea de comunitate are la Sf. Augustin o func ie religioasă, la Comte una intelectuală, la Durkheim una morală, la Marx, una politică, dar i una subiacent religioasă. Cu toate acestea, nu putem fi satisfăcu i doar cu una dintre teoriile acestea izvodite gra ie muta iilor func ionale ale aceleia i ideii. E de observat, fără îndoială, că "muta iunile func ionale tind spre o valoare maximă" (ibid.), dar trebuie se sesizăm totodată că acest maxim este el însu i variabil astfel încît el nu poate fi niciodată definitiv i, ori de cîte ori este atins, "ideea este expusă unui salt func ional, adică unei muta ii func ionale". În felul acesta, dinamica ideilor ne oferă mai degrabă spectacolul unui spa iu polifunc ional aflat într o mi care de expansiune — contrac ie, atît în timp, de la o epocă la alta, cît i în spa iu, de la o societate la alta. Sîntem, deci, în măsură să distingem între idee i sistem i deci între i.s. ca istorie a

ideilor sociologice i i.s. ca istorie a sistemelor i a colilor create în jurul sistemelor. Teoreticieni precum Bentham i Mills alcătuiesc împreună sistemul utilitarist, Marx i Proudhon sistemul socialist, Marx, Engels, Lenin, sistemul marxist, Hegel, Schelling etc., sistemul idealist etc. *V. metodologia cercetării sociologice, sociologie, sociologia românească*, I.B.

IZOLARE SOCIALA separare par ială sau totală a indivizilor sau grupurilor sociale, unul de altul, în termenii comunicării, interac iunii cooperative, implicării sociale reciproce.[^] I.s. se poate referi la individ, grup sau colectivitate. I.s. a individului provine din restrîngerea coniacielor sociale cu membrii grupului sau din respingerea acestuia de către grup. În acest caz i.s. reprezintă un e ec ai individului de a stabili i între ine rela ii i comunicare cu ceilal i. Un grup este izolat dacă evită sau restrînge la minimum contactele sociale i culturale cu celelalte grupuri, dacă anumite condi ii nu facilitează astfel de contacte sau, în fine, dacă celelalte grupuri îl marginalizează. K. Davis (*Human Society*, 1949) relevă că o formă de i.s. este distan a socială a membrilor unui grup (anonimitate, lipsă de mobilitate spa ială, prietenii pu ine, lipsă de interes pentru activită ile de grup). Această formă a i.s. devine normativă în unele momente ale evolu iei societă ilor cel pu în tot atît de frecvent ca i opusul ei, apropierea socială. Antropologul R. Redfield notează ca o particularitate a unei faze a societă ilor tradi ionale starea lor de societă i izolate, între inînd foarte pu ine contacte cu membrii altor societă i. În tiin ele politice termenul este prezent sub forma de "izola-ionism". Acesta se aplică pentru a defini acea politică fundată pe credin a că interesele unei na iuni sînt cel mai bine servite de evitarea contactelor strînse cu alte na iuni. *V. autarhie, distan ă socială, marginalitate*. I.A.P.

IZOLAT UMAN popula ie umană per petuîndu i existen a ca un sistem izolat, relativ închis. Principalele criterii de izolare sînt de ordin geografic, etnic, religios; ele pot fi întărite prin reguli juridice cuîumiare, ca în cazul ob tei române ti (dreptul de preemp iune al comunită ii fa ă de individ, preferin a pentru endogamie etc), luînd astfel fiin ă un veritabil sistem de izolare. No iunea de i.u. a fost introdusă în 1928 de geneticianul suedez S. Wahlund. Din punct de vedere genetic, i.u. se define te drept popula ia în interiorul căreia un individ î i poate găsi partenerul de căsătorie. Pe baza corela iei dintre mărimea unei popula ii i a familiilor, pe de o parte, i frecven a gradelor de rudenie în interiorul grupului, pe de altă parte, tot un suedez, G. Dahlberg, a avut intui ia că se poate calcula dimensiunea unui i.u. după numărul de căsătorii între verii buni. I.u. îndepline te pentru antropologie func ia unui laborator de teren, unde, cu ajutorul metodei genealogice, se poate urmări pe mai multe genera ii modul de transmitere a trăsăturilor somatice (dacă ne gîndim la antropologia fizică) i modul de integrare i func ionare a trăsăturilor culturale (dacă ne gîndim la antropologia culturală). Tema este însă propice unor abordări multiple, metodic coordonate (Andre Cheventre et Derek F. Roberts, eds.:

Pluridisciplinary Approach of Human Iso lates, 1990). Importante studii i cercetări asupra i.u. s au întreprins în Fran a (Jean Sutter i Leon Tabah), în Italia (L. L. Cavalli Sforza), în Suedia (G. H. Alstrâm). În spa iul românesc, ca sisteme relativ închise apar în descrierile lui H. H. Stahl vechile ob ti ăra ne ti; izolatele etnice germane din Mun ii Banatului au fost cercetate din punct de vedere genetic i demografic de Horst Schmidt; izolate zonale bine conturate sînt forma iunile antro-po geografice intracarpatiche numite " ări" (monografiate în lucrări mai ample sau mai restrînse de Ion Conea, N. Dunăre, Ion Chelcea .a.). Un fenomen caracteristic pentru evolu ia a ezărilor umane în perioada contemporană este "spargerea" i.u. (Jean Sutter, art. *Demographie, gănătiq, etimologie*, 1968). Fenomenul se poate chiar măsura, fiind pus în eviden ă de dispari ia căsătoriilor consanguine i de scăderea endogamiei corelativ cu cre terea exogamiei. Spargerea i.u. se datorează perfec ionării mijloacelor de transport i a drumurilor, factorul general i complex fiind iradierea exercitată de civiliza ia industrială asupra comunită ilor i zonelor rurale. *V. familie, genealogie, izolare socială, ob te, popula ie, ară. Gh.G.*

41%.

IMBĂTRÎNIRE DEMOGRAFICĂ proces ce constă în creșterea ponderii persoanelor vârstnice (de la 60 sau 65 de ani în sus) în cadrul unei populații. Este vorba de un proces ce se manifestă, la ora actuală, în multe țări ale lumii, cu deosebire în cele dezvoltate, în principiu, trei cauze principale directe pot genera între altele un asemenea proces: a. reducerea fertilității populației, b. o emigrație masivă, care, în general, afectează populația de vârstă fertilă și c. reducerea mortalității la vârstele înaintate. Al doilea dintre factorii menționați acționează, mai cu seamă, la nivelul subpopulațiilor naționale — de pildă, în mediul rural — și numai în situații excepționale are efecte vizibile la scara unei țări. Analize foarte fine au demonstrat că î.d. din țările dezvoltate nu poate fi pusă, în mod semnificativ, nici pe seama creșterii duratei medii a vieții, deoarece aceasta, cel puțin până recent, s-a realizat prin reducerea mortalității la toate vârstele, ba chiar într-o primă fază, precumpănitor la vârstele cele mai tinere. Prin urmare, factorul fundamental în provocarea și amplificarea î.d. îl constituie scăderea fertilității populației. Din acest motiv, există o legătură puternică între gradul de î.d. al unei populații și nivelul fertilității în perioadele an-

terioare și în prezent. Rezultă astfel o varietate mare de situații pe plan mondial, determinată de momentele foarte diferite la care a început să scadă fertilitatea într-o țară sau alta. Astfel, proporția populației de peste 60 de ani și peste variază între 3-4%, în țările cu fertilitatea cea mai ridicată, și 23-24%, în cele în care procesul de î.d. este cel mai avansat. În 1990, această grupă de vârstă reprezenta 15,7% din populația României, în timp ce cu 50 de ani în urmă ponderea ei era de două ori mai mică. Î.d. progresivă a avut și are repercusiuni importante asupra vieții economice, politice și sociale, pe o arie importantă a planetei, de unde și interesul pentru o asemenea problemă, care a dus chiar la crearea unei discipline speciale, intitulată gerontologie socială. V. fertilitate, migrație, mortalitate. T.R.

ÎMBOGĂȚIREA MUNCII (*Principiul muncii îmbogățite*), proiectare a posturilor de muncă, la nivel individual sau de grup, astfel încât să se ofere activități complexe, variate, satisfăcătoare, calificate, cu un grad ridicat de creativitate și responsabilitate. Opus *principiului muncii simplificat* formulat de managementul științific clasic, conform căruia mun-

IMPOPORARE

cile simple, repetitive, unde or de învățat sînt mai eficiente decît muncile complexe. O asemenea abordare a dus la posturi de muncă slab calificate, nesolicitante, monotone, generatoare de insatisfacție și alienare. Aplicarea exemplară a principiului muncii simplificate este linia de asamblaj. Prin anii '60, ca o alternativă, s-a formulat p.m.î. care consideră că performanța ridicată nu este obținută neapărat prin simplificarea muncii; prin î.m. se pot obține performanțe cel puțin tot atît de ridicate. Simplificarea muncii, s-a demonstrat, este asociată cu reacții negative: lipsă de integrare, alienare, frustrare, recurs la mijloace compensative (alcool, droguri), risc mai ridicat de boli somatice și psihice, fluctuație, absentism. Contextul în care s-a formulat p.m.î.: în anii '60 s-a produs o dezvoltare economică rapidă însoțită de o creștere spectaculoasă a nivelului de trai, fapt care a dus la o adevărată "revoluție a aspirațiilor"; în aceste condiții, a crescut decalajul între nivelul calității vieții în sferele exterioare muncii și nivelul calității vieții în muncă; în consecință, muncile oferite de sistemul industrial croit pe principiul simplificării muncii au devenit tot mai puțin acceptabile; s-a adăugăm și nivelul ridicat al folosirii forței de muncă în acea perioadă. În contrast cu p.m. *simplificate* care se bazează pe modelul uman al lui *homo economicus* (*Teoria* a lui McGregor), p.m.î. se fundează pe un model uman diferit: omul este o ființă activă, orientată spre creștere, dezvoltare, interesată în actualizarea capacităților sale, care își găsește o sursă importantă de satisfacție în activități productive complexe, interesante, orientată spre asumarea de responsabilități (*Teoria* a lui McGregor). Î.m. se realizează acționîndu-se în două direcții distincte: pe *orizontală*—lărgirea muncii pînă la o sferă naturală de producție, un produs integral sau un subansamblu distinct; munca descompusă simplificată este recompusă în

activități complexe, avînd un sens relativ autonom; sînt introduse în muncă atît operații pregătitoare pentru procesul de producție propriu zis, cît și operații posteroare, de finisaj, control; pe *verticală*: o serie de funcții de conducere, anterior realizate de către diferite nivele ierarhice, sînt înglobate în muncă: control, planificare, coordonare. În contextul aplicării acestui principiu s-au constituit *grupurile autonome de muncă* cărora li se delegă autoritatea de a se autoorganiza într-o manieră flexibilă, primind responsabilitatea producerii unor produse integrate sau a unor subansambluri. Efectele scontate: creșterea motivației performanței, a responsabilității, a satisfacției muncii, a calificării profesionale, micșorarea unor reacții negative în muncă, creșterea flexibilității și a creativității, comprimarea ierarhiei și micșorarea activității ilor birocratice, eliminarea multor timpi morți și a unor munci neproductive. Î.m. reprezintă o cale importantă de creștere a calității umane a muncii, de umanizare a muncii. V. *alienare, analiza postului de muncă, calitatea vieții, diviziunea muncii*. C.Z.

IMPOPORARE termen derivat din *popor* de către G. Bariu (1812-1893) pentru a exprima procesul de înfăptuire a idealului său de "societate democratică națională". Î. se deosebește de parlamentarismul burghez (care poate fi tiran) și semnifică ridicarea condițiilor de viață și a nivelului cultural al poporului (agricultorilor) de către "statul omenos" (statul subordonat normelor umanitare, progresului). Mijloacele de î. sînt considerate: eliminarea privilegiilor, împrietărirea și emanciparea ăranilor, eliminarea "iobăgiei noi" și administrarea bugetivă, cultivarea limbii și literaturii naționale, dezvoltarea opiniei publice ca indicator al modernității, formarea clasei de mijloc și a intelectualității, industrializarea societății românești. V. *națiune, popor, sociologie*

românească. M.L.

ÎNDOCTRINARE proces de dirijare și controlare a asimilării principiilor fundamentale ale unei ideologii. Se aplică tehnici de condiționare, de prelucrare și asociere cognitivă, de programare algoritmică sau euristică etc., precum și modalități de control și autocontrol. O variantă extremă a î. este așa numita "spălare a creierului". Aceasta este o î. foarte bazată pe manipulare sau persuasiune. Implică anularea sau renunțarea la alte convingeri care nu sînt concordante cu cele ale doctrinei de referință și susținerea principiilor unei doctrine ca singurele adevărate și eficiente, indiferent de context. V. *control social, ideologie, învățare socială, manipulare, persuasiune, spalarea creierului*. M.V.

ÎNVĂ ARE SOCIALĂ proces de asimilare a experienței sociale manifestat prin schimbări în conduită. Experiența este obiectul î., poate fi individuală sau colectivă, constă în cunoștințe, reguli, norme, valori etc. și facilitează fie adaptarea unui sistem la noi contexte, fie anticiparea unor probleme cu incidență directă asupra constituirii și funcționării sistemului. Schimbările produse de î. sînt relativ stabile, corespund diferitelor conținuturi ale experienței și nu pot fi explicate prin alți factori în afara î. Subiecții ai î. s. pot fi indivizii, grupurile, organizațiile și chiar societățile integrale. Atunci cînd grupurile, organizațiile și mai ales societățile sînt considerate ca subiect al î., procesul este individualizat prin conceptul de *învățare socială* (J.W. Botkin; M. Eimandjra, M. Mali a, *Orizontul fără limite al învățării. Lichidarea decalajului uman*, 1981). Aceasta nu constă pur și simplu în difuziunea noilor descoperiri, teorii, idei sau soluții în rândurile oamenilor pentru a fi asimilate și, pe această bază, pentru a facilita adaptarea individuală la noile cerințe și contexte, ci trebuie mai ales privită ca o î. ino-

vatoare bazată pe anticipare și participare, pe asumarea responsabilității individuale și colective de a influența și, în unele cazuri, de a determina viitorul, pe implicarea tuturor în identificarea, în alegerea și reformularea problemelor sociale. Deși termenul de î. socială este contestat din perspectiva cercetărilor tradiționale, în special psihologice despre î., este posibil ca el să apară ca obiect de studiu mai ales în relație cu analiza strategiilor și proceselor de dezvoltare socială. Deocamdată, fundamentele teoretice ale î. sociale se află într-un stadiu incipient. • Mai extinse și cu o tradiție oarecum consacrată sînt cercetările focalizate pe î.s. practicate de indivizi. Urmîndu-l pe G. Tarde (*Les/et de l'imitation*, 1895), la începutul secolului al cincilea, N.E. Miller și J. Dollard (*Social learning and imitation*, 1941) formulează prima teorie a î.s. și consacră termenul prin acceptarea sa specifică de î. a experienței concentrate în norme, valori și roluri sociale, în atitudini și modele de comportare morală, culturală, politică sau profesională realizate sau practicate în contexte microsociale (interacțiuni și relații interpersonale) sau macrosociale (de la grupuri mici la comunități sociale). Prin îmbinarea unor principii ale teoriei comportamentale clasice și ale psihanalizei, cei doi autori urmăresc să explice modul în care se învață prin imitație comportamente manifestate în relații interpersonale. Contextul î.s. este reprezentat de relația stabilită între observator (imitator) și model (conduita altei persoane semnificative) Conținutul î.s. este circumscris de comportamentele asociate rolului jucat de model. Observatorul este animat de impulsuri primare și secundare, primele fiind de regulă transmise genetic și avînd o natură fiziologică (foame, sete, frică, durere etc.), pe cînd celelalte sînt generate ca "sublimări" ale nevoilor primare. Pentru a explica î.s. prin imitație, se consideră că orice

ÎNVĂȚARE SOCIALĂ

persoană dispune de tendința sau impulsul de a imita, care are funcții motivatorii de asimilare. Atunci când comportamentul unei persoane (model) intră în câmpul de observație al altei persoane (observator) ca semnal sau ca indiciu declanșator al unui răspuns adecvat, intră în acțiune impulsul de imitație. Pentru a reduce energia impulsului se imită comportamentul observat. Tocmai producerea comportamentului imitat are efecte de întărire sau de recompensare prin reducerea energiei impulsului de imitare, conducând astfel la î. de comportamente. O extindere a teoriei lui Miliard și Dollard realizează Albert Bandura (*Social learning theory*, 1971) care, de pe poziție socio-bahavioristă, dezvoltă o teorie a f.s. bazată pe imitație (teoria contiguității mediate de stimul). Problema centrală a teoriei este de explica modul de î. a comportamentelor în situații microsociale (interacțiuni sau relații interpersonale). Patru tipuri de procese se consideră a fi implicate. Mai întâi intervin procesele de *atenționare* prin care observatorul identifică anumite comportamente ale modelului în vederea î. în al doilea rând, intervin procesele de *stocare*. Comportamentele observate sunt codificate sub forma reprezentărilor senzoriale sau verbale. În timpul observării apar secvențe de imagini senzoriale integrate prin contiguitate simplă. Ulterior acestea vor ghida imitația. Verbalizarea sau codificarea simbolică a comportamentelor se poate dovedi mai eficientă în ghidarea imitației datorită caracterului lor sintetic evocator. În, baza reprezentărilor stocate este posibilă intervenția proceselor de *reproducere psihomotorie* a comportamentelor, urmînd a fi *întărite* acelea care sunt recompensatorii și eliminate cele sancționate negativ. Întărirea poate fi efectivă sau doar anticipativă la nivelul confruntării cognitive (verbale sau imagistice), ajungînd să aibă efecte motivatorii pentru manifestarea sau

stoparea unui comportament. Semnificativă în teoria lui A. Bandura este invocarea acelor mecanisme cognitive care intervin în controlul și întărirea, anticiparea și evaluarea, producerea și modificarea comportamentelor învățate. Prin aceasta apare posibilitatea convergenței teoriilor î.s. cu teoriile cognitive ale f.s. și se deschid noi căi de soluționare a unor probleme practice cu ajutorul principiilor formulate de teoriile î. Deocamdată, cercetarea se află în stadiul elaborării de teorii separate atât în domeniul cognitiv, cît și în cel al î.s. Pentru ultimul domeniu mai pot fi considerate: teoria lui G.C. Homans despre î. conduitei sociale elementare prin schimb reciproc de recompense și pedepse în cadrul interacțiunilor, teoria lui J.W. Thibaut și H.H. Kelley despre contribuția rezultatelor interacțiunii în procesul de î. sau cea elaborată de J.S. Adams și A.K. Romney privind intervenția autorității în controlul social în î. Toate teoriile existente despre î.s. sînt orientate microsocial la nivelul interacțiunilor diadice sau triadice, uneori considerate în contextul grupurilor sociale (G.C. Homans). Obiectivul lor este de a explica modul de î. a comportamentelor sociale. Cadrul existent poate fi extins prin considerarea analizelor consacrate formării și schimbării atitudinilor, socializării, influenței în controlul social, comunicării persuasive, de unde acestea nu sînt decît indirect relevante pentru domeniul î.s. Chiar dacă uneori se consideră că teoriile despre î.s. ar oferi un cadru de convergență a cercetărilor atât de diverse despre î. în general (E.R. Hilgard, G.H. Bower, 1975), deocamdată progresele teoretice și aplicațiile practice ale analizelor î.s. nu sînt pe măsura celor din domeniul î. cognitive. *V. atitudine, difuziune, imitație, influență socială, interacțiune socială, schimbare socială, socializare. L.V.*

JUVENTOLOGIE domeniu de cercetare care are ca obiect de studiu tineretul. Deși analiza științifică a tineretului are propriile tradiții istorice, acestea au fost consacrate în științele sociale cu preocupări dominante specifice (psihologie, sociologie, antropologie, pedagogie, științe politice etc.). În virtutea acestor tradiții, s-a ajuns la perspective teoretice diferite și prea puțin convergente, împărțînd puncte de vedere paternaliste și uneori distanțate de valorile și opiniunile reale ale tinerilor. Consacrată terminologic la începutul deceniului al optulea (F.

Mahler, *Introducere în juventologie*, 1983), j. î. propune să depășească fragmentarismul abordărilor clasice prin opoziția pentru o paradigmă teoretică unificatoare și holistă, centrată pe tineret, în ipostaza sa de categorie socială, demografică și antropologică, și pe tinerețe, ca tip distinct de condiție umană. Deocamdată, j. nu este o disciplină teoretică în sens clasic, ci mai degrabă un nucleu de cercetări, orientate interdisciplinar spre problematica tineretului în societățile contemporane. *V. ego, industrializare, inteligență, paternalism, socializare. L.V.*

LAISSEZ FAIRE (fr., "*lăsa i să se facă*")

1. Teorie economică liberală care susține necesitatea neintervenției statului sau a altor instanțe de control în economie, presupunând că forțele "naturale" ale pieței libere vor acționa întotdeauna într-un sens în ultimă analiză pozitiv pentru societate. 2. În sociologia organizării și conducerii, formulă perifrastică pentru a desemna tipul conducerii permissive, neautoritare, dar nu democratice. Uneori l.f. este înțeles ca absența conducerii autoritare, fără însă a se identifica cu anarhia, respectiv cu absența oricărei conduceri. V. *stil de conducere*. **A.T.**

LEGEA LUI ENGEL evidențiază legătura dintre compoziția consumului și nivelul veniturilor și se enunță astfel: cu cât venitul este mai mare cu atât partea consacrată cheltuielilor alimentare scade. V. *Curba Veniturilor*. **I.F.**

LEGEA PARALELISMULUI SOCIOLOGIC componentă esențială a sistemului sociologiei monografice elaborată de D. Guțu (1880-1955); conceptualizează natura raporturilor dintre părțile totalului social (cadre, manifestări, voința socială): a. părțile totalului se dezvoltă concomitent, nu succesiv; b. raporturile părților sunt de interdependență,

nu de subordonare. Există, după Guțu, un paralelism în lăuntruul cadrelor (cosmologic, biologic, psihologic și istoric), un paralelism în lăuntruul manifestărilor (economice, spirituale, juridice și politice) și un paralelism între ansamblul manifestărilor și ansamblul cadrelor, între aceste categorii sînt multiple corespondențe, corelații, interdependențe, întrucît "tipul social din care fac parte diferitele manifestări nu se realizează contradictoriu"; de aceea cu anumite forme economice apar anumite forme spirituale, și invers. "Cauza ia o de în întregul care îi armonizează părțile, adaptîndu-le una la alta". Variațiile concomitente a părților indică, de cele mai multe ori, o determinare comună. L.p.s. exprimă această autonomie parțială și dezvoltarea concomitentă (paralelă) a manifestărilor sociale. Paralelism înseamnă că toate categoriile (constitutive, regulative, cadrele, voința) nu formează raporturi de subordonare logică și nici nu pot fi reduse unele la altele, adică "nu formează, între ele, în lăuntruiri cauzale, ci numai condiții reciproce existențiale; ele nu pot fi în elese decît în unitatea lor structurală ca totalități *sui generis*" (D. Guțu, *Sociologia monografică, tiința a realității sociologice*, 1934, Tr. Herseni, *Teoria monografiilor sociologice*, 1934). Consecința nemijlocită a

LEGEA LUI PARKINSON

aplicării **I.p.s.** este egala îndreptărire a "părilor" în proiectele de cercetare monografică, adică imposibilitatea ierarhizării lor după criterii de importanță (idee împărtășită îndeosebi de D. Guțu, M. Vulcănescu, Tr. Herseni). Unii membrii ai "colii" (H. H. Stahl) au oferit o interpretare modificată a I.p.s., care din lege devine un mijloc tehnic de investigare pe teren, având funcția unui "registru inventar" de întrebări la care cercetătorul are de dat răspuns (*Tehnica monografiei sociologice*, 1934). *V. monografie, sociologie românească. M.L.*

LEGEA LUI PARKINSON formulată de analistul englez C. Northcote Parkinson (1957) pentru a pune în evidență unele practici păgubitoare în funcționarea organizațiilor birocratice, în special administrative, află în expansiune. Considerată și ca o lege a creșterii birocratice endemice, I.P. stipulează că "volumul (cantitatea) muncii crește astfel încât să ocupe integral timpul alocat pentru realizarea obiectivului fixat"; în consecință, nu există (sau există într-o foarte mică măsură) o relație de proporționalitate între activitatea (cantitatea de muncă) ce trebuie realizată într-o organizație și mărirea personalului (administrativ) angajat să o îndeplinească. Creșterea, diminuarea sau chiar dispariția unui volum de muncă administrativă nu afectează în mod direct și semnificativ numărul personalului birocratic, ci intervin alți doi factori care caracterizează tendința de expansiune birocratică: *a. multiplicarea subordonaților* (orice funcționar va acționa pentru a crește numărul persoanelor subordonate și nu al celor concurenți); *b. multiplicarea activității* (generarea artificială de sarcini inutile, distribuite ierarhic, pentru a înlocui câte mai multe persoane și a pune în evidență funcția de control a superiorilor în ierarhie). În consecință, ierarhizarea birocratică și promovarea în ierarhie se asociază cu

creșterea de personal administrativ urmînd regulile expansiunii birocratice, fără a avea vreo legătură cu cantitatea muncii sau a activității lor ce trebuie finalizate. Urmînd această logică, creșterea procentuală de personal într-un departament de administrație publică poate fi calculată aplicînd formula:

f

unde: *x* este numărul de personal nou solicitat anual; *y* este numărul de personal ce a teapă promovarea prin angajarea de noi subordonați; *p* reprezintă diferența dintre vîrsta angajării și cea a pensionării; *m* este numărul de ore/persoană necesare pentru a rezolva problemele administrative din departament; *n* este numărul de unități efectiv administrate; *y* reprezintă personalul inițial total. Aplicînd această formulă în contexte diferite, Parkinson a constatat că personalul birocratic crește anual cu o proporție cuprinsă între 5,17% și 6,56%, indiferent de orice variație a cantității de muncă ce trebuie realizată. *V. birocratie, organizație, raționalitate. MM.*

LEGI SOCIOLOGICE propoziții sau enunțuri fundamentale și general universale ale sociologiei. Un enunț este I.s. dacă satisface următoarele condiții: *a. este fundamentală* sau "importantă", atît în sensul că exprimă relații, tendințe, mecanisme definitorii pentru structura și funcționarea sistemului social, cît și în sensul că este acceptat cel puțin de majoritatea cercetătorilor din domeniul sociologiei, I.s. fiind I. ale *tiinței ei*, iar acestea presupun totdeauna acordul comunității științifice disciplinare; *b. este fundamentată*, atît din punct de vedere teoretic, adică este integrat într-o structură explicativă determinată, cît și din punct de vedere *empiric*, adică este formulat în limbajul observabilității empirice, de preferință cantitativă; *c. are o ge-*

neralitate strictă, adică conține un cuantificator general de forma "pentru fiecare X avem Y", sau măcar o generalitate universală sau nelimitată, care presupune că prezența obiectelor despre care se vorbește în enunțul respectiv nu este limitată la o anumită arie geografică sau la un moment determinat, cu alte cuvinte, generalitatea să fie deschisă pentru întreaga clasă de obiecte la care se referă enunțul; *d. are*, ca urmare a generalității sale universale, capacitate *predictivă*, adică poate garanta producerea cu necesitate a unui eveniment dacă sînt prezente condițiile necesare pentru producerea acestuia, așa cum sînt ele precizate în I.; *e. este specifică*, adică presupune relații stabilite între termeni omogeni, de același ordin sau din același domeniu; de ex., nu pot fi considerate I.s. enunțurile care încearcă să stabilească simple relații analogice între organismul biologic și cel social, între un sistem fizic și unul social sau cele care reduc cauzalitatea socială la acțiunea unor factori biologici, geografici etc., exteriori și de alt ordin față de sistemul social; totodată, condiția specificității I.s. presupune că cercetarea acestora se va face totdeauna pornindu-se de la observarea ansamblului social spre analiza părților lui, acestea fiind definite numai în termenii celui dinții; cu alte cuvinte, faptele sociale vor fi totdeauna definite ca fapte sociale totale sau colective, în conformitate cu principiul integralismului sociologic, unanim admis în sociologie. • Premisa ontologică a formulării I.s. o reprezintă obiectivitatea determinismului social, respectiv existența unei relații necesare, stabile, repetabile, esențiale și generale care se stabilește între laturile interne ale aceluiași obiect sau fenomen social, între obiecte și fenomene diferite sau între stările succesive ale unui proces social. Existența acestora îi conferă realității sociale caracterul ei *logic*, iar I.s. sînt aproximări obiective prin cunoașterea științifică a I. sociale. Ele sînt

aproximări în dublu sens: pe de o parte, I.s. reflectă sau exprimă numai anumite aspecte ale I. sociale, și anume aspectele relevante pentru obiectul, obiectivele și natura cunoașterii sociologice, ca tip determinat al cunoașterii științifice, relativ delimitat de alte tipuri de cunoaștere științifică a realității sociale; pe de altă parte, I.s. sînt formulări aproximative ale I. sociale în sensul că ele sînt permanent supuse unui proces de perfecționare, care constă în precizarea treptată a formulărilor inițiale, în diferențierea și nuanțarea acestora, fără a se ajunge, însă, cel puțin în principiu, la o exprimare strict exactă a I. sociale printr-o I. sau un complex de I.s. De această caracteristică nu este proprie doar I.s., ci tuturor I. științifice, ea are o importanță mai mare în domeniul sociologiei, deoarece I. sociale se manifestă totdeauna prin intermediul acțiunii subiective a oamenilor, iar obiectele sociale au, de regulă, caracteristicile unei *mulțimi*. Pornind de la aceste caracteristici, unii sociologi consideră că I.s. sînt doar I. *medii*, adică I. de formă statistic probabilistă sau I. statistice (A. Mihu, A.B.C. *ulinvestigației sociologice*, 1973). I.s. nu pot fi însă reduse la I. statistice, fiindcă o parte mare a lor nu este formulată cu ajutorul unor procedee sau formule statistice, ca și datorită faptului că I.s. nu pot fi infirmate sau validate prin simpla lor verificare empirică. De ex., I. scăderii tendințelor a ratei profiturilor, formulată de Marx, nu poate fi infirmată prin simpla ei verificare empirică, fără raportare la structura enunțului teoretic în care a fost ea formulată. În sfîrșit, I.s. nu pot fi reduse la adevăratele I. *tendențiale*, limitate la constatarea existenței unei tendințe în mișcare sau evoluția unui fenomen social și care renunță să mai precizeze generalitatea și intensitatea tendinței respective și mai ales să indice mecanismele cauzale sau funcționale care susțin această tendință. Uneori se neagă pur și simplu posibilitatea formulării unor I.s.,

apreciindu se că enun urile sociologice se pot ridica cel mult la gradul de generalitate al regularității lor statistice sau al generalizărilor empirice. În realitate, dacă sociologia este o știință, ea nu își poate justifica înființarea decât elaborând explicații științifice, iar acestea presupun totdeauna formularea unor l. • Desigur, prin numărul și valoarea științifică, l.s. au adesea un statut mai incert decât celelalte l. ale științei, dar aceasta nu înseamnă că sociologia nu este sau nu ar trebui să își propună să devină o știință *nomologică* (care elaborează explicații bazate pe formularea l.), ori că l.s. ar putea fi reduse la cele statistice și tendențiale. Dimpotrivă, clasificarea l.s. arată varietatea acestora, ele fiind, după G. Bouthoul (*Trăite de sociologie*, 1959), de cel puțin patru tipuri: a. *istorice*, care indică succesiunea necesară a evenimentelor social istorice și cuprind, la rândul lor, l. *cauzalitate* și *predeterminate* (de ex., "bunăstarea și bogăția provoacă decadența statelor"), l. *ciclice* (aristocrație, democrație, tiranie) și *profetice*, adică prefigurarea prin anticipare a unei evoluții istorice viitoare sau încercarea de a integra într-o explicație unitară evenimentele petrecute (de ex., l. celor trei stadii, formulată de A. Comte); b. *cauzale*, care indică legătura generală dintre două fenomene A și B, stabilind însă și care dintre aceste două fenomene este cauza și care efectul (de ex., creșterea volumului populației amplasate pe un anumit teritoriu determină o creștere a densității sociale pe teritoriul respectiv, ceea ce este cauza adâncirii diviziunii muncii sociale); c. *de corelație*, care au forma "peste tot unde constatăm fenomenul A va exista în mod necesar fenomenul B" (în comunitățile urbane controlul social este impersonal, în timp ce în comunitățile rurale el este personalizat); d. *ale variațiilor concomitente*, care constau, sub forma lor cea mai simplă, în a spune că fenomenul B se mărește sau se micșorează în proporție directă sau inversă

cu fenomenul A (cu cât crește volumul unui grup social, cu atât scade securitatea afectivă a membrilor săi; cu cât este mai mare gradul de raționalizare a unei activități sociale, cu atât mai mare este eficiența ei). Dacă vom lua în considerare dimensiunea temporală a fenomenelor sociale, putem distinge două clase de l.s.: a. *sincronice* sau structurale, care formulează raporturile necesare de simultaneitate, interdependență și solidaritate între fenomene, instituții sau între elementele ori aspectele acestora; b. *diacronice* sau genetice, care stabilesc un raport de succesiune între două fenomene sau instituții sociale, ori între două forme sau aspecte ale aceluiași fenomen sau ale aceleiași instituții sociale. În sfârșit, deoarece se consideră că dintre structurile explicative ale gândirii sociologice, cele mai importante sunt cele cauzale și funcționale, l.s. mai sunt clasificate în l. *cauzale*, *funcționale* și *mixte*. • Indiferent de tipul din care fac parte, l.s. se caracterizează prin faptul că sunt rareori valabile în orice condiții de timp și loc, adică sunt l. care au un *caracter istoric*, în consecință, pentru a putea discuta validitatea lor științifică trebuie să cunoaștem și precizate totdeauna condițiile de timp și loc în care sunt valabile. Aceasta nu înseamnă însă că l.s. sunt cel mult "enunuri" asemănătoare l. (*law like statements*), ci doar că ele nu sunt niciodată l. absolut generale, rămânând mereu mai degrabă l. parțiale. Caracterul lor parțial cunoaște însă variate grade, unele l.s. putând fi dezvoltate prin precizarea continuă a condițiilor de timp și loc și aplicării lor sau a structurilor teoretice în care sunt ele integrate. Schimbarea condițiilor sau a structurilor poate modifica profund enunțul inițial al l., poate conduce chiar la înlocuirea acesteia cu o altă l., dar, de regulă, face posibilă formularea unor l. subordonate celei inițiale, în sensul că exprimă aceleași relații ca și l. inițială, dar precizează foarte restrictiv condițiile de spațiu și timp ale valabilității

acesteia. În acest caz, putem vorbi de *legitimare sociologică*. De exemplu, integrarea socială mai rapidă a indivizilor într-o colectivitate socială omogenă decât într-una eterogenă este un enunț ce poate fi socotit o legitate în raport cu o l.s. care stabilește că integrarea socială determină înlocuirea antagonismelor cu un sistem de diferențieri sociale într-o colectivitate. Legitimările sociologice au, deci, altă semnificație decât conceptul de *legitate*, care desemnează caracterul legitim al realității sociale, însușirea obiectelor, fenomenelor și proceselor sociale de a se desfășura în conformitate cu anumite l. V. *cauzalitate*, *determinism social*, *metodologia cercetării sociologice*, *sociologie*. I.U.

LEGITIMITATE caracter de conformitate a puterii (a sursei, naturii și organizării sale) cu ceea ce se crede preferabil sau corespunzător unor norme juridice, morale sau unor tradiții consacrate. Max Weber distinge trei tipuri de l.: a. *rațională* — bazată pe convingerea că procedurile prin care regulile sunt fixate sunt legale și pe credința în dreptul celor care au autoritatea să modifice procedurile sau să le fixeze, cu condiția ca ei să urmeze o procedură clar stabilită. Astfel, o lege este legitimă dacă a fost votată în condiții corecte de către reprezentanți corecți; b. *tradițională* — bazată pe credința că ceea ce este stabilit prin tradiție, din vremuri imemorabile, este sacru în sine și suficient pentru a se justifica; c. *charismatică* — întemeiată pe credința în calitățile excepționale ale unui individ. • În situația în care într-o societate domină un anumit tip de l. se vorbește despre consens pentru a desemna acordul quasi general al membrilor societății cu privire la sursa și natura regimului politic considerat legitim, în caz contrar, apar conflicte de l. când se opun la un moment dat două credințe contrare privind principiile generale ale organizării puterii. L. nu implică neapărat o ju-

decată morală. Este posibil ca ceea ce este considerat legitim la un moment dat într-o societate să fie împotriva unor norme morale universale. L. este o stare la care se ajunge printr-un proces de legitimare care intervine atunci când creatorii unei anumite reguli instituționale au cedat locul la urmași care nu mai au în minte rațiunile care i-au ghidat pe creatori. Ceea ce este legitim este în permanență păstrat în această stare prin practici societale și prin activitatea unor experți în legitimare. P.L. Berger și T. Luckmann (*The Social Construction of Reality*, 1979) disting patru niveluri de legitimare: a. *prin limbaj* (nivel preteoretic pe care se bazează și celelalte niveluri); b. *prin propoziții teoretice rudimentare* (proverbe, maxime); c. *prin teorii explicite* (prin acestea un sector instituțional este legitimat drept corp particular de cunoaștere. La acest nivel intervin experții în legitimare, un rol esențial revenind intelectualilor. Dreptul este exemplul prin excelență al acestui nivel de legitimare); d. *prin universuri simbolice* (la acest nivel se găsesc legitimitățile ultime ale oricărei ordini, sociale. Universurile simbolice se bazează pe valorile centrale ale unei societăți, servesc drept matrice oricărei semnificații istorice, unesc sferile experienței și justifică imperativele de ordin social. Din această categorie fac parte știința a, "viziunea asupra lumii", "cauza", națiunea, "misiunea istorică"). L. poate fi construită, doar invocată, tot așa cum poate fi contestată de către grupuri adverse. Procesul de legitimare nu atinge întotdeauna obiectivele sau nu se impune tuturor membrilor unei societăți. De aici decurge existența în cadrul fiecărei societăți a unui număr de indivizi marginali sau de vianți care contestă l. dominantă. Aceste situații apar când procesele de socializare prezintă mari disfuncționalități, în perioadele de schimbare sau în momentele revoluționare când l. este contestată, în perioadele de manifestare a unor procese anomic

LIBERALISM

(dezorganizarea unor instituții sociale, absența unor criterii riguroase de apreciere valorică, fluctuația normelor morale, toleranță față de norme. Comportamente supuse anterior reprimării formale și informale, accentuarea tensiunilor, divergențele de interese și a insatisfacției rezultată din nesatisfacerea intereselor). L. are un rol esențial în asigurarea ordinii și coeziunii sociale. *V. anomie, charismă, legi sociologice, putere, socializare.* I. Mih.

LIBERALISM 1. Atitudine generală de respect și toleranță a independenței altuia. 2, Doctrină care a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Franța și în Anglia în climatul general al "filosofiei luminilor". Se distinge în mod obișnuit între f. politic, și l. economic. L. politic susține un regim politic bazat pe parlamentarism, pe pluralitatea partidelor politice, pe concepția unui stat arbitru, pe libertatea cetățeanului care se exprimă în mod esențial prin vot. L. politic susține că cel mai sigur mijloc de a apăra libertatea și drepturile indivizilor este de a restrânge intervenția statului la domeniul legilor vizând menținerea păcii, garantarea libertății lor și a justiției. Prin justiție, / . în elege refuzul următoarelor practici: favoritismul și inegalitatea față de legii; impunerea unor legi care nu urmăresc binele întregii populații; taxarea cetățenilor fără ca ei să fie reprezentați; delegarea puterii fără sprijin popular, în concepția liberală, puterea corupe, iar puterea absolută corupe în mod absolut. Din acest motiv, puterea guvernului trebuie limitată pentru a se evita dictatura. Forma adecvată de organizare a statului este considerată guvernarea parlamentară. Egalitatea indivizilor este considerată mai curând ca o egalitate a anselor decât a condițiilor. Aceasta semnifică că trebuie să se dea tuturor aceleași anse de plecare. Întrucât capacitățile ființelor umane nu sînt aceleași, egalitatea anselor se poate manifesta printr-o mare

inegalitate a condițiilor. Din acest motiv, l. acceptă crearea unui "nivel minim" sub care nici o persoană nu trebuie să coboare. Acest "nivel minim" poate lua forma programelor de asistență socială sau a salariului minim garantat. L. politic face distincția între stat și societate, recunoscând necesitatea statului dar apărând primatul societății. Datorită marii sale complexități, societatea nu poate fi organizată și condusă după un plan prestabilit întrucât s-ar ajunge la constrîngerii nejustificate pentru indivizi și la slăbirea randamentului aparatului economic. În plan politic, l. este adeptul reformismului, a unor schimbări parțiale și progresive. • L. economic susține o economie de piață care să funcționeze pe baza mecanismului cererii și ofertei, singurul capabil să creeze bogăție pentru ansamblul societății. Este acceptată o anumită inegalitate în repartizarea bogățiilor și veniturilor, întrucât numai persoanele solvabile se pot bucura de bunurile produse. Este preferabil însă să se împartă inegal bogăția decât să se împartă în mod egal sărăcia. În activitatea economică, l. pune accent mai curînd pe producție decât pe consum. Repartiția inegală a veniturilor este acceptată în măsura în care conduce la o creștere a producției; se refuză nivelarea veniturilor dacă aceasta duce la o sărăcire colectivă. L. clasic, fundamentat de Adam Smith (*The Wealth of Nations*, 1776), s-a divizat la sfârșitul secolului al XIX-lea în l. modern și în conservatism. L. modern recunoaște un drept de intervenție mai mare al statului în vederea protejării indivizilor împotriva funcționării incorecte a sistemului economic, dreptul lucrătorilor de a se organiza în syndicate, dreptul la asigurarea de omaj și de sănătate, dreptul de ameliorare a anselor educaționale pentru toți. După 1980, l. s-a transformat în mai multe aspecte, conturîndu-se o concepție *neo liberală*. Neo l. s-a afirmat mai întâi în S.U.A. ca o reacție la gu-

vernarea conservatoare. Egalitatea umană continuă să fie un element esențial al doctrinei, dar modalitățile de realizare a ei s-au schimbat, îndeosebi prin considerarea guvernului ca mijloc de asigurare a ameliorării condițiilor de viață. De asemenea, pornindu-se de la aprecierea că unii indivizi au folosit controlul proprietății pentru a obține avantaje incorecte, **neo l.** a redus insistența pe dreptul individului de a acumula proprietate ignorînd bunăstarea societății ca întreg. La nivel politic, l. este mult mai divizat decât conservatismul și grupările de stînga. Varietatea soluțiilor propuse de grupările l. este mai mare decât în cazul altor grupări politice. În România (1993) acționează numeroase grupări politice de orientare l., neo l. sau pretins l.: doctrinele lor sînt, în majoritatea cazurilor, o combinație de elemente l., neo l., social democratice, conservatoriste și chiar socialiste. Ca și în cazul altor țări, l. politic din România este foarte divizat. *V. conservatism, comunism.* I. Mih.

LIBERTATE posibilitate a unui sistem (persoană, grup, organizație, colectivitate) de a realiza finalitățile sale. Pentru sistemele sociale umane, caracterizate printr-o logică proprie, cristalizată în finalități specifice, posibilitatea de a realiza aceste finalități reprezintă o cerință funcțională fundamentală. Cu cît un sistem social prezintă o autonomie funcțională mai ridicată, dinamica sa fiind orientată de finalități proprii, cu atît l. va constitui pentru el o cerință mai accentuată, luînd forma idealului, aspirației, revendicării. # L. are două nivele: a. Un nivel negativ eliberarea de factori perturbatori care împiedică realizarea finalității lor proprii. Funcționarea autonomă a unui sistem poate fi stînjinită fie de dominația unui alt sistem (constrîngere), care îi limitează posibilitățile de acțiune impunîndu-i o orientare care nu îi

este proprie, fie de procese perturbatoare induse din afară, limitări ale propriei funcționări (boală, accidente, criminalitate, insecuritate, criză economică, războaie etc.). În acest sens, *eliberarea* apare ca o aspirație pe care o găsim frecvent cristalizată fie la nivel individual, fie colectiv, b. Un nivel pozitiv — posibilitatea instrumentală de a realiza finalitățile proprii. Eliminarea constrîngerii, minimizarea proceselor perturbatoare induse din exterior reprezintă doar o condiție a funcționării autonome; existența unor posibilități de realizare efectivă a acestor finalități reprezintă a doua condiție, implicînd existența cunoscîntelor, tehnicilor necesare. < * Relația dintre !, și necesitate (determinare, lege) reprezintă o temă crucială a determinismului social. Ea a fost formulată adesea ca o dilemă: ori comportamentul este liber și atunci nu poate fi vorba în nici un sens despre un determinism, ori comportamentul uman este determinat de cauze, este regizat de legi obiective și atunci !, împreună cu consecințele ei morală, responsabilitatea, este o simplă iluzie. În reflexia etică găsim dezvoltată în mod frecvent prima ipoteză: l. absolută care exclude determinismul. Kant consideră, de exemplu, că omul este liber în mod absolut, atît negativ, cît și pozitiv. Negativ, în sensul că el se poate sustrage oricărei determinări empirice sau constrîngerii exterioare; el poate să nu facă ceea ce nu dorește. Pozitiv, el poate să acționeze în conformitate cu legea morală, cu imperativul categoric; nimic nu îl împiedică pe om să acționeze în sensul cerințelor morale. Ideea l. absolute a omului apare într-o modalitate dramatizată în filozofia existențialistă. Comportamentul nu este determinat de nici un factor exterior, nici din trecut și nici din situația prezentă. Mai mult, nu există nici o lege morală, dată de o instanță exterioară (dumnezeu) sau de una interioară (rațiunea): "individul este în situația sa singur și lipsit de

scuze" (J. P. Sartre). O poziție complet opusă o găsim formulată, de această dată, în prelungirea teoriei elor umane, de către psihologul american B.F. Skinner (*Beyond freedom and dignity*, 1971). Posibilitatea psihologiei ca teorie a comportamentului se fundează pe presupunerea unui determinism strict. Aceasta presupune că comportamentul nu este posibil decât dacă acesta este strict determinat, l. însemnând indeterminare. Cu alte cuvinte, presupunem că l. stă într-o relație de exclusiune cu posibilitatea teoriei ei. În tradiția gândirii dialectice a fost formulată o soluție alternativă la problema relației l./necesitate: "l. este necesitatea în eleasă". Cu alte cuvinte, presupunem că l. nu exclude determinismul, ci ea reprezintă o modalitate specific umană de promovare a propriului determinism. Definirea l. ca posibilitate de a realiza propriile finalități exprimă tocmai o asemenea perspectivă. L. este posibilitatea, efortul unui sistem de a-i promova propriul determinism, determinismul interior, al celui care este cristalizat sub formă de finalitate. Comportamentul individual și colectiv este supus unui determinism multiplu, atât exterior, nespecific, cât și interior, specific. L. reprezintă deci o structură comportamentală care face posibilă sustragerea de sub presiunea determinărilor exterioare și promovarea determinismului interior. Din acest motiv, l. este legată de capacitatea de a mobiliza energiile interioare (voia, capacitatea de mobilizare socială) pentru a promova finalitățile proprii. L. este vital legată de cunoașterea necesităților interioare, proprii (pentru a-i promova) și a necesităților exterioare (pentru a-i putea contracara, controla). • În sociologia actuală, tema l. este legată în mod special de modificările profunde ale relației dintre individ și colectivitate, de tranziția de la formele tradiționale ale autorității la democrație și participare. *V. constrângere, democrație, determinism social, funcție, participare, responsabilitate. E.Z.*

LIDER (engl. *leader*, "conducător"), persoană care exercită puterea sau o mare influență în cadrul unor grupuri sociale de diverse mărimi (societăți, națiuni, comunități, organizații, grupuri mici etc.). Atributul definitoriu al l. este exercitarea funcției de conducere, luarea deciziilor. În sociologie se face distincție între l. *formal*, persoana desemnată cu funcția de conducere pe cale instituțională (l. instituțional) și l. *informal*, respectiv persoana care exercită cea mai mare influență în cadrul grupului (l. neoficial). În sens sociometric, l. este persoana cu cel mai mare număr de preferințe exprimate de membrii grupului (l. *sociometric*). În foarte multe situații, realizarea de performanțe ridicate și a unui climat generator de satisfacție presupune ca l. formal să coincidă cu l. informal. *V. autoritate, grup social, sociometrie, stil de conducere. I.F.*

LOCUINĂ formă de adăpost uman ocupat de un microgrup (format de obicei din persoane înrudite între ele) sau de o persoană și utilizat pentru satisfacerea unui complex de nevoi de menaj și dezvoltare a vieții biologice, psihologice și sociale. Principalele nevoi de locuire a căror satisfacere este condiționată de l. sunt cele de refacere a capacității de muncă, menaj și dezvoltare a stării de sănătate, creșterea, educația și îngrijirea copiilor, menajul coeziunii familiei și a integrării sociale (în grupuri de vecinătate, de interes și de prietenie), consum și producție culturală la nivel de individ și de familie. Cercetarea sociologică a l. analizează în principal calitatea socială a l., modulele de locuire, piața de l. și mobilitatea locativă, rolul l. în ansamblul proceselor de producție social-economică. Sociologia locuirii consideră l. ca un sistem definit prin structuri, fenomene și procese specifice, având atât componente arhitecturale constructive cât și sociale. În seria structurilor sociale

asociate l. cele mai importante sunt cele de ocupare și utilizare a l., relațiile intrafamiliale și de vecinătate, relațiile de proprietate asupra l. și organizațiile de administrare a fondului locativ. Fenomenele sociale asupra cărora l. are o influență sunt mobilitatea locativă, morbiditatea, consumul cultural, în primul rând, și, în mai mică măsură, nupțialitatea și divorțialitatea, natalitatea etc. Procesele sociale majore asociate cu dinamica fondului locativ sunt de tipul *externalizare versus internalizare* a funcțiilor ei, creșterea sau reducerea densității de locuire. *V. externalizarea funcțiilor locuitorilor, locuire. D.S.*

LOCUIRE ansamblul activităților de refacere și dezvoltare a capacității de muncă și a relațiilor sociale, condiționate de caracteristici ale cadrului construit sau amenajat dintr-un teritoriu dat. Cunoașterea și evaluarea l. se face în principal prin analiza condițiilor, calității și modului de l. la nivelul unor unități de l. (locuință, clădire de locuit, vecinătate, ansamblu de locuit, cartier, localitate etc.). Condițiile de cadru construite ale l. sunt analizate în special de către urbanism. Sociologia analizează l. din perspectiva utilizatorilor cadrului construit pentru l., urmărind identificarea, explicarea și prognozarea cerințelor, problemelor și modurilor de l. specifice diferitelor grupuri sociale. *Modulele* de l. sunt ordonări specifice, relativ recurente, ale comportamentelor umane în funcție de constrângerile și oportunitățile specifice mediului de l., resurselor disponibile pentru accesul la diferite condiții sau servicii și de orientările valorice ale agenților de l. Prin modul de l. se desemnează nu atât o sferă distinctă a modului de viață ci mai ales o perspectivă specifică asupra acestuia, caracterizată prin interes pentru cunoașterea dependenței dintre diferitele ordonări ale componentelor vieții oamenilor și mediului lor de locuire. *Calitatea*

1. desemnează gradul de satisfacere a cerințelor de l. prin condițiile de l. disponibile. Estimarea calității sociale a l. se face fie direct prin măsurarea unor efecte ale condițiilor de l. (stare de sănătate, satisfacție de l., mobilitate locativă, calitatea relațiilor de vecinătate, consum de timp condiționat de calitatea cadrului construit și a serviciilor sociale, intensitatea unor fenomene demografice etc.) fie indirect prin indicatorii ai unor condiții ale confortului de l. (densitate de l., consumul de timp pentru procurare de bunuri și servicii etc.). Cercetarea sociologică a l. tinde să se constituie într-o ramură specifică a sociologiei — *sociologia l.* Nucleul ei îl constituie sociologia locuitorilor dar îi sunt subsumate și o serie de alte probleme precum cele referitoare la calitatea dotărilor social-culturale și a serviciilor pentru populație, calitatea relațiilor de vecinătate, condiționarea socială și arhitectural constructivă a consumului de timp, a comportamentelor deviante, a fenomenelor demografice etc. *V. locuință, mediu construit. D.S.*

LOCURI CENTRALE localități urbane cu poziție centrală în cadrul unei regiuni. În teoria l.c. elaborată de Walter Christaller (1933), centralitatea este definită în termeni economici în legătură cu raportul dintre centrul orașului și mediul rural înconjurător. Funcția dominantă a centrului este de a asigura servicii pentru localitățile din regiune. Funcțiile sau activitățile de l.c. sunt acele servicii sau activități urbane a căror eficiență este dependentă de centralitatea orașului în care acestea sunt localizate. Cu cât orașul este mai mare sub aspectul numărului de locuitori, cu atât numărul de funcții de l.c. tinde să fie mai mare. Aria reală de difuziune a unui serviciu este dată de zona periferică cea mai mică la nivelul căreia este asigurat numărul de consumatori necesar pentru serviciul respectiv, în mod convențional, limita unei astfel

de arii este situată la jumătatea distanței dintre două unități competitive care asigură același serviciu și sunt situate în centre apropiate. Aria ideală de difuziune este circumscrisă de distanța maximă pe care un cumpărător consimte să o parcurgă pentru cumpărarea unui bun sau serviciu din centrul urban al regiunii. În condițiile în care cele două arii (reală și ideală) sunt egale, o structură teritorială de piee de tip hexagonal se conturează în jurul l.c. în concordanță cu structura de piee, localitățile urbane tind să se repartizeze în teritoriu în formă hexagonală (cu centre urbane de același rang funcțional repartizate în vîrfurile hexagonului și cu un centru urban de un rang superior lor în centrul hexagonului). Teoria l.c. explică modelele de localizare a serviciilor, adoptînd însă o serie de ipoteze simplificatoare: omogenitatea regiunii sub aspectul resurselor solului, densitatea și modelele de consum ale

populației, sistemului de transporturi etc.; persoane cu comportament economic rațional și cunoaștere perfectă a oportunităților din zonă; firme care iau decizii optime de localizare etc. Teoria l.c. propusă de Christaller completează pe cele elaborate de von Thunen asupra localizării activităților agricole (1826) și de Alfred Weber asupra localizării industriilor (1929) și este, la rîndul ei, dezvoltată de către August Lösch (1940). Teoria l.c. s-a verificat în special pentru cazul regiunilor agricole, cu dezvoltare industrială redusă, cu situații apropiate de cele specificate prin ipotezele simplificatoare ale teoriei. În practica de sistematizare, teoria l.c. a inspirat modele de dezvoltare a zonelor urbane echilibrate. În analiza sociologică regională, modelul teoretic al l.c. poate fi folosit pentru înțelegerea interacțiunii sociale rural-urban la nivelul unor sisteme de așezări umane. *V. difuziune, urbanism, urbanizare.* D.S.

M

MACROECONOMIE Ca obiect de studiu — este un nivel al economiei, iar ca teorie — o parte a teoriei economice, sau a economiei. Se constată desemnarea prin același termen a ceea ce se analizează și a ceea ce se spune despre obiectul analizei — *economie*, adică (studiul privind) ansamblul activităților care implică producția și schimbul de bunuri; într-o definiție mai cuprinzătoare (Paul Samuelson, William Nordhaus, *Economics*), economia este studiul felului în care societățile aleg destinația resurselor productive limitate și cu mai multe posibilități de utilizare, spre a produce mărfuri diferite și a le distribui în rîndul unor grupuri diferite. Spre deosebire de *microeconomie*, preocupată de comportarea anumitor firme, persoane sau piee, m. este analiza preocupată de comportarea economiei ca întreg, în ceea ce privește producția, venitul, nivelul de preuri și de omaj. Drept urmare, ea operează cu *indicatori macroeconomici* precum venit național, economii (economisiri) globale, cheltuieli totale de consum, investiții totale, nivel agregat de ocupare a forței de muncă, cantitate de bani în circulație, nivel mediu de preuri, sold al balanței de plăți. Demersul teoretic urmărește: a. să explice factorii ce determină o anumită mărime și un anumit ritm de

evoluție ale indicatorilor agregativi amintiți; b. să definească și să analizeze, pe cît posibil în profunzime, relația dintre aceste valori agregate; c. să determine condițiile în care sistemul se află în stare de echilibru static sau dinamic și caracteristicile acestor stări; d. să facă predicții despre consecințele unor schimbări în anumite valori cheie. Demersul practic, bazat pe convingerea că nivelul performanței economice poate fi influențat, se prezintă sub forma de *politică macroeconomică*, ce are instrumente și obiective general consacrate; *instrumente*; politica fiscală, politica monetară, politica relațiilor externe, politicile de venituri; *obiective*; un nivel tot mai înalt al producției; un nivel ridicat de ocupare și scăzut de omaj, asigurînd locuri de muncă bune cu plată înaltă celor ce vor să muncească; un nivel de preuri stabil sau caracterizat printr-o creștere ușoară, cu preuri și salarii determinate de piee libere; relații economice externe marcate de o rată stabilă de schimb și de exporturi în măsură să echilibreze mai mult sau mai puțin importurile. Din perspectivă atât teoretică cît și practică, se consideră că m. modernă datează în mare măsură de la publicarea, în anul 1936, a lucrării lui John Maynard Keynes *The General Theory of Employment, Interest and Money*.

MACROSOCIOLOGIE

într-o formulare de o concentrare extremă (*Reuter's Glossary of International Economic and Financial Terms*, 1982) *economia keynasia* este un corpus de gândire economică a lui Keynes și a continuatorilor săi, bazat pe analiza cauză-efect a variațiilor de cheltuieli și venituri agregate, și care, opus concepției că piața liberă este ultimul reglator, consideră că performanța economică poate fi îmbunătățită prin intervenție guvernamentală. *V. curba veniturilor, economie de piață. E.P.*

MACROSOCIOLOGIE sociologia societăților globale; tip de sistem teoretic — în general cu ramificații istorice și comparative — care încearcă să stabilească dinamica și proprietățile marilor unități sociale (națiuni, comunități, culturi, societăți globale etc.). Adoptarea m. (sau holistică) are ca principiu ideea că marile structuri sociale sunt supuse legilor istorice, că aceste legi le sunt proprii și că evoluția lor nu poate fi înțeleasă numai prin analiza elementelor componente. Sociologia a debutat ca m., extinzându-se apoi discursul și spre nivele mai puțin globale ale vieții sociale, în secolul al XIX-lea există mai multe sisteme m. între care: sistemul de clasificare a societăților globale în funcție de fazele timpurilor, elaborat de A. Comte (faza teologică, metafizică și pozitivă); sistemul de clasificare a societății occidentale în funcție de gradul de autonomie a comunităților locale față de stat și societatea globală (A. de Tocqueville); sistemul de clasificare a societăților globale în funcție de modul de producție dominant, elaborat de K. Marx (societăți primitive, asiatice, antice, feudale și capitaliste) — cu specificarea că în opera lui K. Marx se găsește și o explicație a modului de trecere de la o formă globală a societății la alta, datorită mecanismelor vieții productive; împărțirea oricărei societăți în societate civilă și stat ca elemente componente ale unui ansamblu dinamic și evolutiv etc. *M.* și a pierdut

din prestigiu odată cu explozia sociologiei empirice în perioada interbelică, dar după 1970 se înregistrează un interes sporit față de studiile asupra societăților globale. Astfel D. Bell clasifică evoluția societăților globale în societate preindustrială, industrială și postindustrială în funcție de ponderea sectoarelor economice în producția totală a societății, indiferent de sistemul organizării producției și repartiției. Evoluția societăților globale a fost comparată cu: *a. ciclul vital organic* — naștere, dezvoltare, declin; *b. ciclul expansionist* — naștere, răspândire, dominație, înlocuire; *c. ciclul revoluționar* — naștere, dezvoltare, declin, înlocuire prin violență. G. Gurvitch (*Vocation actuelle de la sociologie*, 1950) enunță câteva axiome ale m.: societățile globale sunt ansambluri care determină aspectul specific al componentelor; au o unitate structurală și o formă de evoluție specifică; sunt stratificate și reprezintă mai mult decât suma părților, deci trebuie analizate cu mijloace specifice, adaptate globalității și sau "totalității" lor. În general se distinge între m. (studiul marilor societăți și la scară istorică și comparativă) și *abordarea m.* a unui anumit fenomen social (încadrarea fenomenului studiat în ansamblul social din care face parte). Astfel, abordarea *macro* a unui anumit tip de organizație sau comunitate (stat, oraș) se referă la rolul și funcțiile elementului respectiv în cadrul societății globale. *V. legi sociologice, metodologia cercetării sociologice, sociologie. A.T.*

MANIPULARE acțiune de a determina un actor social (persoană, grup, colectivitate) să gândească și să acționeze într-un mod compatibil cu interesele inițiatorului, iar nu cu interesele sale, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune care distorsionează intenționat adevărul, lăsând însă impresia libertății de gândire și decizie. Spre deosebire de influența de tipul convingerii raionale, prin m. nu se

urmărește în alegerea mai corectă și mai profundă a situației, ci înlocuirea unei alegeri convenabile, recurgându-se la inducerea în eroare cu argumente falsificate, citându-se la apelul la palierele emoționale non raionale. Intențiile reale ale celui care transmite mesajul rămân insesizabile primitorului acestuia. Din punct de vedere politic, m. reprezintă o formă de impunere a intereselor unei clase, grup, colectivități, nu prin mijloacele coercitive, ci prin cele ideologice, prin inducerea în eroare. Din acest motiv, recurgerea la m. în situațiile de divergență de interese devine tot mai frecventă în societatea actuală, m. reprezentând un instrument mai puternic decât utilizarea forței. H. Marcuse este autorul unei ample analize a m., considerată a fi un instrument esențial al "societății industriale de masă". El evidențiază formele particulare pe care m. le ia în diferitele sfere ale vieții sociale, începând cu m. politică și sfârșind cu cea economică orientată spre stimularea artificială a supraconsumului și a consumului compensatoriu. *V. ideologie, influență, indoctrinare, persuasiune. A.T.*

MARGINALISM 1. Teorie economică conform căreia valoarea unui bun este măsurată prin utilitatea ultimei unități disponibile. M. a fost dezvoltat de treicoli diferite (austriacă, elvețiană și americană) la sfârșitul secolului al XIX-lea. Ideea fundamentală a m. este că fiecare agent economic individual are o scară rațională de nevoi după care se călăuzește în acțiunile sale. În condițiile concurenței perfecte, *utilitatea* este măsura subiectivă a raportului dintre disponibilități și eficiență. Paradoxul m. este că utilitățile totale ale produselor sunt egale, dar utilitățile finale nu (sau: satisfacerea oricărei nevoi este o necesitate, dar satisfacția obținută prin satisfacerea diferitelor nevoi este variabilă). Utilitatea finală a fost numită "gradul final de utilitate" (S. Jevons, *Theory of*

Political Economy, 1871), "utilitate marginală" (J.B. Clark, *Philosophy of Value*, 1881), "intensitatea ultimei necesități exprimate" (L. Walras, *Economie politique pure*, 1878), "dezirabilitate" (Ch. Gide, *Histoire des doctrines économiques*, 1909), iar V. Pareto a numit o "ofelimitate". *Costul marginal* este costul ultimei piese produse într-o serie. De pildă, dacă costul total al producției pentru 3.000 de piese este 12.000 lei, iar pentru 4.000 de piese este 15.000 lei, costul marginal al celei de-a patra mii este de $(15.000 - 12.000) / (4.000 - 3.000) = 3$ lei/bucată, în vreme ce costul mediu al pieselor este $15.000 : 4.000 = 3,75$ lei, iar costul marginal al primelor trei mii de piese este $12.000 : 3.000 = 4$ lei. *Întreprinderea marginală* este întreprinderea cea mai puțin favorizată, dar a cărei producție este necesară satisfacerii cererii. Dacă se restrânge cererea, întreprinderile marginale sunt primele care dispar. 2. În sociologie m. are o influență din ce în ce mai mare, în vreme ce în economia politică ea este în scădere. Aplicarea teoriei m. în sociologie se bazează pe "concurența" dintre resursele limitate ale individului și necesitățile în continuă creștere. În sociologie m. se aplică în două cazuri. În evaluarea și prognoza necesităților colective într-un context dat se înțelege seama că necesitățile individuale cresc mai repede decât capacitatea individuală de a le satisface. În aceste condiții individul este obligat să facă o selecție a necesităților și o planificare a satisfacerii lor. Deci necesitățile nu se satisfac numai în funcție de costul lor, ci și de utilitatea lor marginală, respectiv de raportul dintre satisfacție și resursele necesare satisfacerii necesităților respective. Al doilea caz al aplicării m. se întâlnește în sociologia propagandei și comunicării de masă. Capacitatea de persuasiune a mesajului mass media nu depinde numai de conținutul său, ci și de persuasiunea mesajului marginal (cel mai prost transmis după standardele publicului). Dacă

sînt trei posturi TV i se transmite acela i mesaj, în forme ciierite, selec ie individuală elimină mesajele cele mai prost transmise (cele mai pu în satisfăcătoare estetic, distractiv, informativ etc.) indiferent de con inutul ideatic al mesajelor. *V. analiză marginală, comunicare, mass media, sociologie economică. A.T.*

MARGINALITATE pozi ie socială periferică, de izoîare a indivizilor sau grupurilor, cu acces drastic limitat la resursele economice, politice, educa ionale i comunica ionale ale colectivită ii. De regulă, m. se manifestă prin absen a unui minim de condi ii sociale de via ă — condi ii economice, reziden iale, ocupa ionale, de educa ie i instruc ie; printr un deficit de posibilită i de afirmare i de participare la via a colectivită ii. Sursa m. nu trebuie căutată în raritatea resurselor, ci într un anumit mod de organizare socială caracterizat prin accesul accentuat inegal la resurse, prin discriminarea unor persoane sau grupuri sociale. M. are ca efect izolarea socială, alienarea, inadaptarea, neintegrarea socială, dezorganizarea familiei; ca o reac ie de compensare, ea se caracterizează prin reac ii ostile fa ă de normele i valorile societă ii globale, agresivitate i violen ă, comportamente deviante. Grupurile marginale sînt de regulă compuse din săraci, omeri, minorită i etnice puternic discriminate, handicapa i, bolnavi psihic, delincven i, persoane inadaptate. Situa ia de m. con ine prin ea însă i un cerc vicios: persoanele i grupurile marginale, fiind lipsite de resurse minime economice, politice, educa ionale, făcînd obiectul unei discriminări constante, sînt lipsite de ansele reale de a depă i starea de m. Persoanele i grupurile m. tind, în consecin ă, să accentueze izolarea i m., dezvoltînd norme, valori, comportamente i moduri de via ă diferite de cele ale colectivită ii din care fac parte, fapt care fixează i

mai mult piasarea ior la periferia societă ii, "stigmatizîndu i", obligîndu i să abandoneze o "identitate normală", alegînd pe cea de "deviant". Un caz particular de m. este starea de dezorientare i ambivalen ă în care se găse te un individ sau grup plasat în altă societate decît cea de origine (cazul emigran ilor sau imigran ilor rurali) i care au de făcut fa ă unor situa ii sociale inedite pentru care nu există defini ii i instrumente culturale adecvate. Plasat într un nou mediu social, cu norme, valori, exigen e, stiluri de via ă diferite de cele ale mediului de origine, individul se confruntă cu dificultatea asimilării adecvate a acestora, ceea ce are drept consecin ă absen a integrării sale în societate, neacceptarea sa cu drepturi depline la resursele i valorile societă ii. Pentru a sintetiza trăsăturile unui asemenea individ aflat în "marginea" societă ii, R. Park a introdus, în 1928, în sociologie, no iunea de "individ marginal", dezvoltată de E. Stonequist în 1937. Din punct de vedere individual, m. corespunde unui conflict intrapsihic rezultat din frustrarea resim ită ca urmare a contradic iei existente între procesul de socializare primară i cel de resocializare, între zestrea culturală deja asimilată i cea care caracterizează sistemul cultural normativ al noii. colectivită i în care încearcă să se integreze o persoană. *V. compensare, integrare socială, izolare socială, sărăcie. S.R.*

MARXISM (SOCIOLOGIA MARXISTĂ) Contribu ia teoretică a lui Karl Marx (1818-1883) se înscrie într o pluralitate de sfere, începînd cu filozofia, continuînd cu sociologia, economia politică i sfîrînd cu elaborarea unei ideologii care a stat, de mai bine de un secol, la baza mi cării comuniste. Diferitele componente ale gîndirii marxiste au cunoscut evolu ii istorice distincte. Ipoteza m. ca sociologie a fost mult timp trecută cu vederea, diminuată, atît de către marxi ti, cît

i de către nemarxi ti, în legătură cu ea existînd încă multe confuzii. Nu este întîmplător faptul că un cunoscut sociolog ca Tom Bottomore i punea o întrebare de genul: "M. trebuie să fie considerat ca o teorie sociologică printre altele sau un corp unic de gîndire, o lume intelectuală complet proprie, care constituie o alternativă radicală a sociologiei ca mijloc de a în elege i orienta ac iunea umană în societate?" (*Marxism and Sociology*, 1978). • Încă din anii '20 s a constituit în m. ideea că acesta trebuie considerat a fi mai degrabă o "filozofie critică" care exprimă punctul de vedere asupra lumii al proletariatului revolu ionar, "con tiin a de clasă corectă a proletariatului", decît o tiin ă pozitivă a societă ii (G. Lukacs, *Istorie i con tiin ă de clasă*, 1923). • Coala de la Frankfurt, activă i în prezent, sus ine în esen ă o pozi ie similară: m. este o "filozofie critică" opusă "pozitivismului sociologic". Nu este întîmplător faptul că în perioada stalinistă sociologia era etichetată în principiu ca fiind o "tiin ă burgheză". i de pe pozi ii adverse m., găsîm adesea formulat un punct de vedere similar, m. nu este o teorie tiin ifică, ci o "ideologie" care nu are nimic în comun cu sociologia ca tiin ă a societă ii. O asemenea pozi ie pare însă să fi pierdut teren în ultimele decenii. Majoritatea sociologilor actuali consideră m. ca reprezentînd una dintre marile elaborări sociologice, o teorie de referin ă a sociologiei actuale. • De i nu a elaborat lucrări teoretice sistematice în perimetrul sociologiei, K. Marx a adus contribu ii importante la constituirea acestei discipline, în mod special, contribu ia sociologică a lui Marx se consideră că se înscrie în următoarele domenii: acordarea fenomenelor sociale a unui statut ontologic autonom, cu propria lui logică, obiect legitim al unei analize tiin ifice specializate; articularea unei teorii a organizării i dinamicii societă ilor, o rnacrosociologie; teoria alienării;

elaborarea unor puncte de vedere distincte, imposibil de evitat în disputele actuale din analiza sociologică a principalelor sfere ale vie ii sociale: politică, drept, morală, artă, religie, tiin ă, filozofie, schimbare socială, revolu ie, familie, na iune, natura umană. • Strategia explicativă propusă de Marx poate fi găsită în mod special în *Ideologia germană* (1845). Un prim element al acestei strategii se referă la rolul con tiin ei (abordarea "materialistă" a societă ii). În explicarea fenomenelor sociale trebuia să pornim nu de la con tiin a actorilor (Individuali i colectivi), ci, dimpotrivă, trebuie să explicăm con tiin a acestora prin condi iile lor de via ă. Trebuie să se pornească de la "observa ia empirică a indivizilor umani a a cum sînt în realitate, adică a a cum ac ionează, cum produc bunurile materiale, deci a a cum se comportă în cadrul anumitor premise i condi ii materiale independente de bunul lor plac"; fenomenele sociale trebuie explicate nu prin con tiin a oamenilor, ci prin condi iile materiale, obiective, de producere a lor, prin alte fenomene sociale, cum se va exprima E. Durkheim cu 50 de ani mai tîrziu. "Nu con tiin a determină existen a, ci existen a socială a oamenilor determină con tiin a lor socială". Ideile trebuie explicate ele însele ca produse ale modului real de via ă al actorilor. "Chiar i plămuirile nebuloase ale creierului oamenilor sînt sublimări ale procesului lor de via ă material, care se poate constata pe cale empirică, i este legat de premise materiale". Prin această strategie, Marx operează o ruptură cu filozofia socială speculativă i promovează dezvoltarea unei tiin e pozitive a vie ii sociale. Semnifica ia fenomenelor sociale nu trebuie căutată în con tiin a actorilor lor, ci în ele însele; este o semnifica ie obiectivă, practică, rezultantă a interdependen elor obiective. Cel de al doilea component al strategiei explicative marxiste se referă la descifrarea acestei interdependen e obiective. Societatea for

mează un sistem în care fiecare element, subsistem (economic, politic, juridic, moral, religios etc.) interacționează activ cu toate celelalte. Economicul reprezintă însă factorul determinant în ultimă instanță. Argumentarea rolului determinant al economicului reprezintă caracteristica distinctă a sociologiei marxiste. Modul de organizare socială a activității productive (*modul de producție*) este responsabil de profilul general al organizării sociale, de tipul de societate globală (*forma iunea socială*). (*Prefa la contribuții la critica economiei politice*—1859). De aici și o metodă specifică de analiză a tuturor celorlalte fenomene sociale, pe care o găsim actualmente desemnată ca "metoda reducției structurale": toate fenomenele sociale trebuie să fie analizate pornind de la structura economică a societății respective care, într-o măsură mai directă sau mai indirectă, este responsabilă de profilul său general. Sub-sistemele vieții sociale (politicul, dreptul, morala, religia) nu au o evoluție absolut autonomă, ci profilul lor structural este dat de configurația organizării economice a societății respective. Acest principiu explicativ este formulat în teza că *baza economică* determină în ultimă instanță *superstructura*. Economicul este determinant într-un dublu sens. În primul rând, în calitatea sa de furnizor general de bunuri, de resurse pentru toate celelalte subsisteme, activități sociale. Chiar în timpul războiului este în funcție de nivelul producției, activității muncii. Din acest punct de vedere, gradul general de dezvoltare a societății este în funcție de gradul de dezvoltare a activității productive. În al doilea rând, modul de organizare socială a producției determină, în ultimă instanță, organizarea întregii societăți, în acest sens, Marx a formulat două ipoteze fundamentale: a. Nivelul și caracterul forțelor de producție determină tipul relațiilor de producție. Forțele de producție, tehnologia în primul rând, capacitatea productivă de care o

colectivitate dispune la un moment dat, nu reprezintă un element neutru social, ci unul activ. Ele determină un anumit mod de organizare a producției (relațiile de producție). Acest lucru era exprimat metaforic de către Marx astfel: morii de apă îi corespund relațiile de producție feudale, în timp ce războiului de esut, relațiile de producție burgheze ("legea" concordanței tipului relațiilor de producție cu nivelul și caracterul forțelor de producție), b. Organizarea socială a producției (relațiile de producție sau baza economică) determină, în ultimă instanță, toate celelalte sfere ale vieții sociale, superstructura (sistemul politic, juridic, morala, religia, etc.), inclusiv profilul general al societății (forma iunea socială). Din această teorie a organizării societății decurge, o perspectivă asupra mecanismelor schimbării sociale. Presiunea necesităților colective generează un proces continuu de dezvoltare a forțelor de producție. La un anumit nivel al dezvoltării lor, acestea generează un anumit tip de relații de producție, prin acestea, un anumit tip de organizare a societății globale. Dezvoltarea în continuare duce la un moment dat la o contradicție între noul nivel și caracterul forțelor de producție și vechile relații de producție, contradicție care reprezintă sursa structurală a schimbării sociale: cristalizarea unor noi relații de producție și modificări corespunzătoare în întreaga organizare a societății. Acest proces de schimbare socială structurală este desemnat prin conceptul de *revoluție socială*. Găsim de asemenea în lucrările lui Marx o serie de puncte de vedere distincte care au influențat profund gândirea secolului XX: teoria asupra economiei capitaliste și implicațiile ei sociale (*Capitalul* 1864-1876), o teorie a societății preindustriale bazată pe "modul de producție asiatic". (*Bazele criticii economiei politice*, 1857-1858) stratificarea socială și structura de clasă a societății, inclusiv teoria luptei de clasă, a sistemului politic ca arenă a

luptei de clasă pentru controlul puterii politice și al revoluției sociale, conceptul de *ideologie*, unul dintre cele mai interesante concepte ale sociologiei capitaliste și postcapitaliste; formularea unei prognoze asupra dinamicii societății actuale (teoria societății socialiste și comuniste); sociologia artei, religiei, filozofiei, moralei, dreptului, familiei, națiunii; o influență teoretică a naturii umane și a alienării în care își găsim sursa multe din criticile umaniste ale societății actuale (*Manuscrise economice filozofice*, 1844). Teoria socială a lui Marx a fost preluată și dezvoltată în direcții specifice de V.I. Lenin, G.V. Plehanov, A. Gramsci etc. Faptul că unii din urmașii lui Marx au fost implicați în practica regimurilor socialiste și a pus amprenta asupra orientării gândirii lor și asupra contextelor teoretice și ideologice ale receptării operei lui Marx. • M. a propus o teorie sociologică, dar și o practică social-politică în forma luptei de clasă și a proletariatului, o ideologie, dar și o utopie pe care istoria a sancționat-o drastic în țările Europei de Răsărit. Anti-marxismul este astăzi o opoziție tot mai generalizată. V. bază și superstructură, comunism, forma iunea socială. C.Z.

MASA ceea ce este opus elitei, ca parte pasivă și ca bază de recrutare a elitei, ca ansamblu de "publicuri" (la Etzioni). Întreaga sociologie a elitei împărtășește teza că elita este făuritoare a istoriei, iar marxismul suportă actul guvernării, manipularea și violența elitei. Adepții clasici ai acestei poziții sînt V. Pareto, G. Mosca, R. Michels. Ideea subiacentă, implicit împărtășită de toți adepții acestei teorii, este aceea că, indiferent de modul în care s-a obținut *puterea*, ea este trecută în sarcina unei "elite guvernante". Elita la A. Etzioni (*The Active Society*, 1971, p. 113) este purtătoarea "conștiinței active" a societății în raport cu "publicurile" (masa). M. (publicurile) devine "activă" dacă elita îi oferă "contexte" pentru in-

terpretarea și folosirea informației societății. Prin urmare marxismul la Etzioni este ansamblul "publicurilor" constituite în raport cu tipurile "contextelor" propuse de către elite în vederea folosirii (interpretării) informației societății. Într-un cadru distinct de abordare apare chestiunea la Ortega y Gasset în teoria sa despre "revolta maselor". "Sufletul mediocru, fiind se mediocru, are îndrăzneala, spune Ortega, de a afirma drepturile mediocrității și de a le impune pretutindeni" (*La Revoltă des Masses*, Paris, 1937). La Ortega y Gasset, deci, avem o definiție culturologică a *elitei* (ca fiind opusă "mediocrității m."), dar și o definiție sociologică a m., ca fiind acea "parte mediocră revoltată". *Mediocritatea* = numărul/devin suportul unei reacții de mare amploare: "revolta m.". Ed. Shills este cel care înalță conceptul la o carieră sociologică spectaculoasă în teoria sa despre geneza "societății de m.": "pentru prima dată în istorie *mari agregate de ființe umane*, care trăiesc pe un teritoriu foarte întins, au putut să intre într-o societate relativ liberă fără a fi constrînși". A doua trăsătură a "societății de m." este faptul că, pentru prima dată, în cadrul ei, "centrul" societății (instituțiile și valorile de legitimitate) este direct și strîns legat de "periferia" socială, adică de m. propriu zisă. Fără a pierde identitatea, "centrul" social este direct legat de "periferia" socială (socotită în societățile tradiționale o populație marginală și marginalizată). În fine, a treia caracteristică a societății de m. este că *area individuală este integrată în socială* (nu la un "segment" al acesteia) și dezvoltarea unui sentiment de "afinitate" cu semenii. Cea de-a patra caracteristică a societății de m. este expansiunea și deci difuziunea "culturii primare" (jocurile, spectacolele sportive, adică activități cu un *conținut simbolic* redus) asupra întregii societăți (chiar dacă "stratificarea culturală" a acesteia menține "cultura superioară" sau "centrală", "cultura

MASS MEDIA

mediocră", reproductivă, neoriginală i "cultura primară", săracă în coninuturi simbolice i bogată în coninuturi hedoniste. Cre terea "culturii mediocre" i "brute" în cadrul societă ii, *ata area individului la întreg i agregarea unui mare număr de indivizi in mari ansambluri fără interven ia constrîngerii* sînt principalele trăsături ale "societă ii de m." Societatea de m. este, a adar, societatea al cărei regulator principal este m. Desigur că nu putem încheia această caracterologie a conceptului fără a pomeni contribu ia sociologilor marxiti, în spe ă, a marxismului clasic. În toate teoriile elitiste ale m. s a operat cu teza distinct iei dintre o "minoritate" organizată i ra ionalizatoare i o "majoritate" dezorganizată din care se compune m. în viziunea marxistă, m. se *organizează* progresiv pe măsură ce trece de la o compozi ie de clasă difuză la o compozi ie de clasă structurată, con tinentă de sine i organizată (partide, organiza ii, institu ii). Dacă în teoria elitelor distinct ia dintre elită i m. pornea de la o ierarhie bazată pe *merite* i *succes*, în teoria marxistă a m. se porne te de la ideea unei ierarhii bazate pe *bunuri* (mijloace de produc ie, în primul rînd). La Marx m. au un rol hotărîtor în istorie, nu elitele. Istoria omenirii este o istorie de clasă în care rolul hotărîtor a revenit m. nu elitelor, iar personalită ilor le revine un rol în măsura în care se situează pe pozi ia m. Conceptul marxist de m. este, cum vedem, un "elaborat sociologic" adecvat epocii industrialismului clasic i produc iilor de m., care căuta "corective" la problema conflictelor într o *revolu ie democratică* i într una socială (de socializare a mijloacelor de produc ie). Cum istoria merge, spune Marx, spre socializarea progresivă a *muncii* (axul afirmării m. în istorie) dar i spre concentrarea puterii i a mijloacelor de produc ie (a proprietă ii, în primul rînd), urmează că m. depozitate vor avea rolul decisiv în "rezolvarea" acestei con tradi ii, prin "revolu ie proletară" (a m.

proletarizate). Marx a edificat astfel o utopie eshatologică proletariană, conform căreia "m. proletară" este eliberatoarea întregii omeniri. Acest "eshaton proletar" al viziunii mesianice a lui Marx terge deosebiriile dintre neamuri i comunită i, înecă religiile într un singur cult, acela al proletarului, i astfel izvode te modelul unei societă i total masificate, omogenizate, fără religii i fără neamuri, în care stăpîne te egalitarismul total i, probabil, mediocritatea atotcuprinzătoare. *V. elita puterii, gulerile albe, sociologie radicală, elită, circula ia elitelor*. I.B.

MASS MEDIA (SOCIOLOGIA MASS MEDIA) (lat. *massa* "o cantitate mare de entită i agregate"; *medium*, pi. *media*, mijloc de transmitere a ceva), termen consacrat mai întii în limba engleză referitor la mijloacele de comunicare în masă; seturi de tehnici i metode de transmitere, de către furnizori centraliza i, a unor mesaje unei audien e largi, eterogene i dispersate geografic. Într o perspectivă institu ională, m.m. sînt considerate institu ii sociale, atît culturale cît i economice. • Primul astfel de mijloc de comunicare în ordine istorică este tiparul mobil, apărut la mijlocul secolului al XV iea. Se consideră însă că de m.m. putem vorbi abia de la mijlocul secolului al XIX iea, adică din momentul în care m.m. au avut o audien ă suficient de largă i eterogenă. Ziarele i căr ile publicate înaintea acestei perioade se adresau exclusiv unor elite. În deceniul al patrulea al secolului trecut, prin apari ia fenomenului "penny press" (ieftinirea presei), audien a s a mărit în mod deosebit, dar mai ales i a schimbat structura, devenind o audien ă de masă. Ieftinirea presei, inclusiv a căr ilor, este principala cauză a acestui fenomen, dar trebuie să luăm în calcul, în acela i timp, i schimbarea de orientare, publica iile adresîndu se de acum încolo, în primul rînd, oamenilor obi nui i. • Dezvoltarea cea mai

semnificativă s a produs însă, în acest secol, prin apari ia m.m. electronice. Prima jumătate de secol a fost marcată de apari ia cinematografului i a radiodifuziunii iar a doua de extinderea la nivel de masă a televiziunii (descoperită încă din deceniul al treilea). Aceste trei tipuri de m.m. vor determina, datorită impactului lor uria asupra societă ii, i începutul cercetărilor asupra m.m. Interesul pentru studierea m.m. nu a fost determinat atît de mărimea audien ei noilor m., este adevărat mult mai mare decît a celor din secolul trecut, cît mai ales datorită influen ei lor indiscutabile asupra vie ii sociale. Este semnificativ astfel faptul că nici o forma iune politică, mi care socială sau culturală nu mai poate ci tiga astăzi aderan a unor segmente largi de popula ie fără a utiliza m.m., la fel cum func ionarea economiilor moderne nu mai poate fi concepută în afara orientării consumului prin m.m. sau cum generarea i difuzarea culturii în societate în general nu se mai face independent de acest tip de institu ii culturale. Este demn de remarcat l faptul că radio ul i televiziunea sînt singurele mijloace care pot capta aten ia na ională. • *Sociologia* m.m., domeniu de cercetare în sociologie care urmăre te să analizeze modul în care m.m. func ionează în societate, precum i efectele sociale ale comunicării prin intermediul acestor mijloace. În istoria cercetărilor s au conturat două perspective complementare. Una pune accentul pe comunicare, cealaltă pe mijloace. Prima pleacă de la distinct ia între mai multe tipuri de comunicare, de cele mai multe ori trei: comunicare intrapersonală (internă sau de nivel individual), comunicare interpersonală (între indivizi) i comunicare de masă (de nivel social). Aceasta din urmă se referă la comunicarea realizată prin intermediul unor mijloace, adresîndu se unei audien e largi i de regulă eterogene. Comunicarea de masă presupune comunicatori profesioni ti, specializa i

în transmiterea mesajelor prin intermediul diferitelor m. ca i un sistem de control al comunicării, dat fiind că aceasta se realizează prin intermediul unor institu ii care func ionează în baza unor norme. Cea mai cunoscută schemă de analiză a comunicării de masă este cea propusă de Harold D. Lasswell (*The structure and Function of Communication in Society*, 1948). Ea stabile te cinci direc ii de analiză în func ie de cinci întrebări privitoare la procesul comunicational: a. Cine?; b. Ce spune?; c. Pe ce canal?; d. Cui?; e. Cu ce efect? Lui a îi corespunde analiza controlului i vizează studiile asupra "condi ionării" mesajelor, ca i asupra sistemului normativ al institu iei furnizoare de informa ii. Lui b îl corespunde analiza coninutului care vizează "descrierea obiectivă, sistematică i cantitativă a coninutului manifest al comunica iilor, avînd ca scop interpretarea acestora" (8. Serelson); c se referă la studiul m. însă i, centrîndu se pe probleme ce se referă la eficien a i raporturile dintre diferite tipuri de m., evolu ia m., caracteristicile comunica ionale ale fiecărei m. în parte, factori de bruiaj etc. Primul care a pus accentul prioritar pe acest gen de cercetări a fost M. McLuhan (*Gutenberg Galaxy*, 1962, tr. rom. 1975). Întrebările d i e se referă la analiza audien ei i a efectelor induse de m.m. Primul gen de analiză este vital unei bune func ionări a m., mai ales din ra iuni economice. Analiza efectelor este însă cea care a suscitat cel mai mult interesul speciali tilor i totodată a generat i cele mai multe controverse în legătură cu consecin ele produse de comunicarea mediatizată asupra societă ii. • În a doua perspectivă se pune accentul pe mijloace i nu pe comunicare, dat fiind că elementul central al oricărui proces de comunicare de masă îl reprezintă m.m. De i sînt privite în primul rînd ca institu ii culturale, în unele cercetări sînt considerate i ca institu ii economice, întrucît ele contribuie în

proporie însemnată la crearea P.N.B. i au un rol bine definit în privin a orientării consumului. Totodată nu trebuie neglijat nici faptul că cerin ele economice aie func ionării m. afectează func iile sociale ale acestora. De exemplu, presiunea publicității asupra con iutului programelor poate eroda caracterul democratic al m., în special în cazul televiziunii, deoarece anumite categorii aie popula iei, cum ar fi cei foarte săraci sau bătrînii, riscă să nu mai fie servite de către m.m. datorită faptului că ele nu sînt interesante pentru agen ii economici care finan ează prin publicitate, direct sau indirect, programele. Alături de perspectiva institu ională în s.m.m. mai întîlnim i una organiza ională care tratează m.m. din perspectiva teoriei organiza iilor. • În ultimele decenii s au conturat i elaborat mai multe tipuri de abordări, teorii i probleme privitoare la m.m. Există însă doua paradigme generale, care sînt practic prezente în toate cercetările. Prima poate fi numită "m. *puternică*" i considera că m.m. au efecte, în general negative, deosebit de puternice, intervenind activ asupra structurilor i mecanismelor vie ii sociale, ele fiind active în raport cu individul sau societatea, iar structurile sociale relativ pasive la influen ele m. A doua paradigmă "m. *slabă*" *consideră* că influen a m.m. în societate este relativ mică, că ele sînt subordonate i nu supraordonate societă ii, că nu determină op iunile i comportamentele indivizilor ci se orientează după acestea, în fine, rolul lor nu numai că nu este negativ, dar poate să fie chiar terapeutic în anumite circumstan e. Un exemplu tipic de problemă abordată din perspectiva celor două paradigme este problema violen ei. în primul caz se consideră că violen a este promovată prin m.m., că ea afectează negativ socializarea copilului, care poate vedea pînă la 14.000 de mor i violente la TV, numai în copilărie, i deci în general putem spune că m.m. contribuie la cre terea numărului com-

portamentelor deviante, în special a delincven ei, sub toate formele ei. în a doua perspectivă se consideră că m.m. nu manipulează individul, ci că acesta utilizează a a cum dore te m.m. Violen a este cerută, căci altfel nu ar fi prezentă în programe, ea există în m.m. pentru că există în societate. Cei care urmăresc acest tip de programe sînt predispu i la violen ă i nu devin eventual delincven i datorită televiziunii (sau cinematografului). Mai mult, violen a prezentată prin m.m. poate avea chiar o func ie terapeutică, în aceea i manieră ne putem raporta i la alte probleme cum ar fi socializarea sexuală timpurie a copilor, promovarea unor inegalități între sexe (ca exemplu, rolurile predominant casnice ale femeilor), inactivismul promovat de m., ca i problema roiului pe care ele îl joacă, în general, în societate m.m. fiind considerate fie o putere în stat, fie un subsistem subordonat celorlalte puteri. • Cele două paradigme s au conturat în istoria cercetărilor, în perioade diferite, pornind de la probleme deosebite. în perioada interbelică s a conturat prima paradigmă, care a corespuns într o oarecare măsură ocului produs la început de noile m., dar i contextului social care a generat fenomene de masă, considerate de multe ori i ca efecte aie utilizării m.m. Astfel, propaganda nazistă la radio ca i propaganda de război în perioada 1939 1945 dusă de către ambele tabere la radio ca i prin jurnalele de front filmate au evut efecte sociale majore. Mobilizarea ca i formarea unei anumite atitudini la scară na ională au fost deziderate, în general, eficient îndeplinite de către m.m. în perioada interbelică. Puterea m.m. a fost probată chiar i în privin a efectelor lor negative. Cel mai cunoscut exemplu este emisiunea radiofonică "Războiul lumilor", realizată în 1938 de Orson Wells care a creat o panică na ională fără precedent în SUA. A doua paradigmă s a conturat după al doilea război mondial,

cînd noile cercetări au arătat că influen a m.m. în societate este mult mai mică decît s a considerat ini ial. i în favoarea acestei paradigme au existat numeroase argumente dintre care amintim slaba eficien ă a propagandei anticomuniste desfăș urată prin m. în anii '50 în SUA, cînd cercetările au arătat că programele nu au reu it să convingă popula ia de pericolul comunist i nici măcar să popularizeze personalități politice care s au afirmat în această mi care, dar i cazurile destul de numeroase ale victoriilor electorale ale unor personalități sau for e politice împotriva cărora au militat majoritatea m. au constituit argumente puternice în acest sens. Cele mai semnificative cercetări care au probat activismul receptiei programelor m.m. au fost cele realizate în deceniul al cincilea de Lazarfeld, Berelson i Gaudet, privitoare la comportamentul de vot, în baza cărora Lazarfeld i Katz (*Personal influence*, 1955) au formulat legea comunicării în două trepte care demonstrează influen a semnificativă a liderului de opinie în receptarea programelor difuzate prin m.m., lider care filtrează, prelucreează i chiar reinterpretează mesajele furnizate de m. în anii 70, prin dezvoltarea foarte puternică a sistemelor private de televiziune, prin diversificarea acestora (cablu, satelit etc), ca i prin apari ia industriei video, rolul televiziunii în via a socială a fost din nou resim it foarte puternic, ceea ce a dus la o revigorare în planul cercetărilor m., a paradigmei "m. *puternică*", de i nu în termenii interbelici. Cele două perspective sînt, desigur, complementare i nu pot fi studiate independent de evolu ia societă ii. • **S.m m.** s a focalizat i asupra altor probleme semnificative în plan politic, socio economic sau cultural. S au studiat astfel efectele, în general negative, produse de m.m. asupra organizării vie ii politice, cum ar fi sus inerea propagandei politice după modelul "star system", grija deosebită a politicienilor pentru

aspectele exterioare, vizibile, dar lipsite de importan ă, "cultul" general pentru imagine, fie a politicianului, fie a partidului, a unei organiza ii, sau a întregii societă i, "cult" care face să fie neglijate, de regulă, tocmai problemele sociale majore. în această direc ie, unii cercetători consideră că m.m. joacă astăzi rolul de "agendă a realității", ele dictînd ordinea priorită ii problemelor sociale, prin interesul pe care îl arată fa ă de acestea. Se poate astfel deturna sensul real al evenimentelor, moartea unui star rock să fie prezentată ca un eveniment social major în timp ce un conflict militar sau descoperirea unui medicament să fie prezentate ca mai pu in, sau deloc, importante. în general, m.m. are tendin a de a propune utopii i idealuri intangibile, de a crea fal i eroi, neglijîndu i astfel pe cei adevăra i. • Studii importante s au realizat i asupra proceselor de tratare a informa iei difuzată prin m. Ele au arătat că m.m. propun o imagine a realității care este serios diferită de ceea ce există în realitate (chiar în cazul transmisiilor directe TV). Cel mai important factor care afectează imaginea realității difuzată de m. este *principiul conflictului*, în func ie de care este reconstruită imaginea difuzată prin m., lumea prezentată fiind cu mult mai conflictuală decît cea reală. Prelucrarea imaginii se produce însă i în func ie de cerin ele economice, ideologice i culturale ale diverselor organiza ii m. care sînt întotdeauna componente ale unor subsisteme sociale. • Un fenomen de maxim interes îl reprezintă *mediatizarea evenimentelor sociale*. El constă în faptul că imaginea pe care o avem despre evenimentele sociale semnificative, trecute sau prezente, provine astăzi, aproape exclusiv, de la diferitele m. (televiziunea jucînd rolul central în acest proces). El ridică însă i numeroase probleme, iscînd totodată controverse foarte aprinse. Mai întîl, datorită faptului că există o "condi ională" ideologică în prezentarea •

MATRILINEAR

evenimentului, chiar i într o transmisie directă televizată, prin ceea ce se alege, prin cadrele utilizate, prin momentul ales pentru transmisie, prin comentariu etc. Astfel de critici, de exemplu, au fost aduse recent posturilor de televiziune TV5 din Franța și CNN din SUA pentru propaganda voalată făcută în transmisiile, (premiere mondiale), ale Revoluției din România (1989) (preluată și difuzată în Europa de la TVR) și ale Războiului din Golf (1991). Pe de altă parte, transmisiile directe ale unor asemenea evenimente tind să fie organizate după principiul spectacolului și chiar evenimentul în sine să fie structurat după același model, deoarece agenții sociali nu pot face abstracție de prezența m.m. • Un capitol distinct al cercetărilor din s.m.m. se referă la modul în care cultura este difuzată sau/și generată prin m.m., la influențele funcționării m.m. asupra diferitelor componente ale culturii, la rolul lor în raport cu cultura populară, cu cea de masă sau de consum, sau cu cea "savantă". În acest punct s.m.m. se întâlnește cu alte discipline sociologice cum ar fi sociologia culturii, sociologia artei, sociologia economică etc. V. *audiență, comunicare, presă, propagandă, public, publicitate, cultură*. A.B.

MATRILINEAR transmisie a rudeniei numai prin femei. În acest sistem, fiica rămâne împreună cu mama sa și cu fratele său. Ea își păstrează clanul, numele și bunurile pe care le transmite copiilor ei. Fratele este considerat drept tată al copiilor care vor avea același nume ca mama și unchiul lor. Încă din secolul trecut, în antropologie există o dispută cu privire la evoluția sistemelor familiale. Teoria care a dominat multă vreme afirmă că a avut loc o trecere de la un sistem originar de filiație indistinctă spre un sistem matrilinear care a devenit mai târziu patrilinear. Această teorie evoluționistă nu a fost confirmată cu date certe. V. *căsătorie, familie, patrilinear*. I.Mih.

MATRILOCAL reședință a noilor soți împreună sau în apropierea părinților soției. În comunitățile tradiționale, regula m. era aplicată într-un număr relativ redus de cazuri, îndeosebi în situațiile în care soția era singura moștenitoare a părinților ei sau avea un statut economic mai ridicat decât al soțului. În aceste situații, se organiza un ritual special de acceptare a soțului în grupul familiei și în comunitatea soției care putea să prevadă și preluarea de către soțul a numelui de familie al soției. În prezent, căsătoria m. are în principal o motivație economică (de înerea unei locuințe de către soție, de înerea de către soțul a unui loc de muncă în localitatea de reședință a soției) sau de asistență familială (preluarea parțială de către părinții soției a îngrijirii copiilor atunci când ambii soți desfășoară activități permanente extrafamiliale). V. *căsătorie, endogamie, familie, neolocal, patrilinear, rudenie*. I.Mih.

MĂSURARE SOCIALĂ stabilirea unei ordini de mărime (frecvență, intensitate etc.) prin atribuire de valori, în acord cu proprietățile obiectului social studiat. M.s. se dovedește a fi principalul element de sudură între nivelul teoretic și cel empiric al cunoașterii. Ea este precedată și pregătită de analiza conceptuală, dar mai ales de operaționalizare și cuantificare. Unii specialiști consideră ultimele două operații ca părți ale m. Rezultatul operaționalizării și cuantificării îl constituie indicatorii de cercetare direct observabili și măsurabili. Acești indicatori, transpuși în instrumente de cercetare — chestionare, ghiduri de convorbire, fișe de observare etc., scheme experimentale sau de analiză a conținutului, scale, teste etc. — permit efectuarea propriu-zisă a măsurătorilor (operație empirică). La rândul său, m. prescrie modalitățile de prelucrare și de calcule statistico-matematice admise în manipularea informațiilor recoltate, în vederea analizei și

interpretării lor. • Elementele componente ale m.s. sînt: *obiectul de măsurat, etalonul de măsură și regulile de atribuire a valorilor*. Obiectul de măsurat este alcătuit dintr-o mare diversitate de fapte, fenomene și procese sociale, începînd cu cele de natură macro-socială care privesc societatea globală și sfîrșind cu cele de natură microsocială referitoare la acțiuni, comportamente, relații individuale și de grup. Încă în 1928 L.L. Thurstone (*The Measurement of Values*) atrăgea atenția asupra faptului că în m.s. nu trebuie să intervină postulate ale măsurătorilor fizice, întrucît ea nu se ocupă cu fenomene de această natură. Pentru a se surprinde întreaga gamă de manifestări ale fenomenelor și proceselor sociale, trebuie avute în vedere atît determinările numerice, prin atribuirea de valori cantitative (acceptîndu-se restrînsă am.,), cît și cele nenumerice, cum ar fi ordinea, redată prin numere, și chiar clasificările, redată prin nume sau simboluri. *Etalonul de măsură* reprezintă o mărime definită, cu care urmează a fi comparate aspectele cantitative (mărimile variabile) ce caracterizează fenomenele și procesele sociale în vederea determinării valorii lor. Distingem două tipuri de etaloane: *etalonul natural*, în care se definește o mărime naturală de măsură, cu semnificație de unitate, și *etalonul conceptual*, alcătuit dintr-un set de criterii, standarde ce definesc o mărime relativă, o unitate convențională de măsură. Etalonul natural are o semnificație empirică reală, de aceea și natură cu aceeași a obiectului măsurat, sau este definit pe baza unor relații intermediare, valorile atribuite sînt numere (întregi, raționale, reale). Spre deosebire de alte domenii, în sociologie se operează cu un număr relativ restrîns de etaloane naturale. Cel mai adesea sociologul operează cu etaloane conceptuale. Ele au o semnificație relativă. Sînt elaborări teoretice mai mult sau mai puțin riguroase, fără a fi univoc determinate, dar

corespund cel mai bine naturii fenomenelor sociale. Etaloanele se definesc în cadrul operației de cuantificare. Semnificația lor poate rezulta din practica socială istorică, poate fi introdusă pe cale normativă, pe baza unor calcule statistice (valori medii, abatere standard etc.) sau printr-o operație specifică de evaluare. De fiecare dată apare însă necesitatea validării modelului adoptat. • *Regulile de atribuire a valorilor* (numere, numere sau simboluri) urmează îndeaproape natura obiectului studiat și caracteristicile etalonului utilizat în m. Acest fapt conduce la anumite *niveluri de măsură*. În literatura de specialitate sînt formulate patru niveluri de măsură: *nominal* (categorial), *ordinal* (care indică ordinea), *de interval* (redă intensitatea) și *de proporții* (de raport). Cele patru niveluri de măsură sînt redată în ordinea complexității, proprietățile nivelurilor inferioare fiind cuprinse în cele ale nivelurilor superioare; primele două alcătuiesc m. nenumerică (prin simboluri nume și numere), celelalte două sînt specifice m. numerice. Anumitor caracteristici cantitative ale fenomenelor sociale le este propriu numai un anumit nivel de măsură (uneori denumit și de tip scală, sau precizie a m.). *Nivelul nominal* este alcătuit dintr-un set de categorii. Atribuirea valorilor se face pe baza relației de egalitate/neegalitate. Această relație este simetrică ($A=B$, atunci $B=A$) și tranzitivă ($A=B$, $B=C$ atunci $A=C$). Valorile atribuite sînt simboluri, ele reprezintă simple nume investite cu funcția de clasificare. Da aceea sînt foarte diverse, respectînd însă cerințele unei corecte clasificări (exhaustivitate — toate elementele să fie clasificate, și exclusivitate — un element să fie repartizat la o singură categorie) și aplicînd criterii semnificative. Cu aceste valori de scală se pot efectua orice transformări care respectă clasificările. În schimb, manipularea statistico-matematică este limitată la frecvențe absolute și relative, modul dis

tribu iei, coeficien i de contingen e (de asociere). *Nivelul ordinal* corespunde situa iilor în care proprietă ile se pot ierarhiza. Valorile atribuite reflectă rela ia de ordine "mai mare", "mai mic", indicîndu se rangul pozi iilor ocupate pe o scală, fără a se putea preciza diferen ele dintre ele. Rela ia de ordine este asimetrică ($A > B$, atunci $B < A$, deci $B \neq A$) i tranzitivă ($A > B$ i $B > C$, atunci $A > C$). în multe situa ii nu este satisfăcută însă rela ia de tranzitivitate, de aceea se recomandă utilizarea nivelului ordonat i cel perfect ordonat (C.H. Coombs). Marea majoritate a fenomenelor sociale permit doar un nivel ordinal de m. Metoda comparativă se bazează pe un astfel de nivel de măsură. Transformările permise ale valorilor de scale cuprind toate opera iile matematice: scădere, adunare, împăr ire sau înmul ire cu o constantă, deoarece ele conservă rela ia de ordine. La manipularea informa iilor, pe lingă opera iile specifice nivelului nominal, se adaugă calculul mediane i distribu iei, diferen ei interquartile, coeficien ilor de corela ie a rangurilor. Nivelul de interval (cardinal) corespunde situa iilor în care obiectul măsurat poate fi descris cantitativ (cuantificat) prin valori numerice. Pentru aceasta se define te un etalon de măsură cu semnifica ia de unitate. Se ob in astfel valori egal distan ate pe o scală de intensitate a pozi iilor exprimate, fără însă a dispune de un punct natural de pornire în atribuirea valorilor, adoptîndu se unul relativ (valoarea cea mai mică întâlnită, de exemplu). *Nivelul de interval* (sau de distan ă) are în plus o serie de constrîngerii, cum ar fi aceea că transformările permise cu valorile atribuite sînt limitate la adunarea sau scăderea unei constante (transformări liniare), pentru a se păstra rela ia originară. De această dată se cunoa te nu numai pozi ia pe scală, dar i cu cît diferă ea de alte pozi ii. Existînd o unitate de măsură, informa ia recoltată permite un

avantaj mult mai mare de opera ii i calcule, cum ar fi media distribu iei i toată statistica dependentă de aceasta — abaterea medie, coeficien i de corela ie, de regresie etc. în cercetarea socială, nivelul de interval este doar aproximat prin intermediul diferitelor tehnici de scalare a intensită ii opiniilor, atitudinilor, comportamentelor, fără a se dispune totu i de un model matematic care să ateste în mod riguros egalitatea distan elor dintre punctele scalei, bazîndu se mai mult pe caracteristici presupuse ale procesului discriminatoriu (scala de ierarhizare tip Likert, scala intervalelor aparent egale — L. L. Thurstone), *Nivelul de propor ii prezintă* cele mai multe restrictii (ordine, distan ă i origine naturală) i de aceea este dificil de atins în cercetarea socială. Atribuirea valorilor se bazează pe existen a unei unită i de măsură i a unui punct natural de pornire ceea ce conduce la valori cantitative în sensul strict al termenului. Acest nivel de măsură este utilizat de către sociolog doar în ac iunea de numărare a entită ilor (cînd folose te deci etaloane naturale). Identificarea unui eventual punct zero (în afara rela iei "absen ă" / "prezen ă") nu se dovede te a fi un punct de pornire în atribuirea valorilor, ci mai degrabă punctul (neutru) de separare a sensurilor, a pozi iilor favorabile (pozitive) de cele nefavorabile (negative). Sociologul "operează" însă i cu o serie de fenomene care au proprietă ile unei scale de propor ii, fie acestea de natură temporală (vîrstă, vechime etc), economică (venit, productivitate) sau chiar fizică (lungime, masă, volum etc). Singura transformare admisă, pentru conservarea propor iei, este multiplicarea, respectiv divizarea cu o constantă. Pentru prelucrarea i analiza informa iei se poate apela la întregul aparat statistic matematic disponibil. De re inut că problematica transformărilor i calculelor legate de nivelurile de măsură devine relevantă doar pentru măsurarea reprezenta

tivă (R.M. Dawes, *Fundamentate of Attitude Measurement*, 1972), cînd observa iile empirice servesc la elaborarea instrumentului de măsurare, iar acesta, odată ob inut, permite efectuarea unor alte observa ii empirice. • Dacă nu se reu e te stabilirea unei astfel de rela ii reciproce dintre valorile atribuite i rela iile empirice, avem de a face cu o măsurare index. Aici valorile atribuite "suportă" orice transformare, dar ea nu are o semnifica ie empirică, ci una abstractă. Analiza modelelor de m. poate fi efectuată i din alte perspective, cum ar fi aceea a dimensiunilor (aspectelor) avute în vedere, distingîndu se între modelele dimensionale i cele nedimensionale. Primul grup cuprinde m. unidimensională (specifică tehnicilor de scalare). Aceasta ia în considerare o singură caracteristică a obiectului studiat. • M. *multidimensională* vizează determinarea structurii complexe a fenomenelor i proceselor (de i extrem de necesară, această m. este încă pu in dezvoltată), iar rela iile dintre elemente se pot exprima prin modele de distan ă sau prin modele spa iale, apelîndu se în acest scop la calculul matriceal, analiză factorială etc. *Modelele nedimensionale* sînt în fapt cele mai răspîndite. Prin ele nu se specifică dimensionalitatea, neputîndu se deci testa ipoteze privind structura. Evaluarea măsurătorilor se referă în principal la determinarea *validită ii* i a *fidelită ii* instrumentelor de lucru. Există mai multe tipuri de validitate. *Validitatea de con inut (internă)* exprimă gradul în care indicatorii măsoară ceea ce se presupune că măsoară. Atestarea se realizează prin analiza omogenită ii (consisten ei interne) a setului de indicatori, prin utilizarea modelelor cauzale sau prin compara ia m. cu datele ob inute de la un grup martor, fiecare metodă furnizînd rezultate care pot reflecta doar par ial gradul de validitate. O cerin ă esen ială constă în cercetarea validită ii nu mai pentru un set de indicatori considera i

relevan i pentru domeniul cercetat i nu pentru o colec ie mai mult sau mai pu in împlîtoare. *Validitatea predictivă (externă)* se referă la gradul în care m. efectuate se asociază cu anumi i factori exteriori, caracteristici sociale, profesionale, de performan ă, i la prognozarea evolu iei viitoare a fenomenelor cercetate. Validitatea de construct este dată de ponderea varian iei comune a variabilei măsurate ($V_{o.o.}$) j a factorilor explicativi, raportată la totalul variantei variabilei respective $V_t = \frac{\sum V_i^2}{V_t^2} \cdot Fidelity$ exprimă gradul de încredere i de stabilitate ale m. efectuate: $V = \frac{V_t}{V_o}$ unde V este varianta

adevărată i V_i —varianta totală observată. În cazurile concrete de cercetare valorile observate sînt o combina ie de date reale (adevărate) i de erori: $X_o = X_a + X_e$, ceea ce îndreptă e te efortul de a elimina erorile. Utilizînd numai datele de observa ie, $f = \frac{SZ}{V_t}$ unde V_t este varianta totală observată (reală + erori), iar V_o reprezintă erorile. Gradul de stabilitate m. se cercetează prin mai multe modele: fidelitatea test retest (a măsurătorilor repetate), procedeul formulelor paralele (două instrumente de cercetare cu valoare egală) i înjumătă irea instrumentelor de cercetare. *V. scalare, statistică i sociologie. I.M.*

MECANICĂ SOCIALĂ 1. Ramură a sociologiei "abstracte" (A. Portuondo y Barcelo) sau "pure" (L.F. Ward) care analizează societatea considerînd elementele i grupurile sociale ca puncte i sisteme materiale supuse unor for e (sociale) a căror interac iune determină *echilibrul i mi cările sociale*, acestea din urmă fiind studiate prin analogie cu legile, metodele i principiile mecanicii ra ionale. Reprezentan ii m.s. (L. Wniarski, A. Lotka, A. Groppali, V. Pareto, S. Haret etc.) consideră societatea ca un sistem analog oricărui alt sistem material, supus legilor mecanicii ra ionale i compus din

totalitatea indivizilor, oare nu se pot sustrage legilor mecanice (în special legilor atracției și respingerii corpurilor, legii gravitației); forțele sociale rezultate din acțiunile și reacțiunile lor au un conținut preponderent *psihic* (forțe psihice). Conceptele m.s. pot fi elaborate prin analogie cu ale m. raionale: altruism și egoism versus atracție și respingere; asociație versus compunerea forțelor; cooperare/multiplicare de forțe; război/comprimarea forțelor; organism social/echilibru de forțe etc. Sînt însă extrem de rare forțele sociale care pot fi analizate prin analogie pură cu forțele mecanice, ceea ce a restrîns validitatea enunțurilor m.s. la cîteva propoziții sau modele sociodemografice. 2. În concepția matematicianului și sociologului *Spiru Haret* (1851-1912), m.s. este "tiința care va studia mișcările sociale". Ea este doar o aplicare a m. în sociologie, deoarece termenul m. sugerează doar "analogia între prefacerile societății omenești și schimbările de poziție ale corpurilor materiale" (*Mecanica socială*, 1910). În această accepțiune, care este relativ distinctă de accepțiunea m.s. la sociologii mecanici (și în general, Haret distinge m.s. de sociologia *meccanică*, care "tratează tiința sociologiei după metoda mecanică". Scopul m.s. constă, din acest punct de vedere, doar în aplicarea metodei *tiințifice* la cercetarea problemelor sociale. Distincțiile și delimitările propuse de Haret au avut menirea de a elimina unele accente ale *meccanicismului* concepției sale sociologice, care este mai degrabă matematic-mecanicistă. Meccanicismul, ca tip de reducționism aplicat în cercetarea fenomenelor sociale, rămîne totuși dominant și în concepția sa despre m.s. *V. pozitivism, sociologie*. I.U.

MEDICINĂ SOCIALĂ (IGIENĂ SOCIALĂ) ramură a tiințelor medicale care are ca principal obiect de studiu optimizarea metodicii acțiunilor sanogenetice cu caracter

profilactic de masă, analiza condițiilor și implicăției socioeconomice a stării de sănătate a colectivității umane, precum și evaluarea necesității lor de ocrotire a sănătății, în scopul elaborării unor măsuri de îmbunătățire a rețelei sanitare. Reunind multiple preocupări convergente cu cele ale *sociologiei mediei* (igiena socială, organizarea sau administrarea sanitară, epidemiologia și profilaxia bolilor transmisibile, determinarea și optimizarea stării de sănătate a populației etc.), m.s. constituie un domeniu de activitate specializat, cu metode și tehnici proprii de cercetare. Caracteristica ei principală constă în depășirea punctului de vedere tradițional al medicinei curative exercitată asupra indivizilor izolați și concentrarea, cu precădere, asupra ameliorării mediului ambiant și identificării de noi resurse pentru protejarea sănătății colectivității umane. În acest sens, apariția m.s. coincide cu momentul în care progresele microbiologiei, igienei și medicinei populației au făcut posibilă o analiză complexă a sângenezei și patogenezei populației în cadrul căreia factorii sociali apar a fi la fel de importanți ca și cei de natură fizică, chimică sau biologică. Preocupări incipiente în acest domeniu datează din secolul trecut, odată cu pătrunderea în vocabularul medical a unor termeni noi cum ar fi: boală socială, patologie socială, mediu social, terapie socială, care au contribuit la multiplicarea acțiunilor revendicative și a mișcărilor de reformă vizînd îmbunătățirea politicii sanitare. În țara noastră, medicii ilustri, cum au fost C. Caraculac, C. Istrate, I. Felix, T. Stîncă, V. Babe, I. Cantăcuzino, G. Banu etc., au adus însemnate contribuții în evidențierea importanței "mediului social ca factor patologic". În prezent, inițierea unor vaste investigații epidemiologice (analiza factorilor ce determină frecvența și distribuția bolilor în categorii specifice de populație) și a unor cercetări de amploare în scopul evaluării costului asistenței sanitare și

a consumului medical reprezintă principalul obiectiv al acestei discipline atât de înrudită cu sociologia medicinei. Spre deosebire de aceasta, m.s. se apleacă însă cu precădere asupra studiului statistic, prin intermediul fixării unor indicatori care îi propun atât evidențierea procesualității morbidității, cît și asigurarea unui control cît mai eficient asupra ei. *V. politică socială, sociologie clinică, sociologia medicinei*. S.R.

MEDIU CONSTRUIT totalitatea construcțiilor și amenajărilor create de om pentru satisfacerea necesităților sale de producție și de locuire. Pentru fiecare dintre secvențele majore ale procesului de reproducție economică — producție, circulație, repartiție și consum — sînt realizate structuri construite specifice (clădiri industriale, agricole, administrative și de locuit, dotări sociale culturale, infrastructură pentru transporturi etc.). La acestea se adaugă clădirile de locuit și amenajările sociale culturale. Funcționalitatea socială a acestora este cercetată de *sociologia m.c.* Obiectivul practic al acestei ramuri a sociologiei este de a contribui la realizarea unor construcții cu funcționalitate socială și economică optimă, la dezvoltarea unor structuri administrative și culturale care să permită utilizarea obiectelor construite cît mai eficient din punct de vedere social și uman; explicarea și prognoza interacțiunilor complexe dintre om și mediul său construit. Conceptele cheie cu care operează sociologia m.c. sînt fie specifice — mod de locuire, cerințe și nevoi de locuire, mobilitate locativă, funcțiuni ale locuinței, calitatea și confortul de locuire, adaptabilitatea locuinței, vecinătate, satisfacție de locuire, eficiență socială a utilizării obiectivelor construite etc., — fie mai generale — integrare socială, ciclul de viață familială, satisfacție și integrare în muncă etc. Dintre multiplele caracteristici ale obiectelor construite, sociologia m.c. reține în special pe

cele cu influență directă asupra confortului și modului de utilizare a spațiului, mărirea obiectelor construite (suprafață, număr subunități, volum), partiții și mod de dimensionare a spațiilor funcționale, mod de echipare, mobilare și decorare, amplasare în raport cu alte obiecte construite, cu mediul natural și cu mediul social în care funcționează, microclimat interior, mod de grupare în teritoriu a obiectelor cu funcțiuni identice, complementare sau divergente. Principalele efecte ale m.c. sînt urmărite la nivelul stărilor fiziologice, psihologice, sociale și demografice, stări de oboseală, satisfacție, sănătate, coeziune familială, relații de vecinătate, mobilitate locativă, migrație, nupțialitate, divorțialitate, morbiditate, reușită și eșec, devianță etc.) și al activităților lor (de producție, de utilizare a timpului, de creșterea și îngrijirea copiilor, de transformare a m.c. de către utilizatori etc.). Principalele variabile de control în analiza efectelor sociale ale m.c. sînt asociate cu caracteristici sociale ale utilizatorilor, calitatea serviciilor sociale, asigurarea obiectelor construite cu energia necesară funcționării lor, cu structurile organizaționale și normative care reglementează accesul la anumite obiecte construite și modul de utilizare a acestora. Date fiind natura și complexitatea relațiilor pe care le studiază, sociologia m.c. își desfășoară propriul demers de cercetare în context interdisciplinar, în colaborare cu urbanismul, arhitectura, medicina socială, demografia și economia. *V. locuire, morfologie socială*. D.S.

MEGALOPOLIS (gr. megos, "mare", polis, "ora") ansamblu urban gigat, rezultat al unor conurbări multiple și complexe, luînd forma unui ora "continuu", care s-a format atunci cînd interstițiile rurale dintre ariile metropolitane au fost înghițite de creșterea urbană. Geograful Jean Gottman a utilizat termenul de m. pentru a desemna ansamblul

MERITOCRAIE

urbanizat care se întinde în partea de nord est a S.U.A., pe coasta Oceanului Atlantic (*Megalopolis or the Urbanisation of the North eastern Seaboard*, 1957, M., 1961). Acest m. se întinde de la lungul a 600 de mile, trecînd pe teritoriul a 10 state, 117 districte, cuprinzînd 32 orașe cu peste 500.000 locuitori și concentrînd aproape o cincime din populația Statelor Unite. M. s-a format sau sînt în plin proces de dezvoltare și în alte țări, ca de exemplu în Japonia, în jurul golfului Osaka, sau gruparea de orașe din sud-estul Braziliei. M. reprezintă "stadiul de gigantism al conurbărilor" (J. Beaujeu-Garnier și G. Chabot, *Geografia urbană*, 1971). V. conurbare. I.F.

MERITOCRAIE termen larg vehiculat prin deceniile asepte în limbajele filosofic, sociologic și jurnalistic, desemnînd situația în care pozițiile sociale și recompensele asociate acestora (venit, putere, prestigiu, privilegii etc.) nu sînt moștenite, ci dobîndite de indivizi în funcție de calitățile și meritele lor personale. Discuțiile în legătură cu m. se înscriu în problematica mai largă a inegalității sociale, privită ca inegalitate a anselor de ascensiune socială și ca perpetuare, într-o formă sau alta, a influenței originii sociale (inegale) a indivizilor asupra statuturilor dobîndite în cursul vieții lor. M. este considerată un simptom al democratizării, permeabilității și egalizării anselor de ascensiune socială. La un moment dat, creșterea continuă a indicilor de mobilitate socială, aparenta slăbire a mecanismelor de prescriere în favoarea celor de dobîndire a statutului social și condiționarea tot mai accentuată a nivelului acestuia de către nivelul de instruire au creat iluzia că societățile industriale avansate ar intra într-o "eră a m." (M. Young, *The Rise of Meritocracy*, 1961). Pentru sociologi, m. descrie un sistem social (ideal) care ar avea proprietatea ca influența originii sociale asupra statutului să se transmită în întregime

prin intermediul educației (și nu pe alte căi: moștenire, privilegiu, cooptare etc.). G. Carlsson a denumit acest tip de sistem social "societate fără efecte întârziate" (*Social Mobility and Class Structure*, 1958), iar R. Boudon "societate meritocratică" (*L'inegalite des chances*, 1973). O asemenea abordare permite aplicarea unui tratament statistic pe baza unei definiții formalizate: un sistem social pe care se definesc trei caracteristici — origine, nivel social, status — este meritocratic dacă și numai dacă probabilitatea ca un individ să se găsească la un nivel social să atingă un status este independentă de poziția de origine. Pe de altă parte, pot fi efectuate comparații măsurabile între situațiile reale și cea ideală. Asemenea comparații au demonstrat că societățile dezvoltate nu pot fi asimilate modelului meritocratic, ele plasîndu-se la distanțe mai mari sau mai mici față de acest model. V. egalitate, inegalitate, mobilitate socială. CA.

METODE DE FLEXIBILIZARE A MUNCII aplicate în politicile de angajare a personalului și de distribuire a sarcinilor productive pentru a facilita adaptarea organizațiilor la fluctuațiile crescînde ale pieței tot mai competitive. În locul unei creșteri continue a numărului de personal angajat pe termen nelimitat, se optează pentru constituirea unui nucleu constant de personal cu angajare permanentă în jurul căruia se recrutează alt personal, fie pe bază temporară fie cu program redus, în funcție de variațiile cererilor pieței pentru produsele organizației. Totodată, membrii personalului cu angajare permanentă trebuie să dispună de abilități profesionale polyvalente pentru a trece cu ușurință de la un tip la altul de activitate. Principalele m.f.m. sînt următoarele: a. timp suplimentar de muncă efectuat de personal angajat permanent, peste timpul zilnic sau săptămînal standard, și plătit mai bine; b.

munca în "schimburi" prin împărțirea ciclului de 24 de ore în perioade compacte și organizarea de "schimburi" sau blocuri de personal (de exemplu: 3 schimburi x 18 ore, 2 schimburi x 8 ore, 2 schimburi x 12 ore); c. program flexibil care permite personalului să varieze intervalele orelor de muncă între anumiți parametri predefiniți; d. negocierea numărului anual de ore în locul celui săptămînal standardizat cu alocarea salariilor corespunzătoare, ceea ce facilitează variația timpului de muncă în funcție de solicitări; e. utilizarea de subcontractanți, adică încheierea de subcontracte cu alte firme în locul angajării de personal suplimentar; f. angajarea de personal suplimentar prin contracte pe termen scurt (angajare temporară săptămînală, lunară, pe 3 luni etc.); g. angajare cu program redus (un număr săptămînal sau zilnic de ore) pe o bază permanentă; h. complementaritatea slujbei constă în angajarea a două persoane pentru a realiza sarcini relativ similare, salariul acordîndu-se în funcție de timpul de muncă; /. munca la domiciliu permite angajatului să îndeplinească acasă sarcinile alocate conform unor parametri prestabili și (se aplică tot mai mult datorită disponibilității terminalelor computerelor sau a altul echipament al firmei pentru folosirea la domiciliu). M.f.m. facilitează distribuirea sarcinilor de muncă într-un alt mod fără a duce la o scădere semnificativă a omajului. Ele avantajează organizațiile și patronatul și anumite categorii de personal (cu calificare înaltă și polyvalentă), pentru alții generînd o insecuritate mărită. V. îmbogățirea muncii, legea lui Parkinson, orientare colară și profesională. M.V.

METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIOLOGICE analiză a metodelor și tehnicilor de cercetare și realizarea și analizarea cercetării sociale. Are un caracter predominant normativ. Pe baza reflecției asupra

experiențelor trecute de cercetare, formulează strategii de investigare, indică așteptate eventuale dificultăți și neajunsuri, citește și obține a unor rezultate valide din punct de vedere științific. M.c. este astfel expresia conștientă a reflexivității autoreflexive. LOQhstuc tiveaune discipline, Uneori m.c. este considerată ca ramură a filosofiei științei, dezvoltîndu-se în relație cu epistemologia. În această ipostază se admite că s-ar constitui o metodă științifică. iăretscipuri4fanscerid.pe celeale oricărei discipline pentru a se ocupa de problemele comune întregii cercetări științifice. Acestea și ar fi asociate m. particulare specializate disciplinar. Comunicarea permanentă dintre m. generală și m. particulare ar acționa ca un factor de convergență a strategiilor de cercetare și ca o cale de accentuare a caracterului unitar și global al cunoașterii științifice. Deocamdată, însă, nu este constituită o m. generală a cercetării științifice, analizele concentrîndu-se la nivelul m. particulare de genul m.c.s. • Clasele de elemente componente ale m.c.s. sînt: a. enunțurile teoretice fundamentale admise ca referință pentru structura paradigmatică a unei teorii și convertite în propoziții de dogme de orientare a abordării realității sociale; b. metodele și tehnicile de culegere a datelor empirice (observația, experimentul, ancheta etc.); c. tehnicile și procedeele de prelucrare a datelor și informațiilor empirice, de ordonare, sistematizare și corelare a acestora pentru fundamentarea deciziilor privitoare la semnificațiile lor teoretice; d. Ocedeele de analiză și interpretare și construcție sau justificare a rezultatelor bazate pe datele empirice în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explicații și predicții teoretice. Aceste elemente ale m.c.s. nu sînt, totuși, unitar și universal constituite, ci manifestă diferențieri importante. Principala sursă de variație este reprezentată de concepția teoretică luată ca referință. Întrucît în sociologie nu există încă

o "paradigmă" unică, ci structuri teoretice alternative care uneori sînt concurente iar alteori complementare, fiecare teorie sociologică majoră a tîns să i derive i să i formuleze propria m. De exemplu: E. Durkheim a formulat "regulile metodei sociologice" adecvate concepției sale despre societate; Max Weber a construit o metodologie de studiere a fenomenelor sociale în concordanță cu propria "sociologie interpretativă"; etnometodologia a dezvoltat metode "etnografice" de analiză a comunicării i a semnificațiilor investite de actorii sociali în acțiunile lor etc. S-a ajuns astfel ca deosebiri principale dintre abordări să fie mai pregnante decît asemănările i din această perspectivă încă nu sjeioate vorbi da. ojn. unică a c.s. În funcție de modul teoretic general aplicat în vederea explicării vieții sociale, se distinge între practica metodologică "obiectivă" i cea "interpretativă". Prima urmărește să promoveze acea m. care este apropiată de modelul tiințelor naturii; faptele sau fenomenele sociale sînt explicate prin alte fapte sociale; cunoașterea socială trebuie să ajungă să ia lăjTTja_exp_lica ilor i pradi ulor, ^pjsjcjenej^zA^or&n^iace deta_atejefvntualalnJmPlia IMtlinrjnB pentru a asigura "obiectivitatea" discursului social. De i unitară la nivelul celor mai generale principii, practica metodologică "obiectivă" a evoluat de la *opera ionalism* (după deceniul al patrulea al secolului nostru) la *empirism* (în a doua jumătate a acestui secol), pentru ca ulterior să se consacre sub forma *analizei structurale*, *analizei funcionale* sau a *analizei sistemice*. Practica metodologică "interpretativă" a fost formulată în nuce de filosofia socială neokantiană, dezvoltată de "sociologia interpretativă" a lui Max Weber i continuată în cadrul *interacționismului simbolic*, *sociologiei fenomenologice* i *etnometodologiei*. În aceste abordări se pune accentul pe specificul subiectiv ireduc-

tibil al faptelor sociale, ceea ce implică necesitatea concentrării analizelor asupra /6ei3iiclă llt2!3nvestJl^

Ă95ișilJ/i.iQ JSSliYS!!& ?LS^ba ihe lor sociale, în condițiile diviziunii abordărilor metodologice, analistul social se confruntă, în realizarea i finalizarea unei cercetări, cu mai multe deschideri opionale atît la nivelul postului său construcției teoretice, cît i la cel al elaborării proiectului unei investigații. Deschiderile opionale îi apar într-o formă polarizată: pozitive sau interpretare a datelor; individualism sau holism metodologic; obiectivitate sau implicare ideologică; filosofie sau tiință socială. Aceste opțiuni sînt uneori considerate nu ca polare, ci complementare. • în m.c.s. au fost dezvoltate ca metode principale de culegere a datelor empirice: *ancheta socială*, *analiza documentelor sociale*, *observația* i *experimentul*. Fiecărei metode îi corespunde un set diversificat de tehnici aplicative, adică de operații integrate într-un mod particular de identificare, colectare i prelucrare a datelor empirice. Diversitatea opțiunilor teoretico-metodologice se relevă i la nivelul definirii normelor i tehnicilor aplicative circumscrise uneia i aceleia metode.

Astfel, în fenomenologie i etnometodologie s-a manifestat preferința pentru aplicarea i dezvoltarea tehnicilor de observare participativă, pe cînd în practicile metodologice "obiective" s-au extins tehnicile de elaborare a anchetelor sociale. De i este posibil i adeseori s-a înfăptuit transferul de tehnici de cercetare dintr-un mod de abordare în altul, trebuie avut în vedere că nu se realizează doar un simplu transfer tehnic, ci i modificarea presupozitiilor teoretice care le au generat. Lipsa de control sistematic al efectelor tacite sau implicite generate de nemodificarea presupozitiilor teoretice riscă să genereze distorsiuni la nivelul analizei datelor empirice. Tehnica de investigare trebuie deci modificată sau adaptată contextului

teoretic. Cunoașterea tiințifică i cunoașterea condițiilor i practicilor de producere a ei sînt aspecte corelate ale unuia i aceluia i proces de dezvoltare a sociologiei. Ignorarea acestei necesare complementarități se manifestă uneori prin transformarea m.c.s. într-o orientare eminent critică i normativă, care formulează acele principii ideale de producere i reproducere ale cunoașterii sociologice pe care nimeni nu le poate aplica în mod consecvent, dar oricînd pot fi invocate în ipostaza de standarde sau instanțe critice. Astfel concepută, m.c.s. prezintă riscul generării unor efecte inhibitoare, cînd menirea ei este tocmai aceea de a stimula imaginația cercetătoare creatoare. Rolurile de teoretician, cercetător i metodolog sînt coextensive profesiei de sociolog, tot a a cum sociologia ca tiință include în însă i construcția ei atît teoria i practica cercetării empirice, cît i teoria producerii acestei teorii. V. *sociologie*. L.V.

MIGRA IE fenomen ce constă în deplasarea unor mulțimi de persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului i/sau de încadrarea într-o formă de activitate în zona de sosire. Dacă privim fenomenul raportîndu-ne la o populație dată — perspectivă adoptată, în principal, de demografie — atunci, adică în raport cu această populație, se poate vorbi de două forme de migrație: *imigrație* (ansamblul intrărilor) i *emigrație* (ansamblul ieșirilor). În fapt orice act migratoriu este, în acela i timp, o migrație i o emigrație. Sociologia studiază m. dintr-o perspectivă mai largă, interesîndu-se de indivizi în ambele ipostaze simultan; de asemenea, atenția ei se îndreaptă precumpănitor asupra acelor mișcări teritoriale în care sînt antrenate mase mari de oameni, ce se constituie în *fluxuri* de m. în fine, interesul manifestat de sociolog pentru acest fenomen are la bază faptul că, în cea mai

mare parte a cazurilor, o mobilitate teritorială este însoțită de sau generează o mobilitate socială, adică schimbarea statutului social al persoanelor migrante. • Cu referire la un teritoriu național, se face distincția între m. *internă*, atunci cînd deplasarea se face în interiorul țării respective, i m. *externă* sau *internă ională*. După un alt criteriu, se vorbește de m. *temporară*, cînd deplasarea se efectuează pentru o perioadă determinată de timp, după care individul imigrant se întoarce la locul de origine (unde, de regulă, i păstrează locuința i familia), i m. *definitivă*, cînd migrantul nu se mai întoarce. Este desigur dificilă caracterizarea unui act migratoriu ca fiind temporar sau definitiv, în momentul producerii lui. De aceea, de regulă, e necesară o reconstituire a migrațiilor, după o perioadă de timp dincolo de care acestea pot fi considerate ca definitive. În cazul m. interne, se distinge, prin amploarea sa, m. rural-urbană, fenomen caracteristic tuturor societăților aflate în faza de industrializare. Actualmente, în țările dezvoltate, se remarcă i un flux invers: dinspre urban spre rural. Indiferent de amploarea lui, acesta nu poate fi considerat ca fiind simetric celui alt decît dintr-un punct de vedere pur formal, spațial. El are o cu totul altă cauzalitate i antrenează alte categorii de populație. În vreme ce, în primul caz, m. spre urban a fost determinată precumpănitor de oferta superioară (cantitativ i calitativ) de locuri de muncă la ora, în cel de al doilea, în m. sînt antrenate i fie pensionarii, fie persoane active care, menținîndu-se la locul de muncă la ora, se retrag cu locuința spre periferiile acestuia sau în localități i "dormitor", de unde accesul spre metropolă este facilitat de dezvoltarea rețelei de comunicații. Deci, dacă m. rural-urbană a fost însoțită de un transfer de forță de muncă din agricultură spre industrie, cea urban-rurală nu antrenează nici o schimbare semnificativă a structurii ocupaționale. Fenomenul acesta

din urmă se produce în condițiile ridicării standardului de viață a oamenilor, ale modernizării habitatului rural din micile orașe, ale dezvoltării mijloacelor de transport, individual și colectiv. Astfel, cetățenii pot evada din marile aglomerări urbane, fie la încheierea vieții active, fie în timpul acesteia, pe durata zilei sau săptămânii când nu lucrează. M. internațională din zilele noastre se realizează sub câteva forme mai importante: m. forței de muncă, m. membrilor familiilor lucrătorilor anterior emigranți, m. forțată de calamități naturale, de persecuții politice sau religioase, de războaie etc. Dacă, în ceea ce privește m. internă, nu intervin decât arăderi opreștite de ordin juridic, m. internațională este, într-o măsură importantă, determinată de politicile materializate în reglementări specifice în raport cu emigrația și, mai ales, cu imigrația. Determinarea nu este însă totală, căci, alături de m. legală—cea realizată prin respectarea normelor respective—se înregistrează și o m. clandestină, ale cărei dimensiuni sînt adesea greu de evaluat. Fenomenul de m. la scară planeteară nu este unul nou, specific societăților moderne sau contemporane, aseriu care se poate argumenta amintind doar migrațiile de popoare din Evul Mediu sau comerțul cu sclavi. • M. concentrează în jurul său un set foarte larg de fenomene sociale, motiv pentru care ea constituie obiect de studiu pentru mai multe discipline, precum demografia, geografia populației, economia, tiințele juridice, sociologia și altele. Cercetătorii din aceste domenii au încercat să elaboreze scheme și teorii explicative ale fenomenului, multe din acestea fiind inspirate de teoriile fizice asupra mișcării corpurilor. Astfel, încă în secolul trecut, Ravenstem propune un model "gravitațional", ameliorat de către continuatorii săi; o altă schemă, tot de inspirație fizică, este modelul "pull push", adică al factorilor de atracție și respingere. Ceea ce caracterizează încercările actuale

de explicare a m. este faptul că fenomenele macrosociale — factorii "determinanți" ai m. nu mai sînt considerați ca niște forțe fizice care acționează asupra unor atomi inerți — persoanele umane —, ci ca niște elemente structurale, de care indivizii umani, în calitate de actori conștienți și raționali, în seama atunci când iau în considerare posibilitatea de a migra. Cu alte cuvinte, m. — ca fenomen — este imaginată ca fiind rezultatul unei multitudini de acțiuni individuale, ale agenților raționali, care evaluează costurile, beneficiile și riscurile (nu numai în termeni economici) implicate de un asemenea act, elemente care derivă, desigur, din caracteristicile sistemului. Cercetările recente scot în evidență importanța informației (cantitatea, acuratețea, costul ei etc.), ca element ce intervine în deciziile luate de către indivizi. • O a doua componentă majoră a studiilor teoretice și empirice privind m. o constituie problematica efectelor sau consecințelor creșterii. Trei direcții de investigare s-au conturat aici: efectele m. asupra populației de origine, asupra populației de destinație și asupra migranților înșiși. Fără a intra în detaliile acestor studii, să menționăm câteva probleme abordate. De exemplu, o m. ce antrenează un număr mare de persoane, în general de vîrstă tină, poate provoca, în populația de origine, un deficit de forță de muncă și deci o slăbire a activității lor, o scădere a natalității, o îmbătrînire demografică și alte fenomene negative. Dacă zona respectivă era inițial suprapopulată, m. poate, dimpotrivă, prin slăbirea presiunii demografice, să amelioreze situația celor rămași, mai cu seamă dacă migranții trimit celor rămași acasă bunuri materiale și bani. Situația populației din aria de primire poate fi și ea influențată în ambele sensuri. În perioade de creștere economică, imigranții contribuie la completarea necesarului forței de muncă; în schimb, în epoci de recesiune, participă la îngroșarea rîndurilor șomerilor, fiind

între cei mai expuși la concediere, și determină un consum suplimentar de resurse. Populația locală poate reacționa — uneori violent — la prezența imigranților, contribuind la schimbarea măsurilor legislative referitoare la m. Un alt aspect deosebit de intens cercetat este integrarea migranților în comunitățile de primire. În cazul m. interne, accentul cade deosebi pe problema adaptării ruralilor la viața urbană și la munca industrială. În cazul celei externe, atenția deosebită s-a acordat, printre altele, contactelor între două populații ale căror culturi sînt mult diferite, fapt ce ridică probleme deosebite de integrare. • Firește, cauzalitatea, formele de manifestare și efectele m. variază extrem de mult, în timp și spațiu, fiind dependente de o serie de circumstanțe istorice, economice, politice, culturale etc., ceea ce îngreunează sau face chiar imposibilă elaborarea unei teorii generale sau a unor modele cu aplicabilitate universală în descrierea și explicarea fenomenului. V. aculturare, fluxuri, locuire, mobilitate socială, motilitate. T.R.

MINIM DEMOGRAFIC (sin. cu "minim de populație"), noțiune introdusă de demograful italian Livio Livi (*Tratato di demografia*, 2 vol. 1940-1941) și art. *Considerations theori- que et pratiques sur le concept de "minimum de population"*, 1949), pentru a desemna efectivul necesar și suficient ce asigură unui grup uman perpetuarea biologică în regim genetic normal (= fără urmări patologice). Livi a dimensionat m.d. la limita de 500 indivizi (formula ar fi deci: m.d. > 500). Orice izolat uman aflat sub ori această limită este sortit dispariției. Jean Sutter și Leon Tabah (art. *tes notions d'isolat et de population minimum*, 1951) consideră cele două noțiuni — izolat uman și m.d. — ca fiind inseparabile. V. izolat uman, măsurare socială, populație. Gh. G.

MINORITĂ I SOCIALE grupuri rasiale, religioase, etnice, politice, mai mici ca număr și diferite de colectivitățile mai largi în care sînt cuprinse și care le controlează. Unii autori (L. Wirth) consideră că tratamentul d/s *criminatoriu* este o condiție necesară pentru ca un grup social să fie considerat o m.s. Astfel, femeile reprezintă deseori mai mult decât jumătate din populația unor țări, totuși ele formează o m.s. atunci când nu beneficiază de drepturi egale în domeniul ocupațiilor, al drepturilor politice etc. În unele teorii sociale, m.s. sînt considerate drept categorii sociale "reziduale", rezultat al procedurilor de constituire a "majorității" în societățile democratice ("tirania majorității" la Tocqueville). M.s. ar fi, într-o astfel de interpretare, rezultatul unei "conștiințe negative" (E.K. Francis), ele cuprinzînd cetățenii care nu și pot promova interesele legitime deoarece sînt blocați de superioritatea numerică a majorității dominante. Sînt analizate în contextul *stratificării sociale* și al dinamicii societăților globale. Ele sînt grupuri sociale care diferă într-un anumit fel în raport cu normele și valorile sociale dominante, sînt subordonate în privința distribuirii puterii sociale (avuuie, statut social, putere politică), rareori formînd mai mult de jumătate din populația societății în care se află. Analiza sociologică a m.s. nu se referă în primul rînd la trăsăturile intrinseci distinctive ale acestora (particularități somatice, trăsături etnice, credințe religioase etc.), ci identifică grupurile sociale în termenii poziției lor în structura socială. Este posibil astfel studiul comparativ al m.s. atît în cadrul aceleiași societăți, cît și între societăți diferite. În cercetarea sociologică s-a acordat mai multă atenție m. *etnosociale*. Analiza problemelor sociale generate de situația minorităților *naționale* în anumite societăți și în perioade istorice (de ex. Imperiul austro-ungar în a doua jumătate a sec. XIX și primele decenii ale sec. XX; S.U.A., de la sfîrșitul secolului trecut pînă în prezent) a dus

la acumularea unui bogat material documentar i teoretic pe baza căruia s a ajuns la formularea unor teorii sociologice de mai largă circula ie, privind rela iile dintre m.s. i majoritatea socială. Deoarece m.s. sînt rezultat al proceselor de stratificare socială, rela iile acestora cu majoritatea socială dominantă implică atît procese de formare i reproducere ale inegalită ilor i ale distan elor sociale (izolare, segregare socială, marginalizare, *discriminare*) cit i de men inere a altora, ca expresie a combinării stratificării sociale cu pluralismul cultural propriu societă ilor cu grad înalt de diversificare socială i culturală. *V. distan ă socială, etnic, inegalitate, grup, marginalitate, na ionalitate, na iune, stratificare socială.* G.N.

MI CĂRI SOCIALE ac iuni sociale provocate de grupuri mari de oameni care se manifestă deliberat i împreună, orientîndu se după acelea i valori i ideologii i folosind acelea i metode, în vederea realizării unor scopuri comune sau similare. M.s. sînt procese sociale ample care conduc la crearea unor noi valori, noi forme de rela ii sociale, noi institu ii sau a unor noi societă i. Ele pot să promoveze anumite schimbări sau pot să se opună schimbărilor produse de anumite for e sociale. • *Factorii determina i ai m.s. sînt: a. obiectivi* perimarea istorică a unor forme de organizare socială, agravarea disparită ilor sociale i a deosebirilor de interese, blocarea structurală care împiedică anumite categorii sociale să i satisfacă interesele, dezorganizarea socială datorată unor condi ii interne sau externe, crizele economice, politice sau culturale, deteriorarea condi iilor de via ă; *b. subiectivi:* nemul umirile sociale care apar din privarea relativă i din perceperea in justii iei, accentuarea sentimentelor de frustrare, confuzie, nelini te, nesiguran ă, difuzarea i acceptarea unor noi valori sociale, contactele sociale dintre grupuri de indivizi

nemul umi i, apari ia unor ideologii care justifică i direc ionează m.s., apari ia unor persoane sau grupuri care urmăresc în mod deliberat schimbarea socială. • M.s. se *clasifică: a.* în func ie de sensul lor: m. care urmăresc producerea unei schimbări i m. de rezisten ă; *b.* în func ie de profunzimea schimbărilor urmărite: m. protestatare, m. reformatoare i m. revolu ionare; *c.* în func ie de posibilită ile de realizare a obiectivelor urmărite: m. cu obiective realizabile i m. utopice. Aceste trei criterii de clasificare se pot combina între ele permi înd o caracterizare mai completă a tipurilor. M. protestatare, reformatoare i revolu ionare urmăresc producerea unei schimbări i au obiective realizabile. M. utopice urmăresc i ele producerea unor schimbări, dar au obiective nerealizabile. M. de rezisten ă se opun ia schimbări i au obiective realizabile. În raport cu influen a exercitată asupra dinamicii sociale, aceste tipuri pot fi ordonate astfel: m. *utopice*, m. *de rezisten ă*, m. *protestatare*, m. *reformatoare* i m. *revolu ionare*. M. *utopice* propun un contramodel ideal la organizarea socială existentă. Unele modele utopice sînt crea ia unor intelectuali ce reunesc în jurul lor un mic număr de indivizi care încearcă să transpună în realitate idealurile utopice. M. *utopice* au avut o răspîndire mai mare în secolele XVIII i XIX. În a doua jumătate a secolului al XX lea, ele s au manifestat sub forma grupărilor de hippies, a unor comune i a unor secte religioase. M. *utopice* nu reu esc să se impună ca modele de realizare a unei întregi societă i; ele e uează atît datorită contradic iilor interne, inconsisten ei modelelor propuse, impracticabilită ii idealurilor lor, cit i datorită conflictelor puternice cu majoritatea valorilor i normelor societă ii existente. M. *de rezisten ă* se opun schimbărilor sau încearcă să elimine schimbările intervenite. Ele pot lua forme diverse: *de rezisten ă* la introducerea unor schimbări sau fa ă de o schimbare deja

introdusă; de *rezisten ă* fa ă de o schimbare care este în consens cu dezvoltarea socială sau fa ă de o schimbare care conduce la regres social sau la dezorganizare socială. M. *protestatare* exprimă o pozi ie, o atitudine, un refuz fa ă de ceea ce este acceptat sau instituit i onalizat într o societate. Ele pot fi întâlnite în multe domenii: moral, filosofic, religios, politic. M. *protestatare* apar în jurul unor personalită i marcante. Ele constau în declararea formală i publică a opozi iei, ostilită ii, refuzului în raport cu o anumită stare de lucruri i ac ionează după un sistem propriu de valori, dar care nu este impus celorlal i. Aceste m.s. nu urmăresc programatic reforme importante, nici revolu ii. Prin ele nu este afectat sistemul politic dintr o societate. Ele ac ionează asupra conduitelor, valorilor, ideologiilor i asupra rela iilor dintre individ i colectivitate. M. *reformatoare* apar pe o stare de nemul umire fa ă de situa ia existentă i se manifestă atunci cînd grupurile care se găsesc în această situa ie pot ac iona fără a suporta consecin ele represiunii, cînd au posibilitatea să se exprime i să se manifeste liber i cînd ac iunea lor nu vizează aspectele esen iale ale sistemului politic existent. M. *reformatoare* urmăresc realizarea schimbărilor dorite pe cale legislativă sau prin schimbări în sistemul institu ional. Din această categorie fac parte m. de reformă a justii iei, feministe, ecologiste, antinucleare, cele vizînd liberarizarea rela iilor sexuale. M. *reformatoare* trec prin mai multe etape: apari ia stării de nemul umire; con tinentizarea situa iei i discutarea ei; apari ia unor grupuri formale cu scop, în care se discută rezolvarea problemelor; formularea ideologiei i institu ionalizarea ei; folosirea organismelor create pentru rezolvarea situa iilor definite în etapele anterioare; birocratizarea i, posibil, închistarea m. M. *revolu ionare* sînt schimbări radicale ale sistemului social. Ele sînt determinate de adîncirea contradic iilor

structurale i func ionale din cadrul întregii societă i. M. *revolu ionare* i propun schimbarea ordinii existente i, în consecin ă, sînt supuse represiunii din partea for elor care apără această ordine. Ele sînt orientate de ideologii clar formulate i sînt puternic institu ionalizate (organiza ii, partide, publica ii, statute). În cadrul lor, un rol important ii de ine revolu ia politică. Ele sînt, în acela i timp, distructive i constructive: distrug vechile rela ii sociale, vechiul aparat de stat, înlătură anumite valori i norme sociale i instituie noi sisteme de valori i conduite, noi tipuri de rela ii sociale, noi forme de organizare socială, noi institu ii sociale. Revolu ia este un proces de schimbare de lungă durată, ritmul i Intensitatea schimbărilor fiind diferite de la un subsistem social la altul. *V. frustrare, inova ie, revolu ie, schimbare socială, utopie.* I.Mih.

MOBILITATE SOCIALĂ fenomen ce se constituie prin agregarea mi cărilor indivizilor sau familiilor între diversele pozi ii ale unui spa iu social, conceput ca un sistem de categorii sociale, ierarhice sau neierarhice, delimitate pe baza unui criteriu, simplu sau complex. Uneori defini ia se restrînge prin postularea caracterului ierarhic al clasificării, concepîndu se deci m.s. ca o mi care în cadrul unui sistem de stratificare. Alteori, defini ia se lărge te prin luarea în considerare i a mi cărilor spa iale (*mobilitatea teritorială*) i/sau a schimbării locului de muncă (mobilitatea sau *fluctua ia for ei de muncă*). O trecere în revista a studiilor — teoretice sau empirice — de m.s. arată că acestea pot fi situate, aproape întotdeauna, din punct de vedere al criteriului folosit, în una din următoarele trei categorii: a. Cele care utilizează un criteriu de *stratificare* propriu zis, deci cele care urmăresc mi carea între straturi strict ierarhizate. Este ceea ce s ar putea numi tradi ia americană, dată fiind predominan a

acestei modalități de a concepe m.s. în cadrul cercetărilor din S.U.A. O asemenea ierarhizare este rezultatul folosirii, în calitate de criteriu, a statutului (statusului) social, constituit fie exclusiv pe baza prestigiului, fie pe baza unui complex de variabile, care mai poate implica și alte elemente. *b.* Cele care utilizează drept criteriu de clasificare exclusiv *ocupația* indivizilor, ceea ce conduce la constituirea unui spațiu social format dintr-un număr oarecare de categorii socio-profesionale. Aceasta s-ar putea numi tradiția nemarxistă vest-europeană. În adevăr, nu este greu de observat că sociologii din Țările Europei de Vest țin mai rar noțiunea de status, iar atunci când o fac au tendința de a reduce această noțiune la cea de ocupație, considerând că între ele există o corelație suficient de strânsă pentru a putea identifica, într-o primă aproximare, mobilitatea profesională cu m.s. Chiar dacă există o asemenea corelație, diferența de poziție precedentă este cât se poate de importantă, cel puțin din două puncte de vedere. Mai întâi, pozițiile în spațiul social astfel construit pot fi delimitate pe baza unor criterii obiective iar clasificările pot fi — și sînt — utilizate și în alte tipuri de investigații inclusiv în cele care furnizează date pentru contabilitatea socială, în al doilea rînd, o astfel de clasificare nu realizează — decât prin eventuale artificii exterioare — o structură ierarhică. Într-adevăr, criteriul ocupațional presupune *în sine* ideea ierarhizării, aceasta apărînd numai din asocierea scalei de ocupații cu cea de venit, putere, instrucție etc. Din punct de vedere al analizei formale a m.s., sistemul de poziții neierarhizate reprezintă un handicap serios în tratarea datelor, fapt pentru care sociologii europeni se străduiesc uneori să ierarhizeze ocupațiile, prin asocierile menționate, c. Cele care utilizează drept criteriu *clasele sociale* și păturile sau categoriile care ființează în orice societate alături de clase. Este, evident, cazul

cercetărilor marxiste sau apropiate de tradiția marxistă. În ciuda unei anumite superiorități, atât în privința obiectivității și consistenței criteriilor de clasificare, cât și în cea a posibilității lor de a elegere și interpretare a fenomenelor implicate în procesele de mobilitate, această poziție are dezavantajul că nu realizează decupaje fine și, prin urmare, chiar dacă evidențiază unele tendințe majore în m.s., nu poate da seamă de o serie de aspecte particulare, la rîndul lor de mare importanță în societățile actuale. În legătură cu terminologia folosită în studiile de m.s. se cer cîteva precizări. Se face uneori distincția între mobilitatea *orizontală* și cea *verticală*. O atare distincție este posibilă numai în unele situații particulare. De pildă, se vorbește de mobilitate orizontală, atunci cînd sistemul pozițiilor sociale nu este decât parțial ierarhizat, deci există poziții de același nivel între care au loc mișcări de persoane; sau cînd straturile cuprind mai multe poziții fiecare și mișcarea are loc de la una la alta fără intervenția ariei de schimbare a locului de muncă, fără modificarea statutului profesional etc. În opoziție, mobilitatea verticală este mișcarea de la un strat la altul. La rîndul său, aceasta poate fi *ascendentă* sau *descendentă*, primul caz corespunzînd, evident, urcării pe treptele ierarhiei sociale iar al doilea, coborîrii. M.s. mai poate fi caracterizată și printr-o serie de termeni specifici, în legătură cu criteriul de clasificare utilizat. Să amintim mai sus de mobilitatea ocupațională; în mod similar, se mai vorbește de una instructivă sau educațională, de mobilitate pe scara puterii, a veniturilor etc. O distincție fundamentală care se face în toate studiile de m.s. este cea între mobilitatea *intragenerațională* și cea *intergenerațională*. Evenimentul mobilității constituie, în primul caz, schimbarea poziției unui individ, pe scala aleasă, între două momente ale vieții sale; în

al doilea, este vorba de diferența între poziția unui individ, la un moment dat, și cea a familiei sale de origine, aceasta din urmă fiind caracterizată, cel mai adesea, de poziția tatălui. • Problema m.s. în toată amploarea și importanța sa a fost relevată mai întîi de către P. Sorokin, în clasică sa lucrare *Social Mobility*, apărută în 1927, însă cercetări empirice ample și sistematice asupra acestui fenomen s-au efectuat abia în perioada postbelică. Cea mai bogată producție de lucrări sociologice, pe tema m.s. a constituit unul dintre centrele majore de preocupări din cîmpul sociologiei, începînd cu mijlocul deceniului al optulea, interesul a mai scăzut și frecvența studiilor de m.s. s-a mai redus și ea. În perioada fecundă amintită, contribuții importante la cercetarea m.s. și-au adus: americanii P. Baiu, O.D. Duncan, R. Bendix, S.M. Lipset, N. Rogoff, C. Jencks, englezul D. Glass, francezii D. Bertaux, R. Boudon, elvețianul R. Girod, germanii K.U. Mayer și W. Muler, suedezi G. Carlson și C.A. Anderson, danezul K. Svalastoga, italianul V. Capocchi și mulți alții. În țara noastră, literatura teoretico-metodologică referitoare la m.s. este destul de bogată, fiind reprezentată de studii elaborate — începînd cu a doua jumătate a deceniului apte — de către: I. Aluaș, H. Cazacu, V. Constantinescu, O. Hoffman, I. Mărginean, T. Rotariu, A. Roth etc. În schimb, cercetările empirice sînt foarte puține, singurele studii mai consistente de această factură fiind cele ale colectivului Centrului de cercetări sociologice din București. Chiar dacă, pe plan mondial, interesul pentru problemele de m.s. pare astăzi mai redus decât în urmă cu 2-3 decenii, fenomenul constituie încă — și va mai constitui — o zonă problematică de primă importanță pentru sociologie, nu numai pentru că ea este printre puținele arii în care legitimitatea sociologiei nu este contestată de nici o altă disciplină, ci pentru că realmente aspectele legate de

acest fenomen sînt de mare interes și importante pentru societățile moderne. • După cum se știe, în societățile precapitaliste, poziția socială a unui individ era, în măsura majoritate a cazurilor, prescrisă prin nașterea sa într-o familie de nobil, sclav sau iobag etc., mișcările sociale de la o generație la alta sau în cursul aceleiași generații fiind puține și de mică amploare. Această situație s-a menținut secole și milenii, fiind reflectată și sancționată prin legile și cutumele care consfințeau separarea societății în clase, stări sau caste. Victoria revoluțiilor burgheze a dus, paste tot, la înlăturarea acestor bariere juridice, iar dezvoltarea forțelor de producție și schimbările în structura socială generate de aceasta au deschis posibilitatea realizării unor ample modificări de poziție socială, fie în cursul vieții active a indivizilor, fie în raport cu familia de origine. Reprezentanții unor curente ideologice, mai ales din S.U.A., n-au întîrziat să facă apologia multiplelor posibilități și se deschid indivizilor de a avansa pe scara socială. Pe de altă parte însă, era vizibil pentru oricine că ansele de a ajunge în vîrfurile unei ierarhii sociale se mențineau extrem de inegale pentru indivizii proveniți din straturi sociale diferite. Este probabil prea simplistă afirmația că atenția acordată de către sociologie m.s. a fost rezultatul direct al acestor confruntări ideologice, însă este limpede faptul că nu se poate face abstracție de contextul cultural general în care s-au dezvoltat studiile de m.s. Oricum, una dintre primele sarcini ale acestora a constat în evaluarea nivelului, intensității m.s., deci în determinarea gradului de "permeabilitate" a structurilor diverselor societăți și în testarea ipotezei, larg acceptate, că aceasta se află în continuă creștere. Astfel, s-au încercat, mai întîi, comparații internaționale, considerîndu-se că în Țările mai avansate economic și în cele în care barierele feudale au căzut mai devreme, sau n-au existat deloc, nivelul m.s. ar trebui să fie mai ridicat;

MOBILITATE SOCIALĂ

apoi, a devenit posibil să se facă studii comparative, în timp, referitor la o aceeași ară. I deci să se verifice direct ipoteza creșterii m.s. Nici unele, nici altele n au putut oferi argumente decisive pentru confirmarea respectivei ipoteze, ceea ce, de fapt, demonstrează persistența unor inegalități de anse sociale însemnate în ările capitaliste dezvoltate. Un alt tip de studii îl constituie cele care s au preocupat de structura fenomenului de m.s. S a încercat evidențierea intensității schimbărilor între diversele categorii sociale, direcțiile de mobilitate pentru indivizii plecați dintr-o categorie sau, invers, aria de recrutare a celor intrați într-o categorie. Acest din urmă gen de cercetări a vizat, în special, straturile din vârful piramidei sociale — recrutarea "elitelor" — el având, de fapt, o tradiție mai veche decât cea a m.s. O a treia clasă de studii o reprezintă cea în care m.s. apare ca factor dependent de alte fenomene, încercându-se astfel evaluarea influenței unor factori asupra m.s. în acest sens, o atenție privilegiată a fost acordată aprecierii rolului colii în m.s. în fine, un al patrulea tip de probleme, cu o pondere totuși ceva mai mică decât celelalte, vizează efectele m.s. asupra altor factori — fenomene și procese sociale. Indiferent de chestiunile concrete abordate, cei care s au ocupat de m.s. au plecat — cu mici excepții de la postulatul valorizant că starea de "mai multă" mobilitate este preferabilă celei de "mai puțină" imobilitate, dat fiind că imobilitatea socială înseamnă inegalitate de anse sociale adică o autoreproducere a structurilor, deci a inegalității lor sociale. Or, dacă existența unor inegalități este mai ușor de "teoretizat" — prin invocarea unor factori naturali sau a unor necesități de funcționare a sistemului — existența inegalității lor de anse, adică autoreproducerea inegalității lor sociale, are mult mai puțină adepți într-o justificare. • Amploarea cercetărilor concrete de m.s., cît și unele rezultate neașteptate ale

acestora, au dus la o serie de investigații contribuții pe plan metodologic. Elementul central în analiza m.s. îl constituie tabelul de mobilitate, care, după cum se observă, cuprinde frecvențele indivizilor plasați simultan într-o categorie de pornire (origine) și în una de destinație. De regulă, tabelul se întocmește în felul următor.

Tabelul de mobilitate					
Categoriile de origine	Categoriile de destinație				Total
	C ₁	C ₂	C ₃	C _n	
C ₁	k ₁₁	k ₁₂	k ₁₃	k _{1n}	k _{1.}
C ₂	k ₂₁	k ₂₂	k ₂₃	k _{2n}	k _{2.}
C ₃	k ₃₁	k ₃₂	k ₃₃	k _{3n}	k _{3.}
C _n	k _{n1}	k _{n2}	k _{n3}	k _{nn}	k _{n.}
Total	k _{.1}	k _{.2}	k _{.3}	k _{.n}	N

Se anchetează un eșantion reprezentativ din populație, de mărime N, la un moment dat, indivizii fiind clasificați în n categorii sociale, în funcție de situația lor în momentul anchetei sau în alt moment al vieții lor (categoriile de destinație); în aceeași timp, ei se grupează și în raport cu originea, deci cu punctul de pornire. Aceasta poate fi poziția tatălui, în cazul m. intergenerațional, sau o poziție proprie, anterioară celei considerată de destinație, în cazul m. intragenerațional. Oricum, important este că întotdeauna tabelul de mobilitate este pătratic, indivizii de pe diagonală principală — frecvențele $k_{11}, k_{22}, \dots, k_{nn}$ — formînd categoria celor *imobili*, iar ceilalți categoria *mobili*lor. Dacă se introduce o relație de ordine între categorii, adică $C_1 < C_2 < \dots < C_n$, ceea ce înseamnă că C_i este categoria cea mai joasă iar C_n cea mai înaltă, frecvențele de deasupra diagonalei vor reda intensitatea fluxurilor de m. *ascendentă* (categoria de destinație fiind superioară celei de origine), iar cele de sub diagonală intensitatea fluxurilor m. *descendentă*. De obicei, frecvențele din tabel sînt comparate cu o serie de frecvențe standard, pentru a se evalua nivelul de m. (imobilitate). Asemenea

frecvențe standard sînt cele din tabelul de m. "perfectă", adică din tabelul care s ar obține dacă mi carea de la o categorie la alta s ar face întîmplător. Formula acestor frecvențe în timpplătoare, mij, este următoarea $m_{ij} = k_{ij} / N$. Raportînd, căsuța de căsuță, frecvențele empirice k_{ij} la cele calculate m_{ij} , se obțin t_{ij} coeficienți, dintre care unii sînt supraunitari și alii subunitari. În toate studiile efectuate s au găsit valori supraunitare pentru căsuțele diagonale, ceea ce înseamnă că în orice societate există un anumit grad de imobilitate. Un alt caz limită ce se poate imagina este cel de imobilitate maximă. Se ajunge aici, dacă se încearcă maximizarea frecvențelor diagonale, care devin astfel: $M_{ij} = \min(k_{i.}, k_{.j})$, deci plasînd pe diagonală cea mai mică dintre frecvențele marginale corespunzătoare căsuței în cauză. Se observă că dacă cele două structuri marginale sînt diferite — ceea ce se întîmplă întotdeauna — suma frecvențelor maxime de pe diagonală (Σ) nu poate epuiza volumul eșantionului, N. Deci rămîne un număr de indivizi ce trebuie distribuiți în mod obligatoriu în celelalte căsuțe ale tabelului, adică în cele ale *mobili*lor. Volumul lor formează ceea ce se numește m. *stricturală* sau forfăță. Dacă se scade aceasta din m. totală, rămîne a numita m. *netă* sau *liberă*. Interesul sociologilor s a concentrat în bună măsură asupra acestui din urmă fel de m. dat fiind faptul că ea reflectă "libera circulație" a indivizilor între pozițiile sociale, mișcările ascendente trebuind să fie aici compensate de cele descendente; ea arată ceea ce este ascuns în spatele marilor fluxuri de migrație generate de schimbările structurale, nivelul ei ilustrînd efectiv măsura reducerii inegalității lor de anse sociale. O precizare importantă se impune în legătură cu cele două iruri de frecvențe marginale ale tabelului de m. intergenerațională. Chiar dacă eșantionul anchetat este reprezentativ, deci linia totalurilor $k_{i.}, k_{.j}, \dots, k_{.n}$ reflectă structura

socială în momentul anchetei, coloana totalurilor nu reprezintă nici structura socială exactă a populației cu atît mai puțin o structură socială la un moment anterior. Prin urmare, tabelul de m. nu redă transformarea unei structuri sociale în alta, ci doar asociază două poziții ce caracterizează numai persoanele analizate. V. *egalitate, fluctuație, inegalitate, migrație, stratificare socială*. T.R.

MOD DE VIAȚĂ organizarea vieții membrilor unui grup social, colectivității; ceea ce face indivizii, modul în care se desfășoară viața lor în condiții sociale date. Conceptul sociologic de m.v. se referă la viața oamenilor ca un *fact social care* trebuie descris sistematic, explicat și prezis. Îl găsim utilizat în două perspective metodologice distincte: a. O perspectivă accentuat descriptivă — totalitatea caracteristicilor m.v. al unei persoane, grup social, colectivitate. De ex. modul de viață al românilor în general, sau al muncitorilor români, mai particular, în anul 1993. Există încercări de a se elabora un sistem de indicatori ai m.v. care să asigure o descriere sistematică cu posibilități de comparare: modul de petrecere a timpului liber, consumul cultural, relațiile de familie, viața de muncă etc. b. O perspectivă explicativ predictivă — pornindu-se de la un factor (condiție) presupus a fi determinant, se încearcă a se determina influența acestuia asupra m.v. De ex. analiza m.v. ăranesc, muncitoresc, studentesc, are în vedere influența acestor condiții (de ăran, muncitor, student) asupra m.v. În asemenea analize se face abstracție de celelalte aspecte ale m.v. al respectivelor persoane, care nu sînt influențate de factorul respectiv. Un ex. este celebra analiză a lui L. Wirth a m.v. *urban* (*The Urbanism as a Way of Life*, 1938). Astfel, caracteristicile vieții urbane au asupra vieții indivizilor consecințe ca: segmentarea relațiilor umane, rezervă, indiferență, orientare utilitaristă a relațiilor interpersonale,

MODĂ

contacte impersonale, superficiale, tranzitorii, ca efect global, singurătatea, izolarea oră eanului. Tematica m.v. are o importanță deosebită în analiza sociologică, contra carînd tendința de a trata persoana umană ca un simplu produs al organizării sociale. M.v. se referă la un ansamblu de fenomene care, deși puternic determinate de condițiile sociale, sînt ireductibile la acestea, fiind determinate totodată și de logica vieții individului uman. El poate face conexiunea între persoana umană și sistemele sociale. Un loc special îl are m.v. în cadrul tematicii *calității vieții*. Aceasta reprezintă o evaluare nu numai a condițiilor de viață, dar și a ceea ce fac oamenii, a m. lor de v. V. *calitatea vieții, holism, stil de viață*. C.Z.

MODA (lat. *modus*, "manieră"), ansamblu de comportamente și opinii colective care, într-o cultură dată, arată preferințe temporare pentru anumite practici expresive ale vieții sociale (vestimentație, coafură, alimentație, lectură etc.) M. este expresia simbolică a statusului social și parte a unei culturi. În lucrările de sociologie mai vechi, m. era tratată ca o formă de reglare, ca un mecanism al schimbării sociale, ca o expresie a stratificării sociale. Gabriel de Tarde (1843-1904) în lucrarea "Legile imitației" (*Les Lois de l'imitation*, 1890) vedea m. ca o formă a imitației, a imitației contemporanilor, spre deosebire de cutume care semnifică imitarea predecesorilor. Herbert Spencer (1820-1903) și Georg Simmel (1858-1918) au subliniat funcția dublă a m.: tendința de a uniformiza și tendința de a diferenția. Semnele distinctive adoptate de clasele sociale superioare sînt preluate de clasele sociale de la baza societății. Pentru a se diferenția, clasele superioare sînt constrînse să inventeze noi semne de demarcație. Astfel m. este un fenomen social dinamic, dar nu efemer, un capriciu irațional și arbitrar. J. C. Flüger

(1939) a încercat să sintetizeze cele două funcții ale m., acceptîndu-se în prezent că m. reprezintă o instituție socială ce realizează un echilibru între tendința oamenilor de confort, acceptare, supunere și tendința de anticonformare, nonacceptare, independență. Nonacceptarea m. reprezintă un fenomen de contraimitație, ducînd la snobism (termen lansat de W. M. Tschacheray desemnînd pretenția de originalitate a unor categorii de indivizi care resping m., considerînd-o în esență ei vulgară). Deși analiza m. corespunde unei probleme centrale a sociologiei, cea a relației dintre individ și societate, studiile teoretice semnificative în acest domeniu sînt puține în numeroase, predominînd anchetele psihosociologice vizînd "gustul colectiv", preferințele momentane ale diferitelor grupuri umane sau categorii sociale. R. Barthes a sesizat paradoxul m., tendința de a asigura echilibrul între conformare și independență comportamentală (*Système de la mode*, 1967). Același fenomen a fost studiat și de René König (*Sociologie de la mode*, 1969). Modificarea m. vestimentare feminine a fost studiată de antropologul american Alfred Louis Kroeber (1876-1960) care, analizînd stampele din perioada 1787-1936, a identificat un sistem fundamental al vestimentației și variațiile care se produc în interiorul sistemului, adică m. Vestimentația occidentală, extrem orientală sau tropicală reprezintă — după A. L. Kroeber — sistemele fundamentale, în cadrul cărora se evidențiază tipurile permanente și tipurile aberante. (*Antropology*, 1923). Îmbrăcămintea largă, drăpăul vag constituie elemente ale tipului permanent al antichității, în timp ce ajustarea pe corp reprezintă nota definitorie a tipului permanent al vestimentației Occidentului modern. Variațiile de ansamblu în vestimentația feminină apar ciclic la un interval de o jumătate de secol (cf. A.L. Kroeber), dar detaaliile m. se schimbă relativ rapid. Philippe

Besnard și Guy Desplanques au realizat în 1986 un studiu statistic al datelor din Franța pe o perioadă de un secol, punînd în evidență modelele de difuziune ale m., precizînd localizarea geografică și inserția socială a "gustului colectiv", care cunoaște o dinamică proprie în funcție de factorii istorici și socio-culturali. V. *cultură, imitație, status social*. S.C.

MODEL (lat. *modus*, "măsură"), reprezentare fizică, logică sau matematică a structurii unui obiect, fenomen sau proces. În acest caz, termenul de structură se referă la parametrii, componentele și forma specifică ale obiectului respectiv. Construirea m. poate avea drept scop explicarea, descoperirea sau reprezentarea. M. poate fi construit pe două căi: prin *izomorfism* — în cazul în care fiecare componentă al obiectului real are un corespondent identificabil, strict similar cu un component al m., sau prin *bomorfism* — în cazul în care m. este o reprezentare simplificată a obiectului real. Etapele construirii m. sînt următoarele: a. identificarea variabilelor — componente, parametri sau constante — care caracterizează obiectul real; b. specificarea relațiilor fizice, logice sau matematice dintre variabilele identificate; c. definirea restricțiilor de formă, funcționare sau structură ale m. în comparație cu funcționarea obiectului în condiții reale; d. experimentarea și testarea funcționării m. în condiții determinate; e. reformularea acelor parametri ai m. care s-au dovedit eronați în comparație cu obiectul real. În științele sociale m. sînt iconice, simbolice, logice, statistico-matematice. M. logice sînt secvențe prepoziționale care descriu structura și funcționarea unui obiect real, generînd o reprezentare relativ invariantă a acestuia. În acest caz m. se apropie de *tipul ideal*, termen weberian care numește o clasă particulară a m. logice homomorfe. În majoritatea cazurilor înțînute în științele sociale, m.

logice și matematice sînt homomorfe, neexistînd posibilitatea practică de a descrie verbal sau prin ecuații toate caracteristicile obiectelor, fenomenelor sau proceselor sociale reale. Exemple de m. logice în sociologie: structura comparativă a "gîndirii sălbatice" și "gîndirii moderne" elaborată de Cl. Levi Strauss; structura economică a lumii ca antagonism și cooperare între centru și periferie; sistemul de propoziții axiomatice referitoare la structura organizării ilor moderne. M. cantitative sau statistico-matematice sînt sisteme de ecuații care descriu structura și funcționarea unor fenomene sociale. Exemple: m. populației stabile din demografie; m. gravitațional al relațiilor dintre așezările unei zone; m. multifactorial al structurii opiniilor. După scopul lor, m. sînt *normative* sau *descriptiv-explicative*. M. normative stabilesc praguri sau valori apriorice pentru parametrii obiectului și sînt folosite apoi pentru măsurarea situațiilor empirice. Exemplu: planurile de producție. M. descriptiv-explicative se construiesc prin generalizarea unei serii de situații empirice. Exemplu: structurile organizării ilor de producție în funcție de tipul de conducere. În sociologie primele m. au fost logice, globale și teoretice (neexperimentale): m. organiciste, biologice, mecaniciste, psihologice. După primul război mondial s-a trecut la construirea unor m. simple descriptiv-explicative, folosind relațiile dintre două trei variabile. În prezent se construiesc m. cantitative statistico-matematice cu mai multe sute de variabile. O clasă specială de m. în științele sociale sînt m. s/srem/cecare cuprind trei categorii: a. m. structuraliste — care pun accentul pe integritatea (autostabilizarea) sistemului; b. m. cibernetice — care reproduc integritatea (autostabilizarea) și autocorectarea (homeostazia feed back) sistemului; c. m. sistematice complete — care reproduc integritatea, autocorectarea, autoorganizarea și ierarhia sistemelor reale. (T. J. Fararo,

MODEL GRAVITA IONAL

Mathematical Sociology, 1973), Problema principală a construirii m. în sociologie este cea a fidelității, respectiv a corespondenței dintre m. și obiectul real. S-a constatat că m. utilizate în sociologie sînt cu atât mai fidele cu cît se mărește numărul variabilelor care intră în componența lor, pînă la o limită determinată empiric. V. *formalizarea în sociologie, idealizare, simulare, tip ideal*. A.T.

MODEL GRAVITA IONAL model folosit pentru predicția intensității comunicării dintre două localități sau zone în funcție de caracteristici ale localităților sau zonelor puse în relație și de distanța dintre acestea. Prin analogie cu legea newtoniană a gravității se consideră că intensitatea fluxului de comunicare dintre localități l_{ij} poate fi estimată prin:

unde P_i și P_j sînt caracteristici ale importanței localităților în zonă (număr populație, număr unități comerciale etc.), D — distanța dintre ele, A — constantă iar x, y, z — parametrii ai modelului. În sociologie și în demografie sînt utilizate în special m.g. ale migrației. În analiza migrației cu ajutorul m.g. s-a constatat că distanța este un factor cu atât mai important cu cît aria de origine a fluxului este mai mică și mai izolată și cu cît fluxul este mai nou, declanșat de mai puțin timp. Distanța poate fi înlocuită în astfel de modele cu alți factori care influențează migrația între localități de origine și de destinație. Samuel Stouffer (1940) operează un gen de sociologizare a m.g.. El consideră că fluxul de migrație dintre i și j este direct proporțional cu totalul emigrărilor din localitatea i (= *for e de respingere*) și cu totalul imigrărilor în localitatea j (= *for e de atracție*) dar invers proporțional cu numărul de locuri de muncă libere în localitatea i și cu totalul "migranților competitivi" care sosesc în din alte

localități decât i . M.g. este criticat, între altele, pentru circularitatea sa dată de faptul că fluxul care trebuie estimat este inclus în seria predictorilor, ca parte din emigrația de la origine și din imigrația de la destinație. M.g. folosite pentru predicția migrației (precum cele de tip Zipf, Kant, Pareto, Hågerstrand, Stouffer etc.) dezvoltă ipoteze conștute în legile migrației formulate de Ravenstein (1885, 1889). V. *migrație, mobilitate socială*. D.S.

MODERNITATE 1. în sens general, caracteristica de a fi *modern*, respectiv ceea ce în prezent este diferit sau chiar opus preceptelor, normelor sau practicilor tradiționale, referindu-se la produse ale culturii, instituțiilor, forme de organizare socială, moduri de comportare. Promovarea sistematică a principiilor m. și obiectivarea acestora în produse corespunzătoare circumscriu *modernismul*. 2. în sens istoric, m. se identifică în *epoca postmedievală*, care începe să se manifeste în Europa cam din secolul al XVII-lea. Semnele m. se extind treptat, marcînd o discontinuitate istorică, în raport cu perioada medievală. În secolul XX, instituțiile reprezentative ale m. se extind în toată lumea. • Sensurile menționate sînt profund complementare, m. ca epocă rezultînd din extinderea cu ritmuri și forme diverse a caracteristicilor m. în timp ce în culturile tradiționale aprecierea trecutului și valorizarea simbolurilor se realizau întrucît conștinuau și perpetuau experiența generațiilor anterioare, în epoca m. cunoașterea nouă produsă oferă baza inițierii de noi instituții și forme de organizare socială. Ruptura de tradiții n-a fost totuși niciunde și niciînd totală și abruptă. În condiții sociale istorice concrete, amalgamarea m. cu tradiția a fost regula și nu excepția, de aceea uneori se contestă existența unei perioade a m., iar alteleori se solicită reîntoarceri sociale la tradițiile istorice părăsite. M. are însă ca proprietate fundamentală *reflexivitatea* (A. Giddens, *Modernity and self identity*, 1991), care nu se limitează

la reinterpretarea și clarificarea tradițiilor, ci caută să instituie mereu noi instituții și practici sociale pe baza noilor informații și cunoștințe. Altfel spus, m. se constituie pe baza cunoașterii rațional elaborate și evaluate. Reflexia cognitivă și raționalitatea institutivă sînt fundamentele m. Principalele dimensiuni sociologice ale m. se consideră a fi următoarele: a. industrialismul — care a consacrat relațiile sociale specifice utilizării extinse a mașinilor în procesul de producție; b. dezvoltarea modului capitalist de viață bazat pe producția de mărfuri, implicînd piața competitivă și transformarea forței de muncă în marfă; c. constituirea statelor naționale ca entități sociale politice cu un teritoriu delimitat și capacitate de monitorizare a activității lor integrate și orientate de scopuri cît mai unitare și globale; d. raționalizarea activității lor prin organizări birocratice (Max Weber) și extensii instituționale permanente; e. separarea timpului de spațiu în vederea realizării de noi combinații funcționale, mult mai libere și mai imaginative, pentru a fi puse în serviciul unor activități inovatoare și pentru a fi facilitată desprinderea de practici și obiceiuri locale, autarhice. Principala caracteristică actuală a m. este globalizarea sau mondializarea, în sensul apariției unei conștinuente planetare și a unor interdependențe universalizate. M. este permanent orientată către viitor și conectează individualitatea la mecanismele unui globalism în expansiune. În acest sens, se consideră că în prezent ne aflăm într-o perioadă a post m. sau în stadiul de m. superioară. Studiul sociologic al m. este relevant pentru: analiza unor continuități și/sau discontinuități istorice, compararea instituțiilor sau culturilor, elaborarea unor proiecte ale devenirii individuale, comunitare sau globale. Din perspectiva secolului XXI, problema m. este considerată ca fundamentală pentru sociologie. V. *birocrație, cultură, națiune, post modernitate, raționalitate, tradiție*. L.V.

MODERNIZARE termen insuficient standardizat, folosit cu sensuri foarte diferite în lucrările sociologice. 1. Ansamblul schimbărilor și transformărilor care au avut loc la nivelul unui sistem sau subsistem social, prin care se realizează o racordare a caracteristicilor structurale și funcționale ale acestuia la nivelul atins de alt sistem sau subsistem social a cărui stare este apreciată ca dezirabilă; modalitate de schimbare a subsistemelor mai puțin evaluate, cu posibilități reduse de autodinamism și care se restructurează sub impactul unor subsisteme mai evolute. 2. Termen sinonim cu cel de dezvoltare. 3. Mijloc de realizare a dezvoltării. 4. Vîrf, punct culminant al dezvoltării. Procesele de m. au mai multe aspecte: m. tehnico-economică (introducerea de noi mijloace de muncă, noi tehnologii); m. structurii și utilizării forței de muncă (creșterea nivelului de colarizare al populației active, apariția unor noi profesii, creșterea ponderii lucrătorilor cu o pregătire medie și superioară); m. diviziunii sociale a muncii (creșterea diferențierii ocupaționale și a specializării rolurilor); m. formelor de organizare și de conducere la nivel micro și macrosocial; m. politice (diviziunea puterii între grupuri sociale tot mai largi, democratizarea formelor de organizare și de conducere la nivelul instituțiilor și comunităților teritoriale). Din diverse combinații ale acestor forme rezultă un proces general de m. a societății care cuprinde un ansamblu de transformări cantitative și calitative care au loc la toate nivelurile și în toate componentele sistemului social. V. *dezvoltare, modernitate, schimbare socială*. I.Mih.

MONOGAMIE căsătorie a unui soț cu o singură soție. Este forma cu frecvență cea mai mare în toate societățile. Creștinismul o consideră o formă naturală și binecuvîntată de Dumnezeu, interzicînd celelalte forme de căsătorie. Societățile europene sau de cul-

tură europeană sînt exclusiv monogame; codurile civile recunosc doar această formă de uniune maritală. M. modernă se bazează pe drepturile sexuale exclusive ale so ilor, pe reziden a comună i pe independen a economică a cuplului în raport cu familiile de origine ale so ilor i în raport cu rudele. Ca urmare a cre terii ponderii cuplurilor în care unul sau ambii parteneri între in rela ii sexuale extraconjugale i ca urmare a cre terii toleran ei sociale fa de aceste comportamente, regula drepturilor sexuale exclusive ale so ilor nu mai reprezintă un criteriu suficient de discriminator în definirea m. La fel, reziden a comună este un criteriu care nu se mai aplică într un număr relativ mare de cazuri. Aspectul definitoriu principal rămîne cel de drept (reglementarea faptului că o căsătorie nu se poate încheia în acela i timp decît între două persoane de sex opus). V. *bigamie, căsătorie, familie, poliandrie, poliginie*. I. Mih.

MONOGRAFIE SOCIOLOGICĂ metodă de studiere multilaterală i intensivă a unor unită i sociale (sat, ora , cartier, institut ie, regiuni) practica a de coala sociologică de sub conducerea lui Dimitrie Gu ti: "Monografia ca atare nu este o descoperire românească, dar sînt nenumărate feluri de a întreprinde monografii. Concep ia sau sistemul de sociologie care le stă la bază hotără te de aproape i felul lor de a fi. Unii se mul umesc numai cu studiul familiei, dînd precădere, de pildă, bugetului; al ii se mul umesc cu studiul statistic, al ii cu descrierea rela iilor sociale .a.m.d. Noi am încercat de la început cercetarea sociologică a tuturor aspectelor (deci a totalului) i nu numai descriptiv, ci i explicativ, a unei forme fundamentale de via ă socială, cum este la noisatui". (D. Gu ti, *Sociologie Românească*, 1936). D. Gu ti concepea sociologia ca pe o *sinteză concretă i creatoare a tiin elor sociale particulare, care nu putea lua na tere*

decît în cadrul unor cercetări operate în forma "*echipelor interdisciplinare*", formă căreia acesta îi va da numele de m.s., afirmînd că "sociologia va fi monografică, ori nu va fi". Rostul adînc al m.s. era de a institui o modalitate de studiere pozitivist tiin ifică a vie ii sociale, prin mijlocirea tuturor tiin elor sociale particulare, finzînd toate ia o sinteză sociologică (H.H. Stahle, 1990). în concep ia lui D. Gu ti, via a socială nu poate fi cunoscută decît prin *manifestările* (activită ile) ei concrete, care sînt economice, spirituale (cu caracter constitutiv) i prin cefe moral juridice i politico administrative (cu caracter reglementativ). Dar via a socială nu poate fi în eleasă decît dacă luăm în considerare i *cadrele* care o sus in i o condi ionează: cosmologic (geografic), biologic, psihologic i istoric. între toate aceste cadre i manifestări există o interac iune, o interdependen ă i toate au aceea i însemnătate în descrierea i în elegerea vie ii sociale. Fiecare dintre ele au fost studiate de speciali ti (geografi, economi ti, medici, demografi, psihologi, istorici, juri ti, etnografi, folclori ti, politologi etc.) constitui i în echipe interdisciplinare, în sensul că "diver i cercetători, specializa i în anumite probleme, trebuiau să formeze o singură colectivitate de muncă, atacînd simultan aceea i problemă, controlînd i necontenit punctele de vedere, rezultatele i opiniile, procedînd deci, încă din faza analizei conceptuale a problemei i a uneltelor de lucru, la pregătirea sintezei finale" (H.H. Stahl, 1972). în legătură cu *cadrul cosmologic* al unui sat (unită i sociale), se studia: solul i bogă iile subsolului, hidrofera, biosfera, re ele de drumuri etc. Geografii întocmeau hăr ile vetrei satului, ale terenurilor agricole, horticoale, silvicoale, izlazului i pă unilor, hăr ile apelor, drumurilor, podurilor, iazurilor, re elelor de iriga ie, ale construc iilor umane, încadrau satul în hotarele sale i în hăr ile regiunii i ale ării. în legătură cu *cadrul biologic* se studia

popula ia (număr, sex, vîrstă, repartie teritorială, natalitatea, nup ialitatea, mortalitatea, migra iile etc.). Demografii întocmeau tabele statistice, calculau raporturile dintre sexe i vîrste, natalitatea, mortalitatea, iar pe baza lor, întocmeau diferite grafice (diagrame, histograme, cartograme .a.) i făceau calcule previzionale. Antropologii executau opera ii de antropometrie sau biometrie, urmăreau să stabilească grupele sanguine, să determine linia ereditară a unor boli sau deficien e fizice sau mentale. *Igieni ti* determinau igiena corporală, igiena locuin ei, igiena comunală, igiena colară, bolile contagioase; *medicii* stabileau starea de sănătate a popula iei, modul cum erau depistate i tratate bolile, cum se tăceau tratamentele (la domiciliu, la dispensar, prin spitalizare etc.). Referitor la *cadrul psihologic*, speciali ti i psihologie măsurau fenomene specifice precum: inteligen a, emotivitatea, memoria, trăsăturile de personalitate, aptitudinile, atitudinile etc. în legătură cu *cadrul istoric*, se studiau, în afară de memoria colectivă (prin interviuri, genealogii, biografii), diferite arhive (particulare sau publice), documente istorice în scopul reconstituirii trecutului satului, nu numai în ansamblu, ci i pentru fiecare activitate socială în parte: trecutul economic, juridic, politic, administrativ, cultural etc. *Manifestările economice* ocupau i ele un loc important în cercetare. Se urmărea modul în care oamenii din satul respectiv i i produceau sau i i procurau cele necesare vie ii materiale, cum se foloseau de ele, standardul de via ă material. Odată cu recensămîntul popula iei, efectuat casă de casă, prin care se înregistrau principalele date demografice, se completa i o *foaie economică* specială, în care se treceau ocupa ia fiecărei persoane, averea mobilă i imobilă a familiei: locuin a, numărul încăperilor, sistemul de încălzire i iluminare, mobilierul, dependen ele (grăjduri, cote e, hambare, cur i, grădini e, grădini), te-

renuri agricole, fine e, uneltele agricole i vitele de muncă (bovine, cabaline, bufaline), alte animale i păsări de casă. Se evaluau, pe această bază, valoarea totală a averii pe gospodărie i, tot estimativ, produc ia medie anuală i veniturile ob inute. Se fixau apoi, pe baza acestor materiale documentare, diferite e antioane reprezentative pentru a studia amănun it: produc ia medie la hectar (în natură i în bani), rentabilitatea cre terii animalelor domestice, situa ia industriei casnice i nevoile satisfăcute pe această cale, vînzărie i cumpărăturile timp de un an (pe articole: ce se vinde, ce se cumpără, în ce propor ii), bugetele de familie (veniturile i cheltuielile anuale, calculate în natură i în bani). în acela i mod se proceda cu celelalte întreprinderi: mori, ateliere me te ugăre ti, cooperative de desfacere, bănci populare, administrarea pădurilor, utilizarea izlazurilor etc. Se înregistrau cu exactitate to i cei care foloseau munca străină în agricultură sau în celelalte întreprinderi, ca i cei care munceau la al ii (cu ziua, sezonieri, anual) în sat sau în alte păr i, par ial sau tot timpul, împreună cu avantajele sau dezavantajele economice ce decurgeau de aici. Se făceau studii speciale despre sărăcie i bogă ie. Agrotehnicienii, zootehnicienii etc. din echipă studiau inventarul de muncă, modul cum era lucrat pămîntul i erau îngrijite vitele, ca i posibilită ile de ameliorare în func ie de resursele locale i de sprijinul posibil din afară .a. De asemenea, se studiau din punct de vedere economic biserica, colile, dispensarele comunale etc. *Manifestările spirituale* erau studiate mai ales de etnografi, folclori ti i lingvi ti. Ei studiau concep iile despre lume i via ă, cuno tin ele de agrotehnică, botanică, istorie, astronomie, artele decorative (esături, podoabe de corp, ustensile de bucătărie, por i sculptate, troi e, zugrăveli etc.); folclorul coregrafic, literar i muzical, riturile i ceremoniile, unele cu puternic caracter magico religios i mitologic,

în care un loc important îl ocupau "riturile de trecere" etc. Studiul religiei se referea la tot complexul religios sătesc: biserică, preot, cântăre i, credincio i, credin e i concep ii religioase, practici i manifestări de acest gen etc. în localită ile cu mai multe religii sau confesiuni, se studiau l raporturile (de coexisten ă pa nică sau de conflict) dintre ele. Tot în cadrul activită ilor spirituale se studia limba i particularită ile dialectale, regionale sau locale, ca i diferitele întrebun ări sociale ale acesteia. Se acorda o aten ie deosebită *ac iunilor instructiv educative*, a a cum se petreceau ele efectiv în familie, comunitate, coală, cămin cultural, bibliotecă sâtească pentru toate vârstele, dar mai ales pentru genera iile tinere etc. La *manifestările etico juridice*, speciali tii cercetau toate normele i regulile morale i legale, care reglementau comportamentele oamenilor, unii în raport cu al ii, ca i cele fa ă de propria persoană, fa ă de familie, rude, consăteni, fa ă de treburile ob te ti, fa ă de proprietate, Institu ii, tradi ii. Se studiau, în acela i timp, devierile eventuale i sanc iunile sociale care urmau, sau diferitele ac iuni de prevenire, supraveghere, constrângere, reeducare. în acest cadru s au urmărit, mai ales pe baza arhivelor judiciare (de la judecătoria, tribunale) i gradul de procesivitate civilă, urmările i condamnările penale etc. De asemenea, s a acordat o aten ie deosebită aspectelor normative i a celor axiologice ale moralei, a existen ei unor decalaje între norme i reguli, ca i gradul de toleran ă a satului, a opiniei de masă, fa ă de ele. *Manifestările politico administrative* se refereau la politica i administra ia internă a satului (partide i grupări locale, conflictele i luptele dintre ele, participarea oamenilor la treburile comunale, modul în care se face administra ia locală, opinia i atitudinile sătenilor fa ă de ea etc.) cît i politica i administra ia la nivel na ional sau statal (raporturile cu partidele politice, cu alte organiza ii i mi cări

sociale, cu diferitele nivele organizatorice i ierarhice ale statului i ale societă ii. Tot aici se înregistrau luptele dintre tendin ele conservatoare i cele înnoitoare în diferite domenii ale vie ii sociale (Tr. Herseni, *Sociologie*, Bucure ti, 1982). Eforturile cercetătorilor din cadrul acestor echipe în terdisciplinare mergeau în direc ia realizării "sintezei sociologice", adică a reconstituirii satului ca întreg i a func iilor pe care le au componentele sale, lucru numai în parte realizat. Scopul final al cercetărilor monografice îl reprezenta constituirea *Sociologiei Na iunii*.

- Prima campanie a m.s. a avut loc în 1925, în satul Goicea Mare (Dolj), i au urmat cele din Ru e u Brăila (1926), Nerej Vrancea (1927), Fundu Moldovei (1928), Drăgu Făgăra (1929), Runcu (1930), Cornova Orhei (1931).

.a. Campanii cu caracter monografic s au realizat în 626 de sate, ora e i regiuni. Pînă în anul 1938, cercetările monografice efectuate de membrii acestei coli s au concentrat în mod preponderent asupra satului privit ca o unitate socială "în sine". Începînd cu acel an, se constată în planul de activitate al colii, conturarea unei noi etape, mai ales datorită strădaniilor lui A. Golopen ia, H. H. Stahl i Tr. Herseni, care, convingîndu se de neputin a monograierii simultane a celor peste 15.000 de sate din ară, în scopul întemeierii *tiin ei Naturii*, au izbutit să orienteze cercetarea spre noi tipuri de m. ca cele sumare i cele cu caracter *regional*, preponderent centrate pe "probleme". Această etapă, rămasă în mare parte în stadiu de proiect din cauza vicisitudinilor vremii, reprezintă o adevărată fază de "experimentare" a unor noi metode i tehnici de cercetare mul i i inter disciplinară. în acest sens au fost elaborate metode ca: *Tipologia satelor i monografierea satelor reprezentative pentru fiecare tip (60 de sate române ti cercetate de echipele studen e ti în vara anului 1938)*, anchetă sociologică condusă de Anton Golopen ia i dr. D. C.

Georgescu, 4 voi., 1941 1943; *Studiul intensiv (monografie multilaterală) al unui sat "pilot" i monografierea sumară a celorlalte sate din regiune* (H. H. Stahl, *Nerej, un village d'une region archaïque*, 3 voi., 1939); *Monografierea sumară a satelor dintr o zonă* (A. Golopen ia, M. Pop, *Dimbovicul, o plasă în jude ul Arge i*, în *Sociologie românească*, 1942). *V. ekistică, istoria sociologiei, sociologia românească*. I.F.

MONOPĂRENTĂL cu un singur părinte; menaj parafamilial format dintr un singur părinte i copiii minori. Menajele m. pot să apară prin: cre terea copiilor în afara căsătoriei (fetele mamei); în urma divor ului sau abandonului familial de către un părinte; prin decesul unui părinte. Cercetările privind aceste menaje oferă rezultate contradictorii în multe aspecte. Ca aspecte comune, se sus ine că menajele m. se confruntă cu dificultă i economice i socializatoare mai mari decît familiile complete; copiii din menajele m. au o rată mai ridicată a morbidită ii, rezultate colare mai modeste, mai pu ine realizări economice de lungă durată, prezintă o rată mai ridicată a comportamentelor deviante, iar familiile pe care le întemeiază au o stabilitate mai mică decît în cazul copiilor crescu i cu ambii părin i. în cercetările mai recente aceste concluzii sînt nuan ate, considerîndu se că situa ia copiilor cu un singur părinte depinde foarte mult de atitudinea acestuia fa ă de copil i fa ă de via ă i de modul de func ionare a re elelor de suport (rudenie, institu ii de sprijin familial). Consecin ele negative sînt diferen iate în raport cu sexul copiilor: băie ii din menajele m. prezintă o rată mai mare a comportamentelor deviante comparativ cu fetele, în schimb căsătoriile acestora au o stabilitate mai redusă decît a băie ilor. Toate cercetările sînt convergente în a sus ine că dificultă ile menajelor m. sînt determinate de situa ia economică a părintelui: cu cît este mai accen-

tuată starea de sărăcie, cu atît sînt mai numeroase i mai intense consecin ele negative. *V. devian ă, divor , familie*. I.Pih.

MORALĂ (SOCIOLOGIA M.) ansamblu de norme de reglementare a comportamentului, fondate pe valorile de *bine/rău, moral/Imoral, cinste, corectitudine, sinceritate, responsabilitate*, larg împărtă ite în cadrul unei colectivită i, caracterizate printr un grad ridicat de interiorizare i impuse atît de către propria con tiin ă (con tiin a m.), cît i de presiunea atitudinilor celorlal i (opinia publică), în m. sînt incluse i concep ii despre ceea ce este moral/imoral, bine, rău. *Moralitatea* se referă la gradul în care normele m. sînt respectate de către o persoană, grup, colectivitate. *Moravurile* reprezintă un concept cu o tentă mai generală, el referindu se la m. ca ansamblu de norme i valori recunoscute i impuse de către societate, la moralitate, ca grad de respectare a acestor norme în cadrul unei colectivită i, cît i la o serie de practici, moduri de comportare specifice respectivei comunită i i care sînt mat mult sau mai pu în formulate explicit ca norme m., adesea ele fiind chiar opuse normelor i valorilor formal i general acceptate, dar sînt larg practicate. Pentru o asemenea din urmă situa ie putem da ca exemplu "bac i ul", "corup ia". M. are trei func ii distincte: a. Exprimă sub formă de norme de comportare condi iile de func ionare ale diferitelor sisteme sociale; din acest punct de vedere, m. reprezintă exprimarea în limbajul comportamentului individual a cerin elor organizării sociale, b. Exprimă sub formă de norme de comportare condi iile necesare func ionării i dezvoltării personalită ii umane: sînt multe norme i valori m. care nu exprimă o exigen ă socială, ci una umană orientînd rela iile interpersonale în a a fel încît ele să constituie un mediu favorabil pentru persoana umană. c. Formulează proiecte de organizare a vie ii, strategii de ac iune umană care să ducă la îm

plinire, *realizare* umană, la fericire, în această ipostază m. apare ca *în elepciune de via* ă.

- *M.* reprezintă un sistem stratificat de norme i valori: există o m. generală care reglementează comportamentele i rela iile dintre oameni în toate sferele de via ă, după cum i sisteme de valori i norme care reglementează diferitele sfere ale vie ii: m. muncii, m. familiei, m. politică. Pe lângă acestea există i sisteme m. care reglementează activită ile profesionale specificate, desemnate de regulă prin termenul de *deontologie*: m. medicală, a omului de tiin ă, a profesorului.
- Sociologia m. reprezintă o preocupare sistematică de analiză a m. ca fenomen social. Putem desprinde următoarele mari teme de preocupare a sociologiei m.: a. Sistemele m. ca produse ale diferitelor tipuri de societă i (ex. m. renun ări, ca un produs tipic al unei societă i stagnante, cu resurse limitate, caracterizată prin prezen a unor puternici factori adver i pentru via a umană) sau a diferitelor grupuri i clase sociale (morală burgheză, de ex.). b. Factorii sociali responsabili de gradul de respectare a normelor m. (starea de moralitate), c. Cercetări asupra dinamicii valorilor, normelor m., inclusiv ale comportamentului, ale moravurilor; de ex. evolu ia m. rela iilor dintre sexe, a familiei etc. *V. corup ie, normă, valori. C.Z.*

MORFOLOGIE (gr. *morphe*, "formă" + *logos* "studiu"). 1. *M.* socială, totalitatea structurilor demografice, construite i de mediu natural care condi ionează desfă urarea vie ii sociale i/sau încorporează consecin ele acesteia. În concep ia lui E. Durkheim (*Les Regles de la methode sociologique*, 1895) faptele de m. socială sînt "substratul vie ii sociale", moduri de a fi, cristalizări ale unor moduri de ac iune. Numărul popula iei, structurile de vîrstă i sex, locuin ele, drumurile, amenajările teritoriale sînt fapte de m. socială. Acestea el le opune fenomenele de "fiziologie socială", care sînt

moduri de a face, tipuri de activită i (educa ionale, lingvistice, religioase etc.). Faptele de m. socială sînt, în concep ia lui Durkheim, componenta esen ială a "mediului social intern", alături de structurile de tip normativ (dreptul, moravurile etc.). Principalele proprietă i prin care mediul social intern influen ează procesele sociale sînt volumul societă ii (numărul unită ilor sociale), "densitatea dinamică" (ansamblul rela iilor morale) i "densitatea materială" (locuitori pe unitate de suprafa ă, dezvoltarea mijloacelor de comunica ie i transmisie), Gurvitch consideră "suprafa a morfologică i ecologică" drept palierul cel mai vizibil al realită ii sociale. Structurile de m. socială sînt constituite prin acumulări succesive ale efectelor unor evenimente recurente de acela i tip (na teri i decese pentru structura de vîrstă, construc ii i demolări de locuin e pentru fondul locativ etc.) i prin procese de schimbare cu caracter nerepetitiv. Sînt caracterizate prin grad ridicat de iner ie i de complexitate. În sens restrîns, în sociologia urbană, structurile de m. sînt reduse la cele de cadru construit i amenajat, iar distribu ia popula iei pe categorii sociale i demografice este considerată ca structură sociologică (H. Lefevre, *La Revolution Urbaine*, 1970). 2. *M.* culturală, teorie care concepe culturile organicist, ca entită i închise, evoluînd după modelul biologic de la na tere la moarte. Sentimentul spa iului este considerat esen ial în cadrul unei culturi. Pornind de la acest sentiment, sînt deosebite diferite tipuri de culturi: hamită i etiopă (Leo Frobenius), antică, occidentală, arabă, egipteană, chineză, rusească (Oswald Spengler) etc. c. Metoda m., metodă de cunoa tere orientată spre identificarea formelor dominante sau secundare, primare sau derivate, opusă (în filosofia culturii) mesodei fenomenologice care urmăre te identificarea inten ionalită ii, a esen elor deosebite da fenomene. *V. mediu construit. D.S.*

MORTALITATE fenomen demografic care exprimă, în esen ă, intensitatea deceselor în ansamblul unei popula ii sau în anumite straturi ale acesteia. Cel mai cunoscut indicator global de m. este rata *brută de m.*, ce se ob ine raportînd numărul deceda ilor dintr un an la popula ia medie i înmul ind cu 1000. Intervalul de varia ie al indicelui este, la ora de fa ă, incadrabil aproximativ între 6 i 20‰, dar în trecut rata de mortalitate atingea curent valori de 35 45‰, chiar în timpuri normale i valori i mai mari în perioade de epidemie, război sau alte calamită i. Rata brută de m. nu este utilizabilă în compara ii atunci cînd valorile sale sînt a propiate, deoarece acestea sînt puternic afectate de structura pe vîrste a popula iei. Se calculează rate specifice de m. (pe vîrste), iar cu ajutorul acestora se poate ajunge la valori standardizate ale ratei de m. sau se poate construi instrumentul fundamental de analiză a m.: tabela de m. Cu ajutorul tabelii de m. se ob ine i cei mai bun indice sintetici al m.: *speran a de via ă la na tere* (sau *durata medie a vie ii*). Aceasta arată numărul mediu de ani pe care îi are de trăit o persoană născută în anul de referin ă i care ar fi afectată la fiecare vîrstă de m. ce caracterizează vîrstă respectivă în popula ia dată, la momentul analizei. Actualmente, *speran a de via ă la na tere* variază între 40 i 75 de ani, iar în cete mai vechi perioade ale omenirii, se apreciază că valoarea respectivă nu a depă it 20 de ani. Un alt indice foarte expresiv al m. este *rata m. infantile*, ob inut prin raportarea deceda ilor de vîrstă sub un an la născu ii vii din anul respectiv, în ările cele mai avansate valoarea indicelui este sub 10‰, în timp ce în unele ări din lumea a treia el depă e te 100‰; în popula iile premoderne, el atingea frecvent valori de 200 250‰ chiar în condi ii obi nuite. De i m. este fenomenul demografic cel mai legat da latura biologică a fiin ei umane, ea este puternic influen ată de factorii sociali; la

rîndul său, tendin a de scădere a m. în popula iile moderne a avut consecin e notabile asupra multor laturi ale vie ii sociale. *V. natalitate. T.R.*

MO IERIME clasă socială formată din marii proprietari funciari i care folosea munca ăranilor fie direct, fie indirect (prin intermediul arenda ilor). În preajma anului 1907 existau în România 4.171 de proprietari mari, însumînd 3.787.192 hectare, iar 1.001.302 ărani stăpîneau 3.319.695 ha, acestora din urmă revenindu le în medie cea. 3 ha. După reforma agrară din 1921, m. de inea aproximativ o treime din suprafa a agricolă a ării. *M.* a fost desfiin ată în tara noastră prin reforma agrară din anul 1945. *V. feudalism, ăranime. I.F.*

MOTILITATE capacitate individual constituită de angajare i realizare a mi cării în spa iul social. Este o condi ie a mobilită ii sociale, relevînd înclina ia personală spre mi care sau stabilizare. De regulă, caracterizarea m. se face cu referire la locul de na tere, relevîndu se intensitatea trăirilor afective de ata ament personal fa ă de acesta. Unui nivel scăzut al ata amentului afectiv fa ă de locul de na tere îi corespunde un nivel ridicat de m. *M.* este influen ată de locul de na tere atît direct, prin cre terea probabilită ii de stabilizare în acest loc ca adult, cît i indirect, prin limitările sau avantajele asociate mediului social, cultural sau geografic de provenien ă. Ata amentul psihologic fa ă de locul de na tere precum i restric iile culturale i economice locale diminuează nivelul m. i, pe un plan mai larg, extensia mobilită ii sociale. Din contră, accentuarea m. se asociază cu angajarea în procese de migrare care conduc la cre terea distan ei geografice fa ă de locul de na tere i la accentuarea distan ei sociale fa ă de statusul parental de origine prin eliberarea de

obligă ii sau influen ele locale și prospectarea unor noi oportunită i sociale și ocupa ionale. *V. distan ă socială, migra ie, mobilitate socială.* M.V.

MOTIVAȚIE ansamblu de factori sau imbolduri care declanșează, energizează, men in (sau ntrerup) și direc ionează ac iunile sau comportamentele unei persoane. Diferen ele n abordarea teoretică a m. și au originea n concep ia despre om și mediul său, n accentul pus pe importan a relativă a factorilor biologici (cum ar fi dispozi iile bioereditare), a factorilor intrinseci (interese, aspira ii, așteptări e c.) sau a celor extrinseci (punitivi sau recompensatori), precum și pe interac iunea lor. Teoriile despre m. tind să se bazeze pe presupozii a că via a individuală este animată de două categorii de for e opuse care interac ionează și motivează ac iunile sau comportamentele. Una grupează for ele generatoare de echilibru (homeostazle, stabilitate, consisten ă, balansare), iar cealaltă for ele care provoacă schimbarea și dezechilibrul (incertitudine, incongruen ă, inconsisten ă). Multe teorii tind să se concentreze asupra ultimei categorii de for e, pe care le consideră nnăscute (S. Freud, R.R. White), de natură fiziologică (D.E. Berlyne, R. P.rlbram) sau dob ndite (H.A. Murray). Mediul poate provoca o stare de incertitudine, de dezechilibru sau indispozi ie personală, ce nu poate fi tolerată ntruc t ar produce tulburări accentuate. Omul ar deveni astfel motivat să ac ioneze pentru restabilirea echilibrului sau nlăturarea tensiunii interne. Varietatea for elor motivatorii este foarte mare: nevoi sau trebuin e, atrac ii, interese, convingeri, aspira ii, inten ii, tendin e, scopuri, idealuri etc. • Nevoile sau trebuin ele s nt stări interne de necesitate care se manifestă prin apari ia unui dezechilibru n sistemul organic sau de personalitate ce se cere nlăturat prin ini ierea de ac iuni

adecvate. Nevoile s nt fiziologice, psihologice, sociale, culturale etc. A. Maslow le a ordonat ierarhic n cinci clase (nevoi fiziologice, de securitate fizică și socială, de dragoste și apartenen ă, de recunoaștere și afirmare socială, de au oactualizare, de realizare și afirmare liberă și independentă a sinelui) și a demonstrat că numai după ce au fost satisfăcute nevoile dintr o clasă inferioară intră n ac iune mecanismele declanșatoare ale nevoilor din clasa ierarhic superioară. Dinamica manifestării nevoilor se caracterizează prin varia ii personale, dar mai ales depinde de contextul specific mediului social, economic și cultural care instituie anumite praguri "legitime" de satisfacere a nevoilor. De asemenea, intervin rela iile dintre nevoi și dintre persoane, put ndu se identifica stări de involu ie reciprocă sau de coevolue (C. Mamali) a ac iunilor sau pragurilor de satisfacere a nevoilor persoanelor aflate n rela ie. Cercetările n domeniul calită ii vie ii și de analiză a sistemelor sociale actuale au urmărit să catalogheze, n func ie de nivelul și perspectivele dezvoltării sociale și n vederea unei repartizări cit mai echitabile a bunurilor și oportunită ilor sociale, aria de cuprindere a nevoilor de bază sau fundamentale, repartizate pe sectoare și care interferează n mod hotăr tor cu realizarea unei vie i individuale și sociale normale și demne. Principalele sectoare ar fi: alimenta ia, locuin ele, educa ia, cultura, serviciile și bunurile de consum, mediul socio-politio al rela iilor, participării și realizării personale. Chiar dacă pot fi adăugate și alte sectoare, problema nu este de a fi exhaustiv n vederea specificării cantitative a nevoilor fundamentale, ci de a stabili criteriile pe baza cărora se stabilește legitimitatea nevoilor ntr o societate. • n aria m. s nt incluse pe lngă nevoi sau trebuin e și alte motive (aspira ii, atitudini, așteptări, interese, scopuri, orientări etc). Acestea s nt specifice at t pentru fiecare

tip de activitate, disting ndu se ntre m. muncii, a nvă ării, a crea iei etc, ct și pentru fiecare persoană. Cea mai importantă caracteristică a motivelor este intensitatea, rezultată din combinarea for elor pozitive și negative, interne și externe. Pentru a o pune n eviden ă, se consideră că orice motiv are trei dimensiuni corelate: *valen a* (valorizarea afectivă pozitivă, negativă sau neutră a nsușirilor unei ac iuni sau rela ii), *expectan a* (anticiparea succesului sau insuccesului ac iunii și a consecin elor asociate) și *instru mentalitatea* (interinfluen area rezultatelor). Atunci cnd cele rel dimensiuni s nt pozitiv orientate, convergente și intense, motivul nsuși are o puternică for ă de declanșare și energizare a activită ii personale. Totuși, activită ile complexe de muncă sau interac iune socială rareori s nt declanșate și ntre inute energetic de un singur motiv, ci de o constela ie de motive diverse care se combină și se schimbă n timp, n func ie de: starea subiectivă personală, natura solicitărilor exterioare, interven ia unei conștiin e reflexive și selective care instituie ea nsăși așa zisele rmetamotive (derivate dintr o constela ie de motive deja cunoscută și testată practic n activitate). Diversitatea motivelor poate fi cuprinsă ntr o tipologie elaborată n func ie de raporturile lor cu activitatea. Se distinge astfel ntre: m. *intrinsecă* (interioară), care izvorăște din natura activită ii nsăși, privită ca scop, valoare și cadru de realizare personală, și m. *extrinsecă* (exterioră), care ia forma unei tensiuni subiective generate de factori din afara activită ii și se manifestă prin trăiri emo ionale negative (aversiune fa ă de sanc iuni, critică sau penalizări, teamă de eșec, de pierdere a prestigiului etc.) sau pozitive (dob ndirea de beneficii sau utilită i cum ar fi premii, promovare, influen ă, prestigiu etc). M. intrinsecă este mai rezistentă n timp și la factori cu ac iune contrară, și creează propria bază generativă, are o puternică for ă

de declanșare și men inere a activită ii, duce la performan e mai mari. M. extrinsecă ac ionează pe termen scurt și solicită o permanentă mprospătare pentru a compensa efectele de autoerodare. M. intrinsecă și cea extrinsecă nu se exclud, ci se completează reciproc. • M. nu este sinonimă cu *motivarea*, n loc de a realiza o asocia ie simplă și directă ntre motive și ac iuni, sociologia se interesează de procesul continuu de motivare n care intervin diferite condi ii sociale care facilitează cristalizarea și ac iunea motivelor. Aceste condi ii s nt, pe de o parte, generale, referindu se fie la nivelul dezvoltării personale, la concep ia despre sine sau la nivelul și orientarea autoevaluării, fie la contextul social n care este integrată o persoană, la cadrul structural n care se desfășoară activitatea vizată sau la cultura rela iilor și conștiin a valorilor dominante ntr o comunitate sau ntr un grup. Pe de altă parte, condi iile s nt specifice și situa ionale, referindu se la solicitările și finalită ile concrete ale unei activită i sau ac iuni. Aceste condi ii intervin n diferite etape ale motivării, ntărind sau diminu nd intensitatea m., oper nd o selec ie și o consacrare a anumitor motive. Deși m. se constituie Individual, ea este contextualizată cultural și cristalizată social. Rolul m. nu este numai acela de a declanșa, ntre ine și stimula participarea la o activitate, ci și de a conduce la anumite performan e. Rela ia dintre cantitatea și calitatea performan elor și intensitatea m. nu este direct propor ională. Creșterea intensită ii m. (supramotivarea) conduce la accentuarea anxietă ii și ia o ngustare a c mpului cognitiv (centrarea exclusivă pe elementele legate de realizarea scopului). Submotivarea diminuează angajarea n activitate și reduce nivelul performan elor. ntre supramotivare și submotivare se situează *optimalul motivaponal*. Acesta este specific fiecărei activită i și personal constituit. Intensitatea m. se află n

raport invers proporțional cu gradul de dificultate a sarcinilor (R. Yerkes, J. Dodson). În provocarea și menținerea optimului motivțional, trebuie avute în vedere nu numai intensitatea m., ci și tipurile de motive și relațiile dintre ele pe traiectul motivării. Sociologia se interesează de m. nu numai pentru a înțelege cauzele interne ale comportamentelor sau acțiunilor, ci și pentru a analiza participarea și angajarea socială, a explica diferențierea performanțelor unor colectivități sociale, a specifica modul în care intervin diferite condiții sociale în procesul de motivare personală sau colectivă. *V. consistența a sinelui, echilibrul, eficiența, homeostazia, necesitatea*. M.V.

MUL IME grupare temporară de indivizi, aflați în apropiere fizică, fie din întâmplare fie deliberat, în virtutea unui obiectiv sau interes comun. Existența unor interese, motive, obiective similare, care reclamă prezența unor indivizi în același loc și în același moment, nu constituie însă condiții suficiente pentru crearea unor legături, interrelații, a unei structuri. Sociologic, noțiunea de m. acoperă o varietate de forme de grupare, caracterizate prin nediferențieri, lipsă de coeziune și organizare, reacție emoțională la situațiile în care este implicată. Aceste caracteristici disting m. de orice colectivitate cu un anumit grad de organizare și de grupul social care posedă o organizare internă definită de instituții, modele de acțiune și mecanisme de control. Lipsa acestor elemente face ca, odată satisfăcute sau schimbate condițiile care au condus la constituirea m., aceasta să se dizolve. Ilustrativ este cazul m. întâmplătoare, caracterizată printr-un grad redus de interacțiune emoțională și organizatorică. Existența ei este realmente momentană. Indivizii care compun această m. au în vedere un interes pasager. Ex. m. indivizilor care staionează în așteptarea autobuzului sau în fața casei de bilete a unui teatru sau care privește opera la de translație a unei clădiri. M. al cărei comportament este direcțional prin medierea unor așteptări reglementate de modele tradiționale sau contractuale este o m. convențională. Ex. m. care nu are un obiectiv clar definit, dar care ajunge la un comportament colectiv ca urmare a stimulării mutuale a efectelor, este o m. expresivă. Ex. m. în situație de dans, jale, bucurie. Gama de reacții ce caracterizează m. se întinde de la extaz la agresivitate de structură, incluzând surescitarea, angoasa, panica. În funcție de eficiența controlului social și de tensiunile create de situațiile disfuncționale sau anomice, m. se comportă pasiv sau activ. M. activă este un instrument de rezolvare imediată a presiunii situaționale transferată în emoție colectivă. Activizarea este favorizată și de o serie de caracteristici, nevoia de conformitate, emotivitate, proximitate, anonim, număr. În sociologie și psihologie socială, noțiunea de m. capătă consistență teoretică odată cu lucrările lui G. Tarde (*Les lois de l'imitation*, 1890; *L'opinion et la foule*, 1901) și de G. Le Bon (*Psychologie des foules*, 1895). Sociologia m. studiază condiționările sociale și culturale ale comportamentului m.; relațiile dintre frecvența și amplitudinea reacțiilor m. și tipul de organizare politică, economică, socială; factorii și prghiile de trecere de la o grupare nediferențiată și cu o acțiune, de cele mai multe ori stihinică, la o colectivitate structurată; acțiunea mecanismelor sociale de difuziune și manipulare și dominanța unui profil psihosocial într-o formă determinată de organizare socială. *V. acțiune colectivă, comportament colectiv, grup social*. S.M.

MUNCĂ (SOCIOLOGIA M.) 1. Sens general, în filozofie, m. este activitatea de producere a bunurilor materiale și spirituale. 2. Sens restrâns, în societățile moderne, m.

reprezintă activitatea de producere de bunuri și servicii recunoscute social și care reprezintă o sursă de venit pentru cel care o prestează. S.m. prezintă următoarele teme de interes major: a. *motivația* m. și modalitatea de creștere a performanțelor în m., b. *Semnificația umană a m.* (ce reprezintă m. pentru om ca activitate). Există o largă literatură, începând cu Marx și sfârșind cu A. Maslow care, pornind de la complexele necesități ale omului, caută să pună în evidență semnificația umană a m. În acest context, omul fiind o ființă activă, orientată spre autorealizare personală și socială, m. reprezintă potențialul important al sferii a realizării umane. În ea, omul își dezvoltă și confirmă capacitățile sale fizice și intelectuale (m. ca joc creativ al omului cu natura), câștigă și realizarea sa ca ființă socială (activitate orientată spre colectivitate). O largă literatură empirică a explorat m. în calitate de sursă de satisfacție/insatisfacție. Există numeroase instrumente de măsurare a caracteristicilor intrinseci ale m. semnificative pentru om: condiții fizice, grad de oboseală, pericolozitate, repetitivitate, varietate/monotonie, calificare cerută, inventivitate solicitată, autonomie și responsabilitate prilejuită. Aceste instrumente de măsură pot fi bazate fie pe observația specialiștilor, fie pe estimarea, făcută de fiecare persoană, a caracteristicilor propriului post de m. Sînt explorate întrebări ca: este nevoia de muncă complexă, creativă, responsabilă, variată, o nevoie universală? care sînt factorii care fac ca această nevoie să varieze? care sînt efectele tipului de m. asupra stării de sănătate fizică și mentală a omului, asupra gradului său de satisfacție/insatisfacție, a dezvoltării personalității, a comportamentului în celelalte sfere ale vieții (familia, de exemplu)? în ce măsură m. este o sferă a dezvoltării personalității, dar și sursă de posibile manifestări patologice în această privință. Există astfel o serie de studii asupra m. ca

modalitate de compensare pentru dificultățile din alte sfere ale vieții, cu efecte negative de lung termen chiar și asupra performanțelor în m. Este ceea ce în literatura anglo-saxonă este desemnat prin termenul de "workoholic" — m. ca un tip de drog. Ca o generalizare a acestor studii a apărut în ultimul timp problematica *calității umane a m.* sau a *calității vieții* de m. ca o sferă a calității vieții. Revoluția aspiră ilor din anii '60 a produs un interes major pentru creșterea calității umane a m., sub toate aspectele, atât din punct de vedere fizic elementar, cât și al conținutului său. În ultimele decenii s-au realizat investigații largi, în diferite țări, inclusiv în România, asupra calității umane a m., utilizînd în mod special indicatori de tipul: satisfacția cu m., calitatea percepută a m., alienarea. Interesul pentru efectele complexe ale *stresului* din ultimul timp a generat o mulțime de studii asupra surselor de stres din sfera m. și a efectelor sale asupra omului. În fine, tot în acest context, există studii complexe asupra *omajului*: efectele sale asupra personalității umane, a stilului de viață, asupra vieții de familie, a participării sociale politice. 3. *Dinamica tipurilor de m.* sub impactul diferiților factori tehnologici, sociali politici și umani. Efectul evoluției tehnologice asupra m. reprezintă unul dintre cele mai dezvoltate domenii de investigație, atât empirică, cât și proiectivă. În primul rînd, studii asupra efectelor marilor modificări în tehnologia actuală — automatizare, informatizare, microelectronică, computerizare — asupra tipurilor de m.: generează ele m. mai înalt calificată, mai complexe, mai interesante sau nu? crează ele omaj? afectează pozitiv sau negativ veniturile, și prin acestea, calitatea vieții? Una dintre ideile care s-au conturat cu claritate în ultimul timp în această privință se referă la estimarea că efectele directe ale tehnologiei asupra organizării m. par a fi fost exagerate. Aceste efecte par a fi mediate de factori sociali, culturali și organizaționali.

niza ională. Prima jumătate a secolului 20, ou rădăcini puternice în ultimele decenii ale secolului trecut, a fost dominată de organizarea m. pe *principiul m. simplificat*, a cărei formulare teoretică se datorează lui F.W. Taylor (*Principles of Scientific Management*, 1912). Conform acestui principiu, o m. simplă este principial mai eficientă decât o m. complexă. M. complexă a fost în consecință divizată, descompusă în m. mai simple: (un post de m. cuprinde adesea cteva operații simple ușor de învățat și distribuite între mai mulți muncitori). Acest principiu stă la baza liniei de asamblaj. Rezultatul acestui principiu a fost descalificarea accentuată a forței de m. M. devine frustrantă, plicticoasă, datorită monotoniei și repetitivității, a pierderii imaginii de ansamblu. Mult timp a dominat punctul de vedere că acest principiu de organizare a m. reprezintă singura opțiune posibilă în stadiul mașinist de evoluție a tehnologiei. O serie de studii istorice au demonstrat însă faptul că introducerea la sfârșitul secolului trecut a simplificării m. nu a reprezentat în primul rând un mijloc de creștere a eficienței, ci mai degrabă o cale de a crește controlul asupra salariilor. Mișcările muncitorești din acea perioadă erau puternice și datorită faptului că muncitorii naționali calificați, de care depindea întreaga producție, reprezentau o fracțiune importantă a clasei muncitoare. Reorganizarea producției prin diminuarea sensibilității a ponderii muncitorilor naționali calificați și înlocuirea lor cu o masă de muncitori slab calificați sau semicalificați a avut ca efect imediat

scăderea puterii social-politice a clasei muncitoare. Practicile manageriale sunt un alt factor care influențează organizarea m. și tipurile de posturi de m. Unele studii comparative între întreprinderile conduse de manageri americani și cele conduse de manageri japonezi sugerează existența unor diferențe și în modul de organizare a m. și a tipurilor de posturi de m. în condițiile aceleiași tehnologii. Sistemul de valori al comunității (aspirațiile, exigențele colectivității) par să fie și ele un factor foarte important. Revoluția aspirațiilor din anii '60, creșterea intoleranței față de m. simplificate și necalificate, a generat un complex program de *mbogățire* a m. Principiul m. *mbogățite* la nivelul actual al tehnologiei sugerează că este posibilă o organizare alternativă a m., cel puțin în tot atât de eficientă ca cea bazată pe principiul m. simplificate, caracterizată prin reconstituirea unor m. complexe, național calificate, care oferă oportunități ridicate de inițiativă, creativitate, autonomie și responsabilitate. Pe această linie este previzibilă creșterea interesului pentru "proiectarea" unor posturi de m. în acord nu numai cu cerințele procesului tehnologic, dar și cu exigențele omului, în contextul unei societăți dezvoltate economic și social cultural. 4. *Sociologia profesiilor* analizează profesiile ca rezultat al unui complex de factori tehnologici și sociali cultural, dinamica acestora, sistemul de valori și poziția socială cu care sunt asociate. V. *analiza postului de muncă, industrie, mbogățirea muncii, organizarea ie, profesie*. C.Z.

N

NATALITATE fenomen demografic ce exprimă, în esență, intensitatea nașterilor în cadrul unei populații privită în ansamblul său. Cel mai adesea, n., este exprimată cantitativ cu ajutorul unui indice numit rata brută de n., notat cu n și calculat cu formula:

$$n = \frac{N}{P} \times 1000$$

unde N este numărul nașcuților vii, într-o anumită perioadă (de regulă, un an), iar P — populația medie în perioada respectivă. Valorile ratei au un interval mare de variație — practic, între 10‰ și 60‰ —, reflectând comportamentul populației în privința nașterilor. Tendința generală observată este aceea a scăderii n., proces amorțit în țările dezvoltate în a doua jumătate a secolului trecut, iar în țările în curs de dezvoltare abia în zilele noastre, ceea ce face ca actualmente să existe o enormă diversitate, pe plan mondial, în privința n. N . și indicii atașați ei exprimă comportamentul populației în raport cu nașterile într-un mod superficial, fapt pentru care în demografie atenția principală este îndreptată — când e vorba de nașteri — asupra *fertilității* și indicatorilor atașați acesteia. V. *fertilitate*. **TR**

NAȚIONALISM complex de idei și sentimente orientate spre afirmarea de sine a unei națiuni sau grupări etnice. Axioma n. constă în faptul că omeniarea subzistă prin entități mal mult sau mai puțin discrete numite "etnii" (în stadiul de împlinire politică: "națiuni"), de rase, vârste istorice și dimensiuni diferite, dar, din punct de vedere moral, cu drepturi egale în fața istoriei. Unii autori exclud din n. sentimentele, dar e îndoielnic că se poate reduce o asemenea mișcare socială la statutul de pură ideologie. Tensiunile și conflictele interetnice exprimă, dincolo de cauze, tocmai supraîncărcarea afectivă a grupurilor umane; aflate în dispută, ceea ce generează un dezechilibru între rațiune și afectivitate și obnubilează calea soluțiilor adecvate. Spectrul de aspirații al n. include o mare varietate de motive, unele cu efecte faste, altele cu efecte nefaste: idealul de fraternitate, suveranitate în fața altor națiuni (de regulă mai mari și mai puternice), afirmarea identității specifice, căutarea "rădăcinilor", nevoia de vatră, continuitatea în timp, conștiința misionară în istorie, puritate etnică, făurirea "omului nou", "civilizarea" altor popoare etc. Tocmai de aceea, este dificil de realizat o tipologie a mișcărilor naționaliste; unele preced starea de independență și o revădesc, altele îi succed,

unele au un el secesionist, altele revendică doar drepturi civile, încă altele au un caracter expansionist. Mai importante însă decât tipologia se arată a fi evaluările. Prin sine însuși, n. nu cade sub incidența eticii — el nu este nici bun nici rău înainte de a se preciza concret despre ce mi care sau manifestare naionalistă este vorba. Pangermanismul și panslavismul, de pildă, se înscriu în rândul mișcărilor naionaliste, dar tot sub imboldul n. se petrec și desprinderile din conglomeratele imperiale; n. face imperiile să tot el le desface. N. a însoțit rasismul, fascismul, comunismul, sau mișcările mesianice, dar el a însoțit și a îndreptat formarea statelor naionale moderne (cu Franța și Anglia drept modele), destrămarea unor imperii contemporane (ce păreau la un moment dat a sfida timpul), sau planarizarea istoriei (proces consfințit prin înființarea Ligii Națiunilor, apoi a Organizației Națiunilor Unite). Contrar evidenței istorice, factori extra-filiici (unii politicieni și jurnaliști în primul rând) au esut pe seama n. o imagine eminentemente patologică, pentru care însă există termeni deja fixați, precum "ovinizm", sau "xenofobie". La răspîndirea acestei imagini a contribuit în ultima vreme și decanarea unor violente conflicte interetnice, pe fondul destrămării unor state multinaționale (Uniunea Sovietică, Iugoslavia). Cauzele tensiunilor respective trebuie căutate îndeosebi în strategiile imperiale sau federale, care, prevalîndu-se de mobilitatea societății moderne, au încercat să eterogenizeze în chip forat mari colectivități umane și să traseze granițe geopolitice arbitrare între diverse grupuri etnice. Alte tensiuni se cer evaluate în funcție de contextul social istoric în care survin. Altminteri, n. poate însuflă și proiecte constructive, precum aceea obsedantă convingere nutrită și pusă în act de elita intelectualității românești interbelice, cum că după întregirea politică de la 1918 toate națiunile Pământului a teptau să vadă

ce vrem să fim și ce loc vrem să ocupăm în cadrul istoriei universale. Asocierea cu alte ideologii nu poate servi ca test adecvat de validare sau invalidare a n.; un astfel de test pot în schimb alcătui principiile democrației. La el răspundea Nicolae Iorga (*Doctrina naionalistă*, 1922), în numele unui "n. democratic": "cu oameni neliberi nu se întemeiază o ară, cu oameni neliberi nu se apără o ară și cu oameni neliberi nu progresează o ară". Afirmînd acestea, istoricul român avea în vedere și minoritățile etnice. Prin *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, Revoluția Franceză venise ca o promisiune de regenerare a societății, între altele și prin aezarea acesteia pe baze deopotrivă naionale și democratice. Astăzi, statul naional, consacrat de Revoluția Franceză și organizat de atunci după principiile unei democrații moderne în continuă perfecționare, este confruntat cu solicitările minorităților etnice. S-a observat că, paradoxal, cu cît un regim e mai democratic, cu atît revendicările minorităților devin mai intense și cu atît mai serios ele trebuie luate în seamă de puterea care guvernează (Anthony D. Smith: *Naionalism in the Twentieth Century*, 1979). Altfel spus, în regim de normală funcționare, democrația generează n., iar n. generează democrație. • Concepțiile despre natura și destinul n. sînt marcate, în chip firesc, de concepțiile despre *națiune*. S-au conturat în această privință două poziții diferite. Pe de o parte, viziunea a a zisă "modernistă", cu antropologul britanic Ernest Gellner ca reprezentant principal (*Nations and Naionalism*, 1983), înfățișează națiunea drept un produs al epocii moderne, generat de capitalism, birocratie și utilitarism. Conform acestei opinii, cultivată și de marxism, națiunea nu este coextensivă esenței umane, iar dacă astăzi ea colorează viața istorică a întregii planete, faptul se datorează capacității n. de a răspunde unor situații și probleme ale contemporaneității. În această

alternativă, națiunea și n. au apărut la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, persistența lor fiind pusă sub semnul întrebării odată cu integrarea vieții sociale în cadre transnaționale și chiar la scară planetară. Pe de altă parte, s-a cristalizat și opinia că legăturile de limbă, religie, etnicitate și teritoriu sînt primordiale, de o vechime urcînd pînă în neolitic, și că, deci, comunitățile etnice sînt entități naturale și sedii perene ale experienței umane. Principalele probleme referitoare la națiune se regăsesc astfel în problematica etnicității. Între etnie și națiune există o continuitate, diferențiată, desigur, de etapele istorice parcurse. Această viziune s-a numit "primordialistă" și are drept principal purtător de cuvînt pe Anthony D. Smith, profesor la "London School of Economics and Political Science" (*Theories of Naionalism*, 1971; *Naionalism in the Twentieth Century*, 1979; *The Ethnic Origins of Nations*, 1986). Primordialiștii recunosc tendința de estompare a n. prin amploarea crescîndă a organizațiilor transnaționale în industrie, comerț, finanțe, comunicare, sau în planul alianțelor politice și militare, dar ei relevă în același timp o tendință paralelă de adîncire în idiomatice, mai ales în creația culturală (literatură, artă, muzică), dependentă de limbă și de sufletul etnic. N. se profilează, astfel, deopotrivă ca un "stil de imaginație politică" și un "stil de producție culturală" (Jonathan Spencer), cu mari disponibilități adaptative la situații istorice din cele mai diverse și, prin urmare, cu un viitor deschis. Cum încercările de generală condamnare a lui n. au făcut decît să l reactiveze în forme nocive, mai curînd recomandabilă e încercarea de a l cîștiga de partea națiunii. V. *democrație, etnic, fascism, ideologie, naionalitate, națiune, rasism*. Gh.G.

NA IONALITATE 1. Concept politic derivat din conceptul de *națiune*. În unele accepții, n. și națiunea sînt concepte identice,

denumind comunitățile și grupurile etnice care își exprimă și își manifestă conștiința comună printr-o voință politică orientată spre dezvoltarea identității și solidarității de interes a membrilor lor, prin mijloace politice și legal-juridice corespunzătoare acestor interese. Conștiința de n. este afirmată și promovată prin cultivarea simbolurilor solidarității colective: strămoși comuni, teritoriu, limbă, religie, literatură și alte producțiuni culturale, asociații și organizații proprii. N. care reunește, prin lupte politice, să își formeze state proprii, se constituie ca națiune, state naionale, autodeterminate și recunoscute ca suverane de către alte state în virtutea "principiului n.". N. denumește, în acest caz, dimensiunea sau componenta etnică a națiunii și a statului naional (V. Goldi, *Despre problema naionalității*). 2. În unele lucrări de politologie și sociologie, n. este echivalentă cu termenul de "minoritate naională" sau "minoritate etnică", desemnînd acea grupare etnic omogenă care este parte a unei alte națiuni organizată statal (Gali Erno, *Dimensiunile conviețuirii, Studii despre națiune și naionalitate*, 1978). Unii autori definesc n. ca "națiune imperfectă"; ea desemnează acele colectivități etnice care n-au ajuns la stadiul formării unui stat naional propriu, în cadrul unor state naionale multi-etnice, n. pot participa la exercitarea puterii politice în termeni egali cu alte n. și pot beneficia de o anumită autodeterminare relativă în unele unități administrative teritoriale identificate cu grupul etnic respectiv sau de autonomie culturală în aspecte privind conservarea limbii, a instruirii în limba proprie, a creației culturale etc. Spre deosebire de n., termenul de "minoritate naională" ar desemna relațiile de inegalitate politică, de subordonare a unor grupuri etnice în raport cu etnia majoritară care controlează instituțiile de stat. "Minoritățile naionale", ca termen, ar implica deci prezența relațiilor de *discriminare*

I ar exprima rezultatul "unei conștiințe negative" (E.K. Francis, *Interethnic Relations. An Essay in Sociological Theory*, 1976). 3. Într-un sens mai restrâns, n. denumește calitatea unui individ de a face parte dintr-o națiune organizată în stat național, drepturile și obligațiile, reglementate juridic, decurgând din această relație de apartenență. Spre deosebire de "cetățenie", care desemnează raporturile dintre individ și stat (fără referire la n. acestora), n. îmbină anumite norme juridice cu criterii vizând caracterul social al personalității unui individ, trăsături de personalitate și comportament care decurg din:

- identitatea de grup, colectivă, a acestuia. N. se dobândește prin naștere (copilul are n. părinților săi) sau se acordă printr-o procedură juridică specială, numită uneori "naturalizare", stabilită de fiecare stat. Prin reglementarea juridică a n. posesorii acesteia (indivizi, dar și unele organizații comerciale, de servicii) sînt puși în relație cu procedurile diferite ale dreptului internațional. Un actor social cu importanță crescîndă în viața economică și socială internațională contemporană îl reprezintă organizațiile "multinaționale", organizații economice care își desfășoară activitatea pe teritoriu! și cu resursele mai multor state naționale. Precizarea raporturilor dintre aceste organizații și instituțiile statelor naționale suscită numeroase controverse juridice, politice, economice, care, din punct de vedere sociologic, prezintă interes pentru identificarea și clarificarea teoretică a înțelegerii noilor ale n. în lumea contemporană. V. *etnic, minoritate socială, naționalism, națiune*. G.N.

NA IUNE grupare relativ numeroasă de persoane, delimitată teritorial și politic, ai cărei membri manifestă loialitate față de aceleași instituții și au sentimentul că apar în aceleiași comunități. În mod obișnuit, n. se definește prin marmulte caracteristici cum ar

fi teritorialitatea, populația, independența și guvernarea. *Teritoriul* este un element esențial în definirea n., orice n. trăind într-o zonă geografică specifică. Există și n. fără teritoriu, dar acestea formează o excepție (de exemplu, evreii și-au pierdut teritoriul în urmă cu două mii de ani, dar au păstrat un puternic sentiment al apartenenței la aceeași n., încît au putut să-și refacă în 1948 statul modern al Israelului). *Apărarea teritoriului* este sinonimă cu apărarea identității naționale. Încălcarea teritorialității conduce la războaie. Unele dintre n. actuale au un teritoriu rezultat din anexarea prin război a teritoriilor ocupate de alte n. În unele cazuri, este foarte greu de decis cui aparține un teritoriu; istoria poate fi un sprijin, dar nu întotdeauna (în cazul disputei istorice dintre palestinieni și evrei se constată că nici unui nu au fost primii ocupanți ai unui teritoriu neocupat anterior); limba și etnicitatea sînt de multe ori de o slabă utilitate pentru a decide cărui stat ar aparține de drept un teritoriu (majoritatea alsacienilor sînt sau au fost germani după limbă, cultură și nume de familie; majoritatea vorbesc însă perfect franceza și se consideră francezi. Este greu de spus dacă Alsacia ar trebui să aparțină de drept Franței sau Germaniei). Orice n. își începe printr-o populație care trăiește într-un teritoriu. Această populație are un sentiment al identității și coeziunii și, în mod obișnuit, vorbește aceeași limbă. Dar nu întotdeauna este astfel; în Elveția, Belgia, Rusia sînt vorbite mai multe limbi. Statele cu populații diverse din punct de vedere lingvistic și cultural sau în care identitățile sociale și economice sînt clar conturate și consacrate istoric prin diferențieri sînt numite *state multinaționale*. Aceste state sînt confruntate, în multe cazuri, cu mișcări separatiste, de afirmare a unor n. independente. O n. se caracterizează de asemenea prin *independență*, adică prin capacitatea de a se autoguverna ca entitate suverană. În relațiile

internationale acest fapt face obiectul unei recunoașteri diplomatice din partea altor țări și în special a marilor puteri. O n. poate fi independentă de drept dar nu și de fapt. Fostele țări socialiste din Europa Centrală și de Est erau suverane și independente din punct de vedere al dreptului internațional; în realitate, ele erau în multe aspecte dependente de Uniunea Sovietică. N. independente se autoguvernează, au un *guvern propriu*. În anumite circumstanțe, unele guverne funcționează extrateritorial (guvernele în exil). Existența unui guvern nu înseamnă că acesta acționează în mod suveran în toate situațiile: există guverne marionetă sau aservite unor puteri străine. • În definirea n. este dificil de stabilit o listă de trăsături caracteristice obligatorii și necesare în toate situațiile. Realitatea este foarte diversă și se pretează puțin la generalizări rigide. Această problemă pentru că n. sînt într-un permanent proces de construcție și de reconstrucție. • Multe analize sociologice sînt convergente în a susține că o n. parcurge în construcția ei cinci stagii: a. *identitatea*: capacitatea unui grup de a gândi despre sine ca aparținînd unei n. Acest lucru nu se realizează întotdeauna: u. or: există cetățenii francezi care se autoidentifică ca fiind bretoni sau corsicani, cetățenii englezi care se prezintă ca scoțieni, englezi sau irlandezi, b. *legitimitatea*; c. *penetrarea* (capacitatea unei n. de a cuprinde toată populația; respectarea de întreaga populație a guvernului național. Dacă anumite zone se manifestă dezobedient, înseamnă că există probleme de penetrare); d. *participarea* (reprezentarea tuturor categoriilor de populație la activitatea de guvernare; categoriile nereprezentate se pot manifesta dezobedient și neloyal); e. *distribuirea* (distribuirea averii naționale între toate categoriile de populație; neglijarea unor zone sau categorii de populație provoacă crize sociale și instabilitate politică). Toate n.

sînt confruntate cu crize în una sau în mai multe dintre cele cinci dimensiuni. Situația cea mai dramatică o prezintă unele țări din Lumea a Treia care se confruntă concomitent cu crize de legitimare, identitate, penetrare, participare și distribuție. Chiar unele state europene se confruntă cu asemenea crize (Belgia, Spania, fosta Cehoslovacie). În fosta Iugoslavie, crizele au atins puncte atît de acute încît au provocat destrămarea statului și au declanșat războaie între n. care s-au declarat independente. • În relațiile internaționale se operează cu termenul de **STAT NAȚIONAL** pentru a desemna entitățile politice dominante ale lumii contemporane. S.N. este un fenomen relativ recent, care s-a dezvoltat în Europa în secolele XVI-XIX, după colapsul Sfîntului Imperiu Roman și odată cu emergența statelor centralizate care au dobîndit o autoritate exclusivă și monopolistă într-un teritoriu definit. În secolul al XX-lea, acest proces a devenit universal, încît s.n. a ajuns să fie considerat unitatea politică "ideală" sau "normală". În a doua jumătate a secolului al XX-lea se dezvoltă organizațiile politice supranaționale. V. *etnic, legitimitate, naționalism, minoritățile sociale, naționalitate, popor, stat*. I.Mih.

NAVETISM tip de mișcare teritorială a populației, constînd în deplasarea de la domiciliu la locul de muncă aflat într-o altă localitate. De regulă, frecvența pendulării între domiciliu și locul de muncă este zilnică, dar naveta se poate desfășura și mai rar. În acest ultim caz, navetistul are și o locuință provizorie în localitatea în care este situată unitatea în care își desfășoară activitatea. Spre deosebire de migrație, care implică schimbarea domiciliului (definitiv sau temporar), naveta are loc în condițiile meninerii vechiului domiciliu. N. s-a dezvoltat mai ales în legătură cu apariția marilor obiective economice, care au atras forța de muncă din

localitățile învecinate sau situate la mari distanțe, atât pentru construcția obiectivelor respective cât și pentru activitatea productivă ulterioară. Dezvoltarea mijloacelor rapide de transport a permis mărirea considerabilă a distanțelor de navetă. Sociologia studiază n. ca fenomen social cu implicații deosebite, condițiile în care se desfășoară acestea, problematica integrării sociale, profesionale, comunitare și culturale, comportamente specifice etc. În România circa o treime din forța de muncă este cuprinsă în fenomenul de n. în funcție de tipul localității lor se disting mai multe categorii de n.: sat ora, sat sat, ora sat, ora ora. Se constituie și o anumită specializare în ceea ce privește caracteristicile forței de muncă. Astfel pe traseul sat ora se angajează în cea mai mare măsură muncitorii locuitori ai satelor ce sînt încadrate în unități economice (industriale, de construcții etc.) din orașe. Așa cum este de așteptat, pe traseul sat sat, se înscriu agricultorii, iar pe celelalte trasee apar cu precădere intelectuali, cadre tehnice, profesori, cadre sanitare etc. Prima categorie de n. deține ponderea în ansamblul fenomenului. Pe lângă aspectele pozitive, privind asigurarea cu forță de muncă necesară desfășurării activității în unitățile economice, menținerea gospodăriei personale de către navetierii din rural și participarea la unele munci agricole, reducerea presiunii în ceea ce privește solicitările de locuințe în orașe etc., n. comportă și unele aspecte negative. Datorită timpului însemnat consumat cu deplasarea, apare starea de oboseală, unii navetierii manifestă un interes mai scăzut pentru pregătirea și perfecționarea profesională, participă în mai mică măsură la activitățile culturale. Navetierii provin din mediul rural acceptă condiții mai dificile de muncă, execută lucrări ce necesită un efort fizic mai mare etc. Un loc aparte, prin consecințele sale, îl deține n. ora sat, în care sînt angrenați intelectuali, prin aceea că ei nu

contribuie suficient la dezvoltarea localității în care lucrează, satul nebeneficiind de serviciile pe care aceștia le ar putea aduce în planul vieții spirituale. Optimizarea navetei presupune eliminarea pe cît posibil a întrucurii traseelor (deplasări echivalente dar de sens contrar, ele apar mai ales pe traseele sat sat ora ora), determinarea distanțelor convenabile, în funcție de mijloacele de transport utilizate pentru a scurta cît mai mult timpul de deplasare, prin constituirea de izocrone (arii de navetă în interiorul cărora deplasarea reclamă același interval de timp) convenabile. Totodată, se pune și problema eliminării n. pentru situațiile în care nu se justifică, crearea condițiilor optime pentru stabilirea în localitățile rurale a intelectualilor navetierii, ca și stabilizarea unei părți a forței de muncă în localitățile de domiciliu. *V. migrație, mobilitate socială, motilitate*. I.M.

NAZISM (NAȚIONAL SOCIALISM) doctrină și mișcare politică de tip fascist asociată cu partidul Național Socialist al Muncitorilor Germani, înființat de Adolf Hitler în aprilie 1920 și care s-a aflat la conducerea Germaniei între ianuarie 1933 și mai 1945. Cele mai multe idei ale n.s. își au originea în gândirea socială a secolului XIX, cînd s-au impus, mai ales în cultura germană, ideile voluntarismului, ale elitismului capabil să "ilumineze" masele, ca și teoriile privitoare la rolul personalității lor caracteristice în istorie. Pentru Germania, secolul al XIX-lea este secolul mișcărilor naționale ce au condus prin trei războaie la unificarea, dar și la transformarea Germaniei într-o putere europeană. Cultul pentru valorile naționale ca și pentru militarism va rămîne fundamental și în secolul următor, caracterizînd politica n.s. Romanticismul german a jucat și el un rol deosebit în cadrul ideologiei n.s. ca și în politica liderilor germani. Thomas Mann în eseul *Brother Hitler* (1939) l-a comparat chiar pe liderul ger-

man cu arhetipul artistului romantic. • Deși au fost valorificate în ideologia n.s. și ideile ale lui Friedrich Nietzsche, Oswald Spengler sau Max Weber, cei mai importanți ideologi ai n.s. rămîni filosoful Carl Schmitt, un teoretician al ordinii și al supremației statului, și istoricul Arthur Moellervan den Bruck, care a introdus ideea celui de al treilea "Retorici" (imperiul), primul fiind Imperiul Romano German, al doilea cel creat de Bismarck, iar în vremea sa Germania se afla în pragul formării celui de al treilea imperiu. Prin aceste trei imperii, în concepția lui van den Bruck, Germania a creat și va definitiva procesul de constituire a Europei moderne. • N.s. a avut două coordonate de bază: egalitarismul și antisemitismul. Prima caracteristică este dată de orientarea socialistă inițială a partidului condus de Hitler (înainte de 1920 fiind un partid muncitoresc) și pe care s-a bazat totodată caracterul de masă al n.s. Antisemitismul, pe de altă parte, nu este o creație a n.s., fiind desîntîlnit la începutul secolului ca și în secolul XIX în Europa. N.s. a transformat însă antisemitismul într-un principiu ideologic, după unii autori, printr-o dizidență față de marxism, înlocuind clasa socială cu rasa și păstrînd ideea că o categorie mare de indivizi este responsabilă în exclusivitate de toate disfuncționalitățile și problemele societății. La Marx era vorba de o anumită clasă socială (burghezia pentru epoca respectivă), iar la n.s. o anumită rasă (evreii). • Un accent deosebit a fost pus în ideologia n.s. pe organizarea eficientă a societății, în primul rînd a sferei politice, ca și pe mobilizarea maselor pentru îndeplinirea scopurilor și idealurilor n.s. A. Hitler a avut o contribuție deosebită în acest sens, revoluționînd metodele de propagandă, în alegînd printre primii roluri deosebit al amplificării, al utilizării mijloacelor de comunicare în masă, ca și al altor tehnici de eficientizare a propagandei de masă. Exemplul propagandei, despre care Hitler scrisese

în *Mein Kampf* este în stare să te facă să pierzi sau să câștigi un război, este ilustrativ, dacă ne gîndim la utilizarea radioului la jurnalele de front sau la transformarea în "spectacole de sunet și lumină" a mitingurilor și a altor manifestații ale naziților. • Ca și în cazul altor mișcări fasciste, n.s. a dispărut din viața politică a Europei odată cu sfîrșitul celui de al doilea război mondial. Mișcările politice ulterioare, apropiate ideologic de n.s., sînt considerate a fi neonaziste. *V. fascism, genocid, ideologie, rasism, război*. A.B.

NECESITATE (sinonim cu *nevoie*, *trebuință*), cerință impusă de funcționarea unui sistem (individ, grup, organizație, colectivitate). În modelul funcțional, necesitatea apare sub denumirea tehnică de "cerință funcțională" — ceea ce este necesar pentru funcționarea sistemului respectiv; la T. Parsons — "precondiție funcțională". Sînt n. biologice și n. social umane. N. sociale sînt de două tipuri: a. n. (umane) ale membrilor colectivității, recunoscute social, însumate la nivelul colectivității și promovate prin activități colective: n. de consum, de timp liber, de dezvoltare umană, de locuință etc. b. n. ale sistemelor sociale, exprimînd condițiile funcționării acestora: n. de tehnologie, de materii prime, de pie și de desfacere, de disciplină socială, de motivare a performanțelor, de integrare, de soluționare a conflictelor. Din punct de vedere sociologic, n. sociale ridică cîteva probleme distincte: a. *Conștientizarea* n., atît la nivel individual, cît și la nivel social. Pentru a putea fi satisfăcută prin acțiune, trebuie să fie conștientizată într-o formă sau alta. Există mai multe grade și forme de conștientizare a n.: 1. Conștientizare vagă, nespecifică, luînd forma mai mult a unei neliniști, insatisfacții, a sentimentului că "ceva lipsește", "ceva trebuie făcut", fără însă a se ști "de ce este nevoie" și nici "ce trebuie făcut". 2. Conștientizare prin instrument.

De cele mai multe ori, conștientizarea unei n. are loc indirect, pe baza experienței pozitive a unei soluții, instrument care s-a cristalizat în mod spontan și care a fost întărit în virtutea consecințelor sale pozitive, prin intermediul unui mecanism spontan cibernetic: am nevoie de mâncare, de somn, de plimbare, să citesc o carte etc. fără a ști prea clar ce n. satisfac aceste activități. O asemenea formă de conștientizare este posterioară selectării unei activități de satisfacere a respectivei n., neputând duce la evaluarea instrumentelor de satisfacere a n. cu atât mai puțin la investigarea posibilităților alternative de satisfacere a acestora. 3. Conștientizarea n. ca atare. Ea presupune în elegerea organizării respectivelor sisteme. N. reprezintă o stare dinamică greu sesizabilă a sistemelor, definirea ei neputând avea loc decât pe baza unui model teoretic al sistemelor în cauză (personalități, grupuri sociale, organizații, societăți), b. Recunoașterea socială a n. în vederea promovării lor. Dacă conștientizarea presupune comunicare și analiză ideologică și/sau științifică, recunoașterea socială a n. ca n. de satisfăcut implică mecanisme de propagandă, influență/convingere, negociere, c. Formularea n. ca obiective și identificarea strategiilor de acțiune în vederea realizării lor. d. Feedbackul asupra gradului de satisfacere a n. în vederea corectării activității sociale, e. Variația n. sociale, în cazul sistemelor sociale, schimbarea organizării acestora reprezintă o sursă a variației n. Fiecare mod de organizare are propriile sale cerințe pentru o funcționare eficientă. Există o serie de tipuri foarte generale de n. sau cerințe funcționale care sunt caracteristice pentru orice sistem social: menținerea unui minim de integrare a părților, motivarea membrilor săi pentru a obține performanțe satisfăcătoare, rezolvarea conflictelor interne, control asupra mediului etc. Există o dublă sursă de variație a n. umane: 1. poziția

indivizilor într-un sistem social este de natură a induce acestora n. specifice: de ex. poziția de capitalist induce n. maximizării profitului; poziția de om de știință implică n. de informare, de comunicare, de obținere a condițiilor necesare cercetării științifice; sau n. de consum ostentativ din teoria lui Veblen pentru categoriile elitare; 2. persoana umană, fiind un sistem deschis, este caracterizată nu de un set fix de n., ci de unul dinamic, în evoluție, în acest context, Marx este autorul unei teorii asupra relației dintre n. și producție: necesitățile orientează producția bunurilor necesare; la rândul său, oferind noi bunuri, producția modifică n. umane, dezvoltându-le, creând noi n. în legătură cu modelarea n. individuale de către producție există în literatură, mai mult filozofică decât sociologică, o teorie distinctă asupra posibilității ca, în anumite condiții, producția să manipuleze n. de consum în raport cu propria sa logică, creând n. artificiale sau chiar false în opoziție cu n. autentice umane. Acest punct de vedere îl găsim în critica "consumerismului", dar cu dezvoltări importante în analizele actuale. În ceea ce privește evoluția n. umane, teoria lui A. Maslow asupra personalității oferă o perspectivă. Satisfacerea n. din clasele inferioare ale ierarhiei n. (de subsistență, de securitate, de dragoste și apartenență, de prestigiu și statut social) este de natură a debloca afirmarea n. superioare de autoactualizare, pe care el le numește *metanevol.* N. pot fi *latente/manifeste*. O n. se actualizează atunci când o condiție necesară funcționării sistemului respectiv devine problematică: dacă am informații suficiente, nevoia de informație este latentă, nu este manifestă. Un alt caz: în teoria lui A. Maslow, atunci când n. fundamentale, mai importante în ierarhia n. nu sunt satisfăcute (n. de subsistență sau securitate), n. superioare, de pildă cele de autoactualizare, vor fi latente. O n. manifestă se caracterizează prin faptul că

acționează asupra sistemului orientând eforturile acestuia spre realizarea sa. În fine, atunci când condițiile satisfacerii sale nu sunt prezente, o n. poate tinde să treacă în latență, devenind manifestă de îndată ce apar condițiile favorabile satisfacerii sale. N. pot varia și din punctul de vedere al gradului. De regulă, se utilizează conceptul de nivel de aspirații pentru a desemna o asemenea variație, în contextul preocupărilor pentru lichidarea subdezvoltării și a conștientizării în anii '60 — '70 conceptul de n. *umane fundamentale*, care definesc o viață deplină decentă și demnă. În proiectul condus de J. Galtung asupra stilurilor alternative de viață, n. fundamentale sunt definite la nivelul unor stiluri de viață alternative în raport cu stilul de viață consumerist generat de societatea de consum. V. funcție, motivație. C.Z.

NEGOCIERE 1. *h sociologie*, proces interactiv care implică două sau mai multe entități sociale (persoane, grupuri, instituții, organizații, comunități), cu interese neomogene ca intensitate și orientare, în schimburi reciproce de informații, schimburi reglementate de reguli implicite și/sau explicite, având menirea de a conduce la stabilirea unui acord, la transferul unor bunuri echivalente sau, în general, la adoptarea unei soluții reciproc acceptabile pentru o problemă care le afectează interesele. Procesul de n. este de regulă opus utilizării forței, violenței sau constrîngerii pentru impunerea de norme, soluții sau puncte de vedere prestabilite. În cadrul său se pot distinge trei faze: a. conștientizarea de către actori a problemei, a situației în care sunt implicate și a intereselor lor neomogene, adeseori divergente și competitive; b. implicarea în schimburi de informații orientate de scopul comun și reglementate de anumite reguli (implicite sau explicite); c. specificarea soluției reciproc acceptabile. Forma generală pe care o ia procesul de n. este comunicarea.

Conceptul de n. a fost consacrat în sociologie mai ales de orientarea interacționismului simbolic pentru a caracteriza tranzațiile interindividuale prin care se atașează obiectelor sau evenimentelor sociale semnificații sau caracteristici simbolice. Atunci când simbolurile sau semnificațiile pe care le vehiculează membrii unui grup în interacțiunile lor sunt definite consensual, grupul dispune de stabilitate, iar acțiunile individuale sunt convergente. Dacă simbolurile sunt vag definite sau semnificațiile nu sunt convergente, datorită apariției unor noi informații sau a schimbării perspectivei de interpretare, atunci se instituie în grup procese de n. simbolică pentru generarea consensului. N. se produce între persoane individuale și pentru compatibilizarea modurilor diverse de instituire a sinelui. De data aceasta n. simbolică se finalizează în reguli care reglementează interacțiunile. O extensie interesantă și productivă a analizei n. interindividuale a fost realizată în teoriile schimbului reciproc (J.W. Thibaut, H.H. Kelley, *The social psychology of groups*, 1959; G.C. Homans, *Social behavior: its elementary forms*, 1961), care explică diversele comportamente sociale în termenii recompenselor și ai costurilor generate de interacțiuni. Angajarea în relații și conștințele interacțiunilor ar implica procese de n. sau de schimburi reciproce, explicabile cu ajutorul conceptelor de rezultat, recompensă, cost, profit, nivel de comparație. Pentru a se elucida mecanismul n. s-a făcut apel la teoria matematică a jocurilor (A. Rapoport, *Two person game theory*, 1966; M. Olson, *The logic of collective action*, 1965). Din această perspectivă au fost analizate n. implicate în deciziile colective (când o colectivitate trebuie să aleagă dintre două sau mai multe alternative, de exemplu membrii săi au preferințe diferite) și în realizarea cooperării sau competiției bazate pe distribuții de interese neomogene. 2. "în relațiile interpersonale, n. este mijlocul de

abordare a unui conflict de interese, ce apare între două sau mai multe ări, în cadrul unor convorbiri pa nice menite să ducă la o ameliorare sau la o solu ionare reciproc acceptabilă a diferendului. N. se deosebesc de formele juridice sau arbitrare de solu ionare a conflictelor i se realizează prin întâlniri, media ii, conferin e, concilieri, discu ii etc. (M. Mali a, *Teoria i practica negocierilor*, 1972). 3. N, contractelor colective de muncă încheiate între patroni i reprezentan ii muncitorilor ia forma "n. colectiva" în eleasă ca metodă de rezolvare a conflictelor care implică două păr i cu interese diferite fa ă de rezultatele n., dar care decid împreună asupra procedeelor de analiză, condi iilor de angajare în muncă i nivelului de salarizare pe o perioadă determinată de timp. V. *competi ie, comunicare, conflict, consens, cooperare, grup social, interac iune, interac iune simbolic, simbol, sine*. M.V.

NEOIOBĂGIE concept central al teoriei sociologice elaborate de Constantin Dobrogeanu Gherea, privind particularită ile evolu iei social economice a ărilor "înapoiate" intrate în "orbita" sistemului capitalist mondial. Această teorie a fost expusă, în principal, în cartea sa *Neoioabăgia* (1910), pe baza analizei situa iei României din a doua jumătate a secolului al XIX lea pînă la răscoala ăranilor din 1907, acordînd o aten ie specială sistemului agrar. Prin conceptul de n. autorul relevă existen a unei incompatibilită i între institu iile politice, juridico sociale, împrumutate din Occident, i rela iile economice autohtone. Suprastructura politico soială, starea de drept, reprezenta numai o *formă* ce nu corespundea *fondului* economic, constituit de rela iile de produc ie iobăgiste, rezultate din modul cum a fost aplicată reforma agrară din 1864, precum i din legisla iile anterioare, în special cele referitoare la *tocmelile agricole*. Acestea au impus

ăranilor cu pămînt pu in sau de proastă calitate, să intre în dependen a marilor proprietari spre a lucra i mo iile acestora, pentru a produce cît mai multe cereale destinate exportului. De asemenea, mai to i ăranii aveau nevoie de bani pentru biruri, pentru răscumpărarea clăcii i pentru alte necesită i. Marii proprietari i arenda ii dădeau bani în schimbul învoielilor agricole. Ca urmare s au restabilit vechile rela ii iobăgiste (feudale), cu următoarele consecin e: a. fixarea locuitorului pe pămîntul proprietarului (semn distinctiv al iobăgiei, servajului); o. munca silită; c. rela iile de produc ie i exploatare aveau loc în forma obliga iilor naturale. Transformările liberalo burgheze ale ărilor "rămase în urmă" sînt rezultatul intrării acestora în "orbita" ărilor capitaliste dezvoltate: "ele se mi că în orbita acestor ări i întreaga lor via ă, dezvoltare i mi care socială e determinată de epoca istorică în care trăim, epoca burghezo capitalistă. i această determina iune a vie ii i mi cării sociale a ărilor înapoiate prin cele înaintate le este însă i condi ia necesară de via ă." (*Neoioabăgia*, 1910). Aceste schimbări sînt determinate de faptul că Occidentul capitalist, în puternica lui expansiune, avea nevoie de pie e de desfacere a mărfurilor sale i, totodată, de produse agricole pentru necesarul intern. Ca urmare, ările slab dezvoltate trimit Occidentului cereale, materii prime i primesc în schimb mărfuri industriale i modele culturale. Intrarea ărilor subdezvoltate în aceste rela ii cu ările capitaliste a determinat o transformare socială a lor, care cerea institu ii liberalo burgheze, dar are ca efect i constituirea sistemului neoioabăgist în agricultură. Gherea afirmă că în aceste ări, ororile barbare ale servitutii se completează cu ororile civilizate ale supramuncii. El numea "societă i globale" acele ări în care capitalismul a luat na tere i "societă i locale" pe acelea în care de abia pătrundea capitalismul. În sistemul social al neoioabăgiei, rela iile de dijmă i

corvezi continuau să supravie uiască în sinul unui stat liberal burghez. Există deci o violentă contradic ie între baza feudală a societă ii i formele suprastructurii burgheze. V. *capitalism, centru periferie, feudalism*. I.F.

NEOLOCAL caracteristică a unui cuplu familial care i i stabile te domiciliul în alte localită i decît cele în care locuiesc familiile de origine ale so ilor. În societă ile în care au avut loc procese rapide de urbanizare i mi cări migratorii puternice, foarte multe familii rurale i majoritatea familiilor urbane au un caracter n. Căsătoriile n. conduc ia o slăbire a legăturilor de rudenie i pot genera probleme de adaptare a cuplurilor la noile re edin e. Amplasarea masivă a unor cupluri n. în unele comunită i poate provoca ocuri culturale între popula ia locală i cea n. în situa iile în care amplasările n. depă esc capacitatea de asimilare a comunită ii locale, au loc procese de schimbare a modelelor culturale sau se declan ează chiar procese anomice. Problemele cu care se confruntă familiile n. sînt în raport i cu gradul de permisivitate sau de xenofobie al comunită ii în care se fixează re edin a. În comunită ile xenofobe, familiile n. sînt marginalizate spa ial i social. Cercetările comparative de sociologia familiei au pus în eviden ă că legăturile dintre familiile n. i familiile de origine ale so ilor sînt mai puternice în ările în care procesele de mobilitate sînt mai recente i în cazul primei genera ii care adoptă un comportament n. V. *căsătorie, endogamie, exogamie, matrilocal, patrilocal*. I.Mih.

NEOSINCRONISM o nouă perspectivă asupra fenomenelor de sincronizare, ce i propune să înă seama de toate tipurile de raporturi temporale care există între culturi i societă i diferite: i de cele de katacronie (*kata*, "în urmă", *cronos*, "timp"), i de cele de protocronie (anticipări), i de cele de

metacronie (*meta*, "dincolo de"), nu numai de cele care provoacă egalizări (nivelări) de ritmuri i niveluri temporale (sincronie). Pozi ia n. este, fa ă de sincronismul lovinescian, ceea ce este neoevolu ionismul fa ă de evolu ionismul clasic, adică o reconstruc ie a teoriei pentru a salva ideea generală. În sensul acesta, în noua perspectivă, teoria sincronizării nu mai este asimilată teoriilor *dezvoltării*, ci teoriilor *schimbării*. Faptul sincronizării poate induce i procese de dezvoltare, dar, totodată, poate declan a ample procese de *subdezvoltare*, adică denivelări temporale (Katacronii), ceea ce se abate de la sensul lovinescian conform căruia sincronizarea aduce o dezvoltare nivelatoare a tuturor popoarelor. În acest sens, sincronizarea se dovede te a fi un *factor de schimbare*, în nici un caz o *cauză unică a dezvoltării* O altă schimbare pe care o aduce n. în raport cu paradigma sincronismului lovinescian se referă la modul în care a fost conceput sistemul Europei. Pentru E. Lovinescu, Europa este un sistem monolit. Salvarea epistemologică a modelului analitic ai sincronizării cere renun area la teza sistemului european monolitic. Europa reprezintă, în viziunea teoriei n., un sistem i o civiliza ie relativ unitare, dar acest sistem se arată alcătuit din "centre" i "periferii", cînd este interpretat *economic*, i dintr un pluralism al "centrelor, cînd este interpretat ca sistem cultural. N., ca perspectivă, cere să se facă distinc ie între stratul *sincronizării economice* i stratul *sincronizării culturale*. Economic, sincronismul a generat mult mai mult i mai frecvent "periferiaism" (împingere în urmă: katacronii) decît "înnaintare în civiliza ie" (care nu este absentă, e adevărat). E. Lovinescu a luat în considerare numai acele *fapte* care au confirmat teza înnaintării în civiliza ie pe măsura sincronizării cu Apusul, ignorînd însă *faptele periferizării* economice (katacronismul), care i ar fi infirmat teza. O teorie validă a sincronizării

trebuie să înă seama de ambele *procese*, dintre care unul este cu semn pozitiv, dar altul este cu semn negativ. Difuziunea tehnologiilor, în viziunea sincronismului clasic, este un factor de dezvoltare. N. demonstrează însă că, în anumite condiții, transferul tehnologiilor poate acționa ca un "factor de subdezvoltare". Absorbă și "decalajelor vechi", mijlocită de această "difuziune tehnologică", este reală (pe un atare fenomen se bazează teza sincronistă), dar acestea lasă locul altora noi, mai adânci. La acest aspect al decalajelor a reacționat teoria costurilor aferente, iar critica adusă, de pe pozițiile acestei teorii, lui Zeletin, pe un asemenea fenomen se întemeiază. Cultural, Europa seamănă mai curînd cu "universul" leibnizian decît cu sistemul lui Lovinescu. Culturile naționale au ceva din realitatea monadelor leibniziene. Fiecare monadă are în ea tot universul în infinitudinea, dar universul este, totuși, un pluralism de monade, nu una singură. Teza lui Lovinescu, a unei *lumi omogene*, cu un singur centru, trebuie părăsită, spre a salva *hipoteza* sociologică a sincronizărilor. *Politic* vorbind, modelul de sistem european al lui Lovinescu, îmi arată aceeași slăbiciune. Analizele de sociologie diplomatică arată că efectul de câmp sociometric de termină o tendință de înelegere a "celor mari" pe seama "celor mici", a a încît sincronizarea nu lucrează întotdeauna în favoarea tuturor și oricum nu *nivelator*, adică printr-o favorizare egală a tuturor societăților. În fine, n. arată că sincronizarea nu aduce, decît extrem de rar, modele de rezolvare, ci, mai ales, noi *cadre de punere a problemelor*. Ca atare, fiecare societate trebuie să se mobilizeze, prin ea însăși, întru căutarea soluțiilor. Sincronizarea nu absolvă popoarele de căutarea creatoare a soluțiilor, ci creează doar *cadrul* unei *noi originalități istorice* în câmpul de afirmare creatoare a acestor popoare. Sincronizarea nu aduce nici literatura *națională*, nici

filosofia, nici *tipurile* ele *naționale*, nici instituțiile *naționale*. Ele trebuie create, într-un ritm accelerat, în laboratorul culturilor naționale, profitîndu-se de noul cadru istoric procurat grație sincronizării. Sincronizarea pregătește terenul, a adar, în mod necesar, pentru *protocronii*, pentru noi modele de inserie temporală în istorie, dintre care unele vor fi selectate istoric și vor deveni "cap de serie" în noile serii istorice ale epocii moderne. Alte societăți însă vor "naviga" multă vreme sub linia timpului, într-o katacronie primejdioasă. Acestea sînt adevăratele suburbii culturale ale istoriei. Cultural vorbind, societățile sînt confruntate cu fenomenul "suburbiei culturale" europene (cf. G. Ibrăileanu), un fenomen al *imitației* de modele create în altă parte. Acest fenomen a fost cercetat de C. Rădulescu Motru, care l-a numit "pseudocultură" și l-a legat de "mimetismul cultural". A adar, sincronizarea *masivă*, adică prin imitație *integrală*, proprie legii lovinesciene a sincronismului, nu poate duce decît la fenomenul suburbiei culturale și de aceea atît soluția cît și teza lovinesciană trebuie reinterpretate. Întrucît nici o cultură nu imită integral și masiv o altă cultură, teza *imitației integrale* trebuie înlocuită cu teza protocroniilor, a katacroniilor și a sincroniilor culturale. În felul acesta teoria protocronismului îmi află locul său firesc în analiza comparativă a culturilor și în cercetarea fenomenelor de circulație culturală. Cu aceste precizări, perspectiva n. izbută să reinterpreteze esența *relației de interdependență*. Aceasta nu are semnificație *sin-tagmatică* (de simplă *alinieri* a unei culturi la alta, de imitație a unui model într-o arie de difuziune), ci una paradigmatică: opera creată într-o cultură dobîndește o valoare euristică, de paradigmă sau model de rezolvare și nicidecum de soluție gata creată și integral transpozabilă în cadrul altei culturi. În actul sincronizării circulă *modele de rezolvare*, nu *soluții*, și astfel poate fi în eleasă posibilitatea

protocroniilor, inclusiv în ariile "periferiei economice" a marilor metropole. N. oferă o schimbare de optică asupra "periferiei". De vreme ce tocmai "periferiile" sînt confruntate în modul *cel mai critic* cu problemele mondializate (prezente atît în metropole, cît și în periferii) înseamnă că tocmai ele sînt candidate la găsirea unor soluții cu *valoarea paradigmatică* cea mai mare. Deci, sincronizarea planetară a creat cadrul istoric al protocronismelor multiple, diferite. Numai a se poate înlege una dintre tezele teoriei neoevoluționiste actuale, și anume teza "înruperii filogenetice" a liniei progresului și a deplasării "centrelor evoluționare" spre "periferiile" vechilor civilizații. N. găsește, astfel, cadrul de unificare a teoriei difuzioniste cu teoria neoevoluționistă și oferă o soluție pentru depășirea conjuncturii de "ceartă" cronicizată între cele două paradigme "evoluționistă și difuzionistă". N. pune capăt unei tensiuni epistemologice pentru a lăsa locul altora (cf. Ilie Bădescu, *Timp și cultură*. Trei teme de antropologie istorică, 1988). *V. difuziune, evoluție, modernitate, centru periferie, sincronism*. I.B.

NIHILISM orientarea metafizică, literară sau culturală fundată pe principiul negării tradițiilor, convențiilor sau dezvoltărilor existente în vederea înlocuirii lor cu acelea care se vor a fi expresii "autentice" ale forțelor esențiale primare ale ființei umane. În acest sens, premisele n. pot fi identificate în unele doctrine religioase (în creștinism — noțiunea de "ultimele zile"), pentru ca o fundamentare metafizică să elaboreze Friedrich Nietzsche la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd începe să apară și o literatură circumscriasă ideologiei n. (I.S. Turgheniev, Joseph Conrad). Pentru Nietzsche n. este consecința evoluției naționalismului, în special a celui tehnologic, luînd ipostaza de extremă a modernității, de expresie a voinței conștiente de sine a omului

de a distruge trecutul pentru a controla viitorul prin manifestarea impulsurilor primare, atavice, eliberate de constrîngerile convențiilor raționaliste. În literatură, n. apare ca produs final al impulsurilor culturale orientate spre distrugerea convențiilor civilizatorii. Urmărind să evidențieze unele surse, posibilități sau tendințe ale dezintegrării unei societăți, n. nietzscheian avansează un punct de vedere apocaliptic cu tentă iraționalistă despre schimbarea socială. *V. conformism, modernitate, schimbare socială*. L.V.

NIVEL DE TRAI (sinonim "standard de viață"), grad de satisfacere a necesităților umane, specific unei colectivități, grup social, localități sau persoane. N.t. este un concept care a variat sensibil ca extensie în raport cu contextul teoretic în care a fost utilizat, funcția sa teoretică a fost, de la început, aceea de a oferi o măsură asupra condițiilor de viață ale persoanei umane. Se pot distinge, în acest context, trei sensuri diferite ca extensie. 1. Un sens strict economic care indică eficiența umană a activității economice — cantitatea de bunuri și servicii economice de care o persoană, grup, colectivitate dispune. N.t. poate fi aici măsurat fie în unități monetare — veniturile reale disponibile pe cap de locuitor, fie în termeni naturali — consumul de diferite bunuri și servicii: cantitatea de calorii consumate, numărul de autoturisme, televizoare, radiouri etc. Bugetul familiei reprezintă un instrument important al determinării n.t., al structurii consumului și nivelului său. Dacă se iau în considerare veniturile, se poate realiza un indicator global al n.t.; dacă se consideră însă tipurile de bunuri și servicii consumate, varietatea lor calitativă face deocamdată imposibilă constituirea unui indicator unic, global. Întrucît în societățile actuale există și cheltuieli sociale importante care se adaugă consumului din venituri individuale, este nevoie, pentru a determina n.t.

i de considerarea acestora, respectiv cheltuielile sociale pe cap de locuitor, bunurile i serviciile obinute gratuit de către membrii colectivității. O limită esențială a acestui sens este că o mulțime de bunuri nu pot fi luate în considerare pentru că nu iau o formă economică. Este cazul consumului spiritual (cultură, învățământ, etc.) de ex.. De aici necesitatea unei prime extensii. 2. N.t. definit ca grad de satisfacere a necesităților materiale i spirituale, prin consumul de bunuri i servicii economice i noneconomice. Avantajul ei este că lărgite sfera luată în considerare: număr de spectacole vizionate, cărți citite, discuri difuzate, posibilități de petrecere a timpului liber, număr de paturi de spital i doctori la mia de locuitori, nivel școlar etc. Acest sens nu mai poate fi măsurat în termeni monetari pentru că unele din aceste bunuri i servicii nu au, cel puțin în parte, un caracter economic. Dificultatea acestei definiții este că nu mai poate fi determinat cu claritate efectul activității economice asupra vieții membrilor colectivității, fiind necesar un indicator care să reflecte direct eficiența umană a activității economice. În fine, nici acest sens nu ia în considerare o serie de condiții care afectează pozitiv sau negativ satisfacerea necesităților umane i care nu iau forma bunurilor i serviciilor: calitatea mediului natural, relațiile interpersonale, relațiile sociale, estetica mediului ambiant etc. 3. Un sens extins: gradul de satisfacere a tuturor necesităților umane, atât prin bunuri i servicii (economice sau noneconomice), cât i prin calitatea variatelor componente ale vieții. În acest sens, n.t. coincide cu conceptul mai recent de *calitatea a vieții*. Sînt specialiști care consideră n.t. drept o măsură a calității vieții, nivel al acesteia. Alții consideră că un asemenea artificiu terminologic nu este necesar: odată cu constituirea conceptului de calitate a vieții i a indicatorilor asociați acestuia, conceptul de n.t. nu mai are sens să fie utilizat într-o mo-

dalitate extinsă, ei putînd fi utilizați doar în sensul său strict economic — cantitate de bunuri i servicii puse la dispoziția colectivității de activitatea economică, gradul de satisfacere a nevoilor globale fiind indicat de indicatorii calității vieții. N. *minim* de t. se referă la n.t. considerat în cadrul unei societăți ca fiind limita inferioară a unei vieți decente. El este deci definit relativ la gradul de dezvoltare al unei colectivități, la particularitățile acesteia. *V. calitatea vieții, sărăcie. C.Z.*

NONCONFORMISM atitudine i comportament de opunere sau de negare din partea unor indivizi sau grupuri a opiniilor, normelor sau valorilor dominante în grupurile sau societățile de apartenență. Se manifestă prin elaborarea unor norme i valori alternative, deci diferite, i prin conformarea comportamentului riguroasă față de acestea, transformîndu-se astfel în conformism. N. este de înțeles prin referire la anumite norme i valori. Ceea ce dintr-o perspectivă apare ca n., dintr-o altă este conformism pur. De regulă, instituționalizarea n. duce la conformism. *V. anomie, conformism, devianță, delincvență, nihilism. i.F.*

NORMĂLITATE 1. Stare a unui sistem de conformitate cu un sistem de valori i norme pe care el însuși sau un subiect evaluator din exterior le-a formulat; opus *anormalității*, devianței. 2. Stare a unui sistem de conformitate cu o serie de parametrii funcționali considerați a fi normali, dezirabili, funcționare satisfăcătoare; opus *patologiei, ineficienței*. Cu referire la viaa socială, conceptul de n. a fost inițial definit, a a cum i originea termenului o sugerează, prin raportare la *normele celui care evaluează n.* O asemenea înțelegere apare în sociologie a fi tot mai nesatisfăcătoare. Pe de o parte, ea vizează un nivel relativ superficial al analizei — conformitatea cu normele unei colectivități

sau ale unui subiect evaluator. Pe de altă parte, ea nu este suficient de discriminantă, ridicînd o serie de dificultăți teoretice i metodologice. Cele două sensuri ale conceptului nu coincid decît în mod parțial. În unele cazuri conformarea la norme (conformism i rigiditate) apare ca un fapt patologic. Sînt de asemenea situații în care un sistem normal nu este posibil efectiv, sau dacă este posibil, el conține o mulțime de procese disfuncționale induse de activitatea de impunere a normelor, încît poate fi taxat mai mult ca patologic. Din acest motiv, în ultimul timp conceptul de n. este utilizat în țările ele sociale mai mult în sensul de funcționare normală, satisfăcătoare. Pornind de la definirea n. din psihiatrie, există tendința de a înțelege în general n. unui sistem social sau uman în următorii termeni: competență în a face față problemelor, atitudine realistă față de sine i față de mediu, capacitate de creștere i dezvoltare continuă, orientare flexibilă, creativă spre înțelegerea i soluționarea situațiilor concrete, în loc de a se recurge la scheme de înțelegere rigide, fixate în stadiile anterioare de dezvoltare. N. nu înseamnă o stare de lipsă de probleme i dificultăți, ci abordarea realistă, eficientă, flexibilă i creativă a acestora. *V. anomie, normă. C.Z.*

NORMĂ model, regulă, prescripție care reglează comportamentul indivizilor, grupurilor, organizațiilor, colectivităților. N. sînt de tipuri diferite: *interdicții* (tipuri de comportamente care sînt interzise, practicarea lor antrenînd diferite pedepse), *recomandări* (comportamente considerate a fi dezirabile, a căror realizare este recompensată, indică îile performanței minime acceptate ca de exemplu n. de muncă.), *moduri* de a face un lucru — n. tehnice, modele de comportament în diferite situații. *Activitatea normativă* — activitate de elaborarea a n. i de impunere a lor. Sancțiunile comportamentului sînt de două

tipuri: a. *Pedepse* (sancțiuni negative) — administrate fie de propria conștiință (părerile de rău, muștrare de conștiință, remușcare, regret), fie de alții — muștrări, reprobare, retragerea suportului uman, întreruperea comunicării i cooperării, marginalizare, amenințări sau acțiuni agresive violente; pot fi aplicate de instituții i organisme (amenzi, retrogradări, sancțiuni administrative; sancțiunile juridice reprezintă un caz tipic); b. *Recompense* — laude, aprecieri, prestigiu, renume, stimă, considerare, atitudine suportivă, cooperare, recompense materiale de diferite feluri, promovare etc. Componentă principală a activității normative, este analizată în una din cele mai bune lucrări de sociologie publicată după război, *Sociologia succesului* de M. Ralea i T. Hersini. • N. au funcții variate, a. Exprimă i promovează cerințele funcționale ale unui sistem anume: "corectitudinea" reprezintă o cerință a relațiilor interpersonale; "disciplina i îndeplinirea sarcinilor" este o cerință esențială a sistemelor organizaționale. În acest sens fiecare sistem social uman tinde să i formuleze setul său de n. i valori care să i promoveze cerințele sale funcționale; acest set de n. i valori specific unei activități, unui sistem este desemnat prin termenul de *sistem valoric normativ*. i activitatea individuală i elaborează propriile n.: pentru a realiza o carte, trebuie să mă documentez, să merg la bibliotecă, să renunț la o serie de activități care mi ar împiedica efortul, fa. Expresie acțională a cunoștințelor acumulate. Multe norme au un caracter tehnic, nu obligatoriu. Dacă vreți să obțineți rezultatul x, este nevoie să respectați n. a, b, c, aceste n. fiind expresia, sub formă de recomandări, a unei cunoașterii anterioare. Din acest punct de vedere, n. este o modalitate simplă de învățare i de transmitere a cunoștințelor utile acțiunii, c. Mod simplificat de decizie, de rezolvare a unor probleme cu o ridicată

NORMĂ

complexitate. În această ipostază, n. reprezintă o rețetă generală de soluționare a unei clase de probleme. N. organizaționale sînt de acest tip. Membrii organizației nu trebuie să analizeze situațiile concrete, să se întrebe ce consecințe va avea un mod sau altul de soluționare a respectivelor probleme, ci doar să identifice tipul de problemă și să aplice soluția standard care corespunde acesteia, d. Modalitate simplă de exercitare a controlului. Dacă ar fi să controlezi modul în care fiecare rezolvă o situație particulară sau se comportă în fiecare caz în parte, evaluarea comportamentului ar fi cel mai adesea imposibilă, fiind o problemă deschisă, supusă controverselor și incertitudinilor. Elaborarea de n. de soluționare a unei clase de probleme face controlul relativ simplu: s-a aplicat corect sau nu respectiva n.? În acest sens, ca soluție la modul subiectiv, fluctuant, dominat adesea de interese personale de acțiune în organizații, au fost promovate n. *generale* și *impersonale* a căror funcție este tocmai împiedicarea subiectivismului și arbitrarului. e. Crearea consensului și reducerea incertitudinii. Activitatea colectivă are nevoie de fixarea unor cadre comune (definirea obiectivelor, a situației de acțiune, a mijloacelor de adoptat). În condiții de incertitudine, stabilirea acestor cadre cognitive decizionale ale activității devin înalt problematice, mai ales sub aspectul consensului. Incertitudinea generează dissens, diversitate cognitivă. În aceste condiții, elaborarea de n. sociale asigură un cadru cognitiv acțional comun; reprezintă baza consensului. La nivel individual, n. este de natură a absorbi incertitudinea, înlocuind procesul incert de analiză cognitivă a situației și de formulare a unei soluții, prin procesul mai simplu și mai cert de aplicare a n. Studiile lui S. E. Acheson și M. Sherif au scos în evidență faptul că grupurile sociale tind în mod spontan să genereze n. a căror funcție nu este neapărat a promova o cerință mai generală,

ci a crea un cadru colectiv de gândire și acțiune, bază a consensului. • Ca parte a activității normative, *normarea* este activitatea de elaborare de n., de a crea un cadru normativ al unei activități/sistem. Unele dintre cele mai importante studii sociologice în acest domeniu se referă la respectarea n.: *conformism/nonconformism devianță/activitate/sistem*. Dacă la nivelul grupurilor s-au făcut studii sistematice asupra factorilor care generează comportamentul conformist sau neconformist, citim asupra relațiilor dintre grup și devianță, la nivelul colectivității asemenea studii sînt mult mai rare. Există în această privință două puncte de vedere. Punctul de vedere etic, ilustrat poate cel mai clar de I. Kant, consideră că n. pot fi respectate și ne respectarea lor reprezintă un act cu o explicație strict individuală, frizînd mai mult patologicul moral. În termenii sistemului, problema respectării n. se pune sub forma *normalității* acestuia. În consecință, Kant consideră că este posibilă o societate complet normală, morală. Această poziție decurge din teoria sa asupra libertății: libertatea are două sensuri, un sens *negativ*—omul poate să se sustragă oricărui determinism exterior—și un sens *pozitiv*—omul poate să promoveze întotdeauna, în orice condiții, comportamentul cerut de n. Punctul de vedere sociologic consideră comportamentul anormal nu ca ceva de blamat, ci ca un fapt de explicat. Studiile actuale de sociologie a n. au scos în evidență o serie de *limite* și de *consecințe negative secundare* ale activității normative: 1. Caracterul contradictoriu al sistemelor valorice normative. O stare absolut normală (conformitate absolută cu normele) poate exista doar atunci cînd sistemul de n. este coerent, non contradictoriu. În fapt, datorită complexității organizării sociale, subsistemele care compun societatea globală prezintă adesea cerințe normative contradictorii, punînd pe individ în situația de a fi

adesea deviant în raport cu o n. sau alta. 2. N. promovează o serie de cerințe reale ale sistemelor sociale umane, dar nu toate cerințele care presează asupra comportamentului uman individual și colectiv și găsesc sau pot să găsească o expresie normativă. Din acest motiv, spațiul funcțional în care comportamentul se constituie este mai complex decît sistemul valoric normativ care operează la un moment dat. Comportamentul neconform cu n. este un produs al acestor cerințe, necesități, presiuni care nu au fost exprimate într-o modalitate normativă. Dacă considerăm aceste două argumente, putem înleaga de ce un sistem real rareori este normal în sensul conformității complete cu normele existente. Mai mult, există argumente că un sistem normal ar putea fi chiar disfuncțional, patologic într-un sens mai profund, diferit decît optimul funcțional. 3. Activitatea normativă, utilizînd în mod sistematic sancțiunile, generează inevitabil comportamente defensive. Acestea, pe de o parte, limitează eficacitatea activității normative însăși, iar pe de altă parte, generează procese disfuncționale, dezorganizatoare, inclusiv tensiuni și conflicte sociale și interpersonale între instanțele care aplică și sancționează n. și colectivitatea căreia acestea îi sînt aplicate 4. N. stabilesc standarde minime de comportament și prin aceasta generează o tendință de regres a performanței la aceste standarde. 5. Tind să substituie comportamentele orientate de procese cognitive complexe, centrate pe soluționarea situațiilor concrete, cu o activitate cognitivă mai simplă, fondată pe identificarea unor clase generale de situații și aplicarea quasi-mecanică a soluțiilor normale. Responsabilitatea pentru consecințele efective ale comportamentului, pentru calitatea soluțiilor adoptate este înlocuită cu responsabilitatea respectării n. în utilizarea excesivă a n. se originează o serie de patolo-

gii specifice: rigiditate, îngustime a cîmpului cognitiv și moral, plafonare sistematică a activității lor cognitive. Starea de anomie reprezintă o stare de criză a unui sistem valoric normativ. *V. anomie, consens, organizație, normalitate. C.Z.*

NOUA DREAPTĂ termen vehiculat mai ales de presă pentru a desemna un grup de gânditori care în anii 1970-1980 criticau ideile și metodele social-democrației în țările occidentale sau tipul de socialism din estul Europei. Ideologia promovată de ei s-ar putea situa între liberalism și conservatorism, împrumutînd din ambele pentru a construi un amestec de ideologie și mitologie de natură să conducă la revitalizarea spirituală a Occidentului. Interesul pasager pentru o asemenea opțiune s-a datorat mai mult spectaculozității decît originalității ideilor propuse. Acestea, puțin biologizante, în bună măsură xenofobe sau antisemite, cu înclinare spre extrema dreaptă, au avut, totuși, rolul lor în spulberarea mitului că "idei inteligente se nasc numai la stînga", și în reactualizarea unor teme ale liberalismului clasic. *V. noua stîngă, N. L.*

NOUA STÎNGĂ termen generic pentru a desemna un grup de gânditori radicali care au încercat între anii 50 și 70 să revitalizeze gândirea socialistă. N.s., legată de mișcările studențești din 1968, critica atît socialismul de tip sovietic cît și partidele comuniste din Europa occidentală. Mai degrabă o mișcare universitară, n.s. a repus în discuție ideea inevitabilității prăbușirii capitalismului și a cum era împărțită de marxismul ortodox. Prin impactul său în mediile intelectuale, n.s. a reușit să modifice demersul socialist, impunîndu-i teme referitoare la viața personală (în special problema sexuală), la schimbarea culturală sau la valoarea progresului material. *V. comunism, marxism, noua dreaptă, social-democrație. N.L.*

NUP IALITATE fenomen demografic ce exprimă, în esență, intensitatea căsătoriilor dintr-o populație sau în diferite subdiviziuni ale ei. Indicele cel mai simplu care îndeplinește această funcție este *rara brută* de n., obținut prin raportarea numărului de căsătorii încheiate într-un an la populația medie din anul respectiv. În populațiile în care instituția căsătoriei monogame este generalizată, rata de n. variază aproximativ între 6-13‰, valori mai mici sau mai mari decât aceste limite aparținând în circumstanțe istorice excepționale. Indicele este însă prea pu-

presiv pentru măsurarea intensității n., a a încât în demografie au fost elaborate instrumente de analiză mult mai rafinate. Un interes deosebit se acordă studiului primelor căsătorii (rt. celibatarilor), care, fiind evenimente nerepetabile, pot fi descrise cu ajutorul *tabelei den. H.* este un fenomen foarte complex, fiind influențat de o multitudine de aspecte ale vieții sociale, din care cauză studierea ei presupune colaborarea demografilor cu specialiști din alte discipline, în speță cu cei ce lucrează în domeniul sociologiei familiei. *V. familie.* T.R.

O

OBEDIENȚĂ modificare a comportamentului prin care un individ răspunde prin supunere la un ordin venit de la o autoritate legitimă. În sens larg, supunere față de autoritate. Experiențele de socio-psihologie au pus în evidență că, marea majoritate a oamenilor nu rezistă la dispozițiile venite de la o autoritate chiar atunci când apreciază că aceasta nu are dreptate. O. se opune spiritului critic care se manifestă prin punerea permanentă sub semnul întrebării a ordinelor venite de la o autoritate. Aceste două metode comportamentale se transmit, în principal, prin socializare. Societățile totalitare se bazează pe o. socializată prin intermediul tuturor instituțiilor sociale. Pe baza experimentelor realizate, S. Milgram explică o. prin mai mulți factori: a. *condițiile de socializare:* interiorizarea supunerii (în primii 20 de viață, individul învață să se supună); sintonizare (intrat într-o ierarhie, individul pierde o parte din autonomia sa și execută dispozițiile date de autoritate; el atribuie întreaga răspundere a actelor sale autorității, considerându-se doar un instrument al acesteia. Autoritatea devine sursă de recunoaștință și judecător moral al individului); b. *factori de schimbare:* legitimitatea autorității (gradul de o. este direct proporțional cu nivelul de legitimitate re-

cunoscut autorității); proximitatea autorității (cu cât un individ este mai aproape de autoritatea de la care primește dispoziții, cu atât gradul de o. este mai mare); c. *slăbiciunea rezistenței umane* (majoritatea oamenilor se supun orbește la ordinele care le primesc și doar o minoritate opune rezistență). • O. are consecințe la nivelul individului obedient, la nivelul autorității și al grupului. La nivel individual, un individ are mai multe șanse de a da un răspuns corect dacă se supune unei autorități dotată cu experiență decât dacă ar acționa conform înclinărilor sale. Un subordonat care se supune are mai multe șanse de a fi recompensat, în timp ce cel care nu se supune se expune la pedepse, la pierderea libertății și a privilegiilor sau chiar a vieții. Un individ acționează mai corect atunci când nu se supune unei autorități lipsite de experiență. Din punctul de vedere al autorității, o. crește eficiența activității subordonaților, face să crească puterea autorității dar, în același timp, face responsabilă autoritatea de toate actele subordonaților, inclusiv de acțiunile incorecte ale acestora. Din punctul de vedere al grupului, o. poate ajuta grupul să atingă obiectivele atunci când subordonații execută acțiuni corecte și poate împiedica atingerea obiectivelor atunci când subordonații

mai ales, sistemele de codificare, care pot fi elaborate pentru aplicații particulare sau pentru o aplicare repetată în situații similare. Scopul lor este de a aduna informații privitoare la conținutul, frecvența, orientarea și tipologia interacțiunilor, respectiv a atitudinilor și comportamentelor asociate relațiilor interpersonale și manifestate în grupurile de muncă și de conducere, în general în orice grup în care se constituie o rețea de comunicare interactivă. Într-o astfel de rețea se manifestă «J[^]rtarnente învTsfice (schimburi de mesaje vocale, ritmicitatea rostirii, stilul vorbirii, gestică, expresii faciale, disponere spațială etc.). Problema tehnică a o. constă atât în surprinderea diversității, cât și a eventualelor clase de comportamente similare. Rezolvarea acestei probleme se face prin definirea de categorii care subsumează tipuri de caracteristici similare. Precizarea categoriilor este dependentă de ipoteza cercetării. Altfel, în elaborarea unor tehnici cu aplicabilitate mai extinsă, categoriile se definesc pe baza unei teorii de referință A a procedat R.F. Bales (*Interaction process analysis*, 1950) pentru a construi un sistem de categorii pentru analiza interacțiunilor psihosociale. Mai întâi a distins între două tipuri de acțiuni opuse: poiziv și negativ, solicitatoare (întrebări, cereri) și reactive (răspunsuri la teptate sau primite și emise). Apoi a precizat categoriile care includ comportamente similare și le a repartizat pe tipuri de acțiuni: solidaritate, descărcare, aprobare (acțiuni pozitive), sugestie, opinie, informație (solicitare sau răspuns), dezaprobare, creșterea tensiunii, agresivitate (acțiuni negative). Pentru înregistrarea comportamentelor comunicative ale persoanelor implicate într-un grup de dezbateri sau discuție e condus de un lider, putem considera următoarele categorii: a. privitoare la lider, oferă informații, formulează orientări, critică și îi justifică autoritatea, formulează întrebări, acceptă

sau utilizează informațiile participanților, apreciază și încurajează, acceptă reacții afective; b. privitoare la participanți: oferă informații, răspund la întrebări, inițiază o nouă direcție, formulează întrebări, dau expresie unor trăiri afective, critică și dezaprobă; c. liniște sau stare confuză. Principalele probleme ale definirii categoriilor de o. și ale operării cu ele se referă la numărul de categorii, nomenclatură, ierarhie, cadru, etc. și la modul de alocare a comportamentelor concrete pe categorii. În abordarea "moleculară" se formulează un număr cât mai mare de categorii pentru a reduce ponderea inferențelor de alocare categorială a comportamentelor concrete, în felul acesta, crește precizia și fidelitatea sistemului de codificare, însă scade validitatea și întrucât diversitatea unităților este foarte mare iar posibilitățile de integrare conceptuală mai reduse. În abordarea "molară", restringem numărul de categorii, operăm cu clase mai cuprinzătoare de incluziune a comportamentelor concrete și atașăm sistemului de codificare o notă explicativă în care se indică: regulile de corespondență semantică dintre manifestările psihosociale și categorii, ilustrații ale regulilor și modul de codificare sau notare a o. De data aceasta, creșterea validității sistemului de codificare în raport cu conceptul de referință, dar există riscul scăderii fidelității atunci când observatorii nu respectă prescripțiile din nota explicativă sau dau interpretări diferite caracteristicilor observate. Eliminarea acestui ultim risc se poate realiza prin formarea și exercitarea prealabilă a observatorului. Xeiinica dS cji1erii_riarirtv5 constă în înregistrarea scrisă a tuturor detaliilor manifestate ale evenimentelor care corespund obiectului și scopului o. Se aplică în studiile de caz centrate pe grupuri sau alte componente ale organizațiilor. De exemplu, în analiza stilurilor de conducere observatorul se ghidează după ipoteza și interesele investigației pentru a

nota enunțurile ale Gducătorilor cu privire la organizarea și irijja a muncii, la acordarea de recompense sau pedepse în raport cu a teptările privind performanțele, la consistența aplicării regulilor și procedurilor de interacțiune etc. Informațiile sunt culese având în vedere episoade sau perioade de timp în cele mai mici detalii și făcând înregistrări saajudecată de valoare. Avantajul descrierilor constă în culegerea unei mari cantități de informație detaliată, pe când dezavantajul este legat de necesitatea simplificării și integrării calitative a acestora pentru a facilita formularea de generalizări. Totodată, trebuie avute în vedere efectele generate de prezența observatorului în contextul o., considerate ca reactive și distorsionante. Pentru a ie înlătură se aplică o, nedistorsionantă și cea garticj&st.jxi., • O. nedistorsionantă constă în utilizarea de aparate tehnice pentru înregistrarea fenomenelor sociale în desfășurarea lor naturală. Agă ațele tehnice sunt ascunse, observatorul este eliminat din scenele sociale și astfel sunt evitate efectele reactive sistematice sau de conformare a subiecților la normele dezirabilității sociale. Se aplică nu numai pe situații sociale naturale, ci și pe laborator (mai ales în jocurile de simulare). Înregistrarea este precedată de o <e| în ionăr a situației și a perioadelor de timp și este urmată de codificare prin aplicarea tehnicii analizei conținutului. • O. participativă presupune implicarea observatorului în jocurile sociale ale actorilor proprii și pentru a înlege mecanismele lor constitutive și a le înțelegi din punct de vedere teoretic ulterior. S-au conturat două variante de aplicare, în funcție de modul de înregistrare a datelor. Prima constă în implicarea observatorului în situații și evenimente sociale până la identificarea cu actorii și în notarea pQsj festum a o. S-a aplicat în studiul grupurilor de muncă și al devianței. Se urmăresc cu precădere ierarhii și comunicări,

tipuri de interacțiuni și distribuții spațiale și temporale ale acestora, activități și performanțe, moduri de gratificare a performanțelor și de instituire a normelor pentru construirea integrării și conformării, stagnării și evoluției probabile. Într-o a doua variantă, observatorul adoptă în grup rolul de participant, cât și pe cel de cercetător, putând astfel utiliza și alte metode de investigare (interviuri informale, chestionare, teste, analiza documentelor sociale etc.). În această ipostază, o.p. este considerată ca analiză calitativă sau etnografică, întrucât nu aplică sisteme precodificate de înregistrare a mesajelor empirice, ci pur și simplu este preocupată de culegerea datelor concrete pentru scopuri de scriptive, de redare cât mai completă a situațiilor sociale în desfășurarea lor naturală. V. analiza conținutului, etnometodologie, experiment, observare participativă, scalare, simulare. LV.

OB TE formă de organizare socială a vechilor sate românești. Uneori termenul se întrebuințează cu referire la satul însuși, sau, încă mai particular, la populația satului. Baza o. ca formă de organizare socială o constituie stăpânirea și folosirea în comun a patrimoniului funciar al satului (terenuri arabile, pășuni, păduri). În Transilvania, o. de pășuni și păduri se numea "composesor". Din punct de vedere juridic, composesoratele au fost prezentate de Iosif Jivan (1936, 1940). O clasificare a lor — în genealogice și negenealogice — pe baza unei cercetări în ara Oltului a realizat Vasile V. Caramela (1943, 1945). Despre o. din perspectiva istoriei a scris P.P. Panaitescu (*Obtea strănească din ara Românească și Moldova*, 1964). Cea mai complexă cercetare asupra o., îmbinând tehnicile sociologice de teren și documentarea în arhivă cu metoda arheologiei sociale, a întreprins o Henri H. Stahl (*Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol.,

1958-1965). În cadrul o., fiecare ins avea dreptul nelimitat de a deseleni dintr-o pădure atîta parte cîtă i dorea i putea să lucreze. • Tmpreunăcu familia lui; odată luat în stăpînire, locul era al său i putea fi transmis ca mo tenire urma ilor. Avînd în vedere că populaia unui sat era alcătuită din doar cîteva "cete de neam" (uneori din una singură), proprietă ile formau un singur "trup de mo ie", a cărui structură oglindea structura de rudenie a satului. Membrii unei cete de neam se socoteau scoborîtori dintr-un "mo " sau "bătrîn", considerat întemeietor al satului. Dreptul de stăpînire în perimetrul o. (calitatea de membru al o., în fapt) nu era recunoscut(ă) decît dacă insul al cărui drept era pus la îndoială făcea prin arborele genealogic dovada că descindea dintr-unul din întemeietorii satului. O. avea în frunte sfatul bătrînilor, instituit ie consemnată sub denumirea "oamenii buni" sau "oamenii buni i bătrîni". Sfatul bătrînilor rezolva disputele economice, intervenea în certurile de familie, veghea la respectarea bunei cuviin e, func iona drept consiliu parohial, într-un cuvînt asigura controlul social în interiorul comunită ii. Sub aspect juridic, o. dispunea de un cod nescris al dreptului cutumiar ("obiceiul pămîntului"). Una din regulile acestui cod era dreptul de preemp iune sau *protimisis* ("înainte cumpărare") al comunită ii asupra individului: individul nu avea voie să vîndă din pămîntul său unui străin, care ar fi încercat să pătrundă astfel în comunitate; dacă totu i faptul se întîmpla, o. restituia cumpărătorului pre ul plătit i dejuca planul de intruziune. Scopul acestei reguli era acela de a limita fărîmi area drepturilor de proprietate. O. func iona astfel, ca un sistem relativ închis, la această caracteristică a sa contribuiau i alte reguli: privilegiul masculinită ii (transmiterea drepturilor pe linie bărbătească) i căsătoria în interiorul grupului (endogamia). O. nu a rezistat totu i presiunii la care a fost supusă din partea marii proprietă i feudale. La

mijlocul sec. al XIX-lea dispărea o. din ara Vrancei, o confedera ie de tip arhaic, supravie uire unică la acea dată în Europa (H. H. Stahl). Existen a acestei confedera ii arată că o. va fi subzistat nu doar la scara comunită ii săte ti, ci i în uniuni de ob ti, adevărate forma iuni politice pro statale, promergătoare statelor feudale române ti. În sec. XX, o. va fi supravie uit numai sporadic; în zilele noastre, la Irnea (Bran) — caz excep ional —, s a putut descoperi i descrie (Qh. Geană, 1969) o o. pastorală, func ionînd după canoanele genului: teritoriul stăpînit în devălmă ie, drepturile distribuite pe cote pări (aici ideale), domeniul de proprietate măsurat în ocale i dramuri, expresia "fra i de munte" ca formulă de adresare între ob teni .a. *V. arhaic, arheologie socială, devălmă ie, drept cutumiar, genealogie, rudenie, sat devălma* . Gh.G.

OCUPA IE tip de activitate socială aducătoare de venit, desfă urată de către o persoană într-una din ramurile economiei. O. se referă la producerea de bunuri materiale i spirituale, la efectuarea unor presta ii de servicii recunoscute i recompensate în cadrul societă ii, ceea ce îi asigură individului sursele de existen ă. Nu sînt incluse aici activită ile parazitare (furt, speculă etc.) aducătoare de venit care sînt practicate nu în folosul ci în detrimentul societă ii i de asemenea nici activită ile casnice în folos personal, cele de tip hobby, de timp liber, cu caracter recreativ. Una i aceea i persoană poate practica mai multe o. în literatura sociologică se acordă un interes sporit analizei situa iilor persoanelor cu status ocupa ional dublu, cum ar fi acela de muncitor agricultor. Treptat, în decursul istoriei, pe baza diviziunii sociale a muncii, s a constituit o structură complexă de o., trecîndu se de la activită ile primare, practic nediferen iate, prin care se asigura existen a personală, la o muncă specializată. Pe

măsura adîncirii diviziunii muncii s a realizat o cre tere tot mai substan ială a eficien ei acesteia, ceea ce a condus la progresul mai rapid al societă ii, dar i la sporirea considerabilă a interdependen elor între producători, adică la o structură ocupa ională complexă. În epoca contemporană, o. cunosc o dinamică deosebită, ca i un proces de profesionalizare, necesitînd o pregătire prealabilă. În cadrul ultimului recensămînt general al populaiei (1992), o. persoanelor a fost înregistrată în func ie de tipul de activitate (categorii socio ocupa ională) — muncitori, agricultori, func ionari, speciali ti i cadre de conducere, pe 47 de categorii i 338 de grupe de o. *V. categorii socio profesionale, diviziunea muncii, muncă, profesie*. I.M.

OLIGARHIE conducerea unei organiza ii a unei comunită i sau a societă ii ca întreg de către un grup mic de persoane. Robert Michels (*Political Parties*, 1967, prima pub. 1911) a formulat *legea de fier a o.*, conform căreia cu cit o organiza ie devine mai mare i mai birocratizată cu atît cre te i gradul de concentrare a puterii în mîinile unui număr redus de persoane. În societă ile moderne apare o tensiune crescîndă între extensia birocratiei i dezvoltarea democra iei. Ultima solicită participarea directă la luarea deciziilor a unui număr tot mai mare de persoane, ceea ce nu i posibil decît prin extinderea controlului birocratic în organiza iile politice (de exemplu, în partide) i prin concentrarea puterii de către un grup mic de conducători. Conducerea oligarhică devine o consecin ă inevitabilă, logică, a naturii birocratice specifice organiza iilor mari. Dezvoltarea o. i manifestarea legii de fier a o. trebuie puse în rela ie cu distribuirea puterii i a controlului social (M. Crozier, 1964; R. Pahl, J. Winkler, 1974) în organiza iile birocratice i în diferite societă i sau culturi (W. Ouchi, 1981). *V. birocratie, democra tie, control social, organizare, putere politică*. M.M.

OMOGENIZARE proces social de eliminare a unor diferen e structurale ale unor comunită i, grupuri, straturi, activită i sau practici sociale. O. constă în principal în: a. difuziunea i adoptarea în masă a unor comportamente (o. vestimenta iei în lumea contemporană); b. apari ia unor determinan i care unifică sau standardizează statusurile sau rolurile sociale (salarizarea ca formă de recompensă a unui anumit tip de muncă în societă ile industriale creează unele consecin e generale, indiferent de alte circumstan e), Societă ile industriale contemporane sînt percepute ca societă i în care procesele de o. sînt foarte accentuate (o. educa ională, culturală, simbolică, institu ională etc.). În general, însă, într-o societate procesele de o. nu exclud anumite procese de diferen iere, respectiv în cadrul unor structuri oara înd spre o. apar uneori tendin e accentuate de diversificare. Diversificarea se poate realiza prin: a. meninerea sau resuscitarea tradi iei; b. opozi ia simplă fa ă de procesele de o.; c. crearea unor tipuri noi, neomogene. Rela iao.—diversificare este una dintre cele mai dinamice în lumea contemporană. *V. difuziune, stratificare socială*. A.T.

ONTOLOGIE REGIONALĂ prima cercetare sistematică, de amploare, de sociologie fenomenologică din sociologia românească, elaborată de Traian Herseni în teza de doctorat: *Realitatea Socială. Încercare de ontologie regională*, I.S.R., 1935. O. r. are o dublă finalitate: una generală, de a funda ontologic sociologia ca disciplină prin analiza existen ială a realită ii sociale (numai după ce existen a societă ii e *dovedită* i numai *dacă e dovedită* se poate constitui sociologia) i una particulară, urmărind dovedirea ontologică a valabilită ii teoriei gustiene a categoriilor constitutive, regulative, cadrelor vie ii sociale i voin ei sociale. Premisele o. r. sînt: conceptul lui Husserl de

"ontologie regională", definit ca expresie a "despărțimintelor existențiale" ale realității (natură, spirit, societate) care fundează teoriile științelor particulare; "ntorsătura existențială a filosofiei fenomenologice" născută de Heidegger, după care regiunile existențiale nu se deosebesc numai ca esență ci și ca existență; soluția teoretică adoptată de Simmel, Th. Litt de ocolire a apriorismului kantian în sociologie (unitatea societății purcede de la elementele ei componente, indivizii, care sînt sintetic activi, spre deosebire de unitatea naturii care purcede de la rațiunea cunoscătoare). Problema de dovedit a o.r. este *societatea ca existență*. Metoda este *aporetică*, semnificînd căutarea logicii, a vieții proprii a problematicei. Prima condiție indispensabilă a o.r. este stabilirea datelor imediate ale trăirii în societate, din care decurg toate trăsăturile caracteristice ale societății ca existență. T. H. identifică 5 categorii de date imediate ale trăirii în societate: conviețuire umană, acțiune și faptă, spirit obiectiv, ființă colectivă. Conviețuirea umană constituie datul fundamental al trăirii în societate; ea semnifică a te găsi *mpreună*, cuprins cu alții într-o unitate de raporturi funcționale, într-o comunitate, *nu alături*, precum cartofii într-un sac. Existența a conviețuirii este de natură *polară*, legătura dintre indivizi și societate fiind *esențială*, ca fiind ale aceleiași realități, dar fiind bine distincte, nu absorbite una în cealaltă. După conviețuire, a doua caracteristică a vieții sociale este *acțiunea*. Conviețuirea este viață, manifestare. Pentru că trăim *mpreună*, implicîm activăm *mpreună*, primordială rămîne conviețuirea. Rezultatul acțiunii este *fapta*, adică scopul realizat, momentul static. T. H. definește *social* orice fenomen care poartă vreo relație existențială cu societatea în elele de conviețuire umană și numai în măsura relației pe care o poartă (de pildă relații de *mprumut*, *cumpărare*, *producere*, *comunicare* etc.). Fapta unui individ

trăiește în afara individului după ce a fost exteriorizată, putînd fi adoptată de ceilalți; numai existența celorlalți dă un sens și o viață neamnată faptelor indivizilor; numai grupul dă obiectivitate spiritului omenesc, producînd *spiritul* obiectiv (o lege desprinsă de legiuitori există dincolo de creații ei). Tocmai fiindcă sînt *mai mulți împreună*, fără să fie o simplă sumă, fapta poate trăi desprinsă de fiecare în parte, poate căștiga obiectivitate, ceea ce nu s-ar putea realiza cu fiecare în parte. Societatea există nu ca o nouă ființă, supra-individuală ci ca o nouă structură, un nou plan de existență al omului; planul existenței creatoare de cultură. Datele realității odată stabilite urmează a doua condiție a o.r. și anume prelucrarea sistematică a acestor date ale trăirii imediate în societate prin coordonarea unitară a "rezultatelor dovedite și verificate ce de amănuntul". Analiza existențială a vieții sociale se oprește la *forma* care unifică indivizii și i face societate, interesul primordial căzînd pe *socialul pur*, adică pe obiectivarea spiritului. Socialul pur este socialul în esență, obiectivitate. În vreme ce subiectivul este și psihologic și sociologic, iar absolutul este și sociologic și axiologic, *obiectivitatea spirituală* nu există în afară de societate, ea este o funcțiune structurală, un *mod* de existență și nu o existență propriu-zisă. Societatea este o totalitate structurată, un plan, un mod de a fi, a cărei existență vine de la om care trăiește acest plan, se modelează în acest mod. T.H. definește obiectivitatea ca proprietatea unui fapt spiritual de a putea fi comunicat oricărui spirit în genere, comunicabilitatea spirituală. Omul intră în societate numai cu viața lui spirituală bazată pe *simțirea eului*, corelativ al *simțirii de noi*, structură definită *individ*. Individul este o parte a societății, deoarece este o funcțiune parțială — *eul*, dintr-o structură totală pe care o constituie grupul, *noi*. Actualizîndu-se prin trăirea și contactul cu ceilalți omul se descoperă din

ce ne putem cunoaște în decursul evoluției și se realizează în chip obiectiv, drumul omnirii înfăptuindu-se de la subiectivitatea existenței sale individuale la obiectivitatea existenței sale sociale. În final omul este ceea ce a fost la început în virtualitățile sale, dar acum apare actualizat pe deplin. Semnifică viața ideală a vieții, analizată pe plan ontologic, relevă trei moduri de a fi ale spiritului: subiectiv, absolut, obiectiv. Acestea reprezintă planuri de existență de esență diferită, nu constituie aspecte ale aceleiași realități ca la Hegel. Spiritul obiectiv constituie fapta spiritului subiectiv mboșgăit prin ceea ce a fost găsit în spiritul absolut pe care l-găsește de a gata (adevărul, dreptatea, frumosul). T.H. precizează că deși spiritul obiectiv este înfăptuirea spiritului subiectiv, totuși canoanele activității nu i aparțin, societatea avînd *semnificația ideală*. Raporturile dintre realitate și ideal pot fi formulate în optica analizei existențiale în următorii termeni: normativitatea nu se găsește în ideal ci în realitatea noastră (omul nu poate fi construit din afară să fie bun, drept, societatea putînd controla doar faptele, nu cugetul); idealul trebuie să fie în concordanță cu posibilitățile de devenire ale realității. Analiza existenței ontologice a omului i-a permis, în final, autorului să cristalizeze sistemul "apriorismului existențial" care confirmă "apriorismul sociologic" al lui D. Guști. A rezultat că primul dat al trăirii în societate — conviețuirea omenească — ne situează pe un plan structural — funcțional. Conviețuirea cuprinde un *principiu* de conviețuire, un plan de construcție după care se orînduiesc părțile pentru a conviețui. Existența societății reclamă un adaos peste viața și acest adaos este tocmai *structura*: "ordinea vieții împreună", planul de orînduire a vieții în comun, "un sistem unitar de raporturi", o totalitate de tipare în care se varsă viața pentru a putea să existe împreună cu alte vieți. "Societatea începe cu structura, iar structura este chiar

principiul și posibilitatea conviețuirii". Concluzia lui T. H. este că realitatea socială, întrucît se structurează, schimbă prin acest fapt modul de a fi al materialului uman; în structură lucrurile există altfel decît în afară de ea: realitatea "se funcționalizează", lucrurile depînd unul de altul, se determină reciproc ca existență. V. *monografie, sociologie fenomenologică*. **ML**

OPERATOR DE INTERVIU persoană calificată pentru interviuarea persoanelor în anchetele sociologice și sondajele de opinie publică. Cercetările sociologice, o.l. au sarcina de a găsi persoanele cuprinse în eșantion, de a obține acordul acestora pentru interviu, de a pune întrebări conform ghidului de interviu sau chestionarului și de a înregistra răspunsurile (C. A. Moser, 1953). Îndeplinirea cu succes a acestor acțiuni presupune recrutarea ca o.i. a celor persoane care nu au caracteristici psihomorale și fizice contraindicate (deficiențe intelectuale sau morale, handicap fizic) și care acceptă să desfășoare această activitate corect, știind că ea solicită efort fizic și psihic și că este slab remunerată. O.i. se recrutează adesea din rândul funcționarilor ieșiți la pensie, al casnicilor cu nivel de instruire și de trai mediu, al persoanelor în căutarea unor activități temporare aducătoare de venituri suplimentare (de exemplu, studenții). Un bun o.l. trebuie să aibă un fizic plăcut, o mare capacitate de adaptare socială, să fie sănătos, onest, conștiincios, să fie obișnuit cu munca sistematică, să aibă o inteligență suplă, un nivel de cultură generală relativ ridicat și interes puternic pentru cunoașterea și rezolvarea problemelor sociale și de viață ale oamenilor. Formarea profesională a o.i. poate fi realizată fie prin experiența participării la mai multe anchete sociologice (la care se fac instructaje speciale), fie prin forme instituționalizate (cursuri speciale de scurtă

OPINIE enun care dă expresie op iuni cognitive i afective a unei persoane, grup social sau colectivitate pentru un anumit punct de vedere cu privire ia un fapt sau eveniment, o rela ie sau interac iune socială etc. O. este considerată uneori ca simplă manifestare (verbalizare) a unei atitudini latente. De aceea, poate fi utilizată pentru diagnosticarea unei predispozi ii atitudinale. In func ie de aria mai extinsă sau mai restrînsă de referin ă, o. poate fi generală sau specifică. Cu cit domeniul de referin ă este mai cuprinzător, cu atît o. unei persoane este mai generală i mai convergentă cu alte o. Divergen a o. tinde să se accentueze atunci cînd aria de referin ă este mai restrînsă, cîno tin ele disponibile sînt insuficiente cantitativ sau calitativ, iar interesele personale sînt diverse. O. se bazează pe propria experien ă, pe o cunoa tere incompletă a domeniului de referin ă, este motivată afectiv i dă expresie unor anumite interese personale sau colective. Diversitatea o. dintr o comunitate depinde de experien ele de via ă, specificul obiectului de referin ă, distribu ia intereselor individuale i colective, dar i de gradul de libertate a exprimării lor, acesta fiind influen at de modul de distribuie a puterii i de realizare a controlului social. *V. atitudine, control social, opinie publică. M.V.*

sint afectate de obiectul saje^mejiu),.de_ con^iS^feSvaria iile domenilor de con inut se asociază cu varia ii ale publicului, pentru că fiecare.domeniu al o.pjisiarjsDUjbJjcJisău. O rjeji Joană poăias ajjmJinăj^oTOomit^

să nu facă parte din nici unul. O persoana face RajJ^dijipjiWte fficrand^o. sajgtej jejrtivă, adică se caracterizează prin: orientare specifică, intensitate mar a JrăirHocafactiva, i mi ita.n i rjn.pjntmjjalza cea.unul obiectiv. O. este p. îrn_n)âsy,faîn.care,se .aiunge la cu PJM5\$_sau^agfegar.ea,QB.ecită^ot,sau,o. efective ale unui număr suficient de mare de persoane. O.p. nu este suma o. individuale i nici o entitate supraindividuală, ci rezultă din *activizarea* atitudinilor i intereselor, a cuno tin elor i convingerilor în rela iile inter personale în cadrul publicului. Agj^gjsrea_o. indjyduale se realizează pînă la urmă astfel încj jire_valează fie orientările convergente, fie cele divergente fa ă de aceea TpiöBiemă. De exemplu, ini iativa de construc ie aTuhUi bun colectiv este prezentată ca răspunzînd unei necesită i importante a membrilor unei comunită i. Popula ia (sau publicul) nu este omogenă în aprecierea acestei necesită i, unii considerînd că alta ar trebui să fie prioritatea, al ii manifestă orientări convergente cu ini iativa. O. diferite circumscriu aria i orientările specifice ale publicului interesat de problemă, apărînd o.p. în timp, ea se caracterizează prlntr o anumită dinamică.^p. poate să aibă anumite jpriertari în,s.tadiul ini ial i altele în perioade succesive de timp, fiind, de regulă,jiesjul.djjjuctyan ă. Totodată, o.p. poate fiJnjfluenj a ăr^1ormată sau schimbată prin cfrerire^de.Woimafee_ie.e a e, Idjiec ionă e spre_or_ie.niarea_dprită i prin miM ipUcarea^_cajjaljeJorjie_g^zlm3\$,a informa iei. Mai Intii se produc schimbări ale atitudinilor, respectiv ale bazei cognitive i ale trăirilor afective, i apoi se influen ează comportamentele sau ac iunile efective. Pentru

403

aproape exclusiv (JÎQCjigeJcu variante prestabilite de răspuns din care subiectul alege). Acest procedeu impune formularea exhaustivă a variantelor de răspuns. Culegerea datelor concrete se poate face prin po. tă, telefon sau prin interviu. i în acest caz trebuie respectate reguli specifice; mai ales cînd se aplică procedeu de interviu, care crează o situa. ie de interac. iune socială ce influen. ează orientarea răspunsurilor. Prelucrarea datelor_oj)t[nute prin sondajul de o. este sta.

IntatesgiaJbflaaiiciariJlor, puUndy.Ş.e,lînilfaJ.a rapatfimeJJBcyen e. absolute lrelatiys sau e^iQoS.teanalize.xDytijyMaJe. De asemenea, analiza poate să fie doar descriptivă sau să conducă la explica. ii i predic. ii, poate avea în vedere date transversale (ob. inute la un moment dat) sau longitudinale (prin studii panel, de cohorte, de tendin. e etc). i(^sJ Lrd[uTjj.f)ii prezintă interes atît cunoa. tşrea.or,ienJărilor specifice unuJ,n,urllii,rn5.ment, cît j_a fluc. tiatijjiEi^Şi^uKiiftfsJaci?9nJHrataJA...timp....-, Importan. a sondajelor de o. a cunoscut o cre. tere progresivă atît ca frecven. ă de realizare, cît i,prin varietatea domeniilor de interfi,S:aplicativ (electoral, promovarea unor inova. ii, radio TV, "consumul" cultural, marketing, demografie, publicitate, modă etc). llulrMv^J3gn rujceasJăJejjdin ă,sM^ ien a_ujTQxirjstitulii tradi. ionale de investiga» a o.p. în multe ări (Institutul american de o.p. — Galiup, Tnstîfutul francez de o.p. — IFOP, Institutul de demoscopie din Germania, Institutul britanic de o.p., iar în România — IRSOP, IMĂS etc.) iire terea,acurate ei tehnice.de fundamentare a estima. iilor. Luarea i aplicareajdeciziilor în mTJlTeTnstEii carej?mmoiează,politicibazale_pe4Lde P^nf'te^EJ£fy.ŞEiă»DİSSS?^oamenilor sjn^p£ecedjJ g.sjjejin. ajjzg_ale o.p.. V. ătfă dine, chestionar, democra. ie, electoral, opinie, persuasiune. M.V.

OPTIM PARETIAN formulă matematică propusă de economistul i sociologul italian V. Pareto, pentru stabilirea nivelurilor echilibrului unui sistem social prin determinarea punctelor în care există un maximum de *ofelimitate* pentru fiecare individ. tiind că: ofeliimitatea este satisfac. ia pe care o dă unui individ consumul sau posesia unei cantită. i dintr un bun economic, cantitate adăugată uneia consumate sau de inute deja de un individ; notînd ofelimită. ile mărfii A cu Oia, \$2a,... pentru indivizii 1, 2, ..., iar varia. iile ofelimită. ii totale ale fiecărui individ cu $a^*1, \dots, a^*n$, se poate scrie că:

$$dU=0=\frac{dU}{dO_1}dO_1+\frac{dU}{dO_2}dO_2+\dots$$

unde U = maximum de ofelimitate pentru o colectivitate, în economia politică, iar d = varia. iile care se produc în func. ie de drumul pe care se ajunge la punctul de echilibru. Această ecua. ie nu poate fi rezolvată, respectiv nu se poate asigura maximum de ofelimitate pentru to. i indivizii într un punct de echilibru al sistemului social, decît dacă o parte din ofelimită. ile totale $\alpha > 1, \dots, \alpha > 2$ este pozitivă i cealaltă parte negativă (*Manual d'Economie Politique*, 1906). Cu alte cuvinte, o.p. presupune mai multe niveluri, dar Pareto postulează că trecerea de la un nivel ia aitul al o. se face numai dacă se men. in constante raporturile dintre ofelimită. ile maxime ale indivizilor. Aceasta înseamnă că o societate poate atinge un o. corespunzător unor ofelimită. i individuale mai mari dacă ea i spore. te venitul net ob. inut prin cre. terea produc. iei. Pornind de aici unii economi. ti marx. ti (I. V. Sukhotin, A. N. Efimov) au crezut să realizarea o.p. este posibilă numai în condi. iile economiei socialiste. în realitate, Pareto a arătat că o.p. presupune că rata sub. sîtuirii a două sau mai multe mărfuri sau factori de produc. ie să rămînă neschimbată, ceea ce nu este posibil decît dacă toate

unită. ile economice i i maximizează profi. turile (toate adoptă, deci, cele mai ieftine metode de produc. ie), dacă fiecare agent economic este liber să i stabilească strategia de ac. iune i to. i adoptă un comportament economic ra. ional, dacă se men. ine un echilibru relativ al cererilor i ofertelor pe pia. a liberă, iar to. i agen. ii economici cunosc perfect nivelurile acestui echilibru, i dacă, în sfîr. it, sînt eliminate toate "externalită. ile economice" (orice interven. ie a factorilor noneconomici în derularea activită. ii economice). Este evident că aceste condi. ii nu sînt integral satisfăcute de nici un sistem economic real. Mai mult decît atît, conform defini. ii i condi. iilor o.p., schimbarea raporturilor dintre ofelimită. ile indivizilor dintr o societate constituie o alternare a o.p. Din această cauză, Pareto consideră că numai un anumit tip de economie capitalistă, adică o economie care se bazează integral pe liberul schimb i promovează ra. ionalitatea strict economică a agentului social, poate satisface condi. iile o.p. V. *analiză marginală, marginalism*. I.U.

ORA formă de comunitate umană caracterizată prin: a. volum demografic relativ mare; b. organizare socială bazată, pe divizi. une ocupa. ională i specializare a serviciilor; c. reglementare institu. ională, formală, a rela. iilor sociale; d. importan. a scăzută a rela. iilor de rudenie; e. rela. ii de intercunoa. tere redusă (anonimat urban); f. comportamente eterogene; g. cultură eterogenă, cît mai diversificată. Dincolo de acestea, o. prezintă trăsături specifice în diferite societă. i i regi. uni, în func. ie de procesele economice i social culturale care le au înso. it istoria. Comunită. ile urbane sînt analizate în antiteză cu cele rurale. în societă. ile preindustriale i chiar în fazele de început ale dezvoltării industriale, diferen. ele între tipurile de comunită. i teritoriale erau puternice. în societă. ile mod-

erne, în ările puternic dezvoltate, aceste diferen. e se estompează, distinc. ia sat o. reducîndu se tot mai mult la criterii ocupa. ionale. Apropierea celor două tipuri de comunită. i este facilitată de procesele de mobilitate socială, modernizare, comunicare. V. *modernizare, rural, urban, urbanizare*. M. Vn.

ORBITARE Legea *orbitării* ărilor înapoiate în zona de influen. ă a ărilor capitaliste dezvoltate a fost formulată de C.D. Gherea (1855-1920) în lucrările: *Neoiobăgia* (1920) i *Asupra socialismului în ările înapoiate* (1911). Autorul identifică două particularită. i esen. iale ale evolu. iei ărilor înapoiate în perimetrul celor avansate: a. timpul în care se face evolu. ia ărilor înapoiate este mult mai scurt decît al celor înaintate; b. caracterul fundamental schimbat al acestei evolu. ii: în ările înapoiate, semicapitalis. ie, contrar evolu. iei ărilor avansate, substratul economic se dezvoltă "în urmă" i sub influen. a noilor forme politice i juridico sociale. Autorului acestei legită. i i s a imputat (L. Pătră. canu) că a ignorat rolul factorului intern în evolu. ia societă. ii române. ti spre capitalism, îndeosebi al elementelor precapitaliste: atotputernicia capitalului comercial i cămătăresc la ora. , regimul iobag la sate, (L. Pătră. canu antedatînd cu cinci decenii momentul începuturilor capitalismului în societatea românească). V. *neoiobăgie, sincronism*. M.X.

ORDINE SOCIALĂ 1. Într o manieră generală i destul de vagă, o.s. desemnează ansamblul institu. iilor — i al rela. iilor stabile dintre acestea — existent într o societate dată. Asupra naturii o.s. există concep. ii diferite între, care cel pu. in două sînt dominante în sociologia contemporană. Prima dintre ele se întemeiază pe "postulatul integra. ionist" care presupune că societă. ile sînt sisteme integrate func. ional, inute în echilibru datorită unor mecanisme reglatoare cu ac. iune re-

curentă. Este unul din principiile fundamentale ale sociologiei funcționaliste. Pentru T. Parsons, de pildă, o.s. se întemeiază pe un sistem congruent de norme sociale generale și unanim acceptabile într-o anumită societate, în această perspectivă o.s. capătă un sens oarecum restrictiv, ea fiind generată exclusiv de acele modele de acțiune și interacțiune umană care sînt inspirate de aceste norme, întrunesc un consens social și deci sînt socialmente funcționale. Fenomenele disfuncționale sînt interpretate ca simptome ale proceselor de "dezorganizare" socială. Cea de-a doua concepție propune o "imagine coercitivă", în care o.s. se bazează pe constrângere și forță. Din această cauză ea tinde constant spre propria depășire ca urmare a acțiunii unor forțe interne, din a căror confruntare rezultă un proces neîntrerupt de schimbare. Conform teoriei marxiste — cea mai radicală dintre concepțiile conflictualiste — în societățile structurate pe baze de clasă, o.s. întrupează sistemul instituțional istoric, este constituit prin care se asigură dominația economică, politică, ideologică, culturală etc. a unor clase de către altele. 2. În limbajul curent, o.s. semnifică desfășurarea normală a vieții sociale, cu alte cuvinte lipsa "dezordinii" (tulburări, manifestări, mișcări sociale revendicative sau contestatatoare etc.). V. *control social*, *devianță*, *normă*. CA.

ORGANIGRAMĂ reprezentare grafică a relațiilor oficiale (formale) care se referă la modul de organizare prevăzut în statutele de funcționare și în regulamentele de ordine interioară ale organizațiilor. O. cuprinde relațiile ierarhice, funcționale și de cooperare dintre compartimentele și persoanele participante la realizarea activității specifice organizației respective. Elaborarea o. se pune mai ales odată cu constituirea marilor unități economice și reprezintă o preocupare de

prim ordin în cadrul studiilor referitoare la organizarea și conducerea acestora. Sociologia privește problematica o. din perspectiva faptului că orice organizație, fie ea de natură economică, culturală, politică etc., este înaintea de toate o colectivitate umană specific structurată, participanții avînd diferite statusuri și roluri de îndeplinit în cadrul activității lor ce se desfășoară. Rolul o. este acela de a prescrie toate legăturile necesare bunei desfășurări a activității comune și de a indica sarcinile și responsabilitățile fiecărui participant și compartiment. Elaborarea o. unei anumite organizații presupune determinarea obiectivelor specifice, a dotărilor materiale și a resurselor umane, optimizarea relațiilor ierarhice, funcționale și de cooperare în desfășurarea propriei activități. Optimizarea o. constă în determinarea acelei structuri care facilitează în cea mai mare măsură realizarea obiectivelor, deci eficacitatea sa în condițiile existente. V. *analiza postului de muncă*, *birocratie*, *eficacitate*, *organizație*. I.M.

ORGANIZAȚIE (SOCIOLOGIA O.) grupuri de oameni care își organizează și coordonează activitatea în vederea realizării unor finalități și relativ clar formulate ca obiective, întreprinderile economice, partidele politice, colile, instituțiile de cercetare, armata, spitalele sînt exemple de o. Secolul XX este, printre altele, secolul dezvoltării rapide a o. Prin ele însele o. prezintă o orientare structurală spre realizarea cât mai eficientă a finalității lor, caracteristică pe care o găsim în mod special în cazul întreprinderilor economice. Acest fapt a conferit cercetătorilor de sociologie a o. mai mult o orientare aplicativă, constructivă. Găsim mai puține studii descriptive explicative și mai multe centrate pe întrebarea: cum ar trebui organizate o. pentru a se obține creșterea performanțelor lor? De foarte diferite sînt ele din punctul de vedere al tipului de finalități

urmărite și, în consecință, al procesului "tehnologic" utilizat, o. prezintă foarte multe aspecte comune din punctul de vedere al formelor lor sociale. Din acest motiv, s-a constituit o sociologie a o. care tratează aspectele comune tuturor o. O. industriale reprezintă însă pe de o parte cazul cel mai investigat. Din acest motiv există o mare suprapunere între sociologia industrială și *sociologia o.* În fapt, se poate chiar considera că *sociologia o.* reprezintă o încercare de extindere pentru cazul oricărei o. a rezultatelor obținute din analiza întreprinderilor. • Se pot distinge două mari domenii problematice ale *sociologiei o.*: analiza o. ca sistem social și relația dintre o. și societatea globală din care aceasta face parte. Datorită presiunilor spre perfecționare a performanțelor ei, în situația unui mediu relativ stabil structurat, atenția a căzut firește pe analiza modalității lor de organizare a o. De abia în ultimii ani interesul pentru analiza relațiilor dintre societatea globală și o. a crescut, conturîndu-se tot mai clar necesitatea unor modificări macrostructurale ale modalității lor de orientare, coordonare și stimulare a performanțelor o. • O. ca sistem social. Putem identifica două abordări distincte, dar complementare, care își concentrează atenția asupra celor două aspecte ale o.: a. structurile organizaționale — respectiv modalitățile specifice ale organizării activității membrilor o. în a se realiza și b. o. ca sisteme sociale umane, compuse din indivizi, cu motivațiile lor, care intră în relații interpersonale, formînd grupuri sociale, în analiza structurilor organizaționale putem desprinde mai multe faze. În primele decenii ale secolului XX s-a dezvoltat *managementul tiințific clasic* (Frederick Taylor, Henri Fayol, Luther Gulick, Lyndall Urwick) al cărui principal obiectiv a fost identificarea principiilor unei organizări eficiente, raionale a o. Problemele examinate erau de tipul: di-

viziunea muncii și a responsabilităților, organizarea ierarhică a conducerii activității, modalitățile de realizare a controlului etc. Paralel cu această mișcare, în sociologie de această dată, se conturează influența teoriei a *birocratiei* a lui Max Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 1921). În fapt intenția lui Weber, similară cu cea a întemeietorilor managementului tiințific clasic, era de a răspunde la întrebarea: care sînt caracteristicile unei organizații raionale care să asigure realizarea scopurilor propuse? Soluțiile identificate, fiind o generalizare a practicilor în curs de cristalizare, erau și ele în mare măsură similare: formularea de reguli generale și impersonale, disciplină strictă în aplicarea regulilor și procedurilor, sistem ierarhic de diferențiere a autorității, competențe strict delimitate, carieră în care promovarea se bazează pe vechime și merit, salariu fix, diferențiat în raport cu poziția în o. Weber utiliza pentru a desemna acest model raional de organizare considerat de el a fi unica posibilitate de atingere efectivă a obiectivelor, termenul de *birocratie*. Încă de la sfîrșitul anilor '30 a început să devină tot mai clar faptul că forma de organizare propusă atît de managementul tiințific clasic, cît și de Weber este departe de a fi raională și eficientă și a cum s-a crezut. Au fost puse în evidență consecințele secundare negative ale modelelor propuse, faptul că tendințele patologice desemnate în mod curent prin termenul de *birocratie* reprezintă caracteristicile structurale inevitabile, incluse în principiile fundamentale de organizare. Să notăm de exemplu influența analiză a lui R. Merton (*Bureaucratic Structure and Personality*, 1940) care argumenta că cerința de a impune reguli generale și impersonale generează inevitabil ritualism, orientare defensivă, rigiditate, dificultăți în a răspunde adaptat cerințelor publicului. Reluînd punctul de vedere cristalizat la începutul anilor '30 de către Elton Mayo, Her-

bert A. Simon promovează o cu totul altă imagine a o., fundată pe de o parte pe considerarea proceselor sociale și psihologice care au loc în cadrul o., iar pe de altă parte pe *principiul raionalității limitate*, contribuie majoră pe care el a adus o la în elegerea raionalității sistemelor sociale complexe (*Administrative Behavior*, 1947). Despăr irea de birocratie ca ideal de organizare raională este definitivată de influența lucrare a lui Mieriei Crozier (*Le Phénomène bureaucratique*, 1964) care argumentează că birocratiea, idealizată de managementul științific clasic, reprezintă mai degrabă o modalitate defensivă de organizare ca răspuns la un mediu extrem de complex. Birocratiea este după sociologul francez, "o o. care nu își poate corecta comportamentul învățând din erorile sale". Desigur, critica nu este suficientă. Din anii '60 încep să apară proiecte alternative de organizare. Tom Burns și G.M. Stalker (*The Management of Innovation*, 1961) introduc două modele distincte de organizare: *modelul mecanicist*, aproximativ modelul promovat de managementul științific clasic și de Weber, și *modelul organic*, caracterizat printr-o organizare mai flexibilă, care se definește și se redefineste rapid în funcție de problemele de soluționat și de solicitări, care evită structurile rigide, fundate pe norme și reguli fixe, flexibilizează relațiile ierarhice scurtcircuitându-le atunci când este nevoie. Ideea este dezvoltată într-o influentă lucrare a lui P.R. Lawrence și J.W. Lorsch (*Organization and Environment*, 1967), în care se argumentează că în funcție de diferențele de mediu, atât o. cât și departamentele care le compun pe acestea trebuie să adopte structuri organizatorice diferite. Căutarea unor structuri organizatorice flexibile, care să stimuleze inovativitatea și totodată obținerea de înalte performanțe reprezintă o temă centrală a sociologiei actuale a o. • Paralel cu căutarea unor structuri organizatorice adecvate, soci-

ologia o. și a concentrat atenția asupra o. ca sistem social uman. Studiile întreprinse la începutul anilor '30 la uzinele din Hawthorne sub conducerea lui Elton Mayo (*The Human Problem of an Industrial Civilization*, 1933) au scos în evidență încă o limită importantă a modelelor clasice de organizare: ele se fundau pe o imagine simplificată asupra omului (*homo oeconomicus*), utilizând doar factori extrinseci (recompense și pedepse); în plus, ele ignorau complexele procese psihosociale care au loc în interiorul o. Noi teme intră în analiză. Atitudinea față de muncă, față de întreprindere sunt motivatori cel puțin la fel de puternici ca cei materiali. Grupul de muncă are un rol extrem de important și, în mod special, stilul de conducere. Mi s-a părut că "relațiile umane" a pus problema creării unui climat uman pozitiv, suportiv, condiție esențială a unei întreprinderi cu performanțe ridicate. Studiile de psihologie socială a grupurilor, inițiate în mod special de Kurt Lewin în anii '40-'50, au oferit un mediu favorabil de dezvoltare a unei asemenea abordări. Ceea ce se caută este promovarea unui nou mod de organizare social umană a o., fundată pe principiile științelor sociale și umane care să ofere o motivare ridicată și o orientare activă, creativă. După război, orientarea relațiilor umane va fi amplificată și cunoscută mai ales sub denumirea "utilizare a resurselor umane ale întreprinderii" reprezentată de Rensis Likert (*New Patterns of Management*, 1961) și *The Human Organization*, 1967) sau Chris Argyris (*Personality and Organization*, 1957). În acest context se cristalizează ideea Dezvoltării Organizatiei (OD) ca proces controlat, orientat de specialiști, de transformare a o. existente într-un nou tip de o. fundat pe principiile științelor sociale și umane, care să utilizeze eficace resursele umane. De la proiectul constituirii unui nou tip social uman de o. a rămas o aspirație întrucâtva utopică, această orientare a contribuit major la schimb

barea organizațiilor. În locul ierarhiei autoritare, fie ea și raională, fundată pe norme și reguli generale, sunt promovate forme democratice de conducere. Dacă inițial conducerea democratică era considerată mai mult ca participare la "locul de muncă", o creștere a controlului fiecărui membru al o. asupra deciziilor care îi afectează activitatea, cât și asupra o. în ansamblul său (A. Tannenbaum ed., *Control in Organizations*, 1968), în ultimul timp se promovează o participare în diferite forme a membrilor o. la conducere (democrația industrială). A devenit însă clar că, în ultimii ani, problema fundamentală este aceea a proprietății. În ultimii ani putem găsi diferite forme de participare a salariaților la proprietate, mergîndu-se pînă la întreprinderi aflate integral în proprietatea salariaților. În procesul tranziției la economia de piață întreprinderea românească se confruntă cu un complex proces nu numai tehnic-economic, ci totodată și social: privatizarea. În fine, în ultimul deceniu preocupările sociologiei o. au tîns să se lărgească sfera preocupărilor spre mecanismele macrosociale ale orientării și reglării activității o., a celor industriale în mod special. Se pun probleme noi: cum să fie motivată performanța o. în ansamblul lor? Ce mecanisme macrosociale să fie utilizate pentru orientarea activității o.? V. *birocratie*, *democrație industrială*, *industrie*, *muncă*. C.Z.

ORIENTARE COLARĂ ȘI PROFESIONALĂ activitate individuală și socială de planificare a stadiilor și fundamentare a deciziilor care conduc o persoană la frecventarea unui tip de instituție colară și la angajarea în practicarea unei profesii. Din perspectiva succesiunii temporale, o.s. anticipează și pregătește angajarea în profesie, întrucît ciclurile colare terminale sînt organizate astfel încît conduc și la o formă de p. certificată de diplome. Succesiunea este însă

inversată atunci cînd avem în vedere că opțiunea p. este cea care determină decizia de frecventare a unei instituții colare, ultima apărînd în ipostaza de condiție de realizare a celei dintîi. În practică nu se poate însă vorbi de universalizarea unei succesiuni anume, întrucît există multiple variații generate de factori individuali și sociali. Acești factori se referă la: dezvoltarea vocală individuală, dinamica social-economică a profesiilor și organizarea filierelor de colarizare. O.s.p. și instituie o cale unitară și lineară a desăvîrșirii atunci cînd există convergență între cele trei instanțe. Adeseori apar însă decalaje între ele, conducînd la incompatibilități între dotarea individuală, pe de o parte, și filiera colară de profesionalizare, tipul de profesie practică sau cererile sociale de calificări, pe de altă parte. Evitarea acestor incompatibilități presupune identificarea și analiza modului de acțiune a factorilor implicați, pentru ca pe această bază să se fundamenteze activitatea de **o.s.p.** Dezvoltarea vocală este parte componentă a dezvoltării psihice individuale și se constituie ca produs al interacțiunii dintre sine și mediul de muncă. Are un caracter progresiv și se află în relație cu stadiile de viață. Tînde să atingă stadiul de maturizare în anii adolescenței, dar nu și încetează evoluția după aceasta, apărînd noi stadii cum ar fi cel al explorării (20-30 ani), al realizării (30-50 ani), al stabilizării (50-65 ani) și apoi al evaluării (după vîrsta de 65 de ani) (B.L. Neugarten, 1976). Interacțiunea dintre sine și mediu este analizată prin invocarea conceptelor de sarcini ale dezvoltării, roluri sociale și comportamente de întîmpinare (D.H. Blocher, R.S. Rapoza, 1981). Sarcinile dezvoltării și comportamentele de întîmpinare acionează ca solicitări față de sine în fiecare ciclu de viață, determinînd individul să acționeze astfel încît să răspundă cerințelor mediului social și să fie pregătit pentru trecerea într-un stadiu nou superior de

dezvoltare. Cercetarea a pus în evidență planificarea superficială a o.s.p. a adolescenților atât în opțiunea pentru o profesie, cât și în cea pentru o filieră de învățământ secundar superior. J.L. Bodden și L.E. James (1976) apreciază pe baza unor date experimentale că sarcina cognitivă de a face o alegere vocală realistă și individualizată depășește nivelul de dezvoltare cognitivă a adolescenților. Opțiunea vocală este puternic influențată de așteptările familiei și de informațiile obținute în interacțiunile cu alți semnificativi (covoșnici, prieteni, rude, cunoștințe și împlătoare). În general, procesul de dezvoltare vocală în școală secundară și în facultate nu este dependent de condițiile anterioare ci de experiența trăită în perioadele respective. Ca atare, o.s.p. se confruntă în această perioadă cu stări de indecizie și cu absența unor planuri stabile și temeinic cristalizate. Aceste stări sunt de apreciat ca normale și cu efecte benefice, pentru că produc asimilarea de valori, interese și scopuri de lungă durată care elimină ambiguitatea planurilor sau indecizia și accelerează dezvoltarea vocală. Totodată, aceasta presupune că o.s.p. trebuie să ofere: a. sprijin în dezvoltarea conștiinței de sine și autoevaluării; b. informații diverse despre avantajele unei opțiuni; c. oportunitățile de stabilire a unor relații semnificative cu alte persoane angajate în domeniu și cu diverse situații de muncă și de roluri sociale. O.s.p. este centrată pe dezvoltarea vocală, dar nu în mod separat de mediul social, relațional, de muncă și învățare care contribuie la dezvoltarea personală integrală. O atenție specială ar trebui acordată informațiilor despre lumea muncii și a profesiilor ei mai ales despre continuitatea dezvoltării vocale în condițiile de schimbare a profesiilor și a conținutului muncii, care solicită noi decizii în alte cicluri de viață. Statisticile din țările dezvoltate industrial pun în evidență

faptul că în cursul vieții o persoană este probabil să își schimbe profesia de circa trei ori iar ocupația de cel puțin apte ori (J. Shipton, E.H. Steltenpohl, 1981). Alegerea profesiei și ocupației pregătirea care contribuie la dezvoltarea vocală solicită ca atât o.s.p., cât și planificarea devenirii personale să se desfășoare în permanență de a lungul întregii vieți. De aici și organizarea unor rețele de o.s.p. și selecție profesională care sunt afiliate unităților productive și instituțiilor colare. Planificarea dezvoltării vocale este un proces individual, modelat de mediul colar, social și de muncă, care include perioada de anticipare și pe cea de implementare (V. Harren, 1976). Acestor perioade le corespund stadii progresive de dezvoltare, respectiv: explorarea alternativelor colare și profesionale, cristalizarea unor grupuri de alternative asociate cu judecăți de valoare, alegerea și specificarea potențialului de acțiune (pentru perioada de anticipare) și angajarea, precizarea și efectuarea alegerii (pentru implementare). Alți autori adoptă o perspectivă decizională în care se identifică "tipuri de strategii" sau modalități și specifică prin care este organizată informația despre sine și despre opțiunile vocale (D.A. Jepsen, 1974) și se deosebesc persoanele active de cele pasive, care doar se conformează deschiderilor de pe piața forței de muncă sau a profesiilor. În ultimul timp, s-a optat pentru un model etapizat de planificare a o.s.p. și a dezvoltării vocale individuale (S. Waiworth, J. Goodman, 1975, 1981). Etapele considerate sunt următoarele: a. definirea sarcinii sau conținutizarea situației de decizie sub acțiunea unor factori extrinseci (presiunea familiei, cerințele instituționale, vârsta) sau intrinseci (cristalizarea unor aspirații cognitive și profesionale, nevoia de independență, etc); b. culegerea de informații despre sine (aptitudini și abilități, interese, valori, preferințe pentru stiluri de viață) și despre

lumea exterioară cu referire specială la oportunitățile și ipoteze. Pentru primul tip de informații au fost elaborate teste, chestionare, liste de control și alte instrumente de diagnosticare psihologică. Pentru al doilea tip, cunoașterea prezentului social și a tendințelor evolutive trebuie centrată pe lumea muncii și a profesiilor în relație cu organizarea filierelor colare, folosindu-se profesiograme, experiența directă și studiul independent etc; c. stabilirea unei ierarhii a propriilor valori în funcție de informația disponibilă; d. formularea deciziei, respectiv opțiunea și acțiunea pentru o filieră și p. presupun alegerea unei alternative și acțiunea de realizare a ei pe baza ierarhiei valorice stabilite și a probabilității subiective a rezultatelor și riscurilor ce îi sunt asociate. Eficiența o.s.p. este maximă în perioadele de tranziție, care corespund acelor stadii de viață când trebuie făcute opțiuni privitoare la propria devenire. Ele apar fie ca urmare a evoluției personale, fie datorită schimbărilor din mediul colar, profesional sau social. Lipsa unui sistem instituțional de o.s.p. are efecte negative în planul dezvoltării armonioase a unei persoane și în valorificarea socială optimă a talentelor. Selecția profesională este o funcție îndeplinită în unitățile productive de un departament specializat în condițiile de existență a mai multor candidați pentru aceeași poziție. Scopul este acela de a alege persoana care dispune de calificările și posibilitățile de adaptare cele mai adecvate locului de muncă. Pentru aceasta au fost elaborate baterii de teste și alte probe psihosociale de analiză și predicție a compatibilității dintre profilul personal și cerințele profesionale ale postului de muncă. V. *analiza postului de muncă, fluxuri, ocupație, personalitate, profesie, sine*. L.V.

ORÎNDUIRE TRIBUTALĂ concept de sorginte marxistă, elaborat cu scopul de a evidenția că trăsăturile "modului de producție asiatic" se întâlnesc nu numai în India, ci și în

alte societăți orientale asiatice, în alte zone ale lumii, precum America precolumbiană sau în unele spații europene care nu au cunoscut existența sclavagismului. În cadrul o.t. un grup nomad sau o aristocrație "funcțională" internă impune prin forță comunităților agrare să îi predea bunuri în cantități și la termene fixe (tributul) și să presteze o serie de munci gratuite. Grupurile nomade sau aristocrate "funcționale" se află într-o situație "parazitară", deoarece nu participă la procesele de producție. De pildă, "plusprodusele obținute de un sat devălmă pot fi confiscate de un grup de nomazi cuceritori, cele două fenomene, de o parte "modul de producere" și de alta "modul de exploatare", fiind perfect distincte, exploatarea tributului fiind caracterizată tocmai prin faptul că exploatarea este parazită, nefăcând parte din modul de producere, ci folosind pur și simplu forța" (H.H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a României*, 1992). Astfel de relații de exploatare au fost impuse populației autohtone protoromâne și românești, din spațiul danubiano carpato-pontic, de diferitele populații nomade, precum goții, hunii, gepizii, avarii, slavii, pecenegii, cumani etc. În formele mai dezvoltate ale o.t. întâlnim, pe de o parte, comunitățile agrare care dețineau mijloacele de producție și produceau plusprodusul, pe de altă parte un *despot* și o *aristocrație administrativă și militară*, care mai ales prin intermediul *statului*, printr-o riguroasă organizare demofiscală, își însușesc plusprodusul sub formă de tribut. "Deci ceea ce se exploatează în forma iunilor tributare sunt comunitățile sătenești, într-un sistem de dublă proprietate, una abstractă, dar reală, aparținând uniunii tribale sau statului (mai mult prin caracterul de stăpânire decât de proprietate) și alta concretă, a comunităților producătoare" (H.H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind orînduirea tributului*, 1980). Pe lângă predarea tributului, membrii comunităților

ORÎNDUIRE TRIBUTALĂ

agrară erau obligați să participe la executarea unor lucrări publice (să asigure buna funcționare a sistemelor hidraulice sau a drumurilor, a fortificațiilor etc.), la realizarea unor edificii care urmăreau să proslăvească despotul sau divinitatea (ca în Mesopotamia, Egipt, "imperiiile" inca și Maya etc.). În vederea însușirii tributului se constituie o pătură socială de *perceptor*i, funcționari și militari totodată, atât în interiorul comunităților, cât și deasupra acestora, în jurul autorității centrale, care recurge la măsuri de constrângere violentă. Această categorie absoarbe și ea o parte a plusprodusului. Adesea, clasa "suprapusă" este formată din războinici, veniți mai ales din stepă, bine pregătiți militar, care apoi se sedentarizează în centre urbane. Ea este organizată ierarhic militar, acordând efului suprem drepturi nelimitate. O dată cu apariția organizării statale, eful suprem continuă să dețină aceleași drepturi de viață și de moarte nu numai în raport cu membrii clasei sale, ci, cu atât mai mult, și asupra celor învinși. El guvernează *despotic*, fiind considerat o personalitate "charismatică", încărcată cu

atributele divinității. Ca atare, el este și eful suprem al castei sacerdotale. O dată creat un astfel de sistem social, grupul cuceritor, aflat la putere, poate să fie înlocuit cu un alt grup războinic, care utilizează în continuare sistemul gata creat de predecesorii săi. Această substituie a unei clase "suprapuse" cu o alta era destul de frecventă (India și chiar în China). Populații nomade au format imperii organizate statal, continuând să păstreze relațiile de tribut în regiunile cucerite. Este și cazul tătarilor care au reușit să cucerească China, impunând acolo propriul lor împărat (Marele Han) și înlocuind clasa conducătoare. Hoarda de Aur se întindea în Asia și în Europa până la Carpați. În ultimul caz, Ținutul și situații în care cei cuceritori se aflau în diverse faze de formare a propriului lor stat, cum este cazul formelor de organizare cneziale și voievodale românești, iar relațiile de exploatare a lor erau tributare. În anumite circumstanțe istorice, din o.t. apare un feudalism cu trăsături specifice. *V. feudalism, forma iune socială, pătură superpusă, prebendă*. I.F.

P

PANEL (engl. *panel*, "listă a juraților, a medicilor de la asigurările sociale, a persoanelor înscrise pentru consultație la un medic"), tip de cercetare longitudinală, care constă din investigarea repetată a acelorași persoane, măsurându-se cel puțin în două momente evoluția acestora și variabile (opiniile, atitudinile, valorile, cunoștințele, interesele, comportamentele etc.). Cercetarea p. a fost utilizată inițial în studiul comportamentului electoral. În prezent, cercetarea p. are o sferă foarte largă: studiul opiniei publice, al eficienței propagandei, mass media, marketing, bugetele de familie etc. a.m.d. Metodologia cercetării p. a fost prezentată pentru prima dată în 1938 de Paul F. Lazarsfeld și Marjorie Fiske. Scopul cercetărilor p. este acela de a evidenția schimbarea, dinamica fenomenelor și proceselor sociale. Pentru aceasta, în tabelele cu dublă intrare se calculează "indicele de schimbare t", ca raport între schimbarea înregistrată și schimbarea maximă posibilă, "indicele de schimbare T", pe baza calculării probabilității de trecere de la o opinie sau situație la alta, și "indicele de asociere", care evaluează stabilitatea, în cercetările p. fixarea intervalului la care se repetă măsurarea prezintă o mare importanță: un interval prea mic sau unul prea

mare, în cazul fenomenelor ciclice, pot masca evoluția, lăsând impresia meninerii la același nivel a variabilei măsurate. Cercetarea p. presupune utilizarea a două numitorii: antioane fixe. Acceptarea de a face parte dintr-un eșantion care să fie investigat în repetate rânduri este mai redusă decât în cazul anchetelor unice: aproximativ 20 la sută din persoanele solicitate refuză de la început să facă parte dintr-un eșantion p. Pe parcurs, doar jumătate din cei care au acceptat inițial continuă să rămână în eșantionul de cercetare. Mortalitatea și antionului fix se datorează și unor factori obiectivi: schimbarea domiciliului, dispariția fizică, îmbolnăvirile etc. Se pune, deci, cu acuitate problema reprezentativității, întrucât persoanele care continuă să facă parte din eșantionul de cercetare au, foarte probabil, alte caracteristici psihice și socio-profesionale decât persoanele care au încetat să mai colaboreze în cercetarea p. În plus, intervine și problema condiționării și antionului fix, persoanele intervievate în repetate rânduri în legătură cu aceeași temă tind să conștientizeze mai profund problemele puse în discuție, nemaifiind reprezentative pentru restul populației. Pentru eliminarea eventualelor distorsiuni se impune limitarea perioadei de participare în

e antioanele fixe, înlocuirea periodică a unei părți din ele antion, precum și compararea rezultatelor cercetărilor p. cu rezultatele obținute în anchetele unice. *V. anchetă socio-logică, cohortă, e antionare*. S.C.

PANICA (gr. *panikos*, "panică"), reacție comportamentală individuală, de grup sau colectivă generată de ivirea bruscă a unui pericol deosebit de amenințător. Așa cum în mitologia greacă Pan, făptură jumătate om, jumătate ap, îngrozea nimfele, provocând p., în situațiile limită (calamități naturale sau sociale) apar comportamente dezadaptative, iraționale. Frica îngrozitoare, teama disproporționată, ocul traumatic determină în situațiile de p. modificarea relațiilor interpersonale, indivizii nemaifiind orientați spre grup, ci spre salvarea propriei vieți. În producerea p. trebuie făcută distincție între factorii favorizanți (starea de epuizare fizică și psihică, penuria informațiilor oficiale, multiplicarea zvonurilor alarmiste) și factorii declanșatori ai p. (aparitia și perceperea pericolului). Pe baza cercetărilor sociologice și psihologice de teren a situațiilor create de seismele devastatoare, de erupțiile vulcanice catastrofale sau de inundațiile și incendiile de mari proporții, s-a realizat un scenariu al comportamentelor în situații limită (M. Vorwerk, 1987), distingându-se cinci faze: frica elementară ce paralizăază comportamentul, conduita de fugă (de părăsire precipitată a locului sinistrului), reactivarea relațiilor de colaborare pentru depășirea situației amenințătoare, participarea propriu-zisă la acțiunile comune de reorganizare a vieții sociale, în fine, după înlăturarea pericolului imediat, apariția posibilă a unor crize psihice de scurtă durată sau de o mai lungă durată, caracterizate prin sindromul de repetiție și sindromul de dependență infantilă. *V. comportament colectiv, zvon*. S.C.

PARADIGMĂ 1. Un set de concepte, propoziții, metode de investigație, cu un pronunțat caracter normativ, dezvoltat pentru a ghida cercetarea într-un anumit domeniu specificat. În acest sens, s-a consacrat celebra p. a analizei funcționale propusă de R.K. Marton (*Social Theory and Social Structure*, 1957), 2. Totalitatea realizărilor dintr-un domeniu disciplinar, larg acceptate de comunitatea științifică respectivă, care oferă modelul problemelor de cercetare și a soluțiilor explorate. Acest sens lansat de Thoman Kuhn (*The Structure of Scientific Revolutions*, 1962) a devenit de atunci foarte influent, el descriind structurile fundamentale ale practicii de la un moment dat din științele mature (aflate în faza paradigmatică), în contrast cu științele aflate încă în curs de maturizare (în faza preparadigmatică). *V. teorie*. C.Z.

PARTICIPARE implicare (subiectivă, prin atitudine, aspirații, cunoștințe, convingeri, anticipări, angajări) și de integrare (obiectivă, prin acțiuni și interacțiuni) într-un sistem de relații sociale. P. este o valoare, în măsura în care satisface nevoia umană de implicare și integrare, asigură securitatea afectivă și de apartenență într-un mod de a fi sau de identificare cu acel univers de viață care conferă sens și orientare existenței individuale și sociale. Sărăcia p., exprimată prin indiferențism, anomie, alienare sau apatie, este un simptom al lipsei de sens, al atomizării și izolării sociale, ca și indicul stării de nerealizare a nevoii de recunoaștere și apartenență. Se pot distinge mai multe forme de p. în funcție de gradul transparenței sociale, p. poate fi "vizibilă" (manifestă) sau "invizibilă" (latentă). P. "vizibilă" se relevă printr-o rețea de acțiuni, interacțiuni și relații sociale. Ei îi sunt specifice mecanisme de evidențiere a activității sociale, asociate cu diverse simboluri, ritualuri, demonstrații etc. Uneori aceste mecanisme pun în lumină anumite

comportamente și le ascund pe altele. De exemplu, sînt evidente ritualuri sau forme de fast ale p. și sînt ascunse căile de mobilizare sau de activare, eventualele conflicte sau neînțelegeri între participanți. P. "invizibilă" sau latentă se caracterizează prin lipsa de evidențiere a comportării sau a activității lui pe scena vieții sociale și rezidă în intenții și dispoziții, analize și reflecții, comparații și diferențieri inițiale și practicate cel mai adesea individual. Se relevă mai ales în plan ideatic și atitudinal. Eventualele acțiuni și interacțiuni făcute vizibile sînt izolate și au doar rolul de tatonare sau confruntare a unor idei și atitudini. P. vizibilă poate fi expresia unei conștiințe și a angajării și integrării, dar poate fi generată și de însuși modul în care este organizată și funcționează structura de relații sociale căreia îi aparține un individ. Dacă există coincidență între orientarea (scopurile, interesele, motivațiile) persoanelor și deschiderile sau oportunitățile oferite de structura socială, sau dacă o structură socială este astfel organizată încît funcționarea ei normală se bazează pe p. fiecărui individ, atunci p. vizibilă și cea invizibilă coincid, iar p. tinde către o intensitate maximă. Dacă, din contră, nu există o astfel de coincidență, în sensul că structurii sociale îi este specifică o diviziune verticală accentuată a muncii și un nivel înalt de ierarhizare a pozițiilor sociale, dacă finalitățile activităților sociale sînt definite și impuse în mod rigid de un microgrup tehnocratic sau elitist, este foarte probabil ca p. să scadă în intensitate, să apară fenomene de neparticipare, de marginalizare socială și de apatie. Comportamentele participative vizibile pot fi generate și prin constrîngerile sau mobilizare forțată. În acest caz, p. vizibilă nu se mai bazează pe scopuri și interese individuale și pe convergența socială a acestora, ci pe necesitatea de realizare a unor scopuri induse forțat sau prin manipulare. Este o p. aparentă. În principiu, nu se poate vorbi decît

despre p. socială a indivizilor într-un grup mai mare sau mai mic confruntat cu o problemă sau o sarcină anume, studiindu-se astfel p. politică, în producție, socială, culturală etc. O atenție teoretică deosebită a fost acordată p. la elaborarea și aplicarea deciziilor colective în cadrul formelor democratice de conducere, în acest sens, au fost specificați factorii individuali și sociali care stimulează sau diminuează p. unui număr cît mai mare de persoane la conducerea sistemelor sociale, la afirmarea democrației participative și a autoconducerii. *V. acțiune colectivă, democrație industrială, marginalitate*. M.V.

PARTID POLITIC organizație al cărei obiectiv final este cucerirea sau influențarea puterii guvernamentale, în vederea promovării intereselor politice, economice, ideologice, culturale etc. ale unor grupuri, clase sau fracțiuni de clasă, comunități locale, etnice, religioase. P.p. este o instituție specifică sistemului politic modern, structurată în forme apropiate de cele actuale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Afirmarea p.p. este asociată cu extinderea democrației și cu creșterea interesului maselor pentru viața politică (sufragiul universal, sistemele parlamentare etc.). Există mai multe căi de apariție a p.p. Ele pot lua naștere în jurul unei personalități marcante sau sînt fondate cu ocazia unui eveniment istoric crucial (de pildă, independența fostelor colonii). Cel mai adesea p.p. se constituie pentru a încarna o ideologie (socialism, comunism, fascism, naționalism etc.) Dacă societatea politică nu răspunde dinamicii sensibilității ilor politice ale populației, societatea civilă poate genera mișcări sociale purtătoare de noi valori. Așa cum indică unele evoluții relativ recente, din aceste mișcări se pot desprinde p.p. noi (vezi evoluția mișcărilor ecologiste din Europa occidentală și a mișcărilor civice din Europa de est). De asemenea, trebuie semnalată, ten

din a aparii ei unor p. de reprezentare strict regională, care sînt prezente îndeosebi în competițiile electorale în structurile de putere locale. • În cele mai timpurii referințe asupra p.p. (E. Burke, Th. Jefferson ș.a.), acesta apare ca o organizație care urmărește realizarea unor interese naționale generale. Tocqueville este printre primii la care întâlnim o abordare mai diferențiată și chiar schișă a unei tipologii a p.p. (*De la democrație în America*, 1835). El distinge între marile p. dedicate unor nobile idei revoluționare, care "răscolesc" societatea în epocile de profunde schimbări sociale, și micile p. care nu fac decât să "agite" societatea prin intrigă și manipulații egoiste în perioadele de relativă stagnare. Pentru M. Weber, funcția principală a p.p. este de a menține puterea în cadrul unui grup de tip corporatist, astfel încît conducătorii acestuia să poată distribui avantaje materiale sau simbolice membrilor activi ai grupului (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 1920). Primul studiu sociologic modern asupra p.p., în special asupra structurilor interne de putere, aparține lui R. Michels (*Zur Soziologie der Parteiwesens in der modernen Demokratie*, 1911). Plecînd de la studiul social democrației germane, sociologul italian arată cum în interiorul unui p.p. a cărui vocație democratică este tradițională, prin forța lucrurilor se constituie treptat o pătură dominantă de politicieni profesioniști, preocupată de menținerea propriilor poziții și rezistentă la schimbare. În aceasta constă, pe scurt, cunoscuta "lege de fier a oligarhiei" formulată de Michels. O tipologie clasică a p.p. a fost pusă în circulație de M. Duverger (*Les partis politiques*, 1958). În esență, distincția pe care o face sociologul francez între "p. de masă" și "p. de cadre" tinde să acopere p. cu deschidere spre largi categorii sociale pe de o parte, și p. burgheze pe de altă parte, din punctul de vedere al recrutării, structurilor organizatorice interne, ideologiei, strategiei de cucerire a pu-

terii, disciplinei și gradului de participare a aderenților la viața de p. • O serie de cercetători au fost preocupați de funcțiile p. în cadrul sistemului politic. Este în genere admis că p.p. au un rol esențial de mediere între societatea civilă și stat, între categorii de interese, precum și în rezolvarea conflictelor dintre acestea. Sînt menționate trei stadii în exercitarea acestor funcții, fiecare presupunînd strategii și mijloace politice distincte: influențarea puterii, cucerirea puterii și exercitarea puterii. R. K. Merton adăuga "funcția de propulsare socială" — pentru indivizii cărora le sînt refuzate o serie de cariere sociale "respectabile" datorită originii etnice sau apartenenței la clasele inferioare — și "funcția de tribun", prin care anumite p. excluse de la putere încearcă să ofere un sentiment de protecție categoriilor celor mai defavorizate. Rolul p. aflate la guvernare este extrem de important, întrucît ele definesc politicile statului respectiv. De asemenea, funcțiile p. de opoziție sînt bine definite: a. ele trebuie să facă permanent cunoscute punctele de vedere ale minorității lor; b. ele trebuie să oblige guvernul să-și explice intențiile și acțiunile; c. ele trebuie să dovedească faptul că pot exista politici alternative la orice inițiativă a guvernului. • Sociologia p.p. include o serie de probleme conexe: obiectivele și ideologiile politice ale diferitelor p., baza socială a p. și modalitățile în care este mobilizat acest suport, distribuirea puterii în structurile organizaționale ale p. Un domeniu important în teoria politică a reprezentării privește faptul că p. au nevoie să cîștige voturi în afara propriilor aderenți. Această necesitate electorală le poate constrînge la modificarea obiectivelor și la redefinirea politicilor pe care le promovează în diferite conjuncturi. Plecînd de la argumentele lui Michels privind inevitabilitatea oligarhiei în p.p. și de la consecințele acestui fenomen — posibilitatea manipulării membrilor de rînd și a "trădării" filozofiei politice a p.

— analizele sociologice au acordat o atenție sporită corelării acestor "devieri" cu dinamica obiectivelor p. și a recrutării membrilor acestora, în același timp, ideile lui Michels au stimulat studiul elitelor din cadrul p.p. sub aspectele recrutării, funcționării și dinamicii acestora, precum și din punctul de vedere al culturii lor politice și al sistemelor de valori împărțite. Cercetările sugerează că, de regulă, liderii p.p. apar în același mediu, au interese și valori generale comune. Cu toate acestea, tendințele oligarhice nu se instalează în mod automat. Între membrii elitei unui p. pot apărea diferențe de opinii politice, valorice și filozofice. Acestea decompactează puterea elitei conducătoare, o slăbesc și reduc riscul unui colaps ireductibil între lideri și membrii de rînd, în măsură în care primii trebuie să apeleze la p. pentru a cîștiga suport în sprijinul uneia sau alteia dintre opțiuni. Pe de altă parte, se constată o anumită rezistență — manifestată uneori permanent, alteori periodic — din partea membrilor în a ceda întreaga putere politică elitei de la vîrfurile p. Indiferent însă de gradul de actualizare al tendințelor oligarhice, p.p. sînt obligate să-și conserve aderenții a membrilor pentru a putea funcționa ca organizații electorale eficiente, ceea ce face ca elitele să nu poată ignora total obiectivele declarate ale p. și convingerile membrilor săi. Evident, acest lucru nu este valabil pentru societățile în care puterea se află concentrată în mîinile unui singur partid, precum în sistemele totalitare de tip fascist sau comunist, în care nu există alegeri libere. • Politologii care au studiat fenomenul p.p. par să fie de acord că pluralismul democratic cunoaște un număr limitat de variante. Mai precis au fost identificate doar patru sisteme care se dovedesc stabile și viabile democratic: *bipartitismul pur* (Anglia, SUA), *sistemul cu două partide* și *jumătate* (Germania), *mulți partitismul cu un partid dominant* (Japonia,

Mexic) și *multipartitismul pur* (ările scandinave). Teoretic pot fi imaginat și alte tipuri de sisteme, dar s-a constatat în mod practic că acestea patru sînt configurații de echilibru, care funcționează pe perioade lungi și asigură o relativă stabilitate. • O situație specială întâlnim în ările în curs de dezvoltare. Unii autori consideră că sistemul monopartid poate avea un rol determinant în formarea identității naționale și în accelerarea dezvoltării economice. Altă dihotomie clasică este aceea dintre societățile de tip sovietic, în care monopolul politic și economic al partidului stat anulează posibilitatea oricărui proces electoral democratic, și societățile pluraliste occidentale, unde p.p. se află într-o competiție liberă pentru cîștigarea suportului electoral. • În sistemele politice occidentale a fost semnalată o tendință de polarizare a p. în funcție de ideologiile de stînga sau de dreapta, de tipul de sistem electoral în funcție de influențarea atîtînumărului și ponderea diferitelor p. în viața politică, cît și regrouparea lor în vederea menținerii balanței politice: reprezentarea proporțională tinde să mențină în poziția de competitori principali mai multe p.p. care sînt nevoite să intre în coaliții de guvernare, în timp ce sistemele neproporționale favorizează, de regulă, competiția dintre două partide principale. Există concepția, mai cu seamă printre teoreticienii de orientare marxistă, că tipologia dreapta-stînga reflectă diviziunile de clase din societățile capitaliste. Cele mai importante contraargumente fața de această teză sînt următoarele: a. p.p. sînt adesea alianțe între o varietate de grupuri distincte, fiecare dintre ele avînd multe interese specifice; b. experiența arată că aceste alianțe sînt instabile, ceea ce duce la desprinderea periodică a unor grupuri care se plasează, aproape întotdeauna, pe o poziție de centru între orientările de dreapta și cele de stînga; c. p.p. au o relativă autonomie față de baza lor de clasă, ceea ce face să apară

PATERNAU5M

diferențe între "politica de partid" și "politica de guvernare", respectiv între suportul de clasă al unui p. și capacitatea acestuia de a satisface aspirațiile bazei sale sociale în exerciciul guvernării. Nu degeaba s-a spus, despre unele partide, că "ncep guvernarea în stnga și o termină la dreapta". Aceste devieri explică, în parte, de ce p.p. și pierd suportul electoral uneori foarte repede după ce au ajuns la guvernare. *V. clasă, democrație, electorat, fascism, oligarhie, nazism, putere, regim politic, stat. C.A.*

PATERNALISM (iat. *paterfamilias*: "capul marii familii"), concepție după care relațiile dintre patron sau directorul unei întreprinderi și subordonați trebuie să aibă un caracter uman, constituindu-se după modelul relației dintre părinte și ceilalți membri ai familiei, în special cu copiii. P. poate fi și doar o dimensiune a stilului de conducere cultivat de un șef în raport cu membri din subordine. Șeful consideră că, în vederea realizării performanței, trebuie să se intereseze de problemele cu care se confruntă membrii grupului de muncă, să îi ajute la soluționarea lor. Astfel, șeful apare ca un părinte binevoitor, care, dacă este ascultat, poate să îi recompenseze în diferite moduri (prime, promovare etc.). În cazul BV, relația dintre șef și subordonați este analogă relației de dependență și inegalitate dintre copii și părinți. *V. solidarism, stil de conducere. I.F.*

PATRILINEAR transmisie a rudeniei numai prin tată. În acest sistem familial soia locuiește împreună cu soțul ei; copiii rămân împreună cu tatăl lor care le transmite bunurile și numele. Acest sistem are o variantă patrilocală (copiii stau cu tatăl lor, iar acesta și are reședină împreună cu părinții lui sau în apropierea acestora) și o variantă matrilocală (copiii stau cu tatăl lor, iar acesta și are reședină împreună cu părinții soției sau în

apropierea acestora). În colectivitățile tradiționale din România, sistemul familial cu răspunderea cea mai mare era cel p. și patrilocal. În societățile contemporane, importanța reglementării p. s-a redus, transmiterea rudeniei operând atât pe cale paternă cât și maternă. Regula p. continuă însă să fie mai importantă decât cea matrilineară (aspect reglementat și în codurile civile). *V. căsătorie, familie, matrilinear, matrilocal, patrilocal, rudenie. I. Mih.*

PATRILOCAL reședință a noilor soii împreună sau în apropierea părinților soului, în colectivitățile tradiționale acesta era sistemul cel mai răspândit de căsătorie. Acesta decurgea și din regulile de transmitere a moștenirii bunurilor, rudeniei și numelui. Băieții moșteneau pământul, iar băiatul cel mai mic moștenește și casa părintească. Amplasarea locuințelor fiilor căsătoriți se făcea pe pământurile părinților acestora, deci în comunitatea sau în apropierea comunității în care aceștia și aveau reședință. În prezent, reglementarea p. și a diminuat aria de cuprindere, crescând ponderea căsătoriilor matrilocale și, deosebi, a celor neolocale. Familiile p. continuă însă să fie mai numeroase decât cele matrilocale. *V. căsătorie, familie, matrilocal, neolocal. I. Mih.*

PĂTURĂ SUPERPUSĂ termen propus de M. Eminescu pentru a desemna acele păături guvernante care se folosesc de "prisosul" muncii sociale pentru consum propriu și pentru cheltuielile guvernării fără a oferi nimic în compensație. Pentru a reda sugestiv condiția p.s., el folosește adeseori metafora "hotelului" în care membrii p.s. duc o viață de vacanță, rupi total de lumea neconjurătoare cu necazurile și problemele ei reale. "Hotelul patrioților de meserie" este metafora supramei înstrăinări a p.s. Efectul cel mai greu al consumului și cheltuielilor p.s. constă în dimi-

nuirea "sume de puteri" mobilizate de o societate (S) în "ciclurile muncii". Această sumă (S) este "egală", zice poetul, cu valoarea reproductivă a lucrătorului (r), plus un prisos" (p). Acest prisos, "perceput de organizația socială, contribuie a scădea pe r". Toți acești "termeni" se leagă între ei formând o "ecuațiune socială" $S = r + p$. Dacă "pe cheltuit în mod improductiv" omul va fi "nefericit". Dacă acest "prisos" va fi tradus în "nlesniri de civilizație" aduse muncii, atunci ceea ce se consumă se află compensat prin reînnoirea sporită a puterii de muncă a societății. Cu fiecare ciclu de creștere a civilizației se reface ecuația socială și deci echilibrul în societate. Când, dimpotrivă, acest prisos este consumat de pătura guvernantă fără nici o compensație, exprimată într-un efort creator, rezultă un *minus*, un deficit, cu care se diminuează "suma de putere" (de muncă) a unei societăți. Așadar, o elită poate spori civilizația unei societăți și atunci ea însăși devine "clasă pozitivă" (clasă care sporește viața și civilizația unui popor). Când, dimpotrivă, și va însuși "prisosul" spre a-l consuma fără nici o compensație, societatea intră în declin. Raportul unei păături guvernante la "ntreg" (societate) poate fi pozitiv și atunci acea pătură are regim de "clasă pozitivă", sau negativ și atunci ea are un regim de p.s. în toată perioada celor trei ani (1880-1883) în care Eminescu a întreprins o elaborare progresivă întregitoare a teoriei p.s., a folosit o serie de "surse" sau "izvoare" teoretice, cu scopul de a și crea vad pentru o nouă alegere a fenomenului românesc, între acestea trebuie menționate teoriile despre "natura statului", a lui J.S. Mill, despre poziția și rolul "intermediarilor" în cadrul mecanismului social (elaborată pe deplin de Mill), teoria protecționistă a lui List și Roscher, teoria lui Adam Smith, Leroy Beaulieu despre muncă și buget, teoriile lui D. Ricardo, B.Ch.P. Dunoyer, P. Verri și E. de Sismondi, a lui Carey despre comerț, teoriile lui Galiani

și Lavater (folosită pentru portretele oamenilor politici de la noi) și nu în ultimul rând, teoria "corelației între creșterea și descreșterea" și a "selecției" a lui Darwin, ca să nu mai pomenim orizontul teoriilor filosofice și antropologice în al căror sol erau plantate sus pomenitele teorii. Prin teoria balanței comerciale, el examinează semnificația sociologică a uneia dintre corelațiile constant urmărite în analizele sale și anume aceea dintre *muncă* și *consum*. În interpretarea balanței comerciale el face legături directe nu cu mersul unei economii, precum economistul, ci cu o "colectivitate politică". "Pentru noi era ceva în vederat, că, dacă un individ consumă mai mult decât produce se ruinează, o colectivitate de indivizi câtă să se ruineze asemenea, făcând același lucru. Cauzele acestei ruine sunt, în prima linie, cheltuielile improductive ale statului. Armata, diverse diurne și lefuri disproporționate cu munca și în elegerea oamenilor întrebuinați, crearea unei clase de *proletari ai condeii* cari direct sau indirect trăiesc din buget și o sumă de felurite cheltuieli aduc o disproporție din ce în ce mai mare între ceea ce poporul produce și ceea ce *plebea patrioților consumă*" (Cf. Opere, vol. XI, p. 387). "Sub domnia roșie iese, din pământ din iarbă verde, o foarte numeroasă clasă de paraziți improductivi cu trebuințe enorme, cari toate se satisfac direct sau indirect din punga contribuabilului ori din altă avere a statului" (Ibidem). Eminescu vine în atingere cu teoria suprastructurii în cadrul unei polemici binecunoscută, cu doi dintre marxiștii români ai mișcării socialiste din România, frații Nădejde. Polemica aceasta este o norocoasă ocazie pentru cercetătorul teoriilor lui Eminescu, întrucât, prin mijlocirea ei, poate urmări, fără silinții de interpretări, punctele în care se întâlnesc cele două teorii ca și cele prin care se delimitează teoria eminesciană a p.s. de teoria marxistă a suprastructurii. În focalul polemicii cu frații Nădejde, Eminescu

respinge ideea celor doi "marxiști" români după care *"organizarea bazată pe capital"* (deci un tip de suprastructură) ar fi "cauza mizeriei". Capitalul și organizarea bazată pe el generează exploatare, dar nu — mizerie, sub forma unei game ntregi de procese ale degradării (declasare socială, degenerare etnică), sprijinite toate pe decăderea economică. În Apus, organizarea bazată pe capital, adică suprastructura capitalistă (burghezia), n a antrenat decăderea economică, ci dimpotrivă, progresul economic, și atunci, precizează Eminescu, trebuie căutată adevărata cauză a declinului economic. Cauza mizeriei nu trebuie căutată n capital, ci n raportul dintre dezvoltarea economică a uneiări și tipul organiza iilor și legilor ei. "La noi, sus ine Eminescu, mizeria e produsă n mod artificial prin introducerea unei organiza ii și a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare economică aării, *organiza ie care costă "prea scump i nu produce nimic"* (subl. ns.). ntru c t capacitatea medie de produc ie nu creștea (căci p.s. nu ac iona spre maximizarea muncii sociale, ncălc nd legea compensa iei muncii), era firesc ca deficitul provocat prin creșterea artificială a consumului și a cheltuielilor (necurate de mișcarea organică a societă ii) să fie plătit prin comprimarea mijloacelor de existenă aleăranimii. Aceasta aduce după sine o degradare a fondului biologic al societă ii (și deci a bazei etnice, căciăranimea era principala purtătoare a fondului etnic). Fenomenul p.s. se manifestă ori de c te ori o "elită" introduce un tip de organizare socială fără legătură cu structura socială organică ("naturală") a unei societă i, scumpind astfel enorm cheltuielile neproductive cerute de ntre inerea clasei de postulan i și de ambi ioși de rnd, care și ob in veniturile din func ii și beneficii de toate soiurile. n viziunea lui Eminescu, p.s. nu este o permanenă, o fatalitate istorică pentru o societate. Apăsarea ei slăbește organismul societă ii, l anemiează,

antren nd o suită de fenomene istorice negative — o adevărată serie istorică negativă, din care societatea nu va ieși dec t odată cu nctarea fenomenului de p.s.: fie prin nlăturare (calea revolu ionară), fie prin transformarea ei din "clasă dirigenă" neproductivă, n elita organică și creativă (care și compensează consumul și cheltuielile printr un efort ndreptat către maximizarea capacită ilor de produc ie ale societă ii) sau prin *nlocuirea* vechii pături cu alta mai capabilă păstr nd neatinsă organizarea socială politică (suprastructura). Această ultimă cale reprezintă "circula ia suprastructurală a p.s.". P.s. *din analizele lui Eminescu este generată nu de un mod de produc ie ci de un mod de exploatare* a resurselor (munca și materiile prime) din "periferia" sistemului. Format la concep ia determinismului evolu ionist — organic al epocii sale, Eminescu va fi fost 'tulburat' să constate un "fenomen aberant": men inerea unei stări sociale necurate de către organismul social economic. Dacă legile interne ale evolu iei organice normale a societă ii românești nu cereau și deci nu impuneau fenomenul p.s., atunci cum se explică faptul că un atare fenomen se produce totuși, devenind predominant și contribuind la declinul economic și la degradarea etnică a societă ii? Ajuns n acest punct Eminescu a lărgit enorm c mpul analizei, at t istoricește c t și geograficește, cercet nd legile genezei și men inerii p.s. ntr un cadru mai larg: de dizolvare a imperiilor și de constituire a noilor "periferii istorice". ntr un atare cadru, a ajuns la concluzia că, n anumite arii, istoria nu merge pe linia unei evolu ii normale, firești ("naturale", cerute, adică, de structurile interne și de legile generale ale evolu iei societă ii omenești, adică ale trecerii de la "barbarie" spre "civiliza ie"), prelu nd dimpotrivă caracterul unei linii suburbale. Stranii dispariă i și sistematice abateri făă de legile evolu iei se str ng ntr un mănunchi de factori ai răului istoric. Eminescu scoate aceste fapte

aberante de sub statutul neobișnuitului, croind concepte și teorii pe baza cărora ajunge la depistarea legilor care guvernează suburbializarea Istoriei, "periferializarea" societă ilor n cadrul unei civiliza ii date. Ei nclină spre ideea că ori de c te ori se ntrunesc condi iile suburbialită ii istorice, se produce, n mod necesar, abaterea societă ii de pe calea evolutivă instituindu se linia declinului, a declasării sociale și a degenerării etnice. Conceptul care sintetizează cauzele acestei abateri este tocmai cel de p.s. V. *compensa ia muncii, selec ie socială negativă, elită, suprastructură, circula ia elitelor*. I. B.

PERSONALITATE expresia socio culturală a individualită ii umane. n limbajul comun, p. e sinonimul individualită ii puternice, impunătoare prin crea ie sau prin autoritatea de lider. De acest sens s au contaminat filosofia istoriei (rolul p. versus rolul mulimilor n istorie) și sociologia (teoria elitelor). Principalele contribu ii la dezvoltarea acestui concept le a adus nsă, cel pu in ntr o primă etapă, psihologia. P. a fost definită drept "organizarea dinamică n cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gndirea și comportamentul său caracteristic" (Gordon W. Allport), sau "agregatul organizat de procese și stări psihice apar inind individului" (Ralph Linton), sau, ncă, "ceea ce permite prezicerea modului de ac iona al unei persoane ntr o situa ie dată" (Raymond B. Cattell). S au detectat nsă peste o sută de defini ii ale p. Multitudinea defini ilor e nso ită de lipsa de consens și n privin a clasificării teoriilor: Calvin S. Hall și Gardner Lindzey (*Theories of Personality*, 1957, ed. rev. 1970) descoperă treisprezece categorii de teorii, Duane Schultz (*Theories of Personality*, 1976, 3rd ed. 1986) se oprește la opt categorii; dublul spectru de diversificare a modurilor de abordare vorbește de la sine despre complexitatea fenomenului. Terme-

nul p. vine din lat. *persona*, "mască", acest din urmă cuv nt referindu se n chip expres la măștile purtate de actori n teatrul antic. Ele va ia conceptuală a p. s a produs odată cu progresele nregistrate de psihologia științifică n anii '20 și '30 ai secolului al XX-lea. P. a păstrat din sensul termenului original referin a la aspectele exterioare și vizibile cu care cineva se nă ișează n public. Importan a aspectelor exterioare n fasonarea conceptului se datorează contribu iei aduse de behaviorism (Burhus F. Skinner ș.a., pe urmele lui John B. Watson) la consacrarea psihologiei p. ca domeniu de cercetare n cadrul psihologiei generale. Conceptul de p. e nsă mult mai vast; el reprezintă o constela ie de caracteristici, ntre care cele aparente alcătuiesc doar o parte. Determinarea acestor caracteristici ultime ale individualită ii umane (onestitate, supușenie, agresivitate, conformism etc.) a preocupat intens pe psihologi. Desemnarea drept "trăsături" (engl. *traits* — G.W. Allport, R.B. Catteli), i.e. unită i elementare n structura p., evocă eforturile similare depuse n analizele de morfologie culturală ("trăsătura", de pildă, apare drept componenta ultimă a culturii la Clark Wissler). Numărul acestor trăsături e de ordinul miilor, fiecare individ ntrunind relativ pu ine din ele și ncă n doze variabile. De aici calitatea de unicat pe care o serie de teoreticieni au accentuat o n contul p. Accentuarea unicită ii n teoriile despre p. generează nsă o dificilă problemă epistemologică: dacă p. este unică, atunci ea nu poate fi studiată dec t cu metodele idiografice ale artei sau istoriei, răm n nd deci inaccesibilă (sau, oricum, inadecvată) psihologiei n măsura n care aceasta aspiră la statutul de disciplină generalizatoare, nomotetică. Allport, cel care a aplicat psihologiei grila neokantiană nomotetic/idiografic, a găsit că solu ia cea mai bună constă n a accepta pozi ia intermediară (duplicitară) a psihologiei (G.W. Allport: *Pattern and Grovsth In Perso*

PERSONALITATE

ality, 1961, ed. rom.: *Structura i dezvoltarea personalității*, 1991). Dilema i i adăposte te propria i solu ie: p. este un fenomen universal, dar se manifestă în forme individuale. Aceea i idee se află încorporată în afirma ia lui Clyde Kluckhohn i Henry A. Murray (*Personality in Nature, Society and Culture*, 1953) că orice om este în anumite privin e: a. asemănător cu to i ceilal i oameni, ii. asemănător cu unii oameni i c. asemănător cu nici un alt om. O astfel de în elegere deschide calea extinderii conceptului de p. de la entită ile individuale la entită ile colective i, implicit, calea abordării p. nu numai din perspectiva psihologiei generale, dar i din aceea a altor discipline, îndeosebi din perspectiva psihologiei sociale i a antropologiei culturale. Deosebirea e, într adevăr, consemnabilă: în vreme ce psihologia generală fixează cadrele cele mai largi de manifestare ap. — trăsături (precum cele deja men ionate), niveluri (con tient, subcon tient), compartimente (a feotivitate, cogni ie, voin ă) etc. —, psihologia socială analizează aceste manifestări în cadre sociale concrete (asocia ii, clase, institu ii, comunită i, etnii). Ea define te p. ca rezultat al interac iunilor sociale (între indivizii în i i, între indivizi i institu ii), în acest caz, p. apare ca o aglutinare de roluri i aplicări de statute proprii unui sistem social. Antropologia culturală a introdus în această viziune o conceptualizare nouă, derivată din cultură, care este conceptul său central. Antropologia vede în p. purtătorul ultim al culturii, un purtător marcat la rîndul său de sensurile, normele i valorile (altfel spus, de întregul con inut al) culturii în care el se na te i pe care o internalizează prin encultura ie încă din leagăn. Un domeniu foarte important al antropologiei culturale i a conturat ca obiect special tocmai interrela ia personalitate culturală (Ralph Linton: *The Cultural Background of Personality*, 1945, ed. rom.: *Fundamentul cultural al personalității*, 1968; John J. Honig

mann: *Culture and Personality*, 1954; Idem: *Personality in Culture*, 1967; Anthony F.C. Wallace: *Culture and Personality*, 1961, ed. rev. 1970; etc). La început, acest domeniu a fost desemnat cu o sintagmă descriptivă: "cultură i personalitate"; ulterior i s a spus direct "antropologie psihologică" (Francis L.K. Hsu, ed.: *Psychological Anthropology*, 1961). Există un raport de induc ie reciprocă între cele două concepte, motivat de faptul că amîndouă se nutresc din aceea i substan ă: comportamentul uman; acesta reprezintă materialul primar, atît pentru analiza culturii, cît i pentru analiza p. De aceea, induc ia dintre ele poate trece u or în reciprocă reduc ie; A.F.C. Wallace (*op. cit.*) a făcut această demonstra ie în mod peremptoriu; el a plecat de la cea mai frecvent utilizată defini ie a culturii, enun ată de E.B. Tylor: "Cultura este acel complex ansamblu ce cuprinde datele cunoa terii, arta, principiile morale, dreptul, obiceiul i oricare alte iscusin e i deprinderi dobîndite de om ca membru al societă ii"; ca următor pas, înlocuind în această defini ie "cultura" cu "p." i "om" cu "individ" se ob ine o deplin acceptabilă defini ie a p. Consustan ialitatea între p. i cultură face posibilă descrierea unei categorii de fenomene în termenii celeilalte i, avînd în vedere calchierea curentă dintre hotarele culturii i hotarele societă ii, explică extinderea conceptului de p. de la entită ile individuale la entită ile colective (comunită i, etnii, na iuni). Această extindere se concretizează în cîteva concepte derivate: "p. de bază", "p. modală", "caracter na ional", introdus de Abram Kardiner (ed. by: *Individual and His Society*, 1939), conceptul p. de bază (engl. *basic personality structure*) valorifică similitudinea de trăsături psihice, caracterologice i comportamentale, împărtă ite de membrii aceluia i grup uman ca urmare a experien ei comune de via ă (v. i Mikel Dufrenne: *la personnalité de base. Un concept sociologique*, 1953). P. de bază

începe să se formeze în fragedă copilărie prin ac iunea "institu iilor primare" ale societă ii (concept psihianalitic vizînd hrănirea, organizarea familială, obiceiurile de îngrijire a copiilor). Acestea produc o constela ie de trăsături afective, cognitive, mentale, ce alcătuiesc tocmai p. de bază. Fiecare grup uman i i configurează propria lui p. de bază. La soara na iunii, p. de bază îmbracă forma "caracterului na ional". Trăsătura centrală statistic sus inută, i.e. cu frecven a majoritară de distribuie într o popula ie dată, a fost numită "p. modală" (Cora DuBois: *The People of Alor*, 1944). P. de bază i i află sublimarea în "institu iile secundare": artă, folclor, mitologie, religie. Astfel, investigarea acestor domenii cu instrumente i în scopuri de cunoa tere duce, programat sau nu, la dezvoltarea p. grupului respectiv, a profilului său spiritual, eventual a caracterului na ional. V. *antropologie culturală, caracter na ional, cultură, encultura ie, institu ie, rol, sine, psihologie socială*. Gh.G.

PERSUASIUNE activitate de influen are a atitudinilor i comportamentelor unor persoane în vederea producerii acelor schimbări oare sînt concordante cu scopurile sau interesele agen iei ini iatoare (persoane, grupuri, institu ie sau organiza ie politică, socială, culturală, comercială etc). P. se realizează în condi iile în care se ine cont de caracteristicile de receptivitate i reactivitate ale persoanelor influen ate. Este o activitate de convingere bazată pe o astfel de organizare a influen elor încît să ducă la adoptarea personală a schimbării a teptate, fiind opusul impunerii sau forării unei op iuni. Efectele p. sînt dependente atît de factorii personali, cît i de cei referitori la modul de organizare a influen elor. Factorii personali sînt sintetiza i în ceea ce se nume te *persuabilitate*, adică acea tendin ă individuală de a fi receptiv la influen e i de a accepta schimbări în atitudini

i comportamente. Persuabilitatea, spre deosebire de *sugestibilitate*, implică din partea individului con tiin a acceptării i interiorizării mesajelor transmise în scopul influenării. Ea nu este uniform distribuită, ci variază de la o persoană la alta. Această varia ie se explică prin modul de structurare a sinelui sau a unor capacită i i însu iri personale. Într o primă aproximare, s a considerat că persuabilitatea i nivelul inteligen ei sînt invers propor ionale. C. Hovland, I. Janis i H. Kelley au formulat însă ipoteza că persoanele cu o inteligen ă superioară vor fi mai puternic influen ate de acea p. care sa bazează pe o argumentare logică demonstrativă i mult mai pu în receptiv fa e de p. care activează generalită i i exemple (relevante). Persoanele cu o inteligen ă mai scăzute sînt mai receptiv fa ă de mesaje insistente i intens colorate, care au efecte de cre tere a anxietă ii. Referitor la concep ia despre sine: cu cît aceasta este mai bine structurată i implică o evaluare pozitivă i intensă a sinelui, cu atît persuabilitatea este mai redusă. W. McGuire a considerat însă că dacă în p. se distinge între receptarea unui mesaj i schimbarea în conduită, atunci se poate spune că persoanele cu o concep ie structurată i pozitivă despre sine tind spre extensia receptării i reducerea schimbării. A tunci cînd mesajul p. amenin ă structura concep iei despre sine, probabilitatea respingerii influen ei este maximă în cazul persoanelor oare se autoevaluează pozitiv i scade odată cu diminuarea autoevaluării (A.R. Cohen). Unele corela ii semnificative se stabilesc între tendin a spre agresivitate, autoritarism, centrarea pe sine, imagina ie, pe de o parte, i persuabilitate, pe de alta (P. Se cord, C. Backman). De regulă, persuabilitatea este mai mare atunci cînd există concordan ă între mesajele nou transmise i cele deja stocate. Rezisten a personală la schimbarea indusă de p. se manifestă prin: accentuarea selectivității mesajelor, dezvoltarea unor me

PIA A MUNCII

oanisme de apărare sau de conservare a convingerilor anterioare, evitarea stărilor de tensiune, de anxietate sau amenințări generate de noile mesaje, păstrarea stării existente de echilibru cognitiv și afectiv. Factorii referitori la modul de organizare a influențelor sunt cel mai adesea centrați pe procesul de comunicare, respectiv pe acele relații dintre sursă, mesaj, canal de transmitere, receptare și context social care o fac să fie persuasivă, întrucât, se realizează în procesul de comunicare interpersonală și socială, efectele ei sunt determinate de organizarea comunicării. *V. atitudine, comunicare, inteligență, influență, îndoctrinare, media, propagandă, sine.* M.V.

PIA A MUNCII una din principalele componente ale economiei de piață alături de piața bunurilor și piața capitalului, referitoare — în speță — la forța de muncă. *Forța de muncă* se referă, în percepția cotidiană, la capacitatea unui om de a munci. În înlesul economic, ea reprezintă una din componentele forțelor de producție (alături de mijloacele de producție) sau resursele umane ale procesului de producție (care mai angrenează resurse materiale); îi corespunde salariul, ca element component în structura cheltuielilor (costurilor) de producție sau prealforței de muncă. În practica statisticii economice, f.m. desemnează numărul populației apte de muncă, peste o anumită vîrstă (legat reglementată), care muncește sau caută de lucru; în acest sens, *oferta de forță de muncă* este disponibilul total de lucrători sau, în formă transformată și mai generală, de ore om (de muncă) într-o economie, iar *cererea de forță de muncă* însumează locurile efective (ocupate) și potențiale (neocupate) din economia respectivă. P., în general, într-o formulare pragmatică, este cadrul de interacțiune a cumpărătorilor cu vânzătorii, prin care se stabilesc prețurile și cantitățile oricărei mărfi.

Într-o redare mai larg economică, este mecanismul (sistemul) de confruntare a cererii cu oferta prin mijlocirea prețurilor și tarifelor, și de stabilire pe această cale a proporțiilor dintr-o economie. Unele p. comportă o strictă localizare fizică (în spațiu), altele își derulează relațiile prin mijloace de comunicații la distanță (telefon, c.l.) sau prelucrare pe calculator (prima variantă a generatorului acceptiunii cotidiene a termenului p., de celelalte se leagă noțiunea de bursă) aceasta după obiectul tranzacțiilor: bunuri (stocuri) și servicii de consum, mărfuri cu destinație productivă, capital, hîrtii de valoare sau, ca în cazul celor care ne interesează aici, forța de muncă. Față de cele 4 sfere ale economiei sau faze ale reproducerii sociale delimitate de teoria clasică — producție, repartiție, schimb, consum — p. este, într-o interpretare mai restrictivă, asociată cu schimbul, iar într-una mai largă — cu întregul sistem economic ("economie de p."), în raport cu care apare ca o "mînă nevăzută" ce reglează ansamblul relațiilor economice. Acea p. pe care se negociază și se stabilesc salariile și condițiile de angajare în muncă constituie piața forței de muncă sau p.m. Operează cu categorii precum: resurse de muncă, populație activă, populație ocupată, omeri, grad de ocupare. O bună funcționare a economiei, inclusiv a p.m., presupune utilizarea cât mai deplină a ofertei de forță de muncă (și limitarea omajului); o utilizare integrală (la parametrii normali de intensitate și durată a timpului de muncă) corespunde unui produs național brut (PNB) potențial; față de *PNB efectiv* — rezultat al unui anumit nivel real de utilizare a forței de muncă, există un decalaj ("gross național product gap") de regulă pozitiv (semnificînd subutilizarea potențialului de muncă); un decalaj negativ caracterizează o "economie supraîncălzită". *V. economie de piață, orientare colară, profesională, profesie.* E.P.

PLANIFICARE procesul de elaborare și urmărire a realizării unui plan. În acest caz, *planul* este un ansamblu de indicatori corelați care reprezintă obiectivele activității respective într-un interval viitor de timp și mijloacele necesare îndeplinirii lor. Spre deosebire de *proiectare*, p. include măsuri și mijloace de urmărire a realizării planului. P. se clasifică după: a. domeniul de activitate (p. economică, socială, urbană, a cercetării științifice etc.); b. nivelul la care funcționează (p. sectorială, de ramură, națională, zonală, locală etc.); c. perioada la care se referă (p. pe termen scurt, mediu, lung); d. caracterul (orientativ, obligatoriu). 1. P. economică are următoarele etape: a. delimitarea funcției obiectiv sau a criteriului optimizant al activității economice; b. evaluarea multilaterală a resurselor; c. determinarea sistemului de ecuații între valorile de întrebuințare finale și resurse; d. elaborarea unui algoritm de aplicare a p. Lucrările necesare p. sînt în general următoarele: a. elaborarea prognozelor normative în mai multe variante (macro-economice, pe ramuri, pe probleme de sinteză, în profil teritorial); b. elaborarea planurilor executorii (cincinale, anuale, trimestriale); c. desemnarea competențelor de aplicare a planurilor și măsuri de verificare. 2. P. socială este un ansamblu de acțiuni orientate spre realizarea unei acțiuni sociale sau spre rezolvarea unor tensiuni sociale, a unor situații critice din prezent sau în perspectivă. P. socială se aplică unor situații ca: reducerea delinvenței urbane prin acțiuni concrete și planificate asupra zonelor cu incidență sporită a devianței (Chicago, 1955); creșterea gradului de integrare rasială în colile elementare americane (Alabama, 1969); organizarea serviciilor publice și private pentru vîrsta a treia etc. 3. P. urbană este ansamblul măsurilor de dezvoltare controlată a regimului construcțiilor și investițiilor în orașe. Primele încercări de p. urbană datează din antichitate, dar numai la

sîmîtul secolului al XIX-lea, odată cu apariția primelor probleme ale circulației motorizate și supraaglomerării urbane, au început să fie elaborate liniile esențiale ale acestei activități, în prezent, p. urbană este rezultatul unui efort interdisciplinar, care antrenează arhitecți, sociologi, economiști, constructori, medici și reprezentanți ai puterii administrative locale. *V. analiza cost/beneficiu, decizie, eficiență, indicator social, predicție, prognoză.* A.T.

PLANIFICARE FAMILIALĂ utilizarea metodelor de control al nașterii pentru programarea sarcinilor în acord cu interesele părinților și copiilor. Serviciile pe care le circumscrie p.f. vizează difuzarea de informații privind metodele de control al nașterii, furnizarea de contraceptive, testarea sarcinilor, consilierea în caz de infertilitate, sprijinul pentru cuplurile care doresc copii să îi poată avea, educația sexuală, avortul și consilierea în caz de avort, sprijinul în pregătirea cuplurilor pentru rolurile de părinți. • Ideea p.f. a apărut în prima jumătate a secolului al XIX-lea în țările mai dezvoltate (Franța și Marea Britanie, apoi Statele Unite ale Americii); de atunci, dezbaterile continuă, pozițiile pro și contra avînd numeroși adepți, la nivelul indivizilor, grupurilor, colectivității și puterilor publice. • Pînă la sfîmîtul secolului al XVIII-lea tehnicile de control al populației cunoscute din cele mai vechi timpuri erau avortul și coitus interruptus; de asemenea, unele metode mecanice și chimice se transmiteau prin tradiție, în cadrul familiilor, de la o generație la alta. Se remarcă lipsa cunoștințelor sistematice privind sistemul reproductiv uman, în condițiile unor restricții culturale care delimitau sexualitatea ca subiect "tabu". • Atitudinile față de populație și conștientizarea la începutul revoluției industriale erau reprezentate de preceptul biblic: "Fiți fecunzi, înmulțiți-vă și umpleți pămîntul". Doar în cazuri speciale oamenii încercau în mod

con tinent să limiteze creșterea populației sau să respingă mărimea familiilor. În mod natural, între populație și resurse se stabilește o anumită stare de echilibru. • Progresele tehnologice în domeniul producției de alimente și al igienei publice, înregistrate începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, au redus rata mortalității infantile, rezultând o creștere rapidă a populației. Au apărut concentrările urbane, creșterea acestora în mărime și densitate, care au fost însoțite de schimbări ale modurilor și stilurilor de viață. Sporul demografic rapid a generat o anumită teamă față de excesul de populație, care se presupunea că ar putea depăși resursele planetei. Au devenit tot mai evidente consecințele sarcinilor numeroase asupra femeilor, copiilor și calității vieții familiilor, în special în aglomerațiile urbane afectate de sărăcie. Obiectivele controlului populației au ajuns a fi discutate în lucrările de economie politică. • P.f. s-a afirmat ca o veritabilă mișcare socială care a schimbat radical societatea, impunând noi valori, cunoscute și iacuni. Obiectivul ei imediat era să facă disponibilă contracepția pentru toți indivizii. După cel de-al doilea război mondial, s-a conturat ca o parte a programului de rezolvare a problemelor majore recunoscute de societate. Astfel, au apărut programele de p.f., cu sprijinul direct sau indirect al guvernelor. Principalele argumente care pledează în prezent în favoarea p.f. în de: a. avantajele privind sănătatea. Fertilizarea neregulată, neplanificată are efecte adverse asupra sănătății și bunăstării familiilor și colectivităților, în special asupra femeilor și copiilor. Sarcinile nedorite pot agrava unele condiții cronice preexistente, conducând chiar la decesul mamei. O natalitate ridicată se asociază, de regulă, cu o mortalitate infantilă ridicată. P.f. dispune de potențialul de a preveni o mare parte a deceselor mamelor și copiilor; b. avantajele economice și sociale, prin asigurarea corespondenței între resurse

și populație. O creștere demografică rapidă complică eforturile de îmbunătățire a bunăstării economice și sociale; p.f. face posibilă participarea femeilor la viața economică și socială, c. drepturile fundamentale ale omului. Prin accesul la serviciile de p.f., cuplurile și indivizii devin capabili să decidă liber și responsabil numărul copiilor și intervalul dintre nașterile acestora. Pentru ca femeile să poată beneficia de dreptul la sănătate, să aibă anse de a beneficia de educație, formare profesională și încadrare în muncă, ele trebuie să fie capabile să controleze propria fertilitate. • Scopul programelor de p.f. este acela de a pune la dispoziția cuplurilor informații, mijloace contraceptive și servicii medicale corespunzătoare. Principalele componente ale unui program de p.f. vizează: cunoașterea condițiilor, definirea obiectivelor; evaluarea cerințelor de personal (medical și para medical); evaluarea nevoilor și cerințelor populației; organizarea și prestarea activităților, a serviciilor în teritoriu; supravegherea; cercetarea și evaluarea; informarea. <^ Cercetările biomedicale au permis perfecționarea tehnicilor contraceptive: metodele de p.f. naturală (a ritmului, a mucusului cervical, a temperaturii și simptomei termale), barierele mecanice (prezervativul, diafragma, calota cervicală), barierele chimice (spermicide, burete contraceptiv), pilula, contraceptivele injectabile, implantele hormonale, dispozitivele intrauterine, sterilizarea masculină (vasectomia), sterilizarea feminină. Fiecare metodă prezintă o eficiență (rata eșecurilor), riscuri pentru sănătate și avantaje pentru sănătate, asociate cu altă utilitate decât evitarea sarcinii. • În prezent, peste 100 țări din lume au programe naționale de p.f., pentru realizarea cărora sunt antrenate resurse importante. Totodată, există numeroase organizații non guvernamentale care activează în acest domeniu. V. asistență socială, demografie, familie, natalitate, politici sociale. L.M.

PLANIFICAREA FORTEI DE MUNCĂ strategie de recrutare, alocare, utilizare, perfecționare și reînnoire a resurselor umane într-o întreprindere (organizație). În varianta cea mai simplă, p.f.m. vizează identificarea cererii unei organizații de resurse umane de muncă și specificarea mijloacelor de asigurarea unei oferte convergente cu cererea. Această relație se constituie în funcție de: dinamica cererii sociale față de bunurile sau serviciile organizației; oferta socială de calificare profesională; orizontul de timp (termen scurt, mediu și lung). P.f.m. trebuie să asigure: a. recrutarea de personal cu calificare adecvată și în număr suficient; b. menținerea personalului în organizație în condiții de competitivitate salarială și de satisfacție; c. utilizarea optimă a personalului; d. perfecționarea continuă a calificărilor; e. specificarea practicilor de dezangajare a personalului. P.f.m. începe cu analiza obiectivelor organizației, în special ale celor referitoare la marketing și producție, dar se constituie într-o activitate strategică permanentă influențată de: intensitatea competiției pe piață, politicile sociale, dinamica salarizării, schimbările demografice și tehnologice, filierele de colarizare și profesionalizare etc. V. analiza postului de muncă, evaluarea postului de muncă, metode de flexibilizare a muncii, ocupație, piața a muncii. M.V.

PLASAMENT FAMILIAL formă de ocrotire a minorilor ai căror părinți sunt decedați, necunoscuți sau în orice altă situație care duce la instituirea tutelei, dacă nu au bani sau alte mijloace materiale proprii și nu există persoane care au fost obligate sau care să poată fi obligate să îi întrețină. Cu încuviințarea părinților lor sau a tutorei, acești copii pot fi dați în p.f. unei familii care consimte la aceasta și care prezintă condiții morale, materiale și sanitare necesare. Familia sau persoana care primește un minor în p.f. îi asig-

ură acestuia întreținerea, precum și celelalte condiții necesare creșterii și educației sale, potrivit celor hotărâte de părinți sau tutore. Totodată, în cazul în care minorii au părinți decedați, necunoscuți, când starea sănătății și dezvoltarea lor fizică, morală și intelectuală sunt primejdiate, se poate proceda la *încredințarea* unei familii sau persoane, cu consimțământul acesteia (formă de ocrotire care nu necesită încuviințarea părinților sau tutorei). • În mod deosebit în a doua jumătate a secolului al XX-lea, numeroase studii au atestat importanța familiei și a relației părinți-copii în dezvoltarea copilului. În țările anglofone s-a dezvoltat sistemul "foster care", menit să înlocuiască sau să suplimenteze relațiile "părinți-copii" în situațiile în care, în mod evident, copiii nu sunt îngrijiți și sau nu pot fi îngrijiți în mod adecvat. Sistemul apare ca o alternativă a îngrijirii copiilor în instituții, despre care cercetările au demonstrat că are efecte negative serioase asupra dezvoltării copilului, datorită separării lui de familie. Cazurile în care se recurge la această formă de ocrotire sunt: copii neglijanți și sau expuși abuzurilor din partea părinților; incapacitatea familiilor de a face față problemelor cu care se confruntă; părinți cu deficiențe fizice și psihice etc. În fapt, este o încercare de a crea un mediu mai pozitiv atât pentru copil, cât și pentru reabilitarea familiei. Numeroase cercetări, ca și activitatea practică au conturat diferite modalități și de sprijin al p.f.: proceduri de selectare și formare a părinților substitutivi; angajarea autorității publice și a organizațiilor non guvernamentale; reduceri de impozite pentru cei care se oferă a primi copii în p.f.; antrenarea părinților naturali în planificarea și realizarea activității lor. Toate acestea implică o activitate susținută din partea serviciilor sociale specializate, angajate în urmărirea și asigurarea condițiilor de ocrotire a copilului. V. adopție, abuz, asistență socială, securitate socială, servicii sociale. L.M.

PLURALISM cuvîntul este utilizat în mai multe sensuri, două dintre ele fiind mai importante pentru sociologie: p. cultural i p. politic. P. *politic* a apărut sub influența lui John Neville Figgis i, mai tîrziu, a lui Harold Truman i Edward Shils. To i ace ti autori au evidențiat rolul important pe care grupurile îl joacă în via a politică. în accepțiunea actuală prin p. *politic* se înțelege existența i acțiunea în plan politic a mai multor organizații (partide, asociații) care mobilizează cetățenii în apărarea intereselor lor specifice. P. *politic* poate duce la eternizarea luptei pentru putere, în condițiile în care coexistă ideologii dihotomice, sau la moderare i compromis în societățile moderne, în care fiecare individ este implicat în mai multe organizații i asociații. "Prins într-o rețea de afiliere multiple, individul realizează treptat că unele dintre aceste interese pot intra în conflict i astfel i moderează cerințele" (Mattei Dogan i Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă*, 1993). Pe această bază, prin compromisuri succesive, se realizează stabilitatea politică, fără a afecta fundamental o sferă sau alta a intereselor sociale. P. *politic* nu se confundă deci cu pluripartitismul; în sensul său modern implică, pe lângă existența mai multor partide politice, afilierea multiplă a fiecărui individ la organizații i asociații de natură diferită. P. *cultural* a apărut din studiul unor societăți divizate din punct de vedere etnic, rasial, religios i ideologic i presupune coexistența a mai multor tipuri de cultură politică într-o societate considerată. Așa cum afirma Crawford Young, "elementele semnificative ale p. cultural caracterizează marea majoritate a statelor naționale; o entitate politică omogenă reprezintă mai degrabă un caz deviant decît unul normal" (*Culturalpluralism in the Third World*, 1979). Într-adevăr, din cercetările din sociologie comparativă rezultă că nu există nici măcar o țară din cinci în care întreaga popu-

lație să vorbească aceeași limbă i nici patru din cinci marcate de prezența mai multor comunități verticale, conștiente de propria identitate. P. *cultural* se identifică cel mai adesea pe baza criteriului etnicității, dar cercetările sociologice recurg la acest termen i cînd este vorba de subculturile generonale sau rasiale. La nivelul structurilor i proceselor politice i dincolo de imensa varietate a situațiilor, p. *cultural* poate favoriza fenomene specifice ca patronajul sau clientelismul politic, facionalismul sau administrația personalizată, datorită influenței pe care unii lideri minoritari pot să o aibă asupra comunității de apartenență. Aceste fenomene pot rezulta i din preeminența loialității ilor "comunale" sau locale asupra unor rețeații cetățenești mai omogene. V. democrație, partid politic, politică. N.L.

POLEMOLOGIA f SOCIOLOGIA PACH (gr., *polemos*, "război", *logos*, "tiință"), ramură a sociologiei care studiază cauzele i consecințele sociale ale războiului i păcii în calitatea lor de fapte sociale, de proprietăți ale sistemelor sociale. În concepția lui G. Bouthoul, creatorul termenului, p. este cercetarea științifică a războaielor ca fenomene sociale, a formelor, cauzelor, efectelor, mobilurilor, forțelor motrice i funcțiilor lor. (*Traite de Sociologie. Les Guerres. Elements de polemologie*, 1951). Studiul războiului, din această perspectivă, este o premiză pentru definirea condițiilor păcii, ca posibilitate a cărei determinare nu se reduce doar la absența violenței armate, ci la absența violenței în general, atît a celei directe cît i a celei structurale. În perspectiva lui G. Bouthoul, p. depășește tradiționala "tiință a războiului" care definea numai arta i tehnica, derularea strategică i tactică. Abordările războiului ca fapt social, ca mijloc pentru atingerea unor obiective sociale i politice sînt conturate în gîndirea unor înaintași. K. von Clausewitz

(Despre război, 1832-1834) consideră războiul ca un mijloc pentru continuarea unei politici. Politica nu este o variabilă independentă, ea mediază afirmarea intereselor conflictuale. D. Guțu (*Sociologia războiului*, 1915) preciza că războiul ca realitate socială "este produsul simultan al unor nenumărate forțe materiale, morale, intelectuale i economice... este mai mult decît numai o simplă chestiune de strategie, aprovizionări i armament, căci el rezumă o întreagă epocă istorică: toată tiința, toată economia, toată cultura, toată tehnica unui timp se oglindesc într-însul!" P. contemporană i centerază interesul pe stabilirea corelațiilor între nivelul dezvoltării socio-economice, structurile politice, structurile militare, caracteristicile aparatului statal i ale procesului decizional, forța opiniei publice i a liderilor politici, elemente de psihologie socială i individuală, conjuncturi. V. război. S.M.

POLIANDRIE căsătorie a doi sau mai multor bărbați cu o singură soție. Formă puîn răspîndită, cercetările antropologice rezumîndu-se la citarea doar a două societăți poliandre (Nayar i Toda din India) i a unor grupuri din Nepal. Pahari din Nepal practică o p. fraternală: o femeie se căsătorește cu frațele cel mai vîrstnic, iar frații mai mici pot avea relații sexuale cu ea. Ea consideră toți frații ca fiindu-i soți i nici unul nu poate revendica drepturi exclusive asupra ei. Copiii recunosc toți frații ca fiindu-le tați i moștenesc în comun proprietatea deja comună a taților lor. Dacă familia se divizează, copiii sînt împărțiți între frații tați, prin tragere la sorți, sau în funcție de rangul mamei, sau cum decide mama. Etnologii i antropologii consideră p. drept un mijloc de a suprima partajul dintre frați, de a restrînge numărul moștenitorilor i de a suprima certurile ivite cu ocazia partajului sau un mijloc de a suplini absența

bărbaților ilor (în societățile în care bărbații petrec o bună parte din viață în grupuri militare izolate de femei sau participă la lungi procese de transhumantă). V. căsătorie, familie, monogamie, poliginie. I. Mih.

POLIANDRIE 1. Sector sau ramură (activitate, unitate) economică pentru care sînt specifice ritmuri rapide de creștere, stimulativă i pentru alte ramuri (activități, unități) economice cu care interacționează (Fr. Perroux, 1955). 2. în urbanism p. de c. sau, în sens mai larg, cei de dezvoltare, sînt localități sau arii avînd un potențial ridicat de influență care, terii sau dezvoltării din restul localităților apar înînd aceleași zone sociale economice. Volumul i natura investițiilor care urmează a fi realizate în p. de c. constituie principalul factor de sporire a potențialului de creștere al unității teritoriale respective. Influența p. de c. se realizează prin procese de polarizare (de convergență) al căror obiect îi pot constitui activitățile economice sau culturale, deplasările de populație etc. V. centru/periferie, urbanism. D.S.

POLIGINIE căsătorirea unui bărbat cu două sau mai multe soții. Această formă de căsătorie este considerată foarte atractivă, dar este practică numai în unele societăți. Înările de religie creștină este condamnată de Biserică, fiind considerată o formă de păgînism. Islamul permite căsătoria cu maximum patru femei. P. este considerată, de către cei care o practică, o formă de prestigiu i de profit, dar numai bărbații bogati i permit căsătoriile multiple, întrucît este necesar să se achite un preal logodnicei. Din acest motiv, chiar în societățile în care p. se bucură de un prestigiu ridicat, un număr mare de familii, îndeosebi din categoriile sărace, sînt monogame. V. căsătorie, familie, monogamie, poliandrie. I. Mih.

POLITICĂ

POLITICĂ procesul prin care un grup uman, ou opinii i interese ini ial diferite, ajunge la decizii i op iuni colective care se impun întregului grup i simbolizează o p. a acestuia în ansamblu. La nivel social global, statui este exponentul unei p. comune a întregii comunită i pe care o reprezintă. Numai că atunci cînd vorbim despre p. unui stat, vorbim despre p. acestuia în raport cu alte state, ca expresie a afirmării suveranității sale. Într o societate pluralistă, în plan intern, nu putem vorbi numai despre p. statului, ci i despre p. actor entită i politice: partide, grupuri, organiza ii sociale sau profesionale. În interiorul unei astfel de societă i avem, deci, de a face cu o multitudine de s; numai în statele totalitare putem constata un caracter monolitic al p. interne, care ajunge astfel să "interzică" p. Această no iune implică deliberarea, op iunea, diferen ierea atitudinilor, lupta sau consensul. Putem vorbi, astfel, despre o suspendare a exerci iului politic în regimurile totalitare, chiar dacă acestea clamează participarea sau adeziunea. P. presupune diversitatea opiniilor, chiar dacă acestea diferă doar în ce prive te mijloacele i nu obiectivele vizate. Cînd oamenii sînt spontan de acord privind modalită ile unei ac iuni sau, i mai mult, ajung la unanimitate în procesul decizional, fără însă a fi constrîn i, atunci nu mai au nevoie de p.. Grupurile de prieteni sau comunită ile tiinifice pot constitui ilustrarea acestui ideal de consens apolitic. Dar i acestea se integrează în raporturi mai ample cu alte grupuri ori cu societatea în ansamblu i, prin for a împrejurărilor, intră sub inciden a p.. *Apolitismul* este astfel o no iune relativă. Se poate considera că există grupuri nonpolitice sau apolitice într o societate dată, dar acest caracter este propriu vie ii lor interne i nu implicării lor în raporturi mai largi care implică alte grupuri, cu alte op iuni. P. are implica ii asupra modalită ii în care se elaborează ori se adoptă o decizie. Ceea ce comportă trei ca-

racteristici principale: persuasiunea (ra ională), negocierea i un mecanism de realizare efectivă a deciziei (execu ie). P. exclude rezolvarea conflictelor prin for ă, p. încetează atunci cînd intervin armele sau for a. Există, deci, similitudini între artă i p., nu numai în planul spiritual, ci i în cel al ac iunii. P. se asociază cu exerci iul puterii, care singurul poate asigura realizarea deciziilor. Chiar dacă este de neconceput fără o autoritate intrinsecă, p. este inseparabilă de putere, puterea politică fiind tocmai mariajul dintre structurile deliberative ale unei societă i i birocra ia statală. Acest aspect coercitiv este deplîns de ideologiile liberale, anarhiste sau marxiste, care evocă o viitoare dispari ie a p. în filosofia politică se face, începînd din anii '60, o distinc ie între politic (ansamblul rela iilor sociale necesare care ar constitui esen a p.) i p. (modalită ile de a transforma necesarul în posibil sau chiar în imperativ). O asemenea distinc ie poate fi fertilă atît pentru cercetarea problematicei implicate de geneza p., cît i pentru a recupera un anumit teren al dezbaterii în jurul conceptului din zona strictă a ideologiilor. Anumite extensii ale termenului pot fi exagerate, cum este sloganul lansat de literatura feministă: "ceea ce este personal este politic". De i inten ia a fost de a atrage aten ia forurilor politice asupra unor probleme privind condi ia femeii, acest slogan aminte te de totalitarismul politic al partidului comunist care considera că totul prive te partidul, inclusiv via a privată a membrilor săi. Fenomenul de *politizare* este real în societă ile actuale: tot mai multe probleme, care nu aveau altădată relevan a politică, intră, astăzi, sub inciden a acesteia, dar întotdeauna este o măsură i aceasta pare să fie important a reală a unei probleme, altădată cu implica ii doar grupale sau individuale, pentru supravie uirea unui grup sau unei comunită i umane, în ansamblu. *V. conflict, ideologie, negociere, persuasiune, regim politic, stat.* N.L.

POLITICĂ FISCALĂ principal instrument de management macroeconomic — alături de politica monetară, politicile de venituri i politica rela iilor economice externe — constînd în stabilirea de niveluri de impozitare i de cheltuieli în scop de a influen a performan a macroeconomică. Cheltuielile guvernamentale pentru bunuri i servicii (cumpărări de tancuri i cisterne, construc ii de drumuri i diguri, salarii pentru judecători i ofi erii de armată etc.) determină, prin nivelul la care sînt dimensionate, propor ia între sectorul public i cel privat. În plus, cheltuielile guvernamentale afectează nivelul general al cheltuielilor i, implicit, nivelul PNB. Impozitarea, cealaltă jumătate a p.f., joacă la rîndul ei un dublu rol: pe de o parte, impozitul reduce (i, indirect, redistribuie) veniturile disponibile ale popula iei, scăzînd cheltuielile sale de consum, cererea globală i PNB efectiv; pe de altă parte, impozitele alimentează cu resurse financiare bugetul statului în vederea realizării principalelor lui func ii i implicit ajută la formarea pre urilor cu care se confruntă pe pia ă indivizii i firmele, influen dîndu le astfel imboldurile (motiva ia) i comportamentul ca agen i economici. *V. macroeconomie, politică socială.* E.P.

POLITICĂ SOCIALĂ în sensul cel mai general, prin p.s. se au în vedere atitudinile, programele i ac iunile îndreptate spre rezolvarea diferitelor probleme sociale. P.s. cuprinde deopotrivă implicarea autorită ilor publice, ac iunile organiza iilor nonguvernamentale i ale persoanelor Individuale, reunind sectoarele public, privat i voluntar. Uneori există tendin a de a limita p.s. la ceea ce întreprind autorită ile publice. Pe de altă parte, se atrage aten ia asupra faptului că, fiind vorba de o politică publică, p.s. include atît ceea ce fac autorită ile, cît i ceea ce nu fac (fie ce se ab in, fie că ignoră) într un anumit domeniu al vie ii sociale. • P.s. se

define te în cadrul principiilor, valorilor i tradi iilor ce guvernează rela iile sociale dintre indivizi, grupuri, comunită i i institu ii cu referire la distribu ia resurselor i nivelul bunăstării popula iei. • O altă strategie de definire a p.s. constă în enumerarea domeniilor în aten ie, cum ar li securitatea (protec ia) socială cu cele două componente de bază — asigurările i asisten a; serviciile sociale publice i personale; sănătatea; educa ia; locuin a; delincventa; stăiusul social, participarea i distribu ia puterii, mediul înconjurător, securitatea personală etc. În fapt, se oscilează între o accep ie restrînsă, potrivit căreia p.s. prive te numai institu iile bunăstării sociale i o enumerare, care se vrea a fi exhuasiivă, a problemelor sociale de interes. • Combinînd cele două strategii de defini ie a p.s. vom avea ca primă delimitare institu iile oficiale ale bunăstării sociale, mai exact sistemul securității (protec iei) sociale promovat de autoritatea publică, iar pe de altă parte asistăm la încercări de a reuni în cadrul p.s. factori i ac iuni diverse din sfera socialului. Dealtfel, delimitarea strictă a p.s. în raport cu alte politici publice (economice, de exemplu) este dificilă, dacă avem în vedere multiplele Interferen e i intercondi ionări (cel mai adesea mijloacele de realizare a unei p.s. sînt de natură economică). Diferite modele de p.s. se asociază cu anumite concep ii, pu tîndu se distinge trei mari orientări, respectiv dreapta, stînga i centrul politic. • Orientările de dreapta se sprijină pe laissez faire, punînd accent pe maximizarea bunăstării ca efect al libertă ii. Distribu ia veniturilor, a educa iei, a serviciilor medicale i sociale depinde de sistemul productiv i puterea individuală de negociere în rela iile de pia ă. Statul intervine, pentru a i proteja pe cei slabi i a i înfrîna pe cei puternici, doar atunci cînd nivelul de trai se situează sub minimul de subzisten ă sau este amenin ată societatea. Potrivit concep iilor de dreapta nu există o

bază morală pentru sacrificarea distribuției ei ce rezultă din mecanismul pieței. Poziția unui individ pe piață reflectă productivitatea lui, p.s. este coercitivă. Distribuția bunăstării nu se poate realiza din perspectiva morală, deoarece aceasta ar fi neproductivă și afectează drepturile și libertățile individuale. Or, o bună societate trebuie să fie productivă și liberă. Prin urmare, de pe poziții de dreapta se va argumenta necesitatea dimensionării la minim a cheltuielilor sociale, reducerea importanței sectorului public, inclusiv în domeniul social, impozite mici și neprogresive. 4> La rândul lor, orientările de stînga accentuează valorile egalității și drepturile tuturor cetățenilor de a lua parte la activitățile politice, economice și sociale, ceea ce nu este posibil pentru cineva aflat în stare de sărăcie. În acord cu aceste orientări, statul este răspunzător pentru organizarea relațiilor sociale, economice și politice pentru a-i permite fiecăruia să acescă la un nivel de trai în acord cu demnitatea umană. P.s. cuprinzătoare nu este altul decât un element de generozitate față de celălalt în funcționarea sistemului social, factor de menținere a păcii sociale și cadrul activității economice. Așa zisa orientare de stînga reunește modele diferite de p.s., uneori aflate în opoziție, dacă avem în vedere concepțiile socialiste (comuniste), social democratice sau creștin sociale.

- Cît privește orientările de centru, ele acordă importanță atât libertății individuale, cît și pieței ca mijloc de distribuție socială. Răspundabilitatea guvernului (a statului) trece însă dincolo de a asigura doar nivelul de subsistență. Se are în vedere asigurarea unui minim social de trai, care să permită implicarea activă a individului în societate.
- De la lungul timpului s-a înregistrat o evoluție a p.s.: de la inițiativele caritabile izolate la programe sociale complexe. Sursele care au alimentat dezvoltarea politicilor și programelor sociale sînt de natură umanitară și pragmatică în încercarea de rezolvare a problemelor exis-

tente și a asigura pacea în societate. Democrațiile occidentale au ajuns să aloce resurse importante pentru bunăstarea socială, aproape indiferent de partidele care s-au succedat la putere. Factorii de acțiune în favoarea p.s. ample au fost și sînt sindicatele, partidele și statul, iar acțiunile sînt stimulate de competiția electorală, de existența sectorului public (de stat) și realizarea prin intermediul instituțiilor publice și administrative. Din punct de vedere istoric, se înregistrează o evoluție a p.s. de la modelul individualismului represiv, la modelul individualismului liberal și apoi la modelul universalist al statului bunăstării sociale, susținut de sindicate, social democrație, social creștinism, liberalismul moderat, altele fiind sociale și politice.

- Modelul individualismului represiv a fost caracteristic începuturilor industrialismului re-luat într-o anumită măsură de noua dreptate. Modelul respectiv se bazează pe libertatea de acțiune a individului, dar și pe responsabilitatea lui pentru el. Sărăcia este considerată deopotrivă un păcat și un act delinvent ce trebuie pedepsit (ilustrarea modelului individualismului represiv este Legea săracilor din Marea Britanie, din 1834, cu Casele de muncă).
- Modelul individualismului liberal creează primele elemente ale statului bunăstării sociale. Sistemul de piață este considerat calea morală și justă de obținere a prosperității, dar apar și victime ale jocului pieței, ceea ce face necesară asigurarea de risc (accidente, omaj, boală, pensii).
- Modelul universalist are în vedere o viziune largă asupra nevoilor umane, care sînt gîndite la nivelul prosperității. Statul este răspunzător de bunăstarea cetățenilor săi, ceea ce impune o politică amplă de redistribuție a veniturilor. Anii '80 au înregistrat o critică puternică la adresa modelului universalist, al statului bunăstării, reproșându-se lipsa de performanță, eficiența scăzută a programelor sociale, risipa de resurse, abuzul de protecție

și beneficierea de ajutoare nemeritate, critici făcute de pe pozițiile liberalismului conservator, promotor al unui model rezidual de p.s., potrivit căruia cheltuielile sociale trebuie menținute la un nivel scăzut pentru a încuraja efortul individual. Introducerea sectorului privat în domeniul serviciilor sociale asociată cu atenția sporită față de eficiența programelor constituie direcții importante de reformă a p.s.. Dealtfel, distincția dintre modelele rezidual și universalist se face în ultimă instanță prin ponderea cheltuielilor sociale în PIB. Pentru modelul rezidual valoarea relativă a cheltuielilor se situează în jur de 20%, iar pentru modelul universalist se depășește 30%. În ultimele decenii Marea Britanie a trecut de la modelul universalist la cel rezidual, în timp ce Italia a parcurs traseul de la modelul rezidual la cel universalist, promovat de marea majoritate a țărilor occidentale. Uneori se face afirmația, nu lipsită de realism, potrivit căreia p.s. specifică modelului universalist s-a vrut și a reușit să fie o alternativă reformistă la modelul comunist de "rezolvare" a problemelor sociale.

- Nu trebuie pierdut din vedere faptul că modelul universalist de p.s. a fost adoptat în perioade de criză (așa a fost cazul modelului suedez al anilor '30, al celui britanic din timpul războiului (1942), sau al celui German, cu economia socială de piață din anii '50), dar ulterior s-a generalizat din intenția de a asigura o calitate a vieții înaltă pentru întreaga populație, ca efect al dezvoltării economice la care au ajuns țările occidentale. Pentru țările foste socialiste, aflate în tranziție la economia de piață, se pune problema adoptării unui model de p.s. în acord cu noile caracteristici ale societății, în care se înlocuiește proprietatea de stat cu proprietatea privată. V. *asistență socială, protecție socială, securitate socială, sărăcie*. I.M.

POPOR termenul și a cătigat o poziție în circuitul cult grație, mai ales, celebrei lucrări

a lui Jules Michelet, *Le Peuple*, tipărită în 1846, una dintre cărțile fundamentale ale paștilor europene. Pentru paștii, p. este o persoană colectivă. Termenul va dobîndi o semnificație strategică în gîndirea paștilor a secolului al XIX-lea. "Originalitatea lumii moderne, scrie Michelet (*Histoire de la Revolution*), stă în aceea că, deși participă și mărtește *solidaritatea între p.*, întărește în același timp *specificul fiecăruia*, precizîndu-i *naționalitatea*. Pînă într-aceia încît fiecare dintre ele să ajungă la *unitate* desăvîrșită, să apară drept o *persoană*, un *suflet aparte* (...) Persoana e un lucru sfînt. Pe măsură ce o națiune capătă caracteristicile unei persoane și devine suflet, inviolabilitatea sa crește în aceeași proporție, crima de a viola *personalitatea națională* devine cea mai mare dintre crime". Aplicînd principiile sociologiei pure, F. Tönnies subînțelege prin termenul de p., nivelul maxim de realizare a "voinei organice". Înînd seama de faptul că "voina organică" este expresia "unității vieții", înseamnă că p. este chiar cadrul maximal de exprimare a acestei "unități". Viața p. se bazează pe "concordie", pe "cutume" (obiceiuri) și pe "*conștiința religioasă*". Cadrele sale sînt *viața familială*, *sarul* și *burgul*. Odată cu trecerea la modernitate, apar noi cadre ale sociabilității umane: *viața marelui oraș*, *viața națională* și *viața cosmopolită*. Sinteza acestora este "societatea". P. cu tradițiile și conștiința lui religioasă trece în umbra *națiunii* și a *vieții cosmopolite* cu manifestările lor politice și cu explozia cunoștințelor. Prin urmare, Tönnies distinge între două tipuri: *omul comunitar* și *omul societal*. Unul se dezvoltă maximal în cadrul vieții familiale, tradiționale și religioase apăsătoare în cadrul convențional, politic (sau statal) și intelectual al națiunii și al Republicii Savante, cosmopolite. "Omul comunitar" are caracter pașnic, familial, conștiință religioasă, sentimentele lui sînt modelate de obicei. Viața lui se desfășoară în familie, în sat sau

în burg. Subiectul social al acestor cadre de via a colectivă este p., fiind a socială i Biserica. Acestea sînt cointensive. La rîndul său, "omul societal" este, caracterial, un om convențional (dominat i ghidat de convenie), sentimentele sale sînt modelate de politică (afectiv, deci, este un om politic), starea lui mentală este dominată de cunoștințe. Via a lui se desfășoară în marele oraș, în cadrul națiunii i în mediul cosmopolit al circulației în forma ilor i opiniilor (cf. F. Tonnies, "Gemeinschaft und Geseleshaft"). Pentru Durkheim, p. reprezintă comunitatea ai cărei membrii împărtășesc acelea i tradiții acelea i viziuni despre "geneza lumii, a societății i a principalelor practici sociale". Aceste tradiții pot funcționa sub formă difuză, într-un corp de cultură orală, conservat prin memoria colectivă nescrisă, sau sub forma unor texte care alcătuiesc împreună cartea sacră a unui p. O asemenea carte, bunăoară, cuprinde toate "scrierile istorice" ale *Vechiului Testament*, care expun istoria p. evreu de la facerea lumii i pînă după captivitatea babilonică (Pentateuhul, adică cele cinci cărți ale lui Moise). Iisus Navi, Iudecătorul, Rut, Samuel, Regii, Cronicile, Ezra, Neemia, Ester i Macabei). Atacul la tradițiile orale sau scrise reprezintă, în ambele cazuri, atacuri contra sufletului unui p. Deci p. desemnează comunitatea de reguli i de sentimente, comunitatea ofenselor resimțite, comunitatea reprezentărilor, a experiențelor sociale i profesionale (un fel de "comunitate tehnică" etc). Odată cu despărțirea practicilor culturale de practicile producției s-a ivit i posibilitatea scindării comunității p. Apar două circuite ale culturii, — populară i savantă — astfel că o "elită" se poate separa de comunitatea tradițiilor. Există, din acest punct de vedere, două tipuri de elite în lume: una care i desfășoară activitatea în cadrul comunității culturale a propriului p. (elitele "organice") i elitele care se îndepărtează de acest corp comunitar, ba

chiar contestă comunitatea tradițiilor pînă la disprețuirea p. însuși ca fiind a etnică. Nici un intelectual evreu, bunăoară, nu se întoarce contra *Pentateuhului*, adică împotriva comunității spirituale a p. evreu. Nici un intelectual rus nu se ridică împotriva comunității tradițiilor folclorului rusesc, adică împotriva p. rus. P. reprezintă, în accepțiunea lui Durkheim, "stările puternice i definite ale conștiinței colective". Prin această conștiință comună, omul ia act de sine ca putere morală, ca instanță prin care se desfășoară opera divină în lume. Subiectul acestei conștiințe comune este ceea ce putem desemna cu termenul de p. El se manifestă în conștiința individuală ca fenomen de conștiință comună i deci ca o comunitate ideală, suprapersonală, de natură cvasireligioasă. Chiar dacă este latentă ea are caracter real. Ea este reală (manifestă), în măsura în care indivizii participă la acelea i mituri, acelea i viziuni, acelea i sentimente, acelea i reprezentări. Prin această conștiință se definește sentimentul apartenenței etnice. Este posibilă obtinerea funcționării acestei "comunități ideale" în conștiința individuală. Consecința acestei obtineri este o gravă criză a identității etnoculturale i deci a sentimentului apartenenței ei, criză care se manifestă prin simptomatologiile deculturative moderne (de la nevrozele "sine iustitiae" la stările paranoice i anarhice). Decuparea celor care participă la un cerc de sentimente, reprezentări i credințe comune constituie p., care este, deci, partea comună din conștiințele i simțirea noastră, suma similitudinilor noastre, acele stări prin care se exprimă comunitatea noastră ideală de sentimente, reprezentări i credințe. P. preschimbă indivizii fără legături între ei în *semeni*. Durkheim constată acest fenomen în analizele istorice ale subiectului dreptului penal, consemnând că la cei vechi subiectul acestui drept i deci al conștiinței comune (justitiei) este p. El asimilează acest subiect unui tip social generic, pe care,

din perspectiva teoriei solidarității sociale, îl putem asimila "solidarității mecanice" sau prin asemănare. În viziunea lui Durkheim nu trebuie să spunem că un "act ofensează conștiința comună pentru că este criminal, ci că este criminal pentru că ofensează conștiința comună". (E. Durkheim, *De la division du travail social*, p. 48). Desigur că relația între pedeapsă i "crimă" de ofensare a "sentimentului colectiv" nu este atât de clară i directă pe cît o presupune Durkheim. Adevărate ofensele aduse acestor sentimente rămîn nepedepsite. V. *caracter național, comunitate, cultură, națiune, specific național*. I.B.

POPORANISM curent politico ideologic i literar influent în societatea românească în perioada 1893-1914 datorită activității lui C. Stere i G. Ibrăileanu. Sociologia p. i are sursele în activitatea teoretică i ideologică (îndeosebi polemice cu socialiștii) a lui C. Stere (1865-1936). Denumirea p. are rădăcini polemice, exprimînd ideea de "program pentru popor" i nu "popor pentru program" (ca în cazul socialismului românesc). Principalele idei care caracterizează sociologia p. sînt următoarele: a. societatea este în esență ei "o cooperativă". Noțiunea de cooperativă este considerată de Stere ca un principiu fundamental al sociologiei, semnificînd acea "putere a maselor", acea prisos de putere nereductibilă care hotărăște "îzbînda" societății în lupta pentru existență, pentru progres; b. statul național este cadrul de integrare socială reală întrucît are bază socială largă; c. în sfera agricole, țărănimea (chestiunea agrară) este "singura problemă proprie" ce se impune a fi rezolvată de societate conform cu tendințele sociale ale țărânilor, cu interesele ei i în sensul evoluției proprii a producției agricole; d. ridicarea condițiilor de viață ale țărânilor, care constituie majoritatea covârșitoare a națiunii i care însumează toată forța ei vitală, presupune

ne, în optica p., dezvoltarea gospodăriilor țărănești familiale cu ajutorul unei puternice mișcări cooperatiste, dezvoltarea meseriilor i industriilor mici, extinderea condiționată a industriei mari (în măsura în care nu aduce prejudicii pentru viața economică); e. legitimitatea unui partid politic i a unui program politic în societatea românească este dată de idealul independenței naționale. Aici rezidă deosebirea esențială, după Stere, între p. (care i integrează scopurile în cadrul vieții naționale, pentru poporul român) i socialism (care are idealuri internaționale); f. identificarea unor mecanisme sociale ale deteriorării relațiilor sociale, cum sînt procesele de înstrăinare, care se dezvoltă în cadrul civilizației urbane capitaliste, pricinuite de fenomenele reificării esenței umane, stereotipiei muncii parcelare: "omul ciocan", "omul roată", "omul spadă", "omul condei", "omul carte". Țăranul se apropie cel mai mult de idealul omului armonios, el "muncește, simte, cugetă". P. a formulat teoria ocirii țării capitaliste, a căii specifice de dezvoltare a societății românești. V. *românism, sămănătorism, sincronism, țărânism*. M.L.

POPULISM (în l. rusă *narodnichestvo*), termen care a fost utilizat inițial pentru a desemna mișcarea intelectualilor din Rusia anilor 1850-1880 împotriva arismului. Intelectuali precum A.I. Herzen (1812-1870), N.G. Cernîșevski (1828-1889) a., respingînd ideile liberalismului occidental, au încercat să se opună despotismului aristocratic, elogiînd tradițiile i "sufletul" poporului rus (ale țăranilor) pentru cultivarea căreia au militat prin scrierile lor. K. Marx i mai apoi V.I. Lenin au criticat p. (narodnicismul), reproșînd acestei ideologii faptul că vede în țărănime i în intelectualitate singurele forțe "sociale capabile să instaureze socialismul prin dezvoltarea obiectivă a țării. În prezent, prin analogie, p. desemnează mișcările i doctri

nele care fac apei într-o manieră exclusivă, nediferențiată și aproape mistică la "popor" sau la "masele populare". Ideologia p., sub diferite forme, este răspândită în unele din fostele colonii — adăugăm noi — în unele din țările foste comuniste. *V. ideologie, poporanism. S.C.*

PORNOGRAFIE literatură, fotografii, picturi, filme etc. având caracter obscen, indecent, imoral și intenția de a provoca excitația sexuală. Subiectele abordate în materialele pornografice vizează, de regulă, organele sexuale, actul sexual, perversiunile sexuale.

- Existența p. datează de câteva secole, apariția ei fiind legată de tratarea sexualității ca subiect tabu. Producția pornografică a cunoscut o largă răspândire în special în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, de în consecință ele ei asupra moravurilor au fost frecvent semnalate de către specialiști (medici, psihologi, sociologi). Numeroase state au adoptat diferite măsuri, inclusiv juridice, încercând să interzică sau să restrângă la maximum producția pornografică.
- Etichetarea ca p. a diferitelor materiale este dependentă de sistemele de norme și valori. Există unele țări asiatice (India, Japonia ș.a.) sau africane unde încă în zona unor scene sexuale nu este considerată un fapt obscen. Ceea ce în alte părți ar fi tratat ca p. în astfel de țări reprezintă un element important al vieții sociale, culturale și religioase. Adresându-se în special tineretului, p. îi poate influența atitudinile și comportamentele, mai ales în lipsa unei educații sexuale adecvate, încă tratată cu rezerve, făcând loc atît prejudecăților și taburilor, cît și răspîndirii p. Impactul negativ al p. poate fi contracarat printr-o furnizare corectă a informațiilor despre sexualitate, ca dimensiune normală a vieții umane. *V. prostituție, tabu. L.M.*

POSIBIL ACȚIONAL concept utilizat în mod special în analiza funcțională în care desemnează totalitatea condițiilor fizice, umane și sociale în care actorii sociali își construiesc soluțiile la problemele lor. P.a. este compus din: a. posibilități umane individuale de acțiune — capacitățile fizice, psihice și cognitive ale persoanelor umane; b. posibilitățile sociale colective de acțiune — capacitatea de mobilizare a resurselor colective, de coordonare a grupurilor și comunităților; c. instrumentele materiale și sociale instituționale de acțiune — tehnologie, instituții sociale, tradiții, organizații sociale; d. cunoștințele relevante la respectiva acțiune. Sistemele sociale umane își construiesc elementele lor funcționale în cadrul unui p.a., dar care poate fi determinat în mod obiectiv. P.a. reprezintă universul real al invenției umane. Alternativele între care decidentul are de ales sînt potențial incluse în p.a.. *V. funcție. C.Z.*

POST MODERNITATE termen considerat uneori ca sinonim cu *post modernism* sau *societate post industrială*, iar alteori, probabil cu mai multă acuratețe, ca referindu-se la stadiul cel mai înalt de dezvoltare a modernității, caracterizat prin afirmarea lipsei de certitudine a cunoașterii (relativism sau de constructivism cognitiv); discreditarea principiilor evoluționiste aplicate în interpretarea istoriei și înlocuirea lor cu ideea că istoria este non teleologică, astfel că nici un tip de "progres" nu poate fi susținut (permanentizarea schimbării, "sfîrșitul istoriei", "pluralitatea istoriilor"); instituirea unei noi ordini sociale și politice în care vechile doctrine și/sau ideologii au devenit desuete, iar altele noi {cum ar fi ecologismul} se cuplează cu mișcările sociale politice adecvate, posibil generatoare de noi alternative de organizare (multiplicarea autorității lor, erodarea puterii, mobilitatea super extinsă în timp și spațiu). În timp ce p. este raportabilă la modernitate, ca temă emi-

namente sociologică, *post modernismul* se referă la stilurile produse creatoare din literatură, pictură, sculptură sau arhitectură, în general din artă, avînd caracteristici și un nou mod de reflecție estetică filosofică (J.F. Lyotard, *The Post Modern Condition*, 1985; J. Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, 1987). Unele din trăsăturile propuse pentru caracterizarea p. sînt convergente cu cele ale nihilismului, invocîndu-se în acest sens filosofia lui F. Nietzsche. Totuși, în timp ce ideile lui Nietzsche sînt relevante mai ales cu privire la principiile promovate de iluminism, p. poate fi considerată ca meta-reflecție asupra reflexivității inerente modernității, în consecință, se poate susține că p. nu este o fază ulterioară modernității ci ci faza de radicalizare autoreflexivă a acesteia (A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, 1990). Ar rezulta astfel o epocă de tranziție socială dominată de procesul de globalizare (planeta noastră a devenit, cum spune Mc. Luhan, un "sat global") și de căutarea, uneori afirmarea tranziției, a unor noi forme de organizare și conducere, noi instituții și moduri/stiluri de viață. P. este termenul care identifică această perioadă de tranziție socială globală. *V. mișcări sociale, modernitate, nihilism, schimbare socială. L.V.*

POZITIVISM SOCIOLOGIC / *in sens restrîns*, termenul de p. se aplică lucrărilor celor care s-au autointitulat pozitiviști sau au acceptat o astfel de etichetare. Din această perspectivă se disting două stadii distincte. Un prim stadiu a fost instituit în domeniul filosofiei sociale de către A. Comte, care a lansat termenul de "*filosofie pozitivă*" odată cu cel de sociologie în prima jumătate a secolului al XIX-lea {*Cours de philosophie positive*, 1830-1842}. Cel de al doilea stadiu corespunde dezvoltării "p. logic" sau a neopozitivismului în deceniul al treilea din secolul XX de către reprezentanții Cercului de la Viena (M. Schlick, H.

Carnap, O. Neurath, Ph. Frank, H. Reichenbach etc.). Dintre membrii Cercului de la Viena cel care s-a preocupat mai mult de aplicarea logicii pozitivistice în domeniul sociologiei a fost O. Neurath (*Sociology and physicalism*, 1959; *Foundations of the social science*, 1944). Influența sa directă asupra dezvoltării sociologiei ca atare a fost însă foarte redusă (A. Giddens, 1978). Mai degrabă se poate spune că p. logic a impulsat dezvoltarea metodologică în domeniul sociologiei prin lucrări ale unor filosofi ai timpului (E. Nagel, C. G. Hempel) și mai ales prin fundamentarea unor noi practici de cercetare (P. F. Lazarsfeld, M. Rosenberg, *The language of social research*, 1955; H.L. Zetterberg, *On theory and verification in sociology*, 1954). 2. *In sens larg*, termenul de p.s. este aplicat în mod difuz pentru a caracteriza acele lucrări care într-un fel sau altul adoptă presuposițiile și principiile de abordare consacrate de p. filosofic. În general, sînt admise ca presuposiții filosofice de bază: a. asertarea fundamentului experiențial al oricărei cunoașteri, ceea ce corespunde "regulii fenomenalismului" din filosofia neopozitivistă; b. considerarea judecăților de valoare și normative ca lipsite de conținut sau consistență empirică și deci incapabile de a fi validate prin testarea experiențială, ceea ce solicită eliminarea lor din discursul științific și opoziția pentru o construcție teoretică neutră la valoric, în virtutea admiterii acestor presuposiții, și a tîns către accentuarea importanței faptelor ca date primare ce trebuie culese în mod independent de orice teorie. Și a ajuns astfel la o orientare empirică de culegere necritică de fapte, care nu duc la vreo teorie, și la implicarea ideologică a fetei izării realității existente. Ca principii ale abordării pozitvistice au fost consacrate următoarele: a. Metodologia cercetării din timpurile noastre poate fi adaptată și utilizată în sociologie. Fenomenele sociale sau cele incluse în aria subiectivității umane

sînt considerate ca "obiecte" ce pot fi analizate în mod similar cu investigarea obiectelor naturale. Sociologul adoptă poziția de observator al realității sociale, *b.* Produsul sau rezultatul final al investigației sociologice poate fi formula! în termeni similari celor din științele naturii, adică sub formă de legi sau de generalizări legitime, iar cercetătorul social se consideră a fi un analist obiectiv, detașat, neimplicat în realitatea investigată, *c.* Sociologia este o disciplină "tehnică", incluzînd acea cunoaștere care are o formă eminamente sau predominant "instrumentală" și nu implică logic nici o valoare. În consonanță cu aceste principii s-au consacrat diverse "atitudini" pozitiviste care se orientează spre: "dezfilosofarea" discursului sociologic, aplicarea unor tehnici de testare a ipotezelor pentru consacrarea cunoașterii obiective și valide, formularea de generalizări empirice sau teoretice ce au sau pot avea statut de "legi", elaborarea de modele logico-matematice ale fenomenelor sociale sau dezvoltarea de practici formalizabile, oprirea pentru neutralitatea axiologică a discursului sociologic, accentuarea caracterului instrumental al cunoașterii sociale pe calea elaborării și afirmării unei veritabile "inginerii sociale". Raționările pot începe presupunînd filosofice, principiile abordării și orientările atitudinale nu sînt în mod integral identificabile în una și aceeași lucrare sociologică. Mai frecvente în sociologie sînt *atitudinile pozitiviste*, care se caracterizează prin aderarea la un principiu sau altul și ignorarea sau contestarea celorlalte. De exemplu, un sociolog poate opta pentru susținerea caracterului instrumental al cunoașterii sociale, fără ca aceasta să implice în mod necesar aderarea la principiul neutralității axiologice. Două consecințe importante rezultă de aici. Prima este că teorii sau practici metodologice care se prezintă ca diferite dintr-un punct de vedere ajung să fie convergente sau identice din altul. Mai mult, în

aceleiași demers de cercetare pot fi adoptate și practicate principii pozitiviste și nepozitiviste. A doua consecință este că termenul de p.s. a ajuns să aibă un grad înalt de ambiguitate semantică, astfel că aplicarea sa în caracterizarea unei analize sociale nu poate fi altfel decât eluzivă. Așa se face că în perioada ultimelor două decenii atributul de "pozitivist" a fost invocat în sociologie aproape exclusiv în contexte critice cu scopul de a blama o abordare sau a contesta rezultatele unei analize, astfel că nici un sociolog nu și-a revendicat astăzi. *V. empirism, metodologia cercetării sociologice.* LV.

PREBENDĂ/ PREBENDALISM "prebendă: dreptul unui slujitor domnesc (slujba) de a fi recompensat de la stat, pămînturile bisericii sau alte venituri publice", spune H. Gertz în glosarul alcătuit pentru lucrarea lui Max Weber (*The religion of China*). Weber îi dă nume te pe acești beneficiari, "prebendari", iar sistemul politic bazat pe un "personal de prebendari, prebendalism". Sociologul german folosește acest termen în teoria sa despre imperii, cînd analizează cele două forme de dezintegrare ale unui imperiu: "feudalizarea, ca în Europa apuseană și *prebendalizarea ca în China*". "Puterea și venitul au fost distribuite într-un caz lorzilor proprietari, autonomi, legați de o țărînire dată, iar în celălalt caz, unui strat imperial larg, semi-universalist în recrutare, deliberat menținut în afara legăturilor cu aria locală și, astfel, dependent de favorul centrului". Consecințele, sistemului prebendial duc într-o direcție distinctă atît de cea feudală cît și de cea capitalistă. Tot secolul al XVIII-lea românesc, denumit secolul fanariot, a stat sub regim prebendial. Instalarea regimului fanariot s-a bazat pe un sistem prebendial de care domnul fanariot se putea servi pentru a-și recompensa elementele loiale, locale, dar mai ales pe cele aduse cu el din Fanar — Cons

tantinopol, odată cu înscăunarea. Dregătorul fanariot primea "venitul domnesc" sau p. din partea domnului fanariot. P. capătă fie forma donării unei părți din drepturile fiscale, fie forme directe. Sistemul prebendial a fost adoptat, între altele, și pentru că îngăduia conservarea unei păături mari de pseudoboieri în condițiile unei puternice centralizări de tip monarhic fanariot. Un atare sistem se bazează pe "proprietatea (sau posesiunea) drepturilor fiscale". Drepturile fiscale prezentau o mare mobilitate: puteau fi *donate* și *retrase* oricînd (sens prebendial al viitoarei arendă ii), ceea ce n-ar fi permis drepturile patrimoniale. Autoritatea prebendială, în sistemul prebendial, poate dispune de titluri după voință, utilizîndu-le ca p. pentru recompensarea elementelor loiale. Aceasta este esența arbitrarului fanariot, o formă degradată de regim paternalist. Regimul prebendial poate fi deci resuscitat ori de cîte ori se manifestă dependențele clientelare ale unei păături fața de autoritatea centrală (fie că este monarh, fie că este preedinte, chestiunea e lipsită de deosebire). Acest regim a servit, în principatele române, în secolul al XVIII-lea, la transformarea "statului boieresc" într-un "stat fiscal centralizat", ceea ce reprezintă, în viziunea lui Max Weber, tiparul "capitalismului oriental" (indiferent la raționalizarea muncii și a pieei). De aceea și sistemul s-a folosit statul comunist în expansiunea sa postbelică. Sistemul prebendial dintotdeauna a relativizat patrimoniul pînă la a-l face un simplu *titlu van-dabil* (practica "negotului cu titlurile" era un proces obișnuit) și trădează un total dezinteres față de raționalizarea proprietății, a muncii ori a pieei. Drepturile patrimoniale devin, în acest caz, o pîrghie de acces la drepturile fiscale. Ceea ce contează este, deci, nu cît se *produce* (ori cum se produce), ci *cît se obține* (sau acaparează) în sistemul "dărilor" sau prin speculația cu titlurile, cu puterea, cu monedele etc. Aceasta arată că regimul prebendial poate

avea și orientare capitalistă nu doar "feudală". O altă caracteristică a regimului prebendial este că întreprinde un mod tradițional de utilizare a veniturilor, adică unul orientat spre *conservarea puterii*, nu spre *creșterea economică*, a a cum se întîmplă în economia capitalistă. Aproape toate veniturile domnului, în epoca fanariotă, erau folosite spre înduplecarea sultanului și a dregătorilor otomani sau erau scoase din țară spre a fi depuse în bănci străine de unde puteau fi utilizate de către domn cînd acesta era scos din domnie, în favoarea altuia. Aceasta arată de ce regimul fanariot a preferat un sistem prebendial, subminîndu-l pe cel boieresc patrimonial, care nu i-ar fi îngăduit să dispună de enorme venituri extorcate de la localnici. P. deci, este, din punct de vedere juridic, un *drept delegat* de către o *autoritate centrală* unei *păături loiale* spre folosință, care este menținută astfel într-o dependență foarte puternică față de "centru". Acest "drept delegat" poate îmbrăca formă permanentă sau temporară (acordat în schimbul obligației serviciului către autoritatea centrală, care, iarăși, poate fi permanentă sau temporară). Conținutul acestui "drept delegat" poate fi un patrimoniu, un titlu, o funcție, poate avea natură fiscală (arendarea unor servicii fiscale centralizate) după cum poate fi un avantaj relativ, (de poziție, de putere), un privilegiu, o activitate comercială, o "autonomie administrativă", instituțională, locală, regională etc. Toate acestea reprezintă suportul unei relații de loialitate și a arbitrarului autorității centrale care poate retrage, după cum voiește, aceste drepturi date în "folosință". Regimul prebendial poate fi utilizat oricînd (în orice epocă); el se bazează pe crearea unui *sistem de beneficii*, acordate și retrase de către o autoritate centrală în funcție de loialitatea "beneficiarilor", care devin astfel "prebendiali". Esența relației prebendiale este raportul dintre "o centrală" (a unei puteri date) și un "strat" de persoane ori o rețea de grupuri

PRECIPITAREA ETAPELOR

(inclusiv etnice) recrutate pe baze loialiste. Uneori un stat întreg se poate afla într-o relație prebendială cu o mare metropolă (un imperiu sau un alt stat); în schimb serviciilor și loialității statului față de respectiva metropolă el poate fi recompensat (în sistem prebendial) cu anumite avantaje, beneficii și privilegii. *V. fanariotism, feudalism, societate de status.* I.B.

PRECIPITAREA ETAPELOR fenomen general al evoluției economice, politice, culturale a țărilor rămase în urmă, semnificând comprimarea fazelor de dezvoltare istorică și reducerea lor la "intervale surprinzător de scurte", de ordinul deceniilor, față de "desfășurarea pe scara secolelor" a evoluției țărilor capitaliste avansate (Mihail Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, 1942). În mai puțin de un secol (1829-1918) evoluția României a "ars" trei etape ale capitalismului, a trecut de la sistemul legislativ constând din "vagi pravile" și din obiceiul pământului la Constituția lui Carol I, care reprezenta ultimul cuvânt al concepției individualiste și burgheze, recapitulând "în grabă" istoria civilizației occidentale (M. Manoilescu, *Op. cit.*). Procesul p.e. se caracterizează, în viziunea lui Manoilescu (1891-1950) atât prin comprimarea fazelor de evoluție, printr-un fel de sinteză istorică "en raccourci", cât și printr-un decalaj. Aplicând creator, la condițiile dezvoltării societății românești, teoria evoluționară uniformă, cu stadii fixe și similare ale evoluției oricărei societăți care trece de la o economie agrariană la una capitalistă industrială, Ștefan Zeletin (1882-1934) a formulat ideea generală a scurtării etapelor revoluției burgheze în cazul "burgheziilor întârziate". P.e. îmbracă două secvențe: a. o scurtare a duratei generale a revoluției burgheze române, care a străbătut în mai puțin de nouă decenii calea pe care burgheziile apusene au străbătut-o timp de

cinci, apte veacuri; b. este în natura burgheziilor întârziate, arăta Zeletin, și acesta este în cazul României, de a sări peste "faze liberale" și a trece direct de la "mercantilism" la "imperialism" (*Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, 1925). *V. poporanism, românism, sincronism.* U.L.

PREDICIE 1. În sens larg, anticipare a producerii unui eveniment sau fenomen, a unei interacțiuni, acțiuni sau relații, pe baza cunoașterii teriei disponibile. De aici rezultă sinonimia p. cu prevederea sau precizarea. Alături de descriere și explicație, p. este o funcție principală a teoriei științifice. Enunțurile teoretice universale sau cu valoare nomologică au cea mai puternică forță de p. în sociologie, p. este esențialmente probabilistă. 2. În cercetarea socială, tip de analiză sociologică prin care se urmărește să se specifice trăsăturile unui eveniment social (relație, interacțiune, performanță, comportament individual sau de grup etc.) pe baza informației existente și relevante despre alte evenimente cu care este asociat. Exemple: cunoașterea aptitudinilor unei persoane facilitează elaborarea de p. despre performanțele dintr-o activitate; testele de inteligență prezic capacitatea trecută, prezentă și viitoare de a învăța și a rezolva probleme; apartenența la o organizație politică prezice atitudinile față de un eveniment politic; poziția individuală într-o ierarhie socială prezice gradul de conformism social etc. În fiecare relație de acest gen apar două variabile. Prima concentrează informația utilizată pentru a face p. și este numită predictor, iar a doua este considerată variabilă criteriu (sau dependentă). Tipul cel mai simplu de p. implică un predictor și un criteriu. Incertitudinea p. sociologice este cu atât mai mare cu cât relația dintre predictor și criteriu este mai puțin intensă și cu cât numărul predictorilor este mai mic. Analiza statistică multivariată oferă posibilități instrumentale de

specificare a predictorilor multipli, cu ponderi diferite, pentru una sau mai multe variabile criteriu (dependente), în condițiile de stabilire și cunoaștere ale nivelului incertitudinii. Totodată, incertitudinea p. este influențată invers proporțional de acuratețea și precizia estimărilor parametrilor populației pe baza informațiilor culese din investigarea unui eveniment. Elaborarea de predicții multiple și cu un grad redus de incertitudine este unul din scopurile fundamentale ale cercetării sociologice. *V. incertitudine, probabilitate, statistică și sociologie.* LV.

PREFERINȚĂ o orientare afectivă de tip selectiv față de unele persoane, obiecte sau situații. P. implică motive determinate, sprijinite afectiv, uneori atitudini exprimate în termeni polarizați (atracție respingere) raportabile la anumite valori. În relațiile sociale, p. joacă un rol important. Grupurile în care relațiile interpersonale sunt bazate pe p. reciproce sunt capabile de performanțe superioare. Dat fiind că p. în relațiile sociale este susținută de compatibilitate afectivă și de tendințe de similitudine atitudinală, cunoașterea p. este indispensabilă în organizarea și conducerea colectivităților de proporții reduse. Plecând de la această constatare, J.L. Moreno (1934) a pus la punct o tehnică de investigare și evaluare a p. socio-relaționale (sociometria). Astfel s-a observat că în grupuri există substructuri preferențiale bazate pe p. reciproce între membri. Cu cât un grup are mai puțin astfel de substructuri cu atât membrii săi sunt mai motivați în direcția acelor obiective. Studiul gradului de fragmentare a grupurilor poate oferi sugestii utile pentru îmbunătățirea relațiilor interne, a căilor de creștere a performanțelor. P. față de diverse obiecte sociale se exprimă mai ales prin atitudini. *V. atitudine, sociometrie.* I.A.P.

PREJUDECATĂ judecată care nu are o justificare rațională și care, de obicei, este eronată; opinie în general peiorativă, mai mult sau mai puțin implicită, fără verificare sau control critic. P. se constituie la nivelul simțului comun și apare la un individ sau la un grup cu privire la altul. P. sunt asimilate în procesul de socializare, de însușire a normelor, valorilor, modelelor de gândire și de comportament proprii grupurilor. În *Novum Organum*, Francis Bacon numește p. *idoli*, cu efecte negative asupra dezvoltării cunoașterii. Constituirea p. este favorizată de izolarea grupurilor și a persoanelor și, în mod special, de situațiile de conflict sau concurență. Ele exprimă adesea "perspectiva" distinctă a grupurilor aflate în aceste situații. P. reprezintă o sursă importantă a conflictelor dintre grupurile etnice, rasiale, religioase. Spre exemplu, ostilitățile dintre albi și negri din S.U.A. "Fiindcă nu în eleg funcționarea prediciei creatoare, numeroși americani de bună credință perpetuează (adesea împotriva voinței lor) prejudecățile etnice și rasiale. Ei văd în aceste credințe și prejudecăți sau idei preconcepute, ci rezultate sigure ale propriei lor experiențe. Faptele înșelătoare le ar interzice orice altă concluzie" (R.K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, 1949). Studiile lui Th. Adorno asupra persoanei autoritare (*The Authoritarian Personality*, 1950) au stabilit o relație strânsă între tipul de personalitate și p. Mai largi decât stereotipurile, pe care le includ, p. se înrădesc mai mult cu atitudinile, cu studiul cărora tind să se confunde. *V. atitudine, etichetare, opinie, relații interpersonale, socializare.* I.F.

PREJUDICIU 1. În sens larg, orice atitudine, față de o persoană, care nu este justificată de fapte. În această accepțiune, p. poate avea atât un sens negativ cât și unul pozitiv. De exemplu, poartă și respecta în mod deosebit o persoană fără să o cunoști, doar

pe considerentul că are o anumită profesiune sau o anumită vîrstă. 2. *In sens restrîns*, p. presupune o raportare negativă la un anumit individ, doar pe baza simplei apartenențe a acestuia la un grup etnic, rasial sau cultural, cărui îi atribuim anumite caracteristici imaginare (stereotipuri). P. se distinge de *discriminare*, care reprezintă un "tratament" incorect aplicat unei persoane sau unui grup în baza unui p. sau a unor stereotipuri. În mod normal, discriminarea este o consecință a existenței unui p. R.K. Merton propune însă o imagine mai complexă a raportului p.—discriminare, construind o tipologie care cuprinde toate variantele posibile ale acestor combinații. Avem astfel patru tipuri de indivizi: *bigotul adevărat*, cel care prejudiciază și discriminează, *bigotul precaut*, care prejudiciază dar nu discriminează, *liberalul slab*, care nu prejudiciază dar discriminează pentru că îi este frică să se împotrivescă colectivității și *liberalul puternic* care nici nu prejudiciază și nici nu discriminează. V. *discriminare, distanță socială, relație interpersonală, stereotip, stigmat*. A. B.

PRESA 1. } *n sens larg*, desemnează orice suport social ce constituie un mijloc de difuzare periodică a informațiilor și opiniilor. 2. *în sens restrîns*, termenul se referă la ansamblul publicațiilor periodice. În această accepțiune, nu includem în cadrul p. mijloacele de transmitere a informațiilor care nu utilizează tiparul și deci nu putem vorbi de p. *audio vizuală*. Acest ultim termen a fost monetizat relativ recent printr-o schimbare de perspectivă asupra p., accentul mutîndu-se de pe sensul original al cuvîntului (inițial p. desemna ceea ce era produs cu presa de tipărit), pe funcțiile sociale ale p., pornindu-se de la ideea că orice mijloc care preia informațiile și opiniile de la cetățeni (sau de la instituții) și le face publice trebuie inclus în cadrul p. • Publicații cu un caracter periodic, ca mijloace de transmi-

tere a unor informații, au apărut cu mult înaintea tiparului. În Imperiul Roman (în vremea lui Cezar) existau celebrele "Acta diurna", care pot fi considerate ca fiind cei mai îndepărtați strămoși ai cotidianelor de astăzi. De p., propriu-zis, nu putem vorbi decât după apariția tiparului și în special începînd cu secolul XVI. Pînă la mijlocul secolului XIX, p. se adresa unui public foarte restrîns, în special din sfera economică și politică, fiind totodată un fenomen exclusiv urban. După această dată, prin apariția fenomenului "penny press" (ieftinirea p.) aceasta a căpătat un caracter de masă și din acest motiv ea mai este privită astăzi și ca o componentă a mass mediei, alături de radio, televiziune, cinematograf, afiș. În această perspectivă, în sociologia mass mediei, sînt studiate prioritar raporturile p. cu celelalte mijloace de comunicare în masă și în special efectele produse asupra ei de către radio și televiziune. Jean Cazeneuve (*Sociologie de la radio-télévision*, 1965) consideră astfel că p., pierzînd monopolul informațiilor (datorită radioului și televiziunii) a trebuit să se adapteze prin promovarea unor analize de detaliu, prin documentare suplimentară, prin apelul la specialiști, prin superspecializare, ca și prin tendința de a promova în mod deosebit anchetele. • Publicațiile pot fi clasificate utilizînd mai multe criterii. În funcție de periodicitate, putem avea: a. publicații care apar la intervale fixe; zilnic, în una sau două ediții (cotidianele), săptămînal (hebdomadare), bilingv, lunar, trimestrial, semestrial, anual; b. publicații periodice care nu sînt editate la intervale fixe. În funcție de conținut distingem publicații de informație, opinie, de senzație, ilustrate, de inimă, de modă, recreative etc. În funcție de editor, avem publicații independente, guvernamentale, de partid sau ale unor organizații. În funcție de tiraj, distingem între publicațiile cu tiraje mari (în general peste 100 000 de exemplare) și cele cu tiraje mici destinate fie unor elite, fie unor categorii

profesionale ori minorități culturale, etnice etc. În funcție de destinatar, publicațiile se pot adresa publicului larg, femeilor, tinerilor, copiilor, unor diverse categorii de specialiști etc. În funcție de sistemul de difuzare, distingem între p. internă și cea locală, cea națională și cea locală, în fine, mai putem clasifica p. în două categorii mari: publicații care sînt cumpărate de cititori și publicații gratuite. • În virtutea faptului că marea majoritate a publicațiilor sînt produse spre a fi vîndute, ele pot fi privite și ca mărfuri. Din acest motiv ele trebuie să placă, să fie utile, să atragă potențialii cumpărători. În societățile bazate pe o economie de piață, acestea sînt principalele cauze ale *tratamentului informației*, care se referă la totalitatea procedurilor prin care se filtrează sau/și prelucrează informațiile brute, în funcție de gradul de interes pentru cititori, corespondența cu nevoile acestora, cu gradul de accesibilitate etc. În sistemele totalitare "condiționarea" informației se face prioritar din motive politice. Acestea sînt prezente și în societățile democratice, dar au un caracter secundar, fiind generate mai mult de o strategie editorială. • O sintagmă cu semnificații speciale în care apare termenul p. este *libertateap.* care se referă la dreptul cetățenilor de a înființa publicații (sau de a publica) fără nici un fel de restricții. Juridic, problema l.p. a apărut pentru prima dată în forma unui amendament la Constituția americană (1791), care interzicea Congresului elaborarea oricărei legi care ar putea încălca libertatea cuvîntului și a p. În țările foste comuniste, în urma schimbărilor politice de la sfîrșitul anilor '80, l.p. a fost printre primele drepturi cîștigate și poate cel mai important. Au apărut însă și unele aspecte negative, datorită absenței unei infrastructuri specifice unei p. moderne, lipsei profesionalilor, datorită unui nivel deontologic adesea precar ca și lipsei de experiență a publicului, neobișnuit cu alt stil de p. În mare parte aceste aspecte au po-

tenat o problemă mai veche legată de utilitatea sau inutilitatea unei *legi a p.* (care există de altfel în unele state). În mod normal, într-o societate democratică, caracterul unei asemenea legi nu poate fi decât redundant, deoarece într-o formă restrictivă ea nu poate interzice nimic altceva decât ceea ce este deja interzis prin alte legi. În formă pozitivă ea nu poate decât garanta libertatea p. După al doilea război mondial, au apărut, în special în SUA, mai multe teorii privitoare la *responsabilitatea p.*, fundamentate de principiul că orice libertate presupune și obligații, ele concretizîndu-se adesea în adevărate campanii politice. Instituțiile juridice americane au respins promovarea unor asemenea legi pe motivul că în primul amendament la Constituția SUA nu se vorbește de responsabilitate, ci doar de libertatea p., orice lege a responsabilității p. erodînd din principiu libertatea acesteia. (Unda J. Busby, *Mass Communication in a New Age*, 1988). • Indiferent de sistemul politic, p. a constituit întotdeauna un important instrument ideologic ca și un mijloc strategic de promovare a dezinformării. V. *audiență, comunicare, dezinformare, mass media, zvon*. A.B.

PRESTIGIU (lat. *prestigiae* "practicile iluzorii ale unui magician"), caracteristică variabilă de tip evaluativ și cultural a pozițiilor (statusurilor) sociale distribuite neuniform și ierarhic în structura socială pe straturi sau categorii sociale. P. poate fi *atribuit* social prin simpla menținere a unor tradiții și prin ocuparea unor poziții (statusuri) sociale sau poate fi *dobîndit* personal prin realizarea cu succes a unor activități cu rezonanță socială. De fiecare dată p. este constituit social ca rezultat al unui proces de evaluare cognitivă și afectivă de către comunitate a contribuției aduse de o persoană sau un grup la realizarea unei activități. P. este astfel fie o recompensă simbolică investită de comunitate, adăugînd un

PRETESTARE

plus de putere sau o nouă dimensiune sta-
tusului individual, fie o sancționare a
incapacității de finalizare a unei activități sau
a ocupării unei poziții marginale în comuni-
tate. P. variază de la lungul unui continuum de
la inferior la superior sau/ și de la pozitiv la ne-
gativ, recunoscând terea sa putând fi generalizată
în întreaga comunitate sau restrânsă la un
grup de cunosători. P. are o dinamică în
timp, solicitând o permanentă reconfirmare,
care, când nu se produce, are efecte de ero-
dare. Valorile diferite se asociază cu
diverse ierarhii ale p., iar schimbările din sis-
temul de valori generează variații ale p.
Factorul care produce cea mai obișnuită
ierarhie a p. individual și social este ocupația,
astfel că există o coincidență remarcabilă în-
tre structura ocupațională a unei comunități și
distribuția culturală a p. pe grupuri și per-
soane. *V. cultură, ierarhie, ocupație, structură
socială, stratificare socială. M.V.*

PRETESTARE etapă a cercetării socio-
logice concrete constând în verificarea
(testarea) calității instrumentelor de cercetare
elaborate pentru culegerea informațiilor:
chestionare, planuri de convorbire, ghiduri de
interviu, fișe de observație etc., în vederea
definitivării lor. P. se realizează înaintea efec-
tuării cercetării propriu zise. Ea poate fi
prezentată și ca o subetapă a unei etape mai
generale de elaborare a instrumentelor de lu-
cru (elaborare inițială, testare, definitivare),
sau ca o subetapă a cercetării pilot, care la
rîndul ei este concepută ca o repetiție în mic
a cercetării ce urmează să se desfășoare. Ce-
rințele p. impun ca ea să se efectueze la
categoria de populație ce alcătuiește univer-
sul cercetării, în condițiile similare celor ce vor
caracteriza studiul propriu zis, și pe un număr
suficient de mare de cazuri. P. furnizează in-
formații în legătură cu faptul dacă
instrumentele de cercetare cuprind elemente
relevante, dacă itemii sînt clar formulați și

adecvat în ele și de către populație, dacă suc-
cesiunea lor în cadrul instrumentului este
optimă etc. *V. anchetă sociologică, chestio-
nar, interviu, observație. I.M.*

PRIVILEGIU 1, în *Roma antică*, *privile-
gium* desemna un drept sau o lege
excepțională care se referea la un singur in-
divid. 2. În *dreptul feudal*, p. erau drepturi
acordate unor grupuri prin care acestea erau
scutite de unele obligații, primeau însemne
onorifice sau compensații. P. feudale se acor-
dau prin origine (nobili), funcții (intendenți
regali, judecători) sau apartenență (corpo-
rații, bresle). 3. În *sociologia contemporană*,
p. desemnează: a. favorizarea unor per-
soane sau grupuri sociale în raport cu o
regulă generală (exemplu: originea socială
favorizează succesul școlar); b. o situație so-
cială de excepție, de preeminență sau chiar
de dominație în raport cu alte situații sociale
(exemplu: funcțiile înalte se bucură de p. pu-
terii. Pentru Max Weber p. înseamnă situația
de monopol asupra unei poziții sociale). *V. e-
tichetare socială, prestigiu. A.T.*

PROBABILITATE 1. *Sens apriori*. Dacă
vom considera rezultatele unui experiment
sau ale unei anchete sociale (scorurile la un
test sau răspunsurile la întrebări) ca eveni-
mente și vom caracteriza fiecare eveniment
prin succes (f = producerea lui în direcția care
ne interesează) sau prin eșec (e = rezultate
care nu se conformează așteptărilor), atunci
p. (P) a producerii evenimentului A în direcția
care ne interesează este:

Aceasta înseamnă că atunci când rezultatele
producerii evenimentului sînt la fel de probabile
(au aceeași șansă de a se produce), sînt reci-
proc independente și apar de un număr de ori

ce tinde către infinit, raportul dintre numărul
rezultatelor favorabile și numărul total al
rezultatelor tinde către p. ca o limită. Acest
procedeu de calculare a p. este aprioric în
sensul că p. este dată sau că putem determi-
na p. unor evenimente înainte de a efectua
investigația empirică. El este aplicat în teoria
matematică a p., care măsoară ansele unor
rezultate posibile în situații incerte. Domeniul
cel mai răspîndit de aplicare a acestui sens în
sociologie este legat de operarea cu modelele
statistice ale întâmplării, ale testării
ipotezelor și ale elaborării inferențelor statis-
tice. P. distribuției datelor pe un parametru
este dată și nu ne rămîne decît să o confrun-
tăm cu p. rezultată din investigații. Totodată,
o considerabilă extensie cunoaște elaborarea
de modele probabiliste ale fenomenelor și
proceselor sociale pe baza tehnicilor și pre-
supozițiilor specifice teoriei matematice a p.
2. *Sens aposteriori*. Acesta este de tip empiric,
considerîndu-se că într-o serie de observații
(teste, chestionare, experimente) p. este ex-
primită prin raportul dintre numărul de apariții
ale unui eveniment și numărul de încercări. P.
este considerată empirică prin aplicarea unor
probe de măsurare, prin înregistrarea numă-
rului de ori în care se produce un tip de eveni-
mente și apoi prin calcularea raportului din-
tre numărul de apariții și numărul de încercări
pentru a specifica p. de producere a tipului
respectiv de eveniment. Se obțin astfel frecven-
țe relative care facilitează interpretarea p.
bazîndu-se pe satisfacerea presupoziției că a
fost examinat un număr suficient de mare de
cazuri. În general, se consideră că sensul aprioric
al p. este constitutiv sau fundamental, pe cînd
cel aposterior este operațional. Complementari-
tatea lor este necesară pentru dezvoltarea
de aplicații ale teoriei p. în sociologie. 3. În
sociologie, ca și în alte științe sociale,
considerarea evenimentelor ca pe deplin in-
dependente este simplificatoare. Cel mai adesea

evenimentele sînt mai mult sau mai puțin in-
terdependente. Totodată, cunoștințele prela-
bile despre un eveniment sau pur și simplu
producerea unui eveniment influențează p.
producerii unui alt eveniment sau a aceluiași
eveniment în instanțe ulterioare. Aceste două
constatări ne conduc la considerarea p. condi-
ționale. Dacă dispunem de cunoștințele p.
evenimentului B , respectiv $P(B)$, atunci p.
condițională a evenimentului A este:

$$p(A/B) = \frac{p(A \cap B)}{P(B)}$$

adică p. lui A dat fiind B este egală cu raportul
dintre produsul p. lui A și al lui B și p. lui B . Da-
torită cunoașterii prealabile a lui B și a
schimbat numărul fracției inițiale de calculare
a p. Atunci cînd sînt date p. condiționale
și necondiționale sau cînd p. psihologice sau
subiective au înlocuit frecvențele relative, se
poate aplica teorema lui Bayes sintetizată în
ecuația:

unde: H_k = ipoteza care specifică o anumită
valoare a unui parametru al populației; D =
date rezultate din investigarea întâmplării;
 $P(H_k | D)$ = p. ca ipoteza H_k să fie adevărată
considerînd datele din întâmplare. Conform
teoremei lui Bayes, această p. rezultă din
fracția în care numărătorul este produsul a
două p.: prima $P(D | H_k)$ este p. datelor D con-
diționate de ipoteza H_k care specifică o
anumită valoare a parametrului considerat;
a doua $P(H_k)$ este p. necondițională a ipotezei
 H_k , numită și p. anterioară, adică statuată în-
ainte de întâmplare. Considerînd un set k
de ipoteze, p. asociate fiecărei ipoteze speci-
fică o distribuție a valorilor parametrului
numită distribuție anterioară, întrucît este sta-
bilită de analist înainte de colectarea datelor.

Ea se mai numește și p. subiectivă. Numitorul fracției reprezintă p. necondițională a datelor culese și acionează ca o constantă normalizatoare a p. de la numărător. Pe baza teoremei lui Bayes, informația prezentă în datele culese este combinată cu informația anterioară despre parametrul studiat pentru a obține p. posterioare $P(h|VD)$. Distribuția p. posterioare se obține prin actualizarea distribuției p. anterioare cu ajutorul datelor obținute prin investigarea eșantionului. P. bayesiene stau la baza elaborării unei alte tehnici statistice de testare a ipotezelor și de elaborare a inferențelor despre parametrii populației. În statistica clasică valoarea parametrului este necunoscută și fixă. În statistica bayesiană p. este interpretată ca o măsură a incertitudinii unei persoane despre producerea unui eveniment sau despre obținerea anumitor date, astfel că investigatorul poate formula enunțuri probabile despre valoarea unui parametru. De exemplu, pe baza cunoașterii anterioare se poate spune cu o p. de 0,95 că un parametru va avea o valoare numerică situată între A și B. Aceasta înseamnă că se atribuie o p. subiectivă (condițională) valorilor necunoscute ale parametrului. Mai departe, aceasta va fi confruntată cu p. rezultate din datele investigației. • Rezultatele finale ale statisticii bayesiene și clasice nu diferă. Modul de gândire este însă deosebit. Dacă p. măsură incertitudinea și cineva este incert despre valoarea reală a parametrului, atunci trebuie operat cu un model bayesian. Dacă p. este măsurată cu frecvențe relative iar valoarea parametrului este fixă, în sensul că enunțurile p. se referă la rezultatele eșantionului, atunci trebuie operat cu modelul statistic clasic. Chiar dacă deocamdată aplicăm p. bayesiene sînt restrîns în sociologie, posibilitățile de extensie sînt multiple și fructuoase. V. e. *anționare, statistică și sociologie, testarea ipotezelor*. L.V.

PROBLEMA SOCIALĂ caracteristică, situația apărută în dinamica unui sistem social, care afectează negativ funcționarea sa și necesită intervenția pentru corectarea (modificarea) eliminarea sa. Unul dintre subiectele clasice ale sociologiei. La originea multor lucrări de sociologie ale secolului al XIX-lea stau p.s. tipice epocii respective: sărăcie, criminalitate, creșterea demografică, revolte muncitorești, morbiditatea infantilă etc. Totuși, la un moment dat, p.s. păreau a fi abandonate ca temă de cercetare, deoarece apăruse tendința de a se considera pe sociologi preocupați numai de p.s., ca adversari ai "establishmentului". (L. Horowitz, *Professing Sociology, Studies in the Life Cycle of Social Sciences*, 1972). Definirea p.s. depinde de un număr mare de condiții teoretice și metodologice. Astfel, R.K. Merton definește p.s. ca o discrepanță semnificativă între normele sociale și realitatea socială de fapt (R.K. Merton, R.A. Nisbet, *Contemporary Social Problems*, 1961). Alți autori separă p.s. pozitive de p.s. negative. Acestea din urmă sînt disfuncții ale sistemelor sociale. P.s. pozitive reprezintă stări, caracteristici dezirabile pentru a căror realizare sistemul face un efort, rezultatul fiind perfecționarea, dezvoltarea. Ex. de p.s. pozitive: industrializarea unei regiuni, informatizarea învățămîntului, dezvoltarea și modernizarea culturală etc. • Există mai multe tipuri de cauze ale p.s. a. Ele derivă în principal din procesele de dezorganizare socială, criză, schimbare sau dezvoltare; b. p.s. care derivă din devianța personală, fiind generate de proporția "normală" de indivizi devianți prezentă într-o anumită societate; c. p.s. sînt procese, situații, structuri sociale pentru care nu există în societate mijloace eficiente de control sau care depășesc aceste mijloace (de exemplu, o rată a omuciderilor de 1/100.000 anual este considerată controlabilă și inevitabilă, dar o rată de 1/1.000 anual este o p.s. (H.A. Hornstein, B. Bunker,

Social Intervention, 1971); d. p.s. apar ca urmare a existenței valorilor conflictuale în societățile contemporane, valori imanente în ultimă instanță dezirabile, și care, în anumite condiții, obțin adevărate mase mari de oameni creîndu-se astfel o p.s., prima fază a unui eventual conflict social direct (R. Dynes, A. Clark, S. Dinitz, I. Ishino, *Social Problems, Dissensus and Deviation in an Industrial Society*, 1964). Printre p.s. clasice se enumerează: criminalitatea, devianța juvenilă, tulburările psihice de masă, drogurile, sinuciderile, prostituția, creșterea demografică excesivă, tensiuni interetnice, dezorganizarea familiei, conflicte de muncă, p.s. generate de prezența armatei și poliției în viaa cotidiană, dezorganizarea comunitară, traficul urban, criza de locuințe și alte p. metropolitane, dezastrele naturale sau economice. În ultimele două decenii, s-au adăugat alte p.s.: poluarea, SIDA, marile migrații internaționale, inegalitatea economică și socială între marile regiuni ale globului, alimentația, energia și formele noi de violență (civilă, organizată, terorismul). Nu toate p.s. sînt și p. sociologice. Odată conștientizată și transmisă spre cercetare sociologilor, deci transformată în p. sociologică, o p.s. ridică trei grupuri mari de dificultăți: a. cauzele apariției și răspîndirii p.s.; b. anvergura p.s. și costurile sociale (totale și sectoriale) provocate de prezența sa; c. costurile și duratele preliminare pentru rezolvarea p.s. în cazul p.s. "tradiționale" (sărăcie, alcoolismul, drogurile etc.) există un sistem instituțional de prevenire, combatere, control și măsurare a nivelurilor și costurilor sociale respective. În rezolvarea p.s., în societățile contemporane, se apelează din ce în ce mai frecvent la acțiuni combinate — instituționale și particulare, preventive și/sau punitive. Astfel, în cazul unui dezastru natural (inundație, cutremur) se dezvoltă un sistem instituțional și unul informal de ajutoare a persoanelor afectate, adeseori cu participare

internațională. Din punct de vedere genetic p.s. pot fi: a. *funcționale* — p.s. care apar în virtutea funcționării evolutive a unui sistem social: industrializarea generează exod care produce supraaglomerare urbană, ceea ce duce la o p.s. a locuitorilor; b. *structurale* — p.s. care apar ca urmare a declinului unei structuri, forme, configurații sociale determinate: declinul modelului familial de fertilitate înaltă (cu mulți copii) este ireversibil, dar scăderea populației poate fi contracarată prin scăderea mortalității și/sau prin creșterea imigrației; c. *accidentale* — p.s. care apar ca urmare a unor dezastre economice (omajul în perioadele de criză) sau naturale (epidemiile, foametea, poluarea etc.). În evoluția unei p.s. se pot pune în evidență următoarele faze: a. faza de incubare; b. faza de conștientizare; c. faza de conflict și încercare de soluționare; d. declinul p.s. respective. Cele mai multe fenomene care la un moment dat devin p.s. nu dispar (declinul fertilității poate fi amînat, dar nu oprit; criminalitatea poate fi redusă, dar nu eliminată etc.), ci se transformă — în anumite condiții — în probleme controlate. V. *criminalitate, delincvență, patologie socială*. A.T.

PRODUS INTERN BRUT PIB în abrevierea românească sau GDP în cea engleză ("gross domestic product") constituie o măsură a fluxului total de bunuri produse și servicii prestate într-o economie de-a lungul unei perioade determinate de timp, de regulă un an, într-un proces (de fapt, o multitudine) demarat prin *intrări* (input-uri = bunuri și servicii folosite în producție), încheiat prin *ieșiri* (output-uri) și comportînd uneori utilizarea de *produse intermediare* (= care în intervalul de timp ales trec prin mai multe cicluri de producție, destinate fiind mai degrabă unui consum intermediar, adică spre a obține alte produse, decît spre a trece direct în consumul final ca atare). PIB reprezintă o agregare a rezultatelor finale ale angrenării diferitelor *lăc*

tori de producție. (După Marshall, factori de producție sunt lucrurile de care e nevoie spre a face o marfă. În terminologia modernă, referirea la ei se face prin amintitul "input" care, în mare, include: pământul, munca și capitalul (este însă în general recunoscut că gruparea nu e inatacabilă, dată fiind posibilitatea sub clasificării fiecărui input în mai multe componente). • De rețut că produsele ce fac obiectul consumului intermediar nu se adună (se cuprind numai bunurile folosite pentru consumul final al populației sau bunurile de investiții). Aceasta pentru că valorile bunurilor intermediare sunt deja cuprinse implicit în prețurile bunurilor finale. • Calificativul "*brut*" semnaleză faptul că nu s-a făcut "curățarea" datelor de cheltuielile pe bunuri destinate înlocuirii unor părți (uzate sau depășite) ale bazei tehnico-materiale; prin scăderea cheltuielilor de înlocuire s-ar obține *produsul intern net* ("net domestic product"; NDP). • Calificativul "*intern*" semnaleză faptul că nu s-a cuprins venitul rezultat din investiții efectuate în proprietăți de înute de autohtoni în afara granițelor, și nu s-a scăzut venitul creat în străinătate, dar ce revine unor străini aflați în țară; prin aplicarea acestor două operații asupra PIB se obține *produsul național brut* în abreviere românească — PNB, iar în cea englezească — GNP ("gross national product"). • Aspectele trecute în revistă conturează *conținutul teoretic* al PIB sau PNB. O valoare bănească asociată acestor conținuturi ne plasează pe terenul *PIB-ului real* sau al *PNB-ului real*. • O altă problemă majoră de conținut al acestor *indicatori macroeconomici* este cuprinderea sau nu a subsidiilor și impozitelor indirecte. *Impozitele indirecte* (aplicate asupra cheltuielilor sau "pe cumpărări") ca și cele *directe* (aplicate asupra veniturilor sau averii) constituie forme de prelevare la dispoziția statului (guvernului, bugetului) a unor sume; sumele

sunt destinate, între altele, a contribui la redistribuirea veniturilor prin *transferuri* (plăți fără contrapartidă făcute către persoane aflate în nevoie) sau la restructurarea producției prin acoperirea parțială a costurilor în unele sectoare aflate în dificultate (practica acordării de *subsidii* sau *subvenții*, opusă practicii de impozitare). Dacă interesează costurile electivale ale producției, fără subvențiile care — în mod artificial — le urează și fără impozitele care — în final — le încarcă, se va opera cu indicatori ce reflectă costul factorilor de producție sau "*la pre de cost*". Dacă, dimpotrivă, nu se procedează la eliminarea din calcul a subvențiilor (prin adăugare) și a impozitelor indirecte (prin scădere), indicatorii apar "*la pre ulpie ei*". În sensul acestor precizări, se operează cu *PIB* și *PNB la pre ulpie* și sau cu *PIB* și *PNB la pre de cost*, acestea din urmă "curățate" fiind de efectul impozitelor indirecte și eventualelor subvenții (PIB/PNBp. piață minus impozite indirecte plus subvenții = PIB/PNBp.cost). • Operația de "curățare" a PIB sau PNB, reale, de efectele inflației în anul respectiv transformă valoarea inițială — *PIB nominal* sau *PNB nominal* — într-una ce reflectă rezultatul procesului productiv pur, propriu zis: *PIB (sau PNB) real efectiv*, diferența eliminată se cheamă *deflator*. • În practică și teoria economiilor (ex)socialiste, agregarea indicatorilor macroeconomici prezentați aici cuprinde doar aceea subdiviziune a producției considerată a reprezenta "munca productivă" (lăsând la o parte rezultatele "muncii neproductive" — în linii mari, serviciile), cu sau fără scăderea cheltuielilor materiale, conducând, respectiv, la concepte de "*venit național*" și "*produs social total*", care nu intră ca atare în sistemul internațional de indicatori (ai O.N.U., UNESCO și altor organisme; acestea operează cu PIB și PNB). V. *economie de piață, macroeconomie, politică fiscală*. E.P.

PROFESIE tip de activitate socială ce se exercită pe baza unei pregătiri profesionale, a unei calificări. P. desemnează complexul de cunoștințe teoretice și deprinderi practice dobândite de către o persoană prin pregătire și se exprimă prin meseria sau/și specialitatea însușite. Constituirea p. a avut loc în cadrul procesului amplu și de durată de profesionalizare a muncii. Pentru o perioadă considerabilă din istoria omenirii s-a menținut o distincție netă între activități intelectuale și cele fizice (manuale). Doar primului grup i s-a aplicat denumirea de profesie — ca ocupație ce necesită înalte cunoștințe de specialitate, în prezent, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, a creșterii complexității muncii și a cerințelor impuse de revoluția științifico-tehnică, profesionalizarea muncii a devenit generală. Cvasitotalitatea ocupanților solicită și se exercită pe baza unei calificări, ceea ce conferă individului anumite drepturi dar și asumarea unor responsabilități specifice muncii ce o desfășoară. Conținutul p., cerințele practicii acestora, beneficiile rezultate sunt expuse în a doua numire a *profesiogramelor*. În economia românească peste 95% din activitățile de muncă necesită o calificare (fac excepție numai activitățile de manipulare a produselor, încărcare, descărcare, transport manual). Recensămîntul populației din anul 1992 a înregistrat profesia persoanelor luîndu-se în considerare 4 nivele de pregătire, cu formele lor specifice, în cazul a 45 categorii și 359 grupe de profesii: muncitori, — calificați prin licee de specialitate, coli medii tehnice, coli profesionale, ucenicie, cursuri, practică la locul de muncă; mai tri; absolvenți de coli postliceale; absolvenți ai învățămîntului superior. Ca urmare a sporirii complexității muncii în condițiile revoluției științifico-tehnice, se asistă la solicitări tot mai mari în domeniul pregătirii forței de muncă, trecerea de la situația în care predominau formele de calificare realizate de către

unitățile productive (ucenicie, practică la locul de muncă), la situația în care predomină sau devin exclusive formele de calificare în cadrul sistemului de învățămînt, cu o creștere a numărului anilor de studiu. În ultimele decenii a sporit proporția muncitorilor pregătiți prin forme de calificare în cadrul învățămîntului liceal și profesional. • Diversele analize și calcule demonstrează contribuția deosebită a calificării profesionale, a învățămîntului la creșterea productivității muncii (se înregistrează o creștere de câteva procente a productivității muncii pentru fiecare an de pregătire). • De orientată în raport cu cerințele pentru etapa viitoare, calificarea realizată în tinerețe nu încheie procesul formării profesionale. Cea de a doua componentă a acestui proces o constituie perfecționarea, destinată să faciliteze individului adaptarea la schimbările din domeniu sau tis activitate. Se estimează la 15 ani intervalul de schimbare a conținutului unei profesii. Perfecționarea profesională se realizează prin studiul individual, reciclare, policalificare și recalificare. • Perspectiva sociologică asupra profesiilor se corelează cu aceea a altor științe preocupate de acest domeniu: economie, ergonomie, psihologie, pedagogie. În ceea ce o privește, sociologia este interesată de studiul caracteristicilor sociale ale p. și ocupanților, de analiza influenței activității de muncă, în raport cu alte sfere de preocupări ale oamenilor, asupra personalității și conștiinței lor; sint cercetate aspecte referitoare la constituirea aspirațiilor, idealurilor și intereselor profesionale; orientarea, recrutarea și selecția profesională; cerințele, conținutul și eficiența pregătirii; dinamica ocupanților și profesiilor; caracteristicile mobilității profesionale; implicațiile sociale ale schimbărilor din conținutul muncii și al profesiilor. V. *educație, fluxuri, mobilitate socială, ocupație, prestigiu*. I.M.

PROFE II CARE SE AUTOREALI ZEAZA estimări, predic ii care ajung să se realizeze în principal datorită faptului că au fost emise; idei care se caracterizează prin aceea că, prevăzând o anume situa ie, determină sau contribuie substan ially la însă i crearea acesteia. Expresia p.c.s.a. i "teoria" ce o acompaniază este legată de numele lui R.K. Merton (*The Self Fulfilling Prophecy*, 1959). El oferă ca exemplu cazul unui zvon fantezist (fără bază reală) despre iminen a falimentului unei bănci, zvon care, impingînd pe majoritatea depunătorilor să i retragă banii, duce realmente la falimentul băncii. Sociologul american interpretează prin prisma p.c.s.a. i fenomene mai complexe, ca de ex. rela iile interetnice din S.U.A.: albi i i percep pe negri "pe bază de fapte" ca neinstrui i, uitînd sau neglijînd că ei sînt astfel tocmai datorită unor prejudecă i i practici ale albilor, profesării unei anticipa ii autorealizante. Practica cotidiană ca i studii experimentale riguroase arată cît de mult contează în procese socializante i educa ional e incorporarea în imaginea de sine a copiilor i tinerilor a unor aprecieri, estimări din partea celorlal i (îndeosebi a persoanelor semnificative), care devin for e motiva ional e ce orientează eforturile indivizilor spre realizarea în fapt a acestor aprecieri i estimări. S a constatat, de pildă, că dacă unor elevi medii ca performan e colare li s a comunicat de către persoanele percepute cu un înalt prestigiu (cercetători psihologi) că au ob inut cele mai bune rezultate din clasă la testele de inteligen ă — testele nu fuseseră de fapt corectate —, ei i au îmbunătă it sensibil situa ia la învă ătură. Termenul de "profe ie" din expresia p.c.s.a. nu are, deci, nici o conota ie ne tiin ifică — el poate fi înlocuit, de altfel, cu cel de "predic ie"; o anume idee, estimare, previziune, se (auto) împlinesc, accentuînd realizarea unei posibilită i, dintr un poten ially mai vast, numai în anumite condi ii si eventual

pe un termen scurt. Rezultă că nu orice fel de bancă va da faliment datorită unui zvon nefondat — sau în tot cazul dacă uneia i s a întâmplat a a celelalte vor lua măsuri de protec ie —, sau nu orice copil va putea ajunge la orice performan e estimate i comunicate lui de cei din jur. V. *etichetare socială, interac ionism, zvon*. P.I.

PROFILAXIE SOCIALĂ ansamblu de măsuri i procedee psihopedagogice, psihosociale, psihiatrice, juridice, medicale etc. capabile să prevină, să combată sau să împiedice apari ia simptomelor de inadaptare sau de alienare a altor patologii sociale. Pornind de la cunoa terea i analiza cauzelor multiple ale integrării deficitare în via a socială, ale socializării inadecvate, ale rela iilor umane nesatisfăcătoare sau disfunc ional e etc. p. i i propune să descopere i să fundamenteze strategii eficiente de prevenire a ac iunilor nocive ale mediului social. P. este în acela i timp o atitudine, un punct de vedere, o stare de spirit, dar i un demers sistematic i metodic de factură interdisciplinară ce polarizează eforturile convergente a numero i speciali ti: sociologi, pedagogi, psihologi, juri ti, medici etc. Scopurile i problematica sa sînt sensibil asemănătoare cu cele ale igienei mentale. Deosebirea dintre cele două domenii ale practicii sociale rezidă în spa iul mai larg de cuprindere i în arsenalul metodologic mai diversificat al p. în timp ce igiena mentală are în vedere protec ia împotriva psihozelor, nevrozelor i a altor forme de alienare patologică, p., alături de acest obiectiv, vizează i prevenirea sau combaterea comportamentelor socialmente indizerabile, a interac iunilor morbide dintre indivizi sau dintre indivizi i mediul lor social. P. urmăre te trei obiective distincte: a. reducerea inciden ei inadaptării sociale prin intermediul măsurilor educative la nivelul individului i colectivită ii; b. reducerea

frecven ei inadaptării sociale gra ie depistării precoce a subiec ilor cu risc de e ec adaptiv integrativ i interven ie recuperatorii prompte, prin mijloacele psihoterapiei, socioterapiei sau metodelor de reeducare; c. reducerea consecin elor inadaptării sociale prin limitarea deteriorărilor comportamentale i atitudinale ale subiec ilor handicapa i cu ajutorul unui complex de măsuri psihologice, sociale i medicale de natură să asigure reinser ia lor într o colectivitate activă. V. *asisten ă socială, handicap, medicină socială, devian ă*. T.D.

PROGNOZĂ SOCIALĂ evaluare bazată pe determinarea tiin ifică a probabilită ii evolu ie cantitative i calitative a unor procese, domenii de activitate, sfere ale vie ii într un anumit interval de timp apar inînd viitorului. Spre deosebire de p. economice sau tehnologice (sectoriale), p.s. este orientată spre problemele complexe ale socialului. Sistemul integrat care este societatea posedă structuri cu un înalt grad de organizare: tiin i fico tehnice, economice, politice, educa ional e, culturale .a. Evolu ia în timp a acestora pune probleme speciale studiului dezvoltării lor. în mod curent, analiza prin p.s. se centrează pe anumite variabile considerate "dependente" (precum: popula ia, institu iile, migra ia teritorială, structurile profesionale, mobilitatea socială etc.) a căror evolu ie i varia ie depind de alte variabile considerate "independente" (sistemul economic, deciziile politice strategice, diviziunea muncii, evolu ia situa ie interna ional e etc.). Ac iunea acestora din urmă asupra primelor se studiază prin diferite metode, investigîndu se starea lor în func ie de obiectivele evolu ie i dezvoltării sistemului social respectiv. Elementele definitorii ale p.s. sînt următoarele: a. orizontul de timp pentru care se elaborează previziunea (scurt — 5 ani, mediu 6 pînă la 15 ani, lung — peste 15 ani); b. gradul de elaborare tiin ifică a

aparaturii cercetării (în afară de metodologia specifică nivelului de complexitate a analizei, de regulă interdisciplinară, sistemică i înalt formalizată, se impune asocierea diverselor stări viitoare posibile cu anumite valori utilitare i cu determinări volitive, decizionale, care asigură orientarea viitorului în sensul dorit); c. caracterul orientării previziunii (ea putînd fi: normativă — orientată spre obiective clare; explorativă — analizînd tendin ele posibile în viitor plecînd de la starea prezentă a proceselor avute în vedere; morfologică — cercetînd sistemele viitoare plecînd de la analiza păr ilor lor componente; sintetică — investigînd viitorul dinspre întreg spre subsistemele sale); d. *domeniul analizei* (aici sînt posibile prognoze micro sau macroscopice, fie centrate pe sfere sau sectoare de activitate — de exemplu, învă ămînt sau evolu ia popula ie, fie localizate asupra întregului sistem social). • Metodele utilizate în cadrul p.s. nu sînt, în sine, specifice doar subiec elor pur sociale. Ele sînt folosite i în p. economică sau tehnologică. Rezultatele aplicării lor, însă, depind în mare măsură de informa iile introduse, care trebuie să surprindă natura socială a elementelor realită ii. Metodele specifice p.s. sînt imposibil de raportat la o tipologie oarecare, ele se clasifică doar în func ie de caracterul orientării i natura p. Sînt acreditate în prezent ase mari grupuri de metode, op iunea pentru unele sau altele fiind la dispozi ia cercetătorului în func ie de obiectivele sale, a. *Metode de extrapolare* — prin care se urmăre te identificarea stărilor de conservare sau varia ie ale condi iilor ce au imprimat o anumită formă de evolu ie a unui fenomen sau proces. Supozi ia de bază a acestei familii de metode este că acelea i condi ii generează acelea i efecte. Aplicarea metodelor necesită serii dinamice de date privind evolu ia procesului studiat pe termen cît mai îndelungat. Pe această bază apare trece-

fenomenelor trecute) la predicie (caracterizarea stărilor viitoare). Extrapolarea se aplică în forme diferite. În *extrapolarea prin serii dinamice* se calculează tendința centrală a valorilor seriei de date, variațiile (ciclice) în jurul tendinței, variațiile întâmplătoare și ponderea lor față de variațiile sistematice. Acest tip de extrapolare constă în calculul tendinței elor viitoare, a variațiilor ciclice și a ponderii elementelor întâmplătoare. *Extrapolarea fenomenologică* pornește de la evidențierea caracteristicilor globale ale fenomenului (considerate ca independente între ele) și procedează la asamblarea lor pe baza unor ipoteze și legături asociative. Rezultatele acestei metode arată forma evoluției fenomenelor sau proceselor în funcție de dinamica particulară a caracteristicilor asociate (de exemplu: variație de tip exponențial sau logistic, monoton crescătoare sau liniară). Prin *extrapolarea vectorială* se studiază dinamica sistemelor formate din mai mulți factori aflați în interdependență. Se identifică parametri semnificativi prin evoluția sistemului, nivelul și conținutul interacțiunilor dintre factori. Previțiunea stărilor viitoare devine posibilă prin corelarea reciprocă a parametrilor definitorii și simularea diferitelor variante de evoluție a sistemului. *Extrapolarea cu ajutorul curbei Măsurătoare* surprinde rezultatele unor procese complexe formate din mai multe elemente/evenimente care intervin succesiv în evoluția de ansamblu a proceselor și le modifică semnificativ. *b. Metodele morfologice* au ca idee centrală descompunerea unei probleme de rezolvat (în cazul în speță: o evoluție viitoare) în elemente componente și reasamblarea lor pe baza unor criterii determinate. Treptele de parcurs în cadrul unei asemenea metode sînt: se stabilește natura și conținutul problemei de analizat; se enunță totalitatea factorilor și parametrilor de care depinde analiza evoluției viitoare a conținutului fenomenului sau procesului analizat; se

descompun factorii și parametrii în elemente și valori ireductibile și independente, alcătuindu-se un tabel conținând toate elementele și valorile identificate; se construiesc apoi lanțuri de legături între diferitele elemente și parametri, fiecare lanț în parte constituind o posibilă evoluție a rezolvării problemei. Tabelul astfel conturat devine o cutie morfologică cu n dimensiuni (n = numărul parametrilor distincti). Soluțiile obținute sînt fie posibile, fie contradictorii și imposibile, după cum se apreciază în funcție de natura problemei și de natura relațiilor interne dintre parametri analizați, c. *Metoda scenariilor* constă în analiza evoluției unui sistem complex, plecînd de la tendințele și condiționările prezente ale sistemului ca și de la suma acțiunilor mediului extern al acestuia. Prima etapă a construcției unui scenariu constă în conturarea morfologiei sistemului (prin cunoașterea limitelor și condiționărilor interne, ca și a influențelor mediului extern). Orice scenariu pornește, evident, de la starea actuală a sistemului (t_0) și îi fixează pentru analiză un moment anumit de timp (t_n). Pentru investigarea transformărilor în această perioadă se poate opta pentru unul dintre mai multe tipuri de scenarii (normative, explorative, tendențiale, contrastate etc.) De asemenea, este de dorit să se enunțe unele judecăți privind desirabilitatea stării actuale a sistemului ca și opțiunea valorică aleasă pentru a defini evoluția către t_n . În faza următoare se definesc variabilele (endogene și exogene) care influențează dinamica sistemului analizat. În al treilea moment se elaborează premisele modelului analizei pe baza ipotezelor prin care se pot defini căile ce fac posibilă atingerea unor stări sau a altora. Aceste stări viitoare ale sistemului sînt determinate de judecăți de valoare privind desirabilitatea stărilor și de unele principii normative față de care se poate subordona evoluția viitoare a sistemului. Etapa a patra constă în elaborarea modelului propriu

zis al evoluției în timp a sistemului. În construcția modelului apar unele restricții ce încheie validitatea formală a relațiilor dintre componente, recursivitatea acestora, evitarea erorilor diferitelor aproximări (prin tendințe fenomenologice sau prin extrapolări, de exemplu). Ultima etapă conține activitatea de redactare a scenariului, după tipul ales în prealabil și pe perioada de timp concepută inițial, d. *Metoda arborilor de pertinență* — identifică, plecînd de la un obiectiv fixat, strategii de atingere a acestuia, mijloace și dificultăți ale acțiunilor selectate. Utilizînd tehnici din teoria grafurilor, se construiesc arborescențe ce leagă diverse aspecte definitorii ale sistemului al cărui obiectiv (obiective) se analizează. Arborele are o rădăcină identificată cu obiectivul urmărit, de aici pleacă mai multe ramificații menite să furnizeze opțiuni raționale de ordonare, organizare și ierarhizare a informațiilor privind stările sistemului analizat. Arborii de pertinență orizontali evidențiază ierarhiile obiectivelor (intermediere față de obiectivul final), mijloacelor și resurselor necesare de alocat pentru finalitatea dorită. Arborii verticali pun în evidență resurse, mijloace, activități și acțiuni caracteristice subetapelor definite prin arborii orizontali. O dată constituit și arborii, se alocă fiecărui subetaj și fiecărui etaj aparte cifre de merit, cifre de pertinență, factori de pondere, coeficienți de importanță. Astfel de scoruri și note fac să apară mai clare semnificațiile fiecărui element sau set de acțiuni obiective în cadrul opțiunilor strategice identificate. De regulă, arborii de pertinență se utilizează consecutiv cu elaborarea de scenarii, prin care s-au conturat obiective ca și modele de relație dintre mijloace, resurse obiective. Pentru atribuirea notelor și valorilor de pertinență sînt necesari experți în domeniile respective, e. *Metoda construcției strategiilor previzionale* urmează, în linii mari, același demers ca în cazul meto-

dei arborilor de pertinență sau o singură mare deosebire: dacă în cazul arborilor soluția problemei ca și caracterul drumului către ea sînt strict deterministe, strategiile previzionale sau *arborii de decizie* au un caracter probabilist, în fiecare punct al acestor arbori se alocă anse și probabilități pentru fiecare variantă posibilă precum: costuri beneficii, timp, valori etc. De la lungul arborilor de decizie pot avea loc reîntoarceri la nivele inițiale, ca și scurtcircuitarea unor nivele de complexitate intermediară, trecerea prin toate nivelele nefiind obligatorie. Și pentru această metodă, în vederea alocării probabilităților asociabile alternativelor decizionale, sînt necesari experți, f. *Metodele euristice de stimulare a creației experților* — cercetător/forsînt de omare varietate, incluzînd tehnici ce solicită imaginația și puterea de anticipație a experților în felurite probleme asociate evoluțiilor în discuție, ca și a cercetătorilor în problemele viitorului. De exemplu, brainstormingul ca și alte tehnici de creativitate se sprijină pe discuții repetate de grup (5-12 persoane) pentru producerea ideilor. Grupurile de discuție a ideilor sînt conduse de un moderator care, cunoscînd bine problema în discuție, îi stimulează și îi determină pe participanți să cerceteze toate ideile legate de tematica în discuție, de găsirea unor soluții și căi noi pentru abordarea unor domenii incerte. O altă modalitate este cea a diseoării unor probleme generale în teme particulare, studiindu-se apoi, pe etape, soluțiile practice. O tehnică consacrată și larg utilizată este ancheta prin metoda Delphi. Prin ea se urmărește a obține părerea unor experți asupra apariției și desfășurării unor evenimente viitoare sau a schimbărilor în unele domenii precise. Grupul de experți este investigat pe baza unui chestionar, în cîteva runde succesive (3 pînă la 6). În prima rundă se lansează un set de întrebări legate de subiectul investigației ca, de exemplu, listarea unor evenimente posibile într-un

cîrnp dat. Lista poate fi ante elaborată de către echipa de investigație sau lăsată pentru a fi elaborată de experți. Răspunsurile sînt apoi prelucrate în funcție de opiniile acestora, de frecvența și intensitatea lor. În a doua rundă, se prezintă experților lista prelucrată a evenimentelor și se cere alocarea sau estimarea probabilității (sau datei) apariției lor precum și importanța (ierarhizarea acestora). Răspunsurile experților se analizează și se prelucreză din nou, calculîndu-se valorile centrale (probabilitățile cele mai comune și importanța fiecărui eveniment probabil) și apoi lista respectivă este adusă, din nou, la cunoștința participanților a căror opinie s-a situat departe de medie sau de consensul general, dacă el a survenit, sînt rugați să își fundamenteze (argumenteze) și, eventual, revizuiască părerile pentru a obține acel consens dorit. Participanții pot primi informații suplimentare dacă resimt această nevoie. De asemenea, ei pot cunoaște, dacă doresc, cât de diferită este opinia lor față de a celorlalți. După acest demers se prelucreză din nou răspunsurile și acestea se aduc la cunoștința experților participanți. În a patra rundă (ultima în cazul anchetei în care stabilirea consensului necesită un interval minim de timp), dacă opiniile sînt convergente, răspunsurile se sintetizează în raport cu schema inițială și se raportează la tematica studiată. Raportul este de asemenea făcut cunoscut participanților a căror expertiză a fost utilizată în cercetarea subiectului urmărit. O altă tehnică de investigare a apariției unor evenimente viitoare, înrudită cu ancheta de tip Delphi, este metoda impactului încrucișat. Evenimentele propuse analizei sînt de data aceasta interdependente între ele. Datele de intrare ale anchetei sînt evenimentele asociate cu probabilitățile corespunzătoare de apariție ale fiecăruia, precum și cu probabilitatea ca unui (fiecare pe rînd) din evenimente să influențeze producerea celorlalte. Datele de ieșire sînt constituite

din probabilitățile finale ale evenimentelor corelate. Pentru obținerea unor astfel de valori sînt necesare atîtea runde de anchetă cît să se stabilească consensul între experții participanți la ea. Cu cît lista de evenimente este mai mare cu atît crește și utilitatea alcătuirii unor scenarii care să nuanțeze interacțiunea și consecințele evenimentelor respective. V. *planificare, predicție, probabilitate, viitorologie. I.A.P.*

PROGRES SOCIAL evoluția necesară a omeniilor spre mai bine. Conceptul de p.s. se fundează pe două presupunții fundamentale: a. dinamica în timp a omeniilor este guvernată de legi obiective, dincolo de intențiile și chiar opiniunile particulare ale oamenilor care trăiesc într-o societate la un moment dat și b. această evoluție necesară este spre "mai bine": societatea tinde să ofere condiții tot mai bune pentru viața umană. Este o viziune optimistă asupra sensului istoriei. Ideea a fost elaborată sistematic în secolele XVII-XVIII, fiind deosebit de influentă în epocă. Ideea de p.s. a fost legată inițial de o nouă viziune evolutivă a raionii (cunoașterii) și tehnologiei. Experiența dezvoltării științelor naturii a înlocuit viziunea statică asupra raionii, specifică filozofiei antice, cu o viziune istorică evoluționistă, cumulativă: cunoașterea reprezintă un proces de creștere, de dezvoltare continuă în timp de la necunoscut la cunoscut. Revoluția industrială, pe de altă parte, generată și întreținută de dezvoltarea rapidă a capitalismului, oferă un alt model al unui proces de dezvoltare rapidă în timp: tehnologia. Evidența dezvoltării cunoașterii științifice și a utilizării ei în activități productive, ca tehnologie, au oferit modelele intuitive pentru elaborarea ideii de p.s. Sub impulsul cunoașterii și tehnologiei, societatea era considerată a se afla ea însăși într-un proces continuu de dezvoltare, tinzînd spre o stare tot mai bună pentru condiția umană. Să observăm deci că

p.s., spre deosebire de evoluție este definit prin criterii valorice, referitoare la condiția umană: "mai bine pentru om", Sociologia încă de la început a manifestat o atitudine negativă față de conceptul de progres, refuzîndu-și statutul științific și considerîndu-l un concept tipic filozofic sau ideologic. De regulă, el a fost înlocuit cu cel de evoluție. Următoarele critici au fost formulate la adresa p.s. în calitate de concept științific, a. Referitor la criterii s-au adus două critici. 1) p.s. se fundează pe judecăți de valoare și, conform viziunii pozitivistice, judecățile de valoare principal nu pot face obiectul științei, fiind expresia unor opinii subiective, a unor credințe care nu au statut de fapte legitime pentru o analiză științifică. 2) Relativismul cultural — estimările pe care oamenii le fac asupra a ceea ce este bine și rău nu numai că sînt pur subiective, dar și înalt variabile; ele diferă de la colectivitate la colectivitate, de la o epocă la alta. Întrucît nu există nici te standarde universale ale binelui, devine imposibil a judeca dacă o societate sau o etapă istorică este "mai bună" decît o alta. Aceste tipuri de critici încep să fie tot mai mult abandonate. În primul rînd, opoziția netă între judecățile de existență și cele de valoare tinde să fie depășită, valorile devenind tot mai mult obiectiv legitime al analizei științifice. În al doilea rînd, se produce o tendință de redefinire a criteriului: în locul "mai binelui" vag și interpretabil subiectiv și cultural destul de diferit, se dezvoltă tot mai mult criterii obiective ale gradului de dezvoltare, din punctul de vedere al omului. Tematica calității vieții, cu sistemul de indicatori care sînt în proces de cristalizare, promite o determinare operațională și obiectivă a "mai binelui" uman. Calitatea vieții poate deveni un criteriu operațional, obiectiv al progresului social, b. Referitor la forțele care asigură progresul, la mecanismul acestuia. Progresul ar fi real dacă dinamica societății ar fi regizată de proiectele elaborate conștient. Or nu acesta

este cazul. Direcția evoluției istorice a fost pînă acum diferită de obiectivele, aspirațiile colectivității. O asemenea obiecție este și ea eliminată de dezvoltarea teoriei sociologice: societatea merge spre "mai bine", nu regizată de intenții și proiecte conștiente constituite ci de presiunea necesității lor reale ale colectivității. Pentru acceptarea p.s. nu este deci nevoie neapărat de presupunția dezvoltării conștiente a societății. V. *calitatea vieții, evoluție, interacționism, posmodernitate. C.Z.*

PROHIBIȚIA INCESTULUI (engl. *incest taboo*), interdicția relațiilor sexuale și a căsătoriei între indivizi marcați de un foarte apropiat grad de rudenie (tată-fiică, mamă-fiu, frate-soră). P.i. este o regulă universală, ea acționînd în toate societățile umane, chiar și în cele mai arhaice, făcînd deci parte din fondul primar de norme culturale care au consfințit antropogeneza. S-au semnalat, e drept, cîteva societăți (Inca, Hawaii, Egipt) în care a operat regula căsătoriei între frați și soră, dar această regulă se restrîngea numai la familiile regale. Motivația era de ordin religios: faraonul, de pildă, fiind considerat de origine divină, nu se cădea a se căsători cu o muritoare de rînd. Acestea sînt însă excepțiile care întăresc regula, fiindcă incestul era interzis și, eventual, foarte aspru sancționat în restul populației, toleranța restrînsă și parțială a incestului funcționînd ca un privilegiu în plus acordat aristocratiei dinastice. Universalitatea p.i. a provocat imaginația explicativă a specialiștilor în științele comportamentale. S-au sintetizat (Carol M. Ember and Melvin Ember: *Cultural Anthropology*, 1981) cinci explicații posibile: a. teoria familiarității (Edward Westermarck): conviețuirea încă din copilărie împiedică atracția sexuală reciprocă și instaurază treptat între membrii aceleiași familii indiferența sexuală; b. teoria psihoanalitică (S. Freud): oroarea de incest survine ca o reacție de apărare la interdicția manifestării în

familie a impulsului sexual, care, reprimat, nu dispăre, ci se refugiază în subconștient; c. teoria dezagregării familiei (B. Malinowski): competiția sexuală intra-familială, dacă ar fi admisă, ar crea o asemenea tensiune, încât ar duce la destrămarea familiei; d. de aici, la disfuncționalitatea sistemului social; e. teoria cooperării (Edward B. Tylor, Leslie A. White), complementară teoriei dezagregării: pentru a realiza bunăstarea, membrii unui grup uman — în cazul de față membrii grupului familial — trebuie să elimine dintre ei suspiciunea și ostilitatea și să coopereze, p.i., îndeplinind tocmai această funcție; f. teoria efectelor patologice: geneticienii au constatat că reproducerea prin încrucișarea indivizilor înrudiți (engl. *inbreeding*), are efecte patologice asupra descendenților. Dincolo de orice teorie asupra faptului în sine, rămâne de elucidat cum au ajuns primii oameni să conștientizeze necesitatea p.i. și să o includă în fondul de norme explicate. V. *antropogeneză, cultură, familie*. Gh.G.

PROIECTAREA POSTULUI DE MUNCĂ tehnică de definire a p.m. incluse în rețeaua ierarhia de personal ale unei organizații cu scopul de a preciza structura tehnico-organizatorică a muncii și profilul ocupațional al persoanelor care realizează munca. Au fost consacrate mai multe abordări ale p.p.m.: a. *managementul timpului*: omul este subordonat muncii în mod ritmic conform cerințelor fluxului de producție; b. *sistemul socio-tehnic*: adaptarea p.m. pentru a satisface atât nevoile tehnice cât și pe cele umane; c. *îmbogățirea muncii*: activarea permanentă și conștientă de noi motive și surse de satisfacție în muncă; d. *grupuri autonome de muncă*: echipe de lucru care de în responsabilitatea planificării, controlului și execuției muncii; e.: *calitatea vieții de muncă*: accentuarea integralității muncii, a activității

complementare variate pentru a activa noi surse de motivație a muncii. Eficiența acestor abordări variază în funcție de contextul organizațional și social global, precum și de tipul de muncă, persoană sau grup. V. *motivație, muncă, ocupație, planificarea forței de muncă*. M.V.

PROMOVARE acțiune dirijată instituțional prin care se realizează trecerea unor indivizi sau categorii sociale de la o condiție socioprofesională la alta superioară, de la un anumit statut la un altul mai ridicat (sau considerat ca atare). P. presupune existența unor criterii, exigențe — mergând de la unele foarte difuze — în virtutea cărora ea se efectuează. Aptățile legate de p. sunt un vector motivațional foarte important în viața indivizilor și colectivităților umane. Sociologia îi aduce contribuția la elaborarea unor criterii în selecția indivizilor pentru p. în diferite sectoare de activitate. Ea studiază mecanismele și efectele p., ca fenomen major în viața socială de ansamblu. V. *motivație*. P.I.

PROPAGANDĂ activitate sistematică de transmitere, promovare sau răspândire a unor doctrine, teze sau idei de pe pozițiile unei anumite grupări sociale și ideologii, în scopul influențării, schimbării, formării unor concepții, atitudini, opinii, convingeri sau comportamente. P. se realizează astfel încât să conducă la realizarea scopurilor și intereselor grupului pe care îl servește, neexistând o p. neutră la valoric sau obiectivă. Cel mai adesea, p. se constituie ca un subsistem al sistemului politic al unui partid, al unui grup social sau al unui regim de guvernare și urmărește realizarea unor scopuri de manipulare. Există însă și forme de p. (economică, tehnică, medicală, sportivă, culturală etc.) diferite după conținut și prin raportare la profilul grupării sociale care o inițiază, urmărind realizarea unor scopuri persuasive.

Când se constituie ca sistem, p. dispune de: a. o structură instituțională specializată; b. o ideologie și o tablă de valori aflate în corespundență cu interesele și obiectivele grupării sociale pe care o reprezintă; c. mijloace și metode de transmitere a mesajelor. Structura instituțională include aparatul de conducere ierarhică, precum și centre de organizare, studiu, proiectare și difuziune ale mesajelor. Ideologia, tablă de valori, ca și interesele și obiectivele sunt luate ca referință pentru programarea și realizarea p. în sociologia p. o atenție deosebită este acordată mijloacelor și metodelor de transmitere. În acest sens au fost consacrate mai multe metode de p. Una constă într-o astfel de organizare a mesajelor încât să provoace trăiri și adevăruri afective, mai ales de tip emoțional. Mai întâi se indică consecințele negative ale unei opțiuni personale provocate de o agenție anume (afectare a intereselor, amenințarea poziției individuale, împiedicarea realizării unor obiective personale importante etc.) pentru a declanșa reacția afectivă negativă față de aceasta și apoi se prezintă o alternativă diferită care ar avea numai efecte pozitive. Accentul nu este pus pe argumentarea logică sau prezentarea de fapte relevante, ci pe acele informații care au o profundă rezonanță afectivă. "P. faptelor" (R. K. Merton, P. Lazarsfeld) este centrată pe transmiterea de fapte cât mai concrete, saturate de amănunte relevante pentru persoanele ale căror opțiuni ar urma să fie modificate. Accentul nu este pus pe fapte generale, ci pe cele personalizate și care dispun de potențialitatea descoperirii unei surprize de către receptor. Îndemnurile directe, lozincile, apelurile zgometoase la urmărirea unei căi sunt înlocuite de o astfel de selecție și prezentare a faptelor care provoacă opțiunea personală pentru acea cale prezentată ca cea mai bună dintre cele posibile. În felul acesta se lasă impresia autonomiei personale în luarea deciziei. P. bazată pe comunicarea

persuasivă presupune aplicarea regulilor retorice de organizare a discursului, mai ales prin utilizarea unor cuvinte saturate emoțional și care se bazează pe persuasibilitatea membrilor audienței. O distincție importantă se face între p. tactică (proiectată pe termen scurt pentru obținerea unor efecte imediate) și p. strategică (pe termen lung, destinată formării sau modificării valorilor, atitudinilor de bază și concepțiilor proprii indivizilor și societății). V. *atitudine, comunicare, difuziune, ideologie, influență socială, manipulare, mass media, persuasiune*. M.V.

PROSTITU IE procurarea de către o femeie a mijloacelor de existență prin întreținere de relații sexuale cu mai mulți bărbați. Prin extensie, se constituie ca fenomen social. P. a existat în toate țărilor civilizate, din cele mai vechi timpuri, și a fost întotdeauna subiect de reglementare prin obiceiuri sau lege, punând probleme grave pentru moralitatea, sănătatea și ordinea publică. La origini, p. apare a fi legată de venerația religioasă organizată pe lângă temple, fiind nu numai tolerată, ci și încurajată. La babilonieni, fenicieni și indieni, fetele ofereau virginitatea lor drept omagiu zeilor. În plus, în Babilon prostituțiile erau organizate în grupuri conduse de o preoteasă. La evrei p. în sine nu era interzisă, ci încredințată doar femeilor străine. În Egipt, tații erau cei care trăiau exclusiv din vânzarea farmecelor fiicelor lor, iar la perși au fost înființate primele bordeluri. • Necesitatea reglementării p. rezidă în impactul pe care aceasta îl are asupra moralității și sănătății publice; primele reglementări datează din timpul lui Solon, în Grecia antică, stabilind amplasarea caselor speciale în anumite cartiere și monopolul de stat asupra lor. Prostituțiile erau obligate la portul unei îmbrăcăminte distincte, fiindu-le interzisă participarea la serviciile religioase. Pe lângă acestea existau curtezanele cultivate și frecventate de notabili

lită i. La romani, au apărut i mai multe reglementări: pe lângă îmbrăcămintea distinctivă, exista un sistem de înregistrare a prostituatelor la poli ie, plasarea lor sub un control social strict. Cre tinismul a adoptat o atitudine mai caritabilă fa ă de prostituate. în Evul Mediu, activitatea prostituatelor a continuat să (ie reglementată, fiindu le rezervate doar anumite străzi sau cartiere. în epoca modernă s au aplicat două sisteme fa ă de p.: a. sistemul de reglementare care o consideră ca pe un rău necesar i inevitabil; b. sistemul abolicionist, care pretinde suprimarea p. Op iunea pentru una sau alta dintre pozi ii apare controversată. • Cercetările au relevat cele mai importante motive extrinseci care determină o femeie să practice p. în timpurile moderne: a. dificultă ile în găsirea unui loc de muncă; b. condi iile proaste de muncă, insuficient plătită; c. tratamentul agresiv al fetelor acasă; d. promiscuitatea i modul de via ă indecent specifice aglomera iilor afectate de sărăcie; e. agregarea unor mari mase de oameni în comunită i i unită i de produc ie, unde există un control social redus privind moralitatea tinerilor; f. exemplul de lux, autoindulgen ă oferit de clasele bogate; g. pornografia i distrac iile care aduc atingeri bunelor moravuri. • P. pune probleme dificile în caz de reprimare i pînă acum nici o măsură nu a putut duce la eradicarea ei. Mi cările feministe abordează problematica p. în termenii egalității între sexe. în fapt, p. este larg răspîndită, iar elementele ei au fost tratate într o conven ie interna ională adoptată de O.N.U. în 1949, a cărei rezolu ie cerea, în afară de măsuri represive i sanitare, o reformă profundă a moralității. V. *abuz, pornografie*. L.M.

PROTEC IE SOCIALĂ ansamblu de politici, măsuri, institu ii, organisme care asigură sprijinul persoanelor i grupurilor aflate în dificultate i care nu pot să realizeze prin efort propriu condi ii normale, minime de

via ă. Prin sistemul de p.s. se caută posibilită i de redistribuire a resurselor materiale i umane ale colectivității către acele persoane i grupuri aflate în dificultate în vederea eliminării decalajelor mari dintre ace tia i popula ia majoritară. P.s. are ca obiectiv nu crearea unei stări cronice de dependen ă a celor în nevoie, ci reintegrarea lor în via anor mală prin stimularea for elor active, a cre terii capacită ilor lor de a face fa ă acestor probleme, a scăderii perioadelor de criză prin mobilizarea eforturilor proprii. în sens general, p.s. reprezintă un set de măsuri orientat spre asigurarea unui anumit nivel de bunăstare i securitate socială pentru întreaga popula ie i în mod special pentru anumite grupuri sociale. De asemenea, p.s. poate să aibă în vedere satisfacerea unor nevoi colective care nu se pot realiza corespunzător prin efort propriu prin intermediul pie ei libere (ex. sprijinirea sistemului de educa ie i învă ămînt pentru to i, promovarea culturii, asigurarea unui grad corespunzător de sănătate publică, protec ia mediului etc.) • P.s. poate să fie plasată la niveluri distincte: a. la nivelul întregii colectivități i (ex. protejarea veniturilor popula iei de infla ie, asigurarea unui nivel minim de consum, unor venituri minime pe familie, protejarea popula iei în cazuri de calamități naturale sau sociale, protec ia fa ă de criminalitate, violen e, conflicte etnice, îmbolnăviri în masă, protec ia la locul de muncă, protec ia drepturilor asupra proprietă ii, protec ia împotriva corupției, alienării politice, împotriva drogurilor i abuzurilor, etc); b. la nivelul diferitelor categorii (copii, vîrstnici, handicapa i, omeri etc); c. la nivel personal (rezolvarea unor probleme personale legate de starea individului la un moment dat.) Sistemul economic, fundat pe pia a liberă, nu e capabil prin el însu i să asigure un venit satisfăcător pentru toată popula ia, avînd în vedere toate riscurile care apar sau pot să apară în ciclul vie ii. Eăecul pie ei libere de a asigura resurse economice

corespunzătoare pentru întreaga colectivitate a făcut necesar ca în toate ările dezvoltate să apară un sistem de p.s. care să asigure sprijinul i ocrotirea indivizilor în toate situa iile în care ei nu mai dispun de resurse materiale i nu mai sînt capabili să i ob ină prin eforturi proprii mijloacele necesare unui trai decent, normal. Aceste situa ii pot fi foarte diferite. Ele se referă la bătrîne e, boală, accident, handicap, omaj, moartea membrilor activi economici din familie etc. Pentru a asigura o p.s. în toate aceste situa ii de risc pentru persoane sau grupuri în nevoie, sînt utilizate în principal două tipuri (modalități) de sprijin: a. sistemul asigurărilor sociale i b. sistemul asisten ei sociale. Fondurile asigurărilor sociale se ob in prin contribu ii sistematice ale popula iei active care se întorc apoi la cei care au contribuit, dar acum sînt în nevoie, în func ie de contribu ia lor, sub formă de pensii, ajutor de omaj, ajutor de boală i îngrijire medicală etc. în cazul asigurărilor sociale, presta ia este în func ie de contribu ie. 5. Sistemul asisten ei sociale func ionează pe baza unui alt principiu. Din fonduri bugetare de stat sau din fonduri ob inute voluntar de la indivizi sau de la comunitate sînt sprijinite acele persoane, grupuri în dificultate, defavorizate, vulnerabile în func ie de necesită ile lor. în acest caz, presta ia se face în func ie de nevoie, nu de vreo contribu ie personală anterioară, bazîndu se pe principiul solidarității ii, în cadrul acestui sistem de asisten ă socială cei în nevoie sînt ajuta i să aibă un mod de viață decent, să se încadreze social, să i recupereze capacitatea de func ionare normală în urma unui ajutor financiar, material, social. Ajutorul aici are în vedere o perioadă limitată de timp pînă cînd persoanele cu nevoi speciale i găsesc resurse materiale, psihologice, sociale de a putea să i desf ăoare, o via ă normală, autosuficientă. Sfera sistemului p.s. este mai largă decît cea a asisten ei sociale. • Un instrument impor-

tant al politicii de p.s. îl reprezintă sistemul securității sociale. Aceasta, prin intermediul unor institu ii i activități, asigură un larg program de ajutor pentru cei bătrîni, bolnavi, cu dizabilită i, omeri, văduve, copii abandona i care nu beneficiază de un venit corespunzător. Resursele financiare ale acestui program de sprijin vin din contribu iile celor angaja i, activi, fonduri ale asigurării de stat precum i din sistemul de taxe i fonduri speciale, în ultimul timp, tot mai frecvent este utilizat în acest cadru termenul de "re ea de securitate, (siguran ă) socială" (safety net) ca un component de bază al securității sociale. Acest termen se referă la un set de măsuri publice i private orientate spre asigurarea unui nivel minim decent de trai pentru to i membrii colectivității ii, împiedicîndu se astfel instalarea sărăciei. în această re ea de securitate socială sînt incluse măsuri speciale ce vizează politici sociale active ca: salarii minime, pensii minime, ajutor de omaj corespunzător, asigurarea unui venit minim pe familie, beneficii minime pentru familii cu mul i copii, aloca ii pentru copii, ajutor pentru handicapa i care să le permită un nivel minim decent de via ă, capabile să situeze aceste persoane, grupuri defavorizate social i uman deasupra pragului de sărăcie, oficial stabilit. La acestea se mai adaugă ajutorul financiar înalt focalizat pe persoane, bazat pe testarea mijloacelor de trai ale familiilor cu venituri scăzute, care se plasează sub pragul sărăciei oficial stabilit, în ciuda beneficiilor ob inute prin sistemele mai generale ("means tested benefits"). Calificarea pentru un asemenea sprijin se bazează pe analiza veniturilor familiei. Aceste beneficii pot fi monetare (în bani) sau în natură (bunuri i servicii) • După revolu ia din decembrie 1989, în România s a fixat ca un obiectiv major al reformei socio economice a perioadei de tranzi ie i realizarea unei reforme globale a sistemului de p.s. Problemele p.s. în prezent în România sînt gestionate în principal

de câteva ministere, comisii, instituții locale și naționale, organizații: Ministerul muncii și protecției sociale, Ministerul sănătății, Ministerul învățământului, Secretariatul de stat pentru handicapați, Comisia națională pentru adopții, Ministerul justiției etc. În acest context, apare cerința de elaborare a unei concepții generale care să stea la baza dezvoltării sistemului de p.s. pe termen scurt și termen lung, de fixare a unor măsuri și strategii coerente care să aibă în vedere: un program legislativ de perspectivă; un program de dezvoltare a sistemului administrativ; stabilirea unor priorități în sfera p.s.; analiza tuturor resurselor economice oferite în protecția diferitelor grupuri; copii, vîrstnici, handicapați, omeri, săraci etc.; trecerea de la măsuri pasive la măsuri active; evaluarea periodică a programelor de p.s. *V. asistență socială, politică socială. E.Z.*

PROTOCRONISM termen creat de Edgar Papu pentru a desemna anticipările culturale și condiția oricărei culturi de a crea în chip autonom, nu numai de a imita (recepta) alte culturi. "Atît imitația, principiul sincronismului, cît și anticipația, notă a proto-cronismului pot exista împreună într-o cultură. Fenomenul sincronismului este valabil la noi dar a fost considerat a fi singurul. Pe lângă el mai există și celălalt fenomen al proto-cronismului de care mă ocup în cartea mea" (Edgar Papu, *Din clasicii noștri*, 1967). Sincronismul și p. sînt două fenomene ale aceleiași culturi, ele coexistînd în orice cultură. Pentru concepțiile deterministe (cum ar fi marxismul, de pildă), ideea protocroniilor este greu acceptabilă, căci presupune o anumită *indeterminare* (autonomie) a culturilor. P. nu respinge ideea interdependenței culturilor (ideea sincronismului cultural) doar că o completează cu ideea protocroniilor culturale. P. susține că unele evenimente posedă caracteristici structurale *noi* și anticipatoare. Acestea

sînt protocroniile (*proto*= înainte, *cronos*= timp). Împreună cu ele se cuvin menționate și alte tipuri sau specii de diferențieri temporale ale culturii; sincroniile culturale, (*syn*= împreună, *cronos*= timp), catacroniile (*cată*= în urmă, *cronos*= timp), pancroniile (A. Marino), anticronii (S. Marcus), etc. Sincroniile se exprimă sub forma raporturilor temporale nivelatoare (dintre culturi). Protocroniile se manifestă sub forma fenomenelor de anticipare iar catacroniile delimitează fenomene (raporturi temporale) de întârziere (decalaje culturale). Un cercetător al culturii va sesiza că există epoci în care predomină sincroniile, epoci în care domină protocroniile și epoci în care predomină catacroniile. De exemplu, în ultimii 40 de ani, în tot Răsăritul Europei au predominat mai multe subtipuri de catacronii. Între acestea, proletcultul a fost o catacronie generalizată. El a împins în urmă sudul estului european. Secolul al XVIII-lea românesc este al catacronismului fanariot. Este important să identificăm subtipurile de protocronii sau de catacronii culturale în sine, căci, prin morfologia lor, ele induc fie stagnări, rămîneri în urmă, sau în cazul protocroniilor, accelerări, înaintări semnificative. De pildă, proletcultul va induce întotdeauna într-o cultură procese stagnante. Tot astfel fanariotismul. Tiparul fanariot n-a apărut din vreo influență spațială, ci pur și simplu prin diferențiere temporală. El s-a desprins din tiparul bizantin ca o formulă degradată a acestuia. Este un post-bizantinism foarte tîrziu, fără legături cu specificul "local" și total rupt de noul imperativ al istoriei. În schimb *Byzance apres Byzance* are caracterul unei protocronii sud-est-europene. Este una dintre cele dintîi renașteri bizantine și se instalează în seria mare a renașterii răsăritene, care cuprinde resurrecțiile ale Bizanțului spiritual. Edgar Papu a descoperit protocronii în arii culturale diverse. Astfel, cercetînd aria plastică a renașterii germane identifică un

expresionism înaintea expresionismului modern, iar în aria portugheză, un baroc portughez înaintea barocului spaniol. Mircea Eliade face constatarea că evreii au fost *primul* popor antic care a valorizat religios timpul istoric. Această protocronie este cea mai teribilă invenție a culturii ebraice din care a ieșit teofania ebraică, valorificată de către culturile Europei prin cretinism ("Evreii au fost primii care au descoperit semnificația istoriei ca epifanie a lui Dumnezeu și această concepție fu reluată și amplificată de cretinism", *Lemythe de l'eternel retour...*, 1969). Solomon Marcus descoperă protocronii românești senzațional în cartea sa *Din gîndirea matematică românească*, 1975. Gabriel Sudan are o prioritate de 50 de ani în ceea ce privește descoperirea funcției recursive ne-primitiv recursive și totuși aceasta este peste tot în lume atribuită lui Akerman. Exemplele pot continua. • Vechiul comparatism care ignora protocroniile luate în considerare mai ales elemente comune și eventual cele diferențieri culturale datorate influențelor spațiale sau "locale" și ignorase oarecum diversitatea lor sau nouățile procurate prin diferențieri *temporale* sau "epocale" (N. Petrescu). În felul acesta s-a produs o diviziune, care s-a adîncit pînă la conflict, între două paradigme: difuzionistă și evoluționistă. P. și propune să teargă această diviziune (sau cel puțin în caracterul ei conflictual) și să recupereze o "rămînere în urmă" (catacronie) în teoria comparativă a culturilor, datorată cultivării unilaterale a paradigmei difuzioniste și deci a raporturilor de sincronizare, Edgar Papu încadrează în clasa protocroniilor *anticipările* capabile să genereze diferențieri "epocale", să imprime timpului caracteristici structurale noi, ba chiar să statornicească *configurații temporale* durabile ("epoci"). Același interval de timp (măsurat în ani, decenii, secole etc.) poate comprima temporalitatea și prefigurative (protocronii), dar și temporalitatea și desfigura

tive (catacronii) ori conștinutive sau nivelatoare (sincronii). *Protocroniile sînt acele evenimente purtătoare de caracteristici structurale noi, capabile să modeleze configurația viitoare a unei epoci, adică să prefigureze epoca*. Edgar Papu a dovedit că o cultură, cum este cea românească, este sediul unor "protocronii europene". Atît a fost de puternică prejudecata occidentală centristă, oare în mintea intelectualilor români legase orice inovație și deci anticipare de aria Occidentală, încît ideea sa a fost imediat respinsă. • Principala sursă a rezistenței la ideea de p. este una de natură paradigmatică, în măsura în care p. presupune renunțarea la ideea determinismului integral și integrator al culturii, admitînd chiar că există în orice cultură energii autonome oare se pot sustrage determinărilor, preluînd inițiativa schimbării (inovației) pe cont propriu. P. a trebuit să lupte contra unei mari comodități și gnoseologice, fiind nevoit să frîngă inerțiile care în structurile profunde ale mentalității moderne. Concepția protocronistă a profesorului Edgar Papu a fost prima delimitare serioasă de paradigma determinismului materialist în cadrul culturilor răsăritene aflate sub imperialismul dominator al acestei paradigme. • În măsura în care p. caută cu tot dinadinsul locul inovației, îl găsește la nivelul "forțelor spirituale interne" ale unei culturi și astfel afirmă rolul inovator al tradiției. În felul acesta, p. descoperă realizări culturale cu valoare de anticipație acolo unde sincronismul nu tia, nu putea să existe, în *fondul intern* al unei culturi. P. nu exclude posibilitatea ca răspunsul unei culturi la probleme universale să vină, prin imitație, de la alte culturi, cum sînt sincronismul. Neexcluzînd această posibilitate, p. și propune să analizeze acele cazuri în care răspunsul se naște în interiorul culturii "locale", "în zona unui *specific* de gîndire și simțire din care emană inițiativele protocronice" (Paul Ânghele). Reafirmînd paralelismul

PROTOCOLISM

culturilor, p. respinge etnocentrismul cultural, credin a că există o cultură universală fa de care toate celelalte sînt culturi particulare, comprehensibile prin raportare la ea. • Stabilind preceden a, anticipările (Edgar Papu aduce dovezi că Dimitrie Cantemir prin inorogul său este un anticipator al psihologiei romantice, tot astfel cum Stolnicul Cantacuzi no i Cantemir au anticipat ideea de "corsi e ricorsi", —ideea cre terii i descre terii imperiilor —, cu care va lucra un G. Vico), p. stabile te importan a ideii de paradigmă sau de "familie de spirite" pe care o folose te co-relativ cu ideea de *serie cronologică*, de preceden a (anticipa ie). în sensul acesta ideea de "familie de spirite" permite să determinăm un indice de preponderen a axiologică a unui motiv, a unei viziuni, a unor atitudini, a unor determinante stilistice etc. (cum ar fi de pildă tema i portretul lui *hombre secreto* a lui B. Gracian, pe care, cum dovede te prof. E. Papu, l au anticipat *învățăturile lui Neagoe Basarab*). Însă atît preponderen a axiologică cît i anticiparea pot fi stabilite doar dacă includem cele două figuri i opere în aceea i "familie de spirite". Metoda p. ne cere deci să stabilim întîi, prin grupare paradigmatică (nu pur i simplu sintagmatică), operele i figurile care fac parte din aceea i "familie de spirite" i de experien e creatoare. Gruparea paradigmatică permite *clasificarea* unor opere neclasificabile ca întreguri, dar ierarhizabile în raport cu una sau mai multe dimensiuni comune, în felul acesta, opere *incomparabile* ca, întreg devin comparabile ca "indici de concentrare axiologică" a unei trăsături, teme, motiv etc. După stabilirea "familiei de spirite", a unor "paradigme culturale" deci, se poate trece la stabilirea *anticipării*, a *priorității* lor. Prin urmare, p. nu este o metodă de cercetare a originalității ii, ci una de cercetare comparativă cu scopul determinării anticipărilor, adică a diferențierii culturale datorate factorului temporal i nicidecum vreunei influen e

spaiale venite dinspre alte culturi. • P. stabile te în orice cultură *două filoane* sau surse de diferențiere: spaiale i temporale (epocale), datorate deci factorilor de spațiu (gradul de extensie a circulației culturale, bunăoară) i factorilor de timp (intensitatea actului de creație în acest caz, nu mai poate fi atribuit circulației, ci unui *moment anume*, care, prin particularitățile lui inclusiv psihologice, face posibilă inovația). În plus, p. susține că orice cultură este sediul celor două tipuri de diferențiere, astfel că toate culturile sînt socotite a fi i *creatoare* nu numai *importatoare*. • P. reclamă o foarte bună cunoaștere a geografiei culturale în lăuntrul căreia se pot determina protocroniile. Pe de altă parte, studierea protocroniilor este singura cale care permite cercetarea împingerilor înapoi sau a catacronicilor. Numai după ce am stabilit protocroniile putem cerceta ce s-a întîmplat cu ele în timp, dacă împrejurările au fost favorabile ori ba, dacă au permis ori au împiedicat difuzarea lor. Cazul culturii române este unul din cele mai neobișnuite în Europa, fiindcă sînt cel puțin în cîteva intervale de anticipări epocale ale culturii române în context european i, totuși, ceea ce a urmat a împiedicat valorizarea acestor inovații pe plan mai general, european. Epoca voievodală, cu acel "Byzance après Bizance" (descoperit de Nicolae Iorga) este un caz strălucit de protocronie. Intervalul dintre domniile lui Mihai Viteazul i D. Cantemir este un al doilea moment de concentrare protocronică retezat de interregul fanariot. Putem consemna apoi intervalul 1870-1940, urmat de un alt dezastru catacronic, chiar intervalul 1964-1974, cu prelungiri pînă prin 1984, este un interval de scurtă renaștere pe cale de a fi contestat chiar în zilele noastre. Ideea protocroniilor, izvodită de E. Papu în acest interval, este un argument protocronie al culturii române postbelice. • Epocile protocronice (diferențiere i "epocale") pot fi urmate de mari dezlănțuiri de for e catacronice care

măsoară nu numai rezistența la inovație, dar i ceva mai mult. Catacronicismul este un "indice de refracție" culturală a ceea ce M. Eliade numise "Teroarea istoriei". Pe cît de benefic lucrează timpul în cadrul "protocroniilor", pe atît de malefic lucrează el în cadrul catacronicilor, adică a acelor perioade de nefericită dezlănțuire a for elor catacronicismului capabile prin ele însele să împingă o cultură i o societate înapoi cu perioade mai mari sau mai mici. *V. sincronism, substrat, neosincronism, analiza comparativă*. I.B.

PROVOCARE/RĂSPUNS cuplu terminologic inventat de A. Toynbee pentru a desemna paradigma creterii i declinului unei civilizații. Relația p./r. reprezintă forma pe care o îmbracă influența mediului asupra unei civilizații. Societățile se grupează în aceeași specie dacă sînt supuse aceluiași «for e» fiind confruntate cu o succesiune de probleme p. la care trebuie să "răspundă" într-un fel sau altul. "Unele e uează, pe cînd altele reușesc să afle o soluție la rîndul lor, unele soluții sînt imperfecte i banale în raport cu problemele implicate, pe cînd altele sînt originale i fertile în posibilități de progres ulterior". (A. Toynbee, *A study of History*, 1962). Compararea comportamentelor particulare ale diverselor "societăți" individuale, desprinderea similitudinilor, ne îngăduie să delimităm societatea mai largă în care ele se încadrează. În raport cu această societate mai largă, soluțiile succesive, adevărate "serii de evenimente", sînt opera unor "minorități creatoare" care prin chiar fertilitatea previziunilor lor exercită o "forță imitativă" ("mimesis") asupra celorlalți din interiorul societății ca i asupra "proletariatelor externe". De calitatea r. depinde supravieuirea sau declinul unei civilizații în întregul ei. Relația p./r. este, deci, principalul mecanism care asigură supravieuirea unei civilizații. Dacă cel de al doilea termen al relației se blochează, civili-

za ia intră în criză. O civilizație care e uează în mod repetat în rezolvarea noilor solicitări ale mediului se află în situația de a prelua același model de răspuns la solicitări mereu diferite i astfel intră într-un proces de dezintegrare. Societatea cade pradă "discordiilor". "Minoritatea creatoare", nemaijucîndu-și rolul de elită capabilă să răspundă *creator* la solicitările mediului p., se transformă într-o "minoritate dominantă", care i va asigura poziția prin forța "statului universal". A a, bunăoară, dezintegrarea civilizației elene a cunoscut, după un "timp al discordiilor", emergența "statului universal" al Imperiului Roman. Sciziunile în raport cu "minoritatea dominantă" dau naștere "proletariatului intern" (care se opune minorității dominante), proletariat din care, prin emergență, se va naște "biserica universală". La rîndul său, "proletariatul extern" eliberat de "mimesis" ul strînit altădată de fosta "minoritate creatoare", va reacționa la același "timp al discordiilor" prin "*Barbarian Wolkerwarderung*" (*îmigrarea popoarelor războinice barbare*). Aceste două "instituții" slujesc istoricului ca "semne" — indicatori (tokens) pentru a cerceta înrudirea (afilierea) dintre "vechea" i "noua" societate (ce se va fi ivit dintre ruinele vechii civilizații, dispărute între timp). Termenul toynbeeian a făcut carieră în politologie în strînsă legătură cu teoria elitelor. Îl vom regăsi, de asemenea, în lucrările lui J.J.S. Schreiber (*Sfidarea mondială*, 1982) într-o formulă terminologică nouă: "sfidare", care nu este altceva decît p. la care trebuie să răspundă creatorul o civilizație pentru a supravieui. În accepțiunea lui Schreiber, problemele pe care istoria le ridică în fața omului, prin caracterul lor dificil, capătă semnificația unei "sfidări" aruncate omului. *V. cultură, civilizație, circulația elitelor*. I.B.

PSIHANALIZĂ Pentru gîndirea socială modernă, p. este, în egală măsură, o teorie a structurii i dezvoltării personalității umane i

o metodă de psihoterapie elaborată pentru tratamentul nevrozelor. Este cunoscută și sub denumirea de "psihologie abisală". Momentul de naștere a p. se consideră anul 1895 când Sigmund Freud și Joseph Breuer publică, la Viena, *Studii asupra isteriei*. Teza centrală a acestei lucrări susține că isteria este rezultatul reprimării conștientă a energiei unui proces mental însoțit de procese afective intense, energie convertită și exprimată ulterior într-un moment nedeterminat, prin manifestări corporale stridente. Recuperarea în cazul acestor maladii se făcea, la vremea respectivă, sub hipnoză și consta în eliberarea afectelor reprimite și canalizarea lor pe o cale normală, conștientă. Întrucât metoda hipnozei, ca principală cale a terapiei, s-a dovedit a fi limitată, Freud propune înlocuirea ei cu libera asociere de idei ca posibilitate de sondare a etajului neconștient al psihicului. Prin aceasta se descoperă rolul de rezervor al inconștientului în cazul proceselor psihice inhibitate sau reprimite și se pune în circuitul medical termenul de p. ca metodă particulară de tratament a dezordinilor psihice. 1. *Ca teorie a structurii și dezvoltării personalității*, p. consideră că viața mentală poate fi abordată din trei puncte de vedere distincte: dinamic, economic și topografic. Dinamica psihismului uman derivă din jocul unor forțe pe care S. Freud le identifică cu instinctele. Procesele mentale se sprijină pe preeminența, inhibiția sau combinarea forțelor instinctuale. Instinctele au o natură organică, se caracterizează prin persistență, mare forță energetică și sunt reprezentate mental de imagini cu încărcătură afectivă (cathexis). Două grupe de instincte sunt considerate ca fundamentale: cele de conservare ale euului și cele orientate către relațiile cu obiectele externe, inclusiv sociale. De notat că instinctele sociale sunt reduse de către p. la combinații, în măsuri diferite, între instinctele individuale. La baza formării instinctelor sociale se află perechea de instincte

ce apar în naturii profunde, biologice a omului: instinctul "eros" al hedonismului sexual și instinctul "thanatos" al distrugerii și disoluției constitutivei vieții. Manifestările instinctuale ale "eresului", primind expresii prin jocul celorlalte instincte, au fost sintetizate de Freud prin termenul "libido". Rezonanța mentală a instinctelor, având încărcături afective diferite, depinde de configurația cathexisului creat, deci de energia ce însoțește fiecare expresie a manifestărilor instinctuale. Menirea psihicului este de a fi sub control cantitatea excitației careia îi este subiect. Modalitatea de control se află în sfera principiului "plăcere-suferință", suferința fiind determinată de creșterea excitației nervoase, plăcerea de reducere a ei. Principiul plăcerii suferă modificări prin intermediul dezvoltării individuale, fiind dominat în timp de principiul realității prin care aparatul mental învață să îmi amine plăcerea satisfacerii instinctelor și să tolereze, temporar, suferința insatisfacerii lor. Ca topografie, Freud privește sistemul psihic drept un complex dominat de două influențe: instinctele primare și lumea externă. Acestea sunt cele două straturi fundamentale între care se formează, în cursul existenței, euul individual. Astfel văzută, configurația psihică se relevă în următorul mod: "sine" le este rezervorul instinctelor și impulsurilor instinctuale, segmentul primar ontogenetic al omului; deasupra sa se clădește "eu", un strat superficial al sinelui, modificat permanent sub influența lumii externe; "supraeu" este expresia concentrată a interdicțiilor sociale și rețetarul inhibiției impulsurilor nedezirabile. Relațiile dintre aceste trei straturi sunt constituentele vieții psihice, iar conflictele dintre rolurile și manifestările lor constituie baza tulburărilor nevrotice. Pentru "sine" conștientul nu există, manifestările sale fiind pe de-a-întregul inconștiente. Conștientul este funcția stratului "eu", responsabil prin intermediul supraeului de percepția lumii externe. 2. Ca metodă de

psihoterapie, p. și-a propus tratarea dezordinilor nevrotice. Teoria p. a nevrozelor este centrată pe trei concepte fundamentale, a. *Reprimarea (refularea)*—operația de viață psihică ce exercită funcții de cenzurare a expresiilor instinctuale. Acestea au tendința de a rămâne inconștiente, eforturilor psihanalistului de a le readuce în sfera conștientului opunându-se o rezistență considerabilă. Impulsurile reprimite prin cenzura conștientă constituie o forță psihică puternică, amenințătoare. Ruperea echilibrului între forța cu care trebuie ținută în inconștient tendința reprimată și energia cu care aceasta tinde să apară în viața psihică este generatorul nevrozelor, o. Instinctele sexuale — constituie categoria cea mai reprimată, din motive sociale și culturale. Teoria p. infirmă credința după care viața socială începe odată cu pubertatea. Ea probează existența unor stadii ale sexualității încă din perioada copilăriei timpurii. Constituirea și fixarea libidoului are loc treptat, printr-un mecanism complicat, și orice reprimare în orice stadiu al evoluției lui conduce la formarea unor reacții inconștiente, potențatoare ulterioare de nevroze. În acest domeniu, notează Freud, cenzura poate greși cel mai ușor, fixarea copilăriei a libidoului de terminând forma nevrozei de mai târziu. Exemplul notoriu în acest context este *complexul lui Oedip*. Acest complex conține conflictul dintre atașamentul erotic față de părintele de sex opus și ambivalența (culturală) a preferințelor afective față de ambii. Complexul lui Oedip este rezultatul nerăzolvării acestui conflict și al sentimentului (ce apare la maturitate) că rezolvarea sa este imposibilă. Exacerbarea consecințelor neputinerii de rezolvare, întărită și de sancțiunile sociale, reprezintă sursa cea mai importantă a nevrozelor. Pe de altă parte, constată Freud, reacțiile împotriva cerințelor instinctuale ale acestui complex sunt sursa cea mai prețioasă a evoluției umane și cea

mai importantă achiziție din punct de vedere social a speciei. În procesul de depășire a complexului respectiv și are originea instanței cenzurii sociale care este "supraeu". c. *Transferul* — particularitate definitorie a tulburărilor nevrotice, constând în practica pacienților de a "revărsa" asupra terapeuților o încărcătură mare de ambivalență (atât negativă, până la ostilitate, cât și pozitivă) de afecte. Stările emoționale respective nu și-au originile în relațiile pacient-analist, ci sunt derivate din conflicte nerezolvate cu părinții (la vremea tinereții). Transferul este considerat de Freud ca o probă a gradului de dependență și imaturitate a bolnavului. În planul p., transferul este o stare negativă pe care terapia trebuie să o elimine pentru a reda pacientului capacitatea de depășire a rezistenței sale interne. Prin extensie, înlăturarea transferului este o reeducare, o corecție a educației primare. • între *Interpretarea viselor* (1907), *Psihopatologia vieții cotidiene* (1913) și *Trei eseuri asupra psihanalizei* (1927), Freud și-a dezvoltat atât aparatul conceptual al teoriei sale, cât și aparatul practic terapeutic. Influența teoriilor sale asupra lumii medicale, cât și asupra diverselor cercuri profesionale a fost enormă. Încă de la început, însă, datorită unor concepte controversate în teorie, au apărut unele dizidențe față de modul în care Freud înțelese să abordeze biologia instinctuală în psihologia umană. F. Adler, de exemplu, acordă mai mare importanță instinctului ca putere, specific genului uman, decât instinctului sexual, definitoriu regnului animal; sau C.G. Jung care acordă prioritate "inconștientului colectiv", structurat de arhetipuri, asupra inconștientului individual. Însă nici una din aceste divergențe timpurii nu modifică esențial aparatul de bază al concepției p. P. a influențat în mare măsură evoluția psihologiei, filosofiei, sociologiei, antropologiei. Dezvoltările contemporane ale p. au adus în cimpul teoriilor științifice și ai cercetărilor con-

orele teme noi precum: rolul anxietății (frica fără obiect) și al măsurilor de apărare utilizate de individul uman în luptă cu instinctele, studiul psihologic al patologiei organice, importanța relativă a copilăriei, adolescenței și pubertății în geneza nevrozelor, originea "genetică" sau "culturală" a tulburărilor mentale, studiul influențelor inconștientului asupra activității lor creative și a relațiilor sociale. O serie de teoreticieni ai p. au contribuit la translația procedurilor specifice acestora dinspre psihicul individual spre mediul său cultural. Spre exemplu: K. Horney lansează ideea că fiecare tip de societate (cultură) conduce la tipul său specific de matrice a nevrozelor (evidența în acest sens fusese furnizată de antropologul B. Malinowski care a arătat că societățile primitive din Melanesia le este străin complexul lui Oedip); J.L. Moreno, prin punerea la punct a unei tehnici numite "psihodramă", deplasează analiza și tratamentul afecțiunilor psihice de pe canapeaua tradițională a analistului pe o scenă socială, pacientul fiind motivat să interpreteze, sub observație, roluri sociale a căror definiție o resimte. După cel de al doilea război mondial, p. și teoriile ei s-au extins considerabil asupra explicării profilului și vieții societăților în ansamblu. Erich Fromm, Th. Adorno și H. Marcuse au elaborat teorii de esență psihanalitică pentru a investiga principalele simptome ale civilizației contemporane. H. Marcuse scrie (*Eros and Civilization*, 1965) că societățile trebuie să se reîntoarcă la om nu prin satisfacerea plăcerilor, ci a nevoilor lui reale. Așa numita "societate de consum", ca formă contemporană de alienare, nu îl eliberează pe om ci, după cum crede autorul, îl constrânge să împrime toate nevoile ca mijloacele de a-și le satisface. P. s-a dezvoltat în ultimele trei decenii ca tehnică de consiliere a celor ale căror încercări de identificare cu principalii agenți de cenzură (profesori, părinți, preoți etc.) au eșuat. În Europa un nou curent în p.

este dezvoltat de francezul J. Lacan. Acesta, sub influența structuralismului, îi concentrează atenția asupra faptului că inconștientul este o structură și că problema funcționării "sănătoase" a lui pentru psihic este cea a limbajului. Metoda sa constă în adecvarea celor două limbaje diferite: a conștientului și a inconștientului. Criticându-l pe Freud pentru opacitate, Lacan îl acuză că nu a sesizat evidența după care cenzura psihică nu aparține individului ci, prin intermediul instituțiilor și simbolurilor sociale (instituționalizate sau nu), societății. Lacan reconsideră (*Écrits III*, 1976) tezele lui Jung în privința inconștientului colectiv și a structurii sale prin arhetipuri. Disocierea de Freud se adâncește când se distinge între "nevoi" și "treburile". După el, obiectul dezirabil nu valorează nimic în sine, el este schimbător în funcție de dorință, subliniindu-se că aceasta este capcana "societății de consum" în umbra căreia trăiesc majoritatea indivizilor. Oamenii trăiesc mai curând în lumea nevoilor decât în cea a trebuințelor, iar metoda de succes în rezolvarea problemelor contemporane este a face să fie identificate nevoile cu trebuințele. *V. ego, inteligență, personalitate, psihodramă, sine, sociometrie, sociodramă. I.A.P.*

PSIHIATRIE SOCIALĂ (*Sociopsihia* *trie*), disciplină medicală cu caracter clinicoterapeutic, care adoptă o perspectivă socială (nu, în mod obligatoriu, sociologică) în studierea bolilor psihice, respingând punctul de vedere biologic (organic) și propunând ca referință etiologică relația dintre psihopatologia umană și factorii sociali. Fundamentarea ei a fost posibilă în condițiile în care, alături de categoriile nosologice tradiționale (debilități mentale, nevroze, psihopatii etc.), psihiatria a fost nevoită să ia în considerare o serie de tulburări specifice, aflate la granița între normal și patologic (sindrom de tip *border line*, adică intermediare). Dintre acestea se pot

menționa: deficiențele de adaptare comportamentală, organizările mixte ale personalității (de pildă, cea situată între nevrotic și psihotic), comportamentele marginale sau deviate etc., care îi au, de cele mai multe ori, originea în structurile deficitare ale mediului social, constituind o tulburare "a relației persoanei cu lumea". Se consideră, în acest sens, că răspândirea masivă a bolilor psihice în societatea contemporană (spre deosebire de secolul trecut când predominau bolile infecțioase) este un efect, mai mult sau mai puțin direct, al consecințelor nocive generate de multiplele schimbări cu caracter adaptiv datorate proceselor de modernizare ale societăților contemporane (industrializare, urbanizare, migrație etc.). Pentru acest motiv, psihiatria nu se mai poate limita la maniera tradițională de definire a bolii psihice ca "absență a normalității", ci trebuie să ia în considerare întreg contextul vieții sociale care provoacă sau facilitează degradarea personalității, îndreptându-și atenția spre "patologia socială", p.s. este în măsură să ofere următoarele criterii de evaluare a sănătății psihice: 3. gradul în care comportamentul social al URM «dividuu» este și se poate oferi un răspuns semnificativ unei situații date; b. coerența logică a viziunii despre lume și înțelegerea legității lor exterioare; c. gradul de autonomie și independență personală; d. capacitatea de a elabora decizii și soluții la probleme; e. aptitudinea de a face față dificultăților și evenimentelor personale, familiale și sociale; f. tendința de autoactualizare și autorealizare a personalității etc. În raport cu aceste criterii, p.s. consideră că nu există nici o dimensiune ideală (sau integrală) a normalității, după cum nu poate exista nici o structură ideală de personalitate sau un tip ideal de societate, în fapt, realizarea plenară a personalității reprezintă un proiect amenințat permanent de ea, manifestându-se

ca aspirație și nu ca fapt împlinit. În general, abstractizându-se de teoriile și metodologia folosită, obiectivele p.s. apar similare, în cea mai mare parte, cu cele ale sociologiei bolilor psihice (sociologiei psihiatrice), ramură recentă a sociologiei, care are ca obiect principal de studiu "sociogeneza" acestor boli (R. Bastide, 1965) și analiza acelor factori socio-culturali ce au o legătură, mai mult sau mai puțin directă, cu "etiologia și tratamentul medical, cu efectele, profilaxia și controlul social, cu importanța socială a tulburărilor comportamentale, afective și spirituale" (H. W. Dunham, 1976). Spre deosebire însă de psihiatri, angajați pe linia tradițională a cercetărilor clinice a cazurilor individuale, sociologii consideră cazul clinic drept o consecință a unui comportament socsăf care încalcă norma și îndin repertoriul rolurilor prescrise, în concepția lui T. Parsons (1957), de pildă, boala psihică este privită ca devianță, ca incapacitate funcțională de a învăța sau accepta modelele normative, ca tip de comportament problematic care provoacă tulburări echilibrului sistemului social. Repetând aceste concepții, care pun accentul pe identificarea normalității cu conformitatea, continuatorii lui Parsons au subliniat că orice societate oferă o marje pentru manifestarea creativității individuale, motiv pentru care un comportament deviant poate reprezenta o alternativă la ordinea prescrisă sau chiar o formă de protest, mai mult sau mai puțin activ, contra rînduiriilor sociale existente. Concepția conform căreia patologia socială este în cea mai mare parte responsabilă de apariția patologiei mentale, susținută de noile curente ale sociologiei fenomenologice și interpretative (etnometodologie, interacționism simbolic etc.) au adus în centrul atenției problema caracterului totalitar și represiv al instituției psihiatrice (E. Goffman, 1961) care, prin "stigmatizarea" (etichetarea) bolnavului, creează și întreține ea însăși mecanismele

PSIHODRAMA

devian ei psihice. Această concepție a general o vastă mi care de conștiință în rândul psihiatrilor, facilitând excesele "orientării an tipsihiatrice" care, denunțând mecanismele de control social exercitate asupra bolnavului psihic, ajunge să considere boala psihică drept "normalitate". Indiferent de obiectivele specifice urmărite și de denumirile sub care este cunoscută (p.s., sociopsihiatrie, etnopsihiatrie, psihiatrie transculturală, sociologie psihiatrică etc.), direcția socială din psihiatria contemporană încearcă să articuleze modelul "medicalist" al bolii cu determinanții ei sociali, considerând că suportul etiologic al bolilor psihice trebuie căutat, cu prioritate, în contextele sociale și culturale, în mediul de viață al indivizilor. V. *control social, devianță (sociologia d.), etichetare, sociologia media-nei, (sociologia sănătății)*. S.R.

PSIHODRAMA una din cele mai populare tehnici de cercetare, diagnostic și psihoterapie ale sociometriei, de certă inspirație psihanalitică, urmărind exteriorizarea conflictelor ascunse ale subiectului prin intermediul jocului dramatic. În concepția autorului ei, L.J. Moreno, manifestarea liberă a sentimentelor și atitudinilor conduce la deblocarea spontaneității și, în același timp, la mărirea conștientizării de sine grație feedbackului regulator ce se produce în mod inevitabil pe parcursul improvizației scenice. Tehnica presupune interpretarea de către subiect a propriului rol sau a unui alt rol apropiat de preocupările sale, în prezența unei asistente formată din persoane cu dificultăți asemănătoare și având drept parteneri fie persoane din mediul său social fie terapeuți (ego auxiliari). Jocul dramatic este "regizat" de un specialist psihodramaturg care schițează scenariul, împarte rolurile și stimulează emergența spontaneității la protagoniști. De regulă improvizația scenică se încheie cu o discuție de analiză a jocului ce urmărește surprinde

rea "beneficiilor" psihologice ale fiecărui participant. P. este utilizată deopotrivă în tratamentul nevroticilor, ca instrument de formare și dezvoltare psihologică, ca metodă de psihodiagnostic și ca mijloc de selecție profesională. V. *dinamica grupului, psihiatrie socială, psihanaliză, sociometrie, socio dramă*. T.D.

PSIHOLOGIE SOCIALĂ (PSIHOSOCIOLOGIE), domeniu interdisciplinar de cunoaștere științifică a interacțiunii comportamentelor și proceselor psihice umane. P.s. studiază cum se desfășoară și cu ce rezultate se finalizează interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, cum influențează comportamentul unei persoane conduita altei persoane sau acțiunea grupului; cum modifică prezența altora propria activitate; care sunt mecanismele psihice ale relațiilor interpersonale și intergrupale; ce rezultă în plan spiritual din traiul laolaltă al oamenilor, din acțiunea lor comună; ce efecte au asupra personalității comportamentele, din trecut ale altora; cum influențează interacțiunea comportamentală prezentă conduita viitoare a oamenilor și grupurilor umane, P.s. studiază, de asemenea, stările și procesele psihice colective, situația de grup, personalitatea sub raportul condiționării socio culturale. Floyd H. Allport (n. 1890), care a condus primul program de doctorat în p.s. (la Universitatea Syracuse, S.U.A.) și care a publicat prima lucrare de p.s. bazată pe date experimentale (Social Psychology, 1924), consideră că p.s. are ca obiect: "studiul relațiilor reale sau imaginare dintre persoane într-un context social dat, în măsura în care aceste relații afectează persoanele implicate în situațiile respective" (*apud*, Gustave Nicolas Fischer, *Les Concepts Fondamentaux de la Psychologie Sociale*, 1987, p. 13). Din definiția propusă de Floyd H. Allport, "apreciat, pe drept, ca fondator al psihologiei sociale ca

disciplină științifică" (*International Encyclopedia of the Social Science*, vol. I, David L. Sills, ed., 1968, p. 271), rezultă că p.s. se concentrează pe relațiile interpersonale, punând accentul pe contextul social—aspect devenit astăzi fundamental prin preocuparea de studiere a reprezentărilor sociale. Alte definiții mai recente subliniază faptul că p.s. studiază sistematic interacțiunile umane și fundamentele psihologice ale acestora. (K.J. Gergen, M.M. Gergen, *Social Psychology*, 1981). Ca domeniu interdisciplinar, p.s. integrează contribuțiile teoretice și metodologice nu numai ale psihologiei și sociologiei, ci și ale altor științe despre om, natură și societate (antropologie fizică, antropologie socială și culturală, demografie, drept, economie, ecologie, etologie, etnografie, istorie, folclor, geografie umană, lingvistică, pedagogie, politologie .a.), oferind totodată spre reflecție celorlalte științe socio umane rezultatele cercetărilor din propriul domeniu, concepte, teorii și metode de investigare. P.s. este în prezent unul din cele mai dinamice domenii ale științelor socio umane, reunind pe plan mondial eforturile unui mare număr de specialiști, grupați în asociații științifice naționale și internaționale și editând reviste de specialitate (de exemplu: British Journal of Social Psychology, European Journal of Social Psychology, Human Relations, Journal of Applied Social Psychology, Journal of Personality and Social Psychology, Journal of Experimental Social Psychology, Social Behavior, Social Psychology Quarterly). Ca disciplină academică, p.s. s-a structurat într-un corp de cunoaștere teoretico metodologică (p.s. generală) și mai multe subdomenii de specialitate (p.s. de ramură: psihosociologia organizațiilor, clinică, industrială, judiciară, a religiei, a opiniei publice și comunicației în masă etc.). • P.s. are o îndelungată preistorie, dar o relativ scurtă istorie. Deși reflecțiile psihosociologice nu lipsesc din scrierile gânditorilor și filozofilor din

cele mai vechi timpuri, constituirea p.s. ca domeniu de cunoaștere datează din cea de a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Pentru autorii francezi, fondatorii p.s. ar fi Gabriel Tarde (1843-1904) cu atâtea controversate sale legi ale imitației (*Les Lois de l'imitation*, 1890) și Gustave Le Bon (1841-1931) cu preocupările sale de studiere a psihologiei mulțimilor (*Psychologie des Foules*, 1895). Autorii germani consideră că aparitia p.s. a fost pregătită de activitatea etnologilor Theodor Waitz (1821-1864) și Adolf Bastian (1826-1905), care au studiat mentalitatea și specificul diferitelor popoare, și desăvârșită de Wilhelm M. Wundt (1832-1920), care a publicat zece volume de psihologia popoarelor (*Volkerpsychologie*, 1900-1920), vastă lucrare de istorie comparată a culturii, în care sunt analizate limba, arta, miturile, religia, obiceiurile, normele juridice etc. În vederea cunoașterii "sufletului poporului". În literatura anglo saxonă de specialitate se susține cel mai adesea că, deși p.s. are origini îndepărtate, ea a fost lansată în 1908 prin publicarea lucrărilor Social Psychology. An Outline and Source Book de E.A. Ross și Introduction to Social Psychology de W. McDougall. Psihologul englez W. McDougall (1871-1938) și sociologul american Edward A. Ross (1866-1951) sunt primii care au publicat lucrări cu titlul de p.s. Anterior, în 1897, termenul de p.s. fusese utilizat de James Mark Baldwin ca subtitlu al studiului Social and Ethical Interpretation în Mental Development. În constituirea și afirmarea p.s. ca disciplină științifică relativ autonomă, un rol important l-a jucat aplicarea experimentului în acest domeniu. Primul studiu de p.s. experimentală a fost realizat de Norman Triplett și publicat în American Journal of Psychology (nr. 9, 1897). De-a lungul evoluției ei, în p.s. s-au conturat numeroase orientări teoretice: behavioristă, biologică, cognitivistă, culturalistă, dinamică, topologică, gestaltistă,

marxistă, pragmatist func ionalistă, psihanalitică, simbolică, sociometrică, structuralistă (*Dic ionar de psihologie socială*, Bucure ti, 1981). De asemenea s au propus numeroase ipoteze explicative i teorii: neobehavioristă (N.E. Miller, J.C. Dollard), sociobehavioristă (A. Bandura), a conduitei sociale elementare (G.C. Homans), a rezultatelor interac iunii (J.W. Thibault, H.H. Kelley), a interac iunii bazată pe autoritate (J.J. Adams, A.K. Rommey), a echilibrului (F. Heider), a simetriei (Th. Newcomb), a disonan ei cognitive (L. Festinger), a congruen ei cognitive (CE, Osgood, P.N. Tannenbaum), psihanalistă a func ionării grupului (W.R. Bion), a dezvoltării grupului (W.G. Bennis, N.A. Shepard), tridimensională a conduitei interpersonale (C.W. Schultz), psihanalitică a atitudinilor sociale (I. Sarnoff), a comparării sociale (L. Festinger), a realizării de grup (R.N. togdill), a rolului social (R. Linton), a grupului de referin ă (R.K. Merton), a schimbării atitudinale (C. Hovland), a reactan ei (J.W. Brehnn), a complian ei (H. Kelrnan), a minorității ilor active (S. Moscovici), a inoculării (W.J. McGuire), a tratării centrale i periferice a informa iilor (R.E. Petty, J.T. Caiooppo), a implicării (S. Chaiken) .a. (P. Golu, *Orientări i tendin e în psihologia socială contemporană*, Bucure ti, 1988). Regrupînd diversele teorii, Gustave Nicolas Fischer (1987) apreciază că în prezent principalele orientări în p.s. sînt: behaviorismul, cognitivismul, fenomenologia i interac ionismul simbolic. • În ara noastră p.s. a avut o evolu ie contradictorie, cu momente de sincronizare europeană i nord americană, dar i cu perioade de declin, de ideologizare for ată. Rămîne, totu i, remarcabil efortul p.s. române ti de a se racorda la specificul na ional, de a studia realită ile concrete, implicîndu se în rezolvarea problemelor sociale, contribuind la progresul cultural tiin ific i economico social al României, analizînd fenomenele psihosociale

din timpul regimului totalitar i emergen a personalității democratice în noul context social, în faza premergătoare afirmării p.s. ca tiin ă (sec. XVI XIX), căr ile de comportare, cronicile, însemnările de călătorie i scrierile lui Dimitrie Cantemir oferă reflec ii psihosociologice originale (A. Neculau, *Începuturile unei viziuni psihosociale asupra manifestărilor u manela vechii cărturari români*, 1984). Căr ile de comportare [*Carte românească de învă ătură*, 1646; *Îndreptarea legii*, 1652; *O glinda arătată omului în elept*, 1807; *Omu de lume*, 1819; *Adunare de pilde*, 1826 .a.), în mod deosebit *Învă ăturile lui Neagoe Basarab către Hui său Theodosie* (Sec. al XVI lea), care constituie un adevărat "manual de psihologie normativă pentru cei chema i să conducă pe al ii" (T. Herseni, 1963), cuprinde numeroase teme de p.s. A a cum remarcă T. Herseni i N. Radu (1962), "psihologia românească originală nu a început cu psihologia individuală, ci cu cea socială". Aportul cronicarilor (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce) la dezvoltarea p.s. române ti nu este deloc neglijabil: în cronici sînt realizate portrete psihosociologice ale domnitorilor, tipologii de personalitate, sînt discutate raporturile dintre caracteristicile înnăscute i cele dobîndite, dintre norma socială i ac iune .a.m.d. însemnările de călătorie (*Descrierea Chinei*, de Nicolae Milescu, 1677; *Peregrinul Transilvan*, de I. Codru Drăguleanu, 1833 1844) prilejuiesc observa ii i analize psihosociologice comparative, însoindu se în direc ia elaborării unor modele de învă are socială. În fine, *Descrierea Moldovei* (1714) de Dimitrie Cantemir, ca i celelalte scrieri ale marelui domnitor i învă at moldovean, marchează o contribu ie însemnată la cristalizarea reflec iei psihosociologice în ara noastră. La sfîr itul sec. al XIX lea i începutul sec. al XX lea se poate vorbi de etapa primelor fundamente teoretice ale p.s. româ

ne ti. În această perioadă, istoricul A. D. Xenopol descrie caracteristicile psihice ale românilor (*Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, 1896) asemănător orientării de studiere de psihologie a popoarelor ilustrată de W. Wundt. În 1848, C. Dimitrescu la i (1849 1923) publică mai multe studii ale p.s., reunite postum în volumul *Studii de psihologie socială* (1923). Nicolae Vaschide (1874 1907) a tipărit la Paris studiul *Psihologia socială. Legile psihologice ale imita iei* (1900), în care se raportează critic la concep ia lui G. Tarde (studiul a fost tradus i publicat un an mai tîrziu i în *Noua Revistă Română*, nr. 35 36). P.s. românească îi datorează lui Dumitru Drăghicescu (1875 1945) programul primului curs universitar de p.s. Lec ia de deschidere a fost înută ia 12 nov. 1905 la Universitatea din Bucure ti. D. Drăghicescu a publicat în 1907 *Le probleme de la conscience. Etude psychosociologique i Din psihologia poporului roman*. Tot în această primă etapă de dezvoltare a p.s. române ti se înscrie i activitatea lui C. Rădulescu Motru (1868 1957), care i a continuat opera de a lungul mai multor faze de evolu ie a psihologiei în ara noastră. Opera vastă a lui C. Rădulescu Motru cuprinde i lucrări de p.s. precum: "Cultura română i politicianismul" (1904), "Sufletul neamului nostru" (1940), "Psihologia industriei ului" (1911), "Psihologia ciocoismului" (1911). Concep ia despre necesitatea ca psihologia să studieze "omul în societate" i a expus o încă din anul 1898 în lucrarea "Problemele psihologiei". Cea de a doua etapă în dezvoltarea p.s. în România, perioada interbelică, se caracterizează, după cum apreciază Ana Tucicov Bogdan, prin: a. cercetarea sistematică a fenomenelor psihologice autohtone; b. adecvarea metodelor i tehnicilor de cercetare la specificul fenomenelor psihosociale; c. apari ia primei lucrări ale p.s. propriu zise, dintre care men ionăm: *Inteligen a socială i psihologia*

conducătorului, de Gr. Popa (1935), *Psihologia reclamei*, de D. Tudoran (1935), *Opinia publică*, de C. Sudeanu (1935), *Adaptarea socială*, de Fl. ăfănescu Goangă, Al. Ro ea, S. Cupcea (1938), *Contribu ii la psihologia onestității*, da Z. Barbu (1940), *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români*, de A. Chircev (1941), *Conducerea la copii*, de G.M. Marica (1942), *Elevul conducător*, de L. Bologa (1943). În perioada interbelică p.s. academică înregistrează un deosebit avînt. La Universitatea din Bucure ti, C. Rădulescu Motru predă o suită de teme de p.s. în cadrul cursului de psihologie generală. Acest curs, publicat în 1923, cuprindea atît teme de psihologie individuală, cît i teme de psihologie colectivă, cu subdiviziuni de: p.s., psihologie etnică i psihologie de clasă. La Universitatea din Ia i, Minai Ralea (1896 1964) predă în anii 1923 1938 un "Curs de psihologie socială" con inînd următoarele teme mari: structura socială a fenomenelor psihice u mane, influen a grupului asupra individului, psihologia interindividuală sau înierpsihologia, influen a individului asupra grupului social, patologia vie ii sociale. Aportul lui Minai Ralea la dezvoltarea p.s. în România se caracterizează, după cel cle al doilea război mondial, prin publicarea, împreună cu Traian Herseni, a lucrării "Introducere în psihologia socială" (1966). La Universitatea din Cluj, Fl. ăfănescu Goangă (1881 1958) a predat cursul de "Psihologie socială", tratînd teme precum: obiectul p.s., ereditatea socială, grupele sociale primare i secundare, mulimea i opinia publică, socializarea, cooperarea .a. După încheierea celui de al doilea război mondial i pînă la reforma învă ămîntului din 1948 sînt continuate preocupările de p.s.: Mi hai Ralea expune în 1944/1945 la Facultatea de litere i filosofie (Universitatea Bucure ti) un "Curs de psihologie" i publică lucrarea "Explicarea omului" (1946). În 1947/48, Al.

PSIHOLOGIE UMANISTĂ

Ro ea predă la Universitatea din Cluj un "Curs de psihologie socială experimentală" tratând, între altele, temele: metodele p.s., influența grupului asupra activității lor mintale, motivația socială, atitudinile, prejudecățile, conducerea, rolul mediului social în formarea personalității. Perioada 1948-1965 reprezintă faza de declin a p.s. românești, când psihosociologiei, ca și sociologiei, nu i se mai recunoaște statutul de știință. După această perioadă asistăm la relansarea cercetărilor de p.s. concretă, la publicarea unor lucrări de sinteză în domeniu, a unor monografii și manuale universitare. P.s. a fost reintrodusă în sistemul învățămîntului superior și la Institutul de psihologie al Academiei Române a fost înființată o secție de p.s. Relativa izolare de comunitatea internațională a psihosociologilor, ideologizarea foarte mare, desființarea abuzivă a Institutului de Psihologie (1982), reducerea numărului de specialiști au creat un decalaj între p.s. din România și cea din țările dezvoltate. Schimbările sociale după decembrie 1989 au generat speranța reducerii acestui decalaj și sincronizării cu evoluția p.s. pe plan mondial. V. *antropologie culturală, antropologie socială, demografie, ecologie, etnologie, politologie, psihiatrie socială, sociologie. S.C.*

PSIHOLOGIE UMANISTĂ curent în psihologie constituit în anii '50 în S.U.A. și apoi răspîndit rapid în anii '60 și '70 în Europa, cu puternice influențe în sociologie, psihologie socială, antropologie socială și culturală. Dintre personalitățile care au contribuit la conturarea noii orientări se pot cita: Abraham H. Maslow, Carl R. Rogers, Clark E. Moustakas, G. Murphy, Henry Murray, Charlotte Bühler, James F.T. Bugental, Rollo May, Anthony J. Sutich, John Cohen, Albert Weilek, Kurt Goldstein. După anii '50 apar o serie de lucrări fundamentale care vor influența întreaga mișcare: A. Maslow — *Motivation and Perso-*

ality, 1954, *Toward a Psychology of Being*, 1962, *Becoming*, 1955; Ch. Bühler — *Values in Psychotherapy*, 1962; Cl. Moustakas — *The Self*, 1956; Carl Rogers — *Client Centered Therapy*, 1951. În 1961 apare o revistă specializată *Journal of Humanistic Psychology*, iar în 1962 se constituie *Asociația americană pentru psihologie umanistă*, care se transformă mai târziu într-o organizație internațională. ^ P.u. s-a constituit ca o reacție de profundă insatisfacție în mod special față de psihologia tradițională, dar și față de științele sociale umane în general. Psihologia tradițională, conform criticii p.u., nu ia în considerare complexitatea psihicului uman și problemele vitale pentru om în calitate de ființă superioară, cum sînt fericirea, idealul, sensul vieții, afirmarea umană, dezvoltarea umană, alienare, autenticitate umană, cooperare etc. Științele sociale, la rîndul lor, au reprezentat o încercare de explicare în sine a fenomenelor sociale, făcînd abstracție de semnificația lor pentru om. Datorită inexistenței unei cunoașteri sistematice a acestei problematice, crucială pentru ființa umană, știința nu a putut oferi instrumentele necesare împlinirii și soluționării lor. • *Critica freudismului*. Deși a avut meritul de a reprezenta prima abordare calitativă a psihicului uman, dezvoltînd tehnici de terapie psihologică, iar nu biochimică, freudismul a dezvoltat o imagine deformată a ființei umane. În primul rînd, accentuînd în mod corect apartenența omului la regnul animal, importanța corpului și nevoilor biologice, el a redus complexitatea ființei umane la biologic, punînd în centrul existenței umane instinctul sexual. În al doilea rînd, freudismul a privit omul ca o ființă fundamentală bolnavă, accentuînd activitatea de tratament a patologiilor umane, l-a avut complet străine preocupările de dezvoltare umană propriu-zisă. El a avut însă meritul de a fi dezvoltat un tip de terapie fundată pe ideea de reconstrucție a normalității psihice,

unde pacientul este cel care joacă un rol activ. Psihanalistul furnizează doar oportunități pentru autocunoașterea de sine și, pe această bază, a regîndirii propriei vieți psihice. • *Critica behaviorismului*. Obsedat de interpretarea comportamentului uman ca un răspuns strict determinat la un stimul, behaviorismul și-a concentrat atenția în mod exclusiv asupra comportamentului "obiectiv", subiectivitatea umană fiind considerată a fi un epifenomen, o umbră de tip platonian a realității comportamentale, fiind deci lipsită de autonomie ontologică. Ca urmare a atitudinii programatic antisubiective, personalitatea umană este privită dintr-o perspectivă atomistă și redusă la mecanicistă. P.u. respinge imaginea omului mai înă. Existența umană nu poate fi integral determinată de factori exteriori, ea nu este un sistem pasiv, lipsit de intenționalitate și inițiativă, dimpotrivă, unul activ, cu o semnificativă libertate de a se autodefini, autodezvolta, autodepăși, ca personalitate distinctă și responsabilă de cursul vieții sale. • *Surse filosofice*. Accentuînd rolul subiectivității în alegerea ființei umane, p.u. a încercat să valorifice o serie de orientări filozofice în care subiectivitatea era pusă ca obiect primar al analizei: *fenomenologia* și *existențialismul*. Fenomenologia oferea un program de analiză sistematică a conștiinței ca realitate independentă. La rîndul său, existențialismul, respingînd abordarea abstractă, universalistă și excesiv de raionalistă a filozofiei clasice, accentua necesitatea considerării unice a ființei umane și necesitatea în alegerii acesteia în *situația concretă*. • O influență însemnată în cristalizarea p.u. a avut o *dinamică grupului* (Kurt Lewin). Grupul social reprezintă mediul fundamental de existență a omului, prin care acesta se cunoaște și se definește. Există o logică a grupului social cu patologii și potențialități specifice. Mai ales la nivelul terapiei, metodele de grup au fost masiv pre-

luate. Dinamica grupului deschide perspectiva în alegerii unor componente superioare ale personalității umane și mai ales a locului pe care îl ocupă "relația cu celălalt". • Modelul uman propus de p.u. prezintă următoarele caracteristici: persoana umană este privită ca o *totalitate*; ea reprezintă un sistem deschis orientat spre creșterea, autodezvoltare; omul este atît comportamentul său elementar de natură biologică, cît și comportamentul superior, specific uman, ireductibil la biologic. Analiza trebuie să se deplaseze de la partea anormală, bolnavă, a omului, la cea sănătoasă; terapia proceselor patologice trebuie completată cu promovarea forțelor pozitive, orientate spre creșterea umană. Unicitatea existenței umane: omul nu trebuie considerat ca un caz particular al unei realități generice, ci ca o ființă unică ce trebuie înțeleasă în ea însăși. Psihologia este în mod necesar o știință nomotetică, dar fiecare persoană reprezintă o combinație unică de elemente și legi generale, imposibil de redus la o schemă generală. P.u. este centrată pe imperativul "aici și acum". Omul "încurajă" este înlocuit astfel cu "omul în situ" și problemele lui multiple de zi cu zi, o "găajă" "aici și acum". Individul reprezintă în sine un întreg armonios, care trebuie în unicitatea sa. Omul este o viață ir- prin simpla sa existență; respectul și demnitatea umană este un principiu fundamental: respectul necondiționat pentru sine și pentru orice altă ființă umană în calitate sa de existență singulară, unică și ireductibilă. Persoana umană trebuie considerată a fi liberă și în consecință deplin responsabilă pentru propria sa viață: sarcina specialistului este, în consecință, nu de a-l orienta pe om în direcția unui model uman anume, ci de a-i oferi posibilitatea autodeterminării, în direcția pe care singur, în mod liber și responsabil, o alege; *spontaneitatea*, ca formă fundamentală a *creativității*, este modul de constituire a

PSIHOLOGIE UMANISTĂ

persoanei umane unice; *terapia non directivă* propusă de C. Rogers este o consecință logică a acestui principiu. Terapeutul trebuie să fie un "consilier", "reflector" al gândirii subiective care nu îi impune propriile sale scheme de gândire și simțire. Maturitatea reprezintă o precondiție esențială a libertății și realizării de sine: persoanele mature devin conștiente de ele însele, capabile să reflecteze asupra experienței lor de viață, mai stabile, cu un accentuat simț al identității de sine; maturitatea oferă fundamentul autonomiei: persoana matură nu mai este dirijată de motive inconștiente, de conflictele copilăriei sau de variate stereotipuri, este mai independentă de influențele exterioare și deci mai capabilă de autodezvoltare liberă și conștientă; *since-ritatea* și *umorul* sunt condiții ale creșterii autentice: eliberarea de orice prejudecată și iluzie, cruzime chiar față de orice schemă impusă de propria experiență sau de către alii, umorul ca expresie a detașării de sine și de situațiile vieții, ca modalitate a unui relativism constructiv uman. Persoanele mature sunt mai "alocințice", mai orientate spre ceilalți, capabile să își înalege, să dezvolte sentimente de simpatie, dragoste, cooperare, sinceritate și deschidere în raport cu ei; sinceritatea și deschiderea în relațiile interpersonale pot să funcționeze ca un stimul al dezvoltării umane doar în condițiile unei atitudini reciproce, fundamentale pozitive în contextul unei morale bazate pe imperativul dezvoltării; ca o normă de bază ce guvernează relațiile cu ceilalți este *principiul reciprocității*; competența interpersonală reprezintă o condiție esențială a dezvoltării; doar dezvoltarea unei *societăți eupsihice* (Maslow) poate oferi cadrul efectivei dezvoltări umane. Terapia trebuie să fie orientată nu numai spre vindecare, ci și spre creșterea umană: terapeutul trebuie să sprijine persoana umană pentru a își "construi" propria viață, relațiile lui cu ceilalți. P.u. propune

nu numai o teorie a omului, ci și o nouă filosofie a vieții de zi cu zi, un "weltanschauung". • P.u. propune înlocuirea ideii de "boală mentală" cu cea de "problemă umană". Prin aceasta se elimină obsesia psihologiei clasice pentru dereglările psihologice și care de fapt paralizaază atitudinea activă, constructivă, a pacientului față de el însuși. Definind boala mentală ca o patologie a vieții umane în ansamblul ei, iar nu ca o dereglare de origine strict biofiziolgică, individuală, p.u. pune bazele unor noi modele terapeutice. Ceea ce este caracteristic, în mod special, acestor metode este lipsa unei opoziții între terapie și dezvoltare umană. Terapia apare mai degrabă ca un element component al creșterii umane, ea însăși putându-se realiza eficient doar în contextul mai general al afirmării autentice, de sine. O primă consecință a reprezintă democratizarea relației dintre terapeut și pacient (Karen Horney). Cari Rogers a pus această idee la baza unui sistem terapeutic de mare influență, semnificativ intitulat "terapie centrată pe client". Este promovată o terapie de tip empatic. Acest gen de terapie trebuie să transcendă modul cognitiv analitic, fondându-se pe capacitatea umană de a se apropia și în alegeri pe celălalt. "Terapia umanistă" nu acordă o importanță prea mare trecutului pacientului ca sursă de autolămurire a sa. Chiar dacă rădăcinile proceselor psihice actuale se găsesc în evenimentele din trecut, acestea, pentru a fi eficiente, trebuie să fie elemente constituente ale experienței prezente. De aceea, accentul este pus nu ca în psihologia freudistă pe explorarea trecutului, ci pe construirea prezentului "aici și acum". # Un merit important al p.u. constă în descoperirea posibilităților terapeutice ale grupului în vindecarea și creșterea individului uman. Cari Rogers afirma că descoperirea tehnologiei de grup este echivalentă ca importanță cu descoperirea energiei nucleare. În momentul actual sunt utilizate variate forme de terapie de

grup ca: *T Grupul* (grupul de învățare — "Training group"), *grupul de întâlnire* ("Encounter — Group"), *grupul de formare și educare a sensibilității* ("Sensitivity Group"), *grupul centrat tematic* ("Theme Centred Group", sau "Tavistock Group", dezvoltat în Anglia), *grupul de confruntare* ("Confrontation — Group"). • Un punct esențial al programului propus de p.u. îl constituie umanizarea educației. Următoarele direcții sunt avute în vedere: a. accentul pus pe latura formativă iar nu pe însușirea mecanică, b. accent pe autodezvoltare prin cunoașterea și asimilare, iar nu pe instruire din exterior; reactualizarea îndemnului socratic "cunoaște-te pe tine însuși"; se subliniază nu numai motivația interioară a învățării, ci și implicarea activă în programarea procesului de învățare; c. accent pe creativitate, pe spirit critic împotriva tiparelor rigide și a impunerii autorității în educație; d. umanizarea tuturor disciplinelor prin reintegrarea lor ca elemente componente ale unei viziuni umane, prin evidențierea semnificațiilor lor pentru om prin epurarea tuturor formelor opresive din procesul de educare; e. accentuarea motivației interne, crearea unor condiții prin care învățarea să se transforme dintr-o activitate obligatorie într-o muncă cu satisfacții majore pentru individ. Se depășește astfel polaritatea dintre învățare și joc, datorie și plăcere. ^ P.u. a avut influențe importante în toate disciplinele sociale, oferind un model uman de referință. În mod special putem cita puternica influență în diferitele programe de reformă umană și socială a organizațiilor (R. Lickert, Mac Gregor, Cris Argyris). În mod special *teoria ierarhiei nevoilor* a lui Abraham Maslow este deosebit de influentă în abordarea motivației performanței și promovarea diferitelor programe de *umanizare a muncii*. • Studiile apărute în perimetrul p.u., din punct de vedere metodologic, prezintă adesea o caracteristică mai degrabă speculativ filosofică. De există

o experiență clinică bogată, acumulată în orientările p.u., datorită lipsei unor instrumente sistematice de descriere obiectivă și unanim acceptată a faptelor la care se referă, teoriile formulate aici sunt mai degrabă impresionante intuitiv decât verificabile. Mijloace "mai tari" de culegere a faptelor și de verificare a teoriilor lipsesc într-o mare măsură. Din această cauză, p.u. ocupă un loc special în mișcarea științifică contemporană. Ea este privită de către unii teoreticieni, care au dezvoltat o amplă metodologie de tipul celei din științele naturii, cu multă suspiciune. V. *îmbogățirea muncii, motivele ei*. E.Z

PSIHOTERAPIE termen utilizat pentru prima dată în 1872 de Daniel Hack Tuke în lucrarea *Remarques sur l'influence de l'esprit sur le corps* pentru a desemna "magnetismul animal", sugestia și hipnoza. Prima definiție a p. apare însă în 1889 la von Eeden într-o formulare ce și păstrează și astăzi actualitatea: "orice metodă care utilizează mijloace psihologice pentru a combate boala prin intermediul funcțiilor psihice". În pofida acestor evocații Uardive, p. are o (pre)istorie milenară ale cărei rădăcini se regăsesc în practicile arhaice de intervenție asupra suferinței fizice și sufletești: magia, amanismul, ritualurile, medicina sacerdotală, etc. Abia la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu introducerea hipnozei și procedurilor sugestive (Charcot la Salpêtrière, Bernheim la Nancy) și a "tratamentului moral" (Pinel la Bicêtre, Beil la Halle) în clinica psihiatrică, p. devine o metodă de bază în tratamentul tulburărilor psihotice și nevrotice. Sub influența lui Pierre Janet și mai ales a lui Freud, după 1900 p. a cunoscut o dezvoltare înfloritoare. Astăzi sub această denumire sunt reunite metode și proceduri foarte diverse de intervenție psihică asupra psihismului, bazate pe recunoașterea originii psihice sau psihosociale a nebuliei sau a altor manifestări psihice deviate de la axa normală

malită ii. Dintre numeroasele accepțiuni ale termenului reținem: a. ansamblu de metode de tratament ale tulburărilor psiho-comportamentale și adaptative, utilizând mijloace elaborate în scopul exercitării unei influențe favorabile, sistematice și metodice asupra unui individ sau a unui grup. Este accepțiunea "tradițională" a termenului, conform căreia p. este concepută prin analogie cu modelul clasic al consultației medicale al cărei el este "vindecarea", înlăturarea "durerii", ameliorarea "suferinței"; b. aspect major al relației medic-bolnav, vizînd calitatea actului medical, prescripțiile terapeutice, modalitățile de comunicare etc. ce conferă sau nu eficacitatea demersului terapeutic. Se vorbește în acest sens de boli iatrogene sau induse prin atitudinile alarmiste, de suspiciune, neîncredere, abandon ale medicului față de bolnav; c. terapie pentru "normali". Este accepțiunea cea mai recentă a termenului în cadrul căreia p. este înțeleasă ca instrument de dezvoltare a personalității în direcția maturității, competenței și autorealizării. Obiectivele operaționale sînt, în acest caz, mărirea insight-ului, mărirea auto-acceptării, strategii mai eficiente pentru înfrîngerea dificultăților, amplificarea forței ei, consolidarea generală. Protagonistii actului terapeutic, în această ultimă accepțiune, nu mai sînt "medicul" și "pacientul", ci specialistul psihoterapeut și "subiectul". În centrul oricărei p., indiferent de variantele sale particulare (hipnoză, persuasiune, susținere, explorare, raționalizare etc.), se află comunicarea interumană, trăită în relația duală sau în grup, prin intermediul căreia se realizează influențarea subiectului în raport cu intenția terapeutică a metodei (suprimarea, modificarea, sau atenuarea simptomelor psihopatologice, învățarea unor noi "patternuri" adaptive, înflorirea personalității etc.). Există la ora actuală un număr imens de forme și variante de p., estimat la peste 200 (J.O. Porchaska, J.K., Narcoss, 1983), Diversita-

tea și eterogenitatea orientărilor p. contemporane nu este întâmplătoare. Ea este rezultatul multitudinii de scopuri, mijloace, concepții teoretice, niveluri de adresabilitate, formule organizatorice. De aceea și sistematizările actuale ale p. sînt departe de a fi atotcuprinzătoare, fiecare factor de diversitate putînd constitui un criteriu independent de diferențiere și clasificare. De regulă, se face distincție între: a. p. individuală și p. colectivă. Aceasta din urmă, spre deosebire de prima, care se desfășoară în cadrul unei relații de tipul "face to face", îi propune să valorifice acțiunea factorilor sociali și psihosociali în procesualitatea formării și dezvoltării persoanei umane. Metodele, tehnicile, variantele p. de grup sînt numeroase, majoritatea dintre ele fiind rezultatul adaptării terapiei individuale la formatul de grup. b. Se mai distinge p. rațională, dinamică și p. comportamentale. Criteriul avut în vedere, în acest caz, este pierghia instrumentală (tehnica, procedeul, "trucul") utilizată de psihoterapeut pentru a acționa la nivelul proceselor conștiente (p. rațională) sau inconștiente (p. dinamice) sau pentru a antrena formarea unor noi strategii comportamentale (p. comportamentale), în categoria p. rațională sînt incluse: "anamneză personală" a lui Jung, p. non-direktivă a lui C. Rogers, p. prin consiliere (counselling), p. de direcție, p. existențialiste, și metodele mai noi, p. rațional-emotivă (Albert Ellis), p. realității (William Galsser). Dintre p. dinamice menționăm: psihanaliza clasică și variantele sale moderne (simplificările Stekal; amplificările M. Klein, Lacom; modificările Sullivan, Horney etc.), hipnoza, sugestia în stare de veghe (P. Janet, Charchot, Bernheim), analiza tranzacțională (Eric Berne), p. prin strigăt primar (Arthur Johnson). P. comportamentale sînt reprezentate prin: p. de desensibilizare, p. de aversiune, metodele de relaxare (antrenamentul autogen Schultz; relaxarea musculară progresivă

Jacobson), biofeedback-ul (Kamija), p. comportamentală, bazată pe principiile reflexologiei (Pavlov) și ale condiționării operante (Skinner) și pe teoriile învățării, c. Se distinge și între p. directive, în cadrul cărora practicianul este principalul agent al schimbării subiectului (sugestia, hipnoza, terapiile de reeducare și susținere, p. rațional-embtivă, p. realității, psihanaliza și variantele sale, p. comportamentale, etc.) și p. non-directive care plasează responsabilitatea procesului terapeutic la subiect, rolul psihoterapeutului fiind de facilitator, de "catalizator" al schimbării acestuia (p. non-direktivă, p. existențialistă, gestalt-terăpia (Fr. Perls), analiza tranzacțională, grupul de întîlnire, etc.). d. Distincție între p. de restructurare, care se adresează "nevoilor" de deficit ale subiectului, fiind utilizate în tratamentul nevrozelor, sociopatiilor și al unora dintre tulburările psihotice, și p. de dezvoltare orientate spre "motivațiile de creștere", care sînt utilizate din ce în ce mai frecvent în sfera normalității psihice ca mijloc de ridicare a calității umane a vieții. V. *psihologia umanistă, socioterapie*. T.D.

PUBLÎC ' (lat. *publicus*, derivat de la forma străveche *populus*, "popor"), în opoziție cu "privat", desemnează în ideologia liberalismului occidental al sec. al XVII-lea "domeniul de stat", spre deosebire de "spațiul privat", libertatea de conștiință și credință asigurată în cadrul societății civile. Distincția între *spațiul* p. și *spațiul privat* nu este simplă: există spațiul p. al societății politice și spațiul privat al societății civile (familie, proprietate privată, piață etc.), precum și spațiul privat al subiectivității individuale (Dictionnaire de la sociologie, sub red. lui R. Boudon, P.H. Besnard, M. Cherkaoui, B. P. Lecuyer, 1989, p. 160). În sociologia opiniei publice și a comunicației în masă, prin p. se înțelege "un aspect funcțional, o activitate de moment a

oamenilor care trăiesc laolaltă" (M. Ralea, T. Herseni, Sociologia succesului, 1962, p. 339), Fiecare opțiune are p. ei, adică un grup de persoane afectate de o problemă socială, față de care adoptă o poziție pro sau contra, exprimată cu diferite grade de intensitate (Bernard Hennessy, *Public Opinion*, 1981, p. 5). Dacă inițial termenul de p. desemna poporul (avînd ca echivalent în limba română termenul "lume"), în timp s-au diferențiat p. *locale* (determinate spațial) și p. *mondial* (întreaga omenire), p. *participant* (la acțiune) și p. *receptor* (al unei informații)! După Georges Gurvitch (1894-1965), p., ca grup uman, format din indivizi aflați la distanță unii de alii, se caracterizează prin atitudini și opinii comune și prin continuitatea ideilor și valorilor sociale. (*La Vocation actuelle de la sociologie*, 1950, p. 135). Aici cum sublinia și I. Drăgan (*Opinia publică, comunicarea de masă și propaganda*, București, 1980, p. 82), structura p. este derivată din structura socială, se caracterizează printr-o accentuată mobilitate și printr-o durată în timp relativ limitată. V. *audiință, opinie publică*. S.C.

PUBLICITATE (lat. *publicare/clădire publică*, "răspîndire în public"), ansamblu de tehnici de comunicare în masă cu scopul de a informa publicul despre calitățile unor produse sau servicii și de a influența în sensul achiziționării acestor produse (bunuri materiale și spirituale) și al acceptării respectivelor servicii (din sfera economică, de timp liber, din domeniul ocrotirii sănătății, turismului etc.). De i p., ca fenomen social, a apărut în societățile preindustriale, abia odată cu dezvoltarea economiei capitaliste, cu dispariția contactului direct dintre producător și cumpărător, se poate vorbi de p. în sensul actual al termenului. P. este indispensabilă în orice sistem economic Ea este dezirabilă numai în condițiile în care; atrage atenția asupra calităților reale ale produselor și stîvnicilor,

produsele și serviciile, direct sau indirect, sînt socialmente necesare; ajută la reglarea producției (T. Sauvet, *Dictionnaire economique et social*, 1975, p. 377). Începînd cu Charles Fourier, o serie de filosofi, sociologi și economiști, precum Herbert Marcuse, Vance Packard, John K. Galbraith, W.H. Whyte, Ludwig von Bertalanffy, Kurt Schilling, Aldous Huxley, Erich Fromm ș.a. au criticat efectele p., mai ales generarea unor false trebuințe și manipularea comportamentului maselor (Heimut Schoeck, *Kleines Soziologisches Wörterbuch*, 1969, p. 357). Analiza sociologică a p. are în vedere scopul acestei acțiuni de influență a opiniilor, atitudinilor și comportamentelor de achiziționare de mărfuri și de recurgere la anumite servicii. A a numita "formulă AIDA" (atenție, interes, dorință, achiziție) rezumă problematica psihosociologică a p. (Ernst F. Salcher, *Psychologische Marktforschung*, 197g, p. 233). Tehnicile de p. se bazează pe producerea unui șoc psihic, în care sînt utilizate reclame comerciale fluorescente mobile, afișe în culori percutante, slogane comerciale (formule concise, ușor de memorat, menite să decodifice comportamentul de achiziție). Adesea, pentru incitarea la cumpărarea anumitor bunuri, în acțiunile p. se face apel la pulsuniunile și dorințele neconștientizate ale oamenilor, ajungîndu-se la ceea ce ziaristul și sociologul american Vance Packard denunță într-o lucrare publicată în 1957 ca "persuasiune clandestină". În acest sens, s-a dezbătut aprins și se discută și în prezent despre manipularea prin "pub în visible" (condiționare subliminală). Semnalul de alarmă a fost tras în urma unui experiment desfășurat la New Jersey (SUA) în 1956: în timpul rîlării filmului *Picnics* au proiectat imagini ultrarapide (1/3000 de secundă) conținînd sloganul "Consumați Coca-Cola", Fără a conștientiza percepția mesajului, spectatorii, după terminarea spectacolului de cinema, s-au îndreptat într-un mare număr

spre barul din apropiere unde au consumat cu precădere Coca-Cola, deși aveau la dispoziție la același preț și alte băuturi răcoritoare. Experimentul a durat ase săptămîni și vinzarea de Coca-Cola a înregistrat creșteri substanțiale. Alte experimente de condiționare subliminală făcute în SUA, Marea Britanie sau Franța în cadrul emisiunilor radio sau tv. au condus la rezultate contradictorii. Oficial, utilizarea condiționării subliminale în p. a fost interzisă, ceea ce nu înseamnă că s-a eliminat efectiv posibilitatea de a se practica această modalitate de manipulare a consumatorilor (N. F. Dixon, *Subliminal perception: the nature of a controversy*, 1971). În p. dispunem de trei modalități: cuvinte, imagini, numere (Jacques Durand, 1962). Făcînd bilanșul cercetărilor privind utilizarea numerelor în p., psihosociologul francez David Victoroff apreciază că în acest domeniu "numărul constituie un element la fel de important ca și imaginea" (*La publicité et le nombre*, în *Revue Française de Sociologie*, nr.1. 1978, p. 157). Studierea limbajului p., alegerea argumentelor pentru p., investigarea sociologică empirică a canalului p., ca și studiul efectelor sociale ale p. constituie principalele direcții de cercetare sociologică a p. *V. comunicare, influență socială, public. S.C.*

PUTERE 1. Capacitatea cuiva de a-i impune voința în cadrul unei relații sociale, în ciuda oricărei rezistențe întâmpinate și indiferent de factorii care determină această capacitate (M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1920). P. este o dimensiune a anumitor relații de interdependență socială, ceea ce face din ea un concept relațional. Nu se poate afirma despre o persoană sau un grup că "are p." fără a se specifica în relație cu cine și ce anume îi conferă acest atribut. P. este mai degrabă un proces decît o entitate sau o structură fixă. • Definiția weberiană nu se referă în mod deliberat la resursele care

pot face posibil exercițiul p. în ultimă instanță, orice conferă unei persoane sau unui grup un anumit control asupra a ceea ce alții au nevoie și doresc poate fi considerat ca o resursă de p. Cercetările sociologice au avut în vedere diferite asemenea resurse: capitalul, venitul, prestigiul conferit de status, cunoștințele, îndemînările deosebite și rare, virtuțile magice, charisma ș.a. Ceea ce funcționează socialmente ca o resursă de p. depinde de tipul de societate: de pildă, în societățile arhaice controlul ritualurilor magice poate constitui o sursă de p., în timp ce capitalul are o importanță preponderentă în societățile capitaliste moderne. Distincția lui Weber între *clase*, *grupuri de status* și *partide* se referă la tipuri diferite de grupuri sociale, particularizate prin controlul anumitor resurse de p.: cele economice în cazul claselor, prestigiul în cazul grupurilor de status și accesul la aparatul politic administrativ în cazul partidelor. Distribuția diferitelor resurse de p. tinde să fie organizată și instituționalizată în structuri de dominație relativ stabile pentru fiecare tip de societate. Un element important în acest proces de instituționalizare îl constituie apariția fenomenului *legitimității*. Problematika legitimității, care va deveni centrală în conceptualizarea weberiană a p., a fost sesizată încă de J. J. Rousseau: "Cel care stăpînește nu este niciodată destul de puternic pentru a rămîne mereu stăpîn dacă nu transformă forța în drept și supunerea în datorie" (*Du contrat social*, 1762). P. acceptată ca legitimă de către cei asupra cărora este exercitată devine *autoritate*. Weber distinge trei tipuri ideale de autoritate: a. *charismatică*, întemeiată pe "sacralitatea, eroismul sau caracterul exemplar al unei persoane și pe modelul normativ revelat sau impus de această persoană"; b. *tradițională*, avînd la bază "credința înrădăcinată în supremația tradițiilor imemorabile și în acele persoane cărora aceste tradiții le conferă legitimitate";

c. *rațional legală*, bazată pe "credința în legalitatea reglementărilor impuse și în dreptul celor plasați în poziții de autoritate prin asemenea reguli de a emite ordine". Birocrația încarnează în mod exemplar tipul de autoritate rațional legală, iar ceea ce Weber denumete patriarhalism, patrimonialism și feudalism au fost sisteme sociale în care a funcționat predominant autoritatea tradiției. Charisma este o forță revoluționară care generează mișcări sociale de a lungul istoriei, dar care degenerază în mod inevitabil prin "rutinizare" de îndată ce dispărește liderul charismatic. • Gîndirea modernă a fost captivată de p. politică, forma cea mai spectaculoasă și, în același timp, omniprezentă a p., precum și de cadrul în care aceasta se manifestă în societățile moderne: statul. Față de p. politică, sociologia și-a manifestat interesul în cîteva direcții principale. În primul rînd, ea a considerat statul o instituție politică la fel ca oricare altă, iar instituțiile politice le-a integrat, ca o categorie distinctă, instituțiilor sociale în general. În al doilea rînd, sociologia a acordat o atenție particulară aspectelor informale, funcțiilor latente și disfuncțiilor instituțiilor prin care se exercită p. politică. Ceea ce a atras după sine nu numai preocuparea pentru relațiile dintre instituțiile politice și celelalte tipuri de instituții, dar și o mare deschidere în raport cu aspectele legate de bazele sociale ale p. În al treilea rînd, sociologia actuală tinde să confere o accepțiune foarte largă termenului de "politic". Din ce în ce mai mult se consideră că universului politic îi aparține, fără deosebire, toate fenomenele care implică relații de p., autoritate, conducere etc. În această perspectivă, p. apare ca o relație socială foarte generală, ale cărei mecanisme sînt, dacă nu identice, cel puțin asemănătoare în cadrul unor instituții aflate în diferite precum statul, organizația economică, partidul politic, sindicatul, biserica sau familia. • În linii generale, două orientări fun-

damentale au marcat atât sociologia politică, cât și politologia în legătură cu bazele și funcționarea p.: consensualismul și conflictualismul. Există și o altă tradiție, deloc neglijabilă, care a subliniat coexistența a consensului și a conflictului în manifestările p. Pentru Tocqueville, exercitarea p. într-un sistem democratic implică un echilibru între forțele conflictului și cele ale consensului (*De la democrație en Amérique*, 1835). Mai recent, un sociolog de talia lui S.M. Lipset adoptă o poziție similară, considerând că democrația este un mecanism destinat adoptării deciziilor la nivel societal cu minimum de forță și maximum de consens, în condițiile existenței unor grupuri cu interese conflictuale (*Political Sociology*, în R. K. Merton et al., eds., *Sociology today*, 1959). • Teoriile consensului au pus accent pe faptul că p. politică este cea care permite coordonarea activității lor de interes general, asigurarea ordinii și a continuității sociale. Exercițarea p. reprezintă un instrument esențial prin care oricare comunitate își gestionează supraviețuirea. Sociologia marcată de această orientare a fost interesată de funcționarea p. (condiții, forme, tipologii etc.) și mai puțin de mecanismele erodării și transformării sale. Concepțiile conflictualiste au scos în evidență caracterul eminamente coercitiv al p. politice, impunerea sa de către grupurile dominante asupra celor dominate în scopul realizării propriilor interese. Ceea ce pare să caracterizeze această orientare este "conceptul de sumă nulă" (T. Parsons) sau teza "caracterului limitat" al p. (R.S. Lynd): într-o societate dată există o cantitate limitată de p., astfel că orice extindere a p. unui grup se face în detrimentul altuia. Pe această linie, teoria marxistă clasică a subliniat funcția principală de dominație de clasă a instituțiilor politice — statul în primul rând — caracterul lor istoric, precum și fundamentele economice ale distribuirii p. în societate. Reducționismul economic marxist

a fost ulterior nuanțat și oarecum relaxat. A. Gramsci a analizat rolul instituțiilor culturale în impunerea "hegemoniei" clasei conducătoare. Acestea contribuie, prin mijloacele lor specifice, la obținerea consensului maselor, ceea ce duce la coborârea pragului de coerciție directă necesară pentru menținerea dominației. În aceeași ordine de idei, L. Althusser a argumentat teza funcționării "aparaturilor ideologice ale statului" în sensul inculcării "respectului indivizilor față de diviziunea tehnico-socială a muncii", prin intermediul căreia este reprodusă structura de dominație existentă în societate. Th. Adorno a remarcat "totală reificare" a conștiinței sociale, cu efecte dezastruoase asupra formării unei gândiri critice independente. • Constatînd fenomenul extinderii birocratiei în societățile industrializate, C.W. Mills a preluat ideea Weberiană a legăturii dintre birocratizarea și profesionalizarea aparatului politico-administrativ, criticînd efectele nefaste ale acestei tendințe: clișajul crescînd dintre instituții și public, opacizarea legăturilor dintre conducători și conduși, deteriorarea democrației și formarea unei "elite a p." Acest corcustrîns al vîrfurilor decizionale din sectoarele politice, economice și militare hotărăște destinul unei întregi societăți (*The Power Elite*, 1951). ➤ Evoluția sociologiei contemporane, în deosebi studiile de sociologia organizațională, au adus în prim plan problematica p. în sens larg (conducere, autoritate etc.) și în contexte diferite de acela al instituțiilor politice propriu-zise. Pentru foarte mulți sociologi a devenit evident faptul că însuși procesul funcțional al cooperării dintre grupurile angrenate în marile organizații industriale generează conflicte de autoritate, fricțiuni, alienare. În acest sens, P. Druker a analizat motivele pentru care managementul nu poate coabita cu o conducere deplin legitimă, deopotrivă în interiorul organizației și la nivel societal (77^{le} *New Society*, 1950). R. Dahrendorf considera că separarea

proprietății legale asupra mijloacelor de producție de controlul direct al acestora crează noi raporturi de p. și noi tipuri de autoritate în societățile capitaliste avansate (vezi și A. Berle, G. Means, *The Modern Corporation and the Private Property*, 1933; J. Burnham, *The Managerial Revolution*, 1941; J.R. Galbraith, *The New Industrial State*, 1967). Sociologul german merge însă mai departe, susținînd că structura de autoritate a societății globale și a subsansamblelor sale (organizații, instituții etc.) constituie, în prezent, elementul structural al formării claselor și a conflictului de clasă (*Soziale Klassen und Klasskonflikt in der Industriegesellschaft*, 1957), • 2. P. economică: posibilitățile de acțiune și rezistența de care dispune o persoană, un grup sau o organizație (bancară, industrială etc.) în promovarea propriilor interese, în care își au originea în avere, rezerve financiare, pachete de acțiuni, dimensiunile ac-

tivității și desfășurate, poziția de monopol etc.

• 3. P. militară: capacitatea de acțiune armată a unui stat, asigurată de potențialul său militar (soldați, cadre, armament, logistică). • 4. P. de cumpărare: capacitatea unei populații de a-și procura bunuri și servicii, determinată de raportul dintre venituri și prețuri. Dificultățile de a-și asuma de stilurile de viață și de evoluția lor face ca estimarea acesteia să nu fie valabilă decât pentru grupuri omogene și pe perioade scurte de timp. # 5. *Separarea puterilor*, principiu formulat de Montesquieu (*TEsprit des Lois*, 1748) și aflat la originea doctrinelor constituționale liberale, care prescriu independența p. legislative (parlament), executive (guvern) și judecătorești, concomitent cu asigurarea unor mecanisme de echilibrare a lor. V. *autoritate, birocratie, control social, clasă, democrație, elite, partid politic, regim politic*. CA.

RANDOM DIGIT DIALING procedeu de selecționare în anchetele prin interviu telefonic, elaborat de R.M. Groves și R.L. Kahn (*Surveys by Telephone*, 1978). Procedeu constă din selecționarea numerelor de telefon, urmând apoi selectarea persoanelor care au acces la respectivele posturi telefonice în vederea interviuării lor. Sînt stabilite mai întîi zonele geografice pe baza stratificării lor după anumite criterii în funcție de tema anchetei. Fiecare zonă are un anumit prefix telefonic. Se face apoi selecția aleatoare a numerelor de telefon și a persoanelor pe baza tabelelor de selecție elaborate de Leslie Kish (1949). *V. e. selecționare, interviu*. S.C.

RANDOMIZARE tehnică aplicată în experimente constînd în selecția și alocarea aleatoare a subiecților în grupuri de experimentare, a grupurilor într-o ordine specifică și a variabilelor într-o schemă controlabilă. Scopul aplicării este ca subiecții și variabilele implicate să aibă probabilități egale de selecție sau alocare în procesul de observare sau experimentare. Conceptul a fost introdus în statistică de Ronald Fisher (*The design of experiments*, 1951) pe baza teoriei probabilității, întrucît experimentarea presupune controlul tuturor factorilor care influențează

rezultatul final, r. oferă posibilitatea operării în condiții de probabilitate prin reducerea stărilor de incertitudine și eliminarea efectelor sistematice ale unor factori "exteriori". Această posibilitate se referă atît la subiecți cît și la variabilele independente. Cînd grupurile sînt natural constituite, pentru a fi implicate în experimentare trebuie verificată echivalența lor pe variabilele independente. În cazul constituirii ad hoc a grupurilor, se utilizează procedee aleatoare sau probabiliste de selecție a subiecților în grupuri. Procedeu este similar cu cel aplicat în selecționarea simplă aleatoare. Mai întîi se listează populația de referință, menținîndu-se caracteristicile fiecărui subiect pe variabilele independente ale cercetării. Apoi se selecționează subiecții cu ajutorul unui tabel de numere aleatoare. Există două procedee. Unul constă în selecția directă a subiecților în grupuri, după care se verifică "echivalența" grupurilor pe variabilele independente. Aceasta înseamnă a compara frecvența așteptată (calculată pe baza datelor despre populație) cu frecvența obținută după selecția aleatoare. Dacă acestea coincid sau sînt foarte apropiate, grupurile sînt "echivalente" și reprezentative pentru populația de referință. Cînd lucrăm cu două grupuri, stabilim la întîmplare care este con-

siderat ca experimental i care de control. Dacă sînt mai mult de două grupuri, se folosesc tabele cu permutări aleatoare pentru repartizarea lor pe categorii ale variabilelor independente, rezultînd modele experimentale constituite exclusiv după criterii probabiliste. Al doilea procedeu de selectare a subiecilor constă mai întîi în obinerea unui eantion simplu aleator, după care se trece la alocarea aleatoare a fiecărei persoane pe grupuri sau "blocuri" experimentale. În felul acesta, r. maximizează varianta dintre grupuri i o minimizează pe cea din interiorul fiecărui grup, controlînd efectele induse de factori extraexperimentali. V. *experiment, eantionare, statistică i sociologie*. L.V.

RAPORT DE CERCETARE text elaborat în urma i pe baza prelucrării, analizei i interpretării informațiilor recoltate în cercetările sociologice concrete, avînd ca scop prezentarea sistematică a rezultatelor obținute. R.c. se particularizează în funcție de destinatar, care poate fi: comunitatea țîințică, organizații sau instituții sociale, publicul larg. • R.c. destinat comunității țîințice cuprinde o tratare aprofundată a aspectelor teoretice i metodologice ale cercetării efectuate, sînt expuse pe larg obiectivele i ipotezele de lucru, concepția asupra domeniului studiat, schema operațională i gradul de reprezentativitate, modalitățile de culegere i prelucrare a informațiilor, rezultatele la care s-a ajuns, semnificațiile acestora, se fac corelații cu alte cercetări similare, se analizează confirmarea sau infirmarea ipotezelor proprii, ale rezultatelor obținute anterior în studiul aceleiași probleme, sînt relevate eventualele erori de cercetare, direcții noi de studiu pentru viitor etc. În această calitate, r.c. poate servi i la elaborarea ulterioară a unor articole, studii i lucrări de sinteză. Spre deosebire de r.c., acestea din urmă sînt adesea selective, în

ceea ce privește problematica abordată, i propun să construiască o teorie explicativă mai generală, luînd, de regulă, în considerare rezultatele mai multor cercetări. • R.c. redactat pentru un beneficiar care a comandat lucrarea va conține mai puține elemente de ordin metodologic. În schimb, se concentrează asupra aspectelor practice, susceptibile de a fi avute în vedere pentru performanța activității în domeniul studiat, în care scop sînt propuse anumite soluții la problemele evidențiate. • R.c. destinat publicului larg, se concentrează asupra expunerii principalelor rezultate, constituindu-se o teorie explicativă aptă să contribuie la orientarea cititorului i eventual să l ajute în activitatea pe care o desfășoară. V. *chestionar, interviu*. I.M.

RASA concept de origine engleză al cărui sens original se referea la o întrecere sau la un concurs de viteză (sens păstrat i astăzi în limba engleză); într-o accepțiune particulară se utilizează pentru apa care curgea rapid printr-un canal îngust. Pornind de aici, sub influența franceză, în epoca modernă, termenul va fi utilizat pentru a denumi o mulțime de indivizi care se trag dintr-un izvor comun, deci au o descendență comună în linie directă. • **1.7/7 biologie**, termenul este utilizat pentru prima dată, într-un sens țîințic, r. fiind considerată o subdiviziune a speciei. Există trei categorii de factori în funcție de care pot fi definite r.: a. *geografici*—se are în vedere zona geografică (ex. elefant african); b. *ecologici*, prin raportarea la natura ecosistemului în care trăiesc exemplarele unei specii (ex. porumbel de scorbura); c. *morfologici*, diferențierile dintre subdiviziunile unei specii se fac din perspectiva particularității lor morfologice (ex. barză neagră). Acești factori sînt interdependenți i sînt considerați împreună în definirea r. **2.7/7 biologia umană** se consideră că există o singură specie, Homo Sapiens, apărută cu

cel puțin în 300.000 de ani în urmă, avînd astăzi trei r. principale (sau subspecii); caucasiană, mongoloidă i negroidă. Unii autori identifică i alte r. principale (ex. amerindiană). În trecut însă au existat multe altele. R. principale pot fi descompuse la rîndul lor în subrase (sau pur i simplu r.). 3. În *sociologie*, termenul a căpătat o accepțiune prioritar socială, în special în secolul XIX, sub influența evoluționismului. Conținutul social i termenului este dat de definirea grupurilor r. prioritar în baza unor caracteristici culturale i doar secundar din considerente biologice. Criteriile "biologice" de identificare a r. sînt întotdeauna vizibile i relevante cultural într-o anumită comunitate, de regulă însă sînt foarte puține în semnificație biologică. De exemplu, culoarea pielii, un criteriu de identificare a r. aproape unanim acceptat, nu este o caracteristică morfologică majoră, în raport cu altele care, de i sînt definitorii, nu sînt luate în calcul, în definirea socială a r. De altfel, variabilitatea acestei caracteristici (culoarea pielii) în interiorul unei r. este atît de mare încît ea devine foarte puține în operantă. Se consideră că diferențele dintre r. au o bază genetică, în sensul unei tendințe de variabilitate pentru un anumit grup de gene. Diferențierile genetice dintre r. nu se traduc obligatoriu în caracteristici "vizibile" i sînt uneori contrare opiniilor tradiționale. De exemplu, din punct de vedere genetic r. caucasiană este mai apropiată de cea negroidă decît de cea mongoloidă. ^ Dimensiunea socială a r. este întărită i de utilizarea *stereotipurilor* "m" definirea acestora (de exemplu negrii sînt considerați lene i, hi persexuali, murdari, buni cîntăreți, buni atleți; asiatici în elefanți, obedienți, loiali). Stereotipurile joacă un rol deosebit în raportarea la r., ele fiind valorificate adeseori ideologic, r. devenind astfel, pentru unii autori, un concept ideologic, ajungîndu-se astfel la *rasism*. & În ultimele decenii lucrările dedicate problematicii r. au devenit mai rare deoarece mulți

speciali îi consideră problematică utilizarea termenului, iar alții pun la îndoială chiar existența r., preferînd să utilizeze alți termeni, cum ar fi de exemplu cal de *etnie*. Un posibil argument este dat de faptul că variabilitatea genetică dintre r. este comparabilă (uneori chiar mai mică) cu cea existentă în interiorul acestora. Pe de altă parte, nu există r. pure i nici limite precise de demarcație între ele. Clasificarea r. este dificilă i datorită faptului că nu există un singur criteriu de clasificare ci o multitudine de criterii relativ autonome (ex. o anumită configurație a feței poate fi asociată cu mai multe tipuri de culoare a pielii). Ierarhizarea r., o preocupare majoră în secolul trecut i în prima parte a acestuia, este i ea privită astăzi cu mult scepticism. Argumentul principal, diferențele între coeficienții de inteligență ai diferitelor r., poate fi relativ ușor atacat deoarece instrumentele sînt construite în funcție de valorile l normele unei anumite culturi i au fidelitate i validitate scăzută a tunci cînd sînt utilizate în afara acestora. Nu trebuie exagerată nici tendința de a uniformiza r. Diferențierea dintre ele este firească datorită necesității lor de adaptare la condiții, în primul rînd ecologice dar i socio-culturale, distincte. V. *etnic, fascism, nazism, rasism*. A.B.

RASISM proces de discriminare, ca i cretină ele i ideologiile conform cărora rasele omenești pot fi clasificate de la inferior la superior, în baza caracteristicilor biologice fundamentale diferite cu care ele sînt înzestrate. Conceptul central, rasa, are însă o dimensiune socială i nu biologică, deoarece caracteristicile prin care sînt identificate rasele nu sînt, de regulă, relevante din punct de vedere biologic (de exemplu, culoarea pielii, este biologic puține importantă în definirea raselor față de multe alte caracteristici anatomice, care, nefiind atît de vizibile, nu sînt luate în calcul). • Ca doctrină, r. este

crea ia exclusivă a epocii moderne. În antichitate, religia era unicul criteriu de discriminare, cei care aveau o altă religie erau priviți nediferențiat. Creștinismul a continuat aceeași tradiție, un bun creștin putând fi oricine primea botezul sfânt. Ideea creștinării lumii, fundamentală pentru această religie, nu s'ar fi putut împăca în nici un fel cur. După Robert A. Nisbet (*Prejudices*, 1982) r. i are originea în reformă și în iluminism. Reforma a spart unitatea creștinismului și a distrus ideea genezei unice, legând totodată grupul religios de etnie. Iluminismul a adus ideea evoluției implicite a dezvoltării inegale a etniilor și a raselor. Desigur, o contribuție însemnată la constituirea r. au avut și descoperirile și contactele cu alte tipuri de societăți umane (considerate primitive) în secolul XVIII și mai ales XIX. • R. are însă și explicații economice, justificând anumite practici politice cum ar fi exploatarea colonială, agresiunea împotriva altor națiuni, oprirea unor grupuri minoritare, sclavia (modernă). Presupozitiile de bază ale r. după Michael Banton (*The Idea of Race*, 1977) sunt: a. variațiile comportamentale și de obiceiuri între indivizii ce apar în unor culturi diferite pot fi explicate ca expresii ale unor tipuri biologice diferite; b. în baza acestor caracteristici se consideră superioritatea europenilor, în particular a arienilor, față de orice alte categorii; c. contradicțiile între națiuni sau indivizi au la bază caracteristici biologice înăscute. Robert Miles (*Racism*, 1989) consideră că r. trebuie înțelese numai ca "ideologie" care se bazează pe un proces de categorizare în care fiecare clasă este definită de asociația unor caracteristici biologice (genetice) și a unor aspecte sociale, de regulă negative, ce permit ierarhizarea grupurilor și aplicarea unor tratamente diferențiate. • O formă de bază a r. în secolul trecut oare în prima parte a acestuia a constituit o *antisemitismul*. El s-a legat, în cultura germană mai ales, de concepțiile și teoriile despre sufletul neamului, suflet care se află

într-o strânsă relație cu teritoriul în care se află neamul. De aici s-a născut ideea spațiului vital ca și aceea potrivit căreia evreii sunt un neam ce și-a pierdut sufletul deoarece ei nu mai au un teritoriu propriu. Antisemitismul va deveni o mișcare politică reală doar în secolul XX, mai ales în perioada conducerii naziste, în secolul XIX el fiind mai mult o mișcare culturală sau așa cum spune P. Johnson (*A History of the Modern World*, 1983) o formă a romantismului. Dintre autorii reprezentativi menționăm pe: Wilhelm Heinrich Riehl, Theodor Fritsch, Eugen Diederichs, Houston Stewart Chamberlain. Național Socialismul va transforma antisemitismul într-o componentă de bază a ideologiei naziste, care va conduce la crime abominabile împotriva evreilor, dar și a altor grupuri etnice, în special în timpul celui de-al doilea război mondial. Antisemitismul a existat și în afara spațiului german, în special în Franța, unde, după afacerea "Dreyfus", s-au impus tot mai mult *teoriile conspirației*. După Charles Maurras, conspirația venea atât din partea evreilor, cât și a protestanților, a francmasonilor, dar și a ateilor sau străinilor. ^ Procesele de discriminare îndreptate împotriva negrilor constituie o altă formă importantă a r., pe care o regăsim în epoca modernă, în special în istoria S.U.A. În acest caz nu s-a ajuns niciodată la genocid, discriminarea a îmbrăcat forme mai slabe ale sclaviei (până la mijlocul secolului trecut) și ale segregării (inclusiv în prezent). Politica de discriminare a negrilor a fost menținută oficial în S.U.A. în cea mai mare parte a acestui secol în baza principiului "separați dar egali" (din 1896 până în anii '60). Neoficial, politica segregacionistă se menține în diverse instituții și în prezent. Nu trebuie neglijat însă faptul că negrii, ca și alte grupuri rasiale sau etnice, promovează anumite forme de segregare voluntară datorită, în special, conștiinței unei identități proprii. • R. este prezent și astăzi ca politică de discriminare în multe state din

Africa, unde imediat după obținerea independenței s-a practicat la nivel guvernamental o politică r. față de europeni sau arabi, în sens larg, putem vorbi însă de r. sau de elemente de ideologie r. în politica majorității statelor din Orientul Apropiat, așa cum putem vorbi și de un r. antisemit, de unul intertribal (în Africa), sau, după unii autori, chiar de unul antiamerican. V. *fascism, genocid, naționalism, rasă, război, sclavie, segregare*. **A.B.**

RĂZBOI tip de interacțiune socială între două sau mai multe comunități, desfășurată în forma unui conflict violent, de regulă armat, și în baza unor norme strict determinate. R. este practic un fenomen universal. Elementele sale definitorii cunosc însă o mare variabilitate în funcție de modelul cultural și epoca istorică la care ne raportăm. • Diversitatea formelor ca și a concepțiilor despre r. nu poate fi înțeleasă fără o analiză a normelor care îl reglementează. Acestea, de regulă, nu au un caracter universal și din acest motiv normele pe care le considerăm adesea ca fiind definitorii pentru r. nu apar în de fapt decât celui modern. Astfel, norma distrugerii fizice a adversarului sau aceea potrivit căreia întele legitime sunt atât grupurile militare cât și cele nemilitare (populația civilă) caracterizează în principal epoca modernă, care a promovat r. total și a transformat astfel dreptul de a participa la război într-o obligație a tuturor cetățenilor care sunt mobilizați fie pentru luptă, fie pentru muncă. În alte societăți însă, cei ce pot participa la r. au un statut special, acesta constituindu-se mai degrabă într-un privilegiu și nu într-o obligație, iar numărul lor putând fi foarte mic, comparativ cu populația totală. Din acest motiv, înaintea epocii moderne, r. au avut dimensiuni mult mai mici (uneori chiar câteva sute de participanți), iar caracterul lor distructiv a fost adeseori insignifiant. De exemplu, în r. medievale din

Europa Occidentală nu au murit mai mult de doi la sută din beligeranți, față de patruzeci la sută în primul r. mondial. Un alt aspect important este acela că baza predominant economică a r. modern nu este nici ea o caracteristică universală, în istorie existând multe tipuri de cauze generatoare de r., printre care cele religioase trebuiesc menționate în primul rând (cruciadele oferă un exemplu relevant). • Există multe alte norme care reglementează r., care stabilesc în fiecare societate cine are dreptul de a purta arme, de a lupta, cine eventual este obligat să participe la r., când se desfășoară lupta, între ce ore, în ce zile, pentru cât timp, cu ce mijloace legitime, dar și norme, privind desfășurarea propriu zisă, care stabilesc cine și cum trebuie să atace, obiectivele legitime, modul de încetare a luptei etc. • În analiza rolului pe care r. îl joacă în diverse tipuri de societăți este util să folosim un indicator care să ne indice lăstărele proporției specialiștilor în r. (militarii) într-o societate dată. Un astfel de indicator este *raportul militar* care este un raport între numărul militarilor și populația totală. Cu cât acest raport este mai mare, cu atât mai mult vorbim de caracterul militar al respectivei societăți (între militari se includ, de regulă, și formațiunile paramilitare). • Astăzi, atitudinea față de r. este în general negativă, dar nu a fost aceeași de-a lungul istoriei. Gândirea iluministă a fost de fapt cea care a pus pentru prima dată r. într-o lumină nefavorabilă, considerând că acesta constituie o piedică majoră în calea progresului. Această raportare negativă a fost accentuată și mai mult în acest secol, datorită experienței celor două r. mondiale și deosebitei atrocități lor comise în ultimul. Cu toate că a fost considerat în epoca modernă, r. este în mare parte creatorul acesteia. Statele naționale moderne au apărut și și-au stabilit granițele pe câmpul de luptă. R. ca și pregătirea sau amenințarea cu r. au jucat însă un rol vital de

a lungul întregii istorii a umanității, Robert A. Nisbet (*Prejudices*, 1982) consideră că funcțiile r. au fost în istorie predominant pozitive. Astfel, r. satisface nevoia de comunicare, asigurând realizarea interacțiunii între culturi și prin aceasta progresul social. În cea mai mare parte a istoriei el a constituit cea mai importantă formă de interacțiune culturală, stimulând dezvoltarea tehnicii, a științei și a economiei, erodind totodată caracterul conservator specific oricărei societăți izolate. Din antichitate și până în prezent cele mai multe creații tehnice și științifice au avut, cel puțin în inițial, un caracter militar, începând cu cele mai simple sisteme mecanice și ajungând până la măina de cusut (utilizată inițial pentru confecționarea de uniforme militare), telegraf, telefon, radio, dar și la industria de televiziune, de calculatoare sau cea nucleară. Standardizarea ca și producția de serie se leagă inițial tot de producția de armament. R. contribuie la dezvoltarea economiei, facilitând afacerile și în general dezvoltarea economică. Pentru Nisbet democrația este, totodată, copilul r. (primele reforme democratice în Atena nu sînt altceva decît reforme militare). Garnizoana a fost deci prima coală a democrației, atît în societățile vechi, de tipul celor care sînt numite *democrații militare*, cit și în cele moderne, unde democrația s-a impus, cel mai adesea, prin r. Prima formă de egalitarism este cea existentă între militarii ce luptă sub același steag. Desigur, astăzi, caracterul de masă ca și potențialul superdistructiv al r. depreciază multe din funcțiile benefice pe care r. le-a avut, indiscutabil, în istorie. Pe de altă parte, r. nu numai reprezintă o formă fundamentală de comunicare interculturală. •#• Problematika r. este și mai complicată dacă luăm în calcul întreaga diversitate de forme de beligeranță întâlnite astăzi. Pe de o parte, există r. *civilă* care este un conflict armat între grupuri politice organizate, care urmăresc să ciție capacitatea de

control politic al statului. Cel mai cunoscut exemplu este r.c. din Spania (1936-1939). În practică, uneori, el este greu de distins față de *lovitura de stercare* implică mai puțin participanți, în general militari de profesie, și se reduce la o singură acțiune militară, sau față de *revoluție*, care are un caracter violent, dar mai puțin în unul militar. Această distincție este puțin operantă dacă înținem cont de faptul că unele revoluții au fost r.c. (Revoluția engleză, 1642-1649), iar unele r.c. sau chiar r. au fost considerate, prin consecințele lor, revoluții (r. de independență și cel de secesiune din SUA, fiind considerate adesea, prima și a doua revoluție americană). Alte forme de beligeranță specifice epocii moderne sînt r. *fora* / r. *rece*. Primul este o formă modernă de beligeranță în care întreaga populație poate fi subiect al mobilizării (ca soldați sau ca muncitori), dar și inițial legitimă în r., cîmpul de luptă fiind extins la nivelul întregului teritoriu al statelor beligerante, putîndu-se utiliza, totodată, orice alt teritoriu neutru. R. *rece* este un conflict deschis între două superputeri în absența unor acțiuni militare reciproce, directe, între ele. R.r. dintre SUA și URSS, după unii autori între cele două lagăre: comunist și capitalist, desfășurat între 1945-1955 (1985 sau 1989 după alii autori) este cel mai reprezentativ exemplu. • Cu toate aspectele uneori pozitive ale r., astăzi, datorită capacităților militare uriașe și caracterului global și superdistructiv al r.t., o posibilă conflagrație mondială ar pune în pericol întreaga civilizație umană și, din această cauză, eforturile depuse pentru menținerea păcii constituie principala coordonată a politicii internaționale a majorității statelor. V. *conflict, polemologie, politică, revoluție, stat*. A.B.

RECENSĂMÎNT înregistrare statistică exhaustivă a populației (a locuitorilor, a animalelor etc.) efectuată de către autoritatea de stat. Practicată din cele mai vechi timpuri, la

început sub formă de numărare a populației în scopuri militare sau / și financiare, r., în acțiunea actuală, se organizează din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru România se reține anul 1838, ca debut al r. moderne. De atunci au mai avut loc alte zece r. ale populației, cel mai recent fiind cel din 7 ianuarie 1992. (Pentru constituirea seriilor de date statistice sînt semnificative r. din 1931, 1956, 1966, 1977, 1992). # De a lungul timpului s-a perfecționat continuu metodologia de realizare a r. Un moment important l-a constituit Congresul internațional de statistică din anul 1872, cînd s-au elaborat primele norme internaționale de efectuare a r. general al populației. În acest secol, r. li s-a imprimat un caracter sistematic, multe țări avînd înregistrări la fiecare 10 ani, culegîndu-se date în legătură cu principalele caracteristici demografice, rezidențiale, profesionale, sociale și culturale ale populației. Efectuarea unui r. general al populației implică o amplă mobilizare de forțe umane și materiale. • R. se organizează de către o instituție specializată (comisie) desemnată de autoritatea statală. Realizarea r. presupune elaborarea instrumentelor de înregistrare (a chestionarelor), multiplicarea lor într-un număr corespunzător, instruirea persoanelor participante în calitate de organizatori și recenzori, informarea populației în legătură cu acțiunea întreprinsă. Culegerea informațiilor are loc prin deplasarea recenzorului la domiciliul fiecărei persoane în vederea completării, pe bază de declarație, a chestionarului. Prin dezvoltarea tehnicii moderne de calcul sporește rapiditatea în prelucrarea informației. Pentru asigurarea clarității înregistrărilor, se definește *momentul critic* al r., în legătură cu care se fac toate operațiile, țara a se lua în considerare modificările intervenite între acest moment și cel al completării chestionarului (în anul 1992 a fost ora 0 din 7 ianuarie). •#• Datele de r. sen/esc informării și

adoptării unor decizii în procesul conducerii sociale. Pentru sociolog, datele cuprinse în publicațiile ce conțin rezultatele r. sînt esențiale în alegerea unor procese macro-sociale, pe care, cu mijloacele individuale de cercetare, nu le poate procura. Totodată, datele de r. servesc sociologului pentru a fundamenta propria activitate de cercetare, adesea propunîndu-se să aprofundeze — pe calea studiului intensiv — unele aspecte relevate de r. • R. general al populației din anul 1992 a cuprins un număr mare de indicatori, cum ar fi: locul nașterii persoanei recensate, anul stabilirii în localitate (dacă și a schimbat domiciliul), sexul, data nașterii, starea civilă, numărul copiilor născuți și vii și numărul copiilor născuți și în viață — pentru femeile în vîrstă de peste 15 ani, naționalitatea, limba maternă, felul colii absolvite, profesia, sursa principală de existență, sectorul social-economic al locului de muncă, ocupația, categoria socială. • Analiza comparativă a datelor de recensămînt permite urmărirea în dinamică a fenomenelor pentru care există informații și adoptarea unor eventuale măsuri de corecție, dacă evoluția într-un domeniu sau altul nu este cea convenabilă. Prin sistemul de culegere curentă și stocare a unor informații, unele date de r. sînt aduse la zi, astfel că pentru anumite aspecte se dispune de o documentare adecvată în orice moment. Cu toate acestea, r. general al populației și păstrează în continuare importanță. Pe lângă înregistrările generale, se organizează și r. parțiale, limitate la o anumită zonă, localitate, unitate social-economică, sau la o anumită categorie de populație. Asemenea înregistrări sînt întreprinse și de către sociolog, ca etapă preliminară într-o cercetare sau pentru procurarea informației necesare constituirii eșantionelor reprezentative ale studiilor intensive. Conform rezultatelor recensămîntului din 1992, populația totală a României era de 22.760.449 persoane, constituite în

7.317.563 gospodării. Din totalul populației: 49,1% sînt bărbați, iar 50,9% sînt femei; 54,4% locuiesc în urban, iar 45,6% locuiesc în rural; 89,4% sînt români, 7,1% sînt maghiari, 1,8% sînt romi (se apreciază a fi o subestimare însemnată datorită nedeclarării de către unii romi (igani) a naționalității lor), 0,5% sînt germani, 0,3% sînt ucraineni; 0,2% sînt ruși lipoveni; cîte 0,1% reprezintă turcii, sîrbii, tătarii, slovaci, iar sub 0,1% au înregistrat fiecare din următoarele naționalități: bulgari, evrei, croați, cehi, polonezi, greci, armeni; 86,8% sînt ortodocși, 5% sînt romano-catolici, 3,5% sînt reformați, cîte 1% sînt greco-catolici, respectiv penticostali, 0,5% sînt baptiști, cîte 0,3% sînt adventiști, respectiv, unitarieni, 0,2% reprezintă fiecare din aderenții cultelor: musulman, creștin după evanghelie, evanghelic de confesiune augustină, iar cîte 0,1% sînt creștini de rit vechi, ortodocși de stil vechi, presbiterieni, 0,2% s-au declarat atești. V. *anchetă sociologică, analiză secundară, chestionar*. I.M.

REGIM POLITIC modul concret în care funcționează un sistem politic considerat, adică structurarea în acțiunea politică propriu-zisă a relațiilor dintre guvern și guvernare; implică forma de guvernare, statutul rolurilor actorilor politici și tipul de răspuns al masei de guvernare față de sistemul politic. Într-un r.p. și sistemul politic nu există o relație univocă — este posibilă schimbarea r.p. fără a afecta sistemul în ansamblu (vezi Franța în 1958). În același timp, istoria recentă ne-a dovedit posibilitatea schimbării sistemului politic, r., fie în mod provizoriu, rămînînd în cea mai mare măsură același, cum s-a întâmplat în țările foste comuniste. •# În istorie, s-a succedat o multitudine de r.p.; chiar și în zilele noastre, analiștii descoperă sau propun o largă diferențiere a acestora. Prima tipologie a r.p., foarte importantă prin influența exercitată, a fost realizată de Aristotel. El a folosit drept criteriu de di-

ferențiere numărul celor care exercită puterea. Primul r.p. propus de Stagirit este *regalitatea*, în care unul singur posedă puterea și care, datorită acestei personalizări, se duce în tiranie. Al doilea este *aristocrația*: mai mulți posedă puterea și, prin acest fapt, constituie o oligarhie, devenind asupritorii celorlalți. Al treilea este caracterizat prin posedarea și exercitarea puterii de către o multitudine, constituind astfel o *democrație*. Acesta din urmă ar fi r.p. ideal, dar realitatea îl dezvăluie ca cel mai rău. Tipologia cea mai uzuală astăzi împarte r.p. în trei categorii: *democrațiile pluraliste*, caracterizate prin stratificare socială accentuată, pluralism politic și o societate civilă activă; *autoritarismul*, care izolează societatea civilă și exercită în mod autoritar puterea; *totalitarismul*, însemnînd desființarea societății civile și exercitarea unei puternice presiuni politice pentru înregimentarea maselor. O asemenea tipologie este însă imprecisă și, de aceea, ne sînt satisfăcătoare pentru o analiză nuanțată și cuprinzătoare a r.p. Din această cauză mulți sociologi propun tipologii mai sofisticate de natură să ducă la rafinarea cercetării. Unii chiar visează o taxonomie care, aidoma unui tabel al lui Mendeleev, să poată cuprinde sistematic toate r.p. trecute, prezente sau viitoare. Evoluția r.p. cunoaște, astăzi, un fapt inedit — tranziția din țările excomuniste din Europa centrală și de est. Obiectivul acestei tranziții îl constituie conversiunea sistemului politic la valorile democrației pluraliste. V. *criză, putere*. N.L.

REGRESIE metodă statistică folosită pentru a estima sau prognoza schimbările dintr-o variabilă în funcție de schimbările din altă variabilă sau dintr-un set de alte variabile. Variabilele ale cărei valori se estimează prin analiza de r. este denumită *dependentă* sau endogenă, iar cea în funcție de care se face estimarea este denumită *independentă* sau

exogenă. Dacă notăm pe prima cu y iar pe cea de-a doua cu x , atunci relația lor, în măsura în care este una de tip liniar, poate fi exprimată prin ecuația $y' = a + b/r \cdot x$, denumită ecuație de r. Prin y' se desemnează valoarea așteptată a lui y în funcție de x . Elementul cel mai important al acestei ecuații este b , coeficientul de r. a variabilei y asupra variabilei x sau r. lui y în funcție de x . Prin el se exprimă regula de corespondență dintre schimbările în x și cele în y . Valoarea sa indică numărul de unități cu care se schimbă (crește sau scade) în medie variabila dependentă pentru o schimbare cu o unitate a variabilei independente, a este denumit termen liber al r. și este folosit mai mult ca element de calcul cu sens matematic, decît ca instrument pentru interpretarea relației dintre variabile, a și b poartă numele de parametri ai ecuației de r. Spre deosebire de x și y care iau valori diferite și sînt observabile, parametrii au caracter constant pentru o aceeași populație și sînt neobservabili, determinîndu-se pe bază de calcul. Legătura dintre două variabile x și y este liniară dacă efectul în y al schimbării lui x cu o unitate dată este același, indiferent de nivelul la care se produce schimbarea în această ultimă variabilă. Norul de puncte care corespunde, în reprezentare grafică, distribuțiilor unităților de analiză, în funcție de cele două variabile considerate ca axe rectangulare, tinde să se ordoneze în jurul unei drepte dacă relația este de tip liniar. Aceasta poartă numele de dreaptă de r. și are ca expresie matematică ecuația de r. Trasarea ei în funcție de parametrii ecuației de r. se face astfel încît suma pătratelor distanțelor de la unitățile de analiză la dreapta de r. este minimă. Dacă relația dintre x și y nu este liniară, atunci în jocul r. liniare se folosește r. neliniară. Prin transformarea variabilelor (prin logaritmare, inversare etc.) o relație neliniară poate fi convertită în una liniară, analizabilă prin r. liniară. Dacă, spre exemplu, consi-

derăm relația dintre divorțialitate în urban (măsurată prin numărul divorțurilor la 1000 locuitori) și imigrarea cumulată din rural în urban (locuitori din urban născuți în rural, la 1000 locuitori) la nivelul județelor ărie (în 1977), atunci relația sintetică dintre cele două variabile este exprimată prin ecuația $d = 0,16 + 0,19 \cdot i$, unde d = divorțialitatea = 0,16 + 0,19 • imigrarea. Deci, pentru o creștere cu o unitate a ratei de imigrare se realizează în medie, o creștere a ratei de divorțialitate cu 0,19 unități. Trecerea de la o grupă de județe cu rata de imigrare în ora de 10‰ la grupa celor cu rata respectivă de 11%, spre exemplu, este de așteptat să fie însoțită de o creștere a ratei de divorțialitate cu 0,19. Prin intermediul coeficientului respectiv se obține, în plan general, o estimare a efectului pe care mobilitatea socio-teritorială o are asupra integrării familiei în comunitățile de la locul de ședere a migranților. Coeficientul menționat trebuie interpretat în sensul că migrația a fost o factorie socio-culturală care îi sînt asociate și tind să aibă asupra divorțialității un impact estimat ca sens și intensitate prin valoarea sa. Dacă sensul coeficientului de r. este negativ, rezultă că pentru creșterea cu o unitate pe variabila independentă se realizează, în medie, o reducere cu b unități la nivelul variabilei dependente. Nu există limite fixe între care variază coeficientul de r. Pe baza ecuației de r. se calculează valorile estimate y' ale variabilei dependente. (Pentru estimare poate fi folosită și singură variabilă independentă sau un set de astfel de variabile. În primul caz se lucrează cu r. simplă, iar în al doilea caz cu r. multiplă.) Diferențele între seria de valori observate ale variabilei dependente și cele estimate în baza ecuației de r. sînt denumite valori reziduale. Cu cît acestea sînt mai mici, cu atît modelul de r. este mai adecvat datelor la care se aplică. Pentru un județ în care imigrarea a fost de 11‰ valoarea estimată a divorțialității, folosind ecuația de r., este de

2,25%^o. Dacă nivelul observat al divorțului este în același județ a fost de 2%, atunci diferența $2 - 2,25 = 0,25$ indică valoarea reziduală în cazul respectiv. Variația totală a variabilei dependente este dată de suma pătratelor diferențelor dintre valorile respectivei variabile și media seriei. Această variație poate fi descompusă în *variația explicată* (calculată ca sumă a pătratelor diferențelor dintre valorile estimate ale variabilei dependente și media acesteia) și *variația neexplicată* (calculată ca sumă a pătratelor valorilor reziduale). Variația explicată este un element folosit pentru a determina cât de adecvat este modelul r pentru datele la care se aplică. Această funcție îndeplinește *coeficientul de determinare* calculat ca raport între variația explicată și variația totală. Valoarea sa este cuprinsă între 0 și 1. Cu cât această valoare este mai mare, cu atât variabila independentă aleasă explică mai mult din variația totală a variabilei dependente. Termenul "explică" are, în context statistic, sensul de "asociat cu", "dă seamă de". Dacă r este simplă, coeficientul corespunzător poartă numele de coeficient de determinare simplă, și se notează cu r^2 . Cu cât ponderea din variația variabilei dependente explicată de variabila independentă este mai mare, cu atât r^2 are o valoare mai apropiată de 1. Extrăgând radicalul din coeficientul de determinare se obține *coeficientul de corelație* simplă (Bravais Pearson). Intervalul în limitele căruia variază acest coeficient este de la -1 la +1. Semnul (+) indică o relație de directă proporționalitate între variabilele puse în relație. Creația uneia din ele este însoțită de creșterea celeilalte. Semnul (-) indică, dimpotrivă, o variație invers proporțională, creșterea unei variabile este însoțită de scăderea celeilalte. Cu cât valoarea coeficientului este mai apropiată de ± 1 cu atât asocierea dintre cele două variabile este mai intensă. În schimb, apropierea sa de 0 semnifică existența unui raport de inde-

pendență între variabile — schimbările lor nu sunt covariante. În exemplul aies, coeficientul de corelație dintre migrație și divorțialitate este de 0,58 iar cel de determinare de 0,582 = 0,34. Rezultă că aproximativ o treime (= $0,34 \times 100$) din variația totală a variabilei divorțialitate este explicată prin variația migrației. Restul de $(1 - 0,34) \times 100 = 66\%$ este explicat de alte variabile independente. Analiza fiind la nivel de total orașe și județe, interpretarea trebuie făcută luând în considerare variația teritorială a divorțialității și nu pe cea individuală. Dacă unitatea de analiză nu mai este județul ci individul (caracterizat prin statusul matrimonial și prin cel rezidențial) atunci se va modifica și valoarea corelației și respectiv a determinării simple. Migrația rural-urban explică 34% din variația interjudeeană a divorțialității. Variația interindividuală a comportamentului de divorț este explicată în baza unui model de analiză diferit. În cazul r multiple, ecuația de r are forma:

$$y' = a + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_kx_k + \dots + b_nx_n,$$

unde y — valoarea așteptată a variabilei dependente, x_i — variabila independentă i , iar b_i coeficientul de r parțială a lui y asupra lui x_i . Valoarea coeficientului de r , parțială h indică numărul de unități cu care se modifică y prin schimbarea variabilei independente x_i cu o unitate, în condițiile inerii sub control a valorii celorlalte variabile independente. Modelul de r multiplă permite efectuarea unui experiment mental, estimînd ce s-ar întâmpla cu variația variabilei y dacă asupra ei ar acționa numai variația variabilei x_i iar celelalte variabile independente ar avea aceeași valoare la nivelul tuturor unităților de analiză. Exemplu: pentru a estima nivelul natalității (NAT) (copiii născuți în vii la 1000 locuitori) într-un oraș mare (cu peste 100.000 de locuitori) din România, folosim ca predictor rata imigrării în oraș (IM), număr de televizoare la 1000 locuitori (TV), localizarea orașului în Transilvania, Banat sau Crișana-Maramureș (TRANS) și localiza-

rea orașului în Moldova (MOLD). (Datele sînt la nivelul anului 1985, pentru 21 orașe). Ultimele două variabile sînt scalate cu 1 pentru cazul apartenenței orașului la respectiva zonă și cu 0 pentru neapartenență. Orașul i , spre exemplu, va primi nota 1 pentru variabila MOLD și 0 pentru variabila TRANS. În schimb, la Cluj vom acorda nota 0 pentru MOLD și 1 pentru TRANS. Aștefide variabile dichotomice notate cu 0 și 1 poartă numele de variabile fictive (dummy variables). Ipoteza care stă la baza acestui model este că natalitatea variază atât în funcție de structura de vîrstă a populației (semnificată în acest caz prin IM) cât și de structuri culturale moderne (TV) sau tradiționale, asociate cu regiunea istorică de apartenență (TRANS și MOLD). Ecuația de r multiplă corespunzătoare acestui model este:

$$\text{NAT} = 15,24 + 0,33 \text{ IM} + 1,08 \text{ MOLD} + 1,10 \text{ TRANS} - 0,01 \text{ TV}$$

Creația cu o unitate pe scala ratei de imigrare exprimate în promile este însoțită în medie da o creștere a ratei de natalitate cu 0,33 unități în condițiile inerii sub control a celorlalte variabile independente. Creația cu o unitate pe scala indicatorului TV implică o reducere medie a ratei de natalitate de 0,01. Trecerea de la orașe din afara Moldovei la orașe moldovene tinde să fie însoțită, în medie, de o creștere a ratei de natalitate cu 1,08. În schimb, prin deplasarea analizei de la orașe extracarpatice la orașe intracarpatice se înregistrează, în medie, o reducere a NAT cu 1,10 unități. (Estimările făcute sînt valabile în ipoteza respectării condiției ceteris paribus). Într-un model de r în care se folosesc variabile fictive există totdeauna o categorie de unități de analiză de referință. Acestea sînt cele pentru care se înregistrează valoarea 0 pentru toate variabilele fictive incluse în ecuație. În exemplul dat, această situație revine orașelor notate cu 0 pentru MOLD și pentru TRANS, respectiv celor localizate în

Muntenia, Oltenia sau Dobrogea. Termenul liber al r , (a) este valoarea așteptată pentru y în ipoteza că toate variabilele independente ar avea valoarea 0. Corespunzător, termenul a intră într-un model de r cu variabile fictive indică valoarea așteptată a variabilei dependente în cazul unităților din categoria de referință. Deci, valoarea așteptată a NAT, în ipoteza valorii 0 pentru IM și TV, este de 15,24%, pentru orașele mari din Muntenia, Oltenia și Dobrogea, de 16,32% pentru cele din Moldova și de 14,14% pentru cele din Transilvania, Banat și Crișana-Maramureș. Coeficientul de determinare multiplă, notat cu R^2 , exprimă, în mod analog cu cel de determinare simplă, cât la sută din variația variabilei dependente este explicată de predictorii. Prin extragerea radicalului din R^2 se obține coeficientul de corelație multiplă, notat cu R . Acesta mai poate fi calculat și interpretat și ca valoare a corelației simple dintre seria valorilor observate ale variabilei y și seria valorilor estimate prin modelul de r al aceleiași variabile. Corelația multiplă poate fi calculată și pornind de la coeficienții de corelație simplă (r_{ij}). Pentru cazul a două variabile independente notate cu i și j o variabilă dependentă k , corelația multiplă dintre k și i, j poate fi exprimată prin:

$$1/4$$

Dacă dorim să măsurăm corelația dintre variabilele k și i înînd sub control influența pe care o altă variabilă ar putea să o aibă asupra lor, se poate calcula *coeficientul de corelație parțială*. În funcție de numărul de variabile înute sub control, acesta poate fi de ordinul 1, 2, 3 etc. (Corelația simplă de 2 variabile este denumită și corelație de ordinul zero, în sensul că nu implică nici o variabilă înută sub control). Corelația parțială de ordinul unu dintre variabilele i și j , înînd sub control pe k , se notează $r_{ij.k}$, în mod similar, indicii variabilelor de control în corelații parțiale de ordinul 2, 3

a.m.d. se notează ca r_{ijk} indicele/, respectiv după punctul care marchează cele două variabile corelate. Pentru cazul corelaiei pariale de ordinul unu,

$$r_{ijk} = f_{ijk} \cdot r_{ij}$$

ry.k poate fi interpretată i ca medie ponderată a corela iilor r_{ij} calculate pentru fiecare din grupele de unită i care au aceea i valoare k . Pătratul coeficientului de corela ie par ială este echivalent cu *coeficientul de cieter mina ie par ială*. Acesta indică ponderea din varia ia variabilei dependente explicată de o variabilă independentă dată în condi iile controlării influen ei celorlalte variabile independente din model. Suma coeficien ilor de destina ie par ială din aceea i ecua ie de r . este egală cu valoarea coeficientului de de termina ie multiplă. În r . natalită ii, cei patru predictorii explică împreună 88% din varia ia acesteia. Prin extragerea radicalului din F^2 se ob ine coeficientul de corela ie multiplă $R = \text{lofiB} = 0,94$. Coeficien ii de determna ie par ială, în acela i exemplu, au valorile 0,60 pentru IM, 0,14 pentru TV, 0,08 pentru MOLD i 0,06 pentru TRANS. Sosirile în localită i au deci rolul hotărâtor în explicarea varia iei între ora e a ratei de natalitate. Atît pentru coeficien ii de r . cît i pentru cei de corela ie se determină semnifica ia lor statistică. În baza testelor de semnifica ie (isau F) se acceptă sau se resping, cu o probabilitate de eroare aleasă, ipoteza că valoarea coeficien ilor respectivii este egală cu 0 (ipoteză de nul) în popula ia din care a fost selectat e antionul. Valoarea critică a coeficientului de corela ie simplă (pragul deasupra căruia acesta se consideră a fi semnificativ diferit de 0) se determină cu ajutorul formulei:

unde N — volumul e antionului, iar t — este

dată în tabela cu valori ale variabilei t (Student), pentru o probabilitate care se alege egală cu 0,05 sau mai mică decît 0,05. În cazul unui e antion de peste 120 unită i i pentru probabilitatea de eroare de 0,05, test bilateral, $t=1,96$, iar valoarea coeficientului de corela ie este:

$$1,96$$

Dacă valoarea calculată a coeficientului de corela ie .pentru un astfel de e antion este egală sau mai mare decît 0,18, atunci se respinge ipoteza de nul i se acceptă alternativa ei care, sus ine că respectivul coeficient este semnificativ diferit de 0. Pentru testarea semnifica iei coeficientului de regresie simplă poate fi folosit testul F calculat ca raport între varia ia explicată i varia ia neexplicată împăr ită la numărul de unită i analizate minus 2. Dacă F calculat este mai mare decît F teoretic (identificabil în tabelele speciale pentru o probabilitate dată i pentru 1 i $N - 2$ grade de libertate, unde N —număr unită i de analiză) atunci se respinge ipoteza de nul. Valorile coeficien ilor de corela ie sau de regresie calculate pentru un e antion dat aproximează pe cele din popula ia de selec ie dar nu sînt identice cu acestea decît în mod accidental. Pentru a estima mărimea lor la nivelul acestei popula i se calculează intervale de încredere care dau, cu probabilită i de eroare determinate, limitele între care se înscriu valorile lor. Coeficien ii de corela ie i de r . sînt prezenta i de obicei înso i i de nivelul lor de semnifica ie (probabilitatea cu care se respinge sau se acceptă ipoteza de nul). În cazul coeficien ilor de r . par ială este indicată i precizarea erorii standard sau a valorii testului (corespunzător lor. Pentru ca parametrii ecua iei de r . calcula i pe baza unui e antion să estimeze nedistorsionat parametrii din popula ia de bază, datele pe care se aplică

modele de r . trebuie să satisfacă o serie de condi ii: liniaritatea dintre variabile; caracterul normal al reparti iei unită ilor de analiză în func ie de valorile variabilelor folosite (normalitatea reparti iei di — sau. multi dimensionale), egalitatea dispersiilor variabilei dependente pentru combina ii date de valori ale variabilelor independente (postulatul homoscedasticității), independen a valorilor reziduale între ele, absen a erorilor de măsurare a variabilelor, specificarea corectă a modelului de r . i absen a coliniarității sau a multicoliniarității între variabilele independente. Toate aceste condi ii nu pot fi respectate decît într o situa ie ideală. Cea mai frecventă este situa ia de nerespectare a lor. În general se apreciază că metoda analizei de r . este suficient de "robustă", în sensul de capabilă să lucreze i atunci cînd unele dintre condi iile ei de aplicare nu sînt respectate. Consecin ele cele mai grave le are nerespectarea condi iilor de specificare corectă i nonmulticoliniaritate. *Specificarea corectă* implică: includerea în ecua ia de regresie a tuturor variabilelor independente relevante din punct de vedere teoretic pentru predic ia sau explicarea variabilei dependente; neinclusiunea unor variabile independente nerelevante; alegerea formei func ionale corecte a ecua iei de r . (model liniar dacă rela ia este liniară i neliniar în cazul neliniarității). *Coliniaritatea* se înregistrează în situa iile în care două dintre variabilele independente sînt foarte puternic corelate între ele iar corela ia lor medie cu variabila dependentă este de asemenea de nivel ridicat. Multicoliniaritatea semnifică un pattern de intercorelare de acela i tip între mai mult de două variabile independente. Există teste pentru identificarea multicoliniarității (Haitovsky, Farrar i Glauher). Eficacitatea lor este, însă, controversată. În seria condi iilor de aplicare a r . obi nuite bazate pe metoda celor mai mici pătrate trebuie incluse i cele

referitoare la modelul de măsurare a variabilelor. Variabila dependentă trebuie să fie una cantitativă, de tip politomic, în cazul variabilelor dependente calitative, de tip dihotomic, se folose te r . logistică. Atît pentru analiza de r . cît i pentru cea de corela ie este util să fie identificate unită ile "aberrante" din punct de vedere statistic (cele care au pe o variabilă dată, valoarea normalizată cu transformarea ir , mai mare de $\pm 3,16$) i cele pentru care valorile reziduale (normalizate cu acela i test z) sînt foarte mari. Excluderea valorilor aberrante duce la reducerea coeficientului de corela ie dacă abaterile fa ă de medie au acela i sens fa ă de medie pentru ambele variabile corelate. Dacă sensul lor este diferit atunci prin eliminarea unită ilor respective se ob ine o mărire a coeficientului de corela ie. Prin eliminarea unită ilor cu valori reziduale mari în analiza de r . se ob ine o sporire a valorii coeficientului de corela ie. Valorile coeficien ilor de r . sînt, de asemenea, modificate prin excluderea unită ilor cu valori aberrante sau cu reziduuri mari. Dacă analiza se face pentru întreaga popula ie i nu pe un e antion, atunci este indicată calcularea coeficien ilor de r . i de corela ie atît cu valorile aberrante cît i fără ele. În analiza de tip explicativ se urmăre te i determinarea importan ei variabilelor independente în raport cu o variabilă dependentă dată. Coeficien ii de r . par ială sînt adecva i unui astfel de scop numai atunci cînd toate variabilele independente sînt exprimate în aceia i unitate de măsură. Dacă variabilele respective sînt măsurate în unită i diferite (ani, procente, lei etc.) atunci este mai indicată folosirea *coeficien ilor beta* denumi i i coeficien i de regresie standardiza i. Ace tia se ob in prin înmul irea coeficien ilor de r . (simplă sau par ială) cu raportul dintre abaterea standard a variabilei independente i abaterea standard a celei dependente. Corespunzător, prin coeficientul beta, se determină cu cîte abateri

REGRESIE

standard se modifică variabila dependentă pentru schimbarea cu o abatere standard a variabilei independente de referință, în condițiile inerii sub control a celorlalte variabile independente. *Coeficienții de elasticitate* sînt o altă modalitate de sporire a gradului de comparabilitate a coeficienților de r.. Ei se obțin prin înmulțirea coeficienților de r. parțială cu raportul dintre media variabilei independente și media variabilei dependente. Un astfel de coeficient măsoară cu cîte procente este de așteptat să se modifice, în medie, variabila dependentă pentru o modificare cu un procent a variabilei independente de referință, în condițiile inerii sub control a celorlalte variabile independente. În general, este mai indicată folosirea coeficienților de r. nestandardizați decât a celor de elasticitate și beta pentru a face comparații ale acestora în relații în care antioanele diferite. Coeficienții beta și cei de elasticitate sînt mai indicați atunci cînd se urmărește descrierea relațiilor dintr-un eșantion dat. Ei sînt utilizați în special pentru a compara importanța unor variabile independente, măsurate cu unități diferite, în raport cu o variabilă dependentă dată, în cadrul aceluiași eșantion. Dacă variabilele independente diferă mai mult din punct de vedere al dispersiilor decât al mediilor lor, atunci este de preferat folosirea coeficienților de elasticitate. În situația în care mediile sînt mai diferite decât dispersiile, este recomandabilă utilizarea coeficienților beta. În exemplul r. natalității asupra imigrării și a unor indicatori semnificativi din punct de vedere cultural, fiecareia din variabilele independente îi corespund următorii coeficienți:

	r. parțială nestandardizată	beta	elasticitate	determinare parțială
IM	0,33	0,69	0,29	0,60
TV	0,01	0,21	0,27	0,14
TRANS	1,10	0,18	0,03	0,06
MOLD	1,08	0,15	0,02	0,08

Atît coeficienții beta, cît și cei de elasticitate și de determinare parțială indică aceeași ierarhie de importanță a variabilelor. Influența maximă asupra natalității în orașele mari o exercită structurile pe vîrstă asociate cu imigrarea în localitate. Orientările valorice moderne asociate cu mijloacele de comunicare de masă contribuie la reducerea fertilității, cu o intensitate mai mică decât cea a migrației. Orientările valorice de tip tradițional asociate cu regiunea istorică de apartenență a orașului au cea mai redusă influență asupra natalității. Localizarea orașului în arcul intracarpatic favorizează reducerea fertilității. Amplasarea sa în Moldova contribuie, dimpotrivă, la creșterea valorilor acestui indicator. Pentru analiza intensității legăturii dintre două seturi de variabile cu valori determinate pentru același set de date se folosește *corelația canonică*. Aceasta poate fi considerată ca o extensie a corelației multiple și a celei simple. Care este, spre exemplu, intensitatea relației dintre gradul de urbanizare și migrație la nivelul ării? Dacă măsurarea lor se face prin cîte un indicator (ponderația populației urbane și rata de imigrare), atunci răspunsul poate fi dat prin calcularea corelației simple. Dacă urbanizarea se măsoară nu numai prin ponderea de populație urbană ci și prin mărirea medie a orașului din județ, atunci intensitatea relației respective poate fi măsurată prin coeficientul de corelație multiplă, în cazul în care migrația este caracterizată atît prin rata de imigrare cît și prin cea de emigrare, relația ei cu urbanizarea (estimată tot prin doi indicatori) nu mai poate fi măsurată decât prin corelația canonică. Pentru determinarea acesteia, fiecare din cele două seturi de variabile este transformat în cîte o variabilă canonică. Variabilele canonice au forma unor funcții liniare. Ele se calculează ca sumă de produse între variabilele inițiale ale setului de date de referință și ponderile specifice astfel alese încît corelația dintre

două variabile canonice' ăfie maximă. După ce se determină primul coeficient de corelație canonică pentru prima pereche de variabile canonice, se construiește pe același set de date o a doua pereche de variabile canonice cu coeficienți diferiți de ponderare față de cei din prima pereche. Corespunzător se calculează următorul coeficient de corelație canonică, de mărime mult inferioară primului. Operația continuă derivînd astfel de coeficienți pînă la un prag de semnificație ales. Numărul maxim de coeficienți de corelație canonică pentru aceleași date este egal cu numărul minim de variabile pe care le conține unul din cele două seturi de variabile puse în relație. Semnificația fiecărei perechi de variabile canonice poate fi înțeleasă într-un mod similar cu cel practicat pentru interpretarea factorilor în analiza factorială. Ponderile specifice unei variabile canonice pot fi însă afectate considerabil de efectul de multicolaritate înțîlnit și în cazul analizei de r.. Din acest motiv, este preferabil ca interpretarea variabilelor canonice să fie făcută în funcție de ceea ce se cheamă *coeficienți de structură* (egali cu corelațiile simple dintre variabila canonică și fiecare din variabilele inițiale). Analiza da corelație canonică este aplicată încă pe scară redusă în științele sociale. Acest fapt se datorează atît familiarizării reduse a utilizatorilor potențiali cu calculul matriceal implicat în realizarea ei, cît și regulilor de interpretare (relativ slab structurate) care îi sînt asociate. Extinderea calculului automat și perfecționarea analizei de corelație canonică vor contribui probabil la extinderea ariei de aplicare a acestei metode în științele sociale. Noțiunile derivate precum cea de corelație canonică parțială (Cooley și Lohnes) sugerează mari posibilități de aplicare a metodei. *V. analiză factorială, clasificare multicriterială, eșantionare, statistică și sociologie, testarea ipotezelor statistice*. D.S.

RELATIVISM CULTURAL principiu teoretic cu finalitate practică, impus de antropologia culturală modernă în interpretarea culturilor lumii și a relațiilor dintre ele. Conform r.c., valorile unei culturi trebuie judecate în contextul și funcționalitatea lor imanență, iar nu după criteriile altei culturi. Unui european de pildă, îi poate apărea drept bizar sentimentul de venerație pe care îl au hindușii față de vacă, animal considerat sacru în India și protejat prin interdicția de a fi tăiat pentru hrană. Pe de altă parte, la fel de bizar a putut părea unui vizitator al civilizației de tip european obiceiul nostru de a introduce zilnic în gură un smoc de pîr sub formă de periuță și a ne freca dinții cu acest instrument. Altele exemple pot atinge zona cea mai sensibilă a codului moral. Ceea ce într-un loc este socotit o nelegiuire, în alt loc reprezintă un obicei (B. Malinowski, *Crime and Custom in Savage Society*, 1926). Spre exemplu, în unele societăți arhaice se practică în mod curent, ca un obicei, abandonarea bătrînilor în locuri pustii, fapt incompatibil, în societățile de tip european, cu morala creștină. O examinare latentă a împrejurărilor în care se desășoară acest act relevă însă posibilitățile extrem de reduse de procurare a mijloacelor de subsistență în societățile care îl practică. Principiul r.c. respinge etnocentrismul, adică punerea apriorică a obiceiurilor diferite de ale vorbitorului (ego) sub etichete ca "bine" sau "rău", "civilizat" sau "înapoiat" etc. Întîi de toate trebuie cercetat de ce oamenii obișnuiți se comportă așa și nu altfel. Percepțiile și judecățile culturale sînt dependente (funcții) de un anumit sistem cultural, care este dat și sub formă de tradiție. R.c. promovează ca norme necesare în relațiile dintre culturi comprehensiunea și toleranța. R.c. nu trebuie deci confundat cu scepticismul ori nihilismul. Criteriul relativității nu înseamnă, într-adevăr, relativitatea oricărui criteriu. În orice sistem de moralitate există un număr limitat de valori

RELA II INTERPERSONALE

universale, cum ar fi. no iunile de "adevăr", "frumos", "bine". Criteriile după care se stabilesc te ce intră în con inutul acestor valori nu sînt absolute, ci variază de la o cultură la alta. Totu i, comunicarea între două sau mai multe culturi este posibilă datorită: a. fondului de valori universale; b. fondului de valori care, fără a fi universale, sînt par ial împărțite în comun; c. posibilită ii de comprehensiune i de explicare a valorilor care alcătuiesc partea de diferen iere a culturilor respective. R.c. nu împiedică, ci, dimpotrivă, înlesne te comunicarea între culturi. V. *antropologie culturală, emic/etic, etnocentrism, valori*. Gh.G.

RELA II INTERPERSONALE tip de rela ii sociale caracterizate prin faptul că sînt stabilite între persoane (nu grupuri, institu ii, colectivită i) i sînt regizate într o măsură semnificativă de logica necesită ilor umane individuale. Multe necesită i individuale sînt satisfăcute în rela iile dintre persoane: suport psihologic, dragoste, stimă, reducere a incertitudinii i anxietă ii, afiliere, securitate, statut, prestigiu. Omul este o fiin ă socială i în sensul că "are nevoie de celălalt om". Dinamica acestor necesită i orientează i teglează rela iile dintre persoane. Sînt rela ii constituite în primul rînd pentru satisfacerea necesită ilor de sociabilitate: rela iile de prietenie, "distrac ia" în comun, rela iile de dragoste. i în rela iile sociale (rela iile de muncă, politice) componenta interpersonală este puternică. Logica r.i. se poate suprapune sau interfera cu logica rela iei sociale, distorsionînd o pe aceasta sau facilitînd o. • R.i. s au dovedit a fi importante atît din punctul de vedere al individului uman (psihologic), cît i al func iei societă ii (sociologic). *Psihologic*: nor malitatea psihologică i dezvoltarea umană nu reprezintă o stare strict individuală, ci se realizează în contextul r.i. Acestea pot fi un mediu patogen (inhibi ii, dependen ă, manipulare, exploatare i utilizare a celui alt,

agresivitate, închidere, neîncredere, ostilitate i concuren ă, într un cuvînt alienare interpersonală) sau dimpotrivă un mediu uportiv pentru manifestarea, sănătoasă a, personalită ii umane, pentru dezvoltarea umană (suport psihologic, stimulare, deschidere, sinceritate, feedback pozitiv). Un mediu interpersonal pozitiv, uportiv, bazat pe acceptare reciprocă, stimă, sinceritate, feed back pozitiv reprezintă o condi ie esen ială a dezvoltării personale. Pentru aceasta este necesar, pe de o parte, să se promoveze un nou tip de r.i., bazate pe noi valori, iar pe de altă parte o organizare socială care să elimine ostilitatea i dominarea. Din acest punct de vedere, antropologul american Ruth Benedict introduce conceptul de societate *sinergică*: o societate care asigură condi iile sociale i institu ionale ce fac posibilă fuzionarea "egoismului" i "altruismului"; atunci cînd o persoană urmăre te satisfac ii personale, automat ajută pe ceilal i, iar cînd ac ionează altruist ob ine totodată recompense i satisfac ii pentru sine însu i. Din perspectiva r.i. s a formulat una dintre cele mai interesante critici ale alienării, dezumanizării produse de anumite tipuri de organizare socială. În opozi ie s a cristalizat proiectul unei societă i astfel organizate încît să permită dezvoltarea egală, democratică a tuturor membrilor săi, denumit de A. Maslow societate *eupsihică*. Social: organizarea sistemelor sociale care nu ine seama de necesită ile umane complexe, recurgînd la metode de coerci ie, nu poate atinge nivele ridicate de eficien ă. Func ionarea normală i eficientă a societă ii nu poate avea loc (i în acest sens s au acumulat argumente importante), decît în condi iile în care oferă un mediu social uportiv, pozitiv pentru membrii săi. Încă din anii '30, cercetările conduse de Elton Mayo au dus la elaborarea teoriei "rela iilor umane" (*The Human Problems of Industrial Civilization*, 1933), cu mare impact asupra organizării întreprinderilor. Teza cen

trală a "rela iilor umane" este că necesită ile complexe ale oamenilor (stimă, respect, mediu uman uportiv, pozitiv, starea de satisfac ie) reprezintă o importantă sursă motiva ională a performan ei. Umanizarea rela iilor de muncă este o cale de a ob ine performan e ridicate. De aici s a dezvoltat o întreagă orientare în sociologia organiza ională fundată pe ideea utilizării "resurselor umane ale întreprinderii". O organiza ie eficientă, creativă, flexibilă se fundează pe r.i. deschise, stimulative, în care fiecare membru participă activ, dezvoltîndu i i afirmîndu i propriile capacită i (Rensis Likert, *New Patterns of Management*, 1961). Ignorarea individului uman reprezintă o sursă importantă de perturbări i ineficien ă. În lucrările sale, Chris Argyris (*Interpersonal Competence and Organizational Effectiveness*, 1962 i *Integrating the Individual and Organization*, 1964) propune un nou tip de organiza ie care să asigure maximizarea satisfacerii necesită ilor sociale ale personalită ii umane ca sursă a eficien ei organiza iei, bazat pe competen a interpersonală. • Reconstituirea r.i. după o logică umană pozitivă reprezintă obiectul diferitelor tehnici de grup dezvoltate în ultimele decenii, dintre care cele mai cunoscute sînt *T Grupul* i *Grupul de întîlnire*. Cari Rogers, întemeietorul acestuia din urmă, aprecia că descoperirile teoretice i tehnice legate de utilizarea grupului sînt echivalente ca importan ă cu descoperirea energiei nucleare. Toate formele de învă are de grup se centrează pe principiul că r.i. pot să reprezinte frîne sau dimpotrivă facilitatori ai dezvoltării personale, cooperării i colaborării. Unele tehnici de învă are în grup (*T Grupul*) încearcă să sporească capacitatea de în alegere de sine i a celorlal i, a proceselor interpersonale, de grup, pentru a mări capacitatea ac iunii sociale; alte tehnici (*Grupul de întîlnire*) sînt orientate mai mult spre dezvoltarea personalită ii, prin eliminarea inhibi iilor

sociale, prin crearea unor r.j. reciproc suportive. Psihologia umanistă a adus contribu ii importante la reconsiderarea n. i sociale din perspectiva necesită ilor umane. • R.i. au intrat în aten ie i datorită unei dileme organizatorice a societă ii actuale. În problema interferen ei celor două logici, a activită ilor sociale, colective, i a r.i. purtătoare ale logicii individului uman, se înfruntă două strategii distincte: a. Promovarea unor rela ii sociale depersonalizate ("strategie mecanicistă"). Pentru a exclude subiectivismul, promovarea intereselor personale, comportamentul uman în contextul diferitelor activită i sociale trebuie să fie supus unor norme riguroase, generale i impersonale, care să l reglementeze strict din perspectiva logicii sistemului social. Rela iile sociale devin strict func ionale, impersonale, rezultat al îndeplinirii stricte i exclusive a cerin elor rolurilor sociale. Această strategie a fost criticată din două puncte de vedere distincte: 1. Consecin e umane distructive. Persoana umană este putverizată într o mul ime de roluri ce exprimă o logică exterioară, propria sa logică rămînînd cronic subdezvoltată. Este o strategie frustrantă pentru indivizi pentru că blochează autodezvoltarea i satisfacerea necesită ilor umane în rela iile sociale. Are deci un efect dezumanizant. 2. Consecin e sociale negative: Subdezvoltarea personală, frustrarea necesită ilor umane de ordin social generează inevitabil rigiditate, dificultă i în comunicare i cooperare; frustrarea necesită ilor umane are consecin e dezorganizatoare, perturbatoare pentru activită ile sociale propriu zise. b. Promovarea unei strategii expresive sau "organice": găsirea unor modalită i de îmbinare armonioasă a logicii sociale cu logica Umană, în cadrul unor rela ii care să promoveze eficient atît finalită ile sociale, cît i cele personale. Activită ile sociale, umanizate, în care omul î i exprimă i actualizează capacită ile sale,

personalitatea sa de ansamblu, sintrte fapt înalt eficiente l din punct de vedere social. Doar o societate umanizată este o societate care func ionează eficace. V. *dinamica grupului, grup social, interac iune, comunicare, psihologie umanistă*. EZ.

RELATIE SOCIĂLĂ(lat. *relatio*, "duce-re repetată"), legătură, conexiune, raport între unită i sociale, indiferent de structura acestora. în ordine istorică, E. de Roberty (1843 1915) este primul sociolog care a pus la baza teoriei sale ideea că fenomenele sociale sau supraorganice sînt manifestarea interac iunii intercerebrale, a a cum fenomenele organice sînt rezultatul interac iunii inter i intracelulare, iar fenomenele fizico chimice sînt produsul interac iunii inter i intramoleculare. (ta *Sociologie*, 1876). Din această axiomă, numită de E. de Roberty, *ipoteza biosocială*, se deduce că r. reciproce între "mentalul" individual generează forme sociale (de gîndire, reprezentare i ac iune) care devin independente de indivizii propriu zi i. De aceea E. de Roberty sus ine că fenomenele sociale nu pot fi explicate prin cauze psihologice ci, exact invers, psihologia individuală are determinan ii principali în sfera biosocială. Este premisa de la care va pleca i S. Freud — influen at de *neopoziti vismul* lui E. de Roberty: în analiza psihopatologiei lumii contemporane. Continuatori ai lui E. de Roberty: A. Espinas, E. Durkheim i D. Drăghicescu (*Du role de l'individu dans le determinisme social*, 1906). Acesta din urmă stabile te o corela ie teoretică directă între intensitatea r. intermentale i facultatea de inovare a unei societă i (sau: densitatea comunicării stimulează creativitatea). Ch.H. Cooley continuă linia Roberty, plecînd însă de la premise diferite în analiza r.s. din grupurile primare i secundare. Astfel Ch.H. Cooley nume te r. primare rela ii care implică personalitatea integrală a persoanei (r. mamă

copil, so so ie, .a.m.d.) l r. *secundare cele* care sînt strict limitate la un exerci iu social par ial (r. vînzător cumpărător etc.) (Ch.H. Cooley, *Human Nature and the Social Order*, 1902). Relevarea importan ei interac iunii pentru constituirea fenomenelor sociale a generat o lărgire i o specializare a conceptului de r.s. Ca majoritatea conceptelor sociologice r.s. are o semnifica ie paradigmatică, respectiv defini ia conceptului depinde de modelul teoretic în care este formulată, în studiul r.s., coala formală germană este cea care a imprimat notele definitorii acestui concept. G. Simmel (1858 1918) este principalul ini iator al acestei coli de sociologie rela ională (*Beziehungs Soziologie*). Simmel consideră că există un număr de r.s. care trebuie studiate în forma lor, indiferent de contextul social istoric în care apar, iar aceste r.s. (domina ie, subordonare, rudenie, comunicare etc.) constituie nucleul domeniului de studiu al sociologiei (*Sociologie*, 1908). Pe aceea i linie, F. Tonnies consideră că există două tipuri principale de forme sociale — comunitatea i societatea — născute din aglutinarea a două forme fundamentale de r.s., similare cu r.s. de solidaritate mecanică i solidaritate organică propuse mai tîrziu de E. Durkheim. Principalul teoretician al coli formale este Leopold von Wese, care dezvoltă sistematic concep ia lui G. Simmel. L. von Wese clasifică r.s. în: a. r. *interindividuale* a/e i b. r. între *grupuri*. R. interindividuale sînt: a. îndreptate spre *altul* (contact, apropiere, adaptare, combinare i uniune); b. r. în compara ie cu altul (concuren ă, opozi ie i conflict); c. r. mixte, în parte de orientare spre, în parte de distan are de altul. R. între grupuri sînt de fapt procese sociale constituite, supraindividuale, care nu pot fi reduse la r. interindividuale. Acestea au mai multe forme: a. procese de diferen iere (mobilitatea socială, domina ia, stratificarea, selec ia, individualizarea); b. procese de integrare (unifor

mizarea, stabilizarea, socializarea); c. procese de destruc ie socială (exploatarea, favoritismul, corup ia, radicalizarea etc.); d. procesele de modificare i construc ie (institu ionalizarea, profesionalizarea etc.). Fiecare din aceste grupe se împarte în mai multe subgrupe care conduc împreună ia un tablou puprinzînd circa 650 de tipuri de r.s. (L. von Wese, *Allgemeine Soziologie*, 1924). în perioada interbelică, coala formală a pierdut din importan ă, datorită în primul rînd caracterului său prea abstract. O parte din ideile acestei coli au fost preluate în psihologia grupurilor mici (r. *face to face*) i în analiza sociologică structurală. După 1960, studiul r.s. la nivel interindividual a fost resuscitat prin curentul intarac ionismului simbolic, dar de data aceasta hu ca formă a generării de social, ci ca modalitate de trăire socială. V. *agent social, dinamica grupului, interac iune, grup social, re ea*. A.T.

RELIGIE (SOCIOLOGIA R.),Jlp„de_c_om pQrtaroer4,uman..(credin e ir.itualuri)jeferitor la fiin e, for e, puteri supranaturale. în sociologia fenomenul religios este abordat din r p perspectivă specifică;Tslujntiăiaaop ip_e enJa sp^qlogiei_ă^e_pronun e asupra valorii intrinseci a unei^redin ereligipase^sau a alteia ijiicijiX_ea.atare. Ea analizează r. ca fenomen L ociaLInJAterac(i)Linea..sa multiplă cu celejai ejenomene sociale, semnifica ia SOT cialăar. *Func iile religiei*. Ca orice fenomen social i r. poate fi explicată printr o serie de func ii pe care le îndepline te într un context social determinat. Mai multe asemenea func ii au fost invocate. *Func ia cognitivă*. încă din antichitate r. a fost explica;l-că-o încercare de explicare a lumii, în condi iile lipsei unei cunoa teri tiin ifice. Ca modalitate de cunoa tere, specific r. este forma sa preteoretică, mitologică. Ea are o marcată *orientare antropomorfică*, prciectind caracteristicile existen ei umane, prima existen ă la

care cunoa terea umană a avut acces, pentru , explicarea tuturor celorlalte domenii ale exis ; , tentei umane. în această perspectivă, antropologul social englez E.B. Tylor (*Primitive Cultura*, 1871) oferă o primă teorie sistematică, fundată pe o mare cantitate de date. Caracteristic r., consideră Tylor, este ideea de suflet care a apărut din încercarea' omului primitiv de a explica o serie de experien e ca aceea a viselor, transei i mor ii *Func ia'ac ionată* R. reprezintă o formă de extensie a capacită ii umane hmitate de ac iune" James Frazer (*The Golden Bough*, 1911 1915) argumentează că omul primitiv a încercat să abordeze lumea, în"completarea tehnicilor sale curente, prin *magiejcomplex* de tehnici prin care omul încearcă să realizezi scopurile sate prin controlul for elor supranaturale) R. a apărut cînd ornulajiescopent că magia este ineficace în" loc săjnceroe să controleze for ele supranaturale prin descîntece, formule, ritualuri, omul încearcă să îndupleca, săsoJicite ajutorul fe^ejw supranaturale, subordonîndu se aoes . tora *Func ia de reducere a anxietă ii* Bronislaw Malinowski (*Magic Science and Religion and Other Essays*, 1948) argumentează că magia i r. sînt instrumente de reducere a anxietă ii în situa iile care depă esc posibilită ile efective de control. R. reprezintă o "sacralizare a crizelor vie ii umane". Ea nu este o încercare de explicare a lumii, ci un răspuns la tragediile vie ii umane, la conflictul dintre proiectele umane i realită i. *Func ii sociale*. Emil Durkheim (*Les formes "elementaires de la vie religieuse*, 1912) argumentează că func ia religiei este de a afirma superioritatea mora>ă a societă ii asupra membrilor săi, tnen inînd astfel solidaritatea societă ii Dumnezeuul clanului nu este al ceva decît clanul însu i. În r., "societatea se sacralizează pe ea însă i". A.R. Radcliffe Brown (*The Andaman Islanders*, 1922), spre deosebire de Malinowski, argumentează că r. are în primul rînd o func ie socială, contribuind le

men inerea ordinii sociale. WUjrejeiggașe celnai ades_ea nu s nt reductoare.de incertitudine și anxietate ci, dimpotivă, generatoare de.anxietate n jurul evenimentelor impor tan e_sociale, asigur nd astfel o integrare socralăjJX^,3l@l irăTff\$ TOŢuirPe^a^ași linie se nscriu și interpretările ecoiogiste ale r. Cercetările din antropologia culturală indică faptul că numeroase tabuuri și prescrip ii religioase trebuie interpretate ca modalită i de adaptare a colectivită ilor umane la ecosiste mul din care fac parte: interzicerea consumului cărnii de vacă n r. hindusă, de exemplu, este o solu ie adaptativă eficace la condi iile ecosistemului comunită ilor indiene, fn general, teoriile r. elaborate de antropologii sociali și culturali au n vedere societă ile arhaice. Societă ile complexe actuale pun nsă probleme relativ diferite. Q^expjcatie dis inctă.asupra,rja.ș.QCialitUa.ststifiatUa.sflciaU Q,aăsJroJD.Jucrăiai&JuiX.M\$K>,SL&, Engels. Pe de o parte, r. reprezintă un protest mpotriva lumii alienante, dar un protest neputincios (r. ndeplinește n acest sens o func ie *cgmpensa orie*,_ă cjn dJ,oJe ra bi Iă

[um_ea,de.ciupă,JB,Qarte), pe de altă parte, tocmai pentru că ea reprezintă o formă eficace de compensare iluzorie a unei vie i inacceptabile,, reprezintăun jJA\$LQifJn,șlrument ui^zal^dej^aj^omf^ger^ju^a men ina^rganizăl\$.\$L,socială care le favorizaz&MContribuțila critica fito2of e'irTegelT\$apitalismului). • *Evolu ia religiilor*. n cadrul evolu ionismului secolului XIX se pot găsi multe teorii privind evolu ia r. E. B. Tylor argumenta următoarea secvenă : animism, politeism, monoteism. Leslie White (*The Evolution of Cultura*, 1959) argumentează ideea ca există o rela ie str nsă ntre evolu ia societă ii și evolu ia r. Popula iile de v natori și culegători au zei *zoomorfi*, sau zei reprezent nd fenomene naturale, in timp ce popula iile producătoare de hrană, agricole, dezvoltă un panteon de zei *antropomorfi*, in statele impe

naturii, este caracterizată prin declanșarea unor complexe fore și procese sociale neinteligibile și incontrolabile care se ntorc adesea mpotriva omului. R. devine o reac ie umană compensatorie tot mai marcat legată de această nouă sursă de anxietate (*Anti Duhring*, 1878). Studiile actuale indică faptul °4jIJ2£re2i2lâJ£LiîlSÎÎH^{Tierlt} i^{mP}rtant al °6Qâ!iîuMLMJtSE!l^^a °lăiLâ! li£\$»Sf^li^{ci}2lfl^a. u n o r comunită i

jca a reprez^enteUoarte_j_deșea_un liant al vie!H_șpciale_xupJnslrument spiritual si institut ionalul creșterii coerium^sociale si al mobilizării jesurselor n^vederea unei mai bune adaptări la mediul schimbat sau al dezvoltării sociale D^e exemplu, mișcările religioase care au facilitat transformarea comunită ilor arhaice intrate n criză și adaptarea lor la noul context social: *mi cări nativiste* (R. Linton) sau *mi cări revitaliste* (A.F.C. Wallace). Uneori diferen ele dintre op iunile religioase pot să accentueze tensiunile și conflictele din s nul unei comunită i. • *Sociografia religiilor*. Un efort considerabil a fost investit n descrierea sistematică a sistemelor religioase: doctrine, rituri și practici, institu ii religioase. • *J ela ia dijtire j^s* procesele social politice. Max_VVe,befDJerăo analiză ceTebră asupra influen ei eticii religio aS&4pT^tes ânT srnuî) asupxa.J3enezei capitalismului (*Etica protestantă i spiritul capitalismului*). • *Evolu ia religiilor*. n cadrul evolu ionismului secolului XIX se pot găsi multe teorii privind evolu ia r. E. B. Tylor argumenta următoarea secvenă : animism, politeism, monoteism. Leslie White (*The Evolution of Cultura*, 1959) argumentează ideea ca există o rela ie str nsă ntre evolu ia societă ii și evolu ia r. Popula iile de v natori și culegători au zei *zoomorfi*, sau zei reprezent nd fenomene naturale, in timp ce popula iile producătoare de hrană, agricole, dezvoltă un panteon de zei *antropomorfi*, in statele impe

riale, expansive, zeii servesc ca instrumente sacre ale imperialismului. n ultimul timp, multe studii s nt dedicate factorilor care influen ează starea de religiozitate și de revigorare a unor mișcări religioase, cum s nt *mi cările fundamentaliste*. V. *biserică, cult. EZ*

RELIGIE CASNICĂ formă de r. arhaică existentă la toate popoarele indoeuropene, in special ntre milenile III I Î.C. R.c. se concentrează exclusiv pe familie, conducătorul acesteia fiind și șeful cultului, iar strămoșii, și ntr un fel, focul din vatra sacră s nt singurele dștni ă s recunoscuta de acest cult. Fiecare familie are propria sa r.c., n sensul că divinită ile (străbunii) pot fi recunoscute doar de descenden ii lor direc i pe cale exclusiv ternă. Din &cest motiv, elementele specifice cultului, cum ar fi rugăciunile, invoca iile, obiectele sacre, au un caracter casnic, fiind relativ diferite pentru diversele familii. Statutul de membru al cultului este comun cu cel de membru al familiei și poate fi ob inut prin naștere, căsătorie sau adop iune. Fustei de Coulanges (*La cita antique*, 1864, tr.rom, 1984) consideră că religia a stat la baza formării tuturor institu iilor sociale, ea fundament nd ntreaga via ă socială, morala, dreptul, rela iile de rudenie, de proprietate, ca și ntreaga structură politică a societă ii. • Alături de r.c. a coexistat permanent o *religie cosmică*, probabil mai veche, bazată pe divinizarea unor elemente naturale. La Mircea Eliade, r.c. este opusă r. *publice*, care se află de regulă sub administra ia statului și este mpărtășită de to i cetă enii. R.c. și a diminuat influen a n via a socială in momentul n care forme superioare de organizare, in special cele de tip statal, au redus importan a familiei n societate. Deși trăsăturile sale caracteristice se vor altera permanent n antichitate, r.c. nu a dispărut decit n momentul n care s au impus r. monoteiste.

Creștinismul, cel pu in n Europa, este r. care, către sfrșitul antichită ii, a eliminat și ultimele elemente ale r.c. V. *biserică, mit, religie, tem*. A.B.

REPRESIUNE 1. *In psihanaliză*, proces psihic, conștient și voluntar, prin care se renun ă la satisfacerea unei dorin e, judecată ca fiind n dezacord cu propria persoană morală. Proces diferit de refulare, acesta fiind un fenomen inconștient de autoapărare și evitare a insatisfac iei. 2. *In sociologia politică*, ansamblu de ac iuni voluntare, organizate, atent planificate și aplicate, ndreptate spre limitarea posibilită ilor de formare și afirmare ale intereselor și ac iunilor unei persoane, grup sau organiza ie rivală. Uneori folosit indistinct cu *reprimare*, deși r. nu include și ac iuni de eliminare fizică așa cum se nt mpla n cazul reprimării. V. *ndoctinare, manipulare, persuasiune*. A.T.

RESOCIALIZARE proces de reorientare și integrare n via a socială a indivizilor cate au promovat comportamente marginale sau deviante. R. este un mijloc de control social aplicat in institu ii specializate și n grupuri mpreună cu unele sanc iuni punitive asupra celor care au ncălcăt normele și valorile socialmente dez rabile. H. urmărește reorientarea și remodelarea personalită ii individului deviant, reeducarea lui n consens cu normele de conduită acceptate de societate. n procesul de r. un rol important revine mediului familial care, prin mijloace specifice, poate asigura individului noi raporturi sociale, noi forme de comportament, ruperea cu faptele delincvente săvırșite și orientarea spre scopuri dorite și permise de societate. Finalitatea procesului de r. constă n recuperarea și reintegrarea n societate a delincven ilor, asimilarea de către aceștia a unor norme, valori și atitudini acceptate. O aten ie deosebită in r. se acordă minorilor delincven i pentru

RESPONSABILITATE

care au fost proiectate i aplicate ac iuni i obiective de r. prin institu iile specializate. V. *control social, devian ă, socializare. M.Vn.*

RESPONSABILITATE acceptarea i/sau suportarea consecin elor (morale, sociale, juridice, financiare etc.) ale ac iunilor concepute i realizate. între r. i răspundere există o diferen ă de extensie a defini iei. în evaluarea r., se pot avea în vedere inten iile unei ac iuni i/sau consecin ele vizibile. Răspunderea implică: a. r. sau calitatea sanc ionării ac iunilor i consecin elor lor; b. cerin ele i a teptările legate de un rol, dincolo de autoritatea formală; c. codul performan ei profesionale comunitare, legale; d. loialitatea fa ă de o autoritate personală sau institu ională. P. Fauconnet (*La responsabilită. Etude de sociologie*, 1920) considera că r. a evoluat de la forma obiectivă, dominantă în societă ile arhaice, la cea subiectivă, caracterizând societă ile moderne, în societă ile marcate de conformism, constringerea exercitată de instan ele sociale lizatoare i de control determină consolidarea unei morale eteronorme i expiatoare i a unei r. obiective. în societă ile moderne, caracterizate prin diferen iere socială i solidaritatea de tip organic, se pune accentul pe cooperare, care presupune autonomia păr ilor i o morală a respectului, stînd la baza r. subiective (inten ionale). R. i sanc iunea sînt disociate în acest caz. Cele două forme de r. coexistă, cu ponderi diferite, în toate tipurile de societă i, dar accentul s a mutat, în cursul istoriei, de la r. obiectivă, colectivă i transmisibilă la r. subiectivă, individualizată i interiorizată. V. *actor social, ac iune socială, autonomie, sanc iune. S.M.*

RESURSE instrumente, capacită i, materii, energii, fonduri financiare de care o activitate social umană are nevoie pentru a se realiza. Există r. psihologice (capacită i

psihice i intelectuale, motiva ie), r. sociale (motiva ie a grupului sau colectivită ii, capacitate de ac iune comună etc.), r. economice etc. Fiecare activitate are r. sale specifice; e xistă însă i r. comune mai multor activită i (energia umană, resursele economice, materii prime). O întreprindere are nevoie de mijloace financiare (capital), de materii prime, tehnologie, personal calificat. Persoana umană are nevoie de timp liber pentru dezvoltarea sa, de cuno tin e etc. R. economice (banii) reprezintă o r. abstractă, fiind un instrument de ob inere a celor mai multe dintre r. de care o activitate oarecare are nevoie. Lipsa de r. reprezintă o condi ie cu influen ă negativă puternică asupra desfă urării activită ilor. Pentru că r. sînt de cele mai multe ori limitate, sistemele sînt inevitabil interesate în utilizarea *economicoasă* a lor: protejarea r. disponibile, utilizarea lor cît mai *eficientă*. Pentru că multe dintre r. sînt nu numai limitate, dar i comune mai multor sisteme, *competi ia* pentru r. reprezintă un tip important de rela ie între sisteme. V. *competi ie, economie de pia ă. C.Z.*

RE EA 1, R. de *comunicare*, structură de reglementare a comunicării care define te în mod clar modalită ile de circula ie a mesajelor între membrii grupului, stabilind totodată pozi ia acestora în procesul comunicational. • Studiul r.c. a început în anii '50, cele mai importante rezultate fiind ob inute la Group Networks Laboratory at Massachusetts Institute of Technology, în aceste cercetări, r.c. au fost privite ca unul din modurile fundamentale în care pot fi interconecta i membrii unui grup. Aceste prime cercetări ale lui A. Bavelas, D. Barrett i J. H. Leavitt au avut un caracter pur experimental, r. fiind construite în laborator. Treptat însă, r.c. au început să fie studiate i în contexte sociale reale, fiind analizate independent de orice alt tip de interac iuni. Astăzi, analiza r. se prezintă ca un domeniu distinct

de cercetare care urmăre te să studieze eficien a r.c. în func ie de caracteristicile grupurilor în care apar, de natura sarcinilor i activită ilor ca i a contextelor sociale în care se situează grupurile. • R. de c. pot fi clasificate în mai multe tipuri, în func ie de restric iile de comunicare existente în grup. Putem avea astfel, r, tip roată, cerc, y, cerc barat etc. toate aceste tipuri definind anumite traiectorii posibile ale circula iei mesajelor în "interiorul grupului. Aceste tipuri de r. au anumite caracteristici de eficien ă, ce sînt corelate cu tipul sarcinii i al activită ii desfă urate de grup, ca i cu caracteristicile acestuia. Contribu ii deosebite la dezvoltarea tipologiei r.c. ca i la analiza caracteristicilor acestora au fost aduse în deceniile apte i opt, îndeosebi prin lucrările lui Marvin E. Shaw.

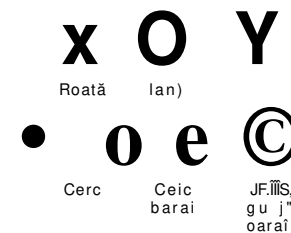

Fig. 1. Tipuri de re ele de comunicare între cinci persoane

2. în *sociologia mass media*, r. de *televiziune*, mod de organizare contemporană a televiziunilor în ările dezvoltate, R.t. cuprinde mai multe posturi de televiziune legate între ele i conectate la un cap de r. (post central). Toate sta iile dintr o r. sînt autonome. Legăturile dintre sta ii au la bază contracte care reglementează schimbul de programe ca i cedarea anumitor timpi de emisie, eventual i a unor venituri realizate din publicitate. V. *comunicare, dinamica grupului, grup social, mass media. A.B.*

REVOLU IE 1, în general, orice schimbare spectaculoasă, de structură a unei sfere importante a vie ii sociale. Se poate cita r. în tehnologie — r. industrială sau r. microelectronică; r. în comportamentul sexual; r. în tiin ă, de ex. r. care a avut loc în secolul al XVII lea în fizică i care a stat la baza dezvoltării întregii tiin e moderne. 2. în sistemul social politic, schimbare profundă în modul de organizare a unei societă i ini iată de regulă prin schimbări în sistemul puterii politice, în acest sens, sensul cel mai răspîdit al termenului de r. este: schimbare mai mult sau mai pu în violentă, de către mase largi ale popula iei, a vechilor elite politice, avînd drept consecin ă profunde schimbări în organizarea întregii societă i. Din acest punct de vedere, r. se deosebesc de "loviturile de palat" care, realizate de grupuri festrînse de oameni politici, transferă puterea politică de la un grup la altul, fără a se produce schimbări semnificative în organizarea societă ii. Ele se deosebesc i de răscoale sau revolte care reprezintă mi cări sociale cu caracter violent, dar care nu au ca urmare producerea de schimbări majore în societate. În literatură, cazuri tipice de r. sînt considerate: R. franceză din 1789, R. rusă din 1917 sau R. chineză după cel de al doilea război mondial. Schimbarea politică violentă nu pare însă a fi o condi ie absolut necesară, de i ea reprezintă cel mai adesea mecanismul de declan are a schimbărilor sociale de structură. Este de exemplu cazul r. engleze care prezintă mai degrabă imaginea unui proces gradual de schimbări social economice în societatea medievală engleză, sau cazul "r. de sus" oare, în contrast cu "r. de jos" (Barrington Moore) în oare clasa politică conducătoare (sau o parte a ei) introduce schimbări radicale în societate. Exemplul cel mai discutat este cel al Restaurării Meiji din 1868 în Japonia: o sec iune a clasei feudale conducătoare a introdus schimbări radicale în structura socială

i politică a Japoniei, fapt care a condus la un proces rapid de dezvoltare a capitalismului industrial i la schimbări profunde în structura statului. • Teoria marxistă prezintă un punct distinct în ceea ce privește r., acest concept având un rol cheie în această teorie. În acord cu teoria marxistă, r. reprezintă procesul de schimbare a organizării social-economice i politice a societății, marcând trecerea de la o formă socială (orinduire) la alta. O asemenea tranziție se realizează, de regulă, prin lupta de clasă: lupta dintre clasa purtătoare a unui nou mod de organizare socială i clasa vital interesată în menținerea vechii organizări sociale, în mod special, în textele marxiste sînt analizate două cazuri: r. burgheză care a realizat tranziția de la societatea feudală la societatea capitalistă i r. socialistă care urma să producă schimbarea societății capitaliste într-un nou tip de societate, societatea socialistă. Teoria marxistă a r. a stat la baza ideologiei partidelor comuniste i a instaurării regimurilor socialiste. Lenin este autorul unei cunoscute definiții a "situației revoluționare" — situație care poate produce o revoluție: societatea este în pragul unei revoluții atunci cînd: a. clasele oprimăte nu mai sînt dispuse să accepte situația de oprimare în care se află i b. clasele dominante nu mai sînt capabile să exercite dominația cu instrumentele sociale i politice de care dispun. Tot mai influentă, în ultimul timp, este analiza clasică a lui Alexis de Tocqueville a revoluției franceze: *The Old Regime and the French Revolution* (1856). În analiza r. dintr-o parte, un impact deosebit l-a avut opera lui Thomas Kuhn (*The Structure of Scientific Revolutions*, 1962). V. evoluție, marxism. C.Z.

REZIDUURI termen sociologic inventat de sociologul italian *Vilfredo Pareto* (1848-1923), în strînsă legătură cu *derivațiile*, pentru a explica structura i formele activității umane. Deoarece orice acțiune umană con-

cretă poate fi descompusă, în scopuri analitice, într-o parte constantă i alta variabilă, prima, denumită r., a fost considerată de Pareto, prin analogie cu lingvistica, "rădăcina" acțiunii umane, în timp ce partea variabilă (*derivația*) este doar o formă prin care se încearcă raționalizarea "rădăcinii". Dacă această raționalizare corespunde standardelor logico-experimentale ale timpului ei, acțiunea este logico-experimentală (pe scurt, acțiune logică). Altfel, acțiunea este non-logico-experimentală (non logică, dar nu non-rațională i cu atît mai puîn irațională). În al doilea rînd, deoarece orice acțiune umană presupune un actor i, în ultimă instanță, este reductibilă la o acțiune individuală (Pareto este, în opinia lui Boudon, un întemeietor al individualismului metodologic în sociologie), ceea ce exprimă constant un individ care acționează în funcție de natura umană generică. În consecință, la baza r. se află elementele naturii umane (instincte, predispoziții afective, sentimente, stări de spirit sau afective), iar în măsura în care aceste elemente sînt exprimate printr-un raționament non-logico-experimental (*derivația*) ele se identifică cu r. R. nu se clasifică totuși în funcție de *derivația*, ci în funcție de frecvența i orientarea lor față de prezent sau trecut, de exprimarea egoismului sau altruismului, de încrederea actorului într-o tradiție sau în tradiție, de orientarea actorului față de sine sau față de colectivitate, de înclinarea lui sexuală instinctivă, "morală" sau "moralizatoare" etc. Astfel, Pareto distinge clasa r. *combinația*, care constituie partea constantă a acțiunilor ce urmăresc obținerea unor avantaje (de regulă, materiale) prin folosirea hazardată a unor raporturi neobișnuite între mijloace i scop; clasa r. *persistenței*, partea constantă a acțiunilor care vizează menținerea modelelor culturale existente sau resurecția unor abandonate; clasa r. *integrității*, generate de orientarea actorului spre sine i opusă clasei r. *sociabilității*, care disciplinează compor-

tămintele i cultivă sentimentele altruiste, de milă, generozitate. Altruism, egalitate i ascetism; clasa r. *exteriorizării*, prin care actorul încearcă să abilitizeze socialmente propriile instincte i credințe; în sfîrșit, r. *sexuale* constituie partea constantă a unei abundente literaturi moralizatoare care nu poate, totuși, diminua, după Pareto, forța instinctului sexual în raporturile dintre bărbați i femei. De i toate acțiunile sociale sînt, la urma urmei, combinate între toate aceste clase de r., Pareto explică stratificarea socială ca o consecință a preeminenței unei clase sau alteia de r., ajungînd la o explicație psihologist nominalistă a claselor sociale (G. Gurvitch). Totodată, de i nu acordă decît o mică importanță tipului de *derivație* în legătură cu care funcționează un r., sociologul italian recunoaște că societatea nu este posibilă fără aceste fenomene pseudologice de raționalizare, care fac totuși ca un act să fie socializat, iar o acțiune să fie eficientă socialmente, în fapt, cuplul r. *derivației* are, în sociologia lui Pareto, un rol asemănător categoriilor marxiste de interese economice i ideologice, sociologul italian exinzînd sfera acestor categorii pentru a cuprinde astfel o arie mai largă de mobiluri i finalități ale activității umane. V. *acțiune socială*, *acțiune colectivă*, *socializare*, *stratificare socială*. I.U.

RISC probabilitatea de producere a unui eveniment sau curs de acțiune, de regulă nedorite pentru subiect. R. este o expresie fie a *nedeterminării structurale a realității* (*caracterul probabilist obiectiv al evenimentelor*), fie a *incertitudinii*, a *insuficienței* cunoscute în elor noastre despre procesele reale. R. unor evenimente: r. de a se îmbolnăvi de cancer al fumătorilor, r. de a fi victimă a unei agresiuni, a unui accident etc. Acest tip de r. se stabilește pe baza analizei incidenței statistice a respectivului eveniment, în raport cu o condiție anumită: a fi fumător, a locui într-un

mare ora etc. Asemenea analize se fac curent în legătură cu mulțimea de evenimente/consecințe indezirabile asociate probabilistic cu diferitele caracteristici ale grupurilor sociale, în funcție de comportamentul i de poziția lor în cadrul societății. R. unei decizii: în situația de decizie, decidentul se află în fața mai multor alternative, între care trebuie să aleagă. Cel mai adesea, el nu tie cu precizie: a. probabilitatea de reușită în cazul unei operațiuni sau alta i b. probabilitatea în timpului, în cazul unei operațiuni sau altei, a unor consecințe sau reacții indezirabile. Optînd pentru o alternativă, decidentul își asumă un r. în ceea ce privește întîmplarea unor evenimente indezirabile, rezultate ale respectivei decizii. *Estimarea* r. reprezintă un grup de tehnici dezvoltate pentru determinarea probabilității ca diferite cursuri de acțiune (decizii) să producă cîte tîguri sau pierderi; mai general, probabilitatea consecințelor alternative ale unui eveniment. În funcție de cunoscutele disponibile, estimarea r. poate lua diferite forme: estimarea mărimii cîtigurilor i pierderilor probabile asociate cu o anumită decizie, probabilitatea producerii unui eveniment dezirabil sau indezirabil sau pur i simplu imaginarea unui scenariu referitor la cel mai prost posibil curs de evenimente, fără a se putea preciza probabilitatea în timpului sale. Pentru estimarea r. se pot folosi date cu privire la frecvența întîmplării unui fenomen sau estimării subiective asupra probabilității acestuia. Din acest mod de a defini problema r. în procesul luării deciziei (al managementului), s-au dezvoltat o serie de metode de cercetare. *Estimarea subiectivă a probabilităților*, analiza mecanismelor cognitive ale estimării subiective a probabilității unor evenimente. *Percepția* r.: factorii psihologici i sociali ai selecției, considerării unor r. i a subestimării altora. *Asumarea* r.: disponibilitatea unui decident de a opta pentru decizia cu r. ridicat; factorii psihologici i

sociali care determină o asemenea disponibilitate. *V. decizie, incertitudine. C.Z*

RIT ac iune sau o serie de ac iuni (comportamente) formale sau conven ionale ordonate într o desfășurare stereotipă cu caracteristici ceremoniale, specifice mai ales societă ilor primitive, autarhice sau tradi ionale. Uneori au caracter magic sau religios, altele îndeplinesc func ii sociale diverse, vizînd cu precădere practici ini iatice, integrarea sau reintegrarea individuală în grup, recunoașterea unei pozi ii dobîndite, semnarea unei valori sau persoane, concomitent cu men inerea i întărirea modelelor de comportare, valorilor i semnifica iilor sociale, în general a culturii comunită ii. Se disting mai multe tipuri: a. r. *de na tere* sînt ceremonii magice practicate în comunită ile primitive la nașterea unui copil pentru protejarea acestuia de spiritele rele i pentru a i da for ă i energie; b. r. *de purificare* sînt asociate precedentelor, împreună cu alte tabuuri, pentru a elibera mama i copilul de "întinarea" provocată de graviditate i na tere; c. r. *de ini iere* aveau în societă ile tradi ionale menirea de a pregăti copiii pentru accesul la statutul de adult. în vremurile mai recente apar sub formă de ceremonii care pregătesc accesul unei persoane într o sectă, într o societate secretă sau într o asocia ie fondată pe anumite reguli; d. r. *puberale* iau forma ceremoniilor prin care se sanc ionează tranzi ia de la copilărie la maturitate implicînd tabuuri, izolare temporară, probe fizice, instruc ie morală, investirea cu anumite semne distinctive pentru noul status; e. r. *de trecere* sînt asociate ciclurilor mari de via ă, perioadelor de criză sau tranzi iilor. *V. cultură, integrare socială, ritual, socializare. L.V.*

RITUAL ansamblu de ac iuni sau comportamente integrate într o succesiune strictă, manifestate individual i/sau colectiv

în situa ii, asociindu i sau producînd semnifica ii care depășesc cadrul situa ional de aplicare, în societă ile tradi ionale, r. nu era altceva decît forma socială de aplicare a unui rit, pe cînd în vremurile mai recente r. se desprinde de rituri, mai ales de func ia magică i sanc ionatoare a acestora, pentru a se institui ca modalitate de conferire a unor semnifica ii simbolice unor evenimente sau situa ii sociale. Organizarea i ordinea socială presupun instituirea i practicarea unor r. investite cu func ii simbolice de identificare, conservare sau diferen iere, asigurînd interiorizarea, respectul i continuitatea valorilor de referin ă. Prin r. se stabilesc raporturi între organiza ie i individ, se asigură socializarea conformă cu universul valoric i normativ al unei ordini sociale, se generează i se men ine respectul fa ă de un mod de organizare, sa consolidează influen a unei ordini valorice. în func ie de aria constitutivă, se distinge între r. *de conservare* i r. *de diferen iere*. Primele func ionează într o comunitate sau organiza ie cu scopul de a i conferi identitate, distinc ie, continuitate, integrare i unitate valorică. Se manifestă în adunări i ceremonii de diferite feluri (primirea într o organiza ie, acordarea de premii sau pedepse, celebrarea unei aniversări etc.). Uneori presupun utilizarea unei costuma ii specifice, a unor insigne, steaguri, lozinci sau alte însemne. R. *de diferen iere* sînt instituite pentru a deosebi grupurile (de vîrstă, sex, func ie socială etc.) din aceea i comunitate sau organiza ie în vederea stabilirii unor raporturi de respect. Ca simboluri ale ordinii expresive, r. instituie pun i de legătură între comportarea cotidiană i sistemul valoric referen ional, asigurînd continuitatea, ordinea i controlul social. *V. antropologie, control social, cultură, rit, socializare. L.V.*

ROL SOCIAL model de comportare asociat unei pozi ii sociale sau unui status,

punerea în act a drepturilor i datoriilor prevăzute de sîiausurile indivizilor i grupurilor într un sistem social. De i i se atribuie lui Ralph Linton (1893 1953) meritul de a fi utilizat primul termenul de rol în accep iunea sociologică modernă (*The Study of Man*, 1936), în scrierile filosofice acest termen a circulat încă de la sfîr itul sec. XiX lea. Raymond Boudon i Francois Bourricaud (*Dictionnaire critique de la sociologie*, 1982, p. 471) apreciază că termenul de r.s. a fost folosit cu sensul său sociologic încă în 1882 de filosoful german Fr. Nietzsche (1844 1900). Sociologul american George Herbert Mead (1863 1931), accentuînd importan a îndeplinirii r.s., considera că învătarea lor duce la formarea personalită ii i asigură func ionarea colectivită ilor umane (*Mind, self and society*, 1934). Ca aspect dinamic al statusului, r.s. exprimă atît un comportament efectiv, cît i o prescrip ie normativă. Din acest din urmă punct de vedere, r.s. reprezintă ansamblul de comportamente pe care în mod legitim îl a teaptă ceilal i de la individul care ocupă o pozi ie socială determinată, un status social (Jean Stoetzel, *ta Psychologie sociale*, 1963). S a propus chiar utilizarea termenului de r. pentru a desemna aspectul prescriptiv al conduitei asociate unui status i termenul de conduită de r. pentru comportamentul efectiv al persoanelor sau grupurilor cu statusuri sociale determinate. Corelativ statusurilor sociale, fiecărei persoane îi sînt proprii la un moment dat mai multe r.s., care pot fi congruente sau incongruente. Ele alcătuiesc setul de r. specific unei persoane (R. K. Merton, *The Role Set. Problems in Sociological Theory*, 1957). incongruen a r.s. poate genera conflicte inter rol. La rîndul lor, conflictele inter rol pot fi produse de discrepan a dintre trăsăturile de personalitate ale purtătorului de r.s. i prescrip iile r.s., de incapacitatea individului de a satisface

exigen ele r.s.. Asemenea statusurilor, r.s. pot fi impuse (atribuite) i dobîndite (achizi ionate). Din punct de vedere al clarită ii, există multiple diferen ieri între r.s. cele profesionale sînt mai clare, a teptările celorlal i mai precise; cele legate de vîrstă sînt mai pu in clare. Acest lucru are repercursiuni în planul integrării sociale i SQdo profesionale. Pe cie altă parte, nu toate prescrip iile r.s. au aceea i importan ă pentru conduită: unele sînt esen iale i obligatorii, altele sînt benevole i, în fine, o serie de prescrip ii introduc interdic ii comportamentale (T. Parsons, *The Social System*, 1951). între r.s. i personalitate există o strînsă interdepend ă: nu numai r.s. influen ează personalitatea, dar i aceasta, prin interpretarea r.s., contribuie la modificarea prescrip iilor de rol. Totodată, există o marjă de libertate în interpretarea r.s. (J. Cazeneuve, *Dix grandes notions de la sociologie*, 1976). No iunea de r.s. este frecvent utilizată în analizele microsociologice, dar i în studiile de macrosociologie. în structurile organiza ionale birocratice individul este supus unor presiuni sociale care îl obligă ă i dezvolte anumite trăsături de personalitate, precum: pruden a, spiritul de disciplină, supunerea necondi ionată fa ă de reguli (R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, 1957). La nivelul analizelor macrosociologice s a propus o tipologizare a r.s., urmărindu se schimbarea caracteristicilor acestora prin trecerea de la societă ile tradi ionale la cele industriale. Odată cu evolu ia societă ii a sporit complexitatea setului de r.s. proprii fiecărei persoane i s a mărit ponderea r.s. universaliste, specifice, neutre afectiv, dobîndite. Societă ile tradi ionale erau caracterizate prin predominarea r.s. particulariste, difuze, încărcate afectiv i impuse (legate de vîrstă, sex, rela ii de rudenie). *V. atribuire, etichetare, norme, status. S.C.*

ROMÂNISM "solu ia" pe care C. Rădulescu Motru (1868-1957) o concepe pentru punerea în valoare a spiritualității poporului român în condițiile europeanizării sale, conferind o menire istorică arii în concertul ărilor europene, R. sincronizează cerințele vremii cu valorificarea însușirilor etnice, etice, punând de acord exigențele vieții românești cu cele europene. Esența R. este văzută de C. Rădulescu Motru în: "disciplină severă în cuget și fapte", credința în statornicia pământului și neamului românesc, "promisiune solemnă" de întărire a comunității familiale și sătești (satul fiind considerat o "fortăreață a neamului"), politica de selecționare a valorilor "dreaptă, până la cruzime", "distrugerea putregaiului" în vederea reconstrucției sănătoase, justa echilibrare între invenție și tradiție. Agenții sociali ai R. sunt "oamenii de vocație", oamenii cei mai bine dotați, capabili de creație conștientă și originală. Rolul îi revine menirea regenerării spirituale a locuitorilor rurali, fiind în măsură să restabilească unitatea funcțională a satului, ruptă în prezent de politicianism (Românismul. Catehismul unei noi spiritualități, 1939). V. poporanism, sămănătorism, sincronism. MX.

RUDENIE apropiere biologică sau spirituală socialmente recunoscută între indivizi umani. R. biologică poate fi considerată consangvină (bazată pe legături "de sânge"), sau afină (prin căsătorie). R. spirituală (nașterea, frăția de cruce etc.) este o relație de tip convențional, dar ea poate reglementa atât raporturi sociale, cât și raporturi biologice (de exemplu, interzicerea căsătoriei între o persoană din linia naștilor cu o persoană — de sex opus, desigur — din linia finilor). Caracterul socialmente recunoscut al relațiilor de R. merită subliniere: nu numai că trăsătura lor esențială e mai curând socială decât biologică (Alan Barnard, Anthony Good: *Research Practicas in the Study of Kinship*, 1984), dar

R. reflectă adesea viziunea despre lume a unui grup uman (*Kinship and Cosmology: Constructing Metaphors and Models*, nr. special al revistei australiene de antropologie "Mankind", dec. 1989). De asemenea, R. poate servi drept paradigmă a ceea ce înseamnă consacrarea culturală a unor relații originare naturale, biologice. De pildă, relația de reproducere este universal biologică și, totuși, în unele societăți un copil spune "tată" unei singure persoane, pe când în alte societăți copilul folosește acel termen pentru mai multe persoane. Un alt exemplu edificator arată că în unele societăți de pe glob rudele sunt recunoscute ca atare numai pe linie masculină (descendență patrilineală), iar în alte societăți numai pe linie feminină (descendență matrilineală). În comunitățile arhaice, rețeaua de R. deține o importanță capitală, ea suprapunându-se cvasi integral cu structura socială a grupului uman respectiv. Este un motiv în plus pentru care sistemele de R. reprezintă o temă centrală de studiu în antropologia culturală. Să spunem, într-adevăr, (Robin Fox, *Kinship and Marriage*, 1967) că R. reprezintă pentru antropologie ceea ce logica reprezintă pentru filosofie, iar nudul pentru artă; și la fel ca logica formală ori desenarea unei figuri, ea — R. — este în același timp simplă și dificilă. V. antropologie culturală, familie, obște, structură socială. Gh. G.

RUTINA reiterarea de activități sau segmente de activități sociale, care se desfășoară constant în același fel, după un model bine definit. Opus R., dar nu total, este creativitatea, în orice societate există și activități rutiniere și inovație (creativitate); o societate în care creativitatea este absolută, iar R. inexistentă este de neimaginat. Raportul dintre R. și creativitate, ponderea lor, diferă de la o societate la alta și cunoaște o evoluție

torică. În societățile simple, primitive, cvasi izolate, R. este foarte accentuată, mentalitatea și comportamentul indivizilor având un înalt grad de standardizare, iar schimbările în timp sunt puține, în vreme ce în societățile complexe, puternic diferențiate cultural prin stiluri de viață, creativitatea este considerată o valoare și practică ca atare, inclusiv în ju-

cărea de roluri sociale. Totuși, și în societățile complexe se cristalizează, atât la nivelul instituțional cât și al cotidianului, o serie de practici rutiniere, care au și funcții pozitive, contribuind la structurarea sistemelor și subsistemelor socioumane, la previzibilitatea conduitelor grupate și individuale. V. *etnometodologie, rit, ritual, rol social, tradiție*. P.I.

SACRU/PROFAN 1. Distincție utilizată într-un mod particular în sociologie de E. Durkheim (*Les formes élémentaires de la vie religieuse*, 1912). Pentru el s. apare numai în societate și constă într-un grup de lucruri, credințe și ritualuri care sînt respectate și adorate (sacre), fiind distincte de toate celelalte aspecte ale vieții sociale, care sînt profane. Divizarea lumii în două zone distincte, una a fenomenelor s. și alta a celor p., constituie esența oricărei religii. Pentru s. nu este alta decît forța a societății care este anonimă și impersonală, impunându-se individului ca o realitate calitativ superioară. Prin venerarea obiectelor s. (ca și a imaginii acestora) indivizii, în ultimă instanță, nu își venerază decît propria societate. 2. La Mircea Eliade (te sacre et le Profane, 1965, tr. rom. *Sacral și profanul*, 1991) s. este de natură umană și nu de societate, manifestarea s. fundamentînd ontologic lumea, asigurînd totodată atributul realității spațiului, timpului și naturii. Geneza s. este explicată prin natura religioasă a omului, iar în relația s./p. singura evoluție este cea de la s. la p. prin desacralizare. Distincția s./p. este astfel mai puțin importantă, la fel ca și la Rudolf Otto de la a cărui lucrare (*Das Heilige*, 1917, tr. rom. *Sacral*, 1992) M. Eliade aplecat în propria teorie a s. Pentru R. Otto este im-

portantă nu distincția s./p. ci analiza componentelor raționale și iraționale din cadrul s., ca și a numinosului, adică a esenței s., a părții pure golite de conținutul etic al categoriei de s. V. religie, secularizare. A.B.

SANCTIUNE modalitate utilizată în relațiile sociale în vederea stimulării, impunerii, descurajării sau prevenirii unor comportamente individuale sau de grup în raport cu criteriile morale sau juridice explicite. S. pot fi pozitive sau negative. S. pozitive sînt administrate în cazul în care se urmărește întărirea anumitor comportamente (s. premiale, recompense), S. negative se prescriu atunci cînd se dorește respectarea unor norme, reguli sau legi în raport cu care sfera comportamentelor individuale este îndizercibil de largă (s. de corecție sau punitive). Radcliffe Brown distinge între s. organizate, prin care societatea își organizează mijloacele de control social (justiția și fiscalitatea) și s. difuze prin care, în relațiile sociale mai mult sau mai puțin formalizate, se transmit expresii de aprobare sau dezaprobare. V. criminalitate, devianță, prestigiu. I.A.P.

SAT DE VĂLMĂ tip de comunitate teritorială specific pentru societatea medievală

SATISFAC IE

românească. După H.H. Stahl, s.d, este o "asocia ie de gospodării familiale, pe baza unui teritoriu stăpînit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare i superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr un organ de conducere numit ob te". S.d, a cunoscut două tipuri i anume: s.d. de tip *arhaic* i cel al s.d. *umblător pe bătrini*. S.d. *arhaic este* „un sat cu ob te democratic egalitară, vag colorată gerontocratic, cu o popula ie omogenă alcătuită exclusiv din bă tina i, formînd o singură ceată, închisă nebă tina ilor, folosind trupul de mo ie în «devălmă ie absolută» prin «stăpîniri locure ti» i, excep ional, pe «sumă de stînji», pe baza unei economii naturale, dominată de «folosirea» prin muncă directă a pămîntului, în tehnicile primitive ale defri ărilor i des elenirilor permanente". Stăpînirea colectivă se întindea asupra a tot ce era creat de natură (pădure, pă une, cîmp, apă etc), iar stăpînirea gospodărească se exercita asupra a tot ce fusese ob inut prin muncă: curăturile, prisăcile, grădinile de zarzavat, hele teul săpat de mîna omului, viile plantate, livezile cu pomi roditori i, în primul rînd, casa construită de fiecare familie. Apoi, ob tea avea dreptul de a distribui colectiv terenurile lotizate. S.d. *umblător pe bătrini* este un sat cu o ob te înlăuntrul căreia s au produs diferen ier de avere, ou drepturi inegalitare, expresie a unei popula ii scindate în cete multiple i categorii sociale diverse, cei boga i începînd să domine asupra celorlal i membri cu interese antagonice, puternic invadată de nebă tina i i acaparatori locali, care i întemeiau drepturile nu pe bă tină ie, ci pe contracte, ducînd o aprigă luptă socială pentru acapararea „veniturilor" i a fondului văima , pe baza unei economii de schimb i a unor tehnici de lucru ce permiteau exploatarea an de an a acelora i terenuri. În ob te deveneau tot mai accentuate rela iile de exploatare, distribu iile egalitare se făceau tot

mai rar, pînă ce dispăreau cu totul în favoarea proprietă ii private. A doua etapă va dăinui în cazul ob tilor libere pînă în secolul al XX lea.

- Ob tea era adunarea tuturor capilor de familie dintr un sat, în care se ine seama de glasul fiecărui participant, ascultate fiind mai ales cele ale „oamenilor buni i bătrini", „oameni cu bărbi albe", cu mai multă experien ă. Ob tea avea, după H.H. Stahl, următoarele drepturi i îndatoriri: a. amestec în organizarea proceselor de produc ie; b. amestec în via a publică i privată a satului; c. amestec în crearea i aplicarea obiceiului pămîntului; d. amestec în reglementarea rela iilor intercomunitare; e. drept de monopol sau măcar de supraveghere a rela iilor comerciale cu exteriorul; f. drept de preemp iune împotriva vînzărilor funciare; g. îndatoriri i drepturi în privin a rela iilor cu statul; h. dreptul de a reprezenta comunitatea; i. delegarea munda i tarilor satului. În cazul aservirii s.d., aceste drepturi ale ob tei vor fi preluate de „seniorul" feudal. Din punct de vedere geografic, se pot distinge s.d. de munte, de deal i de cîmpie. De asemenea, ele se împart în s.d. libere (mo nene ti sau răze e ti), s.d. aservite (boiere ti, mînăstire ti, domne ti) i s.d. libere (se găseau în propor ie de masă în zonele de munte i deal, iar cele aservite în cîmpie). S.d. libere sînt excep ionale i specifice doar ării noastre, singura ară europeană unde au dăinuit pînă în vremurile noastre, pu ind fi studiate la fa a locului. (H.H. Stahl, *Contribu ii la studiul satelor devălmă e române ti*, 3 voi, 1958 1965; *Teorii i ipoteze privind sociologia orinduiri tributale*, 1980). V. *devălmă ie, feudalism, gemeinschaft, solidaritate, tradi ie*. I.F.

SATISFAC IE stare subiectivă rezultată din împlinirea necesită ilor, lipsa de tensiuni, de anxietate; se fundează pe aprecierea pozitivă a modului de desfă urare a vie ii în

general sau a unei sfere particulare a acesteia. S. exprimă rezultatul evaluării făcute în mod continuu de subiect condi iilor sale de via ă, a gradului în care acestea sînt la nivelul a teptărilor. S. este înrudită cu conceptul de fericire, dar există unele deosebiri între cete două. S. se referă la gradul în care diferitele condi ii de via ă, luate separat i/sau împreună, corespund cu a teptările subiectului. Ea este deci legată în mod clar de nivelul de aspira ii, avînd, a a cum s a observat adesea, un caracter mai mult adaptiv. În func ie de condi ii i posibilită i, subiectul î i stabile te un anumit nivel de aspira ii, de a teptări, i în raport cu acesta evaluează condi iile sale de via ă. S. are, din acest motiv, un caracter oarecum minim — stabile te minimul de acceptibilitate, i totodată are un caracter motivator: dacă un aspect al vie ii este nesatisfăcător, această evaluare motivează ac iunea de îmbunătă ire a lui. Fericirea are un caracter mai global i "maximal" descriind experien e "de vîrf", caracterizate prin reac ie afectivă intensă; este un sentiment de *deplinătate*, de realizare globală cu via a, referindu se la aspectele esen iale ale vie ii. Ea este eegată într o măsură mă mică de nivelul de aspira ii, ex primînd satisfacerea unor a teptări maxime. Pot fi satisfăcut cu locuin a, dar ra-reori aceasta, în ea însă i, îmi poate oferi fericirea. Fericirea intervine în momente de vîrf ale vie ii, în legătură cu experien a unor realizări de excep ie. Relevant pentru această distinc ie este faptul determinat în cadrul a numeroase cercetări că persoanele în vîrstă se estimează a fi mai satisfăcute cu via a decît tinerii (ace tia, afla i într un proces de cristalizare a propriei lor vie i, de adaptare, tind să prezinte un nivel de aspira ie mai ridicat care le motivează efortul de afirmare, experinentînd din această cauză tensiuni i insatisfac ii mai accentuate). În schimb, tinerii declară mult mai frecvent experimentarea de

momente de fericire decît persoanele în vîrstă. Caracterul adaptiv al s. reiese i din analiza distribu iei valorilor de s.; în condi ii normale, grupurile, colectivită ile manifestă în legătură cu diferitele componente ale vie ii lor, cît i în legătură cu via a în ansamblu, valori statistice ce se plasează u or pe panta pozitivă a continuumului insatisfac ie/satisfac ie.

- În cercetările sociologice actuale, *indicatorii* de s. sînt extrem de des utiliza i. *Indicatorii* de s. sînt de două tipuri: a. Indicatori construi i pe baza estimărilor subiec ilor a gradului lor de satisfac ie: chestionare cu întrebări de tipul "Cît da satisfăcut sînte i cu...?", b. Indicatori construi i prin identificarea consecin elor comportamentale ale s./insatisfac iei: cumpărarea unui produs, frecventarea unui tip de spectacol în raport cu altul reprezintă un indiciu al gradului se satisfac ie/insatisfac ie cu respectivul produs sau spectacol; declararea inten iei de a nu schimba profesia, chiar dacă s ar ivi ocazia, este, de exemplu, un *indicator* al s. cu respectiva profesie. Popularitatea *indicatorilor* de s. se explică prin interesul accentuat al sociologiei în ultimul timp pentru înregistrarea reac iilor umane la diferitele sisteme sociale (pantru sociologia industrială s. în muncă reprezintă o sursă a motiva iei performan ei sau cel pu în un factor de stabilitate al sistemului organiza ional), cît i pentru înregistrarea efectelor asupra omului a diferitelor condi ii i activită i sociale. În acest din urmă caz, *indicatorii* de s. sînt utiliza i frecvent ca indicatori ai calită ii vie ii. Deoarece cunoa tem încă pu ine lucruri despre modul în care diferitele componente al vie ii afectează pe individ (pentru aceasta ar trebui să avem o în elegere empirică clară a sistemului de nevoi i aspira ii umane), *indicatorii* des. ne dau o informa ie, de i oarecum indirectă, dar totu i importantă, asupra efectului pe care aceste componente ale vie ii îl au asupra indivizilor concre i. Utilizarea *indicatorilor* de s. are deci, pe de o parte, o *finalitate*

umanistă — un instrument de estimare a efectelor, eficacității umane a activității ilor sociale —, cit i una *dinamică*, s. umană fiind o resursă cu importante efecte pozitive sau negative asupra activității ilor sociale. 4> S. are o structură complexă, aa depinzând atât de starea efectivă a condițiilor, componentelor vieții (descrisă prin indicatori de stare), cât i structura sistemului de necesități a individului i de nivelul său de aspirație (indicatori ai criteriilor de evaluare, ai necesităților ilor). Studiile empirice au scos în evidență faptul că, de exemplu, aceeași situație generează grade diferite de s. în funcție de variația nivelului de aspirații. Astfel, în unele cercetări, nivelul de colaritate (o sursă importantă a nivelului de aspirații) exercită o influență negativă asupra gradului de s. cu diferite aspecte ale vieții, de i se poate presupune că nivele ridicate de colaritate sînt asociate în general cu condiții mai bune de viață. V. *indicator social*. **C.Z.**

SĂMĂNĂTORISM curent cultural influent în societatea românească în ultimii cinci ani ai secolului trecut i primul deceniu al sec. XX, datorită publicațiilor literare "Sămănătorul", de unde a împrumutat i numele, "Lucaea", "Făt Frumos", "Ramuri" i colaborării unor personalități de prestigiu ca N. Iorga, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, A.C. Popovici, D. Anghel, t.O. Iosif, I.A. Bassarabescu. Contribuția la cristalizarea identității sociologice a curentului a avut o Nicolae Iorga, care a condus revista "Sămănătorul" între 1903-1906. Pot fi identificate cinci presupozii sociologice ale s. a. Postulatul "ideii generatoare" a societății, a "justificării umane" a acesteia. Ceea ce întemeiază societatea i instituțiile sale nu este nici numărul membrilor, nici forma de organizare socială, ci "ideea directoare", "generatoare", a rosturilor societății, adică "justificarea" sa. Aceste idei reflectă nevoile în continuă prefacere ale organismului viu al so-

cietății; ele sînt în elese ca idealuri ce devin principii constitutive ale societății, alcătuiind "seva" din care trăiește colectivitatea. Aplicată la societatea românească, "ideea directoare", "justificarea" sa devine cultura națională, singura în măsură să asigure organicitatea evoluției sale. b. Formularea problemei sociale a generației de la 1880 în termenii "golului" de ideal național, ignorării "legii românești", politicianismului, a "formelor fără fond". Evaluarea critică de către sămănătorii a "formelor" civilizatei moderne, îndeosebi a efectelor generate de pătrunderea capitalismului în agricultură, a luat forma incriminării tiraniei invizibile a administrației de birouri", fără contact cu realitatea, a transformării proprietății în "trecătoare plasare de capital", a ruinei micilor producători rurali i amestecul politicianismului în coală, biserică, magistratură etc. Noile "întocmeli", "abstracția oarbă" a politicianismului au asfixiat centrele naturale de viață — satele, biserica, coala, mahalalele orașelor — încurajînd speculații i aventurii străine de neam i de moralitate. c. Necesitatea dezvoltării organice a societății românești ca solidaritate națională, întemeiată pe tradiție. Alternativa la existența "fictivă", de "împrumut", concretizată în "goana după interese materiale" este considerată de N. Iorga organicitatea idealului nostru național, "legea românească". Această s-a format pe încetul, "a trăit o mie de ani fără nici o coală, fără nici o ierarhie, fără nici o legătură cu lumea ortodoxă". Ideea evoluției organice a poporului român nu implică renunțarea la legile i instituțiile moderne ci presupune, în viziunea s. la Iorga, reîntemeierea "raionului minii", a "întocmelilor" generației paștiste i ale celei următoare pe idealul național al organicității dezvoltării naționale, prin "moralizarea" vieții politice conform tradiției "omeniei" românești. "Simulini", păstrat de bătrîni buni ai satelor, tre-

buie să controleze "raionul minii" politicienilor, instituțiilor publice, d. Identificarea păturii rurale ca tip social purtător de valoare generatoare ("product suprem sufletească al vieții poporului român"), ca depozitar cultural al limbii i spiritualității românești. ăranimea este considerată unica realitate românească, "numeroasă", "muncitoare", suport al viitorului, îndeosebi în forma cooperativelor ărenești, e. Regenerarea culturală ca remediu al înșănătoșirii vieții publice, prin reconstruirea tradiției românești autentice înscrise în literatură, artă, cîntecele i datinile poporului, pentru a servi ca modele de întemeiere i legitimare a "întocmelilor" moderne. V. *poporanism, românism, sincronism, ăran*. M.L.

SĂRĂCIE situație caracterizată prin lipsa (insuficiența) mijloacelor materiale necesare vieții. S. are forme i grade diferite de severitate în funcție de natura lipsurilor privind mijloacele de subsistență ce afectează persoane, familii, colectivități i grupuri sociale sau chiar societăți în ansamblul lor. între factorii răspunzători de amploarea s. se reîntemeiază în primul rînd: nivelul de dezvoltare economică, situația pieței forței de muncă, gradul de ocupare i omajul, caracteristicile locurilor de muncă, tipul de control asupra resurselor materiale, inflația, modul de distribuție i de redistribuție a veniturilor, caracteristici demografice, sociale i culturale, stilul de viață. Analiza s. conduce la distincția dintre s. individuală i s. colectivă sau generalizată. Ultimul tip se regăsește în societățile slab dezvoltate, ca urmare a insuficienței resurselor, a controlului acestora de către un grup dominant i a unui sistem defectuos de distribuție a veniturilor. În aceste condiții, s. îmbracă adesea forme agravante cum ar fi subnutriția i foametea. Diverse catastrofe naturale, precum i politici eronate (printre care i voluntarismul economic promovat de

regimurile comuniste) sau acțiuni distructive (războaiele) pot aduce o societate relativ prosperă în stare de s. generalizată sau să adîncească i mai mult situația critică deja existentă. S. din societățile dezvoltate este de tipul celei individuale sau a anumitor pungi de s., ce afectează o parte mai mare sau mai mică de populație. S. individualizată cunoaște, la rîndul său, forme deosebite de variate cum ar fi: cele din perioadele de criză economică, altele datorate dependenței îndelungate a unei persoane (boală, handicap etc.), legate de ciclul vieții (sînt afectați mai ales copiii i persoanele vîrstnice), cele specifice zonelor aflate în recesiune sau cartierelor marginale (mahalalele), i terminînd, poate, cu formele de s. culturală, ale stilului de viață. Un element deosebit de important pentru determinarea s. îl reprezintă linia (pragul) acesteia, definită prin suma de bani necesară cumpărării bunurilor i serviciilor considerate a asigura nivelul de viață convenit la un moment dat. Persoanele (familii) care nu dispun de veniturile necesare acoperirii costurilor respective sînt considerate sărace. Standardele utilizate pentru trasarea pragului s. sînt influențate de nivelul general al costului vieții, dar i de specificul politicii sociale adoptate în ările dezvoltate, care au înscris combaterea s. printre programele prioritare, atît ca atitudine umanitară în rezolvarea problemelor, cât i ca mijloc de obținere a păcii sociale (cu toate acestea războiul împotriva s. nu s-a încheiat. Programele sociale îi ajută pe săraci, dar nu elimină s. din societate). Interesul manifestat pentru cunoașterea s. a condus la elaborarea unor definiții mai precise bazate pe identificarea nevoilor umane ce trebuie satisfăcute. Rezoluția 2626 a Adunării generale a ONU definește sărăcia drept "acei oameni care nu se bucură de nivelul de trai minim compatibil cu demnitatea umană". Banca Mondială a stabilit pragul s. pentru ările lumii a treia la

SCALARE

370 dolari pe an pentru o persoană. În schimb, ările dezvoltate adoptă un prag al s. fie ca o proporție din valoarea venitului mediu sau median, respectiv între 30% și 50%, fie pe baza unor calcule riguroase privind stocul unui coș de produse și servicii considerate a fi necesare ființei umane. Dacă în unele studii se iau în considerare doar nevoile de *subzistență fizică*— hrană (pentru o anumită normă calorică și pentru diferite componente nutritive), îmbrăcăminte, combustibil și energie, igienă personală, chirie — în alte situații se argumentează asupra constituirii unui prag al sărăciei la nivelul *minimumului de trai*, care, pe lângă produsele și serviciile subzistenței fizice, are în vedere și anumite cerințe de ordin social și cultural. Primul nivel, situat evident și el deasupra pragului fiziologic de supraviețuire, poate fi orientativ pentru asistența publică a persoanelor inactive. Cel de al doilea nivel, minimal de trai decent, are rolul de a menține sentimentul apartenenței la comunitate, precum și acela de a permite participarea socială, inclusiv favorizarea efortului individual pentru depășirea situației critice în care se află o persoană la un moment dat. Acel nivel al minimumului de trai decent poate fi orientativ pentru determinarea cuantumului indemnizației minime de șomaj, al salariului minim și al venitului neimpozabil, în alte calcule ale pragului s., se pornește de la suma reprezentând cheltuielile de hrană, venitul este cu un factor (de regulă 3, avându-se în vedere estimările pe baza Legii Engei, potrivit căreia cheltuielile cu alimentația nu ar trebui să depășească 30% din bugetul familiei). Trecerea de la nivelul gospodăriilor familiale, caracterizate prin structuri demografice și ocupaționale multiple, la cel individual se realizează cu ajutorul unor scale de echivalență având drept bază o persoană adultă activă. Cercetările asupra nivelului de trai pot conduce la determinarea s. absolute, când o persoană nu dispune de veniturile ne-

cesare asigurării minimumului de subzistență, precum și a s. relative, când nivelul de trai se situează deasupra minimumului de subzistență, dar nu sunt satisfăcute nevoile sociale și culturale care să permită participarea individului la viața comunitară. Continuând seria delimitărilor, se face distincția dintre s. primară, atunci când veniturile disponibile ale unei persoane (familiei) sunt mai mici decât costul bunurilor și serviciilor considerate necesare, sau s. secundară, când veniturile, deși deasupra minimumului, sunt cheltuite în mod neadecvat, rămânând nesatisfăcute nevoile fundamentale. Pe de altă parte, utilizarea unor modalități complementare de cercetare dă posibilitatea să se compare determinările experților cu percepția populației. Dacă în unele cazuri există concordanță între rezultatul analizei experților și autoaprecierea populației privind nivelul de trai, este de așteptat însă ca unele persoane să trăiască în s. să nu se considere sărace, după cum sunt și persoane care deși au un nivel de trai relativ înalt să se considere totuși sărace, și prin urmare frustrate. Atitudinea populației față de s. a înregistrat o evoluție de la acte caritabile individuale la programe publice guvernamentale sau nonguvernamentale prin care s-a declarat un adevărat război împotriva s. *V. asistență socială, politică socială, securitate socială. I.M.*

SCALARE modalitate de măsurare realizată prin redarea intensității de manifestare a unor fenomene sociale și psihosociale, prin ordonarea pe un continuum sau un spațiu liniar gradat (scală), ce se întinde de la extrema favorabilă (pozitivă) la extrema nefavorabilă (negativă). Din punct de vedere teoretic, scala prescrie o procedură de operaționalizare a unui concept și un model de cuantificare a domeniului studiat. Tehnic, ea este un spațiu unidimensional de a lungul căruia sunt marcate gradele de intensitate,

prin simboluri, expresii sau valori numerice, desemnând tot atâtea poziții distincte. • **Aria** de aplicabilitate a s. se dovedește a fi extinsă, anume de câte ori fenomenele ce constituie obiectul măsurării au una sau mai multe proprietăți ce se pot ordona în funcție de gradul de intensitate. Ele apar în fie universului subiectiv al vieții sociale (așa zise fenomene calitative sau atribute): opinii, judecăți, aspirații, motivații, convingeri, satisfacții; fie sferei acțiunilor și comportamentelor umane. • Prin s. se realizează cel puțin un nivel ordinal de măsură (eventual parțial ordonat), depășindu-se nivelul nominal, al tipologiilor, pentru a se obține o diferențiere de grad, (evident atunci când domeniul cercetat comportă astfel de diferențieri). Neajunsul principal al unor tehnici de s. se referă la faptul că ele exprimă mai degrabă forma (modalitatea de opinare), nu conținutul opiniilor. Deși acest lucru permite o anumită standardizare în domeniul măsurării, aceeași scală poate fi utilizată în studierea unor fenomene relativ diferite, se atrage totuși atenția că algoritmul s. ar fi preferabil să nu fie elaborat independent de conținutul a ceea ce se cercetează. • Potrivit unei accepții restrânse, s. ar include numai procedeele în care: a. obiectele sunt plasate pe scală conform unei metodologii constante; b. există un model al legilor de repartizare; c. sunt elaborate criterii obiective de apreciere a gradului de corespondență dintre model și materialul observat; d. ordinea de scală rezultă din datele culese. Prin urmare, se descoperă un continuum latent existent în datele de observație. În acest fel însă, s. ar exclude o serie de tehnici de s. mai puțin riguroase, dar care se dovedesc utile în activitatea de cunoaștere a unor fenomene sociale și psihosociale. Accepțiunea extinsă a s. cuprinde toate tehnicile de plasare (simbolică sau reală) a unor obiecte pe un continuum. * Ansamblul scalelor întinse în cercetarea socială pot fi grupate în două mari

clase, în funcție de structura lor: *scale simple* — alcătuite dintr-un singur item ale cărui componente se distribuie pe un continuum; *scale compuse* formate dintr-un set de itemi ce se referă la aceeași proprietate (dimensiune, variabilă) a fenomenului analizat. Aceste clase le corespund mai multe tipuri în funcție de domeniul de aplicabilitate, precum și o multitudine de forme particulare de construcție. • **Scalele simple** cele mai răspândite sunt ierarhizările și notările (evaluările). **Scalele de ierarhizare** sunt alcătuite din variantele de răspuns la diferite întrebări de opinie, ori de câte ori se poate introduce o diferențiere de grad, exprimând o anumită intensitate (ierarhie). Ele descriu comportamentul verbal al subiecților investigați, modelând felul de a opina, de a emite judecăți, de a aprecia. Se surprinde intensitatea cu care oamenii sunt de acord sau în dezacord, acceptă sau resping o idee etc. • **Scalele de notare** (sau de evaluare) sunt alcătuite din judecăți, aprecieri, evaluări emise pe baza unor criterii explicite, privitoare la acțiunile și performanțele indivizilor și grupurilor umane, la calitățile persoanelor, obiectelor, acțiunilor, ideilor, obiectivelor etc. Dacă în cazul scalelor de ierarhizare a variantelor de răspuns la întrebările de opinie, procesul apreciativ este exclusiv de persoanele investigate, la scalele de notare acest proces este controlat printr-un set de criterii obligatorii, notarea se realizează de către subiecții investigați sau de către un grup de experți (judecători, arbitri). Scalele de notare sunt și domeniul de apariție a multor erori. Deși se urmărește obținerea unor judecăți obiective, notarea poate fi dependentă de subiectivitatea celor ce o efectuează, în care caz pot rezulta opinii, poziții individuale și nu aprecieri cu valoare de generalitate. Pentru prevenirea erorilor și obținerea unor notații obiective se impune o definiție cât mai exactă a scalei, a punctelor sale de referință și a criteriilor de notare, instruirea adecvată a

Judecătorilor i controlul activității lor, cunoscut fiind faptul că apar diferențieri între oameni. Unele erori de notare au caracter sistematic, cum ar fi efectul halo, erodarea generozității (sau contrariul ei), a poziției mediane (prin evitarea extremelor), a contrastului etc. • Formele scalelor simple se pot prezenta ca serii de categorii verbale ordonate — scale itemizate; ca spații gradate, în care se utilizează un număr impar de puncte i cărora le pot fi asociate i expresii verbale — *scale grafice* (corespunzătoare unui nivel de măsură de interval), sau ca *serii ordonate* ale unor caracteristici ale fenomenelor sociale i psihosociale. • *Scalele compuse*. Itemii care intră în construcția lor (adesea scale simple de ierarhizare sau de notare) alcătuiesc un chestionar i reprezintă indicatorii prin care a fost operaționalizată o anumită variabilă (atitudine, comportament). Elaborarea scalei — a instrumentului de măsură, poate avea loc anterior aplicării sale sau cele două activități (elaborare i aplicare) se efectuează printr-o singură culegere a informațiilor. Prin, elaborare se urmărește obținerea unui set de propoziții ordonate în funcție de intensitatea pe care o exprimă. Ulterior, fiecărei propoziții i se atribuie o valoare de scală. Aplicarea urmărește măsurarea distribuției caracteristicii respective în rândul populației, fiecărei persoane i se poate determina o valoare (poziție pe scală) în funcție de datele de observare. Scalele compuse diferă după domeniul de aplicabilitate, metoda de construcție, modelul de răspuns, nivelul de măsură etc. Gruparea lor în trei mari tipuri permite o prezentare sintetică a multitudinii scalelor existente: *diferențiale*, *sumative* i *cumulative* (D.R. Heise). Fiecărui tip îi corespunde un anumit model al relațiilor dintre indicatorii empirici: scalele diferențiale exprimă o relație nonmonotonă (valorile indicatorilor se schimbă secvențial de-a lungul continuumului), cele sumative redau

modelul liniar (mi-cărea de-a lungul continuumului creșterea sau descreșterea valorii indicatorului), iar scalele cumulative reflectă modeste puternice ierarhizate, atunci când valorile dobândite de un indicator se mențin prin trecerea de la un indicator la altul. • *Scalele diferențiale* sînt aplicabile situațiilor de tipul preferință/respingere. Au fost inițiate de către L.L. Thurstone, (al cărui nume 51 poartă), prin elaborarea (1927) a scalelor comparate pe perechi, a intervalelor aparent egale i a intervalelor succesive (determinate ulterior). În construcția scalelor se cere subiecților judecări să emită o judecată privind poziția unor propoziții, expresii pe o scală, un spațiu definit anterior, iar în măsurare se cere subiecților investigați să i exprime opinia, prin acceptarea sau respingerea propozițiilor incluse în instrumente de măsurare. Domeniul de aplicabilitate al scalelor diferențiale îl reprezintă variabilele psihosociale, cînd situația poate fi analizată în termeni de similaritate/di-similaritate, preferință/respingere, cum ar fi importanța unor evenimente, acțiuni, valori, gravitatea unor delicturi etc. • *Scalele sumative* (inițiate de către R. Likert, 1931) sînt cele mai răspândite, ele cuprind valori sintetice (scoruri) pentru seturi de indicatori ce exprimă o anumită variabilă (caracteristică, dimensiune socială, atitudine, comportament, trăsătură de personalitate). În scala sumativă toți indicatorii au aceeași importanță din punct de vedere al puterii de a reflecta proprietățile fenomenului studiat, ceea ce permite elaborarea indicatorilor generali (scoruri). Scala se realizează printr-o singură culegere de informații, subiecții lor li se cere să i exprime gradul de acord/dezacord cu fiecare indicator introdus în scală (sînt utilizate ierarhizările cu 5 grade de intensitate, tip Likert). După o procedură de verificare a unidimensionalității, se determină scorurile pentru fiecare subiect, prin însumarea valorilor de răspuns la fiecare item. În lipsa unidimensionalității rezultă

măsurător¹, index, simple scoruri, a căror utilitate poate fi valoarea predictivă asupra comportamentului uman. • *Scalele cumulative* (inițiate de către E. Bogardus — 1925, prin scala distanței sociale i L. Guttman — 1941, prin analiza de scaiogramă) prezintă avantajul că, în condițiile existenței unei serii ierarhizate, furnizează o singură valoare de scală, din care se poate deduce poziția individuală, exprimată prin itemul acceptat cu valoarea cea mai mare. Coeficientul de reproducibilitate²

nr.sub x nr.itemi

este acceptabil dacă este mai mare de 0,95, i superior reproducibilității teoretice (C_{Ri}), desemnînd modele cumulative (unidimensionale). V. *măsurare*. \M.

SCHIMB operație prin care un agent individual sau colectiv cedează unui alt agent un bun sau un serviciu, primind un echivalent. S. poate fi direct sau indirect, egal sau inegal, voluntar sau involuntar, a. S. *socială* este operația de transfer de bunuri, servicii, poziții sau simboluri sociale de la un agent la altul, ca urmare a acțiunii legilor sociale sau unei înlegeri explicite. Pentru Peter M. Blau, principalul teoretician al s. social, acesta este o acțiune voluntară, niciodată bazată pe coerciție, prin care se crează obligații viitoare de s. motivat de rezultatele așteptate ale operației respective. S. *socială* stă la baza unei teorii despre putere, autoritate i structurare socială. (Peter M. Blau, *Exchange and power in social life*, 1964). b. S. *culturală* este o operație de comunicare i, uneori, de transfer de bunuri, servicii i valori culturale de la un agent la altul. c. S. *economică* este o operație de transfer în cadrul relațiilor de s., formă principală a relațiilor economice într-o societate, d. S. *economică inegală*— element de bază al teoriei transferurilor de capital i plusvaloare fără compensație completă; formă de mani-

festare a procesului de prelevare a plusprodusului de la o zonă, mediu social, ară sau grup social la altul. V. *conomie*, *interacțiune*, *negociere*. A.T.

SCHIMBARE SOCIALĂ constă în trecerea unui sistem social sau a unei componente a acestuia de la o stare la o altă stare diferită calitativ și/sau cantitativ. Speci-

GhiăUansitațiã. ° tj^uiejansădetaUD» atare, j în^acela jjimp^zj^^ dintre două stări suoc^jvejl£jiş emylui. În general, sociologia abordează s. la două niveluri distincte: a. s. (macrosocială) a societății globale, făcîndu-se referiri la creșterea, evoluție, dezvoltare, progres, regres; b. s. (microsocială) a anumitor subsisteme sau componente ale societății. Cele două niveluri nu sînt în mod necesar i consecvent puse în relație, unele teorii sociologice concentrîndu-se asupra s. macrosociale iar altele asupra celei microsociale. • Începuturile moderne ale teoriei despre s.s., în general, i despre progres, în special, sînt de identificat în "carta" dintre antici i moderni din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Gînditorii secolului al XVIII-lea (în special A. de Saint Pierre, A.R.J. de Turgot, M. J. de Condorcet, A. Ferguson) consideră s.s. ca uniformă, lentă, graduală, continuă i universală. Secolul XIX, dominat de ideea de evoluție, consacră nu numai sociologia ca tiință independentă, ci i s.s. ca una din temele ei dominante. Urmîndu-i pe M. J. Condorcet i A. Ferguson, A. Comte consideră că în locul "filosofiei superficiale" a acelor istorici care se limitează la adunarea de date puse pe un tablou al succesiunilor, este necesar să fie avută în vedere legea de bază a istoriei relevată de trecerea progresivă a cunoașterii prin stadiile: teologic, metafizic i pozitiv (*Cours de philosophie positive*, 1830-1842). Toate popoarele au avut aceeași istorie i au trecut prin aceleași stadii progre-

sive. Depinzînd de natura permanentă a umanității, progresul societății, după Comte, trebuie să fie același în toate timpurile, diferențele fiind doar de ritm. Istoria nu este ciclică, ci progresivă și implacabilă în urmarea stadiilor. S.s. este produsul forțelor interne ale societății, rezultă din natura "umană universală, este continuă, normală și uniformă în spațiu și timp. Diferențele care apar sînt efecte ale unor cauze accidentale și pasagere. Pentru a ilustra acest tip de s.s. nu trebuie făcut uz de metoda comparativă a biologilor, care distinge serii statice și coexistente de organisme utilizînd criteriul complexității organice, ci de aceea metodă istorică prin care se pun în evidență seriile consecutive. În tentativa sa, Comte preia necritic concepția despre s.s. dominantă în secolul XVIII (uniformă, graduală...) și o aplică în analiza sociologică a dezvoltării sociale. De altfel, mulți sociologi din secolul XIX au insistat asupra specificului metodei istorice, dar nu și asupra postulatelor de caracterizare a s.s. H. Spencer, de exemplu, deși s-a depărtat de unele principii deterministe ale lui Comte, a preluat aproape integral conceptul precedent de s.s. Pentru Spencer, natura esențială a evoluției "în sine" constă în procesul de diferențiere, de apariție a eterogenului din omogen. Date fiind "nivelurile de corespondență" din natură, se consideră "istoria tuturor organismelor" (inclusiv a societății) ca fiind generată de "legea procesului organic" ca lege universală a progresului. S.s. este universală și uniformă întreaga natură, deci și în societate, urmînd calea de la omogen la eterogen, de la simplu la complex, de la nediferențiat în formă și funcție la diferențiat. Evoluționismul biologic al lui Ch. Darwin îi găsește un corespondent în cel din societate, fără a se considera ca esențiale diferențele dintre regnuri sau cele din același regn. Progresul, dezvoltarea și evoluția sînt luate ca sinonime cu s. (*The study of sociology*, 1874; *Progress, its law and*

cause, 1899). Legile generale ale s.s. nu lasă loc pentru considerarea diferențelor. E. Durkheim a urmat în mare parte acest evoluționism spencerian, plasînd diferențele societății pe un "arbore genealogic" (*Sociologie. Regulile metodei sociologice*, trad. în română, 1924). Diferențierea propusă de Durkheim, între solidaritatea mecanică și cea organică, produsă de accentuarea diviziunii muncii, nu este menită să indice varietatea vieții sociale ci o lege aplicabilă "organismelor ca și societăților" și care guvernează întreaga lume. Deși Durkheim s-a preocupat în principal de geneza și conservarea ordinii sociale, pentru el, ca și pentru Comte și Spencer, s.s. este privită ca naturală, implacabilă, urmînd o lege evolutivă, lentă, graduală și continuă. Ritmul poate varia, dar succesiunea este fixă și unidirecționată, conducînd la o îmbunătățire inerentă. S.s. este globală sau integrală, în sensul că odată cu societatea se schimbă toate componentele. Un alt teoretician al s.s. a fost K. Marx. Preocupîndu-se de stadiile dezvoltării sociale, el a analizat structura modului de producție și a distins tipuri de formațiuni sociale cărora le corespund forme distincte de proprietate, producție și structură de clasă. Lupta de clasă sfășlă baza tuturor transformărilor sociale ("istoria tuturor societăților de pînă acum este istoria luptelor de clasă"). Teoretizarea revoluției ca tip de mișcare socială generatoare de s.s. se realizează pentru prima dată în termeni sociologici. Și tot pentru prima dată, în locul uniformității s.s. se prezintă variațiile și diferențele sincronice și diacronice, punîndu-se accentul pe participarea agenților istorici umani în modelarea procesualității s.s. Evoluționismul doctrinelor sociologice din secolul XIX a fost adesea pus sub semnul influenței lui Ch. Darwin (*The Origin of species*, 1859), ceea ce constituie temei de argumentare pentru sociobiologii contemporani în favoarea unei necesare și accentuate convergențe a socio-

logiei și biologiei. În ciuda unei concomitențe istorice, evoluționismul darwinist și cel sociologic au avut problematice distincte și moduri de abordare diferite (F.J. Taggart, 1925; K. Boch, 1955, 1978). În deceniul al patrulea al secolului nostru evoluționismul este considerat ca desuet, fără a fi fost înlocuit de o teorie a s.s. Funcționalismul a jucat un rol important în această înlăturare. T. Parsons sintetizînd un punct de vedere pesimist în legătură cu posibilitatea unei teorii a s.s.: "...o teorie generală a proceselor de schimbare în sistemul social nu este posibilă în stadiul actual de dezvoltare a cunoașterii" (*The Social System*, 1951). O astfel de teorie ar presupune o cunoaștere aprofundată a legilor sistemului social al s.s. acestuia, ceea ce încă nu există, în virtutea acestei perspective, funcționalismul structural s-a dezvoltat ca o teorie a ordinii sociale, a regulilor de menținere sau conservare a sistemului, s.s. apărînd mai degrabă ca un fenomen de patologie socială. După perioada de dominare a funcționalismului a urmat una în care teoriile sociologice au fost resistemizate în funcție de accentul pus pe ordine și conservarea socială sau pe conflict și s.s. (A. Gouldner, 1971). Se produce, totodată, o resurrecție a evoluționismului și o preocupare insistentă față de analiza s.s. (S.N. Eisenstadt, 1970; L.A. Sklair, 1970; H.R. Sarringer, 1965) în condiții de participare a agenților social-istorici, de diversificare a formelor și ritmurilor pe care le ia sau a secvențelor în care se produce. Analiza sociologică vizează descrierea, explicarea și predicția s. unui sistem social ca întreg sau/și în interiorul sistemului a diferitelor componente. Cele două niveluri ale analizei nu sînt neapărat coincidente. În mod tradițional au fost dezvoltate teoriile macrosociale ale s.s., numai în ultimele decenii propunîndu-se teorii cu orientare microsocială. Această situație este explicabilă și printr-o caracteristică a s.s.: rareori, dacă vreodată, există coinci-

dență între direcțiile și ritmurile de s.s. ale diferitelor componente ale sistemului social. De exemplu, într-un sistem social se poate schimba distribuția relațiilor de putere fără ca aceasta să conducă în mod necesar la s.s. în tehnologia sau în organizarea producției; sau se poate schimba structura tehnico-economică a producției fără să se producă s.s. corespunzătoare în cultură; sau sistemul ca întreg să fie înscris pe o cale de s.s. concomitent cu conservarea unor componente tradiționale. Cercetarea s.s. se orientează către diferite aspecte sau probleme. O primă problemă se referă la detectarea *factorilor* care generează s.s. Aceștia sînt considerați ca endogeni sau exogeni în raport cu domeniul analizat. Ignorarea factorilor generatori este specifică unei concepții care admite imanența a s.s. uniforme și continue în timp. S.s. deja înfăptuite conduc la noi s.s. și astfel se menține o evoluție autodirijată sau autotelică. Teoriile clasice (evoluționiste) despre s.s. se înscriu, de regulă, pe o astfel de linie. Modelul factorial al s.s. identifică factori exogeni sau endogeni sau și unii și alții investindu-i cu putere generatoare, în acest sens, au fost invocați factori macrostructurarii, de genul condițiilor naturale, factorilor producției (unelte, forță de muncă, metode de muncă), relațiilor de producție, mișcărilor sociale (lupte de clasă) etc., sau factori microstructurarii organizării într-un context. Acesta are efecte structurale asupra elementelor care îi sînt subsumate. De exemplu, organizarea și orientarea relațiilor dintr-un grup sau ale altor componente ale grupului generează acel context care are efecte asupra fiecărui individ (M. Sherif, *The psychology of social norms*, 1936). Chiar dacă sociologia actuală tinde să renunse la ideea existenței unei cauze unice și universale a s.s., ea nu a încetat să se preocupe de identificarea factorilor generatori de s.s. endogenă sau exogenă și să caracterizeze tipurile și formele principale, precum și procesele pe

care s. le implică. În s. exogenă se identifică un factor sau mai mulți care sînt exteriori sistemului considerat și care produc stări specifice de dezvoltare în interiorul lui. De exemplu, pentru a explica dezvoltarea capitalismului occidental Max Weber a considerat că reforma protestantă e creată o etică a spiritului întreprinzător, eliberat de consîngerile tradiționale, ceea ce arii stimulat investițiile și acumulările capitaliste. În sociologia rurală, H. Mendras (*La fin des paysans*, 1967) explică modul în care introducerea unei inovații în sistemul de viață și producție rurală atrage după sine o veritabilă transformare în lanțul respectivului sistem. S. endogene pot fi evolutive, constînd în modificări ale regulilor de funcționare ca urmare a unor combinații specifice ale elementelor componente ale sistemului, sau reproductivă, atunci cînd se menține cadrul structural al sistemului dar se introduc variații în funcționarea sa efectivă (K. Marx distinge între reproducția simplă și cea lărgită și include procesele reproductivă nu în aria stagnării ci în cea a s.). În general, rareori și numai cu riscul unor simplificări se poate distinge: s. endogenă de cea exogenă, cele mai multe s. fiind concomitent endogene și exogene. Numai într-o variantă structuralistă strictă s. apare ca produs exclusiv al mecanismelor structurale interne, viitorul fiind deja prefigurat de starea prezentă a structurii. O altă problemă se referă la *modul specific de identificare* a s.s. În general, s. se poate referi la: procesul de tranziție de la o stare la alta a sistemului; diferențele dintre două stări succesive ale unui sistem; regularitatea procesului de s.; mecanismele de producere a s. Există două concepții oarecum diferite despre s., după cum se pune accentul pe caracterul său determinant, legic, sau pe caracterul său probabilist. Teoriile clasice despre s. operează cu principii deterministe, de tipul succesiunii inexorabile a fazelor de dezvoltare a unei societăți (A. Comte, H.

Spencer, E. Durkheim etc.). Dacă astfel de legi ar fi temeinic fundamentate, atunci s. ar putea fi planificată și sistemul social ar fi astfel perfect ionat încît să se accelereze progresul spre un ideal prestabilit. S.s. depinde însă de o varietate de factori endogeni și exogeni, astfel că tranzițiile și procesele iau un curs probabilist. Există o variabilitate a ritmurilor de s. a diferitelor componente ale unui sistem social și o dialectică a continuității și discontinuității lor. Controlul probabilității s. și creșterea acesteia se pot realiza prin facilitarea și multiplicarea inovațiilor tehnice, științifice și organizatorice. • Un alt factor generator de s.s. este reprezentat de mișcărilor sociale, ca expresii ale aspirațiilor comune ale oamenilor de a realiza un același scop cu mijloace similare. La baza oricărei mișcări sociale se află discrepanța dintre nevoi și mijloacele disponibile de satisfacere. O astfel de stare generează tensiuni subiective și relaționale care tind să se generalizeze pînă la a cuprinde grupuri mari de oameni (J. Szczepański, 1970), să devină tot mai organizate și să solicite producerea unei s. În funcție de tipul de s. vizat, se disting mișcările protestatare, reformatoare și revoluționare. Mișcările protestatare sînt inițiate de grupuri mari de oameni, se manifestă prin nemulțumire și protest, prin contestarea unor regularități și sociale statornicite, dar nu sînt ghidate de o concepție clară despre tipul de s. ce ar urma să se producă (P. Bourdieu, *Les heritiers*, 1969). Mișcările reformatoare vizează s. sectoriale în cadrul sistemului social existent (emanciparea femeilor, blocarea poluării, protecția animalelor etc.). Instituționalizarea acestor mișcări se asociază și cu o regresie a militanșmului pentru s. Mișcările revoluționare se deosebesc prin scop și metodă de precedentele. Scopul lor este de a schimba organizarea sistemului social ca atare, de a produce o s.s. și politică radicală, iar mijloacele folosite sînt atît pa nice, cît și

violente, folosesc o strategie și o tactică specifice, programate de un grup de avangardă (partid politic). În mod tradițional, cele mai importante revoluții sînt considerate a fi cele care duc la s. puterii politice într-o societate. Mai recent, atenție sporită se acordă și s. tehnologice, spirituale, culturale etc., mai ales că, pe lângă s. macrostructurale, în orice sistem social au loc multiple s. de amploare variabilă. • În metodologia cercetării sociale s-au dezvoltat diferite tehnici de analiză a s.s. precum și modele, unele formalizate, ale s. (J.S. Coleman, *Models of change and response uncertainty*, 1964; *The mathematical model of change*, 1968; G.W. Bohrnstedt, *Observations on the measurement of change*, 1969). Analiza longitudinală, realizată în diferite variante (panel, cohorte etc.) și finalizată în modele cauzale sau interacționale, facilitează studiul microstructurii, bazat pe date empirice, al s. *V. conflict, cauzalitate, dezvoltare, evoluție, modernitate, modernizare, post modernitate, progres, revoluție*. L.V.

SCHISMĂ divizare a creștinismului în Biserica de Apus și cea de Răsărit, începută în secolul al IV-lea. Cauzele acestei divizări sînt multiple: tradiții culturale diferite, necunoașterea reciprocă a limbilor și a literaturilor teologice, divergențe de ordin doctrinar sau ecleziasic. Ruptura a fost produsă de adăugarea lui *filioque* la crezul de la Niceea și Constantinopol care devenea: "Duhul purcede de la Tatăl și de la Fiul". Această adăugare reprezenta două concepții diferite despre divinitate: trinitarismul apusean în care Duhul Sfînt este garant al unității divine și concepția răsăriteană în care Dumnezeu Tatăl este izvorul, principiul și cauza Trinității. Ruptura completă între cele două biserici se produce în secolele XI-XIII. În anul 1054 patriarhul Cerularie al Constantinopolului este excomunicat prin hotărîrea papei Leon al IX-lea; în anul 1204 armatele cruciadei a IV-a

atacă și jefuiesc Constantinopolul. După 1261 sînt reluate tratativele ecleziasice cu Roma în vederea reunificării bisericilor. La Consiliul de la Florența (1438-1439) reprezentanții Bisericii de Răsărit au acceptat condițiile impuse de Roma, dar unirea a fost invalidată de clerul și de credincioșii ortodocși. Ideea unirii celor două biserici a fost reluată în a doua jumătate a secolului al XX-lea de către ecumenism. *V. biserică, ecumenism*. I. Mih.

SCLAVIE tip de dominație asupra unor persoane care nu au proprietate și sau drepturi și care sînt considerate, de regulă, obiect al proprietății, controlîndu-li se toate aspectele vieții de către cei care exercită această dominație. S., ca instituție, presupune atît statusul de sclav cît și pe cel de stăpîn. Definirea acestora ca și a relației dintre ele este problematică dată fiind variabilitatea deosebită a elementelor ce caracterizează acest tip de instituție. • Distingem două modele distincte: s. *economică* sau lucrativă și s. *neeconomică*. Modelul *economic* se referă la situația în care sclavii sînt utilizați prioritar în activități productive. Trebuie subliniat însă faptul că nici o societate nu s-a bazat exclusiv pe munca sclavilor și că doar trei societăți au avut în istorie un model pur economic de s.; în antichitate, Grecia și Roma, iar în epoca modernă, America (sclavia neagră pînă la mijlocul secolului XIX). Au existat însă diferențe între modelul grec și cel roman, (s. fiind mult mai importantă economic la romani) ca și în interiorul Greciei, care a menținut permanent mai multe modele corespunzătoare celor mai importante cetăți. Modelul *neeconomic* este mult mai des întîlnit și nu presupune că sclavii nu ar avea utilitate economică, ci doar faptul că ei nu sînt utilizați în cele mai importante sectoare productive. Ei pot fi un indicator de prestigiu ca în societățile africane, "obiecte" de lux sau membrii inferiori ai familiei. Dis

SECTA

tinc ia între cele două modele este desigur gradată, existînd i alte societă i în istorie care au înclinat mult spre modelul economic (în general societă ile dezvoltate, cum ar fi Egiptul i China în antichitate). • O. Patterson (*Slavery and Social Death: a Comparative Study*, 1982) identifică trei trăsături universale ale sclaviei: a. stăpînul are dreptul nelimitat de a utiliza sau a amenin a cu violen a; b. sclavul este genealogic izolat, negăsindu i se orice drept prin na tere; c. sclavul nu are onoare. Există însă numeroase probleme în legătură cu aceste caracteristici i în general în identificarea elementelor definitorii ale acestei institu ii. S. nu este în mod obligatoriu men inută genealogic, statusul de sclav este dobîndit prioritar prin na tere, dar poate fi ob inut i ca urmare a unei sanc iuni (China antică), prin război sau comer (în Grecia antică, de exemplu, tatăl î i putea vinde copilul ca sclav). Ideea de proprietate asupra sclavilor este în general evitată dat fiind con inutul foarte diferit al acesteia în diverse culturi i epoci. Este acceptată mai degrabă ideea că sclavii nu posedă nici un fsl ds bunuri i nu se pot bucura de nici un fel de drepturi. Nu trebuie să ne gîndim totu i că stăpînul avea libertate absolută asupra sclavilor. Legile cetă ii, normele morale sau ale familiei limitau în antichitate, destul de mult, drepturile stăpînului. Faptul că acesta din urmă avea dreptul să i omoare sclavii nu este foarte relevant deoarece acela i drept avea tatăl în Grecia sau Roma i asupra so iei sau copiilor. • într o societate determinată sclavii sînt identificabili prin faptul că au statuturile cele mai proaste fa de alte categorii. Varia iile între diverse societă i, în care a existat această institu ie, sînt foarte mari, a a cum sînt i cele privitoare la modurile în care se poate face sau nu eliberarea acestora. Cele mai cunoscute modalită i de eliberare sînt: răscumpărarea, adop iunea, mariajul (sau concubinajul cu stăpînul), ca urmare a mor ii

Stăpînului, a unor decizii politice sau a unor fapte de eroism în război. • Dificultatea majoră în analiza s. este dată de faptul că modelele cele mai cunoscute i studiate, cel grec i cel roman în antichitate i cel american la începutul epocii moderne, sînt mai mult excep ii ale acestui tip de domina ie, dar în baza cărora se analizează sau doar se etichetează toate celelalte modele specifice antichită ii, par ial epocii medievale ca i unora dintre societă ile arhaice studiate în ultimele două secole. V. *clasă, ideologie, institu ie, rasism, război, rela ie socială, segregare ie, structură socială*. A.B.

SECTA grupare religioasă de dimensiuni mici care respinge majoritatea stilurilor de via de a i valorilor societă ii dominante. Membrii s. consideră celelalte interpretări religioase ca fiind eronate i apreciază societatea globală ca fiind decadentă sau diavolească. S. sînt adesea expresia unei dizidente sociale. Unele se pot transforma, prin expansiune, în culte sau denominări. S. urmăresc să răspundă unor nevoi individuale sau unor nevoi de grup ce sînt resim ite ca privări impuse de către societate sau de către sistemul religios dominant. Ele se manifestă ca anti biserici, insistă pe spontaneitatea aderării i resping în fazele ini iale orice institu ionalizare. Charisma preotului sau profetului are un rol esen ial. Ele se manifestă, de asemenea, "împotriva lumii" întrucît apar din frustrările impuse de societate i func ionează ca modalită i de răspuns la acestea prin refugiu în valorile religioase. S. oferă membrilor lor mijlocul de a depă i sentimentele de frustrare prin înlocuirea lor cu sentimentul perfec ionării religioase i al privilegiului de salvare în lumea de apoi. Ele urmăresc constituirea unor comunită i ale celor puri i perfec i, calită i ce sînt rezervate doar membrilor de calitate care vor fi ale i pentru a sta alături de Dumnezeu. Membrii s.

se compară cu ceilal i în raport nu cu valorile seculare ci cu statutul lor religios mai ridicat. S. se dezvoltă îndeosebi în perioadele de schimbări sociale rapide în care sentimentele de frustrare sînt mai frecvente. Au fost reper tiate peste 350 de s., de o mare diversitate, ceea ce face foarte dificilă clasificarea lor, • # în mod obi nuit, se disting cîteva "familii de s."; a. *anabaptiste* (Biserica Fra ilor, Biserica Fra ilor Uni i după Evanghelie, Fra ii Hutterieni); b. *mi cările de deptare* (Adunarea Fra ilor, darbi tii, biserica apostolică, Societatea prietenilor sau quakerii, Armata Salvării, Mi carea Penticostală); c. *milnariste* (adventi ti de ziua a aptea, Martorii lui iehova, Prietenii Omului); d. *mormonii*; e. *vindecătorii* (scienti tii i antoni tii). V. *biserică, culte, denominări, religie*. I.Mih.

SECULARIZARE proces caracteristic în special epocii modeme, care constă în tendin a de diminuare a rolului religiei în via a socială. Sub raport institu ional, datorită s. religia tinde să nu mai constituie o institu ie dominantă în societatea modernă, dat fiind că ea î i pierde influen a asupra politicii i administra iei statelor, ca i asupra altor institu ii sociale. Dintre acestea, cele mai importante sînt cele ale controlului social, biserica modernă pierzînd dreptul de a i organiza tribunale, închisori, efective militare etc. S. este exprimată i de scăderea rolului religiei în socializarea indivizilor prin pierderea controlului asupra educa iei formale. Un alt factor al s. este scăderea numărului de membrii ai bisericilor i cre terea numărului de ate. Ateismul a cî tigat teren deoarece, în plan ideatic, concep iile, teoriile i ideile religioase tind, sau par să tindă, în epoca modernă, să fie înlocuite de cele tiin ifice. Afirmarea individualismului, avalurilor liberale, subordonarea normelor sociale celor economice ca i presiunea societă ii moderne pentru controlarea i organizarea timpului liber al indivizilor, cons-

tituie cîteva din elementele care stau la baza s. Acest fenomen este mult mai complex i nu trebuie în eles ca un simplu atribut al modernizării. Pe de o parte, presiuni ale statului pentru laicizarea unor institu ii sociale au existat i în evul mediu, concretizate în luptele dintre "puterea temporală" i cea "spirituală", tar pe de altă parte, religia joacă un rol important i în societatea contemporană. Asistăm astfel la apari ia unor noi mi cări i organiza ii religioase, ia cre terea numărului de membrii ai unor biserici, dar i la implicarea tot mai accentuată a religiei în mi cările sociale i na ionale din prezent. Exemplele mi cărilor sociale din Estul Europei, în special Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, războiul civil din fosta Iugoslavie, ca i al conflictelor din Orientul Apropiat, sînt concludente în acest sens. V. *religie, sacru/profan*. k.B.

SECURITATE SOCIALĂ sistem de legi, institu ii i activită i destinate asistării persoanelor afectate de anumite riscuri la care este expusă, în principiu, întreaga popula ie (omaj, sărăcie, accidente de muncă, boli profesionale sau de altă natură, invaliditate, maternitate, văduvia, băMne e etc.) i prin care se alocă resurse în aceste scopuri cu titlu de drepturi prevăzute de lege i nu ca ajutor filantropic. Istoric primele măsuri de protec ie socială (a muncitorilor în special) au fost de tip restrictiv; limitarea muncii femeilor i a copiilor, reducerea timpului de lucru .a. Cele din ii măsuri pozitive s au datorat ini iativei private, fie sub forma unor ajutoare naturale (societă i de prevedere ale muncitorilor), fie sub o formă paternalistă în cazul unor întreprinderi mari i prospere care au alocat resurse pentru ajutorarea propriilor salaria i, în prima jumătate a secolului nostru, i în mod deosebit după cel de al doilea război mondial, se constată; a. o sistematizare doctrinară mai pronun ată în domeniul s.s. (principii, teorii, obiective); b. instituirea unei

legisla ii cu un mai accentuat caracter pozitiv; c. o socializare lărgită atât în privin a sferelor de aplicare cit i sub aspectul finan arii. Sistemele actuale de finan are au ca principale surse vărsămintele întreprinderilor, contribu ilor individuale ale popula iei i aloca iile bugetare, în principiu, se are în vedere o redistribuire a veniturilor între categoriile active i cele inactive, între popula ia sănătoasă i cea afectată de anumite maladii sau incapacită i fizice, între celibatari i cei care au de între inut familii numeroase, între diferitele niveluri ierarhice i de venituri (in anumite limite), între sectoare economice (de regulă între industrie i comer , pe de o parte, i agricultură, pe de alta) etc. *V. asisten ă socială, protec ie socială, servicii sociale. CA.*

SEGREGARE (lat. se, "aparte" i *grex, grecis*, "mul ime"; *segrega ie*, "a se a eza aparte"). 1. Separare reziden ială a persoanelor cu caracteristici rasiale, etnice, culturale sau ocupa ionale similare, care tind să se a eze i să locuiască în acele zone ale unei comunită i ocupate deja de alte persoane (grupuri) având respectivele caracteristici particulare. Prin s, se men in i se întăresc manifestările atitudinale i comportamentale care îi aseamănă pe membrii grupurilor reziden iale i în acela i timp îi deosebesc de membrii altor grupuri. S. marchează "grani a" topografică sau/ i simbolică în rela iile dintre "noi" (in group) i "ei" (out group). Termenul de s. a fost introdus în această accep ie de către R.E. Park i E.W. Burgess (*Introduction in the Science of Sociology*, 1924), în contextul teoriei ecologiei sociale urbane. În teoriile ecologice ale grupurilor etnice, relativ recente (F. Barth, M. Hechtner), conceptul de s. este asociat conceptelor de "ni ă ecologică", "diviziune culturală a muncii", "grani ă culturală". Se subliniază dimensiunea simbolică a s. care uneori are, alteori nu are o proiec ie topogra-

fică corespunzătoare. 2. Într o altă accep ie, s. denume te acele situa ii de separare geografică i de folosire separată a diferitelor resurse i servicii sociale care sînt impuse cu for a unor grupuri cu statut subordonat, dominat. Cu acest sens s. este folosită în analiza rela iilor majoritate minoritate, în rela iile între etnice, în teoriile conflictului social. Silua ii de s. for ată sînt ilustrate în ghetourile evreilor din Europa medievală, de "slums" urile negrilor în diferite regiuni ale SUA, de politica de apartheid practică în Africa de Sud. 3. Prin extensie, s. dobînde te în unele lucrări acela i în eles ca i *discriminarea*, denumind diferitele practici mai mult sau mai pu în insti tu ionalizate prin care se limitează accesul unor grupuri sociale la resursele de venit, statut, prestigiu social, reproducîndu se inegalită ile dintre grupurile dominante i *minorită ile* etnosociale. *V. discriminare, minorită i sociale. G.N.*

SELEC IE SOCIALĂ NEGATIVĂ concept creat de Eminescu dintr o inten ie declarată de a propune propriul său corectiv teoriei darwiniste a luptei pentru existen ă i deci a selec iei naturale. Teoria daminisiă ne spune că lupta pentru supravie uire sacrifică elementele cele mai slabe i le selectează pe cele superioare, mai bine adaptate. "Selec ia naturală", în viziunea lui Darwin, este un proces cu semn pozitiv pentru că cei ce supravie uiesc (prin selec ie naturală) sînt cei mai buni, mai bine adapta i. Eminescu face, însă, constatarea că uneori *mediul social* favorizează, selectează elemente negative, in i malone ti, lingu itori, vicleni etc. Procesul prin care aceste elemente "ajung a exploata i stăpîni elementele sănătoase i puternice" ale unei societă i este denumit de Eminescu **s.s.n. Superioritatea** prin aptitudine, muncă i tiin ă este înlocuită cu "domina ia" prin viclenie, lingu ire, ho ie, parazitism, minciună etc. "Naturile viguroase vor căta a întipări mediului

caracterul lor, cele slabe se vor adapta ca cea- ra unui mediu nedemn chiar, încît slăbiciunea e din acest punct de vedere un titlu de existen ă". (M. Eminescu, *Scrieri politice*, 1931, p. 99). Această "adaptabilitate cu un mediu nesănătos, nedemn" este o consecin ă, dar i o condi ie a **s.s.n.** Rezultatul acestei s.n. este "pătura superpusă". "Într un mediu social i na ional corupt prin influen ă i domina ie, străină vor fi promovate în ierarhia socială elementele care se adaptează pasiv, u or i repede mediului social corupt". Pe de altă parte, "înmul irea peste măsură a oamenilor ce trăiesc din munca aceleia i sume de producători" provoacă "declasarea socială", care devine apoi mediu al s.n., căci "oamenii de-clasa i" reprezintă "instrumentele cele mai bune, pentru că sînt cele mai coruptibile" de care se poate servi o domina ie "pentru a exploata ra, popula iile ei autohtone" (Ibidem, p. 62-63). Teoria **s.s.n.** este o contribu ie originală, a lui Eminescu, la cercetarea procesului prin care o "pătură superpusă" poate schimba întregul sistem de stratificare al unei societă i (cf. I. Ungureanu, *Paradigmele cunoa terii societă ii*, 1990, p. 156). Ceea ce face posibilă **s.s.n.** este fenomenul — propriu mai cu seama societă ilor moderne — de relaxare a legăturii dintre "titlurile de inute de membrii unei "elite" i "capacită ile" sau "competen ele" lor efective ("indiciide excelen ă", cu termenul lui Pareto). A a se face că în elită se aglomerează in i fără merite i fără capacitate. Procesul care conduce la un asemenea rezultat este numit de Eminescu s.s.n. "Cu totul altfel stau raporturile la noi / decit în Apus n.n. /, scrie Eminescu. Trecerea din clasele de jos în cele de sus nu e reglementată prin nici un fel de organiza ii (...). *Fără muncă, iară merit*, mii i mii de indivizi (...) se superpun poporului românesc..." (M. Eminescu, *Opere IV*, 1938-1939). Pareto nu admite acest fenomen decit cu caracter de excep ie. Eminescu demon-

strează că, în România, dimpotrivă, excep ia devine regulă: "...am dovedit că deasupra poporului român istoric (...) s a superpus o pătură (...) în rîndul celor ce o compun (...) nu se poate na te un autor de exemplu, un om de tiin ă sau de litere, un om care să *compenseze* prin tiin ă sau talent *munca na ională* ce l sus ine (...). În toate ramurile vie ii intelectuale i ale statului, în toate încheieturile organice ale na iunii s au încuibat paraziti; tocmai centrele organice sînt cuiburile în care se prăsesc i se înmuldesc" (M. Eminescu, ibidem). Pareto face ipoteza (variabilă pentru cazul normal) că între "etichetă" i gradul de excelen e a celui care o de ine ca *titlu*, ca func ie ori ca pozi ie, există o rela ie statistic necesară i încadrează toate abaterile în clasa excep ilor nesemnificative. Să ne imaginăm însă o societate în oare nu func ionează corela ia dintre *titlu* i *competen ă* (capacită ile cerute de titlu), în acest caz, legea circula iei sociale nu se va bloca, dar ceea ce va circula va fi nu *excedentul* unei capacită i ci *deficitul* ei. Eminescu nume te acest proces s.s.n. Pareto analizează cazul în care s.s. este un joc de "sumă pozitivă" i ignoră cazul celui joc al selec iei prin care ceea ce se adună în "elită" dă un rezultat de "sumă negativă". În acest caz, elita este un foc de *acumulare a deficitului social* i acest deficit se rezolvă pe seama "parazitismului social", deci în contul i pe seama muncii necompensate a societă ii. Ideea teoretică a s.n. i a unei elite cu semnul minus nu i pierde valabilitatea cînd părăsim cazul empiric al societă ii române ti. Ea este cu adevărat o idee teoretică, nu pur i simplu o "generalizare empirică", i ca atare î i păstrează valoarea teoretică independent de situa ia empirică prin care s a ilustrat. *Ce este o elită cu semnul minus? Aceea în care se adună cei ai căror indici dă capacitate reală se află sub nivelul indicilor de capacitate ceru i de titlurile ocupate ("etichetele") corespunzătoare locului*

SEMICULTURA

de inut ntr o "clasă" a societă ii). Elita, în sensul sociologiei paretiene, îi cuprinde pe cei care au indicii maximi de capacitate. Din acest punct de vedere vom constata că acest concept al lui Pareto este un "concept teoretic", redă un caz *limită*. Oricum, elita reprezintă o "clasă pozitivă", la Pareto, adică acea "clasă" care grupează cele mai nalte capacită i n raport cu titlurile ("etichetele") corespunzătoare. Putem să ne imaginăm nsă și cazul opus, al unei "clase superioare și negative", care grupează altminteri spus, indivizii cu indicii de capacitate cei mai scăzu i. Cazul ar fi acela în care, de exemplu, n elita medicilor s ar afla nu medicul cu indicele cel mai ridicat de capacitate ci acela care are indicele cel mai scăzut de capacitate. Prin urmare, ntr o societate nu circulă doar indicii ci și "etichetele" astfel că la adăpostul unei etichete pot circula nu "capacități" ci "nuliți" și n felul acesta, n locul capacită ilor, n elită se acumulează nuliți ile. Și aceasta pentru că orice titlu are un indice de excelen ă care variază de la un minim la un maxim. n viziunea lui Pareto, o elită este o mărime sociologică de valoare pozitivă. Dar această mărime poate avea o valoare negativă dacă n elită se grupează indivizi cu indici minimi de capacitate profesională n raport cu nivelul la care se situează titlurile (etichetele) de inute. Aceasta este o "clasă negativă". De unde putem deduce aceasta? O elită nseamnă combinarea dintre un număr de titluri Pi și un număr Ni de indivizi cu indicii (nivelurile) cei mai ridica i pentru capacită ile cerute de acele titluri. Deci:

(SPimax • Nitnax) / numărul total al membrilor elitei)

Dar pot fi cazuri n care mărimile să fie asociate prin rela ie invers propor ională: deci nivelurile profesionale care cer competen ele cele mai nalte să fie ocupate de indivizi cu capacită ile cele mai scăzute. Deci:

(XPimin • Nirni*) / N

Este cazul în care avem un deficit de capacitate i profesionale n popula ia care ocupă (de ine) locurile ntr o elită. Când numărul celor care de in "eticheta" unei clase fără a avea calită ile corespunzătoare acestora l depășește pe al celor care posedă eticheta ei au calită i corespunzătoare ei, vorbim despre "clasă negativă". Pareto asimilează conceptul său de elită acelor cazuri n care "locurile" sau "eticheta" cu indice maxim de capacitate s nt ocupate de indivizi cu indici maximi de capacitate (este primul caz). Cazul al doilea descrie acele situa ii n care elitele capătă profil de "clasă negativă" (clasă n care se acumulează un deficit de capacitate i și competen e: adică "locurile" din elită sau eticheta s nt ocupate (de inute) de inși cu capacitate i mediocre). Prin urmare, este corect să vorbim despre "clase pozitive" și "clase negative", așa cum și procedează Eminescu n sociologia sa. C t privește elitele, acestea s nt "clase teoretice" ntrucit prezumăm că ele trebuie să fie constituite din indivizi cu indici maximi de capacitate. n realitate nsă aceste elite "teoretice", ca ansamblu de "tocuri" (titluri) cu indici "teoretici" superiori, pot fi ocupate de inși cu indici inferiori de capacitate ("clase negative"). Procesul prin care o "elită", ca ansamblu de titluri cu indicimaximi de excelen ă, este ocupată de o clasă de indivizi cu indici minimi de capacitate ("clasă negativă") poartă numele de s.s.n.. V. *circula ia elitelor, compensa ia muncii, pătură superpusă*. I.B.

SEMICULTURA concept folosit de C. Rădulescu Motru (1868 1957) pentru a desemna lipsa armoniei ntre elementele sufletești ale unui popor, prezen a unor "oscila ii și ciocniri", absen a unei unită i sufletești, dar care nu lăsa impresia unui "rău ntocmit", ci a "ceva nedesăv rșit". S. nu are acea notă de falsitate pe care o int lnim la pseudocultură, ci "stă la jumătatea drumului" ce duce la cultura desăv rșită. Orice popor care nu este

strivit de condi ii istorice, geografice, antropologice nenorocite poate atinge starea de s.. Popoarele semiculte oferă un mediu sănătos indivizilor și permite ivirea unor "indivizi extraordinari" din eforturile cărora a rezultat cultura (*Cultura română i politicianismul*, 1904). V. *cultură, pseudocultură*. M.L.

SERENDIPITATE (*Serendip*, "numele antic al ării Sri Lanka"), termen lansat de Horace Walpole n 1754 ntr o scrisoare către Horace Mann pentru a desemna "facultatea sau șansa de a găsi o eviden ă neprevăzută pentru anumite idei sau (pentru a se referi) la identificarea surprinzătoare a noi obiecte sau rela ii care nu erau n mod special căutate". n sociologie, s. este un procedeu metodic de observare colaterală a acelor manifestări, fenomene sau evenimente care s nt sau par neanticipate sau ciudate, dar care au efecte strategice n contextul unui proiect de cercetare. Accentul este pus pe posibilită ile de descoperire, din nt mplare sau datorită perspicacității, a unor rezultate importante care nu erau ini ial căutate. De aceea se numesc rezultate sau descoperiri serendipitale. A.H., carea exclusivă a algoritmului de testare a ipotezelor, are asociat riscul de ngustare a cmpului investigativ, a curiozității de a observa aite manifestări sau de a culege alte date dec t cele pe care ipoteza ini ială le solicită. S. ndeamnă la manifestarea activă și extinsă a curiozității investigative provocate de apari ia unor inconsisten e n date sau a unor devia ii de la normalitatea aparentă. n felul acesta se adună noi date și informa ii, se fac noi inferen e și chiar se reformulează ipotezele ini iale sau se adaugă altele noi, extinz ndu se sau schimb ndu se cadrul teoretic ini ial. V. *imagina ie sociologică, testarea ipotezelor statistice*. L.V.

SERIE termen invocat de A.D. Xenopoi (ies *principes fondamentaux de l'histoire*, 1899, *La theorie de l'histoire*, 1908) pentru a

legitima din punct de vedere logic știin ele istorice, care au ca obiect fenomenele individuale, particulare și unice ce nu pot fi subsumate, prin generalizare, legilor cauzale. S. constă n nlăn uirea cauzală n timp (se rialitate) a fenomenelor individuale, particulare, unice, adică a faptelor de succesiune, fiind factorul logic constitutiv al știin elor istorice. Ea ndeplinește rolul de "organizator știin ific", de sistematizator al istoriei, similar ou rolul pe care l are no iunea de lege n constituirea știin elor teoretice care au ca obiect faptele de repeti ie. S. este considerată de Xenopoi o solu ie teoretică superioară conceptului de valoare istorică (W. Dilthey, W. Windelband, H. Rickert) pentru legitimarea știin ifică a disciplinelor istorice. Descoperirea s, rezultă din cercetarea minu iasă a faptelor succesive, tot așa cum descoperirea legilor rezultă din studiul faptelor coexistente dar de repeti ie. n toate s. istorice și fac prezen a trei factori: for a evoluiei, ac iunea mediului și puterea individualității. S. pot fi paralele sau succesive. V. *cauzalitate, lege, sociologie*. M.L.

SERVICII SOCIALE 1. Totalitatea serviciilor oferite de către ătat popula iei n mod gratuit sau la un tarif redus. Prin s.s. se distribuie o parte considerabilă a fondurilor de consum social. Cuprinderea și importan a acestora diferă de la o societate la alta, de la o etapă istorică la alta etc. Principalele domenii n care n forme și n grade diferite se dezvoltă s.s. s nt: ocrotirea sănătă ii, nvă ăm ntul, activită ile culturale artistice, educa ia fizică și sportul, transportul n comun etc. Gradul de dezvoltare a s.s. este direct propor ional cu nivelul economic de dezvoltare a societă ii și cu importan a acordată în politica de stat problemelor de asigurare a condi iilor de via ă a popula iei și reducerii inegalită ilor sociale. 2. n sens larg, s.s. desemnează totalitatea serviciilor pe care o

SEX (RELA II ÎNTRE SEXE)

comunitate (localitate, asocia ie etc.) le asigură total sau parțial, pentru toți membrii ei sau pentru segmente particulare care manifestă o nevoie sporită de astfel de servicii. În această accep iune, în sfera s.s. sînt incluse și serviciile oferite de comunită ile locale sau de către asocia ii membrilor lor. Cercetarea sociologică a s.s. este interesată în special de accesibilitatea diferitelor categorii sociale la s.s., calitatea generală și specifică a acestor servicii, modul în care sînt organizate, consecințele sociale ale func ionalității lor eficiente sau deficitare, dinamica nevoilor de s.s. în raport cu caracteristici ale populației și ale societă ii globale, raportul dintre grupurile marginale și s.s. *V. asisten ă socială, calitatea vie ii, sociologie economică.* D.S.

SEX (RELA II ÎNTRE SEXE) Identitatea sexuală este o componentă esențială a personalității umane. Toate societă ile folosesc diferențele anatomice dintre bărbat și femeie pentru a defini anumite roluri de s. Acestea sînt ansambluri de obliga ii și îndatoriri atribuite în raport cu s. Atribuirea începe în prima perioadă a vie ii copilului; acesta înva ă să fie bărbat sau femeie și îi păstrează identitatea întreaga via ă. În raport cu rolurile de s., se așteaptă ca tradi ional femeia să fie pasivă, blîndă, îndurătoare, dependentă, iar bărbatul să fie activ, independent, capabil de autocontrol, dominant și chiar agresiv. El asigură securitatea economică a familiei, ar proteja membrii familiei împotriva pericolelor exterioare, ar lua decizii importante și ar fi principalul de înător al autorității. Rolul tradi ional al femeii este centrat pe casă și familie; prestigiul soției este derivat, în mod obișnuit, din prestigiul soului. Rolurile de s. sînt mai precis prescrise în cazul bărbaților. Fetele tinere pot adopta unele comportamente considerate tradi ional a fi asociate bărbatului (să îmbrace pantaloni, să practice un sport de performanță), dar bărbatul nu i

se permite să se îmbrace cu rochi, să se fardeze sau să poarte bijuterii). > Dacă diferențele dintre s. sînt evidente și puternic înrădăcinate în fiecare societate, în schimb este mai dificil de explicat căror factori se datorează ele. În acest domeniu se confruntă două explica ii: una care apreciază că factorii biologici sînt esențiali și a doua care insistă pe rolul factorilor culturali. *Explica ia biologică* pornește de la deosebiriile genitale dintre bărbat și femeie. Din aceste deosebiri decurg unele consecințe: secrețiile hormonale la bărbat permit dezvoltarea musculară și conferă o forță fizică mai mare; dar aparatul genetic masculin este mai puțin protejat împotriva unor maladii; bărbatul se maturizează mai greu decât femeia; rata mortalității este mai mare la bărbat; durata medie a vie ii este mai mare la femeie. Cercetările psihologice au pus în evidență faptul că diferențele dintre s. se manifestă din primii ani de viață, ceea ce a permis formularea ideii că ele sînt determinate biologic. În replică cu aceste teorii, au fost formulate teoriile *influențelor culturale* care argumentează că diferențele foarte timpurii se pot datora și faptului că socializarea diferentiază a s. începe practic de la naștere. Dacă diferențele între s. ar fi determinate doar biologic, înseamnă că ele ar trebui să fie similare în toate culturile. Or, în realitate, întâlnim o mare varietate de seturi de roluri în raport cu s. De aici se deduce concluzia că factorul determinant este cultura. Rolurile de s. se dobîndesc prin socializare: individul înva ă atitudinile și comportamentele care se așteaptă de la cel care aparține unei categorii de s. Socializarea se face în raport cu anumite stereotipuri sexuale: băieții sînt îmbrăcați în albastru și fetele în roz; camerele lor sînt decorate diferit; jocurile și jucăriile sînt diferite. Un rol esențial revine limbajului: copiii înva ă cu ajutorul cuvintelor să facă diferențele dintre s. și, în același timp, înva ă că bărbatul este plasat mereu înainte (inclusiv în

învățarea gramaticii; întîi apare "el" și pe urmă "ea"). Socializarea băieților este mai dificilă decât a fetelor și se face, de multe ori, în termeni negativi; (se menionează ce nu are voie să facă: să nu ptingă, să nu fie fricos, să nu se joace cu păpușă). Întrucît socializarea este făcută în principal de către mamă, fetele înva ă mai ușor rolul s., putînd utiliza și identificarea cu părintele. Diferențierea rolurilor de s. devine și mai evidentă în perioada adolescenței: fata devine interesată să atragă băieții și înva ă că poate realiza acest lucru manifestîndu-și "feminitatea". Coala accentuează stereotipurile sexuale; multe texte pentru copii sînt construite pe diferențierea tradițională a rolurilor de s. Consilierii colari și profesionali acionează în aceeași direcție: orientează fetele spre ocupații "feminine" și băieții spre ocupații "masculine". Mijloacele de comunicare în masă întăresc stereotipurile sexuale (chiar și în cele mai recente producții cinematografice și TV, pretins nonconformiste bărbatul este prezentat ca fiind puternic, curajos, întreprinzător, iar femeia ca fiind simpatcă, grațioasă, atractivă, dacă nu chiar un obiect sexual pentru bărbat). • În majoritatea societăților, rolurile bărbaților și femeilor nu sînt numai diferite dar sînt și negale. Din punct de vedere psihologic, bărbatul este educat să fie dominant, să aibă rolul principal în luarea deciziilor, în timp ce femeia este educată să fie supusă și obedientă. Inegalitățile dintre sexe sînt înrădăcinate în structurarea și funcționarea tuturor instituțiilor sociale: educație, muncă, exercitarea puterii. Femeile sînt supuse unui *sexism instituționalizat* (stereotipuri sexuale, prejudecări și discriminări). Deși discriminările tradiționale în accesul la o *carieră educațională* au fost legal înlăturate în majoritatea ărilor dezvoltate sau în curs de dezvoltare, în realitate continuă să funcționeze anumite discriminări. Chiar părinții încurajează mai mult băieții să urmeze o carieră colară superioară. Dacă numărul

bacalaurea lor este aproximativ egal pe cele două s., în schimb numărul absolvenților. (bărbații) de învățămînt superior este mai mare decât numărul absolvenților, iar numărul bărbaților cu titlul de doctor este de cîteva ori mai mare decât numărul femeilor care obțin acest titlu. Majoritatea femeilor urmează studii umaniste sau care conduc la o carieră didactică în învățămîntul preuniversitar, în timp ce majoritatea bărbaților urmează studii ingineriești, manageriale sau care conduc la o carieră științifică. În *domeniul muncii* s-au înregistrat schimbări semnificative. Pînă la jumătatea secolului al XX-lea, numărul femeilor care aveau o activitate permanentă extrafamilială era redus. După 1950, ponderea femeilor cu o ocupație extrafamilială permanentă a crescut rapid, ceea ce a făcut să crească și ponderea lor în totalul forței de muncă. Sub acest aspect, situația este foarte diferită de la o țară la alta. Gradul de ocupare cel mai ridicat se întâlnește în țările socialiste și în fostele țări socialiste din Europa. Explicațiile acestor diferențe sînt atât de natură economică (salariile relativ scăzute ale bărbaților obligă femeile să caute un loc de muncă) cît și politică (promovarea politică a egalității femeilor cu bărbații). Deși accesul la muncă este mai puțin discriminatoriu sau nediscriminatoriu, femeile continuă să fie plătite mai puțin decât bărbații. În unele situații este vorba de o discriminare absolută: deși bărbatul și femeia îndeplinesc aceleași condiții de calificare, competență profesională sau vechime, ei primesc salarii diferite. Această procedură se conformează și stereotipurilor sexuale conform cărora bărbatul trebuie să primească un salariu mai mare întrucît el are de întreținut o familie. În alte situații, este vorba de o discriminare relativă provenită din faptul că femeile ocupă mai ales funcții subalterne și au o experiență profesională mai scurtă. Multe ocupații sînt dimensionate "masculin" sau predominant "masculin" (ma-

SEX (RELA II ÎNTRE SEXE)

joritatea profesorilor universitari, a poli i tilor i inginerilor slnt bărba i), în timp ce altele sînt dimensionate "feminin" sau predominant "feminin" (majoritatea persoanelor care lucrează în învățămîntul preuniversitar, în librării, în activită i de secretariat sînt femei). Această dimensionare în raport cu s. implică i o anumită inegalitate; femeile secretare sînt subordonate unui ef bărbat, asistentele medicale sînt subordonate unui doctor bărbat. În unele profesii considerate esențial masculine (judecători, avoca i, arhitec i, medici) s a constatat în anii 1970-1980 o creștere a ponderii femeilor, fără a se ajunge însă la egalizarea ponderii bărba ilor. Profesile predominant feminine oferă puține posibilită i de avansare în ierarhia organizațională. Companiile sînt reticente în a accepta femei tinere în posturi de conducere, pe considerentul că peste un anumit timp femeia î i va întrerupe activitatea pentru a naște i a îngriji copiii. După încheierea fertilită ii, femeia este considerată prea bătrînă pentru a ocupa un post de conducere important. Unul dintre domeniile cu cele mai puternice manifestări ale sexismului instituționalizat este politica care este considerată în majoritatea societă ilor ca fiind o activitate rezervată bărba ilor. Numărul femeilor care ocupă func ii de ef de state, ef de guverne, miniștri sau prefec i este foarte redus. În conformitate cu stereotipurile sexiste, se apreciază că este "nefeminin" ca femeile să se implice într o activitate "murdară" cum este politica. În unele societă i, sexismul în politică a început să se diminueze. În S.U.A., Franța, Germania, guvernele cuprind cel pu în 2-3 femei cu rang de ministru. Prin aceasta se răspunde presiunilor exercitate de mișcările feministe i, în același timp, se ia în considerare faptul că femeile reprezintă o categorie electorală extrem de importantă.

- Deosebiri între rolurile bărba ilor i femeilor există în fiecare societate, dar ele devin o problemă socială atunci cînd un număr semnificativ de oameni obiectează împotriva sexismului instituționalizat. Răspunsurile date de cercetările sociologice la problemele decurg din diferențierile de s. diferă în raport cu perspectiva teoretică utilizată. *Perspectiva funcționalistă* consideră că problemele legate de rolurile de s. decurg din schimbările sociale care au avut loc în societate. În mod tradițional, diferențele între rolurile de s. erau bazate pe diferențierile biologice: femeia se ocupa cu gospodăria i cu copiii, iar bărbatul asigura suportul economic. Revoluția industrială a perturbat aceste aranjamente tradiționale. Realitatea economică s a schimbat însă mult mai rapid comparativ cu atitudinile i mentalitățile. Soluția propusă de funcționaliști la această problemă este de a asigura o mai mare conformitate a atitudinilor i a teptărilor cu actualele condiții. Unii autori argumentează chiar o reîntoarcere la trecutul stabil i consideră că o egalitate a s. este disfuncțională. Diviziunea tradițională a muncii între bărba i i femei este considerată că a fost mai eficientă întrucît ea permitea socializarea unor roluri de s. specializate în cadrul unor familii stabile. Al i funcționaliști argumentează necesitatea unei redefiniri a rolurilor de s. prin luarea în considerare a schimbărilor economice, politice i sociale i a unei restructurări a instituțiilor sociale pentru a elimina sexismul care le este implicit. *Perspectiva conflictualistă* consideră că discriminarea femeilor este unul dintre aspectele opresiunii universale. Bărbații i au folosit forța pentru a domina femeile i au creat instituții prin care să i perpetueze puterea i autoritatea. Schimbările economice i politice au permis femeilor să cîștige mai multă putere i autoritate. Ele devin tot mai conștiente de discriminările la care sînt supuse i se mobilizează să înlăture sexismul instituționalizat. Pentru perspectiva funcționalistă, acțiunea socială constituie calea de urmat pentru a instaura justiția în raporturile dintre s. *Perspectiva psihosociologică* consideră că deosebiriile dintre rolurile de s. sînt puternic atașate personalității i sînt rezultatul socializării diferențiate. *Perspectiva biosocială* consideră deosebirile dintre s. ca fiind condiționate biologic; în acest caz, nimic nu mai este de făcut, realitatea trebuie acceptată așa cum este. *Perspectivile behavioriste* i *înrîcioniști* argumentează că inegalitățile dintre s. pot fi eliminate prin modificarea procesului de socializare.

• **RAPORTURI ÎNTRE SEXE.** Analizați înțelegerea a comportamentelor sexuale i a r.s. este dificil de realizat întrucît se confruntă cu numeroase tabuuri, jumătăți de adevăr sau considerații false. O idee puternic înrădăcinată în conștiința colectivă i care influențează i cercetarea științifică constă în aprecierea unui anumit tip de comportament sexual ca fiind normal i în etichetarea celorlalte tipuri de comportamente ca fiind anormale. Cercetările antropologice au pus în evidență că orice tip de comportament sexual a fost sau este practicat într o societate în care a fost sau este considerat normal. Sociologia r.s. este în mare parte tributară concepției creștine asupra sexualității. Creștinismul timpuriu a acceptat relațiile sexuale numai între soț i soție numai în scopul reproducerii. Abstenența era considerată un ideal pentru bunul creștin, iar preocuparea pentru sexualitate era văzută ca ceva diavolesc. Unele culte protestante sau neoprotestante au reafirmat reprimarea dorinței sexuale. În general, se poate constata în istoria sexualității din societățile vestice o alternanță a perioadelor de represiune cu cele de permisivitate în relațiile sexuale. De asemenea, se poate observa o permanentă distanță între morală sexuală i comportamentele sexuale efective.[^] În toate societățile sexualitatea este asociată cu iubirea. Filosofii antici au arătat că iubirea nu este la fel în toate situațiile. Din acest motiv, grecii utilizau trei expresii diferite: *eros* care desem-

na iubirea romantică sau sexuală; *agape* care desemna iubirea altruistă i *philos* care desemna iubirea fraternă. În psihologia contemporană este larg utilizată clasificarea lui John Alan Lee (*Colours of Love*, 1974) bazată pe un model circular cu cinci tipuri: a. *iubirea romantică* (atractivitate erotică); b. *iubirea* (emoție intensă i pasiune, dorință puternică de posesiune); c. *iubirea egoistă* (preocuparea este de a implica emoțional partenerul cît mai mult posibil, evitîndu-se dependența emoțională față de acesta); d. *iubirea pragmatică* (evaluarea atentă a părților bune i rele ale partenerului, fără pasiune, într o manieră competitivă); e. *iubirea camaraderescă* (prietenie de lungă durată, bazată pe loialitate i încredere, pasiunile sînt reduse); f. *iubirea altruistă* (preocuparea pentru nevoile partenerului, fără pretenții de recompensă). Aceste tipuri sînt inegal distribuite în raport cu s., vîrsta, apartenența etnică.

- Analizele sociologice i antropologice au pus în evidență faptul că r.s. s au modificat de-a lungul istoriei. O schimbare vizibilă în r.s. s a produs la sfîrșitul secolului al XIX-lea i în secolul al XX-lea. Aceste schimbări au fost considerate de unii analiști drept o "revoluție sexuală". La o analiză mai obiectivă se constată însă că această "revoluție" constă mai curînd în faptul că tinerii sînt mai deschiși i în a discuta problemele lor sexuale i că schimbările sînt mai puține semnificative la nivelul comportamentelor efective. O altă schimbare constă în faptul că problemele sexuale sînt frecvent prezente în mijloacele de comunicare în masă. Datele științifice privind sexualitatea în societățile contemporane au început să devină tot mai numeroase, de i multe dintre ele au fost obținute prin utilizarea unor metodologii discutabile (insuficientă reprezentativitate, ponderea mare a nonrăspunsurilor). Cercetările sînt convergente în a susține că au

SEX (RELA II INTRE SEXE)

avut loc: o creștere a ponderii persoanelor cu o experiență sexuală premaritală, o scădere a vârstei medii la prima experiență sexuală, o creștere a ponderii cuplurilor în care unul sau ambii parteneri au relații sexuale extramaritale, o extindere a practicării sexualității orale, o descoperire a practicii prostituției, o intensificare a utilizării mijloacelor contraceptive, o creștere a utilizării materialelor erotice și, în general, o creștere a liberalismului sexual. Schimbările sunt mai evidente la nivelul tinerilor și persoanelor cu un nivel ridicat de instruire. La nivelul cunoștințelor ei publice, schimbarea cea mai evidentă este liberalismul sexual al femeilor: exprimarea publică a problemelor lor sexuale, exprimarea dreptului la satisfacție sexuală. Aceste schimbări nu au dus însă la eliminarea sexismului instituționalizat. Un aspect controversat al liberalismului sexual îl constituie practicarea deschisă a *homosexualității*. Nu se poate afirma cu certitudine că a avut loc o creștere a practicilor homosexuale; datele pentru perioadele anterioare sunt aproape inexistente sau nu pot fi utilizate pentru o comparație validă. Singurul lucru evident este faptul că homosexualii nu și mai ascund opțiunea sexuală. Explicația este că homosexualitatea este într-o fază incipientă, teoriile existente putând fi considerate mai curând ipoteze. Unele explicații afirmă că homosexualitatea este ereditară; altele identifică originile acestui tip de comportament în familie (homosexuali au avut o mamă dominatoare și posesivă și un tată neafectiv și ostil). Teoriile sociologice apreciază că homosexualitatea se învață și este determinată de contextele sociale. Creșterea numărului cazurilor îmbolnăvirilor de SIDA a frânat temporar practicarea homosexualității, îndeosebi a celei de grup. Încadrarea legală a acestui comportament sexual este foarte diferită de la o societate la alta: în unele țări, reprimarea este foarte puternică, mergând până la condamnarea la

închisoare pe viață; în alte țări, homosexualitatea a fost legalizată sau practicarea ei este tolerată. Reprimarea se concentrează aproape exclusiv asupra homosexualității masculine, în timp ce homosexualitatea feminină (lesbianismul) este, în mod obișnuit, ignorată. • Un declin evident a înregistrat practicarea prostituției, fapt datorat atât liberalismului sexual citat și creșterii numărului de locuri de muncă pentru femei. În țările din Europa de Est, practicarea prostituției s-a intensificat după 1990. Situația este explicabilă prin starea generală de criză din aceste societăți și prin faptul că anterior fusese sever reprimată. Din punct de vedere legal, prostituția este ilegală în majoritatea societăților, dar în multe locuri este tolerată pe considerentul că răspunde unor nevoi sociale și că interzicerea ei ar provoca probleme mult mai grave. • Liberalismul sexual a fost asociat și cu extinderea *pornografiei*. Definierea obscenității este o problemă foarte dificilă și se face în mod foarte diferit de la o societate la alta și chiar în cadrul aceleiași societăți și de la un grup la altul. Deosebirea care se face în ultima vreme între materiale erotice și materiale pornografice este imprecisă și subiect de interpretări diferite. Interdicția pornografiei se confruntă peste tot cu aspecte legate de drepturile și libertățile individului. Cercetările privind impactul social al pornografiei sunt divergente: unele consideră că pornografia contribuie la creșterea ratei violurilor; altele susțin că nu există o corelație semnificativă între expunerea la pornografie și rata violurilor. Cenzurarea pornografiei poate răspunde la imperativele moralei publice, dar poate fi folosită și ca un mijloc de reprimare a unor creații artistice. # *Problemele sociale și juridice* ale r.s. sunt extrem de complicate. În trecut exista un consens relativ asupra sexualității normale și anormale, iar legile erau, în bună parte, în concordanță cu așteptările sociale, în prezent, nu mai există o concordanță

între comportamentele sexuale efective, așteptările sociale și reglementările legale. În • S.U.A., de exemplu, legile prevăd pedepse foarte severe (până la 20 de ani închisoare) pentru cuplurile care practică sexualitatea orală. Cercetările indică însă că această practică sexuală este utilizată de peste jumătate din numărul cuplurilor americane. Consensul asupra ceea ce nu este permis în raporturile sexuale se reduce la câteva aspecte: condamnarea violurilor, interzicerea contactelor sexuale în locurile publice, interzicerea folosirii copiilor pentru practici sexuale. Răspunsurile date problemelor sociale ale r.s. se diferențiază în raport cu perspectiva teoretică adoptată. *Funcționalii* consideră că prostituția este inevitabilă și benefică pentru societate (crează locuri de muncă pentru cei cu calificare slabă, permite persoanelor care nu doresc sau nu pot să aibă relații sexuale permanente să și satisfacă necesitățile sexuale, evitând astfel utilizarea violenței). Tot din perspectiva funcționalistă se argumentează și restrângerea raporturilor sexuale premaritale și extramaritale pe motivul că s-ar asigura integritatea sistemului de rudenie, s-ar evita confuziile în ce privește paternitatea și s-ar facilita transmiterea moștenirii spre copii. Restricțiile sexuale sunt funcționale întrucât permit utilizarea energiei în scopuri sociale mai utile. Pornografia ar trebui eliminată întrucât încurajează sexualitatea premaritală și extramaritală. Homosexualitatea ar trebui interzisă pentru că ea nu îndeplinește nici o funcție socială utilă. Din *perspectiva conflictualistă*, pornografia, homosexualitatea și prostituția sunt forme ale luptelor sociale și domeniile ale discriminării. Reprimarea lor se dovedește în cele din urmă disfuncțională, întrucât conduce la crearea unei "piei negre" a obiectelor și serviciilor interzise și la încurajarea crimei organizate pentru asigurarea controlului acestei piei foarte profitabile. Adepții conflictualismului insistă pentru mai

multă permisivitate din partea societății în atitudinea față de comportamentele sexuale și încurajează lupta organizată pentru recunoașterea drepturilor "minorității lor sexuale".

V. *căsătorie, discriminare, familie, feminism, homosexualitate, pornografie, prostituție*. I. Nih.

SIMBOL (gr. *symbolon* "semn de recunoaștere"), ceva (orice) care social reprezintă, evocă, *semnifică* altceva decât este. De exemplu, în poemul lui Edgar E. Poe "Never more", corbul apare ca pasăre a morții, a pierderii ireparabile. Ceasul și semaforul simbolizează ordinea din lumea oamenilor. Există o simbolistică a culorilor. "În sistemul actual — scria Cl. Levi Strauss —, semnul roșu evocă primejdia, violența, sângele, iar verdele speranța, calmul și desfășurarea plăcută a unui proces natural, ca acela al vegetației... Dacă opoziția roșu/verde este inversată, conținutul semantic este decalat în mod perceptibil, pentru că roșul rămâne roșu, iar verdele rămâne verde, nu numai în calitate de stimuli senzoriali dotați fiecare cu o valoare proprie, ci pentru că ele sunt suporturi ale unui simbolism tradițional". S. este o componentă fundamentală a oricărei culturi. Oamenii sunt singurele ființe care au capacitatea de a crea și a utiliza s. într-adevăr, s. au transformat strămoșii antropoizi în oameni și au făcut ființe sociale. Alte organisme pot comunica semnificații prin gesturi, sunete, atingere și emanații chimice, dar într-o măsură semnificativă (în ele-surile) acestor semnale sunt programate genetic. Actele noastre sociale implică o activitate simbolică (limbă, gesturi), o transformare constantă a rolurilor, respectiv a actorilor, fiecare din ei devenind într-un anumit sens "un altul generalizat", interacționismul simbolic a evidențiat înrîurirea reciprocă a indivizilor prin s., semnificații și interpretări. *Limba* (vorbită și scrisă) este cea mai importantă

componentă a simbolismului social. Ea este "vehiculul" spiritului i cel mai însemnat mijloc de comunicare i de socializare. După E. Sapir, formele scrise sînt s. secundare ale s. vorbite, adică "s. de s.". *Expresile faciale (mica)* joacă i ele rolul de s. sociale. Prin intermediul lor vizualizăm bucuria, dezgustul, surpriza, triste ea, mînia, indiferen a etc. *Gesturile* se referă la mi cările corpului prin care se poate exprima o idee, un sentiment etc., sau pentru a da mai multă expresivitate vorbirii. Spre deosebire de s. verbale, s. non verbale sînt mult mai abundent folosite în interac iunile sociale. Bazat pe experimente, Albert Mehrabian a stabilit că impactul total al unui mesaj este în propor ie de 7% verbal, 38% vocal i 55% facial. Un alt specialist, Raymond L. Birdwhistell sugerează că nu mai mult de 30 pînă la 35% din semnifica iile unei conversa ii sau ale unei interac iuni sînt transmise prin intermediul cuvintelor. *Obiecte* ca steagurile, statuile, picturile, icoanele, uniforme, de asemenea servesc ca s. sociale. Filosoful german E. Cassirer arăta că "omul nu mai trăie te într un univers exclusiv fizic, ci într un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta... sînt componente ale acestui univers. Omul nu mai poate înfrunta realitatea în mod nemijlocit, el nu o mai poate privi fa ă în fa ă... Atît de mult s a învelit pe sine cu forme lingvistice, cu s. mitologice sau cu rituri religioase, încît nu poate vedea sau cunoa te nimic decît prin mijlocirea acestui mediu artificial". Cultura constă — după acesta — în s. i se transmite prin comunicarea s. Omul nu este numai *animal ra ional este* deopotrivă emo ional i ra ional, mai precis un *animal symbolicum*, un utilizator de simboluri. V. *limbă, interac ionism simbolic, cultură*. I.F.

SIMPLEXIA VALORILOR neologism derivat din lat. *simplex*, "unitar", i aplicat în sociologia axiologică creată de Eugeniu Spe

ran ia (1888 1972). El desemnează "factorul unificator", "nucleul de valori" care conferă identitate grupurilor sociale. Termenii sinonimi: esătura con inuturilor (valorilor) circulante, nucleul imponderabil al valorilor, complex spiritual interpsihic, factorul ideal (*Introducere în sociologie, II, Principiile fundamentale ale sociologiei*, 1939). Elementele constitutive ale s.v. sînt: ideile, credin ele, idealurile, modurile de apreciere care circulă în grupurile sociale. Sursa valorilor circulante sînt elitele, masa popula iei fiind depozitarea acestora. S.v. influen ează afinitatea i gradul de coeziune al grupurilor prin: modul cum oglindesc unele caractere psihologice sau antropologice ale grupului, selec ia i supravie uirea con inuturilor valorilor, influen a reciprocă a con inuturilor circulante i a "totalului" lor. V. *sociologie românească, valoare*. M.L.

SIMULARE tehnică cvasiexperimentală de cercetare care constă în substituirea unui sistem cu un model în vederea studierii fenomenelor, rela iilor i proceselor cu un grad înalt de complexitate. S. nu se reduce la imitarea sau reproducerea sistemelor reale, ci introduce simplificări strategice în compozi ia lor pentru a accentua caracteristici sau rela ii reprezentative. Într modelul de s. i sistemul de referin ă apare astfel o distan are numită "decalaj al s." (R.P. Abeison, 1968). Mărimea decalajului depinde de amploarea simplificărilor introduse i de gradul de cunoa tere prealabilă a sistemului supus s. De altfel, s. presupune un anumit nivel prealabil de cunoa tere a sistemului real. Forma însă i a s. depinde de acest nivel. În acest sens, se disting trei tipuri de s.: a. *Iconică*: se bazează pe cunoa terea comună, descriptivă sau pre teoretică i ia forma jocurilor de s. în care sînt reprezentate prin analogie rela ii sau procese specifice unor grupuri, organiza ii sau comunită i. Este forma cea mai răspîndită de practicare a s. în tiin ele sociale, în general,

i în sociologie în special, constînd în implicarea de persoane care joacă anumite roluri, identifică probleme i aplică strategii de solu ionare prin interac iuni reglementate de anumite reguli. Domeniul de aplicare a jocurilor de s. este destul de vast: dinamica grupurilor sociale, raporturi între partide, organiza ii sau categorii sociale, analiza ierarhiilor organiza ionale i a rela iilor inter grupale, analiza practicilor de elaborare a deciziilor etc. Tehnica de elaborare i aplicare a jocurilor de s. este oarecum standardizată, presupunînd doar adaptări în func ie de obiectivele urmărite i de con inuturile specifice sistemului simulat (H.W. Smith, 1975). b. S. *simbolică* este aplicată mai ales în studiul sociologic al rela iilor interna ionale i al rela iilor dintre organiza ii sau dintre comunită i în condi ii de densitate mare a interac iunilor. Se realizează în formă analogică sau omologică, în func ie de distan a dintre sistemul real i modelul de s. în forma analogică entită ile reale sînt substituite cu altele mai u or manipulabile i controlabile, dar care se comportă ca i cînd ar fi reale. Forma omologică operează cu entită i i variabile care numai în aparen ă sînt similare cu referin ele reale (H. Guetzkow, 1963; M. Inbar, C.S. Stoll, 1972). Specifică pentru s. simbolică este interven ia nu numai a actorilor, ci i a calculatorului ca instrument de oferire a informa iilor necesare actorilor implica i în jocurile de s. sau ca instrument de continuare a s. ini iate în variantă iconică i dezvoltată apoi în plan formal pentru scopuri prospective i evaluative (J.S. Coleman, 1964). c. S. *formalizată*: sistemul simulat este formalizat logic sau matematic, transpozabil ca model în limbajul calculatorului i studiat în mod interactiv în variantă stohastică sau deterministă. Se aplică pentru studierea unor procese psihologice individuale, re ele de comunicare interumană, procese decizionale, sisteme sociale cu grad înalt de organizare. Presupune

o cunoa tere aprofundată a sistemului pentru a t reprezenta printr un model formalizat i o bancă de date i informa ii care să ofere baza empirică a s. Scopurile s. formalizate sînt predominant predictive i evaluative (H.S. Perloff, L.Wingo, 1968). • S. este i mai ales tînde să devină una din cele mai puternice tehnici de cercetare cvasiexperimentală în sociologie. Criteriul principal de validitate a aplicării constă în realizarea izomorfismului dintre variabilele sistemului real i cele implicate în construc ia modelului. În timp ce validitatea internă rezultă din ra ionalitatea modelului, validitatea externă este încă problematică. După unele aprecieri, s. este numalo metodă de analiză, ci chiar o direc ie nouă i productivă de dezvoltare a cercetării sistemelor complexe (F.M. Borodkin, B.D. Mirkin, 1977; A.Gheorghe, 1979). V. *experiment, formalizare în sociologie, idealizare, inteligen ă, interac iune, model*. L.V.

SINCRONISM termen propus de Eugen Lovinescu pentru a explica "sensul dezvoltării popoarelor" i forma ia "civiliza iei române moderne". În viziunea lui E. Lovinescu, "există un spirit al veacului numit de Tacitus, *Saeculum*, adică o totalitate de condi ii materiale i morale configuratoare ale vie ii popoarelor europene într o epocă dată". Sincronizarea se referă, într o primă accep iune, la ac iunea nivelatoare pe care acest spirit al veacului o exercită asupra structurilor mentale ale societă ilor (europene), impunîdu le astfel o *direc ie unică i ritmuri comune* de evolu ie. Acest "spirit" al veacului se desprinde din gradul de evolu ie intelectuală ca i din situa ia economică a epocii i îmbracă forma unei "inven ii". Aceasta se difuzează apoi, prin imita ie socială, în toate societă ile. Difuziunea acestei "inven ii" prin "contagiune mentală" reprezintă con inutul legii s. Procesul de sincronizare are, deci, într o a doua accep ie, în elesul unui proces de difuziune,

SINCRONISM

prin contagiune mentală, a formelor și ideilor moderne în cuprinsul societăților tradiționale, "trezindu-le" astfel din "somnul" tradiției. E. Lovinescu preia ideea de contagiune mentală de la sociologul francez G. Tarde, care o întrebuinșează pentru studiul relațiilor dintre indivizi, și o aplică relațiilor dintre societăți. În raportul cu legea imitației a lui G. Tarde, Lovinescu aduce unele corecturi pe baza teoriei lui G. Le Bon. Spre deosebire de legea imitației, legea sa se referă la rolul influențelor ideologice asupra dezvoltării civilizațiilor (caracterul anticipator al influențelor ideologice), în al doilea rând, legea sa ne previne că influența a nivelatoare a ideologiei nu se transmite dinlăuntru în afară, ca în viziunea lui Tarde, ci invers, din exterior spre interior, adică de la forme la fond, sau mai exact, de la forme ideologice la structuri sufletești. E. Lovinescu găsește ilustrare legii sale în acțiunea creatoare a ideologiei apusene. ("Prin acțiunea creatoare a ideologiei apusene și prin influența a capitalismului, societatea noastră și-a schimbat revoluționar structura; pe temelii agrare s-a ridicat civilizația burgheză. Pornind din strategele adinei aie sufletului, literatura n-a putut învins pasul revoluției formelor sociale; (...) ea a luat o atitudine critică față de revoluția socială"). Sincronizarea, deci, în al treilea rând este un proces de evoluție de la forme la fond. Propagarea formelor noi se realizează, cum am precizat, prin contagiune, *de sus în jos*, adică de la forme spre fond. Propagarea aceasta a fost actul prin care "axa vieții noastre politice și culturale s-a schimbat din Răsărit în Apus; de ea se leagă viitoarea formă revoluționară a societății românești" (E. Lovinescu. *Istoria civilizației române moderne*, 1972). Concluzia lui Lovinescu este că, în situația noastră, evoluția de la forme la fond este singura normală. Prin urmare, într-o a patra accepțiune, sincronizarea constă în schimbarea axului de gravitație a unei culturi sub presiunea aceluiași spirit al veacului.

Sensul difuzionist al ideii este încă mai, conturat aici. Spiritul veacului este situat într-o anumită arie — în cazul analizat de Lovinescu, în Europa apuseană — de unde se transmite în *ărilor intime*, care astfel se manifestă o vreme ca "periferii" sau "suburbii" ale "centrului" apusean. Acest interval de transmitere a formelor de la centru la periferie prin difuziune, reprezintă *primul moment* al legii sale. În anumite momente *"determină iunii"*. Al doilea moment al acțiunii legii este cel al *dezvoltării interdependente* a societăților sincronizate. Acest moment aproximează mai adecvat etimologia termenului (din gr. *syn*, "împreună", *cronos*, "timp"). Teoria sa susține că orice societate este *influențată în evoluția ei de evoluția altor societăți, dar "nu este corect să interpretăm influența ca determinare", după cum, pe de altă parte, ipoteza "evoluției uniliniare* pe care o susține teoria sa a fost infirmată atât de *tiința modernă* cât și de evoluția societăților ilor". (I. Ungureanu). Totodată, cum ideea de sincronizare se asimilează cu ideea de *nivelare*, înseamnă că rezultatul sincronizării nu este o *nouă ordine* ci o *dezordine generalizată, fiindcă nivelarea este entropică* (I. Ungureanu). Prin urmare, prin sincronizare, interpretată în acest sens, obținem efecte de involuție, nu doar de evoluție. Dacă s. nu și poate rezerva statutul de lege sociologică, în schimb, credem că ideea de sincronizare poate fi utilizată ca "ipoteză sociologică" (Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, 1991). "În fapt, dacă privim sincronizarea ca un proces secular, atunci orice sistem socio-cultural este sincron, iar legea sa nu ne mai spune nimic, fiindcă rămâne doar o banalitate. Dacă duratele sincronizării sînt reduse la ani, luni sau zile, vom găsi puține fenomene socioculturale care evoluează după legea sa." (Ibidem). Teoria sa poate fi deci utilizată numai ca teorie a *perioadelor de sincronizare* și numai dacă "obiectele" sincronizării sînt delimitate spațial

temporal. În plus, trebuie să înțelegem seama de faptul că unele "procese de sincronizare" pot genera efecte de rămînere în urmă, încît o teorie extinsă a sincronizării trebuie să înțeleagă și de cata cronii (*Kata*, "în urmă", *cronos*, "timp"), nu numai de sincronii. Acest aspect sancționează teza după care, în orice condiții, faptul de sincronizare induce dezvoltare, progres, înaintare în civilizație. Ca atare, o teorie a fenomenelor de sincronizare trebuie să înțeleagă seama de toate tipurile de raporturi temporale, și de cele catacronice și de cele de proto-cronie (*proto*, "înainte", *cronos*, "timp") și de cele de metacronie (*meta*, "alături de, dincolo de"), adică de deplasarea laterală a liniei evoluționare. V. *difuziune, evoluție, modernitate, neosincronism, protocronism, schimbare socială*. I.B.

SINE integrează a gîndurilor, sentimentelor, aspirațiilor și proceselor biologice într-o existență umană individuală cu caracteristici de funcționare armonioasă; ansamblu de procese organizatorice (stereotipuri perceptive, seturi de acțiuni, mecanisme de apărare) care prezintă personalitatea individuală ca un sistem coerent și integrat în relație cu alții; structură relativ stabilă de cunoaștere, valori, atitudini, convingeri, modele de comportare și relaționare socială constituită de a lungul istoriei vieții individuale ca urmare a percepției, analizei conștiente și interiorizării propriilor experiențe și ale altora și care conferă unei persoane o identitate proprie. În acest ultim sens, s. este o construcție personală în contexte socio-culturale specifice, funcții edificatoare importante avînd limbajul, proiectarea și identificarea, succesul și insuccesul personal, retroacțiunea (*feed back*) socială. Se pot distinge două componente funcționale ale s., avînd în vedere două funcții diferite ale individului ca ființă socială: funcția de acțiune asupra mediului (s. subiect sau inițiator de acțiuni) și funcția de receptivitate

de acțiune (s. obiect sau receptor) (J.S. Coleman, *Foundations of social theory*, 1990). Această distincție are implicații în analiza organizațiilor și a corporațiilor, în abordarea socială a unor probleme juridice etc. S. rezultă din confruntarea a ceea ce crede el despre propria constituție și ceea ce crede alții despre manifestările ei pe scena vieții. De aceea G.H. Mead (*Mind, self and society*, 1934) a susținut că s. trebuie pus în relație cu "altul generalizat" (ca sinteză individual produsă de manifestări, trăsături, atitudini, modele de comportare apărute în interacțiunile diverse cu alții) și cu "altul semnificativ" (*feed back* în formațional din spere celui investit de o persoană cu o poziție privilegiată în raporturile de interacțiune), în afară de s. (nediferențiat sau) global, care conferă identitate unei persoane, se poate remarca și un s. diferențiat pe rolurile sociale atribuite sau asumate de o persoană în relație cu alții, ultimul fiind o particularizare a primului. Din *perceperea* și *analiza* propriilor experiențe rezultă o structură cognitivă care transcende aspectele concrete ale diverselor acțiuni și interacțiuni ce solicită o persoană și are menirea de a organiza și corela abilitățile, ideile, obiceiurile și sentimentele unei persoane în forma *concepției ei despre... Aceasta are grade diferite de consistență* (P. Lecky, 1945). O dimensiune importantă a concepției despre s. este *evaluarea* s., respectiv gradul în care o persoană apreciază sau dezaprobă ceea ce percepe ca aparținînd propriului s. Aceasta se constituie și evoluează în relație cu *controlul* s., care este un set de abilități prin care o persoană se autocontrolează și controlează mediul social sau fizic înconjurător, depinzînd de nivelul autocunoașterii și al cunoașterii mediului ambiant, de modul de impunere a regulilor sociale și a mediului fizic, de gradul de încurajare socială a independenței inițiativei sau a dependenței și conformismului, de orientarea sa spre apărare sau spre expansiune (dominare). De

regulă, în sociologia orientată pozitivist ("obiectivă") nu i loc pentru s., întrucât ar fi un concept prea vag i indeterminabil, pe cînd în sociologia "interpretativă" (interacționismul simbolic, etnometodologie, fenomenologia socială) sau "umanistă" s. de ine o poziție explicativă centrală. V. *consistența sinei, ego, inteligență, personalitate, psihologie umanistă*. LV.

SINGURĂTATE stare psihologică legată de unele experiențe subiective de viață pe baza cărora individul are sentimentul separării lui de ceilalți, se simte, se percepe izolat; s. se definește în raport de o nevoie specific umană: nevoia de celălalt. Relația cu celălalt are o serie de funcții esențiale pentru normalitatea ei: securitate, împlinire a cerințelor biologice (hrană, adăpost, reproducere), funcții suportiv psihologice i culturale (identitatea de sine prin comparație cu celălalt, reducerea fricii i anxietății, formarea sentimentelor de dragoste, prietenie, acceptare reciprocă, autoevaluarea i evaluarea etc.); în s. individul experimentează lipsa de comunicare; se simte dezrădăcinat de mediul socio-cultural în care trăiește; simte lipsa suportului afectiv emoțional, a identificării cu grupul, comunitatea (lipsa sentimentului de apartenență); conștientizează pînă la dramatizare nevoia de celălalt, # Cercetări i experimente legate de procese i fenomene ale însingurării din perspectivă psihologică, sociologică, psihosociologică, antropologică au apărut în anii '60-70 în S.U.A. i Europa, (Weiss, 1973, Moustakas, 1972) ele dobîndind o mare popularitate în anii '80 (Rubenstein i Shaver, 1982, Peplau i Perlman, 1982). Starea de s. a fost dramatizată în filosofia existențialistă care i a acordat un loc deosebit în ontologia umanului; o preocupare distinctă s-a conturat în legătură cu s. i din perspectiva interesului public, a unor instituții. • S. se diferențiază

prin forme, surse, intensitate i durată. În raport de surse, avem următoarele forme ale s.: s. prin izolare forțată (accidente); s. prin izolare dorită, căutată (exprimă cerința autonomiei ei, a identității de sine, a regăsirii autenticității ei, de protecție împotriva unor relații exterioare care pot să fragmenteze, să distorsioneze, să dezagrege logica vieții interioare); s. prin izolare în închisori i instituții (orfelinate, spitale, case de bătrîni, instituții pentru handicapați etc.); s. ca rezultat al alienării în relațiile sociale (s. în prezența celorlalți: prieteni, familie, colegi); s. ca stare predominant emoțională afectivă (despărțirea de cel iubit, de copii, de părinți). De i unii cercetători au considerat ca o măsură a s. numărul, cantitatea de relații cu ceilalți, s-a observat că s. nu e numai în funcție strict de cantitatea acestora, o dată semnificativ pe care fiecare persoană o acordă situațiilor respective. Este vorba aici de intensitatea, gradul s. perceput de persoană în cauză. Starea de s. acoperă o arie largă de procese psihice, începînd cu stări trecătoare, de scurtă durată, de insatisfacție vagă, plictiseală în prezența celorlalți, trecînd prin sentimentul cronic, acut, de izolare psihică, lipsă de comunicare, neîncredere în ceilalți (patologii ale s.) i ajungînd la forma cea mai severă a s. care poate conduce la sinucidere. • De i o sursă importantă a s. se găsesc în dezechilibrul relațiilor interpersonale, s. poate fi i un efect social structural. Există situații sociale de risc pentru unele grupuri (adolescenți, tineri, divorțați, văduve, handicapați sau grupuri marginalizate social i economic cum sînt săracii, minoritățile etnice) care prin limitarea oportunităților lor de integrare sînt expuși mai mult decît alții la însingurare. Efectele s. sînt diferite de la un individ la altul în funcție de vîrstă, sex, situație concretă de viață i de aceea terapia pentru patologii ale s. este individualizată. V. *izolare, motivație, psihoterapie, socioterapie, sine*. E.Z.

SINUCIDERE suprimare intenționată a propriei vieți. Prin raportarea mai multor cazuri de s. la o populație dată se obține o măsură a intensității fenomenului de s. la nivel social. Durkheim (la *Suicide*, 1897) distinge patru tipuri de s. — anomică, egoistă, altruistă i fatalistă. Primul tip de s. este favorizat de situațiile anomice, caracterizate prin dezintegrarea structurilor normative ei valorice, prin definirea neclară a scopurilor individuale, prin conflict între mijloace i scopuri etc. în situațiile în care orientările valorice dominante sînt de tip individualist, ou interacțiuni reduse între individ i grup, sînt favorizate s., de tip egoist. În s. altruistă, motivația o constituie dorința de a face bine altora (acte de eroism etc.). S. fatalistă, menționată în trecut numai de către Durkheim, se produce ca reacție la norme prea restrictive care blochează orice perspectivă individuală (s. scalvilor). Fenomenul de s. a fost pus în relație cu comunitatea rezidențială (mai intens la oraș decît la sat), convingerile religioase (mai intens la protestanți decît la catolici, la liberugetători decît la credincioși), mobilitatea socială (favorizat de mobilitatea descendentă), stabilitatea vieții de familie (s. mai frecventă la femeile divorțate decît la cele căsătorite), imitație sau contagiune socială, vîrstă (s. crește ca frecvență o dată cu numărul de ani), sex (s. mai frecventă la bărbați decît la femei, ca act împlinit, dar ca tentativă de s. fiind mai frecventă la femei), categoria socială, perioada de criză economică, de război etc. Geografia s. are o mare stabilitate în timp, ări precum Ungaria mențin rate foarte ridicate (numărul de s. la 100 000 de locuitori fiind de 32 în anii '30 ai acestui secol i de 46,6 în 1980). Rate foarte reduse ale s. se înregistrează în Italia (8,5 în anii 1931-1938 i 5,9 în 1971-1978). Sau, pe arii i mai întinse, Europa centrală continuă să aibă rate de s. mai mari decît cea meridională. (Pentru o analiză

complexă vezi J. C. Chesnais, *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours*, 1981). În psihologie i medicină se folosește frecvent, ca sinonim cu s., termenul de *suicid*, calchiat după francezul *suicide*. V. *abuz, asistență socială, calitatea vieții, sex, violență, devianță*. D.S.

SISTEM SOCIAL în general prin s. se înțelege o mulțime de obiecte care acționează între ele atît de intens încît stările lor sînt interdependente, modificarea unuia duce la modificări determinate în toate celelalte prin natura sa, viața socială prezintă caracteristica de s. la toate nivelele sale de organizare: grupul de muncă, familia, întreprinderea, localitatea, societatea globală, umanitatea. Unitatea cea mai simplă care prezintă caracteristica de s. a vieții sociale umane este *activitatea* care reprezintă un s. de comportamente, de acțiuni, astfel organizat i orientat încît să realizeze o anumită finalitate: cititul unei cărți, producerea unui produs, construirea unei case. Ceea ce distinge un s.s. de un s. uman individual este participarea mai multor persoane la respectiva activitate. Dacă cititul unei cărți de către o persoană reprezintă un s. uman, ridicarea unei case de către un grup de constructori reprezintă un s.s. • S.s., ca de altfel i celelalte tipuri de s., se caracterizează printr-o stare de echilibru intern care poate fi *static* sau *dinamic*. Echilibrul static reprezintă o configurație de stări a elementelor s. care sînt reciproc compatibile, prezentînd deci o mare stabilitate. În acest sens, un s. poate avea mai multe configurații, stări interne posibile, fiecare prezentînd un grad ridicat de stabilitate. S. dinamice sînt caracterizate prin faptul că schimbările interne sînt continue, fără a se ajunge la forme de echilibru înalt stabile. Echilibrul reprezintă mai mult un proces continuu de echilibrare i reechilibrare. Un exemplu foarte simplu de asemenea s. dinamicii oferă

SISTEM SOCIAL

analiza dinamicii s. mondial întreprinsă de colectivul condus de D. H. Meadows (*Limits of Growth*, 1972) care ia în considerare 5 parametri fundamentali care se influențează continuu unul pe celălalt: producția industrială, producția agrară, resursele naturale, populația și poluarea. S.s. are o anumită evoluție datorită dinamicii acestor 5 parametri. O distincție foarte utilă metodologic este între *s. finaliste* și *s. de interacțiune* sau supras. *S. finaliste* se caracterizează prin faptul că întreaga lor organizare (structurare) și dinamică este determinată de realizarea unei finalități. Fabricarea unui tip de produse determină organizarea internă a unei întreprinderi; dezvoltarea cunoașterii determină modul de organizare a activității lor de cercetare științifică la nivelul activității unui cercetător sau a unui institut de cercetători. Un *s. finalist* este compus dintr-o mulțime de acțiuni astfel constituite încât ansamblul lor să ducă la realizarea respectivei finalități. De regulă, *s. finalist* tind să exprime organizarea într-un amplu s. de statute și roluri. Statutele și rolurile formează un s. pentru că fiecare are funcția sa, completându-se reciproc astfel încât să asigure realizarea unor finalități specifice. Ex. statutele/rolurile medicului și pacientului formează un s. a cărui finalitate este vindecarea pacientului. *S. de interdependență* nu sînt finaliste, ci sînt compuse din mai multe *subs.*, de regulă finaliste, care interacționează, tinzînd să realizeze un anumit echilibru care reprezintă o rezultantă a acestor interacțiuni. Din faptul că reprezintă un s. *rezultat din* interdependența a mai multor s. orientate finalist, ele pot fi numite *suprasisteme* (sisteme din sisteme), R. Boudon dă un exemplu foarte simplu de *s. de interacțiune*: coșurile la 2 case de bilete învecinate vor tinde să fie egale. Starea de egalitate reprezintă nu o finalitate a s. celor două cozi, ci rezultanta finalității fiecărei persoane de a-i minimiza așteptarea. Analiza s. se realizează în funcție

de tipul de s., avut în vedere. Analiza *s. finaliste* se realizează în ea în mai multe variante. *a. Analiză funcțională apriorică*: se pornește de la finalitatea generală sau de la cerințele funcționale fundamentale ale oricărui s. sau ale tipului de s. avut în vedere și se caută să se identifice tipul de elemente care realizează aceste cerințe funcționale. Este cazul teoriei lui T. Parsons. Acesta consideră că orice s. trebuie să realizeze 4 precondiții funcționale: realizarea scopului, adaptarea, menținerea modelului latent și integrarea. Pornind de la aceste imperative funcționale fundamentale, se pot detecta în organizarea unui s. realele subs. care au funcția de a le realiza (*Social System*, 1951). Același tip de analiză se realizează adesea și în legătură cu întreprinderea. Finalitatea ei generală este stabilită; de asemenea principalele tipuri de cerințe funcționale și de subs.: producție, marketing, cercetare și dezvoltare, personal etc. *b. Analiză funcțională "aposteriorică"* pornește invers, de la descrierea amănunțită a organizării s. — statute și roluri, norme de acțiune — și se încearcă să pună în evidență funcțiile pe care fiecare element identificat anterior o îndeplinește. Analiza *s. de interdependență* generează alte tipuri de abordare, a. Detectarea efectelor interacțiunii dinamice dintre elemente, prin intermediul unui s. de ecuații. Este cazul analizei de s. dezvoltată de J. W. Forrester, b. Pornind de la analiza orientărilor *s. finaliste* componente (indivizii umani în ultimă instanță) se pot formula legile de compunere și agregare a acestora și care formează substanța s. de interacțiune. Ex. analizele lui R. Boudon (*La logique du social*, 1979, *Les effets pervers*, 1977). *S. finaliste* conțin următoarele mari tipuri de elemente: a. actorii — indivizi, grupuri sau chiar colectivități; b. acțiunile, comportamentele acestora care reprezintă substanța sistemului propriu-zis (s. este o mulțime de acțiuni); c. relațiile de interdependență dintre elementele compo-

nente ale sistemului. • Este necesar a se opera distincția dintre s. și structură. Structura reprezintă modul de organizare internă a unui s. Un s. poate avea o structură sau alta. Dîntreprendere de exemplu poate fi fundată pe o structură ierarhică autoritară sau pe o structură ierarhică democratică, sau pe o altă formă alternativă de conducere. Toate aceste structuri sînt alternativ funcționale. Adesea, un s. poate avea *simultan* mai multe structuri alternative: starea lui internă, sub presiunea diferiților participanți, poate oscila între o structură sau alta (*principiul pluralității structurale*). De exemplu, o întreprindere poate tinde să aibă o ierarhie autoritară generată de comportamentul directorului și a altor participanți care promovează un comportament autoritar, îl acceptă și solicită, în timp ce alii participanți tind să promoveze o structură democratică, s. rezultat fiind o oscilație și o tensiune între cele două tendințe structurale. O problemă tot mai importantă a analizei este relația dintre s. care pot fi: relații de sub și supraordonare (S./subs.), sau relații de vecinătate, de influență reciprocă, de competiție sau de cooperare. Teoria matematică a jocurilor reprezintă un instrument foarte util de analiză a relațiilor dintre sistemele aflate în competiție/cooperare. V. *funcție, structură. C.Z.*

SOCIAL DEMOCRATIE De la începuturile sale legate de marxism, s.d. este astăzi foarte diferită. Originile sale trebuie căutate în discuțiile generate de fondarea partidului social democrat german în 1875 ca urmare a unui acord între Lassalle și marxii ortodocși. "Programul de la Gotha", care definea orientările acestui partid, avea să fie violent criticat de Marx. Această critică este încă astăzi actuală pentru a marca deosebirea radicală dintre s.d. și marxism. În viziunea s.d., socialismul este un obiectiv posibil de realizat prin evoluția societății și

capitaliste, prin reforme treptate care să asigure un grad tot mai înalt de echitate socială. Bernstein, unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai s.d. apăra ideea că dezvoltarea capitalismului nu duce automat la socialism, care este mai degrabă un ideal de atins prin dezvoltare, civilizație și democrație și nu impus printr-un partid de avangardă, cu scopuri și structuri clandestine. Revoluția nu mai este necesară într-o asemenea accepțiune, pentru că cei doi piloni teoretici (adică pauperizarea generală și polarizarea) pe care se sprijină această idee nu mai există. În consecință, lupta pentru socialism este, în mod necesar, graduală și ia, în principal, calea reformelor. Pe plan politic, ar fi vorba de realizarea unei veritabile democrații, iar pe plan economic, obiectivul l-ar constitui apropierea de către muncitori a mijloacelor de producție prin acțiune politică și sindicală. Varianta engleză, *fabianismul*, este influențată de teoreticienii "noului liberalism", Hobhouse și Wailas. În timp ce vechiul liberalism își fixa drept scop suprimarea constrîngerilor și limitărilor în domeniul comercial și în societatea civilă, "noul liberalism" urmărește realizarea unei mai mari justiții sociale și o repartizare bunurilor economice de natură să asigure fiecăruia cea mai mare libertate. Mijlocul îl constituie intervenția statului în economie. Concepția s.d. avea să primească un sprijin teoretic important prin lucrările lui Keynes și Burnham, preluate de social democrați atît pentru a demonstra inexactitatea analizei marxiste, cît și pentru a determina evoluții noi în economiile ărilor din Europa occidentală. După cel de al doilea război mondial, influența partidelor social democratice a crescut foarte mult. Acestea și-au întărit legăturile și influența în cadrul internaționalei Socialiste, unele din ele parvenind în mai multe rînduri la guvernare. S.d. a avut un rol stimulator în dezvoltarea postbelică a societăților europene, prin caracterul său de model cultural alternativ.

Atenuarea conflictelor sociale, apariția instituțiilor de mediere, întărirea caracterului pluralist al democrațiilor europene sînt strîns legate de această doctrină și mișcare politică. Autoprotejîndu-se față de influența unor opțiuni voluntariste de origine comunistă sau "socialdemocratică", s.d. definește socialismul în termeni ca redistribuire sau egalitate crescîndă prin intermediul unei economii mixte. *V. conservatism, ideologie, liberalism, politică, putere.* N.L.

SOCIALITATE 1. Concept fundamental al sociologiei, prin care se răspunde întrebării dominante în mai toate concepțiile și teoriile sociologiei: cum este posibilă ordinea socială? ("problema hobbesiană a ordinii"). S. este considerată drept premisa constitutivă a societății și este explicată fie ca o consecință a naturii umane (omul este o ființă socială), fie ca o consecință a înlegerii sau acordului rațional stabilite între oameni (contract social), în primul caz, natura umană este analizată ca un complex de instincte, înclinații, sentimente, stări de spirit etc., care determină individul uman să se asocieze cu ceilalți și/sau, dimpotrivă, să concureze cu aceștia, ceea ce permite definirea s. ca instinct social. În al doilea caz, s. este explicată ca un produs al rațiunii și este definită, prin urmare, ca o normă sau valoare socială. În ambele situații, s. poate fi însă considerată ca formă a interexistenței oamenilor, a existenței sociale, mai precis, a ordinii sociale. În analiza s. trebuie să avem în vedere următoarele: a. determinanții economici ai s. acționează totdeauna în strînsă legătură cu cei noneconomiци (biologici, bioecologici, demografici, culturali și spirituali în general); b. s. se constituie în tipuri sau forme corespunzătoare structurilor economice ale societății (cooperativ/competitive, participativ/coordonatoare, egalitare/inegalitare) și/sau structurilor care rezultă din interacțiunea variabilelor economice

și noneconomiice ale societății; c. orice formă sau tip de s. are o determinare istorică, în sensul că se schimbă odată cu modificarea propriilor determinanți și, în general, în sensul, că se transformă corespunzător condițiilor (împrejurărilor) de loc și de timp ale existenței umane. 2. Sinonim al sociabilității, care definește caracteristica omului de a fi ființă socială, respectiv de a trăi în societate, de a se integra în aceasta prin procesul de socializare) sau pur și simplu de a se asocia cu altele ființe umane. Între s. și sociabilitate sînt însă diferențe, determinate de faptul că sociabilitatea cuprinde doar manifestările "pozitive" (G. Simmel) ale s. (altruism, cooperare, gregarism, întruajutorare etc.). Prin urmare, sociabilitatea poate fi definită, prin raportare la s., doar ca o formă sau ca un tip al acesteia. Dar chiar și atunci cînd în cadrul formelor sociabilității sînt incluse și asociațiile umane realizate prin "opoziție", trebuie să distingem cele două concepte, fiindcă s., ca premisă constitutivă a societății, este și premisa sociabilității. *V. contract social, socializare, societate.* I.U.

SOCIALIZARE 1. Extinderea numărului de agenți individuali care exercită control sau participă direct la dezvoltarea unui sistem, subsistem sau sector de activitate, în acest sens, se are în vedere s. producției și a muncii sau s. mijloacelor de producție. Ca urmare a adîncirii diviziunii muncii, a combinării unor funcții specializate de muncă și a concentrării lor în unități productive, se produce s. muncii și producției. 2. Proces psihosocial de transmitere asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor sau modelelor de comportare specifice unui grup sau unei comunități în vederea formării, adaptării și integrării sociale a unei persoane. În acest sens, s. este un proces interactiv de comunicare, presupunînd dubla considerare a dezvoltării individuale și a influenței sociale, respectiv modul perso-

nal de receptare și interpretare a mesajelor sociale și dinamica variabilă a intensității și conținutului influențelor sociale. S. presupune învățarea socială ca mecanism fundamental de realizare, finalizîndu-se în asimilarea indivizilor în grupuri. Studiul sociologic al s. se bazează pe distingerea și corelarea de variabile care se referă la: caracteristici individuale (vîrstă, sex, maturizare, dezvoltare, inteligență etc.); agenți ai s. (cultură, națiune, organizații, familie, grupuri, clase sociale, coală); metode și forme de transmitere (limbaj, mecanism de control, ritualuri, practici de creștere a copiilor și de integrare socială, forme de imitație, de identificare, substituiri, inhibiții sau întărirea); structuri de atitudine, valori, acțiuni și comportamente (roluri și statuturi sociale, moralitatea relațiilor sociale, etica muncii, orientări politico-civice, performanțe, altruism, integrare, conformare etc.). . Enumerarea variabilelor, care nu se vrea exhaustivă, a conținutului de frecvență al apariției lor în contexte analitice ale s. Prin combinații teoretice multiple se pot caracteriza sau individualiza tipuri diverse de s. în general, în funcție de finalitatea urmărită sau de efectele deja produse, se distinge între s. adaptivă sau integrativă și s. anticipatoare. Prima conduce la configurarea acelor caracteristici sau capacități personale care facilitează integrarea, participarea și realizarea socială a unor activități într-un cadru instituțional dat. S. anticipatoare constă în asimilarea modelelor, valorilor și modelelor de comportare care facilitează adaptarea sau integrarea într-un cadru instituțional și în organizarea propriei activități. S. anticipatoare poate conduce, în plan personal, la situații de conflict valoric sau normativ. Intensitatea s. este maximă în copilărie sau în perioadele de tranziție de la un stadiu de viață la altul. Cu o intensitate mai redusă s. se realizează de-a lungul întregii vieți a unei persoane. Din păcate, au fost realizate mai ales studii transversale ale s. și puține de

tip longitudinal, care ar fi mult mai relevante. Corelate cu s. sînt procesele de desocializare și de resocializare (s. secundară). Desocializarea presupune izolarea fizică și socială a unei persoane sau depărtarea ei de contextele sau persoanele care i-au satisfăcut nevoile de interacțiune și i-au sprijinit statusurile adoptate, în vederea eliminării modelelor de comportare și de interacțiune anterior însușite. Resocializarea este concomitentă cu desocializarea și constă în orientarea învățării și controlului social către asimilarea și manifestarea de comportamente individuale compatibile cu tabla de valori și atitudini a noului sistem integrator. Eficacitatea resocializării depinde nu numai de receptivitatea individuală, ci și de intensitatea controlului social exercitat de noua agenție de s. și de gradul de eliminare a factorilor grațiatori anteriori. *V. asimilare, comunicare, control social, învățare socială.* L.V.

SOCIALIZAREA NA IUNILOR scop final al sociologiei comparate elaborate de Nicolae Petrescu (1886-1954), semnificînd încrederea obstinată a autorului în destinul terapeutic (și menirea reformatoare) al spiritului sociologiei sale, avînd următorul conținut: conduita națională trebuie să înceteze să genereze tensiuni și conflicte devenind socială prin admiterea faptului că orice grup social aparține, ca parte, întregului. S.n. presupune eliminarea din conștiință a indivizilor și grupurilor a doctrinei false a individualității absolute a statelor naționale, grupurilor etnice și creșterea conștiinței comune a identității naturii umane. S.n. se întemeiază pe trei rațiuni: a. națiunile manifestă o identitate în structura lor psihologică; b. interesele lor individuale și imediate necesită cooperare; c. idealurile lor culturale pot fi deplin realizate doar în cadrul societății umane (care depășește granițele locale și naționale). *V. comparație, conflict, națiune.* M.L.

SOCIETATE

SOCIETATE Mod organizat de existență în sfera fenomenelor vieii. Dacă s. presupune existența comunitară a unor indivizi articulați în ansambluri mai mult ori mai pu în persistente, atunci ea este proprie nu numai lumii umane, dar, în grade diferite, și multor specii din lumea animală. Etologia și sociologia au confirmat, într-adevăr, că chiar și la nivelul speciilor inferioare vieuitoarele își organizează comportamentul în forme care amintesc de ceea ce în sfera umanului se numește familie, proprietate, ierarhie, teritoriu comun, înțrăjutorare, altruism. Prezența comportamentului social la vieuitoare inferioare speciei umane l-a determinat pe René Maunier (*Introduction à la sociologie*, 1938) să considere că alături de studiul s. umane, sociologia ar trebui să integreze și tabloul societăților de animale. Analogia între viaa socială a oamenilor și viaa socială a animalelor a fost observată încă din antichitate (s-a vorbit atunci, de pildă, de "republici de furnici"), însă abia în secolele XVIII-XIX această analogie devine obiect de observație specială, îndeosebi din partea biologilor, culminând cu lucrarea lui Alfred Espinas, *Societes animales* (1877, teză de doctorat, cf. Maunier, *Op. cit.*). Sociologii, prin Durkheim în primul rând, s-au arătat dintru început refractari la asemenea analogii, restrângând caracterul vieii animale la instincte și reflexe. Nici antropologia culturală n-a fost străină de o asemenea reacție. Teoria supraorganicistă a culturii (A. L. Kroeber, *The Superorganic*, 1917) aducea în prim planul discuției două idei directoare: întâi, cultura este supra-individuală, determinismul ei nu se rezămă în chip esențial pe indivizii umani; apoi, cultura de sine slabe și imprezibile legături cu substratul biologic al existenței umane. Posibilitatea de a studia comportamentul uman și cel zoologic într-o perspectivă unificatoare părea, deci, compromisă la începutul sec. al XX-lea. Semnificația acestor prime reacții nefavorabile

venite dinspre sociologie și antropologia culturală ne apare, peste timp, mai limpede: în cazul lumii animale, socialitatea nu intră în diferența specifică; în cazul omului, această includere are loc (firește, cu necesitate). Altfel spus, socialitatea este un fenomen secundar pentru cunoașterea biologică (unde anatomia, fiziologia și structura genetică a organismelor reprezintă teme specifice de studiu); în schimb, la om socialitatea iese din atributele esențiale și nu întâmplător denumirea generică de "trăsături sociale" se aplică adesea disciplinelor mai îndreptățite, poate, a se numi "antropologie", sau "socio-umană". Altminteri, nu e mai pu în adevărat (iar sociologii și culturologii s-au convins de aceasta ulterior) că, totuși, s. umană nu poate fi înțeleasă complet fără a se ine seama de substratul biologic al indivizilor ce intră în componența ei. Dacă, de exemplu, luăm s. ca grup uman, prima ei ipostază e cea demografică; s. e înțită de toate populațiile, cu toate atributele acesteia, inclusiv cu tendința de a se reproduce biologic. Însă și criteriile de "sex" (după o uzanță mai nouă "gen") și "vîrstă", care generează importante configurații ale structurii unei s. (= ale structurii sociale) sînt în fapt criterii naturale, biologice; *consacrarea* și *efectele* lor (ceea ce, e drept, nu înseamnă pu în lucru) reprezintă procese sociale, dar criteriile ca atare sînt naturale. Devine o dată în plus explicabil de ce sociologii folosesc frecvent în locul termenului s. expresia "via socială". Traian Herseni (*Sociologie. Teoria generală a vieii sociale*, 1982) definea sociologia drept "trăsătura formelor colective de viață omenească", anunțându-i explicit predilecia pentru substituirea, de cîte ori se potrivește, a termenului s. cu expresia "via socială". Anthony Giddens (*The Constitution of Society*, 1986) relevă două categorii de sensuri ale conceptului de s. O primă categorie subsumează cristalizări specifice de relații între

indivizii umani și între instituții (s. capitalistă, s. rurală, s. plurală etc.). @BODYCONT = A două categorii vizează caracterul de unitate (entitate) pe care îl dobîndesc relațiile sociale relativ hotărîcite (s. germană, s. românească, s. europeană etc.); tot în această categorie de sensuri se integrează și comunitățile mici, care sînt reprezentative pentru o zonă determinată (avînd deci valoare de entitate) și care servesc drept baze de cercetări etnografice (s. Nuer, s. Tikopia, sau — dacă formula aceasta s-ar fi fixat — în limbajul românesc de specialitate — s. Nereju, s. Drăguș etc.); în fine, în aceeași categorie secundă pot fi introduse, de asemenea, asociațiile profesionale (de pildă: Societatea de Antropologie din Paris, Asociația Europeană a Antropologilor Sociali, Asociația Sociologilor din România). Chiar și cu aceste precizări, conceptul ca atare de s. rămîne vag și expus obiecțiilor. În 1989, Grupul de Debateri în Teoria Antropologică / GDAT de pe lângă Universitatea din Manchester a luat în discuție moțiunea cu titlul *The Concept of Society in Theoretically Obsolete/Conceptul de societate este teoretic perimat* (discuții publicate în 1990). Marilyn Strathern, care a inspirat moțiunea, contestă utilitatea acestui concept, prezentîndu-l ca o reificarea a unei abstracții și avînsînd ca posibil substitut al s. socialității însăși. S-a făcut observația (Elizabeth Tonkin) că s., ca orice alt concept, operează mai bine în unele cazuri empirice decît în altele. S-a mai relevat, de asemenea, (Tim Ingold) că atitudinile față de acest concept exprimă două moduri de a gîndi: gîndire relaționistă, pe de o parte, gîndire atrasă de entități pe de altă. În general, contestățiile la adresa conceptului de s. sînt ecouri tîrzii ale structuralismului, pornite în special din concepția lui Edmond Leach. Chestiunea este încă în discuție (Kuper, *Conceptualizing. Society*, 1992). Ce e drept, prin sine însuși conceptul de s. nu încapsulează o față euri-

stică deosebită. Folosit destul de des în limbajul comun ("joc de s.", "om de s.", "s. omenească" etc.), el nu și realizează opera ionalitatea analitică decît sub forma altor concepte — să le zicem "izotropice" — precum: "sistem social", "structură socială", "comunitate" (fie mică, fie complexă). Lucrurile nu stau însă altfel în privința unor concepte din alte discipline științifice. Conceptul de "cultură" în antropologie, de ex., nu este opera ional prin sine însuși, ci prin intermediul unor concepte derivate, precum: "categoriile universale ale culturii", "cultură materială", "cultură spirituală" etc. V. *antropologie culturală, comunitate, cultură, sistem social, sociobiologie, sociologie, structură socială*. Gh.G.

SOCIETATE CIVILĂ La început, termenul desemna acea parte a societății diferite de organizațiile militare sau congruente ională și era sinonim cu termenul de "societate politică". Pe măsură ce sfera politică a societății s-a particularizat tot mai mult, termenul a început să denumească acele aranjamente, coduri și instituții sociale și economice, altele decît cele statale. Acest termen provine din latină (*civilis societas*). Principalele sale semnificații le datorăm lui Cicero, în accepția lui, sînt subsumate aici nu numai statul sau indivizii, ci și condițiile de viață ale unei comunități politice civilizate, suficient de dezvoltată pentru a cuprinde orașe cu legi proprii, relații sociale cu delicile și libertățile unei "viei civile" și unei economii de piață. Aici se originează aspirațiile "comunelelor" sau "burghuriilor" medievale, reprezentate de clasa care avea să le poarte numele — burghezia — și să le includă într-o ideologie. Pentru John Locke, "societatea civilă sau politică" se opune autorității paternale și stării de natură și este un factor de progres, generator de confort și de ordine bazată pe lege. Hegel și Marx aveau să inverseze acest

raport moral implicit, promovind o perspectivă în care societatea civilă apare ca o stare atinsă prin mercantilism, egoism și avarie, în care omului îi lipsește căldura și coeziunea morală a societăților primare. Acum, prin s.c., se înalță o ordine socială și economică care se transformă conform propriilor reguli, independent de cerințele etice ale asociațiilor legăliste sau politice. Termenul se referă la aspectele nonpolitice ale ordinii sociale contemporane, a căror importanță a crescut atât de mult încât se discută dacă există un acord între s.c. și stat. În societățile pluraliste, s.c. a obținut un loc foarte important, constituind una dintre formele cele mai importante de apărare a indivizilor și grupurilor umane în fața expansiunii statale și furnizând mijloacele de influențare a deciziilor politice. Cel mai eficient și care a devenit o componentă a sistemului politic este *grupul de presiune* sau *lobby*, cum este numit în Statele Unite. Grupul de presiune este forma specifică prin care se articulează, se agregă și se exprimă varietațile intereselor dintr-o societate pluralistă. Presiunea este exercitată atât asupra partidelor politice, cât și asupra instituțiilor de putere — parlamente și guverne, mai nou chiar asupra instituțiilor Comunității Europene prin forme extrem de variate și specifice de lărgire a ară. Cele mai active, pe acest canal al influențării sociale, sunt astăzi minoritățile etnice, culturale sau religioase, unele dintre ele devenind adevărate centre de polarizare politică sau de putere. *V. putere, stat. N.L.*

SOCIETATE DE MASĂ societate în care grupurile primare, informale și relațiile bazate pe comunitate și tradiții au fost înlocuite cu relații contractuale, utilitare și cu grupuri secundare și formale. Este etapa finală în trecerea de la *gemeinschaft* la *gesellschaft*. S.m. se caracterizează prin anonimitate, grupări de tip asociativ, econo-

mic diversă, mobilitate, specializare și diferențiere extreme, solidaritate organică, complicație a vieții sociale, specializarea rolurilor și statuturilor, statuturi pariale și dobândite dependente de educație, mare diversitate de roluri, distanțare față de rol, conflicte interroluri, relații pe bază de roluri fragmentate, putere bazată pe valori extraroluri, funcții manifeste, multiplicarea grupurilor de segregare și conflict, organizare pe baza sistemului de vot, viață socială concentrată pe ocupație, textură relațională slabă, opțiuni individuale în afara normelor și valorilor tradiționale, alienare și redundanță socială scăzută. Este un tip ideal care nu se regăsește ca atare nicăieri dar ale cărui trăsături sunt tot mai vizibile în toate societățile moderne. Comportamentele în s.m. sunt neorganizate, nestructurate și neconcordante; ele pot lua forma zvonurilor, modei, pasiunilor, fobiilor, isteriei colective, panicii. Multe teorii sociologice susțin că majoritatea trăsăturilor negative ale s.m. nu sunt inerente dezvoltării societăților moderne ci decurg din efectele intenționate sau perverse ale unor politici economice și sociale. *V. comportament colectiv, gemeinschaft gesellschaft, masă. I.Mih.*

SOCIETATE DE PIA termen de esență weberiană, utilizat pentru a desemna starea unei societăți care depinde într-un grad semnificativ de o "situație de clasă" (opusă unei "situații de status"). "S.p. este acel tip de societate care se orientează obiectiv, în conformitate cu interesul pentru bunurile de schimb, și numai pentru acestea", într-o atare societate: a. predomină "legalitatea rațională, în particular, invariabilitatea promisiunii făcute" și aceasta "reprezintă substanța eticii piei"; b. "piaa este în opoziție completă cu toate acele comunalizări, care presupun o fraternizare"; c. schimbul liber se petrece (...) în afara comunității de vecinătate

și a oricăror legături personale"; a. "comerțul" capătă caracterul unui "schimb mut", adică se desfășoară fără "contacte personale" (cf. Max Weber, *Economie et Société*, 1971, \$ I, p. 634-35). Teoria s.p., ne spune, de exemplu, că și muncitorul și capitalistul (reprezentanții celor două "clase economice"; "posesoară" și "producătoare") sunt "interesați", înainte de orice altceva, de realizarea schimbului și de raționalizarea lui; cei doi fiind total "liberi" în fața relației de schimb unul să vândă forța de muncă la un preț cât mai ridicat (achiziționarea de venituri), celălalt să folosească forța de muncă pentru a-și sporii posesiunea. Același interes îi trimite pe piaa și îi îndeamnă să raționalizeze la maximum relația (chiar dacă aceasta îi opune pe unul celuilalt). Este clar deci că "situația de clasă este, în ultimă instanță, o situație de piaa", ceea ce înseamnă că "ansele de viață" ale oamenilor depind aici de pozițiile lor pe "piaa capitalistă" și față de ea. Situația de clasă se definește prin poziția indivizilor față de proprietate și de condițiile de viață materială. Proprietatea și condițiile de viață economică sunt deci principalele criterii ale conduitelor sociale în s.p. Activitatea socială "vizează" aici un scop rațional, prestabilit pe baza criteriilor piei (ale maximei și raionale adecvări a mijloacelor la scopuri). Dacă societățile de status se diferențiază pe stări sau grupuri de status, s.p. se diferențiază, cel puțin în primă instanță, în clase economice care se transformă în clase sociale, din care se pot naște eventual grupări de status. Observăm deci că, de i, ti pologic, cele două societăți și sunt principial opuse, polarizate, în plan istoric concret, ele nu se exclud obligatoriu, ba chiar pot deriva unele din altele. Astfel, dintr-o puternică s.p. se poate naște o societate de status cu un foarte pronunțat sentiment al diferențierii de status (după "prestigiu" și "privilegiu" de status). Clasele economice sunt deci principalele realități ale societății de clasă și Max Weber le

împarte în "clasa posesorilor" (pentru care proprietatea este definitivă) și "clasa producătorilor" (pentru care definditorii sunt "veniturile economice", adică accesul la bunurile și serviciile existente pe piaa). Teoria s.p. permite analiza claselor economice, a transformării lor în "clase sociale" sau în "caste", mijloace de analiză a mobilității sociale, a "comunalizării" și a "societizării". Situația de clasă este, în ultimă instanță, o situație de piaa, în sensul că "ansele de viață ale indivizilor" pot fi reglementate de piaa de mărfuri, de piaa forței de muncă și de întreprinderea capitalistă. Acest aspect este esențial pentru definirea "societății de piaa" (cf. Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, 1991, p.141). *V. clasă socială, economie de piaa, societate de status. I.B.*

SOCIETATE DE STATUS concept creat de sociologul german Max Weber pentru a desemna acel tip de societăți în care predomină ceea ce el numește "situație de status". "În contrast cu situația de clasă, determinată pur economic, scrie Weber, dorim să desemnăm ca situație de status orice componentă tipică a vieții oamenilor care este determinată de o estimare socială a prestigiuului, specifică, pozitivă sau negativă (...). Prestigiul de status (status honour) se sprijină întotdeauna pe distanță și excludere". În s.s. averea este subordonată prestigiuului și nu interesului de capitalizare a venitului ca în "societatea de piaa". Deci "prestigiul" este cel care întemeiază "stările", situația sau "grupurile de status", pe când "factorul" care crează clasele este interesul economic, și anume acele "interese implicate în existența piei ei (...). Ordinea de status înseamnă exact inversul" (Max Weber, *Economy and Society*, 1968, vol. 2, p. 926-38). Criteriul situației de status, a adar, nu este cel economic (poziția oamenilor față de piaa bunurilor, condițiile economice ale clasei, în genere), ci privilegiul,

respectiv "pretenia consideră ei sociale", "prestigiul" sau "onoarea de status". Acest prestigiu se dobândește grație unui mod de viață, printr-un tip de educație ori ca prestigiu al unei "profesii". Curiozitatea este că acest prestigiu se răsfărâșe asupra întregii familii și chiar se moștenește, astfel că nu poate fi pierdut, dar, în schimb, poate fi "uzurpat". Societățile sunt confruntate adeseori cu mișcări uzurpatoare, astfel că, după o asemenea mișcare, mai devreme ori mai târziu, urmează o reacție legitimistă la uzurpare. În sensul acesta, există mișcări sociale care pot fi asimilate integral la tipul reacțiilor legitimiste "contra unei uzurpări de status. Desigur nu toate revoluțiile sunt mișcări de reacție. S.s. este constituită în temeiul unor postulate și principii opuse "regulilor piei", dar ea însăși nu acționează obligatoriu contra "piei". O societate de "clase" poate evolua spre o s.s., dacă clasele sociale se transformă în "grupuri de status". S.s. înfloresc pe terenul economiei de consum liturgico-monopoliste, feudale sau patrimonial-stratificate, în timp ce clasele producătoare apar pe solul economiei de piață. S.s. aliniază resurse și preocupări pe linia unui consum care pare irațional din punct de vedere economic. Din acest punct de vedere s-ar putea susține că s.s. se interesează mai mult de consum și mai puțin de raționalizarea piei, ori că acționează chiar pe o direcție care blochează afirmarea "piei ei libere". Pe de altă parte, judecând după anumite aspecte ale societății americane, opoziția dintre cele două tipuri de situații — de status și de clasă — s-ar dezvoltă mai degrabă în direcția complementarității lor decât în aceea a excluderii lor. Astfel, din punct de vedere economic, diferența dintre clasa de mijloc ("gulere albe") și clasa muncitoare ("bluzele albastre"), în America este aproape nulă. Ele nu se deosebesc prin "condițiile de existență", ci prin "stilul de viață", care stabilește diferența de status extraordinară

între cele două grupuri (cf. Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, 1991, 143). Prin urmare, stratificarea de status nu poate fi confundată cu diferențierea de clasă și nu se află într-o opoziție radicală cu "etica piei". Grupul "gulerelor albe" va acționa, bunăoară, ca "grup de status" în relațiile cu "bluzele albastre", dar, totodată, se va manifesta ca grup cu orientare rațională în finalitate (raționalizare instrumentală) în relațiile sale cu "patronul". Pe de altă parte, e bine să reținem precizarea, de esență weberiană, că atunci când "bazele achiziționării și distribuției bunurilor sunt stabile, înfloresc stratificarea de status. Orice repercurșiune tehnologică și orice transformare economică amenință însă stratificarea de status și împinge în față clasele. Epocile șiările în care situația de clasă are o semnificație preponderentă sunt, de obicei, cele în care s-au produs asemenea transformări tehnologice sau economice" (C. W. Mills (ed.) *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford, 1946, p. 195). V. clasă socială, gulere albe/albastre, societate de piață. 1. B.

SOCIOBIOLOGIE domeniu de studiu al bazei biologice a comportamentelor sociale, animale și umane, utilizând legile evoluției biologice ca fundament explicativ. Ca disciplină de studiu relativ constituită, s. apare la jumătatea deceniului al optulea al secolului nostru, odată cu publicarea de către Edward O. Wilson, profesor de entomologie la Universitatea Harvard (S.U.A.), a lucrării *Sociobiology: the new synthesis* (Harvard University Press, 1975). După cincisprezece ani de la tipărirea "noii sinteze" asupra evoluției — în fond, o încercare de actualizare pe baza geneticii moleculare a vechilor principii ale *darwinismului social* — nu se poate stabili cu suficientă precizie nici aria de preocupări a s., nici direcțiile ei de evoluție: uneori se face distincție între s. animală și s. umană, între s.

wilsoniană și s. newilsoniană însuși inițialul s. își nuanțează și își lărgesc continuu concepția. Inițial, E.O. Wilson și-a axat cercetările pe comportamentul insectelor sociale, iar, în explicarea apariției anumitor instituții sociale și comportamente umane, s-a situat pe pozițiile darwinismului social, în concepția sa, evoluția prin selecție naturală s-a aflat la baza comportamentelor sociale. Nu se mai invocă supraviețuirea indivizilor care prezintă anumite avantaje în lupta pentru existență, ci se afirmă că "aptitudinea darwiniană" sporită a unor gene determină propagarea lor mai intensă. Organismul are ca principală funcție reproducerea genelor, constituind doar un suport temporar pentru ele. Anumite gene obțin de la generația care supraviețuiește o reprezentare superioară altor gene. Lupta pentru existență nu se mai duce între indivizi, ci între gene. La data apariției s., poziția ideologică a lui E.O. Wilson a fost calificată drept rasism, mulți oameni de știință (biologi, geneticieni, sociologi, antropologi, psihologi etc.) și filosofi constituindu-se în asociații de luptă împotriva s. (*Sociobiology Study Group*, S.U.A., *Science of Ideology Group of British Society for Social Responsibility in Science*, Marea Britanie). S-a reproșat s. că "reunește mendeismul vulgar, darwinismul vulgar și reducționismul vulgar în sprijinul statu quo-ului social" (B. C. Lewontin, S. Rose, L. J. Kamin, *Nous ne sommes pas programmes*, La Découverte, Paris, 1985, p. 331). Publicarea eseurilor lui E.O. Wilson *Despre natura umană (On Human Nature)*, 1978) a dezvăluit și mai pregnant limitele teoretice și metodologice ale s. Conceptele cu care operează s. (aptitudine darwiniană, aptitudine darwiniană globală, egoismul și altruismul genelor, interesul reproductiv, interesul genetic a.m.d.) nu sunt rigurose definite, lăsându-se posibilitatea unor interpretări contradictorii. Explicațiile sunt, adesea, contradictorii: supraviețuiesc

genele cu aptitudine darwiniană ridicată, deci indivizii apăsători, care sînt apăsători tocmai pentru că supraviețuiesc (Pierre Thuillier, 1979). După E.O. Wilson comportamentele sociale precum: patriotismul, agresivitatea, conformismul etc., ca și instituțiile și fenomenele sociale: familia, statul, diviziunea socială a muncii, războaiele etc. au o determinare naturală, sînt programate genetic. În scrierile mai noi ale lui E. O. Wilson se încearcă o nuanțare a determinismului biologic, fără a se renunța la principiile de bază ale darwinismului social. Astfel, în lucrarea *Genes, Mind and Culture: the Coevolutionary Process* (1981), scrisă împreună cu Charles Lumsden, "părintele" s. încearcă să explice evoluția societății pe baza coevoluției genei culturale formulînd "legea celor 1000 de ani", timpul necesar pentru ca în lupta dintre gene să învingă gena avantajoasă, E. O. Wilson consideră că folosindu-se ingineria genetică și realizîndu-se buna gestiune a genelor, în viitor, vor putea fi depășite multe din problemele sociale: difuzarea tehnicii și tehnologiilor moderne, protecția împotriva bolilor, dezorganizarea socială etc. De mai nuanțat, determinismul biologic rămîne poziția de fond a s. wilsoniene. Aceasta rezultă din lucrarea *Biophilosophy* (1984), în care E. O. Wilson analizează raportul dintre mediul natural, emoțiile biofilice (programarea genetică a omului de a se atașa la ceea ce e viu), spiritul și cultură. V. *darwinism social*. S.C.

SOCIODRAMĂ procedeu bazat pe "jocul de rol" imaginat de Moreno, avînd drept scop analiza și/sau ameliorarea relațiilor interpersonale din cadrul unui microgrup real sau constituit în mod artificial. Adevăratul său subiect nu este individul, cu problemele sale personale, ci în cazul psihodramei, ci o colectivitate umană ai cărei membri apar în același mediu socio-cultural. Principiul metodei este următorul: participanților la edină de s. li se propune un subiect dramatic ce re-

SOCIOGRAFIE

leva un incident sau o situa ie de conflict identice sau asemănătoare celor din via a reală a grupului studiat. Un Conducător al jocului, psiholog sau psihoterapeut, distribuie apoi rolurile în conformitate cu statutul privat al fiecărui actor, urmărindu se reconstituirea atmosferei naturale de tensiuni i conflicte ale colectivită ii respective, fără a se limita însă libertatea de crea ie i interpretare scenică a participan ilor. Retrăirea în comun a situa iilor stresante i încordate din via a reală a grupului va prilejui con tinentizarea motiva iilor ascunse, a prejudecă ilor, a traumelor refulate etc, concomitent cu eliberarea emo ională a participan ilor. Se crează astfel premisele unei schimbări atitudinale, comportamentale i valorice intra i intergrupale. La fel ca i psihodrama, s. se practică astăzi în numeroase variante i este utilizat în diverse domenii ale practicii sociale; psihiatrie, formare i selec ie profesională, învă âmint, educa ia adul ilor ele, nu numai ca procedeu socioterapeutic, ci i ca mijloc de antrenament psihosocial, ca formă privilegiată ds învă are socială, etc. *V. sociometrie, socioterapie*. T.D.

SOCIOGRAFIE 1. Nivel i ramură ale cunoa terii sociologice, constind în culegerea de date brute privind obiectele, fenomenele, rela iile i procesele sociale, în descrierea pe cît posibil obiectivă a acestora, în măsurarea lor i în realizarea unor statistici (tabele, grafice etc.) ale fenomenelor sociale observate, toate acestea realizate fără a se avea în vedere (cel pu în explicit) o anumită pozi ie teoretică sau de principiu, ci doar în baza unei obiectivită i definite, de regulă, prin normele observa iei din tiin ele naturii. Ca nivel al sociologiei, s. trebuie delimitată de sociologia generală, abstractă sau pură, preocupată de cercetarea logicii societă ii, i de sociologia concretă, aplicată sau practică, care cercetează modul în care func ionează,

într o societate determinată, logica generală a societă ii. Dacă sociologia abstractă poate fi elaborată pe o cale mai degrabă deductivă, cea concretă este prin excelen ă inductivă. În consecin ă, s. este sîrîns legată de sociologia concretă, căreia îi furnizează o parte importantă a materialului ei empiric, dar nu se confundă cu sociologia concretă, deoarece scopul ei principal nu este explicativ, oi descriptiv, iar în acest scop este considerată ca o primă treaptă a cunoa terii sociologice. 2. Modalitate reduc ionistă de a în elege, defini i practica cercetarea sociologică i chiar sociologia în general, ca simplă descriere constatativă a unor fragmente ale realită ii sociale concrete, sociologul respingînd, în perspectiva pe care o presupune această modalitate, nu numai orice judecată de valoare, dar i judecă ile de realitate a căror generalitate nu ar fi validată strict empiric. De aceea se poate spune că unele dintre cercetările sociologice empiriste nu reu esc să depă ească nivelul pur descriptiv i constatativ al s. iar concep ia după care sociologia în ansamblul ei ar trebui definită restrictiv ca o tiin ă descriptivă i constatativă, fără preten ia de a formula legi i de a elabora explica ii tiin ifice cauzale, este denumită adesea i prin termenul de *sociografism*. *V. legi sociologice, metodologia cercetării sociologice, sociologie, statistică i sociologie*. I.U.

SOCIOLINGVISTICĂ studiu interdisciplinar al reia ilor dintre structura limbii i structura socială. Termenul de S. este folosit pentru prima dată de Haver C. Currie (1953) într o analiză a raportului dintre vorbire i status social. O dezvoltare rapidă a cercetărilor din domeniu se produce începînd cu deceniul al aselea al secolului nostru, mai întîi în S.U.A., unde apar i primele antologii de studii editate de William Bright (*Sociolinguistics*, 1966) i Stanley Lieberman (*Explorations in sociolinguistics*, 1966). În S.U.A. S. se des

prinde din antropologia culturală care dispunea deja de tradi ia consacrată de Fr. Boas (1911) i E. Sapir (1921) de studiere a limbii comunită ilor indigene de indieni în rela ie cu formele lor culturale de via ă. În Europa, dialectologia i par ial lingvistica istorică abordau i probleme ale diferen ierii limbii în func ie de unii factori sociali (genera ie, cultură, profesii etc), iar în cadrul colii sociologice franceze au fost analizate aspecte ale raporturilor dintre evolu ia limbii i a societă ii (A. Meillet, 1921; J. Vendryes, 1921; A. Sechehay, 1921). Totu i, s. se constituie ca o disciplină distinctă mai ales sub influen a ini ială a cercetărilor din S.U.A., de unde se extinde i în ările europene. W. Bright (1966) define te s. ca analiză a covaria iei sistematice a structurii limbii i a structurii sociale, punînd accentul pe sursele sociale ale diversită ii lingvistice. Abordarea interac ionistă consideră varia iile în modul de folosire a limbii ca indici ale structurii sociale, aceasta din urmă fiind totodată un element determinant al selec iei formelor lingvistice utilizate în comunicare. S. este înscrisă în seria de cercetări dezvoltate în cadrul etnolingvisticii i psiholingvisticii, diferen ele dintre ele manifestîndu se mai mult în privin a preocupărilor i modurilor dominante de abordare decît în cea a con inutului. Acela i lucru se poate spune i despre eventualele diferen e dintre s. i sociologia limbii sau a limbajului. Se pare totu i că în referin ele lingvi tilor este preferată denumirea de s. pe cînd sociologii o preferă pe cea de sociologie a limbii sau a limbajului. Sociologii se preocupă mai ales de efectele structurii sociale asupra utilizării limbajului, considerînd de regulă că organizarea ierarhică a categoriilor sociale (în special structura de clasă) determină distribu ia socială a semnifica iilor culturale sau lingvistice vehiculate prin limbă i procedeele interpretative generate de acestea. De exemplu, sociologul B.B. Bernstein (*Class, codes and control*, 1975)

adoptă ca premisă punctul de vedere al gramaticii structurale, după care sistemul de reguli gramaticale ale limbajului poate genera o mare varietate de coduri ale vorbirii, i consideră că este important de tiut care cod al vorbirii este utilizat de o anumită grupare socială. Codul sociolingvistic al vorbiri este o calitate a reia ilor sociale i este, totodată, determinat de structura socială, pentru ca la rîndul său să poată contribui la schimbarea structurii de rela ii care l a generat. Lingviti sînt preocupa i mai ales de problemele diversită ii (sau omogenită ii) lingvistice produse de structura socială i de modul în care limbajul reflectă i influen ează structura socială, depărtîndu se astfel de imaginea structurii uniforme, monolitice, a limbilor, acreditată de lingvistica formalizantă (L. Ionescu Ruxandoiu, D. Chioran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, 1975). În virtutea acestei diferen ier de abordare, sociologia limbajului tinde să fie integrată în proiectul mai amplu al unei "sociologii a transmiterii culturale", în care limbajul este numai unul din instrumentele implicate în mecanismele producerii, transmiterii i reproducerii culturale (B. Bernstein, 1975; P. Bourdieu, 1970, 1981), pa cînd s, s ar încadra, cu specificul său, în seria abordărilor psiholingvistice, extralingvistice etc. ale varia iilor de utilizare a limbii. Alteori în sociologie analiza limbajului este integral subsumată abordării interac iunilor sociale considerate drept cadre de vehiculare a semnifica iilor i interpretărilor variabile si tuational, fără a se formula concluzii explicite despre structurarea socială a limbajului, ci numai despre mecanismele interac ionale ale vie ii sociale. Acest mod de abordare coincide, fie i par ial, cu cercetările de microsociolingvistică orientate către analiza interac iunilor verbale i a re elor de comunicare dependente de rol status urile persoanelor implicate în situa ie (J. Fischman, 1968). Asemenea cercetări se desfă oară cu

SOCIOLOGIA CUNOA TERII

privire la o *comunitate lingvistică*, adică într-o colectivitate umană care folosește un corpus comun de semne verbale prin interacțiuni comunicative frecvente și directe și care se deosebește de alte colectivități în privința folosirii limbii. Cercetările care sînt orientate către desprinderea unor regularități ce transcend cadrul unei comunități lingvistice și pun în evidență relații constante între folosirea limbii (oricare ar fi ea) și situații sau instituții sociale cu un caracter accentuat de permanență apar în macro-s. Deglosia (Ch. A. Ferguson, 1959) și bilingvismul atrag cele mai multe cercetări de macro-s. în cadrul aceleiași comunități lingvistice se analizează repertoriul verbal specific al cărui structură este dependentă de nivelul dezvoltării socioeconomice și culturale a colectivității, dar și varietățile individuale (ideolecte), regionale (dialectele) și globale (sociolecte). Atunci cînd accentul este pus pe varietățile determinate de contextul situației de comunicare, sînt avute în vedere atît registrele discursivității (tehnice sau nontehnice, orale sau scrise, colocviale sau formale), cît și dependențele de setul de status-roluri particularizat individual (M. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens). Totalitatea rolurilor de comunicare identificate într-o comunitate constituie matricea comunicării (J. Gumperz, 1971), căreia îi corespunde o matrice a codurilor. În această privință, se consideră că o limbă utilizată constituie ea însăși un cod lingvistic. Atunci cînd se disting moduri variabile de utilizare a limbii în funcție de structura socială (ocupațională, profesională sau de clasă) a unei societăți, rezultă diferite coduri sociolingvistice. B. Bernstein (1975) definește codul sociolingvistic prin "probabilitatea de a prezice pentru un anumit vorbitor care elemente sintactice vor fi utilizate pentru a organiza în elesul" și distinge între codul elaborat (probabilitatea de predicție redusă datorită capacității vorbitorului de a alege dintr-un e-

vantai de alternative) și codul restrîns (probabilitate mare de predicție). Analiza diferențierii codurilor s-a asociat cu studiul barierelor lingvistice dintr-o comunitate, adică a dificultăților care apar în procesul de comunicare ca urmare a pozițiilor diferite ocupate în structura socială și necoincidenței paralele dintre sistemele de semne verbale utilizate. Accentul este pus pe diferențierea accesului și a înțelegerii limbajelor de specialitate și a competenței lingvistice (capacitatea de stăpînire a limbii), respectiv a performanței (utilizarea acestei capacități în verbalizarea mesajelor). Un alt domeniu al S. este delimitat de analiza schimbării lingvistice în funcție de unele procese care au loc în structura socială (în special mobilitatea) sau în procesul de dezvoltare economică, tehnologică și culturală. Stratificarea socială este pusă în corespondență cu o stratificare stilistică a folosirii limbii, iar mobilitatea produce schimbări nu numai în pozițiile sociale, ci și în stilurile de vorbire (W. Labov, 1966). O direcție productivă de cercetare s-a dovedit aceea în care se reconstruiesc structuri sociale sau faze istorice ale unor comunități prin intermediul analizei lingvistice a terminologiei mai vechi sau mai noi folosite pentru caracterizarea familiei, a grupurilor sociale sau a ierarhiei din interiorul lor (G. Devoto, 1968). Considerînd cultura ca mediatore între structurile sociale și cele lingvistice, s-a procedat și la analiza semiotică a raporturilor dintre limbaj, ca sistem sintactic, și cultură și ideologie, ca sisteme semantice (U. Eco, 1968). Se deschide astfel posibilitatea extinderii analizelor semiotice ale comportamentelor și relațiilor sociale, ceea ce ar avea efecte pozitive atît asupra dezvoltării lingvistice, cît și a sociologiei. *V. cod, cultură, educație, interactionism. LV.*

SOCIOLOGIA CUNOA TERII direcție teoretică în sociologie, al cărei program

constă în analiza contribuției factorilor sociali la producerea, structurarea, validarea, difuzarea (eventual distorsionarea) cunoștințelor umane. Peter Hamilton (*Knowledge and Social Structure*, 1974) situează premisele s.c. în epoca luminilor (Vico, Montesquieu), care au generat, între altele, epistemologiile empiriste (Hume). Acestea au postulat evaluarea cunoștințelor umane în funcție de experiența socială a celor care le livrează (gînditori, oameni de știință). Concis, s.c. radiografiază dependența ideilor de cadrul lor social. Ei îi revine, astfel, chemarea de a releva geneza ideologiilor, ca ansambluri de idei asociate anumitor grupări sau clase sociale. Marxismul, cu teza sa despre funcția și stratificarea de clasă a ideilor, s-a plasat în miezul problematic al s.c. Marxismul însăși, prezentîndu-se ca ideologie atît alături de proletariatului, a confiscat adevărul și justea ei în propria sa favoare. El a substituit relativismul și pluralitatea valorilor din interiorul unei societăți cu propriul monopol asupra autenticității. Materialismul istoric a putut fi, astfel, prezentat ca singura filosofie științifică, sociologia marxistă ca singura sociologie științifică (sau cu adevărat științifică) etc. în mod similar a putut fi acaparat și sensul istoriei: evoluția umanității pînă la revoluția socialistă ar fi doar preistorie, istoria autentică ar începe doar odată cu eliberarea proletariatului. Obiectiv vorbind, diferențierea cunoștințelor, ideilor și valorilor în funcție de structura socială e un fapt, iar s.c. e chemată, tocmai, să-l conceptualizeze. Emile Durkheim, Max Scheler, Max Weber, Georg Lukács, școala de la Frankfurt au adus contribuții importante în această direcție. În aceeași perspectivă poate fi apreciată și corelația stabilită în antropologia culturală între cultură și structura socială. Cel care s-a străduit să ridice s.c. la rangul de disciplină științifică a fost însăși Karl Mannheim (*Ideologie und Utopie*, 1929). Mannheim circumscrie explicit sfera de preocupări a s.c. la universul

ideologiilor și al utopiilor. Ideologiile sînt sisteme de idei care oferă imaginea unei ordini sociale existente, în timp ce utopiile sînt construcții ce propun o ordine socială viitoare; și utopiile sînt în fapt tot ideologii, dar încă neactualizate; atît ideologiile *in actu* cît și utopiile sînt, desigur, reflecții interesate ale grupurilor generatoare. Mannheim acceptă, totuși, posibilitatea ca în societate să existe și indivizi liberi prin ideile lor de apartenență la vreo clasă socială. Grupa într-o entitate de tip intelectual tocmai după acest criteriu al libertății, ei ar putea profesa un fel de supraideologie, o sinteză a marilor ideologii (pînă în acel moment antagonice) ale timpului: fascism, comunism, liberalism, conservatism. Mannheim a investit deci în s.c. o speranță salvatoare, sortită să rămînă, după cum se vede, ea însăși o utopie. Faptul nu invalidează însă virtuțile analitice ale s.c. și puțin a ei de a conceptualiza relația dintre structura socială și datele cunoașterii. *V. ideologie, marxism, structură socială. Gh.G.*

SOCIOLOGIA MEDICINEI (sociologia sănătății), sociologie de ramură relativ recentă (deceniul 5), apărută ca urmare a progresului înregistrat de știința medicală, din punct de vedere tehnic și organizațional, și a penetrației cunoașterii sociologice în perimetrul științelor medicale. Orientarea către social în medicină are îndelungate tradiții, fiind determinată de multiple necesități practice vînd optimizarea și umanizarea actului medical. În acest sens, reconsiderarea patologiei umane din perspectiva interacțiunii factorilor biologici cu cei sociali și a influenței mediului social ca importantă variabilă etiologică, aprecierea stării de sănătate a populației ca indicator de bază al bunăstării sociale, concentrarea activității profilactice și preventive asupra grupurilor și colectivităților și considerarea raportului între medic și pacient ca o relație instituțională au contribuit în

SOCIOLOGIA MEDICINEI

cea mai mare măsură la depășirea punctului de vedere al medicinei curative, strict biologice. Pentru sociologie, abordarea problematicei medicale a însemnat extinderea domeniului său de cercetare în direcția studierii unor aspecte specifice legate de descifrarea rolurilor profesionale și a mecanismelor organizaționale ale medicinei ca instituție, de aplicare în practică a idealului social al sănătății ca stare "normală". Această convergență de preocupări a avut drept primă consecință înlocuirea definiției negative a sănătății ("absență a bolii sau a infirmității") cu una pozitivă ("condiție de bunăstare, psihică și socială" — O.M.S.), care extinde semnificația actului medical dincolo de limitele sale terapeutice tradiționale, pentru a îngloba în sfera preocupărilor sale planificarea și optimizarea condițiilor de sanogenetă. Apropiată ca obiect de studiu de preocupările medicinei (și igienei) sociale, dar deosebită de aceasta în ceea ce privește metodele folosite și finalitățile urmărite, s.m. își propune să evalueze influența principalilor factori (de natură politică, tehnică, economică, demografică, juridică, culturală, organizațională etc.) care contribuie la promovarea sănătății colectivității umane, studiindu-i nu atât diferențiat, cât mai ales din punct de vedere al dependențelor lor funcționale de întreg contextul social. Orientată, cu prioritate, încă de la începutul constituirii ei, către studiul instituțiilor de îngrijire a sănătății și al profesioniștilor lumii medicale, s.m. cunoaște o mare răspândire în S.U.A., unde cercetarea organizațiilor reprezintă un adevărat "punct strategic" (R. K. Merton). Din punct de vedere teoretic, contribuții mai importante au adus T. Parsons (1957), R. K. Merton (1957), P. Kendall (1957), H. E. Freeman, S. Levine și L. G. Reeder (1963), D. Mechanic (1968), M. Field (1969), E. Freidson (1970). Inițial, principalele preocupări teoretice ale s.m. au fost inspirate de schema "clasică" a sociologului

american T. Parsons care, punând problema ordinii sociale în termenii *establishmentului*, a integrării conformiste în cadrul societății, califică boala ca o formă de comportament deviant, iar sănătatea ca un comportament normal. Următorul sistem categorial definește de pildă, cele mai semnificative drepturi și obligații ale rolului de pacient în schema lui Parsons: scutirea de obligațiile rolului social normal, absolvirea de responsabilitate pentru incapacitatea funcțională indusă de boală, obligația de însănătoșire, datorită de o căutătură calificată și a cooperării cu instituțiile competente. La rândul său, rolul medicului trebuie să implice: competență tehnică, universalism, specificitate funcțională, neutralitate afectivă și orientarea către colectivitate. Sub influența noilor preocupări, apărute într-o serie de țări din Europa, în domeniul reformării și optimizării sistemului medico-sanitar, tezele lui Parsons au fost abandonate, înregistrându-se o marcată tendință de trecere, în domeniul analizei, de la o perspectivă microsociologică la una macrosociologică, de la un cadru de referință psihosocial (evaluarea rolului și a comportamentului), la o analiză instituțională (cercetarea organizațiilor medicale, a deciziilor în materie de sănătate etc.). În consecință, s.m. se orientează, cu precădere, în prezent spre următoarele domenii de cercetare: a. distribuția socială a bolilor; b. etiologia socială și ecologia îmbolnăvirii; c. influența exercitată de factorii sociali care intervin în procesul terapeutic; d. umanizarea actului medical; e. medicina ca instituție de control social; f. spitalul ca organizație; g. sociologia învățămîntului medical. Pentru sociolog, abordarea acestei vaste problematice implică o opoziție de principiu, concretizată în alegerea pe care trebuie să o facă între studiul teoretic al instituției medicale în relație directă cu ansamblul sistemului social și participarea sa la activitatea practică de prevenire și trata-

ment al bolii, activitate rezervată, de obicei, numai medicului. Conform celor mai mulți autori, contribuțiile sociologiei la practica medicală sînt atît indirecte (de pildă, adaptarea și aplicarea analizelor lui Weber sau Gouldner la birocracia spitalicească), cît și directe (concretizate în cercetările efectuate în domeniul sănătății și bolii). Majoritatea studiilor în acest domeniu sînt descriptive (analiza funcționării instituțiilor de îngrijire), cîteva sînt explicative (analiza etiologică a bolilor) și foarte puține au un caracter predictiv (măsura în care anumiți factori predispun la apariția unor boli, previziunea gradului de răspundere a unui medicament în anumite grupuri sociale etc.). S.m. se ocupă nu atît de boli, cît de grupurile de bolnavi, de relațiile lor cu corpul medical, de mecanismele de definire (diagnosticare) a bolii și contribuțiile la reacțiile, comportamentele și rolurile acestor grupuri, influențate de factorii de natură socială și culturală. V. *medicină socială*. S.R.

SOCIOLOGIA TURISMULUI sociologie de ramură care se ocupă de fenomenul social. Elementul central al fenomenului este călătoria, concepută ca o activitate provizorie în afara locului de reședință. Dar pentru a deveni un fenomen social, este necesar ca deplasările dintre localități de domiciliu și zonele de interes turistic să capete amploare, iar motivația călătoriei să fie determinată de factorii și procesele sociale. De aceea, migrația turistică nu poate apărea decît odată cu perfecționarea mijloacelor moderne de deplasare: transportul feroviar, aerian și în special rutier (automobilul și autocarul). M. Boyer subliniază faptul că aceasta este una din consecințele dezvoltării civilizației industriale, nu numai datorită unei tehnologii capabile să deplaseze într-un timp scurt mase largi de oameni, dar și apariției unor nevoi de natură socială și culturală care pot fi satisfăcute prin călătoria turistică. Fenomenul turistic a fost

cercetat mai întîi exclusiv din perspectiva economică (investiții, beneficii obținute din sumele cheltuite de turiști, aport de devalută etc.). Primele referiri la aspectele sociale ale fenomenului se întîlnesc în anii 1930. Într-un studiu apărut în Elveția, R. G'lucksman se desprinde de punctul de vedere economic, numind fenomenul "un fenomen social". Lucrările consacrate în întregime analizei sociologice apar în perioada postbelică: M. F. Lanfant *Sociologie du tourisme* (1978), R. Lanquar *Sociologie du tourisme et des voyages* (1985). Principalele teme abordate sunt: sînt decurg din însuși modul în care este analizată natura fenomenului. Dincolo de multiplele accepții date termenilor de turist, se desprind două mari curente de gândire. Primul dintre acestea consideră că fenomenul este exclusiv al timpului liber. A doua, călătoria turistică se practică numai în timpul vacanțelor, concediilor, sfîrșitului de săptămîină și are o motivație specifică loisirului. Răspunsurile la noile probleme ridicate de practicarea fenomenului, căutarea celor mai adecvate metode de cercetare a unor activități și cu o pondere din ce în ce mai mare în ansamblul preocupărilor de timp liber, eforturile de clarificare teoretică și conceptuală au determinat o delimitare a fenomenului, ca ramură distinctă de sociologia timpului liber. Din această perspectivă, J.R. Aramberri abordează cîteva teme semnificative pentru cadrul teoretic al fenomenului: relația dintre timpul continuu (timpul de muncă) și discontinuitatea temporală în care se desfășoară fenomenul, opoziția dintre activitățile profesionale pe de o parte și, pe de altă parte, practicarea fenomenului, prin natura sa, este legată de consumul superfluu, de creativitate, de joc, de libertate. Al doilea mare curent de gândire în cadrul fenomenului plasează fenomenul turistic într-o perspectivă mult mai largă, înglobînd toate mișcările de persoane, indiferent de motivația părăsirii provizorii a localității de reședință. În această accepție, sub incidența fenomenului, intră și călătoriile de interes familial, cele care

urmăresc scopuri economice sau comerciale (turism de afaceri) sau ocazionate de diverse reuniuni internaționale (turism de congrese). Temele cercetate de s.t. sînt astfel substanțial îmbogățite, permițînd o analiză globală a mișcărilor de persoane, cu efecte nu numai asupra turiștilor, dar și asupra populației din zonele receptoare. Pentru înțelegerea unitară a fenomenului t., K. Przecławski stabilește mai multe tipologii: o tipologie a turiștilor, una a populației locale (populația gazdă) și o tipologie a politicilor de primire. Obiectul s.t. este studiul migrației turistice din perspectiva ambelor comunități umane implicate în această mișcare: comunitatea din rîndul căreia se recrutează turiști și populația locală din zona receptoare. În consecință, direcțiile de cercetare se structurează pe trei domenii, a. Analiza factorilor și proceselor care au determinat apariția t. ca fenomen de masă: industrializarea și urbanizarea, creșterea veniturilor și a timpului liber, progresele tehnologice în domeniul transportului și al comunicațiilor, atingerea unui anumit standard al nivelului de instruire și educație, diversificarea nevoilor fiziologice, psihologice, culturale, ca urmare a traiului într-un mediu intens urbanizat. Din acest motiv t. este perceput ca un fenomen asimetric: fluxurile turistice sînt orientate dinspre zonele urbanizate către arealele rurale, dinspre ărilor bogate către ărilor slab dezvoltate, dinspre Nord către Sud. b. La nivelul populației gazdă se cercetează structurile economice, sociale și culturale apte să asigure o activitate corespunzătoare în vederea primirii de turiști, valorile naturale, arhitectonice, artistice și culturale care se constituie în atracții turistice (potențialul turistic al unei zone). După A. S. Travis, esența t. trebuie căutată în cultura populației primitoare, în atitudinile și valorile specifice gazdelor, c. A treia direcție de cercetare se referă la studiul impactului t. atît asupra comunității generatoare de turiști, cît

și asupra populației gazdă, în cadrul a a n r nitei teorii a înținerii dintre cele două culturi, în care agentul de legătură este turistul. K. Przecławski subliniază faptul că turistul este, totodată receptor și emițător de mesaje, iar populația locală este un mediu care recepționează mesaje relevante. Din această perspectivă mai multe studii și cercetări au pus în evidență schimbările intervenite în comunitățile locale, ca urmare a introducerii t.: procese de transformare a unor comunități închise în comunități deschise, schimbări în orientările valorice și în stilul de viață ale membrilor societății gazdă, reînnoirea interesului pentru moștenirea istorică și arhitecturală. Sînt cercetate, de asemenea, schimbările intervenite în structura socială a populației gazdă, datorită implementării în zonă a echipamentelor turistice. Intervin modificări în structura forței de muncă și, implicit, în sistemul de instruire și educație, rolurile și relațiile în cadrul familiei se schimbă uneori în mod spectaculos, se înregistrează o creștere a mobilității sociale și profesionale etc. Mai mult decît atît, P. Rambaud cercetează procesele de urbanizare ale unei localități rurale, ca urmare a apariției S. în zonă. În același context sînt analizate și efectele negative înregistrate la nivelul populației locale. J. Jafari, cercetînd mai multe ări receptoare de turiști, scoate în evidență costurile sociale ale t.: cultura locală și chiar unele ceremonii religioase devin marfă pentru consumul turiștilor; arhitectura locală este poluată datorită construcțiilor de interes turistic conectate la lanțurile internaționale de hoteluri; apariția xenofobiei, ca urmare a modului în care turiștii privesc "ciudățeniile" modului de viață localnic, lipsei de respect pentru lăcașurile sacre; creșterea delincvenței și a prostituției etc. Totodată, populația generatoare de turiști suferă ea însăși transformări, în urma contactului cu alte lumi și alte civilizații existente în zonele în care se află obiectivele turistice. În acest do

meniu sînt cercetate în special unele modificări în cultura și orizontul de cunoaștere ale populației, reorientări în privința modului în care sînt gîndite și apreciate alte culturi, o reconsiderare a propriilor valori. În ultimul timp, sînt tot mai mult cercetate efectele nedorite ale t, de masă care micșorează ansele de contact dintre cele două culturi. S-a pus în evidență fenomenul de alienare provocat de industria t. care, pe de o parte, creează adevărate enclave în zonele receptoare, contactul cu populația locală făcîndu-se aproape exclusiv prin intermediul personalului prestator de servicii, iar, pe de altă parte, oferă produse turistice standard, neconforme cu dorința de libertate și creativitate manifestată de turiști. • Metodele s.t. nu diferă în esență de cele utilizate în alte ramuri de cercetare sociologică. Deosebit de frecventă este metoda observației participative în cadrul grupurilor de turiști. Principalii indicatori folosiți în anchetele sociologice sînt nivelul veniturilor, categoria socioprofesională, nivelul de instruire, structura familiei, gradul de urbanizare, condițiile de viață și de muncă, durata concediului sau vacanței și, bineînțeles, vîrsta, care operează distincții foarte clare referitoare la motivații și distincții turistice. O altă serie de indicatori se referă la comportamentul turistic propriu: frecvența plecărilor în vacanță, preferințele în materie de destinație turistică, tipuri de t. practicate, forme de cazare preferate, mijloace de transport folosite etc. În țara noastră, preocupările de sociologie a t. datează din anii 1970, odată cu apariția unei puternice baze materiale care a dus la dezvoltarea t. națională și internațională. Un interes special a fost acordat sondajelor de opinie aplicate turiștilor români și străini aflați în stațiunile balneare, montane sau de litoral. Pe baza datelor culese s-au putut stabili unele tipologii de turiști, structurate pe motivații de călătorie, zone și obiective frecventate, preferințe pentru anumite servicii

turistice etc. O altă direcție a cercetărilor s-a orientat către studii de caz în anumite localități sau zone, cu un bogat potențial turistic, dar nevalorificat. De asemenea, s-au efectuat cercetări în rîndul populației generatoare de turiști — cu preponderență în zone intens urbanizate — care au permis o cunoaștere a comportamentului turistic, a modului în care sînt receptate valorile specifice t., a sumelor alocate din bugetul familiei pentru practicarea t. etc. V. *acultura ie, cultură, mobilitate socială, migrație*. D.M.

SOCIOLOGIE (lat. *socius*, "social" și gr. *togos*, "ținută"), în sensul cel mai general, ținută a socialului. Pentru a delimita însă cu mai multă precizie specificul abordării s. este necesar a se lua în considerare constituirea și dinamica în timp a s., relațiile ei cu celelalte ținute sociale. S. s-a constituit ca ținută independentă în anii '30-'40 ai secolului XIX, inițial mai mult sub forma unor proiecte epistemologice, fiind reprezentată de cîțiva mari gînditori. De abia spre sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului XX s-a constituit o comunitate disciplinară propriu zisă, S. fiind recunoscută instituțional prin introducerea ei ca discipline de învățămînt. • Două mari condiții au influențat constituirea s. ca ținută, a. *Condiții epistemologice*. Dezvoltarea spectaculoasă a ținutei elor naturii în secolele XVII-XVIII a generat un model exemplar de ținută caracterizat prin cîteva presupoziii fundamentale:

1. obiectul ținutei ei îl reprezintă fenomenele reale dintr-un domeniu de referință oarecare;
2. principiul determinismului: constituirea și dinamica fenomenelor din domeniu de referință sînt guvernate de legi care urmează a fi descoperite de către ținută;
3. funcția descriptiv-explicativă a ținutei ei: orice ținută trebuie să ofere atît o descriere a fenomenelor reale, cît și o explicare/predicție a lor;
4. structura teoretico-metodologică a ținutei ei: orice ținută este compusă din *teorii* cu funcții

explicativ predictiv i o metodologie de descriere i prelucrare a faptelor, de construire a teoriilor i de testare a acestora. Exista, deoi, deja un model de tiin ificitate considerat a fi valabil pentru orice tiin ă. Se poate considera, în consecin ă, că procesul de constituire a s. ca tiin ă a început odată cu formularea unui program general de a aplica metodele de cercetare tiin ifică, dezvoltate în tiin ele naturii, la analiza fenomenelor sociale. În cazul s., mai era nevoie de încă ceva: de eliberarea de modul tradi ional, filozofic speculativ, de a privi realitatea socială. Realitatea socială, spre deosebire de cea naturală, era considerată a reprezenta o *existentă derivată*, lipsită de o logică intrinsecă. Socialul era tratat ca o simplă obiectivare, mai mult sau mai pu în distorsionată, a ideilor, prejudecă ilor, proiectelor, iluziilor, aspira iilor membrilor colectivității. Era nevoie, deci, de a considera fenomenele sociale ca *fapte*, avind un statut existen ial ontologic autonom, obiectiv, fiind guvernate de legi obiective: Un asemenea proiect a fost formulat de Auguste Comte care introduce totodată în 1838 i termenul de "sociologie" (*Cours de philosophie positive*, 1830 1842) ca studiu pozitiv al faptelor sociale, urmînd să eviden ieze ansamblul legilor fundamentale proprii acestora i care nu pot fi derivate pur deductiv din studiul individului uman. Noua tiin ă trebuia să se fundeze pe observa ie, subordonînd teoria tiin ifică faptelor. Unei asemenea exigen e, cu mai mult de cinci decenii mai tîrziu, E. Durkheim avea să i dea o formulare celebră: faptele sociale trebuie să fie tratate ca "lucruri", avînd un sens intrinsec, autonom, pe care tiin a urmează a l pune în eviden ă (*Regles de la methode sociologique*, 1894). Programul formulat de Comte exprima mai mult o inten ie epistemologică, necon inînd vreo indica ie mai precisă asupra modului în care noua disciplină urma să procedeze. Analize efective s., exemplare, nu pot fi găsite în lucrările aces-

tuia. Un program similar a fost formulat de K. Marx cu cî iva ani mai tîrziu, mai precis ia începutul anilor 1840, pornind însă de la un context filozofic specific. Punctul de pornire al abordării tiin ifice a fenomenelor sociale trebuie să fie o op iune materialistă: nu con tiin a determină modul real în care oamenii i i organizează via a lor socială, ci mai degrabă aceasta este o "reflectare" a vie ii lor reale, materiale. Semnifica ia fenomenelor sociale nu trebuie căutată în con tiin a autorilor lor, ci în ele însele, fiind produsele unui determinism obiectiv, similar cu cel care guvernează i natura. Fenomenele sociale trebuie explicate prin ele însele, prin interdependen a lor obiectivă. E. Durkheim avea să formuleze acest principiu epistemologic fundamental pentru s. astfel: "faptele sociale nu trebuie să fie explicate prin con tiin a autorilor lor, ci prin alte fapte sociale". Prin aceasta, sociologia s a constituit încă de la început ca o abordare descriptiv explicativă a realității sociale, a a cum este ea în mod obiectiv, în opozi ie cu abordările *speculativ normative*. Filosofia tradi ională avea o orientare precumpănitor normativă. Ea era interesată mai mult de modul în care realitatea socială "ar trebui" să fie, în loc de a explica cum "este" ea în mod efectiv. Înțemeierea s. trebuia să răstoarne rela ia *normativ/explicativ*. Perspectiva descriptiv expiativă trebuie să întemeieze perspectiva normativă, dacă aceasta nu vrea să fie utopică, ci tiin ifică. Dezvoltarea modelului de tiin ificitate în s. a dus la o discreditare rapidă a discursivității gîndirii filozofice speculative, mult prea vagi i necontrolate. Paralel cu acest model de tiin ificitate, în s. a evoluat i un model alternativ, fundat pe ideea că sensul ultim al fenomenelor sociale este nu obiectiv, ci subiectiv, conferit de inten iile, aspira iile, proiectele actorilor sociali. În consecin ă, metoda specifică sociologiei nu poate fi cea *explicativă*, utilizată de către tiin ele naturii,

ci *comprehensivă*, Avînd i sursa în diverse curente filozofice (filozofia germană a istoriei din a doua jumătate a secolului trecut, fenomenologia, existen ialismul) acest curent îl găsim i în s. actuală în diferite variante: în terac ionism simbolic, etnometodologie, sociologie fenomenologică. De i aceste abordări au adus contribu ii importante în în elegerea mecanismelor subiective ale vie ii sociale, acest model alternativ de tiin ificitate, de i destul de influent în diferita perioade, nu a reu it să devină niciodată dominant, b. *Condi ii sociale structurale*. S. nu putea apare decît într o societate care, eliberată de tutela structurilor fixate de tradi ie sau de o conducere de tip autocrat, se orientează spre punerea pe baze ra ionale a organizării sale, caută să solu ioneze problemele sale prin mijloace non represive, fondate pe cunoa tere. Formula lansată de A. Comte "savoir pour prévoir pour pouvoir" sintetiza această op iune socială activă a s. în elegerea non ideologică a socialului se leagă organic de necesitatea reconstruc ie sale ra ionale. Nu este împlător faptul că democra ia antică greacă, cu orientarea sa spre^ construirea colectivă, ra ională a formelor de . organizare social politică, anticipează cu aproape două milenii i jumătate na terea s., în mod special prin analizele lui Aristotel. în' societatea actuală, s. s a dezvoltat rapid, Societatea capitalistă din Europa i SUA prezintă un cadru extrem de favorabil dezvoltării s. în cea de a doua jumătate a secolului trecut i în specia) în secolul XX. S. este legată de intrarea societă ii capitaliste într o fază de dezvoltare rapidă i de maturizare structurală. Aici, în prima fază s. i a concentrat aten ia asupra *problemelor sociale*. Ea era chemată să contribuie prin informa ii, cunoa tere i solu ii practice la rezolvarea problemelor sociale complexe care nu pu eau fi solu ionate prin mecanismele pie ei economice: sărăcie, urbanizare, integrare a

imigran ilor, dezvoltare a sistemului de învă ămîn , sănătate, lupta împotriva criminalității. Edward Shils remarcă astfel că în secolul XIX dezvoltarea studiilor sociologice manifestase o accentuată preferin ă pentru săraci, marginaliza i, imigran i, prostituate, femei părăsite, mame necăsătorite, copii ilegitiimi, delincven i. La aceasta se adăuga solu ionarea non represivă a conflictelor sociale. Scopul ultim era ridicarea gradului de integrare socială, dezvoltarea unor tehnici non violente de rezolvare a conflictelor sociale, îmbunătă irea condi iilor de via ă a grupurilor marginale, în a a fel încît să scadă tendin ele sociale disruptive. De abia din anii '30 ai secolului XX s. trece într o nouă etapă prin dezvoltarea instrumentelor practice de perfec ionare a unor subsisteme importante ale func ionării societă ii capitaliste: s. industrială a contribuit eficace la cre terea performan elor întreprinderii prin utilizarea mai ra ională i mai eficientă a resurselor sale umane; s. politică s a dezvoltat în mod special ca răspuns la necesitatea de cunoa tere specializate ale sistemului politic: analiza comportamentului electoratului, de exemplu. Perspectiva ărilor în curs de dezvoltare de la sfîr itul secolului trecut i pînă astăzi a oferit un cadru social distinct dezvoltării s. Este iustrativ din acest punct de vedere dezvoltarea rapidă a s. române ti în perioada interbelică. Ea s a concentrat asupra căilor prin care o societate relativ înapoiată ar putea, în condi iile existen ei unui sistem capitalist dezvoltat pe plan mondial, să realizeze un proces rapid de dezvoltare socială i economică. Aici s. s a constituit cu voca ia *reformei sociale*. Apărută ca un instrument al perfec ionării sociale, s. nu împlător a manifestat de la început o predilec ie specială pentru *prezent* i pentru societatea din care sociologul face parte. De i voca ia s. este de a fi o tiin ă universală a societă ii, studiile istorice i cele comparative ocupă încă un ioc

modest în practica s. a. actuale. S. românească a fost, în acest sens, definită de D. Gu ti ca " tiin ă a na iunii", avînd ca func ie cunoa te rea realită ii sociale în vederea sprijinirii unor schimbări sociale i economice care să asigure o dezvoltare sus inută — un instrument al reformei sociale. ările lumii a treia oferă o imagine similară (America latină, de ex.): s. încearcă să identifice mijloacele dezvoltării sociale, angajîndu se adesea în lupta împotriva for elor economice i politice responsabile de perpetuarea subdezvoltării. • *Specificul sociologiei în raport cu celelalte tiin e sociale*. Pe măsura dezvoltării unei multitudini de tiin e sociale care se ocupă cu diferite aspecte ale realită ii sociale (istoria i economia ca tiin e cu îndelungată tradi ie, demografia, politologia, tiin ele juridice etc.) s a pus tot mai acut problema determinării specificului s. Definirea ei ca tiin ă a realită ii sociale pur i simplu este clar că nu mai este satisfăcătoare în condi iile în care în legătura cu fiecare sferă particulară a vie ii sociale există tendin a dezvoltării, oarecum în afara s. i în paralel cu aceasta, de discipline specializate. În această perspectivă se pot desprinde două mari pozi ii în definirea s. a. O defini ie în sens restrîns: există o distinc ie principală, absolută între s. i celelalte tiin e sociale. S. reprezintă o tiin ă a *formelor sociale* ale activită ii umane, con inuturile variate ale acestora reprezentînd obiectul diferitelor tiin e sociale particulare — tiin ele economice, politologia, criminologia etc. S. se ocupă deci cu caracteristicile generale, abstracte ale comportamentului social, ale rela iilor sociale, grupurilor, colectivită ii lor. Ar putea fi deci numită o tiin ă a socialului, iar nu a realită ii sociale, care face obiectul i altor discipline, în acest context, s. reprezintă totodată o *metodologie generală* a investigării fenomenelor care compun societatea, în calitatea lor de fenomene sociale, iar nu economice, politice, juridice, b. O defini ie în sens larg: distinc ia

dintre s. i celelalte tiin e sociale este relativă i istorică, S. este atît o tiin ă a socialului, ca formă generală de existen ă a vie ii umane, cît i o tiin ă a societă ii globale, a organizării i dinamicii sale, a subsistemelor din care se compune societatea globală i a rela iilor lor atît cu sistemul social global, cît i cu celelalte subsisteme ale acestuia. Conform acestei defini ii, s. reprezintă o disciplină tiin ifică multiplu structurată, din care putem desprinde următoarele nivele distincte: 1. *O teorie generală a socialului*, (teorie a *organizării sociale*). O găsim în diferite denumiri ca de exemplu: teoria sistemului social, a ac iunii sociale, teoria abstractă a organizării sociale, logica socialului. Se face abstrac ie de con inutul concret al diferitelor fenomene sociale (economic, politic, juridic) analizîndu se doar caracteristicile lor de a fi sociale. 2. *O teorie a societă ii globale — macrosociologia*. Este o teorie a tipurilor de societate, a marilor tipuri de organizare a societă ii globale, cu importante implica ii pentru în elegerea fiecărui fenomen social particular, a.fiecărui subsistem. 3. *Sociologia de ramură* (sociologia industrială, sociologia familiei, sociologia economică, a artei etc.) reprezintă teorii ale diferitelor componente, subsisteme ale societă ii globale, atît ca fenomene sociale, cît i subsisteme ale societă ii globale, analizînd influen ele reciproce dintre acestea. De regulă, sociologiile de ramură tind să fie dublate de discipline care se concentrează pe logica particulară a subsistemelor respective (economia politică, politologia). între sociologiile de ramură i disciplinele sociale referitoare la acelea i subsisteme există o evidentă complementaritate. Datorită acestei situa ii specifice, de i s. este o disciplină distinctă, cu sistemul său conceptual i metodologia sa proprie, analiza variatelor probleme, procese, fenomene sociale impune o abordare multi disciplinară. Tocmai datorită pozi iei sale, s. este adesea în situa ia de a coordona i inte

gra eforturile multidisciplinare, fără însă a se elimina cercetarea sociologică autonomă, ou logica ei. în literatura franceză, găsim, pe această linie, definirea s. oa avînd drept obiect al analizei "fenomenele sociale totale" (Maus), adică ansambluri ireductibile care integrează toate activită ile sociale particulare — economice, politice, juridice, religioase. Un moment crucial în dezvoltarea s. ca tiin ă a constituit trecerea de la utilizarea datelor preluate din surse exterioare (statisticile oficiale produse de administra ia statală sau observa iile captate la nivelul sim ului comun de către sociologul însu i), la producerea prin mijloace proprii a datelor necesare. Un loc special îl ocupă datele ob inute prin interviu i chestionar, pe e antioane reprezentative (sampla survey). Utilizarea interviurilor în mod sistematic a început în Anglia încă ia sfîr itul secolului XIX, dar de abia după cel de al doilea război mondial s a produs o adevărată revolu ie în metodologia culegerii i prelucrării datelor. # *Unitate i diversitate în sociologie*. Spre deosebire de tiin ele naturii, s. prezintă imaginea unei discipline cu un grad ridicat de diversitate. Există o tendin ă "putemică de constituire a unui limbaj teoretic i a unei metodologii de cercetare relativ unitare care reprezintă premisele unei viitoare paradigme unificate a s., complementar însă există i o largă diversitate de abordări, de teorii, de teme. Diversitatea în s. actuală are două surse distincte: a. Sursa cognitivă. în limbajul lui T. Kuhn, s. se află încă în faza preparadigmatică: ea este caracterizată printr o mul ime de teorii competitive, care se exclud, dar se i completează reciproc, aflate mai mult în rela ii de complementaritate. Incapacitatea construirii unor teorii sintetice, care să cuprindă pluralitatea perspectivelor, face ca existen a multitudinii de abordări complementare să fie cronică. Rela iile complexe dintre diferitele nivele ale s. sînt producătoare de o diversitate

specifică. Analiza unor fenomene sociale particulare implică de regulă atît o teorie generală a organizării sociale, cît i o teorie e sistemului social global, o macrosociologie. Teoriile de la alte nivele implicate în orice abordare pot fi *explicite* sau *tacite*. Divergen ele dintre diferitele abordări i pot avea sursa i în *teoriile* de la alte nivele, pe care se fundează respectivele analize. Holismul sau individualismul metodologic sînt exemple de teorii sociologice mai generale care, implicate în analize mai particulare, generează diferen ier i specifice, b. Sursa socială. Dezvoltată în contexte sociale diferite, inevitabil s., ca tiin ă a realită ii sociale, va prezenta o mare diversitate. • Se pot desprinde diferen ier i în cadrul s. i pe alte axa. Astfel, pe *axa teoretic/empiric*, în contrast cu s. *teoretică* care construie te modele teoretice, după o metodă ipoietico deductivă, pornind nu de la o bază de date sistematic culese, ci mai mult de la caracteristici abstracte ale socialului, s. *empirică* este orientată spre descrierea sistematică a realită ii sociale, spre acumularea de date referitoare la o problemă socială sau alta. Monografiile empirice sau sondajele de opinie publică sînt tipice pentru acest gen de s. Distinc ia este relativă, între aceste două tipuri limită existînd o mul ime de variante intermediare. Mai importantă este diferen ierea pe *axa explicativ/aplicativ (constructiv)*. S. *aplicativă* sau *constructivă* numită de mul i i *inginerie socială*, în analogie cu diferen ierea tiin e teoretice ale naturii/inginerie, tiin e tehnice, reprezintă o disciplină orientată activ spre rezolvarea problemelor sociale, spre *elaborarea, implementarea i evaluarea* variatelor programe de schimbare/dezvoltare socială, într o oarecare măsură, s. aplicativă caută să convertească cuno tin ele acumulate de s. explicativă în instrumente de transformare socială. S. aplicativă este însă mai mult i adesea altceva decît "aplică ia" unor

cunoștințe deja acumulate. Cel mai adesea, ea însăși reprezintă o sursă importantă de noi cunoștințe empirice și teoretice. Datorită faptului că de cele mai multe ori în momentul angajării și în realizarea unui proces de schimbare socială, aceasta nu dispune decât parțial de cunoștințele necesare, o sarcină importantă a aplicării o reprezintă producerea, în paralel, a cunoștințelor necesare. Termenul de *acțiune cercetare* se referă tocmai la o asemenea particularitate: aplicarea și în soluționarea unei probleme sociale pornește de la o bază de cunoștințe de regulă insuficientă; în cursul acțiunii care aplică aceste cunoștințe, se produce secundar, dar orientat, atât o verificare a cunoștințelor acumulate, cât și o îmbogățire, completare a acestora cu noi cunoștințe. Aplicarea (acțiunea) reprezintă totodată și o activitate de cercetare. S. oferă activități practice: cunoștințe teoretice despre mecanismele funcționării vieții sociale, despre consecințele directe sau indirecte, intenționate și neintenționate ale diferitelor procese sociale, sau intervenții; informații empirice despre realitatea socială; predicții asupra dinamicii sistemelor sociale, a diferitelor tendințe; diagnoza problemelor sociale și soluții la acestea; evaluarea variatelor programe de schimbare socială, un *feedback* continuu asupra eficienței diferitelor activități sociale. Rolul practic al sociologului s-a cristalizat în societatea actuală în contextul mecanismelor democratice. Departamentul de sociologie și dezvoltat expertiza mai mult ca secundant consultant al practicianului, oferind totodată cunoștințele sale specializate întregii colectivități și, sprijinind prin aceasta participarea democratică. • *S. universitară*. Pătrunderea și în universități ca materie de studiu și, ulterior, ca direcție de profesionalizare s-a petrecut relativ târziu. Ca o direcție de specializare universitară, susținută de un departament orientat totodată spre promovarea

cercetării, apare pentru prima dată în S.U.A. în 1892 la Universitatea din Chicago. Ca obiect de predare, dar fără a constitui încă un departament, este introdusă la Paris în 1906, unde Durkheim devine profesor de sociologie. Prima catedră de sociologie a fost înființată în Anglia în 1907 la London School of Economics. În Germania de abia după primul război mondial s-a pătruns în universități, fiind însă suspendată de regimul nazist. În țările scandinave ea este introdusă de abia după cel de al doilea război mondial. V. *istoria sociologiei, metodologia cercetării sociologice, sociologie românească*. C.Z.

SOCIOLOGIE CLINICĂ domeniu cu caracter multidisciplinar care are ca obiect analiză și evaluarea critică a problemelor sociale, în scopul intervenției practice pentru ameliorarea sau soluționarea lor. Noțiunea de s.o. a fost elaborată în anul 1930 de către patologul american Milton C. Winternitz, decan al Colegiului de Medicină la Universitatea Yale, care a propus crearea unui departament special de s.o., dedicat "activității de terapie socială" (socioterapie) în medicină, având ca obiective principale recuperarea și reinserția socială a bolnavului. În anul 1931, sociologul american Louis Wirth aduce propunerea lui Winternitz în dezbaterile sociologilor, publicând, în "American Journal of Sociology" (nr. 37(1), 1931, p. 49-66), un articol în care caracterizează noua disciplină ca fiind una dintre "domeniile principale ale sociologiei". Ulterior, s.o. a devenit o orientare distinctă în sociologia problemelor sociale, care își propune trei obiective principale; a. analiza "clinică" a unei stări colective cu caracter critic, concretizată într-un "diagnostic" pus de experți, care consideră această stare ca un aspect problematic al vieții sociale; b. cercetarea cauzelor și condițiilor care determină această stare, evaluarea opiniilor publicului, a politicilor și practicilor sociale existente cu pri-

vire la ameliorarea și eradicarea ei; c. acțiunile vizând furnizarea unor soluții operaționale. În prezent, s.o. implică utilizarea perspectivei analitice (interpretarea ou caracter clinic operațional) în majoritatea arilor problematice ale vieții sociale printre care incidența colectivă a bolilor, starea de infracționalitate, "vârsta a treia" (bătrânețea), divorțurile, avorturile, copiii abandonati etc. Sociologii clinicieni activează în diverse sectoare sociale, în calitate de socioterapeuți, moderatori de conflicte, specialiști în dezvoltarea organizațională, administratori sociali, practicieni în domeniul politicii sociale etc. Fiecare dintre ei este specializat în unul sau două nivele de intervenție (individuală sau socială), având capacitatea de a efectua analize, dezvoltă metodologia și tehnici operaționale, de a iniția acțiuni cu caracter practic în scopul soluționării problemelor sociale cu care se confruntă. Ceea ce distinge activitatea sociologului clinician de cea a altor profesioniști care lucrează în domeniu! asistenței sau politicii sociale este utilizarea, cu prioritate, a observației participante, ceea ce are drept consecință adoptarea unei perspective din "interior" asupra problemei sociale, identificabile cu punctul de vedere al populațiilor sau grupurilor implicate. În ansamblul lor, evaluările diagnostice utilizate în s.o. îmbină teoria sistemelor cu orientările sociologiei fenomenologice, considerând problema socială ca o "situație de viață" trăită în mod dramatic de participanți și ale cărei resorturi nu pot fi clarificate decât din perspectiva unei abordări integrale, sistemice și funcționale, care conectează aspecte problematice înrudite. Pentru acest motiv, interpretările teoretice în acest domeniu au un caracter eclectic, fiind un rezultat al împrumuturilor și transferurilor conceptuale din alte discipline și orientări teoretice: de exemplu, teoria conflictului și

behaviorismul, interacționismul simbolic și structural funcționalismul, etnometodologia și teoria sistemelor etc. Contribuțiile principale pe care le aduce s.o. rezolvării sau ameliorării problemelor sociale sunt următoarele: a. analiza teoretică — elaborarea unei evaluări complexe și integrale a problemei pe baza sintetizării principalelor modele teoretice existente în disciplinele care se ocupă de aria studiată (psihologie, sociologie, demografie, medicină, criminologie etc); b. cercetarea practică — dobândirea unor date și informații despre populația studiată, investigarea opiniilor sale și ale experților cu privire la diferitele căi de rezolvare a problemei, confruntarea acestor opinii cu eficacitatea măsurilor oficiale de politică socială, inventarul măsurilor de asistență socială etc; c. intervenția operațională prin sprijinul efectiv acordat indivizilor sau grupurilor în schimbarea situației lor de viață. De la principala tehnică utilizată în s.o. este studiul de caz, totuși aplicarea perspectivei sistemice extinde analiza și intervenția practică la nivelul unor întregi grupuri, organizații sau comunități locale. Scopul fundamental al s.o. este, de fapt, declanșarea unei activități de intervenție oportună, înainte ca efectele unor probleme sociale să afecteze întreaga comunitate, iar această acțiune se desfășoară în baza unei decizii elaborate ca urmare a confruntării condițiilor obiective care generează starea socială problematică cu modul ei de percepere de către populația implicată. Așa cum subliniază Jonathan Freedman, sociologul clinician "încearcă să înțeleagă natura factorilor sociali care împiedică individul sau colectivitățile de a activa eficient", iar, în acest scop, el "trebuie să fie capabil să treacă dincolo de modul de formulare de către client a problemei, pentru a lua în considerare tendințele sociale cu caracter mai larg". V. *asistență socială, politică socială*. S.R.

SOCIOLOGIE ECONOMICA

SOCIOLOGIE ECONOMICĂ Spre deosebire de alte ramuri ale s., s.e. este o disciplină tematică. S. rurală, urbană, organizațională, a familiei, a grupurilor mici studiază unități sociale. S.e. studiază fenomene sociale aparținând unui domeniu tematic (economic) la fel ca și s. artei, dreptului, educației sau religiei. Dificultatea de a defini s.e. provine din faptul că "variabila economică" apare aproape în toate sistemele teoretice și cercetările empirice din s. Din acest punct de vedere specializările, în s.e. sunt mai degrabă efectul unei diviziuni a muncii decât efecte ale particularității domeniului tematic studiat. Astfel, sistemele teoretice din s. pot fi clasificate ca: sisteme în care variabilele economice sunt independente, generatoare de forme și relații sociale (K. Marx, W. Sombart, V. Pareto, M. Weber, T. Parsons); b. sisteme în care variabilele economice sunt dependente, economia fiind produsă de structuri sociale (sociologismul lui E. Durkheim), biologice (organicismul) sau geoclimatice (antropogeografismul). În același timp, sistemele teoretice ale economiei politice pot avea ca premise: a. propria structură productivă — K. Marx (*Capitalul*, 1, cartea II, cap. XX); b. comportamentul individual al oamenilor — marginalismul; c. structurile sociale supraindividuale (ca organizațiile, clasele), înclinățiile psihosociale — J.M. Keynes. Prin urmare se pot distinge: partea economică a unui fenomen social și partea socială a unui fenomen economic, aspecte care apar ca diferențiate din perspectiva cercetătorului. Exemplu pentru primul caz: studiul relațiilor dintre organizarea producției și structura socială generată de aceasta în cazul satelor devălmășe (H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe*, 3 vol., 1958-1965). Exemplu pentru al doilea caz: E. Durkheim, *De la division du travail social*, 1893, care studiază aspectele contractuale ale fenomenelor economice. De

altfel, chiar de la originile s. s. au înregistrat dificultăți de delimitare între s. și economie politică, după cum apare și din controversa dintre A. Comte (s. înglobează economia politică) și J.S. Mill (s. și economia politică au același statut epistemologic), în consecință s.e. este studiul condițiilor istorice și sociale în care funcționează legile economice. • O clasificare a ramurilor s.e. poate fi făcută după structura procesului economic. Astfel există: a. s. producției — studiul comportamentului, relațiilor și organizațiilor formate în cursul producției de bunuri economice, având ca discipline foarte dezvoltate s. muncii (industriale, agricole, intelectuale); b. s. schimbului și repartiției economice — care studiază comportamentele și valorile orientative ale activității ilor de schimb, repartiției și circulației; c. s. consumului — studiul comportamentelor și aspirațiilor de consum de bunuri materiale și culturale și de servicii (turistice, comerciale, artistice etc.). • Relațiile dintre economie și societate pot fi analizate în context istoric sau contemporan. Astfel există studii de s.e. a societăților ilor primitive (R. Thurnwald, B. Malinowski, M.J. Herskovits etc.), antice, feudale, capitaliste, asiatice etc. În fiecare caz în parte relațiile societate-economie se pot desfășura pe trei nivele analitice. La nivel macrosocial, s.e. studiază raporturile dintre tipul și structura societății și subsistemul său economic (T. Parsons, N.J. Smelser, *Economy and Society*, 1956). La nivel mediu, s.e. studiază relațiile dintre diferitele componente ale societății — sectoare (politic, social, cultural), instituții (stat, armată, biserică), grupuri și organizații (familie, bresle), straturi sociale — și elementele corespunzătoare ale economiei (producție, reparatie, circulație, consum). La nivel individual s.e. studiază comportamentele și valorile după care se ghidează într-o epocă dată membrii unei societăți și în raport cu sistemul economic (comportamentul de capitalizare, econo-

mizare, achiziționare, raționalitatea muncii individuale, locul muncii în consumului în viaa individuală etc.) V. *economie, muncă, organizație, servicii sociale*. A.T.

SOCIOLOGIE FENOMENOLOGICĂ

concepție sociologică ale cărei baze filosofice au fost puse încă din 1932, de către Alfred Schutz (*Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*), dar care a fost dezvoltată în Anglia și S.U.A. mai ales în anii '60 și '70. A. Schutz și-a propus să depășească unele limite sau neclarități ale sociologiei lui Max Weber utilizând metoda reducției fenomenologice, propusă de filosoful E. Husserl. Astfel, deoarece Weber nu a făcut o distincție clară între înțelegere și semnificație subiectivă pe de o parte, și cunoașterea înțelegere obiectivă, pe de altă parte, Schutz consideră pe bună dreptate că acestea din urmă pot fi interpretate, în accepțiunea weberiană, ca referindu-se la "lucruri de la sine însele" sau "luate ca atare", ceea ce înseamnă că semnificația și cunoașterea obiectivă a realității sociale sunt neproblematic. Fenomenologia ne învață, dimpotrivă, că toate valorile culturale sunt asimilate de individ prin socializare, iar statutul lor tiințific nu poate fi stabilit fără a fi "chestionate", supuse reducției fenomenologice sau "puse între paranteze". Procedând în acest fel, Schutz ajunge la concluzia că, în realitate, cunoașterea obiectivă a obiectelor sociale și culturale este totdeauna o cunoaștere derivată sau de gradul al II-lea, deoarece ea se bazează pe interpretarea cunoașterii de gradul I, realizată de indivizi care acționează și interacționează în viaa lor cotidiană. Ca și filosofi, în alegerea "chestionării" culturii "întoarcerea la lucruri", respectiv identificarea structurilor profunde ale conștiinței umane, deoarece orice "lucru" există în măsura în care face obiect al unei intenții conștiente. S.f. nu mai caută însă aceste structuri în ego-ul transe-

dental, cum făcea Husserl, ci în intersubiectivitatea umană. Aceasta constă dintr-un ansamblu de interpretări intersubiective ale semnificațiilor acțiunilor individului și ale celor cu care el interacționează. Interpretările intersubiective sunt structurate, prin procesul de socializare, în ceea ce Schutz a numit *tipificații*, forme de descriere, clasificare și ordonare a obiectelor sociale, care compun un fel de sociologie spontană, cu funcții pragmatice nemijlocite, utilizată de actorul social pentru a clarifica contextul interacțiunii lui cu ceilalți. Obiectivitatea tipică ilor nu este, deci, garantată de la sine, dar sociologul nu trebuie să facă iluzii crezând că poate avea acces direct la semnificațiile subiective ale actorilor, ocolind tipificațiile. Dimpotrivă, anșa obiectivității cunoașterii sociologice constă în construirea unor *tipuri* sociologice rezultate din interpretarea tipică ilor cu ajutorul unor procedee logice ale cunoașterii obiective, dar urmărind permanent ca tipificațiile să se regăsească în tipuri, ceea ce este posibil numai dacă sociologul revine mereu la interpretarea semnificațiilor subiective primare. Prin urmare, în s.f. tipurile nu mai sunt, ca în sociologia weberiană, conștrângerile obiective prin idealizarea logică, ci un fel de substitute ale obiectelor analizate (Schutz le numește "păpuși"), a căror validitate tiințifică se măsoară nu atât prin consistența lor logică, cât prin *adecvarea* față de tipificații. În măsura în care un tip este adecvat față de un ansamblu de tipificații, adică în măsura în care există o corespondență *empirică* între conceptele elaborate de profani (tipificații) și cele ale sociologiei tiințifice (tipuri), el explică realitatea socială ca o realitate construită de către actori, iar structurile sociale apar ca momente ale proceselor interacțiunii subiective a actorilor. Caracteristicile abordării sociologice fenomenologice sunt analizele microsociologice ale grupurilor, organizațiilor sau ale unor

SOCIOLOGIE FENOMENOLOGICA

proces sociale cum sînt: comunicarea și intercomunicarea umană, geneză și evoluția sistemului de credințe și valori, cunoașterea socială comună, integrarea microsocială, alienarea, identitatea socială, devianța etc. În cercetarea acestora, sociologii fenomenologi introduc însă puncte de vedere care îi diferențiază în raport cu schema teoretică de principiu pe care o acceptă în comun. De aceea, putem delimita mai multe variante ale s.f., între care au loc adesea dispute teoretice, metodologice și ideologice. • Există, astfel, o direcție a s.f. care este preocupată de *analiza construcției sociale a realității* (Th. Luckmann, P. Berger) prin procesele de obiectivare, exteriorizare (instituționalizare) și interiorizare a activității ilor sociale realizate în lumea vie și cotidiene a oamenilor. Inspirată atât de filosofia fenomenologică, citi de sociologia durkheimistă și weberiană, această variantă a s.f. demonstrează că, în ciuda subiectivității ei, realitatea socială conține un sistem de constrîngeri și de control social prin care anumite grupuri sociale reușesc să se impună în structura societății, devenind dominante din punct de vedere politic ca urmare a monopolizării universului "sacru" al lumii vie și oamenilor (valori ultime, norme generalizate, legitimații culturale etc). Varianta *dramaturgiei sociale*, reprezentată de sociologul american E. Goffman, insistă mai mult asupra procedurilor de creare și abilitare a vizibilității sociale, prin care structurile sociale pot fi mobilizate în direcția vizată de interesele actorilor, cele mai multe dintre aceste proceduri fiind similare celor folosite de actorii dramatici în tentativa lor de a convinge publicul că realitatea este ea însăși o lume a aparențelor. Cînd aceste proceduri sînt analizate din perspectiva eficienței lor în viața cotidiană a oamenilor, s.f. se concretizează într-o abordare sociologică care s-a desprins treptat de fenomenologie, denumită *etnometodologie* sau *neopraxiologie* (H. Garfinkel). O variantă încă mai îndepărtată a

s.f. este; *sociologia reflexivă* (A.W. Gouldner), care, mizînd pe caracterul reflexiv al cunoașterii sociologice, respectiv pe legătura dialectică dintre tipificarea și tipurile sociologice, îi propune să ofere subiectului cunoașterii sociologice instrumentele teoretice necesare pentru a putea integra propria cunoaștere în cultura de ansamblu a unei anumite societăți, contribuind astfel la dezvoltarea culturală a omului și la umanizarea societății, în sfîrșit, deoarece acceptă principiul reciprocității perspectivelor, propus de A. Schutz, respectiv obligativitatea cercetării sociale de a privi realitatea atât ca acțiune, cît și ca Act, atât din perspectiva actorului, cît și din aceea a constrîngerilor sociale la care se supune acesta, *interacționismul simbolic* este și el considerat uneori ca o variantă a s.f. • În general, toate variantele s.f. s-au constituit ca abordări sociologice antipozitiviste, opuse mai ales sociologiei structuralist funcționaliste, celei empirice și tuturor concepțiilor sociologice care preferau să analizeze societatea preponderent din perspectiva sistemului social, neglijînd, într-un fel sau altul, subiectivitatea specific umană pe care o presupune orice acțiune socială. De aceea s.f. urmărește să evidențieze procesualitatea vieții sociale, rolul inițiativei și al acțiunii umane în producerea realității sociale, importanța vieții de zi cu zi a oamenilor pentru înțelegerea teoriei societății și reorientarea sociologiei ca teorie spre analiza problematicei concrete a vieții oamenilor în contextele imediate ale activității lor. S.f. are meritul de a fi reabilitat statutul cunoașterii subiective în teorie și viața socială, dar prin procedeele de analiză și interpretare pe care le propune și le utilizează ea nu reușește totdeauna să depășească limitele abordării psihologice (uneori psihologiste) a societății, integrarea analizei microsociologice (preferată în s.f.) cu analiza macrosociologică (la care sociologii fenomenologi îi

propun să ajungă) rămînînd încă problematică și dificilă. V. *dramaturgia socială, etnometodologie, interacționism simbolic, pozitivism*. I.U.

SOCIOLOGIE ISTORICĂ 1. Ramură a sociologiei, specializată în cunoașterea dimensiunii temporale a fenomenelor sociale. Spre deosebire de istorie, care analizează timpul istoric ca structură a desfășurării vieții sociale, s.i. este preocupată de evidențierea relațiilor dintre elementele structurale ale unor sisteme sociale globale sau de relevarea multiplicității formelor timpului social. În primul caz, s.i. apare ca o componentă a cercetării sociologice comparate, tendința actuală fiind aceea de a se trece de la compararea sincronică a societăților (care utilizează condiția *ceteris paribus*), la compararea longitudinală, diacronică a acestora, bazată pe folosirea condiției *ceteris non paribus*, adică cum fac, în lucrările lor, S.N. Eisenstadt, S.M. Lipset, G. Almond. Pentru relevarea multiplicității formelor timpului social, R.K. Merton (*Socially expected durations*, 1984) a propus conceptul de *teptări sociale* față de durate, reelaborînd astfel idei mai vechi ale lui P.A. Sorokin (*Sociocultural Causality, Space, Time*, 1943), G. Gurvitch (*The Spectrum of Social Time*, 1948), E. Moore (*Man, Time and Society*, 1963), care nu reușeau totuși să delimiteze temporalitatea socială a fenomenelor de contexte istorice în care acestea se dezvoltă, ceea ce a făcut ca studiile asupra timpului social să fie considerate fie ca o anexă a cercetărilor istorice, fie doar ca un capitol al sociologiei schimbărilor sociale. Asociînd semnificația timpului cu structurile sociale, Merton propune o viziune despre s.i. ca ramură a sociologiei, relativ independentă de cercetarea istorică, cel puțin în măsura în care duratele sociale apar ca niște consecințe ale interacțiunii dintre durată efectivă a unui

fenomen social și durată prevăzută pentru realizarea lui. În această interacțiune, importantul nu este timpul istoric, ci complexul de *teptări* ale oamenilor față de scurgerea timpului cronologic. De exemplu, durată rezidenței într-o comunitate are importante consecințe asupra măsurii în care individul se implică în viața organizată a comunității, dar aceste consecințe devin independente de durată efectivă a rezidenței, fiind determinate de anumite termene fixate socialmente pentru realizarea integrării, asimilării etc. unui individ sau grup în respectiva comunitate. Asemenea termene există pentru derularea oricărui fenomen social, adică, în terminologia lui Merton, orice fenomen social are o *scadență*, ceea ce face posibilă studierea comportamentelor anticipatorii în viața socială ca fenomene istorice *sui generis*, de care nu se ocupă istoria, inclusiv istoria socială, ca ramură sau teorie independentă a istoriei. 2. Sintagmă folosită pentru denumirea — numai rareori explicită — a unei anumite viziuni despre studiul istoriei și al sociologiei sau despre raporturile dintre aceste două teorii sociale. Respingînd toate delimitările dihotomice propuse pentru stabilirea raporturilor dintre sociologie și istorie (prezent/trecut, nomologic/ideografic, realitate inconștientă/conștientă, fenomene generale, colective, repetabile/fenomene individuale, singulare, nerepetabile etc.) fondatorii colii de istorie a revistei *Annales*, M. Bloch și L. Lefebvre, ca și continuatorii lor, între care cel mai cunoscut este istoricul francez F. Braudel, consideră că există o singură teorie a societăților globale, trecute și prezente, ca și a fenomenului uman în toată complexitatea lui. Această teorie este istoria, în eleasă ca "dialectică a duratei" pe toate palierele timpului istoric (scurt, mediu, lung), flăcăruiua dintre aceste paliere fiindu-i asociată o sociologie, dar și o istorie evenimențială, conjuncturală și structurată. Or, soci

SOCIOLOGIE POLITICA

ologiaseconfundăcu istoria structurală, singura diferență dintre ele fiind aceea că istoria este preocupată de studierea timpului uniform al vieții sociale, pe când sociologia concepe timpul social pur și simplu ca o dimensiune a realității sociale, imaginându-și viața ca un mecanism ce poate fi oprit pentru a se proiecta o imagine statică, relativ imobilă (F. Braudel, *Histoire et sociologie: la long durée*, 1958). Studiile elaborate din această perspectivă a identității istoriei și sociologiei ca discipline tind să reprezintă ceea ce se înțelege astăzi în deosebite prin s. i. Ideea acestei identități este însă mai veche, iar cel care a formulat o între primii a fost gânditorul român A. D. Xenopol. El definea istoria nu ca o știință socială particulară, ci ca "un mod de concepție asupra lumii", respectiv ca "modul succesiunii", diferit de cel al repetiției. Dacă acesta din urmă este definitiv pentru sociologia statică, în cadrul modului succesiunii este de asemenea posibilă o sociologie, denumită de Xenopol "dinamică" și identificată cu istoria propriu-zisă. În consecință, s. i. este, în concepția lui Xenopol, o disciplină aflată la întretăierea istoriei și sociologiei (ta *theorie de l'histoire*, 1908). 3. Sinonim al istoriei sociale, dacă aceasta nu este considerată ca o disciplină relativ autonomă, ca "sursă de inspirație" pentru istoria economică și politică și mai ales dacă nu urmărește doar o descriere a evoluției sociale, ci elaborarea unei teorii a acestei evoluții (J. Topoiski, *Metodologia istoriei*, 1973). O concepție mai elaborată despre istoria socială ca s. i. a propus Ștefan Zeletin (*Istoria socială*, 1927). El crede că istoria nu poate fi știință decât dacă studiază cauzalitatea genetică a fenomenelor istorice. Cum cauzele oricărui fenomen istoric nu pot fi găsite decât în societate, rezultă că istoria nu este știință decât ca istorie sociologizată sau ca sociologie istorică ori pur și simplu ca istorie socială. Aceasta se deosebește de istoria tradițională sau cronologică fiindcă nu mai

studiază fenomenele individuale, ci curente sau procesele care apar ca produs colectiv al societății; nu este o istorie a creatorilor personali ai faptelor istorice, ci una cu desăvîrșire anonimă; nu se ocupă de faptele istorice unice, ci numai de cele reversibile, care reapar ori de câte ori sînt create condițiile sociale pentru apariția lor. V. *istorie socială, sociologie. I.U.*

SOCIOLOGIE POLITICĂ Deși un domeniu hibrid prin excelență, s. p. este una dintre cele mai dezvoltate și mai mature discipline de ramură ale sociologiei. La acest nivel au adus-o, în principal, cercetările comparative. Totuși, discuțiile în jurul obiectului său de studiu nu au încetat, fiind influențate, mai ales, de controversele eterne privind definirea științei politice. Întrebări ca: știința autonomă sau sociologie particulară?; știința a statului sau știința statului în totalitatea sa?; știința a puterii?, continuă să rămână deschise. Unii încearcă să tranșeze definitiv problema: *știința politică* este s. p. (J.P. Cot și J.P. Mounier, *Pour une sociologie politique*, 1975). Dincolo de asemenea poziții nete, obiectul s. p. s-a prefigurat ca fiind studiul proceselor sociale care determină comportamentele politice sau, în sens mai larg, studiul politicului ca domeniu specific al socialului. Natura acestui obiect pare să fie adecvat surprinsă de Pierre Birnbaum: "Pionjind în istorie, societățile sînt eminentemente conflictuale, politicul nefiind altceva decât locul de exprimare și eventual de mediere a opozițiilor sociale... Semnul de conflict, politicul nu s-ar putea complet explica doar prin cauzele pe care le exprimă, ci constituie, ei însuși, o activitate specifică care se derulează într-un anumit loc". [*Sociologie de l'Etat*, 1979, p. 7]. Locul privilegiat pe care îl ocupă politicul în cadrul societăților moderne afectează disciplinele care au ca obiect de studiu acest domeniu. Astfel specialiștii în dreptul public —

constituionali și "internazionali" — ocupă un loc aparte printre juristi. Divorțul pare să fie mai accentuat în știința economică: economia publică sau națională se organizează într-o disciplină distinctă a gestiunii — economia întreprinderii. Din acest punct de vedere, sociologia se situează la jumătatea drumului între unitatea relativă a dreptului și frontierele care trec prin economie (Daniel Louis Seiler, *Politique comparative*, 1982). Autonomia relativă a s. p. nu rezidă numai în natura obiectului său, ci și în faptul că este, după expresia lui Cot și Mounier, "fiica incestuoasă a istoriei și dreptului". [*Op. cit.* p. 11]. Unii deplîng această origine "nefericită", dar cei mai mulți subliniază avantajele unei atare condiții, care permit sociologiei politice realizarea unor sinteze, pe baza cercetării comparative, care implică cele mai importante domenii ale vieții sociale contemporane, îmbinînd trei opțiuni metodologice — sociologică, istorică și comparativă — s. p. a devenit locul privilegiat al unui aport creativ demn de toată atenția. Această disciplină s-a delimitat net de *politologie*, care, la rîndul ei, s-a specializat, studiînd structurile și funcționarea specifică a unui sistem politic. În același timp, domeniul său de studiu s-a extins și nuanțat continuu, provocînd apariția unor subdiscipline ca *sociologia revoluției*, *a mutațiilor*, *a dependenței*, *a relațiilor internaționale*, *sociologia electorală*, *generele naționale* etc. În celelalte, acestea se autonomizează continuu, dobîndind un statut de sine stătător. Avem de a face, de fapt, cu o tendință generală în științele sociale. De la fragmentarea inițială generată de necesitatea de specializare, s-a trecut la noi recombinații și încrucișări prin hibridare și constituirea de noi discipline științifice. S. p. s-a eliberat astăzi de dihotomiile ideologice care au dominat multă vreme dezbaterile în acest domeniu, ca și de generalizările teoretice hazardate inspirate de marxism. De altfel, încă Max Weber, al

cărui aport în s. p. inspiră și astăzi noi curente, se prezenta ostentativ ca un "antimetafizician". În acest mod, sublinia Julien Freund, "el intenționa să își manifeste aversiunea față de vastele sinteze romantice care pretindeau că explică sistematic lumea, viața și societatea, plecînd de la un unic element sau concept. De aici ostilitatea sa față de filozofia istoriei, cele ale lui Hegel, Marx sau Comte, prin care se încerca o explicație completă și holistică a realității". (*Max Weber*, 1969, p. 14). În același timp însă, "nici un sociolog sau specialist în științe politice implicat în cercetarea comparativă nu poate evita să devină, la un moment dat, un teoretician; dar și unul altul trebuie să reziste tentației de a ajunge prizonierul "marii explicații", prea cuprinzătoare pentru a nu stîmni îndoieli. Tentația de a imagina cadre teoretice capabile să integreze, ca într-un splendid puzzle, toate descoperirile și datele acumulate din firimituri este mare. Într-adevăr, dezvoltarea tehnicilor statistice, astăzi excesiv de simple prin apariția computerului, au făcut și mai presantă nevoia de scheme logice articulate. Rafinarea acestor instrumente teoretice și conceptuale este problema noastră principală, dacă nu vrem ca progresul colectării de date să eueze într-un vid grandios". (Mattei Dogan și Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă*, 1993, p. 34). V. *ideologie, politică, putere, stat*. N.L.

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ ansamblul doctrinelor, concepțiilor, teoriilor, tezelor și cercetărilor sociologice elaborate de oamenii de știință români. Deoarece constituirea sociologiei ca știință s-a făcut prin delimitarea unei problematice specifice sau particulare de studiu, în raport cu aceea a altor științe sociale, cu ideologiile și cu filosofia, iar problematica specifică studiului sociologic este circumscrișă formelor particulare de

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

constituire a societăților moderne, sociologia are, prin natura preocupărilor ei științifice, o dimensiune *națională*. Constituirea sociologiilor naționale, ca și evoluția acestora, trebuie analizate, la rândul lor, în raport cu ansamblul social și cultural în care sociologiile naționale s-au integrat de la început sau pe parcursul dezvoltării lor. De altfel, tocmai prin această integrare s-au putut constitui sociologii naționale în adevăratul sens al cuvântului. Ele au formulat; în strânsă legătură cu problematica generală constitutivă a sociologiei, o problematică particulară constitutivă. Dacă orice știință urmărește să realizeze o reconstrucție națională a problematicii sale de studiu, sociologia poate fi definită drept o formă de cunoaștere națională a lumii, care urmărește "desvrajirea" (Weber) sau "demistificarea" (Marx) lumii sociale prin explicarea științifică a acesteia. În consecință, s.r. s-a constituit din încercările de a explica, de a reconstrui național, cu ajutorul schemelor teoretice elaborate de știința sociologică generală, structurile specifice ale unei societăți naționale, ale societății românești. Or, având în vedere că s.r. este o componentă împoziționată a culturii noastre naționale, constituirea ei ca știință nu s-a putut face decât atunci când cultura națională a căpătat trăsăturile caracteristice modernității, de fapt, atunci când ea a asimilat schemele de evaluare națională/științifică a lumii în general și a celei sociale în special. Aceasta s-a întâmplat și în ara noastră, ca și în alte țări, odată cu destrămarea structurilor social-economice și politice ale feudalismului și apariția elementelor specifice structurilor capitalismului. Modul în care s-au produs aceste transformări, momentele lor semnificative și consecințele transformărilor sociale produse în societatea românească sunt tot atâtea indicii sau criterii istorice după care vom distinge aspectele specifice ale constituirii și evoluției s.r. Pe de altă parte, datorită diversității schemelor de

naționalitate, asimilate în cultura noastră națională în vederea evaluării științifice a lumii sociale (ideologii, doctrine, concepții filosofice, politice etc.), adică diversității a ceea ce numim astăzi "prezumții metafizice ale sociologiei", vom putea distinge nu una, ci mai multe forme de constituire a s.r. în cum aceste scheme reprezintă puncte de vedere din care a fost abordată problematica specifică a modernizării societății românești, în condițiile realizării și dezvoltării unității ei naționale și ale independenței de stat, principalele puncte de vedere care au stat la baza constituirii s.r. pot fi identificate pornind de la următoarele forme sau tipuri ale naționalității sociale, toate fiind constitutive pentru această sociologie: a. naționalitatea teoretică, definită printr-un ansamblu de valori derivate din "rațiunea umană" ca entitate filosofică sau "teoretică"; b. naționalitatea practică, înfățișată ca o formă de concretizare în societate a unor anumite clase sociale, scopuri considerate singurele legitime istorice și care nu pot fi realizate decât prin acțiunea revoluționară a maselor sau a claselor sociale respective, prin practica socială revoluționară; c. naționalitatea instrumentală, care semnifică evaluarea raporturilor dintre mijloacele și scopurile activității sociale din punctul de vedere al eficienței ei, al adecvării logice a mijloacelor existente la un ansamblu de scopuri date, predeterminate; d. naționalitatea substanțială, care judecă această adecvare nu din punctul de vedere al eficienței ei sau al logicii adecvării, ci al reprezentativității scopurilor sociale față de valorile ultime sau substanțiale ale istoriei unui grup social, de regulă, ale istoriei unui popor sau a unei națiuni. Acestor tipuri de naționalitate socială le corespund patru *serii constitutive* ale s.r. a. Abordarea societății românești din punctul de vedere al naționalității teoretice constă în considerarea unor valori general umane, cum sunt egalitatea și

libertatea, ori a unor generalizări sociale (democrația, progresul), toate subsumate rațiunii, ca facultate cognitivă a omului, drept scopuri și norme ale modernizării societății românești și în raport cu care trebuie judecate și orientate procesele dezvoltării ei naționale. Seria naționalității teoretice începe cu încercarea pe care a făcut-o I. Heliade Rădulescu de a explica sociabilitatea ca valoare ultimă a societății moderne și ca premieră a dezvoltării sociale naționale (*Equilibru între antithesis sau Spiritul și Materia*, 1859-1869). Heliade analizează structurile sociale din perspectiva funcțiilor și consecințelor lor pentru dezvoltarea sociabilității omenești, elaborând astfel o teorie originală despre structura și mobilitatea socială: teoria "ciocoiei" și a "boieriei". Această teorie va fi reluată, într-un fel, de Vasile Conta (*Teoria undulaiei universale*, 1976), prin concepția acestuia despre sociabilitatea altruistă și sociabilitatea organică, ca forme de conservare a "undelor sociale", de C. Dimitrescu la care se considera sociabilitatea ca o formă de "moralizare" a științei ei (*Cele două morale*, 1907), și va deveni, în viața lui Dumitru Drăghicescu, teoria democratizării genului și aristocratizării maselor (*Du role de l'individu dans le determinisme social*, 1904). Esențială în această serie a s.r. este tensiunea dintre forma generic umană a sociabilității și forma ei particular națională, tensiunea exprimată sintetic, în gândirea social-politică a lui S. Bărbănuș, prin considerarea raporturilor dintre statul juridic și statul național. Constituirea statului român unitar va duce la construcția seriei naționalității teoretice a s.r., dominantă fiind, în perioada dintre cele două războaie mondiale, ideea europeanizării ca strategie a modernizării societății românești. Această idee este susținută prin elaborarea unor scheme sociologice noi: dinamismul cultural și expansiunea universitară, la V.I. Bărbat (*Dinamism cultural*, 1928, *Extensiunea univer-*

sitară, 1926), integralismul sociologic și paralelismul socio-național la P. Andrei (*Sociologie generală*, 1936), diferențierile epocale, locale și naționale (N. Petrescu, 1977 *Interpretation of National Differentiations*, 1929), teoria sincronismului, elaborată de E. Lovinescu (*Istoria civilizației române moderne*, 1924-1926), structura socială a cunoașterii (Alexandru Cladian, *Cercetări filosofice și sociologice*, 1935), simplexia valorilor (E. Speranția, *Tradiția și rolul ei social*, 1929) etc. b. Seria naționalității practice consideră că valorile ultime ale societății nu sunt derivate ale rațiunii, ci un produs istoric al acțiunii maselor sau claselor sociale. Astfel, N. Bălcescu interpretează sociabilitatea ca o formă istorică a revoluțiilor sociale naționale, nu ca o entitate generic umană; primii gânditori socialiști vor fundamenta ideea de sociabilitate pe dezvoltarea istorică revoluționară a colectivismului și pe eliminarea exploatarei de clasă ca premise ale emancipării naționale (dr. Russe, N. Codreanu, tefan Stăncă, P. Mușoiu, Raicu Ionescu Rion), iar C. Dobrogeanu Ghinea va elabora teoria neoioabăgiei pentru a explica modul concret în care evoluția ideilor și a transformărilor socialiste este condiționată de complexul istoric național, pe de o parte, și de cei internaționali, pe de altă parte (*Neoioabăgia. Studiu economic sociologic al problemei noastre agrare*, 1910). Se poate spune că tensiunea dintre urmărirea idealurilor naționale și relațiile istorice naționale a constituit principala temă a sociologiei naționalității practice în România, un loc central în dezbaterile teoretice prilejuite de această tensiune având contribuțiile lui Vasile Goldi la fundamentarea materialistă istorică a sociologiei naționale (*Despre problema naționalității lor*, 1912). c. Elementul specific constituirii seriei naționalității instrumentale a fost analiza societății românești din perspectiva mijloacelor sale de a se moderniza an

gajându-se pe calea dezvoltării capitaliste. Sociologii din această serie au considerat că această angajare este *singura* în măsură să consolideze dezvoltarea noastră națională independentă și că, dată fiind forța capitalului de a universaliza lumea, structurile noastre sociale, marcate de specificitate istorică, trebuie explicate prin raportare la schema generală de evoluție a capitalismului, ca faze (uneori doar incipiente) ale acestei evoluții. Ideea a fost susținută sistematic, în perioada interbelică, de Ștefan Zeletin (*Burghesia română. Originea și rolul ei istoric*, 1925), dar ea are o istorie mult mai lungă, care începe cu viziunea sociologică a lui I. Ghica despre "misiunea românilor", continuă cu intuitivile sociologice post-iluministe ale lui C.A. Rosetti, capătă o configurație doctrinară la I.C. Brătianu (primul gânditor român care folosește explicit termenul de sociologie în articolul program publicat în "Republica Română", nr. 1 din 1851) și devine, la A.D. Xenopoi (*La theorie de l'histoire*, 1908), o schemă de evaluare a naționalității istoriei. H. Sanielevici o va susține alături de prin elaborarea unei teorii despre diferențierea socială a raselor și importanța acesteia pentru cultura națională, citit prin pledoaria lui pentru deschiderea economiei românești față de capitalul străin și de formele de organizare socială capitaliste (*Cercetări critice și filosofice*, 1916, *Poporanismul reacționar*, 1921). Reprezentanții seriei naționalității instrumentale a s.r. devin treptat susținătorii unor scheme sociologice explicative de inspirație pozitivistă evoluționistă, cum este cazul lui Spiru Haret (*Mecanica socială*, 1910), al lui G.D. Scraba (*Sociologie*, 1914, *La dialectique historique*, 1922) sau H. Fundăleanu (*Principii de sociologie generală*, 1925). Ei acordă, în general, stării de spirit națională o funcție strict utilitară reprezentativă fiind, în acest sens, concepția lui G. Bariu despre funcțiile sociale naționale ale opiniei publice. Uneori, ca în cazul socio-

logiei corporatiste a lui M. Manoilescu, opinia publică este înlocuită cu un corp social conducător (eliță), care trebuie să își asume misiunea istorică de a mobiliza masele în direcția reprezentată de mișcarea unitară a societății sociale tip, care este națiunea (*Rostul și destinul burgheziei românești*, 1942). Alteori, opiniei publice îi este substituit un concept sociologic împrumutat mai ales din gândirea social-politică și juridică franceză (*solidaritatea*), care este interpretat ca o creație juridică (M. Djuvara), politică (I.N. Angelescu), socială sau cooperatistă (N. Ghiulea, Gr. Mladenatz). În sfârșit, abordarea instrumentală a naționalității sociale nu putea să nu conducă la elaborarea unei viziuni instrumentale despre sociologia însăși, ceea ce s-a întâmplat în perioada interbelică, când s.r. a fost teoretizată și a început să fie considerată — sub direcția teoretică și organizatorică a lui Dimitrie Guțu — ca o naționalitate în slujba națiunii, respectiv, a realizării unui amplu program de reforme sociale prin naționalitate și cultură națională, într-o viziune apropiată de ceea ce numim astăzi inginerie socială (H.H. Stahl). Această orientare a s.r. a condus de fapt la cea mai înfloritoare perioadă a evoluției sale, Guțu formând o coală de sociologie care s-a bucurat de un mare prestigiu atât pe plan intern, cât și internațional, ridicând pe o treaptă calitativă nouă o lungă tradiție românească a cercetării sociale monografice. Totodată, prin sistemul său teoretic integralist, în care centrală era ideea (legea) paralelismului sociologic, Guțu și-a atras în cadrul colii monografice de la București, al Institutului Social Român și al revistelor de sociologie conduse de el, numeroși oameni de naționalitate din domeniul istoriei, economiei, agronomiei, medicinei etc., punând bazele unei strategii originale de cercetare interdisciplinară (D. Guțu, *La science de la réalité sociale*, 1941). d. Reprezentanții seriei naționalității sub-

elaborat lucrările în mare măsură ca o reacție critică la schemele naționalității instrumentale. Centrală a fost ideea că modernizarea socială trebuie subordonată idealurilor naționale, luând în considerare acele elemente ale structurii sociale care și-au dovedit viabilitatea istorică sau, în orice caz, realizând doar acele schimbări sociale care sînt în stare să dezvolte structurile sociale, economice, culturale și politice prin care s-a păstrat ființa națională a poporului. Dacă M. Kogălniceanu începe seria naționalității instrumentale a s.r., iar Titu Maiorescu a creat cadrul cultural, politic și ideologic care a susținut o, cel care a fundamentat o este Mihail Eminescu, care a elaborat, de altfel, un complex teoretic original privind pătura superpusă, compensația prin muncă și dezvoltarea organică națională a societății românești moderne. Unele idei sociologice ale lui Eminescu au fost reelaborate în lucrările de istorie ale lui N. Iorga privind statul modern și cultura națională. C. Stere (*Social democrația sau poporanismul*, 1907-1908) a elaborat o teorie sociologică originală despre democrația națională, A.C. Popovici a întreprins o critică sociologică pertinentă a civilizației moderne (*Naționalism sau democrație*, 1910), iar V.N. Madgearu (*Agrarianism, capitalism, imperialism*, 1936) a analizat perspectivele dezvoltării capitaliste a țării noastre din punctul de vedere al evoluției capitalismului în Europa răsăriteană. La începutul secolului al XX-lea au apărut și primele încercări de a deturna semnificația seriei naționalității substanțiale a s.r. într-o direcție politică și ideologică reacționară, A.C. Cuza, mai întâi, apoi N. Roșu, N. Crainic și Traian Brăileanu promovând o sociologie în care națiunea, ca valoare ultimă sau substanțială a unei societăți, este considerată ca o realitate în sine, cu scopuri doctrinare specifice ideologiei de dreapta, eșitiste, antisemite, mistico-religioase, biologice etc. Trăsăturile s.r. de la începuturile ei și până la instaurarea

orânduiri socialiste în țara noastră, sînt, în esență următoarele: a. s.r. & a constituit ca o naționalitate a societății românești, ale cărei evoluții, structuri și transformări a încercat să le explice utilizînd scheme teoretice originale sau adaptate original; ea nu este, deci, rezultatul unui fenomen de "împrumut cultural", ci un produs autohton, rezultat din preocuparea de a evalua naționalitatea realizării idealurilor diferite ale dezvoltării sociale; b. în această preocupare două aspecte au fost centrale: pe de o parte, cercetarea socială concretă sau empirică a realității ilor naționale, mai ales prin promovarea studiilor monografice; pe de altă parte, angajarea ideologică și politică directă a celor mai mulți dintre reprezentanții s.r. din această perioadă; c. caracterul public al s., marcat de prezența și în publicațiile culturale ale perioadei, citit și de angajarea sociologilor, individual sau instituțional, în activitățile sociale politice de interes național; d. orientarea preponderent democratică a s.r., promovarea unei atitudini favorabile schimbării sociale pe plan național; e. continuitatea serială, manifestată prin gruparea principalilor reprezentanți ai s.r. în jurul unor idei forță, elaborate și reelaborate în funcție de schimbarea contextelor sociale istorice și politice naționale. În continuitatea serială a s.r. a survenit, ca urmare a politicii anticulturale a anilor '50, o perioadă în care tradițiile sociologice naționale au fost ignorate sau blamate, pe fondul promovării instituțiilor naționale, cu ajutorul mijloacelor politice, a unei atitudini de discreditare a sociologiei ca naționalitate și de negare a importanței ei. De îndată ce conducerea comunistă a țării a încercat, după 1965, o reluare a cercetării sociologice în țara noastră, subordonarea politică și ideologică cvasi-completă a sociologiei nu a permis, de fapt, dezvoltarea ei. De altfel, după numai un deceniu au fost luate măsuri de lichidare a învățămîntului sociologic specializat și pentru înregimentarea ideologică și politică

SOCIOLOGIE RURALA

ceau istă a întregii activități de cercetare sociologică. De i au continuat să apară lucrări sociologice interesante, iar unele valoroase, s.r. s a caracterizat, în această perioadă, prin stagnare i, într o anumită măsură, prin falsificarea politico ideologică a enun urilor ei tiin ifice, cu scopuri propagandistice evidente. O analiză cantitativă a produc iei s.r., din perioada 1944 1980 (volume, studii i articole publicate, rapoarte de cercetare nepublicate, teze de doctorat sus inute) a stabilit următoarea distribu ie a acesteia; a. analiza teoretică i empirică a comunită ilor rurale i urbane, a unită ilor economice i a proceselor de urbanizare, modernizare, industrializare i transformare colectivistă a agriculturii; b. analiza teoretico conceptuală a sistemului social, func ionalită ii, dinamicii i structurii acestuia; c. investigarea problemelor integrării sociale, ale educa iei, învă âmintului i ale tineretului; d. studii demografice i sociodemografice realizate în cadrul anchetelor sociale privind structura popula iei i modificările ei, migra ia i mobilitatea socială, distribu ia popula iei României după indicatori sociali importan i pentru politica i planificarea dezvoltării economico sociale a ârii; e. evaluarea critică a teoriilor sociologice în cadrul cercetărilor de istoria sociologiei române ti i universale; 6. analiza sociologică a dinamicii fenomenului cultural. Alte categorii tematice cu o pondere semnificativă în cadrul produc iei sociologice române ti în perioada 1944 1980 sînt; sănătatea publică i sociologia medicinei; e pistemologie socială, metodologia i tehnicile de cercetare sociologică; psihosociologie, individ, grup, colectivitate socială; familia i locuin a; opinia publică i propaganda; sociologie politică (politică, stat, partid, democra ie; conducerea tiin ifică a societă ii; sociologia mass media; timpul liber i utilizarea lui; etnografie i folclor; sistemul normativ i juridic; sociologia religiei, a sportului, militară etc.) în

ultimul deceniu, nu s au produs modificări semnificative în distribu ia temelor cercetării sociologice române ti, dar se poate remarca o cre tere a interesului pentru fundamentarea epistemologică a sociologiei, pentru dezvoltarea abordării socio istorice i socio antropologice i pentru o mai largă deschidere spre analiza fenomenului politic cu mijloacele sociologiei. De asemenea, anii '80 au marcat o orientare prospectivă mai categorică a s.r. i apari ia unor domenii noi ale acesteia: calitatea vie ii i stilurile de via ă, modernizarea socială i organizarea tiin ifică a produc iei i a muncii, comportamente socioprofesionale i culturale determinate de procesele revolu iei tiin ifice i tehnice contemporane. Constrîngerile politice i ideologice caracteristice dictaturii ceau iste au împiedicat afirmarea acestor direc ii noi ale s.r. i au întîrziat cu decenii evolu ia acesteia. *V. istoria sociologiei, modernitate, sociologie. I.U.*

SOCIOLOGIE RURALĂ ramură a sociologiei care studiază originea, evolu ia, structurile sociale i rela iile teritoriale ale satelor. Evolu ia s.r. — în sensul de cercetare directă, la teren a satelor — a fost precedată de studii ale altor discipline (economie politică, geografie, agronomie). Astfel, din perspectivă economică, structurile rurale au fost studiate în Europa încă de fiziocra i, teoreticieni care considerau că sursa avu iei na ionale este pămîntul, respectiv munca agricolă. Din perspectivă statistică, problema defini* satului a apărut odată cu primele recensămînte moderne, datorită dificultă ilor de identificare i localizare ale fiecărei unită i rurale în parte. Evolu ia s.r. este diferită în Europa i în SUA. În SUA — multă vreme societatea cea mai urbanizată din lume — studiul s.r. a fost impulsionat de marile probleme economice i sociale generate de o urbanizare specifică i de existen a unei

re ele de a ezări mici, diferite ca aspect i structură de satele europene. Spre sfîritul secolului al XIX lea i începutul secolului al XX lea s au înregistrat profunde anomalii pe pia a alimentară din SUA (supraproduc ii în unele zone i foamete în altele; ani cu recolte mari, dar fără cumpărători i ani cu subproduc ii acute; depopularea unor întinse regiuni în special în sud prin migra ia for ei de muncă de culoare spre ora ele din nord în prima genera ie după abolirea sclaviei; dispari ia fermierilor mici i mijlocii i cre terea păturilor sărace rurale i urbane .a.m.d.). Aceste probleme au dus la adoptarea unei politici guvernamentale de cercetare i ac iune în mediul rural, politică inaugurată de Th. Roosevelt, care a creat în 1908 "Country Life Commission" cu scopul precis de a studia: a. tehnologia agricolă; b. economia agrară; c. structurile sociale i înclina iile psihologice ale fermierilor; d. re elele de a ezări rurale i mijloacele de transport; e. mijloacele de echilibrare socială a vie ii rurale i de rea ezare a rolului satului i agriculturii în contextul na ional. În 1919 W. Wilson a înfiin at la Ministerul Agriculturii "Divizia pentru popula ie i via ă rurală" care a impulsionat cercetările de sociologie i economie rurală, alungîndu se după marea criză din 1929 1933 la un sistem etatic de finan are i interven ie în mediul rural, în 1925 în SUA s.r. se preda în 500 de institute, în timp ce în Europa numărul cursurilor de s.r. nu depă ea 20. De altfel, societatea americană este una dintre pu inele societă i industrializate i urbanizate din lume în care imaginea asupra muncii agricole i vie ii la ară este pozitivă ("mitul fermierului", "nostalgia fermei" .a.m.d.). Între tratatele de s.r. care au avut cea mai mare influen ă în SUA în perioada interbelică men ionăm cele semnate de A. Dunn (1920), E.N. Bennt (1924), Ch.I. Galpin (1924), J.M. Gillette (1925), H.B. Hawthorn (1926). Pentru această perioadă lucrarea clasică este P.A. Sorokin,

Principles of Rural Urban Sociology (1929).

• în Europa, satul era studiat de mai bine de un secol, dar în special din punct de vedere etnografic i geografic. Spre sfîritul secolului al XIX lea, "problema agrară" era una dintre problemele politice i economice de prim ordin în Europa, fie datorită pronun atului exod rural al omajului agricol din Europa occidentală, fie datorită marilor schimbări produse de penetrarea rela iilor de produc ie capitaliste în societă ile rurale tradi ionale din Europa de răsărit (Rusia, România, Peninsula Balcanică). Studiile de s.r. se multiplică, fără a ajunge însă la fâspîndirea i impactul celor ds sociologie urbană i industrială. Apare i o puternică mi care cooperatistă, în special în mediul rural din Germania, ârile de Jos i Austro Ungaria. După primul război mondial, în majoritatea ârilor din răsăritul Europei au loc reforme agrare care limitează puterea marii proprietă i i modifică aspectul economic al mediului rural. Numai în România după reforma agrară din 1921 apar zeci de sate noi, cu proprietari individuali i cu loturi de pămînt acordate de stat, cu sau fără răscumpărare.

• în perioada de după cel de al doilea război mondial s.r. se dezvoltă pe toate continentele, în raport direct cu problemele sociale, economice, politice, financiare, tehnologice ridicate de tranzi ia demografică rurală, derulizare i urbanizare, revolu ia mijloacelor de transport, evolu ia rapidă a tehnologiei agricole, iriga iilor, geneticii etc. În prezent s.r. este o disciplină diversificată avînd mai multe specializări: a. studiul factorilor sociali ai economiei agricole; b. analiza structurilor sociale specifice mediului rural; c. analiza regională a re elor de a ezări rurale; d. studiul institu iilor specifice mediului rural; e. monografiile rurale sau zonale. S.r. — ca i sociologia urbană — are un profund caracter concret, i instrumental. Caracterul concret al s.r. constă în faptul că studiile respective sînt în general centrate pe unită i sociale bine defi

nite, reduse ca dimensiuni, u or de delimitat i de comparat cu altele. Caracterul instrumental al s.r. rezultă din faptul că studiile de teren în domeniu au aproape întotdeauna o virtuală utilitate practică pentru creșterea calității vieții rurale, sporirea productivității agricole, modernizarea instituțiilor, evaluarea tendințelor viitoare, schimbarea sau conservarea unor valori specifice. Mediul rural este cel în care cercetarea sociologică participativă este cea mai frecventă, • în s.r. există mai multe modele de cercetare: a. modelul tradiționalist consideră mediul rural, respectiv satul, ca fiind "adevăratul" păstrător al spiritului, specificității și originalității unei societăți sau unei culturi, iar cercetările conduse după acest model caută să releve valorile, comportamentele și simbolurile rurale tradiționale; b. modelul meliorist consideră mediul rural ca fiind forma genetică a societății moderne, dar insuficient evoluat și care trebuie adus la nivelele structurilor urbane; cercetările care adoptă acest model urmăresc în general măsurarea decalajelor urban/rural (venituri, educație, confort, productivitate etc.) și caută mijloace de reducere a acestora; c. modelul ecologic relevă specificitatea, particularitățile și avantajele modului de viață rural contemporan, modificat în urma transformărilor din timpul revoluției industriale și RTS; d. modelul cronoregresiv, utilizat în general în monografiile de aezări rurale, dar și în studiile tematice (evoluția unei meserii rurale, unei structuri, instituții sau tradiții) — î i propune să releve evoluția istorică a unui sat plecând de la aspectul său contemporan și indicând cauzele schimbărilor succesive. Pentru acest model de cercetare satul este o proiecție a istoriei pe teren (cf. J.L. Durand Drouhin, L.M. Szwergub, I. Mihăilescu — *Rural Community Studies in Europe*, 3 voi, 1981-1985). * în ara noastră s.r. are o bogată tradiție, recunoscută și pe plan internațional. Înainte de primul război mondial studiile de s.r. sînt re-

lativ nesistematice, punînd accentul pe economia rurală, etnologie și "problema ărașească", respectiv ansamblul analizelor socio-economice privitoare la structura, rolul și statutul ărașimii și proprietățile agricole în societate, economie și politică. Totuși, chiar și în această perioadă se înregistrează cercetări specifice de s.r., în general pornindu-se de la o comandă de stat sau de la o inițiativă academică. Astfel primele analize regionale (I. Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, 1866, *Mehedinți*, 1868, *Putna*, 1869) sînt efectuate pe baza unei ordonanțe din 28.11.1864 care cerea tuturor inspectorilor agricoli să întocmească descrierea unui județ. În 1877 Ministerul Instrucțiunii publice adoptă o dispoziție prin care se cerea învățătorilor să redacteze monografii de sate și ca urmare B.P. Haudebrand redactează, transmite și recoltează două chestionare, unul privind obiceiurile juridice ale poporului român (1877) și altul lingvistic (1884). Mai sociologic este primul, axat pe aspectele sociale și economice ale satului moldovenesc, muntenesc și oltenesc. Răspunsurile la ambele chestionare însumează peste 20.000 de pagini, aflate la BAR, parțial prelucrate (I. Muștea, Ov. Birlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Haudebrand*, 1970). În 1876 Societatea Română de Geografie începe acțiunile în vederea realizării monografiilor județene, elaborate în intervalul 1887-1896 (32 de monografii) și apoi *Marele Dicționar Geografic al României*, 5 voi. (1898-1902), toate cuprinzînd date sistematice și concrete despre aezările rurale. În 1903 Ministerul de Interne condus de V. Lascăr inaugurează un "Program al monografiei unei comune rurale" care va sta la baza a peste 60 de monografii rurale publicate, iar Ministerul Domeniilor cere elaborarea unor monografii ale "moșiilor" statului și Coroanei, din care se desprind atît elemente tiințifice privind viața rurală,

munca agricolă și neagricolă din sate, cît și propuneri de îmbunătățire. În Transilvania și Banat societatea "Astra" — Sibiu inițiază primele monografii românești despre sate și comune cu populație românească. Tot în această perioadă apar primele nomenclatoare de sate și primele proiecte de geografie socială a satului românesc (Nestor V.A. Urechia, 1902). În paralel, "problema ărașească" a făcut să apară o literatură sociologică de foarte bună calitate analitică și cu propuneri de intervenție în lumea rurală bine argumentate. În special după publicarea rezultatelor recensămîntului general din 1899 (L. Colescu) lucrările care tratează "problema ărașească" devin mai consistente din punct de vedere tiințific și mai adecvate ca argumentare. Printre autori de lucrări privind "problema ărașească" înainte de primul război mondial menționăm: R. Rosetti, C. Dobrogeanu Ghinea, C. Stere, C.C. Arion, S. Haret, Vasile M. Kogălniceanu, N. Iorga, G.D. Creangă, C. Garoflid. După primul război mondial se continuă elaborarea monografiilor de sate, atît în linie tradițională, cît și conform noilor prescripții metodice elaborate în cadrul colii monografice de la București. Studiile de s.r. privind structura socială, instituțiile rurale (în special cooperativele ărașenești), factorii sociali și culturali ai producției, consumului și acumulării agricole în rurale, starea alimentăriei, sănătatea ei, educația ei, construcțiile și culturile în mediul rural cunosc o dezvoltare fără precedent. Coala monografică se impune după 1930 în Europa ca una dintre cele mai originale, mai dinamice și mai competente coli de s.r., în așa fel încît Congresul Mondial de Sociologie din 1939 urma să fie ținut la București. Modelul cercetărilor colii monografice era de tip tradiționalist cu un puternic accent pe implantarea unor cunoștințe și instituții noi, moderne, în mediul rural cu scopul ridicării calității vieții locuitorilor, în această perioadă prestigiul, s.r. crește mult,

atît în mediile academice, cît și în mass media și administrație publică, în condițiile în care circa 80% din populația ărașilor era rurală și circa 75% agricolă. Constituită în jurul personalității prof. Dimitrie Gușă, coala monografică a permis un număr mare de experiențe sociale, tiințifice și culturale, cu rol stimulator pentru ansamblul societății românești din acea perioadă. Primul curs tipărit de s.r. apare în 1940 (T. Herseni), al doilea în 1948 (G.M. Marica), iar după 1966 apar cursuri de s.r. la București (Institutul de agronomie, 1974) și la Iași (1977). După 1966 s.r. este inclusă ca materie de învățămînt — împreună cu sociologia urbană — în mai multe institute și universități. După 1966 cercetările de s.r. adoptă în general modelul meliorist, în noile condiții determinate de existența economiei planificate, centralizate și cooperativizate din agricultură. Temele principale ale cercetărilor din domeniu sînt în această perioadă: structurile sociale în mediul rural, navetismul rural urban și migrația spre oraș, factorii sociali ai economiei rurale și calitatea vieții în mediul rural. Monografiile de sate și comune cunosc un ritm înalt de apariție (circa 200 în perioada 1968-1989), relevînd creșterea interesului pentru definirea identității locale. Mediul rural rămîne în continuare un mediu social important în țara noastră (11 milioane de persoane rezidente în 1985, tot atîtea ca și în 1930 la actualul contur al ărașilor). *V. comunitate, monografie sociologică, recensămînt, sat devălmaș*. A.T.

SOCIOLOGISM 1. *h sens restrîns*, termen prin care este caracterizată concepția sociologică a lui E. Durkheim (1858-1917) și a numeroșilor săi discipoli (Marcel Mauss, Henri Hubert, François Simiand, Maurice Halbwachs, Paul Lapie, Paul Fauconnet, Georges Davy, Robert Hertz) din cadrul colii sociologice franceze. Durkheim refundamentează sociologic categoriile filosofiei

SOCIOMETRIE

kantene, fiind de acord cu I. Kanî în privin a existen ei unor structuri a prior/ale con tiin ei, dar respingînd localizarea acestor structuri în con tiin a individuală. Substratul ordinii lumii este constituit, după Durkheim, de ansamblul *reprezentărilor colective*, o sinteză a reprezentărilor psihice individuale sau un fel de "con tiin ă a con tiin elor", care, ca sinteză, î i pierde caracterut psihic i devine o realitate *sui generis*, supraorganică. Deoarece această realitate este preexistentă con tiin ei indivizilor, pentru a în elege ordinea lumii, trebuie să explicăm structura *clasificării* ei de către o colectivitate socială, iar pentru în elegerea acestei structuri trebuie să explicăm regulile sau principiile organizării sociale a colectivită ii respective. De exemplu, pentru a explica statutul, func iile i evolu ia credin elor religioase, Durkheim descrie i explică formele de clasificare corespunzătoare a două tipuri de organizare socială, bazate pe principiul solidarită ii mecanice, respectiv organice, a căror evolu ie poate fi urmărită analizînd evolu iu ia institu iilor juridice penale i civile, în general, orice fapt social î i are cauza, după Durkheim, totdeauna într un fapt social. Această afirma ie a fost adesea considerată drept principiu al s. i la ea se raportează cea mai mare parte a criticii sociologiei lui E. Durkheim. Dacă această critică îi repro ează sociologului francez postularea unei structuri relativ omogene a lumii, adică a unui tip de ordine socială, ea este o critică întemeiată. Dacă i se repro ează lui Durkheim reduc io nismul în explicarea cauzalită ii fenomenelor sociale, critica este neîntemeiată, fiindcă atît Durkheim, cît i discipolii săi au considerat ac iunea cauzală a tuturor faptelor din societate, dar au arătat că acestea devin agen i cauzali ai faptelor sociale numai în măsura în care se manifestă ca fapte sociale. De exemplu, salariul este un agent cauzal social în măsura în care este considerat din perspectiva func iilor sale în sistemul normativ al vie ii

sociale, respectiv în raport cu nivelul i modul de trai. 2. *In sens larg*, s. este sinonim, după Petre Andrei { *Sociologie generală*, 1936), conceptului de totalitate, adică raportării oricărui fenomen social la "totul" sau ansamblul social; în această accep iune, s. cuprinde toate teoriile despre societate care nu o concep pe aceasta doar ca o sumă de indivizi, care caută cauzele sociale în afara ac iunii indivizilor i care concep societatea ca o realitate exterioară indivizilor, constrîngătoare în raport cu ei. 3. S. *vulgar*, concep ia care explică motiva iile, mecanismele, structura i finalită ile oricărei crea ii spirituale i îndeosebi ale crea iilor iterar artistice, prin reducerea mecanică a acestora la caracteristicile i tipurile structurilor sociale: crea ia spirituală este, în accep iunea s. *vulgar*, un simplu epifenomen ai structurilor sociale. V. *cauzalitate*, *fapt social*, *sociologie*. I.U.

SOCIOMETRIE (lat. *socius*, "fiin ă socială", "social", lat. *metrum* "măsurătoare"). în accep iunea originară, indicată prin însă i e timologia cuvîntului, s. înseamnă măsurarea fenomenelor sociale (prin intermediul metodelor statistice), în în elesul său uzual i actual însă, s. desemnează concep ia teoretică i sistemul metodologic creat i impus în sociologie i psihosociologie de L.J. Moreno, în jurul anilor 30, odată cu apari ia lucrării *Who shalt survive?*. Doctrina moreniană porne te de la o viziune psihologizantă asupra societă ii, de factură bergsoniană, în centrul căreia se află no iunile de "sjDon anei ta_e i creativitate pe baza cărora este fundamentat un ansamblu de tehnici i procedee de diagnostic i de analiză a rela iilor interpersonale din cadrul grupurilor mici. în opinia lui Moreno, "realitatea socială" este rezultatul interac iunii între două paliere distincte ale socialului i anume: "societatea externă" sau "macrostructura", reprezentată prin totalitatea structurilor sociale institu iona

lizate i oficiale, bazate pe reguli i norme de func ionare de tip. birocratic, cum ar fi statul, biserica, coala, armate etc. i "matricea sociometrică" sau "mjcjCis njc Ljra" considerată factoruTdeterminant al întregii dezvoltări sociale tQrmailLdijijmllliidJiiejaj^ iilor prQfewTtiaJ_a1^c ive de âractiejjg joingere indiferen ă, ce se stabilesc în mod spontan la nivelul microgrupurilor i au un caracter neficialL iinformal, Acest din urmă palier, spre deosebire de primul care este direct observabil prin însu i caracterul său institu ionalizat, este^s^uj S^JnyjzbJiJmpJir^ Pentru a putea fi eviden iat este necesară anaJiza_ ocjgm8 trică ce poate ti realizată cu ajutorul unor tehnici.speciale, între caret\$ISOi2i35lfe<^ ocupă locul privilegiat. între "saci\$la ea_ex temăi i "nmlllEgaLI22lEñif'liEâ^tiincl să se stabilească rajasalUl^nrradKc oj i^e opozie i conflict, justificate de Moreno grînja urăderită a celor două^ ra ujl\$fiemale: pe de o parte, "so^JaLea^x ernă", lipsită de flexibilitate, încearcă să impună structuri formale i rigide; pe de altă parte, corjsiala Ulajai ctive ale "microstructurii" tind să propulseze manifestMsaQQlana^ujDva flare. Armonizarea rela iilor între cele două paliere ale "realită ii sociale" nu este posibilă, socote te Moreno, decît prin înfăptuirea "revolu iei i reconstruc iei sociometrice", al cărei el este crearea unei societă LîD.car.effiauTDSstantea să coincidă cu microstructura. Imaginea universului social creată de Moreno precum i proiectul său al "revolu iei sociometrice" sînt, de la bun început, superficiale i utopice. Pe de altă parte însă, s. are meritul de a fi introdus în cîmpul investiga iei sociologice^Jejiorrienele inteQQdjyjdualie \$[P^ccE\$etejfec ive i de a fi creat q_metodolpgig^iabJlă.de.dja^TOSjic i de ameliorare, a acestor fenomene i procese ale grupului mic. De altfel, singurele concep ii moreniene preluate în literatura de specialitate pentru valoarea lor explicativă i opera ională sînt cele care definesc geneza,

extensiunea i intensitatea raporturilor psihice afective din cadrul microgrupurilor. Acestea sînt: *teleelementul*, *atomul social*, *molecula socială*, *sbcioidul*. *Teleelementul*, caracterizat de Moreno drept "cea mai mică unitate de sentiment transmisă de la un individ la altul", este o caracteristică a afectivită ii umane ce face posibilă legătura intersubiectivă, de tipul atrac ie respingere indiferen ă dintre oameni, dintre .ei i.rojurile lor, dintre ei i anumite obiecte. Ansamblul re elor "tele" ce se cristalizează în jurul unei persoane constituie *atomul social* ce poate fi mai bogat sau mai rarefiat în func ie de "unită ile de sentiment" pozitive, negative sau neutre îndreptate spre persoana respectivă. Interrela ionarea atomilor sociali generează *molecula socială*, care la rîndul său este unitatea constitutivă a *so cioidului* (o constela ie de molecule sociale). Descifrarea tuturor acestor configura ii afectiv preferen iale se poate realiza cu ajutorul metodelor sociometrice de "măsurare aici i acum" a structurilor informate din interiorul grupurilor, i anume: testul sociometric, psihodrama, sociodrama, matricea sociometncă Aisenalui metodologiei sociometrice include, a^atw^ Sa procedee de cunoa te; e a vie ii afective a g.upunlor, i procedee de ameliorare i reconstruc ie psihosocială a rela iilor interpersonale nefunc ionale sau in dezirabile, i anume psihodrama i sociodrama. V. *psihodrama*, *rela ii interpersonale*, *sociodrama*, *test sociometric*. T.D.

SOCIOTERAPIE termen introdus în vocabularul psihiatriei în perioada 1940 1950 i preluat ulterior în literatura sociologică i psihosociologică. Sub această denumire sînt reunite metode psihologice i pedagogice foarte diverse, vizînd socializarea, reeducarea sau dezvoltarea individului i care au în comun utilizarea for elor interactive ale grupului social ca factori opera ionali ai actului terapeutic. Accep iunile acordate termenului

SOCIOTERAPIE

S. sînt numeroase i diferite de la un autor la altul i de la o situa ie la alta, mergînd de la formulări foarte generale, cum ar fi "terapie de mediu" (Sivadon), "terapie" prin "eu social" (Baldwin), sinonim cu psihoterapia de grup etc. i pînă la defini ii foarte înguste ce reduc s. la una sau alta din variantele sale particulare (ergoterapie, terapeuica institu ională, terapia familiei etc). În marea lor diversitate însă, toate aceste accep iuni au în comun accentul pus pe rolul decisiv al dimensiunii sociale în procesualitatea terapiei i dezvoltării persoanei umane. Este cunoscut faptul că sistemele de interrela ii nesatisfăcătoare, bazate pe tensiuni, conflicte, ridiculizare etc, induc comportamente nevrotice, anxietate, frustrare, sentimente de culpabilitate, incapacitate de adaptare la locul de muncă etc. Dimpotrivă, un climat uman pozitiv i flexibil va favoriza echilibrul psiho-comportamental, încredere în sine, dispozi ia afectivă tonică, i, pe această bază, o integrare eficientă a individului în muncă, în familie, în via a socială. Ori, tocmai această "func ie vitală" a rela iilor sociale în formarea i dezvoltarea omului stă la baza tuturor conceptelor sociologice i psiho-pedagogice care utilizează dinamismul interac ional al grupului ca mijloc de schimbare socială i umană. În acest context se înscrie i s. care, asemenea tuturor celorlalte strategii colective psihoterapeutice sau formative, i propune "să reconstituie", prin mijloacele sale specifice, procesul de formare i dezvoltare a individului. La fel ca i psihoterapia de grup cu care adeseori este confundată, s. va căuta să selecteze i să actualizeze din multitudinea influen elor pe care oamenii le pot exercita unii asupra altora con tinent sau incon tinent, deliberat sau nu, pe acelea ce pot avea efecte favorabile asupra recuperării, socializării sau evolu iei subiectului (subiec ilor) supus terapiei. Acest fapt se poate realiza fie în cadrul comunită ii terapeutice omogene din punct de

vedere al tulburărilor psihice sau adaptive, al preocupărilor profesionale, al aptitudinilor, intereselor etc, fie prin modificarea artificială a unor grupuri sociale deja existente. (Ultima dintre cele două modalități de realizare a s. este indicată de H. Pieron în *Dictionnaire de pedagogie*, 1968, prin însă i defini ia s.: "modificarea artificială a unil mediu social în scopul de a permite adaptarea la mediu a deficientului mental"). Nota distinctivă a s. în raport cu celelalte metode colective o constituie faptul că ea este aproape întotdeauna centrată pe o anumită formă de activitate (muncă, sport, dans, artă, activități culturale etc), identică sau similară cu activitatea grupurilor reale de muncă i via ă. Chiar i atunci cînd se desfășoară într un mediu artificial — de regulă clinica psihiatrică — activitățile asociate s. au un caracter organizat, uneori institu ionalizat, au continuitate, finalitate i utilitate socială. Principalul lor scop este să l transforme pe subiectul handicapat într un om func ional i eficient pentru sine i pentru societatea în care trăie te. Din acest punct de vedere s. este cea mai complexă formă a terapiei psihologice i psihosociale. Ea nu urmăre te atingerea unor obiective fragmentare — con tinentizarea traumelor refulate, înlăturarea simptomelor patologice sau ca tharsis emo ional — ci revitalizarea întregului poten țial bio psiho social al individului în vederea reintegrării sale sociale. Nu întîmplător coala ie eană de psihiatrie, care a introdus în practica psihiatrică conceptul de "om total" definit i dezvoltat de P. Brânzei, asociază s. cu psihoterapia integratoare pentru a sublinia perspectiva holistă a s. De regulă, în cadrul s. sînt incluse activități socio culturale desfășurate în cadrul unei organiza ii sociale mai mult sau mai pu în structurate ce permit ajustarea comportamentelor individuale la normele grupului, dezvoltarea expresiei în grup, asumarea unor roluri i responsabilități. Aceste organiza ii sînt reprezentate prin "clu-

buri" mai mult sau mai pu în specializate (sport, jocuri de societate, vizionări de filme, audi ii muzicale etc.), cenacluri literare (axate pe stimularea crea iilor proprii sau pe debateri critice asupra unor opere literare, întîlniri cu scriitori) sau prin "asocia ii" cu sau fără caracter permanent centrate pe organizarea de serbări, reuniuni. Ele sînt în general create i animate de bolnavi, cu concursul personalului sanitar, al unor animatori socioculturali sau chiar al unor fo ti bolnavi recupera ii. Din categoria demersurilor socioterapeutice mai fac parte: ergoterapia, terapiile expresive — ambele fiind variante ale terapiei ocupa ionale — i terapia familiei. *Ergoterapia* desemnează tratamentul prin muncă în scopul readaptării profesionale, al educării capacită ii de efort, al dezvoltării comportamentului social, al "valorizării" subiectului spitalizat prin (re)do bîndirea sentimentului importan ei i utilității sociale. Activitățile terapeutice, extrem de variate, mergînd de la produc ia artizanală i pînă la fabrica ia de serie, se desfășoară în cadrul unor grupuri constituite, de la un caz la altul, după criteriul omogenității ii sau complementarității ii i comportă o organizare similară cu cea a colectivității ilor reale de muncă: repartii echitabile a beneficiilor, asumarea unor responsabilități i roluri sociale. Principalii agen i terapeutici ai ergoterapiei sînt învățarea, comunicarea interumană, obiectivarea subiectului prin crearea unui produs cu propriile sale mîini, creativitatea. Cu excep ia activității ilor repetitive i monotone, ce pot avea chiar efecte negative asupra recuperării bolnavului, orice altă muncă are valen e socioterapeutice ce provin din înse i caracteristicile intrinseci ale unei munci avînd finalitate i utilitate socială. Prin semnifica ia sa majoră de principal proces între om i natură, om i om, munca este, fără îndoială, un instrument esen țial de reconstruc ie psihologică i psihosocială. # Terapiile expresive cuprind activități foarte diverse — muzică,

artă, dans etc. — ce urmăresc recuperarea sau socializarea subiectului prin intermediul crea iei artistice. Se sprijină pe ipoteza că cea mai importantă trăsătură a fiin ei umane, creativitatea, poate constitui un factor de interven ie cu multiple valen e terapeutice: ocupa ionale, proiective i recreative. Toate modalitățile crea iei artistice — pictura, sculptura, modelajul, crea ia literară — contribuie la reeducarea func ională a subiectului datorită contactului fizic cu materialul brut i datorită mobilizării expresive a subiec ilor. În clinica psihiatrică; majoritatea activităților creative se desfășoară în grupuri de dimensiuni variabile centrate pe realizarea unei sarcini comune (pregătirea unei expozi ii, efectuarea unor obiecte artizanale pentru a fi valorificate, reprezenta ii publice) în cadrul căreia terapeutul (monitorul) caută să stabilească o atmosferă securizantă, permisivă, favorabilă suprimării inhibi iilor, anxietă ii, mecanismelor de apărare. Durata i periodicitatea edin elor este stabilită în func ie de caracteristicile specifice ale colectivității terapeutice unde se folosesc aceste metode. De re inut este faptul că o. este de dorit să nu fie redusă la una sau alta din variantele sale particulare, ci să se sprijine pe un program complex i unitar de activități variate i stimulative ce definesc întreaga cultură terapeutică a clinicii psihiatrice. V. *asisten ă socială, dinamica grupului, psihologie umanistă, psihoterapie*. T.D.

SOLIDARISM concep ie de tip contractualist, formulată, mai întîi, de L. Bourgeois (*Solidarite*, 1895) i dezvoltată de unii juri ti, economi ti, sociologi (C. Bouglé, G.L. Duprat etc), după care omul, încă de la na tere, este "debitor" societă ii din care face parte, deoarece fără ajutorul acesteia ar pieri îndată după na tere. Individul prime te totul de la societate: ocrotire, îngrijire, între inere, educa ie etc. Nu există un contract propriu-zis între in-

SONDAJ DE OPINIE

divid i colectivitate, dar fiecare individ i i asumă o serie de obliga ii sociale de care, ajuns în deplinătatea facultă ilor sale, trebuie să se achite. Prin urmare, este firesc să i se ceară individului să i plătească "datoriile" fa ă de colectivitate. Fără îndeplinirea sistemului de obliga ii ale membrilor săi, societatea nu ar mai putea exista. Limite: proclamă armonia socială în toate tipurile de societate; societatea "creditoare" i individul "debitor" implică existen a unui contract "tăcit", acesta fiind în fond o fic iune; societatea este abordată dintr o perspectivă individualistă. V. *corporatism, societate*. I.F.

SOLIDARITATE comunitate de interese, idei, credin e, sentimente, opinii, generatoare ale unui mod unitar de ac iune. Sociologul francez E. Durkheim utilizează în cartea sa *De la division du travail social* (1893) conceptele de s. *mecanică* i s. *organică* pentru a surprinde deosebirile esen iale dintre societă ile arhaice i cele moderne. S. *mecanică* se caracterizează prin faptul că membrii comunită ii se *aseamănă* între ei, trăiesc sentimente similare, aderă la acelea i valori i credin e, au voine convergente. Există o conformitate a cuno tin elor individuale la tipul de con tiin ă colectivă, diferen ierile fiind estompate. S. *mecanică* este analoagă cu organizarea corpurilor anorganice. Ea se întinde ie în clanuri, triburi i în general în orice societate simplă. S. *organică* este produsul diviziunii sociale a muncii i caracterizează societă ile "evolute". Unitatea coerentă a colectivită ii rezultă sau se exprimă prin *diferen iere socială*. Indivizii nu mai sînt asemănători ci *diferi i*, iar consensul, coeren a socială sînt asigurate prin diviziunea socială a muncii. Durkheim relevă faptul că individualitatea întregului cre te o dată cu cea a păr ilor, societatea devine mai capabilă să se armonizeze cu ansamblul, în timp ce fiecare component are propriile sale mi cări. în

cadru ei, fiecare are propria sa personalitate, sfera con tiin ei colective restrîngîndu se în favoarea celei individuale. Durkheim denu me te *organică* aceea s. care este întemeiată pe diferen ierea indivizilor, prin analogie cu organele fiin elor vii, care exercită fiecare o func ie proprie, neasemănătoare între ele, toate fiind în aceea i măsură indispensabile vie ii. V. *coeziune, solidarism*. I.F.

SONDAJ DE OPINIE (fr. sondage d'opinion), metodă de cunoa tere a opiniei publice pe baza chestionarului i a e an tionării. Termenul de s.o. este echivalent celui de *Public Opinion Polls* (engl.) i a celui de *"Demoskopie"* (germană). Utilizarea altor termeni (gr. doxometrie, psephologie) pentru a desemna măsurarea opiniei publice nu s a impus. Chiar dacă s.o. au apărut i s au perfec ionat din punct de vedere tehnic pun utilizarea lor pentru a cunoa te opiniile alegătorilor, i pe această bază, pentru a prognoza comportamentul electoral, aceasta nu înseamnă că domeniul de aplicare al s.o. se restrînge la studiul preelectoral. Mai mult chiar — a a cum remarcă sociologul englez CA. Moser (*Survey Methods in Social Investigation*, 1958) — nu este un lucru extraordinar să prevezi cu aproxima ie ceea ce într un interval scurt de timp po i afla cu exactitate. Din acest punct de vedere, aplicarea s.o. pentru studierea comportamentului economic, cultural, politic — participativ este fără îndoială mai fructuoasă. Sondajele preelectorale dau însă posibilitatea evaluării preciziei cu care s au măsurat opiniile. Primele s.o. organizate sînt legate de numele lui George Gallup, care, în 1928, sus ine teza de doctorat în psihologie cu titlul: *"O metodă obiectivă pentru determinarea interesului cititorilor fa ă de textele unui ziar."* Ideile sus inute în această teză (necesitatea chestionării directe a publicului i posibilitatea studierii pe grupuri reprezentative) este pusă în practică cu ocazia alegerilor

generale din 1934. Un an mai tîrziu, în 1935, este înfiin at Institutul care vafi cunoscut în întreaga lume sub numele de *Gallup Poli* (Institutul American de Opinie Publică). Institutul i a dobîndit o largă popularitate i un prestigiu deosebit cu ocazia alegerilor preziden iale din 1936, cînd majoritatea observatorilor politici înclinau să creadă în e ecul alegerii lui Franklin D. Roosevelt. Marea revistă "Literary Digest", pe baza lansării a 10 milioane de buletine de vot (din care au fost recuperate aproape 2.000.000) anun ase ca sigură victoria lui London, contracandidatul lui Roosevelt, care va ob ine în final doar 370 de voturi din totalul de 531. Institutul Gallup a chestionat doar 5.000 de persoane, s a pronun at în favoarea lui Roosevelt i sufragiile ob inute de acesta s au apropiat cu o devia ie de 6,8% de pronosticul dat de Institut. Unii speciali ti (Jean Stoetzel, Alain Girard, 1973) consideră că acest succes constituie actul de na tere al s.o. în perioada 1936 1987 Gallup Poli a efectuat peste 7.000 de sondaje de opinie a căror precizie a crescut continuu. Devia ia rezultatelor sondajelor preelectorale Gallup fa ă de rezultatul urnelor," pentru perioada amintii, a fost de 2,1%. în intervalul 1936 1950 devia ia a fost 3,6%, în intervalul 1952 1970 de 1,7% i în intervalul 1972 1984 de 1,2% (cf. *Gallup Poli accuracy record, The Gallup Report*, 1985, p. 33). Deceniul patru ai sec. XX marchează ins titu ionalizarea s.o. Concomitent cu sondajele Gallup au fost inaugurate s. politice organizate de Elmo Roper. Rezultatele acestor s. au început să fie publicate în revista trimestrială *Public Opinion Quarterly*, care apare cu începere din 1937, sub influen a lui *Hadley Cantrii*. Tot în 1937, datorită activită ii lui P.F. Lazarsfeld a fiin ă primul organism specializat de studiere a comunica ilor în masă ("Sureau o! Applied Social Research"). La finele "deceniului cercetării opiniei publice" se înfiin ează sub conducerea prof. Hadley Cantrii, Biroul

de cercetări al opiniei publice la Princeton, iar un an mai tîrziu, în 1941, Central na ional de cercetare a opiniei publice de pe lîngă Universitatea din Denver. Perfec ionarea s.o. este continuă. Chiar e ecul unor pronosticuri electorale a impuls ionat perfec ionarea s.o. Răsunătorul e ecul sondajului electoral din 1948, cînd s a pronosticat victoria lui Dewy împotriva viitorului pre edinte Truman, a impus o examinare critică a metodelor de sondaje. A a cum remarcă *Jean Stoetzel i Alain Girard* (*Les sondages d'opinion publique*, 1973), prăbu irea unui avion nu condamnă avia ia i e ecul s.o. din 1948 n a împiedicat dezvoltarea lor. în S.U.A. numărul organiza ilor de studiere a opiniei publice în 1971 1972 era de 107. i în celelalte ări s.o. au înregistrat un avînt deosebit. în Fran a, primul Institut de opinie publică este creat în 1938. *L'institut frangais d'opinion publique* (IFOP) i i reia activitatea chiar din prima zi a Eliberării (august 1944). Mai recent, în 1962, este creată o altă organiza ie de s.o., *Soc iete frangaise d'enquetes par sondages* (SOFRES) care împreună cu IFOP au procedat la efectuarea unor s. preelectorale cu începere din 1965. în afara acestor două centre de sondare a opiniei publice, o amplă aq tivitate de cunoa tere a audien ei i opiniei radio i telespectatorilor o desă oară Oficiul radio i televiziunii franceze (ORTF). în Marea Britanie, alături de Institutul de opinie publică (BIPO) creat în 1936, BBC ul efectuează s. pentru a cunoa te audien a i aprecierile radio i telespectatorilor. în R. F. Germania, la Aliensbach există din 1947 un *Institut de demoscopie*, specializat în s.o. în foarte ările lumii există azi un interes real pentru s.o. După ce au fost create *Asocia ia americană pentru studiul opiniei publice* (1946) i *Comisia europeană pentru studiile opiniei publice si ale pie elor* (1947), în 1956 a luat fiin ă *Asocia ia mondială pentru studiul opiniei publice* (WAPOR) care are statut con

SPECIFIC NA IONAL

sultativ în UNESCO. În ara noastră, de i a. existat un interes permanent al cercetătorilor pentru studierea opiniei publice, nu a funcționat decât în perioada 1967-1980 o instituție specializată în efectuarea s.o. (Oficiul de studii și sondaje al Radioteleviziunii). După evenimentele din decembrie '89 a luat ființă *Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice — IRSOP* (1990), care împreună cu *Institutul de Științe Sociale Aplicate* (INFAS) din Bonn, a realizat pentru prima dată în România prognoza și analiza computerizată a alegerilor parlamentare și prezidențiale (P. Datculescu, K. Liepelt, *Renașterea unei democrații: Alegerile din România de la 20 mai 1990*, IRSOP, 1991). Cu aceeași ocazie a efectuat sondaje preelectorale și *Grupul pentru Dialog Social*—GDS (P. Câmpănu, Adriana Cambes și M. Berindei, *România înainte și după 20 mai*, 1991). În prezent desfășoară activitate de sondare a opiniei publice mai multe institute de cercetare private (IRSOP; CIS; SOCIOBIT; IMAS; SCOP; ISOGEP .a.), precum și institutele Academiei Române (de Sociologie, Cercetare a Calității Vieții, Psihologie) și catedrele de sociologie din Universități ale de stat și particulare. Se duc tratative pentru înființarea unei filiale Gallup în România. *V. audiență, chestionar, demoscopie, efectul de operator, electorat, e antionare, intenții, opinie publică, operator de interviu*. S.C.

SPĂLAREA CREIERULUI (engl. *Brainwashing*), acțiune conștientă de schimbare completă, manipulații a întregului sistem de valori, atitudini, credințe ale unei persoane prin încercarea de îndobândire forțată de regulă, această îndobândire are în vedere însușirea unor noi concepții politice sau religioase, crearea unei dependențe totale de un grup politic sau religios. • Metodele utilizate în s.o. constau în: izolarea forțată a persoanei (închisoare, interdicție de a comu-

nica cu cei din jur; depravare totală de climat afectiv emoțional) în urma căreia se simte acut nevoia de celălalt, torturi fizice și psihice, supunerea persoanei unui stress foarte ridicat, presiunea psihologică a grupului, folosirea compromisului gradual (principiul "the foot in the door" care se sprijină pe logica primei concesi, pornind de la concesi mărunte, foarte mici, care apoi susțin întreaga unire întreg de compromisuri din ce în ce mai mari; acestea conduc treptat la o convertire, la un mod nou de gândire prin persuasiune psihologică). Metodele utilizate în s.c. combină forarea cu manipularea și acceptarea benevolă. • Teoria s.c. s-a cristalizat ca rezultat al analizei experienței prizonierilor americani în închisorile chineze, captura și în timpul războiului din Coreea. Specialiștii americani (Segal, 1954; Edgar Schein, 1958) au fost surprinși de eficacitatea îndobândirii comuniste a sute de prizonieri americani din închisorile chineze (controlul total al gândirii acestora de către cei care i au capturat), concretizat în refuzul unora de a se mai întoarce în America și de interiorizarea sistemului de valori și credințe (ideologia comunistă) de către o mare parte a altora. Tehnicile de s.c., descrise în literatura americană pot fi regăsite în "celebru experiment" din închisoarea de la Pitești. Lucrările care descriu cutremurătoarea experiență trăită de studenții arestați la sfârșitul anilor '40 de regimul comunist român reprezintă un material de excepție pentru înțelegerea eficacității, pe termen scurt, a metodelor de s.c. *V. îndobândire, manipulare, persuasiune, violență*. EZ

SPECIFIC NA IONAL "complex de determinate spirituale", "calitate culturală" sintetică, "patrimoniu stilistic", câmp de polaritate și psihometrice, "matrice stilistică" în stare să facă inteligibil un anume "apriorism etnic", distribuție discontinuă de la o societate la alta

de trăsături (elemente) culturale, personalitate de bază (modală, națională, socială), model cultural (național), ansamblu de simboluri, modele instituții culturale distincte de la o societate la alta etc., toate acestea sunt concepte care pot fi utilizate competitiv și complementar pentru a defini s.n. Una dintre cele mai vechi abordări ale chestiunii o vom găsi la Montesquieu, *Despre spiritul legilor*. Cu numai cîțiva ani înainte, Cantemir încerca să definească "firea neamurilor" ("firea moldovenilor"). În genere, la cronicarii noștri problema "specificului" se pune sub expresia "spaima de alunecare obtească în uitare". În 1835-40 A. de Tocqueville face o tentativă de studiere a diferențelor naționale într-o lucrare sistematică (*La democrație en Amérique*). Antropologia culturală americană (M. Mead, R. Benedict) va impune definitiv conceptul (R. Benedict, *Chrysanthemum and the Sword*, 1946, în care studiază s.n. japonez). În 1955 G. Gougeon scrie *Exploring English Character*. Contele Keyserling va consacra ample cercetări s.n. al popoarelor europene (*Analyse spectrale de l'Europe*), american (*Psyphanalyse de l'Amérique*) și a celor din America Latină. L. Blaga în lucrarea sa de filosofie culturală *Trilogia culturii* determină s.n. la nivelul "patrimoniului stilistic" al popoarelor interpretând s.n. ca ansamblu de "potente creatoare" exprimate în "funcții categoriale" sau "determinante stilistice" ale spiritului creator al unui popor. Ansamblul acestor determinante stilistice alcătuiesc "matricea sau câmpul stilistic" al unui popor și reprezintă un "apriorism etnic" deci un "câmp" de virtualitate creatoare necesare care mențin în spiritul creator al unui popor pe o anumită direcție creatoare pe lungi durate istorice. Aceste matrice stilistice imprimă oricărei culturi un specific ireductibil și face ca raportul dintre culturi să fie guvernat de legea "paralelismului culturilor" (formulat pe cazul ariilor mari de Spengler). În felul acesta L. Blaga dă o rezolvare nesperată chestiunii

ethocentrismului cultural. Pe fundalul acestor matrice stilistice primare (proprii popoarelor și deci definitorii pentru s.n.), un popor este în stare să participe la toate experiențele stilistice ale omenirii, comune unui grup mai mare ori mai mic de popoare (romantism, clasicism, baroc etc.) aducînd în aceste experiențe un coeficient propriu (numit de Blaga, "coeficient etnic") care înec tocmai de propria sa matrice stilistică. Conceptul de personalitate de bază introdus de A. Kardiner și Cora du Bois pune accentul pe dimensiunea psihologică a s.n. (cînd un grup de persoane trăind pe același teritoriu — cel național, eventual — a fost socializat în același mod, rezultă un tip de personalitate comun indivizilor aparținînd acelei societăți. A. Kardiner, *The individual and his Society*, 1939). Aadar s.n. nu trebuie interpretat ca fenomen de omogenitate culturală, care nu apare la nici una dintre societățile moderne. Poate că mai apropiat de un demers operațional de definire a s.n. este modelul de abordare propus de G. Călinescu. În concepția sa există într-o cultură o "specificitate totală și alta parțială". Nicăieri nu poate fi găsit un "factor etnic pur". "Specificul național fiind un element structural nu se capătă prin conformare la o înută canonică". "Specificul nu e un dat care se capătă cu vremea (...), el e un cadou congenital. Și, fiindcă nu se capătă, nici nu se pierde (...). (Aadar) spaima că ne-am putea falsifica (prin imitație) trebuie să dispară". Călinescu propune conceptul de "zone de specificitate". "Specificitate totală" s-ar găsi într-un cerc de maximă intensitate a trăsăturilor definitorii pentru s.n. În jurul acestui cerc s-ar desfășura "zone de specificitate parțială", cum ar fi cea tracică din care ies Caragiale și Macedonski. "Granițele unui popor", aadar, "nu sînt rigide", astfel că prin Caragiale, Macedonski, Bolintineanu, "lumea geto-carpatică face legătura cu familia obtească-traco-gețică și i reamintește de structura ei antic-balcanică".

"Eminescu, Titu Maiorescu, Creangă, Coșbuc, Goga, Rebreanu, Blaga etc. (...) sînt consultabili pentru nota noastră specifică primordială", după cum Alecsandri ori Odobescu, "cu tinctură mai mult ori mai puțin grecească, sînt reprezentativi pentru ramura noastră meridională". Concepția modernă de psihometrie culturală (reprezentată între alii de Cattell) pare a furniza o direcție de viitor pentru cercetările s.n. Toate aceste abordări luate separat reușesc să surprindă un aspect ori altul al fenomenului. Integrate într-un complex "multiparadigmatic" de cercetare ar putea oferi o perspectivă lămuritoare asupra unui fenomen atât de complex ce acesta al s.n. (care răbufnește violent în câmpul cunoașterii mai cu seamă în momentele de criză a conștiinței colective). O direcție cu totul originală a cercetărilor vom întâlni la istorici mari precum B.P. Haudeu, N. Iorga, V. Părvan, A.D. Xenopol; ori la filosofi și etnopsihologi precum T. Maiorescu, S. Mehedinii, C. Rădulescu Motru (cu o foarte însemnată teorie a "românismului"), C. Noica; la sociologi precum D. Guțu, D. Drăghicescu, G. Ibrăileanu, la istorici ai culturilor precum M. Eliade. În viziunea lui Xenopol (*Cultura națională*, 1868) caracterul etnocultural este alcătuit dintr-un câmp de interese și trăsături caracteristice proprii culturii naționale, identificabile în limbă, drept, moravuri, literatură, tradiții și arte frumoase. Nu toate ramurile unei culturi poartă semnul s.n.. Elementul central al s.n. este "conștiința de sine" ("cînd un popor a ajuns la conștiința de sine, cînd el a început a se dezvolta, atunci el nu pierde pînă nu împlinește rolul său istoric pe pămînt"). În viziunea lui M. Eminescu, afirmarea conștiinței de sine a unui popor parcurge trei etape spre deplină sa universalizare: "Momentul întîi popoarele învață a cugeta, momentul al doilea, cugetă asupra sa însuși, al treilea, cugetă asupra lumii întregi și pentru lumea întreagă". N. Iorga se află în consens cu B.P. Haudeu în

ceea ce privește utilizarea metodei stratului și substratului pentru a caracteriza mișcarea careia specificului etnocultural în istorie. S.n. se face inteligibil în lectura a ceea ce istoricul denumim "drama neamurilor în istorie", deschizînd o direcție nouă în cercetarea acestui fenomen. V. Părvan se arată și el sensibil la fenomenul curios de "retragere" (ascundere) a sufletului colectiv "la popoarele prea chinute de adversitățile istorice". La acestea "se formează un fel de carapace spirituală în care sufletul se refugiază spre a se păstra intact. Observatorul superficial vede numai carapacea pietroasă și inertă; în specie: fatalismul, insensibilitatea la nevoile unei vieți mai omenești, tradiționalismul, neîncrederea (...), și neciopirea în diferite manifestări individual și sociale..." Nicolae Iorga va lega pericolul acestor lunecări în mod explicit de politicianismul și demagogia "păturii suprapuse". C. Rădulescu Motru apreciază că Europa "cere de la popoarele sale o cît mai sinceră diferențiere a tipurilor naționale" în contextul afirmării "personalismului energetic" al fiecărui popor (*Românismul, catehismul unei noi spiritualități*, 1936). M. Vulcănescu (*Dimensiunea românească a existenței ei*, 1943), D. Drăghicescu (*Dinpsihiologia poporului român*, 1907, S. Mehedinii (*Vechimea poporului român*, 1924) și alii vor dirija cercetările s.n. în tot atîtea direcții fertile care îi vor afla o sinteză nouă în direcția unei "sociologii a națiunii" pe care o propunea D. Guțu în 1939 (*Cunoașterea și acțiunea în serviciul națiunii*). V. caracter național, cultură, istorie socială, națiune, personalitate, popor, sociologie românească. I.B.

SPONTAN mecanism de organizare, funcționare și schimbare a sistemelor sociale umane opus mecanismului conștient. Comportamentul individual și colectiv nu se constituie decît într-o mică măsură conștient,

ci prin mecanisme care doar par a fi, și adesea eronat, sînt conștiente. Membrii colectivității umane, prin acțiunea lor cumulată, adesea pe lungi perioade de timp, incluzînd contribuția a mai multe generații, constituie treptat organizarea complexă a unei societăți, fără ca nici un membru al colectivității să fie conștient de semnificația și direcția procesului de organizare. Economia, politica, morala, familia, limba ca instrument esențial al comunicării etc. sînt produse colective spontane, neconștiente. Ele s-au constituit mai mult printr-un mecanism spontan cibernetic: necesitățile resimțite difuz au dus la selectarea, pe baza experienței (prin feedback), a soluțiilor adecvate; construcția marilor sisteme de organizare socială s-a realizat "pas cu pas", "cărămidă cu cărămidă", prin cumulări și reconsiderări continue ale relațiilor dintre elemente, rezultatul fiind sistemul extrem de complex de organizare pe care nici un individ nu l-a proiectat dinainte și cel mai adesea, după cristalizare, cei care acționează în interior, nu sînt conștienți de semnificația sa. Conștiința ulterioară pe care colectivitatea o are asupra formelor sale de organizare nu poate fi o conștiință adecvată. Conceptul de ideologie exprimă tocmai o asemenea relație de complementaritate între procesele s. de constituire a organizării sociale și conștiința a actorilor, inevitabil parțială și chiar distorsionată. Pe aceeași linie, C. Levi Strauss avertiza pe antropolog să nu se lase mistificat de indigeni, confundînd explicația pe care indigenul (membrul colectivității analizate) o dă formelor sale de organizare, cu explicația pe care omul de conștiință trebuie să o formuleze. Mitul reprezintă o asemenea formă de conștientizare de sine a societăților arhaice care nu trebuie confundat cu logica obiectivă a organizării acestora. • Există o tendință clară de trecere a societății umane de la mecanisme s. la mecanisme conștiente. Spre deosebire de mecanismele s. mecanismele

conștiente se caracterizează prin următoarele: a. formularea cu claritate a obiectivelor de realizat, pe baza diagnozei necesităților; b. explorarea posibilității acțiunii și identificarea posibilităților alternative de realizare a acestora; c. evaluarea alternativelor și alegerea soluției care pare a fi, pe baza cunoștințelor acumulate, cea mai bună. Mecanismele conștiente sînt moduri decizionale de organizare și funcționare a sistemelor sociale, spre deosebire de mecanismele s. care nu sînt, pe ansamblu, decizionale, ci reprezintă rezultanta neintenționată a acțiunilor indivizilor umani. Se consideră în mod general că mecanismele conștiente, decizionale sînt potențial superioare celor s. Ele prezintă însă o fragilitate fundamentală: calitatea lor depinde critic de calitatea și cantitatea cunoștințelor existente. La un nivel de cunoaștere scăzut, mecanismele conștiente, suspendînd în mare măsură mecanismele s. de reglare a activității, pot fi semnificativ mai puțin eficiente decît acestea, evoluînd adesea în direcții patologice: rigiditate, voluntarism, utopie. Avantajul mecanismelor s. stă tocmai în reglarea lor materială, în conectarea directă a procesului la experiență. Ele tind însă să fie cronice suboptimale, fundîndu-se pe strategia satisfăcătorului (H.A. Simon). V. conștiință, decizie, ideologie. C.Z.

STAT Termenul implică atît un fenomen istoric foarte complex, cît și o noțiune care s-a cristallizat treptat, prin delimitări succesive, datorate reflecției filosofice și analizei științifice. Și astăzi, această noțiune are accepții diferite în funcție de o anumită perspectivă ideologică sau chiar de disciplină științifică ce o încorporează, în general, se exclud din ceea ce se numește s. formele primitive de organizare a societăților nomade, datorită faptului că acestea nu au o ordine bine definită, în orice accepțiune, existența s. presupune raporturi fixe între o comunitate și un teritoriu.

STAT

Cel mai adesea, no iunea de s. desemnăză o comunitate politică, un corp politic, care a cunoscut de a lungul istoriei forme foarte variate i care, prin muta iile suferite, constituie unul dintre cele mai importante centre de interes pentru tiin a istorică. Totu i, în evolu ia sa, s. i a păstrat caracteristici universale: atît po//s ul grec, cît i *regnum* ul medieval sau republicile moderne au anumite trăsături comune. În planul ac iunii, s. se impune oamenilor ca o necesitate. În primul rînd, prin s. se creează raporturi stabile între indivizi i bunurile pe care ace tia le posedă, adică o anumită unitate între oameni i societate, în sensul cel mai elementar al acestui termen. În al doilea rînd, această activitate presupune un anumit tip de ordine, o formă de guvernare i, deci, o anumită ierarhie. În sfîrit, activitatea care sus ine i instituie s. este mereu exclusivă i specifică, ceea ce înseamnă că se afirmă prin opozi ie cu cei care nu sînt membrii acestei comunită i politice. S, i i recunoa te i protejează resortisan ii. Această ultimă caracteristică are o importan ă i mai mare în epoca modernă i este pusă în eviden ă de scopul activită ii care generează i între ine existen a s. în mod concret, s. implică astăzi nu numai o luptă pentru a substitui ordinea anarhică, ci i pentru a promova o ordine adevărată, autentică i justă, pentru a deveni, deci, o ordine de drept. Importante sinteze filosofice i politice au fost consacrate reflec iei privind acest fenomen. Mai pertinente sînt considerate cele ale lui Platon, Aristotel, Hobbes sau Hegel. Cel mai important aport al acestora constă în delimitarea sferei conceptului de s. Rînd pe rînd, se demonstrează deosebiriile dintre s. i căminul domestic sau familie, dintre s. i puterea ecle siastică, descifrîndu se natura sa esen ialmente politică. Statele totalitare din secolul XX pot fi considerate un recul din acest punct de vedere: societatea ca un an-

samblu de activită i spontane a fost reintegrată în s., iar acesta subordonat unui partid, posibil de a fi comparat cu o mi care religioasă al cărei lider devine un fel de părinte. Controversele în jurul no iunii de s. continuă i astăzi. Accep ia marxistă, după care statul este un instrument al domina iei de clasă mai are o anumită influen ă, inclusiv în sociologie, în plus, liberalismul radical, cel al lui Heyek, de exemplu, sus ine că s, coercitiv se opune spontaneită ii esen iale a societă ii i deci, tipul de ordine promovat de s. (ordinea de comandă) ar trebui restrîns la maximum. Aceste accep iuni restrictive par să eludeze faptul istoric că s. a însemnat reproducerea constantă a societă ii umane în forme care, oricît de imperfecte, au fost remodelate de ideile apărute din strădania de a i defini natura i modul concret de constituire. Anumi i istorici consideră, de asemenea, că no iunea de s. desemnează un fenomen recent, tipic modern, născut odată cu Rena terea i Reforma. Într adevăr, termenul desemna din secolul al XIV lea pînă la sfîritul secolului al XVII lea corpul politic în general ("statele generale"), dar aceasta nu prive te întreg fenomenul, ci numai interpretarea lui modernă, în această în elegere modernă, s. are cîteva atribute esen iale: suveranitatea, capacitatea de autodeterminare, unitatea de teritoriu, reprezentativitatea. Acestea, la rîndu le antrenează dezbateri ample al căror sens principal este o mai bună definire a raporturilor dintre s. i societatea civilă, dintre public i privat, dintre majorită i i minorită i, în ultimă instan ă, dintre individ ca unitate autonomă i comunitatea politică organizată. Democra iile pluraliste constituie mediul cel mai fertil atît al evolu iei formelor activită ii statale, cît i al ideilor despre raporturile multiple în care s. se situează într o societate modernă. *V, birocratie, putere, societate civilă, subsidiaritate.* N.L.

STATICĂ SOCIALĂ perspectivă în studierea societă ii prin care se încearcă descrierea, analiza i explicarea ordinii sociale; opusă perspectivei DINAMICII, căreia îi este specifică studiarea evolu iei, transformării, schimbării ordinii sociale constituite. Atît perspectiva sociologică statică, cît i cea dinamică au fost introduse de *Auguste Comte* (1798 1857), prin analogie cu anatomia i fiziologia omului. S.s. cuprinde, în viziunea lui Comte, studiul pozitiv, adică experimental i ra ional, al interac iunilor dintre păr ile componente ale unui sistem social, respectiv dintre for ele materiale, intelectuale i morale, corespunzătoare triplei alcătuirii a naturii umane: activitate, inteligen ă, sentiment. Interac iunea dintre cele trei for e generează *structura* societă ii i elementele acesteia: limbajul, în eles ca depozitar ai cuno tin elor acumulate în istoria umanită ii; proprietatea, în eleasă ca raport sau func ie socială; familia, adică unitatea anatomică sau structurală de bază. Elementele structurale ale societă ii sînt legate între ele prin religie, definită drept starea de armonie a individului i colectivită ii, la care se poate ajunge prin deplina coordonare a păr ilor componente ale structurii sociale *{Système de politique positive ou Traite de sociologie instituant la Religion de l'Humanite, voi. 2, 1852}*. Studiului s.s. îi este complementar cel al dinamicii sociale, care explică mi carea evolutivă de la o stare teologică spre una pozitivă, trecînd printr o etapă intermediară, critică i distructivă, stare metafizică. Această mi care este subordonată ac iunii legii celor trei stări, care poate fi interpretate în moduri destul de diferite. Dacă o considerăm ca lege a evolu iei ideilor i credin elor religioase de la feti sm, politeism i monoteism, la religia abstractă a metafizicii i la cea concretă a umanită ii, legea celor trei stări este infirmată de cercetarea sociologică modernă. Dacă o privim doar ca un principiu metodologic ai cercetării sociologice, care

arată tendin a for elor materiale ale societă ii de a se exprima în ac iunea for elor intelectuale i morale, legea celor trei stări este corectă. Ea ne arată că, în ciuda preponderen ei lor sociale, for ele materiale ale societă ii sînt "puse în mi care" de idei, cum spune Comte. Într adevăr, sociologul francez considera de fapt religia umanită ii ca o formă de socializare, deci de activare a ideilor. Or, în func ie de gradul i forma de activare sau de socializare a ideilor, putem distinge mai multe tipuri de unitate sau coeziune socială, întemeiate pe dominarea grupului religios în asocia ie cu grupul militar dintr o societate, pa preponderen a ideologiilor i a puterii legiuitorilor sau pe asocierea dintre tiin ă i industrie. Chiar dacă nu este unanim acceptată astăzi, ideea că sensul evolu iei sociale îl reprezintă ra ionalizarea crescîndă a lumii este dominantă în sociologia i cultura modernă, iar primul care a formulat o, ca o consecin ă a legii celor trei stări, a fost A. Comte. Distinc ia dintre s.s. i d. a fost reluată i dezvoltată de sociologul american *Pitirim A. Sorokin* m anii dintre cele două războaie mondiale *{Social and Cultural Dynamics, 1937 1941}*. S.s. este, în concep ia lui Sorokin, studiul structuralită ii realită ii socio-culturale, iar structuralitatea, adică ceea ce Comte numea ordinea socială, este rezultatul interac iunii dintre subiec ii acestei realită i (indivizii, rela iile dintre ei i grupuri de indivizi), pe de o parte, i sistemele *subiectiv semnificante* (valori, norme, simboluri) i *cauzale* (obiecte i procese fizico chimice, biologice, etc, prin care se externalizează i se socializează ideile, valorile, normele), pe de altă parte. Analizînd mi carea, procesele sociale, d.s. este tiin a uniformită ilor i a ritmurilor sociale, a duratelor i amplitudinii acestora, toate guvernate de legea imanen ei schimbării, care arată că orice schimbare socială i i are cauzele în structurile realită ii socioculturale. • Devenit relativ desuet după

STATISTICA SI SOCIOLOGIE

cel de al doilea război mondial, în special datorită constituirii i dezvoltării abordării structuraliste în sociologie i antropologie, conceptul de s.s. a fost treptat părăsit în teoria sociologică, mai ales datorită conotațiilor sale ideologice conservatoare. De un interes deosebit s a bucurat perspectiva complementară s.s./d.s., care a fost teoretizată din puncte de vedere noi, îndeosebi în anii '70. De exemplu, K.E. Boulding (*A primer on Social Dynamics*, 1970) a încercat să găsească o bază modernă legăturii dintre ordine i progres social, considerînd că istoria poate fi studiată ca un *sistem* în măsura în care o în e- legem ca interacțiune a proceselor dialectice sau conflictuale i nondialectice (evoluționare, cumulative, continue). Problema este, deci, de a găsi anumiți invarianți structurali (componente ale ordinii sociale) a căror evoluție poate explica inclusiv schimbarea socială, K.E. Boulding alegînd trei asemenea invarianți (oamenii, producția economică i organizațiile), care ar forma "topologia evoluției societății" în sensul că ne ar putea ajuta să identificăm principalele structuri, forme sau faze ale evoluției societății, o premisă pentru formularea unor legi de tipul legii celor trei stări a lui A. Comte (*Ecodynamics. A New Theory of Societal Evolution*, 1978). V. evoluției, modernitate, post modernitate, ordine socială, schimbare socială. I.U.

STATISTICĂ I SOCIOLOGIE Statistica (st.) oferă sociologiei (s.) mijloace sau tehnici pentru ordonarea, seriarea, sistematizarea, concentrarea sau corelarea datelor empirice. Analiza st. a datelor nu se substituie analizei teoretice, ci oferă o bază pentru testarea, analiza i interpretarea propozițiilor ipotetice din s. sau pentru sistematizarea semnificațiilor inerente datelor sociale. Solicitînd măsurarea proprietăților cantitative ale fenomenelor, relațiilor sau proceselor sociale, st. a contribuit la dezvoltarea a a numitei s.

cantitativă, fără însă a elimina analiza calitativă sau interpretativă a datelor. H.M. Blalock (1972) distinge două funcții ale st. în s.: descrierea i inducția. Din st. *descriptivă* se aplică tehnici de reducere sau de condensare a unei multitudini de date într-o una sau mai multe unități sintetice pentru caracterizarea distribuției i variabilității datelor subsumate unei singure variabile (analiză univariată), în condiții de minimizare a distorsiunilor. Să presupunem că am elaborat un chestionar cu 20 de întrebări pentru a investiga opiniile i atitudinile ce caracterizează 400 de persoane cu privire la un set de probleme. După efectuarea chestionării obținem o mare cantitate de date diverse: pentru fiecare întrebare avem 400 de răspunsuri iar pentru întregul chestionar 8.000 de informații. Este destul de dificil ca în mod intuitiv să spunem ceva sintetic despre aceste date. Dacă vom considera fiecare întrebare ca individualizînd o variabilă, st. *descriptivă* ne oferă posibilități de sintetizare a informațiilor prin calcularea de coeficienți sau măsurători ale tendințelor centrale (medie aritmetică, mediană, modul), ale repartiției datelor pe subclase (proporții, procente, frecvențe, decile, quartile, percentile) sau ale dispersiei (abatere de la medie, abatere standard, coeficient de variație). Desigur că prin sintetizare este pierdută o cantitate de informație sau rezultatele calculelor ne pot orienta spre o interpretare denaturată a datelor reale. Există însă posibilități de control statistic al distorsiunilor i oricum limitele coeficienților statistici trebuie indicate cu claritate, evitînd tendința de elaborare a unor interpretări neconforme cu realitatea. Analiza din st. *descriptivă* centrată pe o singură variabilă poate fi extinsă pentru a explora relațiile dintre două (analiză bivariată) sau mai multe variabile (analiză multivariată) i pentru a specifica modul în care anumite variabile (numite *independente*) explică variația altora (numite *dependente*). În exemplul considerat, nu este

suficient să tindem a centraliza variația a titudinilor față de o problemă, ci s ar dovedea mai profitabil teoretic i practic să detectăm factorii care generează i explică variația, în acest sens, cea mai largă aplicare în cercetarea sociologică o are analiza multivariată, întrucît orice fenomen sau proces social este multidimensional, presupune considerarea unui evantai de variabile i indicatori de caracterizare aflați ei înșiși în raporturi diverse, în timp ce st. *descriptivă* este limitată la analiza datelor culese prin investigarea unui e antion, st. *inductivă* are funcția de a facilita elaborarea de inferențe despre întreaga populație din care a fost extras e antionul. Ea se bazează pe teoria matematică a probabilității i oferă posibilități de elaborare a generalizărilor despre o populație pe baza investigației unui e antion al acesteia i de formulare a unei legi generale întemeiate pe observații repetate. Pentru a aplica st. *inductivă* este necesar, mai întîi, ca investigația empirică să fie precedată de e antionare, adică de acea tehnică prin care dintr-o populație este extrasă, în anumite condiții, o parte (un e antion) prin analiza căreia pot fi obținute informații generalizabile la nivelul întregii populații. Caracteristicile cantitative ale unei populații sînt individualizate de *parametri*, pe cînd cele ale unui e antion de *valori statistice*. Parametrii sînt valori fixe referitoare la populație i sînt, în general, necunoscuți. De exemplu, vîrsta medie a muncitorilor de la o mare uzină din oricare perioadă dată poate fi necunoscută, dar probabil că toți analiștii curioși ar identifica aceeași mărime. Valorile statistice variază însă de la un e antion la altul. Dacă am selecta aleator cinci e antioane de muncitori din respectiva uzină i am calcula de fiecare dată vîrsta medie, este foarte probabil să obținem numere diferite. Spre deosebire de parametri, valorile statistice pentru un e antion dat pot fi calculate i cunoscute. Ceea ce nu ținem este cît de

reprezentativ este e antionul în raport cu populația i cît de apropiată este valoarea statistică obținută prin calcul de valoarea parametrului corespunzător necunoscut. În ultimă instanță, interesul principal al cercetării se concentrează asupra populației, iar e antionul îl investigăm numai pentru a ajunge la concluzii despre populație. Cu acestea am ajuns la specificarea celui de al doilea domeniu al st. inductive, referitor la elaborarea inferențelor statistice. Acesta este procesul prin care estimăm diferiți parametri ai populației pe baza valorilor statistice cunoscute, dar altfel irelevante, ale e antionului. Problema este una de testare a ipotezelor preformulate, de luare a deciziei privind valoarea predictivă a estimatorilor statistici în raport cu parametrii populației. Rareori ne limităm în cercetarea sociologică numai la descrierea st. a unui set de date, fără a urmări să elaborăm inferențe sau să formulăm generalizări teoretice. Se poate chiar spune că st. *inductivă* este modul reprezentativ de aplicare a st. în sociologie. Extinderea cea mai mare în cercetarea sociologică o are analiza st. multivariată aplicată în vederea elaborării de inferențe statistice, de fundamentare a generalizărilor teoretice extinse la nivel de populație prin procedee inductive. În funcție de poziția de înută în analiză i în succesiunea timpului social, variabilele incluse în analiza multivariată se împart în două i uneori în trei categorii. Prima categorie include *variabilele dependente* sau *criteriu* a căror variație urmează a fi explicată. Pentru aceasta este necesar a detecta acei factori care, într-un fel sau altul, justifică, generează sau interferează cu variația variabilelor dependente. Acești factori sînt incluși în a doua categorie de *variabile* numite *independente* sau *predictori*. În succesiunea temporală, predictorii preced variabilele criteriu. Dacă nu se poate identifica o succesiune temporală a categoriilor de variabile, atunci se specifică o

ordine logică fundamentată teoretic. În sfârșit, o ultimă categorie include *variabilele intermediare*, situate între precedentele și care sînt dependente în raport cu predictorii principali și independente în raport cu variabilele criteriu. Analiza statistică multivariată se poate concentra asupra gradului de similaritate a variabilelor din aceeași categorie (analiză intracategorială) sau asupra numărului și naturii relațiilor dintre două categorii (analiză intercategorială) sau asupra relațiilor dintre trei sau chiar mai multe categorii (analiză structurală în care este posibilă creșterea numărului de variabile intermediare). Fiecărui tip de analiză îi sînt specifice anumite tehnici statistice. Analiza intraoategorială include: *a.* analiza contingenței, care se concentrează asupra variabilelor în care persoane, evenimente sau manifestări sociale asamblate în tabele de frecvențe sînt repartizate pe categorii discrete în vederea testării independenței lor calitative; *b.* analiza grupărilor ("clusters"), care conduce la clasificări ale variabilelor sau ale entităților sociale (persoane, instituții, zone etc.) pe baza asemănărilor și deosebirilor, apropierilor sau distanțelor sociale; *c.* analiza factorială care reduce numărul variabilelor dintr-o categorie la cîțiva factori reprezentativi și necorelați statistic între ei. Analiza intercategorială se realizează statistic prin: *a.* analiza de regresie în care variația specifică uneia sau mai multor variabile dependente este explicată de un set de variabile independente (predictori); *b.* corelația canonică pune în relație două seturi de variabile pentru a identifica diverse combinații, eventuale suprapuneri sau variabile redundante; *c.* analiza variației și covariației testează diferențele dintre mediile specifice variabilelor măsurate; *d.* analiza discriminantă facilitează clasificarea entităților sociale eterogene; *e.* detectarea autonomă a interacțiunilor identifică efecte de interacțiune între predictori în vederea repartizării per-

soanelor pe grupuri și subgrupuri omogene în interior și diferențiale unele de altele. Tehnicile de analiză structurală sînt atît instrumente statistice, cît și generatoare de teorii sociologice: *a.* analiza "path" se bazează pe ecuații de regresie multiplă pentru a identifica și caracteriza relații cauzale între variabilele predictor, intermediare și criteriu în cadrul unor modele cauzale recursive și nerecursive; *b.* analiza relațiilor structurale lineare este aplicată în construcția de modele cauzale care includ indicatori multipli ai unor variabile implicate în cauzare reciprocă. Datele utilizate în aceste analize se pot referi la persoane, la grupuri, instituții sau organizații și la persoane aparținînd acestora din urmă. În general, trebuie avut în vedere că analizele statistice nu sînt ele însele generatoare de teorie. Această situație are o implicație importantă. Instrumentele de investigație empirică, tipurile de măsurători și tehnicile de analiză statistică sînt elaborate sau aplicate pornind de la un model teoretico-hipotetic formulat. Nimic nu poate suplini analiza teoretică propriu-zisă și imaginația interpretativă a cercetătorului. Adecvarea analizelor statistice vizate la modelul teoretico-hipotetic formulat nu este o operație amînată sau considerată doar în fața de prelucrare a datelor, ci asociată proiectării globale inițiale a cercetării. Numai astfel se poate valorifica la maximum și imaginativ potențialul instrumental tehnic al st. în s. V. *cauzalitate, clasificare multicriterială, eantionare, predicție, probabilitate, regresie, testarea ipotezelor statistice*. L.V.

STATISTICĂ UNIVARIATĂ capitol al statisticii care prescrie modalitățile de ordonare, descriere și analiză a datelor culese în funcție de diverse criterii, aceste criterii fiind privite în mod independent unul de altul, adică fără a se evidenția relațiile dintre ele. Datele de tip statistic sînt rezultate, într-un prim și cel mai elementar mod de sistematizare, sub for-

ma a ceea ce în statistică poartă denumirea de *caracteristică* sau *serie statistică*. Orice caracteristică presupune existența unei însușiri, trăsături etc., comune fiecărui individ din populația investigată, însușirea ce prezintă diferite forme sau grade de manifestare. Caracteristicile se clasifică în două categorii: *calitative*, atunci cînd trăsătura se evaluează pe scale nominale sau ordinale, și *cantitative* (sau *variabile statistice*), atunci cînd trăsătura și demersul metodologic permit măsurarea în sensul propriu al termenului, deci cînd evaluarea se face pe scale de intervale sau rapoarte. În primul caz, indivizii statistici se distribuie într-o mulțime de clase ale caracteristicii, care sînt desemnate prin nume ce trimit, de regulă, spre semnificat; ca simboluri ale claselor se pot utiliza și numerele, numai că, pentru caracteristicile calitative, ele nu au nici o funcție de semnificație, exceptînd cazul scalelor ordinale, cînd numerele pot indica ordinea claselor. În al doilea caz, fiecare individ primește o valoare numerică, cu funcția de măsură a manifestării însușirii, iar construcția concretă a caracteristicii este dependentă de mai mulți factori. Dacă însușirea se măsoară pe o scală restrînsă și ia numai valori discrete, atunci sub fiecare valoare dintr-un interval sau cînd valorile discrete sînt în număr foarte mare, se procedează la formarea de *intervale de grupare*, a căror mărime și al căror număr sînt dictate, în principal, de nevoile cercetării. Prin urmare, o caracteristică poate fi prezentată ca un tabel cu două linii (sau coloane), prima conținînd clasele, valorile sau intervalele de valori, iar a doua *frecvențele*, adică numărul de indivizi prezenți în fiecare clasă, lată, spre ilustrare, cîteva tipuri de caracteristici, cu mențiunea că datele prezentate sînt fictive. Pornind de la informația cuprinsă în tabele, se poate întreprinde o serie de calcule și analize suplimentare. Să presupunem că o caracteristică are *s* clase — notate $A_1, A_2, \dots$,

A_s — sau *s* valori — luate în ordine descrescătoare și notate cu $x_1, x_2, \dots, x_s$ — că numărul indivizilor subsumați unei clase sau valori este k_i și că numărul total de indivizi este *n*. De la *frecvențele absolute*, k_i , se ajunge la *frecvențele relative*, p_i , prin împărțirea primelor la *n*: $p_i = k_i/n$. Frecvențele relative pot fi interpretate ca ponderi ale claselor în totalul populației sau ca probabilități cu care indivizii se plasează într-o clasă sau alta. Evident că frecvențele relative sînt valori pozitive subunitare și suma lor este egală cu unitatea, dat fiind că suma celor absolute este *n*. Tot un tip de frecvențe relative (dar nu la unitate, ci la 100) sînt procentele, care se obțin înmulțind cu 100 frecvențele relative la unitate. Calculul frecvențelor relative și al procentelor se face pentru a avea o imagine mai clară a modului de distribuire a indivizilor în clase și, mai ales, pentru a putea compara două sau mai multe serii statistice. Un pas mai departe în analiza univariată a variabilelor statistice constă în calcularea unor indicatori de diverse tipuri, dintre care cei mai cunoscuți sînt cei de *poziție* (sau ai tendinței centrale) și cei de *dispersie* (sau *împrăziere*). Primii încearcă să evidențieze, printr-o singură valoare, tendința întregului grup, situația mijlocie sau tipică. Cei din categoria a doua urmăresc să măsoare gradul de eterogenitate a populației, gradul de dispersare a indivizilor pe scala valorilor variabilei respective. Dintre indicatorii de poziție, cei mai cunoscuți și mai utilizați sînt:

Media (aritmetică). Se obține împărțind suma valorilor individuale la efectivul populației sau al eantionului. Pentru o variabilă X_i se notează cu $\bar{x}$ este egală cu

$$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^s Y_{xi} \quad \text{sau} \quad \frac{1}{n} \sum_{i=1}^s k_i x_i,$$

în cazul cînd mai mulți indivizi iau o aceeași valoare.

Tabelul 1. O caracteristică de tip calitativ, obținută cu o scală nominală: distribuția pe facultăți a studenților dintr-un institut de învățământ superior

Facultăți	Mecanică	Electrotehnică	Construcții	Total
Nr. studenți	1 000	500	700	2 200

Tabelul 2. O caracteristică de tip calitativ, obținută cu o scală ordinală: distribuția subiecților după răspunsurile la o întrebare de satisfacție

Variante de răspuns	Foarte puțin	Puțin	Relativ puțin	Moderat	Relativ mult	Mult	Foarte mult	Total
Nr. de subiecți	50	100	150	200	250	150	100	1000

Tabelul 3. O caracteristică de tip cantitativ cu valori discrete: distribuția gospodăriilor unei localități, după numărul persoanelor care le compun

Nr. de persoane în gospodărie	1	2	3	4	5	6	7	8+	Total
Nr. de gospodării	50	100	150	100	75	50	25	25	575

Tabelul 4. O caracteristică de tip cantitativ cu intervale de grupare: distribuția notelor candidaților

Note	1-1,99	2-2,99	3-3,99	4-4,99	5-5,99	6-6,99	7-7,99	8-8,99	9-10	Total
Nr. candidați	25	75	150	200	250	225	175	100	50	1250

Tabelul 5. Frecvențele cumulate ale tabelului 4

Note sub	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nr. de candidați	0	25	100	250	450	700	925	1100	1200	1250

Media geometrică (G). Este dată de formula

$$G = \sqrt[n]{x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_n}, \text{ respectiv } G^{\wedge n} = x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_n$$

când se lucrează cu frecvențe. Pentru calcule, se mai pot folosi și expresiile obținute prin logaritmare:

$$\lg G = \frac{1}{n} \sum \lg x_i \text{ sau } \lg G = \frac{1}{n} \sum \lg x_i$$

Media armonică (H). Este valoarea a cărei inversă este media aritmetică a inverselor valorilor lui X:

$$\frac{1}{H} = \frac{1}{n} \sum \frac{1}{x_i} \text{ sau, cu frecvențe, } \frac{1}{H} = \frac{1}{n} \sum \frac{f_i}{x_i}$$

Mediana (Me). Este valoarea care, în cadrul seriei statistice, separă efectivul populației în două părți egale. Nu are o formulă atât de simplă cum este cea a mediei; mai mult, o valoare mediană propriu-zisă nu există decât dacă numărul n este fără de 2, când există, de fapt, un individ mijlociu (al 5-lea) a cărui valoare este mediana. Dacă n este par, se iau indivizii de rang 5 și 6, +1, cu valori, să zicem, x_5 și x_6 , iar mediana poate fi orice valoare din intervalul (x_5, x_6) ; de regulă se ia media aritmetică a celor două valori.

Modul (valoarea modală sau dominantă). Se utilizează numai când se lucrează cu frecvențe, fiind valoarea luată cu cea mai mare frecvență. Se poate vorbi și de valori modale relative atunci când frecvențele mai multor clase, învecinate, le întrec pe cele din imediata lor vecinătate; avem de a face atunci cu serii *bimodale* (cu două moduri) sau *pluri-modale*. • Din multitudinea indicatorilor de înălțime, menționăm: **Amplitudinea.** Este cel mai simplu și mai puțin expresiv indicator de înălțime, reprezentând diferența dintre valoarea maximă și cea minimă în seria sta-

tistică. **Abateră interquartilă.** Se pornește de la ideea că valorile extreme nu sunt caracteristice seriei și se elimină. Pentru aceasta, se împarte, prin valori, efectivul populației în mai multe părți egale. Valorile care realizează o diviziune în patru părți egale se numesc *quartile* (notate cu q_1, q_2, q_3 , unde, evident, $q_2 = Me$). În mod analog, se pot calcula decilele (valori care împart volumul în 10 părți egale), *centilele* (realizând 100 de părți). a.m.d. Abateră interquartilă este jumătate din lungimea intervalului (q_1, q_3) — interval ce conține 50% din indivizii studii, adică este egală cu $\frac{q_3 - q_1}{2}$. **Abateră medie.** Se obține utilizând o valoare fixă a (de regulă, din intervalul valorilor seriei), față de care se calculează abaterile fiecărei valori individuale; se elimină semnele și se calculează media abaterilor. Deci abateră medie de la a este:

$$A(a) = \frac{1}{n} \sum |x_i - a| \text{ sau, cu frecvențe, } A(a) = \frac{1}{n} \sum f_i |x_i - a|$$

$$A(a) = \frac{1}{n} \sum f_i |x_i - a|$$

Dacă a este tocmai media, avem *abateră medie de la med*/esau, pur și simplu *abateră medie*:

Abateră medie pătratică. Se procedează ca mai sus, numai că, pentru eliminarea semnului diferențelor, acestea se ridică la pătrat, fiind apoi necesară extragerea radicalului. Deci vom avea o abateră medie pătratică de la a;

$$S(a) = \sqrt{\frac{1}{n} \sum (x_i - a)^2} \text{ sau, cu frecvențe, } S(a) = \sqrt{\frac{1}{n} \sum f_i (x_i - a)^2}$$

Când $a = x$, mărimea se numește *abateră standard* și se notează, de obicei, cu litera grecească σ .

STATISTICĂ UNIVARIATĂ

$$\text{Dec; } \text{tr} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n-1}$$

Pătratul acestei mărimi, s^2 , se numește varianță. Când se lucrează pe eantion, se folosește o formulă ușor modificată, media pătratelor obținându-se prin împărțirea la $n-1$, ceea ce asigură o mai bună estimare a abaterii standard din populație; desigur, pentru eantioane mari, este practic indiferent dacă se lucrează cu $n-1$ sau cu n . Pentru compararea dispersiilor a două caracteristici măsurabile cu unități de măsură diferite, se folosește coeficientul de variație: $v = s_x / \bar{x}$, care este un indicator "abstract", adimensional. El are o semnificație numai când variabila X se măsoară pe scală de rapoarte și media nu se află în vecinătatea lui zero.

Seriile statistice pot fi prezentate și sub formă grafică. Dintre extrem de multe imagini grafice care pot fi atașate unui tabel de frecvențe vom menționa doar două: *histograma* și *poligonul frecvențelor*. Histograma se folosește în cazul caracteristicilor calitative sau al celor cantitative cu intervale de grupare. Pe o axă orizontală se fixează segmente corespunzând claselor sau intervalelor, segmente pe care apoi se ridică dreptunghiuri cu înălțimea proporțională cu frecvențele corespunzătoare. Poligonul frecvențelor se utilizează numai pentru variabile și se construiește reprezentând, într-un sistem de axe ortogonale, puncte cu abscisa x (valoarea discretă sau valoarea centrală a intervalului de grupare) și ordonata k (frecvența), puncte ce se unesc apoi din aproape în aproape cu segmente de linie dreaptă, rezultând o imagine poligonală. Un interes deosebit îl prezintă liniile poligonale atașate tabelelor cu *frecvențe cumulate*. De pildă, cifrele din tabelul 4 pot fi scrise astfel

încât să indice că candidații au obținut o medie sub (sau peste) o valoare dată (vezi tabelul 5). Pornind de la situația când o variabilă poate lua, teoretic vorbind, orice valoare pe un interval (a, b) — ne putem închipui că prin înmulțirea și deci micșorarea intervalelor se va ajunge ca linia poligonală să "tindă" spre o curbă. Numai că o încercare practică ne va arăta, după cum iva pe noi, că frecvențele obișnuite vor scădea rapid, figura "prăbușindu-se" pe axa absciselor. Putem scăpa de acest inconvenient lucrând cu frecvențe cumulate, pentru care graficul rămâne mereu crescător, tinzând spre totalul populației, imaginând că am putea continua la nesfârșit procedura de înjumătățire a intervalelor, poligonul frecvențelor cumulate va tinde la o curbă netedă, reprezentând graficul unei funcții $F(x)$ continuă, derivabilă și crescătoare, funcție ce poate fi interpretată ca imagine ideală a distribuției empirice a frecvențelor cumulate. Derivata acestei funcții — și o notăm $f(x)$ — va fi, la rândul său, imaginea ideală a distribuției inițiale. Dacă reducem totul la unitate, atunci valoarea funcției F într-un punct oarecare x_0 va da probabilitatea ca un individ să ia o valoare mai mică decât x_0 , iar diferența $F(x_2) - F(x_1)$ probabilitatea ca o valoare să se afle între x_1 și x_2 . Aceleași probabilități sînt date de integralele

$$F(x) = \int_{-\infty}^x f(t) dt, \text{ respectiv, } f(x) = F'(x)$$

datorită relației dintre funcțiile f și F . Am schițat, în mod foarte simplificator dar intuitiv, calea pe care se poate ajunge de la distribuții empirice la distribuții ideale sau teoretice, marcând într-un fel și diferența între statistica obișnuită și statistica matematică. În aceasta din urmă în loc de caracteristică se vorbeste de *variabilă aleatoare*, iar frecvențele le iau locul probabilităților. Funcția $F(x)$ se numește funcție de repartiție, în vreme ce pentru $f(x)$ se folosesc mai multe denumiri: funcție de distri-

buiție, densitate de repartiție, densitate de probabilitate, lege de distribuție etc. În statistica matematică sînt studiate o serie de *legi de distribuție*, dintre care unele au remarcabile aplicații în științele sociale.

Legea normală. Este cea mai cunoscută pentru că are cele mai diverse aplicații în analizele de tip statistic, aplicărilor atât de natură practică — în sensul că multe distribuții empirice se apropie de una normală, inclusiv distribuția unor valori de eantioane —, cît și teoretică, avînd, printre altele, și proprietatea că reprezintă o lege limită, spre care, în anumite condiții, tind aproape toate celelalte legi de distribuție. Expresia matematică a funcției

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$$

unde μ și σ sînt binecunoscutele constante matematice, μ și σ^2 sînt, respectiv, media și abaterea standard a variabilei X . Graficul funcției este cunoscută curbă sub formă de clopot (*curba lui Gauss*) care are cîteva proprietăți importante: (i) este simetrică și unimodală, media coincidînd cu modul și mediana, fiind deci crescătoare în stînga și descrescătoare în dreapta acestei valori centrale; (ii) forma curbei, "mai plată" sau "mai ascuțită", este determinată de valoarea mai mare sau mai mică a lui σ ; (iii) suprafața delimitată de curbă, axa Ox și două verticale duse în puncte simetrice față de medie, la o *distanță măsurată în abateri standard*, sau, ceea ce este același lucru, probabilitatea ca un individ să ia o valoare cuprinsă într-un interval $(x - z \cdot \sigma, x + z \cdot \sigma)$ este identică pentru toate curbele normale. De exemplu, această probabilitate este egală cu 0,68 pentru $z=1$, cu 0,95 pentru $z=2$, cu 0,99 pentru $z=2,6$, cu 0,997 pentru $z=3$, cu 0,999 pentru $z=3,3$ etc. Prin schimbarea de variabilă $z = (x - \mu)/\sigma$, funcția devine:

$$f(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z^2}{2}}$$

purttind denumirea de *lege normală redusă* și fiind caracterizată de proprietatea că media este zero și abaterea standard este unu.

Legea binomială. Corespunde unei variabile aleatoare discrete la care se ajunge prin următorul raționament. Să presupunem că avem o populație formată din două tipuri de indivizi: A și B (de pildă, o urnă cu bile albe și negre). Fie p probabilitatea ca luind la întâmplare un individ din populație aceasta să fie de tip A (bilă albă) și q probabilitatea complementară. Experiența de tip statistic constă în a alege de n ori, la întîmplare, cîte un individ, înregistrînd tipul căruia îi aparține și reintroducîndu-l în populație înainte de a-l extrage pe următorul. Se poate întîmpla ca în cele n extrageri ale unei experiențe indivizii de tip A să iasă de zero ori, o dată, de două ori, ..., de n ori. Legea binomială dă probabilitățile de apariție pentru fiecare situație de mai sus. În general, probabilitatea ca să iasă k unități de tip A în cele n extrageri este:

$$P_n(k) = C_n^k p^k q^{n-k}$$

După cum se observă, probabilitatea este termenul general al dezvoltării binomului $(p+q)^n$, de unde și denumirea legii.

Legea χ^2 (hi pătrat). Este o lege de probabilitate ce se obține prin însumarea pătratelor unui număr de variabile aleatoare normale reduse independente:

$$\chi^2 = X_1^2 + X_2^2 + \dots + X_k^2$$

Se utilizează cu precădere în problemele de apreciere a posibilității de a ajusta o serie de frecvențe empirice printr-o lege teoretică dată. Tabelele referitoare la distribuția χ^2 dau probabilitatea cu care valorile funcției depășesc anumite limite. V. *statistică și sociologie, testarea ipotezelor statistice*. T.R.

STATUS (laî. *status*), pozi ie ocupată de o persoană sau de un grup în societate. Această pozi ie are două dimensiuni: orizontală i verticală. Dimensiunea orizontală a s. se referă la re eua de contacte i de schimburi reale sau posibile pe care individul le are cu alte persoane situate la acela i nivel social. Dimensiunea verticală vizează contactele i schimburile cu persoanele situate în ierarhia socială într o pozi ie superioară sau inferioară (Raymond Boudon, François Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie*, 1981, p. 511). S. este definit astfel ca un ansamblu de rela ii egalitare i ierarhice pe care individul le are cu al i membrii din grupul din care face parte. Termenul de s. a fost utilizat ini ial în filosofia socială, desemnând drepturile i datorii unei persoane, puterea de care acesta dispune. Emile Durkheim (1858-1917) a analizat anomia prin dereglarea ierarhiei de s. (*De la division du travail social*, 1893). Max Weber (1864-1920) a dat termenului de s. în elesul de prestigiu social (*Wirtschaft und Gesellschaft*, 1921). Din perspectiva antropologiei culturale, Ralph Linton (1893-1953) a utilizat termenul de s. cu în elesul de colec ie de drepturi i de datorii generate de locul ocupat de individ în societate (*The Study of Man*, 1936). Talcott Parsons (1902-1979), atrăgând aten ia asupra caracterului complementar al s., face distinc ie — ca i R. Linton — între s. atribuite (legate de anumite calită i ale individului: vîrstă, sex) i s. achizi ionate, pentru care individul optează, face anumite eforturi (*The Social System*, 1951). S a făcut distinc ie, de asemenea, între s. actual, pus în eviden ă în situa ia socială concretă, i s. latent, neactualizat, dar posibil de eviden iat în alte situa ii sociale. Fiecare persoană posedă concomitent mai multe s. Ele pot fi grupate în trei categorii: s. biologic, s. familial i s. extra familial (E. K. Wilson, 1966). Toate s. asociate unei persoane formează setul de s. în societă ile moderne s. profesional apare ca

un factor central în constela ia s. par iale care compun setul de s. ale persoanei. S. profesionale se divid în s. formale (oficiale, distribuite conform organigramei) i s. informale (dobîndite pe baza caracteristicilor psihice ale persoanei). S. par iale ale unei persoane pot fi congruente sau incongruente, generînd în acest caz conflicte interstatus (de exemplu, conflicte între s. familial i s. profesional). Unele s. sînt generatoare de conflicte prin însă i natura lor. În sociologia organiza io nală s a relevat că pozi iile ierarhice intermediare determină conflicte intrastatus (de exemplu, s. profesional de maestru într o întreprindere industrială, cel de asistent universitar .a.m.d.). Cercetările sociologice concrete au arătat că modul în care persoana î i percepe propriul s. intervine decisiv în depă irea conflictelor inter i intra status. De asemenea, s au găsit corela ii semnificative între cristalizarea s. i atitudinile politice (Gerhard E. Lenski, 1954), între s. i anumite boli psihice (R.W. Trumkin, 1955; R. Bastide, 1965), ca i între s. profesional formal i satisfac ia muncii (A.S. Tannenbaum, 1986). S. se exprimă printr o serie de simboluri i de semne distinctive cum sînt medaliile i decora iile, uniforma de serviciu, portul na ional etc. Uneori termenul de s. este înlocuit prin simbolul său. Astfel sînt utiliza i termenii de "blue collar" (gulere albastre) pentru a desemna s. de muncitor manual i "white collar" (gulere albe) pentru s. de specialist fără func ii de conducere. C. Wright Mills (1917-1962) desemna prin "white collar" pătura de mijloc a societă ii contemporane (*White Collar. The American middle class*, 1951). V. *prestigiu, rol social*. S.C.

STATUS SOCIO ECONOMIC pozi ia socială a unei persoane sau grup uman în cadrul societă ii determinată de apartenen a de clasă, pozi ia în sistemul de stratificare socială, ocupa ia, nivelul de pregătire, venitul,

participarea la conducerea vie ii social economice i politice, stilul de via ă, prestigiul social etc. Elementele componente ale s.s. e. constituie ele însele aspecte distincte, o parte dintre ele sînt atribuite (prin mo tenire socială), altele sînt dobîndite (achizi ionate în decursul existen ei individului sau a grupului). • S.s. e. poate fi analizat ca un indicator general (sintetic), un indice constituit din agregarea valorilor elementelor componente, în calitate de statusuri particulare: de clasă, ocupa ie, educa ie, venit, etc. La rîndul său s.s. e. apare i ca o varietate a statusurilor sociale multiple ce pot caracteriza o persoană sau un grup social, începînd cu cele "naturale": bărbat, femeie; so , so ie; copil, părinte; i ajungînd la cele care definesc pozi iile economice, politice, culturale sau la cele psihosociale. • Sistemul s.s. e. este deosebit de relevant pentru definirea unor trăsături ale structurii sociale, iar trecerea de la un status la altul semnifică o mobilitate socială (P. Sorokin), pe verticală (ascendent/descendent) sau pe orizontală. Pentru cercetarea sociologică este de un real interes cunoa te rea modalită ilor de constituire a s.s. e. la un moment dat, contribu ia mo tenirii sociale, fa ă de rolul activită ii individului i capacitatea lui de a ocupa diferite pozi ii în spa iul social: factorii de schimbare i dinamica s.s. e.; mecanismele prin care se realizează acestea; implica iile individuale i colective ale unui anumit s.s. e.. • În societate, ansamblul s.s. e. alcătuie te o structură specifică, un spa iu social determinant. O importan ă aparte o constituie modul de dispunere; în societă i puternic stratificate s.s. e. sînt ierarhizate, cu diferen ier de ia o ară la alta; pe cînd într o societate fără decalaje i diferen ier marcante s.s. e. tinde să se apropie, să aplatizeze structura de stratificare. Congruen a s.s. e. se referă la situa ia în care toate elementele componente au valori apropiate (joase, medii sau înalte), după cum

incongruen a redă o situa ie în care aceste valori sînt foarte diferite. S.s. e. de nivel scăzut ca i multe din incongruen e sînt generatoare de frustrare, ele marcînd în mod negativ via a i activitatea persoanei; unele incongruen e pot fi însă i compensatorii, V. *categorii socio profesionale, status, stratificare socială*. I.M.

STEREOTIP (gr. *stereos*, "solid", "fix", i *typos*, "caracter") credin e despre caracteristici psihologice i/sau comportamentale ale unor categorii de indivizi, grupuri sociale (de sex, vîrstă, etnice, religioase etc); astfel de credin e sînt fixate în imagini ablonizate, durabile, "preconcepute", în sensul că nu se bazează pe observarea directă, proaspătă a fenomenelor, ci pe moduri de gîndire apriorice, rutinizate, deseori arbitrar, fără legătură cu indivizii sau grupurile sociale evaluate. Termen introdus în tiin ele sociale de W. Lippman (*Public Opinion*, 1922), care acordă acestor "cli ee din mintea noastră", un rol de "economie a gîndirii": în toc de opinii formate prin observa ie directă i judecată critică, recurgem la scheme simplificatorii, gata formate, învă ate în procesul socializării. S. reprezintă componenta *emo ională* a atitudinilor individuale i colective, în timp ce prejudecata reprezintă componenta *cognitivă*, iar discriminarea componenta *ac ională* a acestor atitudini în rela iile dintre indivizi i grupuri sociale. În uzajul recent din tiin ele sociale, s. i prejudecata desemnează îndeosebi atitudinile nefavorabile fa ă de anumite categorii etnice sau rasiale. Cercetări empirice i încercări de generalizare analizează s. din perspectiva teoriilor socializării, a teoriei grupului de referin ă, a teoriei conflictului social în rela iile interatnice etc. V. *atitudine, etichetare, stigmat*. G.N.

STIGMAT orice atribut ori semn, fizic sau social, care devalorizează, identitatea unui

STIL DE CONDUCERE

actor social pînă acolo încît el nu mai poate beneficia de întreaga acceptare a societății. E. Goffman a lansat în sociologie acest termen, cu referire la dramaturgia socială (E. Goffman, *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*, 1964). O deformare fizică ori o ocupație nedeziderabilă social constituie exemple de s. Putem distinge între un s. vizibil și unul ascuns. În ultimul caz, individul care îl posedă este doar potențial discreditabil (ex. impotența). Individul are în această situație o posibilitate mult mai mare de a manipula s. Tendința generală este de a limita efectele negative ale stigmatizării, transformînd dezavantajele în avantaje, persoanele raportîndu-se la propriul s. preponderent în situațiile în care el poate constitui un avantaj. O altă tendință este aceea ca indivizii cu un anumit s. să lupte pentru căpătarea unei identități normale. Aceste acțiuni sînt eficiente mai ales în situațiile în care s. caracterizează grupuri mari de indivizi. Lupta pentru drepturi a homosexualilor sau a prostituatelor poate constitui un exemplu. *V. discreditare, dramaturgie socială, etichetare, handicap, homosexualitate, prostituție. A.B.*

STIL DE CONDUCERE complex comportamental, profil caracteristic activității unei persoane aflate într-o poziție de conducere a unui grup, organizației, colectivității. În mod special s-a dezvoltat în legătură cu conducerea directă (a grupului). Interesul major pentru stilul de conducere îi are originea în preocupările de sociologie industrială, orientate spre creșterea performanțelor întreprinderilor. S.c. a apărut ca o *variabilă strategică*: ei are, pe de o parte, o puternică acțiune cauzală asupra performanței, iar pe de altă parte este, între limite destul de largi, manipulabil, poate fi perfecționat. De aici, orientarea celor mai multe studii: care este s.c. cel mai bun și cum poate fi el difuzat larg

în masa organizațiilor. Tematica s.c. pornește de la domeniul de abordare psihologică, încercarea de a determina caracteristicile profunde ale personalității efului în vederea unei selecții mai bune a acestuia a demonstrat faptul că performanțele conducerii, deși depind într-o măsură importantă de tipul de personalitate, se datorează mult mai mult tipului de comportament adoptat, care poate fi învățat, schimbat. Pornind de la ideea că s.c. este într-o măsură responsabil de moralul grupului, de motivarea performanței, de atitudinea membrilor acestuia față de muncă și față de organizația în care lucrează, s-au depus eforturi sistematice de a se identifica principalele s.c., de a se evalua eficiența acestora (care s.c. este mai bună) și de a se imagina modalități de formare a efilor de la diferitele nivele ierarhice în spiritul s.c. considerat a fi cel mai bun. Există câteva tipologii devenite clasice ale s.c. Tipologia lui Malpin și Winer: pe baza analizei factoriale a unui bogat eșantion de comportamente de conducere, sînt puși în evidență doi factori (dimensiuni) fundamentale ale s.c. care se pot manifesta într-o mare varietate de caracteristici: *considerație* (atitudine pozitivă față de oameni, respect, stimă) și *inițiere de structură* (capacitatea de a formula cu claritate obiectivele de realizat și mijloacele adecvate, de a defini cu claritate situația). Acești doi factori sînt independenți, putînd da mai multe combinații posibile. Stilul considerat a fi cel mai eficient este cel care prezintă valori ridicate la ambii factori. Tipologia lui K. Lewin, R. Lippitt și R. White care distinge s.c. în funcție de practicile de decizie considerate a fi determinante pentru întregul profil al conducătorului: *autoritar* (ia singur deciziile, fără a se consulta cu grupul), *democrat* (se consultă cu grupul sau antrenează grupul la un proces colectiv de decizie) și *permisiv* (*laissez faire* — lasă grupul să se organizeze în mod spontan). Tipologia a fost reluată de R. Likert care

propune 4 s.c.: *autoritar opresiv* (arbitrar, capricios, agresiv), *autoritar obiectiv* (corect, principial, dar ia deciziile fără a consulta grupul), *democrat consultativ* (ia deciziile pe baza consultării sistematice a grupului) și *democrat participativ* (organizator al procesului colectiv de decizie; grupul ia deciziile). În privința performanțelor s.c., există două abordări: *universalistă* și *situatională* sau *contextuală*. Abordarea universalistă consideră că există un singur s.c. cel mai bun indiferent de condiții, cel puțin în ceea ce privește societatea actuală. Se pot desprinde, în acest sens, trei mari direcții de perfecționare a s.c.: a. sporirea centrării umane (mai multă grijă, considerație, respect, suport pentru persoana umană); b. utilizarea unor tehnici de motivare, fondate pe cunoașterea personalității, orientate spre ridicarea spiritului de responsabilitate și a conștiinței profesionalismului, în locul mijloacelor coercitive; c. democratizarea conducerii, înlocuirea stilurilor autoritare cu stiluri democratice de conducere. S.c. democratic, centrat pe om, acționează pozitiv nu numai asupra moralului, dar și asupra performanțelor. Abordarea situațională (de ex. F. Fiedler) consideră că în diferite situații, s.c. diferite sînt recomandabile. Factorii situaționali care par să afecteze s.c. sînt: gradul de complexitate/incertitudine a sarcinilor de realizat; atitudinea grupului față de obiectivele comune și față de ef, puterea acordată efului de a sancționa. Perfecționarea s.c. reprezintă o componentă strategică în programul de utilizare mai eficientă a resurselor umane ale organizațiilor. Au luat o amploare deosebită diferitele forme de perfecționare/schimbare a s.c., începînd cu forme de perfecționare a capacității de cunoaștere de sine și a celorlalți, de perfecționare a capacității de a comunica și interacționa eficient (T. Grupurile, de exemplu) și sfîrșind cu diferite forme mai particulare de asimilare a unui stil anumit de conducere

considerat a fi cel mai bun (ex. Grila managerială a lui Black și Mouton).. *V. birocratie, conducere, organizație, oligarhie. C.Z.*

STIL DE VIA ȚĂ ca și modul de viață, se referă la totalitatea activităților care compun viața unei persoane, grup, colectivitate, dar dintr-o perspectivă nu descriptiv-explicativă, ci *intern structurală* și *normativă*. S.v. este asociat cu încercarea de a evidenția unitatea structurală, profilul modului de viață, identificarea *principiului organizator intern*. Prevedînd ideea de stil din artă, sociologia s.v. caută să identifice în pluralitatea manifestărilor concrete ale vieții individuale din diferitele sfere, determinate de diferiți factori exteriori, un principiu unificator intern, generator de unitate în diversitate. Natura unui asemenea principiu organizator intern poate fi căutată în mai multe direcții: a. Un tip de personalitate asociat cu o anumită cultură și organizare socială. Este cazul celebrei analize a lui R. Benedici asupra stilului *apolinic* și *dionisiac*, ilustrat prin două comunități indiene, Zuni și Kwakiutl. Stilul apolinic: seninătate, cumpătate, în elepciune, lipsa violenței; "calea de mijloc" este principiul fundamental; refuzul individualismului și accentuarea colectivismului și cooperării în defavoarea concurenței și competiției; adăugarea tradiției, caracterul ceremonial al relațiilor, respingerea rivalității și afirmării ostentative de sine, evitarea experiențelor disruptive și a manifestărilor agresive. Stilul dionisiac: pasional, individualist, accentuează afirmarea de sine, manifestă ostilitate față de ceilalți, rivalitate, concurență; amatori de manifestări zgomotoase, violente, de experiențe limită; megalomanie, goană după statut social, aroganță față de ceilalți, comportamente tiranice. b. Un tip de personalitate cristalizat în condiții social-culturale mai puțin specificate, posibil patologic: este cazul celebrei analize a personalității autoritare a lui Adorno care este

asociat ou un stil de via ă specific, c. O strategie de via ă, pentru care individul optează i care orientează toate manifestările sale particulare. Ascetismul, activistul social, cercetătorul tiin ific, "trăirea clipei" etc sînt asemenea strategii de via ă care generează s.v. Din acest punct de vedere, s.v. reprezintă o *op iune*. În ultimul timp se prefigurează o nouă direc ie de cercetare: evaluarea stilurilor i modurilor de via ă din punctul de vedere al calită ii vie ii pe care ele o pot asigura. Se reia astfel o lungă tradi ie a explorării strategiilor de via ă capabile să maximizeze, în limitele unor condi ii date, fericirea. Eliberarea omului de servitutea necesită ilor elementare de supravie uire, amplificarea oportunită ilor, pot relansa discu ia antică asupra s.v. care să asigure împlinirea umană. În acela i timp, din punct de vedere sociologic este important a investiga posibilitatea promovării acelor cadre sociale care să facă posibile s.v. dezirabile. *V. calitatea vie ii, mod de via ă. C.Z.*

STOC DE ÎNVĂ ĂMÎNT capitalul intelectual acumulat de popula ia unei ări prin studii colare i universitare. Definit opera ional, s.î. al unei ări la un moment dat reprezintă suma anilor de studii care au fost parcurs i de întreaga popula ie colarizată. Se poate stabili atît un s.î. *brut* prin simpla însușmare a numărului de ani școală ai fiecărei persoane, cît i un s.î. *ponderat*, în care anii de învă ămînt corespunzători unor niveluri de instruc ie superioară se ponderează, înînd seama de diferen ele calitative dintre un an de școală primară, de exemplu, i un an de învă ămînt superior. Pe baza acestor indicatori, care nu izolează influen a volumului popula ie, poate fi calculat un indicator standardizat (i deci comparabil): *durata medie de colarizare*, ob inut prin împăr irea s.î. la numărul popula ie (la o anumită dată sau ca medie anuală). Cercetările recente arată că

sporurile înregistrate de s.î. sînt inso ite de o cre tere a eficien ei economice a învă ămîntului care, la rîndul său, devine un factor principal al ridicării eficien ei popula ie ocupate. Cuantificarea i analiza s.î. s au dovedit extrem de utile în condi iile în care mul i speciali ti includ printre factorii cre terii economice modificarea calitativă a for ei de muncă atribuită învă ămîntului. *V. educa ie, profesie. CA.*

STRATIFICARE SOCIALĂ dispunere ierarhică a unui set de grupuri, categorii, straturi sociale pe o scală constituită pe baza unuia sau mai multor criterii. În literatura sociologică, no iunea de s.s. se folose te în mai multe sensuri, dintre care cel mai larg este acela care implică orice formă de diferen iere socială capabilă să decupeze în societate grupări aflate într o rela ie de ordine totală sau par ială. Alteori, termenul de s.s. se aplică numai în cazul utilizării unor criterii *specifice* de clasificare, ca, de pildă, cele legate de putere, venituri, ocupa ii, prestigiu social, nivel de instruc ie etc. Luată în sensul său general, no iunea de s.s. se identifică cu sau o include pe cea de *structură socială*; în acest din urmă caz, teoria s.s. fie că abordează în chip distinct problematica structurii *de clasă* a societă ii, fie că încearcă eliminarea *de facto* a acesteia din cîmpul cercetării sociologice, identificînd clasa cu stratul social, atunci cînd termenul de clasă mai este folosit. În mod clar această ultimă tendin ă se întîlne te în cadrul curentului *func ionalist*, unde s au elaborat i cele mai explicite teorii referitoare la s.s. Numitorul comun al tuturor concep iilor func ionaliste îl reprezintă principiul conform căruia stratificarea, existentă în orice tip de societate, î i are temeiul în faptul că ea răspunde unei necesită i sociale. Ini iatorii teoriei func ionaliste a s.s. sînt considera i K. Davis i W.E. Moore, care, într un binecunoscut articol, publicat în 1945, au încercat să

elaboreze o schi ă teoretico explicativă a fenomenului de s.s. Ideea lor de pornire este aceea că orice societate trebuie să realizeze, într un fel sau altul, distribuirea indivizilor în diversele pozi ii sociale i să i determine să îndeplinească sarcinile aferente acestor pozi ii. Dar, datorită faptului că pozi iile sociale nu comportă îndatoriri egale i pretind competen e diferite unele situa ii fiind mai plăcute decît altele, unele sarcini mai u or de îndeplinit etc, este nevoie, pentru a fi ocupate toate pozi iile, ca societatea să distribuie recompense diferite, care se găsesc ta originea inegalită ilor sociale i a s.s. După ei, recompensele se pot grupa în trei categorii: cele care furnizează mijloace de subzisten ă, cele care oferă mijloace pentru distrac ie, petrecerea timpului liber etc. i cele care afectează rela iile individului cu ceilal i. Mărirea recompensei este dependentă de cei doi factori fundamentali: importan a socială a activită ilor i dificultă ile în recrutarea celor competen i în a le realiza. Chiar judecînd o numai în cadrul paradigmei func ionaliste, teoria lui Davis i Moore are o serie de slăbiciuni, care au fost repede detectate i s a încercat consolidarea ei. Mai bine elaborată apare teoria lui T. Parsons, care, pornind de la aceea i idee a necesită ii sociale la care răspunde stratificarea, consideră că sistemul de ierarhii este bazat pe *valorile supreme* ale fiecărei societă i. După Parsons, societatea î i întemeiază judecă ile de valoare relative la s.s. pe trei categorii de elemente: a. calită ile pe care individul le posedă prin na tere, b. realizările sau performan ele sale i c. ceea ce el dobînde te în via ă (bogă ie, competen ă etc). Pentru clasarea indivizilor, în func ie de aceste elemente, Parsons distinge patru categorii de valori: universalismul (capacitatea de adaptare, ra ionalitatea, eficien a etc, deci ceea ce i permite societă ii să se adapteze la condi iile de existen ă), scopurile colective, integrarea (solidaritatea

socială) i men inerea modelului cultural. În fiecare societate toate aceste patru tipuri au importan a lor, dar accentul se deplasează de la unul la altul. De pildă, în societă ile vechi prevala men inerea modelului, pe cînd în cele industriale — universalismul. De exemplu, în SUA se bucură de un prestigiu mai ridicat cei care produc noută i cognitive sau tehnice. Teoriile func ionaliste asupra s.s. suferă de o serie de vicii de formă i de fond. Mai întîi ele au preten ia de a fi teorii ale structurii sociale i, prin urmare, încearcă să elimine no iunea de clasă sau s o "dizolve" în cea de strat. Or, ierarhizarea stratiformă folosită de ei implică o configura ie ierarhică graduală, deci cu treceri de la un strat la altul, prin demarcar ii pe o scală continuă. Acest lucru maschează opozi ia de interese între clase i posibilită ile de conflict generate de ea. Mai mult, o astfel de continuitate implică i impune recunoa terea unui mare grad de conven ionalitate în decuparea straturilor sau a "claselor", ceea ce duce, în fond, la negarea existen ei obiective a acestora. Consecin a imediată a acestei pozi ii este accentul pus pe caracterul func ional al fenomenelor sociale, doctrina fiind incapabilă să explice schimbarea socială, al cărei resort final se află tocmai în diferen ierea socială. În sfîrit — de i lista obiec ilor ar putea continua — atunci cînd este vorba de a specifica exact criteriile de stratificare, teoriile func ionaliste le reduc la unul singur: prestigiul social, evaluat fie prin autoapreciere, fie prin aprecierea celorlal i; deci s.s. se identifică, practic, cu imaginea pe care oamenii i o fac despre ea. Desigur, gama teoriilor asupra s.s. nu se reduce doar la cele de natură func ionalistă, paieta de pozi ii fiind mult mai largă. Dintre personalită ile mai cunoscute, cu contribu ii în domeniul teoretic sau metodologic, amintim pe americanii L. Warner, M. Tumin, P. Blau, O.D. Duncan, W. Mills, B. Barber, pe germanul R. Dahrendorf, pe francezii R. Aron, P. Bourdieu, C. Baude

lot, R, Establet etc. • în sociologia marxistă problematica s.s. a fost abordată relativ diferit, în funcție de timp și loc. În perioada dogmatică, preocupările față de asemenea teme au fost practic inexistente, pe considerentul că structura clasială a societății ar fi suficientă pentru a da seamă de toate fenomenele legate de poziția socială a oamenilor, iar lipsa unei sociologii empirice nu a făcut decât să faciliteze asemenea interpretări. După reluarea cercetărilor concrete, sociologia marxistă a oscilat mereu între dorința de a satisface nevoile de cunoaștere, pentru care era necesară elaborarea unor scheme de stratificare mult mai detaliate și mai operante (empiric) decât cea clasială, și între dorința de a păstra distanța față de o noțiune care părea, prin esența ei, neintegrabilă în sau ireconciliabilă cu teoria marxiste a claselor sociale. Cum necesitatea cercetărilor concrete s-a impus până la urmă, au urmat de aici, logic, două poziții de principiu: una care susținea că orice încercare de s.s. trebuie operată numai prin raportarea explicită la clasele sociale (deci, practic, o stratificare doar în interiorul claselor sociale) și alta, mai recentă, care recunoștea relativă independența și ordinii de stratificare de structura de clasă, insistând asupra diferenței de obiect, finalitate și semnificație între cele două genuri de studii. Datorită întârzierii cu care a ajuns la abordarea concretă a problematicii s.s., sociologia marxistă nu are încă puse la punct scheme operaționale de studiu cu largă utilizare în cercetarea empirică, ceea ce face ca și rezultatele ei, în domeniu, să fie mai modeste. Este de așteptat ca analiza s.s. din ara noastră să se racordeze rapid la standardele sociologice internaționale atât în plan metodologic, empiric, cât și teoretic. V. *clasă socială, prestigiu, structură*. T.R.

STRES (engl. *stress*, "presiune, încărcare, apăsare, apărare, solicitare"), răspuns nes-

pecific al organismului la orice solicitare. Hans Selye (1907-1982) a definit în 1935 pentru prima dată termenul de s. în accepțiunea sa biologică modernă. S., ca răspuns nespecific, global, este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală a s. fiind echivalentă cu moartea. Hans Selye a introdus distincția între s. (stare de confort sau disconfort) și distres (termen din engleza medievală care semnifică "necaz, dificultate", situație neplăcută) și a identificat trei stadii în procesualitatea s.: reacția de alarmă (primul răspuns al organismului, mobilizarea generală a forțelor de apărare a organismului), stadiul de rezistență, în care sunt activate mecanismele de autoreglare, și stadiul de epuizare, foarte asemănător reacției de alarmă, când, datorită prelungirii acțiunii agenților nocivi, adaptarea organismului cedează (H. Selye, *Stress*, 1950). Numeroase cercetări au analizat, în afara s. biologic, și alte tipuri de s.: psihic, psihosocial, organizațional, sociocultural. S-a ajuns la concluzia că s. nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecință a unei acțiuni nocive, că efectul s. persistă și după încetarea influenței stresorului, că s. nu trebuie evitat, ci menținut la un nivel optim. Rezistența la s. este variabilă de la individ la individ, tipul A de personalitate (caracterizat printr-o accentuată tendință de competitivitate) fiind mai rezistent la s. decât tipul B (situat la polul opus tipului A). Persoanele aparținând tipului B resimt ca s. ambiguitatea și conflictul de rol (H. Pitaru și colab., 1987). De asemenea, presiunea și stilul de viață influențează rezistența la s. Satisfacția muncii și vieții, relațiile interpersonale bogate și intense, dragostea împlinită, satisfacția raporturilor sexuale — așa cum remarcă Kark Hecht (1987) — îl face pe om greu vulnerabil la distres. V. *conflict, frustrare, motivație*. S.C.

STRUCTURA Se pot distinge două orientări în aplicarea termenului de s. în sociologie: una istorică, relevantă în *structuralism*, și alta metodologică, manifestată în abordarea sau *analiza structurală*. Ele operează cu accepțiuni ale s. numai parțial similare, în sensul cel mai general, s. este o totalitate rezultată din relațiile de interdependență dintre elementele componente. Consecința derivată din această accepțiune este că relația este mai importantă decât părțile. Implicația este în aceeași măsură valabilă și pentru definirea sistemului, ceea ce face ca cei doi termeni să fie nu numai complementari, ci și identici prin sensurile care le sunt conferite. Uneori o noțiune este chiar definită prin cealaltă, așa cum procedează J. Piaget când spune că "s. este un sistem de transformări", iar T. Parsons că sistemul social rezidă în organizarea structurală și funcțională a societății. Alături s. reprezintă aspectul invariabil al sistemului sau acesta din urmă include mai multe s. distincte (organizațională, socio-profesională etc.), sistemul fiind global, iar s. — componente topologice ale acestuia. Într-un sens mai restrâns, s. este rezultatul analizei (metodei) structurale și ia forma unui model abstract prin care se oferă posibilități de: a. integrare a elementelor într-o totalitate (sistem), astfel că proprietățile elementelor depind parțial sau integral de totalitate; b. ordonare a relațiilor de interdependență dintre elemente într-o configurație care indică atât constanța, cât și amplexul și orientarea schimbărilor sau transformărilor; c. prezicere a constitutivității atunci când unul sau mai multe elemente sunt supuse anumitor modificări (autoreglajul s.); d. ordonare inteligibilă a tuturor faptelor observate despre elemente și relațiile lor în cadrul totalității (sistemului). Aplicând această accepțiune, în loc ca analiza să se concentreze asupra descrierii instituțiilor sociale, este necesar să se demonstreze cum într-o societate insti-

tuțiile sunt integrate într-un sistem ce dispune de o s. specifică, neîntâmplătoare și cu proprietăți generative sau autoreglatoare. La nivel descriptiv poate apărea o varietate de concertanță de instituții prea puține legate unele de altele, pe când analiza structurală ar evidenția cum diversele instituții nu sunt altceva decât moduri particulare de soluționare a unei probleme generale referitoare la organizarea socială. • Accepțiunea generală a termenului de s. a fost aplicată mai ales în analiza istorică a *structuralismului sociologic*. În această privință se disting două direcții: una extinsă și alta restrictivă. În *variantele extinse* se consideră că structuralismul sociologic s-ar fi afirmat în secolele XIX și XX sub influența modelelor biologice, matematice și mecanice ale realității. De exemplu, R.K. Merton consideră că "analiza structurală în sociologie implică o confluență de idei derivate în principal din Durkheim și Marx" (*Structural analysis in sociology*, 1976). Din punctul de vedere al lui T. Bottomore și R. Nisbet (*A history of sociological analysis*, 1978) structuralismul sociologic a fost dezvoltat de G. Vico, A. Comte, K. Marx, E. Durkheim (și coala sa ramificată în antropologie prin M. Mauss, M. Halbwachs, A.R. Radcliffe Brown sau în istoria socială mai ales prin L. Febvre, M. Bloch, F. Braudel din jurul revistei *Annales: Economies, sociétés, civilisations*). A. Comte ar părea să fie primul sociolog care operează relativ sistematic cu teze și presupoziii structuraliste, mai ales când admite că unul din principiile filosofiei pozitive este acela că un sistem poate fi format numai din unități și care îi sunt similare și că societatea nu poate fi descompusă în indivizi, tot așa cum o linie nu poate fi redusă la puncte iar o suprafață a geometrică la linii. E. Durkheim ar anticipa în multe privințe structuralismul antropologic al lui C. Lévi Strauss atunci când se referă la geneza și manifestarea "categoriilor minime" (cauzarea, forța, spațiul, timpul), la analiza in-

cestului i sinuciderii sau cînd plasează actele, credin ele sau alte elemente ale vie ii umane în contexte sociale mai cuprinzătoare relevante prin conexiuni i rela ii, statice sau dinamice, între faptele sociale. Tradi ia germană a structuralismului sociologic a fost consacrată prin concep ia lui K. Marx i a lui F. Tonnies, G. Simmel, L. von Wiese. Influen a lui Marx asupra structuralismului modern este relevată de conceperea faptelor de via ă socială că aspecte ale unui proces istoric i de integrarea lor într o totalitate de tipul modului de produc ie sau al forma iunii sociale. În tradi ia structuralistă sînt uneori inclu i i H. Spencer sau T. Parsons. Pentru Parsons s. este postulată pentru a prospecta ordinea func ională a realită ii sociale, pentru a preciza rosturile func ionale constituite social, astfel că analiza structurală este subordonată analizei func ionale. Referindu se la varianta extinsă a structuralismului sociologic, R. Boudon (*A quoi sert la notion de "structure"? Essai sur la signification de la notion de structure dans les sciences humaines*, 1968) considera că dacă obiectul supus cercetării este 'conceput ca o totalitate de elemente între care există rela ii de interdependen ă, atunci ne aflăm pe terenul purei eviden e, astfel că ar fi greu de găsit un sociolog care să nu fie structuralist. Istoria tiin ei sociale s ar suprapune în mare parte cu istoria structuralismului. S ar produce astfel atît o extindere exagerată a ramifica iilor structuralismului, cit i o reificare a unor postulate moderne, dezvoltate în lingvistica i antropologia structurală din necesită i interne care le au fost specifice, dar care au fost extinse în alte domenii, cum ar fi al sociologiei, unde se ridică o problemă de legitimitate explicativă i de evitare a tendin elor reificatoare. În *variantă restrînsă*, structuralismul este o orientare teoretică i metodologică care s a dezvoltat în tiin ele sociale mai ales în deceniul al aptelea al secolului nostru, cu

predilec ie în Fran a. El a fost mai întîi ini iat în lingvistică i antropologie i apoi extins în alte tiin e sociale, pentru ca J. Piaget să i consacre o lucrare de sinteză (*Le structuralisme*, 1968). Influen e în sociologie s au dovedit a fi lucrările lui C. Levi Strauss (*Anthropologie structurale*, 1958) i J. Piaget (*Etudes sociologiques*, 1962). în varianta sa restrînsă i modernă, structuralismul se concentrează asupra analizei structurale, promovează aplicarea unor tehnici i modele riguroase de cercetare a fenomenelor sociale i se caracterizează, mai ales în lucrările lui C. Levi Strauss, M. Foucault i L. Althusser, prin antiumanism teoretic, antiistorism i antiempirism. în analiza sociologică, antiumanismul teoretic constă în ignorarea sau înlăturarea programatică a ac iunilor con tiente sau finaliste ale indivizilor i grupărilor sociale. Explica ia sociologică este elaborată în termenii "cauzalită ii structurale". Dacă se distinge între activitatea socială inten ională i proprietă ile neinten ionale inerente rela iilor sociale (M. Godelier, *Rationality and irrationality in economics*, 1974), atunci la baza constituirii, func ionării i evolu iei sistemului social s ar afla compatibilitatea sau incompatibilitatea dintre structuri, dezvoltarea contradic iilor structurale. Orientarea antiistoristă a structuralismului se relevă fie prin predominan a sau chiar exclusivismul abordărilor sincronice centrate pe identificarea caracteristicilor structurale universale ale societă ii umane, fie printr o pozi ie mai moderată de subordonare a istoriei fa ă de analiza structurală a societă ii, întrucît numai după ce am în eles mecanismele constitutive ale socialului si ale schimbării sale structurale putem explica devenirea istorică. Antiempirismul structuralismului modern se relevă prin operarea cu un concept teoretic de s., prin op iunea programatică pentru acea dezvoltare cercetării i cunoa terii sociale în care obiectul analizei

este construit i reconstruit teoretic cu ajutorul acelor concepte care se referă la realită i "as cunse" i nu la datele concrete, direct accesibile pe care se fundează o abordare empiristă. Muta ia fundamentală pe care o produce structuralismul modern rezidă tocmai în redefinirea s. ca model abstract i, pe această bază, în elaborarea unui tip distinct de analiză structurală. Reconstruc ia istorică a structuralismului sociologic s a făcut pe baza perspectivei deschise de analizele structurale recente i a constatat în identificarea unor aplica ii sau dezvoltări care oarecum se conformau noilor principii i presupozii. De aici au rezultat i fluctua iile destul de mari, de la un istoric al sociologiei la altul, în considerarea reprezentan ilor tradi iei structuraliste. Convergen a dintre structuralism i analiza structurală s a realizat numai în anii aizeci aptezeci ai secolului XX. De data aceasta se operează cu o accep iune restrînsă a termenului de s. i se propune un tip distinct de metodologie a analizei structurale, în această dezvoltare nu pot fi ignorate influen ele exercitate de cercetările lingvistice ini iate de F. de Saussure i dezvoltate în fonologie (Z. S. Harris) i în gramaticile structurale (N. Chomsky), de cercetările antropologice ale lui C. Levi Strauss (care considera că prin aplicarea "metodei structurale" la nivel microsociologic va exista posibilitatea de a discerne "legile de s. cele mai generale") i de psihologia gestaltistă (M. Wertheimer, W. Lohler, K. Koffka). •# Metodologia analizei structurale se fundează în sociologie pe anumite principii, în primul rînd, obiectivul analizei constă în construc ia unită ii integrale a varia iilor elementelor corelate. Referin a sa este totalitatea globală analizată din interior pentru a pune în eviden ă configura ia rezultată din rela iile elementelor componente. În al doilea rînd, analiza structurală nu este empirică ci teoretică, nu se aplică atît realită ii cît modelelor

acestei realită i. Realitatea analizată este considerată ca un sistem i este descrisă structural în termenii teoretici ai unei axiomatice i ai teoremelor deduse din aceasta, introducînd astfel ordine explicativă în diversitatea manifestărilor fenomenale sau empirice. Analiza structurală presupune elaborarea unei teorii explicative, adeseori formalizate, despre sistemul global, menite să dea seamă de manifestările aparent inexplicabile, să dea coeren ă faptelor disparate i să releve interdependen ele dintre elementele sistemului. În al treilea rînd, analiza structurală se concentrează asupra rela iilor, a formei, orientării i densită ii lor, abstract ie făcînd în mod strategic de con inuturile variate vehiculate concret. A în elege via a socială înseamnă a detecta mecanismele i codurile de func ionare ale s. rela ionale i a eviden ia caracterul lor determinant în raport cu elementele componente. Proprietă ile componentelor sînt cele conferite de s. astfel că a în elege via a individuală înseamnă a o integra în universul de rela ii care îi este specifică i a o explica prin s. generativă. În al patrulea rînd, analiza structurală esta preocupată să releve moduri constitutive i statornicite. Evolu ia sau devenirea sînt efecte structurale, adică moduri de structurare a s. sau de autoreglaj al unei s. Problema nu este de a reda succesiuni în timp, ci de a desprinde moduri de articulare i de ierarhizare ale s. într o serie a permanen elor care uneori apar i alteori dispar. Urmînd aceste principii, analiza structurală s ar finaliza în modele teoretice formalizate ale totalită ii rela iilor statornicite într un sistem. Numai că între instituirea principială i aplicarea practică în cercetarea sociologică nu s a stabilit o convergen ă deplină. De regulă, analiza structurală aplicată s a conformat unuia sau unora dintre principiile men ionate, rezultînd în plan metodologic mai multe variante practice. • într o primă variantă sînt avute în

vedere *efectele contextuale*, compoziționale, interacționale sau structurale ale unei totalități asupra elementelor componente individuale. De exemplu, P.M. Blau (1957) consideră că efectele structurale sînt consecințe ale influenței exercitate de sistemul de relații dintr-un grup asupra comportamentelor individuale, iar P. Lazarsfeld și H. Menzel (1961) au numit caracteristici structurale ale unei grupări umane pe acelea care rezultă din configurația relațiilor interindividuale. Conform acestei variante aplicative a analizei structurale, fenomenul de explicat trebuie plasat într-un context structural pentru a releva efectele altor fenomene cu care se corelează asupra constituirii sale, pentru a stabili compatibilitatea/incompatibilitatea sa cu alte elemente ale aceluiași sistem integrator sau pentru a identifica anumiți factori structurali supraordonați care ar fi responsabili de constituirea și manifestările unor fenomene particulare. Într-o altă variantă explicativă accentul este pus pe *identificarea s. unui sistem* și pe explicarea dinamicii acestuia pe baza legilor de transformare ale s. A identifica structura unui sistem înseamnă a specifica elementele acestuia, stările lor particulare și relațiile în care sînt implicate pentru a detecta configurații, tipologii, forme de echilibru. Mulțimea configurațiilor posibile este derivabilă pe baza cunoașterii legilor de formare și transformare ale relațiilor din sistem. Acest procedeu a fost aplicat de C. Levi Strauss în teoria sa parentală (*Les structures elementaires de la parente*, 1949). Anterior, etnologii procedau la descrierea relațiilor parentale și se confruntau cu problema marii diversități a regulilor de interdicție a incestului. Levi Strauss a depășit acest impas urmărind să demonstreze că sistemele de reguli observate în societățile arhaice sînt soluții particulare ale unei "probleme generale" privitoare la necesitatea de a asigura o anumită repartiție a femeilor pe diferitele segmente constitutive

ale societății. Una dintre acestea este problema generală dispune de soluții particulare, nealeatoare și coerente în diferite contexte sau sisteme sociale. Într-un alt plan, analiza *dinamicii sistemelor pe baza specificării s. lor* este pe larg aplicată în a. a. numitele "modele mondialiste" dezvoltate de J. Forrester (*World dynamics*, 1974), D.H. Meadows și colectiv (*The limits to growth*, 1972) sau I. Wallerstein (*The modern world system, capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the XVIth century*, 1979). * în afara sensului consacrat de analiza structurală, termenul de s. este aplicat și cu sensuri specifice în contexte sociologice destul de diverse, desemnînd: coerența și interdependența instituțiilor sociale (G.P. Murdock, *Social structure*, 1949); omogenitatea faptelor sociale incluse în același tip sau într-o clasă de elemente comune (s. unui tip sau a unei clase de fapte sociale; distribuția neîntîmplătoare a unei mulțimi de obiecte sociale pe mai multe poziții ca în cazul s. socio-profesionale care se referă la repartiția indivizilor dintr-o populație pe poziții socio-profesionale; configurația unei organizații sau a unui grup, respectiv s. relațiilor constituite). Contribuția principală a structuralismului și analizei structurale în sociologie rezidă în accentuarea analizei relațiilor, a caracterului integrator al s. Neajunsul principal al analizei structurale, în ciuda dezvoltării unor aplicații metodologice interesante, rezidă în transformarea s. într-o entelhie, care s-ar dezvolta prin ea însăși, în forma unui proces de autorealizare, reducînd agenții istorici și sociali la rolul de simpli produși ai s. iar acțiunile lor sociale la manifestări epifenomenale ale legilor structurale. *V. cauzalitate, empirism, formalizarea în sociologie, sistem. L.V.*

STRUCTURĂ SOCIALĂ ansamblul relațiilor relativ stabile ce caracterizează sistemul social al unei societăți, alcătuit din comunități, colectivități, clase, categorii

și grupurile sociale existente la un moment dat. S.s. înglobează totalitatea relațiilor dintre și din interiorul diferitelor forme de conviețuire și activitate umană în cadrul societății, aflată pe o anumită treaptă de dezvoltare socială și economică. S.s. este o realitate complexă, multidimensională, de aceea și definirea ei are un caracter descriptiv, de enumerare a elementelor componente. • în determinarea s.s. se pornește de la identificarea componentelor sistemului social. Se au în vedere: populația (cu distribuțiile caracteristice de sex, vîrstă etc.) ce conviețuiește în cadrul unei *comunități umane globale*, pentru societățile contemporane este vorba de *națiune* (inclusiv minoritățile naționale) organizată într-o *comunitate statală*; apoi *familia* — grup social comunitar specific; *colectivități teritoriale* — satul, orașul (adesea și ele considerate a fi comunități umane); *clasele, categoriile și grupurile sociale; categoriile ocupaționale și profesionale sistemul de stratificare socială*; pentru a include doar elementele asupra cărora există un grad înalt de acord între specialiștii problemei. • în funcție de dispunerea elementelor componente și a subdiviziunilor acestora pe orizontală și/sau pe verticala spațiului social, se pot delimita diverse procese de stratificare mai mult sau mai puțin accentuate, unele din ele, cum ar fi venitul și puterea afectînd în mod decisiv viața oamenilor. Pentru sociologii cunoașterea s.s. din anumite etape de evoluție ale societății prezintă o importanță deosebită. • Studiul obiectiv și sistematic al s.s. (prin intermediul recensămintelor populației — viziunea globală fiind indispensabilă — și al cercetărilor sociologice) furnizează explicații dintre cele mai consistente referitoare la activitatea oamenilor și la modul lor de viață istorice te determinat; la mărirea și caracteristicile diferitelor comunități umane, colectivități, clase, categorii, grupuri și straturi sociale; tendințele în evoluția lor viitoare; sesizarea mutațiilor in-

tervenite în privința pozițiilor sociale ale indivizilor și grupurilor, ale statusului lor social, volumele de mobilitate și fluxurile acestora, raportul dintre autoreproducere și transfer social; a modului în care se înlăptuiesc principiile echității sociale și se asigură ansele de acces social, politic, profesional, cultural; sursele și distribuția prestigiului social și a recompenselor; dispunerea stratificată sau relativ omogenă a elementelor ce alcătuiesc s.s., ca și a acestora în ansamblul său etc. • S.s. rezultă din procesul interacțiunii oamenilor. Constituirea colectivității lor sociale relativ stabile este condiționată de cristalizarea unei anumite structuri. În societate se întîlnesc și "grupuri" nestructurate, dar existența lor este de scurtă durată (mulțimea). Pentru a supraviețui și mai ales pentru a acționa ca entitate, orice grup uman are nevoie să dezvolte un minimum de structurare socială. Procesul cristalizării unei structuri specifice constituie deci o legitate pentru orice colectivitate și prin urmare și pentru societatea în întregul său. Pe lângă s.s., în cadrul societății se constituie o serie de alte structuri corespunzătoare sistemelor economice, culturale, politice, juridice, informaționale și de comunicare etc. Odată constituită, s.s. nu rămîne neschimbată, ci evoluează sub acțiunea diversilor factori determinanți de natură economică, demografică, culturală, politică — pentru a-i enumera pe cei mai semnificativi. • Dacă analizăm diferențiat, pe elementele componente modul în care se instituie structurile caracteristice, succint ar fi de reținut: *comunitățile umane* (națiunea, familia, colectivități teritoriale) și-au întemeierea în nevoia funciară a omului de a trăi împreună cu semenii săi, ceea ce îl determină să dezvolte forme specifice de viață colectivă (unități sociale); la rîndul lor *clasele și categoriile sociale*; parțial *sistemul de stratificare* reflectă caracteristicile formelor de producție; iar *categoriile ocupaționale și profesionale*

apar și evoluează în baza diviziunii sociale a muncii. • Pe lângă structurile funcționale, apar sau evoluează și forme de structurare socială disfuncționale, chiar parazitare. • Supusă determinărilor multiple, s.s. dispune și de o anumită autonomie, având o legitate proprie de evoluție, caracterizând un proces neîntrerupt de transmitere a ei, integrală sau într-o formă schimbată, de la o generație la alta. În perioada de relativă stabilitate a s.s., ca urmare a menințării societății pe aceleași coordonate, predomină procesele de autoreproducere socială de la o generație la alta. Atunci când societatea se află într-o etapă de tranziție de la un tip sau nivel de dezvoltare la altul predomină însă procesele de mobilitate socială, în societatea modernă, școala tinde să devină în tot mai mare măsură mijlocul prin intermediul căruia sînt plasați indivizii în spațiul social, fără a putea totuși năltura mecanismele de autoreproducere sau transfer, a căror determinare este mult mai profundă. • Avînd în vedere aceste elemente, se identifică diferite modele ale reproducerii structurii sociale: *modelul tradițional* (preindustrial), structura socială fiind relativ închisă, predomină procesele de autoreproducere, rareori indivizii și părăsesc grupul social de origine; *modelul industrial*, structura socială este deschisă, au loc transferuri mari de populație din rural la agricultură spre urban și industrie, totodată se creează noi poziții sociale ceea ce stimulează și mobilitatea de schimb; *societatea dezvoltată* (postindustrială), se suprapun schimbările structurale datorate schimbărilor rapide în condițiile revoluției științifico-tehnice, expansiunii serviciilor etc., cu cele legate de mobilitatea ce antrenează diversele categorii și grupuri de populație în mișcare pe orizontală dar și pe verticală spațiului social în ambele sensuri. Caracteristica principală a structurii sociale a ărilor dezvoltate este dată de constituirea clasei mijlocii în care intră marea majoritate a

populației, ceea ce reduce simțitor rolul structurii de clasă în favoarea categoriilor și grupurilor profesionale. • Pentru unele societăți, printre care și România, modelele clasice au fost născute, cel puțin pentru anumite perioade, de experiența comunistă, caracterizată de intervenții de ordin administrativ în evoluția structurii sociale, unele procese fiind stopate, altele, dimpotrivă, fiind stimulate sau pur și simplu create artificial. • Analiza proceselor de autoreproducere și transfer social se efectuează în strînsă legătură cu caracterul de ansamblu al s.s. în anumite condiții, atât autoreproducerea cît și mobilitatea socială pot avea fie efecte pozitive fie efecte negative. Așa de exemplu, autoreproducerea asigură conservarea unor anumite norme valoroase de grupe, inclusiv în planul tradițiilor, al exercitării unor profesii etc., și transmiterea lor de la o generație la alta. La rîndul ei, mobilitatea socială asigură o mai bună selecție a competențelor. Totodată însă autoreproducerea poate perpetua grupurile sociale privilegiate sau pe cele defavorizate, ceea ce în ansamblu este un fenomen negativ în raport cu asigurarea șanselor de acces la poziții sociale superioare. De asemenea, și în privința mobilității se pot detașa și efecte negative, nefiind edificator doar volumul mobilității. În fapt multe din deplasările care se produc, cu costuri sociale importante, nu se soldează cu beneficii nici pentru individ, nici pentru societate. • S.s. a României a cunoscut mari schimbări în acest secol și este în continuare supusă unor evoluții deosebit de dinamice. Pe anumite segmente, mai ales cel clasic, schimbările pot fi caracterizate de a dreptul dramatice cu răsturnări și reveniri. În prima jumătate a secolului XX, mai ales după primul război mondial, odată cu constituirea ării în granițele sale firești, se urmează în continuare traiectul dezvoltării capitaliste, în care s-a întrat din secolul anterior. Societatea româ

nească, structura ei socială rămîne însă preponderent rurală și ărană, cu evidente evoluții de dezvoltare industrială urbană, respectiv de întărire a sistemului categorial specific stadiului capitalist. După cel de al doilea război mondial, în perioada comunistă, pe fondul unei industrializări rapide, ritmul dezvoltării industriale urbane se amplifică, producându-se și importante dezechilibre mai ales demografice și economice. Unele procese specifice structurii sociale și au continuat trendul în consens cu evoluția societăților moderne. Raportul dintre populația urbană și cea rurală în anul 1989 era de 52,48%, față de 22,78% în anul 1950. De asemenea, s-a schimbat radical raportul dintre proporția populației ocupate în agricultură, respectiv în ramuri neagricole: de la 74,26%, la 28,72%. În aceeași perioadă s-au produs însă și mari destructurări și restructurări sociale. Schimbarea provine de la constituirea proprietății socialiste în toate sectoarele economice. Vechiul sistem al categoriilor sociale a fost complet destructurat, au dispărut categoriile legate de marea și mica proprietate. S-au format și alte clase și grupuri sociale, cum ar fi clasa muncitoare și ăranimea cooperatistă, a căror existență era considerată a fi temporară în procesul formării "poporului unic muncitor", scopul declarat fiind acela al realizării omogenizării sociale, prin apropierea între condițiile de viață și de muncă ale oamenilor. S-a obținut însă o egalizare în sărăcie, iar unele îndepliniri de ordin social au fost plătite cu îngrădirea libertății ăranilor. • După Revoluția din decembrie 1989 se creează condițiile celei de a doua restructurări clasiale de tip capitalist, prin privatizare și formarea economiei de piață. Constituția unei clase mijlocii majoritare va necesita însă o perioadă relativ mare de timp. În ce măsură va avea loc o tranziție fără convulsiile și conflictele sociale care au născut prima evoluție capitalistă depinde de o multitudine de factori începînd cu

modalitățile de realizare a privatizării în beneficiul populației, combaterea tendințelor de monopol, încorporarea unei componente sociale majore în deciziile macroeconomice, punerea în practică a unui program eficient de protecție socială, ceea ce să recunoaștem nu va fi ușor, dar nici imposibil de obținut, în condițiile unei asanări morale și a concentrării pe marile probleme ale ării, ale diverselor grupuri aflate în competiție socială și/sau politică. (I.M.) • S.s., concept de sorginte sociologică, este preluat și integrat de asemenea printre conceptele de bază ale antropologiei culturale, pentru forma sa euristică. S.s. desemnează aici tabloul pozițiilor pe care le ocupă și rolurilor pe care le joacă indivizii umani în cadrul sistemului social. Reprezintă o concretizare la domeniul vieții sociale a conceptului general de "structură". A cunoscut cea mai însemnată dezvoltare prin meritele unui șir de eminente antropologi britanici, care au mizat totul cu acest concept, obținîndu-l pe cel de "cultură". În fruntea lor, A.R. Radcliffe Brown a împărțit studiul s.s. — dător de seamă pentru antropologia socială însăși — în trei direcții: morfologie socială, fiziologie socială și studiul schimbării sociale. Nuanțat biologistă a terminologiei are o adresă precisă, Radcliffe Brown aspirînd pentru antropologia socială la statutul de "știință naturală a societății". Morfologia socială comparativă tinde la o clasificare a tipurilor de sisteme structurale, după modelul clasificărilor sistematice (a substanțelor, sau a plantelor și animalelor) din chimie și biologie. La rîndul ei, studiul fiziologic răspunde la întrebări ca acestea: cum persistă sistemele structurale? care sînt mecanismele ce mențin o relație de relații sociale și cum funcționează aceste mecanisme? (Răspunzînd la aceste întrebări, Radcliffe Brown rezervă diviziunii sociale a muncii un loc important ca aspect al s.s.). În fine, studiul schimbării sociale

urmăre te progresul i evolu ia unui sistem social: progresul însemnând acel proces prin care fiin ele umane ajung să controleze din ce în ce mai bine mediul fizic, iar evolu ia constînd în "procesul de emergen ă a unor noi forme de structură". Discipolii lui Radcliffe Brown au nuan at aceste idei. E.E. Evans Pritchard a pus accentul pe no iunea de "grup uman", în elegînd prin s.s. "o combina ie organizată de grupuri". După S.F. Nadei, la structura unei societă i se ajunge abstrăgînd dintr o popula ie concretă i din comportamentul ei re ea de rela ii existente între indivizii umani afla i în roluri interdependente. R. Firth vede esen a s.s. în acele rela ii sociale de importan ă critică pentru comportamentul membrilor societă ii i pentru forma acesteia. Indiferent de nuan e, pentru to i cei enumera i s.s. există ca realitate: fie în faptele sociale, fie într o ipostază derivată direct din acestea. Cu totul diferit tratează tema C. Levi Strauss. După opinia antropologului francez, expresia s.s. nu are de a face cu realitatea empirică, ci cu modele construite deasupra ei. Structura apare drept un procedeu conceptual construit de cercetător spre a i înlesni mînuirea datelor empirice. Modelul ca atare rămîne un instrument speculativ. Valoarea lui stă în capacitatea de a genera ipoteze. Un model de acest soi constituie un procedeu auxiliar în explica ie, fără nici o preten ie existen ială. El există, în calitate de construc ie logică, numai în mintea antropologului sau sociologului. Disputa ce a avut loc pe această temă între Radcliffe Brown i Levi Strauss a atins chiar un oarecare grad de acuitate i reprezintă reactualizarea în spa iul unei tiin e nume — antropologia — a clasicei controverse filosofice între empirism i ra ionalism. Problema este insolubilă în cadrul unei logici binare (ori/ori). Dacă s.s. ar fi o construc ie pur mentală, atunci de unde vine eficien a ei explicativă, valoarea ei opera ională? Con-

ceptul de s.s. poate fi privit într adevăr i ca o abstrac ie, dar una cu ramifica ii salutare în straturile realului. i în ce constă, explicit vorbind, valoarea euristică a acestui concept în cadrul analizelor antropologice asupra culturii i asupra personalită ii? în primul rînd, s.s. este unul din factorii care dau seama de bogă ia de elemente ce intră în componen a unei anumite culturi. Spectrul general al unei culturi, precum i spectrul de varia ie a unui element în cadrul culturii respective depind într o măsură importantă de gradul de diferen iere internă a societă ii în cauză. în consecin ă, elementele culturale — piese de port, gesturi, vorbe etc. — de in adeseori func ia de insemne prin care ob tea poate identifica u or statutul social al unui membru al său. în al doilea rînd, s.s. dă seama de ordinea interioară a unei culturi. Nu poate exista o cultură coerentă fără o s.s. relativ stabilă i unitară. Nu se poate vorbi de *pattern* cultural decît cu condi ia ca indivizii umani să i cunoască i să i recunoască reciproc rolurile în sistemul social. în ceea ce prive te valoarea euristică a conceptului de s.s. în raport cu cel de personalitate, ea rezultă din condi ia omului de fiin ă socioculturală. Smuls (fire te în chip ipotetic) din re ea de socială, individul uman rămîne doar cu determina iile ce le de ine ca entitate fizică. Personalitatea este, în esen ă, ceea ce individul uman datorează societă ii i culturii. Chiar prin na tere (în momentul în care prime te un nume, sau este înscris într un registru), insul uman se plasează fără voia i fără tirea lui într o s.s.: într un grup de rudenie, într o categorie socială etc. Prin func ia sa ordonatoare exercitată asupra culturii i personalită ii, s.s. contribuie la constituirea, dar mai ales la reglarea celui continuum socio psiho cultural în care fiin a umană i i duce existen a. *V. antropologie culturală, cultură, personalitate, rol, stratificare socială. Gh.G.*

SUBSIDIARITATE principiu conform căruia deciziile politice nu trebuie luate la un nivel mai înalt decît este nevoie. în acest sens, se vizează o organizare descentralizată a responsabilită ilor, încît să nu se încredin eze unei unită i sociale mai largi ceea ce poate fi bine realizat la alta mai res rînsă. Dezbătut în principal în doctrinele partidelor cre tine, principiul s a dezvoltat datorită influen ei Bisericii Catolice, care consideră că arfi gre it a se retrage individului i a se încredin a comunită ii mai largi ceea ce întreprinderea privată i efortul personal pot realiza; de asemenea, ar fi injust i dăunător pentru ordinea corectă a încredin a unei societă i mai largi, func ii i servicii de rang mai înalt, care pot fi realizate de unită i sociale mai mici, pe un plan mai redus. Conceput în acest mod, ajutorul acordat membrilor societă ii nu alterează legăturile lor directe. Principiul are deci o puternică fundare morală, în sensul recunoa terii normelor sociale dominante, ca i a unei for e practice considerabile, bazîndu se pe o anumită concep ie despre societate, după care solidaritatea este determinată de proximitatea rela iilor sociale. întrucît există moduri structurate ale rela iilor directe dintre oameni, interven iile statului trebuie să ac ioneze în acest cadru social, fără a i afecta caracterul pozitiv. Ac iunile i responsabilită ile e aloanelor superioare ale societă ii trebuie văzute ca subsidiare celor ale unită ilor inferioare. în această perspectivă, interven ia statului apare ca indizerabilă atun ci cînd există alternative disponibile de preferat — mai apropiate de cei viza i — justificabile prin apărarea libertă ii i independen ei personale a individului. Astfel, în domeniul protec iei sociale sînt de preferat presta iile agen ilor situa i la nivele apropiate individului fa ă de cele generale, universale, la nivel na ional; acestea din urmă sînt acceptate doar cînd o serie de beneficii pentru cei îndreptă i i nu pot fi asigurate prin intermediul

altor mijloace. Conform s. principalele eonv portante ale seturilor de nivele i servicii, în acord cu func iile i scopurile lor, trebuie să se contureze cît mai aproape de cei viza i. Furnizarea privată de sprijin este mai directă decît cea publică. S. este structurată nu numai pe preferin a individului fa ă de comunitate, ci i pe favorizarea politicii locale fa ă de cea na ională. Principiul a ajuns la o relevan ă deosebită în dezbaterile organizate la nivelul Comunită ilor Europene, fiind aplicat în reglementările diferitelor activită i din domeniile politic, economic, social (problema monetară, protec ia consumatorului, activită ile culturale, politica pescuitului, politica socială). în acest mod, se asigură distribuirea responsabilită ii între institu iile comunită ii i statele membre. La nivelul politicii sociale europene, principiul are ca efect limitarea ac iunilor oricărui corp suprana ional, deciziile fiind luate la nivelul cel mai de jos posibil. *V. organiza ie, politică socială, servicii sociale. L.M.*

SUBSTRAT termen izvodit de către B.P. Ha deu pentru a desemna straturile lingvistice profunde ale unei comunită i vorbitoare. Astfel, cel ce examinează limba română va descoperi în adîncurile ei istorice substratul civiliza ilor geto dacice. N. Iorga va folosi i el conceptul demonstrînd tot timpul că în studiul istoriei putem distinge s. de straturi etajate, de la carcasele imperiilor i pînă la diversele ads traturi (influen e laterale). F. Braudel a sistematizat i el modelul unei istorii cu trei etaje, la "parter" fiind "palierul" "vie ii materiale", deasupra, la "primul etaj", cel al "economilor" i peste ele, palierul "ierarhiilor capitaliste", fiecare dintre etaje avîndu i propria sa linie evolu ionară i un *timp* cu durată variabilă. Gurvitch, sociolog francez, a propus i el un model *in scară* al determinismelor sociale, de la micro determinisme la macro determi nisme, model care l a influen at pe Braudel.

SUPRADETERMINARE

s. este dependentă aîl de mecanismele i va
lorile institu iilor ce au creat o cît i de
recunoa terea în plan social a valorii expri-
mate (valoarea publică). Este posibilă i o
tipologie a s., din oare se poate selecta: s. de
tip *ctitorial* (al întemeietorilor); s. de tip *agonal*
(al învingătorilor în lupte, competi ii); s. de tip
charismatic (al calită ilor unei personalită i); s.
de tip *reprezentativ* (reu itele unui grup, ale
unui partid, ale unei na iuni); s. de tip culminai
(al performan elor excep ionale); s. de tip *ori-
ginal* (al conduitelor i atitudinilor singulare).
V. sanc iune, valoare. I.A.P.

SUPRADETERMINARE 1. în analiza
cantitativă a cauzalită ii, caracteristica mode-
lelor cauzale de a ti valide pe planuri definite
ale explica iei. Sensul principal este că există
întotdeauna un plan al explica iei pe care o
rela ie cauzală determinată apare ea însă i
ca fiind supradeterminată. Exemplu: dacă se

constată o rela ie cauzală puternică între ve-
nit, func ia în organiza ie i satisfac ie, acest
model poate fi supradeterminat de grupele de
vîrstă în interiorul cărora modelul func io-
nează constant, dar nu identic, respectiv nu
cu aceea i intensitate. 2. Louis Althusser
(*Lire Marx*, 1968) separă *cauzalitatea structu-
rală* de s. Cauzalitatea structurală este
cauzalitatea unei structuri fa ă de componen-
tele sale, a unei structuri fa ă de altă structură
sau a ansamblului sistemului fa ă de nivelele
sale structurale. S. este combina ia deter-
minărilor cauzale structurale asupra unuia i
aceluia i obiect. Astfel, pentru L. Althusser,
clasele sînt supradeterminate, deoarece fie-
care cauzalitate structurală în parte a celor
trei nivele sociale (economic, politic, ideolo-
gic) nu este suficientă pentru a explica
componen a i func ionarea claselor în istorie
i societate. *V. cauzalitate, determinism so-
cial, structură. A.T.*

b

3

#

OMAJ fenomen negativ al economiei
care afectează o parte a popula iei active de-
venită redundantă prin neasigurarea locurilor
de muncă. Potrivit defini iei date de Biroul In-
terna ional al Muncii, spnaei_6sle_oiciiae_sxe

urnaătoarele_cgndi i: este ag_dejnUQcă, nu
munce te, este disponibil pentru o muncă
s"ăTăfiaT^cayJăJpJ3£niujică^ Din punct de
vedere economic, jL Je_jjpxecJa3j;a_ex
presieJij£TC£de^echilibre: a.^ejDJa anauacii,
. apare atunci cînd oferta de for ă de muncă
este superioară cererii; *b.* pepja ajjujiuifijjtf";
sen/icijjoj^ . apare cînd produc ia este Ln
ferioară cereriiitln consecin ă, . se formează
pe baza a două mari procese: a. pierderea lo-
curilor de muncă de către o parte a popula iei
ocupate; *b.* cre terea ofertei de muncă prin
atingerea de către noile genera ii a vîrstei le-
gale pentru a se putea angaja. în func ie de

cauzele care determină aceste procese, ,
cunoa te următoarele forme: ciclic sau con-
junctural, structural i tehnologic. • *Ajutorul
de* . reprezintă un venit minim garantat pen-
tru cei care sa încadrează în categoria de .
Mărimea acestui ajutor i durata pentru care
se acordă diferă de la o ară ia alta, în func ie
de o serie de condi ii concrete. Guvernele,
organiza iile profesionale i sindicale sînt in-
teresate să se diminueze volumul .
Sociologia este interesată de cunoa terea
fenomenului s. subTăslsectul^aocLejjjddif
\$JJAeJ.aLQa \$aaILde.^teii, niveLde pregăttu ,
sex, don]eniuj^_ac iy!a e^^
etc. Totodată, prin ramurile ei specializate,
sociologia studiază consecin ele ., aplică
terapii individuale i de grup necesare
depă irii acestora. *V. economia de pia ă,
servicii socialeM.Vn.*

TABU sistem de credințe, norme, reguli și practici elaborate în întreținute de diferite comunități, prin care se interzice efectuarea unor acțiuni. Tabu înseamnă restricție, prohibiție, interdicție, a cărei încălcare de către individ este grav sancționată de grup și care, de altfel, este indusă membrilor unei culturi în procesul de socializare, astfel încât ei să nu simtă ca o necesitate lăuntrică. Se consideră că tabu este asociat pe de o parte cu respectul față de sacru, iar pe de altă parte cu frica și pericolul. Bogatul material etnografic cules pe această temă arată că tabu are aspecte disfuncționale (traumatisme psihice) și funcționale (ordonare și reglementare a vieții sociale și expresie a valorilor general împărtășite). Tabu ocupă un loc central din acest unghi de vedere în societățile simple, arhaice, unde nu există legi juridice scrise. Anumite forme ale tabu (tabu incestului, de exemplu) au fost legitimize juridic în societățile complexe, moderne. *V. cultură, incest, sacru. P.I.*

TAYLORISM teoria și practica potrivit căreia maximul de eficiență în utilizarea muncii se obține prin aplicarea principiului muncii simplificate, adică teza că munca simplificată este cu necesitate mai eficientă decât cea complexă.

Sistemul industrial a practicat și continuă să practice, în general, un asemenea principiu, munca complexă fiind descompusă în operații cât mai simple, atribuite la muncitori diferiți. Muncitorul are astfel o sarcină delimitată, de obicei aceeași, foarte simplă, deci monotună. Lucrul la bandă și liniile de asamblare sunt un exemplu concludent pentru modelul taylorist. Astăzi există încercări, iar care îl aduce contribuția și sociologia industrială, de a înlocui ideea și practica muncii simplificate cu aceea a muncii îmbogățite. Tabu se leagă de numele inginerului și economistului american F.W.Taylor (1856-1915), care și-a expus sistematic tezele în lucrarea *Principles of Scientific Management* (1912). Taylor nu a vizat numai raționalizarea raportului om-mășină și a organizării locurilor de muncă, ci a tuturor compartimentelor și nivelurilor întreprinderii, în vederea atingerii unei productivități maxime. Viziunea lui rămâne însă, din punct de vedere psihosocial, destul de simplistă pentru că avea la bază concepția despre om ca *homo oeconomicus*, aserțiunea că singura forță care îl motivează să muncească este obținerea câștigului. Pe de altă parte, e de recunoscut că implementarea principiilor tayloriste în industrie, ceea ce a însemnat o revoluție pe planul eficienței și

productivității, a condus implicit la o considerabilă creștere a calității vieții în general. *Kalitatea vieții, muncă. P.I.*

TEHNOCRAIE

doctrină social-politică în care, admitându-se extinderea raționalității tehnice în organizarea funcțională a societăților moderne, se susține rolul tehnicii ca factor primordial în viața socială și necesitatea exercitării puterii politice de către elitele tehnice. Termenul a fost lansat în 1919 de William Henry Smith care definea termenul ca "o teorie de organizare socială și un sistem de organizare rațională a industriei". Această opțiune a tins să se consolideze în S.U.A., pe fondul crizei economice din 1929-1933, în jurul lui Howard Scott care, împreună cu A.A. Berge jr. și G.C. Means, promovează ideea posibilității de soluționare a problemelor economice sociale cu ajutorul unor modele de organizare bazate pe dezvoltările din știința tehnică. La începutul deceniului al cincilea, unele idei dezvoltate în teoria socio-economică a lui Thorstenn Veblen și în concepția lui L. Trotsky despre tendințele birocratice apărute în socialismul etatic de tip stalinist au fost reluate de către James Burnham (*The managerial revolution*, 1941) și Bruno Rezzi (*La bureaucratisation du monde*, 1939). J. Burnham apreciază că, în urma "revoluției manageriale" a sistemelor de conducere și organizare socială, ar apărea un tip nou de societate dominată de intelectualitatea tehnică și înființată, de conducătorii specialiști și nu de cei politici. Termenul a evoluat astfel de la centrarea pe problemele organizării optime a industriei la cele privitoare la conducerea și organizarea integrală a societății, la raportul dintre tehnică și politică, și mai ales la problematica puterii politice. J. Ellul, H. Schelski, G. Bouthoul și unii teoreticieni ai societății post-industriale (în primul rând D. Bell) se orientează cu precădere către analiza puterii politice, apreciind că "puterea nu mai este

altceva decât utilizarea unui sistem tehnic, iar politica nu mai este decât o tehnică printre altele" (J. Ellul, *L'illusion politique*, 1965). Societatea și activitatea de conducere și ar pierde treptat caracterul politic și democratic, puterea tehnicienilor, în virtutea cunoștințelor și capacităților lor de rezolvare științifică a problemelor conducerii, fiind de necontestat și relativ nelimitată. Termenul de democrație devine astfel incompatibil. Principiile ideologice ale termenului se bazează deci pe analiza raportului dintre tehnic și politic și consideră intelectualitatea ca o categorie omogenă în raport cu conducerea socială, în general, termenul operează reducționist în abordarea raționalității sociale (economice sau politice) întrucât o consideră doar ca o raționalitate instrumentală vidată de alte scopuri și valori în afara celor circumscrise eficienței. *V. birocratie, ideologie, intelectualitate, raționalitate. L.V.*

TEHNOCULTURĂ termen propus de R. Berger, spre a desemna modelele culturale artificiale create după modelul tehnicii. "Cultura ai cărei moștenitori sîntem", arată Berger, s-a stabilit din neolitic, după modelul agriculturii: "holde", "semințe", "seceri", totuși bazându-se pe ideea că bunurile trebuie întreținute în vederea unei moșteniri pe care trebuie să o perpetuăm: o cultură capital, ale cărei interese cumulative făceau din spiritul cultivat un spirit cultivator (R. Berger, *Mutația semnelor*, 1978). Acestui model de cultură tind să se substituie azi cel impus de tehnică sub forma termenului. Spre aceeași concluzie tind și analizele unor evouioniști precum D. Bell sau H. Kahn. Termenul deci are, în al doilea rând, accepțiunea unui *ciclu cultural* întemeiat pe modelele și valorile tehnicii, distinct de ciclul agriculturii, cu care totuși poate coexista. Este de reținut, în acest sens, teza lui L. Mumford cu privire la geneza "megaminiilor" încă în civilizațiile Orientului antic. Megaminiile însă, ca produs al îmbinării unor religii cu supra

structuri militare războinice, este o faetă specială a termenului, adică a "culturilor artificiale" care se îndepărtează de legile și modelul "agriculturii", așa cum l-a teoretizat L. Berger. *V. cultură, ciclu cultural. I.B.*

TEHNOLOGIE termen utilizat în mai multe accepțiuni cu semnificații relativ slab conturate. La modul general, termenul se referă la aplicarea practică a cunoștințelor prin intermediul tehnicilor (ca ansambluri de instrumente, metode și norme) utilizate în activitățile productive, în mod obișnuit, dar nu și necesar, termenul este privită în relație cu sectorul productiv al vieții sociale, așa cum uneori este analizată în corelație cu știința, deși nu se reduce la aplicarea cunoștințelor științifice, deoarece termenul se bazează exclusiv pe știință. Formele simple de mecanizare de la începutul epocii industriale, de exemplu, nu au avut nici o legătură directă cu știința. • Termenul are trei dimensiuni: a. una *materială*, care se referă la ansamblul de unelte, instalații, mașini, aparate și dispozitive utilizate în anumite activități sociale (productive prin excelență); b. *normativă*, care cuprinde normele de utilizare ca și rețetele de organizare asociate unei țări; c. *socială*, reprezentată de corpul de abilități și comportamente individuale și colective, ca și de normele sociale generate de utilizarea unei anumite țări. În general, orice țară a fost inițial privită în societate mai mult sau mai puțin negativ. Acest tip de raportare este datorat dimensiunii sociale a termenului, care deși este cel mai puțin vizibil, este responsabil în cea mai mare măsură de "ocul" social al introducerii termenului, datorită presiunii acestora de a schimba abilitățile și comportamentele existente ca și normele sociale asociate vechilor termenilor. • între dimensiunea sau componenta materială a unei țări și cea socială există un anumit decalaj în timp, în sensul unei lipse de adaptare la o nouă țară. Subliniind acest aspect, William Felling Ogburn (*On Culture and Social Change*;

Selected Papers, 1964) a elaborat teoria decalajului cultural, potrivit căreia problemele și conflictele sociale sînt datorate, în principal, incapacității instituțiilor sociale de a ține pasul cu schimbările tehnologice. 4 Impactul termenului asupra vieții sociale comportă multe așteptări, printre care cele legate de deteriorarea ecosistemului uman sînt deosebite. Mario Bunge (*Știința și Filosofie*, tr. rom. 1984) consideră că aspectele negative ale funcționării termenului în societate se datorează existenței unor principii morale, ce caracterizează și astăzi gândirea umană, potrivit cărora: a. Omul este independent de natură; b. El are dreptul (datoria chiar) de a supune natura spre binele individual sau social; c. El nu are nici o responsabilitate față de natură; d. Scopul suprem al termenului este să ajute la exploatarea maximă a resurselor naturale și umane; e. Tehnologiile sînt eliberate de orice probleme morale legate de activitatea lor, acestea revenind exclusiv politicienilor. Reconsiderarea acestor principii este un demers esențial în efortul de eliminare a aspectelor sociale negative ale termenului. • Termenul a mai fost pus în relație cu alienarea (începuturile le putem găsi la Marx), cu ideologia (Habermas), dar și cu teoriile modernizării și industrializării. Indiferent de perspectivele și pozițiile adoptate, termenul rămîne definitorie în caracterizarea societății contemporane, aspectele sale negative fiind de regulă contextuale, legate de o incapacitate temporară de adaptare și nu au, în mod normal, un caracter structural. *V. cultură, instituție, știință. A.B.*

TEREN denumire generică pentru spațiul de desfășurare a cercetărilor concrete în unele științe sociale umane cum ar fi sociologia, antropologia; așteptări din această categorie — psihologia, lingvistica — pot fi de asemenea practicate în termenul, dar ele sînt în bună parte practicabile în laboratorul experimental, în cabinet, sau în bibliotecă, în limbajul inter

naional de specialitate expresia curentă cu virtu i conceptuale pentru cercetarea de t. este engl. *field work*. T., chiar i pentru antropologie i sociologie, reprezintă însă numai o fază a cercetării: prima, de recoltare a materialului empiric. După Traian Herseni (*Sociologie*, 1982), sociologia e cu preponderen ă "de cabinet" în opera iunile ei macrosociologice i nu e propriu zis de t. decît în cercetările de tip microsociologic. O situa ie aparte în ceea ce prive te atitudinea fa ă de t. se desprinde din istoria antropologiei culturale. Socotind mijlocul sec. al XIX lea drept momentul de cristalizare a antropologiei culturale ca disciplină tiin ifică, aceasta a fost cultivată la început ca disciplină "de cabinet", sau "de fotoliu": antropologul — persoană interesată de "alte culturi", exotice i arhaice — edea acasă în metropolă, materialul empiric fiindu i recoltat de coloni ti, misionari sau călători, adică de persoane neprofesioniste. Expedi ia britanică din 1898 în Strimtorile Torres, condusă de Alfred C. Haddon, este de aceea considerată ca o schimbare hotărîtoare în maniera de a practica antropologia socială i culturală. Această manieră se va impune definitiv în deceniile 2 3 ale sec. XX prin Bronislaw Malinowski i prin discipolii lui Franz Boas. Cercetarea de t. poate fi efectuată atît individual cît i în echipă interdisciplinară. În această a doua alternativă — în echipe chiar foarte mari — a lucrat coala monografică organizată de D. Gu ti. Complementar (iar nu opus) cercetării de bibliotecă, pretinzînd aptitudini i angajînd o mentalitate, t. reprezintă un stil de via ă tiin ifică. V. *antropologie culturală, metodologia cercetării sociologice, sociologia românească*. Gh.G.

TERITORIALITATE caracteristică a grupurilor, ca i a indivizior din interiorul acestora de a i delimita teritorii i de a avea anumite comportamente specifice în raport

cu acestea. Termenul a fost preluat din etologie unde t. se întîlne te în comportamentul celor mai multe specii de animale superioare, în sociologie nu se pune însă accentul pe baza instinctuală, ci pe dimensiunea socială a acestui fenomen. Irwin Altrnan (*The environment and social behavior*, 1975) distinge trei tipuri de teritorii: a. primare, în care individul/grupul poate exercita un control total iar utilizarea este de lungă durată (dormitor, birou, automobil); b. secundare, care sînt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decît în momentul utilizării (locul în bancă, o masă dintr un barf recventat periodic, locul de parcare); c. publice, care sînt utilizate întîmplător, numai dacă nu sînt ocupate de al i indivizi i asupra cărora nu există drept de control (un loc pe plajă, o cabină telefonică, o bancă într un parc). În cadrul unor asemenea teritorii, indivizii sau grupurile au comportamente specifice, dintre care cele de apărare sînt cele mai importante (în special, în teritoriile primare i secundare). Asocierea unor cornpoilamenie, instituite în anumite tipuri de teritorii, tinde să se facă în ' dependent de situa ia i contextul ac ionai particular. De exemplu, vorbim în oaptă într o bibliotecă chiar dacă nu există nici un cititor în momentul respectiv sau evităm să utilizăm un anumit teritoriu primar dacă tim că apar ine altei persoane, chiar dacă aceasta nu este de fa ă. Atît grupurile cit i indivizii "marchează" de regulă teritoriile. Pentru aceasta sînt utiliza i fie marcatori de grani ă, pentru a delimita propriile teritorii, fie marcatori centrali, sern nalînd zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate haine, plase, afi e, fotografii, igări aprinse, desene obscene etc. T. a fost studiată în foarte multe cadre sociale: închisori, spitale, coli, dormitoare, vapoare aflate în trafic pe distan e lungi etc. în cazul indivizior, cercetările asupra t. s au concentrat asupra spa iului interpersonal, încercîndu se să se delimiteze diferite zone

ale acestuia. Fiecare zonă are o dimensiune definită social i este caracteristică pentru anumite tipuri de activită i, E.T. Hal) (*The hidden dimension*, 1966) distinge patru astfel de zone: a. zona intimă, (pînă la 45 cm); b. zona personală (45 120 cm); c. zona socială (1,2 3,6 m); d. zona publică (peste 3,6 m). În fiecare zonă se pot desfă ura anumite activită i, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat. V. *dinamica grupului, etichetare, grup, rela ie interpersonală*. A.B.

TERORISM utilizare a violen ei în scopuri sociale sau politice de către indivizi, grupuri organizate sau state. Spre deosebire de celelalte forme de violen ă, t, provoacă teamă, teroare sau chiar panică în rîndul popula iei i afectează persoane inocente sau "necombatante". Prin t. se urmăre te cî tigarea de concesii, ob inerea publicită ii maxime pentru o anumită cauză, provocarea represiunii, distrugerea ordinii sociale sau destabilizarea institu ională, întărirea obedien ei fa ă de anumite grupuri de interese. Acordul asupra definirii termenului este relativ redus. În mod obi nuit, se distinge între t. de stat (de mari propor ii, exercitat de agen ii care de in monopolul coeroi iei i combinat cu anumite ideologii) i t. politic sau fac ional (exercitat de actori non statali, la nivel intern). În perioada 1970 1990, t. e cunoscut un proces de transna ionalizare i chiar de intercontinentalizare. El este paracticat de grupuri foarte diferite (etnice, religioase, politice) i se auto justifică prin ideologii foarte diferite. În ciuda divergen elor dintre punctele de vedere ale statelor, se intensifică ac iunile de instituire a unor mecanisme interna ionale de combatere at. V. *agresivitate, violen ă*. I.Mih.

TER IARIZARE extinderea activită ilor din sectorul ter iar (servicii), reflectată în cre terea popula iei ocupate în acest sector. Conform teoriei lui C. Clark, preluată cu mici

modificări l de al i economi ti (J. Fourastie, A. Sauvy .a), în societă ile industriale există trei sectoare economice fundamentale: *sectorul primar*, în care sînt incluse activită i de bază precum agricultura, silvicultura, pescuitul, vînătoarea i industria minieră; *sectorul secundar*, care cuprinde industriile prelucrătoare l construc iile; *sectorul ter iar*, rezervat unor activită i complementare primelor, a căror finalitate nu constă în producerea unor obiecte, ci furnizarea serviciilor indispensabile celorlalte tipuri de activită i economice: transporturi i telecomunica ii, comer , asigurări, administra ie, turism, învă ămînt, sănătate .a. în prezent, această grupare este însu ită i recomandată spre folosire de organisme specializate ale O.N.U. în societă ile industriale dezvoltate s a produs o expansiune spectaculoasă a activită ilor caracteristice sectorului ter iar, acesta ajungînd nu numai să egaleze, dar chiar să depă ească sectorul secundar sub aspectul ponderii popula iei ocupate. Această situa ie este radical diferită în raport cu fazele timpurii ale industrializării, cînd activită ile secundare absorbeau cea mai mare parte a for ei de muncă. Literatura sociologică utilizează mai mul i termeni pentru a desemna societă ile industriale dezvoltate care au atins un grad înalt de t.: "societă i de servicii", "societă i post industriale", "societă i de consum" .a. În general, se consideră că în procesul dezvoltării sînt satisfăcute aproximativ succesiv mai întii nevoile primare, apoi cele secundare i, în sfîrit, nevoile ter iare, fiecare dintre acestea devenind dominante (i presante) în etape distincte ale dezvoltării economice sociale. Sub aspect sociologic, modificarea structurii popula iei ocupate prin extinderea sectorului ter iar a fost pusă în legătură cu apari ia unor muta ii sociale, atitudinal valorice i ideologice (restaurarea i diversificarea claselor de mijloc, cre terea ponderii i importan ei "gulerelor albe", con

formism social, conservatorism politic, răspîndirea ideologiei consumeriste etc). V. *clasă socială, gulere albe/albastre, ocupa ie, profesie, servicii*. CA.

TEST PSIHOLOGIC (engl. *test*, "probă, încercare, analiză, examen"), probă standardizată cu ajutorul căreia se determină pozi ia relativă a unei persoane în cadrul unei popula ii, în ceea ce prive te una sau mai multe caracteristici psihice. Antropologul englez Sir Francis Galton (1822 1911) se pare că a fost primul care a utilizat t.p. pentru studierea a ceea ce el numea "eminen ă" sau "înzestrarea intelectuală neobi năuită" (Fr. Galton, *Inquiries into human faculty*, 1883). Termenul de t.p. ("mental tests") a fost folosit pentru prima dată în 1890 de J. McKeen Cattell (1860 1944) cu sensul de examinare psihologică a unei persoane. Primul t.p. propriu zis a fost creat în 1905 de psihologul francez Alfred Binet (1857 1911), în colaborare cu dr. Simon, fiind cunoscut sub denumirea de "scara metrică a inteligen ei". Testul Binet Simon a fost în numeroase rînduri revizuit i tradus: în 1916, L. Terman l a adaptat pentru popula ia americană, sub denumirea de testul Stanford Binet; în 1937 este din nou revizuit i utilizat în S.U.A. sub denumirea de "scara Terman Merrill". Această variantă a testului a fost revizuită, complectată i adaptată pentru popula ia românească în 1940 de Florian tefănescu Goangă (1881 1958), întemeietorul primului Institut de psihologie experimentală, comparată i aplicată (1922) din ara noastră. T.p. au fost aplicate la scară de masă în S.U.A. în perioada primului război mondial (Army Alpha Tests pentru măsurarea inteligen ei recruta ilor alfabetiza i i Army Beta Tests pentru recru ii analfabe i). Utilizarea t.p. a cunoscut o largă aplicativitate în ările dezvoltate industrial nu numai în cercetarea tiin ifică, dar i în selec ia i orientarea colară i profesio-

nală. După o perioadă de interdic ie a folosirii t.p. în fosta U.R.S.S. (din 1936 pînă la dispari ia dictaturii staliniste) i în alte ări foste socialiste (inclusiv în ara noastră), preocuparea pentru adaptarea i elaborarea de t.p. a fost reluată. În prezent, pe plan mondial, există o literatură de specialitate extrem de bogată i un număr de cîteva mii de t.p., cu multiple variante. T.p. pot fi clasificate după diferite criterii: tipul de informa ie ob inută (teste de inteligen ă, aptitudini, personalitate, interese etc); extinderea i profunzimea informa iilor (teste omogene, care măsoară o singură caracteristică psihică, i teste eterogene, saturate de mai multe caracteristici psihice); tipul de prelucrare a informa iei (teste cu răspunsuri la alegere, libere i for ate); strategia solicitării răspunsurilor (teste verbale i nonverbale, teste cu timp prestabilit i teste la care viteza de rezolvare nu se ia în calcul pentru cotare); modul de administrare (teste individuale i teste colective); materialul utilizat (teste creion hîrtie i teste aparat sau teste pe calculatorul electronic) (Paul Popescu Neveanu, *Dic ionar de psihologie*, 1978, p. 719; *Dic ionar enciclopedic de psihologie*, voi. III, Universitatea Bucure ti, 1979, p. 428). Cel mai frecvent se face distinc ie între: a. teste de inteligen ă, care măsoară inteligen a generală sau factorii speciali ai inteligen ei; b. teste de performan e vizind capacită ile motorii, senzoriale sau intelectuale; c. teste de personalitate, urmărind măsurarea anumitor trăsături psihice, atitudini, interese etc. cu scopul determinării profilului caracterial i tipul de personalitate (James Drever, Werner D. Froblich, *Worterbuch zur Psychologie*, 1970, p. 260). Dintre cele mai cunoscute t.p., utilizabile i în cercetările sociologice, amintim: Testul de dexteritate manuală, Inventarul multifazic de personalitate (MMPI), testul Lahy, testul Meili, testul PF 16, testul Rorschach, testul Rosenzweig, testul tematic de

apercep ie (T.A.T.), testul Szondi, testul Wechsler, cu variantele WAIS i WISC (Anne Anastazi, *Psychological Testing*, ed. a VI a, 1988). Pentru a fi utilizabile, t.p. trebuie Să corespundă criteriilor de *validitate*, *fidelitate* i *sensibilitate* (să permită diferen ierea indivizilor testa i). Reetalonarea testelor elaborate în alte spa ii socio culturale constituie o cerin ă obligatorie; de asemenea, respectarea cerin elor deontologiei psihologice. **S.C.**

TEST SOCIOMETRIC instrument de bază al arsenalului metodologic al sociometriei moreniene ce permite descrierea cantitativă i calitativă a structurii socio afective i a organizării informate a grupurilor primare a a cum sînt ele constituite "aici i acum" în situa iile reale de via ă. Cu ajutorul t.s. pot fi eviden iate: a. configura ia spontană a rela iilor preferen iale de atrac ie, respingere, indiferen ă, b. pozi ia ocupată de fiecare membru al grupului în raport cu ceilal i (identificarea celor izola i, a celor populari), c. re elele de comunicare ce se stabilesc în grup. d. eventualele tensiuni sau conflicte latente e. sub grup.urile, clanurile formate din cei care se aleg între ei. Într un t.s. sînt formulate întrebări prin cere se solicită fiecărui membru al grupului restrîns să arate cu cine dore te i cu cine nu dore te să se asocieze într o activitate precisă: muncă, sport etc. Pentru ob inerea unei imagini cît mai complexe i cît mai autentice a configura iei inter rela iilor preferen iale, sociometriei recomandă utilizarea mai multor criterii de exprimare a preferin elor ce vor fi alese în func ie de natura i situa ia concretă a grupului studiat (grup de copii, de adolescen i sau adul i) grup ce fiin ează în coală, în industrie, administra ie etc. Pentru o "radiografiere" cît mai obiectivă a configura iei rela iionale a grupului restrîns, datele brute furnizate de t.s. se cer completate cu aite metode psihologice i interpretate cu pruden ă. V. *sociometrie*. **T.D.**

TESTAREA IPOTEZELOR STATISTICE Atunci cînd o investiga ie de tip statistic se efectuează pe un e antion, orice rezultat ob inut are o valoare relativă, în sensul că datele respective nu numai că nu coincid cu cele referitoare la popula ie, dar nici măcar nu se poate ti cu certitudine oare este diferen a dintre cele două genuri de date, de vreme ce starea popula iei este, de regulă, necunoscută. Teoria matematică a probabilită ilor oferă însă proceduri pentru evaluarea rezultatelor studiilor selective, permi înd o estimare, *în termeni de probabilitate*, a marjei maxime de eroare ce se poate comite prin utilizarea mărimilor din e antion în locul celor care caracterizează popula ia. A a, de exemplu, dacă avem de estimat o valoare vdin popula ie (de pildă, o medie), prin valoare v' din e antion, este posibil să se determine un interval ($v' A$, $v'+A$), numit *interval de confiden ă* (sau de încredere) în care valoarea v se va plasa cu o probabilitate P, suficient de ridicată, numită *nivel de încredere*. Probabilitatea complementară $p=1-P$, care ne indică deci ce anse avem de a comite o eroare cînd afirmăm că mărimea v se află în intervalul de confiden ă, se nume te *prag de semnifica ie sau coeficient de risc*. Prin urmare, asupra popula iilor studiate selectiv nu se pot emite judecă i cu valoare de certitudine, ci se pot exprima ni te supozi ii care poartă denumirea de *ipoteze statistice*. **T.I.s.** înseamnă supunerea ipotezelor unor probe, numite *teste statistice*, opera ie în urma căreia ipoteza se respinge sau se acceptă. O asemenea decizie are întotdeauna la bază calculul intervalului de confiden ă ce corespunde unui prag de semnifica ie ales. Pentru facilitarea opera iilor practice, prin testele statistice se indică, de regulă, numai procedură concretă de lucru — utilizatorul nefiind nevoit să refacă logica întregului demers —, procedură ce constă, în principiu, în calcularea unei valori specifice testului (notată cu z , t , F , y^2 etc.) cu

ajutorul datelor de cercetare, valoare ce se compară apoi cu valorile "critice", aflate într-un tabel, și se decide dacă ipoteza se respinge sau nu. Testele se pot clasifica în *parametrice* și *neparametrice*, primele referindu-se la indicatorii ai caracteristicilor cantitative (medie, coeficient de corelație, abatere standard etc), iar cele din urmă fiind aplicabile caracteristicilor calitative (vizînd distribuții de frecvență, coeficienți de asociere etc). Atunci cînd ipotezele privesc anumite valori ale caracteristicilor, se vorbește de *teste de semnificație*; cînd se pune problema de a evalua natura unei distribuții de frecvențe în ansamblul său, prin raportare la o distribuție ideală — lege de probabilitate —, testul se numește *de concordanță*. Prezentăm mai jos, succint, cîteva teste statistice utilizate frecvent în studiile de sociologie.

• *Testul z*. Se aplică în cazul eantioanelor mari ($n > 60$), pentru testarea semnificației diferenței dintre două valori, dintre care cel puțin una este obținută pe eantion. Procedura se bazează pe proprietatea că mulțimea valorilor v' , ale unei mărimi specifice, obținute prin cercetarea — ipotetică — a tuturor eantioanelor de aceeași dimensiune, n , are o distribuție normală în jurul valorii reale, v , din populație. Calculînd abaterea standard a acestei distribuții — notată cu σ și numită eroare *standard*, deoarece arată cu cît se abate, în medie, o valoare oarecare de eantion de la valoarea din populație —, se poate întotdeauna determina probabilitatea P ca valoarea din populație să apară înăuntrul interval de încredere $(v' - z \cdot \sigma; v' + z \cdot \sigma)$, a cărui lungime este măsurată în erori standard; sau, altfel spus, probabilitatea ca $v' - z \cdot \sigma < v < v' + z \cdot \sigma$. Aceste inegalități conduc imediat la formula cunoscută a testului. Avînd de comparat două valori a și b , din care cel puțin una este determinată pe eantion, se calculează mărimea z cu formula:

$$z = \frac{a - b}{\sigma}$$

mărime ce arată cîte erori standard cuprinde diferența $a - b$, luată fără semn, și care se compară cu valorile critice din tabel. În fapt, pentru testul z , se ueză doar de cîteva valori critice: 2; 2,6; 3; 3,3, pentru care pragurile de semnificație corespunzătoare sînt: 0,05; 0,01; 0,003 și, respectiv, 0,001. Dacă, de exemplu, valoarea calculată a lui z este superioară lui 2,6, atunci se poate afirma că există peste 99% șanse ca diferența să fie semnificativă; se mai scrie: "diferența este semnificativă la nivelul $p < 0,01$ ". Într-o altă exprimare, se spune că se respinge *ipoteza nulă* (adică ipoteza că cele două valori caracterizează populații identice, deci că o valoare poate fi reprezentată prin cealaltă sau că diferența poate fi pusă pe seama fluctuațiilor de eantionare), la pragul de semnificație de 0,01. În practica statistică se apreciază că dacă valoarea lui z este mai mică decît 2, deci coeficientul de risc depășește pragul de probabilitate de 0,05, ipoteza nulă nu poate fi respinsă, adică diferența nu este semnificativă. Faptul nu înseamnă că ea este ne semnificativă, în sensul că valorile corespunzătoare lui a și b în populație ar fi identice, ci pur și simplu că nu avem temeiuri suficiente se spunem că ele sînt diferite. Deci ipoteza nulă poate fi respinsă dar nu confirmată. • Dată fiind multitudinea valorilor ce se cer comparate, în cadrul studiilor de sociologie empirică, testul z are numeroase aplicații practice. Procedura este mereu aceeași, numai că, în funcție de natura valorilor comparate, expresia erorii standard se schimbă, lăsată cîteva situații: a. Compararea între o medie de eantion $\bar{x}'$ și o valoare fixă a sau între o proporție de eantion p' și o proporție fixă q . Dacă selecția este repetată, formula erorii standard este $\sigma = \sigma_x / \sqrt{n}$, unde σ_x este abaterea standard a variabilei în po-

pulație sau abaterea standard a proporției în populație, dată de formula: $\sigma_p = \sqrt{TPH \cdot P}$. • O bună estimare a acestor abateri standard în populație se obține folosind valorile corespunzătoare din eantion. De exemplu, să presupunem că pe un eantion de 900 gospodării rurale dintr-o zonă A s-a determinat mărimea medie a gospodăriei $\bar{x}' = 3,40$ membri, cu o abatere standard $\sigma_x = 1,80$. Se cere să se compare această medie cu media de 3,10 ce caracterizează ansamblul gospodăriilor dintr-o zonă S . Se observă că:

$$z = 1,80 / 7900 = 1,80730^{006} \text{ și că}$$

$$= \frac{3,40 - 3,10}{0,06} = 5,00$$

Prin urmare, $z > z_0 = 3,3$ pentru $p = 0,001$, ceea ce înseamnă că diferența este semnificativă la nivelul de probabilitate $p < 0,001$, deci că există mai puțin de o șansă la mie că să greșim atunci cînd spunem că în zona A familiile sînt mai mari decît în B . b. Compararea între două medii, $\bar{x}'_1$ și $\bar{x}'_2$ (sau două proporții p'_1 și p'_2) provenite din eantioane diferite și independente. În formula lui z , la numărător va apare, evident, diferența celor două medii sau proporții iar la numitor eroarea standard a diferenței mediilor de eantionare, dată de formula:

unde σ_{x_1} și σ_{x_2} sînt abaterile standard — ale variabilei sau ale proporției — în cele două populații, care și aici se pot înlocui cu cele din eantionare.

• *Testul t* (al lui Student). Se folosește pentru aceleași scopuri ca și testul z , numai că se aplică la eantioane mici, unde distribuția valorilor de eantionare nu mai urmează o lege normală, abaterile de la aceasta fiind cu atît mai însemnate cu cît volumul eantionului este mai redus. Mărimea t se calculează cu

aceeași formulă ca și z , $t = J / \sigma$, însă valorile critice ale lui t , corespunzătoare unui prag de semnificație, sînt dependente de numărul *gradelor de libertate*, y , care, de regulă, se obține astfel: $y = n - 1$.

• *Testul F* (Fisher-Snedecor). Se utilizează pentru a testa dacă variația unei variabile este mai mare într-o populație decît în alta, comparativ fiind tăcută folosind două eantioane mici, cîte unul din fiecare populație. Să notăm cu $P = u / r$ și s^2 varianța în primul eantion și cu $p = u / r$ și s^2 varianța în cel de al doilea și să presupunem că prima din cele două valori este mai mare. (Evident, în cazul de față avem de comparat numai mărimi pozitive). Spre deosebire de cazurile precedente, aici nu se calculează diferența, ci raportul dintre valorile ce se compară. Deci, se calculează mărimea $F = a^2 / b^2$ și se caută valoarea critică a lui F în tabel, corespunzător pragului de semnificație dorit, numărului de grade de libertate al primului eantion ($y_1 = n_1 - 1$) și al celui de al doilea eantion ($y_2 = n_2 - 1$). Dacă F calculat este mai mare decît valoarea critică din tabel, se respinge ipoteza nulă, ipoteză conform căreia cele două eantioane ar proveni din populații cu aceeași varianță.

Evident, tabelele cu valorile critice ale lui F sînt mult mai complicate, ele fiind tridimensionale, căci surprind simultan pragul de semnificație precum și cele două serii de numere pentru gradele de libertate.

• *Testul χ^2* (hi-pătrat). Este un test de concordanță, neparametrică, folosit pentru a testa gradul de "apropiere" dintre o distribuție empirică și una teoretică. Nefăcînd deci apel la valorile variabilei, el poate fi utilizat atît în cazul caracteristicilor cantitative cît și în cel al caracteristicilor calitative. Dacă prin procedurile anterioare se testa semnificația diferenței dintre două valori, prin cea de față

TESTAREA TEORIILOR SOCIOLOGICE

se testează diferența dintre două *structuri*. E important de subliniat că testul χ^2 se aplică oricăror tipuri de frecvențe, indiferent de dimensiunea tabelelor în care acestea apar. Astfel, pentru tabelele de contingență se poate testa semnificația asocierii, comparând frecvențele empirice cu cele obținute în ipoteza de independență a factorilor. Mărima χ^2 este dată de expresia

unde seste numărul claselor de frecvență (al căsuțelor din tabel), k_i — frecvențele empirice iar m_i — frecvențele teoretice, care se deduc dintr-o ipoteză explicitată în din mărimea de antionului, astfel încât suma lor să fie identică cu cea a frecvențelor empirice și egală cu n . Numărul gradelor de libertate, y este egal cu $s - 1$, dacă tabelul este unidimensional, cu $(s - 1)(t - 1)$, dacă e bidimensional cu linii i / coloane etc. După calcularea mărimii χ^2 , se caută în tabel valoarea critică $\chi_0^2(p)$, în funcție de numărul gradelor de libertate și de pragul de semnificație ales. Dacă valoarea calculată este mai mare decât cea din tabel — $\chi^2 > \chi_0^2(p)$ — vom spune că ipoteza nulă se respinge, adică cele două distribuții comparate diferă semnificativ sau că distribuția empirică nu concordanță cu cea teoretică. *V. serendipitate, statistică și sociologie, testarea teoriilor sociologice.* T.R.

TESTAREA TEORIILOR SOCIOLOGICE probare prin diferite mijloace a adevărului unei teorii sociologice. Datorită complexității realității sociale, a gradului încă scăzut de elaborare a teoriilor sociologice, cât și a intervenției active a pozițiilor ideologice în procesul evaluării acestora, testarea aici are o serie de particularități în raport cu testarea în științele naturii. Se poate estima însă că, în general, procedurile și mecanismele testării sunt aceleași, în primul rând, trebuie să notăm

că, cel mai adesea, testarea unei teorii sociologice, mai mult decât în alte științe, foarte rar duce la verdictul limitat (acceptarea ca adevărată sau respingerea ca falsă); de regulă, ea duce la constituirea unei aprecieri mai relative și mai deschise: sporește verosimilitatea unei teorii, plauzibilitatea ei sau dimpotrivă neverosimilitatea, implauzibilitatea acesteia. În al doilea rând, trebuie să înțelegem seama de faptul că în sociologie de cele mai multe ori nu avem atât teorii complet concurente, alternative — teorii care se exclud complet reciproc, oferind explicații strict alternative —, cât mai ales teorii complementare. Fiecare teorie dezvoltă o perspectivă asupra realității complexe, neexcluzând în mod absolut alte perspective. Incompatibilitatea este parțială, fiind dublată de complementaritate. Adoptarea unei teorii nu presupune deci respingerea completă, principială a celorlalte teorii. Putem desprinde următoarele proceduri de testare a teoriilor: *a. Proceduri empirice* — confruntarea teoriilor sociologice cu faptele. Există o gamă largă de teste empirice, cu valoarea de probare diferită începând cu invocarea cazurilor empirice exemplare pe care teoria se construiește, faptele pe care aceasta pare a le explica, concordanța difuză, intuitivă cu experiența și sfârșind cu confruntarea sistematică a predicțiilor teoriei cu datele empirice. De asemenea o procedură de testare empirică o reprezintă și considerarea promisiunilor explicative ale teoriei, dacă aceasta va fi dezvoltată. Anomaliile empirice (faptele care nu par a fi explicate sau care chiar par să contrazică teoria) sunt mult mai ușor tolerate în cazul sociologiei decât în cazul științelor naturii, atât datorită gradului mai puțin precis al teoriilor însele, al caracterului lor parțial, cât și datorită complexității ei. *b. Proceduri teoretice.* Se pot distinge aici trei tipuri de proceduri. În primul rând compatibilitatea respectivei teorii cu alte teorii sau cu teorii mai generale (faptul

că este deductibilă dintr-o altă teorie). În al doilea rând, existența alternativelor teoretice, a unor teorii competitive este un semn parțial de inadecvare. Din acest motiv, critica acestora reprezintă o probă importantă a corectitudinii unei teorii. O altă procedură rezide în analiza presupunțiilor teoretice tacite ale respectivei teorii. O teorie asupra organizațiilor care se fundează pe o opțiune holistă (organizația este un sistem a cărui logică modelează în mod absolut comportamentul indivizilor; tot ce se întâmplă în organizație este rezultatul cerințelor funcționale ale acesteia) poate stârni puternice rezerve sau critici de principiu din partea celor care resping în principiu holismul. Sau o teorie care pornește de la teza că acțiunile umane nu sunt determinate de situația reală, ci de perceperea situației poate genera o atitudine negativă de principiu din partea unor sociologii care prezintă o opțiune de principiu pentru o metodologie explicativă care accentuează rolul factorilor obiectivi. *c. Proceduri metodologice:* faptul că o teorie se formulează în limbajul curent al sociologiei la un moment dat, utilizând o metodologie atât teoretică, cât și empirică standard, reprezintă un argument important în favoarea sa. Dimpotrivă, dacă ea pare a se fi formulat într-un limbaj depășit, cu o metodologie învechită sau imprecisă, interesul pentru respectiva teorie poate fi scăzut, comunitatea putând să o ignore. *d. Testare ideologică.* Dacă se poate demonstra că o teorie implică o ideologie indiziderabilă, respingerea ei devine probabilă. Dacă un sociolog radical detectează în teoria lui Parsons o opțiune conservatoare, acest lucru este suficient pentru acesta să manifeste rezerve fundamentale în legătură cu teoria în cauză. Dacă un sociolog de stînga definește abandonarea sociologiei industriale ca fiind orientată de interesele patronatului, aceasta va fi privită cu suspiciune cu excepția situației în care sociologia industrială este considerată totodată

ca un instrument de umanizare a muncii, indiferent de motivele pentru care acest lucru se face. *e. Testarea practică, prin experimentare.* Imaginarea unor experimente controlate reprezintă o formă puternică a testării. Foarte adesea, din variate motive, experimentul sociologic ridică încă dificultăți insurmontabile. Mai frecventă este încercarea de a utiliza în activitatea socială reală diferite teorii, în scopul realizării unor obiective practice. Rezultatele testării practice nu sînt nici ele absolute. Succesul practic reprezintă o confirmare mai solidă a unei teorii, în timp ce eșecul este un indicator mult mai slab al falsității acesteia. Rezultatele negative pot fi însă datorate fie intervenției unei mulțimi de factori de care teoria respectivă face, în mod normal, abstracție, fie datorită falsității altor teorii implicate în acțiunea practică. Reușita tinde deci să fie mai semnificativă decât nereușita. • T.t.s., indiferent de procedurile utilizate, nu este decât rareori decisivă. Rezultatul testării, de regulă, poate fi: a. teoria este întărită, apare a fi mai plauzibilă; b. respingerea ei ca fiind falsă; c. opțiunea pentru o teorie alternativă care pare a fi mai bună, nu pentru că s-ar fi dovedit falsitatea teoriei în cauză, ci mai mult datorită acumulării insatisfacției față de ea; d. abandonarea respectivei teorii ca urmare a creșterii neîncrederii în respectiva teorie, acumulării dificultăților criticilor, a sentimentului că "se bate pasul pe loc", sau pur și simplu a depășirii limbajului în care a fost formulată, a discreditării metodologiei care o fundează. În acest caz, atenția cercetătorilor poate să se deplaseze fie spre un alt domeniu existent în țări domenii tematice care sînt abandonate), fie spre o teorie complementară care nu o exclude într-un sens strict pe prima. *V. complementaritate, serendipitate, testarea ipotezelor statistice.* C.Z.

T GRUP (eng. *Training Group*, "grup de învățare"), tehnică de învățare elaborată în

TIMP LIBER

1946 de un grup de psihologi sociali (K. Lewin, R. Lippitt) ar căruia obiectiv este de a îmbogăți capacitatea participanților de a se înlege pe ei înșiși, pe ceilalți, efectele comportamentelor lor asupra celorlalți, procesele de grup: a forma capacitatea de comunicare și cooperare. T.g. reprezintă totodată un important mijloc de terapie atât individuală, cât și de grup: sunt identificate structurile patologice atât individuale, cât și de grup, care blochează comunicarea și cooperarea, cristalizându-se un nou mod de a înlege, de a acționa și interacționa. Tehnica t.g. accentuează analiza proceselor de grup actuale ca sursă a învățării. Grupul este pus să acționeze ca grup, fiind mereu orientat spre analiza propriilor comportamente actuale. Valorile fundamentale promovate de către t.g. sunt: acceptare de sine și acceptarea celorlalți, egalitate, participare, stil democratic, utilizarea timpului ei, deschidere reciprocă și sinceritate, feedback deschis și pozitiv. Noul mod de comportament individual și colectiv este susținut de noile norme de grup create în cursul interacțiunii. T.g. se fundează deci pe relațiile interpersonale caracterizate de o profundă implicare personală, înalt expresive. Ca tehnică este frecvent utilizată pentru a forma cadrele de conducere și în scopuri de terapie individuală. *V. grup, relații interpersonale. E.Z.*

TIMP LIBER (fr. *loisir*), acea parte a timpului extraprofesional, care îndeplinește, după J. Dumazedier, trei funcții principale: *odihnă, divertisment și dezvoltarea culturală a personalității*. T.l. este o componentă definitorie a civilizației contemporane, având o influență deosebită asupra dezvoltării economice și sociale. T.l. se află într-o strânsă conexiune cu *timpul de muncă* care este principalul factor limitativ, dar nu singurul, diversele activități sociale sau comunitare având funcții limitative. Prin urmare, t.l. se constituie

în afara și dincolo de obligațiile profesionale, familiale și sociale. În timp ce odihna este principalul remediu al oboselii, ea asigurând refacerea fiziologică a forței de muncă, divertismentul are un rol important în recreere (plimbări, întâlniri cu prietenii, mersul la teatru sau cinema, grădinaritul, mersul la pescuit, la un meci de fotbal etc.). O altă funcție majoră a t.l. o reprezintă dezvoltarea personalității umane, creșterea "zestrei sale culturale". Un rol important în realizarea acestei funcții îl au mijloacele de comunicare în masă (presa, radioul, T.V.). Un loc important în cadrul t.l. îl are concediul (vacanțele). Mărimea și modul de folosire a t.l. diferă de la un tip de societate la altul, depinzând de gradul de dezvoltare economică, de la o categorie socio-profesională la alta. *Bugetul de timp* este principalul mijloc de studiere a timpului în general și a t.l. în particular cheltuit de o persoană (sau grup social). El presupune întocmirea unor formulare în care sunt consemnate toate activitățile (inclusiv somnul, repausul) pe care le desfășoară o persoană pe o perioadă de 24 de ore. *V. muncă. I.F.*

TIP IDEAL construcție conceptuală propusă de Max Weber cu scopul de a identifica și explica timpurile cauzele activității lor sociale. Deoarece realitatea socială are totdeauna mai multe aspecte decât poate releva timpurile a societății, realitatea cunoscută este totdeauna reconstruită, în mod abstract, cu ajutorul conceptelor. Pentru ca această reconstrucție să fie riguroasă, sociologul trebuie să precizeze totdeauna punctul sau punctele de vedere din care el studiază societatea și cărora le corespund doar anumite aspecte ale realității sociale studiate. În consecință, punctele de vedere alese de cercetător și aspectele corespunzătoare acestora din realitatea empirică sunt reconstruite, prin ordonarea celor din urmă în funcție de cele dintâi, într-un tablou mental omogen, care reunește relațiile și

evenimente istorice specifice, accentuând în mod unilateral unul sau mai multe puncte de vedere și legând între ele fenomene care apar altfel izolate, difuze și discrete (*Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1922). Accentuarea unilaterală a punctului de vedere (care corespunde, de fapt, unei valori) conferă t.i. un caracter utopic, dar utopia are aici un sens pur logic, neevaluativ. T.i. nu este, deci, opus dimensiunii empirice a realității sociale, ci, dimpotrivă, această dimensiune este permanent prezentă în construcția t.i. Spre deosebire, însă, de tipurile medii sau statistice, ca și de conceptele generice, t.i. nu se construiesc prin însumarea notelor comune sau generale ale fenomenelor, ci prin elaborarea rațională a /de/7, definitorie pentru aceste fenomene. De pildă, capitalismul este un concept des folosit în teoriile sociologice, dar adesea acest concept nu este, după Weber, riguros precizat, în sensul că nu permite delimitarea riguroasă a judecilor de realitate și a celor axiologice pe care el le implică. Pentru realizarea acestei delimitări se construiește un t.i., al capitalismului, făcând o distincție clară între sistemul economic, doctrina și tendința socială implicate în conceptul de capitalism, între capitalul financiar, comercial și industrial, ca ei între fazele evolutive sau istorice ale capitalismului. Această distincție se face în funcție de punctul de vedere ales de cercetător (burghez, socialist, anarhist etc), în a a fel încât construind t.i. al sistemului economic capitalist industrial din secolul al XIX-lea și cunoscând punctul de vedere din care am făcut această construcție, putem să facem "imputații cauzale" diferitelor fenomene implicate de realitatea socială capitalistă, comparându-le cu t.i. construit și măsurând probabilitatea devierii lor de la t.i. rațional construit. • Considerat ca un procedeu general al reconstrucției abstracte a realității empirice, t.i. este doar unul dintre instrumentele metodologice ale cunoașterii sociologice.

El este o variantă a ceea ce J.C. McKinney (*Constructive Typology and Social Theory*, 1966) numește tip construit, "o selecție, o abstracție, combinație și uneori accentuare — intenționate și planificate — ale unui grup de criterii cu indicatori empirici, care servesc ca bază de comparație pentru cazurile empirice". Weber însuși preciza că toate "ieșirile" și construcțiile privind dezvoltarea istorică, pe care le a elaborat marxismul, apar în, de fapt, t.i. De aici s-a tras însă concluzia greșită că orice concept timpuric este un t.i. în realitate, t.i. este o construcție mentală specifică doar acelor discipline timpurice care studiază obiecte cu semnificație culturală. El este absolut necesar pentru aceste discipline datorită caracterului reflexiv al realității socio-culturale și faptului că, după Weber, nu se poate face o opțiune legitimă pentru o valoare fără ca, prin această opțiune, să nu punem în umbră valori la fel de legitime, dar care nu au semnificație culturală pentru punctul de vedere stabilit inițial. Prin urmare, t.i. reprezintă construcții mentale care nu sunt nici adevărate, nici false. Valoarea lor constă în adecvarea la studierea unui aspect al realității studiate, iar măsura acestei adecvări poate fi stabilită ca măsură a regăsirii *ideii* despre acest aspect atît în realitatea empirică, cât și în t.i. construit. Nici t.i. și nici ideea pe care o semnifică el nu au validitate empirică, fără ele nu putem avea acces la măsurarea probabilității relațiilor cauzale implicate în realitatea empirică. *V. idealizare, metodologia cercetării sociologice, sociologie. I.U.*

TRADI IE (lat. *tradere, traditus, traditum* (vb.), "a transmite", "a transfera"; *traditio* (subst.), trecere, transmitere, transfer, renunțare la ceva, predare, trădare, ceea ce este transmis din trecut în prezent, de la o generație la alta, prin viu grei, prin scris, prin imitație de gesturi etc. Construcții, tehnici de lucru, obiecte, limba, obiceiuri, moduri de a

ac iona etc. pot constitui obiect al t. Se consideră că pentru ca un obicei, tip de comportament, obiect etc. să fie admis ca t. este necesară transmiterea, trecerea lui succesivă la trei generații. T. se referă la durată în timp. Opus t. în acest sens, este moda, ceea ce se limitează la ac iunile, credințele etc. ale unei singure generații. Sociologia analizează t. ca o componentă de bază a vieții sociale, a sociabilității. Ea este prezentă în toate sferele și nivelele de organizare a societății, în procesele de *societizare* și manifestare a personalității actorilor sociali. T. indică un tip distinct de *instituții sociale*, obișnuințe și obiceiuri, moduri de ac iune, a sim i și gândiri care sînt "moștenite din trecut". Ca forme prerenexive de ac iune și gîndire, t. sînt prezente în *stereotipurile* implicate în relațiile de cooperare și/sau conflict dintre grupuri sociale și membrii lor. T. servesc drept principiu de orientare al ac iunii sociale, îndeosebi în cazul indivizilor și grupurilor sociale care își formează identitatea și solidaritatea socială, conștiință de grup, prin raportare la trecut. Acesta este, de exemplu, cazul grupurilor *etnice*, formate și menținute prin raportare la strămoșii comuni, la trecutul istoric, la simboluri, obiceiuri, moduri de vorbire etc. moștenite de la generațiile anterioare. În cazul ac iunilor, a comportamentelor individuale și de grup, ceea ce se transmite prin t. nu sînt aceste ac iuni ca atare, care se consumă odată cu îndeplinirea lor, ci modele sau imagini despre ac iuni sau/și persoane care au performat ac iunile, precum și credințele care recomandă, reglementează, permit sau interzic reluarea, repetarea sau imitarea ac iunilor respective (E. Shills, *Tradition*, 1981). Referindu-se la trecut, t. nu reprezintă numai amintiri despre trecut; ele sînt continuarea trecutului. În prezent și ca atare sînt la fel de actuale și constrîngătoare ca și relațiile date în experiența prezentului. T. este un "fenomen de

durată, de statornicie a structurilor sociale, materiale și spirituale, precum și de repetiție a ac iunilor umane,..., în cadrul proceselor sociale specifice oricărei conviețuirii sociale" (H.H. Sthal, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, 1983). În unele teorii sociologice t. ca formă prerenexivă de ac iune, a sim i și gândiri, este opusă *raționalizării* sau *raționalității* sociale. Astfel, Max Weber distinge trei tipuri de legitimare a autorității sau a puterii sociale: autoritatea tradițională, autoritatea rațională legală și autoritatea charismatică. Autoritatea tradițională pretinde legitimare prin referire la legăturile cu trecutul și își justifică ac iunile prin conformarea lor cu ac iunile precedente. Autoritatea rațională sau raționalizarea ac iunilor presupune eliminarea deciziilor care nu pot fi justificate prin raportare la consecințele lor anticipate, ele însele evaluate rațional pe baza unor legi empirice cu validitate generală. O formă sau un proces de raționalizare al societății în general, sau a unor sectoare particulare ale acesteia o reprezintă *modernizarea*. Teoriile privind dezvoltarea economică și socială operează frecvent cu distincția dintre "societăți tradiționale" și "societăți moderne", diferențiate și opuse după criterii variate. În unele teorii recente este criticată preferința acordată în sociologie modernizării și neglijarea sau "condamnarea" (sub influența ideologiei iluministe) necritică a t. (E. Shills): O mare atenție este acordată în ultimele decenii analizei t. ca proces complex, care are nu numai elemente reproductive, repetitive, ci și elemente de selecție a ac iunilor, credințelor etc. atribuite trecutului, de interpretare a acestora corespunzător valorilor și intereselor de reactivare a t. Mecanismele t. ca proces social implică deci și elemente de variație, de recreere a trecutului corespunzător nevoilor prezentului, de "invențare a tradițiilor" sau chiar de "modernizare a tradiției".

Printr-o astfel de perspectivă se distinge în cadrul t. un "nucleu dur" format din elemente relativ constante, stabile, el însuși eterogen și supus schimbărilor, care stabilește însă o continuitate între momentele succesive ale aceleiași istorii. T. reprezintă unui dintre principalele elemente de constituire a *culturii*, ansamblul de tehnici, valori, obiceiuri transmise prin "ereditate socială" indivizilor și grupurilor sociale din fiecare generație, îmbogățite prin inovațiile acestora care, dacă se dovedesc utile, sînt preluate de generațiile succesive, devenind ele însele tradiții. V. *aculturația*, *cultură*, *instituție*, *modernitate*, *postmodernitate*, *societizare*, *tradiție orală*. G.N.

TRADIȚIE ORALĂ mecanism de transmitere prin viu grai a culturii. Prin extrapolare, a ajuns să semnifice un stil de existență culturală (oralitatea) și chiar conștientul vizat în cele două accepțiuni (un ansamblu încheșat de datini). Tradiția este o condiție *sine qua non* pentru continuitatea și deci pentru existența unei culturi, iar în ultimă instanță a unei comunități umane. Tradiția conferă legitimitate, întărind astfel identitatea unui grup, cu atât mai mult cu cît consistența tradiției este direct dependentă de stabilitatea și vechimea grupului respectiv. Tradiția poate fi de două feluri: orală și scrisă. T.o. este specifică societăților fără scriere (iliterate), pînă într-acele în care oralitatea primează sau fost numite "tradiționale". Tradițională însă este în esență ei orice cultură, iar apariția scrierii nu suprimă oralitatea, ci sporește complexitatea tradiției în ansamblul ei, generînd două mari categorii de probleme: transmiterea orărilor a compozițiilor scrise și, invers, fixarea în scris a produselor orale (pentru o prezentare mai complexă a relației dintre cele două tipuri de tradiție v. Jack Goudy: *The Interface between the Written and the Oral*, 1987). Cercetate intens de folcloriști, de

etnologi și criticii literari, genurile din compoziția a t.o. au atras în ultima vreme atenția unor antropologi culturali de orientare istorică. Ideea conducătoare este aceea de a reconstitui istoria unor comunități fără scriere pe baza t.o. (Jan Vansina, *De la tradition orale. Essai de methode historique*, 1961, Elisabeth Tonkin: *Narrating Our Past. The Social Construction of Oral History*, 1992). O asemenea tentativă pune în valoare funcția t.o. de memorie colectivă a comunității. S-a spus, astfel, că poezia în regim de oralitate poate îndeplini rolul îndeplinit de codul genetic în lumea animală sau de carte în societățile literate. O problemă care cere multă perspicacitate în abordare este cea referitoare la felul în care oralitatea structurează stilul de a gândi al oamenilor (în acest caz comparația cu cultura scrisă devine din nou necesară). De interes accentuat sociologic sînt întrebările despre "purătorii de cuvînt" ai comunității, prestigiul lor în sistemul de roluri, rețelele pe care circulă informația orală, care sînt împrejurările în care ea "poate fi distorsionată, cum pot (dacă pot) fi corectate acele distorsiuni, Cum contribuie t.o. la homeostazia sistemului social. V. *arhaic*, *cultură*, *enculturația*, *modernitate*, *post modernitate*, *tradiție*. Gh.G.

TRANSLAȚIA DIFERENȚELOR principiu conducător al sociologiei comparate și laborate de Nicolae Petrescu (1886-1954). Esența acestui principiu constă în înțelegerea diferențelor sociale de epocă, loc, timp, grup etnic (naționale) în funcție de însuși procesul social al diferențierii (aceasta din urmă are caracter dual, implicînd relația dintre: suprafața — substratul vieții sociale, societate — natura umană, valorile naționale — valorile generale umane). T. se referă la diferențierile produse de un grup național, exprimînd aceste diferențieri (de limbă, obiceiuri, mentalitate) fie în termenii particulari ai unui grup național dat, fie în termenii generali ai naturii

TRANSPAREN ȚA SOCIALĂ

umane. Există, astfel, două feluri de t., după cum sînt două feluri de termeni comuni la care pot fi raportate fenomenele comparate. Cînd comparația se face în concordanță cu un standard de judecată particular (local, de epocă, național etnic), t. este inevitabil parțială; dacă extindem comparația, evaluînd diferențierile în termenii generali ai naturii umane, obținem o t. completă. T. parțială, de colorată subiectiv, constituie un prim pas în direcția interpretării obiective. Singura cale de evitare a interpretării greșite este extinderea t. parțiale la una completă prin compararea și judecarea fenomenelor din punctul de vedere al cerințelor naturii umane. V. *comparație, națiune, socializarea națiunilor*. M.L.

TRANSPARENȚA SOCIALĂ calitate sau caracteristică a interacțiunilor sociale de a fi sau de a fi făcute vizibile, de a se manifesta în mod deschis pe scena vieții sociale. Expresie sinonimă cu cea de vizibilitate a comportamentului (R.K. Merton). T. relațiilor sociale este proporțională cu gradul lor de standardizare și repetabilitate, cu măsura conformării la o normativitate riguroasă și clară, cu stabilitatea și universalitatea criteriilor de apreciere socială, cu intensitatea și libertatea circulației informațiilor etc. T.s. variază de la lungul unui continuum, poate fi mai redusă sau mai extinsă, dar nicicînd nu atinge valori extreme. Variabilitatea t.s. este influențată și de poziția internă sau externă a observatorului în raport cu un grup sau o comunitate considerată. Ceea ce pentru un observator extern este opac, pentru un membru al grupului poate fi pe deplin t. Relația inversă este la fel de posibilă. Cînd un grup sau o comunitate este amenințată din afară, este probabil să crească t. internă și opacitatea externă ca mecanism de apărare. Lipsa de t. internă este un mecanism tipic de apărare care are drept consecință îngreunarea cooperării și creșterea cantității de

energie individuală investită în cunoașterea și anticiparea cursului probabil al relațiilor. Controlul social este o cale de reglare a intensității t.s. Puterea (politică) este mai mult înclinată spre opacizare, iar exercițiul democratic al puterii spre t.s. Totuși, în anumite condiții, o t. totală poate genera probleme sociale, mai ales cînd este indusă forțat și cînd nu sînt invocate rațiuni explicative. V. *control social, grup social, interacțiune, normă socială*. L.V.

TRANZIȚIE termen intrat în limbajul tiințific după căderea sistemului socialist, pentru a desemna procesul de trecere de la sistemul socialist de organizare socială la un sistem de tip capitalist occidental. T., în general, ca procese de trecere de la un mod de organizare socială la altul, de schimbare socială structurală au existat frecvent în istorie. Procesul general de t. nu a primit încă în sociologie o atenție specială. Nu există teorii suficient de elaborate în această privință. T. de la organizarea socialistă la cea capitalist occidentală reprezintă un fenomen istoric cu totul nou, aflat de abia la începuturile sale, despre care nu există încă suficiente informații acumulate și, în consecință, nici teorii satisfăcătoare. Ceea ce este evident pentru toți în momentul de față este că procesul de t. al ărilor foste socialiste este mult mai complex decît se credea inițial ridică o mulțime de necunoscute și se va întinde pe o perioadă de timp mai îndelungată decît se anticipa, în mod special, două direcții majore de schimbare se au în vedere: a. înlocuirea sistemului politic totalitar bazat pe un partid politic unic, cu un sistem politic democrat, de tip pluripartidist; b. înlocuirea economiei de comandă, centralizate cu o economie de piață. În acest din urmă proces, privatizarea întreprinderilor are un rol cheie. În plus, pentru a se putea dezvolta economii competitive, moderne, este nevoie în același timp de o profundă restructurare economico tehnologică, atît la nivelul

fiecărei întreprinderi, cît și al economiei naționale în ansamblu. C.Z.

TRANZIȚIE DEMOGRAFICĂ perioadă istorică în care o populație aflată în proces de modernizare trece de la niveluri ridicate ale natalității și mortalității la niveluri scăzute. Teoria t.d. are ca punct de plecare constatarea empirică că între procesul de industrializare și nivelul fertilității există o corelație inversă. T.d. este un proces legitim, obligatoriu pentru toate populațiile afectate de un tip anumit de dezvoltare economică și socială. Această paradigmă cu paternitate multiplă (A. Landry, W. Thomson, F.W. Notestein, K. Davis, A.J. Coale, J.G. Caldwell, J.C. Chesnais) oferă un cadru pentru descrierea, explicarea și predicția proceselor de destruc-turare și restructurare care caracterizează evoluția principalelor componente ale mișcărilor demografice, în condițiile unei dezvoltări de tip industrial. Schema cea mai simplă propune trei stadii: *pretranzițională* (populații caracterizate prin nivele ridicate ale natalității și mortalității); *tranzițională* (scăderea mortalității și menținerea pentru un timp a unei natalități ridicate duce la un spor natural mare și la o rată rapidă de creștere — "explozia demografică", după care natalitatea scade tendențial); și *post tranzițională* (populații cu nivele scăzute ale natalității și mortalității). Variantele recente consideră că t.d. nu este numai a natalității și mortalității; lor li se adaugă tranziții ale structurii pe vîrste, ale familiei, ale migrației, etc. V. *fertilitate, industrializare, natalitate*. S.M.

TRIB (lat. *tribus*, din *fres*, *trio*, "trei"; unul din cele trei grupuri în care erau împărțite inițial locuitorii Romei antice), tip sau formă de comunitate umană; sistem de organizare socială în care colectivități relativ autonome (gîni, sate, grupuri nomade și/sau localizate) sînt reunite într-o comunitate mai cuprinzătoare

re, prin îmbinarea principiului teritorial și al celui genealogic de definire a asemănării membrilor aceleiași trib, și al deosebirii față de membrii altor colectivități sociale. Trăsăturile distincte ale tribului sînt teritoriul comun, limba comună, cultură (credințe, ceremonii, simboluri etc.) comună, conștiința, unor legături genealogice, reale și/sau fictive, comune. Unii autori (îndeosebi în literatura marxistă) consideră tribul ca formă de comunitate premergătoare poporului și națiunii, t. deosebindu-se de acestea prin absența (sau slaba dezvoltare) a unei comunități de viață economică și politică (absența statului, îndeosebi). În practică tiințifică actuală termenul de trib denumește realități sociale eterogene, cu mari variații de la regiuni geografice și perioade istorice diferite, în unele situații concret istorice tribul poate fi integrat în activități economice complexe, desfășurate pe spații largi, cuprinzînd populații numeroase și dăinuind lungi perioade de timp. Sub aspectul organizării politice, unele triburi pot fi acefale, lipsite de instituții politice distincte; altele triburi sau confederații de triburi au conducere politică separată de restul societății, uneori centralizată (rege, consiliu tribal). O problemă sociologică de interes în analiză este constituirea modului de rezolvare a tensiunilor dintre principiul genealogic și principiul teritorial implicate în organizarea tribală. Cînd principiul teritorial predomină, formele sociale tind să se organizeze după modelul relațiilor politice, conducînd spre "societăți demotice" (E.K. Francis), sau "civitas" (L. White). Prin contrast, în "societățile etnice" (Francis), identitatea și solidaritatea socială sînt exprimate simbolic și legitimate în termeni genealogici. Distincția este operantă în analiza proceselor de formare a națiunilor și a statelor naționale în societățile post coloniale contemporane, frecvent confruntate cu fenomenul "tribalismului". Acest termen se referă la tendințele de rezistență a diferitelor segmente (grupuri) ale societăților recent decolonizate față de

TRIUNGHIULARIZARE

procesele de integrare într-un stat centralizat, dominat deseori de reprezentanții unor etnii particulare, identificate ca diferite față de promotorii propriului tribalism. În societățile dezvoltate, tensiunile și mișcări politice pot fi exprimate și legitimate prin glorificarea triburilor ancestrale (de ex. glorificarea triburilor teutonice în ideologia național-socialistă germană). *V. na iune. G.N.*

TRIUNGHIULARIZARE tip de abordare în investigația socială constând în aplicarea mai multor metode de cercetare pentru a obține date cât mai valide și fidele. Termenul este preluat din domeniul navigației sau al strategiei militare, unde un set de operații și măsurători se aplică unor elemente corelate sau corelabile pentru stabilirea coordonatelor unei poziții în spațiu. În sociologie, t. se poate aplica la mai multe niveluri: a. în același instrument de investigație (de exemplu, chestionar sau interviu), prin includerea

de itemuri sau întrebări și scale de măsurare, care se verifică reciproc; b. într-un proiect de cercetare, prin elaborarea și aplicarea de metode, instrumente sau tehnici alternative dar corelate de culegere a datelor empirice, (transversale și longitudinale, observație și chestionar etc); c. În prelucrarea datelor, prin aplicarea de tehnici cantitative și/sau calitative pe același set de date pentru verificări reciproce. Se înțelege că de fiecare dată aplicările vizează același domeniu investigat. Prin extensie, t. este esențială pentru aplicarea principiului metodologic al *complementarității* strategiilor de abordare a realității sociale (1. Văsceanu, *Metodologia cercetării sociologice*, 1982), referindu-se la: modelele teoretico-ipotețice, tipurile de date colectate într-o cercetare, investigații (analiză socială) implică și metodele de cercetare și prelucrare a datelor. *V. metodologia cercetării sociologice, sociologie, statistică și sociologie. LV.*

T

APĂȘĂTOR persoană sau grup social, caracterizate prin posibilități reduse de apărare, asupra cărora se revărsă agresivitatea acumulată. În sociologie, .i. este considerat a fi o modalitate de manifestare a agresivității și, în consecință, este folosit ca indiciu al nivelului de agresivitate într-un grup sau colectivitate. Conform ipotezei frustrare/agresivitate, frustrarea generează un nivel ridicat de agresivitate care, în condiții normale; este orientată împotriva sursei care a produs frustrarea. Dacă însă sursa reprezintă o forță puternică, inhibând agresivitatea, aceasta tinde să se elibereze orientându-se asupra unui obiect slab, lipsit de apărare. Cu cât frustrarea este mai puternică și tendințele agresive vor fi mai accentuate, cu atât individul, grupul, colectivitatea vor fi mai tentați să transforme alți indivizi, grupuri, colectivități în .i.. Agresivitatea față de grupurile etnice minoritare în regimurile fasciste a fost interpretată prin această teorie: regimurile fasciste, puternic frustrante, generează un nivel ridicat de agresivitate în cadrul colectivității; aceasta, neputându-se orienta spre sursa frustrării, este transferată asupra .i. Tehnica este utilizată și în condițiile de laborator ca un indiciu al nivelului de agresivitate. *V. agresivitate, altruism, frustrare. C.Z.*

ARA cuvîntcu semnificăia de pămînt românesc liber, în toată întinderea lui și cu tot sacral ce se cuprinde în el (N. Iorga). Solidar cu "stat" (unde accentul cade pe dimensiunea politică) și cu "patrie" (cu accent afectiv valoric), . aduce în prim plan o semnificație antropogeografică. Între limbile de origine latină, româna este singura care deține pentru realitatea antropogeografică respectivă un termen încărcat de amintire etimologică: . vine din lat. *terra*, "pămînt". Același etimon latin a dat și alte derivații: "arină", "arină", "ăran", acest din urmă cuvînt avînd un dublu în eles: de "lucrător al pămîntului" și, totodată, de "om al locului", "autohton". Noțiunea curentă de , care se suprapune în referirile cotidiene cu cea de stat sau de patrie, cunoaște și altă ipostază, înfățișată ca o intensiune a celei dintîi. Ea apare în denumirea unor zone bine delimitate geografic (de obicei depresiuni intra- sau pericarpătice), situate în interiorul . celei mari: ara Birsei, ara Loviței, ara Oașului, ara Oltului, ara Vrancei etc. în această ipostază intențională, . reprezintă un izolat zonal, în care izolarea se realizează sub mai multe aspecte, în principal geografic (relief depresionar), demografic (endogamie de zonă) și cultural (arie culturală distinctă). Istoric te, . s au

TARAN

format ca ni te "ochiuri" de popula ie, situate în zonele depresionare i organizate probabil în ob ti (proces descris de Ion Simionescu, Ion Conea, Ion Chelcea). La ele se va fi gîndit N. Iorga atunci cînd vorbea de "Romaniile populare", forma iuni de popula ie rămase pe teritoriul Daciei după retragerea armatelor romane i constituind nucleele voievodatelor române ti. Prin caracteristica lor de izolate mari, . au contribuit la conservarea i continuitatea elementului autohton în spa iul carpato pontic. De asemenea, ca e antioane antropogeografice reprezentative pentru întreaga popula ie i cultură românească, ele s au dovedit foarte adecvate abordărilor monografice din perspectiva etnografiei; astfel de monografii zonale au realizat Ion Conea (*ara Lovi tei*, 1934), Nicolae Dunăre, coord. (*ara Birsei*, 2 voi. 1972-1974), Gh. Foc a (*ara Oa ului. Studiu Etnografic*, 1975), Ion Diaconu (*inutul Vrancei. Etnografie, folclor, dialectologie*, 4 volume 1969-1989) etc. *V. I zolat, ob te, zonă. Gh.G.*

TARAN persoană care trăie te într o comunitate ărănească. Aceasta din urmă se define te prin: autonomie (independen ă relativă fa ă de societatea globală); autosubzisten ă (nediferen iere a produc iei i consumului); raporturi de tip comunitar; rela ii pe bază de roluri multiple; conflicte în trarol; economie simplă (predominant agricolă); slabă diviziune socială a muncii; solidaritate mecanică; suprapunerea familiei i gospodăriei; via ă guvernată de legături inter individuate; statusuri prescrise i totale; societate de status; educa ie dependentă de status; acceptare ridicată a rolurilor; textură rela ională densă; putere bazată pe valori locale; textură de roluri de slabă densitate; frecven a func iilor latente; rela ii de conjunc ie i disjunc ie; organizare pe baza unanimită ii; via ă socială orientată local i regional; acceptarea normelor i solu ionarea

conflictelor prin consens; redundan ă socială mare; nivel ridicat de intercunoa tere; domina ia tradi iilor; medierea rela iilor cu exteriorul comunită ii. *V. comunitate, sociologie rurală. I. Mih.*

ĂRĂNISM curent de idei (sociologice i economice) i doctrină politică de partid dezvoltate în perioada dintre cele două războaie mondiale de personalită i ca V. Madgearu, C. Stere, M. Ralea, M. Manolescu, N. Comă eanu, I. Mihalache, Gh. Zăne, Ernest Ene i, în anumite privin e, C. Rădu lescu Motru. Teza fundamentală a sociologiei ărăniste (de provenien ă poporanistă) este că evolu ia societă ilor cu mediu social pregnant agrar ărănesc urmează o cale proprie, neoapitalistă, bazată pe forme de organizare economică de tip familial, care nu utilizează for a de muncă salariată i căreia îi corespunde o psihologie i o concep ie specifică despre profit, salariu, rentă. Un concept central al sociologiei ărăniste este "proprietatea de muncă" a gospodăriilor familiale ărăne ti, definită prin atribute ca: trăinicie, rezisten ă, stabilitate i, rentabilitate (V. Madgearu, *Agrariari m, capitalism, imperialism. Contribu iuni la stadiul evolu iei sociale române ti*, 1936). Creditul, coopera ia i coala sînt considerate de sociologii ărăni ti ca factori esen iali ai intensificării produc iei agricole ărăne ti, aceasta din urmă fiind condi ia necesară a creării unei industrie na ionale cu adevărat creatoare. Aducînd corec ii viziunii poporaniste asupra ocotirii capitalismului, V. Madgearu examina influen a exercitată de dezvoltarea capitalismului asupra clasei ărăne ti în func ie de regimul agrar neoibag i de structura generală economică. Alte contribu ii sociologice ale acestui curent pot fi men ionate următoarele: ideea Interdependen ei între suprapopula ia agricolă relativă, densitatea rurală/nivelul de trai al gospodăriilor ărăne ti

i structura socială a ării; teoria societă ii ărăne ti active, creatoare din punct de vedere istoric, aflată la antipodul altor puncte de vedere (socialiste, liberale) care considerau masele ărăne ti inerte, pasive, conservatoare;

re; ideea că modelul culturii popoarelor agricole se diferen iază de modelul culturii popoarelor cu ora e mari. *V. poporanism, precipitarea etapelor, româanism, sămănătorism, sincronism. M.L.*

U

UMANISM discurs filozofic orientat spre promovarea omului, cu necesitățile sale, ca valoare ultimă, criteriu suprem de evaluare a realității sociale. Inițial u. a apărut în Renaștere, desemnând o reacție față de gândirea medievală care subordona complet omul lui Dumnezeu. U. Renașterii repune omul în centrul preocupărilor ca valoare supremă. Fiecare societate tinde să producă propriul său u. • *Sociologia umanistă*, orientare în sociologia actuală caracterizată prin evaluarea tuturor componentelor vieții sociale și a organizării societății în ansamblul său prin prisma valorilor fundamentale ale persoanei umane. Pe de o parte, găsim o critică umanistă (în raport cu valorile umane) a societății contemporane, iar pe de altă parte, proiectul reconstrucției sociale în perspectiva valorilor umane. *Sociologia umanistă* prezintă o reacție împotriva sociologiei care acceptă necritic status quo-ul raționalității și justificării formelor de organizare socială existente. Poate cel mai interesant produs al sociologiei umaniste este analiza consecințelor dezumanizante, alienante ale societății actuale. Nu este întâmplător faptul că sociologia umanistă se împletește cu *sociologia critică* și *sociologia radicală*. *Psihologia umanistă* (Abraham Maslow, Carl Rogers, Charlotte

Buhler etc.) s-a constituit ca reacție la psihologia standard caracterizată fie prin reducționism (concentrarea asupra aspectelor psihice mai simple, mai ușor de abordat cu o metodă științifică, amânând abordarea problemelor complexe, dar definitorii pentru ființa umană). Psihologia umanistă încearcă să abordeze frontal problemele complexe ale ființei umane, formulând căi pentru construirea unei vieți pline de sens, prin depășirea alienărilor de tot felul și prin dezvoltarea persoanei umane pe aliniamentele sale autentice. V. personalitate, *psihologie umanistă*, *sine*. E.Z.

UNITATE SOCIALĂ termen generic prin care se desemnează orice grupare, colectivitate sau comunitate umană, asociație, organizație sau instituție socială. Existența fenomenologică a socialului se prezintă sub forme de unități și relații între ele, aducătoare de procese sociale — arată D. Guțu {*Problema sociologiei*— 1940) U.s. reprezintă realități supraindividuale. Oricât de simple ar fi, ele alcătuiesc o grupare de indivizi; mai mult însă decât suma membrilor săi, sunt o totalitate de viață socială. Diferențele u.s. se află în interacțiune. Combinațiile, agregarea lor dau naștere la unități tot mai

complexe. Exemple de u.s.: familia, satul, ora ul, comunitatea na ională, de stat, echipa de muncă, întreprinderea, clasa de elevi, coala, partidele politice, asocia iile culturale, sportive, civice, grupurile de prieteni. Orice u.s. se caracterizează printr o structură de rela ii între membrii care o alcătuiesc i îi sînt specifice anumite forme de manifestare fie în planul vie ii comunitare, fie în planul activită ii economice, sociale, politice ideologice, culturale etc. Ele devin obiect de studiu pentru sociologie, în calitate de elemente ce compun via a socială, pâr i constitutive ale socialului, avîndu se în vedere cercetarea genezei, a structurii, a modului lor de fiin are, a influen elor pe care le au în societate. *V. organiza ie, institu ie, grup social.* I.M.

URBANISM 1. Ansamblul activită ilor de organizare a componentelor materiale (cadru natural, resurse economice, cadru construit, popula ie etc.) ale unită ilor teritoriale de locuire (sat, comună, ora , zonă, teritoriu na ional etc.) în scopul îmbunătă irii calită ii vie ii. Principalele secven e în ac iunile de u. sînt legate de cunoa terea i evaluarea situa iei actuale (identificare de resurse, probleme, tendin e etc), proiectarea solu iilor de dezvoltare i implementarea acestora. 2. Cercetarea tiin ifică avînd caracter interdisciplinar destinată activită ilor de u. 3. Activitate de proiectare care valorifică rezultatele cercetării de u. în vederea formulării propunerilor de dezvoltare la nivelul diferitelor unită i teritoriale de locuire. în întocmirea documenta iilor de u. (a studiilor i schi elor de u., în special) cercetarea i proiectarea de u. sînt sau ar trebui să fie puternic corelate. Secven a finală a activită ilor de u. — implementarea propunerilor formulate la nivel de proiectare — este realizată prin lucrări de amenajare complexă a teritoriului, distribuie a factorilor de produc ie în teritoriu, implan-

tare industrială, participare locală etc. în func ie de unitatea teritorială pe care o vizează, u. poate fi: teritorial (zone, jude e, teritoriu na ional etc), de localită i (sate, ora e) sau la nivel de ansamblu urbanistic, arie de localitate urbană sau rurală. în cadrul activită ii de u., sociologia este utilă atît în fundamentarea proiectării cît i în identificarea resurselor i mecanismelor sociale de implementare a proiectelor de u. i în evaluarea consecin elor sociale ale realizării solu iilor de u. Cercetarea sociologică este singura în măsură să ofere o imagine cuprinzătoare a problemelor sociale din teritoriul de referin ă, cu dimensiunile lor mai mult sau mai pu in con tinentizate de către popula ie (Identificarea sociologiei cu cercetarea de opinie i respingerea ei din acest motiv de către unii urbani ti sau deciden i în materie de urbanism este nu numai nefondată, ci i dăunătoare din punct de vedere social, deoarece favorizează substituiea unei cunoa teri de tip tiin ific cu opinia unei persoane. Confuzia dintre competen a tehnică i cea de cunoa tere socială nu poate avea decît efecte negative pentru u.) Temele majore ale cercetării sociale pentru u. sînt mobilitatea socială i teritorială a popula iei, consumul de timp social în func ie de particularită i ale cadrului construit i ale re elei de servicii, configura ia re elelor de localită i constituite în sisteme de localită i, gruparea unită ilor teritoriale cu profiluri social economice i culturale asemănătoare, participarea locală, structurile sociale i demografice, satisfac ia comunitară, fenomene i procese demografice etc. Toate acestea, este util să fie abordate descriptiv i explicativ, static i dinamic, constatativ i evaluativ. în ansamblu, cercetările de morfologie socială sînt principala direc ie de fundamentare sociologică a ac iunilor de u. *V. ekistică, ecologie, locuin ă, locuire, morfologie socială, ora .* U.S.

URBANIZARE proces social global prin care se produce o transformare a structurilor sociale i profesionale, o restructurare a formelor de existen ă rurală i a vechilor forme urbane după modele noi. Procesul de u. se realizează pe mai multe direc ii: a. prin dezvoltarea ora elor existente ca urmare a construirii unor obiective industriale i a extinderii re elei de servicii; b. transformarea unor localită i rurale în ora e, ca urmare a amplasării unor întreprinderi industriale în mediul rural, cre terii demografice, a lărgirii diviziunii activită ilor; c. prin pătrunderea unor caracteristici urbane în toate tipurile de colectivită i (u. *difuză*). Procesele de u. au particularită i de la o ară la alta, în func ie de caracteristicile economico sociale, de politicile sociale i de procesele de modernizare, antrenînd consecin e pozitive la nivel global. U. a dus la cre terea popula iei urbane în lume, atît ca volum cît i ca pondere în popula ia totală, în unele ări ajungînd să cuprindă cea mai mare parte a popula iei. Dezvoltarea masivă a ora elor, antrenarea unor procese dinamice pot duce însă i la frustrarea indivizilor, la cre terea frecven ei divor urilor, delincveniei. *V. industrializare, modernizare, urbanism.* M.Vn.

UTOPIE (gr. au, "nu", TOIJIOS "IOC", "IOC care nu există"), termen inventat de Thomas Morus — prima dată este semnalat în scrisoarea sa către Erasmus din 12 noiembrie 1516 — pentru a desemna o insulă imaginară unde domne te o nouă formă de guvernare. Termenul a pătruns apoi în cultură, diversificîndu i în elesurile Al. Ciorănescu (*L'Avenir du passe*, 1972) îi înregistrează cinci sensuri: a. Titlul operei lui Thomas Morus *Utopia. Cartea de aur a lui Thomas Morus, pe cît de utilă pe atît de plăcută, despre cea mai bună întocmire a statului i despre noua insulă Utopia*, una din primele scrieri egalitariste ale Rena terii, dar ca formulă literară o continuare a *Republicii*

lui Platon. b. Scrierile care prezintă analogii cu u. lul Thomas Morus, în principal descrieri ale unor călătorii la capătul cărora se găse te o insulă — sau un tărîm — unde domne te o societate altfel organizată decît cele cunoscute, c. Proiect irealizabil, imposibil, lipsit de temei real. d. "Orientare care transcende realitatea i care, în acela i timp, rupe legăturile ordinii existente" (K. Mannheim, *Ideologie und Utopie*, 1921); în acest sens, u. este proiectul refuzului societă ii prezente i prezentarea critică a unei realită i considerate înjositoare, paralel cu înfă i area unei lumi mai drepte. K. Marx i F. Engels folosesc termenul de *socialism* u., în sensul ultim respectiv: o critică a ordinii existente i o prezentare idealistă a lumii viitoare, e. Metodă literară care constă în a imagina o situa ie fictivă care apoi să fie analizată pentru a ob ine o demonstra ie sau o consecin ă dorită. Astfel *parabola* lui H de Saint Simon (ce s ar întîmpla dacă ar dispărea nobilimea i clerul din Fran a? dar dacă ar dispărea me te ugarii, bancherii, industria ii i agricultorii?) i romanul lui Samuel Butler *Erewhom* (ce s ar întîmpla dacă o comunitate ar refuza folosirea ma inilor) sînt exemple ale folosirii metodei u. Pînă la Revolu ia Franceză u. devenise un gen literar, o formă de critică a societă ii i o modalitate de a exprima indirect idei greu de promovat altfel. După Revolu ia Franceză, u. se diversifică foarte mult, apărînd i ant/ u. (descrieri ale unui dezastru viitor — o altă denumire este u. *negativă*). în secolul al XIX lea i începutul secolului al XX lea, u. nu mai este examinată numai în rela ie cu prezentul i realitatea imediată, ci i în raporturile: u./ tiin ă (K. Marx, E. Renan); u./ideologie (G. Le Bon, K. Mannheim); u./mit (G. Sorel). Pînă la primul război mondial predominau u. industriale pozitive, amestec de critică a societă ii contemporane i imagine a unei lumi mai dezvoltate i mai civilizate, fie prin conservarea progresului tehnologic, fie prin renun area la

el. Se disting astfel u. paseiste, narodnic poporaniste și u. tehnologice (J. Verne, H.G. Wells). M. Ralea consideră că orice sistem socialist cuprinde trei componente: o critică a societății actuale, un plan de organizare viitoare și o tactică de aplicare în vederea cuceririi puterii politice, incluzând astfel u. în structura oricărui proiect de organizare și schimbare a lumii. (*Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*, 1922). U. pot fi geografice (Platon, Morus), sau temporale (Mercier, Wells), în acest caz numindu-se *uchronii*. E. Bloch (*Geist der Utopie*, 1923) consideră spiritul u. ca fiind imanent structurii culturale europene, expresie a dorinței, voinței și nevoii

de schimbare permanentă. U. fiind un mod de a vorbi despre viitor, A. Decoufle (*L'an 2000*, 1975) distinge aceste moduri de a obține un discurs despre ceea ce poate fi: divină, profetică, futurologia, prospectiva, science fiction, și u. în prezent se poate considera că u. este o practică simbolică cu următoarele funcții: a. u. ca evaziune speranță uitare (literatură u. pozitivă, optimistă); b. u. ca predicție (înveliș literar pentru scenarii posibile ale viitorului); c. u. ca punere (pedeapsă pentru rău) și submoralitatea prezentului); d. u. ca plan, ghid, călăuză în acțiuni de transformare socială. V. acțiune socială, ideologie, modernitate, schimbare socială. A.T.

V

VALOARE aprecierea pe care un subiect o manifestă față de un obiect (lucru, idee, atribute, relație). După criteriul socialmente împărtășit al satisfacerii nevoii sau unui 'ideal'. Se spune adesea despre ceva că 'are' sau nu are v., că merită sau nu merită atenție. Ocurența deosebită în limbajul cotidian a cuvântului v., ori a unor expresii echivalente lui, dovedește importanța actului de evaluare în viața omului. Eugeniu Speranția caracteriza omul ca o ființă cu vocația v. ("axiotropism"). a. Conceptul de v. s-a folosit mai întâi în viața economică. Karl Marx considera că v. unei mărfi este determinată de cantitatea de muncă abstractă încorporată în ea, în consecință, de timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea ei. În economia de piață, un rol principal în stabilirea v. îl exercită raportul dintre cerere și ofertă, b. într-un sens particular se întrebuintează termenul v. în epistemologie, unde se vorbește de "înclinația valorică orientată" (engl. *value oriented bias*) a științelor sociale. Obiectivitatea științifică ar fi, în acest domeniu, afectată de imposibilitatea cercetătorului de a se desprinde în judecățile lui științifice de influența sistemului de v. al grupului sau clasei sociale din care ei însuși face parte. S-a demonstrat însă (Ernest Nagel, Abraham Kaplan etc.) că

unor înclinații asemănătoare li se supune și cercetătorul din științele naturii și că, în pofida unor dificultăți incontestabile, judecățile obiective sînt posibile și în științele sociale umane. De altfel, aceasta este chiar menirea distincției emic/etic operată în antropologia culturală: de a lăsa pe cercetător să rupă cercul subiectivității, din care părea la un moment dat să nu aibă ieșire, c. în filosofia culturii, studiul v. s-a dezvoltat pînă la condiția de disciplină de sine stătătoare, sub numele de "axiologie" (gr. *axios*, "care merită", "care este demn de ceva"). Contribuții de seamă la întemeierea acestei discipline a adus, la începutul sec. XX, școala de la Baden, prin Heinrich Rickert (*Zwei Wege der Erkenntnistheorie*, 1909; *Vom System der Werte*, 1913 etc.) și Wilhelm Windelband (*Präludien. Aufsätze und Reden*, 1911; *Einleitung in die Philosophie*, 1914; etc.). În viziunea acestora, v. umane — adevărul, frumosul, binele etc. — constituie un fel de repere absolute, de care fiecare popor s-ar apropia prin intermediul culturii proprii, în decursul istoriei. Pe altă poziție s-a situat Petre Andrei (*Filosofia valorii*, scrisă: 1918, tipărită postum: 1945). La filosoful român, cultura este cea care integrează și orientează v. (nicidecum invers), cultura, ia rîndul ei, exprimînd idealul națiunii. în ge

neral, abordările filosofice ale v. pun în evidență calitatea omului de ființă creatoare. De aceea, Eduard Spranger, Tudor Vianu .a. clasificau v., după tipurile de activitate umană, în v. economice, politice, artistice, morale etc. Odată cu progresele sociologiei și antropologiei, axiologia și a mutat accentul "pe aspectul social relațional al v. d. Fiind o relație cu o pregnantă dimensiune socială, v. s-a bucurat de o tratare amănunțită în tiințele comportamentale: în sociologie, în psihologia socială și mai ales în antropologia culturală. V. este o relație socială pentru că nu orice op. i. Trăiește și are sau apreciere individuală se recomandă prin consistența, cifruarea acelea care merg în consens cu op. i. unie, dorințele, sau aprecierile de grup. Un sistem valoric angajează o comunitate umană și o tradiție. Acest fapt scoate v. de sub spectrul subiectivității arbitrare, fără a-i anula însă condiția de ipostază subiectivă a culturii. Există un iminent "nu știu ce" care face ca mai multe culturi, subzistând în același areal ecologic și influențându-se între ele în egală măsură, să se deosebească, totuși, unele de altele. Problema aceasta l-a preocupat pe antropologul Clyde Kluckhohn (*A Comparative Study of Values in Five Cultures*, 1951). Într-un explicativ funcționalist (la nevoi asemănătoare — culturi asemănătoare) nu mai putea opera, deosebirile au fost puse de Kluckhohn pe seama unui latent complex de factori lăuntrici, constând în op. i. preferințe și deosebiri diferite. Așa s-a născut un amplu proiect de cercetare comparativă a v. Spre a fi deosebite de v. individuale, cele de grup au fost "numite" orientări valorice. Acestea, la rândul lor, se împart în orientări "dominante" (categorii mari de v.) și orientări variabile (diferențiale după etnie, clasă socială, rol etc.). Orientările valorice dominante reprezintă un *patern* universal al orientărilor valorice umane. Florence Kluckhohn a elaborat un asemenea *patern* compus din cinci orientări; le pre-

zentăm, consemnând după fiecare, în paranteză, și "soluțiile tip": a. Predispoziții înnăscute (rău, nici bun nici rău, bun); b. Relația omului cu natura (omul supus naturii, omul integrat în natură); c. Dimensiunea timpului (orientare spre trecut, orientare spre prezent, orientare spre viitor); d. Tipul de personalitate preferit (care ființează, care ființează într-o devenire, care înfăptuiește); e. Modalitatea relației cu semenii (lineală, colaterală, individualistă). Constituind o realitate latentă, lumea v. nu poate fi cunoscută decât în mică parte prin observarea tacită. În această împrejurare, devine necesară o "demonstrare a existenței" (Gh.G.) • 2. În sociologie sunt analizate v. incluse, de regulă, într-un sistem de preferințe ale unei persoane, grup social sau comunitate. Atât pentru E. Durkheim, cât și pentru M. Weber, v. trebuie considerate de către sociolog ca *fapte sociale* cu un rol esențial în asigurarea unității sociale. V. colectivității sunt însculcate membrilor săi (înșurite, împărțite) și prin aceasta este asigurată în mare măsură ordinea socială, unitatea funcțională a societății. V. nu sunt deci, în această viziune, preferințe subiective individuale, ci preferințe socializate, supra-individuale, care sunt transmise și promovate prin mecanisme sociale. V. se referă la *stări* sau *moduri de acțiune* considerate a fi dezirabile. Ele au un rol esențial în orientarea acțiunilor umane, în stabilirea obiectivelor și scopurilor de atins, a strategiilor, metodelor căilor de acțiune. Din acest motiv, în sociologie v. sunt adesea invocate ca un important factor explicativ. În sociologia lui Max Weber, v. par adesea să reprezinte punctul de pornire al explicației sociologice: op. i. valorice pe care un actor social le face sunt responsabile de orientarea acțiunilor sale și deci pot fi invocate ca factori explicativi. Tradiția weberiană a influențat în mod special abordarea sociologică americană, mai ales prin T. Par-

sons. După cum remarcă însă R. Boudon și Bourricaud, recursul la v. constituie adesea pentru sociologi un *deus ex machina*; orice fenomen social este explicat prin v. actorilor. "Dacă v. au un rol explicativ foarte important, ele trebuie la rândul lor să fie explicate. Ele prezintă expresia subiectivă, individuală și colectivă a modului de organizare a sistemelor sociale umane, a condițiilor lor de funcționare. Nu putem astfel explica familia monogamă prin v. care stau la baza ei, ci prin particularitățile umane și sociale, inclusiv demografice, care au impus monogamia ca formă de organizare a familiei în cea mai mare parte a societății umane. V. unei persoane, grup, colectivități tind să se constituie într-un sistem ierarhizat de preferințe, alături de v. fiind incluse și preferințele între v. Prin însuși caracterul lor de dezirabilitate, v. tind să ia o formă normativă, să fie exprimate sub formă de norme de acțiune. Pentru a desemna complexele de v. și norme care reglementează un sistem de activități se utilizează adesea termenul de *sistem valoric normativ*. Există discuții în ceea ce privește coerența sistemului de v. al unei colectivități și sociale. Sistemul de v. al unei persoane, grup sau colectivități, deși, în mod normal, tinde spre o coerență a coerenței sale interne, este fundamental contradictoriu, fapt care exprimă contradicțiile reale ale organizării sociale, orientarea diferită a subsistemelor vieții sociale, a grupurilor și claselor sociale. Tematica v. apare în analiza *situațiilor de conflict* (topologie) și în analiza *viațelor* (hîme) individuale sau op. i. între sisteme politice, economice nivel colectiv, Op. i. între v. este expresia subiectivă a unui *determinism pluralist* în cele mai multe dintre situații, indivizii, grupurile, colectivitățile pot opta între mai multe căi de dezvoltare, e *valuarea* dezirabilității lor fiind esențială. Datorită importanței v. în dinamica vieții sociale, sunt multe studii sociologice care au ca

obiect Identificarea configurațiilor de v., a dinamicii acestora în timp, cât și a variației lor în cadrul unei colectivități. În ce măsură, de exemplu, v. egalității caracterizează o colectivitate? Care este conținutul concret al acesteia? Până la ce limită egalitatea este considerată a fi dezirabilă? și, în cazul acestui exemplu, problema de lămurit în ultimă instanță este: în ce condiții egalitatea devine mai mult sau mai puțin dezirabilă? V. *antropologie culturală, atitudine, cultură, normă, tradiție orală*. C.Z.

VARIANTĂ (ANOVA) ȘI COVARIANȚĂ (ANCOVA) tehnici de analiză statistică a datelor avînd funcția principală de a compara mediile aritmetice a două sau mai multe eșantioane, grupuri independente de scoruri sau mulțimi de scoruri, obținute în două sau mai multe momente de măsurare, și de a testa diferențele dintre medii. Se aplică scorurilor obținute în investigații bazate pe: experimente în care subiecții sunt alocati aleator pe tipuri de tratamente (variabile independente) selectate de analist; studii comparative al căror scop este de a constata diferențele dintre populații naturale constituite; anchete care urmăresc să descrie distribuția răspunsurilor dintr-o singură populație sau diferențele dintre răspunsurile subiecților repartizați pe subclase în aceeași populație; analize de tip pretest — posttest ale efectelor unor intervenții sociale; studii longitudinale în care datele sunt colectate prin aplicarea repetată a aceluiași scale pe același eșantion sau pe cohorte. Operarea cu o singură variabilă dependentă este specifică pentru ANOVA simplă, pe cînd implicarea a două sau mai multe variabile dependente conduce la ANOVA multiplă (MANOVA). Aplicarea tehnicii statistice presupune: normalitatea distribuției datelor, eșantioane aleatoare independente, abateri echivalente la nivel de populație. Pentru a-i înlocui calea de utilizare în

prelucrarea datelor, este necesar să se descrie modelul general și să se prezinte testele de semnificație în modul de estimare a efectelor. • Tehnica ANOVA se bazează pe modele lineare care prezintă repartiția scorurilor unei variabile pe componente prespecificate." Să considerăm un exemplu ipotetic în care măsurăm intensitatea atitudinii față de economisirea de energie electrică în trei grupuri (g1, g2, g3) diferențiate ierarhic în funcție de nivelul de instruire tehnică prealabilă a subiecților, astfel că $g_1 > g_2 > g_3$ (nivelul de instruire tehnică a subiecților din g_1 mai mare decât în g_2 care este mai mare decât g_3). Fiecare subiect dintr-un grup se caracterizează printr-un scor pe scala de măsurare a intensității atitudinii. Pe această bază calculăm mediile separat pentru cele trei grupuri (sau eantioane) și o medie globală (ignorând apartenența de grup). Totodată, admitem că grupurile au un număr egal de subiecți. Din moment ce am presupus că populațiile din care au fost extrase eantioanele au aceeași deviație standard, putem considera doi estimatori independenți ai v. comune ce le este specifică. Un estimator este media ponderată a v. din cadrul fiecărui grup, pe când celălalt implică v. mediilor separate ale grupurilor considerate ele însele ca scoruri în raport cu media globală. Testul de semnificație aplicat în ANOVA solicită compararea acestor doi estimatori ai v. la nivel de populație, ipoteza nulă asertând echivalența mediilor celor trei grupuri. Dacă testul relevă că grupurile au medii diferite, analistul poate estima diferențele dintre ele și respinge ipoteza nulă. Pentru aceasta se procedează la raportarea celui de al doilea estimator la primul. A admite ipoteza nulă înseamnă a obține un rezultat al raportului egal cu unitatea. Dacă mediile populațiilor diferă, atunci al doilea estimator este mai mare decât primul, iar rezultatul fracției este mai mare decât unitatea și, prin testarea acestei mărimi fracționare, putem ajunge la

respingerea ipotezei nule. • La baza calculului celor doi estimatori se află termenul de variație, care reprezintă suma deviațiilor pătrate față de medie. Variația totală față de media globală pentru toate grupurile este:

unde: N = numărul subiecților; X_i = scorurile individuale ale subiecților; $\bar{X}$ = media aritmetică. Variația reprezintă deci o sumă pătrată nedivizată de numărul subiecților. Însă că subiecții sînt repartizați pe categorii, grupuri sau eantioane. Rezultă că putem face o distincție între două componente ale variației totale. Una se referă la variația din cadrul fiecărui grup (abaterile scorurilor individuale de la media grupului), iar cealaltă la variația dintre grupuri (deviațiile mediilor grupurilor de la media globală). Prima se numește variație neexplicată, întrucît vizează fiecare grup în mod individual și nu ia în considerare efectele variabilei care categorizează grupurile. A doua este o variație explicată, întrucît se bazează pe considerarea diferențelor dintre mediile grupurilor și ale acestora față de media globală, adică invocă în scopuri explicative variabila care diferențiază grupurile. Dacă grupurile luate separat sînt omogene (variația din cadrul grupului este nulă sau mică) iar diferențele dintre ele (variația dintre grupuri) sînt mari, atunci variabila care diferențiază grupurile explică o proporție apreciabilă din variația totală. În exemplul propus, dacă subiecții cu același nivel de instruire au aceeași intensitate a atitudinii, iar atitudinile diferă în cele trei grupuri, atunci variația atitudinii față de economisirea de energie este explicabilă prin invocarea nivelului de instruire tehnică prealabilă a subiecților. Cunoșcînd nivelul de instruire tehnică a unui subiect putem prezice cu o anumită

	Categoriile grupuri sau esantioane			Total
	C_1	C_2	C_k	
		X_{1a}	X_{1n}	
		X_{22}	X_{2k}	
Scoruri	X_{31}	X_{32}	X_{3k}	
	X_{N1}	X_{N2}	X_{Nk}	
Sume	$I^X \ll$	$2 >$	$>$	$I5 >$
Medii				
Nr. de subiecți	N_1	N_2	N_k	

Fig. 1: Reprezentarea simbolică a datelor pentru ANOVA

exactitate intensitatea atitudinii sale față de economisirea de energie. Pentru a indica procedeul de calcul aplicat în ANOVA vom urma pașii formula de H.M. Blalock (*Social Statistics*, 1972). Datele primare pentru ANOVA sînt incluse într-un tabel de genul celui din fig. 1.

$$I^X \gg \quad I^* \gg \quad II^*$$

N_a

Pe coloane sînt reprezentate scorurile fiecărui subiect (X_{ij}) aparținînd unei categorii ($C_1, C_2, \dots, C_k$). La baza fiecărei coloane sînt prezentate sumele scorurilor individuale, mediile pe categorii și se indică numărul subiecților incluși. În coloana "total" se specifică suma tuturor scorurilor, media globală și numărul total de subiecți. Considerînd datele primare incluse în acest tabel se procedează la calculul estimatorilor v. Mai întîi se calculează suma totală a pătratelor aplicînd formula:

$$\text{Suma totală a pătratelor} = I2 >^I II^*.$$

Apoi se calculează v. dintre grupuri (categoriile):

Varianța dintre grupuri =

• Variația din grupuri este egală cu diferența dintre suma totală a pătratelor și variația dintre grupuri. Estimatorii v. comune rezultă din împărțirea fiecărei valori obținute prin procedeele de mai sus la gradele corespunzătoare de libertate, respectiv: pentru variația totală: $(N-1)$; pentru variația dintre grupuri: $(k-1)$, k fiind numărul de categorii (coloane); pentru variația din cadrul grupurilor: $(N-k)$. Testul de semnificație este F și se obține împărțind variația dintre grupuri la variația din grupuri. Dacă rezultatul raportului este mai mare decât unitatea, pentru a decide asupra semnificației sale statistice și asupra puterii explicative a variabilei independente se consultă tabelele statistice specifice distribuției F . Dacă valoarea F obținută din calcul este mai mare decât valoarea critică din tabele pentru $(k-1)$ și $(N-k)$ grade de libertate și la un nivel ales de semnificație atunei ipoteze nulă este respinsă și se admite că variabila independentă explică variația sau că grupurile analizate diferă între ele. • ANOVA poate fi extinsă la cazurile în

oare se operează ou două sau mai multe variabile independente. De regulă, dar nu exclusiv astfel de analize sînt aplicabile pe date experimentale întrucît acestea sînt obinute în condiții de control riguros al variabilelor. Vom considera mai întîi ANOVA cu două variabile independente. În exemplul propus anterior, să presupunem că am aplicat trei procedee de informare a subiecților cu privire la efectele economisirii de energie și că aceste procedee (ale căror conținut și aplicare nu le detaliem aici) se diferențiază după cantitatea de informație activată astfel că $\mu_1 > \mu_2 > \mu_3$. Ne așteptăm ca procedeele de informare să influențeze intensitatea atitudinii, în sensul că o creștere relativă (specificată) a cantității de informație conduce la o diferențiere semnificativă a intensității atitudinii față de economisirea de energie. În tabelul din fig. 1 se adaugă o nouă variabilă independentă cu trei categorii reprezentate pe rînduri. Rezultă nouă celule în tabel, fiecare avînd un număr egal de subiecți. Desigur că analiza se poate desfășura considerînd numai datele consemnate pe rînduri pentru a testa efectele noii variabile independente. Procedul este același ca în cazul analizei pe coloane. Totuși, operînd cu două variabile independente, sîntem interesați să le analizăm împreună. A introduce o nouă variabilă în analiză înseamnă a reduce variația neexplicată. Totodată, ne așteptăm ca să apară două tipuri de efecte ale variabilelor independente. Pe de o parte, sînt efectele induse separat de fiecare variabilă. Pe de altă parte, apar efecte ce trebuie puse în legătură cu combinarea sau cu interacțiunea celor două variabile. În exemplul nostru, aceasta înseamnă că pe lîngă diferențele produse în mod separat de nivelul prealabil de instruire tehnică și de cantitatea nouă de informație oferită, intervin și cele care rezultă din combinarea acestor variabile. Altfel spus, interacțiunea dintre nivelul prealabil de instruire tehnică și noua cantitate

de informație se produce neuniform în rîndul subiecților, ceea ce este de așteptat să ducă la variații în intensitatea atitudinii față de economisirea de energie. Rezultă că variația totală este echivalentă cu suma variației dintre coloane și dintre rînduri a interacțiunii și a variației din fiecare subclasă individualizată în celulele tabelului de categoriile celor două variabile. Calculul variației dintre rînduri este similar cu cel al variației dintre coloane. Același lucru s-ar putea spune și despre variația dintre subclase cu deosebirea că se utilizează în calcul sumele fiecărei subclase. Variația din subclase este egală cu diferența dintre variația totală și variația dintre subclase, iar interacțiunea rezultă din diferența care se face între variația dintre subclase și variația însumată pentru rînduri și coloane. Gradele de libertate, vor fi: $(r-1)$ pentru variația dintre rînduri; $(k-1)$ pentru variația dintre coloane; $(n-1)$ pentru variația dintre subclase. $(k-1)(r-1)$ pentru interacțiune; $(N-r)$ pentru variația din subclase; $(N-1)$ pentru variația totală. Trei estimatori ai v. vor fi utilizați: variația dintre coloane, cea dintre rînduri și interacțiunea. Testarea statistică a acestor estimatori se face tot cu ajutorul distribuției F în maniera prezentată. Probleme specifice se pun în legătură cu interpretarea rezultatelor statistice. Efectele variabilelor independente luate separat se numesc în statistică efecte principale, iar cele induse de combinarea lor efecte de interacțiune. Efectele principale pot fi interpretate ca efecte medii ale unei variabile independente asupra nivelului variației specifice celorlalte. Totuși, dacă interacțiunea lor este puternică, distincția dintre efectele principale și cele de interacțiune nu mai este ușor de exprimat în termeni teoretici. Astfel, în condiții de interacțiune puternică a nivelului prealabil de instruire tehnică și a cantității noi de informație este dificil din punct de vedere teoretic să fie ignorate diferențele reale apărute, numai pentru că sînt invocate efec-

tele medii ale uneia sau alteia dintre variabile. Distincția dintre efectele principale și cele de interacțiune este aplicabilă doar în plan statistic, nu și în analiza teoretică. Terminologia statistică nu trebuie să fie tale quale transferată în sociologie substituindu-se conceptelor teoretice specifice. În cazul nostru, cea mai adecvată interpretare sociologică este că, atunci cînd rezultă din calcul o interacțiune statistică semnificativă, variabilele independente implicate să fie considerate ca avînd efecte comune asupra variabilei dependente, efecte care sînt prea complexe pentru a fi descrise de un model aditiv simplu. Efectele de interacțiune nu sînt diferite de efectele principale, ci exprimă același lucru în alți termeni statistici, indicînd totodată existența unei relații mai complexe decît s-a anticipat. În situația în care interacțiunea nu este semnificativă statistic, cantitatea care corespunde este adăugată variației neexplicate (din subclase) iar rezultatul este luat ca numitor în fracția de calculare a lui F. În felul acesta, creșterea numărului gradelor de libertate asociate cu variația din subclase și va fi nevoie de o valoare mai mică a lui F pentru stabilirea nivelului de semnificație statistică.

- ANOVA poate opera cu un număr teoretic nelimitat de variabile independente. Practic apar însă dificultăți greu de depășit, mai ales că trebuie respectată restricția existenței unui număr egal de subiecți în fiecare componentă a tabelului de clasare a datelor. Dacă avem un caz cu trei variabile independente (A, B, C), variația totală include: variațiile separate dintre categoriile lui A, ale lui B și ale lui C, variația indusă de interacțiunile (AxB), (AxC), (BxC), (ABxC) ai variației neexplicate (din cadrul subclaselor). Analiza devine mai complicată prin adăugarea unei alte variabile independente, sporind și numărul testelor F pentru fiecare ipoteză.
- În cercetarea experimentală este posibil ca numărul subiecților în fiecare categorie să fie controlat prin pro-

cedul alocării aleatoare iar despre unele interacțiuni să se facă presupuneri simplificatoare, ceea ce reduce din complexitatea analizei. În cercetarea sociologică este important ca ANOVA să fie utilizată în condițiile în care se elimină restricția existenței unui număr egal de subiecți în fiecare categorie sau subclasă. Pentru aceasta se aplică un procedeu de calcul care constă în considerarea mediilor specifice diferitelor subclase ca scoruri individuale. Sumele pătratelor este împărțit la numărul de subiecți presupunînd că în fiecare celulă (subclasă) a tabelului există un singur caz reprezentat de un scor care este media aritmetică a scorurilor subiecților ce apar în respectivei subclase. O dificultate apare atunci cînd există disproporții mari între numărul subiecților din diferite subclase, întrucît variabilele de pe rînduri și de pe coloane vor fi intercorelate. Variația explicată de variabila de pe coloane va fi explicată și de variabila reprezentată pe rînduri, ceea ce va duce la o stare de ambiguitate, neputînd distinge variabila căreia să se acorde credit în explicarea v. comune.
- ANCOVA este o extindere a ANOVA încorporînd în analiză una sau mai multe variabile sau scale care au fost deja măsurate sau aplicate și care oferă informații relevante pentru noul stadiu de cercetare. Variabila sau scala adăugată se numește covariată. În cercetarea sociologică; ANCOVA se aplică atunci cînd variabilele anterioare măsurate definesc grupuri sau categorii discrete (precis delimitate) sau cînd o scală standardizată a condus la obținerea unor date importante pentru categorizarea subiecților. Covariata acționează ca o variabilă de control, în sensul că analizăm raportul dintre o variabilă dependentă și una sau mai multe variabile independente, eliminînd sau înînd constante efectele induse de o altă variabilă care ordonează subiecții sau entitățile analizate în anumite categorii importante. Astfel, putem avea în vedere diferențele din

tre atitudinile subiecților față de economisirea de energie (variabila dependentă) în condiții de asimilare a unor cantități și variabile de informație despre energie (variabilă independentă) controlând efectele induse de categorizarea subiecților în funcție de nivelul anterior de pregătire tehnică (covariată sau variabilă de control). Compararea se va centra pe mediile scorurilor individuale repartizate pe categoriile covariatei. Calculele necesitate de ANCOVA sînt mai laborioase și nu le vom detalia aici. Utilizarea calculatorului este iminentă, mai ales în cercetarea sociologică a unor efecte mai mari. În general, ANOVA și ANCOVA sînt strîns legate de analiza de regresie, fiind subsumate aceleiași model matematice. Spre deosebire de analize de regresie, ANCOVA facilitează nu numai identificarea efectelor principale ale variabilelor independente, ci și specificarea eventualelor interacțiuni, ceea ce este foarte important pentru elaborarea de explicații teoretice pertinente. V. *clasificare multicriterială, statistică, statistică descriptivă, testarea ipotezei, regresie*. LV.

VECINĂTATE 1, în sens larg, relație de apropiere între două sau mai multe elemente într-un cadru de referință dat. 2. Relația socială constituită între persoane care locuiesc sau lucrează în apropiere. Persoanele aflate în situația de v. adoptă unele față de altele comportamente condiționate de ansele sporite de intercunoaștere și interacțiune pe care le au (cooperare sau conflict, evitare etc.). Modelul tradițional al relației de v. de tip sătesc, caracterizat prin interacțiune intensă, tinde să fie înlocuit în noile ansambluri urbane prin relații de v. cu intensitate minimă, bazate pe raporturi de anonimat. Chiar în astfel de condiții relațiile de v. pot câștiga în intensitate și încărcătură afectivă odată cu creșterea vechimii de locuire, în funcție de compoziția socială a populației învecinate și de modul în

care este realizat cadrul construit pentru locuire. 3. Grup social constituit, în special în mediile cu puternică orientare comunitară (sate tradiționale, comunități etnice), structurat în baza unor puternice relații de înțelegere și intercunoaștere, a unor proiecte comune de acțiune și a unor roluri specializate (precum "tatăl de vecinătate", casierul etc. în unele comunități săsești din Transilvania). 4. *Unitatea de v.* (Clarance Perry, 1928-1930) este considerată în teoria și în practica de sistematizare drept unitate urbanistică de bază a zonei urbane de locuit. Realizarea unei astfel de unități implică asigurarea unui raport optim între locuințele, dotările de folosință zilnică, amenajările și rețeaua stradală. Sînt urmărite în acest fel atît creșterea confortului de locuire cît și favorizarea unor relații de tip comunitar în cadrul unității de v. 5. în matematică, vecinătate a unui punct x , submulțime a unui spațiu topologic care conține o mulțime deschisă careia îi aparține x . V. *ekistică, locuire*. D.S.

VICTIMOLOGIE ramură a *criminologiei*, de interes sociologic, avînd ca obiect de studiu caracteristicile victimei infracțiunii (persoana sau grupul care a suferit un prejudiciu sau și-a adus o vătămare a intereselor sau a integrității sale corporale). Investigarea detaliată, prin studii de caz, a circumstanțelor în care s-a produs agresiunea (locul, timpul și modalitatea de comitere a infracțiunii) și, mai ales, a datelor situaționale ale victimei (sexul, vîrsta, profesia, nivelul de educație, starea civilă, condițiile materiale, starea psihică, raporturile între inute cu infractorul: ocazionale sau frecvente etc.) aduce multiple informații în sprijinul evaluării și explicării motivelor săvîrșirii anumitor categorii de infracțiuni care se produc cu o anumită frecvență (de pildă, crimele sau violurile). Așamblarea și corelarea acestor informații, sub forma unor "modele" sau tabele predictive cu

caracter victimologic, oferă un sprijin inestimabil pentru activitatea practică de prevenție, pentru concentrarea ei, cu precădere, asupra locurilor sau persoanelor celor mai expuse agresiunilor. Studiul victimologic al violurilor, de exemplu, a permis să se constate că acest tip de infracțiuni se produce, în majoritatea cazurilor, în condițiile unor relații prealabile între infractor și victimă, ale încrederii excesive a victimei în "bunele intenții" ale agresorului, în urma a căreia ea invitează acestuia în medii străine — de unde și ideea unei responsabilități împărțite între infractor și victimă. V. capătă în prezent din ce în ce mai multă pondere în analizele criminalistice, în studiile medicinei legale și în cercetările sociologice din domeniul delincvenței, mai ales prin așamblarea anchetei sociale cu privire la "victimizare", care îi propune estimarea numărului de infracțiuni contra persoanelor ori bunurilor acestora, neraportate sau trecute sub tăcere de victime datorită sentimentelor de rușine, teamă ori culpabilitate împărțită cu agresorul. Datele culese prin intermediul acestor anchete permit evaluarea cantitativă și calitativă a tendințelor fenomenului infracțional care nu sînt consemnate în statisticile oficiale. V. *criminalitate (sociologia criminalității)*. S.R.

VIITOROLOGIE analiză a manifestărilor unor evenimente mai mult sau mai puțin previzibile ce se vor desfășura în viitor, într-o perioadă de timp determinată. Acest segment de timp care este viitorul a preocupat din totdeauna oamenii. În antichitate, de exemplu, întîmplărilor și evenimentelor viitoare li se acordau o mare însemnătate, într-un fel de ele depinzînd acțiunile prezentului. Celebrul oracol de la Delphi juca rolul unui îndrumător înainte de războaie, călătorii sau alte evenimente de importanță. În epoca actuală, interdependența proceselor constitutive ale societăților și globalizarea relațiilor

economice, sociale, militare au condus la apariția unui cîmp distinct de investigație în forma v. O. Flechtheim lansează în 1943 termenul de *futurologie* pentru a desemna suma preocupărilor cu caracter științific legate de investigarea viitorului. Așamblarea diferitelor interese de cercetare a viitorului, atît în conținut cît și în privința gradului de formalizare și normativitate, sînt utilizate în paralel sub termeni precum prognoză, perspectivă, conjunctură, Demersul cercetării științifice a viitorului are drept specific un orizont net particular față de altele științifice. Cîmpul său de studiu se află într-o multiplă indeterminare. Datorită modificărilor bazelor epistemologice ale științelor moderne, viitorul este privit într-o manieră probabilistă, fiind aproximabil prin pluralismul posibilităților evenimentelor. Astfel s-a formulat sintagma "viitorilor posibili", ca și dihotomia viitori dezirabili — viitori indezirabili. Generarea de noi și noi metode din ce în ce mai formalizate de a surprinde în cîmpul probabilităților acele evenimente posibile și indezirabile a evidențiat existența unor tendințe față de care se pot circumscrie evoluțiile viitoare. Parte din aceste evoluții se pot subsuma unor legii, parte nu acestor din urmă fenomene fundamental controlabile. Din această perspectivă, unele sisteme sociale au adaptat ca sistem de control al macroevenimentelor economice și sociale planificarea. Ea se aplică unor perioade de timp determinate (cel mai frecvent 5 ani), avînd în vedere supoziția controlului punctiform al evoluției și dezvoltării. Acest interval este o anticipare normativă a viitorului pe termen scurt. Mai există în studiul viitorului abordări pe termen mediu (6-15 ani) și pe termen lung și foarte lung (perioade de peste 16 ani). V. *planificare, predicție, prognoză*. I.A.P.

VIOL raport sexual impus de o persoană de sex masculin unei persoane de sex feminin, prin constrîngerea acesteia sau profitînd

VIOLENTA

de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-și exprima voința. În majoritatea societăților este considerat o infracțiune gravă, deși din motive diferite. În legea talmudică se făcea distincție între seducție și violărea încredințându-se în mod deosebit valoarea unei virgine. În unele triburi africane, violărea este aspru sancționată fiind considerat o violare a drepturilor de proprietate, femeia aparținând ori tatălui, ori soțului. În unele societăți violărea este permisă multor popoare antice aveau obiceiul violării femeilor din teritoriile cucerite, iar printre unele triburi americane, v. de către 20 de bărbați sau mai mulți este prevăzută ca pedeapsă pe care un soț o aplică soției adultere. În legislația modernă, violărea constituie o atingere a persoanei, fiind tratată ca infracțiune contra moravurilor, pedepsită cu privarea de libertate. În același timp, există o serie de circumstanțe agravante: dacă fapta a fost săvârșită de mai multe persoane, dacă victima a fost minoră, dacă autorul are legături particulare cu victima (care se află în îngrijirea, ocrotirea, educarea, paza sau tratamentul acestuia), dacă s-a cauzat vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății dacă a avut ca urmare moartea sau sinuciderea victimei. În cazul în care partea vătămată este minoră, cu deficiență mintală sau cu lipsa discernământului privind consecințele fizice ale raportului sexual, conștiința nu este relevantă. Tentativa se pedepsește. *V. abuz, avort. LM.*

VIOLENTA utilizarea forței și a constrângerii de către un individ, grup sau clasă socială în scopul impunerii voinței asupra altora. Date fiind multiplele sale conotații în limbajul cotidian sau științific, violărea semnifică în particular în funcție de contextul de referință în care își fixează sensul. 1. Din punct de vedere juridic, violărea caracterizează folosirea forței fizice sau a autorității personale pentru a produce un prejudiciu sau o vătămare integrității unei persoane (v. criminală, omucidere, loviri

și răni voluntare, violuri etc.). 2. În sociologia politică, a claselor și a relațiilor internaționale, violărea semnifică un mijloc coercitiv utilizat pentru asigurarea dominației de clasă sau pentru dobândirea unei poziții dominante concretizată sub forma războaielor de cucerire terorismului internațional etc. (v. colectivă sau instituționalizată); în acest sens, materialismul istoric, ca parte integrantă a ideologiilor comuniste, subliniază rolul violenței în istorie, considerând că ea este legată de urmărirea unor scopuri dependente de o serie de condiții obiective și subiective, de strategia care trebuie adoptată în anumite împrejurări revoluționare etc. 3. În antropologia culturală, violărea este echivalentă cu constrângerea exercitată de o anumită comunitate culturală asupra altora sau de un anumit sistem normativ asupra altora, prin intermediul unor agenți represivi cu caracter economic, politic sau spiritual, în scopul adoptării modelului dominant. 4. În psihologie violărea desemnează comportamentul agresiv manifestat, cel mai adesea, în urma unor frustrări (pentru Freud, de exemplu, "conflictul oedipian" este însoțit de dorința inconștientă a copilului de a omorî pe tatăl său și de a se opune realizării dorinței lui de afecțiune maternă), tendințe de frustrare și conduite (auto)agresive caracterizează și pe sinucigași, sinuciderea reprezentând un tip de violărea noncriminală, privată, care are ca scop suprimarea voluntară a vieții unei persoane. În sociologie, violărea nu este considerată numai o resursă a puterii claselor sau grupurilor privilegiate, ci și un mijloc compensator la care recurg clasele și grupurile sociale defavorizate (atunci când promovarea intereselor lor nu se poate realiza pe căi "normale") sau marginalizate, constituite din indivizi lipsiți de resurse, neintegrați social ori socializați în mod deficitar (ca o reacție de compensare față de situația stigmatizantă și deci, deviantă în care se află). Absența accesului la mijloacele instituționalizate de realizare a scopurilor

socialmente dezirabile constituie motivul pentru care acești indivizi recurg la mijloace ilicite, ilegitime, adeseori violente, prin intermediul cărora pot dobândi acces la "oportunități sociale"; violărea este astfel, o consecință a marginalizării, a proceselor de dezorganizare socială, a anomiei și neintegrării sociale, manifestându-se prin comportamente agresive care încalcă legea sau codurile normative nescrise. Violărea este utilizată în sociologie și în alte contexte interpretative în afară de cel menționat: v. *maritală* ori *familială*: ansamblul conflictelor din grupul familial care au ca efect maltratarea partenerului sau a copilului; v. *protestatară*: acțiunile violente întreprinse de grupurile minoritare ca răspuns la prejudecăți și discriminări etnice ori rasiale; v. *socializată*: dobândirea tehnicilor care implică violărea colectivă prin intermediul mass media; v. *simbolică*: noțiune introdusă de sociologul francez Pierre Bourdieu pentru a caracteriza autoritatea sau influența culturală exercitată de clasele dominante în scopul asigurării puterii; v. *structurală* termen utilizat de sociologul francez Madeleine Grawitz cu referire la procesul de menținere în viață a subdezvoltate a unor structuri economice care favorizează neo-colonialismul. *V. acultu-*

ra ie, agresivitate, autoritate, coerciție, forță socială, frustrare, putere, război. S.R.

VIRSTA timpul scurs de la nașterea unei persoane până la un anumit moment de observare. Violărea constituie o variabilă demografică foarte semnificativă în anchetele sociologice, în mod obișnuit se ia în considerare copilăria, adolescența, tinerețea, maturitatea și bătrânețea. Trecerea de la un stadiu de violărea la altul se face prin rituri de trecere, asupra cărora au atras atenția etnologul francez Arnold Van Gennep (1873-1957) și, la noi în țară, etnograful și sociologul Ion Chelcea (1902-1990). În funcție de violărea, în fiecare societate se fixează: colarizarea obligatorie, majoratul, satisfacerea serviciului militar, admiterea în câmpul muncii și concursul pentru ocuparea anumitor funcții, ieșirea la pensie. Așa cum se precizează în *Dictionnaire de sociologie* (Paris, A. Colin, 1991) editat de Gilles Ferreol, trebuie făcută distincția între "efectul de violărea" (îmbătrânirea biologică) și "efectul de generație" (influența contextului spațio-temporal). *V. cohortă, generație, rit. S.C.*

A

XENOCENTRISM preferin ă pentru ideile produse străine. Opusul egocentrismului. X. se poate manifesta în raport cu un alt grup din cadrul unei societăți sau în raport cu altă societate. El semnifică o stare de neadaptare socială, de refuz total sau parțial al simbolurilor, valorilor și normelor unui grup sau chiar ale unei societăți. Atitudinile xenocentriste predispun indivizii la părăsirea grupului din care fac parte. *V. etnocentrism.*
I. Mih.,

XENOCRATIE termen frecvent utilizat de către Eminescu în analizele sale politice de la "Timpul", oficiosul Partidului conservator. O pătură superpusă, observă el, poate funcționa în regim de "Xenocrație" (*xenos* = străin, *cratos* = putere), adică de "putere înstrăinată" în raport cu viața și interesul societății locale. X. înseamnă, deci, la Eminescu, trei lucruri: a. *putere înstrăinată* de poporul asupra căruia o clasă și exercită dominația; b. *putere locală subordonată* unei puteri străine ("putere delegată"), cu scopul de a promova pe plan local interesele dominației străine; c. *puterea exercitată de străini* într-o ară ocupată nu cu forța armelor ci prin "strecurare" și "cucerire" progresivă de instituții, poziții și pîrghii în sinul societății locale.

V. elită, circulația elitelor, compensația muncii, pătură superpusă, selecție socială negativă. I. B.

XENOFOBIE (gr. *xenos*, "străin" și *phobos*, "spaimă", "teamă"), atitudine de teamă, respingere și/sau ură față de persoanele străine de grupul etnic din care face parte subiectul; suspiciune, respingere față de comportamente, instituții, forme culturale (obiceiuri, limbă, idei etc.) considerate a fi străine în raport cu ceea ce este nativ, autohton. Definiția "străinului" ca persoană sau grup depinde de criteriile de identificare operante în relațiile dintre grupuri sociale la un moment dat. Străini, ca obiect al atitudinilor x., pot fi persoanele aparținând unor popoare sau entități politico-statale diferite de ale subiectului (de ex. cetățenii altor state) sau concetățenii de altă rasă, naționalitate, etnie în cadrul aceleiași entități statale. X. este un fenomen individual și colectiv, o componentă a relațiilor interetnice, o formă particulară, extremă, de manifestare a *prejudecăților și discriminărilor* etnico-rasiale, a *egocentrismului*. Manifestările de x., au fost analizate în sociologie și în psihologia socială după modelele teoretice aplicate în studiul fenomenelor de prejudecată și discriminare. Nume

XENOFOBIE

roase studii de acest fel au avut ca obiect fenomenele de antisemitism, formă frecventă de x. în continuarea analizelor inițiate de G. Simmel (1908) ai A. Schutz (*The Stranger*, 1944), cercetări particulare au documentat instituția socială complexă a "străinului" în societăți în condiții istorice diferite. Atitudinile față de cei identificați ca străini sînt ambivalente, implicînd și recunoașterea contribuțiilor sociale pozitive, acordarea de privilegii, toleranță față de diferențele culturale etc. Atitudinile x. apar frecvent în situații de schimbare socială rapidă, de crize economice și politice, în perioade de război etc. În astfel de situații, străinilor le sînt atribuite uneori roluri specifice instituției sociale a "apului ispășitor". X. este analizată, de asemenea, în relație cu procesele de formare a entităților politice care se legitimează prin ideologia "naționalismului etnic" (E.K. Francis, *Interethnic relations. An essay in Sociological Theory*, 1976). X. este asociată, în aceste situații, cu manipularea politică a sentimentelor de naționalism, etnocentrism, atașament față de tradițiile culturale autohtone. În ideologiile naționaliste extremiste, fasciste, x. este prezentată ca un important principiu de organizare socială a statului etnocratic. Uneori, x. este corelată cu termenul de rasă, care, în limbajul științific comun se referă la grupuri sociale diferite între ele, sursa diferențelor fiind redusă la atribuirea unor strămoși comuni, deseori subiect de speculații mitice. Confuziile și prejudecățile legate de această accepție a termenului de rasă sînt între altele amplificate de ideologiile rasiste. Conform acestor ideologii, diferențele de

rasă, presupuse ca evidente și imutabile, stau la baza diferențelor culturale dintre grupurile sociale și sînt, ca urmare, aspectul esențial al sistemului de stratificare socială. Rasa de apartenență este considerată ca superioară tuturor celorlalte grupuri etnice, lingvistice, religioase etc. socotite în bloc ca aparținînd unor rase inferioare, impure; această inferioritate "naturală" justifică și presupune măsuri de protejare a raselor superioare prin izolarea, segregarea și eventual exterminarea raselor inferioare. Inițiate de lucrările lui A. Gobineau și H.S. Chamberlain în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ideologiile rasiste au primit o prioritate teoretică și o aplicare practică dusă pînă la genocid în politica național-socialismului german. Reproducerea inegalităților economice, politice, de clasă socială dintre grupurile sociale constitutive majorității societăților contemporane, duce la menținerea prejudecăților și a discriminărilor rasiale, la generarea conflictelor rasiale, ca formă specifică de manifestare a conflictelor sociale. Datorită conotațiilor negative date de ideologiile rasiste conceptului de rasă, în sociologia contemporană există tendințe de evitare a folosirii acestui concept considerat de A. Montagu drept "cel mai periculos mit" inventat de om. Pentru denumirea proceselor sociale prin care se condiționează alegerea partenerului de mariaj (cu consecințe asupra descendenței și a transmiterii anumitor caractere ereditare) sînt folosite conceptele de grup etnic, naționalitate, clan, comunitate. V. *discriminare, distanță socială, minoritățile sociale, prejudecată, rasă, segregare, apăsător*. G.N.

ZONĂ parte dintr-un teritoriu delimitată pe baza unui sau mai multor criterii. Noțiunea de z. capătă semnificații diferite în funcție de disciplina științifică la care se raportează. Astfel, putem distinge: z. *geografică*, delimitată prin caracteristici fizice precum: clima, solul, vegetația etc.; z. *ecologică*, caracterizată prin anumite calități referitoare la viața unei specii vegetale sau animale; ea poate circumscrie un ecosistem; z. *etnografică*, delimitată pe baza particularităților comune privind portul, obiceiurile, uneltele, construcțiile etc.; z. *economică*, definită prin valorificarea superioară a unor resurse minerale (z. carboniferă, z. petroliferă etc.); z. *administrativă* (ex. județul). În interiorul unui oraș putem distinge z. funcționale, după profilul dominant: z. administrativă, z. industrială, z. comercială, z. rezidențială (locuințe), z. culturală, z. de agrement. Centrele urbane, în funcție de mărimea lor, amplasarea și diversitatea activităților, îi creează z. de influență în regiune. De asemenea, z. poate circumscrie în teritoriu sisteme de așezări, cum sînt *sistemele de convergență de gradul I*, care cuprind așezările rurale și urbane locale, legate de un centru polarizator (la nivel județean); *sisteme de convergență de gradul II*, care înglobează sistemele de convergență de gradul I pe o treaptă superioară, prin integrarea lor în fluxu-

rile regionale; *sistemele de convergență de gradul III*, care integrează sistemele de mai sus în marile circuite la nivel național. • în cadrul cercetărilor sociologice întreprinse în țara noastră, conceptul de z. a fost definit și utilizat, mai ales, în legătură cu studierea proceselor urbanizării. De fapt, cele mai frecvente cercetări de tip zonal sînt cele referitoare la urbanizarea zonelor înconjurătoare ale orașelor și la dezvoltarea așezărilor urbane nu ca simple orașe, ci ca regiuni urbanizate (D. Abraham, 1939). Cercetările zonale importante au fost făcute în legătură cu urbanizarea (*Procesul de urbanizare în România. Zona Slatina Olt*, 1970; *Le processus d'urbanisation en Roumanie*, 1974). După Al. Bărbat, în delimitarea unui "ansamblu zonal", se pot distinge două criterii principale: a. criteriul z. de influență urbană în teritoriu (sau al zonei de convergență urbană); b. criteriul tipurilor zonale complexe. Primul criteriu pleacă de la ideea că fiecare așezare urbană are "mediul său regional" (respectiv rural), "hinterlandul" său, spațiul său de influență și de predominanță. Al doilea criteriu presupune clasificarea unui ansamblu teritorial în z. specifice, puțin include compartimente diferite: unele urbane, altele în curs de urbanizare, unele de un ruralism pur, iar altele implantate cu mici centre industriale sau de tip urban.

"Nu nivelul atins sub aspectul urbanizării ar fi criteriul determinant al delimitării zonale, ci *specificitatea i potențialitatea geografică, economică, demografică i spirituală* a complexului teritorial dat. Putem avea în vedere aici o anumită poziție sau un caracter funcțional specific al unui teritoriu, făcând parte dintr-o întindere mai vastă, o specificitate dinamică în funcție de anumite variabile i valori caracteristice în dezvoltare, un anumit stadiu pe linia dezvoltării istorico economice sau, privind prospectiv problemele, în funcție de perspectiva ce i se deschide complexului zonal, respectiv prin condițiile obiective ce i sînt date sau prin factori interni i externi ce ar putea interveni în dezvoltare" (Al. Bărbat, *Cercetarea sociologică zonală*, 1972). H.H. Stahl consideră că "din punct de vedere zonal ceea ce ne interesează nu este numai ora ul i periurbanul său, ci zone cu mult mai largi, în speță, judele în totalitatea lor". Aceasta aduce i o contribuție importantă la elaborarea metodologiei cercetărilor interdisciplinare zonale (H.H. Stahl, *Teoria i practica investigațiilor sociale*, vol. II, 1975). V. *ecologie (urbană), ekistică, monografie sociologică, ora , sat, urbanizare*, I.F.

ZVON afirmă prezentată drept adevărată fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Z. sînt puse în circulație pentru că au o dublă funcție: de a explica i de a atenua anumite tensiuni emoționale. De exemplu, calomnierea unei persoane are ca efect atenuarea urii ce i se poartă. Circulația z. este dependentă de contextele societale (credibilitatea instituțiilor sociale, sistemul de organizare i circulația informației formale, tipurile raporturilor de putere), de trăsăturile de personalitate ale indivizilor i de nevoile psihosociologice ale indivizilor i grupurilor. Lucrările lui Allport i Postman (1965) au pus în evidență trei legi de transmitere a z.: a. *le-*

gea sărăciei sau nivelării (pe măsură ce z. circulă, el tinde să devină mai scurt, mai ușor de înțeles i de relatat); b. *legea accentuării* (întărirea anumitor detalii, care dobîndesc un loc central în semnificația z.); c. *legea asimilării* (conservarea i reorganizarea informațiilor în jurul unor motive centrale). Asimilarea se poate face la tema centrală, prin condensare, prin anticipare i prin stereotipuri verbale. Z. tind să se ajusteze intereselor individuale, apartenenței sociale sau rasiale, prejudecăților personale ale celui care le transmite. Cercetările lui Allport i Postman au arătat că indivizii oare propagă z. se confruntă cu dificultatea de a sesiza i de a reține în obiectivitatea lor elementele lumii exterioare. Pentru a putea să le utilizeze, ei trebuie să le restructureze i să le ajusteze modelului lor de înțelegere i intereselor lor proprii. Cercetările lui Kapferer (1987) au arătat că circulația z. se bazează pe trei condiții esențiale; credibilitatea, aparența de adevăr i dezirabilitatea conținutului informației. Circulația z. apare ca un sistem de canalizare a fricii i incertitudinii în fața unor situații ambigue. Circulația z. este corelată cu forme, cantitatea, calitatea i credibilitatea informației oficiale sau formale. Cu cît aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puțin credibilă, cu atît se intensifică propagarea z. Din acest motiv, în societățile totalitare care monopolizează informația formală, z. au o mare răspîndire. Uneori ele sînt lansate de mijloace de propagandă ale statului totalitar pentru a provoca anumite atitudini i comportamente care ar fi mai greu de obținut prin utilizarea mijloacelor formale. Circulația z. se restrînge atunci cînd există posibilitatea verificării rapide a adevărului unei informații. V. *comunicare, influență socială, informație*. I. Mih.

INDICATORI

» DEMOGRAFICI «
» ECONOMICI «
SOCIALI SI SOCIOLOGICI

INDICATORI DEMOGRAFICI

Vladimir TREBICI

• POPULAȚIA. STĂRI ȘI STRUCTURI

Populația (P) este ansamblul sau colectivitatea de locuitori ocupînd un anumit teritoriu (S): cazul cel mai general este *populația națională*.

Subpopulația (P_x în P) este o fracțiune din această populație, constituită după o caracteristică oarecare (demografică, socială, economică etc.) cum ar fi populația masculină și feminină, populația tînăra, adultă și vîrstnică, populația activă și inactivă, populația urbană și rurală.

Structura populației este o repartiție după o caracteristică oarecare (I): structura pe sexe și vîrste, structura după stare civilă etc. Descrierea structurii se face cu mijloacele clasice ale statisticii: repartiție, medie, mediană, quartile, decile etc.

Starea populației este situația ei numerică consemnată la un moment dat de timp, de obicei cu prilejul recensămîntului populației. Starea este modificată în permanență de *mișcările populației* (naturală și migratorie). Raportul dintre starea populației și mișcările ei este desemnată de raportul dintre *stocuri* și *fluxuri*.

Populație la recensămînt (P_0)

Numărul populației la recensămîntul populației, pe baza înregistrării individuale și a prelucrării corespunzătoare. La recensămîntul populației în anul 1992 numărul populației a fost de 22.760,449.

Populație medie (P)

Numărul populației la mijlocul perioadei, de obicei, la mijlocul anului, calculat fie ca medie aritmetică a numărului populației la începutul și sfîrșitul anului, fie prin luarea în considerare a mișcării populației în decursul anului. În publicațiile statistice figurează ca "populația la 1 iulie" a anului respectiv. Acesta este numărul populației folosit la calculul ratelor demografice (de mortalitate, natalitate, nupțialitate, divorțialitate etc). În 1991 populația medie a României a fost de 23.185,084.

Popula ie la un moment de timp (P_u, P_{it})

Număr estimat al popula iei la 1 ianuarie al fiecărui an: $P_u = P_i + A$, în care P_i numărul popula iei la 1 ianuarie al anului anterior, P_u numărul popula iei la 1 ianuarie al anului următor, iar A cre terea totală (sporul total) a popula iei între cele două date. compusă din cre terea naturală i cre terea migratorie. În perioada intercensitară 5 ianuarie 1977 i 7 ianuarie 1992, popula ia României a crescut cu 1.200.539 persoane față de 21.559.910, cit a fost numărul ei la 5 ianuarie 1977. În această cre tere totală 1.977.202 a reprezentat cre terea naturală i 776.663 cre terea migratorie (negativă). Pentru proiectările demografice se folose te numărul popula iei la 1 ianuarie i nu numărul la 1 iulie.

Densitatea geografică (aritmetică) a popula iei (d)

Numărul de locuitori ce revine pe unitate de suprafa ă, după formula:

$$d = \frac{P}{S_{(km^2)}} \text{ ta recensămîntul popula iei din 7 ianuarie 1992:}$$

$$d \sim \frac{22.760.449}{237.500 \text{ km}^2} = 95,8 \text{ locuitori pe km}^2$$

Se folosesc i al i indici: densitatea fiziologică, densitatea agrară, înlocuindu se valorile de la numărător si numitor.

Popula ie după sex (Ps)

Subpopula ie rezultată din repartia după caracteristica demografică "sex". Cele două subpopula ii sint: popula ia masculină (P^M) i popula ia feminină (P^F). În publica ii, ele apar sub denumirea de "bărba i" i "femei".

Rată de masculinitate

Propor ia persoanelor de sex masculin în popula ia totală:

$$\frac{P^M}{P^M + P^F} \cdot 100. \text{ La recensămîntul din 1992. rata a fost:}$$

$$\frac{11.182.290}{11.182.290 + 11.578.159} \cdot 100 = \frac{11.182.290}{22.760.449} \cdot 100 = 49,1 \%$$

Raport de masculinitate

Raport rezultat din împăr irea numărului persoanelor de sex masculin la numărul persoanelor de sex feminin:

$$\frac{P^M}{P^F} \cdot 100$$

La nivelul popula iei totale, în 1992 raportul a fost.

$$\frac{11187,990}{11578,159} \cdot 100 = 96,6 \text{ bărba i la 100 femei.}$$

Se calculează pe ani de vîrstă, grupe cincinale de vîrstă, uneori pe grupe mai mari. În România, raportul de masculinitate este supraunitar pină la vîrsta de apoximativ 40 de ani, după care devine subunitar. De exemplu, la vîrsta de 2 ani

raportul este: $\frac{103,1}{175,992} \cdot 100 = 103,1$; ir. schimb la vîrsta de 80 ani:

$$3? 044$$

$$\pm \frac{?}{?} \cdot 100 = 66,3\%.$$

$$48.299$$

Explica ia acestei regularită i este următoarea: la na tere raportul de masculinitate este de 106 M : 100 F; din cauza supramortalită ii masculine, valorile raportului se diminuează, ajungînd subunitare ia vîrsta de 40 44 ani. Raportul de masculinitate după vîrstă se calculează i pentru diferite subpopula ii: urbană i rurală, activa i inactivă, pe jude e etc.

Popula ie după vîrstă (P_v)

Subpopula ii rezultate din repartia după caracteristica demografică "vîrstă". Vîrsta se exprimă în ani, grupe cincinale i. uneori, în grupe mai mari. Vîrsta este întotdeauna un interval. De pildă, popula ia în vîrstă de 2 ani împlini i înseamnă de la 2 ani la 3 ani, fără să atingă limita superioară. Pentru diferite calcule se ia mijlocul intervalului de vîrstă „Px, în care: x vîrsta; n intervalul (un an, cinci ani)

ani de vîrstă: „P_x;

grupă cincinală: „P_x;

mijlocul intervalului: (x + 0,5) și (x + 2,5) ani.

Numărul popula iei în vîrstă de Q P Tjini se notează cu: „P_M, iar mijlocul intervalului de vîrstă este de 62,5 ani. În nod conven ional, repartia după vîrstă începe cu vîrsta de zero ani (0 1) i se opre te la 100 ani, cuprinzînd deci 100 clase de vîrstă. corespunzătoare unui număr de 100 genera ii. Popula ia la recensămîntul din 7 ianuarie 1992 cuprinde deci genera iile apărute în anii 1892 1991. Genera iile anterioare anului 1892 au efective foarte reduse. Popula ia totală se compune din efectivele pe ani de vîrstă:

$$P = \sum_{x=0}^{100} P_x$$

sau din efectivele pe grupe cincinale'

$$P = \sum_{x=0}^{95} P_{5x}$$

Repartia popula iei după sex i vîrstă poartă denumirea de repartie (sau structură) *demografică fundamentală*. Reprezentarea grafică a acestei repartii este *piramida vîrstelor*. Cel mai util este ca repartia popula iei să fie la 1 ianuarie al anului respectiv, deoarece în acest caz efectivele cohortelor pe vîrstă corespund exact cu genera iile (tabel nr.1).

Vîrstă medie a popula iei (x)

Media aritmetică ponderată a efectivelor popula iei repartizate după vîrstă (ani sau grupe cincinale):

$$x = \frac{\sum_{x=0}^{100} x \cdot P_x}{\sum_{x=0}^{100} P_x} = \frac{\sum_{x=0}^{100} x \cdot P_x}{P}$$

$$S_{95-99}^{(x+2,5)} P_x \quad (\text{grupe cincinale})$$

$$TSP_{95-99, X, 0, A}$$

O simplificare utilă aduce folosirea frecvențelor relative în locul frecvențelor absolute:

$$P_x = \frac{p_x}{\sum p_x} \cdot 100, \text{ de unde}$$

$$ir_x^* = \frac{p_x}{p_0}$$

$$IP_x = 100 \cdot \frac{p_x}{p_0}$$

La 1 iulie vârsta medie a populației totale a fost de 34,8 ani (rotunjit). (Tabel nr.1)

Vârsta mediană a populației (X_{MED})

Valoarea numerică a vârstei care împarte în două efectivul populației. Se folosește formula simplificată de interpolare:

$$X_{MED} = X_{MED} + n \cdot \frac{P_{MED} - J_x}{P_x - J_x}$$

în care:

X_{MED} intervalul de vîrstă în care se află mediana;

n mărimea intervalului (un an sau 5 ani);

$\frac{P_{MED}}{P}$ jumătatea efectivului populației totale;

J_x numărul cumulat al populației pînă la intervalul median;

P_{MED} efectivul populației din intervalul care conține mediana.

La 1 iulie 1991, vârsta mediană a fost de 32,8 ani. Prin urmare 11.992.542 locuitori se găsesc sub această vîrstă, iar cealaltă jumătate (11.992.542) se găsește peste această valoare. Pentru o descriere mai amplă se folosesc quartilele, decilele și percentilele. Se folosesc formule de interpolare după modelul medianei.

Exemplu. Quartila întâi (Q₁) se calculează astfel:

$$a_{11} = 15 + 5 \cdot \frac{25 - 23,1}{8,1} = 16,2 \text{ ani.}$$

Un număr de 5.796.271 se află sub vîrstă de 16,2 ani, iar restul de 17.388.813 au o vîrstă superioară celei de 16,2 ani. În publicațiile demografice ale O.N.U. se acordă, în ultimii ani, preferință vîrstei mediane în locul vîrstei medii.

Populația de vîrstă tînăra (P_{0-14 ani})

Segment de populație cuprins între 0 și 14 ani, deci incluzînd 15 clase de ani de vîrstă.

Populația de vîrstă adultă (P₁₅₋₅₉)

Segment de populație cuprins între 15 și 59 de ani, incluzînd 45 de clase de ani de vîrstă.

Populația de vîrstă bătrînă (P_{60 și peste})

Segment de populație cuprins între 60 de ani și peste, deci convențional 40 de clase. Limitele sînt convenționale: uneori se folosesc grupele 0-19 ani, 20-64 ani, 65 ani și peste. La recensămîntul din 1992 aceste trei grupe se prezintă astfel (în procente):

Grupa de vîrstă	Ambele sexe
0-14 ani	22,4
15-59 ani	60,8
60 ani și peste	16,8
TOTAL	100,0

Raport de dependență (după vîrstă)

Raport, exprimat în procente, între numărul populației de vîrstă tînăra și al populației de vîrstă bătrînă, pe de o parte, și numărul populației de vîrstă adultă:

$$RDV = \frac{p_{0-14 \text{ ani}}}{p_{60 \text{ ani și peste}}} \cdot 100$$

În locul numerelor absolute se pot folosi numerele relative:

$$RDV = \frac{22,4}{60,8} \cdot 100 = 36,8\%$$

Deci 100 persoane de vîrstă adultă "suportă" 36,8 tineri și bătrîni. Se calculează separat pentru cele două grupe mari de vîrstă. RDV măsoară "presiunea" celor două subpopulații. Nu este identic cu raportul de dependență economică. Proporția populației vîrstnice (60 de ani și peste), vîrsta mediană și raportul de dependență sînt indici care descriu procesul de îmbătrînire demografică (v).

Populație după stare civilă

Subpopulații rezultate din repartizarea statistică a populației totale după caracteristica "stare civilă": necăsătorit(ă), căsătorit(ă), văduv(ă), divorțat(ă). Criteriile sînt cele stabilite de legislația fiecărei țări. Repartizarea este pe sexe și vîrstă. Se determină la recensămîntul populației. La recensămîntul din 1992 situația se prezenta astfel:

Stare civilă	Simbol	Ambele sexe mii persoane	%	S
Necăsătorit	P_n	8.871	38,9	1
	P_c	11.659	51,2	
	P_d	1.657	7,3	
Divorțat	P_{div}	600	2,6	

Pe baza repartiției populației după stare civilă, sex și vîrstă se calculează indici precum: vîrsta persoanelor celibatate la prima căsătorie (indicele lui J. Hajnal), frecvența celibatului definitiv, importanța în sociologia și demografia familiei și nupțialitatea.

MI CARA NATURALĂ A POPULAȚIEI

Numărul populației (P) este modificat în permanență datorită nașterilor (N) și deceselor (M). În acest fel încît $P_{t+1} = P_t + (N - M)$. Convențional, mi-cară naturală nu cuprinde numai nașterile și decesele: sînt incluse de asemenea căsătoriile și divorțurile, dăla fiind incidente asupra nașterilor și familiilor. Pentru descrierea și analiza mi-cărilor naturale sînt indispensabile noțiunile de *evenimente* (demografice): *naștere*, *deces*, *căsătorie* și *divorț*. Suma acestor evenimente pe o perioadă de timp (de obicei un an) reprezintă fluxurile de evenimente. Ele pot fi evenimente unice, nerepetabile (decesul) și repetabile (căsătoria, nașterea, divorțul). Atunci cînd masele de evenimente sînt analizate în raport cu populația, ele devin *fenomene demografice* (mortalitate, natalitate, fertilitate, nupțialitate, divorțialitate). Evenimentele se raportează întotdeauna la o populație sau o subpopulație supusă riscului respectiv (în sens probabilist). Optica în care se analizează aceste fluxuri de evenimente, poate fi *transversală* (v) și *longitudinală* (v), cu alți termeni, sincronică și diacronică. Cei mai importanți indici sînt: *calendarul* evenimentelor și *intensitatea* acestora. Sursa pentru cunoașterea mi-cărilor naturale este statistica stării civile pe baza buletinelor de stare civilă.

Decesele și mortalitatea populației.

Evenimentul este decesul sau moartea (M). populația expusă riscului de moarte este întreaga populație (P), fenomenul demografic este *mortalitatea* (v), în eleasă ca acțiune a morții asupra populației (sau a subpopulațiilor). măsurată cu diferite rate (frecvențe relative). Cea mai corectă descriere a mortalității ne dă *tabela de mortalitate*.

Rată brută de mortalitate (RBM sau m)

Frecvența deceselor în populația totală, după formula:

$$RBM = m = \frac{M}{P} \cdot 1000$$

în 1991, numărul deceselor a fost de 251 760 iar numărul populației la 1 iulie 1991, de 23.185.084, de unde:

$$RBM : m = \frac{251.760}{23.185.084} \cdot 1000 = 10,88 \approx 10,9\%$$

Acestei rate i se mai spune mortalitate generală. Se calculează separat pentru populația masculină și cea feminină.

$$RBM' = m' = \frac{134.547}{11.435.286} \cdot 1000 = 11,8\%$$

$$RBM'' = m'' = \frac{117.213}{11.749.798} \cdot 1000 = 10,8\%$$

Rată de mortalitate după vîrstă (m_x)

Frecvența deceselor în populația repartizată după caracteristica "vîrstă":

$$m_x = \frac{M_x}{P_x} \cdot 1000, \text{ în care } x = \text{vîrsta (în ani sau grupe cinci-ale)}.$$

în 1991, decesele feminine la vîrsta de 10-14 ani au fost de 330, iar numărul populației de 10-14 ani la 1 iulie 1991 de 949.226 deci:

$$m_{10-14} = \frac{330}{949.226} \cdot 1000 = 0,35\%$$

La vîrsta de 80-84 ani:

$$m_{80-84} = \frac{357}{177.467} \cdot 1000 = 2,01\%$$

Mortalitatea este funcție de vîrstă și sex. În exemplul de mai sus mortalitatea la populația feminină de vîrstă de 80-84 ani este de 357 ori mai mare ca la grupa de vîrstă 10-14 ani.

Rată standardizată de mortalitate (m^*)

Rată calculată în raport cu o populație standard (P^*) (metoda directă) sau o rată din rate specifice standard de mortalitate. Rata se folosește pentru asigurarea comparabilității diacronice și sincronice (între țări, de exemplu). Operația este necesară ca și în cazul altor fenomene demografice pentru că rata generală este o medie aritmetică ponderată cu efectivele populației de vîrstă respectivă:

$$m^* = \frac{M}{P} = \frac{\sum M_x}{\sum P_x}$$

de unde:

$$m^* = \frac{\sum m_x \cdot P_x}{\sum P_x}$$

Ponderile (P_x) variază de la o populație la alta, de aceea se folosește populația standard.

Rata de mortalitate infantilă (m_0)

Frecvența deceselor în vîrstă de 0 ani (decese infantile) în populația în vîrstă de 0 ani. Convențional, rata se calculează ca raport între numărul deceselor sub 1 an și numărul nașcuților vii din aceeași perioadă:

$$m_0 = \frac{M_0}{N} \cdot 1000$$

în 1991, $M_0 = 6258$, iar $N = 275.275$,

$$m_0 = \frac{6258}{275.275} \cdot 1000 = 22,7\%$$

Exprimînd influența unui număr mare de factori (sanitari, educaționali, economici, sociali etc), rata de mortalitate infantilă este un indice al calității vieții populației sau subpopulațiilor respective. Rata se calculează pe total, pe mediile urbane și rurale, pe județe și provincii istorice. Analiza aprofundată a mortalității infantile cere detalierea ei în: mortalitate endogenă și mortalitate exogenă, mortalitate neonatală și postnatală, pe cauze de deces.

INDICATORI DEMOGRAFICI

Rată de mortalitate pe cauze de deces

Rată specifică de mortalitate rezultată din raportarea deceselor de o anumită cauză la numărul populației respective, în 1991, numărul decedaților din cauza bolilor cardiovasculare a fost de 152.607. Rata specifică de mortalitate datorată acestei cauze:

$$\frac{152.607}{12.185.084} \cdot 1000 = 6,6\text{‰}$$

Se calculează ca proporție la 100.000 persoane.

Tabela de mortalitate

Tabel conținând seriile funcțiilor biometrice ce descriu mortalitatea ca funcție de vârstă pentru o populație sau subpopulație, dintr-o anumită perioadă de timp. Principala serie de valori se referă la probabilitățile de deces („q_x”) pe baza căreia se calculează celelalte funcții biometrice. Se elaborează și se publică, de obicei, de oficiile naționale de statistică. Poate fi completă (pe ani de vârstă) și prescurtată (pe grupe de ani de vârstă). Cea mai recentă tabelă de mortalitate publicată pentru România este pe anii 1988-1990, descriind deci mortalitatea pe acești trei ani.

Funcțiile sînt:

- x vârstă exactă;
- q(x) numărul supraviețuitorilor de vârstă (x) dintr-o cohortă ipotetică de 100.000 născuți vii;
- d(x) probabilitatea de deces, adică probabilitatea ca o persoană de vârstă (x) să decedeză înainte de a atinge vârstă de (x+1);
- p(x) probabilitatea de supraviețuire, complementul probabilității de deces: p(x) = 1 - q(x);
- L(x) numărul mediu al supraviețuitorilor în intervalul de vârstă (x) la

(x+1). calculat ca $\frac{L(x) + L(x+1)}{2}$;

- e(x) speranța medie de viață la vârstă (x). reprezentînd numărul pe care îl mai are de trăit o persoană de vârstă (x) dacă ar trăi tot restul vieții în condițiile mortalității specifice perioadei pentru care s-a calculat (în cazul nostru anii 1988-1990).

Pe baza tabelului de mortalitate se mai calculează și alte valori: T(x) suma omănilor trăiți de cohorta ipotetică respectivă; x_{MED} vârstă mediană sau probabilă; x_{MOD} vârstă modală sau normală. Pentru întocmirea tabelului de mortalitate, inputul informațional este: repartiția deceselor după vârstă („q_x”) și a populației după vârstă („P_j”: pe această bază se determină ratele specifice de mortalitate („m_j”). Acestea se convertesc în probabilități de deces, după o formulă simplificată:

$$\frac{2 \cdot m_j}{2 + m_j}$$

În sfîrșit, valorile „q_x” se aplică la numărul supraviețuitorilor al căror efectiv inițial, l₀ = 100.000 (rădăcina tabelului). Tabela de mortalitate se întocmește, în mod obișnuit, transversal (v), iar valorile ei sînt valabile pentru o cohortă (generație) ipotetică sau sintetică. Irul valorilor L(x) reprezintă populația staționară, ca model matematic. Reproducem tabela de mortalitate a populației României (ambele sexe) pe anii 1988-1990.

Vîrstă (x)	Numărul supraviețuitorilor l(x)	Numărul deceselor d(x)	Probabilitatea de deces q(x)	Numărul mediu al supraviețuitorilor L(x)	Speranța de viață e(x)
(0)	111	(2)	(3)	iii	~ ~ JILZJ
0 ani	100.000	2.609	0,02609	98.695	69,56
50 ani	88.101	659	0,00741	87.774	25,97
90 ani	4.987	1.369	0,27444	4302	2,63

Să se observe că 100.000 de supraviețuitori (la naștere) au ansa (medie) să trăiască 69,56 ani; în schimb cei 88.101 supraviețuitori la 50 ani au ansa să mai trăiască 25,97 ani (decii 50 + 25,97 ani = 75,97 ani), iar cei 4987 de supraviețuitori ajunși la vîrstă de 90 ani păstrează ansa de a mai trăi 2,63 ani (decii 90 + 2,63 = 92,63 ani).

Speranța de viață la naștere (e₀)

Numărul mediu de ani de viață pe care îi are de trăit o persoană de la naștere pînă la vîrstă limită (i₀), considerînd că persoana va trăi în condițiile mortalității din perioada pentru care s-a făcut tabela de mortalitate.

$$\text{Formula de calcul: } e_j = \frac{\sum_{x=j}^{\infty} L(x)}{l_0}$$

După tabela de mortalitate 1988-1990, speranța de viață la naștere a fost:

- ambele sexe: 69,56 ani,
- bărbați: 66,56 ani,
- femei: 72,65 ani.

Fiind vorba de valori transversale (pentru o cohortă ipotetică), sensul este următorul: un nou născut în anii 1988-1990 are ansa de a trăi în medie 69,56 ani dacă pînă în anii 2088-2090 mortalitatea pe vîrste va fi cea observată în anii 1988-1990. Se înregistrează frecvențe confuzii cu longevitatea speciei umane, considerată de biologi a fi de 115-120 ani, uneori, cu vîrstă medie a populației. I se mai spune durată medie a vieții; demografic i se mai spune *viața medie*, fiind calculată ca o medie aritmetică.

«

Viața mediană sau viața probabilă (v_{MED})

Durata de viață pe care un nou născut are o ansă din două de a depăși, în condițiile tabelului de mortalitate respective. Se determină cu ajutorul formulei de interpolare:

$$v_{MED} = x_{i-1} + \frac{l_{i-1} - l_i}{l_{i-1} - l_i + l_i} \cdot (x_i - x_{i-1})$$

în care: x_{i-1} începutul valorii intervalului de vîrstă în care se află mediana;

$$\frac{l_{i-1} - l_i}{l_{i-1} - l_i + l_i} = \frac{100.000 - 88.101}{100.000 - 88.101 + 88.101} = \frac{11.899}{11.899 + 88.101} = \frac{11.899}{100.000}$$

$|_{xw1}$ numărul supravie uitorilor la începutul intervalului $x + n$, anterior intervalului corespunzător mediane;

$|_{x+n+1}$ numărul supravie uitorilor din intervalul imediat posterior intervalului corespunzător mediane;

k mărimea intervalului (1 an, 5 ani).

În coloana (1) vîrsta mediană se află între 74 de ani (numărul supravie uitorilor este de 52.366) și 75 ani (numărul supravie uitorilor este de 49.472);

Pînă la vîrsta de 74,82 ani supravie uie te o jumătate din cohorta ipotetică; cealaltă jumătate se va stinge treptat după această vîrstă.

Via ă normală sau vîrstă modală la deces (V_{mod})

Vîrsta la bătrîne e care corespunde valorii modale a deceselor:

$$V_{MOD} = \frac{1}{2} \left(\frac{m_{m-1} + m_m}{m_{m-1} + m_m + m_{m+1}} \right) \cdot Z_{d_{m+1}}$$

În coloana (2) numărul cel mai mare de decese se înregistrează la vîrsta de 80 de ani; 3.545; la 79 ani, numărul deceselor a fost de 3395, iar la vîrsta de 81 a fost de 3.459.

"Normal" ar fi ca oamenii să ajungă la această vîrstă cînd se înregistrează cea mai mare frecven ă a deceselor. Pentru popula ia României, pe baza tabelii de mortalitate 1988-1990, cele trei valori sînt următoarele (ambele sexe). Speran a de via ă la na tere (durata medie a vie ii sau via a medie): 69,45 ani. Via a probabilă (via a mediană): 74,82 ani. Via a normală (via a modală la deces): 80,64 ani.

CĂSĂTORIILE ȘI NUP IALITATEA. DIVOR URILE ȘI DIVOR IALITATEA

Evenimentul este căsătoria (C), iar fenomenul demografic este nup ialitatea, frecven a căsătoriilor într o popula ie sau subpopula ie. Evenimentul este repetabil, de aceea se modifică atît căsătoria prin introducerea no iunii de rang, cît i popula ia expusă riscului. Distingem deci căsătoria de rangul unu, sau *prima căsătorie* (C), în elegîndu se căsătoria din starea civilă necăsătorită i *recăsătorie* (C'), adică căsătoria din starea civilă de văduva i divor ată. Pentru prima căsătorie, popula ia expusă riscului acestui eveniment este popula ia necăsătorită de vîrstă legală de căsătorie (în România, potrivit Codului Familiei vîrsta de 18 ani, pentru bărba i, i 16 ani, pentru femei). Popula ia expusă riscului de recăsătorie este popula ia cu starea civilă văduvă i divor ată. (P_v i P_d). Ratele de nup ialitate i de primonup ialitate, ca i tabelele de nup ialitate se întocmesc pe sexe i pe vîrste. Prima căsătorie marchează debutul primei secven e a *ciclului de via ă familială* (v), no iune introdusă de sociologul american Pitirim A. Sorokin, dezvoltată de o serie de sociologi i demografi.

Rată **brută** de nup ialitate (**RBC sau c**)

Frecven a căsătoriilor în sinul unei popula ii:

$$RBC = c = \frac{1}{p} \cdot 1000$$

în care:

C numărul total al căsătoriilor (inclusiv al recăsătoriilor);

P numărul popula iei la 1 iulie al anului respectiv.,

În 1991, s au înregistrat 183.388 căsătorii; popula ia la 1 iulie 1991 a fost de 23.185.084.

$$raC = c = \frac{183 \cdot 10^3}{23.185.084} = 7,9 \cdot 10^{-3}$$

Caracterul acestei rate este general i vag; pentru compara ii globale interna ionale ea este totu i folosită.

Rată de primo nup ialitate după vîrstă (c_x')

Frecven ă a primelor căsătorii după vîrstă în popula ia totală de vîrstă respectivă, indiferent de starea civilă a popula iei. Normal, ar fi ca numărul primelor căsătorii să se raporteze numai la popula ia necăsătorită, respectîndu se principiul popula iei expuse riscului primei căsătorii. Acest deziderat se realizează numai prin întocmirea *tabelei de nup ialitate*, ca tabelă probabilistă, asemănătoare cu tabela de mortalitate.

Rată totală de primo nup ialitate (RTC)

Suma ratelor de primo nup ialitate după vîrstă ($\sum c_x'$). Pe baza unui tabel special se calculează acest indice care exprimă *intensitatea* primonup ialității i vîrsta medie (mediană) care exprimă *calendarul* fenomenului. Modul de calcul este prezentat în tabelul nr. 2.

D rate de primo nup ialitate:

$$sC_x$$

D rata totală de primo nup ialitate:

$$ZL \sum c_x' = 5(c_{15} + c_{20} + \dots + c_{45})$$

D $173,74 = 60,13 + 86,69 + 17,89 + 4,92 + 2,19 + 1,15 + 0,77$

Intervalul fiind cincinal, suma trebuie înmul ită cu 5:

$$173,74 \times 5 = 868,7$$

Rata totală de primo nup ialitate (868,7) înseamnă numărul mediu de prime căsătorii revenind la efectivul ini ial de 1000 de persoane avînd starea civilă necăsătorită. Se exprimă i la unitate: 0,87 prime căsătorii la 1 persoană cu starea civilă necăsătorită. Cohorta este ipotetică sau sintetică, calculul este în optică transversală. Uneori, în demografie (în cea franceză, în special) rata totală de primo nup ialitate este numită "indice sintetic al primo nup ialității" sau "suma primelor căsătorii reduce".

Vîrstă medie la prima căsătorie (x_c)

Medie aritmetică ponderată a ratelor de primo nup ialitate după vîrstă:

$$x_c = \frac{\sum y \cdot c_x}{\sum c_x} = \frac{3822,25}{173,74} = 21,99 \text{ ani} = 22 \text{ ani}$$

La bărba i acest indicator este de 25,2 ani.

Vîrstă mediană la prima căsătorie (XMED)

Vîrsta care împarte în două cohorte ipotetică de persoane necăsătorite (formula vîrstei mediane a populaiei).

$$XMED = 20 + 5 \frac{86,87 - 60,13}{86,69} = 21,54 \text{ ani}$$

La bărbii, vîrsta mediană este de 24,01 ani.

Frecvența a celibatului definitiv

Proporția, în procente a persoanelor rămase necăsătorite, la vîrsta de 50 de ani (convențional). Se determină pentru o generație reală, o cohorte ipotetică sau la un recensămint al populaiei. În exemplul nostru, pentru populaia feminină:

$$(1 - 0,8687) \cdot 100 = 0,13 \cdot 100 = 13\%$$

În condițiile nupțialității din 1991 circa 13% din femeile necăsătorite din cohorte vor rămîne necăsătorite iar 87% vor contracta o primă căsătorie. La recensămintele populaiei această proporție este de 3,5 - 4,0 %.

Rată brută de divorțialitate (RBD)

Frecvența divorțurilor într-o populație:

$$RBD = \frac{1}{P} \cdot 1000$$

În 1991, s-au înregistrat 37.031 divorțuri, populaia la 1 iulie 23.185.084.

$$RBD = \frac{37.031}{23.185.084} \cdot 100 = 1,59\%$$

Caracterul acestei rate este general și vag. Se întrebunează totuși în publicațiile statistice. Întrucît divorțul este evenimentul care afectează numai persoanele cu starea civilă căsătorită, calculul mai exact al ratelor de divorțialitate se face înînd seama de populaia expusă riscului de divorț.

Rata de divorțialitate după vîrstă

Frecvența divorțurilor în populaia căsătorită, repartizată după vîrstă.

Rata de divorțialitate după durata căsătoriei

Frecvența divorțurilor raportată la efectivul unei promoții de căsătorii. Pentru descrierea și analiza divorțialității se întocmește *tabela de divorțialitate*, asemănătoare cu tabele de nupțialitate, avînd prototip tabela de mortalitate. Indici precum: numărul divorțurilor la 100 căsătorii în cursul perioadei (anuală), numărul copiilor minori rămași în urma desfacerii căsătoriei nu solicită metode de calcul speciale.

• NA TERII, NATALITATE, FERTILITATE

Evenimentul este *nașterea vie* (N), produsul fiind *născutul viu* (N). În publicațiile statistice din România se folosește "născutul viu"; numărul născuților vii nu este identic cu numărul nașterilor vii, din cauza nașterilor multiple. Populaia expusă riscului de naștere este numai *populaia de vîrstă fertilă*, considerată convențional ca populaie în vîrstă de 15-49 ani. deci 35 cohorte de vîrstă corespunzînd unui număr de 35 generații. Nașterea vie este un eveniment demografic respectabil. Vom distinge deci ranguri:

născutul viu de rangul 1 (N₁), de rangul 2 (N₂), de rangul n (N_n), în mod corespunzător, se diferențiază populațiile expuse nașterii: femeii care nu au avut nici o naștere (nulipare) au riscul evenimentului nașterii de rangul unu etc. Fenomenul demografic este *natalitatea*, noțiune generală și imprecisă, și cel de *fertilitate*, care se referă numai la femeile de vîrstă fertilă. Cum evenimentul de naștere vie este legat, în măsură covîrșitoare, de evenimentul căsătoriei, se va face distincție între *fertilitatea femeilor* în general, și *fertilitatea căsătoriilor*, numită și fertilitate legitimă (conjugală sau matrimonială). Distingem și *fertilitatea nelegitimă*. Fertilitatea poate fi feminină și masculină; prioritar în demografie se acordă fertilității feminine; cînd nu se specifică expres, prin fertilitate se înțelege fertilitatea populaiei feminine.

Rată brută de natalitate (RBN sau n)

Frecvența nașterilor vii sau a născuților vii în sinul populaiei totale:

$$RBN = n = \frac{1}{P} \cdot 1000,$$

în care:

N numărul nașterilor vii din perioada respectivă (de obicei, un an);

P numărul populaiei la 1 iulie al anului respectiv.

În 1991, numărul născuților vii 275.275, populaia la 1 iulie 1991 a fost de 23.185.084.

$$RBN = n = \frac{275.275}{23.185.084} \cdot 1000 = 11,87 \cdot 1,9\%$$

Rata are o utilizare universală, deși caracterul ei este vag și imprecis. Noțiunea de "populaie expusă riscului de naștere" este absentă, populaia de la numărul înglobînd bărbii și femeii, copii și bătrîni etc. Se calculează pentru populaia urbană și rurală, pe județe și provincii istorice.

Generație

În sens strict demografic, numărul de născuți vii în decursul unei perioade determinate (de obicei, un an). Distingem generație masculină și generație feminină.

B Generație totală 1991 = 275.275 născuți vii,

H Generație masculină 1991 = 140.941

F Generație feminină 1991 = 134.334

Se mai folosește expresia de grupe pe generații, de exemplu, generațiile 1967-1971, cu efective mari, apărute după aplicarea decretului No. 770/1966 cu privire la regimul avorturilor. Aceste cinci generații, cu un efectiv de 2.336.799 născuți vii erau cu 900.505 mai mare ca cele cinci generații anterioare 1962-1966, adică cu 63% mai numeroase. Descrierea și analiza evenimentelor unei generații este de resortul *analizei longitudinale* (pe cohorte), metodă privilegiată în demografie.

Raport de feminitate la naștere

Proporția născuților vii de sex feminin la naștere.

$$\frac{N^f}{N^m + N^f} = \frac{134.334}{140.941 + 134.334} = 0,488$$

Populaie feminină de vîrstă fertilă (₁₅₋₄₉ p_f)

Numărul populaiei de sex feminin cuprinsă (convențional) între vîrstele de la 15

la 50 ani (exclusiv), considerate capabile de a aduce pe lume născuții vii. Această populație are 35 de clase de vârstă, corespunzând unui număr de 35 de generații. La 1 iulie 1991 numărul populației feminine de vârstă fertilă a fost de 5.637.098, reprezentând 48% din populația feminină totală și 24% din populația României. Expresia de "potențial reproductiv", folosită pentru populația de vârstă fertilă, este imprecisă, iar cea de "contingente feminine fertile" ar trebui evitată. Cei 275.275 născuți vii din anul 1991 au fost aduși pe lume de generațiile de femei din anii calendaristici 1942-1976, în vârstă de 15-49 de ani, în anul 1991. Pentru calculele demografice populația de vârstă fertilă este repartizată pe ani de vârstă: (P_x) și pe grupe cinciinale (${}_5P_J$). Cel mai adesea se folosește gruparea pe intervale cinciinale, în număr de apte: 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49.

Proporție a născuților vii nelegitimi

Proporția, în procente, a născuților vii având tată necunoscut. În România, acest indice este de 6,7% din numărul total al născuților vii.

Rată generală de fertilitate (F)

Frecvența născuților vii la efectivul populației feminine de vârstă fertilă:

$$P = \frac{N}{p_f} \cdot 1000$$

În 1991, valoarea acestui indice a fost:

$$F = \frac{275.275}{5.637.098} \cdot 1000 = 48,8\%$$

Indicele este vag, deoarece fertilitatea este funcție de vârstă, încadrându-se într-un model ("pattern"), fiind maximă la vârstele 20-29 ani, scăzând apoi rapid.

Rată de fertilitate după vârstă (f_x)

Frecvența a născuților vii raportată la numărul femeilor de vârstă respectivă:

$$A = \frac{f_x}{n} \cdot 1000$$

În care: n - intervalul de vârstă (un an, mai obișnuit cinci ani).

Pentru cazul cînd $n = 5$, vom avea apte rate după vârstă:

5¹⁵; 5²⁰; 5²⁵; 5³⁰; 5³⁵; 5⁴⁰; 5⁴⁵ (^{limita} superioară a intervalului nu este inclusă).

Rată totală de fertilitate (RTF)

Suma ratelor de fertilitate după vârstă:

$$RTF = \sum_{x=15}^{49} f_x / n \text{ în cazul în care } n = 5,$$

formula revine:

$$RTF = \sum_{x=15}^{49} f_x$$

Se exprimă în promile: în cazuri speciale, la unitate. Inputul informațional în modul de calcul al ratei totale de fertilitate se găsesc în tabelul Nr. 3. Se însumează ratele de fertilitate după vârstă (f_x), iar rezultatul 311,9 se înmulțește cu 5 (mărimea intervalului). $RTF = 5 \cdot 311,9 = 1559,5$ sau 1560 născuți vii la 1000 femei de vârstă fertilă.

Obișnuit, se exprimă la unitate: 1,6 copii revenind la o femeie de vârstă fertilă. Calculul, este în optică transversală, indicele este valabil pentru o cohortă ipotetică sau sintetică.

Ca și la speranța de viață la naștere, determinată transversal, sensul exact al ratei totale de fertilitate este următorul: numărul mediu de copii pe care l-ar aduce pe lume o femeie care ar parcurge cei 35 ani de viață fertilă de acum înainte, avînd la fiecare vârstă fertilitatea specifică din anul 1991. Este cu desăvîrșire falsă afirmația că 1,6 copii este numărul mediu de copii pe care i-a născut o femeie în vârstă de 15-49 ani în România. Pentru acest indice se mai folosește expresia de indice sintetic sau conjunctural al fertilității. Indicele poate fi calculat separat pentru născuții vii de sex feminin, aplicîndu-se proporția acestora la naștere la numărul total al născuților vii:

$$RTF \text{ feminină} = 1559,5 \times 0,488 = 761,036$$

sau 0,76 copii de sex feminin revenind la o femeie în perioada fertilă. Tefmenul de "suma nașterilor reduse", preluat din demografia franceză, trebuie evitat.

Vîrstă medie a mamelor la nașterea copiilor (x sau a)

Media aritmetică a vîrstelor ponderate cu ratele de fertilitate după vîrstă:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{x=15}^{49} x \cdot f_x}{\sum_{x=15}^{49} f_x}$$

Din tabelul Nr. 3 datele respective sînt:

$$x = a = \frac{7.799,45}{311,9} = 25,0 \text{ ani}$$

Vîrstă medie exprimă *calendarul*, în timp ce rata totală de fertilitate măsoară *intensitatea fertilității*.

Vîrstă mediană a mamelor la nașterea copiilor lor (x_{MED})

Vîrstă pînă la care se nasc jumătate din copiii respectivi. Formula de interpolare este aceeași ca la calculul vîrstei mediane la prima căsătorie:

$$x_{MED} = 20 + \frac{155,95 - 49,8}{155,95 - 49,8} = 24,0 \text{ ani}$$

Descendența finală (D_{50}) a unei generații de femei

Numărul mediu de copii pe care îi lasă în urmă o generație reală de femei pînă la vîrstă limită de fertilitate, considerată convențional, 50 ani. Indicele este calculat în optică longitudinală (pe cohorte). Informația se obține cu prilejul recensămintelor populației (longitudinal retrospectiv) sau prin anchete speciale pe bază de eșantion. La recensămintul din 1992, populația în vîrstă de 45-49 ani (generațiile 1942-1946), în număr de 595.300, au avut în total 1.384.311 născuți vii, de unde descendența finală

$$n_{50} = \frac{1.384.311}{595.300} = 2.325 \text{ născuți vii sau 2,3 copii.}$$

Descendența finală a unei promoții de căsătorii

Numărul mediu de copii realizat de o promoție de căsătorii pînă la durata convențională de 25 ani. După această durată a căsătoriei numărul născuților vii este foarte redus (cazul României).

INDICATORI DEMOGRAFICI

Rată a avorturilor

Frecvența avorturilor într-o populație. Se poate calcula raportînd numărul avorturilor la populația totală, la populația feminină de vîrstă fertilă și la numărul născuților vii din aceeași perioadă. Pentru anii 1990-1992, situația avorturilor în România a fost:

Anii	Născuți vii	Avorturi	Rata avorturilor
1990	314.700	992.265	3.153
1991	275.300	866.934	3.149
1992	260.500	691.863	2.656

Se exprimă în la unitate: 3,2 avorturi la 1 născut viu (1990), 2,7 avorturi la 1 născut viu (1992).

MI CAREA MIGRATORIE A POPULAȚIEI

Cea de a doua parte a mi-cării generale a populației este *mi-carea migratorie*. Distingem migrația internă, în cadrul aceleiași țări, între unități teritoriale administrative, între sate și orașe și migrația internațională sau externă. Convențional, se consideră migrație numai cea însoțită de schimbarea domiciliului legal al persoanei respective, în acest caz, vom avea *localitatea de origine* (sau de plecare) și *localitatea de destinație* (sau de sosire). Masele de persoane în migrație constituie fluxuri migratorii. Sursa statistică de date asupra migrației sînt: statistica administrativă a schimbărilor de domiciliu și recensămintele populației. Acestea din urmă înregistrează două caracteristici: localitatea domiciliului actual al persoanei recensate și localitatea de naștere, eventual localitățile în care persoana recensată a avut domiciliu succesiv. Descrierea statistică a migrației interne și internaționale se face cu ajutorul ratelor, după asemănarea ratelor mi-cării naturale a populației. (Vezi Mobilitate socială).

Model migrației

Modelul matematic care descrie fluxurile migrației între două localități, folosind noțiunea de atracție și de respingere ("push and pull"), între care se interpune distanța (spațială, culturală etc). Acest model, de tip gravitațional, a fost elaborat și pentru România, de ing. I. Measnicov (1903-1984), care i-a găsit următoarea formulă:

$$Y = f) e^{**}$$

în care :

Y = numărul imigranților;

u și v parametri ce trebuie estimați pe baza datelor empirice

Metoda mi-cării naturale la determinarea mi-cării migrației

Metodă indirectă prin care se stabilește volumul migrației, după formula:

$$P_{n+1} = P_t + (N - M) + (I - E)$$

$$\text{de unde: } I - E = P_{n+1} - P_t - (N - M)$$

Soldul migratoriu este diferența dintre creșterea totală și creșterea naturală (sporul natural). După datele publicate de Ministerul de Interne în perioada 1 ianuarie 1990 - 31 decembrie 1992 au solicitat și li s-a aprobat stabilirea domiciliului în străinătate 222.670 de cetățeni străini. Dintre aceștia 121.512 (54,5 la sută) sînt de

INDICATORI DEMOGRAFICI

naționalitate germană, 61.812 (27,7 la sută) au naționalitatea română, 32.983 (14,8 la sută) de naționalitate maghiară și 6.358 (3 la sută) alte naționalități.

• REPRODUCEREA POPULAȚIEI

Creșterea demografică

Evoluția numărului populației sau *dinamica demografică* se caracterizează cu diferite rate care iau în considerare *creșterea totală* ($P_{n+1} - P_t$) și cele două componente ale sale: creșterea naturală ($P_t + (N - M)$) și creșterea migratorie ($P_t + (I - E)$), în care: ($N - M$) este excedentul natural (sporul natural), iar ($I - E$) este soldul migratoriu. Prin urmare, creșterea totală $P_{n+1} - P_t = (N - M) + (I - E)$.

Exemplu:

Anul	Numărul populației la 1 ianuarie	Creșterea totală ($P_{n+1} - P_t$)	Născuți vii în cursul anului (N)	Decedați în cursul anului (M)	Excedentul natural (N - M)
1987	22.895.058	108.744	383.199	254.286	128.913
1988	23.003.802	107.719	380.043	253.370	126.673
1989	23.111.521	99.874	369.544	274.306	122.238
1990	23.211.395				~

Soldul migratoriu se determină prin *metoda mi-cării naturale*.

Anul	Creșterea totală	Sporul natural	Soldul migratoriu = creșterea totală - sporul natural
1987	108.744	128.913	20.169
1988	107.719	126.673	18.954
1989	99.874	122.238	22.364

Pe această bază se calculează diferitele rate.

Rată a creșterii totale (r)

Raportul dintre numărul populației la două momente succesive:

$$P_t \cdot 100$$

Rată a creșterii naturale (r_{nat})

Raportul dintre excedentul natural și numărul populației la începutul perioadei:

$$\frac{N - M}{P_t} \cdot 100$$

În mod obișnuit, pentru comparații cu ratele de natalitate și de mortalitate, rata excedentului natural se calculează în raport cu numărul populației la 1 iulie și se exprimă în promile.

Rată a cre terii migratorii (r_{migr})

Raportul dintre soldul migratorii, și numărul popula iei la începutul perioadei:

$$\frac{I E}{P_0} \cdot 100$$

Cele trei rate sînt:

Anul	Rate (%)		
	Cre terea totală	Cre terea naturală	Cre terea migratorie
1987	0,47	0,56	0,09
1988	0,47	0,55	0,08
1989	0,43	0,53	0,10

Rată medie anuală a cre terii popula iei (r)

Media ratelor anuale de cre tere, calculată de obicei ca medie geometrică:

$$(1 + r)^n = \frac{P_n}{P_0}, \text{ de unde:}$$

$$(1 + r) = \sqrt[n]{\frac{P_n}{P_0}}$$

$$r = \sqrt[n]{\frac{P_n}{P_0}} - 1$$

Se rezolvă prin logaritmare.

$$\begin{aligned} \frac{1988}{1987} &= \frac{23.003.802}{22.895.058} \cdot 100 = 100,47 \\ \frac{1989}{1988} &= \frac{23.111.521}{23.003.802} \cdot 100 = 100,47 \\ \frac{1990}{1989} &= \frac{23.211.395}{23.111.521} \cdot 100 = 100,43 \end{aligned}$$

Rata medie anuală de cre tere a popula iei.

$$(1 + r) = \sqrt[3]{1,0047 \times 1,0047 \times 1,0043} = 1,001383$$

$$r = 3/1,01383 - 1$$

$$r + 1,0046 - 1 = 0,0046 \text{ sau } 0,46\%$$

Se poate calcula și cu ajutorul func iei exponen iale. Rata medie anuală de cre tere a popula iei este un indice universal: în publica iile O.N.U. na ionale, în proiectări demografice. Multă vreme avînd valoarea de 1,013%, în ultimii ani ea a devenit, în România, negativă.

Pentru perioada intercensitară 1977-1992 cre terea se prezintă astfel:

- Popula ia la 5 ianuarie 1977.....21.559.910
- Popula ia la 7 ianuarie 1992.....22.760.449

«Cre terea totală.....	1.200.539
• Cre terea naturală (excedentul natural)	1.977.202
• Cre terea migratorie (soldul emigra iei)	776.663
B Rata cre terii totale.....	105,6%
a Rata medie anuală de cre tere.....	(t = 15):

$$(1 + r)^{15} = 1,0567$$

$$r = \sqrt[15]{1,0567} - 1$$

$$\log(1 + r) = \frac{\log 1,0567}{15} = 0,000897$$

$$r = 0,2\% \text{ anual}$$

Diminuarea ratei medii anuale de cre tere a popula iei României se datorează atît scăderii excedentului natural cît și emigra iei nete negative. În cazul în care nu ar fi avut deloc emigra ia, rata totală de cre tere în perioada 1977-1992 ar fi fost de 9.2%, iar rata medie anuală ar fi reprezentat 0,6%.

Perioadă de dublare a numărului popula iei

Număr de ani necesari ca popula ia să i dubleze efectivul în condi iile unei rate medii anuale de cre tere a popula iei.

Formula:

$$(1 + r)^t = 2,$$

în care: r = rata medie anuală de cre tere;

2 = dublu! popula iei actuale;

t = numărul de ani.

Prin logaritmare:

$$t \log(1 + r) = \log 2$$

$$t = \frac{\log 2}{\log(1 + r)}$$

Cu o rată medie anuală de 2%, rezultatul este:

$$t = \frac{\log 2}{\log 1,02} = 35 \text{ ani}$$

$$\log 1,02 = 0,00860$$

Cu rata medie anuală de cre tere de 0,2%, numărul popula iei României s ar putea dubla în 336 ani. Deci în anul 2328 popula ia ar ajunge la 45.530.898, dacă s ar men ine rata din anii 1977-1992. Asemenea calcule se fac în special pentru eviden ierea cre terii popula iei mondiale și a regiunilor în curs de dezvoltare în condi iile ratelor ridicate din ultimii ani (2-3% anual).

REPRODUCEREA POPULA IEI

Termen împrumutat din biologie, reproducerea (umană) se referă *stricto sensu* la procesul de reînnoire a genera iilor în sînul popula iilor, acestea fiind considerate ca *ansambluri reînnoite*, (în sens matematic). Un cuplu căsătorit aduce pe lume un număr de copii, se reproduce și adar; ace tia vor continua cuplul respectiv. O femeie lasă în urma ei copii, iar ace tia vor asigura continuarea femeii respective. În acest sens, expresia demografică, cea mai simplă este descenden a finală (D_{50}) a unei

genera ii de femei sau descenden ă finală a unei căsătorii (la o durată de circa 25 ani), în demografie, se ia în considerare, în mod obișnuit, numai *reproducerea feminină*. Dacă nu' se ia în calcul efectul mortalității asupra descenden ei atunci vorbim despre *reproducerea brută*; luarea în considerare a efectului mortalității ne conduce la noțiunea de *reproducere netă*. Pentru o populație, dată, reproducerea poate fi măsurată numai prin crearea unui artificiu metodologic, adică prin construirea unei genera ii ipotetice sau sintetice, a a cum s a procedat în calculul ratei totale de fertilitate (Tabel Nr. 3). Se va reține deci că opera ia este de tip transversal i că ratele demografice sînt valabile pentru o cohortă (genera ie) ipotetică

Rată brută de reproducere (transversal sau de moment)

Număr de fete pe care l ar lăsa în urma sa o femeie între 15 i 49 de ani de via ă, dacă în perioada viitoare ar avea fertilitatea pe vîrste, din perioada în care s a făcut calculul.

$$PBR = R = S \sum_{n=15}^{49} f_{n \times}$$

în care: 6 raportul de feminitate la naștere (0,488);

$$\sum_{n=15}^{49} f_{n \times}, \quad \text{rata totală de fertilitate (exprimată la unitate).}$$

în 1991, rata totală de fertilitate a fost de 1,5595 copii la o femeie în perioada fertilă (15-49 ani).

Deci : $RBR = R = 0,488 \times 1,5595 = 0,76$ fete.

în condițiile fertilită ii din 1991 o femeie ar lăsa în urma ei 0,76 fete (76 fete la 100 femei) care să continue reproducerea ei în viitor. RBR poate fi unitară, subunitară i supraunitară, ducînd la noțiunile de reproducere largită, exactă i îngustată.

Rată netă de reproducere (transversal sau de moment)

Număr de fete pe care l ar lăsa în urma sa o femeie între 15 i 49 ani de vîrstă. dacă în perioada viitoare ar avea fertilitatea i mortalitatea pe vîrste din perioada în care s a făcut calculul. Se va recurge la tabela de mortalitate din care se vor extrage valorile coeficienților de supravieuire (sj de la na tere pînă la vîrsta respectivă. în locul coeficienților de supravieuire poate fi luat numai coeficientul de supravieuire a mamelor la na terea copiilor lor.

$$\text{În exemplul nostru } s_{25} = \frac{95914}{100.000} = 0.95914$$

$${}_R NR = R_0 = <Y V_K^f s_{25} = 0.488 \cdot 1,5595 \cdot 0.95914 = 0.73$$

O femeie lasă în urma ei 0.73 fete (73 de fete la 100 femei), înînd seama de fertilitatea i mortalitatea din perioada în care s a făcut calculul. Valoarea de unu înseamnă înlocuirea exactă a genera iei: o fiică, reproduce pe mama. O valoare supraunitară înseamnă, reproducere pe scară largită, iar o valoare subunitară anun ă declinul demografic. în România. în anii 1962-1966 i 1990-1992 valoarea acestui indice a fost subunitară.

Nivel necesar al fertilită ii pentru înlocuirea exactă a genera iilor

Număr de copii i, respectiv, de fete care este necesar pentru înlocuirea exactă a genera iei mame de către genera ia fiică. înînd seama de raportul de masculinitate la na tere de 1,05-1,06 născu i vii de sex masculin la 1 născut viu de sex feminin, un cuplu căsătorit (o femeie) ar trebui să aducă pe lume 2,05-2,06 copii (1,06+1,0) pentru a i asigura înlocuirea simplă în absen a mortalității. Dacă luăm în considerare mortalitatea (i deci rata netă de reproducere să fie egală cu unu), numărul de copii ar trebui să fie de 2,14, din care: al fetelor de 1,04. Vom spune că 2,14 copii este pragul de înlocuire exactă a genera iilor în România.

Lungime medie a unei genera ii (T)

Termen exprimînd distan a între genera ia mamă i genera ia fiică, i care este vîrsta medie a mamelor la na terea tuturor copiilor. în 1991, acest indice era de 25 ani. Prin urmare, într un secol, în condițiile specifice din România, vom avea patru genera ii succesive. Pe plan interna ional se acceptă valoarea de 30 ani, deci trei genera ii într un secol. Indicele are o mare importan ă în analizele demografice, psihologice i sociologice, deoarece fiecărei genera ii i se asociază anumite variabile psihologice, culturale etc.

Rată intrinsecă a cre terii naturale (rata lui Lotka)

Indice propus de actuarul i demograful american A.J. Lotka (1880-1949) în cadrul teoriei sale despre modelul matematic al popula iei stabile i care sintetizează "legea" de mortalitate i "legea" de fertilitate a popula iei observate, considerate ca neschimbate. Formula:

$$- \log RNR \\ T \log e$$

Cînd rata netă de reproducere este subunitară, rata lui Lotka este negativă. '

Multiplicator tranzi ional al popula iei (M)

Indice propus de demograful francez J.C. Chesnais pentru a măsura viteza de schimbare în cadrul *tranzi iei demografice* (v) Hulnd în considerare fazele principale ale acestora i ratele medii anuale ale cre terii naturale. Noțiuni complementare sînt: H înăl imea tranzi iei i D decalajul de timp între începutul scăderii mortalității i începutul scăderii fertilită ii, adică:

$$D = L - T_{..}$$

Proiecție demografică

Metoda de estimare prospectivă a numărului i structurii popula iei pentru orizont oarecare, adoptînd ipoteze cu privire la fertilitate, mortalitate i migra ie.

Tabel nr. 1 Populația României (ambele sexe) la 1 iulie 1991 pe grupe de vîrste. Calculul vîrstei medii și mediane

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Numărul populației (${}_sP_x$)	Mijlocul intervalului (x+2, 5)	Frecvență relativă ${}_sP_x = \frac{{}_sP_x}{P_x} \cdot 100$	${}_sP_x \cdot (x+2,5)$	Frecvențe relative cumulate
(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
TOTAL	23.185.084	—	—	—	—
0-4 ani	1.726.850	2,5	7,5	18,625	7,5
5-9 ani	1.661.376	7,5	7,2	53,775	14,7
10-14 ani	1.940.607	12,5	8,4	104,625	23,1
15-19 ani	1.885.563	17,5	8,1	142,275	31,2
20-24 ani	2.089.307	22,5	9,0	202,725	40,2
25-29 ani	1.344.003	27,5	5,8	159,500	46,0
30-34 ani	1.642.261	32,5	7,1	230,100	53,1
35-39 ani	1.741.026	37,5	7,5	281,625	60,6
40-44 ani	1.518.075	42,5	6,6	278,375	67,2
45-49 ani	1.196.851	47,5	5,2	245,100	72,4
50-54 ani	1.376.473	52,5	5,8	311,850	78,2
55-59 ani	1.353.912	57,5	5,8	335,800	84,0
60-64 ani	1.229.794	62,5	5,3	331,250	89,3
65-69 ani	1.020.811	67,5	4,3	295,650	93,6
70-74 ani	531.491	72,5	2,3	166,025	95,9
75-79 ani	500.051	77,5	2,2	167,400	98,1
80-84 ani	293.740	82,5	1,3	104,775	99,4
85 ani și peste	132.893	92,5	0,6	52,725	100,0
	23.185.084		100,0	3.482.200	

$$Y_b P_x = 23.185.084 \quad ZsP^* = 100,0 \quad X(x+2,5)_s P_x = 3.482.200$$

$$\text{Vîrsta medie: } x = \frac{2 \cdot 3.482,2}{100} = 34,82 \text{ ani}$$

$$\text{Vîrsta mediană: } X_{MED} = 30 + 5 \cdot \frac{1}{7,1} = 32,82 \text{ ani}$$

Tabel nr. 2 FEMEI. 1991. Populația în căsătorii pe grupe de vîrste

A. Input informațional

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Numărul populației (${}_sP_x$)	Numărul căsătoriilor ${}_sC_x$	Numărul primelor căsătorii ${}_sC_x'$	Căsătorii ale persoanelor văduve ${}_sC_x''$	Căsătorii ale persoanelor divorțate ${}_sC_x'''$
15-19 ani	921.746	55.422	55.422	—	—
20-24 ani	1.024.860	51.531	88.845	185	2.501
25-29 ani	656.589	14.653	11.746	259	2.648
30-34 ani	806.277	7.508	3.970	369	3.169
35-39 ani	863.094	4.896	1.892	466	2.538
40-44 ani	757.219	3.009	869	522	1.618
45-49 ani	607.313	1.981	467	553	961
TOTAL	5.637.098	179.000	163.211	2.354	13.435

NOTĂ. S-au luat numai căsătoriile încheiate de persoane în vîrsta de 15-49 ani. Cele de 50 ani și peste reprezintă 4.388 (2,4% din totalul de 183.388).

B. Tabel de calcul pentru rata totală de primonupțialitate, vîrsta medie și mediană la prima căsătorie

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Mijlocul intervalului de vîrstă (x+2, 5)	Rate de primonupțialitate $c >_s < v / {}_sP_x$, 1000	Produsul ${}_sC_x' / ((x+2,5) \cdot 1000)$
15-19 ani	17,5	60,13	T.052,275
20-24 ani	22,5	86,69	T.1.950,525
25-29 ani	27,5	17,89	491,975
30-34 ani	32,5	4,92	159,900
35-39 ani	37,5	2,19	82,125
	42,5	1,15	48,875
45-49 ani	47,5	0,77	36,575
TOTAL		173,74	~*~*~822~25~*~*~[

INDICATORI DEMOGRAFICI

Tabel nr. 3.1991. Numărul populației de vîrstă fertilă și numărul
născuților vii

Grupa de vîrstă (x, x+4)	Populația pe vîrstă (_t P _x)	Numărul născuților vii	Rate de fertilitate după vîrstă	Produsul
15-19 ani	921.746	45.896	49,8	871,50
20-24 ani	1.024.860	134.340	131,1	2.949,75
25-29 ani	656.589	51.581	78,6	2.161,50
30-34 ani	806.277	27.607	34,2	1.111,50
35-39 ani	863.094	12.000	13,9	521,25
40-44 ani	757.219	3.032	4,0	170,00
45-49 ani	607.313	189	0,3	14,25
TOTAL	5.637.098	274.645	311,9	7.799,45

NOTĂ: Numărul născuților vii de către femeile în vîrstă sub 15 ani a fost de 630 (0,2%).

$$\text{Vîrstă medie: } x = a = \frac{7\,799,45}{311,9} = 25,0 \text{ ani}$$
$$\text{Vîrstă mediană} = 24,0 \text{ ani.}$$

INDICATORI ECONOMICI

Emilian POPESCU

Produs intern brut, PIB

În denumire românească sau GDP în cea engleză ("gross domestic product") cel mai important indicator macroeconomic ce constituie o măsură a fluxului total de bunuri produse și servicii prestate într-o economie de-a lungul unei perioade determinate de timp, de regulă un an. Totodată, reprezintă o agregare a rezultatelor finale ale angrenării diferitelor "factori de producție", în cursul căruia se face abstracție de produsele intermediare (ce intră în mai multe cicluri de producție, servind la obținerea altor produse). Prescripțiile de informizare metodologică a calculelor, avute în vedere de diversele organisme internaționale, pendinte îndeosebi de ONU, întâmpină încă dificultăți de aplicare provenind din particularități ale sistemelor naționale de conturi și evidențe statistice.

Calificativul "brut" marchează faptul că nu s-a făcut "curățirea" datelor de cheltuieli pe bunuri destinate întocmirii unor părți (uzate sau depășite) ale bazei tehnico-materiale, iar calificativul intern că nu s-a cuprins venitul rezultat din investiții efectuate și proprietăți de înute de autohtoni în afara granițelor și nu s-a scăzut acel venit creat în țară dar ce revine unor străini aflați în afară. Urmare unor operațiuni de acest fel (și altora), din PIB derivă alți indicatori macroeconomici (V. și explicațiile la PIB. în succesiunea alfabetică a termenilor prezentului dicționar).

Prin raportare la numărul populației (PIB/locuitor), servește comparațiilor internaționale despre gradul general de dezvoltare economică, iar în serie cronologică reflectă dinamismul acestuia în țara de analiză.

Structura PIB, pe criteriile surselor de constituire, respectiv al destinațiilor sale, caracterizează gradul de modernitate a economiei (prin ponderea sectoarelor: primar, secundar și terțiar, ce contribuie la crearea lui) și tipul de dezvoltare și alocare a resurselor (pentru acumulare/investiții și consum imediat sau amânat - economisiri),

în fine, prin raportare procentuală la PIB, se caracterizează mai exact ordinul de mărime al oricărui indicator de cuprindere macro (mezo) economică din țară.

INDICATORI ECONOMICI

România anului 1991 prezenta drept valoare adăugată un PIB pe locuitor de 1191 dolari SUA (calculat la preurile curente și la rata curentă de schimb), provenit în proporții de 18,3% din agricultură, 48,6% din industrie și 33,1% din servicii. Conform aceleiași surse (*World Economic Forum, IMD Emerging Market Economics Report 1993, The World Competitiveness Series*, Lausanne, march 1993), prin raportare la PIB, investițiile interne brute reprezentau 14,9%, economisirile interne brute (rezidenți + rezidenți 30%, deficitul balanței comerciale 3,60% (cu export de 15,40% și import de 19,0%) deficitul bugetar 1,9%, datoria totală a guvernului 5,9%, cheltuieli militare 3,70%, subvențiile guvernamentale către întreprinderile private și publice 5,60% etc.

Produs intern brut la pre de cost

Exprimare a PIB în care interesează costurile efective, fără a ține cont de subvențiile care în mod artificial le urează și de impozitele care în final le încarcă. Pe aceeași bază, de reflectare strictă a costului factorilor de producție, se construiește indicatorul pereche "produs național brut la pre de cost", cu diferența semnalată anterior (P.N.B.). V. *P.I.B.*

Produs intern brut la preul pieței

Se obține scăzând din PIB la pre de cost valoarea subvențiilor și adăugând valoarea impozitelor indirecte (= pe cheltuieli). Analog "produs național brut la preul pieței". V. *P.I.B.*

Produs intern brut nominal

Valoare a PIB "necurăată" de efectul inflației; analog "produs național brut nominal". V. *P.I.B.*

Produs intern brut real efectiv

Diferența dintre P.I.B. nominal și partea acestuia rezultată ca efect al inflației, adică PIB-ul curățat de influența creșterii prețurilor în anul de raportare. Atributul "real" semnalează că nu e vorba de construcția teoretică a conceptului, ci de o valoare concretă a acestuia, din economia reală. Analog "produs național brut real efectiv". V. *P.I.B.*

Produs intern net

Valoare a produsului intern brut diminuată cu cheltuielile pentru bunuri destinate înlocuirii unor părți (uzate sau depășite) ale bazei tehnico-materiale (în abrevierea engleză NDP: "net domestic product"/ V. *P.I.B.*

Produs național brut

Indicator macroeconomic în care, alături de produsul intern brut (PIB), se cuprinde și venitul rezultat din investiții efectuate în proprietăți de inute de autohtoni în afara granițelor, și se elimină venitul creat în țară dar ce revine unor străini aflați în țară. În abreviere românească PNB, iar în cea engleză GNP ("gross national product"). Se exprimă în unități de monedă națională, iar pentru necesități de comparații internaționale, în unități de valută străină, mai frecvent în dolari. Raportat la un locuitor, servește ca PIB drept indicator sintetic de nivel de trai, iar privit în dinamică (= indice) exprimă creșterea economică din țara respectivă. V. *P.I.B.*

PNB potențial

Nivelul maxim al produsului național brut ce poate fi realizat la un anumit nivel tehnologic dat și număr al populației, fără a spori inflația, denumit uneori și producție în condiții de participare înaltă a forței de muncă. La nivel microeconomic, producția potențială presupune un grad scontat de utilizare a capacității de lucru.

Deflator

Diferența între PNB real și cel nominal, sau parte a PNB nominal datorată inflației. În subsidiar, deflatorul PNB semnifică și metoda sau instrumentul de "curățare" a PNB de creșterea datorată sporirilor de preț. V. *inflație și PNB.*

Raportul capital producție

Indicator din teoria creșterii economice care exprimă valoarea stocului de capital ce revine la o unitate de PNB.

Investiție netă

Investiția brută minus deprecierea bunurilor utilizate drept capital (în speță, contravaloarea acoperirii uzurii respective); poate avea și valoare negativă dacă nu s-a investit îndeajuns, nici pentru a înlocui ce s-a uzat.

Termen de recuperare a investiției

Durata la finele căreia profitul cumulat egalează suma cheltuită într-o investiție. De regulă rata profitului crește după o anumită perioadă de la darea în funcțiune a obiectivului (o vreme se poate lucra chiar în pierdere); dacă, pentru simplitate, profitul anual este uniform și egal, de pildă cu 50 de milioane, o investiție de 250 de milioane va fi recuperată în 5 ani. Mărima disponibilului de resurse ale investitorului (întreprinzătorului) explică orientarea acestuia spre investiții pe termen scurt sau lung, respectiv cu durată mai mică sau mai mare de recuperare. Este considerat unul din indicatorii de eficiență a investițiilor.

Rată autofinanțării

Fonduri de investiții provenite din venitul nedistribuit, ca proporție în totalul fondurilor de investiții aferente unei perioade contabile.

Rată a dobânzii

Prețul plătit spre a împrumuta bani pe o perioadă de timp, exprimat de regulă ca procentaj din suma solicitată (oferită). Dimensionarea ei ține cont de rata inflației în perioada respectivă, pentru ca depunerea sau acordarea împrumutului să aibă un caracter stimulative.

Grad de concentrare

La nivelul unei ramuri economice, pondere ce revine totalității firmelor ce depășesc un anumit nivel de mărime (determinat), în producția ramurii în cauză. Se mai poate calcula ponderea primelor "n" firme în totalul capitalului investit, al profiturilor obținute, al suprafeței comerciale etc.

Productivitate

Termen care, în mod generic, raportează producția (ieșirile) la resursele

(intrările) utilizate; cînd la numitor, figurează resursele de muncă, se obține de fapt exprimarea cea mai consacrată a productivității muncii: rezultatul cantitativ sau valoric al procesului, ce revine pe un lucrător, pe o unitate de timp (oră, zi, lună, an) sau pe om oră, om lună etc. Nivelul ei depinde atît de factorul uman (calificare, îndemînare) cît și de cel material (dotare tehnică a muncii, nivel tehnologic și organizatoric, reflectate în intensitatea consumului de capital.

Rată naturală de creștere (economică)

Rata creșterii numerice a forței de muncă, plus rata de creștere a productivității muncii ($2\% + 3\% = 5\%$, de exemplu).

Grad de fluctuație a forței de muncă

Proporția în care lucrătorii părăsesc o firmă în care au fost angajați într-un interval de timp de regulă un an. Cu cît fluctuația este mai mare, în același număr mediu de angajați, cu atît sporesc cheltuielile cu forța de muncă ale firmei în cauză, date fiind costurile formalității lor suplimentare de angajare, ale calificării noilor veniți.

Costuri fixe

Cheltuieli pe care o firmă le face independent de volumul producției (ce poate fi chiar nul): plata dobînzilor pentru creditele contractate, achitarea salariilor directorilor, a asigurărilor etc. Denumite și cheltuieli constante.

Costuri variabile

Costuri totale minus costuri fixe, sau categoria de cheltuieli ce crește proporțional cu volumul producției (materii prime, materiale, combustibili, salarii etc.).

Cost mediu

Costul total raportat la cantitatea de bunuri produse. În cheltuielile ocazionate de producerea unor bunuri, față de costurile efective de producție se adaugă impozitele, și se scad eventualele subvenții din partea statului, afectîndu-se în mod corespunzător și valoarea unitară.

Cost de oportunitate

Valoarea celei mai bune a doua utilizări (destinații sau oportunități) a unui bun economic, sau valoarea alternativei sacrificate. Dacă, de pildă, cu același capital investit spre a obține 10 tone de cartofi s-ar fi putut obține (dar nu s-a procedat astfel) 5 televizoare, se spune că 5 televizoare este costul de oportunitate pentru cele 10 tone de cartofi. Se recurge la o asemenea exprimare îndeosebi în cazul unor valori ce nu constituie obiect de schimb pe piață (precum securitatea sau sănătatea mediului înconjurător - cf. P. Samuelson, M. Nordhaus, *Economics*, Thirteenth Edition, McGraw Hill Book Company).

Indicele costului vieții

Procentaj ce aproximează modificarea relativă a totalității cheltuielilor necesare spre a trăi de la perioadă de bază, la alta de raportare. Aproximarea provine din cuprinderea în calcul doar a unora dintre cheltuieli, considerate mai reprezentative și grupate într-un așa-zis "cost de consum", variabil de la o ară la alta. În sensul precizării anterioare, metodologia lui de calcul se suprapune celei a indicelui prețurilor de

consum, comportînd un preț mediu agregat după structura de prețuri a perioadei de bază sau a perioadei curente (indici Paasche sau Laspeyres). Calculele se fac pe cazuri distincte de gospodării (familii) cu un anumit număr de membri, mediu de rezidență și statut socio-profesional, o medie generală neavînd relevanță specială. Prin formularea "costul vieții familiei de salariați cu 4 persoane a crescut în luna mai cu 10% față de luna aprilie" se înțelege că respectiva familie, spre a-și menține nivelul de trai din luna precedentă cheltuie cu 10% mai mult.

Cost marginal

Modificarea costurilor totale de producție rezultată din creșterea cantității de produse cu o unitate. Poate fi "de moment" cînd nu se modifică toți factorii de producție (inputurile), și "de durată" cînd pot fi modificate toate intrările, inclusiv capitalul. *V. analiză marginală.*

Productivitate marginală a muncii

Variația de producție la schimbarea cu o unitate a cantității (forței) de muncă. *V. analiză marginală,*

Propensiune marginală spre consum

Proporția dintr-o ușoară creștere (marginală) de venit ce va fi destinată sporirii cheltuielilor de consum (restul se deduce că este destinat economisirii). Cum sporul de venit nu este alocat integral sporirii consumului imediat, valoarea p.m.c. este subunitară, diferenta pînă la unitate reprezentînd o unitate complementară propensiune marginală spre depunere. Matematic, valoarea p.m.c. este calculată prin coeficientul unghiular (pantă) al funcției de consum. Servește la predicții asupra variației consumului cînd se cunoaște variația venitului și se respectă menținerea condițiilor secundare ("ceteris paribus"). *V. analiză marginală.*

Propensiune marginală spre depunere

Din $p.m.c. + p.m.d. = 1$, conform celor de mai sus, rezultă $p.m.d. = 1 - p.m.c.$, cuantificînd deci înclinația beneficiarului unui surplus de venit de a-l depune (economisi) în vederea unei suplimentări ulterioare a consumului. Keynes a formulat ca pe o lege psihologică fundamentală constatarea, transpusă la nivel macroeconomic, că pe măsură ce venitul național crește, crește și $p.m.d.$ și scade $p.m.c.$ (raportul $1/p.m.d.$ este denumit multiplicator). *V. analiză marginală.*

Produs (efect) marginal (individual) al inputului

Sporul de producție rezultat din creșterea cu o unitate a cantității dintr-un input, la toate celelalte inputuri cantitative menținîndu-se nemodificate. Specificația "individual" este menită să deosebească produsul marginal social, ca efect asupra bunăstării sociale a unei mici schimbări la un input utilizat. *V. analiză marginală.*

Venit marginal

Variația de venit total rezultată prin schimbarea cu o unitate a producției vîndute de o firmă. În condiții de competiție perfectă și cînd prețul bunului nu variază odată cu cantitatea vîndută, v.m. este egal cu prețul unitar; dacă, în schimb, încercarea de a vinde o unitate suplimentară de produs obligă firma să reducă prețul la întreaga producție destinată vânzării (și, în sens mai general, în cazuri de competiție imperfectă), v.m. este mai mic decît prețul unitar inițial. *V. analiză marginală.*

INDICATORI ECONOMICI

Venit disponibil

Partea din plată pe care individul o ia acasă, sau acea parte din venitul național total aflată la dispoziția gospodăriilor, pentru consum sau depunere (economisire). Mai exact, este PNB minus total impozite, rezerve pentru afaceri și acoperirea depunerii capitalului, plus plata transferurilor guvernamentale sau de altă natură și a dobânziilor acordate de stat. Este parametrul cheie în comportamentul economic al gospodăriilor populației în stabilirea nivelului lor de trai.

Venit pe o persoană

("Per capita income"), venitul total al unui grup raportat la numărul de persoane din acel grup. Poate fi vorba de un locuitor dintr-o țară sau dintr-o localitate ori de un membru al unei gospodării familiale. Este un indicator relativ deosebit de sugestiv în comparațiile de nivel de trai.

Venit real

Venit exprimat sub forma bunurilor și serviciilor reale ce pot fi obținute prin intermediul lui. Se poate calcula împărțind venitul bănesc la un set adecvat de prețuri. Analizii abordează îndeosebi aspectul dinamicii sale; când prețurile cresc în medie mai puternic decât venitul nominal, venitul real scade (atributul "real" desemnează aici opusul lui "bănesc", în cazul lui "imaginar").

Cerere agregată

Cheltuieli totale specificate sau dorite să fi efectuate pe ansamblul unei economii într-o perioadă dată, de regulă un an. Depinde de nivelul agregat al prețurilor și sunt influențate de investițiile autohtone, de exporturile nete, masa de bani de pe piață etc.

Ofertă agregată

Valoarea totală a bunurilor și serviciilor pe care firmele dintr-o economie le produc ori sunt dispuse să le producă într-o perioadă dată, de regulă un an; depinde de resursele (inputurile) disponibile, de tehnologie și de nivelul de preț.

Elasticitate într-un punct

Răspuns al unei variabile la schimbarea altei variabile, în condiții în care se operează cu diferențe infinitesimale (notate, de regulă, cu dy/y și dx/x) a căror raportare echivalează cu calculul diferențial (derivată într-un punct). *V. elasticitate.*

Elasticitate pe un arc

Răspuns al unei variabile la schimbarea altei variabile, în condiții în care diferențele ce se raportează sunt mici și finite, corespunzând unor intervale de variație (sau arcuri de curbă) și notate, de regulă cu $Dy/[y_1 \text{ sau } y_2 \text{ sau } (y_1+y_2):2]$, respectiv $Dx/[x_1 \text{ sau } x_2 \text{ sau } (x_1+x_2):2]$. *V. elasticitate.*

Elasticitatea cererii în funcție de preț

Variație procentuală a cererii (redată prin expresia ei solvabilă, cumpărări sau vânzări) la modificarea cu un procent a prețului unitar. Servește la anticiparea variației de cumpărări (dacă ne referim la o gospodărie a populației) când se cunoaște fluctuația de preț. *V. elasticitate.*

Exemplu: modificarea de preț unitar de la 10 la 9 lei; modificare de cumpărări de la 500 la 540 unități de marfă; $A_p = 9/10 = 0,9$;

$$A_q = \frac{540 - 500}{500} = 0,08; e_{p/p_0} = \frac{1}{10} \cdot 10\% = -0,8.$$

Elasticitatea cererii în funcție de venit

Variație relativă a cumpărărilor de mărfuri sau a comenzilor de servicii față de modificarea veniturilor unei gospodării (indiferent de sursa de proveniență) într-o perioadă dată. Împreună cu elasticitatea "la preț", elasticitatea "la venit" exprimă comportamentul clientelei la modificarea puterii de cumpărare. Exemplu: modificare de venit al unei gospodării de la 50 mii, la 60 mii lei lunar: modificare a cumpărării de la 100 la 130 unități de marfă în luna respectivă;

$$A_v = \frac{60.000 - 50.000}{50.000} = 0,20;$$

$$A_v/v_0 = 0,20 / 50.000 = 0,00004; A_q = 130/100 = 1,30$$

$$A_q/q_0 = 1,30 / 100 = 1,30\%; e_v = \frac{1,30}{1,30} = 1,00; 1,00 : 0,20 = 5. \text{ V. elasticitate.}$$

Elasticitate încrucișată

Măsură a influenței schimbării de preț la un produs asupra cererii pentru un alt produs. Raporturile se fac ca în exemplele anterioare, în expresie procentuală și au sens când cele două produse sunt cumva "înrudite" în consum, completându-se ori substituindu-se reciproc (unt cu margarina, benzină cu motoretă etc.) *V. elasticitate.*

Elasticitate de substituție

Măsură a ușurinței cu care se poate substitui un input/produs cu un altul fără a afecta output-ul/utilitatea. Valorile rezultate din calculele de elasticitate anterioare, reflectă posibilitatea de a avea elasticități pozitive și negative, subunitare și supraunitare. Pentru interpretarea lor, *v. elasticitate.*

Excedent bugetar

(La nivel macroeconomic), suma cu care veniturile guvernului depășesc cheltuielile acestuia într-o perioadă dată de exercițiu financiar, fără ca la venituri să fie cuprinse eventualele împrumuturi. În expresie relativă, apare ca procentaj din PIB-ul perioadei respective.

Deficit bugetar

Suma cu care totalul cheltuielilor bugetului guvernamental depășește totalul veniturilor acestuia într-o perioadă dată de exercițiu financiar. De regulă este finanțat prin împrumuturi și se urmărește ca totalul lui să nu depășească un anumit procentaj considerat rezonabil din PIB.

Povară fiscală

Sumă de bani pe care un individ, o instituție sau un grup trebuie să o plătească sub formă de impozite; intră aici și costuri colaterale impozitării (plata unui contabil ce acordă consultații în materie, a formularelor de completat etc.).

INDICATORI SOCIALI ȘI SOCIOLOGICI

. **LOCUIREA** (Ioan MĂRGINEAN)

i. Stocul de locuințe

Număr de locuințe ce revin la mia de locuitori.

Nr. total locuire

(n n r)

Nr. total populație

Număr de camere ce revin la mia de locuitori.

$\frac{\text{Nr. total camere}}{\text{Nr. total populație}} \times 1000$

Număr de gospodării ce revin la o locuință.

Nr. total gospodării

Nr. total locuințe

Suprafața medie locuibilă ce revine pe o locuință (m²).

Suprafață totală locuibilă

Nr. total locuințe

Suprafața medie locuibilă ce revine pe o persoană (m²).

Suprafață totală locuibilă

Nr. total populație

Număr camere ce revin la o locuin ă.

Nr. total camere

Nr. total locuin e

Număr mediu persoane pe o cameră de locuit.

Nr. total popula ie

Nr. total camere

Indicele concentrării locuin elor în clădiri.

Nr. total locuin e

Nr. total clădiri de locuit

Rata locuin elor locuite de proprietari.

Nr. locuin e în care locuiesc proprietarii

Nr. total locuin e $\times 100$ **Rata locatarilor proprietari.**

Nr. locatari proprietari ai locuin elor

Nr. total locatari $\times 100$ **Rata locuin elor individualizate.**

Nr. de locuin e separate

Nr. total de locuin e $\times 100$ **Procentul de gospodării locuind în locuin e individualizate.**

Nr. gospodării cu locuin ă separată

Nr. total de gospodării $\times 100$ **Rata locuin elor colective.**

Nr. locuin e colective

Nr. total locuin e $\times 100$ **Rata locuin elor marginale (în spa ii impropii, construc ii improvizate).**

Nr. locuin e marginale

Nr. total locuin e $\times 100$ **Procentul de popula ie locuind în locuin e marginale.**

Nr. popula ie din locuin e marginale

Nr. total popula ie $\times 100$ **Popula ie fără locuin ă (persoane care dorm pe străzi, în gări) ia mia de locuitori.**

Nr. persoane fără locuin ă

Nr. total popula ie < 100 **Rata locuin elor disponibile.**

Nr. locuin e neocupate

Nr. total locuin e $\times 100$ **Mobilitatea reziden ială. Procentul din totalul gospodăriilor care i au schimbat locuin a în ultimul an.**

Nr. de gospodării care i au schimbat locuin a

Nr. total de gospo'dării

Segregarea reziden ială.

Nr. popula ie urbană din cartierele sărace

Nr. total popula ie urbană $\times 100$ **II. Dezvoltarea sectorului de locuin e****Număr de locuin e construite anul trecut ce revin la 1000 locuitori.**

Nr. locuin e construite anul trecut

Nr. locuitori $\times 100$ **Procentul de cre tere (descre tere) anuală a numărului de locuin e nou construite.**

Nr. locuin e construite în anul analizat

Nr. locuin a construite în anul anterior celui analizat

Implicarea sectorului public în qonstruc ia de locuin e.

Nr. locuin e construite sub controlul i de imute de autorită ile publice

Nr. total locuin e construite

Rata creditelor pentru construc ia de locuin e în interval de un an.

Valoarea creditelor pentru construc ia de locuin e

Valoarea totală a creditelor anuale $\times 100$ **Rata creditelor în valoarea investi iilor pentru locuin e.**

Valoarea creditelor acordate

Valoarea totală a investi iilor pentru locuin e $\times 100$ **Rata subsidiilor pentru locuin e în cadrul bugetului de stat.**

Valoarea subsidiilor pentru locuin e

Mărimea bugetului de stat $\times 100$

Rata subsidiilor pentru locuințele celor săraci (locuințe sociale)

Valoarea subsidiilor pentru locuințele săracilor
 Valoarea totală a subsidiilor pentru locuințe $\times 100$

Rata efortului investițional în construcția de locuințe.

Valoarea investițiilor în construcțiile de locuințe
 Mărimea produsului intern brut

Rata prețului locuinței față de veniturile gospodăriei.

Prețul median al unei locuințe
 Venitul median al gospodăriei

Rata chiriei față de venitul gospodăriei.

Valoarea mediană a chiriei anuale
 Venitul mediu anual al gospodăriei

Cheltuieli cu infrastructură ce revin pe o persoană în decurs de un an în mediul urban.

Valoarea totală a cheltuielilor cu infrastructura
 Număr total de locuitori în urban

Rata cheltuielilor pentru dezvoltarea așezărilor umane.

Valoarea cheltuielilor pentru așezările umane
 Mărimea produsului intern brut $:100$

III. Condiții de locuit**Rata populației urbane.**

Număr locuitori din mediul urban
 Număr total populație 100

Rata de dominare.

Număr locuitori din cea mai mare localitate a țării (zonă)
 Număr total de populație pe țară (zonă)

Durata medie necesară unei deplasări de la domiciliu la locul de muncă, (număr de km).

Total km. parcurs la o deplasare
 Număr total populație ocupată

Spații verzi ce revin la o persoană în mediul urban (m²).

M² spații verzi în mediul urban
 Număr total de locuitori în mediul urban

Rata populației care trăiește în zone afectate de poluare.

Număr populației din zone poluate
 Total populație

Incidența îmbolnăvirilor datorate poluării mediului.

Număr persoane cu afecțiuni datorate poluării
 Total populație

Mortalitatea datorată poluării mediului.

Număr decese datorate poluării
 Total populație <1000

Depășirea normativelor maxime la agenții poluanți.

Număr zile cu depășiri de normative maxime
 Total zile calendaristice $\cdot 100$

Rata apelor uzate tratate pentru depoluare.

M³ ape uzate tratate
 Total M³ ape uzate $\times 100$

Rata cheltuielilor pentru depoluare.

Cheltuielile pentru depoluare
 Valoarea P.I.B.

Rata localităților cu instalații de alimentare cu apă potabilă.

Număr de localități cu instalații de apă potabilă
 Număr total de localități dOO

Rata localităților cu instalații de canalizare publică.

Număr de localități cu instalații de canalizare
 Număr total de localități > 100

Rata străzilor modernizate.

Km. străzi modernizate
 Total km, străzi $\times 100$

Rata locuințelor cu instalații de apă potabilă

Număr locuințe cu instalații de apă
 Număr total de locuințe

Rata locuin elor cu instala ie electrică.

Număr locuin e cu instala ie electrică 100
 Număr total de locuin e

• MOBILITATE SOCIALA (Ioan MĂRGINEAN)**Indicele mobilită ii sociale brute**

Procentul din popula ie care i a schimbat pozi ia socială într un anumit interval de timp (de regulă se iau în considera ie intervale de timp relativ mari, pentru ca mobilitatea socială să fie posibilă, respectiv un deceniu, echivalentul unei genera ii estimat a fi de 30 de ani eto)

$I.m.s. = \frac{M.S.}{P} \times 100$; unde $M.S.$ este numărul de mobili sociali în intervalul

considerat i rezultă din compara ia, printr un tabel de mobilitate, a pozi iilor sociale avute de către fiecare persoană la începutul i sfîr itul perioadei analizate (se însumează toate valorile aflate în afara diagonalei principale), iar P este numărul de popula ie pentru care se calculează $I.m.s.$ Similar se determină *indicele mobilită ii*

ocupationale $I.m.o. = \frac{M.o.}{P} \times 100$, al *mobilită ii instruc iei, colare* ($I.m.i.s. = \frac{M.i.s.}{P} \times 100$)

sau pentru alte caracteristici relevante ale popula iei.

Indicele mobilită ii sociale structurale (for ate)

Procentul din popula ie care î i modifică pozi ia socială ca urmare a schimbării structurii sociale în perioada de referin ă (expansiunea unor categorii sociale sau apari ia de noi categorii, asociate cu restrîngerea, în valori relative i/sau absolute, a altor categorii).

$I.m.s.s. = \frac{h/I \text{ și } s}{P} \times 1000$ ($M.s.s.$) se determină prin scăderea numărului maxim

de imobili suma frecven elor marginale cele mai mici ce corespund unei coloane i unei linii de acela i rang din tabela de mobilitate din numărul de mobili sociali; $M.s.s. = M.s. - N_{max.i}$

Indicele mobilită ii sociale nete (circulatorii sau de schimb)

Valoarea exprimată în procente pe care o reprezintă mobilitatea socială datorată schimbului dintre categoriile (pozi iile) sociale.

$$I.m.s.n. = \frac{M.s.n.}{P} \times 100$$

(în acest caz $M.s.n. = M.s. - M.s.s.$ iar $I.m.s.n. = I.m.s. - I.m.s.s.$ i exprimă gradul de deschidere socială).

Indicele mobilită ii sociale ascendente

Procentul din popula ie care a trecut la o pozi ie socială superioară comparativ cu cea avută ia începutul perioadei analizate.

$$I.m.s.a. = \frac{M.s.a.}{P} \times 100$$

Indicele mobilită ii sociale descendente

Procentul din popula ie care a trecut la o pozi ie socială inferioară comparativ cu cea avută la începutul perioadei de referin ă.

$$I.m.s.d. = \frac{M.s.d.}{P} \times 100$$

Indicele mobilită ii sociale orizontale

(Mai pu în semnificativ în analiza pozi iilor sociale, care sînt concepute adesea ierarhizat, dar cu relevan ă mai mare pentru alte tipuri de mobilitate, cum ar fi cea ocupa ională, cînd trecerea de la o ocupa ie (profesie) la alta nu determină i schimbarea statutului social).

Procentul din popula ia care realizează o schimbare între pozi ii sociale relativ echivalente.

$$I.m.s.o. = \frac{M.s.o.}{P} \times 100$$

Indicele mobilită ii sociale intragenera ionale

Procentul din popula ia aceleia i genera ii care i a schimbat pozi ia socială într un interval de timp.

$$I.m.s.i. = \frac{M.s.i.}{P} \times 100$$

Indicele mobilită ii sociale intergenera ionale

Procentul din popula ia aceleia i genera ii care i a schimbat pozi ia socială, comparativ cu genera ia (genera iile) anterioară(e).

$$I.m.s.g. = \frac{M.s.g.}{P} \times 100$$

Se iau în considerare fie momente echivalente pentru cele două genera ii (pozi iile sociale din momentul începerii (încheierii) activită ii profesionale pentru fiecare genera ie, sau la vîrsta de n ani a antecesorilor i succesorilor), fie acela i moment pentru ambele genera ii (cum ar fi pozi iile sociale ale celor două genera ii în momentul cînd copiii (succesorii) î i încep activitatea profesională. Evident de fiecare dată se pune problema existen ei în via ă a genera ie antecesoare pentru momentele considerate în analiză.

Indicele de imobilitate socială

Procentul din popula ie care nu i a schimbat pozi ia socială în intervalul de timp analizat.

$$I.m.s. = \frac{P - M.s.}{P} \times 100$$

$I.m.s.$ se determină prin însumarea valorilor din diagonala principală constituită din intersec ia unei pozi ii sociale cu ea însă i pentru cele două momente analizate.

Expresia lui Jasuda permite calcularea $I.m.s.$ prin raportarea diferen ei dintre numărul efectiv de imobili ($N.e.i. = I.m.s.$) i numărul minim de imobili ($N.min.i.$), rezulta cîin însumarea frecven elor teoretice ale diagonalei principale, la diferen a dintre numărul maxim posibil de imobili, calculat prin însumarea celor mai mici frecven e

marginale ce corespund unei coloane i unei linii din cadrul matricei, i acela i număr minim de imobile.

$I = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \frac{A_i}{A} \cdot 100$ (rezultă o propor ie echivalentă cu valoarea procentului prin care se exprimă *I.im.s.*)

Migra ie

Indicele migra iei totale (brute)

Valoarea pe care o reprezintă migra ia (mi carea, mobilitatea geografică a popula iei), cu referire la un teritoriu, la mia de locuitori, într un anumit interval de timp (de regulă un an).

$A77. = \frac{M}{P} \times 1000$; unde *M* este numărul total al migran ilor (intrări + ie iri) în

intervalul de timp considerat, iar *P* este numărul de popula ie din teritoriul analizat (localitate, jude , provincie, zonă, ară, continent etc).

Indicele imigra iei

Valoarea (exprimată în promile) pe care o reprezintă imigrările (intrările) de popula ie într un teritoriu, într un interval de timp.

$$I.m. = \frac{I}{P} \times 1000$$

indicele emigra iei

Valoarea (exprimată în promile) pe care o reprezintă emigrările (ie irile) de popula ie dintr un teritoriu, într un interval de timp.

$$I.em. = \frac{E}{P} \times 1000$$

Indicele migra iei nete

Sporul migratoriu (determinat ca diferen ă algebrică dintre numărul intrărilor i cel al ie irilor de popula ie), înregistrat într un interval de timp, dintr un anumit teritoriu, raportat la mia de locuitori.

$$I.m.n. = \frac{I - E}{P} \times 1000$$
; cînd $I > E$ se înregistrează o imigra ie netă, iar cînd $E > I$

se înregistrează o emigra ie netă.

Indicele de stabilitate a popula iei

Procentul din popula ia unui teritoriu care s a născut i trăie te i în prezent (momentul cercetării) pe acel teritoriu.

$A_s = \frac{S}{P} \times 100$; unde *S* reprezintă numărul popula iei originare din teritoriul considerat, iar *P* numărul total de locuitori. (Uneori *A_s* este exprimat în promile).

Diferen a 100 l.s. reprezintă procentul popula iei actuale a teritoriului respectiv născută în afara limitelor acestuia.

Locuitorii unui teritoriu (localită i) proveni i din alte zone alcătuiesc migra ia pe durata vie ii. *Indicele migra iei pe durata vie ii*, exprimat în promile, are următoarea formulă de calcul:

$$I.m.v. = \frac{V}{P} \times 1000$$

Indicele migra iei interne

Valoarea pe care o reprezintă migra ia popula iei, într o perioadă de timp, ce se realizează în interiorul teritoriului na ional, la mia de locuitori.

$$A77. = \frac{M}{P} \times 1000$$

Migra ia internă se determină pentru anumite subdiviziuni administrative sau zonale ale teritoriului na ional, precum i pentru mediile reziden iale, înregistrîndu se o multitudine de tipuri, cum ar fi: intra i inter jude ene, intra i inter zonale, intra i inter medii reziden iale.

Indicele migra iei externe (interna ionale)

Valoarea pe care o reprezintă migra ia ce traversează frontierele unei ări, într un interval de timp, raportată la mia de locuitori.

$$I.m.e. = \frac{E}{P} \times 1000$$

Uneori denumirea de migra ie externă se utilizează i pentru o parte a migra iei interne, din interiorul grani elor na ionale (pentru a distinge, de exemplu migra ia interjude eană de cea intrajude eană, cînd prima va alcătui migra ia externă, iar cea de a doua migra ia internă). Pe de altă parte, denumirea de migra ie interna ională este utilizată mai ales atunci cînd se analizează fluxurile migra iei spre o ară sau un grup de ări, fie la nivel continental (migra ia Est Vest), fie la nivel intercontinental (ări sărace ări bogate).

Indicele migra iei definitive

Valoarea pe care o reprezintă migra ia definitivă (determinată pe baza schimbării domiciliului sau a unei durate a deplasării mai mare de un an, fără a se include refugia ii), raportată la mia de locuitori din teritoriu pentru care se calculează *I.m.d.*

$$I.m.d. = \frac{D}{P} \times 1000$$

O parte a a numitei migra ii definitive se poate dovedi a fi pînă la urmă altfel. Prin urmare se calculează un *indice al migra iei de revenire*.

$$I.m.r. = \frac{M_r}{P} \times 1000$$

Indicele migra iei temporare

Valoarea pe care o reprezintă deplasările temporare, cu o durată de la o lună la un an, ce se realizează într un interval de timp, raportată la mia de locuitori.

$$I.m.f. = \frac{M.f.}{P} \times 1000$$

Indicele mi cărrii navetiste (pendulatorii)

Valoarea pe care o reprezintă deplasările din localitățile de domiciliu la locurile de muncă aflate în alte localități, raportate la mia de locuitori (eventual la 1000 de persoane active) dintr-un teritoriu pentru care se determină I.m.n..

$$I.m.n. = \frac{M.m.}{P} < 1000$$

Indicele migrației sezoniere

Valoarea pe care o reprezintă deplasările sezoniere, egale de activitatea profesională, dintr-o localitate în alta, într-un interval de timp, raportată la mia de locuitori din teritoriul analizat.

$$I.m.sz. = \frac{M.sz.}{P} \times 1000$$

• FORȚA DE MUNCĂ (Ioan MĂRGINEAN)

Indicele **resurselor** de muncă

Partea (exprimată în procente) din populația aptă de muncă la un moment dat.

$$I.r.m. = \frac{R.m.}{P} \times 100; \text{ unde } R.m. \text{ reprezintă resursele de muncă determinate prin}$$

luarea în considerare a tuturor persoanelor de vîrstă activă (între 16 ani și limitele de vîrstă pentru pensionare, care sînt diferite pentru cele două sexe, ca și pe ramuri de activitate), la care se adaugă numărul persoanelor avînd vîrstă peste limitele de pensionare care desfășoară o activitate aducătoare de venit, dar se scade numărul persoanelor de vîrstă activă (pentru România 16-55 ani femeile și 16-60 bărbații) avînd incapacitate definitivă de muncă (pensionate sau nu); P reprezintă numărul de populație (fie la nivel național, fie la nivel de zonă sau localitate).

Indicele de activitate al populației

Procentul din populația totală care desfășoară o activitate economică și socială utilă aducătoare de venit

$$I.a. = \frac{A}{P} \times 100; \text{ unde } A \text{ este numărul de persoane active (ocupate efectiv sau}$$

aflate în căutare de locuri de muncă).

Indicele de activitate se determină distinct și pentru *totalul populației de vîrstă activă (P.v.a.)* sau numai pentru *populația de vîrstă activă aptă de muncă (P.v.a.a.)*

$$I.a.v.a. = \frac{A.v.a.}{P.v.a.} \times 100; \text{ unde } A.v.a. \text{ reprezintă numărul de}$$

persoane de vîrstă activă ocupate sau în căutare de locuri de muncă. Un alt indice de activitate se referă la populația activă civilă (*P.a.c.*).

$$I.a.c. = \frac{A.c.}{P.a.c.}; \text{ unde } A.c. \text{ este numărul de populație activă civilă de vîrstă activă}$$

ocupată efectiv sau aflată în căutare de locuri de muncă.

Indicele **ocupării** efective

• Procentul din populație care, la un moment dat, desfășoară o activitate economică și socială aducătoare de venit.

$$I.o. = \frac{O}{P} \times 100; \text{ unde } O \text{ este numărul de persoane care dispun de un loc de}$$

muncă în momentul de referință.

Un mod similar determinării numărului populației active și al indicilor de activitate, tot astfel se determină și numărul populației ocupate și indicii ocupării efective pentru: populația de vîrstă activă, populația de vîrstă activă aptă de muncă, respectiv populația activă civilă.

Indici de structură ai populației ocupate,

a. Populația ocupată pe sectoare, ramuri economice (agricultură, industrie, servicii etc). Procentul din populația ocupată care își desfășoară activitatea într-unul din sectoarele, respectiv ramurile economice.

Pentru indicele populației ocupată în agricultură

$$I.p.a. = \frac{P.a.}{P.o.} \times 100; \text{ unde } P.a. \text{ este numărul de persoane ce lucrează în}$$

agricultură, iar P.o. este numărul total de populație ocupată.

b. *Caracteristici sociale, demografice, profesionale etc. ale populației ocupate.*

Procentul din populația ocupată ce posedă o anumită caracteristică. Se pot determina indici de calificare, de feminizare, îmbătrînire etc. Cel mai simplu indice de calificare are forma:

$$I.c. = \frac{C}{P.o.}; \text{ unde } C \text{ reprezintă numărul de persoane ocupate ce posedă o}$$

calificare.

Indicele omajului

Procentul din populația activă aflată la un moment dat în căutare de locuri de muncă.

$$I. = \frac{S}{P.a.} \times 100; \text{ unde } S \text{ reprezintă numărul persoanelor de vîrstă activă care}$$

urmăresc să ocupe un loc de muncă; P.a. reprezintă numărul populației active (ocupate efectiv sau în căutare de locuri de muncă). De largă utilitate sînt și diferii indici de structură ai omajului, cum ar fi sectoarele și ramurile de proveniență, caracteristicile profesionale și demografice sau durata omajului, respectiv omajul pe termen scurt sau pe termen lung.

O formă de exprimare a indicilor de structură este valoarea procentuală a unei caracteristici.

Indicele mi cării totale (brute) a for ei de muncă

Valoarea (exprimată în procente) pe care o reprezintă mi carea de personal (membrii) într o organiza ie de muncă, într un anumit interval de timp (de regulă un an),

$I.m.f.m. = \frac{M}{P} \times 100$; unde $M.f.m.$ reprezintă mi carea for ei de muncă

determinată prin însumarea intrărilor (încadrărilor) i plecărilor de personal, P este numărul de membri ai organiza iei (P se determină fie prin luarea în considerare numai a efectivului existent la începutul perioadei analizate, fie prin însumarea la acest efectiv a numărului de persoane intrate pe parcurs. ul perioadei, fie printr o valoare medie, cum ar fi media simplă a efectivului de la începutul i sfîr itul perioadei analizate,

$P = \frac{P + P}{2}$, sau numărul mediu de personal, $P = \frac{P.z}{n}$; $P.z.$ = efectiv zilnic, n = număr de zile.

Indicele plecărilor de personal

Valoarea (exprimată în procente) pe care o reprezintă plecările de personal, într un interval de timp, din organiza ie.

$$I.p.l. = \frac{Pl}{P} \times 100$$

Indicele intrărilor de personal

Procentul pe care îl reprezintă intrările de personal, într un interval de timp, în organiza ie

$$I.I. = \frac{I}{P} \times 100$$

Indicele (rata) intrări plecări

Procentul de intrări în organiza ie destinată să înlocuiască plecările (indicele de înlocuire al plecărilor)

$$I.pl. = \frac{I}{Pl} \times 100$$

Indicele fluctua iei (totală)

Valoarea (exprimată în procente) a mi cărilor for ei de muncă, într un interval de timp, între diferitele organiza ii (unită i), raportată ia totalul membrilor organiza iei pentru care se calculează $I.f.$

$$I.f. = \frac{F}{P} \times 100$$
; unde F este numărul de fluctuan i determinat prin luarea în

considerare a plecărilor din organiza ie urmată de ocuparea unui loc de muncă (imediat sau mai îrziu), sau cel pu în ca inten ie ini ială, într o altă organiza ie, ca i a numărului de intrări în organiza ia pentru care se calculează $I.I.$, pentru un anumit interval de timp. Determinarea $I.f.$ este supusă influen ei modului de definire a fluctua iei. Dacă în anumite lucrări de specialitate nici nu se face distinc ie în func ie de natura plecărilor din organiza ie, practica administrativă din fosteleări socialiste a impus o accep ie foarte limitativă, fluctua ia fiind considerată un fenomen negativ. în ceea ce ne prive te am adoptat punctul de vedere cel mai răspîndit după care fluctua ia este doar o parte a

mi cării for ei de muncă i reprezintă fluxurile de personal dintre organiza ii (unită i) de muncă, după cum mobilitatea prive te diferitele activită i desfă urate (pozi ii de inute), iar migra ia se referă la deplasările geografice.

Indicele specific de fluctua ie

Valoarea procentuală a plecărilor prin fluctua ie înregistrată într o organiza ie în intervalul de timp considerat.

$$I.f.s. = \frac{F.s.}{P} \times 100$$
; unde $F.s.$ sau ($P.t.$) este numărul plecărilor prin fluctua ie, iar

Peste numărul de membri ai organiza iei pentru care se calculează $I.f.s.$

Indici par iali de fluctua ie

Valoarea pe care o are o anumită formă de fluctua ie: voluntară sau involuntară; prin demisie, omaj, plecări din motive disciplinare etc. a. *Indicele fluctua iei voluntare*

$$I.f.v. = \frac{F.v.}{P} \times 100$$
; unde $F.v.$ este numărul de fluctuan i din proprie ini iativă ce

se înregistrează într un anumit interval de timp.

b. *Indicele fluctua iei involuntare*

$$I.f.iv. = \frac{F.iv.}{P} \times 100$$
; unde $F.iv.$ reprezintă plecările din organiza ie ini iate de către

aceasta din urmă (patron, conducător)

c. *Indicele fluctua iei prin omaj*

$$I.o.s. = \frac{O}{P} \times 100$$

Indicele (rata) fluctua iei în totalul plecărilor

Valoarea pe care o reprezintă plecările prin fluctua ie în totalul plecărilor din organiza ie, într un interval de timp.

$$I.p.f. = \frac{P.f.}{Pl} \times 100$$
; unde $P.f.$ (sau $F.s.$) este numărul de plecări prin fluctua ie, iar

$Pl.$ este numărul total de plecări.

Indicele (rata) formelor de fluctua ie în totalul plecărilor

Valorile procentuale pe care le de în formele de fluctua ie în totalul plecărilor.

a. *Indicele (rata) fluctua iei voluntare în totalul plecărilor.*

$$I.p.v. = \frac{F.v.}{Pl} \times 100$$

b. *Indicele (rata) fluctua iei involuntară în totalul plecărilor*

$$I.p.iv. = \frac{F.iv.}{Pl} \times 100$$

c. *Indicele (rata) omajului în totalul plecărilor*

$$I.p.s. = \frac{O}{Pl} \times 100$$

Indici de structură ai fluctuației

a. Proporția formelor de fluctuație în total fluctuație

$$\text{Rata fluctuației voluntare} = \frac{F.v}{F.s.}$$

$$\text{Rata fluctuației involuntare} = \frac{F.s. - F.v}{F.s.}$$

$$\text{Rata fluctuației prin cauză disciplinară} = \frac{F.s.}{F.s.}$$

$$\text{Rata fluctuației prin somaj} = \frac{F.s.}{f.s.}$$

b. Indici privind caracteristici sociale, profesionale, demografice ale fluctuației lor pe total și pe forme de fluctuație

$$\text{Proporția tinerilor în total fluctuație} = \frac{F.s.}{F.s.}$$

$$\text{Proporția tinerilor în totalul fluctuației prin somaj} = \frac{T.f.s.}{F.s.}$$

$$\text{Fluctuația în rândul noilor încadrări} = \frac{F.l.}{I}$$

Indici de descriere ai procesului de fluctuație

a. Durata medie a rămânării în organizație a fluctuației lor (timpul total în organizație înregistrat de fluctuație raportat la numărul lor).

$$tL$$

F.s.

b. Ritmul (lunar, anual) fluctuației (fluctuația înregistrată pe fiecare interval considerat raportat la fluctuația totală).

$$JL$$

F.s.

> SĂRĂCIE ȘI INEGALITATE A VENITURILOR (Viorel GHEORGHE)**Prag (linie) a sărăciei**

Nivelul de venit care împarte familiile de o anumită mărime, dintr-un anumit loc și timp, în sărace și non sărace.

Minim social

Nivel al venitului personal sau al familiei considerat necesar pentru ca o persoană sau familie să aibă, într-o societate dată, o existență fără privațiuni majore.

Prag (linie) a sărăciei relative

Nivelul de venit care asigură satisfacerea nevoilor minime acceptate social. În țările industrializate, linia sărăciei relative este în general mai ridicată decât linia sărăciei absolute. Oamenii trăind în sărăcie relativă suportă anumite privațiuni comparativ cu

membrii non săraci ai societății. De obicei, liniile sărăciei relative sunt exprimate ca fiind între 40-50% din venitul mediu sau median.

Minim de subsistență

Venitul minim necesar pentru asigurarea subsistenței într-o societate dată. Este de obicei asociat cu linia sărăciei absolute și implică privațiuni majore.

Prag (linie) a sărăciei absolute

Nivelul de venit care asigură acoperirea la minimum atât a necesităților unei alimentații adecvate din punct de vedere nutrițional, cât și a celorlalte nevoi de bază.

Prag subiectiv al sărăciei

Nivelul de venit care reflectă evaluarea dată de populație nevoilor minime. Este estimat cu ajutorul unui model matematic care explică variația evaluărilor făcute de populație.

Rata sărăciei

Denumită uneori și incidența sărăciei. Se exprimă procentual ca raport între numărul celor aflați în stare de sărăcie (care dispun de venituri mai mici sau egale cu pragul de sărăcie) și numărul total al populației,

$$fi = \frac{f_i}{N} \times 100, \text{ unde:}$$

S numărul celor aflați în stare de sărăcie

N numărul total al populației

Prăpastia sărăciei(Engl. Poverty gap) suma totală a diferențelor dintre pragul de sărăcie (PS) și veniturile celor aflați în stare de sărăcie, sau suma totală a veniturilor care ar trebui transferate celor săraci pentru a-i aduce la nivelul PS. În unele țări (de ex.: SUA) P. este exprimată ca pondere a sumei totale în Produsul Național Brut. Dacă $P_i = (PS - y_i)$ reprezintă diferența de venit pentru individul "i", P va fi dată de relația:

$$P = I(PS - y.)$$

Indicele Sen

Exprimat prin formula:

$$= R \frac{V - V_{ps}}{V - V_{ps}} \text{ unde}$$

R rata sărăciei

V venitul mediu dintr-o societate

V. venitul mediu al celor aflați sub pragul de sărăcie

PS pragul de sărăcie

reprezintă procentul din venitul total al populației care ar trebui transferat săracilor astfel încât veniturile acestora să fie aduse la nivelul PS.

Indicele Fishlow

Definit prin formula:

$$F = \frac{PS}{N \cdot V_s} \cdot L$$

exprimă prăpastia sărăciei ca procent din veniturile celor non săraci, în ideea eliminării sărăciei prin transferuri directe de venituri de la aceia.

Coeficientul Gini

Denumit după inventatorul său, statisticianul italian Corrado Gini. Reprezintă raportul dintre aria aflată între curba Lorenz și linia egalității perfecte și aria întregului triunghi format de linia egalității perfecte și axele x,y. Ca măsură a inegalității veniturilor C.G. variază între 0 (egalitate absolută) și 1 (inegalitate absolută); cu cât valoarea sa este mai mare, cu atât inegalitatea este mai pronunțată. Propus de Gini, în anul 1912, după formula:

$$G = \frac{A}{2 \cdot I} \quad \text{unde}$$

$$I = \frac{1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^n x_i \cdot x_j$$

în cazul distribuției continue:

$$A = \int_0^1 \int_0^1 x \cdot y \cdot f(x) \cdot f(y) \, dx \, dy$$

x, venitul unității "i"

n numărul total de unități

I venitul mediu (aritmetic) al distribuției X.

A este media aritmetică a n(n-1) diferențe considerate ca valori absolute, iar 2Ix este valoarea maximum posibilă a lui A, care se obține când o unitate primește întregul venit. Valoarea minimă a lui A este zero, care se obține când toate unitățile primesc același venit. Ulterior, în anul 1914, Gini a propus o măsurătoare a inegalității care este egală cu 1 minus de 2 ori aria aflată sub curba Lorenz:

$$G = 1 - 2 \int_0^1 F(x) f(x) \, dx$$

Dacă se are în vedere venitul total al gospodăriei, formula de calcul a C.G. este:

$$G = \frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^N y_i \cdot k_i$$

iar dacă se ia în considerare venitul pe membru de gospodărie (fiecare gospodărie având o pondere egală) C.G. devine:

$$G = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (y_i / n_i) \cdot M_{y_i < n_i} / w^2 \cdot y_i / n_i$$

Y, venitul gospodăriei "i"

n, numărul de persoane în gospodăria "i"

N numărul de gospodării

Y venitul mediu al gospodăriei

$$(V/n) = (\sum Y_i / n_i) / N$$

Abaterea medie relativă

(Engl. Relative Mean Deviation) Abaterea medie ca măsură a inegalității a fost propusă de Von Bortkiewicz în 1898 (rezultatele sale au fost publicate în 1930), iar a.m.r. a fost introdusă mai târziu de Bresciani Turroni. Proprietățile statistice ale acestei măsurători au fost investigate de Pietra. A.m.r. este definită:

$$A = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{n} \cdot \frac{1}{x_i}, \quad f_j \neq 0, \quad \text{unde}$$

x, venitul unității "i" (i = 1, 2, ..., n).

Dacă fiecare unitate primește același venit, R = 0. Când o unitate primește întregul venit, R devine (n-1)/n, care tinde către 1 pe măsură ce n se apropie de infinit.

Indicele Kuznets

Media diferențelor absolute între Ap și Aq, unde q = L(p) este proporția din venitul total corespunzătoare procentului inferior "p" de populație. Pe măsură ce ap se apropie de zero, i.K. poate fi exprimat:

$$K = \int_0^1 |L'(p) - L'(q)| \, dp + \int_0^1 |L'(p) - L'(q)| \, dq$$

I.K. se poate estima prin calcularea abaterii medii absolute a cotelor de venit ale fiecărui grup de 5 centile de populație din 5 procente. Media aritmetică a celor 20 abateri absolute variază de la zero, în cazul egalității perfecte, la 9,5 în cazul maximei inegalități. Pentru a standardiza măsurătoarea să varieze între 0 și 1, se procedează (a împărțirea cu 9,5, formula devenind:

$$K = \frac{IM}{20,95} \quad \text{unde}$$

d abaterea absolută a cotei de venit pentru fiecare grup de 5 centile din 5 procente.

Indicele Schultz

Se bazează pe compararea pantei curbei Lorenz în puncte diferite, fiind exprimat prin:

$$S = \int_0^1 r(p) \, dp$$

unde pn=F(n). I.S. este aria dintre curba L(p) și linia dreaptă p=1 în regiunea 0 < p < pu.

Indicii lui Elteto și Frigyes

Un set de 3 indici ai inegalității propuși de E. i. F. în anul 1968, definiți astfel:

$$u = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i; \quad v = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i^2; \quad io = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i^3$$

unde:

$$,, = E(x)$$

$$f_1 = E(x|x < f_1)$$

$$f_2 = E(x|x > f_1)$$

$f_1, (f_2)$ media veniturilor celor cu un venit mai mic (mai mare) decât x . **I.E.F.** pot fi exprimate de asemenea în termenii curbei Lorenz, astfel:

$$\begin{array}{cccc} Pa & 1-L(Pf) & P_f & L(Pf) \\ L(Pp) & UP_f & L(Pf) & 1-P_f \end{array}$$

De **I.E.F.** variază de la 1 la infinit, este posibil să fie transformate astfel încât să varieze de la 0 la 1:

$$u = \frac{1}{2} \left(1 + \frac{1 - u^2}{2} \right)$$

Indicele lungimii curbei Lorenz

Propus de Kakwani în anul 1980 este definit astfel: fie "L" lungimea curbei Lorenz; dacă fiecare individ primește același nivel al venitului, "L" este egal cu V_0 , care reprezintă lungimea liniei egalității perfecte; dacă un individ primește întregul venit, "L" este egal cu 2 în limita în care numărul de unități se apropie de infinit. Astfel "L" ia valori în intervalul $V_0 < L < 2$ i.l.c.L. poate fi prin urmare definit:

$$L = \frac{2}{V_0} \int_0^1 x f(x) dx, \text{ care ia valori între } 0 \text{ și } 1; \text{ dacă } x \text{ este venitul corespunzător}$$

punctului (p,q) de pe curba Lorenz, formula devine:

$$L = \frac{2}{V_0} \int_0^1 x f(x) dx$$

Coeficientul de variație a veniturilor

Este definit prin formula:

$$CV = \frac{s}{\bar{x}}, \text{ unde}$$

s abaterea standard a distribuției. În cazul distribuției continue, s este dată de:

$$s^2 = \int_0^1 x^2 f(x) dx - \left(\int_0^1 x f(x) dx \right)^2$$

Limita inferioară a CV. este zero, iar limita superioară este $\sqrt{2}$, care se obține când un individ primește întregul venit.

Abaterea standard a logaritmulor de venit

(Engl. standard deviation of logarithms of income) este exprimată prin formula:

$$D = \sqrt{\int_0^1 (\log x - \log G)^2 f(x) dx}, \text{ unde}$$

G media geometrică

Limita inferioară pentru a.s.l.v. este zero, ceea ce presupune o egalitate perfectă; limita superioară este dificil de obținut deoarece $\log$ de "zero" venit nu este finit. În acest caz, inegalitatea maximă presupune că toți indivizii primesc o unitate monetară de venit și că cel mai bogat individ ia restul; aceasta dă limita superioară la $\sqrt{2} \log 2$, care tinde către infinit pe măsură ce n ia valori mai mari.

Indicii Theil

Au la bază noțiunea de entropie din teoria informației.

Indicele Theil (T) este definit prin:

$$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{Y} \log \frac{y_i}{Y/n}, \text{ unde } np = \sum_{i=1}^n y_i = Y \text{ este venitul total.}$$

Entropia $H(y)$ asociată părților de venit ($y_1/Y, \dots, y_n/Y$) este:

$$H(y) = - \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{Y} \right) \log \left(\frac{y_i}{Y} \right)$$

Cu cât sînt mai apropiate părțile de venit (y_i/Y) comparativ cu părțile de populație ($1/n$), cu atât mai mare este $H(y)$; cînd fiecare (y_i/Y) egalizează ($1/n$), $H(y)$ atinge valoarea maximă, $\log n$. Dacă o parte de venit tinde către unitate și toate celelalte tind către zero, $H(y)$ tinde către valoarea sa minimă, zero. Astfel, entropia unei distribuții a veniturilor, $H(y)$ poate fi privită ca o măsurătoare a inegalității veniturilor, scăzînd $H(y)$ din valoarea sa maximă $\log n$. (Diferența dintre valoarea maximă a entropiei, $\log n$, și valoarea existentă a acesteia este, în teoria informației, denumită redundanță). I.T.(T) poate fi scris ca:

$$Theil(T) = \frac{1}{\log n} H(y) = \frac{1}{\log n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{Y} \right) \log \left(\frac{y_i}{Y/n} \right)$$

Cînd există egalitate perfectă I.T.(T) ia valoarea zero; în cazul maximei inegalități I.T.(T) ia valoarea maximă de $\log n$.

Indicele Theil (L) este analog cu I.T.(T), dar inversează rolurile părților de venit (y_i/Y) și părților de populație ($1/n$), avînd formula:

$$T/L = \frac{1}{\log n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{1}{n} \right) \log \left(\frac{y_i}{Y} \right)$$

Deoarece $Y = n^{\bar{y}}$, I.T.(L) mai poate fi scris:

$$Theil(L) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\bar{y}}$$

Indicele Dalton

Este definit prin pierderea proporțională de bunăstare rezultată din inegalitatea veniturilor. Bunăstarea agregată este maximă cînd toate veniturile sînt egale, pierderea proporțională de bunăstare rezultată din inegalitatea veniturilor este:

$$D = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n f_i u(x_i) \ln u(f_i)$$

I.D. va lua valoarea zero, cînd toate veniturile sînt egale. În cazul inegalității maxime, cînd un individ primește toate veniturile, I.D. devine:

$\bar{0} = 1 \frac{(n-1)u(0) + u(n)}{n}$, care va fi egal cu 1 dacă, și numai dacă $(n-1)u(0) + u(n) = 0$.

O modificare posibilă a lui I.D. este:

$$O^* = \frac{u(0)}{u(n)}$$

$O^* = \frac{u(0)}{u(n)}$; $r >$ care este egal cu 1 când un individ primește toate veniturile.

Aigner și Heins (1967) au folosit 3 forme funcționale ale lui $u(x)$:

a. $a(1 - e^{-x})$

b. $O \log\left(\frac{x}{\phi} + 1\right)$

c. $\frac{\phi x}{\phi + x}$

Indicele Atkinson

Bazat explicit pe o evaluare a bunăstării sociale a distribuției veniturilor. LA este construit prin calcularea venitului echivalent egal distribuit (engl. equally distributed equivalent income). Acesta este definit drept nivelul de venit/individ care, dacă ar fi egal distribuit, ar da aceiași nivel al bunăstării sociale ca și distribuția existentă. LA este definit drept diferența dintre venitul echivalent egal distribuit și venitul mediu ($\bar{y}$) al distribuției, în termeni proporționali. Formal, venitul echivalent egal distribuit (V_{egd}) este definit prin:

$$nU(V_{egd}) = \sum_{i=1}^n u(y_i), \text{ care este nivelul bunăstării sociale asociat cu distribuția existentă } y, \text{ iar LA ia forma:}$$

$A = 1 - V_{egd}/\bar{y}$

$A = 1 - V_{egd}/\bar{y}$

LA ia valori între zero (egalitate maximă) și unitate (inegalitate maximă).

• INDICATORI AI STĂRII DE SĂNĂTATE (Andrei NOVAK)

Rata de morbiditate

(Incidența morbidității; indicele de incidență).

Indicator care măsoară frecvența cazurilor de îmbolnăvire nou înregistrate într-un anumit teritoriu în o anumită perioadă (lună, trimestru, an) de către dispensarele medicale teritoriale și de întreprindere și raportate la numărul mediu al populației. Bolile cronice pot apărea doar prima oară caz nou, la depistare în timp ce bolile acute care se vindecă și reapar ulterior ca o nouă îmbolnăvire, se consideră iar cazuri noi (ex: gripa). La depistarea nouă a mai multor boli la aceeași persoană se trec toate bolile respective. Se calculează un indice (rată) de morbiditate totală și indici de morbiditate specifică (pe sexe, grupe de vârstă, etc), ultimii fiind necesari de calculat mai ales în bolile care afectează cu precădere anumite grupe de vârstă.

$$I = \frac{1}{P} \times 1.000; \quad I_s = \frac{b}{P_x} \times 100.000$$

unde:

b_n bolile nou depistate

P număr mediu locuitori

c, x cazuri nou depistate prin anumite boli și vârstă

P_n număr mediu de locuitori de o anumită vârstă

În România, cazurile noi de îmbolnăvire raportate la mii de locuitori au fost 541 (1960); 725 (1970); 846 (1981); 863 (1989) și 736 în anul 1990.

Morbiditatea spitalizată

(Mi carea bolnavilor din spitale pe cauze de boală). Se calculează utilizând frecvența spitalizării:

$$F_s = \frac{b(a + i)}{P} \times 100 \text{ sau } 1.000$$

unde:

F_s frecvența spitalizării

$b(a+i)$ numărul bolnavilor aflați în spital la începutul perioadei de referință + bolnavii nou spitalizați în perioada respectivă.

P numărul mediu de locuitori

În România, numărul bolnavilor spitalizați raportat la mii de locuitori a fost de 195 (1974); 181 (1980); 184 (1985); 177 (1989) și 161 în 1990. În ce privește *durata medie de spitalizare*, exprimată prin numărul zilelor de spitalizare ce revin la numărul de bolnavi, acesta a fost în România în perioada 1970-1991 de 11,1-11,8 zile.

Accesul la serviciile de sănătate

Pondere populativă care poate ajunge în mai puțin de o oră în centrele de sănătate locală (dispensarul medical teritorial), pe jos sau utilizând mijloacele locale de transport.

Morbiditatea succesivă

Reflectă îmbolnăvirile care s-au succedat la aceleași contingente de persoane și constă atât din studiul cazurilor noi, depistate în cursul unui an cât și din studiul agravărilor bolilor cronice depistate anterior. Studiul "longitudinal" (succesiv în timp) al morbidității permite (P. Mureșan, 1989): găsirea legăturilor de cauzalitate în apariția, agravarea complicațiilor, asocierea și concomitența mai frecventă a bolilor; cunoașterea categoriilor de persoane care rămân sănătoase an de an, pentru a constata condițiile socio-economice și însușirile biologice care favorizează menținerea sănătății lor; cunoașterea eficacității activității de reele sanitare în prevenirea morbidității sau a cronicizării bolilor, precum și în asanarea surselor de contagiune; urmărirea dinamicii morbidității pe cauze, sexe, grupe de vârstă și compararea regiunilor (zonelor, localităților) cu structuri diferite ale populației.

Morbiditatea pe contingente

Raportul dintre persoanele bolnave dintr-o colectivitate și numărul de boli ce revin unui bolnav (pe medii, vârste, sexe, etc.).

Morbiditatea cu incapacitate temporară de muncă (i.t.m.)

Morbiditatea specifică personalului muncitor reflectând imposibilitatea de exercitare a unei activități, ca urmare a unei boli sau a unui accident, pentru care, după legislațiile naționale, se acordă concediu medical. Se utilizează trei indicatori:

$$\text{frecvența i.t.m. } F = \frac{JU}{P} \times 100$$

unde: C(i) numărul de certificate inițiale

P(s) numărul mediu al personalului muncitor, cu drept de asigurare socială

$$\text{gravitatea i.t.m. } Gr = \frac{Z}{P} \times 100$$

unde: Z(i+c) numărul zilelor de concediu medical (inițial + continuare)

$$\text{durata i.t.m. } D = \frac{Gr}{F}$$

Rata de prevalență

(Prevalența morbidității, frecvența globală; proporția bolnavilor).

Raport între numărul total al bolnavilor (cazuri noi și vechi) de o anumită boală și numărul mediu al populației. Cuprinde totalitatea bolilor care există fie la un anumit moment "critic" (de obicei ultima zi a trimestrului, semestrului sau anului respectiv), fie într-o anumită perioadă (trimestru, an). În primul caz este vorba de *prevalența de moment* iar în cel de al doilea caz este vorba de *prevalența de perioadă*. În mod firesc prevalența este studiată în bolile cronice, de lungă durată, în timp de bolile acute sunt studiate prin prisma incidenței. Prevalența se calculează separat pe boli și are următoarele formule:

$$Pr = \frac{4 \times 100}{p}$$

unde: b_n , b_v boli nou depistate, boli cunoscute anterior (vechi)

P numărul mediu de locuitori

Pr rata de prevalență totală

$$P(x)$$

unde: $b_n(x)$, $b_v(x)$ boli nou depistate și boli cunoscute anterior corespunzătoare anumitor vârste (x).

P(x) numărul mediu al locuitorilor de o anumită vârstă (x)

Pr(x) rata de prevalență specifică unei anumite (grupe de) vârste (x)

Asigurarea populației cu medici

Raportul dintre numărul medicilor dintr-o (localitate, județ, țară) și cel al populației respective:

$$L_{ag} Med. = \frac{M}{P} \times 10.000$$

unde:

Med numărul medicilor

P numărul mediu al populației

În România acest indicator a fost de 12,7 (1960); 14,8 (1980) și 18,2 în anii 1988-1991. În practica statistică se utilizează și indicatorul ce reflectă aglomerarea adică, inversul indicatorului de asigurare.

$$I_{ag} Med. = \frac{P}{Med}$$

În țara noastră nivelul acestui indicator a fost 788 (1960); 678 (1980); 567 (1985) și 551-555 în anii 1988-1991 în timp ce nivelul mediu european a fost de 369 (adică de 1,5 ori mai bun decât cel înregistrat în țara noastră). Între cei doi indicatori există relații:

$$I_{ag} Med. = \frac{10.000}{I^* Med.}, \text{ sau } I_{ag} Med. = \frac{10.000}{I_{ag} Med.}$$

Asigurarea populației cu personal medical sanitar

Raportul dintre numărul personalului medical sanitar și cel al populației.

$$I_{ms} \cdot P.m.s. = 10.000$$

unde:

P.m.s numărul personalului medical sanitar

P numărul mediu al populației. În România numărul personalului medical sanitar ce revenea la zece mii de locuitori a fost: 33 în 1960; 50 în 1970; 60 în 1980 și 54 în 1991. Indicatorul de aglomerare se calculează astfel:

$$I_{ms} P.m.s. = \frac{P}{P.m.s.}$$

În România revenea unui cadru medical sanitar 303 locuitori în 1960, 201 în 1970, 167 în 1980 și 184 în 1991 ultimul nivel fiind aproximativ egal nivelului mediu european (181). Relațiile dintre cei doi indicatori sunt:

$$I_{ms} P.m.s. = \frac{10.000}{I_{ms} P.m.s.}, \text{ sau } I_{ms} P.m.s. = \frac{10.000}{I_{ms} P.m.s.}$$

Asigurarea populației cu farmaciști

Raportul dintre numărul farmaciștilor și cel al populației:

$$L_{ag} Farm. = \frac{F}{P} \times 10.000$$

unde:

Farm numărul farmaciștilor

P numărul mediu al populației. În România numărul farmaciștilor ce revin la zece mii de locuitori a fost: 2,6 (în 1960); 2,9 (în 1980) și 2,7 în 1990. Indicatorul de aglomerare se calculează astfel:

Nivelul mediu european privind asigurarea populației cu medici, stomatologi, farmaciști și personal medical sanitar a fost calculat de autor pe baza datelor provenite din 20.18.14 și respectiv 15 țări europene și are un caracter orientativ

în România reveneau unui farmacist 3836 locuitori în 1960, 3441 locuitori în 1980 i 3692 locuitori în 1990, în timp ce nivelul mediu european era de 2369 locuitori adică de 1,56 ori mai bun decât cel din ara noastră. Rela iile dintre cei doi indicatori sînt:

$$I_{asig}^{Farm} = \frac{10.000}{I_{ag}^{Farm}} \text{ sau } I_{asig}^{Farm} = \frac{10.000}{I_{ag}^{Farm}}$$

Asigurarea populaiei cu medici stomatologi

Raportul dintre numărul medicilor stomatologi i cel ai populaiei:

$$I_{asig}^{Med.St.} = \frac{Med.St.}{P} \times 10.000$$

unde: Med.St. numărul medicilor stomatologi.

P numărul mediu al populaiei.

în România acest indicator a fost de 0,9 (1960); 2,0 (1970); 3,2 (1980); 3,1 (1987 1989) i 2,8 2,9 în anii 1990 1991. Indicatorul care reflectă aglomerarea se calculează după formula:

$$I_{ag}^{Med.St.} = \frac{Med.St.}{P}$$

în ara noastră nivelul acestui indicator a fost de 11.316 (în 1960); 4997 (în 1970); 3159 (în 1980) i 3400 3600 în anii 1990 i 1991. Nivelul mediu european a fost de 1740 persoane ce reveneau unui medic stomatolog adică o aglomerare de două ori mai redusă decât cea specifică ării noastre. Rela iile dintre cei doi indicatori sînt:

$$I_{asig}^{Med.St.} = \frac{10.000}{I_{ag}^{Med.St.}} \text{ sau } I_{asig}^{Med.St.} = \frac{10.000}{I_{ag}^{Med.St.}}$$

Indicatorul de asigurare cu resurse umane (I.A.R.U.)

Este un indicator care caracterizează sintetic asigurarea cu mai multe categorii de resurse umane a diferitelor entități (jude e, ării) i ierarhizarea acestora. Se utilizează următorul algoritm de calcul (A. Novak, 1992):

pentru fiecare jude se calculează numărul locuitorilor ce revin fiecărei categorii de resurse (ex.: medici, farmaci ti .a.) atît pentru anul de bază cît i pentru cel actual;

se calculează valorile medii ($x_1, \dots, x_n$) valabile ambelor iruri de date (anul de bază i anul actual) ale fiecărei resurse;

se calculează dispersiile (D^2) i apoi abaterile medii pătratice (D) corespunzătoare variabilelor (resurselor) respective:

$$D^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

se calculează pentru fiecare jude , fiecare an i fiecare variabilă (resursă) valorile:

se însumează la nivelul fiecărui jude (ară) i pentru fiecare din cei doi ani de referin ă valorile Z (se poate utiliza fie medie aritmetică neponderată fie prin acordarea diferitelor ponderi fiecărei valori Z);

se împart valorile astfel ob inute la numărul variabilelor (resurselor) cuprinse în model ob inindu se pentru fiecare jude (ară) cîte două valori: IAR_0 i IAR , corespunzătoare celor doi ani analiza i;

se ierarhizează jude ele (ările), descrescător, în func ie de valorile lui IAR ;

prin diferen a IAR , IAR_0 se ob ine progresul (sau regresul) înregistrat de fiecare jude (ară) în perioada analizată (cuprinsă între cei doi ani).

INDICATORI DE CARACTERIZARE A SISTEMULUI DE ÎNVĂ ĂMÎNT

(Lazăr VLĂSCĂNU)

Rata de colarizare

Procentul copiilor înrola i în clasa întîi a colii primare din totalul copiilor care au atins vîrsta colarizării (6/7 ani). Func ia acestui indicator este de a ilustra eventuale disparități i în privin a accesului în învă ămînt (între cei din mediul rural i urban, între băie i i fete, între cei care provin din familii cu venituri i facilită i culturale diferite etc.). R.s. poate fi exprimată în mai multe forme: 1. R.s. aparentă se ob ine prin împăr irea numărului total de copii înscri i în clasa I la numărul total de copii care au atins vîrsta oficială a colarizării, rezultatul fiind exprimat în procente. 2. R.s. **specifică vîrstei** se ob ine prin împăr irea numărului total de copii înscri i în diferite nivele de colaritate (nu numai clasa I, dar i clasa a II a, a III a etc.) la numărul total de copii înregistra i demografic pe vîrste corespunzătoare. Acest indicator poate fi exprimat i prin considerarea unor cohorte, adică a copiilor de o anumită vîrsta (să zicem: de 7 ani, de 11 ani, de 15 ani etc.) care ar trebui că se afle într o anumită treaptă de colarizare. 3. R.s. globală se diferen iază pe trepte de colaritate i se ob ine prin împăr irea numărului total de elevi înscri i într un nivel al "învă ămîntului (primar, gimnazial etc.) la numărul total de copii care au demografic vîrsta corespunzătoare nivelului considerat. De exemplu, pentru coala primară:

$$R.s. globală = \frac{Nr. total de copii înscri i în coala primară}{Nr. total de copii de vîrsta 7 11 ani} \times 100$$

R.s. netă consideră la numărătorul frac iei de mai sus numai elevii de coală primară care au vîrsta corespunzătoare vîrstei oficiale de încadrare în nivelul respectiv de învă ămînt (7 11 ani). 4. R. **de tranzi ie** măsoară propor ia celor care, după finalizarea unui nivel (ciclu) de colaritate, trec în nivelul (ciclul) următor (de exemplu: din coala primară în gimnaziu, sau din gimnaziu în liceu). Se calculează prin împăr irea numărului total al elevilor înscri i în clasa de început a ciclului următor de colaritate la numărul total de absolven i ai treptei anterioare de colaritate, luîndu se ca referin ă un anumit an colar.

Eficien a internă a sistemului de învă ămînt

Rezidă din capacitatea acestuia de a oferi posibilită i de colaritate unui număr cît mai mare de elevi care s au înscri s în coală în anul t., într o perioadă cît mai scurtă de timp, cu cheltuieli minime de resurse umane i financiare. În general, e.i. se evaluează prin urmărirea unui flux de elevi pe diverse trepte de colaritate ale sistemului de învă ămînt. Dacă lăsăm de o parte aspectele financiare, atunci următorii

indicatori sînt utilizați: 1. Pentru analiza fluxurilor de elevi: **Rata de promovare** este raportul dintre numărul de elevi care intră în clasa (c+1) în anul școlar precedent **t** (raport exprimat procentual); Rata repetenției pentru clasa **c** în anul școlar **t** este raportul dintre numărul de repetenți din anul școlar **t+1** corespunzător clasei **c** și numărul total de elevi înscriși în clasa **c** în anul școlar **t** (exprimat procentual); **Rata abandonurilor colare** pentru clasa **c** este raportul procentual dintre numărul copiilor care au abandonat clasa **c** în intervalul de la **t** la **t+1** și numărul total al elevilor înregistrați în anul școlar **t** în clasa **c** (indicatorul poate avea în vedere nu numai o clasă, ci un întreg ciclu școlar). 2. **Coeficientul de eficiență** aplicat la o cohortă (grup de persoane de aceeași vîrstă demografică/ școlară) este raportul dintre numărul teoretic de elevi/ani care ar fi necesar unei persoane să aibă un ciclu de învățămînt dacă nu ar exista repetenții sau abandon școlar și numărul efectiv de elevi/ani specific unei cohorte. 3. Indicatori globali numai în învățămîntul superior: **a) Număr de studenți pe 100.000 locuitori**; **b) Distribuția procentuală a studenților pe domenii de studiu** (clasificate conform cu International Standard Classification of Education ISCED în: educație, formarea profesorilor și teologie; discipline umaniste; drept și științe sociale; economie casnică; comunicații de masă și documentare; servicii și comerț; științe naturale; inginerie și agronomie; științe medicale); **c) Rata globală decolaritate teriară** (superioară), respectiv numărul total de studenți exprimat în procente din populația a cărei vîrstă este cuprinsă în intervalul de cinci ani care urmează vîrstei standard de absolvire a liceului (populația în vîrstă de 18-19 ani + 5 ani); **d) Colaritate universitară** - numărul total de studenți (respectiv procentul) înscriși în universități sau instituții echivalente cu acestea raportat la numărul total de studenți înscriși în instituțiile de învățămînt superior.

Cheltuieli publice cu învățămîntul

Sînt evaluate, de regulă, prin indicatorii: **a) Cheltuielile publice cu educația** - procentul din Produsul Național Total (PNT) alocat funcționării învățămîntului; sau procentul din buget alocat învățămîntului; **b) Rata medie anuală de creștere a cheltuielilor publice cu educația** se bazează pe estimarea cheltuielilor publice totale în preuri constante (datele sînt diferențiate prin utilizarea deflatorului implicit al PNT) și se calculează prin compatibilizarea liniilor tendințe cu valorile logaritmice ale datelor despre cheltuieli repartizate pe fiecare an.

Calitatea serviciilor educaționale și utilizarea resurselor

Sînt măsurate cu diverși indicatori referitori la: personalul didactic, spațiul de învățămînt, echipamentul pedagogic sau resursele de învățămînt disponibile elevilor. Trebuie menționat că se procedează la o evaluare indirectă și comparativă a calității. Indicatori privind **calitatea personalului didactic**: **a) Nivelul calificării**: distribuția procentuală a personalului didactic în funcție de nivelul ultimului ciclu școlar absolvit; **b) Vechimea în învățămînt**: distribuția procentuală a personalului didactic în funcție de numărul de ani de activitate pedagogică efectivă la catedră; **c) Sex**: distribuția personalului didactic în funcție de apartenența de sex; **d) Numărul mediu de clase de elevi pe profesor** este raportul dintre produsul numărului săptămînal de lecții și numărului de clase, pe de o parte, și numărul lecțiilor săptămînale ale unui profesor, pe de altă parte; **e) Raportul profesori - elevi** rezultă din împărțirea numărului total de elevi la numărul total de profesori. Într-o altă variantă:

$$\text{Rap. profesori/eleve} = \frac{\text{Nr. total elevi}}{\text{Nr. total clase}} \cdot \frac{\text{Nr. total clase}}{\text{Nr. total profesori}}$$

Indicatori pentru **spațiul de învățămînt**: **a) Suprafața de spațiu de învățămînt ce revine unui elev** este raportul dintre suprafața totală a spațiului disponibil de învățămînt și numărul total de elevi; **b) Intensitatea de utilizare a spațiului de învățămînt** este raportul dintre numărul total de clase de elevi și numărul total de săli de clasă. De aici rezultă și numărul de schimburi în utilizarea aceleiași săli de clasă de către grupuri diferite de elevi; **c) Rata utilizării temporale** a spațiului de învățămînt rezultă din raportul dintre numărul de lecții efectiv înute într-o clasă și numărul de lecții care teoretic ar fi posibil de ținut în aceeași clasă; **d) Rata utilizării suprafeței disponibile** rezultă din raportul dintre numărul de elevi care efectiv utilizează o sală de clasă și suprafața disponibilă utilizării; **e) Rata utilizării globale** este rezultatul produsului dintre rata utilizării temporale și rata utilizării suprafeței disponibile. O serie de alți indicatori se referă la: disponibilitatea laboratoarelor pe discipline de învățămînt, mobilarea spațiului de învățămînt, calitatea construcțiilor, condițiile de încălzire și iluminat, spații de joacă și recreere etc. Indicatorii referitori la echipamentul pedagogic și resursele de învățămînt: **a) Disponibilitatea echipamentului**: total echipament distribuit pe itemi (retroproiectare, aparate de proiectare, calculatoare etc); numărul mediu de elevi ce revin la un item de echipament (de exemplu: număr mediu de elevi pe calculator); **b) Numărul total de biblioteci colare**, număr de biblioteci (volume) pe unități (sau tipuri de unități) colare, număr total de mediateci (eventuale diferențiate pe tipuri). Pentru fiecare indicator se detaliază și gradul de utilizare (efectivă și/sau estimativă); **c) Numărul total de manuale** pe discipline și elevi; **e) Numărul total de materiale auxiliare de învățămînt** (culegeri de exerciții și probleme, antologii de texte etc.) pe discipline și elevi.

CULTURA I ARTA (Andrei NOVAK)

Volume în biblioteci

Raport între numărul volumelor (cărți, broșuri, colecții de ziare) existente în biblioteci și numărul populației (judee, țară)

Numărul volumelor

$$\text{Nr. voi/loc} = \frac{\text{Populație}}{\text{Numărul volumelor}}$$

Populație

În România acest raport a fost de: 1,4 (1950); 5,7 (1970); 7,5 (1989) și 7,4 în 1991. Ultimul nivel este superior celui înregistrat ca medie (5,9) pentru cele 27 țări europene industrializate, în anii 1986-1988. (Cîteva exemple: Suedia 12,9; Islanda 11,2; Finlanda 10,7 pe de o parte și Italia 0,6; Spania și Grecia 1,3; Franța 1,7 pe de altă parte).

Frecventarea anuală a cinematografelor

Raport între numărul persoanelor care au frecventat în cursul unui an (spectatori) sălile de cinematograf și numărul populației (judee, țară).

$$\text{Sp. cinema/loc} = \frac{\text{Numărul total al spectatorilor}}{\text{Populație}}$$

În România valorile acestui indicator au fost: 3,3 (în 1950); 9,8 (în 1970); 8,8 (în 1989); 4,4 în 1990 și 2,9 în 1991. Pe plan european, nivelul mediu al acestui indicator a fost pentru anii 1987-1989 de 2,7 spectatori la un locuitor. (Cîteva exemple: România 8,8; Bulgaria 7,6; Islanda 4,7 și Cehoslovacia 4,5 pe de o parte și Malta 0,9; Olanda 1,1; Austria și Luxemburg 1,4 pe de altă parte).

Frecventarea anuală a teatrului, operei, filarmonicii .a.

Raport între numărul persoanelor care au frecventat în cursul unui an (spectatori), spectacole oferite de teatru, operă, filarmonică, orchestra populară, .a. și numărul populației (jude, ară).

$$Sp. teatru/loc = \frac{\text{Numărul total al spectatorilor}}{\text{Populație}} \times 100$$

În România acest indicator a avut nivelurile: 0,35 (în 1950); 0,6 (în 1970); 0,77 (în 1989); 0,30 (în 1990) și 0,20 (în 1991).

Frecventarea anuală a muzeelor

Raport între numărul persoanelor care au frecventat muzeele în cursul unui an și numărul populației:

$$Frecv. muzeelor = \frac{\text{Numărul vizitatorilor}}{\text{Populație}}$$

În România acest indicator a avut valorile: 0,1 (în 1950); 0,43 (în 1970); 0,79 (în 1989); 0,45 (în 1990) și 0,35 în (1991) în timp ce nivelul mediu european, valabil pentru anii 1986-1989, a fost de 0,86 vizitatori/locuitori. (Cîteva exemple: Danemarca și Bulgaria 1,7; Austria 1,6; Ungaria 1,5 pe de o parte și Italia 0,1; Franța, Luxemburg și Irlanda 0,2; Grecia și Portugalia 0,3 pe de altă parte).

Abonamente T.V. ce revin la mîia de locuitori

Raport între numărul abonamentelor TV și numărul populației:

$$Ab./loc = \frac{\text{Numărul abonamentelor TV}}{\text{Populație}} \times 1.000$$

În România acest indicator a avut nivelurile: 73 (în 1970), 160 (în 1989), 157 (în 1990) și 155 (în 1991).

Aparate T.V. ce revin la mîia de locuitori

Raport între numărul aparatelor T.V. existente la un moment dat în dotarea populației și numărul populației:

$$Ap. TV/1000 loc = \frac{\text{Numărul aparatelor TV}}{\text{Populație}} \times 1000$$

În România în anul 1989 reveneau 194 televizoare la mîia de locuitori în timp ce nivelul mediu european a fost de 358. (Cîteva exemple: Germania 566, Danemarca 528, Finlanda 488 și Olanda 485 pe de o parte și Albania 83, Portugalia 176, România 194, Grecia 195, Iugoslavia 197 pe de altă parte). Dotarea populației cu aparate TV se cunoaște prin efectuarea anchetelor privind înzestrarea populației cu bunuri de valoare relativ mare și de folosire îndelungată.

Abonamente radio ce revin la mîia de locuitori

Raport între numărul abonamentelor radio și numărul populației:

$$Ab./mîia de loc. = \frac{\text{Numărul abonamentelor radio}}{\text{Populație}} \times 100$$

Valorile acestui indicator au fost pentru România: 19 (în 1950); 152 (în 1970); 133 (în 1989); 129 (în 1990) și 122 (în 1991).

Aparate radio ce revin la mîia de locuitori

Raport între numărul aparatelor de radio existente la un moment dat în dotarea populației și numărul populației. Aceste informații se pot obține prin efectuarea anchetelor privind înzestrarea populației cu bunuri de valoare relativ mare și de folosire îndelungată.

$$Ap. radio/mîia de loc. = \frac{\text{Nr. aparatură radio aflate în dotarea populației}}{\text{Populație}} \times 1000$$

În anul 1989 în România reveneau 195 aparate de radio la mîia de locuitori în timp ce nivelul mediu european a fost de 643 aparate/mîia de locuitori. (Cîteva exemple: Marea Britanie 1145; Danemarca 1012; Finlanda 998 și Olanda 902 pe de o parte și Albania 172; România 195; Portugalia 216 și Iugoslavia 245 pe de altă parte).

Titluri cărți editate de editurile de stat ce revin la suta de mii de locuitori

Raport între numărul titlurilor și broșurilor editate în cursul anului și numărul populației:

$$Tc./suta de mu loc. = \frac{\text{Numărul titlurilor editate}}{\text{Populație}} \times 100.000$$

În România s-au tipărit 18 titluri la suta de mii de locuitori în 1950, 19 în 1970, 9 în 1989, 6 în 1990 și 5,6 în 1991.

Actuala organizare statistică nu permite cunoașterea activității editurilor particulare.

Titluri de ziare și reviste ce revin la suta de mii de locuitori

Raport între numărul titlurilor ziare și reviste apărute într-un an și numărul populației:

$$Tz, r/suta de mu loc. = \frac{\text{Nr. titlurilor ziarelor și revistelor apărute}}{\text{Populație}} \times 100.000$$

În România au revenit 1,6 titluri la suta de mii de locuitori în 1950, 3,4 în 1970; 2,1 în 1989; 6,2 în 1990 și 5,8 în 1991.

INDICATORII LIBERTĂȚII I DEZVOLTĂRII UMANE (Lazăr VLĂSCLEANU)

Indicatorul Libertății Umane (I.L.U.)

Indicatorul Libertății Umane (I.L.U.) este bazat pe evaluarea binară a gradului de respectare/nerespectare a drepturilor umane fundamentale, rezultat din însumarea datelor corespunzătoare pentru 40 de subindicatori: *Dreptul*: de a circula liber în propria țară; de a părăsi și reveni oricând în propria țară; de a se reuni și asocia pașnic; de a asimila ideile și primii informații; de a observa încălcările drepturilor umane; de a practica limba maternă; *Absența*: muncii forțate și a muncii copiilor; autorizării de muncă obligatorie; execuțiilor extra-judiciare; torturii și constrângerilor; pedepsei cu moartea; pedepselor corporale grave; detenției ilegale; apartenenței obligatorii la un partid sau la o organizație; religiei sau ideologiei de stat ca materie obligatorie de învățământ; controlului artelor; cenzurii politice a presei; cenzurii scrisorilor sau a ascultării telefonice; *Garantarea*: opoziției politice pașnice; alegerilor pluripartite prin vot universal direct; egalității politice și juridice a femeilor; egalității sociale și economice a femeilor; independenței presei; independenței în publicarea de cărți; independenței rețelelor de radio și televiziune; independenței tribunalelor; independenței asociațiilor sindicale; *Dreptul recunoscut prin lege*: la o naționalitate; al prezumției de nevinovăție până la probarea culpabilității; la asistență juridică în caz de nevoie și la propriul avocat; la proces public; la proces rapid; la protecție contra perchezițiilor prin mandat al poliției; la protecție contra prelevării arbitrare de bunuri individuale; *Dreptul individual la*: căsătorie inter-rasială, inter-religioasă sau civilă; egalitate între sexe în timpul vieții matrimoniale și la divorț; practica homosexualității între adulți care cad de acord; practica oricărei religii; stabilirea numărului propriilor copii. Fiecare evaluare corespunzătoare unui subindicator trebuie bazată pe informații cât mai exacte, eliminând, pe cât posibil, subiectivitatea (vezi: *Human Development Report*, 1991, New York, UNDP, 1991). Ca alternativă pentru I.L.U. se folosește și indicatorul compozit Humana (elaborat și aplicat de Ch. Humana, *World Guide to Human Rights*, New York, 1986), care include 40 de subindicatori elaborați pe baza considerării documentelor internaționale despre drepturile omului, fiecare asociat cu o scară evaluativă cu trei trepte. Spre deosebire de I.L.U., indicatorul compozit Humana este mai sensibil la evaluările subiective, întrucât primul are asociate scale dihotomice (apartenență/neapartenență, respectare/nerespectare, reglementare legală/lipsă de reglementare sau ignorare/îngrădire versus promovare/acceptare), iar al doilea scale cu trei trepte de diferențiere apreciativă. I.L.U. se aplică pentru evaluarea comunităților umane de diverse dimensiuni și, în funcție de rezultate, pentru ierarhizări.

Indicatorul dezvoltării umane (IDU)

Măsură sintetică a gradului de dezvoltare umană, propusă de specialiștii ONU în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) pentru analiza comparativă a țărilor și/sau regiunilor și pentru oferirea de informații globale și specifice în vederea elaborării și ameliorării politicilor de d.u.. Pe baza culegerii de informații, a prelucrării datelor și analizei/interpretării lor se elaborează de către PNUD (prin echipe de specialiști) un raport anual numit *Human Development Report*. Primul raport a fost elaborat în anul 1990 și de atunci operaia a fost continuată (raportul pe anul 1992 fiind deja disponibil). Demonstrația tinde să consacre ideea că nu lipsa resurselor financiare

conduce la devalorizarea vieții umane (individuale, naționale sau globale), ci modul de structurare a bugetelor naționale, și a politicilor de dezvoltare economică, socială sau culturală, care relevă o stare de "atonie politică" cu consecințe nefaste asupra valorificării imensului potențial de resurse disponibile. D.U. este în eleasă ca expresie a procesului de extindere a posibilităților care se oferă realizării individuale. Accentul este pus pe acele posibilități sau condiții care, împreună, oferă ansa atingerii unui nivel decent de viață prin: creșterea longevității și speranței medii de viață (adică o viață cât mai lungă în condiții de sănătate); ameliorarea permanentă a condițiilor de acces la asimilarea cunoștințelor de bază necesare construcției vieții individuale într-o societate în care informația are funcții foarte importante; asigurarea condițiilor de acces la bunurile materiale și culturale specifice vremii. De aici rezultă că I.D.U., ca măsură sintetică, se bazează pe trei variabile: **speranța de viață, nivelul colarizării și colaritatea, venitul individual**. Definite, pentru rațiuni comparative, la nivelul mondial, fiecare din aceste variabile variază de-a lungul unui continuum de la niveluri minime acceptabile până la niveluri maxime (ad hoc definite). Pentru prima variabilă, longevitatea se măsoară, chiar dacă imperfect, după **speranța medie de viață**. În ceea ce privește cea de-a doua variabilă, numită generic **acces la cunoștințe**, se au în vedere două elemente: alfabetizarea adulților și durata medie curentă a colarității (în ani). Acestea sunt combinate și ponderate pentru a stabili o măsură sintetică a realizărilor din domeniul învățământului. Ponderarea se stabilește în funcție de calcule în formula: **colarizarea = a)** alfabetizare + 2^{a_1} de colaritate, unde a_1 și a_2 reprezintă ponderările în ecuație (în 1991: $a_1 = 2/3$ iar $a_2 = 1/3$). În sfârșit, **venitul** reprezintă valoarea produsului intern brut (PIB) pe persoană în expresie logaritmică (pentru a ilustra efectul progresiv descrescător al venitului asupra dezvoltării umane). Totodată, se alocă un coeficient nul de ponderare pentru venitul care se situează sub pragul de sărăcie. Datele sunt culese pentru fiecare țară prin raportare la nivelul maxim desirabil al fiecăreia din cele trei variabile. În obținerea valorilor I.D.U. pentru fiecare țară, se au în vedere două premise: toate cele trei variabile trebuie să aibă ponderi egale ca importanță, iar valoarea sintetică trebuie obținută prin raportare la un nivel standard maximal. Implicația este că o viață decentă nu se reduce în nici un caz la simpla existență sau supraviețuire fizică, asociindu-se în mod necesar cu condiții adecvate de sănătate, instruire colară, practicarea unei activități utile adecvat salarizate. Totodată poziția unei țări într-o ierarhie globală a gradului de d.u. se poate obține prin măsurarea gradului de depărtare/apropiere de valoarea maximă pe fiecare variabilă și prin obținerea unei măsurări medii neponderate (nediferențiate pe variabile). Validitatea acestei opțiuni a fost multiplu verificată (prin calcularea coeficienților Spearman de corelație și prin aplicarea metodei Borda de clasificare) și se consideră a fi metodologic acceptabilă. În analiza d.u. se aplică fie I.D.U., ca indicator complex sau "compozit", pentru a oferi o măsură sintetică la nivel de țară și a facilita astfel comparații între țări, fie variabilele integrate în I.D.U. considerate separat, fie alți indicatori economici sau sociali care aprofundează analiza în domeniile: demografic, educațional și economic. În urma aplicării succesive a I.D.U. în ultimii trei ani, concluzia generală persistă: "lipsa voinei/angajării politice, și nu resursele financiare, este adesea cauza reală a neglijării dezvoltării umane" (UNDP, *Human Development Report 1992*, New York, 1992).

• INDICATORI SUBIECTIVI AI CALITĂȚII VIEȚII (Elena ZAMFIR)

Indicatorii calității percepute a vieții

Exprimă estimarea pe care subiecții în ei o dau stării diferitelor sectoare/sfere, componente sau condiții ale vieții lor. Sînt frecvent utilizați în studiile de calitate a vieții. Doar în puține cazuri starea diferitelor componente ale vieții este strict și ușor observabilă din exterior: starea relațiilor dintre soți, dintre părinți și copii, dintre colegi, starea vieții politice, a unei persoane. În plus, starea unei componente a vieții depinde nu numai de ceea ce se poate observa din exterior, ci și de așteptările, nivelul de aspirații ale subiectului însuși. Din acest motiv sînt utilizați adesea "observatorii naturali", adică membrii populației studiate, care sînt solicitați să estimeze starea diferitelor componente ale vieții lor. **Forma** întrebărilor din interviu/ chestionar care ne dă o asemenea informație este de regulă următoarea: "Sănătatea, locuința, asistența medicală etc. **este foarte bună... foarte proastă**". Există conflicte cu soțul, cu colegii, cu vecinii etc. **între o foarte mică măsură... într-o foarte mare măsură**". Scalele cele mai frecvent utilizate sînt cu 5 trepte (tip Likert), dar pot fi și cu 7, rareori cu 10, cu 4, 3 sau chiar 2.

Există două tipuri de **i.c.p.v.**:

a. **i.c.p.v. sectoriali** sau **particulari** sînt estimările date de subiecți diferitelor sfere, componente, condiții particulare ale vieții lor: c.p. a vieții de familie sau a vieții de muncă sau a vieții politice; c.p. a relațiilor cu colegii, cu soțul, cu copiii.

b. **i.c.p.v. globali**: calitatea percepută a vieții în globalitatea ei. Acești indicatori se obțin prin combinarea i.c.p.v. sectoriali ai principalelor sfere ale vieții (familie, muncă, timp liber, propria persoană, politică etc.). I.c.p.v. nu trebuie considerați a fi strict indicatori ai stării vieții; ei cuprind structural în ei înșiși o anumită evaluare pe care subiecții în ei o fac inevitabil respectivei stări. Cu alte cuvinte estimarea stării nu este independentă de evaluarea ei. *V. calitatea vieții, indicatori sociali, măsurare. E.Z.*

Indicatori de satisfacție cu viața

Înregistrări ai gradului de satisfacție/insatisfacție a unei populații, fie cu **viața în general (i. globali de s.v.)**, fie cu **sferă/componente/ condiții** ale vieții (**i. sectoriali de s.v.**): satisfacție cu familia, cu profesia, localitatea, colegii de muncă, prietenii, timpul liber etc.

Gradul de satisfacție/insatisfacție poate fi estimat pe două căi:

a. Direct: persoanele în cauză sînt solicitate să estimeze gradul lor de satisfacție/insatisfacție cu viața în general, sau cu diferitele sfere/componente/ condiții, utilizînd scale care pot avea 10, 7, 5, 4, 3 sau 2 valori.

b. Indirect: prin consecințele satisfacției/insatisfacției: se înregistrează de exemplu dorința/lipsa de dorință (intenția) a persoanei respective de a păstra locul de muncă, profesia, localitatea, locuința (satisfacție) sau de a le schimba (insatisfacție).

I. globali de s.v. pot fi specifici sau nespecifici. I. specifici de s.v. sînt rezultatul combinării i.s.v. sectoriali sau parțiali: satisfacție cu viața în general este astfel estimată prin considerarea satisfacției cu principalele sfere componente ale vieții familie, muncă etc. I. nespecifici de s.v. sînt obținuți prin solicitarea subiectului să

estimeze **în general** gradul său de satisfacție/insatisfacție cu viața. Cei mai frecvenți **i. nespecifici de s.v.** sînt de următoarele tipuri: o întrebare cu privire la satisfacția cu viața; media a două întrebări similare de satisfacție cu viața, plasate însă în poziții diferite în cadrul unui chestionar, metodă care s-a dovedit a da un indicator mai bun; combinarea mai multor întrebări diferite legate de satisfacție globală cu viața: cit de satisfăcut/mulțumit cu viața este respectiva persoană, frecvența momentelor de profundă satisfacție, bucurie, a necazurilor. îngrijorărilor.

Cercetările au indicat faptul că gradul de satisfacție depinde atît de calitatea condițiilor de viață, cît și de **tipul și nivelul de aspirații** al subiectului.

I.s.v. sînt foarte des utilizați pentru a măsura calitatea vieții. *V. calitatea vieții, satisfacție. E.Z.*

Indicator de fericire

Înregistrare a gradului de plinătate, exaltare, bucurie accentuată, fericire/nefericire, disperare, nenorocire al unei populații. I.f. este utilizat în sistemul indicatorilor subiecțivi ai calității vieții. Prin natura sa exprimă o stare psihologică globală "limită", "de vîrf" (A. Maslow).

I.f. se construiește de regulă utilizînd o întrebare adresată subiecților cu privire la experiența, de regulă într-o anumită perioadă specificată a vieții, a unor momente de profundă fericire, bucurie, deplinătate sau de nenorocire, disperare sau din combinarea mai multor întrebări referitoare la diferitele forme de manifestare ale fericirii sau nefericirii: stare de exaltare, bucuria unei reușite deosebite din comun, tentația de a spune clipei "opre-te-te" (Faust), "a te simți în al nouălea cer". Disperare, sentimentul cronic de inutilitate, de neputință. Uneori sînt utilizați indicatori separați de **fericire** și de **nefericire**. Studiile au indicat că între indicatorul de fericire și cel de nefericire de obicei există o corelație negativă semnificativă, aceasta nu are valori atît de ridicate cum ne am fi așteptat. Acest lucru sugerează că stările de fericire și nefericire nu sînt absolut exclusive, ci adesea se succed unele altora, la intervale scurte de timp, putînd chiar coexista într-o anumită măsură. Sînt autori care argumentează că i.f. nu coincide cu indicatorul de satisfacție a vieții, de obicei vor fi înaintea corelației. Motivul este că ei se referă la stări psihologice distincte: satisfacția exprimă mai mult o stare psihologică de acceptare a vieții, considerarea ei ca acceptabilă în raport cu aspirațiile și posibilitățile. Fericirea se referă la stări psihologice mult mai intense: sentimentul de plinătate, de exaltare, trăiri "de vîrf", bucurie profundă, sau nenorocire, disperare, avînd o coloratură emoțională mult mai puternică decît satisfacția. Pentru a ilustra o asemenea posibilă diferență, voi cita rezultatele unei cercetări care a pus în evidență că vîrstnicii tind să fie mai satisfăcuți decît tinerii; tinerii, în schimb, tind să fie mai fericiți decît vîrstnicii. *V. calitatea vieții, i.s.v., satisfacție. E.Z.*

Indicator de alienare

Operaționalizînd conceptul de alienare schițat de Hegel, elaborat de Marx și preluat în sociologia contemporană, M. Seeman (*On the Personal Consequences of Alienation in Work*. 1959) formulează 5 dimensiuni: lipsă de putere, lipsă de sens, anomie, izolare socială și înstrăinare de sine. Pornind de la această conceptualizare, D.G. Dean (*Alienation: Its Meaning and Measurement*, 1961) a dezvoltat un instrument de măsură a alienării care, în diferite forme, este utilizat frecvent în cercetările empirice asupra calității vieții și asupra atitudinii față de muncă. *V. alienare. E.Z.*

» **RELA II DE GRUP (Sociometrie}** (Septimiu CHELCEA)**indicele statusului sociometrie**

Arată pozi ia ocupată de o persoană în cadrul grupului i se calculează după formula:

$$I_i = \frac{n_i}{N-1}$$

unde: n = numărul alegerilor primite de respectiva persoană

N = numărul membrilor grupului

L.D. Zeeleny propune o formulă de calcul mai adecvată ținându se în considerare atât pozi ia individului în grup, cât i stabilitatea acestei pozi ii.

$$T_i = \frac{E_i}{N-1} - \frac{I_i}{N-1}$$

unde: / = — determină pozi ia persoanei în grup

$O_i = \frac{1}{N-1}$ — arată stabilitatea pozi iei (statusului sociometrie)

i = intensitatea alegerilor

Formula propusă de L. D. Zeeleny se aplică în cazurile în care alegerile sociometrice sînt ponderate, acordîndu se de exemplu: 3 puncte pentru prima alegere, 2 puncte pentru a doua alegere i un punct pentru cea de a treia alegere. Pentru respingeri se acordă ponderi negative.

Indicele expansivității sociometrice

Permite determinarea cantitativă a orientării individului spre membrii grupului prin luarea în calcul atât a expansivității pozitive, cât si a expansivității negative.

$$I_+ = (EJ_+ + E_-)$$

unde:

$$(E_+) = \text{expansivitatea pozitivă, calculată după formula } E_+ = \frac{n_i}{N-1}$$

n = numărul de alegeri emise

N = numărul membrilor grupului

$$(E_-) = \text{expansivitatea negativă, calculată după formula } E_- = \frac{n_i}{N-1}$$

n = numărul de respingeri emise

N = numărul membrilor grupului

Indicele expansivității sociometrice măsoară i gradul de integrare a individului în grup. Cu cît valoarea indicelui este mai mare, cu atît individul este mai bine integrat în grup.

Indicele sensibilită ii ra ionale

Exprimă capacitatea individului de a evalua pozi ia sa în cadrul grupului. Se calculează după formula:

/ 4

P

unde:

A_0 = numărul a teptărilor de a fi ales de membrii grupului

A_1 = numărul alegerilor primite din partea membrilor grupului

Indicele sensibilită ii ra ionale exprimă acurate ea percep iei rela iilor sociometrice cu privire ia propria persoană.

Indicele rela iilor simetrice

Poate fi calculat după mai multe formule, exprimînd toate calită ile rela iilor interpersonale în cadrul grupului:

$$I_{sim} = \frac{N(N-1)}{2}$$

Această formulă se aplică în cazul în care testul sociometrie are alegerile nelimitate. Cînd alegerile sînt limitate se aplică formula:

$$I_{sim} = \frac{k^2 N}{2}$$

sau:

$$I_{sim} = \frac{3^w - 2^{(AM)} + 1}{2}$$

unde:

N = numărul membrilor grupului

k = numărul alegerilor permise

Indicele asocierii persoanelor în cadrul grupului

Se calculează fie după formula:

$$I_{asoc} = \frac{2}{k(N-1)}$$

$$I_{asoc} = \frac{k(N-1)}{2}$$

cînd alegerile sînt limitate. în aceste formule:

n = numărul rela iilor simetrice (alegerilor reciproce) observate

N = numărul membrilor grupului

k = numărul alegerilor permise

Cu cît valoarea indicelui asocierii este mai mare, cu atît rela iile în grup sînt mai bune.

Indicele integrării n grup

Se măsoară raportînd numărul persoanelor care au primit alegeri la numărul persoanelor care nu au primit nici o alegere (persoane izolate).

/ A

/,

unde:

I_a = numărul persoanelor care au primit alegeri

I_n = numărul persoanelor care nu au primit nici o alegere

Valoarea mai ridicată a indicelui exprimă o mai bună integrare a grupului.

Indicele coeren ei grupului

Exprimă, de asemenea, calitatea relațiilor sociometrice la nivelul grupului

$$r = \frac{U_p}{U} \pm 3.$$

R = numărul alegerilor reciproce

U = numărul alegerilor unilaterale

k = numărul alegerilor permise

N = numărul membrilor grupului

q = 1 p

Acest indice a fost propus de J.N. Criswell și se aplică în cazul testului sociometric cu alegeri limitate. Cu cât valoarea indicelui este mai mare, cu atât grupul este mai coesiv.

Indicele interesului pentru propriul grup

Arată gradul de integrare a individului în grup.

unde:

n = numărul de alegeri emise pentru membrii grupului

N = numărul membrilor grupului

k = numărul de alegeri permise

Acest indice ajută la evaluarea gradului de integrare a individului în grupul din care face parte.

Indicele interesului pentru alte grupuri

Exprimă tendința individului de a se orienta spre alte grupuri (grupuri de referință), slaba lui integrare în propriul grup (grupul de apartenență).

$$k(N, N_i)$$

unde:

n = numărul alegerilor pentru membrii altor grupuri

k = numărul alegerilor permise

N = numărul total al populației

N_i = numărul membrilor propriului grup

Indicele atracției propriului grup

Se calculează prin raportarea totalului alegerilor primite de la alte grupuri la totalul alegerilor primite de la propriul grup.

unde:

n = numărul alegerilor primite de la alți membri ai altor grupuri

n_i = numărul alegerilor primite de la membrii propriului grup

Indicele concordanței

Se calculează după formula:

unde:

A_i = numărul alegerilor reciproce

i = numărul indiferențelor

N = numărul membrilor grupului

Indicele concordanței a fost introdus în tehnicile sociometrice de M.L. Northway.

Indicele coerenței relațiilor sociometrice

Exprimă capacitatea indivizilor de a percepe cu acuratețe relațiile de atracție, respingere și indiferență din cadrul grupului

$$\frac{A_i + R_i}{2kN} \pm 2X$$

unde:

A_i = numărul alegerilor identice în sociograma reală și în sociograma imaginară (percepția sociometrică, după R. Tagiuri)

R_i = numărul respingerilor identice în sociograma reală și în sociograma imaginară (percepția sociometriei, după R. Tagiuri)

X = numărul alegerilor din sociograma reală cărora le corespund respingeri în sociograma imaginară

k = numărul alegerilor permise

N = numărul membrilor grupului

Indicele coerenței relațiilor sociometrice a fost propus de S. Chelcea (1968) și exprimă gradul de integrare a membrilor grupului. Cu cât valoarea indicelui este mai mare cu atât coerența relațiilor interpersonale în grup este mai mare, exprimând centrarea indivizilor asupra propriului grup (grup de apartenență).

• INDICATORI UTILIZATI ÎN CERCETAREA EMPIRICĂ

(Septimiu CHELCEA)

SONDAJ DE OPINIE

Indicele opiniei majoritare

Se calculează după formula:

$$\frac{P_j - P_{jP}}{100} \pm \frac{(100 - P_o)}{100}$$

unde:

(p₊) = procentul răspunsurilor la o întrebare de opinie

(p₋) = procentul răspunsurilor negative la aceeași întrebare

(p₀) = procentul celor "fără opinie" la respectiva întrebare. »

Indicele opiniei majoritare a fost propus de sociologul german Peter R. Hofstätter (1966).

Indicele actualității întrebărilor într-un sondaj de opinie

Se calculează după formula:

$$P_0$$

unde:

(p₊) = procentul răspunsurilor pozitive la o întrebare de opinie

(p₋) = procentul răspunsurilor negative la aceeași întrebare

(p₀) = procentul celor "fără opinie" la respectiva întrebare

Pentru ca o întrebare să aibă un grad sporit de actualitate trebuie îndeplinite două condiții:

1) (p₊) x (p₋) să fie *maxim*, adică să se apropie de valoarea ————1

2) (p₀) să fie *minim*

Indicele actualității unei întrebări în sondajele de opinie publică a fost introdus de sociologul german Peter R. Hofstätter (1966) pentru a determina "orizontul" unei persoane sau al unui grup, adică numărul de întrebări care sînt actuale, la care se răspunde afirmativ sau negativ.

ANALIZA CON INUTULUI

Indicele de evaluare a atitudinii în cadrul analizei con inutului

A fost introdus de Ch. E. Osgood (1959). Fiecare propoziție transcrisă într-o formă canonică (pentru a pune în evidență obiectul atitudinii, predicatul și complementul) este evaluată numeric (produsul dintre valoarea predicatului și valoarea complementului). Valorile predicatelor și complementelor variază între -3 și +3, astfel că fiecare propoziție poate fi evaluată pozitiv sau negativ. Făcînd media tuturor evaluărilor obținem indicele de evaluare.

$$I = \frac{1}{3} \sum N$$

unde:

V_p = valoarea predicatului

V_c = valoarea complementului

N = numărul propozițiilor

În practica analizei evaluative a con inutului se mai utilizează și o altă formulă de calculare a indicelui de evaluare, propusă tot de Ch.E. Osgood.

$$\sim^3 L' V P$$

unde:

V_p = valoarea predicatului

V₀ = valoarea complementului.

Indicele tendinței

Reflectă intensitatea și direcția atitudinii (pro, contra) în analiza con inutului comunicării.

$$L$$

unde:

F = numărul unităților de înregistrare favorabilă (pro)

D = numărul unităților de înregistrare defavorabilă (contra)

L = numărul de unități de înregistrare în legătură cu tema dată.

Pe baza acestei formule de calcul nu poate fi determinat și gradul de interes pentru tema analizată. S-a propus o altă formulă.

$$T$$

unde:

F = numărul unităților de înregistrare favorabile (pro)

D = numărul unităților de înregistrare defavorabile (contra)

T = numărul total de unități de investigare.

Pentru calcularea tendinței, în analiza con inutului poate fi utilizată și o formulă mai sofisticată care ia în calcul atât numărul unităților de înregistrare în legătură cu tema, cît și numărul total de unități de înregistrare.

$$F^2 \frac{FxD}{FxD + D^2}$$

$$\sim \sim Lx'r' T T r$$

Formulele de calculare a indicilor tendinței au fost propuse de Irving L. Janis și Raymond Foder (1965), care au utilizat denumirea de "coeficient de dezechilibru".

Indicele fiabilității (fidelității) intercodificatori

Exprimă acordul dintre doi analiști în codificarea unităților de înregistrare.

$$\sim \sim V_1 + N_2$$

unde:

M = numărul codificărilor similare

N₁ = numărul codificărilor primului analist

N₂ = numărul codificărilor celui de al doilea analist

Indicele astfel calculat nu ia în considerare probabilitatea de acord intercodificatori datorată hazardului (E.M. Bennett, 1954). Pentru rectificarea, W.A. Scott (1955) presupune o altă formulă de calcul:

$$N_1$$

unde:

INDICATORI SOCIALI SI SOCIOLOGICI

N_0 = numărul cazurilor de acord observate (în procente)
 N_p = numărul cazurilor de acord datorat hazardului (în procente)

Indicele reabilită ii (fidelită ii) compozite

Măsoară corela ia intercodificatori, cînd numărul lor este mai mare de doi.

$$r = \frac{N \times M}{1 + M_c(N - 1)}$$

unde:

N = numărul anali tilor care fac codificarea

M_c = media cazurilor de acord intercodificatori observate

D. Kapiian (1949), M. Spiegelman (1953), G.N. Stempel (1855), W.S. Robinson (1957) au propus i alte modalită i de măsurare a reabilită ii (fidelită ii) în analiza con inutului pentru a ne asigura că repetînd codificarea la diferite intervale de timp sau codificînd separat doi sau mai mul i codificatori ajung la rezultate asemănătoare.

ANCHETA PANEL

Indicele t

Eviden iază schimbarea în cazul anchetelor panel cu două momente de măsurare (t_1 i t_2) a unei variabile cu două valori, schimbarea înregistrată schimbarea maximă posibilă

Schimbarea maximă în tabelele panel simple, fără schimbare netă (totalurile marginale ale tabelului cu dublă intrare indică schimbarea netă), este dată de dublarea celei mai mici valori marginale la t_1 . Valoarea ridicată a *indicii* t exprimă o schimbare puternică a opiniilor sau situa iilor obiective.

Indicele T

Arată probabilitatea trecerii de la opiniile negative la opiniile pozitive (i invers) într un tabel panel simplu, fără schimbare netă. Măsurarea unei variabile dihotomizate la t_1 i t_2 , conduce la construirea unui tabel cu patru cîmpuri A, B, C, D.

$$T = \frac{B}{A + B} - \frac{C}{C + D}$$

	t_1	+	—
t_2			
+	A	B	
	C	D	

Indicele T poate lua valori cuprinse între 0 i 2, cînd schimbarea este maximă (cf. Renate Mayntz, 1969).

INDEX

A? .

Abandon istoric/ 11

Abateră interquartilică *V. Statistică uni variată*

Abateră medie *V. Statistică univariată*

Abateră medie patritică *V. Statistică uni variată*

Abordarea macro *V. Macrosociologie*

Abuz/ 12

Accident/ 14

Acomodare *V. Interac iune socială*

Activitate *V. Ac iune*

Activitate normativă *V. Normă*

Actor social *V. Agent social*

Ac ionalism/ 14

Ac iune/ 14

Ac iune afirmativă *V. Asisten ă socială*

Ac iune cercetare *V. Sociologie*

Ac iune colectivă / 16

Ac iune istorică *V. Ac iune socială*

Ac iune logică *V. Reziduuri*

Ac iune non logică *V. Ac iune Socială i Reziduuri*

Ac iune socială/ 17

Acultura ie/ 18

Acumulare primitivă a capitalului *V. Capitalism*

Ad hocra ie/ 18

Adolescen ă/ 19

Adop ie/ 19

Adulter/ 20

Afinitate / 20

Agendă a realită ii *V. Mass media*

Agent istoric *V. Agent social*

Agent social/ 21

Agresivitate / 21

Ajutor de omaj *V. omaj*

Alegeri electorale *V. Electorat*

Alienare / 22

Alocă ie / 24

Alternativă / 24

Altruism/ 24

Altul generalizat *V. Interac ionism i Sine*

Altui semnificativ *V. Sine*

Amplitudine *V. Statistică univariată i Clasificare*

Analiza de caz/ 25

Analiza ciuster *V. Clasificare multicrila rială*

Analiza comparativă *V. Compara ie*

Analiza componen iaiă *V. Etnometodologie*

Analiza con inutului / 26

Analiza cost/ beneficiu / 28

Analiza demografică *V. Demografie*

Analiza de dependen ă *V. Cauzalitate socială*

Analiza dinamicii sistemelor *V. Structură*

Analiza discriminantă *V. Clasificare multicriterială*

Analiza factorială / 29

Analiza func ională *V. Func ie*

Analiza func ională aprioric/aposteriorică

V. Sistem social
 Analiza grupărilor *V. Statistică i sociologie*
 Analiza de indiferență *V. Curba de indiferență*
 Analiza intercategoriaală *V. Statistică i sociologie*
 Analiza intracategoriaală *V. Statistică i sociologie*
 Analiza longitudinală *V. Cohortă*
Analiză marginală/32
 Analiza "path" *V. Statistică i sociologie*
 Analiza re elelor *V. Re ea*
Analiza postului de muncă/34
Analiza secundară / 34
 Analiza structurală *V. Structură*
Analiza structurilor latente / 35
Analiza transculturală / 35
Anamneză / 36
Anchetă sociologică / 36
 ANCOVA *V. Variantă*
Anomie/37
 Anormalitate *V. Normalitate*
 ANOVA *V. Variantă*
 Antisemitism *V. Rasism*
Antropogeneză/ 37
Antropologie/39
Antropologie culturală / 41
 Antropologie fizică *V. Antropologie*
 Antropologie psihologică *V. Personalitate*
Antropologie socială / 44
Anxietate / 44
 Apolinic i dionisiac *V. Stil de viață*
 Apolitism *V. Politică*
Arhaic/45
Arheologie socială / 45
 Aristocra ie *V. Regim politic*
 Aritmetică politico socială *V. Educa ie*
Asimilare/45
Asistență socială / 46
Asocia ie/51
Aspira ie/51
 A teptări sociale fa de durate *V. Sociologie istorică*
 Ateism *V. Secularizare*
Atitudine/52
 Atitudine pozitivă *V. Pozitivism sociologic*
Atribuire / 56
Atribut/57

Audiență/57
Autarhie/58
Autoactualizare / 59
 Autoconsum *V. Economie de piață*
 Autocorela ie *V. Econometrie*
 Autoritarism
Autoritate / 59
Autosubzistență / 60
Avort/61
Avunculat/63
 Axiologie *V. Valoare*
B
Balanță cognitivă/65
Balanță motivațională / 66
Bancă de date / 66
Bandă/67
 Bază economică *V. Bază i suprastructură*
Bază i suprastructură / 67
Bigamie/68
Biografie socială / 68
 Bipartitism *V. Partid politic*
Birocra ie/71
Biserică / 75
 Bit *V. Informa ie*
 Boieribil *V. Boierie*
 Boierie / 76
Brainstorming/76
Buget/77
 Buget de timp *V. Timp liber*
 Bugetul familiei *V. Nivel de trai*
 Burghizie *V. Clasă socială*
 Burghizie întârziată *V. Precipitarea etapelor*
Bun/78
C
 Cadre sociale *V. Monografie sociologică*
 Calitatea vie ii / **79**
 Calitatea vie ii de muncă *V. Munca*
 Campanie electorală *V. Electorat*
 Canonul diferen ei *V. Experiment sociologic*
 Capital/ 80
 Capitalism / **81**

Caracter na ional / 84
Carierism / 86
Castă / 86
Categorie socio ocupațională / 87
Cauzalitate socială / 91
Căsătorie / 91
 Celibat *V. Familie*
 Gentile *V. Statistică univariată*
Centru periferie / 93
 Cercetare sociologică zonală *V. Zonă*
 Cerință funcțională *V. Necesitate*
 Cetățenie / 94
 Cete de neam *V. Ob te*
Charismă / 95
Chestionar / 95
 Ciclu cultural *V. Tehnocultură*
 Ciocoism/96
Circula ia elitelor / 97
 Circula ia mărfurilor *V. Func ie de consum*
 Circula ie socială *V. Circula ia elitelor*
Civiliza ie/99
 Clan *V. Gintă*
 Clasă negativă *V. Selec ie socială negativă*
 Clasă politică *V. Elitism*
Clasă socială/99
 Clasă de status *V. Putere*
 Clasificare/103
 Clasificare multicriterială / **104**
 Clientelism politic/ **110**
 Climat **psihosocial/111**
 Coabitare **consensuală / 111**
Cod/111
 Coeficient beta *V. Regresie*
 Coeficient de corela ie *V. Regresie*
 Coeficient de corela ie parțială *V. Regresie*
 Coeficient de determinare *V. Regresie*
 Coeficient de determinare multiplă *V. Regresie*
 Coeficient de determinare parțială *V. Regresie*
 Coeficient de elasticitate *V. Regresie*
 Coeficient Gini *V. Distribu ia veniturilor*
 Coeficient de inteligență *V. Inteligență*
 Coeficient de ponderare *V. Clasificare multicriterială*
 Coeficient de reproductibilitate *V. Scalare*

Coeficient de structură *V. Regresie*
 Coeficientul de varia ie *V. Statistică univariată*
Coerci ie/112
Coevolu ie/112
Coeziune/112
Cohortă/113
 Colectiv *V. Colectivitate*
Colectivism / 114
Colectivitate/114
 Coliniaritate *V. Regresie*
 Comerț *V. Func ie de consum*
Compara ie/114
Compensare/117
Compensa ia muncii / 118
Competență / 119
Competi ie/ 120
 Competi ie pentru resurse *V. Resurse*
 Competi ie perfectă/imperfectă *V. Economie de piață*
Complementaritate / 120
 Complex sociale *V. Forme sociale*
Comportament colectiv / 121
 Comportament de optimizare *V. Analiza marginală*
Comportament prosocial / 121
 Composesorat *V. Ob te*
Compreensiune / 122
Compromis/ 122
 Comunaiitate *V. Analiza factorială*
Comunicare / 123
Comunism/ 125
Comunitate/127
 Comunitate lingvistică *V. Sociolingvistică*
 Concurență *V. Comportament colectiv*
 Conducere *V. Grup social*
Configura ie/128
Conflict/128
 Conflict de clasă *V. Clasă socială*
Conformare/130
Consangvinitate / 130
Consens/130
Conservatism / 131
 Consilier familial *V. Familie*
 Consistență **sinelui / 131**
 Construct/132
 Consum final *V. Func ie de consum*
 Consum intermediar *V. Func ie de consum*

- Consum neproductiv *V. Func ie de consum*
 Consum ostentativ *V. Alienare*
 Consum productiv *V. Func ie de consum*
 Con tiin ă / 132
 Con tiin ă de clasă *V. Clasă socială i Con tiin ă*
 Conștiin ă falsă *V. Ideologie*
 Con tiin ă socială *V. Con tiin ă i Exis-ten ă socială*
 Contabilitate socială *V. Indicator social*
 Contagiune *V. Difuziune*
 Contagiune mentală / 134
 Context structural *V. Func ie*
 Contract social / 135
 Contracultură / 136
 Contradic ii sociale / 137
 Control social / 137
 Controlor de zonă / 139
 Conurbatie / 140
 Convergen ă / 140
 Convingere *V. Consens*
 Cooperare / 140
 .Corela ie canonică *V. Regresie*
 Corporatism / 141
 Corpora ie *V. Corporatism*
 Corup ie / 141
 Cost marginal *V. Analiză marginală*
 Cost social / 142
 Creativitate *V. Rutină*
 Credin ă / 142
 Criminalitate / 143
 Criteriu de valoare *V. Indicator social*
 Criza secularizării *V. Criză politică*
 Criză / 144
 Criză politică / 145
 Cuantificare / 145
 Cult / 146
 Cultul personalității *V. Cult*
 Cultură / 147
 Cultură de masă *V. Cultură*
 Cultură politică / 151
 Cultură populară *V. Popor*
 Cultură reală/ideală *V. Cultură*
 Cuplu *V. Familie*
 Cuplu consensual *V. Căsătorie*
 Curba lui Gauss *V. Statistică univariată*
 Curba lui Lorenz *V. Distribu ia veniturilor*
 Curba veniturilor / 151
 Curbă de consum *V. Func ie de consum*
 Curbă de indiferen ă / 153
 Curent sociologic *V. Istoria sociologiei*
- D**
 Dar / 155
 Darwinism social / 155
 Decalaj al PNB *V. Pia a muncii*
 Decile *V. Statistică univariată*
 Decizie / 156
 Deflatorul PNB *V. Infla ie*
 Defla ie *V. Infla ie*
 Delincvență *V. Criminalitate*
 Democra ie / 157
 Democra ie la bază *V. Ierarhie*
 Democra ie consociativă / 158
 Democra ie cre tină / 159
 Democra ie la vîrf *V. Ierarhie*
 Demografie / 160
 Demoscopie / 162
 Denominare / 163
 Deontologie *V. Morală*
 Deriva ii *V. Reziduuri*
 Descenden ă / 163
 Descoperire / 163
 Determinism social / 163
 Devălmă ie / 164
 Devian ă / 165
 Dezinformare / 167
 Diaznză / 168
 Dialectică / 168
 Dictatura proletariatului *V. Dictatură*
 Dictatură / 168
 Diferen iator semantic / 169
 Diferen iere socială *V. Inegalitate socială*
 Difuzarea responsabilită ii *V. Compor-tament prosocial*
 Difuziune / 169
 Dilema prizonierului / 172
 Dilemă socială / 172
 Dinamica grupului / 173
 Dinamică socială *V. Statică socială*
 Dioceză *V. Biserică*
 Disciplina muncii / 174
 Discriminare / 175
 Disfunc ie *V. Func ie*
 Disolu ia cuplului *V. Divor*

- Dispersie *V. Statistică univariată*
 Dissens *V. Consens*
 Distan ă socială / 175
 Distribu ia veniturilor / 175
 Diversificare *V. Omogenizare*
 Diviziunea muncii / 177
 Diviziunea socială a muncii *V. Diviziunea muncii*
 Divor / 179
 Divor ialitate / 181
 Documente sociale / 181
 Dogmatism / 181
 Dragoste *V. Căsătorie*
 Dramaturgie socială / 183
 Drept / 184
 Drept cutumiar / 185
 Drepturile omului / 185
 Drog / 187
 Durată medie de colarizare *V. Stoc de mvă ămînt*
- £**
 Echilibru social / 189
 Echitate / 189
 Eclectism sociologic / 189
 Ecologie / 190
 Econometrie / 193
 Economism / 193
 Ecologie umană *V. Ecologie*
 Ecologie urbană *V. Ecologie*
 Economia bunăstării / 193
 Economie *V. Macroeconomie*
 Economie fictivă *V. Economie subterană*
 Economie keynesiană *V. Macroecono-mie*
 Economie de pia ă / 194
 Economie planificată i centralizată *V. Economie de pia ă*
 Economie secundară *V. Economie sub-terană*
 Economie subterană / 195
 Ecumen sm / 197
 Educa ie / 198
 Efecte de agregare / 202
 Efecte contextuale *V. Structură*
 Efecte emergente *V. Agent social*
 Efecte de interac iune *V. Variantă*
 Efecte perverse *V. Efecte de agregare*
 Efecte principale *V. Variantă*
 Efecte secundare *V. Efecte de agregare*
 Efectul bumerang *V. Comportament prosocial*
 Efectul Halo / 203
 Efectul listei / 203
 Efectul de operator / 203
 Efectul pierderii de vreme *V. Efectul Ringelmann*
 Efectul de pozi ie / 204
 Efectul Ringelmann / 204
 Efectul zapping *V. Audien ă*
 Eficacitate / 205
 Eficien ă / 205
 Egalitate / 205
 Ego / 207
 Ekistică / 207
 Elasticitate / 203
 Electorat / 209
 Elita puterii *V. Elite*
 Elită / 211
 Elite "vulpi" Velite "lei" *V. Circula ia elitelor i Elite*
 Elitism / 212
 Etnic/etic / 213
 Emigra ie *V. Migra ie*
 Empatie / 213
 Encultura ie / 214
 Endogamie / 214
 Endogen / 215
 Enfunc ie *V. Func ie*
 Entropie *V. Informa ie*
 Ergoterapie *V. Socioterapie*
 Eroare standard *V. Testarea ipotezelor statistice*
 Erori compensatorii *V. Compensare*
 Estimare *V. Evaluare*
 E antionare / 215
 Etalon de măsură *V. Măsurare socială*
 Etichetare socială / 218
 Etnic / 219
 Etnicism cultural *V. Gindirism*
 Etnicitate *V. Etnic*
 Etnocentrism / 219
 Etnografie / 220
 Etnologie / 221
 Etnometodologie / 221
 Etologie / 223
 Eugenie socială / 225

Evaluare/225
Evaluarea postului de muncă / 225
Eveniment/226
Evolu ie/226
Existen ă socială / 227
Exod/228
Exogamie/228
Exogen / 228
Expectan ă / 228
Experiment sociologic / 229
Extensiune universitară / 230
Externalită i / 230
Externalizarea func iilor locuin ei / 231
Exurba ie / 232

F
Factor de sinteză / 233
 Factori de produc ie V. *Proodus Intern Brut*
Familie/ 234
Fanariotism / 241
Fapt social/242
 Fapt social total V. *Fapt social*
 Fapt sociologic V. *Fenomen social*
Fascism / 243
Feminism / 244
 Feminitate V. *Sex*
 Fenomen social / 246
 Fenomenul de orbire V. *Efectul Halo*
 Fericare V. *Calitatea vie ii i Satisfac ie*
Fertilitate/246
Feudalism / 247
 Fidelitate V. *Măsurare socială*
Filia ie / 251
 Filosof ia istoriei V. *Filosofie socială*
 Filosofie pozitivă V. *Pozitivism sociologic*
Filosofie socială / 251
 Fluctua ia for ei de muncă V. *Mobilitate socială*
Fluctua ie/252
Fluxuri / 253
 Foaie economică V. *Monografie socio-logică*
Formal/ 253
Formalizare în sociologie / 254
Forma iune socială / 255
 Forme comunitare V. *Familie*
 Forme sociale/256
 For ă de muncă V. *Pia a muncii*

For e de produc ie V. *Marxism*
 Frecven ă cumulată V. *Statistică uni-variata*
Frustrare / 257
Func ie / 257
Func ie de consum / 261
 Func iile guvernului V. *Distribu ia veni-turilor*
 Func ionalism tehnologic V. *Educa ie*
Fundamentalism / 262
 Futurologie V. *Viitorologie*

G

Gemeinschaft/Gesellschaft / 263
Genealogie / 263
Genera ie / 264
Genocid / 264
Geografie politică / 265
Geografie socială / 266
 Geopolitică V. *Geografie politică*
Gerontocra ie / 266
Gintă / 266
Gindirism / 267
 Grade de libertate V. *Testarea ipotezelor statistice*
Groupthink / 268
 Grup autonom de muncă V. *Îmbogă irea muncii*
 Grup etnic V. *Etnic*
 Grup formal/nonformal V. *Grup social*
 Grup de întâlnire V. *Rela ii interpersonale*
 Grup de presiune V. *Societate civilă*
 Grup primar V. *Grup social*
 Grup secundar V. *Grup social*
Grup social / 269
Gulere albe/273
 Gulere albastre/albe V. *Status*
 Guvernare V. *Na iune*

H

Habitudine / 275
 Habitus / 275
 Handicap/276
 Haretism / 277
 Harta de indiferen ă V. *Curba de indi-feren ă*
 Heterogamie V. *Căsătorie*

Hinterland / 277
 Hiperempirism dialectic V. *Dialectică*
 Hiperinfla ie V. *Infla ie*
 Histogramă V. *Statistică univariată*
Holism/278
Homeostazie / 278
Homogamie/279
 Homomorfism V. *Model*
Homosexualitate / 279
 Hotelul patrio ilor de meserie V. *Pătură superpusă*

I

Id V. *Ego*
Idealizare / 281
 Identificare etnică V. *Etnic*
 Ideologia "na ionalismului etnic" V. *Xeno-fobie*
Ideologie/281
 Ideologie populistă V. *Populism*
Ierarhie / 282
 Igienă mentală V. *Profilaxie socială*
 Igienă socială V. *Medicină socială*
Imagina ie sociologică / 284
 Imigra ie V. *Migra ie*
 Imita ie/284
Impact/285
 Imperialism V. *Capitalism*
 Impozit direct/indirect V. *Proodus Intern Brut*
 Incapacitate V. *Handicap*
 Incertitudine / 285
 Incest V. *Antropogeneză*
 Incompeten ă calificată V. *Birocra ie*
Incrementalism / 286
 independen ă na ională V. *Na iune*
 Index de acumulare culturală V. *Evolu ie*
 Index de dezvoltare socială V. *Evolu ie*
Indicator social / 287
 indicatori macroeconomici V. *Macroeconomie i PIB*
 Indicatori sociologici V. *Indicator social*
 Indice brut de reproducere a popula iei V. *Fertilitate*
 Indice de diferen iere societală V. *Evolu ie*
 Indice de schimbare T V. *Panel*

Indice sintetic de fertilitate V. *Fertilitate*
 Indivd marginal V. *Marginalism*
 Individualism metodologic V. *Holism*
Individualizare/289
Industrializare/290
Industrie / 290
Inegalitate socială / 292
 Infirmitate V. *Handicap*
Infla ie / 294
Influen ă socială / 294
 Informai V. *Formal*
Informa ie/ 296
Inginerie socială / 296
Inova ie / 296
 Insecuritate / 297
 Instinctul combina iilor V. *Circula ia eli-telor*
 Institu ia de levirat V. *Bigamie*
 Institu ia suroratului V. *Bigamie*
 Institu ia vasalită ii V. *Feudalism*
Institu ie/298
Institu ie totală / 299
 Instrumentalitate V. *Motiva ie*
Integralism sociologic / 300
Integrare socială / 300
Inteligen ă / 301
Interac ionism / 302
 Interac ionism simbolic V. *Interac ionism*
Interac iune socială / 305
Interes/ 305
Interiorizare / 306
 Internalizarea func iilor locuin ei V. *Exter-nalizarea func iilor locuin ei*
 Interval de confiden ă V. *Testarea ipote-zelor statistice*
Interviu / 306
Inurba ie/308
 Invazie V. *Ecologie*
 Ipoteza frustrare agresivitate V. *ap ispă itor*
Ipoteza relativită ii lingvistice / 308
 Ipoteză nulă V. *Testarea ipotezelor statis-tice*
Istoria sociologiei / 309
 Istorie evenimen ială V. *Eveniment*
 Istorie socială V. *Sociologie istorică*
 Iubire V. *Sex*
 Izolare socială / 312
Izolat uman/ 313

Izola ionism *V. Izolare socială*
Izomorfism *V. Model*

Î

îmbătrânire demografică / 315

îmbogă irea muncii/316

împoporare/316

înclina ia valoric orientată *V. Valoare*

îndoctrinare / 316

înstrăinare *V. Alienare*

întreprindere marginală *V. Marginalism*

în elepciune de via ă *V. Morală*

învă are socială / 316

învă are societală *V. Învă are socială*

J

Juventologie/319

K

Katacronie *V. Neosincronism*

L

Laissez faire / 321

Lege de distribu ie *V. Statistică univariată*

Legea accentuării *V. Zvon*

Legea asimilării *V. Zvon*

Legea binominală *V. Statistică univariată*

Legea celor 1000 de ani *V. Sociobiologie*

Legea comunicării în două trepte *V. Massmedia i Comunicare*

Legea concordan ei for elor de produc ie

cu rela iile de produc ie *V. Marxism*

Legea lui Engel/ 321

Legea de fier a oligarhiei *V. Birocra ie i*

Oligarhie i Partid politic

Legea x^2 (hi pătrat)

Legea normală *V. Statistică univariată*

Legea normală redusă *V. Statistică uni-*

variată

Legea paralelismului **sociologic / 321**

Legea lui Pareto *V. Curba veniturilor*

Legea lui Parkinson / 322

Legea presei *V. Presă*

Legea sărăciei sau nivelării *V. Zvon*

Legi sociologice / 322

Legitimitate / 325

Liberalism/ 326

Liberalism sexual *V. Sex*

Libertate / 327

Libertatea presei *V. Presă*

Libido *V. Psihanaliză*

Lider/ 328

Limite de clasă *V. Clasificare*

Lobby *V. Societate civilă*

Locuin ă/ 328

Locuire / 329

Locuri centrale / 329

Lovitură de stat *V. Război*

M

Macroeconomie / 331

Macrosociologie / 332

Manipulare/332

MANOVA *V. Variantă*

Marcatori *V. Teritorialitate*

Marginalism/333

Marginalitate/334

Marxism / 334

Masă / 337

Mass media/338

Matriarhal *V. Familie*

Matrilinial/342

Matrilocal/ 342

Maximard *V. Analiză marginală*

Măsurare socială / 342

Mecanică socială / 345

Mediană *V. Statistică univariată*

Mediatizarea fenomenelor sociale *V. Massmedia*

Massmedia

Medicină socială / 346

Medie aritmetică *V. Statistică univariată*

Medie armonică *V. Statistică univariată*

Medie geometrică

Mediu construit/347

Megalopolis/347

Menaj monoparental *V. Familie*

Meritocre ie/348

Metacronie *V. Neosincronism*

Metoda algoritmică *V. Formalizare*

Metoda arborilor de pertinentă *V. Prog-*

noză socială

Metoda axiomatică *V. Formalizare*

Metoda cercetării de la distan ă *V. Carac-*

ter na ional

Metoda comparativă *V. Compara ie*

Metoda construc iei strategiilor previzio-

nale V. Prognoza socială

Metoda genealogică *V. Genealogie*

Metoda limbajelor simbolice *V. For-*

malizare

Metoda poloneză. *V. Biografie socială*

Metoda reduc iei structurale *V. Marxism*

Metoda scenariilor *V. Prognoză socială*

Metoda triplei biografii *V. Biografie so-*

cială

Metode euristice *V. Prognoză socială*

Metode de extrapolare *V. Prognoză so-*

cială

Metode de flexibilizare a muncii / 348

Metode grafice *V. Formalizare*

Metode morfologice *V. Prognoză socială*

Metodologia cercetării sociologice / 349

Microeconomie *V. Macroeconomie*

Migra ie/351

Minim demografic / 353

Minim de popula ie *V. Minim demografic*

Minim de trai *V. Sărăcie*

Minimard *V. Analiză marginală*

Minorită i na ionale *V. Minorită i sociale*

Minorită i sociale / 359

Mi carea "rela iilor umane" *V. Or-*

ganiza ie

Mi cări protestatare *V. Mi cări sociale*

Mi cări reformatoare *V. Mi cări sociale*

Mi cări revolu ionare *V. Mi cări sociale*

Mi cări de rezisten ă *V. Mi cări sociale*

Mi cări utopice *V. Mi cări sociale*

Mi cări sociale / **354**

Mobilitate socială / **355**

Mod *V. Statistică univariată*

Mod de produc ie *V. Marxism*

Mod de via ă/ **359**

Modă/360

Model/381

Model de comportament al consumatoru-

lui *V. Curbă de indiferen ă*

Model gravita ional / 362

Modele alternative de via ă *V. Familie*

Modelul cercurilor concentrice *V. Ecolo-*

gie

Modelul individualismului liberal *V. Poli-*

tică socială

Modelul individualismului represiv *V. Poli-*

tică socială

Modelul nucleelor multiple *V. Ecologie*

Modelul rezidual *V. Politică socială*

Modelul sectorial *V. Ecologie*

Modelul universalist *V. Politică socială*

Modernitate/362

Modernizare/363

Moment critic al recensărnîntului *V. Re*

oensămînt

Monogamie/364

Monografie sociologică / 364

Monoparental/367

Monopol *V. Economie de pia ă*

Morală / 367

Moravuri *V. Morală*

Morfologie / 368

Mortalitate / 369

Mo ierime / 369

Motilitate/369

Motivare *V. Motiva ie*

Motiva ie / 370

Multicolinearitate *V. Econometrie*

Multipartitism *V. Partid politic*

Mul ime/ **372**

Muncă / 373

N

Natalitate/375

Na ional socialism *V. Nazism*

Na ionalism/375

Na ionalitate/377

Na iune/378

Navetism/379

Nazism / 380

Necesitate/381

Negociere/383

Neoconservatism *V. Conservatism*

Neofascism *V. Fascism*

Neoiobăgie/384

Neoliberalism *V. Liberalism*

Neolocal/385

Neonazism *V. Nazism*

Neopozitivism *V. Pozitivism sociologic*

Neosincronism / 385

Nevoi *V. Motiva ie i Necesitate*

Nihilism/ 387

Ni ă ecologică *V. Segregare*

Nivel de înteival *V. Măsurare socială*

Nivel de încredere V. *Testarea ipotezelor statistice*
 Nivel de măsurare V. *Măsurare socială*
 Nivel nominal V. *Măsurare socială*
 Nivel ordinal V. *Măsurare socială*
 Nivel de proporii V. *Măsurare socială*
 Nivel de rai/387 '
Nonconformism / 388
Normalitate/388
 Normare V. *Normă*
Normă/389
Noua dreaptă/391
Noua stîngă/391
Nupialitate/392

O
Obediență/393
Obiectivitate/394
Observare participativă/394
Observație/395
 Observație provocată V. *Experiment sociologic*
Obște/397
Ocupație/398
 Ofelimitate V. *Marginalism și Optimare*
Oligarhie/399
 Oligopol V. *Economie de piață*
 Om asociativ V. *Ad hocraie*
 Om comunitar V. *Popor*
 Om societal V. *Popor*
 Om total V. *Comunism*
Omogenizare/399
Ontologie regională/399
Operator de interviu/401
Opinie/402
Opinie publică/402
 Opoziție V. *Interacțiune socială*
Optimare/404
Ora/405
Orbitare/405
Ordine socială/406
Organigramă/406
Organizație/406
Orientare colară și profesională/409
 Orientări valorice V. *Valoare*
 Orînduire tribuială/411
 Ortodoxie V. *Gindirism*

P
Panel/413
Panică/414
 Paradigma analizei funcționale V. *Paradigmă*
Paradigmă/414
 Paradigma sociologică V. *Istoria sociologiei*
 Parametru V. *Statistică și sociologie*
Participare/414
 Partid de cadre V. *Partid politic*
 Partid de masă V. *Partid politic*
Partid politic/415
Paternalism/418
 Patriarhal V. *Familie*
Patrilinear/418
Patrilocal/418
 "Păpuși" V. *Sociologie fenomenologică*
Pătură superpusă/418
 Persistența agregatelor V. *Circulația elitelor*
Personalitate/421
 Personalitate de bază V. *Caracter național și Personalitate*
 Personalitate modală V. *Personalitate*
 Persuabilitate V. *Persuasiune*
Persuasiune/423
 Persuasiune clandestină V. *Publicitate*
Piața muncii/424
 Piață V. *Piața, muncii*
 Piață cenușie V. *Economie subterană*
 Piață liberă V. *Economie de piață*
 Piață neagră V. *Economie subterană*
 Plan V. *Planificare*
Planificare/425
Planificare familială/425
Planificarea forței de muncă/427
Plasament familial/427
Pluralism/428
Polemologie/428
Poli de creștere/429
Poliandrie/429
 Poligamie V. *Căsătorie*
 Poligirue/430
 Poligon de frecvențe
 Politică/430
 Politică fiscală/431
 Politică socială/431

Politici de venituri V. *Distribuția veniturilor*
 Politizare V. *Politică*
 Politologie V. *Sociologie politică*
Popor/433
Poporanism/435
Populism/436
Pornografie/436
Posibilități/436
Postmodernitate/437
 Postulatul funcționalismului universal V. *Funcție*
 Postulatul integrității V. *Organizație*
Positivism sociologic/437
 Practică metodologică obiectivă/interpretativă V. *Metodologia cercetării sociologice*
 Prag de semnificație V. *Testarea ipotezelor statistice*
Prebendă/438
Precipitarea etapelor/440
 Precondiție funcțională V. *Necesitate*
Predicție/440
Preferință/441
Prejudecată/441
Prejudiciu/442
Presă/442
 Presiune inflaționistă V. *Inflație*
 Prestigiu/444
 Preîntărire/444
 Principiul complementarității strategiilor V. *Triunghiularizare*
 Principiul conflictului V. *Mass media*
 Principiul muncii simplificate V. *Îmbogățirea muncii și Munca*
 Principiul pluralității structurale V. *Sistem social*
 Principiul raționalității limitate V. *Încrămăntare și Organizație*
 Principiul "separați dar egali" V. *Rasism*
 Privilegiu/444
Probabilitate/445
 Problema bunurilor publice V. *Dilemă socială*
 Problema hobbesiană a ordinii V. *Socialitate*
 Problema "ărănească" V. *Sociologie rurală*
 Problemă socială/446
 Proceduri de votare V. *Electorat*

Procese de grup V. *Dinamica grupului și Grup social*
 Productivitate marginală a muncii V. *Analiză marginală*
Produs intern brut (P.5.B.)/448
 Produs marginal social V. *Analiză marginală*
 Produse intermediare V. *Produs Intern Brut*
Profesie/449
 Profesiogramă V. *Profesie*
Profeții care se autorealizează/450
Profilaxie socială/450
Prognostic social/451
 Program electoral V. *Electorat*
 Programul de la Gotha V. *Social de mocratie*
Progres social/455
Prohibiția incestului/456
 Proiectare V. *Planificare*
Proiectarea postului de muncă/456
 Proletariat V. *Clasă socială*
Promovare/457
Propagandă/457
 Propagandă a faptelor V. *Propagandă*
 Propensiune spre consum V. *Analiză marginală*
Prostituție/458
Protecție socială/458
 Protoerionism/460
 Provocare răspuns/463
 Pseudomorfoză V. *Gindirism*
Psihanaliză/464
Psihiatrie socială/467
Psihodramă/468
Psihologie socială/469
Psihologie umanistă/472
Psihoterapie/476
Public/477
Publicitate/478
Putere/479

Q

Quartile V. *Statistică univariată*

R

Random Digit Dialing/483

INDEX

Randomizare / 483
 Raport de cercetare / 484
   Raporturi între sexe *V. Sex*
 Rasă/484
 Rasism/485
   Rată brută de divorțialitate *V. Divorțialitate*
   Rată brută de mortalitate *V. Mortalitate*
   Rată brută de natalitate *V. Natalitate*
   Rată brută de nupțialitate *V. Nupțialitate*
   Rată marginală *V. Analiză marginală*
   Ratings *V. Audiență*
   Raia militari civili *V. Război*
 Război/487
   Război civil *V. Război*
   Război rece *V. Război*
   Război total *V. Război*
 Recensămînt / 489
   Recompensă *V. Normă*
   Redistribuirea veniturilor *V. Distribuiea veniturilor*
   Reducere fenomenologică *V. Sociologie fenomenologică*
   Regalitate *V. Regim politic*
 Regim politic/490
 Regresie / 490
 Relativism cultural / 497
   Relație clientelară *V. Clientelism politic*
 Relație socială / 500
 Relații interpersonale/498
   Relații primare/secundare *V. Relație socială*
   Relații între sexe *V. Sex*
   Relaționism *V. Forme sociale*
 Religie/501
 Religie casnică/503
   Religie cosmică *V. Religie casnică*
 Represiune / 503
   Reproducerea structurii sociale *V. Structură socială*
 Resocializare/503
 Responsabilitate / 504
   Responsabilitatea presei *V. Presă*
 Resurse / 504
   Resurse economice *V. Cost social*
 Reșea / 504
   Reșea de securitate *V. Protecție socială*
 Revoluție/505
 Reziduuri / 506
   Reziduuri sexuale *V. Reziduuri*
   Reziduurile combinațiilor *V. Reziduuri*
   Reziduurile exteriorizării *V. Reziduuri*
   Reziduurile integrității *V. Reziduuri*
   Reziduurile sociabilității *V. Reziduuri*
 Risc/507
 Rit/508
 Ritual/508
   Ritual de conservare *V. Ritual*
   Ritual de diferențiere *V. Ritual*
 Rol social/509
   Romanii populare *V. ară*
 Românism/510
 Rudenie/510
 Rutină/511

S

Sacru/profan/513
   Saeculum *V. Sincronism*
 Sancțiune/513
 Sat devălma / 513
 Satisfacție/514
 Sămănătorism / 516
 Sărăcie/517
 Scalare/518
   Scara metrică a inteligenței *V. Test psihologic*
   Scenariu *V. Alternativă*
 Schimb/521
 Schimbare socială / 521
 Schismă/ 525
 Sclavie / 525
 Sectă / 526
   Sectoare economice *V. Teriarizare*
   Sector particular informai *V. Economie subterană*
 Secularizare / 527
 Securitate socială / 527
 Segregare / 528
 Selecție socială negativă/528
 Semicultură/530
 Serendipitate/531
 Serie/531
   Serie cronologică *V. Protocronism*
   Serie statistică *V. Statistică univariată*
 Servicii sociale/531
 Sex/532

INDEX

Sexism instituționalizat
 Statul hătrînilor *V. Obte*
 Share *V. Audiență*
 Simbioză *V. Ecologie*
 Simbol/537
 Simplexia valorilor / 538
 Simulare/538
 Sincronism/539
 Sine/541
 Singurătate/542
 Sinucidere/543
   Sistem electoral *V. Electorat*
   Sistem de preuri *V. Economie de piață*
 Sistem social / 543
   Sistem valorico normativ *V. Valori*
   Sisteme de convergență *V. Zonă*
   Situație de status *V. Societate de status*
   Snobism *V. Modă*
   Sociabilitate *V. Socialitate*
 Social democrație / 545
   Socialism *V. Comunism*
   Socialism utopic *V. Utopie*
 Socialitate/546
 Socializare/546
 Socializarea naunilor / 547
 Societate / 548
 Societate civilă / 549
   Societate eupsihică *V. Relații interpersonale*
   Societate globală *V. Neoevoluționism*
   Societate informațională *V. Informație*
   Societate locală *V. Neoevoluționism*
 Societate de masă / 550
   Societate meritocratică *V. Meritocrație*
 Societate de piață / 550
   Societate post industrială *V. Postmodernitate*
   Societate sinergică *V. Relații interpersonale*
 Societate de status / 551
 Sociobiologie/ 552
 Sociodramă/ 553
 Sociografie/554
   Sociografism *V. Sociografie*
 Sociolingvistică / 554
   Sociologia criminalității *V. Criminalitate*
 Sociologia cunoașterii / 557
   Sociologia devianței *V. Devianță*
   Sociologia dreptului *V. Drept*
   Sociologia educației *V. Educație*
   Sociologia familiei *V. Familie*
   Sociologia locuirii *V. Locuire*
   Sociologia mass media *V. Mass media*
 Sociologia medicinei / 557
   Sociologia mediului construit *V. Mediul construit*
   Sociologia moralei *V. Morală*
   Sociologia muncii *V. Muncă*
   Sociologia organizațiilor *V. Organizație*
   Sociologia partidului politic *V. Partid politic*
   Sociologia păcii *V. Polemologie*
   Sociologia profesiilor *V. Muncă*
   Sociologia religiei *V. Religie*
 Sociologia turismului / 559
 Sociologie/561
 Sociologie clinică / 566
 Sociologie economică / 568
   Sociologie empirică/teoretică *V. Sociologie*
 Sociologie fenomenologică / 569
   Sociologie industrială *V. Industrie*
 Sociologie istorică / 571
   Sociologie marxistă *V. Marxism*
 Sociologie politică / 572
 Sociologie românească / 573
 Sociologie rurală / 578
   Sociologie umanistă *V. Umanism*
   Sociologie universitară *V. Sociologia*
   Sociologii de ramură *V. Sociologie*
 Sociologism / 581
 Sociometrie / 582
   Sociopsihiatrie *V. Psihiatrie socială*
   Sociotehnică *V. Inginerie socială*
 Socioterapie / 583
 Solidarism / 585
   Solidarism național *V. Gindirism*
 Solidaritate / 586
 Sondaj de opinie / 586
   Spațiu funcțional *V. Funcție*
   Spațiu interpersonal *V. Teritorialitate*
   Spațiu public *V. Public*
 Spălarea creierului / 588
 Specific național / 589
   Speranță de viață la naștere *V. Mortalitate*
 Spontan / 591
   Staflație *V. Inflație*

Standard de via ă V. *Nivel de trai*
Stat / 591
 Stat na ional V. *Na iune*
Statică socială / 593
Statistică i sociologie / 594
Statistică univariată / 596
Status / 602
Siatus socio economic / 603
Stereotip / 603
Stigmat / 604
Stil de conducere / 604
Stil de via ă / 605
Stoc de învă ă mint / 606
Stratificare socială / 606
Stress / 608
 Structura pie ei V. *Economie de pia ă*
 Structuralism sociologic V. *Structură*
Structură / 609
Structură socială / 613
 Studii de impact V. *Impact*
 Studii privind femeile V. *Feminism*
 Studiul popula iei V. *Demografie*
 Subdezvoltare V. *Capitalism*
Subsidiaritate / 617
 Subsidii V. *Produs Intern Brut*
Substrat / 617
Suburbanizare / 618
 Subven ții V. *Produs Intern Brut*
 Subzisten ă fizică V. *Sărăcie*
Succes / 619
 Succesiune V. *Ecologie*
 Sugestibilitate V. *Contagiune mentală i Persuasiune*
 Suicid V. *Sinucidere*
 Super ego V. *Ego*
 Supraconfiden ă V. *Incertitudine*
 Supradeterminare / **620**
 Suprastructura V. *Bază i suprastructură*
 coală monografică V. *Sociologie rurală*
 coală sociologică V. *Istoria sociologiei*

omaj / 621
 tiin ă politică V. *Sociologie politică*

T

Tabel de contingen ă V. *Clasificare multi*

criterială
 Tabel de mobilitate V. *Mobilitate socială*
 Tabela de mortalitate V. *Mortalitate*
 Tabela de nup iaiitate V. *Nup iaiitate*

Tabu / 623**Taylorism / 623****Tehnocra ie / 624****Tehnocultură / 624****Tehnologie / 625**

Teorema lui Bayes V. *Probabilitate*
 Teorema imposibilită ii agregării V. *Indicator social*
 Teorema lui Olson V. *Ac iune colectivă*
 Teorema lui Thomas V. *Etichetare socială i Interac ionism*
 Teoria cercurilor culturale V. *Difuziune*
 Teoria cîmpului V. *Dinamica grupului*
 Teoria decalajului cultural V. *Tehnologie*
 Teoria minimalista V. *Clasă socială*
 Teoria ologenezei culturale V. *Difuziune*
 Teorie sociologică V. *Istoria sociologiei*
 Teorii ale conspira iei V. *Rasism*
 Teorii feministe V. *Feminism*
 Terapie non directivă V. *Psihologie umanistă*

Teren / 625**Teritorialitate / 626**

Teritoriu V. *Na iune*

Terorism / 627**Ter iarizare / 627****Test psihologic / 628****Test sociometric / 629**

Testare ideologică V. *Testarea teoriilor sociologice*
 Testare practică orin experimentare V. *Testarea teoriilor sociologice*

Testarea ipotezelor statistice / 629**Testarea teoriilor sociologice / 632**

Testul F V. *Testarea ipotezelor statistice*
 Testul "grohoti ului" V. *Analiza factorială*
 Testul χ^2 (hi pătrat) V. *Testarea ipotezelor statistice*
 Testul t V. *Testarea ipotezelor statistice*
 Testul z V. *Testarea ipotezelor statistice*

T grup / 634**Timp liber / 634**

Timp de muncă V. *Timp liber*

Tip ideal / 634

Tipifica ii V. *Sociologie fenomenologică*

Tipologizare V. *Clasificare multicriterială*
 Tipuri V. *Sociologie fenomenologică*
 Totalitarism V. *Regim politic*

Tradi ie / 636**Tradi ie orală / 637**

Tradi ionalism autohton V. *Gîndirism*

Transla ia diferen elor sociale / 637

Transmitere culturală V. *Difuziune i En cultura ie*

Transparen ă socială / 638

Transpozi ie etnică V. *Etnic*

Tranzi ie / 638**Tranzi ie demografică / 639**

Tratamentul informa iei V. *Presă*

Trebuin ă V. *Necesitate*

Trib / 639

Tribalism V. *Trib*

Triunghiulari / are / 640

Trup de mo ie V. *Ob te*

Țap ispășitor / 641

Țară / 642

Țăran / 642

Țărănism /

U

Umanism / 645

Umanizarea muncii V. *Psihologie umanistă*

Unicitate V. *Analiză factorială*

Unitate socială / 645

Unitate de vecinătate V. *Vecinătate*

Urbanism / 646**Urbanizare / 647**

Utilitate marginală V. *Analiză marginală i Marginalism*

Utilitate ordinală V. *Curba de indiferen ă*

Utopie / 647

V

Valen ă V. *Motiva ie*

Validitate V. *Măsurare socială*

Valoare / 649

Variabilă aleatoare V. *Statistică univariată*

Variabilă dependentă V. *Experiment sociologic*

Variabilă endogenă/exogenă V. *Cauzalitate socială*

Variabilă independentă V. *Experiment sociologic*

Variabilă reziduală V. *Cauzalitate socială*

Variabilă statistică V. *Statistică i sociologie*

Variabilă strategică V. *Stil de conducere*

Variabile intermediare V. *Statistică i sociologie*

Variantă i covarian ă / 651

Varia ie explicată/neexplicată V. *Re gresie*

Vecinătate / 656

Victimologie / 656

Viitorologie / 657

Viol / 658

Violen ă / 658

Violen ă maritală V. *Violen ă*

Violen ă protestatară V. *Violen ă*

Violen ă structurală V. *Violen ă*

Vizibilitate a comportamentului V. *Transparen ă socială*

Vîrstă / 659

Volatilitate electorală V. *Electorat*

X

Xenocentrism / 661

Xenocra ie / 661

Xenofobie / 661

Z

Zonă / 663

Zvon / 664

<
c6

' x
! iu
i H
cc.
V
, o ,
L o
cc.
o i
60